BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
42 B
41

Digitized by Google

11 - 10, 6, 21

Digitized by Google

L. ANNAEI

SENECAE OPERA, QVAE EXTANT OMNIA.

*

Cum D. Eraſmi Rot. ſcholijs, Beati Rhenani in ludum de morte Claudij Cæſaris, Rhodolphi Agricolæ in declamationes aliquot commentarijs: ac Fernandi Pinciani in uniuerſum opus caſtigationibus.

Indice rerum ac uerborum locuplete adiecto.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM, 1555.

Digitized by Google

CATALOGVS EORVM, QVAE HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

Præfatio DES. ERASMI *caſtigatoris ad epiſcopum Cracouienſem. Vita Senecæ per neotericum, ſed incertum autorem.*

L. Annæi Senecæ ad Ebutium Liberalem Lugdunenſem, De beneficiis, Libri VII. Pagina 1.

De inſtitutione uitæ ad Lucilium Balbum, Siciliæ præſidem libri, XXII. Epiſtolæ CXXIIII. pag. 177.

De diuina prouidentia ad eundem liber, I. pag. 635.

De paupertate liber, I. pag. 650.

De remediis fortuitorum ad Gallionem liber, I. pag. 653.

De ira ad Nouatum libri, III. pag. 660.

De clementia ad Neronem libri, II. pag. 742.

De Vita beata ad Gallionem fratrem liber, I. pag. 775.

De tranquillitate uitæ ad Serenum libri, II. pag. 808.

De breuitate uitæ ad Paulinum liber, I. pag. 856.

De conſolatione fratris ad Polybium. pag. 870.

De conſolatione ad Martiam liber, de quo docti nonnihil addubitant, num Senecæ ſit ob dictionis diſſonantiam. Deinde uidetur non abſolutum, certè facundiſs. ſcriptoris eſt. pag. 899.

De conſolatione ad Albinã, ſiue Elbiam matrẽ liber, I. pag. 930.

Digitized by Google

R. D. PETRO EPI-
SCOPO CRACOVIENSI,
ac regni Poloniæ Cancellario, Des. Eraſmus Roteroda- mus S. D.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

*

IN IPSO ſtatim huius operis limine Præſul ampliſsime, fortaſsis cœperit aliquem admiratio, quid acciderit, ut præter morem meum nunc Seneca prodeat, non eiuſdem nomen præferens, cui fuerat antea dicatus. Quum enim alii quidem pluribus interdum dedicent eundem librum, nonnulli ſingulos eiuſdem operis libros ſingulis nuncupent, quidam appendices adiectas aliis inſcribant, quàm opus inſcripſerant: nos tamen hac in re ſummam præſtitimus conſtantiam hactenus: adeò ut cùm olim R. D. Guilhelmo Vuaramo Archiepiſcopo Cantuarenſi ſolam Euripidis Hecubam præſentes exhibuiſſemus, abſentes in editione & Iphigeniam aulidenſem adiecerimus. Quantulus autem fuerit Adagiorum libellus initio, quem clariſsimo Baroni Guilhelmo Montioio dedicauimus, plerique ſciunt: quanta nunc ſit operis moles, liquet, nihil tamen mutatum eſt de titulo. Certè poteramus in Chiliadibus, aut centuriis facere, quod Celius Rodiginus uir doctus ac pius fecit in ſedecim libris, quibus titulum eſſe uoluit antiquarum lectionum. Ab hac ambitione tantum abſumus, ut complures libellos emiſerimus abſque nuncupatione. Longius etiam ab eorum impudentia, qui idem opus mutata duntaxat præfatione pluribus dicant, eadem (quod aiunt) filia plures ſibi generos adſciſcentes. Aduerſus huiuſmodi exempla, quum in hunc uſque diem perpetuo meum morem obtinuerim, hoc uehementius admirabitur aliquis, quod opus pridem dicatum Thomæ epiſcopo Dunelmenſi, nunc uideat alterius præferre nomen. Hoc ampliſsime præſul, nec caſu, nec temerè, ſed conſulto factum eſſe fateor. Siquidem uel hac ratione cunctis teſtatum eſſe uolui, priorem editionem non fuiſſe meam, quanquam plus ſatis fretus amici cuiuſdam promiſsis addideram præfationem. Cantabrigiæ quum nactus eſſem aliquot Senecæ libros manu deſcriptos, adhibito labo-

ris ſocio,totum Senecam percurri uerius quàm perlegi,annotatis in ſpatio marginis quæ uel diuerſa compereram in exemplaribus, uel ipſe ex me addiuinaram. In his erant permulta, quæ uigilantis & eruditi cuiuſpiam diſcuſsionem requirebant. Quum mihi diutius Baſileæ commorari non eſſet commodum, totum hoc negotium amico cuidam,de cuius fide, nec tum quicquam addubitabam, nec non conqueri libet,commiſi. At poſt menſes aliquot Baſileam reuerſus,comperi ſic tractatum opus, ut me uehementer puderet eius editionis. Non hic uulgari more culpam in alium transferam, ſed partiar magis inter eum qui commiſit, & eum qui commiſſum ad ſe recepit.Meum peccatum erat quod oblitus ſapientiſsimi de Caſsita apologi, amicorum operam expectarem in eo negotio quod per me rectius geri & potuit & debuit:illius,quod inexploratis humeris ſuſcepit ſarcinam uiribus maiorem.Quanquam haud ſcio an maior culpæ portio mea ſit,ſiquidem ineptior eſt,qui boui clitellas imponit, quàm bos ipſe qui recipit impoſitas. Sed ciuilius eſt, opinor, utriuſque culpam ſi non licet excuſare, ſaltem extenuare. Fidem amici perſpectam habebam, de ingenio, doctrina, iudicioque pro mea erga illum beneuolentia magnificentius ſenſi,quàm pro re: & ille pro mutuo ſuo amore,gratificandi ſtudio,fortaſsis & recuſandi pudore,plus recepit quàm præſtare ualuit. Quod ego peccaui,ſimplicitatis & candoris erat:quod ille,ſedulitatis & obſequii.Cæterùm quòd ea pars exemplaris quæ crebriores habebat annotatiunculas ſublata eſt,ſic interpretari libet,aut ab illo non eſſe factum,aut charitate noſtri factum, qui maluit ibi parum meminiſſe fidei, quàm de noſtra amicitia periclitari. Sed huic malo malum aliud geminũ acceſsit, ut intelligas totum illud negotium ſiniſtris auſpitiis fuiſſe geſtum.Curaram per quendam bibliopolam,ſibi felicem,aliis infeliciſsimum, Senecæ codicem reddendum Epiſcopo cui dicaram hoc laboris.Is ex Anglia reuerſus affirmauit ſe cum fide, quod erat mandatum peregiſſe, Credidi. Quis enim non crederet ſic aſſeueranti? Interim in meis ad Epiſcopum literis iterum atque iterum faciebam dicati miſsique uoluminis mentionem. Ille qui nihil acceperat,exiſtimabat ſe mihi ludibrio eſſe. Huic ſtomachum etiam exaſperauit iureconſultus quidam, qui illi erat à conſiliis. Nam indicarat Epiſcopo locos aliquot,qui tam manifeſtum habebãt mendum, ut mirum ſit nec ab operis animaduerſum fuiſſe. Tandem quum rediſſem in Angliam,ignarus harum rerum, comperi Præſulem illum, quem habere ſolebam amiciſsimum mirè frigidum, & cauſam expiſcatus ſum. Itaque præter editionis dedecus propemodum

ctum etiam amici non uulgaris iacturam feci. Interim ſemper ſtimulauit animum calcar ignominiæ:ut quemadmodum ſolent milites poſt cladem acceptam in proximo conflictu, uirtute dedecus acceptum penſare, ita feliciore recognitione ſarcirem, quod in editione priore commiſſum erat. Quanquam illa quoque, qualis qualis erat, non parum multa reſtituit, certe ſpem aliquam oſtendit eruditis huius ſenticeti in uſum frugiferi noualis repurgandi. Itaque melioribus, ni fallor, auibus Senecam in manus recepi, in quo emaculando tantum curæ,tantumque ſudoris impenſum eſt, ut optimo iure poſsim abdicare priorem illam editionem. Ac ne quid infelicium auſpiciorum hic reſideret, ſed planè nouo genio iam aliud prodiret opus, mutata præfatione, tuo nomini auſpicatiſsimo uigilias haſce meas dicare uiſum eſt. Speroque futurum,ut quemadmodum tu conſiliis, fidelibus iuxtà ac prudentibus, Regi Sigiſmundo pacis bellique artibus iuxtà inſtructo, tum florentiſsimo Poloniæ regno, cui uigilantiſsimum præſtas Cancellarium, cum primis dexter es ac felix,ita nomen tuum Senecæ perfixum,lætum quoddam augurium ſit allaturum ſtudioſis omnibus, quos hactenus miſere torſit,autor lectu quidem digniſsimus,ſed ita tractatus, ut uix uſquam ſe lector poſsit explicare. Non hic uerbis attollam,quantum mihi laboris exhauſtum ſit. Scio neminem crediturum,niſi priorem editionem cum hac contulerit.Id ſi quis non grauabitur facere, continue fatebitur alium prodiſſe Senecam : non quod nihil reſederit excutiendum, ſed quod innumera portenta, non minus feliciter quàm fortiter ſuſtulerimus, idque præſidio diuerſorum codicum, inter quos erant aliquot miræ uetuſtatis. Diuinationi non temere indulſimus, experimento docti, quàm id tutum non ſit. Et tamen alicubi diuinandum fuit, nec rarò feliciter ceſsit coniectura, niſi me fallunt omnia. Adiuuit in hoc labore nonnihil induſtria Matthæi Fortunati Pannonii, hominis, ut res indicat,exacte docti, diligentis, ſobrii ſanique iudicio. Is enim libros naturalium quæſtionum accuratiſsime recognouit, quod operæ utinam & in cæteris omnibus præſtitiſſet : quem ut in pleriſque libenter ſequuti ſumus,ita in nonnullis ab eo diſſentimus, præſertim ubi noſtro ſenſui ſuffragabantur exemplaria. Profuit & Rodolphi Agricolæ codex typis excuſus Taruiſii, ante annos quinquaginta,quem is uigilantiſsime uidetur euoluiſſe. Arguebant hoc notulæ manus ipſius,quibus innumera loca correxerat, ſed in multis, ut apparebat, diuinationem, ingenii ſequutus magis quàm exemplaris uetuſti fidem. Incredibile uerò quàm multa diuinârit uir

ille planè diuinus, non enim poſſum Rodolphi dotes & plurimas, & eximias complecti breuius. Eius codicis nobis copiā fecit Hayo Hermannus Phryſius, iuuenis tam felici natus indole, ut unus uideatur idoneus, qui Rodolphicę laudis ſucceſsionem capeſſat, tantique uiri gloriam ſuſtineat, alioqui & patriam habens cum illo communem, & affinitate propinquus. Quin & Sigiſmundus Gelenius, qui iampridem in officina Frobeniana caſtigandi præfecturam gerit, uir citra omnem oſtentationem exquiſitè doctus, &, quod in eruditis quoque rarum eſt emunctæ naris exactiique iudicii, non pauca feliciter deprehendit, quæ nos in multa diſtractos, interdum & defeſſos, fefellerant. Non enim eſt mei ingenii quenquam laude merita fraudare. Vt autem hunc Senecam tam prodigioſe deprauatum haberemus, præter illas uulgares cauſas, incuriam inſcitiamque ſcribarum, temeritatem ſciolorum, mutantium quicquid non aſſequuntur, ſeorſum duas potiſsimum fuiſſe perſpicio. Prior eſt ipſa Senecæ phraſis, quæ quoniam nuſquam non affectat declamatorias argutias, interdum uſque ad ænigmatis obſcuritatem, præſertim quum accedat orationis conciſæ parumq; compoſitæ, abruptum, ut facillimus ita periculoſus erat lapſus, uel minus eruditis, uel oſcitantibus, qua de re, mox plura nobis dicentur. Altera quod hunc ſcriptorem priſci Chriſtiani ſibi ſtudio quodam uindicarunt, ac propemodum pro orthodoxo ſunt amplexi, partim ob præceptorum ſanctitatem, quam in huius libris animaduerterunt, partim commendatione libelli, qui continet epiſtolas aliquot ultro citroq; inter Paulum apoſtolum & Senecam miſſas, mendaci quidē titulo, ſed in rebus humanis mirum eſt, quantum interdum habeat momenti, fictum ac friuolum nugamentum. Non enim belli tantū, iuxta prouerbium, ſed totius uitæ mortalium multa ſunt inania. Iam quum ſemper uulgo nihil ſoleat eſſe leuius, quo ſeculum illud habebat homines ad pietatem proniores, magis credulos, minusque ſuſpicioſos, hoc facilius erat illis fuco pietatis imponere. Nec parum acceſsit illi fauoris ex D. Hieronymi commendatione, qui Senecam recenſuit in Catalogo ſanctorum, quanquam in eo Catalogo commemorantur aliquot non admodum probatæ ſanctitatis. Velut Ioſephus profeſsione Iudæus, Tertullianus, Nouatianus, & Donatus hæretici. Ita factum eſt, ut ob religionis amorem faſtiditis ethnicorum literis politioribus, diſciplinis, linguis, & antiquitatis peritia, Senecæ libros & priuatim ſibi legerent, & publice iuuentuti prælegerent, homines infantes, ac uix ſemigrammatici, tantum aſperſi rudis illius & inconditæ philo-

ſophiæ

ſophiæ, ſomnio uerius quàm cognitione, qui profeſsionem auſpicabantur ab explicatione quatuor cauſarum, materialis, formalis, efficientis & finalis. Deinde præfati epiſtolam eſſe moralis Philoſophiæ, diuidebant eam in duas partes principales, & rurſus harum ſingulas in tres aut quatuor minus principales. His fumis ingreſsi, quum uentum eſſet in medium, ſi qua uox occurriſſet inuſitatior, ſi quod ſchema, ſi qua ad autores non uulgares alluſio, ſi quid Græcitatis, ſi quid ueteris hiſtoriæ, breuiter ſi quid omnino retruſioris eruditionis, quum harum rerum nihil didiciſſent, quibus penè ad oſtentationis uitium ſcatet Seneca, neceſſe erat, ut aut mera portenta comminiſcerentur, aut mutarent ſcripturam. Quid ni? αἰσχρὸν γὰρ σιωπᾶν, ubi cathedram conſcenderis, & inſcitiam profiteri non conuenit ei, qui pileo tituloque magiſtri artium celebris eſt. Vix dictu credibile, quantum hic impietatem commiſſam deprehenderim. Eundem locum interim adeo uarie corruptum, & tam impudenter mutatum offendimus, ut nullum uerbum nec inter deprauatores, nec cum germana lectione, quam in peruetuſtis exemplaribus inuenimus, conueniret. Itaque dum quod ſemel deprauatum eſt, alius ſimili temeritate nititur emendare, rurſum alius atque alius ſubinde nouat aliquid, fit mendum inemendabile, ut nulla iam quamuis eruditi hominis diuinatio poſsit opitulari. Nam quod ſcribarum inſcitia committitur, habet aliqua Germanæ ſcripturæ ueſtigia, quæ ſagacibus ingeniis præbent aliquam ueri coniecturam: quemadmodum in his quæ ex notulis excipientium, aut ex dictantis uoce non æqualiter ad omnium aures perlata uitiata ſunt, locus aliquis relictus eſt eruditorum coniecturæ. Solent enim profeſſores dictare ſcribendum quod erant enarraturi. His non omnes erant æque uicini, & diuerſa eſt nationum pronuntiatio, nec ſemper articulata lingua eſt pronuntianti. Hinc euenit, ut contantius ſcriberetur pro conſtantius, & alea pro area. Similiter notularum uarietas dabat anſam erroris, Attamen illud debemus Chriſtianorum ſtudio, quod cum tot clariſsimi ſcriptores interciderint, Seneca nobis magna ex parte ſuperſit: ſi tamen hoc eſt ſupereſſe. Opinor autem à nobis rem eò deductam, ut ſiquis doctior, felicior & otioſior, tantam acceſsionem addat huic editioni, quantam nos adiecimus ſuperioribus, ſperem talem fore Senecam, ut minimo cum tædio, maximo cum fructu legi poſsit. Adiecimus annotatiunculas, ſed paucas, nec alibi, quàm ſicubi putarem excludendam deprauationem. Alioqui nullus erat futurus annotationum modus, ſi, quod à Fortunato factum eſt, quicquid eſſet correctum annotare uoluiſ-

ſemus, Et tamen uehementer optarim hunc autorem ſcholiis illuſtratum, ueluti ſtellulis, quibuſdam, quæ deprauatorum temeritatem ſubmouerent. Vitam Senecæ quidam non prorſus indiligens ex Suetonio, Cornelio, Tacito, & Hieronymo decerptam literis prodidit, ex cuius libro decerptum eſt, quod hic adiectum uidemus. Cæterum illis non aſſentior, qui certant Senecam facere Chriſtianum Nicodemo ſimilem, qui quum nullum habeant argumentum probabile, præter Epiſtolas, quas poſt docebimus à ſtudioſo quopiam fuiſſe confictas, nullum prorſus habent argumentum, niſi quod ſub eodem Cæſare uixerunt Romæ. Sed fingamus Senecam, quo non alius de contemnenda morte ſcripſit unquam uel ſæpius uel fortius, adeo fuiſſe meticuloſum, ut ne in ſcriptis quidem extrema ſenecta proditis uſquam ſubindicarit ſuam profeſsionem, tam cautum, ut nihil ſuboluerit Neroni, qui quum illum decreuiſſet è medio tollere, & cauſas commentitias prætexeret, Chriſtianiſmi crimen non obiecit, illud quo colore defendemus, quod in extremis ſcriptis ſubinde loquitur deos & deas, ſubinde dubitat, num quid hominis ſuperſit à funere? Vt largiamur eſſe fas metu mortis diſsimulare Chriſtianum, impia certe diſsimulatio eſt, quæ pietatem impietate diſsimulat. Aliud eſt ueſte prophana Chriſtum occultare, aliud eſt libris editis pugnare cum Chriſti dogmatibus, & aliud eſt ſilere de Chriſto, aliud illo indigna loqui. Sed quorſum attinet hoc commentum? An ut libros illius Chriſtianis hominibus commendent? Equidem arbitror magis in rem eſſe lectoris, ut Senecæ libros legat, uelut hominis ignari noſtræ religionis. Etenim ſi legas illum ut paganum, ſcripſit Chriſtiane, Si ut Chriſtianum, ſcripſit paganice. Quum autem in illo ſint plurima, quæ ſegnitiem noſtram poſsint ad uirtutis ſtudium accendere, habebunt eadem acriores aculeos, ſi cogitemus ab ethnico profecta. Apud illos enim ſunt quædam ita dicta geſta'ue, ut iuxta Chriſtianam quidem Philoſophiam uehementer ſint improbanda, præſe ferant tamen miram uirtutis indolem, uelut illud Socratis, hoc unum ſcio, quod nihil ſcio, quum ſit abſurde dictum, tamen exprobrat nobis noſtram arrogantiam. Et Lucretiæ factum, quum ſit optimo iure deteſtabile, nobis tamen commendat pudicitiæ ſtudium, & hoc efficacius commendat, quod exemplum ab ethnica fœmina profectum ſit. Itaque quod ad mores attinet, maiore fructu legetur Seneca, ſi legatur, ut quemadmodum fuit, paganus. Nam & Chriſtiane dicta uehementius afficient, & ſecus dicta, minus lædent. Alioqui nuſquam magis diſcrepat à Chriſtiana Philoſophia,

quàm quum ea tractat, quæ nobis ſunt præcipua. Caput enim noſtræ religionis eſt, noſſe Deum. At ille commonſtraturus nobis quid ſit Deus, Deus, inquit, eſt totum hoc quod uides & non uides, quaſi totus hic mundus ſit ingens animal, cuius corpus ſit oculis conſpicuum, anima lateat, & hoc ſit Deus. Iam unus ne ſit Deus an plures, uehementer ambigit, & tamen frequenter iterat deos deaſque. Rurſus irridet eos, qui putant in hoc mundo nihil geri, quod hunc Deum non fallat, perinde quaſi culicem ſentiat Elephantus. Iam an anima ſuperſit corpori ſic diſputat, quaſi nihil referat, utrum credas. Alicubi, ut refert Tertullianus, pronuntiat omnia finiri morte, etiam ipſam. Poſtremo quoties incidit in ſapientem illum Stoicum, ſic eum attollit, ut frequenter diis æquet, nonnunquam & anteponat. Ait ſapientem uniuerſam felicitatem ſuam ſibi uni debere, diis nihil opus eſſe, imò deos aliquid debere ſapienti. At pietas nobis perſuaſit, etiam paſſerculos & lilia Deo curæ eſſe, tum hominem nihil habere ex ſeſe boni, ſed ſummam ſuæ felicitatis debere munificentiæ numinis. Quantum igitur ſit periculi, ſi illa legantur uelut à Chriſtiano prodita. Cæterum quod ad eruditionem aut eloquentiam pertinet, cum iudicio delectuque legendum eſſe Senecam, iam olim admonuit Quintilianus, tanta æquitate temperans ſuam de illo cenſuram, ut nec perſonæ ſtudio laudet improbanda, nec odio damnet quæ laudem promerentur. Proinde fortaſsis non ab re fuerit, ſi ſtudioſæ iuuentuti paucis indicem, quæ ſint in hoc autore fugienda, quæ ſequenda. Primum habet uoces ſuas, uelut in hoc affectatas, ut diſsimilis ſit Ciceroni: quanquam hoc illi cum Quintiliano Pliniiſqué commune, & haud ſcio an cum toto illo ſeculo, quod Ciceronis, uelut argenteum aureo ſucceſsit. Huius rei pauca ſubiiciam exempla, ut lector ex his coniiciat cætera. Pronomine reciproco ſui ſibi ſe, frequenter durius utitur. Tanquam, pene ſemper uſurpat pro uelut, ſiue, ut ſi quando uult exemplum ſubiicere. Aliquoties dicit æquè quàm pro æquè atque. Cum gaudet addere ſuperlatiuis, quàm, quod ſciam, nunquam: ut cùm maxime, pro quàm maxime. Aduerſus pro erga frequenter uſurpat in bonam partem: ut, gratus aduerſus deos. In hac ſermonis forma, Non modò contemnit homines, ſed deos negligit: uix unquam addit coniunctionem, Sed & deos, aut, ſed deos quoque. Hæc atque his ſimilia, non reprehendo nec damno, tantum indico non eſſe Tulliani candoris. Quintilianus libro decimo tribuit illi ſtili uſum, quod in nullo ſcribendi genere non eſſet uerſatus,

tribuit ingenium facile & copioſum, tribuit ſtudium & plurimarum rerum cognitionem, fatetur illum abundare multis & præclaris ſententiis, probat libertatem in uitiis hominum inſectandis, addens illius libros & ad mores formandos conducibiles eſſe. In ſumma, fatetur in illius libris eſſe multa quæ non ſolum probari debeant, uerum etiam admirationem mereantur. Sed ex aduerſo detrahit illi Philoſophiæ exactam cognitionem, adimit iudicium de ſeipſo, quod illi corruperat humanum uitium philautia, qui neuus nonnunquam in doctis ac bonis uiris reperitur, ſed quem abunde multis penſent uittutibus, nam id ſubindicat quum ait, Si non omnia ſua amaſſet. Ac mox, Velles, inquit, eum ſuo ingenio dixiſſe, alieno iudicio. Vnde parum æquus iudex Seneca fuiſſe uidetur alienorum ſcriptorum, quod hiſce uerbis ſignificauit Fabius, Quem non equidem omnino conabar excutere, ſed potioribus præferri non ſinebam, quos ille non deſtiterat inceſſere, quum diuerſi ſibi conſcius generis, placere ſe in dicendo poſſe, in quibus illi placerent, diffideret. Quod ad phraſim attinet, putat in eo corrupta eſſe pleraque, quæ hoc plus officiant, quod abundant dulcibus uitiis: nominatim illud taxat, quòd pondera rerum minutiſsimis ſententiis frangat: & alibi, ni fallor, notat in eo conciſum & abruptum dicendi genus. Candorem in illo deſideraſſe uidetur & Suetonius, in Nerone Claudio ſcribens hunc in modum, Liberales diſciplinas omnes ferè puer attigit, ſed à Philoſophia eum mater auertit, monens imperaturo contrariam eſſe, à cognitione ueterum oratorum Seneca præceptor, quo diutius in admiratione ſui detineret. At idem in Caligula Senecæ uidetur tribuere lene comptumq; dicendi genus, ita loquens de Cæſare, Lenius comptiusq; ſcribendi genus, adeo contemnens, ut Senecam tum maxime placentem commiſsiones meras componere & arenam ſine calce eſſe diceret. Quum Seneca ſit affectibus tragicis uehemens, miror quur Suetonio uideatur eſſe lenior, ut ne de ſermonis cultu diſputemus. At his etiam liberius in Senecam deſtomachatur Aulus Gellius noctium Atticarum libro duodecimo, capite ſecundo. Poſteaquam enim retuliſſet aliorum de Seneca iudicium, quorum alii cenſerent illius libros prorſus indignos qui legantur, quod eius oratio protrita uideatur ac uulgaris, res atque ſententiæ, aut inepto inaniq́ue impetu ſint, aut leui quaſiq́ue dicaci argutia, eruditio uernacula ac plebeia, nihil ex ueterum ſcriptis habens neque gratiæ neque dignitatis: alio paulo æquiores, ſermonis elegantiam magna ex parte illi detraherent, rerum uero cognitionem non adimerent,

rent, in uitiis autem morem obiurgandis, ſeueritatem grauitatemq́; non inuenuſtam comprobarent: nominatim Senecæ iudicium de Cicerone multa cum libertate reprehendit, uſque eò incandeſcens, ut illum appellet nugatorem hominem: moxque ſubiicit, Sed iam uerborum Senecæ piget, hæc tamen inepti & inſipidi & inſulſi hominis ioca non præteribo. Denique ſic claudit cenſuram, Dignus ſanè Seneca uideatur lectione ac ſtudio adoleſcentium. Mox ut arguat inter maledicta Senecæ, quæ plura uideri uult quàm benedicta, eſſe quædam quæ probare poſsis, unicam duntaxat profert ſententiam, hanc. Qui refert quantum habeas, multo illud plus eſt, quod non habeas. Etiam ſi non uidetur hoc Senecæ dictum, ſed Publii mimi, quum ſit uerſus trochaicus tetrameter catalecticus. In hoc Gellii iudicio, neque nihil eſt, neque uera tamen ſunt omnia. Aequior in hunc eſt Cornelius Tacitus, qui quum integritatem conſtantiamque hominis cum cæteris rerum ſcriptoribus prædicet, orationis etiam cultum tribuit, dicendi genus ad delectationem uerius quàm ad ſeueritatem comparatum, excuſat hoc nomine, quod uir prudens quum perſpiceret ferum adoleſcentis ingenium per Philoſophiæ præcepta ad uirtutis amorem non poſſe flecti, ſuauioribus amœnioribusq́; ſtuduerit illud uel emolliri uel occupare. Hinc factum eſt, ut Nero pangendis carminibus præcelluerit, quum orationibus à Seneca compoſitis ſeſe uenditaret. Inter omnes uirtutes, quas & multas & eximias in Senecæ ſcriptis eſſe fatetur Quintilianus, nulla potior, quàm quod lectorem miris aculeis, ad honeſti ſtudium inflammet, ab humilibus curis ac ſordidis uoluptatibus auocet. Quod quum ſit optimum, quid refert qua phraſi id efficias? quanquam ipſa quoque talis eſt, ut eruditiſsimo ſeculo fuerit inter præcipuos, tantum abeſt ut hiſce temporibus poſſit faſtidiri. Neq; tamen nihil habent ueri quæ doctiſsimi ſcriptores de illo pronunciarunt. Fuit alienorum ingeniorum parum candidus cenſor. Subinde ludit in Græculos, & interdum abſque cauſa: neque ferè refert ex probatis autoribus, quod non conetur conuellere, quaſi turpe ſit cuiquam omnino aſſentiri. Quoties autem ingeniorum & eloquentiæ cenſuram ſumpſit, quod potiſsimum facit in his libris declamationum, quàm multos inceſsit petulantius, aliis tribuens fatuas ſententias, aliis inſanas, aliis ſtultas, ſalibus plus ſatis dicacibus parumq́; dignis uiro graui, ludens in pleroſq́;. Quæ res ſpeciem habet animi parum alienæ laudi fauentis, & ſuæ nimium indulgentis. Quanquam hic eſt fermè morbus ac faſtidium eruditorum omnium, ut uix exiſtat aliquis tam abſolutus, ut alteri

per

per omnia ſatisfaciat,niſi longa temporis præſcriptio,ſummota iudicandi libertate religione quadam animos omnium occupauit. Naſonem aliquoties parum amanter,attingit,quod indulſerit ingenio ſuo,uitiaq; ſua diligere maluerit quàm corrigere. Quod iudicium uidetur & Quintiliano placuiſſe,qui putat ex illius Medea colligi poſſe,quantum præſtare potuiſſet, niſi maluiſſet indulgere ingenio ſuo,quàm temperare. Atqui Seneca magis indulget ingenio ſuo in oratione proſa,ac ſeriis argumentis,quàm Ouidius in poëmatibus, plæriſque ludicris. Alicubi deſiderat in illo grauitatem rebus dignam,uelut in deſcriptione diluuii Deucaleonei, aliâs offenditur copia, quod deſinere neſciat. Nonnunquam obiicit quod ſententiam aliquam mutuetur à Portio Latrone,quaſi talem non poſsit ex ſe comminiſci, aut quaſi non poſsit fieri, ut duobus eadem ſententia ueniat in mentem. Nec Virgilio parcit interim,nec Ciceroni, quæ tamen res conducit ſtudiis, ſi fiat æquis iudiciis, ac citra petulantiam. Iam hoc ipſum quod in Seneca cum primis laudatur,corruptum eſt.Inſectatur mores hominum libere ſalſeq;, ſed non ſemper in loco, interdum immodice, tum aliquoties affectatius, hisq; modis ut non ita multum abſit à ſcurrilitate:quædam uitia ſic deſcribit,dum inſectatur,ut uideatur uidere potius quàm odiſſe,utque doceat magis quàm deteſtetur. Sunt enim quædam eius generis, ut ea depinxiſſe ſit uel docere uel irritare. Qualis eſt obſcœniſsimus excurſus in primo libro quæſtionũ naturalium,de ſpeculorũ uſu. Iam quum declamationum libros ſcribat ad filios ſuos, Senecam, Melam,& Nouatum,tamen admiſcet quædam, quæ uir uerecundus uix auderet, etiam præfatus honorem auribus, proloqui, nedum pater apud liberos. Et habet quidem hæc in mores publicos dicacitas uoluptatis aliquid, ſed parum liberalis,ni pudoris habeatur ratio, nec quicquam procliuius quàm in his diſertum eſſe. Vnde fit ut hodie quoque Eccleſiaſtæ quidam, ſi de rebus ſacris dicendum ſit, elingues,in hoc argumento ſint linguaciſsimi. Quin ubique plurimus uidetur iocorum affectator,etiam in rebus maxime ſeriis,in quibus optarim illum aliquanto longius abeſſe ab ineptia,obſcœnitate, uitioq; ſcurrilitatis ac petulantiæ. Eſt omnino liberale quoddam iocandi genus, eſt & perpetua quædam orationis iucunditas, quæ uirum bonum non dedeceat,ſi in loco adhibeatur: at in Seneca ſæpe cachinnos ſentias potius quàm riſum. Nec omnino temere eſt, quod de ſententiis illius queritur Fabius, quas nuſquam non affectat. Itaque fit, ut dum omnia per ſententias conatur dicere,quanquam ſunt plurimæ, quibus nihil poſsit eſſe felicius, tamen intercurrant

currant aliquot, duræ, frigidæ, & ineptæ. Idem uſu uenit in captandis epiphonematibus & argutiis, quæ frequenter apud hunc in uerbis ſitæ ſunt, potius quàm in rebus, unde neceſſe eſt frigidiores eſſe nonnunquam & obſcuras. Quod genus eſt illud ex prima ſtatim ad Lucilium epiſtola, Quædam tempora ſurripiuntur nobis, quædam ſubducuntur, quædam effluunt. Ac mox, Magna uitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Qua de re ſuo loco nonnihil dicetur, Neque nihil peccat in petendis affectibus, quos alii docendo præparant, ſuoq; tractant loco. Nam paſsim agitare affectus adeo non probatum eſt à doctis, ut quidam affectus in totum ſubmouerint, uelut officientes iudicio. At hos Seneca ubiuis & in ipſo ſtatim initio ſtimulat uerius quàm mouet, & in his maxime tragicos, quæ Græci πάθη uocant. Itaque quoties in grandes materias incidit, puta de uniuerſo, de natura deorum, de Stoico ſapiente, de terræ motu, de fulmine, de diluuio, de fine mundi, de contemptu mortis, de motibus ſpontaneis, ueluti ſuum nactus campum uidetur oſtentare grandiloquentiam ſuam, & neſcio quid tragicum ſpirare. Horum uitiorum bonã partem probabile eſt illi ex palæſtra declamatoria hauſiſſe, in qua penè detriuit ætatem. Nam & Quintilianus fatetur, hoc exercitamenti genus, quum utiliter repertum eſſet ad abſoluendam eloquentiam, tamen neſcio quo pacto factum, ut multum inuexerit corruptelæ. Quum enim illic captaretur applauſus auditorum, ea quiſque curabat adferre, non quæ eſſent optima, ſed quę placerent maxime. Nec illic temere applaudebatur ab otioſis ac faſtidioſis, niſi ſententiis argute dictis, ſchematibus & epiphonematibus, & ſiquid eſſet aut nouum aut immodicum, Communia quanquam optima, faſtidiebantur: Nec raro quæ peſsime dicta fuerant, iis frequentiſsime applaudebatur. Ita diſceſſum eſt ab illo ſimplici ac naturali dicendi genere, quod omnibus anteferrur, uel hoc nomine quod fide commendatur. Quid autem eſt oratio culta ſine fide, niſi cantio probe modulata? Hinc eſt quod queritur Quintilianus, quoſdam uitia ſua, quibus in declamando aſſueuerãt, in forum & ad ſerias actiones detuliſſe, reorum graui periculo, dum patronus mauult cauſam perdere, quàm iocum aut ſchema, nonnunquam cum riſu quoque iudicum & coronæ. Talia quædam & Seneca retulit in libros, uelut hæc quæ diximus, tum fictiones illas palàm falſas, quibus frequenter utitur, Video quid uelis. Poſthac pendebo de uultu tuo. Quanquam Nouatus frontem contraxit.

Quin

Quin & in perſonis fingendis ac mutandis, interdum ſubtilis eſt, ut hinc etiam obſcuritas oriatur, dubitesq; nonnunquam an ipſe loquatur, an is, aduerſus quem agit, an aliqua tertia perſona. Non quòd hæc non fiant ab aliis: ſed parcius, ſed mollius, ſed magis perſpicuè. Multus eſt & in dialogiſmis, dum his aut illis perſonis, ſuum affingit ſermonem, quæ res & ad copiam, & ad delectationem, & ad uehementiam confert: non quòd hoc faciat infeliciter, ſed quòd frequentius & declamatoriè, hoc eſt, ad uoluptatem magis, quàm ad ſerium uſum cauſæ propoſitæ. Caligulæ Cæſaris iudicium contemni poterat, ut hominis parum integræ mentis, & qui Vergilii ac Titi Liuii ſtatuas conatus ſit è bibliothecis ſubmouere, niſi & Fabius hoc notaſſet, & ipſa res propemodum loqueretur. Deſideres enim ferè in huius ſcriptis ordinem & compoſitionem. Habet autem argumentum omne ſuſceptum, initium, progreſſum & finem. Primum enim tractari ſolet quid ſit. Id explicatur diuiſione, cuius partes digeruntur in ordinem, & in quaque tractanda ordo quidam eſt, dum ea primum tractantur, quæ proxime attinent ad rei ſubſtantiam, deinde ea quæ accidunt, tum ſi qua cognata ſunt aut contraria, mox quæ hinc proficiſcuntur, commoda uel incommoda. Denique quibus rationibus hæc parentur, ſeruentur, augeantur: aut contrà, deuitentur, depellantur, aut minuantur, ut totus liber corporis inſtar ſit, conſtans ex membris decenter collocatis, id quod in Ariſtotele mireris, in Seneca deſideres. Nec enim ſemper proponit ac diuidit, & ſi id fecit, non proſequitur quod propoſuit, ſed ad omnem occaſionem excurrit, mox ſubinde ueluti de nouo ordiatur. Raro utitur tranſitionibus, quod in docendo plurimum lucis adfert, nonnunquam & circa finem operis incipit diuidere, eſt ubi oblitus ſui repetit eadem. Quæ res declarat illum, uel ex declamatoriis exercitamentis traxiſſe hoc uitii, uel quod uero propius eſt, non præmeditatum acceſſiſſe ad ſcribendum, nec tam iudicium rationemq; ſequutum, quàm impetum ingenii. Non enim incedit illius oratio; ſed fertur magis, ſalitq; potius quàm ingreditur, id quidem quod ad ſententias attinet. Iam quod pertinet ad uerborum compoſitionem, perparcus eſt in adhibendis coniunctionibus, quæ ſunt uelut orationis nerui. Gaudet enim aſyndetis, quod interdum magis facit ad dictionis uehementiam, ſeu uerius argutiam. Neq; raro contextus ſermonis talis eſt, ut dubites utrò referendum ſit membrum, ad ſuperioráne an ad ſequentia. Submoleſtum eſt interdum in eodẽ, diuerſe dicendi ſtudium, ueluti quod M. Tul-

lius

lius illud Platonis, ἕκαστος ἡμῶν οὐκ αὐτῷ μόνον γέγονεν, eleganter reddidit, nemo noſtrum ſibi tantum naſcitur, ne ſimiliter diceret, maluit deterius dicere, Nemo ſibi contigit: quæ uerba, ut ingenue quod ſentio dicam, nunquam intellecturus eram, niſi ex tenore ſermonis coniectaſſem illum ęmulari uoluiſſe Platonis ſententiam. Sit ſanè copiæ laus, eadem aliter dicere, quid laudis habet, ut aliter dicas male dicere? Quid quod carpendi libidine frequenter eadem committit, quæ reprehendit in aliis. Notat in quodam uoces aliquod ſordidas, in quibus ſunt ſpongia, laterna, pulegium, acetum, miriſq; ſalibus exagitat, quod quidam inter declamandum quæſierat, quur teſta ſi cadat, frangatur, ſpongia ſi cadat non frangatur, quum ipſe in una epiſtola tot inſulciat uoces ſordidiores, uniuerſam balnei ſupellectilem ac functioné, inibi natis uocabulis explicans. Qui minus autẽ liceat teſtam appellare teſtam, aut ſpongiam ſpongiam, ſi res poſtulet, quàm ficum uocare ficum, & fabam dicere fabam? Libenter iocatur in argutias ſophiſticas, & philoſophorum ſubtiles magis quàm neceſſarias quæſtiunculas, & huiuſmodi tricis ſæpe nimium diu moratur lectorem, ſed ita ut facile appareat eſſe uerum, quod notat Quintilianus, illum in philoſophia parum diligenter fuiſſe uerſatũ. Eſt enim artificis ſcite illa ridere, quæ non ſine ingenio traduntur à ſophiſtis, & à Socrate facetiſsimè deridentur. Quorſum autem attinet Chryſippeis illis rogatiunculis totas explere paginas, An ſapiens ſapienti poſsit prodeſſe, an ſapienti dari poſsit beneficium à diis. An uirtutes ſint animalia, An ſingulæ uirtutes ſint ſingula animalia, an unum ſint uniuerſæ. An ſeruare patrem ſit animal. Huiuſmodi nænias, quum frequenter inculcet uſq; ad tædium, tamen ſubinde damnat. Quid autem opus eſt facere quippiam, in hoc ipſum ut factum reprehendas? Quòd alicubi quædam ex autoribus perperam refert, ſic excuſat Quintilianus, ut dicat illum deceptum eorum fiducia, quibus ſolet quædam inquirenda mandare. Huius generis aliquod loca notata ſunt ab eruditis. Alicubi citat ex Ouidio quod eſt in Tibullo. Hæc eò commemorantur à nobis, non ut deterreamus lectoris ſtudium, ſed ut maiore cum fructu legatur uir tot eximiis uirtutibus commendabilis. Addam quod mihi nonnunquam ſubolebat in illo, ut diximus, declamatoria quædam affectio, & alicubi deſideres ſimplex illud & naturale. Vnde Neronis mater quum filio uellet mouere inuidiam, iactabat imperium Burro & Senecæ commiſſum eſſe, quorum Burrum appellabat uilem ac truncam manum, Senecam exulem, & linguam profeſſoriam. Ingenio facili

uerſa

uerſatiliq; fuiſſe colligitur hinc,quod in diuerſis argumentis ſtilum exercuit pari propemodum ſucceſſu quod nec Ciceroni nec Vergilio contigit. Nam tacitus commemorat illius poëmata, de quibus ſentiens incertum. Nam Tragœdiarũ opus eruditi quidam malunt Senecæ filio tribuere,quàm huic,ſunt qui fratri Senecæ adſcribant. Ex prima tragœdia uerſus aliquot refert, Duc me parens ſummiq; dominator poli, &c. Quanquam mihi uidetur opus hoc tragœdiarum non eſſe unius hominis. Certe ex ludicro libello de morte Claudii,coniicere licet illum haud quaquam iratis muſis & Apolline uerſatum in hoc ſtudii genere. Tametſi Fabius exiſtimat eam rem obſtitiſſe Senecæ,quo minus in uno quopiam excelleret, quod in omnibus argumentis uerſaretur,Id enim ſuſpicor eſſe quod ſcribit, Si parum concupiſſet, certe Tacitus declarat hinc illi conflatam inuidiam,quod occupans omnia, nihil aliis laudis relinquere uideretur.Commemorat Tacitus & orationes eiuſdem,quæ à nobis deſiderantur, niſi forte ſentit has quas habemus conſolatorias, unam ad Martiam,alteram ad Polybium acephalon, tertiam ad Albinam, ſiue ut in aliis reperitur Elbiam, matrem, quas tamen libros dixeris citius quàm orationes.Indicat idem alias quaſdam orationes,uulgo fuiſſe iactatas, Neronis quidem nomine, ſed à Seneca compoſitas. Nec has opinor commemorat inter illius opera. Vnicam ex Cornelio Tacito huic adiecimus editioni, breuem quidem illam, ſed elegantem,planeq; Senecæ phraſim referentem. Vtinam extarent & illa quæ moriturus dictauit. Nam ea Taciti temporibus habebantur in manibus.Commemorat & dialogos eius, quorum & Fabius meminit. Horum nihil extat, præter unicum breuem, cui quidam titulum fecerunt ſenſus & rationis, qui an illius ſit neſcio, certe mutilatum habemus, & conſarcinatum.Diuus Hieronymus aduerſus Iouinianum citat Senecæ librum de matrimonio. Ipſe in naturalibus quæſtionibus indicat ſe iuuenem ſcripſiſſe librum de terræ motu. Edidit opus de ſuperſtitioſis ritibus colentium deos: Nam & Auguſtinus in opere de ciuitate Dei, libri ſexti capite quinto, multa hinc recenſet. Epiſtolas commemorat cum Fabio Tacitus, quas ſcripſit ad imitationem Platonis,ſed ad unum omnes,uidelicet Lucilium Balbum Siciliæ præſidem: quod argumentum ſibi propoſuiſſe uidetur,ut ingenio ſuo indulgeret, Nullum enim liberius. Nam quicquid uel audieris, uel legeris, uel in ſomnis occurrerit, epiſtolæ ſit argumentum, Deinde licet ordiri unde uelis, tranſire quò uelis, finire quum uelis. Sed interim abeſt illud, quod eſt in

alior

aliorum epiſtolis grauiſsimum, quæ uerè & ex re ſcribuntur, Alioqui poteramus & nos ex prouerbiis ſingulis ſingulas facere epiſtolas. Iam an hoc opus habeamus integrum neſcio, certe uerba Senecæ, quæ multa recenſet Gellius ex uigeſimoſecundo libro epiſtolarum, nuſquam in illius ſcriptis inueniuntur. Et tamen eſt in eo libro quædam epiſtola cuius initium, Quare quibuſdam temporibus, in qua taxat quorundam κακοζηλίαν, & ſtili uitia. Ex hac, ut coniicio, aliquis Ciceroni bene uolens, ſuſtulit eum locum, quo debacchatur in illius eloquentiam. Ex omnibus porrò Senecæ monumentis, nullum mea ſententia magis ſtudiorum referebat integrum extare, quàm libros declamationum, quos fuiſſe multos declarat Epitome, quam habemus. Plurimum enim contuliſſet & ad inueniendum & ad iudicandum. De quo ſuo loco nonnihil dicemus. Vt igitur Seneca ornatiſsime præſul prodiret in publicum, tui potiſsimum nominis felicibus auſpiciis, uideor mihi non omnino ſegniter, nec infeliciter nauaſſe operam. Certe tantum impenſum eſt curæ, quantum ne iuuenis quidem ulla pecuniaria mercede fuerim ſuſcepturus. Non mentitus eſt Naſo, quum ait, & immenſum gloria calcar habet: ſed ipſa recomperi, ignominiam acrius habere calcar. Extimulauit huc nonnihil ornatiſsimus iuuenis Andreas Zebridouius, & ſuis imaginibus, & te patruo dignus, quod intelligerem quantum utilitatis hinc eſſet illius ſtudiis acceſſurum, uel ad rectè uiuendi rationem, uel ad dicendi facultatem. Malo doctus poſthac melius meminero Caſsitæ ſapienter monentis, ne quid expectem amicos, quod ipſe rectius præſtare queam, nec excidet uetus prouerbium, quod uetat boui imponi clitellas. Quod ſi tibi uideor prioris editionis dedecus hac editione ſatis eluiſſe, non pœnitet huius operæ, quamuis moleſtæ. Apud ſtudioſos autem plurimum fauoris ac dignitatis acceſſerit Senecæ, ſi tuo, hoc eſt, doctiſsimi & integerrimi Præſulis iudicio fuerit comprobatus, qui ut his temporibus longe turbulentiſsimis inclyto Poloniæ regi Sigiſmundo, totiq; regno eximium Cancellarium, eccleſiæ præſulem incorruptiſsimum præſtas, ita diſciplinis quoque liberalibus, quarum ipſe peritiſsimus es, munificentiſsimum exhibes Mœcenatem. Eoq; precor, ut pulcherrimos tuos conatus Chriſtus Opt. Max. bene fortunare dignetur. Vehementer enim diſcrutiat animum meum iſta fatalis lues, quæ per orbem penè uniuerſum, & principum concordiam, & Chriſtiani populi religionem, &

honeſtiſsimas diſciplinas mire uitiauit, adeò ut me ſtudiorum, quibus alioqui nihil eſt dulcius, interdum pigeat. Sed in primis domini clementia, deinde tua tuiq; ſimilium uigilantia ſpero futurum, ut huic pluſquam ferreo ſeculo ſuccedat ætas, ſi non aurea, certe paulo felicior. Datum Baſileæ, Anno M. D. XXIX. Menſe Ianuario.

*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

VITA LVCII ANNAEI SENECAE *incerto autore niſi quod conſtat illum fuiſſe recentiorem, ut qui ſubinde citat Petrarchã, Boccatium, & alios huiuſmodi. Quiſquis eſt, decerpſit ex Tacito & Suetonio.*

BIBL. ... ROMA VITTORIO EMANUELE

CVM permulta ſint, quæ ad mores, uel ad inſtitutionem uitæ, à ſapientiſsimis hominibus præclare & ſcripta, & præcepta, quæ nos ad rectam uiuendi rationem facile inflammare, atque excitare debeant, uel præſtantiſsimorum hominũ autoritate, uel clariſsimis exemplis adductos: tamen neſcio quomodo obſurdeſcimus, & in tot tantisq; bonarum artium diſciplinis, nihil proficientes, deſidia quadam dormitamus, neque id animaduertimus, quanto in honore, & immortali gloria ſemper floruerunt hi, qui ſe totos ad ea ſtudia contulerunt, quibus res ſecundæ ornantur, & aduerſæ æquo animo feruntur: quales fuerunt hi, qui multa quæ uitam, aut meliorem facerent, aut beatam, non minus copioſe, quàm grauiter conſcripſerunt. Hi uerò cùm in altiſsimas rerum cogitationes animum ſuum demitterent, animaduerterentq;, hoc idem & alios ſæpe antea feciſſe, qui ſapientis nomẽ adepti ſunt, exiſtimarunt neceſſario à ſe quoque faciendum, ut non prius illa conſtituerent, quàm ab eis fuiſſent hominum mores, atq; urbium conſtituti: qui quum in his elaborârint, quibus perſpectis, atq; cognitis, ex bonis meliores efficerentur, ſiquis ſenſus inferis, ſanè debent id grauiter, moleſteq; ferre, cum intelligant ſe nihil uigiliis ſuis, nihil curis, nihil deniq; cogitationibus tale quicquam peperiſſe, atq; conſequutos eſſe, quod ad horum temporum inſtitutionem, diſciplinamq; proficeret. Hèu mentes ignaræ, ô uanæ hominum cogitationes. Nihil enim bonum putamus, niſi quod uulgi opinio iudicat, quod in fortunæ temeritate poſitum eſt & collocatum. Ea uerò, quorum gradibus homines in cœlum aſcendiſſe perhibentur irrita atque inania putamus. Quo fit, ut quum inde uſque eiuſmodi praua cogitatio per hominum mentes ſerpſerit, res noſtræ ſemper in peius collapſæ ſint. Creuit enim libido, adaucta eſt auaritia, dominatur uoluptas, quæ rationi inimica eſt, & mentis, ut ita dicam, præſtringit oculos, ut quod uerè bonum ſit, nequeat internoſcere, & ſyncera à fucatis diſcernere. Quæ quum ita ſint uiri optimi, illud recte factum cenſeo, & in primis etiam, atq; etiam col-

laudo,ut ſapientiſsimorum hominum præceptis pareamus, ne ſcriptura cum ipſis uaneſcat autoribus. Multa enim ſunt ipſis accuratiſſime,ornatiſsimeq; conſcripta,atq; illuſtrata,quæ ſi proſequi uoluerimus,& fama,& immortali nos afficient gloria. Quorum Solon & Socrates, & Plato nobiliſsimi philoſophi, principes extiterunt. Multi præterea alii & ipſi ſapientes habiti, inter quos, hic, de quo uerba ſum facturus,Lucius Annæus Seneca haud immeritò commemorandus eſt. Quum enim omnis philoſophiæ ratio foret à noſtris ueteribus in treis partes diſtributa, Naturalem uidelicet ſiue Phyſicam,Moralem,atq; in eam diſſerendi rationem, quam dialecticam uocant:illud certè conſtat,eam quoq; partem,quæ de moribus erat,ſummo ingenio & maxima cura Ariſtotelem fuiſſe complexum, perfectiſsimeq; de eius partibus diſſeruiſſe. Nam cùm illis ſuis Ethicis partem illam,quæ Monaſtica dicitur,perfeciſſet, Oeconomica ſunt ab eo, ſi famæ credere eſt, tanta diligentia conſcripta, ut neq; aptius,neq; ſanctius à quoquam in rem familiarem præcipi conſcribiq; potuerit. Quo genere philoſophandi nihil mihi uideri ſolet admirabilius,quòd in actione magis, quàm in cognitione repoſitum ſit.Nam ſemper hoc animo fui,& mecum ſentire doctiſsimos homines ſæpe intellexi, nullam ex omnibus artibus ac diſciplinis eſſe, quæ ſocietati hominum ad beate uiuendum magis ſit neceſſaria, quàm hæc una, quæ de ratione uiuendi extat. Quum igitur inter eos, qui in primis numerantur,facile omnium princeps in his exiſtat Ariſtoteles, neminem tamen habeo, neq; ex noſtris Latinis,neq; ex Græcis,quem ad rationem earum actionum, quas à bono uiro expoſcimus, Lucio Senecæ comparem. Vt enim uir ille ſummus Græcorum Ariſtoteles ſummum bonum in uirtute conſtituit: ita hic noſter Latinis,quales oportet ex uirtute actiones prodire,mira exhortatione demonſtrauit. Non itaq; immeritò dictus Vitæ magiſter ab omnibus noſtræ ætatis hominibus. Quippe qui omnem philoſophiæ fructum in actione conſtituit, ut ei difficile ſit honeſtè uiuere,qui huius adhortationes,ac pręcepta non legerit, quorum refertiſsimi ſunt omnes eius libri:quos cùm legimus,quem philoſophum non contemnimus? Sed quoniam de huius hominis continentia,integritate,ac ſapientia nunquam ſatis dici poſſet, pauca de eius natione,uita ac genere ſubiiciemus.Lucius Annæus Seneca,natione Hiſpanus,genere Cordubenſis,profeſsione uerò Stoicus non minus uita conſpicuus,quàm ſcientia præclarus extitit. Hic à Cneo Domitio Aenobarbo,qui cum Romano exercitu miſſus fuerat ad expugnandam ualidiſsimam ciuitatem Hiſpaniæ Cordubam,

quæ

quæ à Romanorũ imperio deſciuerat, captus cum duobus fratribus, Iunio Annæo Gallione, & Lucio Annæo Mela patre Lucani poëtæ, libertate donatus eſt. Hic ſe Romam cum fratribus ac nepote, hortatu Domitii potiſsimum contulit. Vbi tanto in honore ab omnibus habitus eſt, ut à nonnullis creditum ſit, Claudium imperatorem inde cauſam indignationis, aut in odii Senecam traxiſſe. Proinde Claudius, ſiue ab inuidis hominibus ita impulſus fuerit, ſiue naturæ uitio, Senecam in Corſicam exilio relegauit. Cuius rei meminit idem in Octauia, quando inquit,

Quid me potens fortuna, fallaci mihi
Blandita uultu, ſorte contentum mea
Alte extuliſti, grauius ut ruerem, edita
Receptus arce, totq; perſpicerem metus?
Melius latebam, procul ab inuidia malis
Remotus, inter Corſici rupes maris.
Vbi liber animus, & ſui iuris, mihi
Semper uacabat, ſtudia recolenti mea.

Poſteaquam uerò Claudius morte affeciſſet Meſſalinam uxorem propter publicum eius pellicatum, ſibi aſſumpſit Agrippinam Germanici filiam, olim Cnei Domitii uxorem, & Neronis matrem. Hæc à Claudio, Senecæ reſtitutionem impetrauit. Cui Neronis cura cùm eſſet à Claudio, atque Agrippina mandata, mortuo Claudio tantum eius potentia, atque opes creuerunt, ut multorum inuidiam excitarent. Fuit enim conſul, ac ſenator, & Neronis præceptor, & diu apud eum potentiſsimus, ita ut quamdiu Nero pietatem ſimulauit, & optimi principis officio uiſus fungi, nihil ſine conſilio Senecæ ab imperatore tranſigeretur. Poſtea uerò quàm Pompeiam Sabinam quæſtorio patre natam, equiti Romano antea nuptam, prius occiſo uiro iuſſu eius, duodecimo die poſt diuortium Octauiæ, quam ſub ſterilitatis nomine abdicauit, in matrimonium accepiſſet, creditum eſt ab hac muliere conſpiratum in mortem Senecæ: ſiue quia Neronem ſæpe conatus erat ab amore huius mulieris retrahere, cùm adhuc uiuente Octauia, ipſam in concubinam haberet: ſiue quia ſciebat non placere Senecæ, quæ cum Nerone diceret ac faceret. Qua re cognita, ſapiẽtiſsimus uir Seneca ſtatuit à Nerone otium, & quietem impetrare, & ſe prorſus ab omni procuratione ciuili, & curia abſtinere, quo tutior ſenectus eius foret. Orauit itaque Neronem, ut omneis fortunas, & opes ſuas reciperet, & honores ſuos ad alterum deferret, fretus accuſatione aduerſæ ualetudinis & ſenectutis ſuæ, quæ indies magis ingraueſcebat. Peruagabatur itaq; rura Cam-

paniæ, & alia loca, urbi adiacentia, in qua uelut peregrinatione, bonam, magnamq́; partem epiſtolarum ad Lucilium conſcripſit. Reuerſus forte illis diebus Seneca fuerat de Campania, ac in Nomentanum uillam ſuam diuerterat, ad quam Nero miſit Syllanum tribunum prætoriæ cohortis, cùm iam aduesperaſceret, & circumdedit uillam militibus, intrauitq́; domum Senecæ, ubi inuenit eum cœnantem cum Paulina uxore, duobusq́; amicis, cui Neronis mandata expoſuit, in quibus continebatur, quòd uel ſpontaneam ſibi mortem conſciret, uel quod ipſe ſibi conſtitueret mortis genus, ſubiret. Cauſa uerò mortis afferebatur, quod Seneca odio Neronis ſe ab urbe abduxerat, neque amicis ſuis laborantibus aderat. Cui Seneca maxima animi conſtantia ſic reſpondit, neq; ſe ab amicis abfuiſſe, neq; quenquam ab ſe deſtitutum eſſe, aut negligentia, aut deſidia: ſed ſe pluris otium ſuum facere, quàm ullius hominis amicitiam: ſe olim aliis, modò ſibi & contemplationi naturæ uacare: quod autem Neronem odio haberet, ſatis ei plerſuaſum eſſe Neronem iſta non credere, proinde & de morte & uita eius ita ſtatueret, ut ſibi placuiſſet: ſe nihil habere, cur mortem optaret, neque in morte quicquam mali cognoſcere, cur ipſe uitam deſideraret: ſeq́; iam eò perueniſſe, ut neque pro hac, neque pro illa uotum ullum diis aut hominibus faceret. Tunc Syllanus, munita cuſtodibus uilla & domo Senecæ, reuerſus eſt ad Neronem, cui, præſente Pompeia, renunciauit, quæ feciſſet. Qua re audita, interrogauit Nero Syllanum, quo uultu ſibi ea à ſe nunciari audiuiſſet. Cui reſpondit, ſe nullum in Seneca uidiſſe timoris ueſtigium. Remiſit ergo Nero tribunum ad Senecam, ut ea maturaret quæ paulò antè ſibi mandata eſſent. Sed tribunus ueritus in conſpectum Senecæ prodire, miſit unum ex centurionibus ſuis, qui nunciaret extremam neceſsitatis horam. Quæ uerba uir ſapientiſsimus, uultu & corde immobili audiuit, iuſsitq́; ſibi teſtamenti tabulas adferri. [* Sed ubi neceſſarios omnes & amicos ſuos ægro nimis, & fracto animo mortem eius ferre uidit, conuertit ſe ad eos, & tenens manu tabulas teſtamenti, allocutus eſt eos, & ibi in medio omnium multum habuit cum eis de uirtute ac ſapientia ſermonem, egitq; pluribus uerbis gratias omnibus, quòd, quia nondum ſatis cumulatè pro magnitudine beneuolentiæ eorum in ſe facere potuerit, dixit ſe uelle teſtamento eis legare, quod apud ſe gratioſius & pulchrius erat, quàm rem ſi memoria tenerent, ſibi famam laudabilium artium, atque rerum retinerent. Illud autem ait eſſe uitæ ſuæ imaginem, quo non aliud ſignificare uidebatur, quàm ut ueſtigia uitæ ſuæ ſequerentur. His dictis conuertit ſe ab amicis ad uxorem

**Verum id centurio fieri uetuit, lege Tacitum, libro 15. Totum locum de morte perturbate nec ſatis bona fide ſcribit.*

Paulin

Paulinam,quæ præter cæteros qui aderant,dolore affecta, neq; corpore, neque animo conſtabat, quam ſuauiſsimè complexus exhortatus, ut hanc mortis iniuriam uili animo perferret, inquiens tempus illud iam ueniſſe, quo illa ſanctiſsimæ philoſophiæ ſuæ præcepta iam non diſputando, ſed fortiter faciendo comprobaret:nullaq; alia re meliorem poſſe immortalitatem conſequi, quàm ubi mori neceſſe eſſet, non ſolùm æquo animo, ſed etiam auido complecti. Quare mea Paulina, caue hanc meam mortem amplius ut cõtumelioſam defleas, ne uel te nimis amaſſe, uel gloriæ meæ inuidiſſe uidearis. Agens itaque iam annum ætatis ſuæ prope centeſimum decimumquartum, aut ultra, iuſsit uenas brachiorũ incidi, & crurum, ut ſanguis largior egrederetur,qui propter longam ætatem in uenis congelatus exire non poterat. Quare cùm longius mortem ſibi propagari uideret,rogauit Statium medicum, & amicum ſuum, ut ſibi uenenum daret præparatum, quod datum ad cor ex debilitate membrorum tranſire non potuit:Fecit itaque ſibi fieri balneum de conſilio Statii aquarum plus quàm mediocriter calidarum, in quod cum intraſſet, audita ſunt uerba, licet pauca iam uoce attenuata ſua immortalitate digniſsima. Sentiens deinde mortem appropinquare, quo magis oſtẽderet eam ſibi leuiorem eſſe, nec homini timendam:primo uelut ridens ſuos circunſpexit,deinde aquam illam accepit ſanguine mixtam, & ſuper ſe reſperſit, inquiens, Hunc liquorem ſanguine & aqua mixtum Ioui liberatori conſecro,per quem,ut arbitror,uerum deum intelligens,quo dicto paulo poſt migrauit.Funus autem maximo cum honore à ſuis paratum fuit.Compoſuit autem cùm in balneo eſſet ſepulchri ſui, ut creditur epitaphium,quod poſtea in marmore inciſum fuit.

Senectus incredibilis.

Epitaphium.

Cura, labor, meritum, ſumpti pro munere honores,
Ite, alias poſthac ſollicitate, animas.
Me procul à uobis deus euocat, illicet actis
Rebus terrenis, hoſpita terra Vale.
Corpus auara tamen ſolennibus accipe ſaxis.
Namq; animam cœlo reddimus, oſſa tibi.

De ætate uerò Senecæ poteſt illud coniici, cum ad centeſimum decimumquartum annum uel ultra potius perueniſſe, quàm citra ſtetiſſe. Dicit enim ſe potuiſſe uiuam uocem Ciceronis audiuiſſe. Veriſimile igitur eſt eum fuiſſe tunc rationis & doctrinæ capacem. Nam cùm ea tempora mecum computo, quæ à morte Ciceronis uſque ad mortem Senecæ fluxerunt, illud notum omnibus mihi ſubit, Ciceronem Marci Antonii iuſſu cæſum eſſe circa exordia

principatus trium uirorum, ſcilicet Octauii, Antonii, & Lepidi: illud conſtat Octauium annos duodecim imperaſſe cum Antonio, diuiſo tamen imperio. Victo autem Antonio, ſolus tenuit monarchiam orbis annos quadraginta quatuor, uel circa. Tyberius uerò ſucceſsit Octauio, & regnauit is, annos treis & uiginti. Huic ſucceſſit illa immanis fera C. Caligula. Is imperauit annos treis, menſes decem, & dies octo: poſt quem Claudius imperauit annos quatuor & decem, menſes ſeptem, dies octo & uiginti. Cui truculentiſsima beſtia Nero ſucceſsit, adoptiuus Claudii filius, qui orbem terrarum, ſuo preſsit imperio annos treis & decē, menſes ſeptem, dies nouem & uiginti: quæ tempora ſi conferantur in unum, conſtituent annos centum quatuor & decem, dies treis. Mortuus autem Seneca anno undecimo imperii Neronis, biennium antequam Petrus & Paulus martyrio coronarentur. Igitur à morte Ciceronis ad mortem Senecæ fluxerunt anni centum duodecim, uel propemodum. Nunc reliquum eſt uidere, qua ætate fuiſſet Seneca iuxta extrema Ciceronis tempora. Nam cum ſcribat ſe idoneum iam fuiſſe ad audiendum Ciceronis eloquentiam, non alienum eſt arbitrari eum fuiſſe annorum duodecim: quare conſtet neceſſe eſt, Senecam annos centum quatuor & uiginti ſupergreſſum eſſe. Non ergo mentiens ſum, ſi ad centeſimum & decimum quartum annum dixi Senecam ętate proceſsiſſe. Poſtremo ſunt, qui aſſerant Senecā moralem autorem fuiſſe Tragœdiarum. Franciſcus Petrarcha in quadam epiſtola opus fuiſſe huius Senecæ apertè confirmat. Boccatius uerò negat, cui uir diſertiſsimus Collucius aſſentitur, hoc opus aſcribens fratri Senecæ: de qua quidem re non noſtrum eſt iudicium ferre, quòd adhuc ſub iudice lis eſt: ſed utcunq; ſeſe res habeat, nos tamen quod inſtitutum, aggrediamur.

***

LVCII AN-NAEI SENECAE

AD EBVTIVM LIBERALEM DE BENEFICIIS, LIBER PRIMVS.

INTER multos ac uarios errores temere incõſulteq; uiuentiũ nihil propemodum optime Liberalis dixerim nocẽtius, quàm quod beneficia nec dare ſcimus, nec accipere. Sequitur enim, ut male collocata, male debeantur, de quibus non redditis, ſero querimur. Iſta enim perierunt, cum darentur. Nec mirũ eſt inter plurima maximaq; uitia, nullũ eſſe frequẽtius, quàm ingrati animi. Id euenire ex pluribus cauſis uideo. Prima illa eſt; quod nõ eligimus dignos, quibus tribuamus, ſed nomina facturi, diligẽter in patrimoniũ & *uaſa debitoris inquirimus. Semina in ſolum *affectum & ſterile nõ ſpargimus. Beneficia ſine ullo delectu magis proijcimus quã damus. Nec facile dixerim, utrũ turpius ſit inficiari, an repetere beneficiũ. Id enim genus huius crediti eſt ex quo tantũ recipiendũ ſit quantũ ultro defertur, de quo queri reuera fœdiſſimũ ob hoc ipſum, quia nõ opus eſt ad liberandũ fidẽ, facultatibus, ſed animo. Reddit enim beneficiũ, qui libenter debet. Sed cũ ſit in ipſis crimẽ, qui ne cõfeſſione quidẽ grati ſunt, in nobis quoq; eſt. Multos experimur ingratos, plures facimus, quia aliâs graues exprobratores exactoresq; ſumus, aliâs leues, & quos paulò poſt muneris ſui pœniteat, aliâs queruli & minima momenta calũniantes, gratiã corrumpimus

CAP. I.

* uitam.

* effœtum.

omnem, non tantum poſtquàm dedimus beneficia, ſed etiã dum damus. Quis enim noſtrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut ſemel? Quis non, cũ aliquid à ſe peti ſuſpicatus eſt, frontẽ *adduxit. *obduxit, uultũ auertit, occupationes ſimulauit, lõgis ſermonibus, & de induſtria non inuenientibus exitũ, occaſionẽ petendi abſtulit, & uarijs artibus properantes neceßitates eluſit? In anguſto uerò cõprehẽſus, aut diſtulit, aut timide negauit, aut promiſit, ſed difficulter, ſed ſubductis ſupercilijs, ſed malignus, & uix exeuntibus uerbis? Nemo autẽ libẽter debet, quod nõ accepit, ſed expreßit. Gratus aduerſus eũ quiſquã eſſe *abiecit. poteſt, qui beneficiũ, aut ſuperbe * iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, ut moleſtia careret, dedit? Errat ſiquis ſpera reſponſum ſibi, quẽ dilatione laſſauit, expectatione torſit. Eodẽ animo beneficiũ debetur, quo datur, & ideo non eſt negligen- *nolẽte: alias negligente. ter dandũ. Sibi enim quiſq; debet, quod * à neſciente accepit. Nec tarde quidem, quia quũ in omni officio magni æſtimetur dantis uoluntas, qui tarde fecit, diu noluit. Vtiq; non contumelioſe. Nam cũ ita natura comparatũ ſit, ut altius iniuriæ, quàm merita deſcendant, & illa cito defluant, has tenax memoria cuſtodiat, quid expectat, qui offendit dum obligat? Satis aduerſus illũ gratus eſt, ſi quis beneficio eius ignoſcit. Non eſt autem quod tardiores faciat, ad bene merendũ, turba ingratorũ. Nã primũ (ut dixi) nos illã augemus, deinde ne deos quidẽ immortales ab hac tam effuſa neceßitate, ſacrilegi negligentesq; eorũ deterrent. Vtuntur natura ſua cunctanturq;. Illos ipſos munerũ ſuorũ malos interpretes iuuant. Hos ſequamur duces, quantũ humana imbecillitas patitur. Demus beneficia, nõ fœneremus. Dignus eſt decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret. At male ceßit. Et liberi, & coniuges ſpem fefellerunt, tamẽ & educamus & ducimus. Adeoq; aduerſus experimenta pertinaces ſumus, ul bella uicti, & naufragi maria repetamus.

*mus. Quanto magis permanere in dandis beneficijs decet, quæ ſi quis non dat quia non recipit, dedit, ut reciperet, bonamq́; ingratorũ facit cauſam, quibus turpe eſt non reddere, ſi licet. Quàm multi indigni luce ſunt? & tamen dies oritur. Quàm multi quod nati ſunt queruntur? tamen natura ſobolem nouam gignit, ipſosq́; qui non fuiſſe mallent, eſſe patitur. Hoc & magni animi, & boni proprium eſt, non fructum beneficiorum ſequi, ſed ipſa, & poſt malos quoq; bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodeſſe, ſi nemo deciperet? *Tũc eſt uirtus dare beneficia, non utiq; reditura, quorũ à uiro egregio ſtatim fructus perceptus eſt. Adeò quidem iſta res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimã facere non debet, ut ſi ſpes mihi præcidatur, gratum hominem reperiendi, malim nõ recipere beneficia quàm non dare. Quia qui non dat, uitiũ ingrati antecedit. Dicam quod ſentio, Qui beneficium non reddit, magis peccat, quàm qui non dat citius.* *Nunc

CAP. II. *Beneficia in uulgus cum largiri inſtitueris,*
Perdenda ſunt multa, ut ſemel ponas benè.

In priore uerſu utrumque reprehendas. Nam nec in uulgus effundenda ſunt, & nullius rei, minime beneficiorum, honeſta largitio eſt, quibus ſi detraxeris iudicium, deſinunt eſſe beneficia, in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens uerſus mirificus eſt, qui uno bene poſito beneficio, multorum amiſſorum damna ſolatur. Vide oro te, ne hoc & uerius ſit, & magnitudini bene facientis aptius, ut illũ hortemur ad danda, etiã ſi nullũ bene poſiturus eſt. Illud enim falſum eſt, perdenda ſunt multa. Nullũ perit, quia qui perdit, cõputauerat. Benefi- 2.
ciorũ ſimplex ratio eſt, tantũ eroga: ſi reddet aliquid, lucrum 3.
eſt, ſi non reddet, damnũ non eſt. Ego illud dedi, ut darẽ. Nemo beneficia in Calendario ſcribit. Nec auarus exactor ad horã & diem creditorẽ appellat. Nunquã illa uir bonus co-

gitat, niſi admonitus à reddente. Alioqui formã crediti tranſeunt. Turpis fœneratio eſt, beneficiũ expenſum ferre. Qualiſcunq; priorũ euentus eſt, perſeuera in alios cõferre. Melius apud ingratos iacebunt, quos aut pudor, aut occaſio, aut timiditas aliquãdo gratos poterit efficere. Ne ceſſaueris dare, opus tuũ perage: & partes boni uiri exequere. Aliũ re, aliũ fide: aliũ gratia, aliũ cõſilio, aliũ præceptis ſalutaribus adiuua.

CAP. III. Officia etiã feræ ſentiunt. Nec ullũ tam immanſuetũ animal eſt, quod non cura mitiget, & in amorẽ ſui uertat. Leonũ ora à magiſtris impune tractãtur. Elephantorũ feritatẽ uſq; in ſeruile obſequiũ demeretur cibus. Adeo etiam quæ extra intellectum atq; æſtimationẽ beneficij ſunt poſita, aßiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus eſt aduerſus unum beneficiũ, aduerſus alterũ nõ erit, duorũ oblitus eſt, tertium etiã eorũ quæ exciderunt, memoriã reducet. Is perdidit, qui cito ſe perdidiſſe credidit. At qui inſtat & onerat priora ſequentibus, etiã ex duro & immemori pectore gratiã extundit. Nõ audebit aduerſus multa oculos attollere. Quocunq; ſe uertit, memoriam ſuã fugiens, ibi te uideat. Beneficijs tuis illum* cinge: quorũ quæ uis, quæ'ue proprietas ſit, dicam ſi prius illa, quæ ad rem non pertinent, tranſilire mihi permiſeris, quare tres Gratiæ, & quare ſorores ſint, & quare manibus implexis, quare ridentes, quare iuuenes, & quare uirgines, ſoluta ac perlucida ueſte. Alij quidẽ uideri uolunt unam eſſe, quæ det beneficiũ, alterã quæ accipiat, tertiã, quæ reddat. Alij tria beneficiorũ genera, promerentiũ, reddentium, ſimul & accipientium reddentiumq;. Sed utrumlibet ex iſtis iudica uerũ, quid iſta nos iuuat ſcientia? Quid ille conſertis manibus in ſe redeuntiũ chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manũ tranſeuntis, nihilominus ad dantẽ reuertitur, & totius ſpeciẽ perdit, ſi uſquam interruptus eſt, pulcherrimus, ſi cohæſit, &

*ſtringe,

aliq tres

uices

uices ſeruauit. Ideò ridentes, quia promerentiũ uultus hilares ſunt quales ſolent eſſe & qui dant, & qui accipiunt beneficia. Iuuenes quia non debet beneficiorũ memoria ſeneſcere. Virgines, quia incorrupta ſunt, & ſyncera, & omnibus ſancta, in quibus nihil eſſe alligati decet, nec aſtricti. Solutis itaq; tunicis utuntur, perlucidis autẽ, quia beneficia conſpici uolũt. Sit aliquis uſq; eo Græcis mancipatus, ut hæc dicat neceſſaria, ne- 4.
mo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Heſiodus impoſuerit, Aeglen maximam natu appellauerit, mediã Euphroſynen, tertiã Thaliam. Horũ nominum interpretationẽ, & prout cuiq; uiſum eſt cõuenire, deflectit, & * ad rationẽ aliquã conatur perducere, cum Heſiodus *ad ea.
puellis ſuis, quod uoluit nomen impoſuerit. Itaq; Homerus uni mutauit, Paſitheam appellauit, & in matrimoniũ produxit, ut ſcias illas Veſtales nõ eſſe uirgines. Inueniã aliũ poëtam, apud quẽ præcingãtur, & ſpicis prodeãt. Ergo & Mercurius unà 5.
ſtat, non quia beneficia ratio cõmendat, ſed quia pictori ita uiſum eſt. Chryſippus quoq;, penes quẽ ſubtile illud acumen eſt, & in imam penetrans ueritatẽ, qui rei agendæ cauſa loquitur, & uerbis non ultra, quàm ad intellectum ſatis eſt, utitur, totũ librum ſuum his ineptijs replet, ita ut de ratione dandi, accipiendi, reddendiq; beneficij, pauca admodum dicat. Nec his fabulas, ſed hæc fabulis inſerit. Nam præter iſta quæ Hecaton 6.
ſcribit, treis Chryſippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias eſſe. Aetate autem minores quàm Horas ſed meliuſcula facie, & ideo Veneri datas comites Matris quoq; nomẽ ad rem iudicat pertinere, Eurynomen enim dictam, quia late paten- 7.
tis patrimonij ſit, beneficia diuidere, tanquam matri poſt filias ſoleat nomen imponi, aut poëtæ uera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia eſt, & cuicunque nomen non poteſt reddere, imponit, ita poë- 8.

tæ non putant ad rem pertinere, uerum dicere, ſed aut neceſ-
ſitate coacti, aut decore corrupti, id quenque uocari iubent,
quod belle facit aduerſum. Nec illis fraudi eſt, ſi aliquid in
*ſenſum *cenſum detulerunt. Proximus enim poëta ſuum illas ferre no-
men iubet. Hoc ut ſcias ita eſſe, ecce Thalia, de qua cũ maxime
agitur, apud Heſiodum Charis eſt, apud Homerũ uerò Muſa.

CAP. IIII. Sed ne faciã, quod reprehendo, omnia iſta,
quæ ita extra rem ſunt, ut nec circa rem quidem ſint, relinquã.
Tu modo nos tuere, ſi quis mihi obiecerit, quod Chryſippũ in
ordinem coëgerim, magnũ me Hercule uirum, ſed tamen Græ-
cum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in ſe ſæpe repli-
catur, etiam cum agere aliquid uidetur, pungit, non perforat.
*Hic *Hoc uerò, quod acumen eſt? De beneficijs dicendum eſt, &
ordinanda res, quæ maxime ſocietatẽ humanam alligat. Dan-
da lex uitæ, ne ſub ſpecie benignitatis inconſulta facilitas pla-
ceat. Ne liberalitatem, quam nec deeſſe oportet, nec ſuperflue-
*reſtinguat re, hæc ipſa obſeruatio *reſtringat, dum temperat. Docendi
ſunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipſis cer-
tamen proponere eos, quibus obligati ſunt re, animo non tantũ
æquare, ſed uincere. Quia qui referre gratiã debet, nunquam
conſequitur, niſi præceßit. Hi docendi ſunt nihil imputare, illi
plus debere. Ad hanc honeſtißimam contentionem, beneficijs
beneficia uincendi, ſic nos adhortatur Chryſippus, ut dicat ue-
9 rendum eſſe, ne quia Charites Iouis filiæ ſunt, putemus certè
paruum ingerere ſacrilegium, ſi tam bellis puellis fiat iniuria.
Tu me aliquid eorũ doce, per quæ beneficẽtior, gratiorq́; ad-
uerſus bene merentes fiam, per quæ obligantiũ, obligatorumq́;
animi certent, ut qui præſtiterint, obliuiſcantur, pertinax ſit
memoria debentiũ. Iſtæ uerò ineptiæ poëtis relinquantur, qui-
bus aures oblectare propoſitum eſt, et dulcẽ fabulam nectere.
At qui ingenia ſanare, & fidẽ in rebus humanis retinere, me-

moriam

moriã officiorũ ingerere animis uolunt, ſerio loquãtur, & magnis uiribus agãt, niſi forte exiſtimas leui ac fabuloſo ſermone, & anilibus argumẽtis prohiberi poſſe rem pernicioſiſſimam, beneficiorũ nouas tabulas.

CAP. V. *Sed quẽadmodũ ſuperuacua trãſcurrã, ita ex-
ponã neceſſe eſt, hoc primũ nobis eſſe diſcendũ, quid accepto
beneficio debeamus. Debere enim putat ſe alius pecuniã, quam
accepit, alius cõſulatũ, alius ſacerdotiũ, alius prouinciam. Iſta
aũt ſunt meritorũ ſigna, non merita. Nõ poteſt beneficiũ manu
tangi, ſed animo geritur. Multũ intereſt inter materiã benefi-
cij, & beneficiũ. Itaq; nec aurũ, nec argentũ, nec quicquã eorũ
quæ à proximis accipiuntur, beneficiũ eſt, ſed ipſa *tribuendi* *tribuentis
*uoluntas. Imperiti aũt id, quod oculis incurrit, & quod tradi-
tur, poſſideturq́;, ſolũ notant: cõtra, illud quod in re charũ atq;
pretioſum eſt, paruipendũt. Hæc quæ tenemus, quæ aſpicimus,
in quibus cupiditas noſtra hæret, caduca ſunt. Auferre ea no-
bis, & fortuna, et iniuria poteſt. Beneficiũ uerò etiã amiſſo eo
quod datũ eſt, durat. Eſt enim rectè factũ, quod irritũ nulla uis
efficit. Amicũ à piratis redemi, hũc alius hoſtis excepit, & in
carcerẽ condidit, nõ beneficiũ, ſed uſum beneficij mei ſuſtulit.
Ex naufragio raptos, uel ex incendio, liberos reddidi. Hos uel
morbus, uel aliqua fortuita iniuria eripuit. Manet etiã ſine illis,
quod in *illos datũ eſt. Omnia itaq;, quæ falſum beneficij nomẽ* *illis
*uſurpant, miniſteria ſunt, per quæ ſe uoluntas amica explicat.
Hoc quoq; in alijs rebus euenit, ut alibi ſit ſpecies rei, alibi
ipſa res. Imperator *aliquãdo torquibus, murali, & ciuica do-* *aliquem
*nat. Quid habet per ſe corona * pretioſum? Quid prætexta?* *ſpecioſum
*Quid faſces? Quid tribunal & currus? Nihil horũ honor eſt,
ſed honoris inſigne. Sic nõ eſt beneficiũ id, quod ſub oculos ue-
nit, ſed beneficij ueſtigium & nota.*

CAP. VI. *Quid eſt ergo beneficiũ? Beneuola actio, tri-*

*buens gaudiũ, capienſq; tribuendo, in id quod facit, prona & ſponte ſua parata. Itaq; nõ quid fiat, aut quid detur, refert, ſed qua mente. Quia beneficiũ non in eo, quod fit, aut datur, conſiſtit, ſed in ipſo dantis, aut facientis animo. Magnũ autẽ eſſe inter iſta diſcrimẽ, uel ex hoc intelligas licet, quod beneficiũ utiq; bonum eſt. Id autẽ quod fit, aut datur, nec bonũ nec malum eſt. Animus eſt, qui parua extollit, ſordida illuſtrat, magna & in pretio habita dehoneſtat. Ipſa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali. Id refert quo illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non eſt ergo beneficium ipſum, quod numeratur, aut traditur. Sicut nec in uictimis quidem, licet opimæ ſint, auroq; præfulgeãt, deorum eſt honos, ſed pia ac recta uoluntate uenerantium. Itaq; boni etiam farre *ac fictili religioſi ſunt: mali rurſus non effugiunt impietatem, quamuis aras ſanguine multo cruentauerint.*

*ac fritilla

CAP. VII. *Si beneficia in rebus, non in ipſa beneficiendi uoluntate conſiſterent, eo maiora eſſent, quo maiora ſunt, quæ accipimus. Id autem falſum eſt. Nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parua magnifice, qui regum æquauit opes animo, qui exiguum tribuit, ſed libenter, qui paupertatis ſuæ oblitus eſt, dum meam reſpicit, qui non uoluntatẽ tantũ iuuandi habuit, ſed cupiditatẽ, qui accipere ſe putauit beneficiũ, cum daret, qui dedit tanquã non recepturus, recepit tanquã nõ dediſſet, qui occaſionẽ qua prodeſſet, & occupauit & quæſiuit. Contrà ingrata ſunt (ut dixit) licet re ac ſpecie magna uideantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt. Multoq; gratius uenit, quod facili, quàm quod plena manu datur: Exiguum eſt quod in me contulit, ſed amplius non potuit. At hic quod dedit magnũ eſt, ſed dubitauit, ſed diſtulit, ſed cum daret, gemuit, ſed ſuperbe dedit, ſed circumtulit, & placere ei, cui præſtabat, noluit, ambitioni dedit, non mihi.*

CAP.

notandū

CAP. VIII. Socrati cū multa multi pro ſuis quiſq; facultatibus offerrēt: Aeſchines pauper auditor, Nihil, inquit, dignū te, quod dare tibi poßim, inuenio, et hoc modo pauperem me eſſe ſentio. Itaq; dono tibi quod unū habeo, meipſum. Hoc munus rogo qualecūq; eſt boni cōſulas, cogitesq; alios cū multum tibi darent, plus ſibi reliquiſſe. Cui Socrates. Quid ni tu, inquit, mihi magnū munus dederis, niſi forte paruo te æſtimas? Habebo itaq; curæ, ut te meliorē tibi reddā quàm accepi. Vicit Aeſchines hoc munere Alcibiadis parem diuitijs animum, & omnium iuuenum opulentorum munificentiam.

CAP. IX. Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiā, etiā inter anguſtias paupertatis. Videtur mihi dixiſſe, Nihil egiſti fortuna, quod me pauperē eſſe uoluiſti. Expediam nihilominus dignū huic uiro munus, & quia de tuo non poſſum, de meo dabo. Neq; eſt quod exiſtimes illum uilem ſibi fuiſſe: pretiū ſe ſui fecit. Ingenioſus aduleſcens inuenit, quēadmus Socratē ſibi daret. Nō quāta quæq; ſunt, ſed à quali dētur perſpiciendū. Callidus non difficilem aditū præbet immodica cupientibus: ſpesq; improbas, nihil re adiuturus, uerbis fouet. At eius peior eſt opinio, qui lingua aſper, uultu grauis, cū inuidia fortunā ſuā explicauit. Colunt enim deteſtanturq; felicē, et ſi potuerint, eadē facturi, odere facientē. Coniugibus alienis nec clàm, ſed apertè quidā ludibrio habitis, ſuas alijs permiſere. Ruſticus, *inhumanus ac maleuolus, et inter matronas abominandæ cōditionis eſt, ſi quis coniugem in ſella proſtare uetuit, & uulgo admißis inſpectoribus uehi undiq; perſpicuā, Si quis nulla ſe amica fecit inſignē, nec alienæ uxori anulū præſtat, hunc matronæ humilē, & ſordidæ libidinis, et ancillariolum uocāt. *Indecentißimū ſponſaliorū genus eſt adulteriū, & in conſenſu uidui cœlibatus: nemo uxorē duxit, niſi qui abduxit. Iam rapta ſpargere Sparſa erant, pari auaritia recolligere

*inurbanus, mali moris.

*Hinc decentißimū ſponſ.

certant. Nihil penſi habere, paupertatē alienā contēnere, ſuam timere. Nullū aliud uereri malum, non parcere iniurijs, perturbare imbecilliores, ui ac metu premere. Nā prouincias ſpoliari, & nūmariū tribunal, audita utrinq; licitatione alteri addici, non mirum, quando quae emeris, uendere gentium ius eſt.

CAP. X Sed longius nos impetus euehit prouocante materia. Itaq; ſic finiamus, ne in noſtro ſeculo culpa *ſubſiſtat. Hoc maiores noſtri queſti ſunt, hoc nos querimur, hoc poſteri noſtri querētur, euerſos eſſe mores, regnare nequitiā, in deterius res humanas, & in omne nefas labi. At iſta ſtant loco eodem, ſtabuntq; paululū dūtaxat ultrò aut citrò mota, ut fluctus quos aeſtus accedēs longius extulit, recedens interiore littorū ueſtigio tenuit. Nūc in adulteria magis, quā in alia peccabitur, abrūpetq; frenos pudicitia: nunc cōuiuiorū uigebit furor, & foediſſimū patrimoniorū exitiū culina: Nunc cultus corporū nimius, & formae cura corpore prae ſe ferens animi deformitatē: Nūc in petulantiā & audaciā erūpet, malè diſpenſata libertas: Nunc ī crudelitatē priuatā, ac publicā ibitur, bellorūq; ciuiliū inſaniā, qua oē ac ſacrū ſanctū prophanetur. Habebitur aliquādo ebrietati honor, & plurimū meri cepiſſe uirtus erit. Nō expectant uno loco uitia, ſed mobilia & inter ſe *diſſentiētia tumultuantur, pellunt inuicē, fuganturq;. Caeterùm idē ſemper de nobis pronūciare debebimus, malos eſſe nos, malos fuiſſe, inuitus adijciā, & futuros eſſe. Erūt homicidae, tyranni, fures, adulteri, raptores, ſacrilegi, proditores. infrà iſta omnia ingratus eſt, niſi quod oīa iſta ab ingrato animo ſunt, ſine quo uix ullum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue tanquā maximū crimen, ne admittas: ignoſce tanquā leuiſſimo, ſi admiſſum eſt. Haec eſt enim iniuriae ſumma, Beneficium perdidiſti. Saluum eſt tibi ex illo, quod eſt optimū, dediſti. Quēadmodum autem curandum, ut in eos potiſſimum beneficia conferamus qui grate reſponſuri

*ſubſidat

*diſſidentia

ſuri erunt, ita quædam, etiam ſi de illis male ſperabitur, faciemus tribuemusq;, non ſolum ſi iudicabimus ingratos fore, ſed ſi ſciemus fuiſſe, tanquam ſi filios alicui reſtituere potero, magno periculo liberatos, ſine ullo meo incommodo, non dubitabo. Dignum etiam impendio ſanguinis mei tuebor, & in partem diſcriminis ueniam. Indignum ſi eripere latronibus potero, clamore ſublato, ſalutarem uocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI. *Sequitur ut dicamus quæ beneficia danda ſint, & queadmodum. Primo demus neceſſaria, deinde utilia, deinde iucunda *atq; manſura. Incipiendum eſt autem à neceſſarijs. Aliter enim ad animum peruenit, quod uitam continet, aliter quod exornat, aut inſtruit. Poteſt in eo aliquis faſtidioſus eſſe æſtimator, quo facile cariturus eſt, de quo dicere licet, Recipere non deſidero, meo contentus ſum. interim non reddere tantum libet quod acceperis, ſed abijcere. Ex his quæ neceſſaria ſunt, quædam primum obtinent locum, ſine quibus non poſſumus uiuere, quædam ſecundū, ſine quibus non debemus, quædam tertium, ſine quibus nolumus. Prima huius notæ ſunt, hoſtium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proſcriptione, & alijs periculis, quæ uaria & incerta humanam uitam obſident. Quicquid horum diſcuſſerimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio quantis ſint liberati malis, & lenocinium eſt muneris, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quenquam ſeruare, quam poſſumus, ut muneri noſtro, timor imponat pondus. Proxima ab his ſunt, ſine quibus poſſumus quidē uiuere, ſed ut mors potior ſit, tanquam libertas & pudicitia, & mens bona. Poſt hæc habebimus coniunctione, ac ſanguine, uſuq;, & conſuetudine longa, chara, ut liberos, coniuges, penates, cæteraq; quæ uſque eò animus ſibi applicuit, ut ab illis quàm à uita*

*utiq;

diuelli

diuelli grauius exiſtimet. Subſequuntur utilia, quorum uaria & lata materia eſt. Hic erit *pecunia non ſuperfluens, ſed ad ſanum modum habendi parata.* Hic erit *honor & proceſſus ad altiora tendẽtium.* Nec *enim utilius quicquam eſt, quàm ſibi utilem fieri.* Cætera *ex abundanti ueniũt, delicatos factura.* * In *his ſequemur, ut opportunitate grata ſint, ut non uulgaria, quæq; aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatẽ habent, aut quæ etiam ſi natura pretioſa non ſunt, tempore aut loco fiant.* Videamus *quid oblatum maximè uoluptati futurum ſit, quid frequenter occurſurum habenti, ut toties nobiſcum, quoties cum illo ſit.* Vtiq; *cauebimus, ne munera ſuperuacua mittamus, ut fœminæ aut ſeni arma uenatoria, aut ruſtico libros, aut ſtudiis ac literis dedito retia.* Aeq; *ex contrario circumſpiciemus, ne dum grata mittere uolumus, ſuum cuiq; morbum exprobratura mittamus, ſicut ebrioſo uina, & ualetudinario medicamenta.* Maledictum *enim incipit eſſe non munus, in quo uitium accipientis agnoſcitur.*

** In his uideamus, ut opport.*

CAP. XII. *Si arbitrium dandi penes nos eſt, præcipue manſura quæremus, ut quam minime mortale munus ſit.* Pauci *enim ſunt tam grati, ut quod acceperint, etiã ſi non uident, cogitent.* Ingratis *quoq; memoria cum ipſo munere incurrit, ubi ante oculos eſt, & obliuiſci ſui non ſinit, ſed autorem ſuum ingerit, & inculcat.* Et *eo quidem magis duratura quæramus, quia nunquã admonere debemus.* Ipſa *res euaneſcentem memoriã excitet.* Libentius *donabo argentum factũ, quàm ſignatũ.* Libentius *ſtatuas, quàm ueſtem, & quod uſus breuis deleat.* Apud *paucos* poſt remanet gratia.* Plures *ſunt apud quos nõ diutius in animo ſunt donata, quàm in uſu.* Ergo *ſi fieri poteſt, conſumi munus meum nolo.* Extet, *hæreat amico meo, & *uiuat.* Nemo *tam ſtultus eſt, ut monendus ſit, ne cui gladiatores aut uenationem iam munere ædito mittat, & ueſtimẽta æſtiua*

** poſt rem manet*

** conuiuat*

bruma

bruma, hyberna ſolſtitio. Sit in beneficio ſenſus cõmunis, tẽpus locum perſonas obſeruet: quia momẽtis quædam grata & ingrata ſunt. Quanto acceptius eſt ſi id damus, quod quis non habet, quàm cuius copia abundat? Quod diu quærit nec inuenit, quàm quod ubiq; uiſurus eſt? Munera nõ tã pretioſa, quàm rara, & exquiſita ſint, quæ etiam apud diuitem ſui locum faciunt, ſicut gregalia quoq; poma, etiã poſt paucos dies itura in faſtidiũ, delectant, ſi prouenere maturius. Illa quoq; nõ erunt ſine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

CAP. XIII. *Alexandro Macedoni, cum uictor oriẽtis, animos ſupra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati ſunt, & ciuitate illum ſua donauerunt. Cũ riſiſſet Alexãder hoc officij genus, unus ex legatis:* Nulli, *inquit, ciuitatẽ unquã dedimus alii quàm tibi &* Herculi. *Libens accepit delatũ honorem, & legatos inuitatione, aliaq; humanitate proſecutus, cogitauit, nõ qui ſibi ciuitatem darent, ſed cui dediſſent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam, nec modum nouerat.* Herculis Liberiq; *ueſtigia ſequens, ac ne ibi quidem reſiſtens ubi illi defecerant, ad ſocium honoris ſui reſpexit à dantibus, tanquam cœlum quod mente uaniſsima complectebatur teneret, quia* Herculi *æquabatur. Quid enim ſimile habebat ueſanus adoleſcens, cui pro uirtute erat felix temeritas?* Hercules *nihil ſibi uicit, orbem terrarum tranſiuit, nõ concupiſcẽdo, ſed uindicando. Quid uinceret malorũ hoſtis, bonorũ uindex, terrarũ mariſq; pacator? At hic à pueritia latro, gentiumq; uaſtator, tã hoſtiũ pernicies, quàm amicorũ, qui ſummum bonũ duceret, terrori eſſe cunctis mortalibus, oblitus nõ ferociſsima tantũ, ſed ignauiſsima quoq; animalia timeri, ob uirus malum.*

CAP. XIIII. *Ad propoſitum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli * gratum eſt. Nemo ſe ſtabularij, aut cauponis hoſpitem iudicat, nec conuiuam dantis* ** datum eſt*

epulum,

epulum, ubi dici poteſt: Quid enim in me cõtulit? Nempe hoc quod in illum,& uix bene notũ ſibi,& in illum etiã inimicum ac turpiſſimum hominẽ. Nunquid enim me dignum iudicauit? Minime: morbo ſuo morẽ geſſit. Quod uoles gratum eſſe, rarum effice. Quis patitur ſibi imputari? Nemo hæc ita interpretetur, tanquam reducã liberalitatem,& frenis arctioribus reprimam. illa uerò in quantumlibet exeat: ſed eat, non erret. Licet ita largiri, ut unuſquiſq; etiã ſi cum multis accepit, in populo ſe eſſe non putet. Nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam ſperet ſe propius admiſſum. Dicat, accepi idem quod ille, ſed ultro. Accepi quod ille, ſed ego intra breue tempus, cum ille diu meruiſſet. Sunt, qui idem habeant, ſed nõ eiſdem uerbis datum, nõ eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cùm rogaſſet, ego cùm rogarer. Ille accepit, ſed facile redditurus, ſed cuius ſenectus & liberorum orbitas magna promittebat. Mihi plus dedit, quãuis idem dederit, quia ſine ſpe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix, ita inter multos ſe diuidit, ut nemo non aliquod ſignum familiaris animi ferat: Ita qui beneficia ſua amabilia uult eſſe, excogitat, quomodo & multi obligentur, & tamẽ ſinguli habeant aliquid, quo ſe cæteris præferant. Ego uerò beneficiis nõ obiiciam moras. Quo plura maioráq; fuerint, plus afferent laudis. Adſit tamen iudicium. Neq; enim cordi eſſe cuiquam poſſunt, forte, ac temere data. Quare ſiquis exiſtimat nos, cum iſta præcipimus, benignitatis fines introrſus referre, & illi minus laxum limitem aperire, næ perperam monitiones noſtras exaudiat. Quam enim uirtutem magis ueneramur, cui magis ſtimulos addimus, quibus uerò tam conuenit hæc adhortatio quàm nobis, ſocietatem humani generis ſancientibus?*

*cùm non rogarem

CAP. XV. Quid ergo eſt? cum ſit nulla honeſta uis animi, *etiam ſi à recta uoluntate incepit, niſi quam uirtutum mo-*

dus

*dus fecit, ueto liberalitatem nepotari. Tunc iuuat accepiſſe beneficium, & ſupinis quidē manibus, ubi illud ratio ad dignos perducit: quod non quilibet caſus & conſilij indigens impetus defert, quod oſtentare libet, & inſcribere ſibi beneficia tu uocas, quorum autorē fateri pudet? At illa quanto gratiora ſunt quantoq; in partem * interiorem animi nunquam exitura deſcendunt, cum delectant, cogitantem magis à quo, quàm quid acceperis.* 10

*teneriorem

11 *Criſpus Paßienus ſolebat dicere, quorundam ſe iudicium malle, quàm beneficium, & quorundam beneficiū malle, quàm iudicium, & ſubiiciebat exempla, Malo, aiebat, diui Auguſti iudicium. Malo Claudij beneficium. Ego uerò nullius puto expetendum eſſe beneficium, cuius uile iudicium eſt. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? Erat, ſed ſicut à fortuna, quam ſcires ſtatim poſſe malam fieri. Quid ergo? iſta inter ſe mixta diuidimus? Non eſt beneficium, cui deeſt pars optima, datum eſſe iudicio. Alioquin pecunia ingens ſi non ratione, nec recta uoluntate donata eſt, non magis beneficium eſt, quàm theſaurus. Multa ſunt autem, quæ oportet accipere, nec debere.*

LIBRI PRIMI FINIS.

ANNOTATIONES ERASMI Roterodami in libros Senecæ de Beneficiis.

IN CAP. PRIMUM, LIBRI I.

1 Ne perſpicuis lectorē moremur. Editio prior habebat, Vtuntur natura ſua, & ipſos munerum malos interpretes iuuant, quod uidebatur argutius ex codice manu deſcripto reſtituimus. Id ad hūc habet modum, Vtuntur natura ſua, & cuncta, interq; illa, munerū ſuorū malos interpretes iuuant. Sentit enim eſſe deorū naturam, omnibus benefacere. At inter omnia ſunt etiam ingrati. Hoc admonendū erat, ne quis temerè reponeret ueterem lectionē. Cætera quę mutauimus, dilucidiora ſunt, quàm ut egeant admonitione.

IN CAP. II.

2 Nullum perdit. Senſus obſcurior eſt, poteſt enim accipi, Nullū beneficium perit, quia qui putat aliquod periſſe, is computauerat, &

iam

iam non erat beneficium. Poteſt & ſic intelligi, Qui perdidit, hoc ipſum computauerat, aliqua peritura. Veluti qui ſementem facit, non queritur ſe perdere aliquot grana, quũ hoc non expectarit, ut omnia prouenirẽt. Liber manu deſcriptus habebat, Nullum perdit, qui perdi, non computauerat. Atque huius lectionis erit arguta ſententia, ſi tollas, uerbum, perdi, Nullum perdit qui non computauerat. Hoc enim perdimus, quod decedit rationi noſtræ. At beneficia non ſupputantur, aut ſi tollas particulam, nõ. Nullum perdit, qui perdi computauerat, hoc eſt, qui hoc ipſum computauerat quædam peritura, ſed prior ſenſus mihi magis arridet.

3 Tantum erogatur. Codex manu ſcriptus habebat, erogat. arbitror fuiſſe ſcriptum, erogantur: niſi erogatur accipias impersonaliter, aut niſi ſubaudias beneficium. Nec dubitem affirmare, quamlibet reclamantibus exemplaribus, redit, à Seneca fuiſſe ſcriptum non reddet. Tantum erogatur, ſi redit aliquid, lucrum eſt, ſi non redit, damnum non eſt. Nam fructus propriè redire dicitur, unde & reditus dicti, cenſus annui.

IN CAP. III.

4 Græcis mãcipatus. Editiones ſuperiores habebant, Gratiis mãcipatus, quæ lectio fuerat utcunq; tolerabilis, ſi quemadmodum codex manu deſcriptus habebat, legamus emancipatus, quaſi dicas, alienus à gratiis. Sed arbitror germanam eſſe lectionẽ mancipatus Græcis, ſiue Graiis, pro addictus Græcis, ut quicquid ab illis proditũ fuerit miretur. Siquidem hæc ueterum Græcorum commenta ſunt, quæ Seneca cõtemnit, ſed petulantius quàm pro merito. Quid enim erat hic, quod exiſtimaret tot ſalibus excogitandum, niſi forte totam Poëſin putat irridendam, quæ philoſophiæ dogmata fabularũ inuolucris iuuenum animis cõmendauit. Hunc ineptum impetum, & carpendi libidinẽ ne dicã petulantiã, eruditi notarunt in hoc ſcriptore.

5 Et ſpiſſis aut phiſſianis prodeant. Sic habebant priores editiones. Aut phiſſianis, è ſpatio marginis ſuſpicor in contextum fuiſſe relatum: quod nimium crebro factum in autoribus comperi. Codex manu deſcriptus habebat ſpiſſatis, quod mihi magis probatur. Alluſit enim ad id quod paulo ante dixerat, de pellucidis tunicis ac ſolutis. Solutis enim opponit præcinctas, & pellucidis ſpiſſatas. Quod enim ſpiſſatum eſt, minimè pellucet. Notat opinor ueſtes quæ pilis extantibus hirſutæ ſunt, aut hoc genus, quod nunc uulgò dicunt uiltes, quo lanæ per ſe coactæ ueſtem faciunt, & ſi addatur acetum, ferro reſiſtunt, imò etiam ignibus. Meminit Plin. lib. 8. cap. 48. Vidimus & ipſi pueri, ueſtes floccis, aut pannis multiplicatis ſpiſſatas in uſu fuiſſe. Erant qui haberent phryxianis.

6 Hecaton. Vide num legendum Hecatæus, quem accepimus magni nominis hiſtoriographum fuiſſe temporibus Darii.

7 Late patentis patrimonii. Superiores editiones habebāt. Late patentis matrimonii. Verum id reclamantibus licet exemplaribus, mutare non dubitauimus. Scribā fefellit paulo ante facta matris men tio. At Seneca reſpexit ad Eurynomen, quæ à ſpatioſis paſcuis dicta eſt Græcis, quaſi Latine dicas latipaſcuam, Vocem autem Græcam uelut interpretans Seneca. Late, inquit, patentis. Olim autem diuitiæ potiſsimum in pecoribus erant, & facultates patrimonium dicimus, matrimonium non dicimus.

8 Et cuicunque nomen non poteſt reddere, imponit. Hic aliquis uelut interpretans adiecerat hæc uerba, aliud loco nominis proprii. Ea uelut adulterina expunximus, maximè quod non habebantur in codice manu deſcripto, & officiunt argutiæ ſenſus. Reddit nomen, qui meminit, ac pronuntiat impoſitum, qui nouum fingit.

IN CAP. IIII.

9 Putemus certè paruum in genere ſacrilegium. Ita quidem habebat ſuperior editio. Primum, illud extra controuerſiam eſt, locum eſſe mendoſum. Codex manu deſcriptus habebat, Putemus parum ſacrate gerere ſacrilegium ſit, & tam, &c. quæ lectio uidetur etiam deprauatior. Si diuinare licet, fortè ſcriptum erat à Seneca, ut putemus non paruum ingrati, ſiue ingratitudinis ſacrilegium, ſi tam &c. Aut, ut putemus non parum graue ſacrilegium. Aut, ut putemus contra patrem graue ſacrilegium, ſi tam &c. Quæ poſtrema diuinatio mihi potiſsimum arridet, utpote quæ non multū recedit à ſcripturæ prioris ueſtigiis, & ſenſum habet argutum, certe uertitur in contra, paruū in patrem, ſiue parentem, & ingerere, in grauem, niſi mauis ingeri. Etenim qui uolunt Charitas eſſe filias Iouis, putant graue ſacrilegiū etiam in patrem committi, ſi filiabus fiat iniuria. IN CAP. V.

10 Vero liberalitatem tecum potiri, Sic habebat prior editio, quam lectionem nemo non uidet eſſe deprauatam. E ueſtigiis tamen ueteris codicis, reſtituimus nepotari, à nepote dicto uerbo, quemadmodū ab helluone dicimus helluari, à iuuene iuuenari. Sentit autem beneficium non eſſe dandum ei, qui nequiter profuſurus ſit quod dederis.

11 Criſpus Paſsienus. Superiores editiones habebant Chryſippus Panſienus. Sed emendauit hunc locum Hermolaus Barbarus, & cum eius caſtigatione conſentiebat codex manu deſcriptus.

LIBER SECVNDVS, QVEMADMODVM *dandum ſit* Beneficium.

CAP. I. INSPICIAMVS *Liberalis uirorum optime id, quod ex priore parte adhuc ſupereſt : quemadmodũ dandũ ſit beneficiũ, cuius rei expeditiſsimam uideor monſtraturus uiã: Sic demus, quomodo uellemus accipere.* Ante *omnia libenter: citò: ſine ulla dubitatione.* Ingratũ eſt *beneficium, quod diu inter manus dantis hæſit, quod quis ægrè dimittere uiſus eſt, & ſic dare tanquã ſi ſibi *raperet.* Etiam ſi *quid moræ interuenit: euitemus omni modo, ne deliberaſſe uideamur.* Proximus *eſt autem neganti, qui dubitauit : nullamq; meretur gratiã.* Nam *cũ in beneficio iucundiſsima ſit tribuentis uoluntas, qui nolentẽ ſe tribuiſſe, ipſa cunctatione teſtatus eſt; non dedit, ſed aduerſus ducentẽ, male* renuit.* Multi *autem ſunt, quos liberales facit frontis infirmitas.* Gratiſsima *ſunt beneficia, parata, facile occurrentia, ubi nulla mora fuit, niſi in accipientis uerecũdia.* Optimũ *eſt antecedere deſiderium cuiuſq;, proximũ ſequi.* Illud *melius, occupare antequã rogemur, quia cũ homini probo ad rogandum *os cõcurrat, & ſuffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus ſuũ.* Non *tulit gratis, qui cũ rogaſſet, accepit.* Quãdoquidẽ, *ut maioribus noſtris grauiſsimis uiris uiſum eſt, nulla res carius cõſtat, quàm quæ precibus empta eſt.* Vota *homines parcius facerẽt, ſi palã facienda eſſent.* Adeò *etiã deos, quibus honeſtiſsimè ſupplicamus, tacitè malumus & intra noſmetipſos precari.*

*eriperetur.

*retinuit.

x

*os corruat

CAP. II. *Moleſtum uerbũ eſt, oneroſum, & demiſſo uultu dicendũ, rogo.* Huius *facienda eſt gratia amico, & cuicunq;, quẽ amicũ ſis promerendo facturus.* Properet *licet, ſero*

benefic

beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideò diuinanda cuiuſq; uoluntas, & cũ intellecta eſt, neceſsitate grauiſsima liberãda eſt. Illud beneficiũ iucundũ uicturumq; in animo ſcias, quod obuiã uenit. Si nõ contingit præuenire, plura rogantis uerba intercidamus, ne rogati uideamur, ſed certiores facti ſtatim promittamus, facturosq; nos etiã antequã interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus. Quemadmodũ in ægris opportunitas cibi ſalutaris eſt, & aqua tẽpeſtiue data remedij locũ obtinuit, ita quamuis leue & uulgare beneficium ſit, ſi præſto fuerit, ſi proximam quanq; horã non perdidit, multũ ſibi adiicit, gratiamq; pretioſi, ſed lenti & diu cogitati muneris uincit.

CAP. III. Qui tam paratè fecit, non eſt dubiũ, quin libenter faciat. Itaq; lætus facit, & induit ſibi animi ſui uultum. Ingentia quorundã beneficia, ſilentiũ aut loquendi tarditas imitata grauitatẽ, & triſtitiam corrupit, cũ promitterent uultu negantiũ. Quanto melius adijcere bona uerba rebus bonis, & prædicatiõe humana benignaq; cõmendare quæ præſtes. Vt ille ſe caſtiget, quod tardior in te rogãdo fuit, adijcias licet familiarẽ querelã. Iraſcor tibi, quod cũ aliquid deſideraſſes nõ olim ſcire me uoluiſti, quod tam diligẽter rogaſti, quod quenquã adhibuiſti. Ego uerò gratulor mihi, quod experiri animũ noſtrũ libuit, poſtea quicquid deſiderabis, tuo iure exiges. Semel ruſticitati tuæ ignoſcitur. Sic efficies, ut animũ tuũ pluris æſtimet, quàm illud quicquid eſt, ad quod petendũ uenerat. Tunc eſt ſumma uirtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui diſceſsit, dicet ſibi magnũ hodie lucrũ feci. Malo quòd illũ talẽ inueni, quàm ſi multiplicatũ hoc ad me alia uia perueniſſet. Huic enim animo, nunquam parem referam gratiam.

CAP. IIII. At pleriq; ſunt, qui beneficia aſperitate uerborum, & ſupercilio in odiũ adducunt, eo ſermone uſi, ea ſuperbia, ut impetraſſe pœniteat. Aliæ deinde poſt rem pro-

miſſam ſequuntur moræ. Nihil autem eſt acerbius, quàm ubi
quod impetraſti rogandũ eſt. Repræſentanda ſunt beneficia,
quæ à quibuſdã accipere difficilius eſt, quàm impetrare. Hic ro
2 gandus eſt, ut admoneat, ille ut * ſumat. Sic unum munus per
* cõſummet. multorũ teritur manus, ex quo gratiæ minimũ apud promit-
tentem remanet, quia autori detrahit, quiſquis poſt illũ rogan-
dus eſt. Hæc itaq; curæ habebis, ſi grate æſtimari quæ præ-
ſtabis uoles, ut beneficia tua illibata & integra ad eos, quibus
promiſſa ſunt, perueniãt ſine ulla, quod aiunt, deductione. Ne-
3 mo illa intercipiat, nemo detineat. Nemo in eo quod daturus
es, gratiam ſuam facere poteſt, ut non tuam minuat.

CAP. V. Nihil æque amarum, quàm diu pendere.
Aequiore quidã animo ferunt præcidi ſpem ſuã, quàm trahi.
Pleriſq; autẽ hoc uitium eſt, ambitione praua differendi pro-
miſſa, ne minor ſit rogantiũ turba. Quales regiæ potentiæ mi
4 niſtri ſunt, quos delectat ſuperbiæ ſuæ longum ſpectaculũ, mi-
nusq; ſe iudicant poſſe, niſi diu multumq; ſingulis quod poſ-
ſint oſtendãt. Nihil confeſtim, nihil ſemel faciunt. Iniuriæ illo-
rum præcipites, lenta beneficia ſunt. Quare uerißimũ exiſti-
ma, quod ille Comicus dixit. Quid tu non intelligis, tantum te
gratiæ demere, quantũ moræ adijcis? Inde illæ uoces quas in-
genuus dolor exprimit. Fac, ſi quid facis. Et nihil eſt tanti, ma-
lo mihi iam neges ubi in tædiũ adductus animus incipit bene-
5 ficiũ odiſſe, dum expectat. Potes ob id ingratus eſſe? Quẽad-
modum acerbißima crudelitas eſt, quæ trahit pœnam: & miſe
ricordiæ genus eſt, citò occidere: quia tormentũ ultimũ finem
ſui ſecum affert, quod antecedit tempus maxima uenturi ſup-
plicij pars eſt, ita maior eſt muneris gratia quò minus diu pe-
pendit. Eſt enim bonarum etiã rerũ ſolicitis expectatio gra-
uis. Et cũ plurima beneficia remediũ alicuius rei afferant, qui
aut diutius torqueri patitur, quẽ protinus poteſt liberare: aut
gaudere

gaudere tardius beneficio ſuo manus affert. Omnis benignitas properat, & propriũ eſt beneficientis libenter & citò facere. Qui tarde dedit, & diem extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus & argumentum amicæ uoluntatis. Tarde uelle, nolentis eſt. 6

CAP. VI. *In omni negotio Liberalis, nõ minima portio eſt, quomodo quicq; aut dicatur, aut fiat, multum celeritas fecit, multũ abſtulit mora. Sicut in telis eadẽ ferri uis eſt: ſed in infinitũ intereſt, utrum excuſſo lacerto torqueantur, an remiſſa manu effluant. Gladius idem & ſtringit, & transforat, quàm preſſo articulo uenerit, refert. Idẽ eſt quod datur, ſed intereſt, quomodo detur. Quàm dulce, quàm pretioſum eſt, ſi gratias ſibi agi non eſt paſſus, qui dedit, ſi dediſſe dũ dat oblitus eſt: nam corripere eum, cui* maximè aliquid præſtes, dementia eſt, & inſerere contumeliam meritis. Itaq; nõ ſunt exaſperanda beneficia, nec quicquam illis triſte miſcendũ. Etiam ſi quid erit, de quo uelis admonere, aliud tempus eligito.* *cũ maximè.

CAP. VII. *Fabius Verucoſus beneficium ab homine duro aſperè datũ, panem lapidoſum uocabat, quem eſurienti accipere neceſſariũ ſit, eſſe acerbũ. Tyberius Cæſar rogatus à nepote M.* Aelio prætorio, ut æri alieno ſuccurreret, edere illũ ſibi nomina creditorũ iuſsit. Hoc non eſt donare, ſed creditores* conuocare. Cùm edita eſſent, ſcripſit nepoti, iuſsiſſe ſe pecuniam ſolui. Adiecta contumelioſa admonitione, effecit, ut nepos nec æs alienũ haberet, nec beneficiũ. Liberauit illum à creditoribus, ſibi non obligauit. Aliquid Tyberius ſecutus eſt, puto noluit plures eſſe, qui idẽ rogaturi cõcurrerent. Iſta fortaſſe efficax ratio fuerit, ad hominũ improbas cupiditates, pudore reprimendas. Beneficium uerò danti, tota alia ſequenda eſt uia.* * Accio. *onerare

CAP. VIII. *Omni genere quod des: quo ſit acceptius,*

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

adornandum eſt. Hoc uerò non eſt beneficiũ dare, deprehendere eſt. Et ut in tranſitu de hac quoq; parte dicam quid ſentiam, Ne principi quidẽ ſatis decorum eſt, donare ignominiæ cauſa. Tametſi * inquietudinẽ Tyberius, nec hoc quidẽ modo, quo putabat, potuit effugere. Nã aliquot poſtea, qui idẽ rogarent, inuenti ſunt, quos oẽs iuſsit reddere in ſenatu æris alieni cauſas, & ita illis certas ſummas dedit. Non eſt illud liberalitas, cenſura eſt, auxilium eſt, principale tributum eſt; Beneficium non eſt, cuius ſine rubore meminiſſe non poſſum. Ad iudicem miſſus ſum, ut impetrarem, cauſam dixi.

* inquies Tyberius ne hoc quidem modo quod uitabat potuit.

CAP. IX. Præcipiunt itaq; omnes autores ſapiẽtiæ, quædam beneficia palã danda, quædã ſecreto. palàm, quæ conſequi glorioſum eſt, ut militaria dona, & honores, & quicquid aliud notitia pulchrius fit. Rurſus quæ nõ producunt, nec honeſtiorẽ faciũt, ſed ſuccurrunt infirmitati, egeſtati, ignominiæ. tacite dãda ſunt, ut nota ſint, ſolis, quibus proſunt. Interdũ & ipſe q iuuatur fallẽdus eſt, ut habeat, nec à quo acceperit ſciat.

CAP. X. Arceſilaus, ut aiunt, amico pauperi, & paupertatem ſuã diſsimulanti, ægro autẽ & ne hoc quidem confitenti, deeſſe ſibi in ſumptũ ad neceſſarios uſus, cũ clàm ſuccurrendũ iudicaſſet, puluino eius ignorãtis ſacculũ ſubiecit ut homo inutiliter uerecundus, quod deſiderabat, inueniret potius quàm acciperet. Quid ergo? ille neſciet, à quo acceperit? Primum neſciat, ſi hoc ipſum beneficij pars eſt. Deinde multa alia faciã, multa tribuam, per quæ intelligat, & illius autorem. Deniq; ille neſciet accepiſſe ſe, ego ſciã dediſſe me. Parum eſt, inquis. Parum, ſi fœnerare cogitas. Sed ſi dare quo genere accipienti maximè profuturũ erit, dabis. Contentus eris te teſte. Alioquin nõ benefacere delectat, ſed uideri bene feciſſe. Volo, inquis, ſciat. Debitorẽ quæris. Volo utiq; ſciat. Quid ſi illi utilius eſt neſcire, ſi honeſtius, ſi gratius, non in aliã partẽ abibis?

Volo

Volo ut ſciat. Ita tu hominẽ non ſeruabis in tenebris? Non nego quoties patitur res, percipiendum gaudiũ ex accipiẽtis uoluntate. Sin adiuuari illum, & oportet, et pudet, ſi quod præſtamus, offendit, niſi abſcõditur, beneficiũ in acta nõ mitto. Quid ni ego illi ſum indicaturus me dediſſe, cum inter prima præcepta, ac maximè neceſſaria ſit, ne unquã exprobrem, imò ne admoneam quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex eſt. Alter ſtatim obliuiſci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum, & premit frequens meritorum commemoratio.

CAP. XI. *Libet exclamare, quod ille triumuirali proſcriptione ſeruatus à quodã Cæſaris amico exclamauit, cum ſuperbiã eius ferre nõ poſſet, Redde me Cæſari. Quouſq; dices, Ego te ſeruaui, ego te eripui morti? iſtud ſi meo arbitrio memini, uita eſt: ſi tuo, mors eſt. Nihil tibi debeo, ſi me ſeruaſti, ut haberes, quẽ oſtenderes. Quouſq; me circũducis? quouſq; obliuiſci fortunæ meæ nõ ſinis? Semel in triũpho ductus eſſem. Non eſt dicẽdum, quid tribuerimus. Qui admonet, repetit. Non eſt inſtandum nõ eſt memoriæ reuocandum, niſi ut aliud dando, prioris admoneas. Ne alijs quidẽ narrare debemus. Qui dedit beneficium, taceat, narret qui accepit. Dicetur enim, quod illi ubiq; iactanti beneficium ſuum, Num negabis, inquit, te recepiſſe? & cũ reſpondiſſet quãdo? ſæpe quidem, inquit, & multis locis, id eſt, quoties & ubicunq; narraſti. Quid opus eſt eloqui? quid alienum occupare officiũ? Eſt qui iſtud facere honeſtius poſſit, quo narrãte, & *hoc laudabitur, quod ipſe non narras. Ingratum me iudicas, ſi iſtud te tacente, nemo ſciturus eſt. Quod adeò non eſt committendum, ut etiam ſi quis coram nobis narrabit, reſpõdendum ſit, digniſſimus quidẽ ille eſt maioribus beneficijs, quæ ego magis uelle me ſcio præſtare, quàm poſſe. Et hæc ipſa non *uenaliter, nec ex figura, qua quidam reijciunt, quæ magis ad ſe uolunt attrahere. Deinde adijcienda omnis humanitas.*

*hoc narrabitur

*uerniliter

 Per-

Perdet agricola quod ſparſit, ſi labores ſuos deſtituet in ſemine. Multa cura ſata perducuntur ad ſegetem. Nihil in fructū perue-
nit, quod non à primo uſq; ad extremū æqualis cultura proſe-
quitur. Eadē beneficiorū eſt cōditio. Nunquid ulla maiora poſ-
ſunt eſſe, quàm quæ in liberos patres cōferunt? Hæc tamen ir-
rita ſunt, ſi in infantia deſerātur, niſi longa pietas munus ſuum
nutriat. Eadē cæterorum beneficiorū conditio eſt, niſi illa adiu
ueris, perdes. Parū eſt dediſſe, fouenda ſunt. Si gratos uis habe-
re quos obligas, nō tantū des oportet beneficia, ſed ames. Præ-
cipuè ut dixi, parcamus auribus. Admonitio tædium facit, ex-
probratio odium. Nihil æquè in beneficio dando uitandum eſt,
quàm ſuperbia. Quid opus arrogātia uultus? quid tumore uer-
borum? Ipſa res te extollit. Detrahēda eſt inanis iactatio. Res
7 loquentur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, ſed inuiſum
eſt beneficium, ſuperbe datum.

CAP. XII. Cæſar dedit uitam Pōpeio Pœno, ſi dat, qui non aufert; deinde abſoluto & agēti gratias, porrexit ad oſculandum ſiniſtrum pedē. Qui excuſant eū, negant id inſolentiæ cauſa factum, aiunt ſocculum auratum, imò aureum margaritis diſtinctum oſtendere eū uoluiſſe. Ita prorſus, quid hic cōtumelioſum eſt, ſi uir conſularis aurū, et margaritas oſculatus eſt, & alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quā purius oſcularetur, homo natus in hoc, ut mores liberæ ciuitatis Perſica ſeruitute mutaret? Parū iudicauit, ſi ſenator ſenex *ſubmiſſis honoribus, in cōſpectu principum ſupplex ſibi, eo more iacuiſſet, quo uicti hoſtes *uictoribus iacuere. Inuenit aliquid infra genua, quò libertatē detruderet. Non hoc eſt Rempub. calcare? *Equidē dicit aliquis, Non poteſt ad rem pertinere, ſiniſtro pede. Parum enim fœde, furioſeq; inſolens fuerat, qui de capite conſularis uiri ſoccatus audiebat, niſi in os ſenatoris ingeſſiſſet imperator *pigros ſuos.

*ſummis uſus honoribus

*hoſtibus

*Et quidem litiget: aliâs, licitet.

*Videtur ægros pedes, di-

CAP.

CAP. XIII. *O ſuperbia magnæ fortunæ. O ſtultiſsimum malũ, ut à te nihil accipere iuuat, ut omne beneficiũ in iniuriam conuertis, ut te omnia nimia delectant, ut te omnia dedecent, quoq; altius te ſubleuaſti, hoc depreſsior es. Oſtendisq; te non agnoſcere iſta bona, quibus tantũ inflaris. Quicquid das, corrumpis. Libet itaq; interrogare, quid tãtopere te ſupinet, quid uultum, habitumq; oris peruertat, ut malis habere perſonam, quàm faciem. Iucunda ſunt, quæ humana fronte, leni, placidaq; tribuuntur, quæ cum daret mihi ſuperior, non exultauit ſupra me, ſed quàm potuit, benigniſsimus fuit, deſcẽditq; in equum, & detraxit muneri ſuo põpam, obſeruauit idoneũ tẽpus, ut in occaſione potius, quã in neceſsitate ſuccurreret. Vno modo iſtis perſuadebimus, ne beneficia ſua inſolentia perdãt, ſi oſtenderimus nõ ideò uideri maiora, quia tumultuoſius data ſunt, ne ipſos quidẽ ob id cuiquã poſſe maiores uideri, Vanam eſſe ſuperbiæ magnitudinem, & quæ in odium, etiam amanda perducat.*

xiſſe pigros. Nam hinc pigri uocem deductam putãt. Alii legunt, pictus ſoccos.

CAP. XIIII. *Sunt quædã nocitura impetrantibus, quæ non dare, ſed negare beneficium eſt. Aeſtimabimus itaq; utilitatem potius, quam uoluntatẽ petentium. Sæpe enim noxia concupiſcimus, nec diſpicere quam pernicioſa ſunt, licet, quia iudicium interpellat affectus. Sed cum ſubſedit cupiditas, cũ impetus ille flagrantis animi, qui conſilia fugat, cecidit, deteſtamur pernicioſos malorum munerũ autores, ut frigidam ægris negamus, & lugentibus, ac ſibi iratis ferrum, aut amãtibus, quicquid cõtra ſe uſurus, ardor petit, ſic ea, quæ nocitura ſunt, impnſe ac ſubmiſſe nonnunquam etiam miſerabiliter rogantibus, perſeuerabimus non dare. Tum initia beneficiorũ ſuorum ſpectare, tum etiam exitus decet, & ea dare quæ nõ tantum accipere, ſed etiam accepiſſe delectet. Multi ſunt qui dicãt, ſcio hoc illi non profuturum, ſed quid faciam? rogat, reſiſtere precibus eius non poſſum. Viderit de ſe, nõ de me queretur. Falſum eſt,*

*imò de te,& merito quidem,cùm ad mentem bonam redierit, cum * accenſio illa, quæ animum inflammabat, ſe remiſerit. Quid ni eum oderit,à quo in damnum,ac periculum ſuum adiutus eſt? Exorari in perniciem rogantium, ſæua bonitas eſt. Quemadmodum pulcherrimum opus eſt,etiam inuitos,nolenteſq; ſeruare,ita rogantibus peſtifera largiri,blandũ & affabile odium eſt. Beneficiũ demus,quod uſu magis ac magis placeat,quod nunquam in malum uertatur. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ ſciam, ne in ſocietate turpis facti,aut conſilij inueniar. Si potero,reuocabo,ſin minus,non ad iuuabo ſcelus. Siue illum ira,quò nõ debebat,impellit,ſiue ambitionis calor abducit à tutis, non à ſemetipſo uim ſibi inferri patiar: nec committam,ut poſsit quandoque dicere, Ille amando me occidit.*

* Fortè acceſſio: ut ſit alluſio ad paroxyſmos febrium.

CAP. XV. *Sæpe nihil intereſt inter amicorũ munera,& hoſtium * acta. Quicquid illi accidere optant, in id horum intempeſtiua indulgentia impellit,atq; inſtruit. Quid autẽ turpius,quàm (quod euenit frequentiſsime) ut nihil interſit inter odium & beneficium? Nunquam in turpitudinẽ noſtram reditura,tribuamus. Cũ ſumma amicitia ſit,amicũ ſibi æquare, utriq; ſimul conſulendũ eſt. Dabo egenti,ſed ut ipſe non egeã. Succurrã perituro,ſed ut ipſe nõ pereã,niſi ſi futurus ero magni hominis,aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo,nec magna pro paruis accipi patiar. Nam ut qui quod dedit,imputat,gratiam deſtruit,ita qui quantum det oſtendit,munus ſuum cõmendat, non exprobrat. Reſpiciendæ ſunt cuiq; facultates ſuæ,ureſq;, ne aut plus præſtemus,quàm poſſumus,aut minus. Aeſtimanda eſt eius perſona,cui damus. Quædam enim minora ſunt, quàm ut exire à magnis uiris debeant,quædã accipiente maiora ſunt. Vtriuſq; itaq; perſonam confer tecum. Inter illa quæ*

*uota

donabis examina, nunquid aut danti graue ſit, aut * paucum. Nunquid rurſus qui accepturus eſt, aut faſtidiat, aut non capiat.

*parum

CAP. XVI. Vrbem cuidam Alexander donabat ueſanus, & qui nihil animo niſi grande concepit. Cum ille cui donabatur ſeipſum menſus, tanti muneris inuidiam refugiſſet, dicens non cõuenire fortunæ ſuæ. Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, ſed quid me dare. Animoſa uox uidetur, & cum regia ſit, eſt ſtultiſsima. Nihil enim per ſe quenquam decet, Refert quid, cui, quando, quare, ubi, & cætera, ſine quibus facti ratio non conſtabit. Tumidiſsimum animal, ſi illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habetur perſonarum, ac * dignitatum proportio. Et cum ſit ubiq; uirtutis modus, æquè peccat quod excedit, quã quod deficit. Liceat iſtud ſane tibi, & te in tantũ fortuna ſuſtulerit, ut congiaria tua urbes ſint, quas quãto 8 maioris animi fuit nõ capere quàm ſpargere, eſt tamen aliquis minor, quàm ut in ſinum eius condenda ſit ciuitas.

*dignitatum ratio

CAP. XVII. Ab Antigono Cynicus petijt talentum. Reſpondit plus eſſe, quàm quod Cynicus petere deberet. Repulſus petit denarium. Reſpõdit minus eſſe, quàm quod regem deceret dare. Turpiſsima eſt eiuſmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. In denario regem, in talento Cynicum reſpexit, cum poſſet & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam rex. Vt ſit aliquid maius, quàm quod Cynicus accipiat, nihil tam exiguum eſt, quod non * honeſte regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probo. Eſt enim intolerabilis res, poſcere nummos & contemnere. Indixiſti pecuniæ odium, hoc profeſſus es, hanc perſonam induiſti, agenda eſt. Iniquiſsimum eſt te pecuniam ſub gloria egeſtatis acquirere. Aſpicienda ergo non minus ſua cuique perſona eſt, quàm eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chryſippi noſtri

*honeſtet regia humanitas. Si

noſtri uti ſimilitudine de pilæ luſu, quã cadere nõ eſt dubium aut mittentis *ſtudio, aut accipientis. Tunc curſum ſuũ ſeruat, ubi inter manus utriuſq; apte, ab utroq; & iactata & excepta uerſatur. Neceſſe eſt autẽ luſor bonus, aliter illã colluſori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio eſt, niſi utriq; perſonæ, dantis & accipientis aptatur, nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, ut debet. Si cum exercitato & docto negotium eſt, audacius pilam mittemus, utcunq; enim uenerit, manus illam expedita, & agilis repercutiet. Si cum tyrone & indocto, non tam rigide, nec tam excuſſe, ſed languidius & in ipſam eius dirigentes manum, remiſſe occurremus. Idem faciẽdum eſt in beneficiis. Quoſdam doceamus, & ſatis iudicemus, ſi conantur, ſi audent, ſi uolunt. Facimus autẽ plerunq; ingratos, & ut ſint, fauemus, tanquã ita demũ magna ſint beneficia noſtra, ſi gratia illis referri non potuit, ut malignis *curſoribus propoſitum eſt, colluſorem traducere, cum damno ſcilicet ipſius luſus, qui nõ poteſt, niſi conſentitur, extendi. Multi ſunt tam paruæ naturæ, ut malint perdere quæ præſtiterunt, quã uideri recepiſſe, ſuperbi & imputatores. Quanto melius, quantoq; humanius id agere, ut illis quoq; partes ſuæ conſtent, & fauere, ut gratia ſibi referri poſſit, benigne omnia interpretari, gratias agentem, non aliter quàm ſi referat audire, præbere ſe facilem, ad hoc, ut quem obligauit, etiã exolui uelit? Male audire ſolet fœnerator, ſi acerbè exigit, æquè ſi in recipiendo tardus, ac difficilis moras quærit. Beneficium tam recipiendum eſt, quàm non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquàm exigit. Reddi gauiſus eſt, bona fide quid præſtitiſſet, oblitus, qui accipientis animo recepit.

*deuio: aliâs, dubio

*luſoribus

CAP. XVIII. Quidam non tantũ dant beneficium ſuperbe, ſed etiam accipiunt, quod non eſt cõmittendũ, Iam enim tranſeamus ad aliam partẽ, tractaturi, quomodo ſe gerere homines

mines in accipiẽdis beneficiis debeant. Quodcunq; ex duobus cõſtat officium, tantundem ab utroq; exigit. Qualis pater eſſe debeat, cum inſpexeris, ſcies nõ minus operis illic ſupereſſe ut diſpicias, qualem eſſe oporteat filium. Sũt aliquæ partes mariti, ſed nõ minores uxoris. Inuicẽ iſta quantum exigunt, præſtant, & parem deſiderant regulã, quæ ut ait Hecaton, difficilis eſt, Omne enim honeſtũ in arduo eſt, etiã quod uicinum honeſto eſt. Non enim tantũ fieri debet, ſed ratione fieri. Hac duce, per totã uitam eundum eſt. Minima maximaq́;, ex huius cõſilio gerenda ſunt, quomodo hæc ſuaſerit, dandum. Hæc autem hoc primum cenſebit, non ab omnibus accipiendum. À quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi reſpondeam: ab his quibus dediſſe uideamur. Nam etiã maiore delectu quærẽdum eſt, cui debeamus, quàm cui præſtemus. Nam ut non ſequantur ulla incommoda (ſequuntur autem plurima) graue tormentum eſt debere, cui nolis. Contra iucundiſſimũ eſt ab eo accepiſſe beneficium, quem amare etiã poſt iniuriam poſſis. Illud uerò homini uerecundo & probo miſerrimum eſt, ſi eum amare oportet quem non iuuat. Toties admoneam neceſſe eſt, nõ loqui me de ſapientibus, quos quicquid oportet, iuuat: qui animum in poteſtate habent, & legẽ ſibi, quam uolunt, dicunt, & quam dixerunt, ſeruant: ſed de imperfectis hominibus honeſta ſequi uolentibus, quorum affectus ſæpe contumaciter parent. Itaq; eligendus eſt, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficij quàm pecuniæ creditor. Huic enim reddẽdum eſt, quantum accepi, etſi reddidi, ſolutus ſum ac liber. At illi plus ſoluendum eſt, & nihilominus etiam relata gratia, cohæremus. Debeo enim, cum reddidi, rurſus incipere, monetq́; amicitia non recipere indignum. Sic eſt beneficiorum quidem ſacratiſſimum ius, ex quo amicitia oritur. Non ſemper inquit, mihi licet dicere, nolo, aliquando beneficium accipiendum eſt,

&

& inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus, qui munus ſuũ faſtidire te, iniuriam iudicaturus eſt. Non accipiam. Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis, ac piratæ habentem. Quid faciam? Parum dignus eſt, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, uim maiorem & metum excipio, quibus adhibitis, electio perit. Si liberum eſt tibi, ſi arbitrij tui eſt, utrum uelis, an non, id apud te ipſe perpendes. Si neceſsitas tollit arbitrium, ſcies te non accipere, ſed parere. Nemo in id accipiendo obligatur, quod illi repudiare nõ licuit. Si uis ſcire, an uelim, effice, ut poſs.m nolle. Vitam tamen tibi dedit. Non refert quid ſit, quod datur, niſi à uolente uolenti detur. Si ſeruaſti me, non ideò ſeruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit, nõ ideò numeratur inter ſalubria. Quædam proſunt, nec obligant.

CAP. XIX. *Tuber quidam tyranni gladio diuiſit, qui ad eum occidendum uenerat. Non ideò illi tyrannus gratias egit quod rem, quam medicorum manus reformidauerant, nocendo ſanauit. Vides non eſſe magnũ in ipſa re momẽtum. Quoniam non uidetur dediſſe beneficium qui malo animo profuit.* *Caſus enim beneficium eſt, hominis iniuria. Leonem in amphiteatro ſpectauimus, qui unum è beſtiariis agnitũ, cum quondam eius fuiſſet *magiſter, protexit ab impetu beſtiarum. Non ergo eſt beneficium *ferre auxilium? Minime, quia nec uoluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram poſui * tyrannum pone. Et hic uitam dedit, & illa, nec hic, nec illa beneficium. Quia non eſt beneficium accipere, cogi. Non eſt beneficium debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.*

* Beneficium tribuitur fortunæ, homo lædere uoluit.
**miniſter.*
* *feræ.*
* tyrannicidam

CAP. XX. Diſputari de Marco Bruto ſolet, an debuerit accipere à diuo Iulio uitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo ſecutus ſit aliâs tractabimus.

Mihi

Mihi enim, cum uir magnus fuerit in aliis, in hac re uidetur
uehementer erraſſe, nec ex inſtitutione ſtoica ſe egiſſe, qui aut
regis nomen extimuit cum optimus ciuitatis ſtatus ſub rege
iuſto ſit, aut ibi ſperauit libertatem futuram, ubi tam magnum
præmium erat, & imperandi, & ſeruiendi, aut exiſtimauit ci-
uitatē in priorem formam poſſe reuocari, amiſsis priſtinis mo-
ribus, futuramq; ibi æqualitatem ciuilis iuris, & ſtaturas ſuo
loco leges, ubi uiderat tot milia hominum pugnantia, non an
ſeruirent ſeruitutē. Quanta uerò illum aut rerum naturæ, aut 9
urbis ſuæ tenuit obliuio, qui uno interempto, defuturum credi-
dit alium, qui idem uellet, cum Tarquinius eſſet inuentus poſt
tot reges, ferro ac fulminibus occiſos. Sed uitam accipere de-
buit, ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius
dandi beneficij iniuria uenerat. Non enim ſeruauit is, qui non 10
interfecit, nec beneficium dedit, ſed miſsionem.

CAP. XXI. Illud magis uenire in diſputationē poteſt ali-
quam quid faciendū ſit, captiuo cui redemptionis pretium ho-
mo proſtituti corporis & infamis ore promittit. Patiar me ab
impuro ſeruari? Seruatus deniq;, quam illi gratiam referam?
Viuam cum obſcœno? Non. Viuā cum redemptore? Non. Quid
ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam,
quam pro capite dependam. Accipiam autem tanquàm credi-
tum, non tanquàm beneficium. Soluam illi pecuniam, & ſi occa
ſio fuerit ſeruandi, periclitātem ſeruabo, in amicitiam, quæ ſi-
miles iungit, non deſcendam. Nec ſeruatoris illum loco nume-
rabo, ſed fœneratoris, cui ſciam reddendum quod accepi. Eſt
aliquis dignus, à quo beneficium accipiam, ſed danti nociturū
eſt, ideò non accipiam. Quia ille paratus eſt mihi cum incōmo-
do, aut etiā periculo ſuo prodeſſe, defenſurus eſt me reum, ſed
illo patrocinio, regem ſibi eſt facturus inimicum. Inimicus ſim,
ſi cum ille pro me periclitari uelit, ego, quod facilius eſt, non
facio

facio,ut ſine illo pericliter. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arceſilai, quem ait à filio familias oblatam pecuniam non accepiſſe,ne ille patrem ſordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit? quod maluit non accipere,quàm reddere? Quæ eſt enim alienā rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus eſt,utamur, Græcini Iulij uiri egregij, quem C. Cæſar occidit ob hoc unum,quod melior uir erat,quàm eſſe quenquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impenſam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Perſico miſſam, non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æſtimabant mittentem,ſed miſſa,quod repudiaſſet,ego,inquit,ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non ſim? Cunque illi Rebilus conſularis, homo eiuſdem infamiæ maiorem ſummam miſiſſet, inſtaretq;, ut accipi iuberet, Rogo,inquit,ignoſcas,& à Perſico non accepi.

CAP. XXII. Vtrum hoc munera accipere eſt, an ſenatum legere? Cum accipiendum iudicauerimus,hilares accipiamus,profitentes gaudium, & id danti manifeſtum ſit,ut fructum præſentē capiat. Iuſta enim cauſa lætitiæ eſt, lætum amicum uidere,iuſtior feciſſe. Grate ad nos perueniſſe indicemus, effuſis affectibus,quod non ipſo tantū audiente,ſed ubiq; teſtemur. Qui grate beneficiū accepit, primā eius penſionē ſoluit.

CAP. XXIII. Sunt quidam,qui nolunt niſi ſecreto accipere, teſtem beneficij & conſcium uitam quos ſcias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia eſt muneris ſui,in quantum delectatura eſt,cui datur,ita accipiēti *adhibēda concio eſt. Quod pudet debere,ne acceperis. Quidam furtiue agunt gratias,& in angulo,& ad aurem. Non eſt iſta uerecundia,ſed inficiandi genus. Ingratus eſt,qui remotis arbitris,agit gratias. Quidam uolunt nomina ſecum fieri,nec

*adhibendus conſcius eſt

interpo

interponi pararios, nec ſignatores aduocari, nec chirographũ dare. Idem faciũt, qui dant operã, ut beneficiũ in ipſos collatũ, quàm ignotiſsimũ ſit. Verentur palàm ferre, ut ſua potius uirtute, quàm alieno adiutorio conſecuti dicantur. Rariores in eorũ officijs ſunt, quibus uitã aut dignitatem debent, & dum opinionem clientium timent, grauiorem ſubeunt ingratorum.

CAP. XXIIII. Alij peſsime loquũtur de optime meritis. Tutius eſt quoſdã offendere, quàm demeruiſſe. Argumẽtum nihil debentiũ, odio quærunt. Atqui nihil magis præſtandum eſt, quàm ut memoria nobis meritorũ hæreat, quæ ſubinde* reficienda eſt: quia nec referre poteſt gratiã, niſi qui meminit: & qui meminit, eã refert. Nec delicatè accipiendũ eſt, nec ſubmiſſe & humiliter. Nam qui negl gens eſt in accipiendo, cũ omne beneficiũ recens placeat, quid faciet cùm prima eius uolupas refrixit? Alius accepit faſtidioſe, tanquàm qui dicat, Non quidẽ mihi opus eſt, ſed quia tam ualde uis, faciã tibi mei poteſtatem. Alius ſupinè, ut dubiũ præſtanti relinquat, an ſenſerit. Alius uix labra diduxit: & ingratior, quàm ſi tacuiſſet, fuit. Loquendũ pro magnitudine rei impenſius, & illa adijcienda, plures quàm putas, obligaſti. Nemo enim nõ gaudet beneficiũ ſuũ latius patere. Neſcis quid mihi præſtiteris, ſed ſcire te oportet, quanto plus ſit quàm æſtimas. Statim gratus eſt, qui ſe onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero. Illud certè non deſinam ubiq; confiteri, me referre non poſſe.

* refricanda

CAP. XXV. Nullo magis Cæſarem Auguſtũ demeruit, & ad alia impetranda facilẽ ſibi reddidit, Furnius, quàm quod cũ patri Antonianas partes ſecuto, ueniam impetraſſet, dixit, Hanc unã Cæſar habeo iniuriã tuã, effeciſti ut uiuerem & morerer ingratus. Quid eſt tam grati animi, quàm nullo modo ſibi ſatisfacere, quàm nec ad ſpem quidẽ exæquandi unquam beneficii accedere. His atq; eiuſmodi uocibus id agamus,

ut uoluntas non lateat,ſed aperiatur,ut luceat. Verba ceſſent licet, ſi quẽadmodũ debemus affecti ſumus, cõſcientia eminebit in uultu. Qui gratus futurus eſt, ſtatim dũ accepit, de reddendo cogitat. Chryſippus quidem dicit, illũ uelut in certamen curſus cõpoſitũ,& carceribus incluſum,operire debere ſuum tẽpus,ad quod uelut dato ſigno proſiliat. Et quidẽ magna illi celeritate opus eſt,magna cõtẽtione,ut cõſequatur antecedẽtẽ.

CAP. XXVI. Videndũ eſt nunc, quid maxime faciat
11 ingratos. Aut nimius ſui ſuſpectus, & inſitũ mortalitati uitiũ, ſe,ſuaq́; mirãdi,aut auiditas,aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo nõ benignus eſt ſui iudex. Inde eſt,ut omnia meruiſſe ſe exiſtimet,& inſolutũ accipiat,nec ſatis ſuo pretio ſe æſtimatũ putet. Hoc mihi dedit, ſed quàm ſero, ſed poſt quot labores. Quanto cõſequi plura potuiſſem,ſi illũ aut illũ, aut me colere maluiſſem? Non hoc ſperaueram. In turbã coniectus ſum,tam exiguo dignum me iudicauit,honeſtius præterire fuit.

CAP. XXVII. Cn. Lentulus augur, diuitiarũ maximum exemplũ, antequã illũ libertini pauperem facerent (Hic quater milies ſeſtertiũ ſuũ uidit,proprie dixi: Nihil enim am-
12 plius quàm uidit) ingenij fuit tam ſterilis, quàm puſilli animi. Cum enim eſſet auariſsimus nũmos citius emittebat, quàm uerba,tanta illi inopia erat ſermonis. Hic cũ omnia incremẽta ſua diuo Auguſto deberet,ad quẽ attulerat paupertatẽ,ſub honore nobilitatis laborantẽ,princeps iam ciuitatis,& pecunia,& gratia,ſubinde Auguſto ſolebat queri,dicẽs à ſtudijs ſe abductum. Nihil tantũ in ſe congeſtũ eſſe, quantũ perdidiſſet, relicta eloquẽtia. At illi inter alia hoc quoq; diuus Auguſtus præſtiterat, quòd illũ* deriſum, à labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quenquã eſſe gratũ. Nunquam enim improbæ ſpei,quod datur,ſatis eſt. Et maiora cupimus,quo maiora uenerunt: Multoq́; concitatior eſt auaritia,in magnarum opum congeſtu

*deriſu ac labore

*congeſtu collocata, ut flammæ * infinitæ acrior uis eſt, quò ex maiore incendio emicuit. Aequè ambitio non patitur quẽquam in ea mẽſura honorũ conquieſcere, qua quondã eius fuit impudens uotũ. Nemo agit de tribunatu gratias, ſed quæritur, quod non eſt ad præturã uſq; perductus. Nec hæc grata eſt, ſi deeſt conſulatus. Nec hic quidẽ faciat, ſi unus eſt. Vltra ſe Cupiditas porrigit, & felicitatẽ ſuã non intelligit, quia nõ unde uenerit, reſpicit, ſed quò tendat. Omnibus his uehemẽtius, & importunius malum eſt inuidia, quæ nos inquietat, dum cõparat. Hoc mihi præſtitit, ſed illi plus, ſed illi maturius, & deinde nullius cauſam agit, contra omnes ſibi fauet.* *infinito

CAP. XXVIII. *Quanto eſt ſimplicius, quãto *purius, beneficiũ acceptũ augere: Scire neminẽ tanti ab alio, quanti à ſeipſo æſtimari. Plus accipere debuiſſem, ſed illi facilè non fuit plus dare. In multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initiũ eſt. Boni conſulamus, & animũ eius grate excipiendo euocemus, Parũ fecit, ſed ſæpius faciet. Illũ mihi prætulit, & me multis. Ille nõ eſt mihi par uirtutibus, nec officijs, ſed habuit ſuã uenerem. Querẽdo non efficiã, ut maioribus dignus ſim, ſed ut datis indignus. Plura illis hominibus turpiſſimis data ſunt. Quid ad rem? quàm raro fortuna iudicat? Quotidie querimur malos eſſe felices. Sæpe quæ agellos peſſimi cuiuſq; tranſierat, optimorũ uirorũ ſegetẽ grando percuſſit, Fert ſortẽ ſuã quiſq;, ut in cæteris rebus, ita in amicitijs. Nullum eſt tam plenũ beneficium, quod nõ uellicare malignitas poſſit, Nullũ tam anguſtũ, quod nõ bonus interpres extẽdat. Nunquã deerũt cauſæ querendi, ſi beneficia à deteriore parte ſpectaueris.* * prudentius

CAP. XXIX. *Vide quàm iniqui ſunt diuinorũ munerum æſtimatores, etiã quidã profeſſi ſapientiam. Queruntur, quòd non magnitudine corporis æquemus elephantes, uelocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quod ſolidior ſit cutis*

al.*denſior. beluis, decentior damis,*depreßior urſis, mollior fibris: quod ſagacitate nos uariū canes uincant, quod acie luminū aquilæ,
*facilitate ſpatio ætatis corui, multa animalia nandi * felicitate. Et cum
*idem. quædam nec coire quidē in*id natura patiatur, ut uelocitatem
13 corporū & uires pares animalibus habeamus, ex diuerſis ac dißidētibus bonis, hominē non eſſe cōpoſitū, iniuriā uocāt: & in negligentes noſtri deos querimoniā iaciunt, quòd non bona
*uitijs ualetudo, & *uirtus inexpugnabilis data ſit, quòd non futuri ſcientia. Vix ſibi tēperant, quin eouſq; impudētiæ prouehantur, ut naturam oderint, quòd infra deos ſumus, quòd non in æquo illis ſtetimus. Quanto ſatius eſt ad contēplationē tot, tantorumq́; beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio uoluerunt ſecundas ſortiri, quòd terrenis præfecerunt. Aliquis ea animalia cōparat nobis, quorum poteſtas penes nos eſt? Quicquid nobis negatum eſt, dari non potuit. Proinde quiſquis es iniquus æſtimator ſortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noſter, quāto ualentiora animalia ſub iugū miſerimus, quanto uelociora cōſequamur, quàm nihil ſit mortale, nō ſub ictu noſtro poſitū. Tot uirtutes accepimus, tot artes, animū deniq;, cui nihil nō eodem quo intendit momento peruiū eſt, ſideribus ueloriorē, quorum poſt multa ſecula futuros curſus antecedit. Tantū deniq; frugum, tantū opū, tantū rerum aliarū ſuper alias aceruatarum. Circumeas licet cuncta, & quia nihil totū inuenies, quod eſſe te malles, ex omnibus ſingula excerptas, quæ tibi dari uelles. Ita bene æſtimata naturæ indulgentia, confitearis neceſſe eſt, in delitijs te illi fuiſſe. Ita eſt, charißimos nos habuerunt dij immortales: habentq́;. Et qui maximus tribui honos potuit, ab ipſis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.

dicerem. CAP. XXX. Hæc mi Liberalis neceſſaria credidi ut elicerem,

elicerem, & quia loquendũ aliquid de magnis beneficijs erat, cum de minutis loqueremur, & quia inde manat etiã in cætera huius deteſtabilis uitij audacia. Cui enim reſpõdebit gratè, quod munus exiſtimabit magnum, aut reddendũ, qui ſumma beneficia ſpernit? Cui ſalutẽ, cui ſpiritũ debebit, qui uitã accepiſſe ſe à dijs negat, quàm quotidie ab illis petit? Quicunq; ergo gratos eſſe docet, & hominũ cauſam agit, & deorũ, quibus nullius rei indigentibus, poſitis extra deſiderium, referre nihilominus gratiã poſſumus. Non eſt, quod quiſquam excuſationem mẽtis ingratæ ab infirmitate atq; inopia petat, & dicat, Quid enim faciã, & quomodo, Quando ſuperioribus, dominisq; rerũ omniũ gratias referam? Referre facile eſt: ſi auarus es, ſine impendio: ſi iners, opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, ſi uis, cum quolibet paria feciſti, quoniã qui libenter beneficium accepit, reddidit.

CAP. XXXI. Hoc ex paradoxis ſtoicæ ſectæ minimè mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile eſt, eum qui libenter accepit, beneficium reddidiſſe. Nam cum omnia ad *animum referamus, fecit quiſq;, quantum uoluit. Et cum pietas, fides, iuſtitia, omnis denique uirtus intra ſe perfecta ſit, etiã ſi illi manum exerere non licuit, gratus poteſt eſſe homo etiam uoluntate. Quotiens quod propoſuit quis conſequitur, capit operis ſui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? Prodeſſe ei, cui dat, & uoluptati ſibi eſſe, ſi quod uoluit, effecit, peruenitq; ad me munus eius, ac mutuo gaudio affecit. Tulit, quod petijt. Non enim ſibi inuicem, aliquid reddi uoluit, * aut non fuit beneficium, ſed negociatio. Bene nauigauit, qui, quem deſtinauit portum, tenuit. Teli iactus certæ manus peregit officium, ſi petita percußit. Beneficium qui dat, uult excipi grate. Habet quod uoluit, ſi bene acceptum eſt. Sed ſperauit emolumentum aliquod. Non fuit hoc

*caſum.

14

*aut, pro, alioqui.

*beneficium, cuius propriũ eſt nihil de redditu cogitare. Quod accipiebam, ſi eo animo accepi, quo dabatur, reddidi. Alioquin peſsima optimæ rei cõditio eſt. Vt gratus ſim, ad fortunã mittor, Si illa inuita reſpondere nõ poſſum, ſufficit animus animo. Quid ergo? Non quicquid potero, faciam ut reddam, & temporum rerumq; occaſionem ſequar, & eius implere ſinum cupiam, à quo aliquid accepi? Sed malo loco beneficium eſt, niſi & excuſsis manibus eſſe *gratum licet.*

*grato

CAP. XXXII. *Qui accepit, inquit, beneficiũ, licet animo benigniſsimo acceperit, nondum cõſummauit officiũ ſuum. Reſtat enim pars reddendi, Sicut in luſu eſt aliquid pilam ſcite ac diligenter excipere, ſed nõ dicitur bonus luſor, niſi qui aptè & expeditè remiſit, quàm exceperat. Exẽplum hoc diſsimile eſt. Quare? quia huius rei laus in corporis motu eſt, & in agilitate, non in animo. Explicari itaq; totum decet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideò non bonũ luſorem dicam, qui pilam, ut oportebat, excepit, ſi per ipſum mora quo minus remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil deſit, quia partem quidem fecit, ſed & partem quam non fecit, poteſt facere: tamen luſus ipſe imperfectus eſt, qui conſummatur uicibus mittendi ac remittẽdi. Nolo diutius hic refellere, exiſtimemus ita eſſe, deſit aliquid luſui, nõ luſori. Sic et in hoc de quo diſputamus, deeſt aliquid rei datæ, cui pars alia debetur, non animo. Qui animum parem ſibi nactus eſt, quantum in illo eſt, quod uoluit, effecit.*

CAP. XXXIII. *Beneficium mihi dedit, accepi non aliter, quàm ipſe accipi uoluit. Iam habet quod petit, & quod unum petit: ego gratus ſum. Poſt hæc uſus mei reſtat, & aliquod ex homine grato commodum. Hæc non imperfecti officij reliqua pars eſt, ſed perfecti acceſsio. Facit Phidias ſtatuam. Alius eſt fructus artis, alius *artificij. Artis eſt feciſſe quod uoluit,*

*artifex

uoluit, artificij feciſſe cũ fructu. Perfecit opus ſuum Phidias, etiã *ſi non uendidit.* Triplex eſt illi fructus operis ſui. Vnus conſcientiæ, hunc abſoluto opere percepit: alter famæ: tertius utilitatis, quem allatura eſt, aut gratia, aut uenditio, aut aliqua commoditas. Sit beneficij fructus primus ille conſcientiæ. Hunc percepit, qui quo uoluit, munus ſuum pertulit. Secundus eſt famæ: tertius eorum quæ præſtari inuicem poſſunt. Itaq; cùm benignè acceptum eſt beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaq; quod extra beneficium eſt, ipſum quidem bene accipiendo perſolui.

CAP. XXXIIII. Quid ergo? Retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonũ retulit, & quod eſt amicitiæ, ex æquo. Poſt *deinde aliter beneficiũ, aliter creditum ſoluitur. Non eſt quod expectes, ut ſolutionem tibi oſtendam, res inter animos geritur. Quod dico, non uidebitur durũ, quamuis primo contra opinionem pugnet tuam, ſi te cõmodaueris mihi, & cogitaueris plures res eſſe quàm uerba. Ingens copia eſt rerum ſine nomine, quas non proprijs appellationibus notamus, ſed aliunde commodatis: quia pedem & noſtrum dicimus, & lecti, & ueli, & carminis: Canem, & uenaticum, & marinum, & ſidus. Quia non ſufficimus, ut ſingulis ſingula aſſignemus, quoties opus eſt, mutuamur. Fortitudo eſt uirtus pericula iuſta contemnens, aut ſcientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem uirum, & ſeruum nequam, quem in contemptũ mortis temeritas impulit. Parſimonia eſt ſcientia uitandi ſumptus ſuperuacuos, aut ars re familiari moderatè utendi: parciſſimum tamẽ hominem uocamus puſilli animi & contracti, cum infinitum interſit, inter modum et anguſtias. Hæc alia ſunt natura, ſed effecit inopia ſermonis, ut & hunc & illũ parcum uocemus: & ille fortis dicatur cum ratione fortuita deſpicicens,

*diuide

ciens,& hic ſine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium,
& actio dicitur beneficij, & ipſum quod datur per illā actio-
*utiq; nem, ut pecunia, domus, prætexta. Vnum *utriq; nomen eſt,
uis quidem ac poteſtas longe alia.

CAP. XXXV. Itaq; attende. Iam intelligis, nihil me,
quod opinio tua refugiat dicere, illi beneficio quod actio per-
ficit, relata gratia eſt, ſi illud beneuole excipimus, illud alterū
quod in re continetur, nondum reddidimus, & uolumus red-
dere. Voluntati uoluntate ſatisfecimus, rei rem debemus. Itaq;
quamuis retuliſſe illum gratiam dicamus, qui beneficium li-
benter accepit, iubemus tamen aliquid ſimile ei, quod accepit
reddere. A conſuetudine quædam, quæ dicimus, abhorrent.
Deinde alia uia ad conſuetudinem redeunt. Negamus iniuriam
accipere ſapiētem, tamen qui illum pugno percuſſerit, iniuria-
rum damnabitur. Negamus rem ſtulti eſſe, & tamen eum qui
15 rem aliquam ſtulto ſurripuerit, furti condemnabimus. Inſanire
*omnes ſcilicet ſtultos *omnes dicimus, nec tamen omnes curamus elleboro. His ipſis
quos uocamus inſanos, ſuffragium, & iuriſdictionem cōmitti-
mus. Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accepit gra-
tiam retuliſſe, nihilominus illum in ære alieno relinquimus,
gratiam relaturum, etiam cùm retulerit. Exhortatio eſt illa, nō
inficiatio beneficij. Timeamus ne uel intolerabili ſarcina de-
preßi deficiamus animo. Bona mihi donata ſunt, & fama de-
fenſa, detractæ ſordes. Spiritu & libertate potior. Et quomodo
referre gratiam potero, quādo ille ueniet dies, quo illi animum
meum oſtendam? Hic ipſe eſt, quo ille ſuum oſtendit. Excipe
beneficium amplexare, gaude, nō quod accipias, ſed quod red-
das, debiturus. Non abibis tam magnæ rei periculum, ut caſus
ingratum facere te poßit. Nullas tibi proponam difficultates,
ne deſpondeas animum, ne laborum, ac longe ſeruitutis expe-
ctatione deficias. Nō differo te, de præſentibus fiat. Nunquàm
eris

Digitized by

*eris gratus, niſi ſtatim ſis. Quid ergo facies? Nō arma ſumenda ſunt? Et fortaſſe erunt. Non maria emetienda? Fortaſſe tm uentis minantibus ſolues. Vis reddere beneficium? Bene accipe, Retuliſti gratiam, non ut * ſoluiſſe te putes, ſed *ſolutum ſecurior debeas.*

FINIS LIBRI SECVNDI DE BENEFICIIS.

ANNOTATIONES ERASMI IN EVNDEM. CAP. I.

1 Male renuit, Codex manu ſcriptus habebat retinuit. Ducentem xit, precibus trahentem, & male renuit, qui uictus improbitate rontis parum conſtanter negat. CAP. IIII.

Ille ut ſumat. Codex manu ſcriptus habebat, conſummet. Quidā m non totum reddunt quod polliciti ſunt.

In eo quod daturus eſt, daturus es, opinor legendum. Agit enim us per quos datur beneficiū, qui dum eius gratiam ad ſe trahunt, gratiam danti debitam minuunt. CAP. V.

4 Potentiæ ſuæ, lōgum ſpectaculum. Ex deſcripto codice pro potentiæ repoſui ſuperbiæ, quod ad ſenſum eſt acrius.

5 Potes ob id ingratus eſſe. Codex ſcriptus habebat poteſt ei ob id iam gratus eſſe, fortaſſe poteſt rectè legeris. Sentit, beneficio ſic dato nullam deberi gratiam, itaque ingratus eſſe non poteſt qui accipit.

6 Tardius manus adfert. Varius habebatur hic locus in exemplaribus. Sed in uulgatis diſtinctio uitiarat ſententiam. Ea eſt, ut occidit, qui remedium non adhibet in tempore, ita manus adfert hoc eſt interficit, qui beneficium ſero dat, quo poterat ſeruari cui dandum erat. CAP. XI.

7 Sed inuiſum eſt, prior editio habebat iniuſtum eſt. Sed inuiſum quod ex codice manu ſcripto reſtituimus argutiæ pluſculum habet. Ingratū eſt quod nō delectat, inuiſum eſt, quod odimus. CAP. XV.

8 Vt coniugia tua urbes ſint. Sc habebant ſuperiores editiones. Atqui licet refragantibus exemplaribus, tamen ſuffragaturis ut ſpero doctis, pro coniugia repoſuimus, congiaria, quæ dicuntur munera principum. Nam uox coniugia nihil facit ad ſenſum. CAP. XX.

9 Non an ſeruirent ſeruitutem. Non auxiliabantur exemplaria, tamen ipſa res clamitat aliquid deeſſe. Fortaſſe ſic erat, an uiuerent, non, &c. Poteſt & duabus ſyllabis ſuccuri, ſi legas, pugnātia, utri, non an ſeruirent ſeruitutem. Nam & Pompeius & Cæſar pariter ambiebant dominatum, & idem accidit quum Octauius inſtrueretur aduerſum Antonium.

CAP. XXI.

10 Qui unius dandi beneficii iniuria uenerat. Sic habebat uetus editio. Quidam codices habebant intus dandi beneficii. Quidam in eius, ex figuris autem corruptæ ſcripturæ deprehendi legendum, in ius. ut ſit ἐναντίωσις in duabus uocibus ius & iniuria. Cæſar habebat ius dandi uitam, ſed hoc ius per iniuriam uſurparat.

CAP. XXVI.

11 Aut nimiū ſui ſuſpectum. Sic habebat ſuperior editio ſed citra controuerſiam mendoſe. Codex manu deſcriptus habebat, ſuſpectos. Hinc germanā lectionem reſtituimus, nimius ſui ſuſpectus, ut ſuſpectus ſit à ſuſpicio, quod eſt admiror. non à ſuſpicor.

CAP. XXVII.

12 Ingenii fuit ſterilis tam puſilli quàm animi. Puſilli non erat in manu deſcripto Codice, & ſenſui ſupereſſe uidetur. ſterilis ingenii dicit, ob tarditatem, ſterilis animi ob ingratitudinem.

CAP. XXIX.

13 Ne coire quidem in id natura patiatur. pro in id ſcribendum arbitror in idem, & hæc uerba pares animalibus non erant in deſcripto Codice, nec uidentur ad ſenſum facere. Sentit enim hic uix natura poſſe coniungi, ut idem animal & uelocitate præcellat & uiribus.

CAP. XXXI.

14 Etiam ſi ille manum exercere noluit. Ad eum modum habebat uetus lectio. Codex manu ſcriptus habebat illi manum exercere non licuit. Nec dubium quin exerere ſit legendum, ſi per fortunam non licuit uirtuti manum exerere tamen prompta uoluntas gratum facit. Codex deſcriptus habebat, homo, pro homini. Vnde ſuſpicor utranque uocem fuiſſe poſitam. Gratus poteſt homo etiam homini eſſe uoluntate. Nam nemo dubitat, quin deo ſufficiat bona uoluntas.

CAP. XXXV.

15 Inſanire omnes dicimus. Hic eruditulus aliquis intertexuerat duo uerba ſcilicet ſtultos. Quæ nos ex fide uetuſti Codicis ſuſtulimus, ne quis temerè reponat.

LVCII

L. ANNAEI SENE-CAE DE BENEFICIIS

LIBER III.

NON referre beneficiis gratiam, & eſt turpe, & apud omnes habetur, Ebuti Liberalis. Ideò de ingratis etiã ingrati querũtur: cùm interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus diſplicet: adeoq́; in contrarium itur, ut quoſdam habeamus infeſtiſſimos non poſt beneficia tantum, ſed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibuſdam non negauerim, pluribus, quia memoriã tempus interpoſitum ſubduxit. Nam quæ recentia apud illos uiguerũt, ea interiecto ſpatio obſoleſcunt. De quibus fuiſſe mihi tecum diſputationem ſcio, cùm tu illos non ingratos uocares, ſed oblitos: tanquam ea res ingratum excuſet, quæ fecit: aut quia hoc accidit alicui, non ſit ingratus, cùm hoc non accidat, niſi ingrato? Multa ſunt genera ingratorum, ut furum, homicidarum, quorum una culpa eſt, cæterum in partibus uarietas magna, Ingratus eſt qui beneficium accepiſſe ſe negat, quod accepit. Ingratus eſt, qui diſſimulat. Ingratus, qui non reddit, ingratiſſimus omnium, qui oblitus eſt. Illi enim ſi non ſoluunt, tamẽ debent, & extat apud illos ueſtigium certe meritorum, intra malam conſcientiam cõcluſorum. Et aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua cauſa poſſunt, ſi illos pudor admonuerit, ſi ſubita honeſtæ rei cupiditas, qualis ſolet ad tempus, etiam in malis pectoribus exurge, ſi inuitauerit facilis occaſio. Hic nunquã fieri gratus poteſt, cui totum beneficium elapſum eſt. Et utrum tu peiorem uocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitioſi oculi ſunt, qui lucem reformidãt: cæci, qui non uident. Et parentes ſuos nõ amare impietas eſt, CAP. I.

non agnoſcere,inſania. Quis tam ingratus eſt, quàm qui quod in prima parte animi poſitum eſſe debuit,& ſemper occurre re,ita ſepoſuit & abiecit,ut in ignorantiam uerteretur? Appa ret illum nō ſæpe de reddendo cogitaſſe,cui obrepſit obliuio.

CAP. II. Deniq; ad reddendam gratiā,& uirtute opus eſt,& tempore,& facultate,& aſpirante fortuna. Qui meminit,ſine impendio gratus eſt. Hoc quod non operam exigit,nō opes,non felicitatem,qui non præſtat,nullum habet,quo lateat patrocinium. Nunquam enim uoluit gratus eſſe,qui beneficiū tam longe proiecit,ut extra cōſpectum ſuum poneret. Quemadmodum quæ in uſu ſunt, & manum quotidie, tactumq; patiuntur,nunquàm periculum ſitus adeunt, Illa quæ ad oculos non reuocantur,ſed extra conuerſationem, ut ſuperuacua iacuerunt, ſordes ipſa colligunt uetuſtate:ita quicquid frequens cogitatio exercet,ac renouat,memoriæ nunquam ſubducitur, quæ nihil perdit,niſi ad quod non ſæpe reſpexit.

CAP. III. Præter hanc cauſam,aliæ quoq; ſunt,quæ nobis merita nonnunquam maxima uelant. Prima omnium ac potiſſima,quòd nouis ſemper cupiditatibus occupati,non quid habeamus,ſed quid petamus,inſpicimus:non in id,quod eſt,ſed in id quod appetitur intenti. Quicquid enim domi eſt,uile eſt. Sequitur autem, ut ubi quod acceperis leue, nouorum cupiditas fecit,auctor quoq; eorum non ſit in pretio. Amauimus aliquem & ſuſpeximus, & fundatum ab illo ſtatum noſtrum profeſſi ſumus,quàm diu nobis placebant,ea quæ conſecuti ſumus. Deinde irrumpit in animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus eſt,uti mortalibus mos eſt,ex magnis maiora cupiendi,protinus excidit,quicquid ante apud nos beneficium uocabatur. Nec ea intuemur,quæ nos aliis præpoſuere, ſed ea ſola quæ fortuna præcedentium oſtētat. Non poteſt autem quiſquā & inuidere, & gratias agere. Quia inuidere querentis &

mæſti

mœſti eſt, gratias agere gaudẽtis. Deinde *quia nemo noſtrum nouit, niſi id tempus quod*eum maxime tranſit.* Ad *præterita rari animum retorquent,* Sic *fit, ut præceptores, eorumq́; beneficia intercidant, quia totam pueritiam relinquimus.* Sic *fit, ut in adoleſcentiam noſtram collata pereant, quia ipſa nunquã retractatur.* Nemo *quod fuit tanquam in præterito, ſed tanquam in perdito ponit.* Ideoq́; *caduca memoria eſt futuro imminentium.* * Cum

CAP. IIII. Hoc *loco reddendum eſt* Epicuro *teſtimonium, qui aßidue queritur, quod aduerſus præterita ſimus ingrati, quod quæcunq́; percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter uoluptates numeremus, cum certior nulla ſit uoluptas, quàm quæ iam eripi non poteſt.* Præſentia *bona nõdum tota in ſolido ſunt, poteſt illa caſus aliquis incidere.* Futura *pendent, & incerta ſunt.* Quod *præterierit, inter tuta ſepoſitum eſt.* Quomodo *ergo gratus quiſquam eſſe aduerſus beneficia poteſt, qui omnem uitam ſuam tranſtulit præſentium intuitu, ſpe futurorum* Memoria *gratum facit.* Memoriæ *minimum tribuit, quiſquis ſpei plurimum.*

CAP. V. Quemadmodum *mi* Liberalis *quædam res ſemel perceptæ hærent, quædam ut ſcias, non eſt ſatis didiciſſe* (Intercidit *enim eorum ſcientia, niſi*contineatur*) Geometriã *cõtinuetur *dico & ſublimium curſum, & ſiqua alia propter ſubtilitatem lubrica ſunt: ita beneficia quædã magnitudo non patitur excidere, quædam minora, ſed numero plurima, & temporibus diuerſa, effluunt.* Quia *(ut dixi) non ſubinde illa tractamus, nec libenter quid cuiq́; debeamus, recognoſcimus.* Audi *uoces petentium.* Nemo *non uicturam ſemper in animo ſuo memoriam dixit, nemo non deditum ſe & deuotum profeſſus eſt, & ſi quod alius humilius uerbum, quo ſe oppignoraret, inuenit.* Poſt *exiguum tempus iidem illi uerba priora quaſi ſordida, & parum*

rum

rum libera euitant, perueniũt deinde eò, quò, ut ego exiſtimo, peſſimus quiſq;, atq; ingratiſſimus peruenit, ut obliuiſcantur. Adeo enim ingratus eſt, qui oblitus eſt, ut gratus ſit cui beneficium in mentem uenit.

CAP. VI. Hoc tamen inuiſum uitium, an impunitum eſſe debeat, quæritur, & an hæc lex, quæ in ſcholis exercetur, etiã in ciuitate ponenda ſit, qua ingrati datur actio, quæ uidetur æqua omnibus. Quid ni? cùm urbes quoq; urbibus, quæ præſtitere exprobrent, & maioribus collata à poſteris exigant. Noſtri maiores maximi ſcilicet uiri ab hoſtibus tantum æs petierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum gente, non eſt in ullam data aduerſus ingratum actio. Magnumq́; hoc argumentum dandum non fuiſſe, quia aduerſus maleficium omne conſenſimus, & homicidij, ueneficij, parricidij, uiolatarum religionum, aliubi atq; aliubi diuerſa pœna eſt, ſed ubiq; aliqua. Hoc frequentiſſimum crimen nuſquã punitur, ubiq; improbatur. Neq; abſoluimus illud, ſed cum difficilis eſſet incertæ rei æſtimatio, tantum odio dãnauimus, & inter ea reliquimus quæ ad uindices deos mittimus.

CAP. VII. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium pars optima beneficij perijt, ſi actio, ſicut *certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur. Hoc enim ſpecioſiſſimũ eſt in illo, quod dedimus uel perdituri, quod totum permiſimus accipientium arbitrio. Si appello, ſi ad iudicem uoco, incipit non beneficium eſſe ſed creditum: Deinde cum res honeſtiſſima ſit referre gratiã, deſinit eſſe honeſta, ſi neceſſaria eſt. Nõ enim magis laudabit quiſquam gratum hominem, quàm eum, qui depoſitum reddidit, aut quod debebat, *extra iudicem ſoluit. Ita duas res, quibus in uita humana nihil pulchrius eſt, corrumpimus, gratum hominem, & beneficum. Quid enim aut in

*creditæ.

*citra iudicium.

hoc magnificum eſt, ſi beneficiũ non dat, ſed commodat: aut in illo qui reddit, non quia uult, ſed quia neceſſe eſt? Non eſt glorioſa res gratũ eſſe, niſi tutum eſt, ingratum fuiſſe. Adiice nũc quod huic uni legi omnia fora uix ſufficient. Quis erit, qui non agat, quis, cum quo non agatur? Omnes ſua extollunt, omnes etiã minima, quæ in alios cõtulere dilatant. Præterea quæcũq; in cognitionem cadunt, cõprehendi poſſunt, & non dare infinitam licentiã iudici. Ideo melior uidetur conditio cauſæ bonæ, ſi ad iudicem, quàm ſi ad arbitrũ mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos nõ excedat terminos, ponit: huius libera, & nullis aſtricta uinculis religio, & detrahere aliquid poteſt, & adiicere, & ſententiam ſuam non prout lex, ut iuſtitia ſuadet, ſed prout humanitas, aut miſericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicẽ alligatura, ſed regno liberrimo poſitura. Quid ſit enim beneficium non conſtat, deinde quantumcunq; ſit refert quàm benigne illud interpretetur iudex. Quid ſit ingratus, nulla lex monſtrat. Sæpe & qui reddidit quod accepit, ingratus eſt, & qui non reddidit gratus. De quibuſdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam poteſt. Vbi feciſſe, aut non feciſſe pronunciandum eſt, ubi prolatis cau 1 *tionibus, cõtrouerſia tollitur, ubi inter diſputantes ratio ius dicit. Vbi uerò animi coniectura capienda eſt, ubi id, de quo ſola ſapientia decernit, in controuerſiam incidit, non poteſt ad hæc ſumi iudex ex turba ſelectorum, quem cenſus * in album, & equeſtris hæreditas miſit.*

** in album equeſtris ordinis miſit.*

CAP. VIII. *Itaq; nõ hæc parum idonea res uiſa eſt, quæ deduceretur ad iudicẽ, ſed nemo huic rei ſatis idoneus iudex inuentus eſt: quod nõ admiraberis, ſi excuſſeris, quid habiturus* 2 *fuerit difficultatis, quiſquis in eiuſmodi *regnum exiſſet. Donauit aliquis magnã pecuniã, ſed diues, ſed non ſenſurus impendium. Donauit alius, ſed toto patrimonio ceſſurus. Sũma eadem eſt,*

**rcũ egiſſet.*

eſt, beneficium idem non eſt. Etiã nunc adiice. Hic pecuniã pro addicto dependit, ſed cum illã domo protuliſſet. Ille dedit eam, ſed mutuã ſumpſit, aut rogauit, & ſe obligari ingenti merito paſſus eſt. Eodẽ exiſtimas loco eſſe illum, qui beneficiũ ex facili largitus eſt, & hunc, qui accepit, ut daret? Tẽpore quædã magna fiunt, non ſumma. Beneficiũ eſt donata poſſeßio, cuius fertilitas laxare poßit annonã. Beneficium eſt, unus in fame

* magna. panis. Beneficiũ eſt, donare regiones, per quas* multa flumina & nauigabilia decurrant. Beneficium eſt, arentibus ſiti, & uix ſpiritũ per ſiccas fauces ducentibus monſtrare fontem. Quis inter ſe iſta comparabit? Quis expendet? Difficilis eſt ſenten-

* requirit. tia, quæ non rem, ſed uim* rei quærit. Eadẽ licet ſint aliter da-

3 ta, non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium, ſed non libenter, ſed dediſſe ſe queſtus eſt, ſed ſuperbius me quàm ſolebat, aſpexit, ſed tam tarde dedit, ut plus præſtaturus fuerit, ſi cito negaſſet. Horum quomodo iudex inibit æſtimationem, cum ſermo & dubitatio, & uultus meriti gratiam deſtruant?

CAP. IX. Quid quod quædam beneficia uocantur, quia nimis cõcupiſcuntur: quædã non ſunt ex hac uulgari nota, ſed maiora, etiam ſi minus apparent? Beneficiũ uocas dediſſe potentis populi ciuitatem, in quatuordecim gradus deduxiſſe, & defendiſſe capitis reum: quid utilia ſuaſiſſe? quid retinuiſſe, ne in ſcelus rueret? quid gladium excußiſſe morituro? quid efficacibus remediis refocillaſſe lugentem? & quod deſiderabat uolentẽ ſequi, ad uitæ conciliũ reduxiſſe? Quid aſſediſſe ægro, & cũ ualetudo eius momẽtis conſtaret, excepiſſe idonea cibo tẽpora, & cadentes uenas uino refeciſſe, & medicũ adduxiſſe moriẽti? Hæc qs æſtimabit? qs ſimilibus beneficiis iubebit beneficia pẽſari? Donauit tibi domũ, ſed ego tuã ſupra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimoniũ, ſed ego naufrago tabulã. Pugnauit pro te, & uulnera excepit, at ego uitã tibi ſilẽtio dedi. Cũ

aliter beneficiũ detur, aliter reddatur, paria facere difficile eſt.

CAP. X. *Dies præterea beneficio reddendo non dicitur, ſicut pecuniæ creditæ. Itaq; poteſt, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendatur ingratus. Maxima beneficia probationẽ non habent. Sæpe intra tacitam duorũ conſcientiã latent. An hoc inducimus, ut non demus beneficia ſine teſte? Quã deinde pœnam ingratis conſtituamus? Vnam omnibus cùm diſparia beneficia ſint? An inæqualem, & pro cuiuſq; beneficio maiorem, aut minorem? Age intra pecuniam uerſabitur taxatio, quid quod quædam beneficia uitæ ſunt, & maiora uita? His quæ pronuntiabitur pœna? Minor beneficio? Iniqua eſt. Par & capitalis? Quid inhumanius, quàm cruentos eſſe beneficiorum exitus.* 4

CAP. XI. *Quædam, inquit, priuilegia parentibus data ſunt. Quomodo horũ extra ordinẽ habita ratio eſt, ſic aliorũ quoq; beneficiorũ haberi debet. Parentum conditionẽ ſacrauimus, quia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur, Cui des, elige ipſe tecũ. Si deceptus es, quære te dignũ, adiuua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet, tota res uoti eſt. Itaq; ut æquiore animo adirent aleã danda illis aliqua poteſtas fuit. Deinde alia cõditio eſt parentũ, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus, daturiq; ſunt. Nec eſt periculũ, ne dediſſe illos mentiãtur. In cæteris quæri debet, non tantũ an receperint, ſed an dederint. Horũ in confeſſo merita ſunt, & quia utile eſt iuuẽtuti regi, impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus, ſub quorũ cuſtodia contineantur. Deinde omniũ parentũ unũ erat beneficium. Itaq; æſtimari ſemel potuit. Alia diuerſa ſunt & diſsimilia, infinitis inter ſe interuallis diſtãtia. Itaq; ſub nullã regulã cadere potuerũt, cũ æquius eſſet oĩa relinqui, quàm oĩa æquari.*

CAP. XII. Quædam magno dãtibus cõſtant, quædã accipientibus magna ſunt, ſed gratuita tribuentibus, quædam amicis data, quædã ignotis. Plus eſt, quãuis idẽ detur, ſi ei detur, quẽ noſſe à beneficio tuo incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamẽta, ille ſolatia. Inuenies, qui nihil putet eſſe iucundius, nihil maius, quàm habere in quo calamitas acquieſcat. Inuenies rurſus, qui dignitati ſuæ, quã ſecuritati cõſuli malit: eſt qui plus ei debere ſe iudicet, per quẽ tutior eſt, quàm ei per quẽ honeſtior. Proinde iſta maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad hæc, aut ad illa inclinatus animo. Præterea creditorẽ mihi ipſe eligo. Beneficiũ ſæpe ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratũ uocabis eũ, cui beneficiũ inſcio, & ſi ſciuiſſet nõ accepturo, impoſitum eſt: non uocabis eum, qui utcunq; acceptum non reddidit?

CAP. XIII. Aliquis dedit mihi beneficiũ, ſed idẽ poſtea fecit iniuriã. Vtrũ uno munere ad patientiã omniũ iniuriarum aſtringor, an perinde erit, ac ſi gratiã retulerim, quia beneficiũ ſuum ipſe inſequenti iniuria reſcidit? Quomodo deinde æſtimabis, utrũ plus ſit quod accepit, an id quo læſus eſt? Dies me deficiet, oẽs difficultates perſequi tentantẽ. Tardiores inquit ad beneficia danda facimus nõ uindicando data, nec infiiciatores eorũ afficiendo pœna. Sed illud quoq; tibi è cõtrario occurrat. Multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, ſi periculũ cauſæ dicẽdæ adituri erunt, & innocentiã ſollicitiore habituri loco. Deinde erimus per hoc ipſi quoq; ad danda tardiores. Nemo enim libenter dat inuitis, ſed quicunq; ad beneficiẽdũ bonitate inuitatus eſt, & ipſa pulchritudine rei, etiã libentius dabit, nihil debituris, niſi quod uolẽt. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter cautum eſt.

CAP. XIIII. Deinde pauciora erunt beneficia, ſed ueriora, Quid autem mali eſt inhiberi beneficiorũ temeritatẽ?

Hoc enim ipſum ſecuti ſunt, qui nullã legem huic conſtituerũt, ut circũſpectius donaremus, circũſpectius eligeremus eos, in quos merita cõferrentur. Etiã *atq; etiã cui des cõſidera.* Nulla *actio erit, nulla repetitio.* Erras, *ſi exiſtimas ſuccurſurũ tibi iudicẽ,* Nulla *lex te in integrũ reſtituet. Solã accipiẽtis fidẽ ſpecta.* Hoc modo *beneficia auctoritatẽ ſuã tenent, & magnifica ſunt.* Pollues *illa, ſi materiã litium feceris.* Aequiſsima *uox eſt, & ius gentiũ præ ſe ferens, redde quod debes.* Hæc *turpiſsima eſt in beneficio,* Redde. Quid *reddet?* Vitã *inquã debet, dignitatẽ, ſecuritatẽ, ſanitatẽ.* Reddi *maxima quæq; nõ poſſunt. Aut pro his inquit, aliquid quod tanti ſit.* Hoc *eſt quod dicebã, interiturã tantæ rei dignitatẽ, ſi beneficium mercem facimus.* Non *eſt incitandus animus ad auaritiã, ad querelas, ad diſcordiam, ſua ſponte in iſta fertur.* Quantum *poſsimus reſiſtamus, & quærendi occaſiones amputemus.*

CAP. XV. Vtinam *quidem perſuadere poſſemus, ut pecunias creditas tantum à uolentibus acciperent.* Vtinã *nulla ſtipulatio emptorem uenditori obligaret: nec pacta conuẽtaq; impreſsis ſignis cuſtodirentur, fides potius illa ſeruaret, & æquum colens animus.* Sed *neceſſaria optimis prætulerunt, & cogere fidẽ quàm ſpectare malunt.* Adhibẽtur *ab utraq; parte teſtes.* Ille *per tabulas pluriũ nomina interpoſitis pararijs facit.* Ille *non eſt interrogatione cõtentus, niſi* rem manu ſua tenuit.* O' *turpem humani generis fraudis, ac nequitiæ publicæ confeſsionẽ, anulis noſtris, pluſquàm animis creditur.* In *quid iſti uiri ornati adhibiti ſunt, in quid imprimunt ſigna?* Nempe *ne ille neget accepiſſe ſe, quod accepit.* Hos *incorruptos uiros & uindices ueritatis exiſtimas?* At *his ipſis ſtatim non aliter pecuniæ committentur.* Ita *non honeſtius erat, à quibusdã fidẽ falli, quàm ab omnibus perfidiam timeri?* Hoc *unum deeſt auaritiæ, ut beneficia ſine ſponſore nõ demus.* Generoſi *animi &*

*reum.

magnifici eſt iuuare, & prodeſſe. Qui dat beneficia, deos imitatur, qui repetit fœneratores. Quid illos dum uindicamus, in turbam ſordidißimam redigimus?

CAP. XVI. Plures inquit ingrati erũt ſi nulla aduerſus ingratum datur actio, Imò pauciores, quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde non expedit notũ omnibus fieri, quàm multi ingrati ſint. Pudorem enim rei tollet multitudo peccantiũ, & deſinet eſſe probri loco cõmune maledictũ. Nũquid iam nulla repudio erubeſcit, poſtquã illuſtres quædã ac nobiles fœminæ, non conſulũ numero, ſed maritorum annos ſuos computant, & exeunt matrimonij cauſa, nubunt repudij? Tam diu iſtud timebatur quàm diu rarũ erat. Quia uerò nulla ſine diuortio acta ſunt, quod ſæpe audiebant, facere didicerunt. Nunquid iam ullus adulterij pudor eſt, poſtquàm eò uentum eſt, ut nulla uirum habeat, niſi ut adulteriũ irritet? Argumentũ eſt deformitatis pudicitia. Quã inuenies tam miſeram, tam ſordidam, ut illi ſatis ſit unũ adulterorũ par? niſi ſingulis diuiſit horas, & non ſufficit dies omnibus, niſi apud alium geſtata eſt, apud aliũ *manſit. Infrunita & antiquata eſt, quæ neſciat matrimoniũ uocari unius adulterium. Quemadmodũ horum delictorum iam euanuit pudor, poſtquàm res latius euagata eſt, ita ingratos plures efficies & * auctiores, ſi numerare ſe cœperint.

*pranſit. Infirmata ἀρχαῖα *audaciores.

CAP. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? Quid malignus? Quid auarus? Quid impotens? Quid crudelis? Impunita tu credis eſſe quæ inuiſa ſunt? Aut ullũ ſuppliciũ grauius exiſtimas publico odio? Pœna eſt, quod non audet ab ullo beneficium accipere, quod non audet ulli dare, quod omniũ deſignatur oculis, aut deſignari ſe iudicat, quod intellectũ optimæ rei ac dulciſsimæ amiſit. An tu infelicẽ uocas, qui caruit acie oculorũ, cuius aures

res

res morbus obſtruxit, non uocas miſerum eũ, qui ſenſum beneficiorũ amiſit? Teſtes *ingratorũ omniũ deos metuit, urit illũ & angit intercepti beneficij conſcientia, deniq; ſatis hæc ipſa pœna magna eſt, quod rei (ut dicebã iucundiſsimæ) fructũ non percepit. At quẽ iuuat accepiſſe, æquali perpetuáq; uoluptate fruitur, & animũ eius à quo accepit, non rem intuens gaudet.* Gratũ hominẽ *ſemper beneficiũ delectat, ingratũ ſemel.* Comparari *autẽ poteſt utriuſq; uita, cum alter triſtis ſit & ſolicitus, qualis eſſe inficiator ac fraudulentus ſolet, apud quẽ non parentũ, qui debet honor eſt, non educatorũ, non præceptorũ: alter lætus, hilaris, occaſionẽ referendæ gratiæ* expetens, &* *expectans *ex hoc ipſo affectu gaudium grande percipiens, nec quærens quomodo, de quo, qua re, ſed quẽadmodũ plenius uberiuſq; reſpondeat, non ſolum parentibus & amicis, ſed humilioribus quoq; perſonis.* Nam *etiam ſi à ſeruo ſuo beneficium accepit, exiſtimat non à quo, ſed quid acceperit.*

CAP. XVIII. *Quanquã quæritur à quibuſdã, ſicut ab* Hecatone, *an beneficium dare ſeruus domino poſsit.* Sunt *enim qui ita diſtinguant, quædã beneficia eſſe, quædã officia, quædã miniſteria.* Beneficiũ *eſſe, quod alienus det. Alienus eſt, qui potuit ſine reprehenſione ceſſare.* Officiũ *eſſe, filij, uxoris, & earũ perſonarum, quas neceſsitudo ſuſcitat, & ferre opem iubet.* Miniſterium *eſſe ſerui, quem conditio ſua eo loco poſuit, ut nihil eorum quæ præſtat, imputet ſuperiori.* Præterea *ſeruos qui negat dare aliquando beneficium domino ignarus eſt iuris humani.* Refert *enim cuius animi ſit, qui præſtat, non cuius ſtatus.* Nulli *præcluſa uirtus eſt, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, ſeruos, reges, & exules. Non eligit domum, nec cenſum, nudo homine contenta eſt. Quid enim erat tuti aduerſus repentina, quid animus* magnus promitteret ſibi, * ſi certam uirtutem fortuna mutaret?*

*magni

*ſi cẽſu uirt.

Si non dat beneficiũ ſeruus domino, nec regi quiſquam ſuo, nec duci ſuo miles. Quid enim intereſt, quali quiſq; teneatur imperio, ſi ſummo tenetur? Nam ſi ſeruo quo minus in nomen meriti perueniat neceßitas obeſt, & patiendi ultima timor, idẽ iſtud obſtabit, et ei qui regẽ habet, & ei qui ducem, quoniã quanquã ſub diſpari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus ſuis, dant imperatoribus beneficia, ergo & dominis. Poteſt ſeruus iuſtus eſſe, poteſt fortis, poteſt magnanimus: ergo & beneficium dare poteſt. Nam & hoc uirtutis eſt, adeoq; dominis ſerui beneficia poſſunt dare, ut ipſos ſæpe beneficij ſui fecerint. Non eſt dubium quin ſeruus beneficiũ dare poßit cuilibet, quare ergo non & domino ſuo poßit?

CAP. XIX. *Quia non poteſt, inquit, creditor domini ſui fieri, ſi pecuniã illi dederit. Alioqui quotidie dominũ ſuum obligat. Peregrinantẽ ſequitur, ægro miniſtrat, *& labore ſummo colit. Omnia tamen iſta quæ alio præſtante beneficia dicerentur, præſtante ſeruo miniſteria ſunt. Beneficium enim, id eſt, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare. Seruus autẽ non habet negandi poteſtatem. Ita nõ præſtat, ſed paret. Nec id ſe feciſſe iactat, quod non facere non potuit. Iam ſub iſta lege uincam, & eò perducam ſeruum, ut in multa liber ſit. Interim dic mihi, ſi tibi oſtendero aliquẽ ſeruum pro ſalute domini ſui ſine reſpectu dimicantẽ, & confoßũ uulneribus, reliquias tamẽ ſanguinis ab ipſis uitalibus fundentẽ, et ut ille effugiendi tẽpus habeat, morã ſua morte quærentẽ, hunc tu negabis beneficiũ dediſſe, quia ſeruus eſt? Si tibi oſtendero aliquẽ, ut ſecreta domini prodat, nulla tyrãni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus uictũ, auertiſſe quantũ potuit, ſuſpitiones quærentis, & impendiſſe ſpiritũ fidei, hunc tu negabis beneficiũ domino dediſſe, quia ſeruus eſt? Vide ne eo maius ſit, quo rarius eſt exẽplum uirtutis in ſeruis, eoq; gratius quod cũ ferè inuiſa*

& laborem ſuo tollit

inuiſa imperia ſint, et omnis neceßitas grauis cõmune ſeruitutis odium, in aliquo domini charitas uicit. Ita non ideò beneficium non eſt, quia à ſeruo profectum eſt, ſed ideò maius, quia deterrere ab illo nec ſeruitus quidem potuit.

CAP. XX. *Errat ſi quis exiſtimat uirtutẽ in totum hominem deſcẽdere. Pars melior eius excepta eſt. Corpora obnoxia ſunt & aſcripta dominis: mens quidem ſui iuris, quæ adeò libera & uaga eſt, ut ne ab hoc quidẽ carcere cui incluſa eſt teneri queat, quo minus impetu ſuo utatur, & ingẽtia agat & in infinitũ comes cœleſtibus exeat, Corpus itaq; eſt quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc *uendit. Interior illa pars mancipio dari non poteſt. Ab hac quicquid uenit, liberum eſt. Non enim aut nos omnia iubere poſſumus, aut in omnia ſerui parere coguntur. Contra Rempublicam imperata non facient, nulli ſceleri manus commodabunt.* *uenit

CAP. XXI. *Quædã ſunt quæ leges nec iubent, nec uetant facere, in his ſeruus materiã beneficij habet. Quã diu præſtatur, quod à ſeruis exigi ſolet, miniſteriũ eſt: ubi pluſquã quod ſeruo neceſſe eſt, beneficiũ. Vbi in affectũ amici tranſit, deſinit uocari miniſterium. Eſt aliquid quod dominus præſtare ſeruo ſuo debeat, ut cibaria, ueſtiariũ. Nemo hoc dixit beneficiũ. At indulſit, liberalius educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit, beneficium eſt. Idem è contrario fit in perſona ſerui. Quicquid eſt quod ſeruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio ſed ex uoluntate præſtatur, beneficium eſt, ſi modo tantum eſt, ut hoc uocari potuerit, quolibet alio præſtante.*

CAP. XXII. *Seruus (ut placet Chryſippo) perpetuus mercenarius eſt. Quẽadmodũ ille beneficiũ dat, ubi plus præſtat quàm quod operas locauit: ſic ſeruus ubi beneuolentia erga dominũ fortunæ ſuæ modũ tranſit, & altius aliquid auſus, quod etiã felicius nato decori eſſet, et ſpem domini anteceßit, benefi-*

cium eſt intra domũ inuentum. An æquũ tibi uidetur, quibus ſi minus debito faciant, iraſcimur, nõ haberi gratiã, ſi plus debito ſolitoq; fecerint? Vis ſcire quando non ſit beneficium? Vbi dici poteſt, quid ſi nollet? Vbi uerò id præſtat, quod nollc licuit, uoluiſſe laudandũ eſt. Inter ſe contrariũ ſunt, beneficiũ et iniuria. Poteſt dare beneficiũ domino, ſi à domino iniuriam poteſt accipere. At qui de iniurijs dominorũ in ſeruos, qui audiat, poſitus eſt, qui & ſæuitiam & libidinẽ, & in præbendis ad uictum neceſſarijs auaritiam cõpeſcat. Quid ergo? Beneficiũ dominus à ſeruo accipit? Imò homo ab homine. Deniq; quod in illius poteſtate fuit, fecit. Beneficium domino dedit. Ne à ſeruo acceperis, in tua poteſtate eſt. Quis autẽ tantus eſt, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorũ exempla referam, & diſsimilia, & quædam inter ſe contraria. Dedit aliquis domino ſuo uitam, dedit mortẽ: ſeruauit periturũ & hoc ſi parum eſt, pereundo ſeruauit. Alius mortem domini adiuuit, alius decepit.

CAP. XXIII. *Claudius Quadrigarius in duodeuiceſimo annaliũ tradit, quòd cùm obſideretur Grumentũ, & iam ad ſummam deſperationẽ uentum eſſet, duos ſeruos ad hoſtẽ transfugiſſe, et operæpretiũ feciſſe. Deinde urbe capta, paſsim diſcurrente uictore, illos per nota itinera ad domũ in qua ſeruierant, præcucurriſſe, & dominã ſuam ante ſe egiſſe, & quærentibus quænam eſſet, dominã & quidem crudeliſsimam ad ſupplicium ab ipſis duci, profeſſos eſſe. Eductã deinde extra muros ſumma cura celaſſe, donec hoſtilis ira *concideret. Deinde ut ſatiatus miles ad Romanos mores cito redijt, illos quoq; ad ſuos rediſſe, & dominam ſibi ipſos dediſſe. Manumiſit utrunq; è ueſtigio illa nec indignata eſt ab his ſe uitam accepiſſe, in quos uitæ neciſq; poteſtatem habuiſſet. Potuit ſibi hoc uel magis gratulari. Aliter enim ſeruata munus notæ & uulgaris clemẽtiæ habuiſſet.*

*conſideret à conſido.

ſet, ſic ſeruata nobilis fabula, & exẽplum *duarũ urbium fuit. In tanta confuſione captæ ciuitatis, cum ſibi quiſq; conſuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, ut oſtenderẽt quo animo facta eſſet prior illa trãſitio, à uictoribus ad captiuam transfugerunt, perſonã parricidarũ ferentes, quod in illo beneficio maximũ fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, uideri dominã occidiſſe. Non eſt, mihi crede *non eſt ſeruilis animi, egregium factum fama ſceleris emiſſe. *Attenus prætor Marſorum ducebatur ad Romanũ imperatorẽ. Seruus eius gladium militi ipſi, à quo trahebatur eduxit, & primum dominũ occidit. Deinde tempus eſt, inquit, me & mihi conſulere, iam dominum manumiſi, atq; ita ſe uno ictu *tranſegit. Da mihi quenquam, qui magnificentius dominum ſeruauerit?

*Grumantinæ urbis fuit

*non dico ſeruilis

*Vetenus

*traiecit

CAP. XXIIII. Corfinium Cæſar obſidebat. Tenebatur incluſus Domitius. Imperauit medico, eidemq́; ſeruo ſuo, ut ſibi uenenũ daret. Cùm tergiuerſantẽ uideret, quid cunctaris, inquit, tanquam in tua poteſtate totũ iſtud ſit? mortem rogo armatus. Tum ille promiſit, & medicamentũ innoxium bibendum illi dedit, quo cum ſopitus eſſet, acceßit ad filium eius. Iube me, inquit, adſeruari, dum ex euentu intelligis, an uenenũ patri tuo dederim. Vixit Domitius, & ſeruatus à Cæſare eſt. Prior tamen illum ſeruus ſeruauerat.

CAP. XXV. Bello ciuili proſcriptum dominum ſeruus abſcondit, & cũ anulos eius ſibi aptaſſet, ac ueſtem induiſſet, ſpiculatoribus occurrit, nihil ſe deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit, & deinde ceruicem porrexit. Quanti uiri eſt pro domino eo tempore mori uelle, quo erat rara fides, dominum mori nolle in publica crudelitate: item inueniri in publica perfidia fidelem, cum præmia proditionis ingentia oſtendantur, præmium fidei, mortem concupiſcere?

CAP. XXVI. Noſtri ſæculi exempla non præteribo.

Sub Tyberio Cæſare fuit accuſandi frequens, & penè publica rabies, quæ omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorũ ſermo,ſimplicitas iocantium. Nihil erat tutum.Omnis ſeruiendi placebat occaſio.Nec iam reorum expectabatur euentus,cum eſſet unus. Cœnabat Paulus prætorius in conuiuio quodam,imaginem Tiberij Cæſaris habens exſculptam,eminente gemma. Rem ineptiſsimam fecero,ſi nũc uerba quæſiero, quẽadmodum dicam illum matellam ſumpſiſſe. Quod factum ſimul & Maro ex notis illius tẽporis ueſtigatoribus notauit. At ſeruus eius cui nectebantur inſidiæ, ei ebrio anulum extraxit.Et cum Maro conuiuas teſtaretur admotam eſſe imaginem obſcœnis,& iam* proſcriptionem cõponeret,oſtendit in manu ſua ſeruus anulum. Siquis hunc ſeruum uocat,& illum conuiuam uocabit.

*ſubſcriptionem

CAP. XXVII. Sub diuo Auguſto nondum hominibus uerba ſua periculoſa erant,iam moleſta. Ruffus uir ordinis ſenatorij inter cœnam optauerat, ne Cæſar ſaluus rediret, ex ea peregrinatione quam parabat,& adiecerat idem omnes et tauros,& uitulos optare.Fuerunt qui illa diligenter audirent.Vt primum diluxit,ſeruus qui cœnanti ad pedes ſteterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixiſſet. Hortatur eum,ut Cæſarem occupet,atque ipſe ſe deferat. Vſus conſilio,deſcendenti Cæſari occurrit. Et cum malam mentem habuiſſe ſe pridie iuraſſet,id ut in ſe et filios ſuos recideret,optauit,& Cæſarem ut ignoſceret ſibi, rediretq; in gratiam ſecum rogauit. Cum dixiſſet ſe Cæſar facere,nemo, inquit,credet te mecum in gratiam rediſſe,niſi aliquid mihi donaueris,petitq; non faſtidiendam à propitio ſummam,& impetrauit. Cæſar ait,mea cauſa dabo operam,ne unquam tibi iraſcar.Honeſte Cæſar fecit,quòd ignouit, quòd liberalitatem clementiæ adiecit. Quicunq; hoc audiuerit exemplum, neceſſe eſt Cæſarem laudet, ſed cùm ſeruum ante

laudauer

laudauerit. Non expectas, ut tibi narrem manumiſſum, qui hoc fecerat? Nec tamen gratis, Pecuniam pro libertate eius Cæſar numerauit.

CAP. XXVIII. *Poſt tot exempla non eſt dubiũ, quin beneficium aliquando à ſeruo dominus accipiat. Quare potius perſona rem minuat, quàm perſonam res ipſa cohoneſtet? Eadem omnibus principia, eademq; origo. Nemo altero nobilior, niſi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ ſuæ longo ordine ac multis ſtemmatum illigata flexuris in parte * prima ædium collocant, noti magis quàm nobiles ſunt. Vnus omnium parens mundus eſt, ſiue per ſplendidos, ſiue per ſordidos gradus, ad hunc prima cuiuſq; origo perducitur. Non eſt, quod te iſti decipiant, cùm maiores ſuos recenſent. Vbicunque fecit nomen illuſtre, * ilico Deum fingunt. Neminem deſpexeris, etiam ſi circa illum obſoleta ſunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna: ſiue libertini autem nobis aui, ſiue ſerui, ſiue exterarum gentium homines. Erigite audacter animos, & quicquid in medio ſordidi iacet, tranſilite. Expectat uos in ſummo, magna nobilitas. Quid ſuperbia in tantam uanitatem attollimur, ut beneficia à ſeruis indignemur accipere, & ſortem eorum ſpectemus, obliti meritorum? Seruum tu quenquam uocas libidinis & gulæ ſeruus, & adulteræ imò adulterarum commune mancipium? Seruum uocas quenquã? Quo tandem ab iſtis gerulis raperis, cubile iſtud tuum circumferentibus? Quo te penulati iſti in militum quidem non uulgarem cultum ſubornati? Quo inquam te iſti efferunt? ad oſtium alicuius hoſtiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficiũ à ſeruo tuo poſſe dari, cui oſculum alieni ſerui beneficium eſt? Quæ eſt tanta animi diſcordia? Eodem tẽpore ſeruos deſpicis & colis. Imperioſus intra limen atq;*

**ſumma æd.*

**illud domi pingunt*

impot

impotens,humilis foris tam contẽptus,quàm contemnens.Neq; enim ulli magis abiiciunt animos, quàm qui improbe tollunt. nulliq; ad calcandos alios paratiores, quàm qui contumelias facere,accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. *Dicenda hæc fuerũt ad contundendã inſolentiã hominum ex fortuna pendentiũ,uindicandumq; ius beneficij dandi à ſeruis,ut à filiis quoq; uindicaretur.Quæritur enim,an aliquando liberi maiora beneficia dare parẽtibus ſuis poßint,quã acceperint.Iſtud cõceditur, multos filios maiores potentioresq; extitiſſe,quàm parentes ſuos, eoq; illis,meliores fuiſſe.Quod ſi cõſtat,poteſt fieri,ut meliora tribuerint,cũ & fortuna illis maior eſſet,& melior uoluntas.Quicquid,inquit, eſt,quod dat patri filius,utiq; minus eſt,quia hanc ipſam dandi facultatẽ patri debet.Ita nunquã beneficio uincitur,cuius beneficiũ eſt ipſum,quod uincitur. Primum quædã initium ab aliis trahunt,& tamen initiis ſuis maiora ſunt.Nec ideo aliquid nõ eſt maius eo à quo cœpit,quia non potuiſſet intantum procedere,niſi cœpiſſet. Nulla non res principia ſua, magno gradu tranſit.Semina omniũ rerũ cauſæ ſunt,& tamen minimæ partes ſunt eorũ,quæ gignunt.Aſpice Rhenum,aſpice Euphratẽ, omnes deniq; inclytos amnes,quid ſunt,ſi illos illic unde effluũt æſtimes? Quicquid eſt quo timentur, quo nominãtur,in proceſſu parauerunt.Tolle radicẽ,nemora non ſurgent, nec tanti montes ueſtientur. Aſpice trabes,ſiue proceritatẽ æſtimes altißimã,ſiue craßitudinem ſpaciumq; ramorum,latißime fuſas, quantulum eſt his cõparatum illud,quod radix tenui fibra cõplectitur? Innituntur fundamẽtis ſuis templa, & illa urbis mœnia, tamen quæ in firmamentũ totius operis iacta ſunt, latent. Idẽ in cæteris euenit. Principia ſua ſemper ſequẽs magnitudo obruit. Non potuiſſem quicquã conſequi, niſi parẽtum beneficium anteceßiſſet.Sed nõ ideo quicquid conſecutus ſum,minus*

eſt

eſt eo,ſine quo cõſecutus nõ eſſem.Niſi me nutrix aluiſſet infan tẽ,nihil eorũ quæ cõſilio ac manu gero,facere potuiſſem,nec in hãc emergere nominis claritatẽ,quã ciuili ac militari induſtria merui,nunquid tamen ideo maximis operibus præferes nutricis officium? At quid intereſt,cùm æquè ſine nutricis beneficio,quàm ſine patris,non potuerim ad ulteriora procedere?

CAP. XXX. *Quod ſi initio meo quicquid iã poſſum debeo,cogita nõ eſſe initiũ mei patrem,ne auum quidem.Semper enim erit ulterius aliquid,ex quo originis proximæ origo deſcendat. Atqui nemo dicet me plus debere ignotis, & ultra memoriã poſitis maioribus, quàm patri. Plus autem debeo,ſi hoc ipſum quod genuit me pater meus,maioribus debeo.Quicquid præſtiti patri, etiam ſi magnum eſt, infra æſtimationem paterni muneris eſt,quia nõ eſſem,ſi non genuiſſet.Iſto modo etiã ſiquis patrem meum ægrum ac moriturũ ſanauerit, nihil præſtare ei potero,quod non beneficio eius munus ſit.Nõ enim genuiſſet me pater,*niſi natus eſſet.Sed uide,ne illud uerius ſit æſtimari,an id quod potui,& id quod feci,meum ſit,mearum uirium,meæ uoluntatis.Illud quod natus ſum, prorſus intuere quale ſit,Animaduertis exiguum & incertum,& boni maliq; cõmunem materiam,ſine dubio primum ad omnia gradum,ſed non ideò maius omnibus,quia primum eſt.Seruaui patrem,& ad ſummam prouexi dignitatem,& principem urbis ſuæ feci, nec tantum rebus à me geſtis nobilitaui, ſed ipſi quoq; gerendarum ingentem ac facilem,nec tutam minus,quàm glorioſam dedi materiã. Honores,opes,quicquid humanos ad ſe animos rapit,congeßi,& cum ſupra omnes ſtarẽ,infra illum ſteti.Dic nunc,hoc ipſum,quod iſta potuiſti,patris munus eſt? Reſpondebo tibi.Eſt prorſus,ſi ad iſta facienda naſci ſatis eſt. Sed ſi ad * bene uiuendum minima portio eſt uiuere,& id tribuiſti, quod cum feris mihi, & animalibus quibuſdam minimis, quibuſd*

*ni ſanatus

*bene facien dum

buſdam etiam fœdiſsimis commune eſt, noli tibi aſſerere, quod non ex tuis beneficiis, etiam ſi non ſine tuis oritur. Puta *me uitam pro uita reddidiſſe. Sic quoq; munus tuum uici, cum ego dederim ſentienti ſentiens me dare, cum uitam tibi non uoluptatis meæ cauſa, aut certè per uoluptatem dederim: cùm tanto maius ſit retinere ſpiritum, quàm accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.*

CAP. XXXI. Ego *uitam dedi ſtatim illa uſuro, tu neſcituro, an uiuerem.* Ego *uitam dedi, mortẽ timenti, tu uitam dediſti, ut mori poſſem.* Ego *uitam tibi dedi conſummatã, perfectam, tu me expertẽ rationis genuiſti, onus alienum.* V*is ſcire quàm non ſit magnum beneficium uitam ſic dare?* Expoſuiſſes. *Nempe iniuria erat genuiſſe.* Q*uo quidem colligo, minimũ eſſe beneficium, patris matriſq; concubitum, niſi acceſſerint, alia quæ proſequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerẽt.* Non *eſt bonũ uiuere, ſed bene uiuere.* At *bene uiuo, ſed potui & male.* Ita *hoc tantũ eſt tuum, quòd uiuo. Si uitam imputas mihi per ſe nudam, egentem conſilij, & id ut magnum bonum iactas, cogita te mihi imputare muſcarũ ac uermium bonum.* Deinde, *ut nihil aliud dicã, quàm bonis artibus me ſtuduiſſe, ut curſum ad rectũ iter uitæ dirigerẽ: ſi bene uiuo, in ipſo beneficio maius quàm quod dederas, recepiſti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dediſti, ego tibi filium, qualem genuiſſe gauderes.*

CAP. XXXII. *Aluit me pater, ſi idẽ præſto, plus reddo, quia nõ tantũ aluiſſe, ſed à filio ali gaudet, & maiorẽ ex animo meo, quàm ex ipſa re percipit uoluptatẽ. Illius alimenta ad corpus tantum meum peruenerunt.* Q*uid ſiquis intantũ proceſsit, ut aut eloquẽtia per gentes enoteſceret, aut iuſtitia, aut bellicis rebus, & patri quoq; ingentẽ circumfunderet famam, tenebraſq; natalium ſuorum clara luce diſcuteret, non inæſti-*

mabile

mabile in parẽtes ſuos beneficium cõtulit? An quiſquã Ariſtonẽ & Gryllum, niſi propter Xenophontem ac Platonẽ filios noſſet? Sophroniſcũ Socrates expirare nõ patitur. Cæteros enumerare longũ eſt, qui uiuunt ob nullã cauſam aliã, quàm quod illos liberorũ eximia uirtus tradidit poſteris: Vtrũ maius beneficiũ dedit M. Agrippæ pater, nec poſt Agrippã quidẽ notus, an patri dedit Agrippa, nauali corona inſignis, unicũ adeptus inter dona militaria decus, qui tot in urbe maxima opera excitauit, quæ & priorẽ magnificentiã uincerent, & nulla poſtea uincerentur? Vtrum Octauius maius ullum beneficiũ dedit filio, an patri diuus Auguſtus, quãuis illum umbra adoptiui patris abſcondit? Quantam cepiſſet uoluptatẽ, ſi illum poſt debellata arma ciuilia, uidiſſet ſecuræ paci præſidẽtẽ, nõ agnoſcens bonum ſuũ, nec ſatis credẽs, quoties reſpexiſſet ad ſe, potuiſſe illum uirũ in domo ſua naſci. Quid nunc cæteros perſequar, quos iam cõſumpſiſſet obliuio, niſi illos filiorum gloria è tenebris eruiſſet, & adhuc in luce retineret? Deinde nõ quæramus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quàm à patre acceperat, ſed an poßit aliquis maiora reddere, etiam ſi quæ retuli exẽpla, nondũ ſatisfaciunt, nec beneficia parentum ſuorum ſupermicant. Capit tamẽ hoc natura, quod nondũ ulla ætas tulit. Si ſingula paternorum meritorum magnitudinẽ exuperare non poſſunt, plura in unum congeſta ſuperabunt.* * durant

CAP. XXXIII. *Seruauit in* bello patrẽ Scipio, & prætexatus in hoſtes equum concitat. parum eſt, quod ut perueniret ad patrẽ, tot pericula, maximos duces, tot eum cùm maximè premẽtia cõtempſit, tot oppoſitas difficultates, quod ad primam pugnã exiturus tyro per ueteranorum corpora cucurrit quod annos ſuos trãſiliuit. Adiice ut idẽ patrẽ reum defendat, & conſpirationi inimicorũ potẽtium eripiat: ut alterum illi cõſulatum, ac tertium aliosq; honores etiã cõſularibus concupiſcend* * prælio

ſcendos cõgerat, ut pauperi raptas, belli iure opes tradat, & quod eſt militaribus uiris ſpecioſiſsimum, diuitem illum ſpoliis etiã hoſtilibus faciat. Si adhuc parũ eſt, adiice ut prouincias, & extraordinaria imperia continuet, adiice ut dirutis maximis urbibus, Romani imperij ſine æmulo ad ortus occaſusq; uenturi defenſor & conditor, maiorem nobilitatem nobili uiro adiiciat. Dic Scipionis * parem, haud dubium eſt, quin generandi uulgare beneficium uicerit eximia pietas & uirtus, ipſi urbi neſcio, utrum maius præſidium afferens, an decus.

*patrem

CAP. XXXIIII. Deinde, ſi hoc parum eſt, finge aliquẽ tormenta patris diſcuſiſſe, finge in ſe tranſtuliſſe. Licet tibi inquãtum uelis extendere beneficia filij, cùm paternum munus & ſimplex ſit & facile, ſed & danti uoluptariũ. Quid neceſſe eſt multis? Dedit etiã quibus dediſſe ſe neſcit. In quo conſortem habet, in quo ſpectauit legẽ patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potius quàm eum cui dabat. Quid ſiquis ſapientiã conſecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc diſputabimus, an maius aliquid dederit quàm acceperat, cum uitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum uitam? Sed patris, inquit, beneficium eſt, quicquid facis, quicquid præſtare illi potes. Et præceptoris mei, quod inſtitutis liberalibus profeci. Ipſos tamen qui tradiderunt illa tranſcendimus, utiq; eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamuis ſine illis nemo quicquam aſſequi poſſet, non tamen quantumcunq; quis aſſecutus eſt, infra illos eſt. Multum inter prima ac maxima intereſt. Nec ideo prima maximorum inſtar ſunt, quia ſine primis maxima eſſe non poſſunt.

CAP. XXXV. Iam tempus eſt quædã ex noſtra (ut ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficiũ dedit, quo eſt aliquid
10 melius, poteſt uinci. Pater dedit filio uitã, eſt autẽ aliquid uita melius, ita pater uinci poteſt, quia dedit beneficium, quo eſt

aliquid

quid melius. Etiamnũ qui dedit alicui uitam, ſi ſemel & iterum liberatus eſt mortis periculo, maius accepit beneficium, quàm dedit. Pater autẽ uitam dedit. Poteſt ergo ſi ſæpius à periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficiũ accipere, q̃ dedit. Qui beneficiũ accipit, maius accipit, quò magis eo indiget. Magis autẽ indiget uita qui uiuit, quàm qui natus nõ eſt, ut qui ne indigere quidẽ oĩno poßit. Maius ergo beneficiũ accipit pater, ſi uitam à filio accepit, quàm filius à patre, quòd natus eſt. Patris beneficia uinci à filij beneficijs non poſſunt. Quare? quia uitã accepit à patre, quã niſi accepiſſet, nulla dare beneficia potuiſſet. Hoc cõmune eſt patri cũ omnibus, qui uitã dederunt alicui. Non potuiſſent enim referre gratiã, niſi uitã accepiſſent. Ergo nec medico in maius gratia referri poteſt, ſolet enim & medicus uitã dare, nec nautæ, ſi naufragum ſuſtulit. Atqui & horũ & aliorum: qui aliquo modo nobis uitã dederunt, beneficia uinci poſſunt, ergo & patrũ poſſunt. Si quis mihi beneficiũ dedit, quod multorũ beneficijs adiuuandum eſſet, ego autẽ beneficiũ illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quàm accepi. Pater filio uitã dedit periturã, niſi multa acceßiſſent, quæ illã tuerẽtur. Filius patri ſi dedit uitã, dedit eam, quæ nullius deſideraret auxilium, in hoc, ut permaneret. Ergo maius beneficium accepit à filio pater, qui uitam accepit, quam ipſe illi dederat.

CAP. XXXVI. Hæc non deſtruunt parentũ uenerationẽ, nec deteriores illis liberos faciunt, imò etiã meliores. Natura enim glorioſa uirtus eſt, & anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, ſi ad reddenda beneficia cũ uincendi ſpe uenerit. Id ſi patribus idem uolentibus legibusq; contigerit (quoniã pleraq; ſunt, in quibus noſtro bono uincimur) unde certamen tam optabile, unde tantã felicitatẽ parentibus, ut fateantur ſeipſos filiorũ beneficijs impares? Niſi hoc ita iudicamus,

mus, excuſationẽ damus liberis, & illos ſegniores ad referendam gratiã facimus, quibus ſtimulos adijcere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes, propoſita eſt inter parẽtes ac liberos honeſta cõtentio, dederint maiora, an receperint. Non ideò uicerũt, quia occupauerũt. Sumite modo animũ, qualẽ decet, & deficere nolite, ut uincatis optantes. Nec deſunt tam pulchro certamini duces, qui ad ſimilia uos cohortẽtur, ac per ueſtigia ſua ire ad uictoriã ſæpe iã partã ex parẽtibus, iubeãt.

CAP. XXXVII. Vicit Aeneas patrẽ: ipſe eius in infantia leue tutumq; geſtamen, grauẽ ſenio, per media hoſtium agmina, & per cadentis circa ſe urbis ruinas ferens, cũ complexus ſacra ac penates deos religioſus ſenex non ſimplici uadentẽ ſarcina premeret: tulit illũ per ignes, & quid non pietas poteſt, pertulit, colendumq; inter cõditores Romani imperij poſuit. Vicere Siculi iuuenes, cũ Aetna maiore ui peragitata, in urbes, in agros, in magnã inſulæ partẽ effudiſſet incendiũ, uexerunt parentes ſuos, diſſediſſe creditum eſt ignes, & utrinq; flãma recedente limitẽ adapertũ, per quẽ tranſcurrerent iuuenes digniſsimi, qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus, qui cũ ingenti prælio ſuperaſſet hoſtẽ, præmiũ belli ad patrẽ tranſtulit, & imperiũ illi Cypri tradidit. Hoc eſt regnũ, nolle regnare, cũ poſsis. Vicit patrẽ imperioſum quidẽ Manlius, qui cũ ad tẽpus relegatus eſſet à patre, ob adoleſcentiã brutã ac hebetẽ, ad tribunũ plebis qui patri ſuo dixerat diẽ uenit, petitoq; tẽpore quod ille dederat, ſperans fore proditorẽ parentis *inuiti, & bene meruiſſe ſe de iuuene credebat, cuius exilium pro grauiſsimo crimine inter alia Manlio obijciebat, nactus adoleſcens ſecretũ, ſtringit occultatũ ſinu ferrũ, & niſi iuras, inquit, te diẽ patri remiſſurũ, hoc te gladio trãsfodiã. In tua poteſtate eſt, utro mõ pater meus accuſatorẽ non habeat. Iurauit tribunus, nec fefellit, & cauſam *accuſationis remiſſæ cõcioni reddidit. Nulli alij licuit impunè tribunũ in ordinẽ redigere.

Diſſediſſe à diſsido

*inuiſi. aliàs in lite

*actionis

CAP. XXXVIII. *Alia ex alijs exẽpla ſunt eorũ, qui parẽtes ſuos periculis eripuerũt, qui ex infimo ad ſummũ protulerũt, & è plebe aceruoq; ignobili nunquã tacendos ſeculis dederũt. Nulla ui uerborũ, nulla ingenij facultate exprimi poteſt, quãtũ opus ſit, quã laudabile, quãq; nũquã à memoria hominũ exiturũ, poſſe hoc dicere, Parẽtibus meis parui, ceßi imperio eorũ, ſiue æquũ, ſiue iniquũ fuit ac durũ, obſequentẽ ſubmiſſumq; me præbui: ad hoc unum cõtumax fui, ne beneficijs uincerer. Certate obſecro uos, & * feßi quoq; reſtituite aciem.* *fuſi
*Felices, qui uicerint. Felices, qui uincentur. Quid eo adoleſcente præclarius, qui ſibi ipſi dicere potuit, neq; enim fas eſt alteri dicere, Patrem meum beneficijs uici? Quid eo fortunatius ſene, qui omnibus ubiq; prædicabit, à filio ſuo ſe beneficijs uictum? Quid autem eſt felicius, quam * ibi cedere?* *ſibi

FINIS LIBRI TERTII.

ANNOTAT. IN EVNDEM. CAP. VII.

1 Vbi feciſſe, aut nõ feciſſe, &c. Non ſum auſus mutare ſcripturã. Arbitror ita diſtinguẽdũ, Vbi feciſſe aut nõ feciſſe pronũciãdũ eſt, ibi prolatis cautionibꝰ cõtrouerſia tollitur. Vbi uerò inter diſputãtes ratio ius dicit, ibi animi cõiectura capiẽda eſt. CAP. VIII.

2 Si in huiuſmodi regnũ exiſſet, &c. Vnus codex manu deſcriptus, pro regnũ habebat, reũ. Vnde cõiicio fuiſſe ſcriptum à Seneca, Quiſquis in eiuſmodi reũ egiſſet, ut eiuſmodi, ſit neutri generis, & ad cauſas referatur, nõ ad hominẽ. Qui pararet quẽpiã agere reũ ingratitudinis, uix inueniret argumẽta quibus probaret quod intẽderet. Hinc coniectari poteſt, quanto plus difficultatis habiturus eſſet iudex, de utriuſque animo pronunciaturus.

3 Non idem pendent, aut pendunt legendũ eſt, aut pendent erit à pendere futuri temporis uerbum. CAP. X.

4 An hoc indicimus. Suſpicor fuiſſe ſcriptum, an hoc interdicemus ne fiãt bene, &c. aut, an hoc indicimꝰ, ut ne fiãt, &c. CA. XIIII.

5 Redde quod debes, &c. Hic aliquot uerba deerant, incuria ſcribæ prætermiſſa, quæ repoſuimus ex fide duorũ uoluminũ manu deſcriptorũ, quorũ cum alterũ eſſet in Anglia, alterũ Baſileæ, tamẽ conſentiebant. Et apte quadrant ſententiæ. Hoc admonendum duxi, ne

quis ceu temerè adiecta reſecet. CAP. XVIII.

6 Vt ipſos ſæpe beneficii ſui fecerint. Vide num legendum ſit, Vt ipſos ſæpe beneficio ſuos fecerint, aut ſui iuris fecerĩt. CAP. XXVI.

7 Et ſeruus eius quo nectebãtur inſidiæ, &c. Quũ citra cõtrouerſiã ſit eũ locũ fuiſſe mẽdoſum, nec ſuffragarentur exẽplaria, repoſuimus lectioné, niſi fallimur, germanã. Procliuis lapſus eſt, ab at in et, & fortaſſe ſcriptum erat quo, pro cui. CAP. XXVII.

8 Iam moleſta. Maiuſcula corrupit ſenſum, nondum erãt periculoſa, quum iam eſſent moleſta, Id indicandum erat, ne quis reponeret ueterem lectionem. CAP. XXVIII.

9 Vbicunq; fecit nomẽ illuſtre, &c. Hic locus uariabat in exemplaribus, ſed ita ut nihil eſſet, quod poſſes in totũ probare. In quibuſdã aberat qui, qui cũ maiores ſuos, Verũ id haud ita multũ refert ad ſenſum, niſi quod ſermo magis eſt abruptꝰ, id quod Senecę peculiare eſt. Nõnulli ſic habebãt, illo dominũ fugiãt. Alii, illo deũ fugiũt. Rurſus alii dominũ fingũt. Ex his diuinare licet fuiſſe ſcriptum, Vbi quenq; nomẽ fecit illuſtrẽ, ilico deũ fingunt. Nec diſplicet ubicunq;, ſi legas illuſtrem, nec illuſtre diſplicet, ſi ſubaudias aliquis. Niſi forte pro fecit, legẽdũ eſt, ſtetit. Notat illos qui tumẽt nobilitate maiorũ, ac ſibi dii uidẽtur nõ homines, reliquosq; faſtidiũt. CAP. XXXV.

10 In initio huius capitis hæc uerba ſuſtulimus, Si quid melius uita eſt, & à patre ſola uita datur, poteſt beneficiis à filio uinci pater. Hoc doctus aliquis aſſcripſerat in margine, Senecæ ſentẽtiã ſuis uerbis explicãs. at ſcriba ut ſæpe fit retulit in contextum. Ex fide codicis manu deſcripti quod ſuperaret, reſecuimus, ne quis temerè reponat.

L. ANNAEI SENECAE DE BENEFICIIS

LIBER IIII.

CAP. I.

EX *omnibus quæ tractauimus* Ebuti Liberalis, *poteſt uideri nihil tã neceſſariũ, aut magis (ut ait Salluſtius) cũ cura dicendũ, quã quod in manibus eſt : An beneficiũ dare, & inuicẽ gratiã referre, per ſe res expetẽdæ ſint.* Inue*niuntur qui honeſta in mercedẽ colãt: quibusq; nõ placeat uirtus gratuita : quæ nihil habet in ſe magnificũ, ſi quicquam habet*

bet

bet uenale. Quid enim eſt turpius,quàm aliquem computare,
quanti uir bonus ſit,cũ uirtus nec lucro inuitetur, nec abſter-
reatur dãno : adeoq́; nemine ſpe ac pollicitatione corrumpat,
**ut cuncta in ſe impendere iubeat,ac ſæpius in ultro tributis* *ut contrà
ſit? Calcatis utilitatibus ad illã eundum eſt : quocunq; uocauit, in ſe
quocunq; miſit,ſine reſpectu rei familiaris, interdũ etiam ſine
ulla ſanguinis ſui parſimonia uadendũ , nec unquã imperium
eius detrectãdum. Quid cõſequar,inquit,ſi hoc fortiter, ſi hoc
**grate fecero? Quod ſi feceris, nihil tibi extra promittitur,ſi* *gratis
quid forte obuenerit cõmodi,inter acceſſiones numerabis. Re-
rum honeſtarum precium in ipſis eſt. Si honeſtum per ſe ex-
petendum eſt,beneficium autem honeſtum eſt,non poteſt alia
eius conditio eſſe,cum eadem natura ſit. Per ſe autem expe-
tendum eſſe honeſtum,ſæpe & abunde probatum eſt.

CAP. II. *In hac parte nobis pugna eſt,cũ Epicureo-*
rum delicata & umbratica turba,in cõuiuio ſuo philoſophã-
tium,apud quos uirtus uoluptatũminiſtra eſt. Illis paret, illis
deſeruit,illas ſupra ſe uidet. Non eſt,inquit, uoluptas ſine uir-
tute. Sed quare ante uirtutẽ eſt? De ordine diſputas. Diſputa-
tionẽ eſſe oportet de re tota,& de poteſtate eius ambigitur.* *de parte
Non eſt uirtus,ſi ſequi poteſt. Primæ partes eius ſunt, ducere eius
debet,imperare,ſummo loco ſtare. Tu illã iubes ſignũ petere?
Quid,inquit,tua refert? Et ego ſine uirtute nego beatã uitam
poſſe conſtare. Ipſam uoluptatẽ,quã ſequor,cui me mancipaui,
remota illa,improbo & damno. De hoc uno diſputatur, utrũ
uirtus ſummi boni cauſa ſit,an ipſa ſummum bonum. Vt hoc
unũ quæratur,ordinis tantũ exiſtimas mutationem? Iſta uerò
confuſio eſt,& manifeſta cæcitas, primis poſtrema præferre.
Non indignor,quod poſt uoluptatem ponitur uirtus, ſed quod
omnino cũ uoluptate cõfertur. Contemptrix eius & hoſtis eſt,
& lõgiſſime ab illa reſiliens, labori ac dolori familiarior, ui-

rilibus incõmodis magis, quã iſti effœminato bono inſerenda.

CAP. III. *Hæc mi* Liberalis *dicenda fuerunt, quia beneficiũ (de quo nunc agitur) dare, uirtutis eſt, & turpiſsimũ id cauſa ullius alterius rei dare, quã ut datũ ſit.* Nam *ſi recipiendi ſpe tribueremus, locupletiſsimo cuiq;, nõ digniſsimo daremus.* Nunc *uerò diuiti importuno, pauperẽ præferimus.* Nõ *eſt beneficiũ, quod ad fortunã ſpectat.* Præterea, *ſi ut prodeſſemus, ſola nos inuitaret utilitas, minime beneficia diſtribuere deberent, qui facillime poſſet, locupletes, & potẽtes, & reges, aliena ope non indigentes.* Dij *uerò tot munera, quæ ſine intermiſsione diebus ac noctibus fundũt, nõ darent.* In *omnia enim illis natura ſua ſufficit, plenosq́; & tutos, & inuiolabiles præſtat.* Nulli *ergo beneficiũ dabunt, ſi una dandi cauſa eſt, ſe intueri, ac cõmodum ſuũ.* Iſtud *non eſt beneficium, ſed fœnus, circũſpicere, non ubi optime ponas, ſed ubi quæſtuoſiſsime habeas, unde facillime tollas.* Quod *cũ longe à dijs remotum ſit, ſequitur ut liberales ſint.* Nam *ſi una beneficij dandi cauſa ſit dantis utilitas, nulla autem ex nobis utilitas* Deo *ſperanda eſt, nulla* Deo *dandi beneficij cauſa eſt.*

*Vtiq; CAP. IIII. *Scio quid hoc loco reſpondeatur.* * Itaq; *non dat* Deus *beneficia, ſed ſecurus & negligens noſtri, auerſus à mũdo, aliud agit, aut (quæ maxima* Epicuro *felicitas uidetur) nihil agit, nec magis illũ beneficia, quã iniuriæ tangunt.*

1 Hoc *qui dicit, nõ exaudit precãtiũ uoces, & undiq; ſublatis in cœlũ manibus uota faciẽtibus priuata ac publica.* Quod *profecto nõ fieret, nec in hũc furorẽ oẽs profecto mortales cõſenſiſſent alloquẽdi ſurda numina, & inefficaces deos, niſi noſcerẽt illorũ uera beneficia nũc ultrò oblata, nunc orãtibus data, magna, tẽpeſtiua, ingentes minas interuẽtu ſuo ſoluẽtia.* Quis *eſt autẽ tam miſer, tã neglectus, quis tam duro fato, & in pœnã genitus, ut non tantam deorum munificentiam ſenſerit?* Ipſos

illos

illos complorantes ſortem ſuam et querulos circumſpice, inuenies non ex toto beneficiorum cœleſtium expertes, neminem eſſe ad quē nō aliquid ex illo benigniſſimo ſonte manauerit. Parum autē id, quod naſcentibus ex æquo diſtribuitur. Vt quæ ſequuntur inæquali diſpenſata menſura tranſeamus, parum dedit natura, cum ſe dedit?

CAP. V. Non dat Deus beneficia. *Vnde ergo iſta quæ poßides? quæ das? quæ negas? quæ ſeruas? quæ rapis? Vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, & animū mulcentia? Vnde illa luxuriā quoq; inſtruēs copia?* Neq; *enim neceßitatibus tantūmodo noſtris prouiſum eſt, uſq; in delitias amamur.* Tot *arbuſta, non uno modo frugifera, tot herbæ ſalutares, tot uarietates ciborū, per totum annū digeſtæ, ut inerti quoq; fortuita terræ alimenta præberēt? Iam aīalia omnis generis, alia in ſicco ſolidoq;, alia in humido innaſcētia, alia per ſublime dimiſſa, ut oīs rerum naturæ pars tributū aliquod nobis conferret. Flumina, hæc amœnißimis flexibus cāpos cingentia, illa præbitura cōmercia mari, uaſto et nauigabili curſu uadētia, ex quibus quædam *ſtatis diebus mirabile incrementū trahunt *ut anhela & ferruenti ſubiecta cœlo loca ſubita uis æſtiui torrentis irriget.* **æſtatis* **ut arida* *Quid medicatorum torrentium uenæ? Quid in ipſis littoribus aquarum calentium exundatio?*

-Te Lari maxime, teq;
Fluctibus, & fremitu aſſurgens Benace marino.

CAP. VI. *Si pauca quis tibi donaſſet iugera, accepiſſe te diceres beneficium, immenſa terrarū late patentium ſpatia negas eſſe beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniā id tibi magnū uidetur) impleuerit, beneficium uocabis: tot metalla defodit, tot flumina emiſit in arenas, ſuper quas decurrunt ſolidi auri uehentia, argenti, æris, ferri, immane pondus omnibus locis obrutū : cuius inueſtigandi tibi facultatem dedit, ac latentiū diuitiarum in ſumma terra ſigna*

diſpoſuit:negas te accepiſſe beneficiũ? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid reſplendeat, & tectũ nitidius auro, aut coloribus ſparſum, num mediocre munus uocabis? Ingens tibi domiciliũ, ſine ullo incendij, aut ruinæ metu ſtruxit, in quo uides nõ tenues cruſtas, & ipſa qua ſecantur lamina graciliores, ſed integras lapidis pretioſiſsimi moles, ſed totas, uariæ diſtinctæq; materiæ, cuius tu paruula fruſta miraris, tectũ uerò aliter nocte, aliter interdiu fulgẽs, negas te ullũ munus accepiſſe? Et cum iſta quæ habes magno æſtimes, quod eſt ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi iſtum quẽ trahis ſpiritũ? Vnde iſtam, per quã actus uitæ tuæ diſponis atq; ordinas lucem? Vnde ſanguinẽ, cuius curſu uitalis continetur calor? Vnde iſta palatum tuũ ſaporibus exquiſitis ultra ſacietatẽ laceſſentia? Vnde hæc irritamenta iam laſſæ uoluptatis? Vnde iſta quies, in qua putreſcis, ac marces? Nonne ſi gratus es dices,

-Deus nobis hæc otia fecit.
Namq; erit ille mihi ſemper deus: illius aram
Sæpe tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus:
Ille meas errare boues (ut cernis) & ipſum
Ludere quæ uellem calamo permiſit agreſti?

Ille Deus eſt, non qui paucas boues, ſed qui per totũ orbem armenta dimiſit, qui gregibus ubiq; paſsim uagantibus pabulum præſtat, qui paſcua hybernis æſtiua ſubſtituit, qui non calamo tantũ cantare, & agreſte atq; inconditum carmen, ad aliquam *tamen obſeruationẽ modulari docuit, ſed tot artes, tot uocum uarietates, tot ſonos, alios ſpiritu noſtro, alios externo cantus æedituros commentus eſt. Neq; enim noſtra iſta quæ inuenimus dixeris, non magis, quã quod creſcimus, quàm quod ad conſtitutum tempus ſua corpori officia reſpondent. Nunc puerilium dentium lapſus, nunc ad ſurgentẽ iam ætatẽ, & in robuſtiorem gradum tranſeuntẽ pubertas, & ultimus ille dies fugienti uitæ terminum ponẽs. Inſita ſunt nobis omnium ætatum, omniumq;

*tantum oblectationem

artium

artium ſemina, magiſterq́; ex occulto Deus, producit ingenia.

CAP. VII. *Natura, inquit, hæc mihi præſtat.* Non intelligis te, cũ hoc dicis, mutare nomẽ Deo. Quid enim aliud eſt natura, quã Deus, & diuina ratio toti mundo et partibus eius inſerta? Quoties uoles, tibi licet aliter nunc autorẽ rerum noſtrarum cõpellare, & Iouẽ,* id eſt, optimũ, ac maximum, ritè dices, & Tonantẽ et Statorẽ: qui nõ (ut hiſtorici tradiderunt) ex eo quòd poſt uotũ ſuſceptũ, acies Romanorũ fugiẽtiũ ſtetit, ſed quòd ſtant beneficio eius oĩa, Stator, Statilioq́; eſt: hunc eundemq́; & Fatum ſi dixeris, non mentieris. Nam cũ fatum nihil aliud ſit quàm ſeries implexa cauſarũ, ille eſt prima oĩm cauſa, ex qua cæteræ pẽdent. Quæcunq́; uoles illi nomina propriè aptabis, uim aliquam effectumq́; cœleſtium rerum cõtinentia. Tot appellationes eius poſſunt eſſe, quot munera. *illum

CAP. VIII. Hunc & liberum patrẽ, & Herculem, ac Mercurium noſtri putant. Liberum patrẽ, quia oĩm parens ſit, quod primũ inuenta ſeminum uis eſt, conſultura per uoluptatẽ: Herculẽ, quia uis eius inuicta ſit, quũq́; laſſata fuerit operibus æditis, in ignẽ receſſura. Mercuriũ, quia ratio penes illum eſt, numerusq́; & ordo, & ſcientia. Quocũq́; te flexeris, ibi illum uidebis occurrentẽ tibi. Nihil ab illo uacat. Opus ſuum ipſe implet. Ergo nihil agis ingratiſsimè mortalium, qui te negas deo debere, ſed naturæ. Quia nec natura ſine Deo eſt, nec Deus ſine natura, ſed idẽ eſt utrũq́;, nec diſtant officio. Si quod à Seneca accepiſſes, Annæo te diceres debere, uel Lucio, non creditorem mutares, ſed nomen. Quoniam ſiue prænomen eius, ſiue nomen dixiſſes, ſiue cognomẽ, idẽ tamen ille eſſet. Sic nũc naturã uoca fatum, fortunã: oĩa eiuſdem Dei nomina ſunt, uariè utentis ſua poteſtate. Et iſticia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas unius animi bona ſunt. Quicquid horũ tibi placuit, aĩus placet.

CAP. IX. Sed ne in aliã diſputationẽ ex obliquo abeam,

plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert ſine ſpe recipiendi. Quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quicquã conferre poſſumus. Ergo beneficium per ſe expetenda res eſt, una ſpectatur in eo accipientis utilitas. Ad hãc accedamus ſepoſitis cõmodis noſtris. Dicis, inquit, diligenter eligendos, quibus be-
2 neficia debeamus, quia ne agricolæ quidem ſemina arenis cõmittant. Noſtrã utilitatẽ in beneficijs dandis ſequimur, quemadmodum in arando ſerendoq;. Neque enim ſerere per ſe res expetenda eſt. Præterea quæritis beneficium quod nõ eſſet faciendum, ſi per ſe beneficiũ dare expetenda res eſſet, quæ quocunq; loco, & quocunq; modo daretur, beneficiũ erat. Honeſtum propter nullam aliam cauſam, quàm propter ipſum ſequimur. Tamen etiamſi nihil aliud ſequendum eſt, quærimus quid faciamus, & quando, & quemadmodum, per hæc enim conſtat. Itaq; cum eligo cui dem beneficiũ, id ago, ut quandoq; beneficium ſit. Quia ſi turpi datur, nec honeſtum eſſe poteſt, nec beneficium.

CAP. X. Depoſitum reddere per ſe res expetenda eſt, non tamẽ ſemper reddam. Nec quolibet loco, nec quolibet tem-
*parum pore. Aliquando nihil intereſt, utrum inficier, an *palàm reddam. Intuebor utilitatẽ eius, cui redditurus ſum, & nociturum illi depoſitum negabo. Idem in beneficio faciã. Videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim ſine ratione faciendum eſt. Non eſt autẽ beneficiũ, niſi quod ratione datur, quoniã ratio, omnis honeſti comes eſt. Quàm ſæpe hoĩm, donationem ſuam inconſultam obiurgantium, hanc audimus uocem, Mallem perdidiſſe, quàm illi dediſſe. Turpiſſimum genus dandi eſt inconſulta donatio: multoq; grauius, malè dediſſe beneficium, quàm non recepiſſe. Aliena enim culpa eſt, quòd nõ recepimus: quòd cui daremus non elegimus, noſtra. In electione nihil minus, quã hoc quod tu æſtimas ſpectabo, à quo receptu-

rus

rus ſim. Eligo enim eum qui gratus, nõ qui redditurus ſit. Sæpe autem & non redditurus gratus, & ingratus qui reddidit. Ad animum tendit æſtimatio mea. Ideò locupletem, ſed indignum præteribo, pauperi uiro bono dabo. Erit enim in ſumma inopia gratus, & cum omnia illi deerunt, ſupererit animus, Non lucrum ex beneficio capto, non uoluptatem, non gloriam, Vni placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet, faciam. Quod oportet autem non eſt ſine electione, quæ qualis futura ſit, interrogas.

CAP. XI. *Eligam uirum integrum, ſimplicem, memorem, gratum, alieni abſtinentem, ſui non auarè tenacem, beneuolum. Hunc ego cùm elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, ex quo referre gratiam poßit, ex ſententia res geſta erit. Si utilitas me & ſordida computatio liberalem facit, ſi nulli proſum, niſi ut inuicem ille mihi proſit, non dabo beneficium proficiſcenti in diuerſas longinquasq; regiones, non dabo abſfuturo ſemper, non dabo ſic affecto, ut ſpes ei nulla ſit conualeſcendi, non dabo ipſe deficiens.* * Non enim dabo in tempus reci- *Non enim habeo tẽpus
piendi. Atqui ut ſcias, rem per ſe expetendam eſſe, benefacere, aduenis modo in noſtrum delatis portum, & ſtatim abituris ſuccurrimus. Ignoto naufrago nauem qua reuehatur & damus & inſtruimus. Diſcedit ille uix ſatis noto ſalutis autore, & nunquam amplius in conſpectum noſtrum reuerſurus, debitores nobis deos delegat, precaturq́; ut illi pro ſe gratiam referant. Interim nos iuuat ſterilis beneficij conſcientia. Quid cum in ipſo uitæ fine conſtituti ſumus, cum teſtamentum ordinamus, nõ beneficia nobis nihil profutura diuidimus? Quantum temporis conſumitur, quamdiu ſecreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim intereſt, quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia noſtra torquemus, quàm ubi remotis utilitatibus,

ſolum

ſolum ante oculos honeſtum ſtetit, tamdiu officiorum mali iu-
* inertiſſi- mum. dices, quamdiu illa deprauat ſpes ac metus ac* incertiſſimũ ui-
tium, uoluptas. Vbi mors intercluſit omnia, & ad ferendam
ſententiam incorruptum iudicem miſit, quærimus digniſſimos,
quibus noſtra tradamus. Nec quicquam cura ſanctiore compo-
nimus, quàm quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. Et mehercule tunc magna uoluptas ſubit cogi
tantẽ, hunc ego locupletiorẽ faciã, & huius dignitati adiectis
opibus aliquid ſplendoris affundam. Si non damus beneficia,
niſi recepturi, inteſtatis moriẽdum ſit. Dicitis, inquit, beneficiũ
creditũ inſolubile eſſe, creditum autẽ non eſt res per ſe expe-
tenda. Cum creditũ dicimus, imagine & translatione utimur.
Sic enim & legẽ ſcimus iuſti iniuſtiq; regulam eſſe, & regula
nõ eſt res per ſe expetenda. Ad hæc uerba demonſtrandæ rei
cauſa deſcendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam
creditum. Vis ſcire? adiicio inſolubile, cũ creditum nullum non
ſolui aut poßit, aut debeat. Adeò beneficium utilitatis cauſa dã
dum non eſt, ut ſæpe, quemadmodum dixi, cum damno ac per-
iculo dandum ſit. Sic latronibus circumuentũ defendo, ut tutò
tranſire permittatur, reum gratia laborãtem tueor, & homi-
num potentium factionẽ in me cõuerto, quas illi detraxero ſor
des, ſub accuſatoribus iiſdem fortaſſe ſumpturus, cum abire in
partẽ alterã poßim, & ſecurus ſpectare aliena certamina, ſpõ-
* ſuſpenſis. deo pro iudicato, & * ſuſpẽſum amici bonis libellum deiicio,
creditoribus eius me obligaturus, ut poßim ſeruare proſcri-
ptum, ipſe proſcriptionis periculum adeo. Nemo Tuſculanum
aut Tiburtinum emere paratus, ſalubritatis cauſa, & æſtiui ſe
ceſſus, quoto anno empturus ſit diſputat, cùm emerit, tuendum
eſt. Eadem in beneficijs ratio eſt. Nam cum interrogaueris,
quid reddat, reſpondebo bonam conſcientiam. Quid reddit be
neficium? Dic tu mihi, quid reddat iuſtitia, quid innocentia,
quid

quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, ſi quicquam præter ipſas petis?

CAP. XIII. *Mundus in quid inceſſum abſoluit? in quid ſol diem extendit & cõtrahit?* Omnia *iſta beneficia ſunt, fiunt enim nobis profutura.* Quomodo *mundi officium eſt circumagere rerum ordinem, quomodo ſolis loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cadat, & hæc ſalutaria nobis facere ſine præmio, ita uiri officium eſt inter alia, & beneficium dare.* Quare *ergo dat?* Ne *non det, ne occaſionem benefaciendi perdat.* Vo*bis uoluptas eſt inerti ocio aſſuefacere corpuſculum, & ſecuritatem ſopitis ſimillimam appetere, & ſub*depreſſa umbra latitare, tenerrimisq; cogitationibus, quas tranquillitatem uocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusq; intra hortorum latebras, corpora ignauia pallentia ſaginare: uirilis nobis uoluptas eſt, dare beneficia uel laborioſa, dum aliorum labores leuent, uel periculoſa, dum alios à periculis extrahant, uel rationes noſtras aggrauatura, dum aliorum neceßitates & anguſtias laxent.* Quid *mea intereſt, an recipiam beneficia?* Etiam *cum recepero danda ſunt.* Beneficium *eius cõmodum ſpectat cui præſtatur, nõ noſtrum.* Alioquin *nobis, nõ illi damus.* Itaq; *multa quæ ſummam utilitatem alijs afferunt, pretio gratiam perdunt.* Mercator *urbibus prodeſt, medicus ægris, magno uenalibus, ſed omnes iſti quia ad alienum cõmodum pro ſuo ueniunt, non obligant eos, quibus proſunt.*

* denſa

CAP. XIIII. Non *eſt beneficium quod in quæſtũ mittitur.* Hoc *dabo, hoc recipiã, auctio eſt.* Non *dicã pudicam, quæ amatorem ut incenderet reppulit, quæ aut legẽ, aut uirum timuit, ut ait* Ouidius, Quæ *quia non licuit non dedit, illa dedit.* Non *immerito in numerũ peccantium refertur, quæ pudicitiã timori præſtitit, nõ ſibi.* Eodem *modo qui beneficium ut reciperet dedit, non dedit.* Ergo *& nos beneficiũ damus animalibus,*

bus, quæ aut uſui, aut alimento futura nutrimus: beneficiũ damus arbuſtis quæ colimus, ne ſiccitate, aut immoti & neglecti ſoli duritia laborent. Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono uenit, nec ad ullam rẽ, cuius extra ipſam fructus eſt. Ad beneficium dandũ nõ adducit cogitatio auara, nec ſordida, ſed humana, liberalis cupiens dare etiã cum dederit, & augere nouis ac recentibus uetera, nõ habẽs propoſitũ, quãto ei qui præſtat bono futura ſit, alioquin humile eſt, ſine laude, ſine gloria, prodeſſe, quia expedit. Quid magnifici eſt ſe amare, ſibi parcere, ſibi acquirere? Ab omnibus iſtis uera beneficij dandi cupido auocat, Ad detrimentum, iniecta manu trahit, & utilitates relinquit, ipſo beneficiendi opere lætiſsima.

CAP. XV. *Nunquid dubium eſt, quin contraria ſit beneficio iniuria? Quomodo iniuriã facere per ſe uitanda ac fugienda res eſt, ſic beneficium dare per ſe expetendum. Illic turpitudo contra omnia præmia in ſcelus hortantia ualet, ad hoc inuitat honeſti per ſe efficax ſpecies. Non mentiar, ſi dixero neminem nõ amare beneficia ſua, neminem nõ ita cõpoſitum animo, ut non libentius eum uideat, in quẽ multa congeſsit, cui nõ cauſa ſit iterum dandi beneficij, ſemel dediſſe. Quod non accideret, niſi nos ipſa delectarent beneficia. Quàm ſæpe dicentẽ audias: Non ſuſtineo illum deſerere, cui dedi uitam, quem è periculo eripui. Rogat me ut cauſam ſuam contra homines gratioſos agã. Nolo, ſed quid faciam? Iam illi ſemel, iterumq; affui. Non uides ineſſe iſti rei propriam quandam uim, quæ nos beneficia dare cogit? Primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuiſſet præſtandi, aliquid ei præſtamus ob hoc, quia præſtitimus. Adeoq; nos ad beneficia non impellit utilitas, ut & inutilia tueri ac fouere perſeueremus ſola beneficij charitate, cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale eſt, quàm liberis paruis.*

CAP. XVI. Iidem iſti gratiam referre ipſos fatentur, nõ quia honeſtum eſt, ſed quia utile, quod non eſſe ita, minore opera probãdum eſt. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare per ſe rem expetendã eſſe, iiſdem etiam hoc colligemus. Fixum eſt illud, à quo in cætera probationes noſtræ exeunt, honeſtũ ob nullã aliam cauſam, quàm quia honeſtũ ſit, coli. Quis ergo cõtrouerſiam facere audebit, an gratum eſſe, honeſtũ ſit? Quis nõ ingratum deteſtetur hominẽ, ſibiipſi inutilem? Quid autẽ, cùm tibi narratur de eo, qui aduerſus ſumma beneficia amici ſui, ingratus eſt, quomodo id *fecerit, utrũ tanquã rem turpẽ fecerit, an tanquã utilem rem ſibi & profuturam* cõmiſerit? Puto nequã hominẽ exiſtimas, cui pœna, nõ cui curatore opus ſit. Quod nõ accideret, niſi gratum eſſe per ſe expetendũ, honeſtumq; eſſet. Alia fortaſſe minus dignitatẽ ſuam præferunt, & an ſint honeſta interprete egent, hoc expoſitum eſt pulchriusq;, quàm ut ſplendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum, quàm referre bene meritis gratiam?

* feres
* omiſerit

CAP. XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ cauſa nos perducit? Lucrum, quod qui non cõtemnit, ingratus eſt? Ambitio? Et quæ iactatio eſt ſoluiſſe, quod debebas? Metus nullus ingrato. Huic enim uni rei non poſuimus legem, tanquã ſatis natura cauiſſet, quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet. Superuacuum eſt enim, in quod natura imus, impelli. Quemadmodum nemo in amorem ſui cohortandus eſt, quem cum naſcitur trahit, Ita ne ad hoc quidem, ut honeſta per ſe petat. Placẽt ſuapte natura: adeoq; gratioſa uirtus eſt, ut inſitum ſit etiã malis, probare meliora. Quis eſt qui non beneficus uideri uelit? qui non inter ſcelera & iniurias opinionẽ bonitatis affectet? qui nõ ipſis quæ impotentiſſimè fecit, ſpeciem aliquam inducat recti? Velit quoq; etiam his uideri beneficium dediſſe, quos læſit?

læſit? Gratias itaq; agi ſibi ab his quos afflixere patiuntur, bonosq; ſe ac liberales fingunt, quia præſtare nō poſſunt. Quod non facerent, niſi illos honeſti & per ſe expetendi amor cogeret moribus ſuis opinionem contrariam quærere, & nequitiā abdere, cuius fructus concupiſcitur, ipſa uerò odio, pudoriq; eſt, nec quiſquam tantum à naturali lege deſciuit, & hominem exuit, *ut animi cauſa malus ſit. Dic enim cuilibet ex iſtis qui rapto uiuunt, an ad illa quæ latrocinijs & furtis conſequūtur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille cui graſſari, & tranſeuntes percutere, quæſtus eſt, potius illa inuenire, quàm eripere. Neminem reperies qui non nequitiæ præmijs ſine nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod uirtus in omnium animos lumen ſuum permittit; etiam qui non ſequuntur illam, uident.

* inani

Nequitiā ſubinde uocat, malitiam etiā in ſceleribus quibuſlibet.

CAP. XVIII. Vt ſcias per ſe expetendum eſſe grati animi affectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe, quoniam nihil æque concordiam humani generis diſſociat, ac diſtrahit, quàm hoc uitium. Nam quo alio tuti ſumus, quàm quod mutuis iuuamur officijs? Hoc uno inſtructior uita, contraq; incurſiones ſubitas munitior eſt beneficiorum commertio. Fac nos ſingulos, quid ſumus? Præda animalium & uictimæ, ac belliſsimus & facillimus ſanguis. Quoniam cæteris animalibus in tutelam ſui ſatis uirium eſt: quæcunque uaga naſcebantur, & actura uitam ſegregem, armata ſunt. Hominem imbecillitas cingit, non unguium uis, non dentium, terribilem cæteris fecit. Nudum & infirmum ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum *obnoxium cæteris, ualidiſsimum faceret, Rationem, & Societatē. Itaq; qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerū potitur, ſocietas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitum in alienæ naturæ tranſmiſit imperiū, & dominari etiā in mari iuſsit. Hæc morborū impetus arcuit, ſenectuti admi

*à noxio quālibet ualido ſecuram faceret.

3

4

adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, quod licet cõtra fortunã aduocare. Hanc ſocietatem tolle, & unitatẽ generis humani, qua uita ſuſtinetur ſcindes. Tolletur autẽ, ſi efficies ut ingratus animus non per ſe uitandus ſit, ſed quia aliquid illi timendum eſt. Quàm multi ſunt enim quibus *ingratos eſſe tuto licet? Deniq; Ingratum uoco, quiſquis metu gratus eſt. *ingratis.

CAP. XIX. Deos nemo ſanus timet. Furor eſt enim metuere ſalutaria. Nec quiſquam amat quos timet. Tu deniq; Epicure Deũ inermẽ facis, Omnia illi tela omnẽ detraxiſti potentiã, & ne cuiquã metuẽdus eſſet, proieciſti *ipſum metum. *illum extra metum Hunc igitur ſeptũ ingẽti quidẽ & inexplicabili muro, diuiſumq; à contactu & à cõſpectu mortaliũ, nõ habes quare verearis, nulla illi ne tribuendi, nec nocendi materia eſt. In medio interuallo huius & alterius cœli deſertus, ſine animali, ſine homine, ſine re, ruinas mũdorũ ſupra ſe circaq; ſe cadentiũ euitat, nõ exaudiens uota, nec noſtri curioſus. Atqui hunc uis uideri colere, nõ aliter quã parentẽ, grato, ut opinor, animo: aut ſi nõ uis uideri gratus, quia nullũ habes illius beneficium, ſed te atomi, & iſtæ micæ tuæ forte ac temerè cõglobauerũt, cur colis? Propter maieſtatẽ, inquis, eius eximiã, ſingularemq; naturã, Vt concedã tibi, nempe hoc facis nulla ſpe, nullo precio inductus. Eſt ergo aliquid per ſe expetendum, cuius te ipſa dignitas ducit. Id eſt, honeſtum. Quid eſt autẽ honeſtius, quàm gratũ eſſe? Huius uirtutis materia tam late patet, quàm uita.

CAP. XX. Sed ineſt, inquit, huic bono etiã utilitas aliqua, cui enim uirtuti nõ ineſt? ſed id propter ſe expeti dicitur, quod quãuis habeat aliquã extra ſe cõmoda, ſepoſitis quoq; illis ac remotis placeat. Prodeſt gratũ eſſe, ero tamẽ gratus etiã ſi nocet. Qui gratus eſt, quid ſequitur? Vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo ſiquis ſibi offenſas

f concit

concitaturus eſt? Siquis intelligit, adcò per hoc ſe nihil conſe-
* repoſito cuturũ,ut multa etiã ex * appoſito acquiſitoq; perdenda ſint, nõ libens in detrimenta deſcẽdit. Ingratus eſt, qui in referenda gratia ſecundũ datũ uidet, qui ſperat cũ reddit. Ingratũ uoco, qui ægro aßidet, quia teſtamentũ facturus eſt, cui de hæreditate, aut de legato uacat cogitare. Faciat licet omnia quæ facere bonus amicus & memor officij debet, ſi animo eius obuerſatur ſpes, ſi lucri captator eſt, & hamũ iacit, ut aues quæ lace-
laxa ratiõe corporũ alũtur, laſſa morbo pecora, & caſura è proximo ſpeculantur, ita hic imminet morti, & circa cadauer uolat. Gratus animus ipſa uirtute propoſiti ſui capitur.

CAP. XXI. Vis ſcire hoc ita eſſe, nec illũ utilitate corrumpi? Duo ſunt genera grati hominis. Dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortaſſe oſtẽtare ſe poteſt, habet quod iactet, quod proferat. Dicitur gratus qui bono
* debet animo accepit beneficiũ, bono* dedit. Hic intra cõſcientiã occluſus eſt. Quæ illi contingere poteſt utilitas ex affectu latẽti? Atqui hic etiã ſi ultra facere nil poteſt, gratus eſt, Amat, debet, referre gratiã cupit. Quicquid ultra deſideras, non ipſi deeſt. Artifex eſt etiã cui ad exercendã artẽ inſtrumenta non ſuppetunt, Nec minus canẽdi peritus, cuius uocẽ exaudiri fremitus obſtrepentiũ nõ ſinit. Volo referre gratiã, poſt hoc aliquid supereſt, non ut gratus, ſed ut ſolutus ſim. Sæpe enim & qui gratiã retulit, ingratus eſt, & qui nõ retulit, gratus. Nã ut omniũ aliarũ uirtutũ, ita huius ad animũ tota æſtimatio redit. Hic ſi in officio eſt, quicquid deficit, fortuna peccat. Quomodo eſt diſertus etiã qui tacet, fortis etiã qui cõpreßis manibus, uel etiã alligatis, quomodo gubernator etiam qui in ſicco eſt: quia cõſummatæ ſciẽtiæ nihil deeſt, etiã ſi quid obſtat, quò minus ſe utatur. Ita gratus eſt, etiã qui uult tantũ, nec habet huius uoluntatis ſuæ ullũ aliũ, quàm ſe teſtẽ. Imò amplius adijciã.

Eſt

Eſt aliquando gratus, etiam qui ingratus uidetur, quem mala interpres opinio in contrariũ tradidit.* Hic quid *aliud ſequitur, quàm ipſam cõſcientiam, quæ etiã obruta delectat, quæ cõcioni ac famæ reclamat, & in ſe omnia reponit, & cũ ingentẽ ex altera parte turbã contrà ſentientiũ aſpexit, non numerat ſuffragia, ſed una ſententia uincit? Si uerò uerò bonam fidem perfidiæ ſupplicijs affici uidet, non deſcendit è faſtigio, ſed ſupra pœnam ſuam conſiſtit.* *uertit

CAP. XXII. Habeo, *inquit, quod uolui, quod petij. Non pœnitet nec pœnitebit, nec ulla iniquitate me eò fortuna perducet, ut hanc uocẽ audiã, Quid mihi uolui? quid mihi nũc prodeſt bona uoluntas?* Prodeſt *& in eculeo, prodeſt & in igne, qui ſi ſingulis mẽbris admoueatur, & paulatim uiuũ corpus circũeat.* Bene *conſcio homini ſi cor bonũ plenũ bona conſciẽtia ſtillet, placebit illi ignis, per quẽ bona conſciẽtia lucebit.* Nunc *illud quoq; argumentũ * quamuis ductũ reducatur.* *ſupra dictũ reducatur *Quid eſt quare grati uelimus eſſe, cũ morimur, quare ſingulorũ perpendamus officia, quare id agamus in omnẽ uitam noſtrã memoria decernẽte, ne cuius officij uideamur obliti.* Nihil *iam ſupereſt, quò ſpes porrigatur, in illo tamẽ cardine poſiti, abire è rebus humanis quàm gratiſsimi uolumus.* Eſt *uidelicet magna in ipſo opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominũ ingens honeſti potẽtia, cuius pulchritudo animos circũfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris * ſui rapit.* At *multa hinc cõmoda oriũtur.* Et *tutior eſt uita melioribus, atq; ſecundũ bonorũ iudiciũ etiam ſecurior, quã innocentia, quã grata mens proſequitur.* Fuiſſet *enim iniquiſsima rerũ natura, ſi hoc tantũ bonũ miſerũ, & anceps & ſterile feciſſet.* Sed *illud intuere, an ad iſtam uirtutem quæ ſæpe tuta ac facili aditur, etiam per ſaxa, & rupes, & feris ac ſerpentibus obſeſſum iter, fueris iturus.* *ui 5

CAP. XXIII. *Non ideò per ſe non eſt expetendum, cui aliquid extra quoq; emolumenti adhæret. Ferè enim pulcherrima quæque multis & aduẽtitijs comitata ſunt dotibus, ſed illas trahunt, ipſa præcedunt. Num dubiũ eſt, quin hoc humani generis domiciliũ, circuitus ſolis ac lunæ uicibus ſuis tẽperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxẽtur, immodici humores cõprimantur, alligantis oĩa hyemis triſtitia frangatur, alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugũ? quin ad huius curſum fœcũditas humana reſpondeat, quin ille annũ obſeruabilẽ fecerit circũactu ſuo, hæc menſem minoribus ſe ſpatijs flectens? Vt tamen detrahas iſta, non erat ipſe ſol, idoneũ oculis ſpectaculũ, dignuſq; adorari, ſi tantũ prætertret? Non erat digna ſuſpectu luna, etiã ſi ocioſum ſydus tranſcurreret? Ipſe mũdus quoties per noctẽ ignes ſuos fudit, & tantũ ſtellarũ innumerabiliũ refulſit, quẽ non intentũ in ſe tenet? Quis ſibi illa tunc cum miratur prodeſſe cogitat? Aſpice iſta tacito ſupernè cœlo labẽtia, quẽadmodũ uelocitatẽ*
6 *ſuam ſub ſpecie ſtantis, atq; immoti operis abſcõdant. Quantũ iſta nocte, quã tu in numerũ ac diſcrimen dierũ obſeruas, agitur? Quãta rerũ turba ſub hoc ſilẽtio euoluitur? quãtã fatorũ ſeriẽ certus limes educet? Iſta quæ tu non aliter, quàm in decorem ſparſa cõſideras, ſingula in opere ſunt. Nec enim eſt, quod exiſtimes ſeptẽ ſola diſcurrere, cætera hærere. Paucorũ motus comprehẽdimus, innumerabiles uerò, longiuſq; à conſpectu noſtro ſeducti dij, cedũt, redeuntq;. Et ex his qui oculos noſtros patiuntur, pleriq; obſcuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo non caperis tantæ molis aſpectu, etiam ſi te non regat, non cuſtodiat, non foueat, generetq;, ac ſpiritu ſuo riget?*

CAP. XXIIII. *Quemadmodum hæc cum primum uſum habeant, & neceſſaria*uitaliaq; ſint, maieſtas tamẽ eorũ* *utiliaq;

totam mentem occupat: ita omnis uirtus, & in primis illa grati animi, multũ quidẽ præſtat, ſed nõ uult ob hoc diligi, amplius quiddã in ſe habet, nec ſatis ab eo intelligitur, à quo inter utilia numeratur. Gratus eſt quia expedit, ergo & quantũ expedit. Nõ recipit ſordidũ uirtus amatorẽ. Soluto ad illã ſinu ueniendũ eſt. Ingratus hoc cogitat, Volebã gratiã referre, ſed timeo impẽſas, timeo periculũ, uereor offenſam, Faciam potius, quod expedit. Non poteſt eadem ratio, & gratum facere, & ingratum. Vt diuerſa illorum opera, ita *inter diuerſa propoſita ſunt. Ille ingratus eſt, quamuis non oporteat, quia expedit. Hic gratus eſt, quamuis non expediat, quia oportet. *inter ſe

CAP. XXV. Propoſitũ eſt nobis ſecundũ rerum naturam uiuere, & deorũ exemplũ ſequi. Dij autẽ quodcunq; faciunt, in eo nihil præter ipſam faciendi rationẽ ſequuntur: niſi forte exiſtimas illos fructũ operũ ſuorũ ex fumo extorum, & thuris odore percipere. Vide quãta quotidie moliantur, quanta diſtribuant, quantis terras fructibus impleant, quã oportunis & in oẽs horas ferentibus uentis maria permoueãt, quantis imbribus repẽte deiectis, ſolũ molliant, uenasq; fontiũ arentes redintegrent, & infuſo per occulta nutrimento renouent. Omnia iſta ſine mercede, ſine ullo ad ipſos perueniente cõmodo faciunt. Hæc quoq; noſtra ratio, ſi ab exemplari ſuo non aberrat, ſeruet, ne ad res honeſtas conducta ueniat. Pudeat ullum uenale eſſe beneficiũ. Gratuitos habemus deos. Si deos *quidem imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & ſceleratis ſol oritur, & piratis patent maria. *inquit.

CAP. XXVI. Hoc loco interrogant, an uir bonus daturus ſit beneficiũ ingrato, ſciens ingratũ eſſe. Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatiõe inſidioſa capiamur. Duos ex cõſtitutione ſtoica accipe ingratos. Alter eſt ingratus, quia ſtultus eſt. Stultus etiã malus eſt: qui malus eſt, nullo uitio caret.

*Ergo & ingratus eſt. Sic oẽs malos dicimus, intemperantes, auaros, luxurioſos, malignos: non quia iſta oĩa ſingulis magna & nota uitia ſint, ſed quia eſſe poſsint, & ſunt, etiam ſi latent. Alter eſt ingratus, *quia uulgo dicitur ĩ hoc uitiũ natura propenſus. Illi ingrato qui hac culpa non caret, quo nulla caret, dabit beneficiũ uir bonus. Nulli enim dare poterit, ſi tales homines ſubmouerit. Huic ingrato qui beneficiorũ fraudator eſt, & in hanc partem procubuit aĩo, non magis dabit beneficium, quàm captatori. Quis decoctori pecuniam credet, aut depoſitum cõmittet ei, qui iam pluribus abnegauit? Timidus dicitur aliquis, quia ſtultus eſt, & ob hoc quia malos ſequitur, quos indiſcreta & uniuerſa uitia circumſtant. Dicitur timidus propriè natura, etiã ad inanes ſonos pauidus. Stultus omnia uitia habet, ſed non in omnia natura pronus eſt. Alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinatur.*

*qui à

CAP. XXVII. *Itaq; errant illi, qui interrogãt Stoicos, Quid ergo? Achilles timidus eſt? Quid ergo? Ariſtides, cui iuſtitia nomen dedit, iniuſtus eſt? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando reſtituit rem, temerarius eſt? Quid ergo? Decius mortẽ timet? Mutius proditor eſt? Camillus deſertor? Non hoc dicimus, ſic oĩa uitia eſſe in omnibus, quomodo in quibuſdam ſingula eminent, ſed malum ac ſtultũ nullo uitio uacare, nec audacem quidem timoris abſoluimus, nec prodigũ quidem auaritia liberamus. Quomodo homo oẽs ſenſus habet, nec ideò tamẽ omnes homines aciem habent Lynceo ſimilem: ſic qui ſtultus eſt non tam acria & cõcitata habet oĩa, quàm quidam quædam. Omnia in omnibus uitia ſunt, ſed non oĩa in ſingulis extant. Hunc natura ad auaritiam impellit, hic libidini, hic uino deditus eſt, aut ſi nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores ſui ferant. Itaq; ut ad propoſitum reuertar, nemo nõ ingratus eſt, qui malus eſt. Habet enim omnia nequitiæ ſemina. Tamen propriè ingratus appellatur, qui ad hoc uitium uergit. Huic ergo benefi-*

cium non dabo. Quomodo male filiæ conſulit, qui illam contumelioſo & ſæpe repudiato collocauit, quomodo malus paterfamiliâs habebitur, qui negotiorũ geſtorũ dãnato, patrimonij ſui curam mãdauerit, quomodo dementiſsime teſtabitur, qui tutorẽ filio reliquerit, pupillorũ ſpoliatorem, ſic peſsime beneficia dare dicetur, quicunq; ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII. Dij quoque, inquit, multa ingratis tribuunt, ſed illa bonis parauerant. Contingunt autẽ etiam malis, quia ſeparari non poſſunt. Satius eſt autem prodeſſe etiã malis propter bonos, quã bonis deeſſe propter malos. Ita, quæ refers, diem, ſolem, hyemis æſtatisq; curſus, & media ueris, autũniq; temperamenta, imbres, & fontium hauſtus, uentorũ ſtatos flatus pro uniuerſis inuenerũt, excerpere ſingulos nõ potuerunt. Rex honores dignis dat, congiariũ et indignis. Frumentũ publicum tam fur quã periurus & adulter accipiunt, & ſine delectu morũ quiſquis *ciuis eſt: cum aliquid eſt, quod tanquã ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoq; quædã munera uniuerſo humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, ut uentus bonis uiris ſecundus eſſet cõtrarius malis. Cõmune aũt bonum erat patere cõmercium maris, et regnũ humani generis relaxari. Nec poterat lex caſuris imbribus dici, ne in malorum improborumq; rura defluerent. Quædã in medio ponuntur. Tam bonis quam malis cõduntur urbes. Monumenta ingeniorũ, & ad indignos peruentura publicauit æditio. Medicina et ſceleratis opẽ *miniſtrat. Cõpoſitiones remediorum ſalutariũ nemo ſuppreſsit, ne ſanarentur indigni. In his exige cenſurã, et perſonarũ æſtimationẽ, quæ, ſeparatim tanq̃ digno dantur, nõ in his quæ promiſcuè turbã admittunt. Multũ enim refert, utrũ aliquẽ nõ excludas, an eligas. Ius fori oĩbus dicitur, pace etiã homicidæ fruuntur, ſua repetũt, etiã qui aliena rapuerũt. Percuſſores & domi

*cenſus eſt: aliâs in cenſu eſt

*monſtrat

ferrũ exercẽtes murus ab hoſte defendit. Legũ præſidio q̃ plu-
*certis rimũ in illas peccauerũt proteguntur. Quædã nõ poterãt *cæteris cõtingere, niſi uniuerſis darẽtur. Nõ eſt itaq; quod de iſtis diſputes, ad quæ publice inuitati ſumus. Illud quod iudicio meo ad aliquẽ peruenire debebat, ei quẽ ingratum ſciam nõ dabo.

CAP. XXIX. Ergo, inquit, nec cõſiliũ deliberãti dabis ingrato, nec aquã haurire permittes, nec uiã errãti mõſtrabis ingrato? An hæc quidẽ facies, ſed nihil donabis? Diſtinguã iſtud, certè tentabo diſtinguere. Beneficiũ eſt opera utilis, ſed nõ oĩs opera utilis beneficiũ eſt. Quædã enim tã exigua ſunt, ut beneficij nomẽ nõ occupẽt. Duæ res coire debẽt, quæ beneficiũ efficiãt. Primũ rei magnitudo. Quædã enim ſunt infra huius nominis menſurã. Quis beneficiũ dixit, quadrã panis, aut ſtipẽ æris abiecti, aut ignis accẽdendi factã poteſtatẽ? Et interdũ iſta plus proſunt quã maxima. Sed tamẽ uilitas ſua illis, etiã ubi tẽporis neceſsitate facta ſunt neceſſaria, detrahit pretiũ. Deinde quod potẽtiſsimum eſt oportet accedat, ut eius cauſa faciam, ad quem uolebam peruenire beneficium dignumq; eum iudicẽ, & libens id tribuam, percipiensq; ex munere meo gaudium. Quorum nihil eſt in iſtis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, ſed negligenter tanquam parua, & non homini damus, ſed humanitati.

CAP. XXX. Aliquãdo daturũ me etiã indignis quædã nõ negauerim, in honorẽ aliorũ: ſicut in petẽdis honoribus quoſdã turpiſsimos nobilitas induſtrijs prætulit nõ ſine ratione. Sacra eſt magnarũ uirtutum memoria, & eſſe plures bonos iuuat, ſi gratia bonorũ non cũ ipſis cadat. Ciceronis filiũ quæ res cõſulem fecit, niſi pater? Cinnã nuper quæ res ad cõſulatũ recepit ex
*quondam hoſtiũ caſtris? Quæ Sextum Põpeiũ, alioſq; Põpeios, niſi unius uiri magnitudo? tãta *quidẽ, ut ſatis altè oẽs ſuos etiã ruina eius attolleret. Quid nuper Fabiũ Perſicũ, cuius oſculũ etiã impuri

uiri

uiri uitabāt,ſacerdotem nō in uno collegio fecit,niſi Verrucoſi, & Allobrogici,et illi trecenti qui hoſtiū incurſioni pro repub. unā domū obiecerāt? Hæc debemus uirtutibus,ut nō præſentes ſolùm illas,ſed etiam ablatas è cōſpectu colamus.Quomodo illi ijdem egerūt ut nō in unam ætatē prodeſſent, ſed beneficia ſua etiā poſt ipſas relinquerēt:ita et nos nō una ætate grati ſumus. Hic magnos uiros genuit,dignus eſt beneficijs,qualiſcunq; eſt, dignos dedit.Hic egregijs maioribus ortus eſt,qualiſcunque eſt, ſub umbra ſuorum lateat. Vt loca ſordida repercuſſu ſolis illuſtrantur,ita inertes maiorum ſuorum luce reſplendeant.

CAP. XXXI. *Excuſare hoc loco mi Liberalis deos uolo. Interdū enim ſolemus dicere, quid ſibi uoluit prouidentia,quæ Arrhideū regno impoſuit? Illi putas hoc datū? patri eius datū eſt,& fratri. Quare *Cæſarē orbi terrarū præfecit,hoīem hu-* *Caligulam Cæſarem
mani ſanguinis auidiſſimū,quē nō aliter fluere in conſpectu ſuo iubebat,quā ſi ore excepturus eſſet? Quid ergo tu illi hoc datum exiſtimas? patri eius Germanico datū,datū auo,proauoq́; & ante hos alijs non minus claris uiris,etiā ſi priuati pareſq́; alijs uitā exegerūt. Quid tu cū Mamercū Scaurū Coſ.faceres, 8
ignorabas ancillarū ſuarū menſtruū ore illū hiante exceptare. 9
*Nūquid enim ipſe diſſimulabat? Nūquid purus uideri uolebat? Referam dictū eius in ſe,quod circūferri memini,& ipſo præſente laudari. Pollioni *Annio iacenti,obſcœno uerbo uſus,di-* *Aſinio
xerat ſe facturum id quod pati malebat,et cum Pollionis attractiorem uidiſſet frōtem, quicquid inquit,mali dixi,mihi & capiti meo.Hoc dictum ſuum ipſe narrabat,Hominem tam palàm obſcœnum,ad faſces,& ad tribunal admiſiſti? Nempe dum ueterem illum Scaurus ſenatus principem cogitas, indignè fers ſobolem eius iacere.

CAP. XXXII. *Deos ueriſimile eſt,ut alios indulgentius* 10
tractent, propter parentes auoſq́;, alios propter futuram ne-

*poſterorũ potum prone potumq́;, ac longe ſequentium * poſterã idolem. Nota eſt enim illis operis ſui ſeries, oĩm illis rerum per manus ſuas iturarũ ſciẽtia in aperto ſemper eſt, nobis ex abdito ſubit. Et quæ repentina putamus, illis prouiſa ueniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorũ nõ fuerũt, quia pro ſummo imperio habuerunt iuſtitiã, abſtinentiã, quia nõ Remp. ſibi, ſed ſe Reip. dicauerũt. Regnẽt hi, quia uir bonus quidã proauus eorũ fuit, qui aĩum ſupra fortunã geſsit, qui ĩ diſſenſione ciuili, quoniã ita expediebat Reipub. uinci quàm uincere maluit. Referri illis gratia tam longo ſpacio nõ potuit. In illius reſpectũ, iſte populo præſideat, nõ quia ſcit aut poteſt, ſed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis eſt, aſpectu fœdus, et ornamenta ſua traducturus. Iam me homines accuſabunt, cæcum & temerarium dicent, neſcientem quo loco, quæ ſummis ac excellentiſsimis debentur, ponam. At ego ſcio, alij me iſtud dare, alij olim debitum ſoluere. Vnde iſti norunt illum gloriæ ſequentis fugaciſsimum, eo uultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt, nunquam bonum ſuum à publico diſtinguentem? Vbi, inquis, iſte, aut quis eſt? Vnde uos ſcitis? Apud me iſtæ expenſorum acce-
11 ptorumq́; rationes diſpunguntur. Ego quid cui debeam ſcio. alijs poſt longam diem repono, alijs in anteceſſum, aut prout
*reipriuatæ occaſio, & * Reipub. meæ facultas tulit.

CAP. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quædam, ſed nõ propter ipſum dabo. Quid ſi, inquit, neſcis, utrũ gratus ſit an ingratus? Expectabis donec ſcias, an dandi beneficij tempus non amittes? Expectare longũ eſt. Nam (ut Plato ait) Difficilis humani animi coniectura eſt. Non expectare temerarium eſt, Huic reſpondebimus, nunquã expectare nos certiſsimã rerum cõprehenſionem, quoniã in arduo eſt ueri exploratio, ſed ea ire quà ducit ueri ſimilitudo. Omne hac uia procedit officiũ. Sic ſerimus, ſic nauigamus, ſic militamus, ſic uxores ducimus, ſic liberos tollim

tollimus, cũ omnium incertus ſit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene ſperandum eſſe credimus. Quis enim pollicetur ſerenti prouentum, nauiganti portum, militanti uictoriã marito pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur quà ratio, nõ quà ueritas trahit. Expecta, ut niſi bene ceſſura non facias, & niſi comperta ueritate nihil moueris, relicto omni actu uita cõſiſtit. Dum ueri ſimilia me in hoc aut in illud impellant, non uerebor beneficium dare ei quem uerisſimile erit gratum eſſe.

CAP. XXXIIII. *Multa, inquit, interuenient propter quæ & malus pro bono ſurrepat, & bonus pro malo diſplíceat. Fallaces enim ſunt rerum ſpecies, quibus credimus. Quis negat? Sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationẽ regã. His ueritas mihi ueſtigijs ſequenda eſt. Certiora nõ habeo. Hæc ut quàm diligẽtiſſime æſtimẽ operã dabo, nec cito illis aſſentiar. Sic enim in prælio poteſt accidere, ut telum meũ in cõmilitonẽ manus dirigat, aliquo errore decepta, & hoſti tanquam meo parcã. Sed hoc & raro accidet, & nõ uitio meo, cuius propoſitum eſt hoſtem ferire, ciuem defendere. Si ſciam ingratũ eſſe, nõ dabo beneficiũ. At obrepſit, at impoſuit. Nulla hic culpa tribuentis eſt, quia tanquam grato dedi. Si promiſeris, inquit, te daturũ beneficiũ, & poſtea ingratũ eſſe ſcieris, dabis an non? Si facis ſciens, peccas, das enim cui non debes dare: Si negas, & hoc modo peccas, quia non das ei, cui promiſiſti. Conſcientia ueſtra hoc loco titubat, & illud ſuperbũ promiſſum, nunquam ſapientẽ facti ſui pœnitere, nec unquam emẽdare quod fecerit, nec mutare conſilium. Nõ mutat ſapiens conſilium, omnibus his manentibus quæ erant, cum ſumeret. Ideò nunquam illum pœnitentia ſubijt, quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quàm quod factũ eſt, nihil melius conſtitui, quàm quod cõſtitutum eſt. Cæterum ad omnia cũ exceptione uenit, ſi nihil inciderit quod impediat: ideò omnia illi ſuccedere dicimus, & nihil*

contra

contra opinionem accidere,quia præſumit animo poſſe aliquid interuenire,quod deſtinata prohibeat.Imprudentium iſta fiducia eſt,fortunam ſibi ſpondere. Sapiens autem utranq; partem eius cogitat. Scit quantũ liceat errori, quàm incerta ſint humana,quam multa conſilijs obſtent. Ancipitẽ rerũ ac lubricã ſortẽ ſuſpenſus ſequitur,cõſilijs certis incertos euentus. Exceptio aũt,ſine qua nihil deſtinat,nihil ingreditur,& hic illũ tuetur.*

*aggreditur

CAP. XXXV. *Promiſi beneficium,niſi ſi quid incidiſſet, quare nõ deberem dare.Quid enim ſi quod illi pollicitus ſum, patria ſibi* me dare iuſſerit? Si lex lata erit,ne id quiſquam faciat,quod ego me amico meo facturum promiſerã. Promiſi tibi filiam in matrimonium,poſtea peregrinus apparuiſti.Non eſt mihi cum* extraneo cõnubium.Eadem res me defendit,quæ uetat. Tunc fidem fallam,tunc inconſtantiæ crimen audiam,ſi cum omnia eadem ſint, quæ erant promittente me,non præſtitero promiſſum. Alioquin quicquid mutatur, libertatem facit de integro cõſulendi,& *me fide liberat. Promiſi aduocationẽ poſtea apparuit per illam cauſam præiudiciũ in patrẽ meum quæri. Promiſi me peregre unà exiturum, ſed iter infeſtari latrocinijs nunciatur. In rem præſentem uenturus fui, ſed æger filius,& puerpera uxor tenet. Omnia eſſe debent eadem quæ*

*non dare

*externo

*meã fidem.

12 *fuerunt cum promitterem,ut promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri mutatio poteſt,quàm ſi te malum uirum & ingratum comperi? Quod tanquam digno dabam,indigno negabo,& iraſcendi quoq; cauſam habebo deceptus.*

CAP. XXXVII. *Inſpiciã tamen,& quantum ſit de quo agitur. Dabit mihi cõſiliũ promiſſæ rei modus. Si exiguum eſt, dabo,nõ qa dignus es,ſed quia promiſi. Nec tanquã munus dabo,ſed uerba mea redimã,& aurẽ mihi puellam. Damno caſtigabo promittentis temeritatem. Ecce ut doleat tibi, ut poſtea cõſideratius loquaris,quod dicere ſolemus,* Ignarium dabo.

*linguarium
Ignarium pyriten dixit.

Si

Si maius erit, nõ cõmittam (quẽadmodũ Mecœnas ait) ut ſextertio centies obiurgatus ſim. *Intereſſe *enim utrunq; cõparabo. Eſt aliquid in eo quod promiſeris pſeuerare, eſt rurſus multum in eo, ne indigno beneficiũ des.* Hoc *tñ quantũ eſt attendendũ. Si leue, cõniueamus, Si uerò magno mihi aut detrimẽto, aut rubori futurũ, malo ſemel excuſare, quare negauerim, quã ſemper, quare dederim. Totum, inquã, in eo eſt, quãti promiſſi* 13 *mei uerba taxentur. Nõ tantũ quod temerè promiſi retinebo,* 14 *ſed quod nõ rectè dedi repetã. Demens eſt qui præſtat errori.*

*inter ſeſe

CAP. XXXVII. *Philippus Macedonũ rex habebat militem manu fortẽ, cuius in multis expeditionibus utilem expertus operã, ſubinde ex præda aliq̃d illi uirtutis cauſa donauerat, & hominem uenalis animæ crebris autoramentis accendebat. Hic naufragus in poſſeſſiones cuiuſdã Macedonis expulſus eſt. Quod ut Macedoni illi nuntiatũ eſt, accurrit, ſpiritũ eius recollegit, in uillã illam ſuam tranſtulit, lectulo ſuo ceſſit, affectũ ſemianimemq; recreauit, diebus tringinta impenſa ſua curauit, refecit, uiatico inſtruxit, ſubinde dicentem, Gratiã tibi referã, uidere tantũ mihi* Imperatorem *meum cõtingat. Narrauit Philippo naufragium ſuum, auxilium tacuit, & protinus petijt, ut ſibi prædia cuiuſdã donaret. Ille quidẽ erat hoſpes eius, is ipſe, à quo receptus erat, à quo ſanatus. Multa interim reges, in bello præſertim, opertis oculis donant. Non ſufficit homo iuſtus unus tot armatis cupiditatibus. Nõ poteſt quiſquã eodem tempore, & bonum uirum, & bonũ ducem agere. Quomodo tot milia hominum inſatiabilia ſatiabuntur? Quid habebunt, ſi ſuũ quiſq; habuerit?* Hoc Philippus *ſibi dixit, cum illum induci in bona quæ petebat iuſſit.* Expulſis *bonis ſuis ille, nõ ut ruſticus iniuriã tacitus tulit, cõtentus quod nõ & ipſe donatus eſſet, ſed* Philippo *epiſtolã ſtrictã, ac liberã ſcripſit: qua accepta ita exarſit, ut ſtatim* Pauſaniæ *mãdaret, ut bona priori dño reſtitueret.*

ret. Cæterùm improbiſsimo militi, ingratiſsimo hoſpiti, auidiſsimo naufrago, ſtigmata inſcriberet, ingratum hoſpitē teſtantia. Dignus quidē fuit, cui nō inſcriberentur illæ literæ, ſed inſculperentur, qui hoſpitē ſuum nudo & naufrago ſimilem in id in quo iacuerat ipſe littus expulerat. Sed uidebimus quis modus pœnæ ſeruandus fuerit. Auferendum utiq; fuit, quod ſummo ſcelere inuaſerat. Quis autem pœna eius moueretur, qui id cōmiſerat, * pro quo nemo miſereri miſericors poſſet?

* propter quod

CAP. XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promiſit, etiā ſi nō debet, etiā ſi iniuriā facturus, etiam ſi ſcelus facturus eſt, etiā ſi uno facto præcluſurus eſt naufragijs littora? Non eſt leuitas à cognito & damnato errore diſcedere, & ingenue fatendum eſt. Aliud putaui, deceptus ſum. Hæc uerò ſuperbiæ & ſtultitiæ perſeuerantia eſt, quod ſemel dixi, qualecunq; eſt, fixum ratumq; ſit. Nō eſt turpe cum re mutare cōſilium. Age ſi Philippus poſſeſſorem illum eorum littorum reliquiſſet, quæ naufragio ceperat, nónne omnibus miſeris aqua & igni interdixerat? Potius eſt, inquit, intra fines regni mei, te literas iſtas oculis inſcribēdas, duriſsima fronte circumferre. Oſtende quā ſacra res ſit menſa hoſpitalis. Præbe in facie tua legendum iſtud decretum, quo cauetur, ne miſeros tecto iuuare capitale ſit. Magis iſta cōſtitutio ſic erit rata, quàm ſi illam in æs incidiſſem.

CAP. XXXIX. Quare ergo, inquit, Zeno noſter, cum quingentos denarios mutuos cuidā promiſiſſet, & ipſe illum parum idoneum cōperiſſet, amicis ſuadentibus ne daret, pſeuerauit credere, quia promiſerat? Primū alia cōditio eſt in credito, alia in beneficio. Pecuniæ etiā male creditæ exactio eſt. Et appellare debitorē ad diem poſſum, & ſi foro ceſſerit, portionē ferā: bñficiū & totū perit, & ſtatim. Præterea hoc mali uiri eſt, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidē, ſi maior fuiſſet ſumma, credere perſeueraſſet. Quingenti denarij ſunt, illud

illud(quod dici ſolet)in morbo conſumat,fuit tanti nõ reuocare promiſſum ſuum. Ad cœnam quia promiſi ibo,etiam ſi frigus erit,nõ quidẽ ſi niues cadent.Surgã ad ſpõſalia,quia promiſi,quãuis non concoxerim,ſed nõ ſi febricitauero. Sponſum 15
deſcendã quia promiſi,ſed nõ ſi ſpondere in incertum iubebis, ſi fiſco obligabis; Subeſt, inquam, tacita exceptio,ſi potero,ſi debebo.Si hæc ita erunt, effice, ut idem ſtatus ſit,cùm exigis, qui fuit cùm promitterem. Deſtituere leuitas non erit, ſi aliquid interuenit noui.Quid miraris cum conditio promittentis mutata ſit,mutatũ eſſe conſilium?Eadem mihi omnia præſta, & idem ſum. Vadimonium promittimus,tamen deſeritur. Nõ in omnes datur actio.Deſerentem uis maior excuſat.

CAP. XL. Idem etiã illa in quæſtione reſponſum exiſtima,an omnimodo referẽda ſit gratia,& an beneficium *utiq; *ubiq; alias utile. reddendum ſit. Animũ præſtare gratum debeo, cæterũ aliqñ me referre gratiã non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi,quid * pauperi,quid diuiti *principi reddam? Vtiq; cum quidã recipere beneficium iniuriã iudicẽt, & beneficia ſubinde alijs beneficijs onerent? Quid amplius in horum perſonã poſſum quàm uelle? Nec enim ideò beneficium nouũ reijcere debeo,quia nondũ prius reddidi. Accipam tam libenter,quàm dabitur,& præbebo me amico meo exercẽdæ bonitatis ſuæ capacẽ materiam. Qui noua accipere non uult, acceptis offenditur. Non refero gratiã. Quid ad rem? non eſt per me mora,ſi aut occaſio mihi deeſt,aut facultas. Ille præſtitit mihi,nempe cum occaſionẽ haberet,cum facultatem. Vtrũ 16
bonus uir eſt,an malus? Apud bonũ uirũ,bonã cauſam habeo, apud malum non ago. Ne illud quidẽ exiſtimo faciendum, ut referre gratiã,etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & inſtemus cedentibus. Non eſt referre gratiam,quod uolens acceperis nolenti reddere. Quidam cũ aliquod illis miſſum eſt

munu

munuſculum,ſubinde aliud intempeſtiue remittunt,& nihil ſe
17 *debere teſtantur. Reijciendi genus eſt protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cùm poßim. Quando? Si plus mihi detracturus ero, quàm illi collaturus, ſi ille non erit ſenſurus ullam acceßionem recepto eo,quo reddito mihi multum abſceſſurum erit. Qui feſtinat itaq; reddere, non habet animum grati hominis,ſed debitoris. Et ut breuiter dicam, qui nimis cito cupit ſoluere,inuitus debet,qui inuitus debet,ingratus eſt.*

FINIS LIBRI QVARTI.

ANNOT. IN EVNDEM.

CAP. IIII.

1 Prædicantium uota,&c. Quidam codex habebat, peccantium, duo,uoces pro uota,nec dubium,quin præcantium ſit legendũ,quod habebat codex uetuſtiſsimus.Sed adhuc uidetur una dictiuncula deeſſe,ſors,aut fortuna, Vti hunc in modum legamus, Vota facientibus, fortuna,priuata gerit,ac publica.Quanquam omiſſa hac uoce tolerabilis eſt lectio,ſi pro geri,legamus gerit,ut in hominis perſonã tranſferatur,mundi gubernatio.Nam Seneca multus eſt, in mutandis perſonis,interim durus ac ſubitus,& hinc interdũ obſcurior.In uetuſtiſſimo codice,in ſpatio quod uerſus dirimit,aſſcriptũ erat, ſed eadem manu,non attendit,non gerit,ita,publica priuataq; non attendit.

CAPVT IX.

2 Arenis cõmittant.Hic quidam adiecerat,pro fructu eſt,quòd à ſpatio in contextum tranſlatum conſtat.Alius adiecerat,quod ſi uerum eſt,noſtram &c. Hunc feſellit mutata perſona. Non enim hæc dicuntur à Seneca, ſed ab eo qui putat in beneficio conferendo ſpectandam utilitatem.

CAPVT XVIII.

3 Illũ obnoxio quolibet ualidiſs,&c. Vnus codex manu ſcriptus habebat,cęteris obnoxium,alter nõ habebat quolibet:hinc germanã ſcripturam coniectauimus, illum cæteris obnoxium, ualidiſsimum facerent.Sentit enim hominem ut inermem, cæteris omnibus expoſitum iniuriis,ſola ratione & ſocietate tutum eſſe.

4 Si ſeduceretur,rerum potitur. Hæc duo uerba, rerum potitur, deſiderabantur,ea reſtituimus ex fide duorum exemplariorum,quorum

rum alterum miſit Anglia, alterum ſuppeditauit Baſilea, ne quis ſuſpi cetur à nobis adiecta. CAP. XXII.

5 Ac multa hinc cōmoda oriuntur, & tutior eſt uita melioribus, amatq;, & ſecundū bonorū iudiciū, ætasq; ſecurior. Sic habebat æditio prior, quam nemo dubitat eſſe mendoſam. Itaq; quum nō ſuffragarentur exēplaria, germanam, ni fallor, lectionē ita reſtituimus. At multa hinc cōmoda oriuntur: & tutior eſt uita melioribus, atque ſecundum bonorū iudiciū, etiā ſecurior. At, enim conuenit obiicienti ex aduerſo. Et tutior, eſt reſpondentis idē accidere in omni genere uirtutis. Securior autem refertur ad, tutior. Poteſt enim eſſe tuta uita quæ non ſit ſecura. Porrò boni magis ſpectant ſecurū quàm tutum, eo ſpectat quod addit, ſecūdum bonorum iudicium. Securitas enim non naſcitur niſi ex bona conſcientia. CAP. XXIII.

6 Quantum iſta nocte, quantū in numerū ac diſcrimē demū obſeruas. Igitur quanta &c. Sic habebat ſuperior æditio, Omnes codices deſcripti, pro igitur habebant agitur, & recte, dierū pro demum non recte. Reſtituimus hunc in modum, Quantū iſta nocte, quam tu in numerum ac diſcrimē demū obſeruas, agitur? Quanta rerū &c. Demum dixit pro tantum. Senſus eſt, Tu tantū obſeruas numerū ac diſcrimē ſtellarū noctu lucentiū, quid agāt nō attēdis. CAP. XXVIII.

7 Rex honores dignis dat, donatio imperatoris eſt, congiarium & indignis &c. Aliquis expoſuit congiarium, donatio eſt imperatoris. Ea uerba è ſpatio tranſlata ſunt in textum. Nos ex fide ueterum exemplariorum reſecuimus. CAP. XXXI.

8 Scaurum heroa. Vetuſtiſsimi codices habebant, Cos. pro conſulem, uocem heroa ut notham ſuſtulimus.

9 Ore illum hiante expectare. Refragantibus licet exemplaribus repoſuimus, exceptare. CAP. XXXII.

10 Deos ueriſimile eſt. Conſentiebant exemplaria. At ſermo eſt imperfectus, ni repetas ex ſuperioribus, cogitare, aut indigne ferre.

11 Rationes diſponuntur. Codex manu deſcriptus, & alter uetuſtiſsimus habebat diſpunguntur. Loquitur enim de ſoluendo quod debetur. Magis autem mihi placet, rei priuatæ meæ quàm reipublicæ. Iam enim ad hominis perſonam rediit. CAP. XXXV.

12 Vtpromittenits fidem teneam. In uetuſtiſsimis exemplaribus erat, teneas. Dicitur autem ab eo qui promiſit, ad illū cui promiſsio facta eſt. Ille tenet fidem tuam, qui te habet obligatum.

CAP. XXXVI.

13 Quando promiſi mea. Hoc habebat ſuperior æditio. Vnum exemplar habebat promiſsi. Longobardicum uetuſtiſsimum, quanti

promiſſi mei,quæ germana eſt lectio.

14 Non tantum quod temerè promiſi.&c. Vnus codex habebat, Si magnū eſt,non tantum quod temerè,&c. CAP. XXXIX.

15 Ad ſponſum deſcendam.Sic habebant exemplaria cætera, Vnū miræ uetuſtatis, Longobardicis literis ſcriptum habebat, Sponſum deſcendam,id eſt,deſcendam ad ſponſionem. CAP. XL.

16 Refert utrum bonus &c.In duobus peruetuſtis exemplaribus non erat refert,nec congruit huic loco,alioqui dicendū erat,utrū ſit.

17 Reiiciendi ſunt pignus eſt,&c.Conſentiunt cæteri codices in mendo,ſed Longobardicus ſubuenit, in quo erat, Reiiciendi genus eſt &c.Et mox pro acceſſurum erit,habebat abſceſſurum. Id moneo ne quis ut à nobis diuinatum contemnat.

L. ANNAEI SENECAE DE BENEFICIIS
LIBER QVINTVS.

CAP. I.

IN prioribus libris uidebar cōſummaſſe propoſitum,cùm tractaſſem quemadmodum dandum eſſet beneficium, & quemadmodum accipiendum. Hij enim ſunt huius officij fines. Quicquid ultra moror, non ſeruio materiæ, ſed indulgeo, quæ quò ducit ſequendum eſt, non quo inuitat. Subinde enim naſcetur, quod laceſſat aliqua dulcedine animū, magis non ſuperuacuum quàm neceſſarium. Verùm quia ita uis,perſeueremus,peractis quæ rem continebant,ſcrutari etiā ea,quæ ſunt his connexa,uerum non cohærentia,quæ quiſquis diligenter inſpicit, nec facit operæpretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem hominum natura optimo,& ad beneficia propenſo Liberalis Ebuti,nulla eorum laudatio ſatisfacit. Neminem unquam uidi tam benignum, etiam leuiſſimorum officiorum æſtimatorem. Iam bonitas tua eo uſq; prolapſa eſt,ut tibi dari putes beneficium,quod ulli datur. Paratus es,ne quē beneficij pœniteat,pro ingratis dependere, Ipſe uſq; eò abes

ab

ab omni iactatione,uſq; eò ſtatim exonerare cupis quos obligas,ut quicquid in aliquem confers,uelis uideri non præſtare, ſed reddere. Ideoq; plenius ad te ſic data reuertuntur. Nam ferè ſequuntur beneficia non repoſcẽtem,& ut gloria fugientes magis ac magis ſequitur, ita fructus beneficiorum gratius reſpondet illis,per quos etiam eſſe ingratis licet. Per te uerò non eſt mora,quò minus beneficia qui acceperunt, ultro repetant, nec recuſabis conferre alia, & ſuppreſſis diſſimulatisq; plura ac maiora adijcere. Propoſitum & optimi uiri,& ingentis animi,tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te iſta ratio decipit. Succumbunt uitia uirtutibus, ſi illa concito odiſſe properaueris.

CAP. II. *Illud utiq; unice tibi placet, uelut magnifice dictum, Turpe eſt beneficijs uinci, quod an ſit uerum, non immerito quæri ſolet, longeq; aliud eſt, quàm mente concipis, Nunquam enim in rerum honeſtarum certamine ſuperari turpe eſt, dummodo arma non proijcias, & uictus quoque uelis uincere. Non omnes ad bonum propoſitum eaſdem afferunt uires, eaſdem facultates, eandem fortunam, quæ optimorum quoq; conſiliorum duntaxat exitus temperat. Voluntas ipſa rectum petens laudanda eſt, etiam ſi illam alius gradu uelociori anteceſſit:non ut in certaminibus ad ſpectaculum æditis meliorem palma declarat, quanquam in illis quoq; ſæpe deteriorem prætulit caſus. Vbi de officio agitur, quod uterq; à ſua parte eſſe quàm pleniſſimum cupit, ſi alter plus potuit, & ad manum habuit materiam ſufficientem animo ſuo, ſi illi, quantum conatus eſt, fortuna permiſit, alter autem uoluntate par eſt, etiam ſi minora quàm accepit reddidit, aut omnia non reddidit, ſed uult reddere,& toto in hoc intentus eſt animo,non magis uictus eſt,tanquam qui in armis moritur, quem occidere facilius hoſtis potuit, quàm auertere. Quod turpe*

exiſtimas, id accidere uiro bono non poteſt, ut uincatur. Nunquam enim ſuccumbet, nunquam renunciabit, ad ultimum uſq; diem uitæ ſtabit paratus, & in hac ſtatione morietur, magna ſe accepiſſe præ ſe ferens, paria uoluiſſe.

CAP. III. *Lacedæmonij uetant ſuos pancratio aut ceſtu decernere, ubi inferiorem oſtendit uicti confeßio. Curſor metam prior contingit, uelocitate* * *illum, non animo anteceßit. Luctator ter abiectus perdidit palmam, non tradidit. Cum inuictos eſſe Lacedæmonij ciues ſuos magno æſtimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus uictorem facit non iudex, non per ſe ipſe exitus, ſed uox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus ſuis cuſtodiunt, uirtus ac bona uoluntas omnibus præſtat, ne unquam uincantur, quoniamquidem etiam inter ſuperantia animus inuictus eſt. Ideò nemo* CCC. *Fabios uictos dicit, ſed occiſos. Et Regulus captus eſt à Pœnis, non uictus, & quiſquis alius ſæuientis fortunæ ui ac pondere oppreſſus, non ſubmittit animum. In beneficijs idem eſt. Plura aliquis accepit, maiora, frequentiora, non tamen uictus eſt. Beneficia fortaſſe beneficijs uicta ſunt, ſi inter ſe data & accepta computes. Si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per ſe æſtimandi ſunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, ut etiam cum alter multis uulneribus confoſſus eſt, alter leuiter quidem ſaucius pares exiſſe dicantur, quamuis alter uideatur inferior.*

* *alium*

CAP. IIII. *Ergo nemo uinci poteſt beneficijs. Scit debere, ſi uult referre, ſi quod rebus non poteſt, animo æquat. Hic quamdiu in hoc permanet, quamdiu tenet uolūtatem, gratum animum ſignis approbat. Quid intereſt ab utra parte munuſcula plura numerentur? Tu multa dare potes, at ego tantum accipere poſſum. Tecum ſtat fortuna, mecum bona*

uoluntas

uoluntas. Tamen tam par tibi ſum, quàm multis armatiſſimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque beneficijs uincitur, quia tam gratus eſt quiſque, quàm uoluit. Nam ſi turpe eſt beneficijs uinci, non oportet à præpotentibus uiris accipere beneficium, quibus gratiam referre non poſſis. A principibus dico, à regibus, quos eo loco fortuna poſuit, ex quo largiri multa poſſent, pauca admodum & imparia datis accepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen poteſt opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum conſenſum miniſteriumq́; conſtat. Sunt quidam extra omnem ſubducti cupiditatem, qui uix ullis humanis deſiderijs continguntur, quibus nihil poteſt præſtare ipſa fortuna. Neceſſe eſt à Socrate uincar beneficijs. Neceſſe eſt à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus inceſſit, calcatis regijs opibus. Nonne ille tunc merito & ſibi & cæteris quibus ad diſpiciendam ueritatem non erat obfuſa caligo, ſupra eum eminere uiſus eſt, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc poſſidente Alexandro. Plus enim erat, quod hic nollet accipere, quàm quod ille poſſet dare.

CAP. V. *Non eſt turpe ab his uinci. Neque enim minus fortis ſum, ſi cum inuulnerabili me hoſte committis, nec ideo ignis minus urere poteſt, ſi in materiam incidit inuiolabilem flammis, nec ideo ferrum ſecandi uim perdidit, ſi non recipiens ictum lapis ſolidus, inuictæq́; aduerſus dura naturæ diuidendus eſt. Idem tibi de homine grato reſpondeo. Non turpiter uincitur beneficijs, ſi ab his obligatus eſt, apud quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia uirtus aditum redituris ad ſe beneficijs clauſit. A parentibus fere uincimur. Nam tam diu illos odio habemus, quamdiu graues iudicamus, & quamdiu beneficia illorum non intelligimus.*

Cum iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipſa cos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, ſe ueritatem, & in conſultæ adoleſcentiæ diligentem cuſtodiam, rapiuntur nobis. Paucos uſq; ad uerum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas. Cæteri liberos onere ſenſerunt. Non eſt tamen turpe uinci beneficijs à parente. Quid ni nõ ſit turpe, cũ à nullo turpe ſit? Quibuſdam enim & pares & impares ſumus. Pares animo, quem ſolum illi exigũt, quem nos ſolum promittimus: impares fortuna, quæ ſicui obſtitit quo minus referret gratiam, nõ ideo illi tanquam uicto erubeſcendum eſt. Non eſt turpe non aſſequi, dũmodo ſequaris. Sæpe neceſſe eſt ante alia beneficia petamus, quã priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus. Quia non per nos erit mora, quo minus gratiſsmi ſimus, ſed interueniet aliquid extrinſecus, quod prohibeat. Nos tamen nec uincemur animo, nec turpiter his rebus ſuperabimur, quæ non ſunt in noſtra poteſtate.

CAP. VI. Alexander Macedonũ rex gloriari ſolebat, à nullo ſe beneficijs uictũ. Non eſt quod nimius animis Macedonas, & Græcos, & Caras, & Perſas, & nationes diſtrictas ſine exercitu ſuſpiciat, ne hoc ſibi præſtitiſſe regnum, à Thraciæ angulo porrectũ uſq; ad littus incogniti maris, iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, à quo uictus eſt. Quid ni uictus ſit illo die, quo homo ſupra menſurã humanæ ſuperbiæ tumens, uidit aliquẽ, cui nec dare quicquã poſſet, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogauit, ut ad ſe ueniret: dixiſſe Socrates traditur, Nolle ſe ad eũ uenire à quo acciperet beneficia, cũ reddere illi paria non poſſet. Primũ in ipſius poteſtate erat non accipere. Deinde ipſe dare beneficiũ prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, et id dabat quod utiq; ille nõ erat Socrati redditurus. Etiamnũ, Archelaus daturus erat aurũ

&

& argẽtum, recepturus contẽptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? Et quid tantum erat accepturus, quãtum dabat, ſi oſtendiſſet hominem uitæ ac mortis peritum, utriuſq; fines tenentem? Si regem in luce media errantem ad rerum naturam admiſiſſet, uſq; eò eius ignarum, ut quo die ſolis defectio fuit, regiam clauderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduerſis moris eſt) tonderet? Quantũ fuiſſet beneficium, ſi timentem è latebris ſuis extraxiſſet, et bonum animũ habere iuſsiſſet, dicens; Non eſt iſta ſolis defectio, ſed duorũ ſyderum coitus, cum luna humiliore currens uia, infra ipſum ſolem, orbem ſuũ poſuit, & illum obiectu ſui abſcondit: quæ modo partes eius exiguas, ſi in tranſcurſu ſtrinxit, obducit: modo plus tegit, ſi maiorem partem ſui obiecit: modo excluſit totius aſpectum, ſi recto libramento inter ſolem terraſq; media ſucceſsit. Sed iam iſta ſydera, huc & illò diducet uelocitas ſua, iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per ſecula, diſpoſitosq; ac prædictos dies habent, quibus ſol intercurſu lunæ uetetur omnes radios radios effundere. Paulùm expecta, iam emerget, iam iſtam uelut nubem relinquet, iam exolutus impedimentis, lucem ſuam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao ferre non poſſet? Si illum * docuiſſet regnare, parum ſcilicet magnũ beneficium à Socrate accipiebat, ſi ullum dare potuiſſet Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? *Vt facetus, & cuius per figuras ſermo procedere ſolitus erat, deriſor omnium, maxime potentium, maluit illi *uafre negare, quàm contumaciter ac ſuperbè. Dixit ſe nolle beneficia ab eo accipere, cui non poſſet paria reddere. Timuit fortaſſe, ne cogeretur accipere quæ nollet. Timuit ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis, negaſſet, ſi nollet. Sed inſtigaſſet in ſe regem inſolentem, & omnia ſua magno æſtimari uolentem. Nihil ad rem pertinet utrum dare aliquid regi nolis, an accipere

*uetuiſſet

*Vir facetus

*naſute: aliâs manſuete

pere à rege. In æquo utranq; ponit repulſam. Et ſuperbo faſtidiri acerbius eſt, quàm non timeri. Vis ſcire quid uere noluerit? Noluit ire ad uoluntariam ſeruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. VII. *Satis (ut exiſtimo) hanc partem tractauimus, an turpe eſſet beneficijs uinci, quod qui quærit, ſcit non ſolere homines ſibijpſis beneficiũ dare, manifeſtũ enim fuiſſet, non eſſe turpe à ſeipſo uinci. Atqui apud Stoicos quoſdam, & de hoc ambigitur, an poßit aliquis ſibi beneficium dare, an debeat referre ſibi gratiam: quod ut uideretur quærendum, illa fecerunt, Solemus dicere, gratias mihi ago, & de nullo queri poſſum alio quàm de me: Ego mihi iraſcor, & ego à me pœnas exigam, & odi me. Multa præterea huiuſmodi, per quæ unuſquiſque de ſe tanquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi poſſum, quare nõ et beneficia mihi dare poſſum? Præter ea quæ ſi in aliũ contuliſſem, beneficia uocarentur, quare ſi in me contuli non ſint? Quod ſi ab altero accepiſſem, deberem, quare ſi mihi ipſe dedi, non debeam? Quare ſim aduerſus me ingratus, quod nõ minus turpe eſt, quàm in ſe ſordidum eſſe, & in ſe durum ac ſæuum, & ſui negligentem? Tam alieni corporis leno male audit, quàm ſui. Nempe reprehenditur aſſentator, et aliena ſubſequens uerba, paratus ad falſa laudator: non minus placens ſibi, & ſe ſuſpiciens, & ut ita dicam, aſſentator ſuus. Vita non tantum cum foris peccant inuiſa ſunt, ſed cum in ſe retorquentur. Quem magis admiraberis, quàm qui imperat ſibi, quàm qui ſe habet in poteſtate? Gentes facilius eſt barbaras impatientesq; alieni arbitrij regere, quàm animum ſuum continere & tradere ſibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit, quare Socrates non agat, quod ipſe ſe docuit. *M. Cato ait, Quod tibi deerit, à teipſo mutuare. Quare donare mihi nõ poſſum, ſi cõmodare poſſum, Innumerabilia ſunt,*

*Hecaton ait

ſunt in quibus conſuetudo nos diuidit. Dicere *ſolemus.* Sine *tu, loquar mecũ, & ego mihi aurem peruellam. Quæ ſi uera ſunt, quẽadmodum aliquis ſibi iraſci debet, ſic et gratias agere, quomodo obiurgare ſe, ſic & laudare, quomodo damno ſibi eſſe, ſic & lucro poteſt.* Iniuria *et beneficiũ contraria ſunt.* Si *de aliquo dicimus, iniuriam ſibi fecit: poterimus dicere. & beneficium ſibi dedit.* Natura *ſibi dedit.* Natura *prius eſt, ut quis debeat, deinde ut gratiam referat.* Debitor *non eſt ſine creditore, nõ magis quàm maritus ſine uxore, aut ſine filio pater.*

CAP. VIII. *Aliquis dare debet, ut aliquis accipiat.* Non *eſt dare, nec recipere, in dexteram manũ de ſiniſtra transferre. Quomodo nemo ſe portat, quamuis corpus ſuum moueat & transferat, quomodo nemo quamuis pro ſe dixerit, affuiſſe ſibi dicitur, nec ſtatuam ſibi tanquam patrono ponit, quomodo ſi æger cum cura ſua conualuit, mercedem à ſe non exigit: ſic in omni negotio, etiam cum aliquis probe fecerit, non tamen debebit referre gratiã ſibi, quia non habebit, cui referat.* Vt *concedam aliquem dare ſibi beneficiũ, dum dat, & recipit.* Vt *concedam aliquem à ſe accipere beneficiũ, dum accipit, reddit.* Domi *(quod aiunt) uerſura fit, & uelut luſorium nomen ſtatim tranſit.* Neq; *enim alius dat quàm qui accipit, ſed unus atq; idẽ.* Hoc *uerbum debere, non habet niſi inter duos locũ. Quomodo ergo in uno cõſiſtit, qui ſe obligando liberat?* Vt *in orbe ac pila, nihil eſt imum, nihil ſummũ, nihil extremum, nihil primum quia motu ordo mutatur, & quæ ſequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, oĩa quomodocunq; ierint, in idem reuertuntur: ita in homine exiſtima fieri, cũ illum in multa mutaueris, unus eſt.* Cæcidit *ſe, iniuriarum cum quo agat, non habet.* Alligauit *& clauſit, de ui nõ tenetur.* Beneficiũ *ſibi dedit, protinus danti reddidit.* Rerum *natura nihil dicitur perdere, quia quicquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quicquã poteſt,*

*excidat quod quò *excedat non habet, ſed eodē reuoluitur, unde diſceſſit. Quid ſimile, inquit, habet hoc exemplum propoſitæ quæſtioni? Dicam. Puta te ingratum eſſe, non peribit beneficiū, habet illud, qui dedit. Puta te recipere nolle, apud te eſt, antequam redditur. Non potes quicquam amittere. Quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipſum orbis agitur, accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX. Beneficiū inquit, ſibi dare oportet, ergo & referre gratiā oportet. Primū illud falſum eſt, ex quod pēdent ſequentia. Nemo enim ſibi beneficiū dat, ſed naturæ ſuæ paret, à qua ad charitatem ſui cōpoſitus eſt, unde illi ſumma cura eſt nocitura uitandi, profutura appetēdi. Itaq; nec liberalis eſt, qui ſibi donat, nec clemēs, qui ſibi ignoſcit, nec miſericors, qui malis ſuis tāgitur. Quod alijs præſtare liberalitas eſt, clemētia, miſericordia, ſibi præſtare natura eſt. Beneficiū res uoluntaria eſt, at prodeſſe ſibi neceſſarium eſt. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior eſt. Quis unquam laudatus eſt, quod ſibijpſi fuiſſet auxilio? quod ſe eripuiſſet latronibus? Nemo ſibi beneficium dat, nō magis quàm hoſpitium. Nemo ſibi donat, non magis quàm credit. Si dat ſibi quiſque beneficiū, ſemper dat, ſine

*Inire intermiſsione dat. * Inuenire beneficiorū ſuorum nō poteſt numerum. Quomodo ergo gratiā referet, cū per hoc ipſum, quo gratiam referret, beneficium det? Quomodo enim diſcernere poteris utrum det ſibi beneficiū an reddat, cum intra eundem hominem res geratur? Liberaui me periculo, beneficium mihi

*Demum dedi. Iterū me periculo libero, do beneficiū an reddo? * Deinde ut primū illud concedam dare nos beneficiū nobis, quod ſequitur non concedam. Nam etiā ſi damus non debemus. Quare? quia ſtatim recipimus. Accipere beneficiū nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non eſt, quia ſine ulla mora recipimus. Dat nemo niſi alteri. Debet nemo niſi alteri.

Reddit nemo niſi alteri. Id intra unum non poteſt fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. Beneficium eſt præſtitiſſe aliquid utiliter. Verbum autē præſtitiſſe ad alios ſpectat. Nunquid nō demens uidebitur, qui aliquid uendidiſſe ſibi ſe dicet? quia uenditio alienatio eſt, & rei ſuæ, iuriſq; in ea ſui in alium translatio. Atqui quēadmodum uendere, ſic dare aliquid, à ſe dimittere eſt, & id quod tenueris, habendū alter tradere. Quod ſi eſt beneficium, nemo ſibi dedit, quia nemo dat ſibi aliquid. Duo contraria in uno coëunt, ut idem ſit dare, & accipere. Sed etiamnū multum intereſt, inter dare, & accipere. Quid ni? cum ex diuerſo iſta uerba poſita ſunt. Atqui ſi quis ſibi beneficiū dat, nihil intereſt inter dare & accipere. Pauloante dicebā quædā ad alios pertinere, & ſic eſſe formata, ut tota ſignificatio illorū diſcedat à nobis. Frater ſum, ſed alterius. Nemo eſt enim ſuus frater. Par ſum, ſed alicui. Quis eſt enim par ſibi? Quod comparatur, ſine altero non intelligitur, quod iungitur, ſine altero non eſt. Sic & quod datur, ſine altero nō eſt, et beneficiū ſine altero nō eſt. Idem ipſo uocabulo apparet, in quo hoc continetur beneficiſſe. Nemo autē ſibi beneficit, non magis quā ſibi fauet, quàm ſuarū partiū eſt. Diutius hoc et pluribus exēplis licet proſequi. Quid ni? cùm inter ea ſit habēdum beneficiū, quæ ſecundā perſonam deſiderāt? Quædā cùm ſint honeſta, pulcherrima, ſummæ uirtutis, niſi *cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona fides colitur. Num quis ergo dicitur ſibi fidem præſtitiſſe?

*in altero

CAP. XI. Venio nunc ad ultimam partē. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, ſicut qui ſoluit pecuniam. Nihil autē impendit, qui gratiam ſibi refert, non magis quàm conſequitur, qui beneficium à ſe accepit. Beneficium & gratiæ relatio ultro citroq; ire debent. Intra unum hominē non eſt uiciſſi-

tudo,

tudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodeſt ei, à quo conſecutus eſt aliquid. Qui ſibi gratiam refert, cui prodeſt? ſibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam refert, ſibi prodeſt. Et quis unquam ingratus hoc noluit facere? imò quis non ingratus fuit, ut hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiā referre debemus. Dicimus autem, ago gratias mihi, quod illam uxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi ſocietatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos, & ut factum noſtrum comprobemus, gratias agentium uerbis abutimur. Beneficium eſt, quod poteſt, & cū datum eſt, non reddi. Qui ſibi beneficium dat, non poteſt non recipere, quod dedit. Ergo non eſt beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc eſt probabile, & ſuſpiciendum, quod alteri ut aliquis prodeſſet, utilitatis interim ſuæ oblitus eſt, quod alteri dedit ablaturus ſibi. Hoc non facit, qui beneficium ſibi dat. Beneficium dare ſocialis res eſt, aliquem conciliat, aliquem obligat: ſibi dare, non eſt ſocialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in ſpem inducit, ut dicat, Hic homo colendus eſt, illi beneficium* dedi, dabit & mihi. Beneficium eſt, quod quis non ſua cauſa dat, ſed eius cui dat. Is qui ſibi beneficium dat, ſua cauſa dat. Non eſt ergo beneficium.

* dedit

CAP. XII. Videor tibi iam illud quod in principio dixeram mentitus? Dicis me* abeſſe ab eo, qui operæpretiū facit, imo totam operam bona fide perdere. Expecta etiam, hoc uerius dices, ſimul ac te ad has latebras perduxero, à quibus cum euaſeris, nihil amplius aſſecutus eris, quàm ut eas difficultates effugias, in quas licuit non deſcendere. Quid enim boni eſt, nodos operoſe ſoluere, quos ipſe ut ſolueres feceris? Sed quemadmodū quædā in oblectamentum ac iocum, ſic alligantur, ut eorum ſolutio imperito difficilis ſit: quæ ille, qui implicuit ſine

* abijſſe

nullo negotio ſeparat, quia cõmiſſuras eorũ & moras nouit, nihilominus illa habent aliquã uoluptatem: tentant enim acumen animorum, & intentionẽ excitant: Ita *hæc quæ uidentur callida & inſidioſa, ſecuritatẽ, torporẽ, ac ſegniciem, ingenijs auferunt, quibus modo campus in quo uagentur, ſternendus eſt, modo* * *crebri aliquid & confragoſi obijciendum, per quod erepant, & ſollicite ueſtigium faciãt.* Dicitur *nemo ingratus eſſe.* * recti. aliâs, ſcabri
Id *ſic colligitur,* Beneficium *eſt, quod prodeſt, prodeſſe autem nemo homini malo prodeſt, ut dicitis* Stoici*, ergo beneficium non accipit malus, itaq; nec ingratus eſt.* Etiamnum*, beneficiũ honeſta & probabilis res eſt.* Apud *malum nulli honeſtæ rei aut probabili locus eſt, ergo nec beneficio, quod ſi accipere nõ poteſt, nec reddere quidẽ debet.* Et *ideo non fit ingratus.* Etiãnum*, ut dicitis,* Bonus *uir omnia recte facit. Si omnia recte facit, ingratus eſſe non poteſt.* Bonus *beneficium reddit, malus non accipit.* Quod *ſi eſt, nec bonus quiſquam ingratus eſt, nec malus.* Ita *ingratus in rerũ natura eſt nomẽ, & hoc inane.* Vnũ 1
eſt apud nos bonum, honeſtum. Id *peruenire ad malum nõ poteſt.* Deſinit *enim malus eſſe, ſi ad illũ uirtus intrauerit.* Quãdiu *autem malus eſt, nemo illi dare beneficium poteſt, quia bona malaq; diſſentiunt, nec in unum eunt.* Ideò *nemo illi prodeſt quia quicquid ad illum peruenit, id prauo uſu corrumpitur.* Quemadmodum *ſtomachus morbo uitiatus, & colligens bilem, quoſcunq; accepit cibos mutat, & omne alimentum in cau* 2
ſam doloris trahit: ita animus cæcus, quicquid illi cõmiſeris, id onus ſuum, & perniciem, & occaſionem miſeriæ facit. Feliciſſimis *itaq; opulentiſsimisq; plurimum æſtus ſubeſt, minusq; ſe inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur.* Ergo *nihil poteſt ad malos peruenire, quod proſit, imò nihil quod non noceat.* Quæcunq; *enim illis contigerunt, in naturam ſuam uertunt, &* * *extra ſpecioſa profuturaq; ſi meliori* * ex ſe.
daren

darentur, illis peſtifera ſunt, Ideò nec beneficium dare poſſunt quoniam nemo poteſt, quod non habet dare, hic beneficiendi uoluntate caret.

CAP. XIII. *Sed quamuis hæc ita ſint, accipere tamẽ ma lus poteſt, quæ beneficijs ſimilia ſint, quibus non redditis ingratus erit. Sunt animi bona, ſunt corporis, ſunt fortunæ. Illa animi bona à ſtulto ac malo ſubmouentur. Ad hæc admittitur, quæ & accipere poteſt, & debet reddere, & ſi non reddit, ingratus eſt. Nec hoc ex noſtra conſtitutione tantum. Peripatetici quoq;, qui felicitatis humanæ longe lateq; terminos poſ nũt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. Hæc qui non reddit, ingratus eſt. Nobis itaq; beneficia eſſe non placet, quæ non ſunt animum factura meliorem, cõmoda tamen illa eſſe, & expetenda non negamus. Hæc & uiro bono dare malus poteſt, & accipere à bono, ut pecuniam, ueſtem, honores, & uitam. Quæ ſi nõ reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum uocas, eo non reddito, quod negas eſſe beneficium? Quædam etiam ſi uera non ſint, propter ſimilitudinem eodem*
3 *uocabulo comprehenſa ſunt. Sic pyxidem & argenteam & auream dicimus. Sic illiteratum non ex toto rudem, ſed ad literas altiores non perductum. Sic qui male ueſtitum & pannoſum uidit, nudum ſe uidiſſe dicit. Beneficia iſta non ſunt, habent tamen beneficij ſpeciem. Quomodo iſta ſunt tanquam beneficia, ſic & ille tanquam ingratus eſt, non ingratus. Falſum eſt, quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit.* Ita qui uiri boni ſpem feſellit, tam ingratus eſt, quàm ueneficus, qui ſaporem cum uenenum crederet, miſcuit.*

* *ita & qui ueri beneficij ſpeciẽ feſellit*

* *agit*

CAP. XIIII. *Cleanthes uehementius* ait, Licet, inquit, beneficiũ non ſit quod accipit, ipſe tamẽ ingratus eſt, quia non fuit redditurus, etiã ſi accepiſſet. Sic latro eſt etiã antequã manus inquinet, quia ad occidendũ iam armatus eſt, & habet ſpo-*

liandi

liandi atq; interficiendi uoluntatẽ. Exercetur & aperitur opere nequitia, nõ incipit. Ipſum quod accepit beneficiũ nõ erat, ſed uocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo uſq; ad *eos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduerſus malum ingratus eſt quiſquam, cum malo dari beneficiũ non poßit? Ea ſcilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona ſunt, *cui tamen & ſi malus eſt, ipſe quoq; in ſimili materia gratus eſſe debebit, & illa qualiacunq; ſunt, cùm pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Aes alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod uſum numeratæ pecuniæ præſtat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exolue.

*deos 4

*quorũ ſi malis copia eſt.

CAP. XV. Quid ſint beneficia, an & in hãc ſordidã humilemq; materiam deduci magnitudo nominis clari debeat.

*Ad nos nõ pertinet, ſed ad alios aſpectat. Verùm uos ad ſpeciẽ ueri cõponite animũ, & dũ honeſtũ dicitis, quicquid eſt id, quod nomine honeſti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per uos ingratus eſt, ſic rurſus omnes ingrati ſunt. Nam (ut dicimus) omnes ſtulti mali ſunt: Qui autẽ habet uitiũ unũ, habet omnia, Omnes autem ſtulti & mali ſunt, Oẽs ergo ingrati ſunt. Quid ergo? non undiq; humano generi conuitiũ fit? nõ publica querela eſt beneficia periſſe, & paucißimos eſſe, qui de benemerentibus nõ inuicẽ peßime mereãtur? Nec eſt quod hãc tantũ noſtrã murmurationẽ putes, pro peßimo prauoq; numerantiũ, quicquid citra recti formulam cecidit, Ecce neſcio quæ nõ ex philoſophorũ domo clamat, ex medio cõuentu, populos genteſq; dãnatura uox mittitur, Non hoſpes ab hoſpite tutus, Nõ ſocer à genero, fratrũ quoq; gratia rara eſt. Imminet exitio uir cõiugis, illa mariti. Hoc iã amplius eſt. Beneficia in ſcelus uerſa ſunt, & ſanguini eorũ nõ parcitur, ꝓ quibus ſanguis fundẽdus eſt. Gladio ac uenenis beneficia ſequimur. Ipſi patriæ

*Ad uos non pertinet, in alios queritur.

manus

manus afferre, & faſcibus ſuis illã premere, potẽtia ac dignitas eſt. Humili ſe ac depreſſo loco putat ſtare, quiſquis nõ ſupra rẽpublicam ſtetit. Accepti ab illa exercitus in ipſam cõuertuntur, & imperatoria cõcio eſt, Pugnate cõtra cõiuges, pugnate cõtra liberos. Aras, focos, penates, armis inceßite. Qui ne triũphaturi quidẽ intrare urbẽ iniuſſu ſenatus deberetis, quibusq; exercitũ uictorẽ reducẽtibus curia extra muros præberetur, nũc ciuibus cæſis, perfuſi cruore cognato, urbem ſubrectis intrate uexillis. Obmuteſcat inter militaria ſigna libertas, & ille uictor, pacatorq; gentiũ populus, remotis procul bellis, omni terrore cõpreſſo, intra muros obſeſſus, aquilas ſuas horreat.

CAP. XVI. Ingratus eſt Coriolanus, ſero & poſt ſceleris pœnitẽtiã pius, poſuit arma, ſed in medio parricidio poſuit. Ingratus Catilina, parũ eſt illi capere patriã, niſi euerterit, niſi Allobrogũ in illã cohortes immiſerit, & trans alpes accitus hoſtis, uetera & ingenita odia ſatiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis buſtis duces Romani ꝑſoluerint. Ingratus C. Marius, ad conſulatum à caliga perductus, qui niſi Cymbricis cædibus omnia funera æquauerit, niſi ciuilis exilij, & trucidationis nõ tantũ dederit ſignũ, ſed ipſe ſignũ fuerit, parũ * mutatã, ac repoſitã in priorẽ locũ fortunã ſuã ſentiet. Ingratus L. Sylla, qui patriã durioribus remedijs q̃ pericula erant, ſanauit. Qui cũ à Prænestina arce uſq; ad Collinã portã per ſanguinẽ humanũ inceßiſſet, alia ædidit in urbe prælia, alias cædes: legiones duas quod crudele eſt, poſt uictoriã, qđ nefas, poſt fidẽ, in angulũ cõgeſtas cõtrucidauit, & proſcriptionẽ cõmentus eſt, Dij magni, ut qui ciuẽ Romanũ occidiſſet, impunitatẽ, pecuniã, & tantum nõ ciuicã acciperet. Ingratus Cn. Põpeius, qui pro tribus cõſulatibus, pro triũphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaſerat, hanc gratiã reipublicæ reddidit, ut in poſſeßionẽ eius alios quoq; induceret, quaſi potentiæ ſuæ

* mulctatam

Ciuicã, ſubaudi, coronam

ſuæ detracturus inuidiã, ſi quod nulli licere debebat, pluribus licuiſſet: dum extraordinaria concupiſcit imperia, dum prouincias ut eligat, diſtribuit, dum ita triũuiris R.P. *diuidit, ut tamen in ſua domo duæ partes eſſent, eo redegit** Rom.P. *ut ſaluus eſſe nõ poſſet, niſi beneficio ſeruitutis:* Ingratus *ipſe* Põpeij *hoſtis ac uictor* C. Iulius *Cæſar, qui à* Gallia *Germaniaq́;* *bellũ in urbẽ circumegit, & ille plebicola, ille popularis, caſtra in circo flaminio poſuit, propius quàm* Porſennæ *fuerant.* Temperauit *quidẽ ius crudelitatem quæ uictoriæ, quod dicere ſolebat, præſtitit, neminẽ** *occidit, niſi armatũ.* Quid *ergo eſt?* Cæteri *arma cruẽtius exercuerũt, ſatiati tamen aliquãdo abiecerunt.* Hic *gladium cito condidit, nunquã poſuit.* Ingratus Antonius *in dictatorẽ ſuũ, quem iure cæſum pronunciauit, interfectoresq́; eius, in prouincias & imperia dimiſit: patriã uerò proſcriptionibus, incurſionibus, bellis, laceratã, poſt tot mala deſtinauit, ne* Romanis *quidẽ regibus, ut quæ,* Acheis, Rhodijs, *& pleriſq; urbibus claris, ius integrum, libertatemq́; cũ immunitate reddiderat, ipſa tributum ſpadonibus penderet.*

*alias Rempubl. ut ſalua eſſe

*odit

CAP. XVII. *Deficiet dies enumerantẽ ingratos uſq; in ultima patriæ exitia.* Aeque *immenſum erit, ſi percurrere cœpero, ipſa* Reſpublica *quàm ingrata in optimos ac deuotiſſimos ſibi fuerit, quamq́; non minus ſæpe peccauerit, quàm in ipſam peccatũ eſt.* Camillum *in exiliũ miſit,* Scipionẽ *dimiſit, exulauit poſt* Catilinã Cicero, *diruti eius penates, bona direpta, factũ quicquid uictor* Catilina *feciſſet.* Rutilius *innocentiæ preciũ tulit, in* Aſia *latere.* Catoni *populus* Romanus *præturam negauit, conſulatũ pernegauit.* Ingrati *publice ſumus.* Se *quiſq; interroget.* Nemo *non aliquẽ queritur ingratũ.* Atqui *non poteſt fieri, ut omnes querantur, niſi querendum** *eſt de omnibus.* Oẽs *ergo ingrati ſunt tantũ?* Et *cupidi oẽs, & maligni omnes, & timidi oẽs, illi in primis qui uidentur audaces.*

*eſſet

Adiice, & ambitioſi omnes ſunt, & impij omnes. Sed non eſt quod iraſcaris. Ignoſce illis, oẽs inſaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, utiq; quàm ingrata ſit iuuentus, uide. Quis non patri ſuo supremũ diẽ, ut innocens ſit, optat? ut moderatus, expectat? ut pius, cogitat? Quotus quiſq; uxoris optimæ mortẽ ti-

* et met, *ut nõ cõputet? Cui rogo litigatori defenſo, tã magni beneficij ultra res proximas memoria durauit? Illud in cõfeſſo eſt: Quis ſine querela moritur? Quis extremo die dicere audet,

Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi?

Quis non recuſans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati

præterito eſt, non eſſe contentũ præfato tẽpore. Semper pauci dies erũt, ſi illos numeraueris. Cogita non eſſe ſummũ bonũ in tempore.

prorogetur Quantũcunq; eſt, boni conſule. Vt prolongetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatẽ, quoniã mora non fit beatior uita, ſed longior. Quanto ſatius eſt gratũ aduerſus perceptas uoluptates, non aliorũ annos computare, ſed ſuos benignè æſtimare, & in lucro ponere? Hoc me dignũ iudicauit Deus, Hoc ſatis eſt, Potuit plus, ſed hoc quoq; beneficium eſt. Grati ſimus aduerſus deos, grati aduerſus homines, grati aduerſus eos, qui nobis aliquid præſtiterunt, grati etiam aduerſus eos qui noſtris præſtiterunt.

CAP. XVIII. In infinitũ, inquis, me obligas, cũ dicis, & noſtris. Itaq; pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, & patri eius dat. Primũ de quo quæro, Deinde illud utiq; mihi determinari uolo, ſi & patri beneficiũ datur, nunquid & fratri? nunquid & patruo? nunquid auo? nunquid uxori, & ſocero? Dic mihi, ubi debeã deſinere, quouſq; perſonarum ſeriẽ ſequar. Si agrũ tuũ coluero, tibi beneficiũ dedero: ſi domũ tuã ardentẽ reſtinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficiũ nõ dabo? Si ſeruũ tuũ ſeruauero, tibi imputabo, Si filium tuum ſeruauero, non habebis beneficium meum?

CAP. XIX. Diſsimilia ponis exempla, quia qui agrũ meum colit, agro beneficiũ non dat,ſed mihi: & qui domum meũ quo minus ruat,fulcit,præſtat mihi. Ipſa enim domus ſine ſenſu eſt. Debitorẽ me habet,quia nullũ habet. Et qui agrum meũ colit,nõ illũ,ſed me demereri uult. Idẽ de ſeruo dicã, mei mancipij res eſt, mihi ſeruatur. Ideo ego pro illo debeo. Filius ipſe beneficij capax eſt. Itaq; ille accipit,ego beneficio lætor. Contingor,nõ obligor. Velim tamen,tu qui debere te nõ putas, reſpondeas mihi, Filij bona ualetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrẽ? Felicior futurus eſt,ſi ſaluũ habuerit filium, infelicior ſi amiſerit. Quid ergo? Qui & felicior fit à me,& infelicitatis maximæ periculo liberatur, nõ accipit beneficiũ? Non inquit. Quædã enim in alios conferũtur, ſed ad nos uſq; permanant. Ab eo autẽ exigi quicquã debet,in quẽ confertur, ſicut pecunia ab eo petitur,cui credita eſt, quamuis ad me illa aliquo modo uenerit. Nullũ beneficiũ eſt, cuius cõmodũ nõ & proximos tangat,nonnunquã etiã longius poſitos. Non quæritur,quo beneficiũ ab eo cui datũ eſt transferatur,ſed ubi primo collocetur.* A reo tibi ipſo & à capite repetitio eſt. Quid ergo oro te? non dicis, filiũ mihi donaſti, & ſi hic periſſet uicturus non fui? Pro eius uita beneficiũ non debes, cuius uitam tuæ præfers? Etiamnum cùm filiũ tuũ ſeruaui,ad genua procũbis,dijs uota ſoluis,tanquã ipſe ſeruatus. Illæ uoces*exeunt tibi. Nihil mea intereſt,an me ſeruaueris, duos ſeruaſti, imò me magis. Quare iſta dicis,ſi non accipis beneficiũ? Quia & ſi filius meus pecuniã mutuã ſumpſerit, creditori numerabo, non tamen ego debuero, Quia & ſi filius meus in adulterio deprehenſus erit,erubeſcam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatũ pro filio, non quia ſum, ſed quia uolo me offerre tibi debitorem uoluntariũ. At peruenit ad me ſumma ex incolumitate eius uoluptas,ſumma utilitas,& orbitatis grauiſ-

*Ab eo tibi & ab ipſo capite repetitio eſt.

*excidunt

ſimum uulnus effugi. Non quæritur nunc an profueris mihi, ſed an beneficiũ dederis, Prodeſt enim & animal, & lapis, & herba, nec tamẽ beneficiũ dãt, quod nunquã datur, niſi à uolente. Tu autẽ non uis patri, ſed filio dare, & interim ne noſti quidẽ patrẽ. Itaq; cùm dixeris, patri ergo beneficiũ non dedi, filiũ eius ſeruando: contrà oppone, Patri ergo beneficiũ dedi, quem non noui, quem non cogitaui. Et quid, quod aliquãdo euenit, ut patrẽ oderis, filiũ ſerues, beneficiũ ei uideberis dediſſe, cui tunc inimiciſsimus eras, cũ dares? Sed ut dialogorum altercatione ſepoſita, tanquã iuriſconſultus reſpondeam, mens ſpectanda eſt dantis, beneficiũ ei dedit, cui datũ uoluit. Si in patris honorẽ fecit, pater accepit beneficiũ, ſic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiã ſi fruitur, Si tamen occaſionẽ habuerit, uolet & ipſe præſtare aliquid, non tanquã ſoluendi neceſsitatẽ habeat, ſed tanquã incipiendi cauſam. Repeti à patre beneficium non debet. Siquid pro hoc benigne facit, iuſtus, non gratus eſt. Nam illud finiri non poteſt, ſi patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & ſeruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit ſtare? Sorites enim ille inexplicabilis ſubit, cui difficile eſt modum imponere, quia paulatim ſurrepit, & nõ deſinit ſerpere. Illud ſolet quæri, Fratres duo diſsident, ſi alterũ ſeruo, an dem beneficium ei, qui fratrem inuiſum non periſſe moleſte laturus eſt. Non eſt dubium, quin beneficium ſit, etiã inuito prodeſſe, ſicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

CAP. XX. Beneficium, inquit, uocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia triſtem frontem & aſperam habent, quemadmodum ſecare & urere ut ſanes, & uinculis coercere. Non eſt ſpectandum an doleat aliquis beneficio accepto, ſed an gaudere debeat. Non eſt malus nummus, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficiũ

&

& odit & accepit, ſi modo id prodeſt, ſi is qui dabat, ut prodeſſet dedit, nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium uerte. Odit fratrem ſuum, quem illi expedit habere. Hunc ego occidi, non eſt beneficium, quamuis ille dicat eſſe, & gaudeat. Inſidioſiſſime nocet, cui gratiæ aguntur pro iniuria. Video. Prodeſt aliqua res, & ideo beneficium eſt: Nocet, & ideo non eſt beneficium. Ecce, quod nec proſit, nec noceat, dabo, & tamen beneficium eſt. Patrem alicuius in ſolitudine exanimem inueni, corpus eius ſepeliui, nec illi profui. (Quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio, quid enim per hoc commodi acceſſit illi? Dicam quid conſecutus ſit. officio ſolenni & neceſſario per me functus eſt. Præſtiti patri eius, quod ipſe præſtare uoluiſſet, necnon & debuiſſet. Hoc tamen ita beneficium eſt, ſi non miſericordiæ & humanitati dedi, ut quodlibet cadauer abſconderem: ſed ſi corpus agnoui, ſi filio tunc hoc præſtare me cogitaui. At ſi terram ignoto mortuo inieci, nullum in hoc habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant eſſe repetendum, & has cauſas afferunt. Indignus etiam repetenti non reddet, dignus etiam per ſe referet. Præterea ſi bono uiro dediſti expecta ne iniuriam illi facias appellando, tanquam non fuiſſet ſua ſponte redditurus. Si malo uiro dediſti, flerem, Beneficiũ 5
uerbo ne corruperis, creditum faciendo. Præterea lex quod non iuſſit repeti, uetuit. Verba ſunt iſta, quàm diu me nihil urget, quamdiu fortuna nihil cogit, præteream potius beneficiũ quàm repetam: ſed ſi de ſalute liberorum agitur, ſi in periculum uxor deducitur, ſi patriæ ſalus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & teſtabor omnia me feciſſe, ne eſſet mihi auxilio hominis ingrati. Nouiſſime reci-

piendi beneficij neceßitas, repetendi uerecundiam uincet. Deinde cum bono uiro beneficium do, ſic do, tanquam nunquam repetiturus, niſi neceſſe fuerit. Sed lex, inquit, non permittendo exigere uetuit.

CAP. XXI. *Multa legem non habent, nec actionem. Atqui conſuetudo uitæ humanæ lege omni ualentior dat aditum. Nulla lex iubet amicorum ſecreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico præſtare. Quæ lex ad id præſtandũ nos quod alicui promiſimus alligat? Nulla. Querar tamen cum eo, qui arcanum ſermonem non continuerit, & fidem datam, nec ſeruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minime. Non enim exigo, ſed repeto, & ne repeto quidem, ſed admoneo. Nam ultima quoq; neceßitas in hoc aget, ut ad eum ueniam. Cum quo diu mihi luctandum ſit, qui tam ingratus eſt, ut illi non ſit ſatis admoneri, eum tranſibo, nec dignum iudicabo, qui gratus eſſe cogatur. Quomodo fœnerator quoſdam debitores non appellat, quos ſcit decoxiſſe, & in quorum pudorem nihil ſupereſt, niſi quod pereat: ſic ergo quoſdam ingratos palàm ac pertinaciter præteribo, nec ab ullo beneficium repetam, niſi à quo non ablaturus ero, ſed recepturus.*

CAP. XXII. *Multi ſunt, qui nec negare ſciant, quod acceperunt, nec referre, qui nec tam boni ſunt quàm grati, nec tam mali quàm ingrati, ſegnes & tardi, lenta nomina, nõ mali. Hos ego nõ appellabo, ſed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educã, qui ſtatim mihi ſic reſpõdebunt. Ignoſce, non mehercule ſciui hoc te deſiderare, alioquin ultro obtuliſſem. Rogo ne me ingratũ exiſtimes, memini quid mihi præſtiteris. Hos ego quare dubitẽ, & ſibi meliores & mihi facere? Quẽcũq; potuero, peccare prohibeo, multo magis amicũ, & ne peccet, & ne in me potißimũ peccet: alterum illi beneficiũ do, ſi illum ingratum eſſe non patior: nec dure illi exprobrabo*

quæ

quæ præſtiti, ſed quàm potero molliſsime, ut poteſtatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriã eius, et petam beneficium, ipſe me repetere intelliget, Aliquando utar uerbis durioribus, ſi emendari illum ſperauero poſſe. Nam deploratum propter hoc quoq; non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod ſi admonitionis quoq; ſugillationẽ ingratis remittimus, ſegniores ad reddenda beneficia faciemus. Quoſdam uerò ſanabiles, & qui fieri boni poſsint, ſi quid illos momorderit, perire patiemur admonitione ſublata, qua & pater filium aliquando correxit, et uxor maritum aberrantem ad ſe reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. Quidam ut expergiſcãtur non feriendi, ſed commouendi ſunt. Eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non ceſſat, ſed languet. Hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam uertere. Iniuria eſt enim, ſi in hoc non repetis, ut ingratus ſim. Quid ſi ignoro, quid deſideres? Quid ſi occupationibus diſtrictus, & in alia uocatus, occaſionẽ non obſeruaui? Oſtende mihi quid poſsim, quid uelis. Quare deſperas, antequã tentas? Quare properas & beneficiũ & amicum perdere? Vnde ſcis nolim, an ignorẽ, an animus, an facultas deſit mihi? Experire. Admonebo ergo, nõ amare, non palàm, ſine conuitio, ſic, ut ſe rediſſe in memoriam, non reduci putet.

CAP. XXIIII. Cauſam dicebat apud diuum Iuliũ ex ueteranis quidã Publius Militio aduerſus uicinos ſuos, & cauſa premebatur. Meminiſti, inquit, imperator in Hiſpania talum te torſiſſe circa Sucronem? cùm Cæſar meminiſſe ſe dixiſſet, Meminiſti quidẽ ſub quadã arbore minimũ umbræ ſpargẽte, cùm uelles reſidere feruẽtiſsimo ſole, & eſſet aſperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, unica illa arbor eruperat, *quendam ex cõmilitonibus penulam ſuam ſubſtrauiſſe. Cùm dixiſſet Cæſar, quid ni meminerim? Equidẽ ſiti cõfectus, quia impeditus ire

*quendã Publium Militionem

*niſi P. ad fontem proximũ non poterã, repere manibus uolebam,*niſi
Militio cõmilito, homo fortis ac ſtrenuus, aquam mihi in galea ſua attuliſſet, Potes, inquit, imperator agnoſcere illum hominem, aut illam galeã? Cæſar ait, ſe non poſſe galeam agnoſcere, hominẽ pulchre poſſe, & adiecit, puto ob hoc iratus, quod ſe à cognitione media ad ueterẽ fabulam abduceret, tu utiq; ille non es. Merito, inquit, Cæſar me non agnoſcis, nam cùm hoc factũ eſt, integer eram, poſtea ad Mundam in acie oculus mihi effoſſus
*lecta eſt, et in capite *eiecta oſſa. Nec galeam illam ſi uideres, agno-
*Hiſpana ſces. Machæra enim, * Iſponia diuiſa eſt. Vetuit illi exhiberi
*uicina ſylua negotium Cæſar, & agellos in quibus *uicinalis uia, cauſa ri-
*Militioni xæ ac litium fuerat, *militi ſuo donauit.

CAP. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficiũ ab imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat, quem fortuna ingens exercitus diſponentem, non patiebatur ſingulis militibus occurrere? Non eſt hoc repetere beneficiũ, ſed reſumere bono loco poſitum & paratũ. Ad hoc tamen ut reſumatur, manus porrigenda eſt, Repetam itaq;, quia hoc aut neceſsitate facturus ero, aut illius cauſa, à quo repetã. Tyberius Cæſar inter initia dicenti cuidam, Meminiſti? antequã plures notas familiaritatis ueteris proferret, Non memini, inquit, quid fuerim.
6 Ab hoc quàm diu nõ eſſet repetẽdum beneficiũ? *optanda erat
*obtendebat obliuio. Auerſabatur omniũ amicorũ et æqualium notitiam, &
obliuionem illam ſolam præſentẽ fortunam ſuã aſpici, illam ſolam cogitari, ac narrari uolebat, Inquiſitorẽ habebat ueterem amicũ. Magis tẽpeſtiue repetendum eſt beneficiũ, quàm petendũ. Adhibenda uerborũ moderatio, ut nec ingratus poſsit diſsimulare. Tacendum & expectandũ, ſi inter ſapientes uiueremus, & tamen ſapientibus quoq; indicare bonũ eſt quid rerum noſtrarũ ſtatus poſcat. Deos quorum notitiam nulla res effugit, rogamus, & illos uota non exorant, ſed admonent. Dijs quoq; inquam Homeric

mericus ille ſacerdos allegat officia, & aras religioſe cultas, quos obſequentes faciat, & parent. Moneri uelle ac poſſe, ſe- 7
*cunda uirtus eſt. Huc illuc frænis leniter motis flectendus eſt animus, paucis ſui rector optimus: proximi ſunt, qui admoniti in uiam redeunt. His non eſt dux detrahendus, Opertis oculis eadem eſt acies, ſed ſine uſu, *quos lumen à Dijs immiſſum ad* *quam
*miniſteria ſua euocat. Inſtrumēta ceſſant, niſi illa in opus ſuum artifex mouerit, Ineſt interim animis uoluntas bona, ſed torpet modo delitijs, ac ſitu, modo officij inſcitia, Hanc utilē facere debemus, nec irati relinquere *inuito, ſed ut magiſtri puerorum* *in uitio
diſcentiū patienter ferre offenſationes memoriæ labētis. Quæ 8
quemadmodum ſubiecto uno aut altero uerbo, ad contextum reddendæ orationis adducta eſt, ſic ad referendam gratiam admonitione reuocanda eſt.

FINIS QVINTI LIBRI.

ANNOTAT. IN EVNDEM.

CAPVT XII.

1 In rerum natura eſt nemo. Et hoc inane. Conſentiebāt quidem exemplaria. At ego doctis opinor approbaturis, non dubitaui reponere. Ingratus in rerum natura eſt nomen, & hoc inane, id eſt nihil aliud quàm inane nomen,

2 Quoſcūq; accepit cibos mittit. Cōſentiebāt in mendo codices. Solus Lōgobardicus habebat, mutat, & recte. CAP. XIII.

3 Sic paropſidē, & argēteā & aureā dicimus. Tres uetuſti codices habebāt pyxidem. πυξὶς enim Græcis à πύξος dicitur, quod ex buxo fierēt. Vnde falſo pyxidē argenteā auream'ue diximus. CAP. XIII.

4 Cui tamen & ſi malus eſt, ipſe quoq;, &c. Duo uetuſtiſsimi codices habebant, quorum ſi malis copia eſt, ipſe quoq; &c. Mihi uidetur deeſſe uocula, quæ apud illos bona ſunt, niſi forte reddidit Græcā figuram, τὰ παρ᾽ αὐτῶν, quod mox explicauit, quorum illis copia eſt. quæ uerba dubito num ab interprete ſint adiecta, & hinc uariatam ſcripturam. CAP. XX.

5 Si malo uiro dediſti, flere, Beneficiū ueto, ne corrumpas, &c. In uetuſtiſsimo codice, & altero, pro flere erat, flectere: in lōgobardico, pro ueto, uerbo diuino fuiſſe ſcriptū, Si malo uiro dediſti, plectere.

Beneficium uerò,ſiue uerbo ne corrũpas,Hoc eſt da pœnas,qui malè collocaris,nec ideo beneficio commutes nomẽ, Aut ita. Beneficium malo uiro dediſti,flere,ut re referat ad uerbo,R e ſis triſtis nõ mutato rei nomine.Aut fle,rem,nomen rei ne corruperis. CAP. XXV.

6 Ab hoc quam diu non eſſet repetendum,&c. pro quandiu longobardicus codex habebat,quid ni Opinor legendum, Ab hoc quidem non eſſet repetendum beneficium. Optanda erat obliuio. Nec diſplicet ſi ni,uertas in ne.quid,ne eſſet repetendum beneficiũ,optanda erat obliuio.

7 Quos obſequentes facit & parce moneri uelle ac poſſe.Sic habebant ſuperiores æditiones. Longobardicus habebat, faciet pro facit,& parere,pro parce. Vnde coniicio ſic legendum,quo obſequentes faciat & parent.Moneri uelle,&c. Impetrauit enim ſacrificus quæ petebat.

8 Sed ut magiſtri patienter ferre,offenſationes puerorũ diſcentiũ memoriæ labẽtis,&c.Ita ferebat uetus æditio cõſentientibus exẽplaribus manu ſcriptis.Nos ordinẽ inuerſum ſic reſtituimus,ſed ut magiſtri puerorum diſcentium patienter ferunt, ſiue ferre, offenſationes memoriæ labentis,quæ quemadmodum,&c.

LVCII ANNAEI

SENECAE DE BENEFICIIS LIBER VI.

CAP. I. *QVædam Liberalis uirorum optime exercendi tantum ingenii cauſa quæruntur, & ſemper extra uitam iacent,quædam & dum quæruntur,oblectamento ſunt,et quæſita uſui.Omniũ tibi copiam faciam. Tu illa utcunq; tibi uiſum erit, aut peragi iubeto,aut ad explicandum ludorum ordinem induci. Quin his quoque ſi abire protinus iuſſeris, nonnihil actum erit. Nam etiam quod diſcere ſuperuacuum eſt,prodeſt agnoſcere.Ex uultu igitur tuo pẽdebo, prout ille ſuaſerit mihi, alia detinebo diutius,alia expellam,* & capite agam.*

**alia peragã:aliâs,alia peritè agam*

CAP. II. *An beneficium eripi poſsit, quæſitum eſt. Quid*

Quidam negant poſſe. Non enim res eſt, ſed actio, quomodo aliud eſt munus, aliud ipſa donatio, aliud qui nauigat, aliud ipſa nauigatio. Et quamuis æger non ſit ſine morbo, non tamen idem eſt æger & morbus. Ita aliud eſt beneficium ipſum, aliud quod ad unumquemq; noſtrum beneficio peruenit. Illud incorporale eſt, irritum non fit, materia uerò eius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaq; cùm eripis, ipſa rerum natura reuocare quod dedit, non poteſt. Beneficia ſua interrumpit, non reſcindit. Qui moritur, tamen uixit, qui amiſit oculos, tamen uidit. Quæ ad nos peruenerunt, ne ſint, effici poteſt, ne fuerint, non poteſt. Pars autem beneficij & quidem certiſſima eſt, quæ fuit. Nonnũquam uſu beneficij longiore prohibemur, beneficium quidem ipſum non eraditur. Licet omnes in hoc uires ſuas natura aduocet, retro illi agere ſe non licet. Poteſt eripi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid eſt, in quo hæſit beneficij nomen. Ipſum uerò ſtabile & immotum eſt. Nulla uis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III. Egregie mihi uidetur M. Antonius apud Rabirium poëtam, cum fortunam ſuam tranſeuntem aliò uideat, & ſibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque, ſi cito occupauerit, exclamare. Hoc habeo quodcunq; dedi. O quantum habere potuit, ſi uoluiſſet. Hæ ſunt diuitiæ certæ, in quacunque ſortis humanæ leuitate, uno loco permanſuræ, quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es: Omnia iſta quæ uos tumidos, & ſupra humana elatos, obliuiſci cogunt ueſtræ fragilitatis, quæ ferreis clauſtris cuſtoditis armati, quæ alieno ſanguine rapta, ueſtro defenditis, propter quæ claſſes cruẽtaturas maria deducitis, propter quæ quaſſatis urbes, ignari, quantũ telorũ in aduerſos fortuna comparet, propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegij fœderibus, inter cõtendentes duos terrarũ

orbis

orbis eliſus eſt,nō ſunt ueſtra,in depoſiti cauſa ſunt,iam iamq; ad alium dominū ſpectantia,aut hoſtes illa, aut hoſtilis animi ſucceſſor inuadet. Quæris,quomodo illa tua facias? dono dando. Conſule ergo rebus tuis,& certam tibi earū atq; inexpugnabilē poſſeſsionē para,honeſtiores illas non ſolum,ſed tutiores facturus:illud quod ſuſpicis,quo te diuitem ac potentē putas, quandiu poßides, ſub nomine ſordido iacet. Domus eſt, ſeruus eſt,nummi ſunt:cum donaſti,beneficium eſt.

CAP. IIII. Fateris,inquit,nos aliquando beneficiū non debere ei,à quo accepimus,ergo ereptum eſt? Multa ſunt propter quæ beneficiū debere deſinimus, nō quia ablatū,ſed quia corruptū eſt. Aliquis reum me defendit,ſed uxorem meam per uim ſtupro uiolauit. Non abſtulit beneficiū,ſed opponendo illi parem iniuriā ſoluit me debito:& ſi plus læſit,quàm ante profuerat,non tantū gratia extinguitur,ſed ulciſcendi quærendiq; libertas fit, ubi in cōparatione beneficij præponderauit iniuria:ita non aufertur beneficiū,ſed uincitur. Quid? nō tam duri quidā & tam ſcelerati patres ſunt,ut illos *auerſari & euitare,ius fasq; ſit? Nunquid ergo illi abſtulerunt, quæ dederant? Minime,ſed impietas ſequentiū temporū cōmendationē omnis prioris officij ſuſtulit. Non beneficiū tollitur,ſed beneficij gratia:& efficitur,non ne habeam,ſed ne debeam. Pecuniam aliquis mihi credidit,ſed domum meā incendit,penſatū eſt creditum damno,nec reddidi illi,nec tamen debeo. Eodē modo & hic,quia aliquid benigne aduerſus me fecit,aliquid liberaliter, ſed poſtea multa ſuperbe,contumelioſe,crudeliter,eo loco me poſuit,ut perinde liber aduerſus eum eſſem,quaſi non accepiſſem. Vim beneficijs ſuis attulit. Colonum ſuū non tenet,quāuis tabellis manētibus,qui ſegetē eius proculcauit,qui ſuccidit arbuſta,nō quia recepit, quod pepigerat, ſed quia ne reciperet effecit. Sic debitori ſuo creditor ſæpe dānatur,ubi plus ex alia

* auerri & eiurare

*cauſa abſtulit,*quàm credito petit.* Non *tantũ inter creditorẽ* * quàm quod
& debitorẽ iudex ſedet qui dicat,pecuniam credidiſti. Q*uid* eſt crediti
*ergo?pecus abegiſti,ſeruũ eius occidiſti,*argentum quod non* * agellũ quẽ
emeras poßides,æſtimatione facta debitor diſcede, qui credi- non em.
tor ueneras. S*æpe etiam beneficiũ manet,nec debetur,ſi ſecuta eſt dantẽ pœnitentia:ſi miſerũ ſe dixit,quòd dediſſet:ſi cùm daret,ſuſpirauit,uultũ obduxit,perdere ſe credidit,nõ donare:ſi ſua cauſa,aut certè nõ mea dedit:ſi nõ deſijt inſultare,gloriari & ubiq; iactare,& acerbũ munus ſuũ facere.* M*anet itaq; beneficiũ,quamuis nõ debeatur.* S*icuti quædam pecuniæ,de quibus ius creditori non dicitur,debentur,ſed non exiguntur.*

CAP. V. I*nter beneficia quoq; & iniurias ratio cõfertur.* D*ediſti beneficiũ,iniuriam poſtea feciſti.* E*t beneficio gratia debetur,& iniuriæ ultio.* N*ec ego illi gratiam debeo,nec ille mihi pœnã.* A*lter ab altero abſoluitur.* C*ũ dicimus,beneficiũ illi reddidi,nõ hoc dicimus,illud nos quod acceperamus reddidiſſe,ſed aliud pro illo reddere.* E*ſt enim rẽ pro re dare.* Q*uid ni?cũ omnis ſolutio nõ idem reddat,ſed tantũdem?* N*am & pecuniam dicimur reddidiſſe,quamuis numerauimus pro argenteis aureos,quamuis non interuenerint nummi,ſed delegatione,& uerbis perfecta ſolutio ſit.* V*ideris mihi dicere,perdis operam.* Q*uorſum enim pertinet ſcire me, an maneat quod nõ debetur?* I*uriſconſultorũ iſtæ * acutæ ineptiæ ſunt qui hæredi-* *argutæ: al's
tatem negant uſucapi poſſe,ſed ea quæ in hæreditate ſunt,tan- argutiæ ine-
quam quicquam aliud ſit hæreditas,quam ea quæ in hæredita- ptæ
te ſunt:illud mihi potius diſtingue,quod poteſt ad rẽ pertinere cũ idem homo beneficium mihi dedit,& poſtea fecit iniuriam utrũ & beneficiũ illi reddere debeam,& me ab illo nihilominus uindicare,ac ueluti duobus nominibus ſeparatim reſpondere:an alterũ alteri contribuere,& nihil negotij habere,ut beneficiũ iniuria tollatur,beneficio iniuria? I*llud enim uideo in*

hoc

hoc foro fieri, quid in ueſtra ſchola iuris ſit, uos ſciatis. Separantur *actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiſcum agitur.* Confunditur *formula, ſiqui apud me pecuniam depoſuerit, idem mihi poſtea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depoſiti.*

CAP. VI. *Quæ propoſuiſti mi* Liberalis *exempla, certis legibus continētur, quas neceſſe eſt ſequi, lex legi nō miſcetur.* Vtraq; *ſua uia it.* Depoſitū *habet ſuā actionē propriā, tam mehercule, quàm furtū.* Beneficiū *nulli legi ſubiectū eſt, me arbitro utitur: licet me cōparare inter ſe quantum profuerit mihi quiſq;, aut quantū nocuerit, tū pronuntiare, utrū plus debeatur nihil, an debeā.* In *illis nihil eſt noſtræ poteſtatis, eundū eſt, quà ducimur.* In *beneficio tota poteſtas mea eſt, ego itaq; iudico illa, non ſeparo, nec diduco, ſed iniurias ac beneficia ad eundē iudicē mitto.* Alioquin *iubes me eodē tempore amare & odiſſe, queri & gratias agere, quod natura non recipit.* Potius *cōparatione facta, inter ſe beneficij & iniuriæ, uidebo* an etiam ultro debeatur.* Quomodo *ſi quis ſcriptis noſtris, alios ſupernè imprimat uerſus, priores literas nō tollit, ſed abſcondit: ſic beneficium ſuperueniens, *iniuriam apparere non patitur.*

* *an mihi ultra deb.*

* *iniuria*

CAP. VII. *Vultus tuus, cui regendū me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontē, quaſi longius exeam,* Videris *mihi dicere,* Quo *tantū mihi dexter abis: huc dirige curſum, littus ama.* Non *poſſum magis.* Itaq; *ſi huic ſatisfactum exiſtimas, illo tranſeamus, an ei debeatur aliquid, qui nobis inuitus profuit.* Hoc *apertius potui dicere, niſi propoſitio deberet eſſe cōfuſior ut diſtinctio ſtatim ſubſecuta oſtenderet utrunq; quæri, an ei deberemus, qui nobis dū nō uult, profuit, & an ei, qui dum neſcit.* Nā *ſi quis coactus aliquid boni fecit, quin nos nō obliget, manifeſtius eſt, quā ut ulla in hoc uerba impēdēda ſint,* Et *hæc quæſtio facile expeditur, & ſi qua ſimilis huic moueri poteſt,*

ſi tot

ſi totiens illò cogitationē noſtrā cōuerterimus, Beneficiū *nullū eſt, niſi quod ad nos primū aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna.* Itaq; *nec fluminibus gratias agimus, quãuis aut magna nauigia patiantur, & ad ſubuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piſcoſa & amœna pinguibus aruis interfluant, nec quiſquã* Nilo *beneficiũ debere ſe iudicat, non magis quàm odiũ, ſi immodicus ſuperfluxit, tardeq; receſſit: nec uentus beneficiũ dat, licet lenis & ſecũdus aſpiret, nec utilis & ſalubris cibus.* Nã *qui beneficiũ mihi daturus eſt, debet nõ tantũ prodeſſe, ſed uelle.* Ideò *nec mutis animalibus quicquã debetur,* Et *quã multos è periculo uelocitas equi rapuit? nec arboribus,* Et *quàm multos æſtu laborãtes, ramorũ opacitas texit?* Quid *aũt intereſt, utrũ mihi qui neſcit, profuerit, an qui ſcire nõ potuit, cũ utriq; uelle defuerit?* Quid *autẽ intereſt utrum me iubeas naui, aut uehiculo, aut lanceæ debere beneficium, an ei qui æque quàm iſta propoſitum beneficiendi nullum habeat, ſed profuit caſu?*

CAP. VIII. *Beneficium aliquis neſciẽs accipit, nemo à neſciẽte.* Quomodo *multos fortuita ſanant, nec ideò remedia ſunt, & in flumẽ alicui cecidiſſe fragore magno, cauſa ſanitatis fuit: quomodo quorundã flagellis quartana diſcuſſa eſt, & metus repẽtinus animũ in aliã curã auertẽdo ſuſpectas horas fefellit, nec ideò quicq̃ horũ etiã ſi ſaluti fuit, ſalutare eſt: ſic quidã nobis proſunt dũ nolunt, imò, quia nolunt, nõ tamẽ ideò illis beneficiũ debemus.* Quid *ſi pernicioſa illorũ cõſilia fortuna deflexit in melius, an exiſtimas me debere ei quicquã, cuius manus cũ me peteret, percuſſit hoſtẽ meũ, qui nocuiſſet, niſi erraſſet?* Sæpe *hoſtis dũ apertè peierat, etiã ueris teſtibus abrogauit fidẽ, & reũ uelut factione circumuentũ miſerabilẽ reddidit.* Quoſdã *ipſa quæ premebat potentia eripuit, & iudices quẽ dãnaturi erant cauſa, damnare gratia noluerunt.* Nõ *tamẽ*

hi ben

hi beneficiũ dederũt, quãuis profuerint. Quia telũ quò miſſum ſit, nõ quò peruenerit, quæritur. Et beneficiũ ab iniuria diſtinguit, non euentus, ſed animus. Aduerſarius meus dum contraria dicit, & in unum teſtem temerè dimittit, iudicem ſuperbia offendit, & cauſam meam erexit. Non quæro an pro me errauerit, quia contra me uoluit.

CAP. IX. Nẽpe ut gratus ſim, uelle debeo idẽ facere qđ

1 ille, ut beneficiũ daret, uelle debuit. Nã quid eſt iniquius homine, qui eũ odit, à quo in turba calcatus, aut reſperſus, aut quò nollet impulſus eſt? At qui quid eſt aliud, qđ illũ querelæ eximat, cũ in re ſit iniuria, q̃ neſciſſe qd faceret. Eadẽ res efficit, ne hic beneficiũ dederit, ne ille iniuriã fecerit. Et amicũ & inimicũ uolũtas facit. Quã multos militiæ morbus eripuit quoſdã ne ad ruinã domus ſuæ occurrerẽt, inimicus uadimonio tenuit, ne in piratarũ manus peruenirẽt, quidã naufragio cõſecuti ſunt. Nec his tamẽ beneficiũ debemus, quoniam extra ſenſum officij

al. ſeruauit caſus eſt, nec inimico cuius nos lis exercuit, dum uexat ac detinet. Non eſt beneficiũ, niſi quod à bona uoluntate proficiſcitur, niſi illud agnoſcit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dũ neſcit, nihil illi debeo. Profuit cum uellet nocere, imitabor ipſum?

CAP. X. Ad primũ illũ reuertamur, ut gratiã referã aliquid facere me uis, ipſe ut beneficiũ mihi daret nihil fecit, Vt ad alterũ tranſeamus, uis me huic gratiã referre, ut quod à nolente accepi, uolens reddã. Nam quid de tertio loquar qui ab iniuria in beneficiũ delapſus eſt? Vt beneficiũ tibi debeã, parũ eſt uoluiſſe te dare: ut non debeã, ſatis eſt noluiſſe. Beneficiũ enim

2 uoluntas nuda non efficit, ſed quod beneficiũ nõ eſſet, ſi optimæ ac pleniſſimæ uoluntati fortuna deeſſet, id æque beneficiũ non eſt, niſi fortunã uoluntas anteceſſit. Non enim profuiſſe te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, ſed ex deſtinato profuiſſe.

CAP. XI. Cleanthes exẽplo eiuſmodi utitur, ad quærẽdum,

*dum, inquit, & accerſendũ ex academia Platonem, duos pue-
ros miſi. Alter totam porticũ perſcrutatus eſt, alia quoq; loca
in quibus illũ inueniri poſſe ſperabat, percurrit, & domũ non
minus laſſus quàm irritus rediјt. Alter apud proximũ circu-
latorem reſedit, & cũ uagus atq; erro uernaculis cõgregatur* 3
*& ludit, tranſeuntẽ Platonẽ, quem nõ quæſierat, inuenit. Illũ,
inquit, laudabimus puerũ, qui quantũ in ſe erat, quod iuſſus eſt
fecit, hunc feliciter inertẽ caſtigabimus. Voluntas eſt, quæ apud
nos ponit officiũ, cuius uide quæ conditio ſit, ut me debito ob-
ſtringat. Parũ eſt illi uelle niſi profuit, parũ eſt profuiſſe, niſi
uoluit. Puta enim aliquẽ donare uoluiſſe, nec donaſſe, animum
quidẽ eius habeo, ſed beneficiũ non habeo, quod cõſummat, &
res & animus. Quemadmodũ ei qui uoluit mihi pecuniã cre-
dere, ſed non credidit, nihil debeo, ita ei qui uoluit mihi benefi-
cium dare, ſed nõ potuit, amicus quidẽ ero, ſed non obligatus.
Et uolo illi aliquid præſtare, nam & ille uoluit mihi. Cæterũ
ſi benigniore fortuna uſus præſtitero, beneficium dedero, non
gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre, huic ini-
tium à me fiet gratiæ.*

CAP. XII. *Intelligo iam quid uelis quærere. Non
opus eſt te dicere, uultus tuus loquitur. Si quis ſua cauſa nobis
profuit, ei ne, inquis, debetur aliquid? Hoc enim ſæpe te cõque-
rentẽ audio, quod quædã homines ſibi præſtãt, alijs imputãt.
Dicã mi Liberalis, ſed prius hãc quæſtiunculã diuidã, & rem
æquã ab iniqua ſeparabo. Multũ enim intereſt utrũ aliquis be-
neficium nobis det ſua cauſa, an noſtra, an ſua & noſtra. Ille
qui totus ad ſe ſpectat, & nobis prodeſt, quia aliter ſibi pro-
deſſe nõ poteſt, eo loco mihi eſt, quo qui pecori ſuo hybernũ &
æſtiuum pabulũ proſpicit, eo loco quo qui captiuos ſuos ut cõ-
modius ueneant, paſcit, & opimos boues ſaginat ac defricat,
quo laniſta, qui familiã ſuam ſumma cura exercet atq; ornat.*

Multum (ut ait Cleanthes) à beneficio diſtat negociatio.

CAP. XIII. *Rurſus non ſum tam iniquus, ut nihil ei debeā, qui cū mihi utilis eſſet, fuit & ſibi. Non enim exigo, ut ſine reſpectu ſui mihi cōſulat, imò etiā opto ut beneficiū mihi datū, uel magis danti profuerit, dūmodo id qui dabat duos intuens dederit, & inter me ſeq; diuiſerit, licet id ipſe ex maiore parte poßideat. Si modò me in cōſortiū admiſit, ſi duos cogitauit, ingratus ſum, non ſolū iniuſtus, niſi gaudeo hoc illi profuiſſe, quod proderat mihi, Summæ malignitatis eſt, nō uocare beneficiū, niſi quod dantē aliquo incōmodo affecit. Aliter illi q̃ beneficium dat ſua cauſa, reſpōdebo. Vſus me, quare potius te mihi profuiſſe dices, q̃ me tibi? Puta, inquit, aliter fieri nō poſſe me magiſtratū, q̃ ſi decē captos ciues ex magno captiuorū numero redemero, nihil debebis mihi, cū te ſeruitute ac uinculis liberauero? Atqui mea id cauſa faciā. Aduerſus hoc reſpondeo. Aliquid iſtic tua cauſa facis, aliquid mea. Tua, quòd redimis, mea quòd eligis. Tibi enim ad utilitatē tuam ſatis eſt, quoslibet redemiſſe. Itaq; debeo, non q̃ redimis me, ſed q̃ eligis: poteras enim & alterius redēptione idē cōſequi quod mea. Vtilitatem rei partiris mecū, & me in beneficiū recipis, duobus profuturum. Præfers me alijs, hoc totū mea cauſa facis. Itaq; ſi prætorem te factura eſſet decē captiuorū redēptio, decē autē ſoli captiui eſſemus, nemo quicquā tibi deberet ex nobis, quia nihil haberes quod cuiquā imputares, à tua utilitate ſeductum. Non ſum iniquus beneficij interpres, nec deſidero illud mihi tātum dari ſed & tibi.*

CAP. XIIII. *Quid ergo, inquit, ſi in ſortem nomina ueſtra cōijci iußiſſem, & tuū nomē inter redimēdos exiſſet, nihil deberes mihi? imò deberē, ſed exiguū. Quid ſit hoc dicam. Aliquid mea cauſa facis, quod me ad fortunā redēptionis admittis quod nomē meū exit ſorti debeo, quod exire potuit, tibi.*

bi. Aditũ mihi ad beneficiũ tuũ dediſti, cuius maiorẽ partem fortunæ debeo, ſed hoc ipſum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorũ mercẽnariũ beneficiũ eſt, quod qui dat, nõ cõputat cui ſed quãti daturus ſit, quod undiq; in ſe cõuerſum eſt. Vẽdit mihi aliquis frumentũ, uiuere non poſſum niſi emero, ſed nõ debeo uitã, quia emi. Nec quã neceſſariũ fuerit, æſtimo ſine quo uicturus nõ fui, ſed quàm ingratum, quòd non habuiſſem, niſi emiſſem, in quo inuehendo mercator non cogitauit, quantum auxilij allaturus eſſet mihi, ſed quantum lucri ſibi quod emi non debeo.* *quàm gratuitum

CAP. XV. *Iſto modo, inquit, ne medico quidẽ debere te, niſi mercedulã dices, nec præceptori, quia aliquid numeraueris. Atqui omniũ horũ apud nos magna charitas, magna reuerẽtia eſt. Aduerſus hoc reſpõdetur, quædã pluris eſſe, quàm emũtur. Emis à medico rem inæſtimabilẽ, uitã ac ualetudinem bonã, à bonarum artiũ præceptore ſtudia liberalia, & animi cultũ. Itaq; his nõ rei pretiũ, ſed operæ, ſoluitur, quod deſeruiunt, quod à rebus ſuis auocati nobis uacãt. Mercedẽ nõ meriti, ſed occupatiõis ſuæ ferunt. Aliud tamẽ dici poteſt uerius, quod ſtatim ponã, ſi prius quomodo iſtud refelli poßit, oſtẽdero. Quædã, inquit, pluris ſunt quàm uenierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis quãuis empta ſint, debes. Primũ quid intereſt quanti ſint, cũ de pretio inter ementẽ & uendentem conuenerit? Deinde non uenijt illud ſuo precio: ſed tuo. Pluris eſt, inquit, quã uenijt, ſed pluris uenire nõ potuit. Preciũ autem cuiuſq; rei pro tẽpore eſt. Cũ bene iſta laudaueris, tanti ſunt, quãto pluris uenire nõ poſſunt. Præterea nihil uẽditori debet, qui bene emit. Deinde etiã ſi pluris iſta ſunt, nõ tamẽ ullũ iſtic tuũ munus eſt, ut non ex uſu effectu'ue, ſed ex cõſuetudine, & annona æſtimetur. Quod tu preciũ ponis traijcienti maria, & per medios fluctus, *cũ ẹ terræ cõſpectu receßit, certã ſecanti* *cum æther è conſp.

 uiam

uiam, & proſpicienti futuras tempeſtates, & ſecuris omnibus iubenti ſubito uela ſtringi, armamenta demitti, paratos ad incurſum procellæ, & repentinũ impetũ ſtare? Huic tamen tantæ rei præmiũ uectura perſoluit. Quanti æſtimas in ſolitudine hoſpitiũ, in imbre tectũ, in frigore balneũ, aut ignem? Scio tamen quãti iſta conſecuturus diuerſoriũ ſubeã. Quantũ nobis præſtat, qui labentẽ domũ ſuſcipit, & agentẽ ex imo rimas, inſulam incredibili arte ſuſpendit. Certo tamen & leui precio fultura conducitur. Murus nos ab hoſtibus tutos, & à ſubitis latronum incurſionibus præſtat. Notum eſt tamen, illas turres pro ſecuritate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat.*

*fulſit

CAP. XVI. *Infinitũ erit, ſi latius exẽpla conquiram, quibus appareat, paruo magna cõſtare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddã debeo, nec aduerſus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicũ trãſeunt, & nos non arte quã uendunt, obligant, ſed benigna & familiari uoluntate. Itaq; medico qui nihil amplius quã manum tangit, & me inter eos, quos perambulat ponit, ſine ullo affectu facienda uitandáue præcipiens, nihil amplius debeo, quia me nõ tanquã amicũ uidit, ſed tanquã* imperatorẽ. Ne præceptorẽ quidẽ habeo cur uenerer, ſi me in grege diſcipulorũ habuit, ſi nõ putauit dignũ propria & peculiari cura, ſi nunquã in me direxit animũ, & cũ in mediũ effunderet, quæ ſciebat, nõ didici, ſed excepi. Quid ergo eſt, quare iſtis debeatur multũ? nõ quia pluris eſt quod uendiderũt quã emimus, ſed quia nobiſipſis aliquid præſtiterũt.* Ille plus impendit, quàm medico neceſſe eſt. Pro me nõ pro fama artis extimuit. Non fuit contentus remedia monſtrare, ſed admouit. Interea ſollicitus aſſedit, ad ſuſpecta tempora occurrit. Nullũ miniſteriũ oneri illi, nullum faſtidio fuit. Gemitus meos nõ ſecurus audiuit. In turba*

* emptorem: aliàs, inuocatorem

*ille magis perpendit: aliàs, pepẽdit

multorum

multorum inuocantiũ, ego illi potiſſima curatio fui. Tantum *alijs uacauit, quantũ mea ualetudo permiſerat.* Huic *ego non tanquã medico, ſed tanquã amico obligatus ſum.* Alter *rurſus in docendo me & laborẽ & tædiũ tulit, præter illa quæ præcipientibus in cõmune dicuntur, aliqua inſtillauit ac tradidit, hortando bonã indolẽ erexit, et modo laudibus fecit animum,* 4 *modo admonitionibus diſcuſſit deſidiã.* Tum *ingeniũ latens & pigrũ iniecta (ut ita dicã) manu extraxit: nec quæ ſciebat, malignè diſpẽſauit, quò diutius eſſet neceſſarius: ſed cupit ſi poſſet uniuerſa transfundere.* Ingratus *ſum, niſi illum inter gratiſſimas neceſſitudines diligo.*

CAP. XVII. *Sordidiſſimorum quoq; artificiorũ inſtitutoribus ſupra conſtitutũ aliquid adiecimus, ſi nobis opera illorũ enixior uiſa eſt, & gubernatori, & opifici uiliſſimæ mercis, & in diẽ ſe locãti corollarium aſperſimus.* In *optimis uerò artibus quæ uitã aut conſeruant, aut excolunt, qui nihil ſe plus exiſtimat debere quàm pepigit, ingratus eſt,* Adijce *quod talium ſtudiorũ traditio miſcet animos. hoc cũ factũ eſt tam medico quã præceptori precium operæ ſoluitur, animi debetur.*

CAP. XVIII. Plato *cum flumen naue tranſiſſet, nec ab illo quicquam portitor exegiſſet, honori hoc ſuo datũ credens, dixit poſitũ illi eſſe apud* Platonẽ *officium.* Deinde *paulo poſt, cum aliũ atq; aliũ gratis eadẽ tranſueheret ſedulitate, negauit illi iam apud* Platonẽ *poſitũ officiũ.* Nã *ut tibi debeã aliquid, pro eo quod præſtas, debes non tantum mihi præſtare, ſed tanquam mihi.* Non *potes ob id quenquam appellare, quod ſpargis in populum.* Quid *ergo? nihil debetur pro hoc?* Tanquam *ab uno nihil.* Cum *omnibus ſoluã, quod cum omnibus debeo.*

CAP. XIX. Neg*as, inquit, ullum dare beneficiũ eum, qui me gratuita naue per flumen* Padum *tulit?* Nego. Aliquid

boni facit, beneficiũ non dat. Facit enim ſua cauſa, aut utiq; non mea. Ad ſummã, ne ipſe quidem ſe mihi beneficiũ iudicat dare, ſed aut R.P. aut uiciniæ, aut ambitioni ſuæ præſtat, et pro hoc aliud quoddam cõmodum expectat, quã quod à ſingulis recepturus eſt. Quid ergo, inquit, ſi princeps ciuitatẽ dederit omnibus Gallis, ſi immunitatẽ Hiſpanis, nihil hoc nomine ſinguli debebunt? Quid ni debeant? Debebunt autẽ non tanquã propriũ
5 beneficiũ, ſed tanquã publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tẽpore, quo uniuerſis proderat, noluit mihi propriè ciuitatẽ dare, nec in me direxit animũ. Ita quare ei debeam qui me ſibi non ſubſtituit, cum facturus eſſet, quod fecit? Primum, cũ cogitauit Gallis omnibus prodeſſe, et mihi cogitauit prodeſſe. Eram enim Gallus, & me etiã ſi non mea, publica
6 tamen nota cõprehendit. Deinde ego quoq; illi non tanquã proprium debebo, ſed quomodo unus è populo. Non tanquam pro me ſoluam, ſed tanquam pro patria conferam.

CAP. XX. Si quis patriæ meæ pecuniã credat, non dicam me illius debitorẽ, nec hoc æs alienũ profitebor, aut candidatus, aut reus: ad exoluendum tamen hoc, portionẽ meam dabo. Sic iſtius muneris quod uniuerſis datur, debitorẽ me nego: quia dedit quidẽ, ſed non propter me: & mihi quidem, ſed neſciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum ſciam, quia ad me quoq; circuitu longo peruenit. Propter me factũ debet eſſe quod me obliget. Iſto, inquit, modo, nec Lunæ, nec Soli quicquam debes. Non enim propter te mouentur. Sed cũ in hoc moueantur, ut uniuerſa cõſeruent, & pro me mouentur: uniuerſorum enim pars ſum. Adijce nunc, quod noſtra & horum conditio diſsimilis eſt. Nam qui mihi prodeſt, ut per me proſit & ſibi, non dedit beneficium, quia me inſtrumentum utilitatis fecit. Sol autem & Luna etiam ſi nobis proſunt ſua cauſa, non in hoc tamen proſunt, ut per nos proſint ſibi. Quid enim

enim nos illis conferre poſſumus?

CAP. XXI. *Sciam, inquit, Solem ac Lunã nobis uelle prodeſſe, ſi nolle potuerint, illis autẽ non licet non moueri. Ad ſummã cõſiſtant et opus ſuũ intermittant.* Hoc *uide quot modis refellatur.* Non *ideò minus uult, qui non poteſt nolle.* Ergo *magnum argumentũ eſt firmæ uoluntatis, ne mutari quidẽ poſſe.* Vir *bonus non poteſt non facere, quod facit, non enim erit bonus, niſi fecerit.* Ergo *nec bonus uir beneficium dat, quia facit quod debet, non poteſt autem non facere quod debet.* Præterea *multum intereſt, utrum dicas, non poteſt hoc non facere, quia cogitur, an non poteſt nolle.* Nam *ſi neceſſe eſt illi facere, non debeo ipſi beneficiũ, ſed cogenti.* Si *neceſſe eſt illi uelle ob hoc, quia nihil habet melius quod uelit, ipſe ſe cogit.* Ita *quod tanquã coacto nõ deberem, tanquã cogenti debeo.* Deſinãt *inquit uelle.* Hoc *loco tibi occurrat,* Quis *tam demens eſt, ut eam neget uoluntatẽ eſſe, cui non eſt periculũ deſinendi uertendiq; ſe in contrarium: cum ex diuerſo nemo æquè uideri debeat uelle, quàm cuius uoluntas uſque eo certa eſt, ut æterna ſit?* An *ſi is quoq; uult, qui poteſt ſtatim nolle, is non uidebitur uelle, in cuius naturam non cadit nolle?*

CAP. XXII. *Agedum, inquit, ſi poſſunt, reſiſtãt.* Hoc *dicis, omnia iſta ingentibus interuallis diducta, & in cuſtodiam uniuerſi diſpoſita, ſtationes ſuas deſerant, ſubita cõfuſione rerũ ſydera ſyderibus incurrant, & rupta rerũ concordia in ruinam diuina labantur, cõtextusq; uelocitatis citatiſſimæ, in tot ſecula promiſſas uices in medio itinere deſtituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntq; oportunis libramentis, mundũ ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta uarietate ſoluantur, atq; eant in unũ omnia.* Ignis *cuncta poßideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda uorago tot deos ſorbeat.* Sit *tãti ut tu coarguaris.* Iſta *tibi cõcedere poſſunt etiã*

inuito, euntq; iſta tua cauſa, etiam ſi maior illis alia, ac prior cauſa eſt.

CAP. XXIII. Adijce nunc, quod non externa cogunt deos, ſed ſua illis in legē æterna uoluntas eſt, ſtatuerūt quæ non mutarent. Itaq; nō poſſunt uideri facturi aliquid, quāuis nolint. Quia quicquid deſinere nō poſſunt, perſeuerare uoluerūt. Nec unquā primi conſilij deos pœnitet. Sine dubio ſtare illis, & de-
7 ſciſcere in cōtrarium non licet. Sed nō ideò, quia uis ſua illos in
*ex imbecil. propoſito tenet, * in imbecillitate permanent, ſed quia nō licet ab optimis aberrare, & ſic ire decretum eſt. In prima autē illa conſtitutione, cū uniuerſa diſponerent, etiā noſtra uiderunt, rationemq; hoīs habuerunt. Itaq; nō poſſunt uideri ſua tantū cauſa decurrere, & explicare opus ſuū, quia pars operis ſumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cœleſtibus beneficium, quia etiā ſi potiora illis ſunt, in quæ oriuntur, nos
8 tamen in maiora *ituri iuuant. Adijce quod *deſtinato iuuant.
*inuitant: aliâs, itura Ideoq; obligati ſumus, qui nō in beneficium ignorantiū incidimus, ſed hæc quæ accipimus, accepturos ſcierūt, & quanquam
*ex deſtinato maius illis propoſitū ſit maiorq; actus ſui fructus, quàm ſeruare mortalia, tamē in noſtras quoq; utilitates à principio rerum præmiſſa mens eſt, & is ordo mundo datus, ut appareat curā noſtri non inter ultima habitam. Debemus parentibus noſtris pietatem, & multi non ut gignerent coierant. Dij non poſſunt uideri neſciſſe, quid effecturi eſſent, cū omnibus alimenta, pro-
*& exilia tinus * & alia prouiderint, nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos ante natura quàm fecit. Nec tam leue opus ſumus, ut illi potuerimus excidere. Vide quantū nobis permiſerit, quàm non intra hoīes humani imperij cōditio ſit. Vide inquantū corporibus uagari liceat, quæ coërcuit fine terrarū, ſed omnem in partem ſui miſit. Vide animi quantum audeant, quemamodum; ſoli aut nouerint deos,

aut

aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias non eſſe hominem tumultuariũ & incogitatũ opus. Inter maxima rerum ſuarũ natura nihil habet, quo magis glorietur, aut certe cui glorietur. Quantus iſte furor eſt, controuerſiam dijs muneris ſui facere? Quomodo aduerſus eos hic erit gratus, quibus gratia referri ſine impendio non poteſt? qui negat ab his accepiſſe ſe, à quibus quum maximè accipit: qui & ſemper daturi ſunt, & nunquã recepturi? Quanta autem peruerſitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam inficianti benignus eſt, & continuationem ipſam ſeriemq́; beneficij argumentum uocare neceſſario dantis? Nolo, ſibi habeat, quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi uoces his aſtrue. Non ideò de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas peruenit, cuiusq; beneficiorum, uel hoc maximum, quod etiam querenti daturus eſt.

CAP. XXIIII. *Non uides quemadmodũ teneram liberorum infantiam, parentes ad ſalubriũ rerum patientiã cogant? Flentiũ corpora, ac repugnãtium, diligenti cura fouent, & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura conſtringunt, & mox liberalia ſtudia inculcant, adhibito timore nolentibus: Ad ultimum audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, ſi parum ſequitur, coaptant, & applicant. Adoleſcentibus quoq;, ac iam potentibus ſui, ſi remedia metu aut intẽperantia reijciunt, uis adhibetur, ac ſeruitus. Itaq; beneficiorum maxima ſunt quæ à parentibus accipimus, dum aut neſcimus, aut nolumus.*

CAP. XXV. *His ingratis & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, ſed ne debeant, ſimiles ſunt ex diuerſo nimis grati, qui aliquid incommodi precari ſolent, his quibus obligati ſunt, aliquid aduerſi, in quo affectum memorẽ accepti beneficij approbent. An hoc recte faciant, & pia uoluntate quæritur,*

quorũ animus ſimilis eſt,prauo amore flagrantibus,qui amicæ ſuæ optant exiliũ,ut deſertam,fugientemq; comitentur,Optant inopiã,ut magis deſideranti donent:optant morbũ,ut aſsideãt. Et quicquid inimicus optaret,amantes uouent. Ferè itaq; idem exitus eſt odij et amoris inſani.Tale quiddam et his accidit,qui amicis incõmoda optant,quæ detrahant,et ad beneficiũ iniuria ueniunt: cum * ſanctius ſit uel ceſſare, quàm per ſcelus officio locum quærere. Quid ſi gubernator à Dijs tempeſtates infeſtiſsimas, & procellas petat,ut gratior ars * ſua periculo fiat? Quid ſi imperator deos oret,ut magna uis hoſtium circumfuſa caſtris,foſſas ſubito impetu compleat,& uallum trepidante exercitu conuellat,& in ipſis portis,infeſta ſigna conſtituat, quo maiore cum gloria rebus lapſis, profligatisq; ſuccurrat? Omnes iſti beneficia ſua deteſtabili uia ducunt,qui deos contra eum aduocant, cui ipſi affuturi ſunt, & ante illos ſterni,quàm erigi uolunt.Inhumana iſta et peruerſe grati animi natura eſt, contra eum optare,cui honeſte deeſſe non poſsis.

*ſatius

*ſuo

CAP. XXVI. Non nocet, inquit, illi uotum meũ,quia ſimul opto & periculum & remedium. Hoc dicis nonnihil te peccare, ſed minus quàm ſi ſine remedio periculum optares. Nequitia eſt,ut extrahas mergere,euertere ut ſuſcites,ut emittas includere. Non eſt beneficium iniuriæ finis,nec unquam id detraxiſſe meritum eſt,quod ipſe qui detraxit, intulerat. Non uulneres me malo,quàm ſanes.Potes inire gratiam,ſi quia uulneratus ſum ſanas,non ſi uulneras,ut ſanandus ſim. Nunquam cicatrix niſi collata uulneri placuit, quod ita coiſſe gaudemus, ut non fuiſſe mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat uotum, quanto inhumanius ei optes,cui beneficium debes?

CAP. XXVII. Simul,inquit,ut poſsi ferre illi opẽ precor. Primũ ut te in media parte uoti tui occupẽ,iã ingratus es,

Nond

Nōdum audio quid illi uelis præſtare, ſcio quid illū uelis pati. Solicitudinē illi et metū, & maius aliquod imprecaris malū, ut ope indigeat, Hoc contra illum eſt. Optas, ut tua indigeat ope. Hoc pro te eſt, nō ſuccurrere uis illi, ſed ſoluere. Qui ſic properat, ipſum ſolui uult non ſoluere. Ita quod unum in uoto tuo honeſtum uideri poterat, turpe & ingratum eſt, nolle debere, Optas enim non ut tu facultatem habeas referendæ gratiæ, ſed ut ille neceſsitatē implorandæ rei. Superiorem te facis, & quod nefas eſt, benemeritū ad pedes tuos mittis. Quāto ſatius eſt honeſta uoluntate debere, quàm per malam rationem ſoluere? Si inficiareris quod acceperas minus peccares, nihil enim niſi quod dederat, amitteret. Nūc uis illū ſubijci tibi iactura rerū ſuarum, & ſtatus mutatione in id deuocari, ut infra beneficia ſua iaceat. Gratum te reputabo, corā eo cui prodeſſe uis, opta. Votum tu iſtud uocas, quod inter gratum & inimicum poteſt diuidi, quod nō dubites aduerſariū & hoſtem feciſſe, ſi extrema taceantur. Hoſtes quoq; optauerunt capere quaſdā urbes, ut ſeruarent, & uincere quoſdam, ut ignoſcerent. Nec ideò nō hoſtilia uota, in quibus quod mitiſsimum eſt, poſt crudelitatem uenit. Deniq; qualia eſſe iudicas uota, quæ nemo tibi minus uolet, quā is pro quo fiunt ſuccedere. Peſsime cū eo agis, cui uis à dijs noceri à te ſuccurri, inique cū ipſis dijs. Illis enim duriſsimas partes imponis, tibi humanas. Vt tu proſis, dīj nocebunt. Si accuſatorē ſubmitteres, quem deinde remoueres, ſi aliqua illū lite implicares, quā ſubinde diſcuteres, nemo de tuo ſcelere dubitaret. Quid intereſt, utrum iſtud fraude tentetur an uoto? Niſi quod potētiores illi aduerſarios quæris. Non eſt quod dicas, quā enim illi iniuriam facio? Votum tuū aut ſuperuacuum eſt, aut iniurioſum, imò iniurioſum, etiam ſi irritum. Quicquid non efficis, dei munus eſt, iniuria uerò, quicquid optas. Sat eſt, Tibi non aliter debemus iraſci, quàm ſi profeceris.

CAP. XXVIII. *Si uota, inquit, ualuiſſent, & in hoc ua luiſſent, ut tutus eſſes. Primũ certum mihi optas periculum ſub incerto auxilio. Deinde utrũq; certum puta, quod nocet, prius eſt. Præterea tu conditionem uoti tui noſti, me tempeſtas occu pauit, portus ac præſidij dubium. Quantũ exiſtimas tormentum, etiã ſi accepero, eguiſſe? etiam ſi ſeruatus fuero, trepidaſſe? etiã ſi abſolutus fuero, cauſam dixiſſe? Nullius metus tã gratus eſt finis, ut non gratior ſit ſolida & inconcuſſa ſecuritas. Opta ut reddere mihi beneficium poſsis, cum opus erit, nõ ut opus ſit. Si eſſet in tua poteſtate quod optas, ipſe feciſſes.*

CAP. XXIX. *Quanto hoc honeſtius uotũ eſt, opto in eo ſtatu ſit, quo ſemper beneficia diſtribuat, nunquã deſideret. Sequatur illũ materia, qua tam benigne utatur largiendo iuuãdoq;, ut nunquam illi ſit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per ſe pronam ad humanitatem, ad miſericordiam & clementiam, iritet ac prouocet turba gratorum, quos illi & habere cõtingat, nec experiri neceſſe ſit. Ipſe nulli implacabilis ſit, ipſi nemo placandus. Tam æquali in eum fortuna indulgentia perſeueret, ut nemo in illum poſsit eſſe, niſi conſcientia gratus. Quanto hæc iuſtiora uota ſunt, quæ te in nullam occaſionem differunt, ſed gratum ſtatim faciunt. Quid enim prohibet referre gratiam proſperis rebus? Quam multa ſunt, per quæ quicquid debemus, reddere etiã felicibus poſſumus. Fidele conſiliũ, aſsidua conuerſatio, ſermo comis, & ſine*
9 *adulatione iucundus, aures ſi deliberare uelit, diligentes, tutæ,*
* *ſecretæ, conuictus familiaritas. Neminem tam alte ſecunda poſuerunt, ut non illi eo magis amicus deſit, quia nihil abſit.*

* *ſi credere*

CAP. XXX. *Iſta triſtis & omni uoto ſubmouenda* occaſio, ac procul repellenda. Vt gratus eſſe poſsis, iratis Dijs opus eſt? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es. Propone in animo tuo carcerẽ,*

* *optio*

uinc

uincula,ſordes,ſeruitutem,bellum,egeſtatem. Hæc ſunt occaſiones tui uoti,ſiquis * tecum traxit per iſta dimittitur. Quin potius eum potentem eſſe uis,cui plurimum debes,& beatum? Quid enim(ut dixi)uetat te referre,etiã ſumma felicitate præditis gratiã,cuius plena tibi occurret & uaria materia? Quid? tu neſcis debitum etiam locupletibus ſolui. Ne te inuitum diſtringam:Omnia ſane excluſerit opulenta felicitas,monſtrabo tibi,cuius rei inopia laborant magna faſtigia,quid omnia poſſidentibus,deſit. Scilicet ille,qui uerum dicat, & hominẽ inter mentientes ſtupentem , ipſaq; conſuetudine pro rectis blanda audiendi,ad ignorãtiam ueri perductum, uindicet * à conſenſu concentuq́; falſorum. Non uides quemadmodũ illos in præceps agat extincta libertas,& fides in obſequium ſeruile ſubmiſſa,dum nemo ex animi ſui ſententia ſuadet,diſſuadetq́;,ſed adulandi certamen eſt,& unum amicorũ omniũ officium, una contentio,quibus blandiſsime fallat? Ignorauere uires ſuas, & dum ſe tam magnos quàm audiunt credunt,attraxere ſuperuacua, & in diſcrimen rerum omnium peruentura bella, utilem & neceſſariam rupere concordiam: ſecuti iram, quàm nemo reuocabat,multorum ſanguinẽ hauſerunt,fuſuri nouiſsime ſuũ dum uindicant inexplorata pro certis,flectiq; non minus exiſtimant turpe quàm uinci,& perpetua credunt, quæ in ſummum perducta maxime nutant. Ingentia * ſuper ſe caſura re- 10
gna fregerunt,nec intellexerunt in illa ſcena & uanis & cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipſos nihil non aduerſi expectare debuiſſe,ex quo nihil ueri audire potuerũt.

*tecum contraxit: al's, te contraxit.

* cum ſenſu contemptuq; falſorum

* ſuper ſe ac ſuos regna freg.

CAP. XXXI. Cum bellum Græciæ indiceret Xerxes animum tumentem, oblitumq́; quàm caducis confideret,nemo non impulit. Alius aiebat,non laturos nuntium belli,& ad primam aduentus famam, terga uerſuros. Alius nihil eſſe dubij, quin illa mole non uinci ſolum Græcia,ſed obrui poſſet:magis

uerendum,ne uacuas deſertasq; urbes inuenirent,& profugis hoſtibus uaſtæ ſolitudines relinquerentur, non habituris, ubi tantas uires exercere poſſent. Alius illi uix rerum naturam ſufficere,anguſta eſſe claßibus maria,militi caſtra, explicandis equeſtribus copijs campeſtria,uix patere cœlum *ſagittis ad emittenda omni manu tela. Cum in hunc modum multa undiq; iactarentur, quæ hominem nimia æſtimatione ſui furentē concitarent, Demaratus Lacedæmonius ſolus dixit, ipſam illam qua ſibi placeret multitudinem indigeſtam & grauem, metuendam eſſe ducenti: non enim uires, ſed pondus habere, immodica nunquam regi poſſe, nec diu durare, quicquid regi non poteſt. In primo,inquit,ſtatim monte Lacones obiecti, dabunt tibi ſui experimentum. Tot iſta gentium milia trecenti morabuntur,hærebunt in ueſtigio fixi, & commiſſas ſibi anguſtias tuebuntur, & corporibus obſtruent. Tota illos Aſia non mouebit loco. Tantas minas belli,& penè totius generis humani ruentis impetum,paucißimi ſuſtinebunt. Cum te mutatis legibus ſuis natura tranſmiſerit, in ſemita hærebis, & æſtimabis futura damna, cum computaueris quanti Thermopylarum anguſta conſtiterint. Scies te fugari poſſe,cum ſcieris poſſe retineri.Cedent quidem tibi pluribus locis uelut torrentis * modo ablati,cuius cum magno terrore, prima uis defluit: Deinde hinc atq; illinc * coorientur, & tuis te uiribus prement. Verum eſt quod dicitur, maiorem belli apparatum eſſe,quàm qui recipi ab his regionibus poßit, quas oppugnare conſtituis. Sed hæc res contra nos eſt. Ob hoc ipſum te Græcia uincet, quia non capit. Vti toto te non potes. Præterea, quæ una rebus ſalus eſt, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labentia. Multo ante uinceris, quàm uictum eſſe te ſentias. Cæterum non eſt,quod exercitum tuum ob hoc ſuſtineri putes non

*ſatis

Cōmiſſas dixit adeo anguſtas,ut ſe inuicem contingant.

*mole

*adorientur

non poſſe, quia numerus eius duci quoq; ignotus eſt. Nihil tam magnum eſt, quod perire non poßit, cui naſcitur in perniciem, ut alia quieſcant, ex ipſa magnitudine ſua cauſa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat, diuina atque humana impellentem, & * mutantem quicquid obſtiterat, trecenti ſtare iuſſerunt: ſtratusq; per totam Græciam paßim Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba diſtaret. Itaq; Xerxes pudore quàm damno miſerior, Demarato gratias egit, quod ſolus ſibi uerum dixiſſet, & permiſit petere quod uellet: petit ille, ut Sardis maximam Aſiæ ciuitatem curru uectus intraret, rectam capite tiaram gerẽs: id ſolis datum regibus. Dignus fuerat præmio antequam peteret, ſed quàm miſerabilis gens, in qua nemo fuit, qui uerum diceret regi, niſi qui non dicebat * ſibi.

*minitantẽ

* Sibi, id eſt, ſuo cõmodo.

CAP. XXXII. Diuus Auguſtus filiam * intra pudicitiæ maledictum impudicam relegauit, & flagitia principalis domus in publicum emiſit. Admiſſos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comeſſationibus ciuitatem, forum ipſum ac roſtra, ex quibus pater legem de adulterijs tulerat, filiæ in ſtupra placuiſſe, quotidianum ad Marſiam concurſum, cum ex adultera in quæſtuariam uerſa, ius omnis licentiæ ſub ignoto adultero peteret. * Hæc tam uindicanda principi quàm tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad uindicantem redit) parum potens iræ, publicauerat. Deinde cum interpoſito tempore in locum iræ ſubijſſet uerecundia, gemens, quod non illa ſilentio preßiſſet, quæ tamdiu neſcierat, donec loqui turpe eſſet, ſæpe exclamauit, Horum mihi nihil accidiſſet, ſi aut Agrippa, aut Mecœnas uixiſſet. Adeo tot habenti milia hominum duos reparare difficile eſt. Cæſæ ſunt legiones, & protinus ſcriptæ. Fracta claßis, & intra paucos dies natauit noua. Sæuitum eſt in opera publica ignibus, ſurrexerunt meliora conſumptis. Tota uita, Agrippæ & Mecœnatis uacauit locus

* ultra

II

* Hæc non tam uind.

locus. Quid putem, deſuiſſe ſimiles qui aſſumerentur, an ipſius uitium fuiſſe, qui maluit quæri, quàm quærere? Non eſt quod
ſolos exiſtimemus Agrippam & Mecœnatem ſolitos illi uera dicere, qui ſi uixiſſent, inter diſsimulantes fuiſſent. Regalis ingenij mos eſt, in præſentium contumeliam amiſſa laudare, & his uirtutem dare uera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non eſt.

CAP. XXXIII. Sed ut me ad propoſitum reducam, uides quàm facile ſit, gratiam referre felicibus, & in ſumma humanarum opum poſitis: dic illis non quod uolunt audire, ſed quod audiſſe ſemper uolent. Plenas aures adulationibus aliquando uera uox intret. Da conſilium utile. Quæris quid felici præſtare poſsis? Effice, ne felicitati ſuæ credat, ut ſciat illam multis & fidis manibus continendã. Parum in illum cõtuleris ſi illi ſtultam fiduciam permanſuræ ſemper potentiæ excuſſeris docuerisq; mobilia eſſe quæ dedit caſus, & maiore curſu fugere quàm ueniunt, nec his portionibus, quibus ad ſummam peruentum eſt, retrò iri, ſæpe inter fortunã maximã & ultimã nihil intereſſe? Neſcis quantum ſit pretium amicitiæ, ſi nõ intelligis multum te ei daturũ, cui dederis amicum, rẽ non domibus tantum, ſed ſeculis raram, quæ nõ aliubi magis deeſt, quàm ubi creditur abundare. Quid? iſtos tu libros, quos uix nomenclatorũ cõplectitur, aut memoria, aut manus, amicorũ exiſtimas eſſe? Non ſunt iſti amici, qui agmine magno ianuam pulſant, qui in primas & ſecundas admiſsiones digeruntur. Conſuetudo iſta uetus eſt regibus, regesq; ſimulantibus, populum amicorum deſcribere. Eſt proprium ſuperbiæ, magno æſtimare introitum ac tactum ſui liminis, pro honore dare, ut oſtio ſuo propius aſsideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa ſunt oſtia, quæ receptos quoq; excludunt.

CAP. XXXIIII. Apud nos primi omniũ Graccus, & mox

*mox Liuius Druſus inſtituerunt ſegregare turbam ſuam, & alios in ſecretũ recipere, alios cũ pluribus, alios cũ uniuerſis. Habuerunt itaq; iſti amicos primos, habuerunt & ſecundos, *nunquã ueros. Amicum uocas, cuius diſponitur ſalutatio, aut poteſt huius tibi patere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, ſed illabitur? Huic peruenire uſq; ad diſtringendã libertatẽ licet, cuius uulgare & publicũ uerbũ & promiſcuũ ignotis, Aue, nõ niſi ſuo ordine emittitur? Ad quencunq; itaq; iſtorũ ueneris, quorũ ſalutatio urbẽ concutit, ſcito, etiã ſi animaduerteris obſeſſos ingenti frequentia uicos, & cõmeantiũ in utranq; partẽ cateruis itinera cõpreſſa, tamen uenire te in locũ hominibus plenũ amicis uacuũ. In pectore amicus, nõ in atrio quæritur. Illò recipiendus eſt, illic retinendus eſt, & in ſenſus recondẽdus. Hoc doce gratus es. Male de te exiſtimas, ſi inutilis es, niſi afflicto, ſi rebus tutis ſuperuacuus. Quẽadmodum te & in dubijs & in aduerſis, & in lætis ſapienter geris, & dubia prudenter tractas, aduerſa fortiter, læta moderate: ita in omnia utilẽ te amico exhibere potes, ſi aduerſa eius nec deſerueris, nec optaueris. Multa nihilominus, ut nõ optes, in tanta uarietate quæ tibi materiã exercendæ fidei præbeãt, incident. Quemadmodũ qui optat diuitias alicui in hoc, ut illarũ partẽ ipſe ferat, quãuis pro illo uideatur optare, ſibi proſpicit: ſic qui optat amico aliquã neceßitatẽ, quã adiutorio ſuo fideq; diſcutiat, quod eſt ingrati, ſe illi præfert, & tanti æſtimat illũ miſerũ eſſe, ut ipſe gratus ſit, & ob hoc ipſum ingratus eſt. Exonerare enim ſe uult, & graui ſarcina liberare. Multum intereſt, utrum properes referre gratiam, ut reddas beneficium, an ne debeas. Qui reddere uult, illius ſe commodo aptabit, & idoneum illi uenire tempus uolet. Qui nihil aliud quàm ipſe liberari uult, quacunque ad hoc cupiet peruenire, quod eſt peßimæ uoluntatis.

*neutros ueros

12

CAP. XXXV. Iſta, inquis, nimia feſtinatio ingrati eſt? id apertius exprimere non poſſum, quã ſi repetiuero quod dixi, nõ uis reddere acceptũ beneficiũ, ſed effugere. Hoc dicere uideris. Quãdo iſto carebo? Quocunq; modo mihi laborãdum eſt, ne iſti obligatus ſim. Si optares ut illi ſolueres de ſuo, multum abeſſe uidereris à grato, hoc quod optas iniquius eſt. Execraris enim illũ, & caput ſanctum tibi dira imprecatione defigis. Nemo, ut exiſtimo, de immanitate animi tui dubitaret,
*mortem ſi aperte illi paupertatẽ, ſi captiuitatẽ, ſi famẽ, ac *metũ impre-
13 careris. At quid intereſt, utrũ uox iſta ſit uoti tui? Sanius enim aliquid horũ opta. I nunc & hoc eſſe gratũ puta, quod ne ingratus quidẽ faceret, qui modo non uſq; in odium, ſed tantum ad inficiationem beneficij perueniret.

CAP. XXXVI. Quis piũ dicet Aeneã, ſi patriã capi uoluerit, ut captiuitate patrẽ eripiat? Quis Siculos iuuenes, ſi
14 ut bona liberis exẽpla monſtrarẽt, optauerũt ut Aetna immẽſa igniũ ui ſupra ſolitũ ardẽs, daret ipſis occaſionẽ exhibendæ pietatis, ex medio parẽtibus incẽdio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, ſi punicũ bellũ ut finiret, perſeuerare maluit. Nihil Decijs, quod morte patriã ſeruauerunt, ſi prius optauerãt, ut deuotiõi fortiſſimæ locũ, ultima rerũ neceſſitas faceret. Grauiſſima infamia eſt medici, opus quærere medici. Multi quos au-
*irritauerãt xerãt morbos, & *reuocauerãt, ut maiore gloria ſanaret, non potuerũt diſcutere, aut cũ magna miſerorũ uexatiõe uicerunt.

CAP. XXXVII. Calliſtratũ aiunt, ita certe Hecaton autor eſt, cũ in exiliũ iret, in quod multos ſimul cũ illo ſeditioſa ciuitas, & intẽperãter libera expulerat, optante quodam, ut Atheniẽſibus neceſſitas reſtituẽdi exules eſſet, abominatũ talẽ reditũ. Rutilius noſter animoſius. Cũ enim quidã illũ cõſolaretur, & diceret inſtare arma ciuilia, breui futurum, ut omnes exules reuerterẽtur, quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi

peiorem reditũ,quàm exitũ optares? Malo,ut patria in exilio meo erubeſcat,quã reditum mœreat. Nõ eſt iſtud exiliũ,cuius 15
neminẽ nõ magis quã damnatũ pudet. Quemadmodũ illi ſer- 16
*uauerunt bonorũ ciuiũ officiũ, qui reddi ſibi penates ſuos noluerunt clade cõmuni,quia ſatius erat duos *iniquo malo affici,quàm omnes publico. Ita nõ ſeruat grati hominis affectum, qui bene de ſe merentẽ difficultatibus uult opprimi, quas ipſe ſubmoueat,qui etiã ſi bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem,nedum in gloriam eſt, incẽdium extinxiſſe quod feceris.In quibuſdam ciuitatibus impium uotum, ſceleris uicem tenuit.*

**unico malo:aliàs,uno*

CAP. XXXVIII. *Demades certè Athenis eũ qui neceſſaria funeribus uenditabat, dãnauit, cũ probaſſet magnum lucrũ optaſſe,quod cõtingere illi ſine multorũ morte non poterat. Quæri tamen ſolet,an merito dãnatus ſit? Fortaſſe optauit,non ut multis uẽderet,ſed ut chare,ut paruo ſibi cõſtarent quæ uẽditurus eſſet. Cũ conſtet negociatio ex empto & uendito,quare uotũ eius in unã partẽ trahis, cum lucrũ ex utraq; ſit? Præterea omnes licet,qui in iſta negociatiõe ſunt, damnes, omnes enim idẽ uolunt,idẽ intra ſe optant. Magnã hominum partẽ damnabis.Cui enim nõ ex alieno incõmodo lucrũ? Miles bellũ optat, in gloriã: Agricolã annonæ charitas erigit:*Eloquentiæ exceptat preciũ litiũ numerus:Medicis grauis annus in quæſtu eſt: Inſtitores delicatarũ merciũ,iuuentus corrupta locupletat.Nulla tẽpeſtate, nullo igne lædantur tecta, iacebit opera fabrilis. Vnius uotũ deprehẽſum eſt, omnium ſimile eſt.* 17
An tu Aruntiũ & Ateriũ, & cæteros qui captandorũ teſtamentorum artẽ profeſſi ſunt,non putas eadẽ habere quæ deſignatores & libitinarios uota? Illi enim quorũ mortes optent, neſciunt:hi familiariſſimũ quenq;, cũ quo propter rem amicitiæ plurimũ eſt,mori cupiunt. Illorum damno nemo uiuit, hos

**Eloquẽtiæ principes exoptant litiũ numerũ*

quiſquis differt exhaurit. Optant ergo non tantū ut accipiant, quod turpi ſeruitute meruerunt, ſed etiã ut tributo graui liberentur. Non eſt itaq; dubiū, quin hi magis quod damnatum eſt in uno optēt, quibus quiſquis morte profuturus eſt, uita nocet. Omniū tamen iſtorū tam nota ſunt uota, quã impunita. Deniq;
18 ſe quiſq; conſulat, & in ſecretū pectoris ſui recedat, & inſpiciat quid tacitus optauerit. Quàm multa ſunt uota, quæ etiam ſibi fateri pudet, quàm pauca quæ facere corã teſte poßimus.

CAP. XXXIX. Sed non quicquid reprehēdendum, etiã damnandū eſt, ſicut hoc uotū amici, quod *in manibus eſt, male utentis bona uoluntate, & in id incidētis uitiū quod euitat. Nam dum gratū animū feſtinat oſtēdere, ingratus eſt. Hic, ait, in poteſtatē meã recidat, gratiã meã deſideret, ſine me ſaluus, honeſtus, tutus eſſe nō poßit. Tam miſer ſit, ut illi benefi-
19 cij loco ſit quicquid redditur. *Hæc dijs audiētibus? Circumuenient illum domeſticæ inſidiæ, quas ego poßim ſolus opprimere. Inſtet potens inimicus & grauis, infeſta turba, nec inermis, creditor urgeat & accuſator.

*immane eſt

*Hinc Dij circūueniant illinc

CAP. XL. Vide quàm ſis æquus, horum optares nihil, ſi tibi beneficiū non dediſſet. Vt alia taceã, quæ grauiora committis, peßima pro optimis referēdo, hoc certe delinquis, quod nō expectas ſuū cuiuſq; rei tēpus, quod æque peccat, qui non ſequitur, quã qui antecedit. Quomodo nō ſemper beneficiū recipiendū eſt, ſic nō utiq; reddendū. Si mihi nō deſideranti redderes, ingratus eſſes, quãto ingratior es, qui deſiderare me cogis? Expecta. Quare ſubſidere apud te munus meum nō uis? Quare obligatū moleſte fers? Quare quaſi cū acerbo fœneratore *reſignare rationem parem properas? Quid mihi negotium quæris? Quid in me deos immittis? Quomodo exigeres, qui ſic reddis?

*ſignare

CAP. XLI. Ante omnia ergo Liberalis hoc diſcamus,

benefic

beneficia ſecure debere, & occaſiones reddendorũ obſeruare, nõ manu facere. Hanc *ipſam cupiditatẽ primo quoq; tẽpore liberãdi ſe, meminerimus ingrati eſſe.* Nemo *enim libẽter reddit, quod inuitus debet, & quod apud ſe non uult eſſe, onus iudicat eſſe nõ munus.* Quanto *melius ac iuſtius in prõptu habere merita amicorũ, & offerre nõ ingerere, nec obæratũ ſe iudicare?* Quoniã *beneficiũ cõmune uinculum eſt, & inter ſe duos alligat.* Dic, *nihil moror, quò minus tuũ reuertatur ad te, opto hilaris accipias, ſi neceſſitas alterutri noſtrũ imminet, fatoq; quodã datum eſt, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui ſolet.* Ego *paratus ſum, nulla mora in* Turno *eſt: oſtendam hunc animum, cùm primum tempus aduenerit.* Interim *dij teſtes ſunt.*

CAP. XLII. *Soleo mihi* Liberalis *notare hunc in te affectum, & quaſi manu prẽdere, uerẽtis & æſtuantis, ne in ullo officio ſis tardior.* Nõ *decet gratum animum ſollicitudo contra ſummam fiduciã ſui, & ex conſcientia ueri amoris dimiſſa eſt omnis anxietas.* Tam *conuitiũ eſt recipere quod non debes, quã non dare quod debes.* Hoc *beneficij primum dati ſit ius, ut recipiẽdi tẽpus eligat qui dedit.* At *uereor ne homines de me ſecius loquãtur.* Male *agit qui famæ, nõ conſcientiæ gratus eſt.* Duos *iſtius rei iudices habes, illũ quẽ nõ potes, &* 20
quẽ potes. Quid *ergo ſi nulla interuenerit occaſio? ſemper debebo? debebis, ſed palã debebis, ſed libẽter debebis, ſed cũ magna uoluptate apud te depoſitũ intueberis.* Pœnitet *accepti beneficij, quẽ nondum redditi piget.* Quare *qui tibi dignus uiſus eſt, à quo acciperes, indignus uideatur, cui diu debeas?*

CAP. XLIII. In *magnis erroribus ſunt, qui ingẽtis animi credunt proferre, donare,* Pluriũ *ſinum ac domũ replere, cũ iſta interdũ non magnus animus faciat, ſed magna fortuna.* Neſciunt *quanto maius ac difficilius interim ſit capere*

*quàm ſundere. Nam ut nihil alteri detraham, quoniam utrumq; ubi uirtute fit, par eſt, non minoris eſt animi beneficium debere, quàm dare. Eo quidem operoſius hoc quàm illud, quo maiore diligentia cuſtodiuntur accepta quam dantur. Ideo non eſt trepidandum, quam cito reponamus, nec properandum intempeſtiuè: quia æquè delinquit, qui ad referendam gratiam ſuo properat tempore alieno, quam qui ſuo ceſſat. Poſitum eſt illi apud me, nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautum eſt. Non poteſt hoc beneficium perdere, niſi mecum, imò ne mecum quidem. Egi illi gratias, id eſt, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præſtet ſe in utrunq; facilem: ſi uult recipere beneficium, referamus reddamusq; læti: illud apud nos cuſtodiri mauult, quid theſaurum eius *eripimus? quid cuſtodiam recuſamus? Dignus eſt cui utrum uolet, liceat. Opinionem quidem et famam eo loco habeamus, tanquam quæ non ducere, ſed ſequi debeat.*

**eruimus*

FINIS SEXTI LIBRI.

ANNOTAT. IN EVNDEM.

CAPVT IX.

1 Vt beneficiũ daret, debuit. Longobardicus habebat, dare debuit. Suſpicor deeſſe uerbum. Vt beneficium daret, uelle debuit.

CAPVT. X.

2 Sed quod beneficium non eſſet. Conſentiebant tres diuerſi codices, & in his Longobardicus, quanquã mihi, non, quæ uox in prioribus æditionibus non erat, uidetur ſupereſſe. Sic enim ratiocinatur Seneca. Si in beneficio tantum poteſt uoluntas, ut debeamus ei, cuius promptiſsimæ iuuandi uoluntati fortuna defuit, è contrario beneficium illi non debebimus, cui ſuppetiit fortuna, ſed uoluntas non anteceſsit.

CAP. XI.

3 Cum uagus atque erroneus. Ita uetus æditio. Longobardicus habebat, atque error: unde coniicio, erro fuiſſe ſcriptum, quod librarius errore uertit in erroneum. Mox in Baſilienſi codice repperi, erro ſcriptum.

Modo

4 Modo laudibus affecit animum. Longobardicus habebat, fecit animum, hoc eſt, animauit ad ſtudia. Et elegans eſt facere animos.

CAP. XIX.

5 Sed tanquam Rom. Pop.partem. Sic uetus æditio,in nonnullis erat,publice partum. Lõgobardicus habebat germanam ſcripturam, publici partem.

6 Sed commune munus ex populo. Ita ſuperiores æditiones, & conſentiebat Longobardicus.Nos tamen non ueriti ſumus reponere,unus è populo:retulit enim illud Græcum εἷς τῶν πολλῶν.

CAP. XXIII.

7 Sed non ideò quia uis ſua illos &c. Longobardicus habet, ſed non aliud,quàm quia uis ſua illos in propoſito tenet, nec in imbecillitate permanent.Senſus fere conſentit.

8 In maiora ituros iuuant,Lõgobardicus habebat,in maiora ituri,ut referatur ad Solem & Lunam.

CAP. XXIX.

9 Aut res ſi deliberare uelit, diligentes,tu te ſic credere.Sic habebant ſuperiores æditiones, nec ſuffragabatur codex Longobardicus. Nos, ut ſpero, feliciter germanam ſcripturam repoſuimus, aures ſi deliberare uelit,diligentes,tutæ,ſecretæ.Diligentes ut attendant,tutæ ne prodant,ſecretæ ne ſpargant in uulgus.

CAP. XXX.

10 Ingentia ſuper ſe ac ſua regna fregerũt.Ita uetus æditio:Nonnulli pro hac ſua, habebant ac ſuos. Neutra lectio uacat mendo, nec dubium eſt,quin ſcriba, pro caſura,ſcripſerit ac ſua.

CAP. XXXII.

11 Intra impudicitiæ maledictum.Longobardicus habebat,ultra, uerum ut intra legamus faciunt quæ ſequuntur, in publicum emiſit, Quanquam ſi legas ultra, ſenſus eſt tolerabilis, non ſolum laborabat infamia,ſed in propatulo res erat. Mox.Narrauit noua,alii nectauit, Longobardicus notauit. Natauit haud dubie legendum.

CAP. XXXIIII.

12 Prior æditio ſic habebat,Hunc peruenire uſque ad diſtribuendam libertatem licet, cuius uulgare & publicum uerbum & promiſcuum? Ignotus nõ niſi ſuo ordine emittitur. Ex hoc ſermone cuius & ordo deprauatus erat,& uerba,nihil omnino ſenſus poterat elici. Exemplar peruetuſtũ hactenus opitulabatur, ut certis ueſtigiis germanam lectionem deprehenderimus. Pro hunc, habebat huic, poſt ignotus,habebat,habe. Iam nationibus quibuſdã peculiare eſt,pro b, ſonare u conſonantem,& germanicum eſt aſpirare nonnunquam & tenues, ita factum eſt,ut pro aue, ſcriptum ſit habe. Ad hunc itaque modum ſynceram ſcripturam repoſuimus. Huic peruenire uſque ad

diſtringendam libertatem licet, cuius uulgare & publicum uerbum, & promiſcuum ignotis, Aue, non niſi ſuo ordine emittitur? Diſtringere libertatem dixit, pro expromere, quemadmodum diſtringimus gladium. Amicitiæ proprium eſt, liberas inuicem uoces emittere. Quando autem amicus ille ſalutator audebit libertatem hanc exercere in amicum, cui non licet uerbum, Aue, quod uulgo ignotus dicit ignoto, niſi ſuo ordine emittere.

CAP. XXXV.

13 Vtrum uox iſta ſit uoti tui. Sanius aliquid horum opta. Ita ſuperior æditio, nec ſuffragabantur exemplaria. Itaque diuinauimus fuiſſe ſcriptum, utrum uox iſta tua ſit, an uoti tui? Sanus aliquid horum opta. Senſus eſt, fortaſſe non imprecaris talia amico, ſed quid refert quum optes? Sanus aliquid tale opta tibi. Hinc coniecta, quàm immaniter optes amico. Sciui nunc. alii, Sum nunc. Alii, Si in nunc. Arbitror legendum, I nunc.

CAP. XXXVI.

14 Immenſa ignium ui. Codices aliquot manu deſcripti habebant inſuper, Ex, ui, fecerant, in, ex, ſupra, ſuper. Codex uetuſtiſsimus habebat ſic, Quis Siculos iuuenes, ut bona liberis exépla, monſtrabit, ſi optauerint ut Aetna immenſam ignium uim, ſupra ſolitum ardens & incenſa, præcipitet, datura ipſis occaſionem, &c.

CAP. XXXVII.

15 Quàm reditum meum mœreat: pro mœreat Longobardicus habebat, hæreat. Fortaſsis ſcriptum erat horreat.

16 Quemadmodum illi. Hic aliquis enarrator adiecerat, ſ. Calliſtratus & Rutilius: In Longobardico non erant.

CAP. XXXVIII.

17 Eloquentiæ pretium exoptat litium numerus. Quoniam hinc nullus exiſtit ſenſus, uerteram exoptat in exceptat, idq; poſt comperi in codice Longobardico.

18 In ſecreta pectoris ſui reddat. alius redeat. Non dubito quin legendum ſit recedat.

CAP. XXXIX.

19 Hinc dii circumueniant. Longobardicus habebat, Hæc diis audientibus? Circumueniant illum.

CAP. XLII.

20 Illum quem potes. alius habebat, quem non potes. Cum nihil ſuffragentur exemplaria, legendum arbitror, duo iſtius rei iudices habes, te quem non potes fallere, illum quem potes.

LIBER VII. ET VLTIMVS, DE BENEFICIIS.

BONVM *mi* Liberalis *habeas animum,* CAP. I.
In *manibus terræ.* Non *hic te carmine longo, atq; per ambages & longa exorſa tenebo.* Reliquias *hic liber cogit.* Exhauſta *materia circumſpicio, non quid dicam, ſed quid non dixerim.* Boni *tamen conſules quicquid ſupereſt, cum tibi ſuperfuerit.* Si *uoluiſſem lenocinari mihi, debuit paulatim opus creſcere, & ea pars in finem reſeruari, quam quilibet etiam ſatiatus appeteret.* Sed *quicquid maximè neceſſarium erat in primum *ſtatum congeſſi: nunc ſiquid effugit, recolligo.* Nec **ſtatim *mehercule ſi me interrogas nimis ad rem exiſtimo pertinere, ubi dicta ſint quæ regunt mores, perſequi cætera, non in remedium animi, ſed in exercitationẽ ingenij inuenta.* Egregie *enim hoc dicere* Demetrius Cynicus, *uir meo iudicio magnus, etiam ſi maximis comparetur, ſolet: plus prodeſſe, ſi pauca præcepta ſapientiæ teneas, ſed illa in promptu tibi & in uſu ſint, quàm ſi multa quidem didiceris, ſed illa nõ habeas ad manum.* Quemadmodum, *inquit, magnus luctator eſt, non qui omnes numeros nexusq; perdidicit, quorum uſus ſub aduerſario rarus eſt, ſed qui in uno ſe, aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occaſiones intentus ſpectat.* Nec *enim refert quàm multa ſciat, ſi ſcit quantum uictoriæ ſatis eſt:* Sic *in hoc ſtudio multa delectant, pauca *uincunt.* Licet *neſcias, quæ ratio oceanum effundat ac reuocet, quare ſeptimus quiſq; annus *ætati ſignum imprimat, quare latitudo porticus ex remoto ſpectantibus, non ſeruet portionem ſuam, ſed ultima in anguſtias coëant, & columnarum nouiſſima interualla iungantur: quid ſit quod gemi-*

*iuuãt: aliàs, manent

*ætatis

 norum

norum conceptũ ſeparet, partũ iungat, utrum unus concubitus ſpargatur in duos, an toties cõcepti ſint, Cur pariter natis fata diuerſa ſint, maximisq́; rerum ſpacijs diſtent, quorũ inter ortus minimum intereſt. Non *multum tibi nocebit tranſiſſe, quæ nec licet ſcire, nec prodeſt.* Inuoluta *ueritas in alto latet.* Nec *de malignitate naturæ quæri poſſumus, quia nullius rei difficilis inuentio eſt, niſi cuius hic unus inuentæ fructus eſt, inueniſſe.* Quicquid *nos meliores beatosq́; facturũ eſt, aut in aperto, aut in proximo poſuit.* Si *animus fortuita contempſit, ſi ſe ſupra metum ſuſtulit & poſuit, nec auida ſpe infinita complectitur, ſed didicit à ſe petere diuitias, ſi deorũ hominumq́; formidinem eiecit, & ſcit non multum eſſe ab homine timendum, à deo nihil, ſi cõtemptor omniũ, quibus torquetur uita, dum ornatur, eò perductus eſt, ut illi liqueat mortem nullius mali eſſe materiam, multorum finem,* Si *animum uirtuti conſecrauit, & quacunq; uocat illa, planum putat,* Si *ſociale animal eſt, & in cõmune genitus mundum ut unam domũ ſpectat, & conſcientiam ſuam dijs aperuit, ſemperq́; tanquam in publico uiuit, ſe magis ueritus quàm alios, ſubductus illis tempeſtatibus, in ſolido ac ſereno ſtetit, conſummauit ſcientiam utilem atque neceſſariam.* Reliqua *oblectamenta otij ſunt.* Licet *enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum non robur ingenijs afferentia.*

CAP. II. *Hæc* Demetrius *noſter, utraque manu tenere proficientẽ iubet, nec uſquam dimittere, imò affigere, & partem ſui facere, eoq́; quotidiana meditatione perduci, ut ſua ſpõte occurrant ſalutaria, & ubiq; ac ſtatim deſiderata præſto ſint, & ſine mora ulla ueniat, illa turpis honeſtiq́; diſtinctio, ſciatq́; nec malum eſſe ullum niſi turpe, nec bonum niſi honeſtũ.* Hæc *regula uitæ opera diſtribuat, ad hanc legem & agat cuncta & exigat,* Miſerrimosq́; *mortaliũ iudicet, in quantiſcunq; opibus*

refulg

refulgebunt, uentri ac libidini deditos, quorum aius inerti otio torpet. Dicat ipſe ſibi, Voluptas fragilis eſt & breuis, *faſtidit obiecta, quo auidius hauſta eſt, citius in contrariũ recidẽs, cuius ſubinde neceſſe eſt aut pœniteat, aut pudeat. In qua nihil eſt aut magnificũ, aut quod naturã hoïs dijs proximi deceat. Res humilis, mẽbrorũ turpiũ ac uiliũ miniſterio ueniens, exitu fœda. Illa eſt uoluptas & hoïe & uiro digna, nõ implere corpus, nec ſaginare, nec cupiditates iritare, quarum tutiſſima eſt quies: ſed perturbatione carere, et ea quam hoïm inter ſe rixantũ ambitus cõcutit, et ea quæ intolerabilis ex alto uenit, ubi de dijs famæ creditum eſt, uitijsq; illos noſtris æſtimauimus. Hanc uoluptatem æqualẽ, intrepidam, nunquã ſenſurã ſui tediũ percipit, hic quẽ deformamus, *qui maximè, ut ita dicã, diuini iuris atq; humani peritus, de præſentibus gaudet, ex futuro nõ pẽdet. Nihil enim firmi habet, qui in incerta propẽſus eſt. Magnis itaq; curis exẽptus, & diſtorquentibus mẽtem, nihil ſperat aut cupit, nec ſe mittit in dubiũ, ſuo cõtentus. Nec illum exiſtimes paruo eſſe contentũ, oïa illius ſunt. Non ſic, quẽadmodum Alexandri fuerunt, cui quanquam in littore maris rubri ſteterat plus deerat, quã quà uenerat. Illius ne ea quidẽ erant, quæ tenebat, aut uicerat, cum in Oceano Oneſicritus præfectus claſſibus præmiſſus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Nõ ſatis apparebat inopẽ eſſe, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui ſe in profundũ, inexploratũ, et immẽſum auiditate cæca prorſus immitteret? Quid intereſt, quot eripuerit regna, quot dederit, quãtũ terrarũ tributo premat? Tãtũ illi deeſt q̃tũ cupit.

*faſtidio

*cum max.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tãtum uitium fuit, quem per Liberi Herculisq; ueſtigia felix temeritas egit, ſed omniũ quos fortuna iritauit implendo. Cyrũ & Cambyſen, & totum regni Perſici ſtemma percenſe, quem inuenies, cui modũ imperij ſatietas fecerit qui non uitam in aliqua ulterius procedendi

cogit

cogitatione finierit? Nec id mirum eſt. Quicquid cupiditati cõtigit, penitus hauritur & conditur. Nec intereſt quantũ in id quod inexplebile eſt congeras. Vnus eſt ſapiens, cuius omnia ſunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripis hoſtilibus caſtra, nõ oportunis caſtellis diſponẽda præſidia, nõ opus eſt legione, nec equeſtribus turmis. Quemadmodũ dij immortales regnũ inermes regunt, & illis rerũ ſuarũ ex ædito, tranquilloq; tutela eſt, ita hic officia ſua, quãuis latiſſime pateãt, ſine tumultu obit. Et omne humanũ genus, potentiſſimus eius optimusq; infra ſe uidet. Derideas licet, Ingentis ſpiritus res eſt, cũ orientẽ occidentemq; luſtraueris animo, quo etiam remota, & ſolitudinibus interclusa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiã rerum, quas natura beatiſſime fundit aſpexeris, emittere hanc dei uocem, Hæc omnia mea ſunt. Sic fit, ut nihil cupiat, quia nihil eſt extra oĩa.

CAP. IIII. *Hoc ipſum, inquis, uolui, teneo te, uolo uidere, quomodo ex his laqueis, in quos tua ſponte decidiſti explicеris. Dic mihi, quemadmodum poteſt aliquis donare ſapienti, ſi omnia ſapientis ſunt? Nam id quoq; quod illi donat, ipſius eſt. Itaq; nõ poteſt dari benficium ſapienti, cui quicquid datur, de ſuo datur. Atqui dicitis, ſapienti poſſe donari. Idem autẽ me ſcito, & de amicis interrogare, Omnia dicitis illis eſſe cõmunia, ergo nemo quicquam amico donare poteſt, donat enim illi cõmunia. Nihil prohibet aliquid & ſapientis eſſe, & eius qui poßidet, cui datũ & aßignatũ eſt. Sic omnia ſapientis eſſe dico, ut nihilo minus proprium quiſq; in rem ſuam dominium habeat. Iure ciuili omnia regis ſunt. Et tamen illa quorum ad regẽ pertinet uniuerſa poſſeßio, in ſingulos dominos deſcripta ſunt, & unaquæq; res habet poſſeſſorem ſuũ. Itaq; dare regi, & domũ, & mãcipium, & pecuniã poſſumus, nec donare illi de ſuo dicimur. Ad reges enim poteſtas omniũ pertinet, ad ſingulos*

prop

proprietas. Fines Athenienſiũ aut Campanorũ uocamus, quos deinde inter ſe uicini priuata terminatione diſtinguunt, & to- 2
tus ager aut ullius reipub. eſt, pars deinde ſuo domino quæq; cenſetur. Ideoq; donare agros noſtros reipub. poſſumus, quãuis illius eſſe dicantur. Quia aliter illius ſunt, aliter mei. Nunquid dubiũ eſt, quin ſeruus cum peculio, domini ſit? Dat tamen domino ſuo munus. Non enim ideò nihil habet ſeruus, quia nõ eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit. Nec ideò non eſt munus, cum uolens dedit, quia potuit eripi, etiã ſi noluiſſet. Quemadmodũ probemus omnia, nũc enim omnia ſapientis eſſe inter duos conuenit, illud quod quæritur colligendũ eſt, quomodo liberalitatis materia aduerſus eum ſuperſit, cuius uniuerſa eſſe * contendimus. Omnia patris ſunt, quæ in liberorum manu ſunt. Quis tamen neſcit donare aliquid & filium patri? Omnia deorum ſunt, tamen dijs poſuimus donum, & ſtipem iecimus. Non ideò quod habeo, meũ non eſt, ſi meũ tuum eſt? Poteſt enim idem eſſe meũ & tuũ. Is inquis, cuius proſtitutæ ſunt leno eſt. Omnia autẽ ſapientis ſunt: inter omnia autẽ & proſtitutæ ſunt, ergo & proſtitutæ ſapientis ſunt. Leno autẽ eſt, cuius proſtitutæ ſunt, ergo ſapiẽs eſt leno. Sic illum uetant emere. Dicunt enim, nemo rẽ ſuã emit, omnia autẽ ſapientis ſunt, ergo ſapiens nihil emit. Sic uetant & mutuum ſumere, quia nemo uſuram pro pecunia ſua pendit. Innumerabilia ſunt, per quæ cauillantur. cum pulcherrime quid à nobis dicatur, intelligant.

* cõceßimus

CAP. V. Enimuero ſic omnia ſapientis eſſe dico, ut nihilominus propriũ quiſq; in rebus ſuis dominiũ habeat. Quẽadmodum ſub optimo rege, omnia rex imperio poßidet: ſinguli dominio. Tẽpus iſtius probandæ rei ueniet. Interim hoc huic quæſtioni ſat eſt, id quod aliter ſapientis, aliter meũ eſt, me poſſe donare ſapiẽti. Nec mirum eſt, aliquid ei, cuius eſt totũ, poſſe donari. Cõduxi domũ à te. * Inde aliquid tuum aliquid meũ.

* in hac

Res

Res tua eſt,uſus rei tuæ meus eſt. Itaq; nec fructus tanges,colono tuo prohibente,quamuis tua in poſſeßione naſcantur. Et ſi annona carior fuerit aut fames. Heu fruſtra magnum alterius ſpectabis aceruum, in tuo natum, in tuo poſitum,in horrea iturum tua. Nec conductum meum,quanquam ſis dominus intrabis,nec ſeruum tuum, mercenarium meum abduces, & abs te reddam ſi conduxero,beneficium accipies,ſi tibi in uehiculo tuo ſedere permiſero. Vides ergo poſſe fieri, ut aliquis accipiendo quod ſuum eſt,munus accipiat.

CAP. VI. In omnibus iſtis quæ modo retuli,uterq; eiuſdem rei dominus eſt. Quomodo? quia alter rei dominus eſt,alter uſus. Libros dicimus eſſe Ciceronis. Eoſdem Dorus librarius ſuos uocat,& utrunq; uerum eſt. Alter illos tanquã autor ſibi,alter tanquã emptor aſſerit,ac rectè utriuſq; dicũtur eſſe. Vtriuſq; enim ſunt,ſed non eodẽ modo. Sic poteſt Titus Liuius à Doro accipere,aut emere libros ſuos. Poſſum donare ſapienti,quod uiritim meũ eſt,licet illius ſint omnia. Nam cum regio more cuncta* cõſcientia poßideat,ſingularũ autẽ rerũ in unũquemq; proprietas ſit ſparſa,& accipere munus, & debere, emere,& cõducere poteſt. Cæſar omnia habet, fiſcus eius priuata tantũ ac ſua,& uniuerſa in imperio eius ſunt,in patrimonio propria. Quid eius ſit,quid nõ ſit,ſine diminutione imperij quæritur. Nã id quoq; quod tanquã alienũ abiudicatur, aliter illius eſt. Sic ſapiens uniuerſa animo poßidet,iure ac dñio ſua.

*Pro cõſciẽtia opinor legendum,communia, Huic enim opponitur ſingularũ.

CAP. VII. Bion modo omnes ſacrilegos argumẽtis eſſe colligit,modo neminẽ. Cũ omnes de ſaxo deiecturus eſt,dicit, Quiſquis id quod deorũ eſt ſuſtulit & cõſumpſit,atq; in uſum ſuũ uertit,ſacrilegus eſt. Omnia autẽ deorũ ſunt. Quod quiſq; ergo tollit,deorum tollit quorũ omnia ſunt, Ergo quiſquis tollit aliquid,ſacrilegus eſt. Deinde cũ effringi tẽpla, & expilari impune capitoliũ iubet,dicit nullum ſacrilegiũ eſſe. Quia quicquid

quid ſublatum eſt,ex eo loco qui deorũ erat, in eum transfertur locum,qui deorũ eſt. Hic *reſpondetur,* Omnia *quidẽ deorũ eſſe,ſed nõ omnia dijs dicata.* In *his obſeruari ſacrilegiũ, quæ religio numini aſcripſit.Sic & totũ mundũ deorũ eſſe immortaliũ templum,ſolum quidẽ amplitudine illorũ ac magnificentia dignum:tamen à ſacris prophana diſcerni,& non omnia licere in angulo,cui nomen phani impoſitũ eſt,quæ ſub cœlo & conſpectu ſyderum licent.* Iniuriam *ſacrilegus deo quidem non poteſt facere,quem extra ictum ſua diuinitas poſuit,ſed tamen punitur,quia tanquã* Deo *fecit.* Opinio *illum noſtra ac ſua obligat pœnæ.* Quomodo *ergo ſacrilegus uidetur,qui aliquid aufert ſacri,& ſi quocũq; tranſtulit,quod ſurripuerat,intra terminos eſt mundi,ſic & ſapienti furtum poteſt fieri.* Aufertur *enim illi non ex his,quæ uniuerſa habet,ſed ex his quibus dominus inſcriptus eſt,quæ*uiritim ei ſeruiunt.* Illã *alterã poſſeſſionem agnoſcet,hanc nolet habere,ſi poterit:* Emittitq; *illam uocem,quam* Romanus *imperator emiſit,cum illi ob uirtutem & bene geſtam* Rempub. *tantum agri decerneretur,quantum arando uno die circuire potuiſſet.* Non *eſt, inquit, uobis eo opus ciue,cui plus opus ſit,quàm uni ciui.* Quanto *maioris uiri putas,reſpuiſſe hoc munus,quàm meruiſſe.* Multi *enim imperatores,fines alijs abſtulerunt,ſibi nemo conſtituit.* * *uiciſſim*

CAP. VIII. * Credo *cũ animũ ſapientis intuemur potentẽ omnium,& per uniuerſa dimiſſum,omnia illius eſſe dicimus:quum ad hoc ius quotidianũ,ſi ita res tulerit,capite cenſebitur, multũ intereſt poſſeſſio eius animo ac magnitudine æſtimetur,an cenſu.* Hæc *uniuerſa habere,de quibus loqueris abominabitur.* Non *referam tibi* Socratẽ, *Chryſippũ,* Zenonẽ, *& cæteros magnos quidẽ uiros,maiores tamẽ,quia in laudẽ uetuſtorũ inuidia non obſtat.* Paulò *ante* Demetriũ *retuli,quẽ mihi uidetur rerũ natura,noſtris tuliſſe tẽporibus,ut oſtẽderet nec* *Ergo

illum

illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi poſſe. Virum exactæ (licet neget ipſe) ſapientiæ, firmæq́; in his quæ propoſuit cõſtantiæ. Eloquentiæ *quoq; eius, quæ res fortiſſimas deceat, non concinnatæ, nec in uerba ſollicitæ, ſed ingenti animo prout impetus tulit res ſuas proſequentis. Huic non dubito, quin prouidentia, & talem uitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum ſæculo noſtro, aut conuiciũ deeſſet.

*uero

CAP. IX. Demetrio ſi res noſtras aliquis deorũ poſſidẽdas uelit tradere ſub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturũ dicturumq́;, Ego uerò me ad iſtud inextricabile pondus nõ alligo, nec in illã fecem rerũ hunc expeditũ hominẽ demitto. Quid ad me defers populorũ omniũ mala, quæ nec daturus quidẽ acciperẽ, quoniã multa uideo, quæ me donare nõ deceat. Volo ſub cõſpectu meo ponere, quæ gentiũ oculos, regumq́; perſtringunt. Volo intueri pretia ſanguinis animarũq́; ueſtrarũ. Prima mihi luxuriæ ſpolia propone, ſiue illa uis per ordinẽ expandere, ſiue (ut eſt melius) in unũ aceruũ dare. Video elaboratã ſcrupuloſa diſtinctione teſtudinẽ, & fœdiſſimorũ pigerrimorũq́; animaliũ teſtas, ingẽtibus pretijs emptas, in quibus ipſa illa, quæ placet uarietas *ſubditis medicamẽtis, in ſimilitudinẽ ueri coloratur. Video iſtic menſas, & æſtimatũ lignũ ſenatoris cenſu, eo pretioſius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torſit. Video iſtic cryſtallina, quorũ accẽdit fragilitas pretiũ. Omniũ enim rerũ uoluptas apud imperitos, ipſo quo fugare debet periculo, creſcit. Video murrhina pocu

*ſublitis

3 la, parũ ſcilicet luxuria magno fuerit, niſi qd' uomãt capacibus gẽmis inter ſe propinarẽt. Video uniones, nõ ſingulos ſingulis auribus cõparatos: iã enim exercitatæ aures oneri ferẽdo ſunt. Iungũtur inter ſe, & inſuper alij binis *ſupponũtur. Non ſatis muliebris inſania uiros ſubiecerat, niſi bina ac terna patrimonia, auribus ſingulis pepẽdiſſent. Video ſericas ueſtes, ſi ueſtes

*ſuperponuntur

uocan

uocandæ ſunt, in quibus nihil eſt, quo defendi, aut corpus aut deniq; pudor poßit. Quibus ſumptis, mulier parũ liquido nudã ſe nõ eſſe iurabit, Hæc ingẽti ſumma ab ignotis etiã ad cõmerciũ gentibus accerſuntur, ut matronæ noſtræ, ne adulteris quidem plus ſui in cubiculo quàm in publico oſtendant.

CAP. X. Quid agis auaritia: quot rerũ charitate aurũ tuum uictũ eſt? Omnia iſta quæ retuli, in maiore honore precioq; ſunt. Nũc uolo tuas opes recognoſcere, Laminas utriuſq; materiæ, ad quas cupiditas noſtra caligat. At mehercule terra quæ quicquid utile futurũ nobis erat protulit, iſta defodit, & merſit, & ut noxijs rebus ac malo gentiũ in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrũ ex hiſdẽ tenebris eſſe prolatũ, quibus aurũ & argentũ, ne aut instrumentũ in cædes mutuas deeſſet, aut preciũ. Et tamen adhuc iſta aliquã materiam habẽt, eſt in quo errorẽ oculorũ animus ſubſequi poßit. Video * iſtic diplomata, & ſyngraphas, & cautiones uacua habendi ſimulacra, umbra quædã auaritiæ laborãtis, per quæ decipiant animũ inanium opinione gaudentẽ. Quid enim iſta ſunt? Quid fœnus & kalendariũ, & uſura, niſi humanæ cupiditatis extra naturã quæſita nomina? Poſſum de rerum natura queri, quod aurũ argentumq;, non interius abſconderit, quod non illis maius quàm quod detrahi poſſet, pondus iniecerit. Quid ſunt iſtæ tabulæ, quid cõputationes, & uenale tẽpus, & ſanguinolentæ cẽteſimæ? Volũtaria mala ex cõſtitutiõe noſtra pendentia, in quibus nihil eſt, quod ſubijci oculis, quod teneri manu poßit, inanis auaritiæ ſomnia, O miſerũ, ſi quẽ delectat ſui patrimonij liber magnus, & uaſta ſpatia terrarũ colenda per uinctos, & immenſi greges pecorũ per prouincias ac regna paſcendi, & familia bellicoſis nationibus maior, & ædificia priuata laxitatem urbium magnarum uincẽtia. Cum bene iſta per quæ diuitias ſuas diſpoſuit ac fudit circũſpexerit,

*iſta

ſuperbumq́; ſe fecerit, ſi quicquid habet, ei quod cupit cõparet, pauper eſt. Dimitte me, & illis diuitijs meis redde. Ego regnũ ſapiẽtiæ noui magnũ, ſecurũ. Ego ſic oĩa habeo, ut omniũ ſint.

CAP. XI. Itaq; cũ C. Cæſar illi ducenta talenta donaret, ridẽs reiecit, ne dignã quidẽ ſummã iudicans, qua nõ accepta gloriaretur. Dij deæq; quã puſillo illũ animũ, aut honorare uoluit, aut corrũpere. Reddendũ egregio uiro teſtimoniũ eſt. Ingentẽ rem ab illo dici audiui, cũ miraretur Caij dementiam quòd ſe putaſſet tanti poſſe mutari. Si tentare, inquit, me conſtituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII. Sapienti ergo donari aliquid poteſt, etiãſi ſapientis oĩa ſunt. Aeque nihil prohibet, cũ oĩa amicis dicamus eſſe cõmunia, aliquid amico donari. Non enim mihi ſic cũ amico communia omnia ſunt, quomodò cũ ſocio, ut pars mea ſit, pars illius: ſed quomodo patri matriq́; communes liberi ſunt, quibus cũ duo ſint, non ſinguli ſingulos habent, ſed ſinguli binos. Primũ omniũ iam efficiã, ut quiſquis eſt iſte, qui me in ſocietatẽ uocat, ſciat ſe nihil mecũ habere cõmune. Quare? quia hoc conſortium ſolũ inter ſapientes eſt, inter quos amicitia eſt. Cæteri nõ magis amici ſunt, quã ſocij. Deinde pluribus modis cõmunia ſunt. Equeſtria omniũ equitũ Romanorũ ſunt. In illis tamen locus meus fit proprius, quẽ occupaui. Hoc ſi cui ceſſi, quãuis illi cõmuni re ceſſerim, tamen aliquid dediſſe uideor. Quædã quorundã ſub certa conditione ſunt. Habeo in equeſtribus locũ, non ut uendã, non ut locem, non ut habitẽ, in hoc tantũ ut ſpectem. Præterea non mẽtiar, ſi dicam me habere in equeſtri locũ: ſed cũ in theatrũ ueni, ſi plena ſunt equeſtria, & iure habeo locũ illic, quia ſedere eſt mihi liberũ, & nõ habeo, quia ab his, cũ quibus ius mihi loci cõmune eſt, occupatus eſt. Idẽ inter amicos puta fieri. Quicquid habet amicus cõmune eſt nobis, ſed illius proprium eſt, qui tenet. Vti hoc nolente non

poſſum.

poſſum. Derides me, inquis? Si quod amici eſt, meũ eſt, liceat mi hi uẽdere? Nõ licet. Nã nec equeſtria, & tamẽ cõmunia tibi cũ cæteris equeſtribus ſunt. Non eſt argumẽtum ideò aliquid tuũ non eſſe, quia uẽdere nõ potes, quia cõſumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuũ enim eſt etiam quod ſub lege certa tuum eſt. Accepi, ſed certe non minus habes.

CAP. XIII. Ne te trahã lõgius. Beneficiũ maius eſſe non poteſt, ea per quæ beneficiũ datur, poſſunt eſſe maiora & plura in quæ ſe beneuolẽtia effundat, & ſic ſibi indulgeat, quẽ admodũ amãtes ſolẽt, quorũ plura oſcula, & cõplexus arctiores non augẽt amorẽ, ſed exercẽt. Hæc quoq; quæ uenit quæſtio profligata eſt in prioribus. Itaque breuiter perſtringetur. Poſſunt enim in hãc quæ data ſunt alijs argumenta transferri. Quæritur an qui oĩa fecit, ut beneficium redderet, reddiderit. Vt ſcias inquit, illũ non reddidiſſe, oĩa fecit, ut redderet. Apparet ergo non eſſe id factũ, cuius faciẽdi occaſionẽ non habuit: et creditori ſuo pecuniã nõ ſoluit is, qui ut ſolueret ubiq; quæſiuit, nec inuenit. Quædã eius cõditiõis ſunt, ut effectũ præſtare debeãt, qbuſdã pro effectu eſt oĩa attẽtaſſe, ut efficerẽt. Si oĩa fecit ut ſanaret, peregit medicus partes ſuas. Etiã damnato reo oratori conſtat eloquẽtiæ officiũ, ſi omni arte uſus eſt. Laus imperatori etiã uicto, & duci redditur, ſi & prudẽtia, & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt. Oĩa fecit, ut beneficiũ redderet, Obſtitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quòd uerã amicitiã experiretur, Locupleti donare nõ potuit, ſano aſsidere, felici ſuccurrere. Gratiã retulit, etiã ſi tu beneficiũ non recepiſti. Præterea huic intentus ſemper, & huius rei tẽpus operiẽs, qui in hoc multũ curæ, multũ ſedulitatis impendit, plus laborauit, quàm cui cito referre gratiam contigit.

CAP. XIIII. Debitoris exemplũ diſsimile eſt, cui parũ eſt pecuniã quæſiſſe, niſi ſoluit. Illic enim ſtat acerbus ſuper

caput creditor, qui nullũ diẽ gratis occidere patiatur: hic benigniſsimus, qui cũ uiderit te concurſantẽ & ſollicitũ atq; anxium, dicat, Mitte hanc de pectore curã. Deſine tibi moleſtus inſtare. Omnia à te habeo. Iniuriã mihi facis, ſi me quicquam amplius deſiderare iudicas. Pleniſsime ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit mihi, reddidiſſe beneficium diceres illum, ſi ſic gratiã retuliſſet? Eodẽ ergo loco eſt, qui reddidit, & qui non reddidit. Contrà nũc illud pone, ſi oblitus eſſet accepti beneficij, ſi ne tẽtaſſet quidẽ gratus eſſe, negares, illũ gratiã retuliſſe? At hic diebus noctibusq; ſe laſſauit, & omnibus alijs renũciauit officijs, huic uni imminens, & operatus, ne qua ſe fugeret occaſio. Eodẽ ergo loco erũt, ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui nunquã ab illa receſsit? Iniquus es, ſi rẽ à me exigis, cũ uideas animũ nõ defuiſſe. Ad ſummã, puta cũ captus eſſes, me pecuniã mutuatũ, rebus meis in ſecuritatẽ creditoris * oppoſitis nauigaſſe hyeme tã ſæua, per infeſta latrocinijs littora, emẽſum quicquid periculi afferre poteſt etiã pacatũ mare: peragratis omnibus ſolitudinibus, cũ quos nemo non fugiebat ego quærerẽ, tandẽ ad piratas perueni, & iam te alius redemerat, negabis me gratiã retuliſſe? etiã ſi in illa nauigatione pecuniã, quã ſaluti tuæ contraxerã, naufragus perdidi etiam ubi in uincula quæ detrahere tibi uolui, ipſe incidi, negabis me retuliſſe gratiã? At mehercle Athenieẽſes, Harmodiũ & Ariſtogitonẽ tyrannicidas uocant, & Mutij manus in hoſtili ara relicta inſtar occiſi Porſennæ fuit, Et ſemper cõtra fortunam luctata uirtus etiam citra effectũ propoſiti operis enituit. Plus præſtitit, qui fugiẽtes occaſiones ſecutus eſt, & alia atque alia captauit, per quæ referre gratiam poſſet, quàm is quem ſine ullo ſudore, gratum prima fecit occaſio.*

*Pro operatus, forte legẽdũ operoſus, aut obſeruans

**depoſitis*

CAP. XV. *Duas, inquit, res ille tibi præſtitit, uolũtatẽ & rem. Tu quoq; illi duas debes. Merito iſtud diceres ei, qui*

tibi

tibi reddidit uoluntatē ocioſam. Huic uerò qui & uult, & qui conatur, & nihil intentatũ reliquit, non potes dicere, utrunque enim præſtat, quantũ in ſe eſt. Deinde nõ ſemper numero numerus æquandus eſt. Aliquãdo una res pro duabus ualet. Itaq; in locũ rei ſuccedit tam propẽſa uolũtas, & cupida reddendi. Quod ſi animus ſine re ad referẽdã gratiã nõ ualet, nemo aduerſus deos gratus eſt, in quos uolũtas ſola confertur. Dijs, inquit, nihil aliud præſtare poſſumus. Sed ſi huic quoq;, cui referre gratiã debeo, nihil aliud præſtare poſſum, quid eſt quare nõ eo aduerſus hominẽ grat⁹ ſim, quo nihil amplius ĩ deos cõfero?

CAP. XVI. Quid tamẽ ſentiã quæris, & uis ſignare reſpõſum. Hic beneficiũ recepiſſe ſe iudicet, ille ſe ſciat nõ reddidiſſe. Hic illũ dimittat, ille ſe teneat. Hic dicat, habeo: ille reſpondeat, debeo. In omni quæſtiõe propoſitũ ſit nobis bonũ publicũ. Præcludẽdæ ſunt excuſatiões ingratis, ad quas refugere poßint, & ſub quibus inficiationẽ ſuã tegere. Oĩa feci. Fac etiã nũc. Quid tu tã imprudẽtes iudicas maiores noſtros fuiſſe, ut non intelligerẽt iniquißimũ eſſe eodẽ loco haberi eũ, qui pecuniã, quã à creditore acceperat, libidine, aut alea abſumpſit, & eũ qui incẽdio, aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore, aliena cũ ſuis perdidit? Nullã excuſationẽ receperũt, ut homines ſcirẽt fidẽ utiq; præſtandã. Satius enim erat à paucis etiã iuſtam excuſationẽ nõ accipi, quã ab omnibus aliquã tẽtari. Oĩa feciſti ut redderes. Hoc illi ſatis ſit, tibi parũ. Nam quẽadmodum ille, ſi enixam & ſedulã operã tranſire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus eſt: ita tu ingratus es, niſi ei, qui uolũtatẽ bonã inſolutũ accepit, eo libẽtius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec teſteris: occaſiones reddẽdi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit, huic quia remittit: illi quia malus, huic quia non malus. Ideoq́; non eſt quod ad te hanc quæſtionẽ iudices pertinere: an quod beneficiũ quis à ſapiente ac-

cœperit, reddere debeat, ſi ille deſinit eſſe ſapiēs, & in malum uerſus eſt. Redderes enim & depoſitū, quod à ſapiente accepiſſes, & etiā malo redderes creditū, quid eſt, cur nō et beneficiū? Quia mutatus eſt ille, te mutat? Quid ſi quid à ſano accepiſſes, ægro nō redderes, cū plus ſemper ĩbecillo amico debeamus? Et hic æger eſt animo, adiuuetur, feratur. Stultitia morbus eſt animi. Diſtinguendū hoc, quo magis intelligatur, exiſtimo.

CAP. XVII. Duo ſunt beneficia. Vnum, quod dare niſi ſapiēs ſapienti non poteſt, hoc eſt *abſolutū & uerū beneficiū. Alterū uulgare, plebeiū, cuius inter nos imperitos cōmercium eſt. De hoc non eſt dubiū, quin illi qualiſcunq; eſt debeam reddere, ſiue homicida, ſiue fur, ſiue adulter euaſit. Habēt ſcelera leges ſuas. Melius iſtos iudex, quàm ingratus emendat. Nemo te malum quia eſt, faciat. *Malo beneficium proijciam, bono reddam. Huic quia debeo, illi ne debeam.

*ſolidum

*Malo beneficiū proijci à bono, q̃ non reddi etiam malo. Reddā huic, quia debeo: illi, ne debeā

CAP. XVIII. De altero beneficij genere dubitatur, quod ſi accipere nō potui niſi ſapiēs, nec reddere quidē niſi ſapienti poſſum. Puta enim me reddere, ille non poteſt recipere. Non eſt iam huius rei capax. Scientiam utendi perdidit. Quid ſi me remittere manco pilā iubeas? Stultū eſt dare alicui, quod accipere non poßit. Vt reſpondere ab ultimo incipiam, Non dabo illi, quod accipere non poterit, reddam etiam ſi accipere non poterit. Obligare enim non poſſum, niſi accipientem, liberari tantum ſi reddo poſſum. Ille uti illo non poterit, uiderit, penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XIX. Reddere, eſt, inquit, accepturo tradidiſſe. Quid enim ſi cui uinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro, reddidiſſe te dices, aut reddere uoles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, eſt id quod debeas, cuius eſt uolenti dare. Hoc unum mihi præſtandum eſt, ut cuſtodiam debeam eius quod à me accepit, iam ulterioris eſt cu-

*ræ. Non tutelam illi, ſed fidem debeo, multoq; ſatius eſt illum non habere, quàm me nõ reddere. Et creditori ſtatim in macellum laturo, quod accepit, reddam. Etiã ſi mihi adulterã cui numerem delegauerit, ſoluam: & ſi nũmos quos accipiet, in ſinum ſuũ diſcinctum fundet, dabo. Reddendum enim mihi eſt, nõ ſeruandum, cũ reddidero, aut tuendũ. Beneficij accepti, nõ reddidi, cuſtodiam debeo. Dum apud me eſt, ſaluum ſit. Cæterũ licet accipientis manibus effluat, dandũ eſt repoſcenti. Reddam bono, cum expediet: malo, cũ petet. Tale, inquit, beneficiũ, quale accepiſti, nõ illi potes reddere. Accepiſti enim à ſapiẽte, ſtulto reddis. Nunc reddo illi, quale nunc poteſt accipere, nec per me fit deterius, ſed per illum. Id quod accepi reddam. Cui ſi ad ſapientiã redierit, reddam quale accepi, *dum malus eſt, reddam quale ab illo poteſt accipi. Quid, inquit, ſi nõ tantum malus factus eſt, ſed ferus, ſed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris, & huic beneficiũ quod acceperas, reddes? Mutationem ſapientis tantam, natura non patitur. Nam in peßima ab optimis lapſus, neceſſe eſt etiã in malo ueſtigia boni teneat. Nunquã in tantum uirtus extinguitur, ut nõ certiores animo notas imprimat, quàm ut illas eradat ulla mutatio. Feræ inter nos educatæ cũ in ſyluas eruperunt, aliquid manſuetudinis priſtinæ retinẽt: tantumq; à placidißimis abſunt, quantũ à ueris feris & nunquã humanã manum paßis. Nemo in ſummã nequitiam incidit, qui unquam hæſit ſapientiæ. Altius infectus eſt, quã ut ex toto elui, & tranſire in colorem alium poßit. Deinde interrogo, utrum iſte ferus ſit animo tantum, an & in perniciem publicã excurrat? Propoſuiſti enim mihi Apollodorũ et Phalarim tyrannũ, quorum ſi naturã habet, intra ſe malus, quid ni ego iſti beneficium ſuũ reddam, ne quid mihi cũ eo ſit iuris amplius? Si uerò ſanguine humano non tantũ gaudet et paſcitur, ſed & ſupplicijs omniũ ætatum crudelitatẽ inſatiabilem exercet, nec ira, ſed*

4

*dũ in malis

auiditate quadã ſæuiendi furit,ſi in ora parentũ filios iugulat, ſi non cõtentus ſimplici morte,diſtorquet,nec urit ſolũ perituros,ſed excoquit,ſi ars eius eſt cruor,& ſemper recẽti madet, parum eſt huic beneficiũ non reddere. Quicquid erat,quo mihi cohæreret,interciſa iuris humani ſocietas abſcidit. Si præſtitiſſet quidẽ mihi aliquid,ſed arma patriæ meæ inferret,quicquid meruerat perdidiſſet,& referre illi gratiã ſcelus haberetur. Si non patriam meam impugnat,ſed ſuæ grauis eſt,& ſepoſitus à mea gente ſuam exagitat,abſcidit nihilominus illum tanta prauitas animi,etiam ſi non inimicum,inuiſum mihi efficit,priorq; mihi ac potior eius officij ratio eſt quod humano generi,quàm quod uni homini debeo.

CAP. XX. Sed quamuis hoc ita ſit,& ex eo tẽpore oĩa mihi in illũ ſint libera,ex quo corrũpendo fas omne,ut nihil in eũ nefas eſſet effecerit,illum mihi ſeruandum modũ credam,ut ſi beneficiũ illi meum,neq; uires maiores daturũ eſt in exitium cõmune, nec confirmaturũ quas habet,ita autem erit,quod illi reddi ſine pernicie publica poſſit,reddam. Seruabo filium eius infantem. Quid hoc beneficiũ obeſt,cuiquã eorum quos crudelitas eius lacerat? Pecuniã quæ ſatellitem ſtipendio teneat,non ſubminiſtrabo. Si marmora & ueſtes deſiderauit,nihil oberit cuiquam id, quo luxuria eius inſtruitur: militem & arma non ſuggeram. Si pro magno petet munere artifices ſcenæ,et ſcorta,& quæ feritatẽ eius emolliãt,libens offeram.* Cui triremes & æratas non mitterem, luſorias & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari laſciuientium mittam. Et ſi ex toto eius ſanitas deſperata fuerit,eadem manu qua beneficium omnibus dabo,illi reddam,* quanquã ingenijs talibus uitæ exitus remedium eſt. Optimũq; eſt obire ei,qui ad ſe nunquã rediturus eſt. Sed hæc rara nequitia eſt,& ſemper portenti loco habita fuit, ut hiatus terræ,et de cauernis maris igniũ eruptio. Itaq; ab illa

*cui tyrrhenicas & cercyras nõ remit.

*namq;

reced

recedamus. De *his loquamur, quæ deteſtamur ſine horrore.* Huic *homini malo,quem inuenire in quolibet foro poſſum,quẽ ſinguli timent,reddam beneficiũ,quod accepi.*Nõ oportet *mihi nequitiã eius prodeſſe,* **quod in me nõ eſt,redeat domũ bonus an malus.*Quàm *diligenter iſtud excuterem,ſi non redderem, ſed darem?* Hic *locus fabulam poſcit.*

**quod meum nõ eſt,redeat ad dominum bonus ſit an malus*

CAP. XXI. Pythagoricus *quidã emerat à ſutore phecaſia,rem magnam, non præſentibus numis.* Poſt *aliquot dies uenit ad tabernã redditurus,& cum clauſam diu pulſaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? ſutor ille quem quæris elatus combuſtus eſt. Quod nobis fortaſſe moleſtum eſt,qui in æternum noſtros amittimus:ubi minime,qui ſcis futurũ,ut renaſcatur,Iocatus in pythagoricũ.** At *philoſophus noſter treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domũ retulit,ſubinde concutiens.* Deinde *cũ reprehendiſſet hanc ſuam non reddendi tacitam* **uoluptatẽ,intelligens arriſiſſe ſibi illud lucellum,redit ad eandem tabernã,& ait,Ille tibi uiuit,tu redde,quod debes.* Deinde *per* **cloſtrium,qua ſe commiſſura laxauerat,quatuor denarios in tabernam inſeruit,ac miſit,pœnas à ſe exigens improbæ cupiditatis,ne alieno aſſueſceret.*

*At Pythagoricus

**uoluntatem*

**cloſtrum*

CAP. XXII. Quod *debes,quære cui reddas.*Et *ſi nemo poſcet,ipſe te appella.*Malus *an bonus ſit,ad te non pertinet:nõ enim tibi debet eius prodeſſe malignitas.* Redde *& accuſa,non oblitus,quẽadmodum inter uos officia diuiſa ſunt.Illi obliuio imperata eſt,tibi meminiſſe mandauimus.Errat tamen, ſiquis exiſtimat cum dicimus eum qui beneficiũ dedit,obliuiſci oportere, excutere nos illi memoriã rei præſertim honeſtiſſimæ.* Quædam **præcipimus ultra modũ,ut ad uerum & ſuum redeant.* Cùm *dicimus,meminiſſe nõ debet,hoc uolumus intelligi,prædicare non debet,nec iactare,nec grauis eſſe.*Quidam *enim beneficium quod dederunt,omnibus circulis narrant.*Hoc

**ideo petimus*

ſobrij loquuntur,hoc ebrij nõ continent:hoc ignotis ingerunt, hoc amicis cõmittunt: Vt *hæc nimia et exprobratrix memoria ſubſideret,obliuiſci eum qui dedit,iuſsimus,& plus imperando quàm præſtari poterat,ſilentium ſuaſimus.*

CAP. XXIII. *Quoties parũ fiduciæ eſt in his,quibus imperas,amplius eſt exigendũ quã ſatis eſt,ut præſtetur quantum ſatis eſt.* In *hoc oĩs hyperbole* excedit,ut ad uerũ mẽdacio ueniat.* Itaq; *ille qui dixit,*Qui *candore niues anteirẽt,curſibus auras,quod nõ poterat fieri,dixit,ut crederetur quãtũ plurimũ poſſet.* Et *qui dixit,*His *immobilior ſcopulis,uiolẽtior amne,hoc quidẽ ſe perſuaſurũ putauit,aliquẽ tam immobilẽ eſſe,quã ſcopulũ.* Nũquã *tantũ ſperat hyperbola,quãtũ audet,ſed incredibilia affirmat,ut ad credibilia perueniat.* Cũ *dicimus,qui beneficiũ dedit,obliuiſcatur,hoc dicimus,ſimilis ſit oblito.* Memoria *eius nõ appareat,nec incurrat.* Cũ *dicimus beneficiũ repeti nõ oportere,nõ ex toto repetitionem tollimus: ſæpe enim opus eſt malis exactore,etiã bonis admonitore.* Quid *ergo? occaſionem ignorãti illi nõ oſtendã? neceſsitates illi meas nõ detegã,quare neſciſſe ſe, aut mentiatur,aut doleat?* Interueniat *aliquãdo admonitio,ſed uerecunda,quæ non poſcat,nec in ius uocet.*

*extenditur

CAP. XXIIII. *Socrates amicis audientibus,emiſſem, inquit,palliũ, ſi nũmos haberem.* Neminẽ *popoſcit,oẽs admonuit,à quo acciperet,ambitus fuit.* Quid *ni eſſet?* Quantũ *enim erat quod* Socrates *accipiebat?* Aut *multum erat,* emeruiſſe, à quo* Socrates *acciperet.* Non *illos caſtigare mollius potuit.* Emiſſem,*inquit,pallium ſi nummos haberẽ.* Poſt *hæc quiſquis properauerit,ſero dat.* Iã Socrati *defuit.* Propter *acerbos exactores repetere prohibemus,nõ ut nunquam fiat, ſed ut parce.*

5 · 6

*eum fuiſſe

CAP. XXV. *Ariſtippus aliquãdo delectatus unguẽto,* Male,*inquit,iſtis effœminatis eueniat,qui rem tã bellam infamauerunt.* Idem *dicendũ eſt,male iſtis improbis,et importunis*

beneſic

*beneficiorũ ſuorũ quadruplatoribus eueniat,qui tã bellam admonitionem inter amicos ſuſtulerunt.*Ego *tamen utar hoc iure amicitiæ, & beneficiũ ab eo repetam,à quo petiſſem,qui alterius beneficij loco accepturus eſt,potuiſſe reddere.*Nunquã *ne querens quidem,dicã,*Eiectum *littore egentẽ* Excepi,*& regni demens in parte locaui?* Non *eſt iſta admonitio,imò cõuitium eſt.*Hoc *eſt,in odiũ beneficia perducere.*Hoc *eſt,efficere,ut ingratum eſſe,aut liceat,aut iuuet.*Satis,*abundeq́; eſt *ſubmiſsis & familiaribus uerbis,memoriam reuocare.*Si *bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam* Dulce *meum.* Ille *inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum littore egentem excepiſti.* 7 *ſubmiſſe familiaribus

CAP. XXVI. *Sed nihil,inquit,profecimus,diſsimulat, oblitus eſt.Quid facere debeã? Quæris,rem maxime neceſſariam,& in qua hanc materiã conſummari decet,quẽadmodum ingrati ferendi ſint, placido aĩo,manſueto,magno.* Nunquã *te tam inhumanus, et immemor,& ingratus offendat,ut nõ tamẽ dediſſe delectet.* Nunquã *in has uoces iniuria impellat,*Vellem *non feciſſe.*Beneficij *tui etiam infelicitas placeat.* Semper *illum pœnitebit, ſi te ne nunc quidem pœnitet.* Non *eſt,quod indigneris tanquã aliquid noui acciderit,magis mirari debes, ſi nõ accidiſſet.*Alium *labor,alium impenſa deterret,alium periculum,alium turpis uerecundia,ne dum reddit,fateatur accepiſſe:aliũ ignorantia officij alium pigricia,aliũ occupatio.*Aſpice *quemadmodũ immenſæ hoĩm cupiditates hient ſemper & poſcant.*Nõ *miraberis ibi neminẽ reddere,ubi nemo ſatis accipit.* Quis *eſt iſtorum tam firmæ *uoluntatis ac ſolidæ,ut tutò apud eum beneficia deponas?* Alius *libidine inſanit, alius abdomini ſeruit,alius *lucroſus eſt,cuius ſummam non uinces:alius inuidia laborat,alius cæca ambitione,et in gladios ruente.* Adijce *torporem mẽtis ac ſenium & huic contrariam inquieti pectoris agitationẽ,tumultusq́; perpetuos.* Adijce *æſtimationem ſui* *mentis *lucri totus

nimiam

*nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus eſt, inſolentem. Quid contumaciam in peruerſa nitentium, quid leuitatem ſemper*aliquò tranſilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & nunquam fidele cõſilium daturus timor, & mille errores, in quibus uoluimur. Audacia timidißimorum, diſcordia familiarißimorum, & publicum malum incertißimis fidere, faſtidire poſſeſſa, optare quæ conſequi poſſe ſpes non fuit.*

* aliò

CAP. XXVII. *Inter affectus inquietißimos, rem quietißimã, fidem quæris? Si tibi uitæ noſtræ uera imago ſuccurret, uideberis tibi uidere, captæ maximæ ciuitatis faciẽ, in qua omiſſo pudoris, rectiq; reſpectu, uires in conſilio ſunt, uelut ſigno ad permiſcenda omnia dato. Nõ igni, nõ ferro abſtinetur. Soluta legibus ſcelera ſunt. Nec religio quidẽ, quæ inter arma hoſtilia ſupplices texit, ullum impedimentum eſt ruentium in prædã. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex prophano, hic ſacra rapit, hic effringit, hic tranſilit, hic non cõtentus anguſto itinere, ipſa quibus * arcetur, euertit, & in lucrũ ruina uenit. Hic ſine cæde populatur, hic ſpolia cruenta manu portat. Nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, næ tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes reuerentẽ. Si indignaris ingratos eſſe, indignare luxurioſos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare ægros, deformes, ſenes pallidos. Eſt iſtud graue uitium, eſt intolerabile, & quod diſſociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas noſtra fulcitur, ſcindat ac dißipet. Sed uſq; eò uulgare eſt, ut illud nec qui queritur quidem effugerit.*

* arctatur,

CAP. XXVIII. *Cogita tecum, an quibuſcunq; debuiſti, gratiã retuleris, an nullũ unquã apud te perierit officiũ, an omniũ te beneficiorũ memoria comitetur? Videbis quæ puero data ſunt, ante adoleſcentiã elapſa, quæ in iuuenẽ collata ſunt, nõ perduraſſe in ſenectutẽ. Quædã perdidimus, quædã proiecimus,*

cimus, quædã è conſpectu noſtro paulatim exierũt: A quibuſdã oculos auertimus. Vt excuſem tibi imbecillitatẽ tuã, in primis fragilis eſt memoria, & rerũ turbæ nõ ſufficit. Neceſſe eſt quã tum recipit, emittat, & antiquiſſima recẽtiſſimis obruat. Sic factũ eſt, ut minima apud te nutricis eſſet autoritas, quia beneficiũ eius longius ætas ſequẽs poſuit. Sic factũ eſt, ut præceptoris tibi nõ eſſet ulla ueneratio. Sic euenit, ut circa cõſularia occupato comitia, aut ſacerdotiorum cãdidato, quæſturæ ſuffragator excideret. Fortaſſe uitium, de quo quereris, ſi te diligẽter excuſſeris, in ſinu inuenies. Inique publico iraſceris crimini, ſtulte tuo. Vt abſoluaris, ignoſce. Meliorem illum facies ferendo, utique peiorem exprobrando. Non eſt, quod frontem eius indures, ſine, ſiquid eſt pudoris reſidui, ſeruet. Sæpe dubiam uerecundiam uox conuiciantis clarior rupit. Nemo id eſſe quod etiam uidetur, timet. Deprehenſus pudor amittitur.

CAP. XXIX. Perdidi beneficiũ. Nunquid quæ cõſecrauimus, perdidiſſe nos dicimus? Inter cõſecrata beneficiũ eſt, etiã ſi male reſpondit, bene collocatũ. Nõ eſt ille, qualẽ ſperauimus. Simus nos quales fuimus, ei diſſimiles. Damnũ tunc factũ nunc apparuit. Ingratus nõ ſine noſtro pudore protrahitur, quoniã quidẽ querela amiſſi beneficij, nõ bene dati ſignum eſt. Quantũ poſſumus, cauſam eius apud nos agamus, fortaſſe non potuit, fortaſſe ignorauit, fortaſſe facturus eſt. Quædã nomina bona, lentus ac ſapiens creditor fecit, qui ſuſtinuit, ac mora fouit. Idẽ nobis faciendum eſt. Nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non noſti detrimenti tui tẽpora, perdidiſti; ſed cum dares. Nunc palam factũ eſt. Etiam in his quæ uidentur in perdito, moderatio plurimũ profuit. Vt corporũ, ita animorũ molliter uitia tractanda ſunt. Sæpe quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptũ eſt. Quid opus eſt maledictis? quid querelis? quid inſectatione?

quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus eſt, iam nihil debet. Quæ ratio eſt exacerbare eum, in quẽ magna cõtuleris ut ex amico dubio fiat, non dubius inimicus, & patrociniũ ſibi noſtra infamia quærat? Nec deſit qui dicat, Neſcio quid eſt, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. Subeſt aliquid. Nemo non ſuperioris dignitatem querendo, etiam ſi non inquinauit, aſperſit. Nec quiſquam fingere contentus eſt leuia, cum magnitudine mendatij fidem quærat.

CAP. XXXI. *Quanto illa melior uia, qua ſeruatur illi *ſpes amicitiæ, & ſi reuerti ad ſanitatẽ uelit, etiã amicitia. Vincit malos pertinax bonitas, Nec quiſquã tam duri, infeſtiq́; aduerſus diligenda animi eſt, ut etiã *uitiatus bonos nõ amet, quibus hoc quoq; cœpit debere, quod impune nõ ſoluit. At illa itaque cogitationes tuas flecte. Nõ eſt mihi relata gratia. Quid faciã? Quod dij omniũ rerũ optimi autores, qui beneficia ignorãti dare incipiunt, ingratis perſeuerãt. Alius illis obijcit negligentiã noſtri, alius iniquitatem, alios illos extra mundũ ſuum proijcit, & ignauos, hebetesq́; ſine luce, ſine ullo opere deſtituit. Alius ſolẽ cui debemus, quod inter laborẽ quietemq́; tempus diuiſimus, quòd nõ tenebris immerſi confuſionẽ æternæ noctis effugimus, quod annũ curſu ſuo tẽperat, & corpora alit, ſata euocat, percoquit fructus, ſaxum aliquod ignitum, aut fortuitorũ ignium globum, & quiduis potius quàm deũ appellat. Nihilominus tamẽ more optimorũ parentũ, qui maledictis ſuorum infantiũ arrident, non ceſſant dij beneficia congerere de beneficiorũ autore dubitãtibus, ſed æquali tenore bona ſua per gentes, populosq́; diſtribuũt, unam potentiã ſortiti, prodeſſe. Spargunt oportunis imbribus terras, maria flatu mouent, ſiderum curſu notãt tẽpora, hyemes, æſtatesq́; interuentu lenioris ſpiritus molliũt, errorem labentiũ animarũ placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. Demus, etiam ſi multa in irritum data ſint.*

*ſpecies

*iniuriatus

ſint. Demus nihilominus alijs, demus ipſis, apud quos iactura facta eſt. Neminem ad excitandas domos ruina deterruit, & cum penates ignis abſumpſit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & urbes hauſtas ſæpius eodem ſolo condimus. Adeo ad bonas ſpes pertinax animus eſt. Terra, mariq; humana opera ceſſarent, niſi male ruentia iterum tentare libuiſſet.

CAP. XXXII. *Ingratus eſt:* Non mihi fecit iniuriã, ſed ſibi. *Ego beneficio meo cũ darem uſus ſum.* Nec ideo pigrius dabo, ſed diligentius. Quod in hoc perdidi, ab alijs recipiam. *Sed huic ipſi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura cultuq; ſterilitatem ſoli uincam. Perit mihi beneficium, iſte omnibus.* Non *eſt magni animi,** Dare & perdere. Hoc *eſt magni animi,* Perdere & dare. * *al's,* Benefi*ciũ dare & perdere.*

LIBRI VII. FINIS.

ANNOT. IN EVNDEM.

CAPVT II.

1 Cui quando in littore maris rubri ſteterat, plus deerat quàm acquiſierat. Argutius eſt quod habebat codex Longobardicus, Cui quanquam in littore rubri maris ſteterat, plus deerat, quàm quà uenerat.

CAPVT IIII.

2 Vt totus ager aut ullius reipub. eſt pars. Nõ ſuffragantibus exẽplaribus legendum arbitror, huius aut illius.

CAP. IX.

3 Parum ſcilicet luxuria, magno fuerit, nomina capacibus gemmis inter ſe pronuntiaret. Ita uetus æditio. Pro nomina uetuſti codices habebant, quod uomant. Ego pro, pronũtiaret, repoſui propinaret: & fortaſſe, pro fuerit legendum fuerit.

CAP. XIX.

4 Non reddo illi quale nunc poteſt accipere. Diſtinctio torſit me, legendum, Non, Reddo &c. Vt non, ſit improbantis argumentũ, quaſi dicat, non eſt ita, Imò reddo quale poteſt accipere.

CAPVT XXIIII.

5 A quo acciperet ambiguus fuit. Longobardicus codex habebat, ambitus fuit, & recte, ſentit enim Socratis amicos inter ſe contendiſſe quis daret.

Nónne

6 Nónne multum erat eum meruiſſe à quo &c. Sic prior æditio. Longobardicus habebat eum fuiſſe. quæ lectio non eſt abſurda, hoc eſt, talem eſſe uirum, ut Socrates ab eo dignaretur accipere. Alioqui probabile eſt, emeruiſſe, uerſum, in eum meruiſſe.

CAPVT XXV.

7 A quo petiſſem alternis. Beneficio loco accepturus eſt, potuiſſe reddere. Ita ſuperior æditio. Longobardicus ſic habet, à quo petiſſem, qui alterius beneficii loco accepturus eſt, potuiſſe reddere.

CAPVT XXXI.

8 Vt etiam uitiatus. Alii habebant iniuriatus. Longobardicus iniuriam. Vnde ſuſpicor fuiſſe ſcriptum, iniuriam paſſus, ſiue poſt iniuriam.

AD LECTOREM DE OPERE EPIST. SENECAE.

NOLIM te fugiat amice lector, in codicibus manu deſcriptis, opus epiſtolarum non eſſe diſtinctum libris, uerum id ſtudioſus aliquis repperit, qui & arguméntula præfixit ſingulis epiſtolis, & numerum: quanquam ne numerus quidém conuenit in codicibus manu deſcriptis, nec idem in omnibus eſt epiſtolarum ordo, & alicubi unicam epiſtolam reperias diſſectam in duas: in cuiuſdam medio deerant duæ epiſtolæ, quod ex fide ueterum exemplariorùm reſtituimus. Cætera non magnopere pertinent ad rem, niſi quod epiſtolarum numerus commodus erit, aliquid uolentibus inuenire.

In hac prima epiſtola nodus eſt, qui plurimos eruditos mire torſit, præſertim apud Italos. Quidam aliud agentibus interpretati ſunt, inconſtantibus, rurſus quidam: aliorum negotia agentibus, alii, negotiis aliorum intentis, alii, non uiuentibus ſuo more, alii, pro rebus nihili laborantibus, alii hypocritis, qui aliud agunt, aliud præ ſe ferunt. Alii, uacantibus uitiis, quæ ſunt aliud à philoſophia, alii, peccantibus malitioſe, alii, uitam alienam non ſuam notantibus, alii nunquàm agentibus actum uiuendi ſecundum ſapientiam, alii, tractantibus aliena à conſideratione mortis, alii, aliud quàm requirat uita rationalis, alii, peccantibus, quia unum peccatum eſt cauſa alterius, alii, in philoſophia nihil proficientibus, alii nullo modo philoſophantibus, alii, uitioſe agentibus, alii intentis ad bona externa, alii, uiuentibus beſtialiter. Quàm eſt fœcunda inſcitia. Atque hæc quæſtio magnis uoluminibus agitata eſt. Quidam inuerterãt ſermonis

ordin

ordinem,maxima male agentibus,magna nihil agẽtibus, ſed inepte. Debet enim oratio gradibus creſcere magna,maxima,tota. Magna perit male agentibus,qui ſic philoſophantur,ut ſubinde relabãtur ad uitia,maxima nihil agentibus,qui friuolis philoſophorum argutiis conſumunt bonam ætatis partem. Nihil enim agere dicitur qui friuolis occupatur. Notum eſt illud Catonis, Satius eſt ocioſum eſſe quàm nihil agere. Aliud agere dicuntur qui non ſunt attenti. Quoſdam enim ſic obruunt humana negotia, ut ne cogitent quidẽ de uera felicitate. His nimirum tota perit uita. Vide quanta ſit infelicitas bonos autores in eorum manus incidere, qui bonarũ literarũ rudes ſunt. Hunc ſcriptorem partim præceptorũ ac ſententiarũ ſanctimonia partim epiſtolæ quæ feruntur huius ad Paulũ, & Pauli ad hunc, denique diui Hieronymi teſtimoniũ adeò commẽdauit, ut olim & à theologis ac monachis legeretur. Vtinã & intellectus fuiſſet, non paſsim nunc torqueremur deprauatis locis. Nec uſquam maior eſt deprauatio, quàm ubi incidit aliquid retruſioris eruditionis. Et homines tam illiterati ut ne legere quidem Senecam potuerint, prolixis & immanibus commentariis illum onerauerunt.

LVCII AN-NAEI SENECAE

DE INSTITVTIONE *ad Lucilium, libri Epiſtolarum uigintiduo.*

Epiſtola prima de colligenda & ſiſtenda fuga temporis,& non eſſe pauperem,cui etiam modicum ſatis eſt.

IT A ſic mi Lucili, uindica te tibi, & tempus quod adhuc, aut auferebatur, aut ſurripiebatur,aut excidebat,collige et ſerua. Per-
ſuade tibi hoc ſic eſſe ut ſcribo, quædã tẽpo- 1
*ra*eripiũtur nobis,quædã ſubducũtur,quæ-* *ſurripiũtur
dam effluunt. Turpiſsima *tamen eſt iactura,quæ per negligen-*

*uenit tiam*fit,& ſi uolueris attẽdere, magna uitæ pars elabitur ma
le agẽtibus,maxima nihil agẽtibus,tota aliud agẽtibus. Quem
mihi dabis, qui aliquod preciũ tẽpori ponat? qui diẽ æſtimet?
2 qui intelligat ſe quotidie mori? In hoc enim fallimur,quòd mor
*procul eſſe tẽ*proſpicimus,magna pars eius iã præterijt,quicquid ætatis
coniicimus retro eſt,mors tenet. Fac ergo mi Lucili quod facere te ſcri-
bis,oẽs horas cõplectere,ſic fiet,ut minus ex craſtino pẽdeas,
ſi hodierno manũ inieceris.Dũ differtur,uita tranſcurrit. Oĩa
unius mi Lucili aliena ſunt,tẽpus tantũ noſtrũ eſt.In huius rei nimis
3 fugacis ac lubricæ poſſeßionẽ natura nos miſit,ex qua expel-
lit quẽcunq; uult: ſed tanta ſtultitia mortaliũ eſt,ut quæ mini-
impetrauere ma & uilißima ſunt,certe reparabilia,imputari ſibi cũ perie-
re patiãtur,nemo ſe iudicet quicquã debere, qui tẽpus accepit,
cũ interim hoc unũ eſt, quod nec gratus quidẽ poteſt reddere.
Interrogabis fortaſſe,quid ego faciã,qui tibi iſta præcipio? Fa
tebor ingenue,quod apud luxurioſum,ſed diligẽtẽ,euenit, Ra
tio mihi cõſtat impẽſæ. Non poſſum dicere me nihil perdere,
ſed quid perdã,& quare,& quẽadmodũ dicã cauſas pauper-
tatis meæ reddã.Sic euenit mihi,quod pleriſq;,nõ ſuo uitio ad
inopiã redactis,omnes ignoſcunt,nemo ſuccurrit. Quid ergo
eſt? Nõ puto pauperẽ,cui quantulũcunq; ſupereſt,ſat eſt. Tu ta
men malo ſerues tua,& bono tẽpore uti incipias. Nã ut uiſum
eſt noſtris maioribus,Sera parſimonia in fundo eſt. Non enim
tantum minimum in imo,ſed peßimum remanet.

EPIST. II. De mutatione locorum,& multiplicium uoluminum lectione uitanda, & de commendatione paupertatis ſi læta ſit.

EX his quæ mihi ſcribis, ex his quæ audio, bonã ſpem de te cõcipio; nõ diſcurris, nec locorũ mutationibus inquietaris. Aegri animi iactatio iſta eſt. Primũ argumẽtũ bene cõpoſitæ mẽtis exiſtimo,poſſe cõſiſtere,& ſecum morari. Illud

autem

*autem uide, ne iſta lectio multorũ autorum & omnis generis uoluminũ, habeat aliquid uagum & inſtabile. Certis ingenijs immorari & innutriri oportet, ſi uelis aliquid trahere, quod in animo fideliter ſedeat. Nuſquã eſt qui ubiq; eſt. In peregrinatione uitã agentibus hoc euenit, ut multa hoſpitia habeant, nullas amicitias. Idẽ accidat neceſſe eſt ijs qui nullius ſe ingenio familiariter applicant, ſed omnia curſim & properanter transmittũt. Non prodeſt cibus, nec corpori accedit, qui ſtatim ſumptus emittitur. Nihil æque ſanitatẽ impedit, quã remediorũ crebra mutatio, nõ uenit uulnus ad cicatricẽ, in quo crebra medicamẽta tentãtur. Nõ cõualeſcit planta quæ ſæpius trãsfertur, nihil tã utile eſt, quod in trãſitu proſit. Diſtrahit animum librorũ multitudo. Itaq; cũ legere non poßis quantũ habueris, ſat eſt habere quãtũ legas. Sed modo, inquis, hunc librum cuolvere uolo, modo illũ. Faſtidientis ſtomachi eſt multa deguſtare, quæ ubi uaria ſunt & diuerſa, *coinquinãt non alũt. Probatos itaq; ſemper lege, & ſi quãdo ad alios*diuerti libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduerſus paupertatẽ, aliquid aduerſus mortẽ auxilij cõpara, nec minus aduerſus cæteras peſtes. Et cũ multa percurreris, unũ excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipſe quoq; facio, ex pluribus quæ lego, aliquid apprehẽdo. Hodiernum, hoc eſt, quod apud Epicurũ nactus ſum. Soleo enim & in aliena caſtra trãſire, non tãquã trãsfuga, ſed tanquã explorator. Honeſta inquit, res eſt, læta paupertas. Illa uerò non eſt paupertas, ſi læta eſt. Cui enim cũ paupertate bene conuenit, diues eſt: non qui parum habet, ſed qui plus cupit, pauper eſt. Quid enim refert quantũ illi in arca, quantum in horreis iaceat, quantũ paſcat, aut fœneret, ſi alieno imminet, ſi non acquiſita, ſed acquirenda computat? Quis ſit diuitiarum modus quæris? Primus habere quod neceſſe eſt, proximus quod ſat eſt. Vale.*

*inquinant
*diuertere: aliàs, trãſire

EPIST. III. De modo eligendi & colendi amicũ, & quod tam uitium eſt omnibus credere quàm nulli, ſicut uel ſemper inquietum eſſe, uel ſemper quieſcere.

EPiſtolas ad me perferendas tradidiſti, ut ſcribis amico tuo. Deinde admones me ne oĩa cũ eo ad te pertinẽtia cõmunicẽ, quia non ſoleas, nec ipſe quidẽ hoc facere. Ita eadẽ epiſtola illũ dixiſti amicum & negaſti. Itaq; ſic priore illo uerbo quaſi publico uſus es, & ſic illũ amicũ uocaſti, quomodo oẽs cãdidatos, bonos uiros dicimus, quomodo obuios, ſi nomen nõ ſuccurrit, dominos ſalutamus. Hoc abierit. Sed ſi aliquẽ amicũ exiſtimas, cui non tantundẽ credis quantũ tibi, uehemẽter erras, & nõ ſatis noſti uim ueræ amcitiæ. Errat & ille qui amicum in atrio quærit, in cõuiuio probat. Nullũ habet maius malum occupatus homo, & bonis ſuis obſeſſus, quã quod amicos ſibi putat, quibus ipſe non eſt. Tu uerò omnia cũ amico delibera, ſed de ipſo prius. Poſt amicitiã credendũ eſt, ante amicitiã iudicandũ. Iſti uerò præpoſtere officia permiſcent, qui contra præcepta Theophraſti, cũ amauerint iudicant, & non amant cũ iudicauerint. Diu cogita, an tibi in amicitiã aliquis recipiẽdus ſit: cũ placuerit fieri, toto illũ pectore admitte, tam audacter cũ illo loquere quàm tecũ. Tu quidẽ ita uiue ut nihil tibi cõmittas, niſi quod cõmittere etiã inimico tuo poſſis: ſed quia interueniunt quædã, quæ conſuetudo fecit arcána, cum amico oẽs curas, oẽs cogitationes tuas miſce. Fidelem ſi putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli, & illi ius peccãdi ſuſpicãdo fecerunt. Quid eſt ergo, quare uerba corã amico meo retrahã? Quid eſt, quare me corã illo non putẽ ſolum? Quidã quæ tantũ amicis cõmittenda ſunt, obuijs narrant, & in quaslibet aures, quicquid illos urit, exonerant: quidam rurſus etiam chariſsimorum cõſcientiã reformidant, & ſi poſſent, ne ſibi quidem credituri, interius premunt omne ſecretũ.

Neutrum

Neutrum faciẽdum eſt. Vtrumq; enim uitium eſt, & omnibus credere, & nulli: ſed alterum honeſtius dixerim uitiũ, alterũ tutius. Sic utroſq; reprehẽdas, & eos qui ſemper inquieti ſunt, & eos qui ſemper quieſcunt. Nam illa tumultu gaudens, nõ eſt induſtria, ſed exagitatæ mẽtis cõcurſatio: & hæc nõ eſt quies, quæ motum omnem moleſtiam iudicat, ſed diſſolutio & languor. Itaq; hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur: quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido eſſe, quicquid in luce eſt. Inter ſe iſta miſcenda ſunt, & quieſcenti agendũ, & agenti quieſcendũ eſt. Cum rerũ natura delibera, illa dicet tibi, ſe & diem feciſſe & noctem. Vale.

EPIST. IIII. De emendando & cõponendo animum ad contemptũ quod magnæ diuitiæ ſunt, ſecundũ naturam compoſita paupertas.

PErſeuera ut cœpiſti, & quantum potes propera, quo diutius frui emendato animo & cõpoſito poſsis. Frueris quidem etiam dum componis, etiam dum emendas, alia tamen illa uoluptas eſt, quæ percipitur ex contẽplatione mentis ab omni labe puræ & ſplendidæ. Tenes utiq; memoria: quantum ſenſeris gaudium, cum prætexta poſita, ſumpſiſti uirilem togam, & in forum deductus es. Maius expecta, cum puerilem animum depoſueris, & te in uirum philoſophia tranſcripſerit. Adhuc enim non pueritia in nobis, ſed, quod eſt grauius, puerilitas remanet, & hoc quidem peius eſt, quod autoritatem habemus ſenum, uitia puerorum, nec puerorum tantum, ſed infantium. Illi leuia, hi falſa formidant, nos utraque. Proſpice modo & intelliges, quædam ideo minus timenda, quia multum metus afferunt. Nullum magnum malum, 4
quod extremum eſt. Mors ad te uenit, timenda erat ſi tecum eſſe poſſet. Neceſſe eſt, aut non perueniat, aut pertranſeat. Difficile eſt, inquis, animum perducere ad con-

temptum animæ. Nõ uides quã ex friuolis cauſis contemnatur? Alius ante amicæ fores laqueo pependit, alius ſe præcipitauit à tecto, ne dominũ ſtomachantẽ diutius audiret, alius ne reduceretur è fuga, ferrum adegit in uiſcera. Non putas uirtutem hoc effecturam, quod effecit nimia formido? Nulli poteſt ſecura uita cõtingere, qui de producenda nimis cogitat, qui inter magna bona multos conſules numerat. Hoc quotidie meditare, ut poſſis æquo animo uitam relinquere, quàm multi ſic cõplectuntur & tenent, quomodo qui à torrẽte rapiuntur in ſpinas & aſpera. Pleriq; inter mortis metũ, et uitæ tormẽta miſeri fluctuant, et uiuere nolunt, & mori neſciunt. Fac itaq; tibi iucundã uitam, omnẽ pro illa ſolicitudinẽ deponendo. Nullum bonũ iuuat habentem, niſi ad cuius amiſſionẽ præparatus eſt animus. Nullius autẽ rei facilior amiſſio eſt, quã quæ deſiderari amiſſa non poteſt. Ergo aduerſus omnia quæ accidere poſſunt etiã potentiſſimis, adhortare te & indura. De Põpei capite pupillus et ſpado tulere ſententiam: De Craſſo crudelis & inſolens Parthus. Caius Cæſar iuſſit Lepidum * Decio tribuno præbere ceruicem, ipſe Chæreæ præſtitit. Neminem eò fortuna prouexit, ut non tantum illi minaretur quantũ *promiſerit. Noli huic tranquillitati confidere, momento mare euertitur, eodẽ die ubi luſerunt nauigia ſorbentur. Cogita poſſe & latronem & hoſtem admouere iugulo tuo gladiũ, ut poteſtas maior abſit. Nemo nõ ſeruus habet in te uitæ necisq; arbitriũ. Ita dico, quiſquis uitam ſuam contẽpſit, tuæ dominus eſt. Recognoſce exemplum eorum qui domeſticis inſidijs perierunt, aut aperta ui, aut dolo, et intelliges, non pauciores ſeruorũ ira cecidiſſe quàm regũ. Quid ad te itaq;, quã potens ſit quem times, cum id propter quod times, nemo non poſſit? At ſi forte in manus hoſtiũ incideris, uictor te duci iubebit. Eo nempe momento quo ducêris. Quid, teipſe decipis, & hoc nunc primum, quod olim patiebaris intelligis?

*Dextro tribuno

*permiſerat

gis? Ita dico, ex quo natus es duceris. Hæc & huiuſmodi uerſanda in animo ſunt, ſi uolumus illam ultimam horã placidi expectare, cuius metus oẽs alias inquietas facit. Sed ut epiſtolæ finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit, & hoc quoq; ex alienis hortulis ſumptum eſt. Magnæ diuitiæ ſunt, lege naturæ cõpoſita paupertas. Lex autẽ illa naturæ, ſcis quos nobis terminos ſtatuit. Non eſurire, non ſitire, non algere. Vt famem ſitimq; depellas, non eſt neceſſe ſuperbis aßidere liminibus, nec ſupercilium graue, & contumelioſam etiam humanitatem pati, Nõ eſt neceſſe maria tentare, nec ſequi caſtra. Parabile eſt, quod natura deſiderat, & expoſitũ. Ad ſuperuacua ſudatur. Illa ſunt quæ togam conterunt, quæ nos ſeneſcere ſub tentorio cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manũ eſt, quod ſat eſt. Cui cum paupertate bene conuenit, diues eſt.

EPIST. V. De uitanda hypocriſi, & nimia uitæ diſtrictione.

Q*Vod pertinaciter ſtudes, & omnibus omißis, hoc unum agis, ut te quotidie meliorẽ facias, & probo & gaudeo, nec tantum hortor, ut perſeueres, ſed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, ſed conſpici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere uitæ notabilia ſint. Aſperum incultum, & intonſum caput, & neglegentiorem barbam, & indictum argento odium, & cubile humi poſitum, & quicquid aliud ambitionem peruerſa uia ſequitur, deuita. Satis ipſum nomen philoſophiæ, etiam ſi modeſte tractetur, inuidioſum eſt. Quid ſi nos hominũ conſuetudini cœperunt excerpere? Intus omnia dißimilia ſint, frons noſtra populo conueniat. Non ſplendeat toga, nec ſordeat quidẽ. Non habeamus argentum in quo ſolidi auri cælatura *deſcenderit, ſed nõ putemus frugalitatis indicium auro argentoq; caruiſſe. Id agamus, ut meliorem uitam ſequamur quàm uulgus, non ut* *diſſederit

cõtrariam. Alioqui quos emendari uolumus, fugamus à nobis, & auertimus. Illud quoq; efficimus, ut nihil imitari uelint noſtri, dum timent, ne imitanda ſint omnia. Hoc primum Philoſophia promittit, ſenſum communem, humanitatem & congre-
5 gationem, à qua profeſſionis diſſimilitudo ſeparabit. Videamus, ne iſta per quæ admirationem parare uolumus, ridicula & odioſa fiant. Nempe propoſitum noſtrum eſt ſecundum naturam uiuere. Hoc contra naturam eſt, torquere corpus ſuũ, & faciles odiſſe mundicias, & ſqualorem appetere, & cibis non tantum uilibus uti, ſed tetris & horridis. Quemadmodum delicatas res deſiderare luxuriæ eſt, ita uſitatas & non magno parabiles fugere, dementiæ eſt. Frugalitatem exigit Philoſophia, non pœnam. Poteſt autem eſſe non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet, Temperetur uita inter bonos mores et
6 publicos. Suſpiciãt omnes uitam noſtram, ſed agnoſcant. Quid ergo? Eadem faciemus, quæ cæteri? Nihil inter nos & illos intererit? Plurimũ. Diſſimiles eſſe nos uulgus* ſciat, qui inſpexerit propius, qui domum intrauerit, nos potius miretur quàm ſupellectilem noſtram. Magnus ille eſt qui fictilibus ſic utitur quẽadmodum argento, nec ille minor eſt qui ſic argẽto utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi eſt pati nõ poſſe diuitias. Sed ut huius quoq; diei lucellum tecum cõmunicem, apud *Catonem noſtrum inueni cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Deſines, inquit, timere, ſi ſperare deſieris. Dices quomodo iſta tam diuerſa pariter ſunt? Ita eſt mi Lucili, cum uideantur diſſidere, coniuncta ſunt. Quemadmodum eadem catena, & cuſtodem et militẽ copulat, ſic iſta quæ tam diſſimilia ſunt pariter incedunt. Spem metus ſequitur. Nec miror iſta ſic ire. Vtrũq; pendentis animi eſt, utrumq; futuri expectatiõe ſoliciti. Maxima aũt utriuſq; cauſa eſt, quod nõ ad præſentia aptamur, ſed cogitationes in lõginqua præmittimus.

*ſentiat: alſ, neſciat: aliâs, uulgò ſciat.

*Hecatonem

Itaq;

Itaq; prouidentia maximũ bonũ cõditionis humanæ in malum uerſa eſt. Feræ pericula quæ uidẽt fugiunt, cũ effugere, ſecuræ ſunt. Nos et uenturo torquemur, et præterito. Multa bona noſtra nobis nocẽt. Timoris enim tormẽtũ memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantũ præſentibus miſer eſt. Vale.

EPIST. VI. De malo ſpei & timoris, & de efficacia exemplaris doctrinæ.

INtelligo Lucili, nõ emendari me tantum, ſed transfigurari, nec hoc promitto iam aut ſpero, nihil in me ſupereſſe, quod mutandum ſit. Quid ni multa habeã quæ debeant corrigi, quæ extenuari, quæ attolli? Et hoc ipſum argumentũ eſt in melius translati animi, quod uitia ſua, quæ adhuc ignorabat, uidet. Quibuſdam ægris gratulatio fit, cum ſeipſos ægros eſſe ſenſerunt. Cuperem itaque tecum communicare, tam ſubitam mei mutationem, tunc amicitiæ noſtræ certiorem fiduciam habere cœpiſſem, illius ueræ, quam non ſpes, non timor, non utilitatis ſuæ cura diuellit, illius cum qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo qui non amico, ſed amicitia caruerunt. Hoc non poteſt accidere, cum animos in ſocietatem honeſta cupiendi par uoluntas trahit. Quid ni non poſſit? Sciunt enim ipſos omnia habere cõmunia, & quidem magis aduerſa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi ſingulos dies uideam. Mitte, inquis, et nobis iſta, quæ tã efficacia expertus es. Ego uerò cupio in te omnia transfundere, & in hoc gaudeo aliquid diſcere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia ſit & ſalutaris, quam mihi uni ſciturus ſum. Si cum hac exceptione detur ſapientia, ut illam incluſam teneam, nec enunciem, reijciam. Nullius boni ſine ſocio iucunda poſſeſſio eſt. Mittam itaq; ipſos tibi libros, & ne multum operæ impendas, dum paſſim profutura ſectaris, imponam notas, ad ipſa protinus quæ probo & miror, accedas.

Plus tamen tibi & uiua uox & conuictus, quàm oratio proderit. In rem præſentem uenias oportet. Primum quia hoĩes amplius oculis quàm auribus credunt, deinde quia longum iter eſt per præcepta, breue et efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expreſſiſſet, ſi eũ tantummodo audiſſet. Vitæ eius interfuit, ſecreta perſpexit, obſeruauit illum, an ex formula ſua uiueret. Plato & Ariſtoteles, & oĩs in diuerſum itura ſapientientiũ turba, plus ex moribus quã ex uerbis Socratis traxit. Metrodorum, & Erymachum, & Poliænum, magnos uiros non ſchola Epicuri, ſed contuberniũ fecit. Nec in hoc te accerſo tantũ, ut proficias, ſed ut proſis. Plurimũ enim alter alteri conferemus, Interim, quia diurnã tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectauerit dicã, Quæris, inquit, quid profecerim? Amicus eſſe mihi cœpi. Multũ profecit, qui nunquam erit ſolus, ſcito hunc amicum omnibus eſſe. Vale.

EPIST. VII. De fugiendo turbæ conſortio.

QVid tibi uitandum præcipue exiſtimem quæris? Turbã. Nondũ illi te tuto cõmiſeris. Ego certe cõfiteor imbecillitatem meã. Nunquã mores quos extuli refero. Aliquid ex eo quod cõpoſui turbatur, aliquid ex his quæ fugaui rediit. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas uſq; adeò affecit, ut nunquam ſine offenſa proferãtur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo *inficiuntur. Inimĩca eſt multorum conuerſatio. Nemo non aliquod nobis uitium, aut *cõmodat, aut imprimit, aut neſcientibus allinit. Vtique quo maior eſt populus cui commiſcemur, hoc periculi plus eſt, Nihil uerò eſt tam damnoſum bonis moribus, quàm in aliquo ſpectaculo deſidere. Tunc enim per uoluptatẽ facilius uitia ſurrepunt. Quid me exiſtimas dicere? Auarior redeo, ambitioſior, luxurioſior? imò uerò crudelior & inhumanior, quia inter hoĩes fui. Caſu in meridianum ſpectaculũ incidi, luſus ſpectãs, et ſales, et aliquid laxamẽti, quo

*reficiuntur

*commẽdat

homin

hominum oculi ab humano cruore acquieſcant. Contra eſt, quicquid ante pugnatum eſt, miſericordia fuit. Nũc omiſsis nugis mera homicidia ſunt, nihil habent quo tegãtur, ad ictum totis corporibus expoſiti, nunquã fruſtra manum mittunt. Hoc 7 pleriq; ordinarijs* partibus & poſtulatitijs, ut in expeditione, præferunt. Quid ni præferãt? nõ galea, nõ ſcuto repellitur ferrum. Quo munimenta? Quo artes? Omnia iſta* mortes meræ ſunt. Mane leonibus & urſis homines, meridie ſpectatoribus ſuis obijciuntur. Interfectores interfectis iubẽtur obijci, & uictorem in aliam detinent cædem, exitus pugnantiũ mors eſt, ferro & igne res geritur. Hæc fiunt dum uacat arena. Sed latrociniũ fecit aliquis, quid ergo meruit? ut ſuſpẽdatur. Occidit hominẽ, quia occidit ille meruit, ut hoc pateretur, tu quid meruiſti miſer, ut hoc ſpectes? Occide, ure, uerbera. Quare tam timide incurrit in ferrũ? quare parũ audacter occidit? quare parum libenter moritur? * Plagis agũtur in uulnera, & mutuos ictus nudis & obuijs pectoribus excipiunt. Intermiſſum eſt ſpectaculũ, interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age, ne hoc quidẽ intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite dijs immortalibus gratias, quod eum docetis eſſe crudelem, qui nõ poteſt diſcere. Subducendus populo eſt tener animus, & parum tenax recti. Facile tranſitur ad plures. Socrati, Catoni & Lælio excutere mẽtem ſuam diſsimilis multitudo potuiſſet, adeò nemo noſtrum qui maximè concinnamus ingenium, ferre impetum uitiorum tam magno comitatu uenientium poteſt. Vnum exemplũ luxuriæ, aut auaritiæ, multũ mali facit. Conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit. Vicinus diues cupiditatem iritat, malignus comes, quamuis cãdido & ſimplici, rubiginem ſuam affricuit. Quid tu accidere his moribus credis, in quos publice factus eſt impetus. Neceſſe eſt aut imiteris, aut oderis. Vtrunq; autem deuitandum eſt, ne uel

* paribus

* mortis. morae

* Plagis, pro retibus.

*uel ſimilis malis fias,quia multi ſunt; ne'ue inimicus multis, quia diſsimiles ſunt. Recede in teipſum quantum potes, cũ his uerſare,qui te meliorem facturi ſunt. Illos admitte quos tu potes facere meliores, Mutuo iſta fiunt,& homines dum docent diſcunt. Non eſt ergo quod te gloria publicandi ingenij producat in medium,ut recitare iſtis uelis, aut diſputare,quod facere te uellem,ſi haberes iſti populo idoneam**mercem. *mentem. Nemo eſt qui intelligere te poßit. Aliquis,fortaſſe unus aut alter incidet,& hic ipſe formandus tibi erit, inſtituendusq; ad intellectum tui. Cui ergo,inquis,iſta didici? non eſt quod timeas,ne operam perdideris:tibi didiciſti. Sed ne mihi ſoli hodie didicerim, cõmunicabo tecum quæ occurrerunt mihi egregiè dicta circa eundem ferè ſenſum tria, ex quibus unum hæc epiſtola in debitum ſoluet, duo in anteceſſum accipe. Democritus ait, Vnus mihi pro populo eſt, & populus pro uno. Bene & ille quiſquis fuit (ambigitur enim de autore) cum quæreretur ab illo, quò tanta diligentia artis ſpectaret ad paucißimos peruenturæ,ſatis ſunt,inquit,mihi pauci,ſatis eſt unus,ſatis eſt nullus.*

8 *Egregie hoc tertium. Epicurus cum uni ex conſortibus ſtudiorum ſuorum ſcriberet, Hæc inquit,ego non multis,ſed tibi,ſatis enim magnum alter alteri theatrum ſumus. Iſta mi Lucili condenda in animum ſunt, ut contemnas uoluptatem ex plurium aſſenſione uenientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi? Si is es quem multi intelligunt, introrſus bona tua ſpectent. Vale.*

EPIST. VIII. De indulgentia corporis proprii,& turba hominum,& quod bona fortunæ ſunt fugienda philoſophanti, conſcientia ſua contento,propter ueram libertatem acquirendam ex ſeruitute animi impendenda philoſophiæ, diſcendæ & operandæ.

TV me,inquis,uitare turbam iubes,ſecedere & conſcientia eſſe contentum: ubi illa præcepta ueſtra,quæ imperant in actu mori? Quod ego tibi uideor interim ſuadere, in hoc me

recon

*recondidi,& fores clauſi,ut prodeſſe pluribus poſſem. Nullus
mihi per ocium dies exit, partē noctium ſtudijs uendico, non
uaco ſomno,ſed ſuccumbo, & oculos uigilia fatigatos, caden-
teſq; in opere detineo. Seceſſi non tantum ab hominibus, ſed
etiā à rebus,& primum à rebus meis. Poſterorum negotium
ago. Illis aliqua quæ poſſint prodeſſe cōſcribo,ſalutares admo-
nitiones,uelut medicamentorū utilium cōpoſitiones literis mā-
do,eſſe illas efficaces in meis ulceribus expertus, quæ etiam ſi
perſanata nō ſunt,ſerpere deſierunt. Rectū iter quod ſero co-
gnoui & laſſus errando,alijs monſtro. Clamo,uitate quæcūq;
uulgo placent,quæ caſus attribuit ad omne fortuitū bonū, ſu-
ſpicioſi pauidiq; ſubſiſtite. Et fera & piſcis ſpe aliqua oblectā
te decipitur. Munera iſta fortunæ putatis? inſidiæ ſunt. Quiſ-
quis ueſtrū tutam agere uitam uolet, quantum plurimū poteſt,
iſta uiſcata beneficia deuitet, in quibus hoc quoq; miſerrimi
fallimur, quod habere nos putamus, * hæremus. In præcipitia* 9
curſus iſte deducit. Huius eminentis uitæ exitus cadere eſt. * *habemus.*
*Deinde ne reſiſtere quidem licet,cū cœperit tranſuerſos age-
re felicitas. Aut rectis ſaltem,aut temet fruere. Qui hoc faciūt
non euertit fortuna,ſed cernuat & allidit. Hanc ergo ſanā &
ſalubrem formā uitæ teneto,ut corpori tantum indulgeas,quā-
tum bonæ ualetudini ſatis eſt. Durius tractandum eſt ne animo
male pareat,cibus famem ſedet, potio ſitim extinguat, ueſtis
arceat frigus, domus munimentum ſit aduerſus infeſta corpo-
ri. Hanc utrū ceſpes * erexerit, an uarius lapis gentis alienæ,* * *extruxerit*
*nihil intereſt. Scitote hominē tam bene culmo quàm auro tegi.
Contemne omnia quæ ſuperuacuus labor uelut ornamentū ad
decus ponit. Cogita in te præter animum nihil eſſe mirabile,
cui magno nihil magnum eſt. Si hoc mecum,ſi hoc cū poſteris
loquor,non uideor tibi plus prodeſſe, quàm cū ad uadimoniū
aduocatus deſcenderem,aut tabulis teſtamenti anulum impri-
merem,*

*merem, aut in ſenatu candidato uocem & manum cõmodarẽ. Mihi crede, qui nihil uel minora agere uidentur maiora agũt, quia humana diuinaq; ſimul tractant. Sed iam finis faciendus eſt, & aliquid, ut institui, pro hac epiſtola dependendũ: id de meo nõ fiet, adhuc Epicurum * cõplicamus, cuius hanc uocẽ hodierno die legi, Philoſophiæ ſeruias oportet, ut tibi contingat uera libertas, nõ differatur in diem. Qui ſe illi ſubiecit & tradidit, ſtatim circumagitur: hoc enim ipſum philoſophiæ ſeruire libertas eſt. Poteſt fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tã multa bene dicta referã potius quàm noſtrorũ? quid eſt tamẽ, quare tu iſtas Epicuri uoces putes eſſe non publicas? Quàm multi poëtæ dicunt, quæ à philoſophis, aut dicenda aut dicta ſunt. Non attingam Tragicos aut togatas noſtras. Habẽt enim hæ quoq; aliquid ſeueritatis, & ſunt inter comœdias & tragœdias mediæ. Quantum diſertiſſimorũ uerſuum inter mimos iacet, quàm multa Publij, nõ excalceatis, ſed cothurnatis dicẽda ſunt? Vnũ eius uerſum qui ad philoſophiam pertinet, & ad hanc partẽ quæ modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in noſtro habenda. Alienum eſt omne quicquid optando uenit. Hunc uerſum à te dici non paulò melius, ſed aſtrictius memini. Non eſt tuũ, fortuna quod fecit tuum, Illud etiamnum melius dictum à te non præteribo, Dari bonum quod potuit, auferri poteſt, Hoc non imputo in ſolutum, de tuo tibi. Vale.*

* cõpilamus: alias, replicamus.

EPIST. IX. Quod ſapiens ſeipſo contentus eſt ad beate uiuendum, non ad uiuendum ſimpliciter.

AN *merito reprehendat in quadã epiſtola Epicurus eos qui dicunt ſapientem ſeipſo eſſe contentum, & propter hoc amico non indigere, deſideras ſcire. Hoc obijcitur Stilboni ab Epicuro, & his quibus ſummum bonum uiſum eſt animus impatiens. In ambiguitatem incidendum eſt, ſi exprimere* ἀπάθειαν *uno uerbo ſcitè uoluerimus, & impatientiam dicere.*

Poter

Poterit enim contrariũ ei quod ſignificare uolumus, intelligi. Nos enim eum uolumus dicere,qui reſpuat omnis mali ſenſum, accipietur is qui nullum poßit ferre malum. Vide ergo, *num ſatius ſit,aut inuulnerabilẽ animum dicere,aut animum extra omnẽ patientiã poſitũ.*Hoc inter nos *& illos intereſt,* Noſter *ſapiens uincit quidẽ incõmodum omne, ſed ſentit, illorum nec ſentit quidẽ. Illud nobis cum illis cõmune eſt,ſapientem ſeipſo eſſe contentũ,ſed tamen amicũ habere uult,& uicinũ,& contubernalẽ,quamuis ſibijpſe ſufficiat.* Vide *quã ſit ſe cõtentus, aliquando ſui parte cõtentus eſt,ſi illi manum,aut morbus,aut hoſtis inciderit.* Si *quis oculũ caſus excuſſerit,reliquiæ illi ſuæ ſatisfacient:& erit imminuto corpore & amputato tam lætus animus,quã in integro fuit.* Q*uæ ſibi deſunt non deſiderat,ſed non deeſſe mauult.* Ita *ſapiens ſe contentus eſt, non ut uelit eſſe ſine amico,ſed ut poßit:& hoc quod dico poßit,tale eſt,amiſſum æquo animo fert:ſine amico quidẽ nunquã erit, in ſua poteſtate habet quàm cito reparet.* Q*uomodo ſi perdiderit* Phi*dias ſtatuam,protinus alteram faciet ,* Sic *hic faciendarũ amicitiarũ artifex,ſubſtituet & alium in locũ amißi.* Q*uæris quo modo amicum cito facturus ſit? dicam,ſi illud mihi tecum conuenerit,ut ſtatim tibi ſoluam quod debeo,& quantum ad hanc epiſtolam,paria faciamus.* Hecaton *ait ,* Ego *tibi monſtrabo amatorium, ſine medicamento,ſine herba,ſine ullius ueneficæ carmine.* Si *uis amari,ama.* Habes *autẽ non tantum uſu amicitiæ ueteris & certæ magnam uoluptatem, ſed etiam initio & cõparatione nouæ.* Q*uod intereſt inter metentẽ agricolã,& ſerentem,hoc inter eum qui parauit amicũ,& qui parat.* At- 10
talus philoſophus dicere ſolebat,iucundius eſſe amicum facere quàm habere,quomodo artifici iucũdius eſt pingere quàm pinxiſſe. Illa *in opere ſuo occupata ſolicitudo, ingens oblectamentũ habet in ipſa occupatione.* Nõ *æque delectatur qui ab opere*

perfe

perfecto remouit manũ. Iam fructu artis ſuæ fruitur, ipſa fruebatur arte cũ pingeret. Fructuoſior eſt adoleſcentia liberorũ, ſed infantia dulcior. Nunc ad propoſitũ reuertamur. Sapiens etiã ſi contentus eſt ſe, tamen habere amicũ uult, ſi ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna uirtus iaceat, nõ ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipſa epiſtola, ut habeat qui ſibi ægro aßideat, ſuccurrat in uincula cõiecto uel inopi: ſed ut habeat aliquẽ cui ipſe ægro aßideat, quẽ ipſe circumuentũ hoſtili cuſtodia liberet. Qui ſe ſpectat, & propter hoc ad amicitiam uenit, male cogitat, quemadmodũ cœpit ſic deſinet. Parauit amicũ aduerſus uincula laturum opem, cum primum crepuerit catena diſcedet. Hæ ſunt amicitiæ, quas tẽporarias populus appellat. Quæ cauſa utilitatis aſſumpta eſt, tamdiu placebit, quãdiu utilis fuerit.** Hac re florentes amicorum turba circumſedet, circa euerſos ingens ſolitudo eſt, & inde amici fugiunt, ubi probantur, hac re iſta tot nefaria exempla ſunt aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Neceſſe eſt ut initia inter ſe, & exitus congruant. Qui amicus eſſe cœpit, quia expedit, placebit ei aliquod pretium contra amicitiã, ſi ullum in illa placet pretiũ præter ipſam. In quid igitur amicum paro? Vt habeam pro quo mori poßim, ut habeam quem in exilium ſequar, cuius me morti opponã & impendam. Iſta quã tu deſcribis negotiatio eſt, non amicitia, quæ ad cõmodũ accedit, quæ quid conſecutura ſit ſpectat. Non dubie habet aliquid ſimile amicitiæ affectus amantium. Poßis dicere illam eſſe inſanam amicitiam. Nunquid ergo quiſquam amat lucri cauſa? nunquid ambitionis aut gloriæ? Ipſe per ſe amor omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formæ, non ſine ſpe mutuæ charitatis accendit. Quid ergo? ex honeſtiori cauſa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc de hoc, an amicitia propter ſe, an propter aliud ſit expetenda: nam ſi*

* *amicitiam init,*

** Hac re, pro ideò

prop

propter ſeipſam expetenda eſt, poteſt ad illam accedere, qui ſeipſo contẽtus eſt. Quomodo ergo ad illã accedit? Quomodo ad rem pulcherrimã non lucro captus, nec uarietate fortunæ perterritus. Detrahit *amicitiæ maieſtatẽ ſuã, qui illã parat ad bonos caſus. Se cõtentus eſt ſapiens.* Hoc *mi* Lucili *perperam pleriq; interpretantur. Sapientẽ undiq; ſubmouẽt, & intra cutem ſuã cogunt.* Diſtinguendũ *eſt autẽ, quid & quatenus uox iſta promittat, ſe cõtentus eſt ſapiens ad beate uiuendũ, nõ ad uiuendũ.* Ad *hoc enim multis illi rebus opus eſt, ad illud tantũ animo ſano, & erecto, & deſpiciente fortunã.* Volo *tibi* Chryſippi *quoq; diſtinctionẽ indicare.* Ait *ſapientẽ nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus eſſe.* Contra, *Stulto nulla re opus eſt, nulla enim re ſcit uti, ſed omnibus eget.* Sapienti *& manibus & oculis, & multis ad quotidianũ uſum neceſſarijs opus eſt, ſed eget nulla re, egere enim neceßitatis eſt.* Nihil *autem neceſſe ſapienti eſt.* Ergo *quãuis ſeipſo cõtentus ſit, amicis illi opus eſt, hos cupit habere quàm plurimos, non ut beate uiuat, uiuet enim etiã ſine amicis beate. Summũ bonũ extrinſecus inſtrumenta nõ quærit, domi colitur, ex ſe totũ eſt, incipit fortunæ eſſe ſubiectũ, ſi quã partẽ ſui foris quærit.* Qualis *tamen futura eſt uita ſapientis, ſi ſine amicis relinquatur in cuſtodiam coniectus, uel in aliqua gente aliena deſtitutus, uel in nauigatione longa retentus, aut in deſertũ littus eiectus? qualis eſt* Iouis *cũ reſoluto mũdo, & dijs in unum confuſis, paulisper ceſſante natura acquieſcit ſibi, cogitationibus ſuis traditus, tale quiddã ſapiens facit.* In *ſe reconditur, ſecũ eſt, quãdiu quidẽ illi licet ſuo arbitrio res ſuas ordinare, ſe contentus eſt: & ducit uxorem, ſe cõtentus, & liberos tollit, ſe contentus, & tamẽ non uiuet, ſi fuerit ſine homine uicturus.* Ad *amicitiã fert illũ nulla utilitas ſua, ſed naturalis irritatio.* Nam *ut aliarum nobis rerum innata dulcedo eſt, ſic amicitiæ.* Quomodo *ſolitudo*

in odio eſt,ſic in dulcedine appetitio ſocietatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, ſic ineſt huic quoq; rei ſtimulus,qui nos amicitiarũ appetentes faciat. Nihilominus cum ſit amicorũ amantiſsimus, cum illos ſibi cõparet, ſæpe præferat, omne intra ſe bonũ terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit,Stilpon quẽ Epicuri epiſtola inſequitur.Hic enim capta patria, amiſsis liberis, amiſſa uxore, cũ ex incendio publico ſolus,& tamen beatus exiret,interrogãti Demetrio,cui cognomen ab exitio urbiũ Poliorcetes fuit, nunquid perdidiſſet.oĩa, inquit,bona mea mecũ ſunt. Ecce uir fortis ac ſtrennuus,ipſam hoſtis ſui uictoriam uicit.Nihil,inquit,perdidi, dubitare illum coëgit,an uiciſſet, Omnia mea mecũ ſunt.Iuſtitia,uirtus,tẽperantia,prudẽtia,hoc ipſum, nihil bonũ putare quod eripi poſſit. Miramur animalia quædã,quæ per medios ignes,ſine noxa corporũ tranſeunt,quanto hic mirabilior uir qui per ferrũ & ruinas & ignes, illæſus & indẽnis euaſit? Vides quãto facilius ſit totã gentẽ,quàm unũ uirũ uincere. Hæc uox illi eſt cõmunis cũ Stoico,æque & hic intacta bona per concrematas urbes fert.Se enim ipſo contentus eſt, hoc felicitatẽ ſuã fine deſignat. Ne exiſtimes nos ſolos generoſa uerba iactare, & ipſe Stilponis obiurgator Epicurus,ſimilem illi uocem emiſit, quam tu boni conſule,etiã hunc diẽ iam expunxi.Si cui,inquit, ſua non uidentur ampliſsima,licet totius mundi dominus ſit, tamen miſer eſt.Vel ſi hoc modo tibi melius enunciari uidetur. Id enim agendũ,ut non uerbis ſeruiamus,ſed ſenſibus, Miſer eſt,qui ſe non beatiſſimũ iudicat,licet imperet mundo. Vt ſcias autẽ hos ſenſus communes eſſe,natura ſcilicet dictante,apud poëtam comicum inuenies, Non eſt beatus eſſe ſe qui non putat. Quid enim refert qualis ſtatus tuus ſit, ſi tibi uidetur malus? Quid ergo,inquis?ſi beatũ ſe dixerit,ille turpiter diues,& ille multorum dominus, ſed plurium ſeruus, beatus ſua ſententia fiet?

Non

Non quid dicat, ſed quid ſentiat refert, nec quid uno die ſentiat, ſed quid aßiduè. Non eſt autem quod uerearis, ne ad indignum res tanta perueniat. Niſi ſapienti ſua non placent, omnis ſtultitia laborat faſtidio ſui. Vale.

EPIST. X. De ſolitudine uitanda imprudentibus, & de ſynceritate orandi Deum.

SIc eſt, non muto ſententiam, fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. Non habeo cum quo te cõmunicatum uelim, & uide quò iudicium meum abeat. Audeo te tibi credere. Crates, ut aiunt, huius ipſius Stilbonis auditor, cuius mentionem priori epiſtola feci, cũ uidiſſet adoleſcentulum ſecreto ambulantem, interrogauit, quid illic ſolus faceret. Mecũ, inquit, loquor: cui Crates, Caue, inquit, rogo, & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentẽ timentemq; cuſtodire ſolemus, ne ſolitudine malè utatur. Nemo eſt ex imprudentibus qui relinqui ſibi debeat. Tunc mala conſilia agitant, tunc aut alijs, aut ipſis futura pericula ſtruunt. Tunc cupiditates improbas ordinãt, tunc quicquid aut metu, aut pudore animus celabat *exponit, tunc audaciã acuit, libidinem iritat, iracundiam inſtigat.* *expromit. *Deniq; quod unum ſolitudo habet commodum, nihil ulli cõmittere, non timere indicẽ, perijt ſtulto. Ipſe ſe prodit. Vide itaq; quid de te ſperem, imò quid ſpondeã mihi, ſpes enim incerti boni nomen eſt. Non inuenio cũ quo te malim eſſe, quàm tecum. Repeto memoria, quàm magno animo quædã uerba proieceris, quàm roboris plena. Gratulatus ſum protinus mihi, & dixi, non à ſummis labris iſta uenerunt, habẽt hæ uoces fundamẽtũ, iſte homo nõ eſt unus è populo, ad ſalutẽ ſpectat. Sic loquere, ſic uiue. Vide ne te ulla res deprimat. Votorũ tuorũ ueterũ licet dijs gratiam facias, alia de integro ſuſcipe, roga bonã mentẽ, bonã ualetudinẽ animi, deinde corporis. Quid ni tu iſta uota ſæpe facias? Audacter Deum roga,*

nil illum de alieno rogaturus. Sed ut more meo cũ aliquo munuſculo epiſtolã mittã, Verũ eſt quod apud Athenodorum inueni. Tunc ſcito eſſe te omnibus cupiditatibus ſolutũ, cũ eò perueneris, ut nihil Deũ roges, niſi quod rogare poßis palã. Nunc enim quanta demẽtia eſt hominũ. Turpißima uota dijs inſuſurrant, ſi quis admouerit aurẽ, cõticeſcent, & quod ſcire hominẽ nolũt, Deo narrãt. Vide ergo ne hoc præcipi ſalubriter poßit, Sic uiue cũ hominibus tanquam Deus uideat, ſic loquere cum Deo, tanquam homines audiant. Vale.

EPIST. XI. De inuincibilis uerecundiæ qualitate, & de imaginaria boni uiri præſentia.

LOcutus eſt mecũ amicus tuus bonæ indolis, in quo quantũ eſſet animi, quantũ ingenij, quantũ iam etiã profectus, ſermo primus oſtẽdit. Dedit enim nobis guſtũ, ad quẽ reſpondebit: non enim ex præparato locutus eſt, ſed ſubito deprehẽſus. Vbi ſe colligebat uerecundia, bonũ in adoleſcẽte ſignũ, uix potuit excutere, adeò illi ex alto ſuffuſus eſt rubor. Hic illũ, quãtum ſuſpicor, etiã cũ ſe cõfirmauerit, & omnibus uitijs exuerit, ſapientẽ quoq; ſequetur. Nulla enim ſapiẽtia, naturalia corporis aut animi uitia ponũtur, quicquid infixũ & ingenitũ eſt, lenitur arte, nõ uincitur. Quibuſdã etiã conſtãtißimis in conſpectu populi ſudor erũpit, nõ aliter quã fatigatis & æſtuantibus ſolet, quibuſdã tremunt genua dicturis, quorundã dentes collidũtur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec diſciplina, nec uſus unquã excutit, ſed natura uim ſuã exercet, & illos uitij ſui, etiã robuſtißimos admonet. Inter hæc & ruborẽ eſſe ſcio, qui grauißimis quoq; uiris, ſubitus offunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & plus caloris eſt, & tenera frons, nihilominus ueteranos & ſenes tangit. Quidã nunquam magis quàm cũ erubuerint timendi ſunt, quaſi omnẽ uerecundiam effuderint. Sylla tunc erat uiolentißimus, cũ faciem

eius

*eius ſanguis inuaſerat. Nihil erat mollius ore Pompeij, nunquam non corã pluribus erubuit, utiq; & in concionibus. Fabianum cũ in ſenatũ teſtis eſſet inductus, erubuiſſe memini, & hic mire illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, ſed à nouitate rei, quæ inexercitatos, & ſi non concutit, mouet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam ut quidã boni ſanguinis ſunt, ita quidã incitati & mobilis, & cito in os prodeuntis. Hæc ut dixi, nulla ſapientia abigit, alioquin haberet rerum naturã ſub imperio, ſi oĩa eraderet uitia. Quæcunq; attribuit conditio naſcendi, & corporis temperatura, cum multũ ſe diuq; animus compoſuerit, hærebunt. nihil horũ uitiari poteſt, non magis, quàm acceſſi. Artifices ſcenici, qui imitantur affectus, qui metũ & trepidationem exprimunt, qui triſtitiam repræſentant, hoc indicio imitantur uerecundiã, deijciunt enim uultũ, uerba ſubmittunt, figunt in terram oculos & deprimũt, ruborẽ ſibi exprimere nõ poſſunt, nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduerſus hæc ſapiẽtia promittit, nihil proficit, ſui iuris ſunt, iniuſſa ueniunt, iniuſſa diſcedunt. Iam clauſulã epiſtola poſcit. Accipe & quidẽ utilẽ & ſalutarem, quam te affigere animo uolo. Aliquis uir bonus nobis eligendus eſt, ac ſemper ante oculos habendus, ut ſic tanquã illo ſpectante uiuamus, & omnia tanquã illo uidente faciamus. Hoc mi Lucili Epicurus præcepit, cuſtodem nobis & pædagogũ dedit, nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, ſi peccaturis teſtis aſsiſtat. Aliquem habeat animus, quem uereatur, cuius autoritate etiam ſecretum ſuum ſanctius faciat. O felicem illum, qui non * actus tantum, ſed etiam cogitatus emendat. O felicem, qui ſic aliquem uereri poteſt, ut ad memoriam quoque eius ſe componat, atque ordinet. Qui ſic aliquem uereri poteſt, cito erit uerendus. Elige itaque Catonem, ſi hic uidetur tibi nimis rigidus, elige remiſsioris*

**præſens*

num hominis uoluptas habet, in finem ſui differt. Iucundiſſima eſt ætas deuexa iam, non *tantum præceps, & illam quoq; in extrema *regula ſtantē, iudico habere ſuas uoluptates, aut hoc ipſum ſuccedit in locum uoluptatum, nullis egere. Quàm dulce eſt cupiditates *fatigaſſe ac reliquiſſe. Moleſtum eſt, inquis, mortem ante oculos habere, Primū iſta tam iuueni ante oculos debet eſſe quàm ſeni, Nō enim citamur ex cenſu. Deinde nemo tam ſenex eſt, ut improbè unum diem ſperet. Vnus autem dies gradus eſt uitæ; tota ætas partibus conſtat et orbes habet circumductos maiores minoribus. Eſt aliquis qui oēs complectatur & cingat, hic *pertinet à natali ad diem extremum. Eſt alter qui annos adoleſcentiæ excludit. Eſt qui totam pueritiam ambitu ſuo aſtringit. Eſt deinde *per ſe annus, in ſe omnia continens tēpora, quorum multiplicatione uita cōponitur. Menſis arctiore præcingitur cingulo. anguſtiſſimū habet dies gyrum, ſed & hic ab initio ad exitum uenit, ab ortu ad occaſum. Ideò Heraclitus cui cognomen Scotinon fecit orationis obſcuritas, unus, inquit, dies par omni eſt. Hoc alius aliter accepit, dixit enim parem eſſe horis, nec mētitur. Nam ſi dies tempus eſt uigintiquatuor horarum, neceſſe eſt oēs inter ſe dies pares eſſe, quia nox habet quod dies perdidit. Alius, ait, parē eſſe unum diem omnibus ſimilitudine, nihil enim habet longiſſimi tēporis ſpatium, quod non in uno die inuenias, lucem & noctem, & alternas mundi uices. *Planeta facit iſta, non alias cōtractior, alias productior dies. Itaque ſic ordinandus eſt dies omnis, tanquam cogat agmen & conſumet atq; expleat uitam. Pacuuius qui Syriam uſu ſuam fecit, cùm uino & illis *funereis epulis ſe ſepeliſſet, quaſi ſibi parentauerit: ſic in cubiculum ferebatur à cœna, ut inter plauſus exoletorū hoc ad ſymphoniā caneretur βεβίωκε βεβίωκε, nullo non ſe die extulit. Hoc quod ille ex mala conſcientia faciebat, nos in bona faciamus, & in ſomnum

*tamen
*tegula
*fugaſſe
*pertingit
*ipſe annus,
*Pluralitas facit iſta,
*funebribus

ituri, læti, hilareſq; dicamus, Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi. Craſtinum ſi adiecerit Deus, *læti recipiamus. Ille beatiſſimus eſt, & ſecurus ſui poſſeſſor, qui craſtinum ſine ſollicitudine expectat. Quiſquis dixit uixi, quotidie ad lucrum ſurgit. Sed iam debeo epiſtolam cludere, Sic, inquis, ſine ullo ad me peculio ueniet? Noli timere, aliquid ſecum feret, quare aliquid dixi? multũ. Quid enim hac uoce præclarius, quã illi trado ad te perferendã? Malũ eſt in neceſſita te uiuere, ſed in neceſſitate uiuere neceſſitas nulla eſt. Quid ni nulla ſit? patent undiq; ad libertatẽ uiæ multæ, breues, faciles. Agamus* Deo *gratias, quòd nemo in uita teneri poteſt. Calcare ipſas neceſſitates licet. Epicurus, inquis, dixit, quid tibi cum alieno? Quod uerum eſt, meũ eſt. Perſeuerabo* Epicurum *tibi ingerere, ut iſti qui in uerba iurant, nec quid dicatur æſtimant, ſed à quo, ſciant, quæ optima ſunt eſſe cõmunia. Vale.*

ANNOT. ERASMI IN EPISTOLAM PRIMAM LIB. PRIMI.

1 Eripiuntur. eripiuntur quæ ui tolluntur: ſubducuntur quæ clam. Pro eripiuntur, quidam codices habebant, ſurripiuntur.

2 Quod mortem proſpicimus. Proſpicimus uentura & quæ procul abſunt. At mors iam magna ex parte à tergo eſt. Aliquis non intelligens argutiam, addidit, non proſpicimus.

3 Ex qua expellitur quicunq; uult. Argutius eſt quod habebat codex uetuſtus, ex qua expellit quencuuq; uult. Natura miſit in hãc poſſeſsionem, ſed hac lege ut ſit exeundum quandocunq; uult ipſa.

EPIST. IIII.

4 Nullum magnum. Aut nullum uſurpauit pro nihil, aut deeſt malum. Nullum magnum malum.

EPIST. V.

5 A qua profeſsione nos diſsimilitudo ſeparabit, Non dubiũ quin legẽdũ ſit, profeſsiõis diſsimilitudo, A qua cõgregatie, diſsimilitudo profeſsiõis ſeparabit. Vult enim nos ĩtus habere philoſophiã, nõ profiteri. Quod hic pręcipit de philoſophis, mire quadrat in monachos.

6 Sed nõ agnoſcant. Argutius eſt quod habebat codex uetuſtus, ſed agnoſcant. Suſpicimus etiam aliena, ſed agnoſcimus noſtra, quæ

&

& ipſi præſtare queamus. EPIST. VII.

7 Ordinariis partibus. Quidam habebāt patribus: paribus legendum arbitror. Loquitur de paribus gladiatorum. Hæc autem uerba, ut in expeditione, uidentur adiecta ab enarratore quopiam.

8 Egregie hoc tertiū, Ambigua diſtinctio, Egregie hoc tertium, ut intelligas & nullum ſufficere ſapienti. Aut ut hoc tertium dixerit Epicurus. EPIST. VIII.

9 Quod habere nos putamus, hæremus, Pro habere quidam habebant, abire, ſed mendoſe, Seneca alluſit ad Græcas uoces, ἔχομεν eſt habemus, ἐχόμεθα. hæremus. EPIST. IX.

10 Attalus, quidam habebant. At Thales, ſed deprauate. Nam Attalum frequenter citat aliàs.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. II.

EPISTOLA XIII. De utilitate exercitationis contra aduerſa, de remediis contra mala fortuita, & quod ſtultitia ſemper incipit uiuere.

MVLTVM tibi eſſe animi ſcio, nam etiã antequam inſtruerem te præceptis ſalutaribus & dura uincentibus, ſatis aduerſus fortunam placebas tibi, & multo magis poſtquam cum illa conſeruiſti manum, uireſq; expertus es tuas, quæ nunquã certam dare fiduciã ſui poſſunt, niſi cum multæ difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando uerò & 1
propius acceſſerint. Sic uerus ille animus, & in alienum non uenturus arbitrium probatur. Hæc eius obruſſa eſt, Non po- 2
teſt Athleta *magnos ſpiritus ad certamẽ adferre, qui nunquam ſuggillatus eſt. Ille qui fudit ſanguinem ſuum, cuius dentes crepuerunt ſub pugno, ille qui ſupplantatus aduerſarium toto tulit corpore, nec proiecit animũ proiectus, qui quoties cecidit contumacior reſurrexit, cũ magna ſpe deſcendit ad pugnam. Ergo*

 ut

ut ſimilitudinem iſtam proſequar, ſæpe iam fortuna ſupra te fuit, nec tamẽ tradidiſti te, ſed ſubſilijſti & acrior conſtitiſti. Multum enim adijcit ſibi uirtus laceſſita. Tamẽ ſi tibi uidetur, accipe à me auxilia, quibus munire te poſſis. Plura ſunt Lucili quæ nos terrent, quàm quæ premunt, & ſæpius opinione quàm re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, ſed hac ſubmiſſiore. Nos enim dicimus omnia iſta quæ gemitus mugitusq; exprimunt, leuia eſſe & contemnenda. Omittamus hæc magna uerba, ſed, dij boni, uera. Illud tibi præcipio, ne ſis miſer ante tempus, cùm illa quæ uelut imminentia expauiſti, fortaſſe nunquam uentura ſint: certè nondum uenerunt. Quædam enim nos magis torquent, quàm debeant: quædam ante torquent quàm debeant: quædam torquent, cùm omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut *præcipimus. Primum illud, quia res in controuerſia eſt, & litem conteſtatam habemus in præſentia differatur. Quod ego leue dixero, tu grauiſſimum eſſe contendes, Scio alios inter flagella ridere, alios gemere ſub colapho. Poſtea uidebimus, utrũ iſta ſuis uiribus ualeãt, an imbecillitate noſtra. Illud præſta mihi, ut quoties circũſteterint, qui tibi te miſerũ eſſe perſuadeant, non quid audias, ſed quid ſentias cogites, & cum patientia tua deliberes, ac te ipſe interroges, qui tua optime noſti, quid eſt, quare iſti me complorent? quid eſt quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quaſi tranſilire calamitas poſſit? Eſt aliquid iſtic mali, an res iſta magis infamis eſt quàm mala? Ipſe te interroga, Nunquid ſine cauſa crucior, & mœreo, & quod non eſt, malum facio? Quomodo, inquis, intelligam, ſi uana ſint, an uera quibus angor? Accipe huius rei regulam? Aut præſentibus torquemur, aut futuris, aut utriſq;. De præſentibus facile eſt iudicium, ſi corpus tuum liberum eſt, ſanum eſt, nec ullus ex iniuria dolor eſt, uidebimus quid futurũ eſt, hodie nihil negotij

*id eſt occupamus.

negotij habet. Atenim futurum eſt. Primum diſpice an certa argumenta ſint uenturi mali. Plærunq; enim ſuſpicionibus laboramus, & illudit nobis illa quæ conficere bellum ſolet fama, multo autem magis ſingulos conficit. Ita eſt mi Lucili, *cito accedimus* opinioni, *non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt, nec excutimus, ſed trepidamus, & ſic uertimus terga quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum, exuit caſtris, aut quos aliqua fabula ſine autore ſparſa conterruit. Neſcio quomodo magis uana perturbant, uera enim modum ſuum habent, quicquid ex incerto uenit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaq; tam pernicioſi, tam irreuocabiles quàm * lymphatici metus ſunt. Cæteri enim ſine ratione, hi ſine mente ſunt. Inquiramus itaque rem diligenter. Veriſimile eſt aliquid futurum mali. Non ſtatim uerum eſt. Quàm multa non expectata uenerunt, quàm multa expectata nuſquam comparuerunt. Etiam ſi futurum eſt, quid iuuat dolori ſuo occurrere? Satis citò dolebis cùm uenerit, interim tibi meliora promittere. Quid facis lucri? Tempus. Multa interuenient, quibus uicinum periculum uel prope admotum, aut ſubſiſtat, aut deſinat, aut in alienum caput tranſeat, Incendium ad fugam patuit, quoſdam molliter ruina depoſuit, aliquando gladius ab ipſa ceruice reuocatus eſt, aliquis carnifici ſuo ſuperſtes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatem, fortaſſe erit, fortaſſe non erit, interim dum non eſt, meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus ſignis, quæ mali aliquid prænuncient, animus ſibi falſas imagines fingit, aut uerbum aliquod dubiæ ſignificationis detorquet in peius, aut maiorem ſibi offenſam proponit alicuius quàm eſt, & cogitat non quantum iratus ille ſit, ſed quantum liceat irato. Nulla autem cauſa uitæ eſt, nullus miſeriarũ modus, ſi timetur quantum poteſt. Hic prudentia proſit, hic robore animi, euidentem*

*panici

quoq;

quoq; metum reſpue. Si minus, uitio uitium repelle, ſpe metum
tempera. Nihil *tam certũ eſt ex his quæ timentur, ut non cer-*
tius ſit, & formidata ſubſidere, & ſperata decipere. Ergo &
ſpem ac metum examina, & quoties incerta erunt omnia, tibi
faue, crede quod mauis: ſi plures habebis ſententias metus, ni-
hilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te de-
ſine. Ac *ſubinde hoc in animo uolue, maiorem partem mortaliũ*
cùm illi nec ſit quicquã mali, nec pro certo futurum ſit, æſtua-
re ac diſcurrere. Nemo *enim reſiſtit ſibi cum cœperit impel-*
li, nec timorem ſuum redigit ad uerũ: Nemo *dicit uanus autor*
eſt, aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expaueſci
mus dubia pro certis; non ſeruamus modum rerum, ſtatim in
timorem uenit ſcrupulus. Pudet me ſic tecum loqui, & tam le-
** focillare* *uibus te remedijs *refocillare. Alius dicat, fortaſſe hoc non ue-*
**uincat* *niet,* Tu *dic, quid porrò ſi ueniet? Videbimus utrum * ueniet,*
fortaſſe pro me ueniet, & mors uitam honeſtabit. Cicuta ma-
** fecit* *gnum Socratem * confecit. Catoni gladium aſſertorem liberta-*
tis extorque, magnam partẽ detraxeris gloriæ. Nimium diu
te cohortor, cum tibi admonitione magis quàm exhortatione
opus ſit. Non *in diuerſum te à natura tua ducimus, natus es ad*
iſta, quæ dicimus. Eo *magis bonum tuum auge & exorna. Sed*
iam finem epiſtolæ faciam, ſi illi ſignum ſuum impreſſero, id
eſt, aliquam magnificam uocem perferendam ad te mãdauero.
Inter *cætera mala, hoc quoq; habet ſtultitia, ſemper incipit ui-*
uere. Conſidera quid uox iſta ſignificet Lucili *uirorum opti-*
me, & intelliges quàm fœda ſit hominum leuitas, quotidie no-
ua uitæ fundamenta ponentium, nouas ſpes etiam in exitu in-
choantium. Circumſpice tecum ſingulos, occurrunt tibi ſenes
qui ſe tunc maximè ad ambitionem, ad peregrinationes, ad ne-
gotiandum parent. Quid eſt autem turpius quàm ſenex uiuere
incipiens. Non *adijcerem autorẽ huic uoci, niſi eſſet ſecretior,*
nec

nec inter uulgata Epicuri dicta, quæ mihi & laudare, & adoptare permiſi. Vale.

EPIST. XIIII. Vt non ſeruiatur corpori; & qualiter uitanda ſit nocitura potentia, & quod is maxime diuitiis fruitur, qui non indiget diuitiis.

*FAteor inſitam eſſe nobis corporis noſtri charitatẽ. Fateor nos huius gerere tutelam, non nego indulgendum illi, ſeruiendum nego. Multis enim ſeruiet, qui corpori ſeruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus uiuere debeamus, ſed tãquam non poſſimus ſine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, ſollicitudinibus onerat, contumelijs obijcit, Honeſtum ei uile eſt, cui corpus nimis charũ eſt. Agatur eius diligentiſſime cura, ita tamen ut cum exiget ratio, cum dignitas, cũ fides, mittendũ in ignem ſit. Nihilominus quantũ poſſumus euitemus incõmoda quæq;, non tantum pericula, & in tutum nos reducamus, excogitantes ſubinde, quibus poſſint timenda depelli, quorũ tria, ni fallor, genera ſunt. Timetur inopia, timẽtur morbi, timentur quæ per uim potentioris eueniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quã quod ex aliena potentia impendet, Magno enim ſtrepitu & tumultu uenit, Naturalia mala quæ retuli inopiæ atq; morbi, ſilentio ſubeunt, nec oculis, nec auribus quicquam terroris incutiunt. Ingens alterius mali pompa eſt, ferrũ circa ſe & ignes habet, & catenas, & turbã *ferarum, quam in uiſcera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & uncum, & adactum per mediũ hominẽ, qui per os emergat ſtipitem, & diſtracta in diuerſum actis curribus membra, illam tunicam, alimentis igniũ & illitam & intextam, quicquid aliud præter hæc, cõmenta ſæuitia eſt. Non eſt itaq; mirum, ſi maximus huius rei timor eſt, cuius & uarietas magna, & apparatus terribilis eſt. Nam quemad*

*ſicarum

quemadmodũ plus agit tortor, quo plura inſtrumẽta doloris expoſuit (Specie enim uincuntur, qui patientia reſtitiſſent) ita ex his, quæ animos noſtros ſubigunt & domãt, plus proficiũt, quæ habent quod oſtendãt. Illæ peſtes nõ minus graues ſunt, famẽ dico & ſitim, & præcordiorũ ſupparationes, & febrem uiſcera ipſa torrentem, ſed latent. Nihil habẽt quod intentent, quod præferãt. Hæc ut magna bella, aſpectu paratuq; uicerũt. Demus itaq; operã, abſtineamus offenſis. Interdũ populus eſt, quẽ timere debeamus, interdum ſi ea ciuitatis diſciplina eſt, ut plurima per ſenatũ tranſigũtur, gratioſi timeantur in eo uiri, interdũ ſinguli, quibus poteſtas populi & in populũ data eſt. Hos omnes amicos habere operoſum eſt, ſatis eſt inimicos nõ habere. Itaq; ſapiẽs nunquã potentiũ iras prouocabit, imò declinabit, nõ aliter quàm in nauigãdo procellã. Cùm peteres Siciliã, traieciſti fretũ, temerarius gubernator cõtempſit auſtri minas, Ille eſt enim, qui Siculũ pelagus, interdũ etiã plus quàm timere debeamus, exaſperet, & in uertices cogat, Nõ ſiniſtrũ petit littus, ſed id, quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorũ rogat, quis æſtus ſit, quæ ſigna dent nubes, & lõge ab illa regione uerticibus infami curſum tenet. Idem facit ſapiẽs, nociturã potentiã uitat, hoc primũ cauens, ne uitare uideatur. Pars enim ſecuritatis & in hoc eſt, nõ ex profeſſo eam petere. Nõ eſt noſtræ profeſſionis uulgi fauores appetere, quia quæ quis fugit, damnat. Circũſpiciendum nobis eſt ergo, quomodo à uulgo tuti eſſe poſſimus, Primũ nihil inde cõcupiſcamus, unde rixa eſt inter cõpetitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento inſidiantis eripi poſſit. Quàm minimũ ſit in corpore tuo ſpoliorũ. Nemo ad humanũ ſanguinẽ propter ipſum uenit, aut admodũ pauci, plures * cõputant quàm oderint. Nudum latro tranſmittit, etiã in obſeſſa uia pauperi pax eſt. Tria deinde ex præcepto ueteri præſtãda

* compilant quàm occiderint.

*da ſunt, ut uitentur, Odium inuidia, cõtemptus. Quomodo hoc fiat, ſapientia ſola monſtrabit. Difficile enim temperamentum eſt, uerendumq́; ne in cõtemptum nos *inuidia & timor transferant, ne dum calcari nolumus, uideamur poſſe calcari, Multis timendi attulit cauſas, timeri poſſe. Vndiq; nos reducamus, non minus cõtemni quàm ſuſpici nocet. Ad philoſophiam ergo confugiendũ eſt. Hæ literæ non dico apud bonos, ſed apud mediocriter malos, infularũ loco ſunt. Nam forenſis eloquẽtia, & quæcunq; alia populum mouent, aduerſariũ habent: hæc quieta, & ſui negotij, contemni non poteſt, cui ab omnibus artibus, etiã apud peßimos honor eſt. Nunquã in tantũ conualeſcit nequitia, nunquã ſic contra uirtutes cõiurabitur, ut non philoſophiæ nomen uenerabile & ſacrũ maneat. Cæterũ philoſophia ipſa tranquille modeſteq; tractanda eſt. Quid ergo inquis? Videtur tibi M. Cato modeſtè philoſophari, qui bellũ ciuile ſentẽtia ſua reprimit, qui furẽtiũ principũ armis, medius interuenit, qui alius Pompeium offendentibus, alij Cæſarẽ, ſimul laceßit duos? Poteſt aliquis diſputare, an illo tp̄e capeſſenda fuerit ſapienti reſpublica. Quid tibi uis M. Cato? iam nõ agitur de libertate, Olim peſſundata eſt. Quæritur, utrũ Cæſar, an Pompeius poßideat rẽ publicã. Quid tibi cũ iſta cõtentione? Nullæ partes tuæ ſunt, dominus eligitur. * Quid tum? alter uincere poteſt, meliorẽ uincere nõ poteſt. Non poteſt eſſe peior qui uictus fuerit, melior qui uicerit. Vltimas partes attigi Catonis, ſed ne priores quidẽ anni fuerunt, qui ſapientem in illam rapinam reipub. admitterent. Quid aliud quàm uociferatus eſt Cato, & miſit irritas uoces, cum modo per populi leuatus manus & obrutus ſputis, exportandus extra forum traheretur, modò è ſenatu in carcerẽ duceretur? Sed poſtea uidebimus, an ſapienti opera P. R. impendenda ſit. Interim ad hos te Stoicos uoco, qui à republica excluſi, ſeceſſerunt ad colendam uitam & humano*

* *inuidiæ timor*

Philoſophiæ laus.

3

* *Quid tibi an alter uincat. Poteſt melior uincere, nõ poteſt nõ eſſe peior* ꝙ *uincitur.*

*mano generi iura condenda, ſine ulla potentioris offenſa. Nō conturbabit ſapiens publicos mores, nec populum in ſe uitæ nouitate conuertet, Quid ergo? Vtiq; erit tutus, qui hoc propoſitum ſequetur? Promittere tibi hoc non magis poſſum, quàm homini temperanti bonam ualetudinem, & tamē facit temperātia bonam ualetudinem. Perit aliqua nauis in portu, ſed quid tu accidere in medio mari credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientiq;, cui ne ocium quidem tutum eſt? Pereunt aliquando innocentes, quis negat? Nocentes tamen ſæpius. Ars ei conſtat, qui per ornamenta percuſſus eſt. Deniq; * initium omnium rerum ſapiens, non exitum ſpectat. Initia in poteſtate noſtra ſunt, de euentu fortuna iudicat, cui de me ſententiam non do. At aliquid uexationis affert, aliquid aduerſi, * non damnatur latro, cum occidit. Nunc ad quotidianam ſtipem manum porrigis, aurea te ſtipe implebo. Et quia facta eſt auri mētio, accipe quemadmodum uſus fructusq; eius tibi eſſe gratior poßit. Is maximè diuitijs fruitur, qui minime diuitijs indiget. Aede, inquis, autorem. Vt ſcias quàm benigni ſimus, propoſitum eſt aliena * laudare, Epicuri eſt, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid intereſt, quis dixerit? Omnibus dixit. Qui eget diuitijs, timet pro illis. Nemo autem ſolicito bono fruitur. Adijcere illis aliquid ſtudet, dum de incremento cogitat, oblitus eſt uſus, rationes accipit, forum conterit, calendarium uerſat, fit ex domino procurator. Vale.*

* conſilium

* Nam

*dare

EPIST. XV. De non ſaginando uel impinguando corpore, & de ipſius exercitatione, & uocis moderatione, & quare uita ſtulti ingrata ſit.

MOs antiquis fuit, uſq; ad meam ſeruatus ætatem, primis epiſtolæ uerbis adijcere, Si uales, bene eſt, ego ualeo. Recte & nos dicimus, Si philoſopharis, bene eſt. Valere enim hoc demum

demum eſt.Sine hoc,æger eſt animus. Corpus quoque etiam ſi *magnas habet uires, non aliter quàm furioſi aut phrenetici ualidũ eſt.* Ergo hanc ualetudinẽ præcipue cura, deinde & illã ſecundam, quæ non magno tibi conſtabit,ſi uolueris bene ualere.Stulta eſt enim mi Lucili, & minime conueniens literato uiro,occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicẽ,ac latera firmandi. Cum tibi feliciter ſagina ceſſerit,& tori creuerint, nec uires unquã opimi bouis, nec pondus æquabis. Adijce nũc,quod maiore corporis ſarcina animus* eliditur,& minus agilis eſt. Itaq; quantũ potes,circumſcribe corpus tuũ, & animo locũ laxa. Multa ſequuntur incõmoda huic deditos curæ. Primũ exercitationes, quarũ labor ſpiritum exhaurit,& inhabilẽ intentioni ac ſtudijs acrioribus reddit, Deinde copia ciborũ,ſubtilitas animi impeditur. Accedũt peſſimæ notæ mãcipia in magiſteriũ recepta, homines inter oleũ & uinũ occupati,quibus ad uotum dies eſt actus,ſi bene deſudauerunt,ſi in locũ eius quod effluxit,multũ potionis alterius, ieiuno gutture ingeſſerunt. Bibere & ſudare,uita cardiaci eſt. Sunt exercitationes & faciles & breues, quæ corpus et ſine mora laxẽt, & tẽpori parcant,cuius præcipua ratio habenda eſt. Curſus, & cũ aliquo pondere manus motæ,& ſaltus, uel ille qui corpus in altũ leuat,uel ille qui in longũ mittit,uel ille,ut ita dicã, ſaliaris,aut ut contumelioſius dicam, fullonius.* Quodlibet ex his elige,uſu fit facile. Quicquid facies,cito redi à corpore ad animum,illum diebus ac noctibus exerce. Labore modico alitur ille. Hanc exercitationem,non frigus,non æſtus impediet, nec ſenectus quidem. Id bonum cura,quod uetuſtate fit melius. Neq; ego te iubeo ſemper imminere libro, aut pugillaribus. Dandum eſt aliquod interuallum animo, ita tamen ut non reſoluatur, ſed remittatur. Geſtatio & corpus concutit, & ſtudio non officit, poßis legere, poßis dictare,poßis loqui,poßis au-

*læditur,

* Quemlibet ex his elige, uſu rudem facilem.

dire, quorum nihil nec ambulatio quidem uetat fieri. Nec tu in-*tenſionem uocis contempſeris, quã ueto te per gradus, & cer-tos modos attollere, deinde deprimere.* Quod ſi uelis deinde *quemadmodũ ambules diſcere, admittes iſtos, quos noua arti-ficia docuit fames : erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis obſeruet, &* intantum procedet, inquantum eius auda-*ciam patiẽtiæ lenitate produxeris.* Quid ergo? à clamore pro-*tinus & à ſumma contentione uox tua incipiet? Vſq; adeò na-turale eſt, paulatim incitari, ut litigãtes quoq; à ſermone inci-piant, ad uociferationẽ tranſeant.* Nemo ſtatim Quiritũ fidem
4 *implorat.* Ergo *utcunq; tibi impetus animi ſuaſerit, modò uehe-mentius fac* in ciues conuitium, modò lentius, prout uox quoq; te hortabitur & latus, modeſta.* Cùm receperis illam reuoca-*riſq;, deſcendat, non decidat, moderatoris ſui temperamentum habeat, nec indocto et ruſtico more deſæuiat.* Nõ enim id agi-*tur, ut exerceatur uox, ſed ut exerceat.* Detraxit tibi non pu-*ſillum negotium mercedulæ, * unus* Græcus *ad hæc beneficia accedens.* Ecce *inſigne præceptum.* Stulti *uita ingrata eſt, tre-pida eſt, tota in futurũ fertur.* Quis *hæc, inquis, dicit?* Idem *qui*
5 *ſupra.* Quam *tu nũc uitã dici exiſtimas ſtultã?* Babæ & Ixio-*nis?* Non *ita eſt, noſtra dicitur, quos cæca cupiditas in nocitu-ra, certe nunquã ſatiatura præcipitat, quibus ſiquid ſatis eſſe poſſet, fuiſſet, qui non cogitamus quàm iucundũ ſit nihil poſce-re, quàm magnificum ſit plenum eſſe, nec ex fortuna pendere.* Subinde itaque Lucili *quàm multa ſis conſecutus, recordare.* Cum *aſpexeris quot te antecedant, cogita quot ſequantur.* Si *uis gratus eſſe aduerſus deos, & aduerſus uitam tuam, cogita quàm multos anteceſſeris.* Quid *tibi cũ cæteris?* Teipſum *ipſe anteceßiſti, finem conſtitue, quem tranſire ne poßis quidem ſi uelis, diſcedant aliquando iſta inſidioſa bona, & ſperantibus meliora quàm aſſecutis.* Si *quid in illis eſſet ſolidi, aliquãdo &* impler

**uicinis: aliàs, uitijs*

**munus gratum: aliàs, minus gratus*

implerent. Nunc haurientium ſitim concitant, & inuitant ſpecioſi apparatus, & quod futuri temporis incerta ſors uoluit. Quare potius à fortuna impetrem, ut det, quàm à me, ne petam? Quare autem petam oblitus fragilitatis humanæ? Congeram, inquit, laborem? Ecce hic ultimus dies eſt, ut non ſit, prope ab ultimo eſt. Vale.

EPIST. XVI. Qualiter ad bonam uitam ueniẽs in philoſophiæ robore ſolidatur & qui quo ad naturã uiuit, nunquã pauper, qui quo ad opinionem nunquam diues erit.

Liquere tibi hoc ſcio Lucili, neminem poſſe beate uiuere, ne tolerabiliter quidem ſine ſapientiæ ſtudio, & beatam uitam perfecta ſapiẽtia effici, cæterum tolerabilem etiã inchoata. 6 *Sed hoc quod liquet firmandũ, & altius quotidiana* medi-* *lectione
tatione figendũ eſt. Plus operis eſt in eo ut propoſita cuſtodias, quàm ut honeſta proponas. Perſeuerandũ eſt, & aßiduo ſtudio robur addendũ, donec bona mens ſit, quod bona uoluntas eſt. Itaq; tibi apud me pluribus uerbis haud affirmatis, nec 7
tam longis intelligo te multum profeciſſe. Quæ ſcribis unde ueniant ſcio, non ſunt ficta nec colorata. Dicam tamen ſententiam, Iam de te ſpem habeo, nondum fiduciam. Tu quoq; idem facias uolo. Non eſt quod tibi cito & facile credas. Excute te, & uarie ſcrutare, & obſerua. Illud ante omnia uide, utrum in philoſophia, an in ipſa uita profeceris. Non eſt philoſophia popülare artificiũ, nec oſtentationi paratum. Non in uerbis, ſed in rebus eſt. Nec in hoc adhibetur, ut cum aliqua oblectatione conſumatur dies, ut dematur ocio nauſea. Animum format & fabricat, uitam diſponit, actiones regit, agenda & omittenda demonſtrat, ſed ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit curſum, ſine hac nemo ſecurus eſt. Innumerabilia accidunt ſingulis horis, quæ conſilium exigunt, quod ab hac petendum eſt. Dicet aliquis, Quid mihi prodeſt philoſophia, ſi

ſatum eſt? quid prodeſt, ſi Deus rector eſt? quid prodeſt, ſi caſus imperat? Nam & mutari certa non poſſunt, & nihil præparari poteſt aduerſus incerta, ſi aut conſilium meũ Deus occupauit, decreuitq; quid facerem, aut conſilio meo nil fortuna permittit. Quicquid eſt ex his Lucili, uel ſi omnia hæc ſunt, philoſophandum eſt, ſiue nos inexorabili lege fata cõſtringũt, ſiue arbiter deus uniuerſi cuncta diſponit, ſiue caſus res humanas ſine ordine impellit & iactat, philoſophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, ut deo libenter pareamus, ut fortunæ cõtumaciter reſiſtamus, hæc docebit ut deũ ſequaris, feras caſum. Sed non eſt nunc in hanc diſputationẽ tranſeundũ, quid ſit iuris noſtri, ſi prouidentia in imperio eſt, aut ſi fatorũ ſeries illigatos trahit, aut ſi repẽtina uis, aut ſubita dominatur. Illò nũc reuertor, ut te moneã & exhorter, ne patiaris animi tui impetum delabi & refrigeſcere. Conſtitue illũ & contine, ut habitus animi fiat quod eſt impetus. Iam ab initio, ſi bene te noui, circũſpicies quid hæc epiſtola munuſculi attulerit: excute illã, & inuenies. Non eſt quod mireris animũ meũ, adhuc de alieno liberalis ſum. Quare autem alienũ dixi? quicquid bene dictum eſt ab ullo, meũ eſt. Sic quoq; quod ab Epicuro dictũ eſt. Si ad naturam uiues, nũquã eris pauper, Si ad opiniones, nunquam eris diues. Exiguũ natura deſiderat, opinio immenſum. Congeratur in te quicquid multi locupletes poſſederũt, ultra priuatũ pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura ueſtiat, & eo delitiarũ opumq; perducat, ut terrã marmoribus abſcondas, & non tantũ habere tibi liceat, ſed calcare diuitias. Accedant ſtatuæ & picturæ, & quicquid ars ulla luxuriæ elaborauit, maiora cupere ab his diſces. Naturalia deſideria finita ſunt, ex falſa opinione naſcentia, ubi deſinant, non habent, nullius enim terminus falſo eſt. Via eunti aliquid extremum eſt, error immenſus eſt. Retrahe ergo te à uanis, & cùm
uoles

uoles ſcire quod petis, utrum naturalem habeat, an cæcam cupiditatem, conſidera an poßit alicubi conſiſtere. Si longe progreſſo, ſemper aliquid longius reſtat, ſcito id naturale non eſſe. Vale.

EPIST. XVII. Quomodo ad philoſophiam tendenti paupertas expediat.

*PRoijce omnia iſta, ſi ſapis, imò ut ſapias, & ad bonā mentem magno curſu ac totis uiribus tende. Si quid eſt quo teneris aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris, ſic illam diſponere uolo, ut * ſufficere hoc agenti poßit, ne aut paupertas mihi oneri ſit, aut ego alicui. Cum hæc dicis, nō uideris uim ac potentiam eius de quo cogitas boni noſſe, & ſummā quidem rei peruides quantū philoſophia proſit, partes autē nondū ſatis ſubtiliter diſpicis, nec dū ſcis quātū ubiq; nos adiuuet, quemadmodū & in maximis (ut Ciceronis utar uerbis) opituletur, & in minima deſcendat. Mihi crede, aduoca illam in conſiliū, ſuadebit tibi, ne ad calculos ſedeas. Nempe hoc quæris, & hoc iſta dilatione uis conſequi, ne tibi paupertas timenda ſit, Quid ſi appetenda eſt? Multis ad philoſophandum obſtitere diuitiæ, paupertas expedita eſt, ſecura eſt. Cum claſſicum cecinit, ſcit non ſe peti, cum* aliqua cōclamatio eſt, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Aut ſi nauigandum eſt, non perſtrepunt portus, nec unius comitatu inquieta ſunt littora, non circunſtat illum turba ſeruorum, ad quos paſcendos tranſmarinarū regionū eſt optanda fertilitas, facile eſt paſcere paucos uentres, & bene inſtitutos, & nihil aliud deſiderātes, quàm impleri. Paruo fames conſtat, magno faſtidiū, Paupertas contenta eſt deſiderijs inſtantibus ſatisfacere. Quid eſt ergo? quare tu hanc recuſes contubernalem, cuius mores ſanus diues imitatur? Si uis uacare animo, aut pauper ſis, oportet, aut pauperi ſimilis. Non poteſt ſtudium ſalutare fieri ſine frugali-*

**officere nihil agenti poß.*

**alicubi conclamatū eſt,*

tatis cura, frugalitas autẽ paupertas uoluntaria eſt. Tolle itaq; iſtas excuſationes, quantum ſat eſt nondum habeo, ſi ad illam ſummã peruenero, tunc me totũ philoſophiæ dabo. Atqui nihil prius quàm hoc parandũ eſt, quod tu differs, & poſt cætera paras. Ab hoc incipiendũ eſt. Parare inquis, unde uiuam uolo. Simul & parare diſce. Siquid te uetat bene uiuere, bene mori non uetet. Non eſt quod paupertas nos à philoſophia reuocet, ne egeſtas quidem, toleranda eſt enim ad hoc properantibus uel fames, quam tolerauêre quidã in obſidionibus. Et quod aliud erat illius patientiæ præmium, quàm in arbitrium nõ cadere uictoris? quanto hoc maius eſt quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis, nec Dei timor? Et quidẽ uel eſuriẽti ad iſta ueniendũ eſt. Perpeßi ſunt exercitus inopiã omniũ rerum, uixerunt herbarũ radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. Hæc omnia paßi ſunt pro regno (quo magis mireris) alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus liberet? Non eſt ergo prius acquirendum. Licet ad philoſophiã etiam ſine uiatico peruenire. Ita eſt, cum omnia habueris, tunc & ſapientiã habere uoles. Hæc erit ultimum uitæ inſtrumentum, & (ut ita dicam) additamẽtum. Tu uerò ſiue aliquid habes, iam philoſophare. Vnde enim ſcis, an iam nimis habeas? ſiue nihil, hoc prius quære, quàm quicquàm. At neceſſaria deerunt. Primum deeſſe non poterunt, quia natura minimum petit. Naturæ autem ſe ſapiens accommodat. Sed ſi neceßitates ultimæ inciderint, iam dudum exiliet è uita, & moleſtus ſibi eſſe deſinet. Si uerò exiguum fuerit & anguſtum, quo poßit uita produci, id boni conſulet, nec ultra neceſſaria ſollicitus aut anxius, uentri & ſcapulis ſuum reddet, & occupationes diuitum concurſationesq; ad diuitias euntium, ſecurus lætusq; ridebit, ac dicet, quid in longum ipſe te differs? expectabis ne fœnoris quæſtum, aut ex merce-*

*merce

de

de compendium, aut tabulas beati ſenis, cum fieri poßis ſtatim diues? Repræſentat opes ſapientia, quas cuicunq; fecit ſuperuacuas, dedit. Hæc ad alios pertinent, tu locupletibus propior es. Sacculum muta, nimis habes. Id eſt, omni ſacculo quod ſat eſt. Poteram hoc loco epiſtolam claudere, niſi te male instituiſſem. Reges Parthos nō poteſt quiſquam ſalutare ſine munere, tibi uale dicere non licet gratis. Quid iſtuc? ab Epicuro mutuum ſumam. Multis paraſſe diuitias, non finis miſeriarū fuit, ſed mutatio. Non hoc miror. Non eſt enim in rebus uitium, ſed in ipſo animo. Illud paupertatem nobis grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quēadmodum nihil differt, utrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces, quocunq; illum transtuleris, morbum ſuum ſecum transferet, ſic nihil refert, utrum animus æger in diuitijs, an in paupertate ponatur, malum ſuum, illum ſequitur. Vale.

EPIST. XVIII. Quod ſine luxuria dies feſtus agi debet, & de paupertate ultro petenda, & qualiter immodica ira gignit inſaniam.

DEcember eſt menſis, *quo maximè ciuitas deſudat. Ius luxuriæ publicè datum eſt, ingenti apparatu ſonant omnia, tanquam quicquam inter Saturnalia *non interſit, & dies rerum agendarum. Adeò nihil intereſt, ut non uideatur mihi erraſſe, qui dixit, olim menſem decembrem fuiſſe, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum cōferrem, quid exiſtimares eſſe faciendum, utrū nihil ex quotidiana conſuetudine mouendum, an ne diſſidere uideremur cum publicis moribus, & hilarius cœnandum & exuendum togā. Nam quod fieri niſi in tumultu & triſti tēpore ciuitatis non ſolebat, uoluptatis cauſa ac feſtorum dierū ueſtem mutauimus. Si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per oīa nos ſimiles eſſe pileatæ turbæ uoluiſſes, nec per omnia diſſimiles: niſi forte his maxime diebus animo

*quum

*nunc

imperandum eſt,ut tunc uoluptatibus ſolus abſtineat,cũ in illas omnis turba procubuit. Certiſsimũ *argumẽtum firmitatis ſuæ capit, ſi ad blanda & in luxuriam trahentia,nec it,nec adducitur.* Hoc *multo fortius eſt ebrio ac uomitante populo, ſiccum ac ſobrium eſſe.* Illud *temperantius non excerpere ſe,nec inſigniri,nec miſceri omnibus,& eadem, ſed non eodem modo facere.* Licet *enim ſine luxuria agere feſtum diem.* Cæterũ *adeò mihi placet tentare animi tui firmitatẽ,ut ex præcepto magnorum uirorum tibi quoq; præcipiam.* Interponas *aliquot dies, quibus contentus minimo ac uiliſsimo cibo,dura atque horrida ueſte,dicas tibi,hoc eſt quod timebatur.* In *ipſa ſecuritate animus ad difficilia ſe præparet, & contra iniurias fortunæ,inter beneficia firmetur.* Miles *ĩ media pace decurrit ſine ullo hoſte, uallum iacit,& ſuperuacuo labore laſſatur, ut ſufficere neceſſario poſsit.* Quẽ *in ipſa re trepidare nolueris,ante rem exerceas.* Hoc *ſecuti ſunt,qui omnibus menſibus paupertatẽ imitati propè ad inopiam acceſſerunt,ne unquam expaueſcerent,quod*
8 *ſæpe didiciſſent.* Non *eſt nunc quod exiſtimes me dicere, ut te admoueas ad cœnas et pauperum cellas, & quicquid aliud eſt,*
**uerus per quod luxuria diuitiarũ tædio ludit.* Grabatus *ille* ferus ſit, & ſagum & panis durus ac ſordidus.* Hoc *triduo,& quadriduo fer,interdũ pluribus diebus,ut nõ luſus ſit,ſed experimẽ-*
**dipondio tum.* Tunc *mihi crede* Lucili *exultabis, * diſpondio ſatur, & intelliges ad ſaturitatem non opus eſſe fortuna, hoc enim quod neceſsitati ſat eſt,debet etiã irata,* Non *eſt tamen quare tu multum tibi facere uidearis, facies enim quod multa milia ſeruorum,multa milia pauperũ faciunt.* Illo *nomine te ſuſpice,quod facies non coactus.* Tam *facile erit tibi illud pati ſemper,quàm aliquando experiri.* Exerceamur *ad paululum,& ne imparatos fortuna deprehendat,fiat nobis paupertas familiaris.* Securius *diuites erimus,ſi ſcierimus,quàm non ſit graue pauperes eſſe.*

eſſe. Certos habebat dies ille magiſter uoluptatis Epicurus, quibus maligne famem extingueret, uiſurus an aliquid deeſſet ex plena et cōſummata uoluptate, uel quantū deeſſet, et an dignū, quod quis magno labore penſaret: hoc certe in his epiſtolis ait, quas ſcripſit Carino, de magiſtratu ad Polyænū. Et quidem gloriatur, nō toto aſſe paſci Metrodorū, qui nondū tantū profecerit. Toto in hoc tu uictu ſaturitatē putas eſſe? Et uoluptas eſt. Voluptas autē non illa leuis & fugax, & ſubinde reficienda, ſed ſtabilis & certa. Non enim * iucunda res eſt aqua & polenta, aut fruſtū hordeacei panis, ſed ſumma uoluptas eſt, poſſe capere etiā ex his uoluptatē, & ad id ſe reduxiſſe, quod eripere nulla fortunæ iniquitas poſſit. Liberiora ſunt alimenta carceris, ſepoſitos ad capitale ſupplicium, non tam anguſte qui occiſurus eſt, paſcit. Quanta eſt animi magnitudo, ad id ſua ſponte deſcendere, quod nec ad extrema quidē decretis, timendum ſit, hoc eſt præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo mi Lucili, ſequi horum conſuetudinē, & aliquos dies deſtina, quibus ſecedas à tuis rebus, minimoq; te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

*horrida

Aude hoſpes contemnere opes, & te quoq; dignum,
Finge deo.

Nemo alius eſt Deo dignus, quàm qui opes cnotempſit, quarum poſſeſſione tibi non interdico, ſed efficere uolo, ut illas intrepide poſſideas: quod uno conſequeris modo, ſi te etiam ſine illis beate uicturū perſuaſeris tibi, ſi illas tanquā exituras ſemper aſpexeris, Sed iam incipiamus epiſtolam cōplicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo te ad Epicurū, ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit inſaniā. Hoc quā uerū ſit, neceſſe eſt ſcias, cum habueris ſeruū te inimicum. In oēs perſonas hic exardeſcit affectus, tam ex amore naſcitur, quàm ex odio, nō minus inter ſeria, quā inter luſus & iocos. Nec intereſt ex quàm magna cauſa naſcatur, ſed in qualem perueniat animum.

Sic ignis non refert quàm magnus,ſed quò incidat. Nam etiam maximũ ſolida non receperunt,rurſus arida & corripi facilia ſcintillam quoq; fouent uſq; in incendium. Ita eſt mi Lucili,ingentis iræ exitus,furor eſt: & ideò ira uitanda eſt,non moderationis cauſa,ſed ſanitatis. Vale.

EPISTOLA XIX. De ſeceſſu in otium, & de perplexitate concatenantium, ſeu cupiditate uitanda, & de cœna cum amico habenda.

EXulto quotiẽs epiſtolas tuas accipio,implent enim me bona ſpe,iam nõ promittunt de te,ſed ſpondent. Ita fac oro atq; obſecro,quid enim habeo melius,quod amicũ rogem,quàm quod pro ipſo rogaturus ſum? Si potes,ſubduc te iſtis occupationibus,ſi minus,eripe. Satis multũ temporis ſparſimus,incipiamus in ſenectute uaſa colligere. Nunquid inuidioſum eſt? in freto uiximus,moriamur in portu. Neq; ego ſuaſerim tibi nomẽ ex otio petere,quod nec iactare debes,nec abſcõdere. Nunq̃ enim uſq; eo te abigã generis humani furore damnato,ut latebrã tibi aliquã parari,& obliuionẽ uelim. Id age,ut otium tuũ nõ emineat,ſed appareat. Deĩde uidebũt de iſto quibus integra ſunt et propria cõſilia,an uelint uitã per obſcurũ tranſmittere, tibi liberũ nõ eſt. In mediũ te protulit ingenij uigor,ſcriptorũ elegantia,claræ & nobiles amicitiæ. Tãta notitia te inuaſit,ut licet in extrema mergaris,ac penitus cõdaris, tamen priora te monſtrabũt,tenebras habere nõ potes. Sequetur priſtinæ lucis multũ,quocũq; fugeris, Quietẽ potes uĕdicare,ſine ullius odio, ſine deſiderio,aut morſu animi tui. Quid enim relinques,quod inuitus relictũ à te poſsis cogitare? clientes? quorũ nemo teipſum ſequitur, ſed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur, nunc præda. Mutabunt teſtamẽta deſtituti ſenes? migrabit ad aliud limen ſalutator? non poteſt paruo res magna conſtare. Aeſtima utrum te relinquere,an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi

tibi ſeneſcere contigiſſet intra natalium tuorũ modum, nec te in altum fortuna miſiſſet. Tulit te longe à conſpectu uitæ ſalubris rapida felicitas, prouincia & procuratio, & quicquid ab iſtis promittitur. Maiora deinde officia te excipient, et ex alijs alia. Quis exitus erit? quid expectas donec deſinas habere quod cupias? Nunquã erit tempus deſinendi. Qualem dicimus eſſe ſeriem cauſarũ, ex quibus nectitur fatum, talem dicimus eſſe cupiditatum. Altera ex fine alterius naſcitur. In eam demiſſus es uitam, quæ nunquã tibi miſeriarum terminũ, ac ſeruitutis ipſa factura ſit. Subduc ceruicem iugo, ſemel illam incidi, quàm ſemper premi ſatius eſt. Si te ad priuata retuleris, minora erũt oĩa, ſed affatim implebunt. At nunc plurima & undiq; ingeſta non ſatiant. Vtrum autẽ mauis ex inopia ſaturitatẽ, an in copia famem? Et auida felicitas eſt & alienæ auiditati expoſita. Quamdiu tibi ſatis nihil fuerit ipſe alijs non eris. Quomodo, inquis, exibo? utcunq;. Cogita quàm multa temere pro pecunia, quàm multa laborioſe pro honore tentaueris. Aliquid & pro otio audendum eſt, aut in iſta ſollicitudine procurationũ, et deinde urbanorum officiorũ ſeneſcendum in tumultu, ac ſemper nouis fluctibus, quos effugere nulla modeſtia, nulla uitæ quiete cõtingit. Quid enim ad rẽ pertinet, an tu quieſcere uelis? fortuna tua non uult. Quid ſi illi etiã nunc permiſeris creſcere? quãtum ad ſucceſſum acceſſerit, *accedet, et metus. Volo tibi hoc loco referre dictũ Mecœnatis. Vera in ipſo eculeo docuit. Ipſa enim altitudo attonat ſumma. Si quæris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inſcribitur, hoc uoluit dicere, attonita habet ſumma. Eſt ergo tanti ulla potentia, ut ſit tibi tam ebrius ſermo? Ingenioſus uir ille fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, niſi illum eneruaſſet felicitas, imò caſtraſſet. Hic te exitus manet, niſi iam contrahas uela, niſi (quod ille ſero uoluit) terram leges. Poteram tecum & hac Mecœnatis ſentẽtia

*accedet ad me tus

parem

parem facere rationem, ſed mouebis mihi controuerſiam ſi te
9 *noui, nec uoles quod debeo in Aſpero & Probo accipere.* Vt *ſe res habet, ab* Epicuro *uerſura facienda eſt. Ante, inquit, circunſpiciendum eſt, cum quibus edas & bibas, quàm quid edas & bibas.* Nam *ſine amico uiſceratio, leonis ac lupi uita eſt.* Hoc *non continget tibi, niſi ſeceſſeris, alioquin habebis conuiuas, quos ex turba ſalutantium nomenclator digeſſerit.* Errat *autem qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat.* Nullum *habet maius malum occupatus homo, & bonis ſuis obſeſſus, quàm quod amicos ſibi putat, quibus ipſe non eſt, quod beneficia ſua efficatia iudicat, ad conciliandos * amicos, cum quidam, quo plus debent, magis oderint.* Leue *æs alienum debitorem facit, graue inimicum.* Quid *ergo?* Beneficia *non parant amicitias?* Parant, *ſi accepturos licuit eligere, ſi collocata, non ſparſa ſunt.* Itaq; *dum incipis eſſe mentis tuæ, interim hoc conſilio ſapientum utere, ut magis ad rem exiſtimes pertinere, quis, quàm quid acceperit.* Vale.

*animos.

ANNOT. IN LIB. II.

EPIST. XIII.

1 Hinc & illinc, apparauerint: alii aliud habebant, legendum apparuerint, ut opponatur illi, propius acceſſerint, Apparent & quæ procul abſint.

2 Hæc eius probatio obſtruſa eſt. In aliis aliud erat æquè deprauatum. Vetuſtus codex habebat, Hæc eius obruſſa eſt, Obruſſam aliquis interpretatus eſt, probatio, & hanc uocem inſulſerunt in contextum. Obryzum autem aurum dicitur probatum. Fortè ſcriptum erat, obruſſatio, pro probatio. Cuius linguæ uox ſit obryzum, ambigitur.

EPISTOLA XIIII.

3 Alter uincere poteſt, &c. Hic locus mire uariabat in exemplaribus. Vetuſtus codex habebat, Alter uincat, poteſt melior uincere, non poteſt non peior eſſe qui uicerit. Alius, Poteſt melior uincere, non

non poteſt peior eſſe qui uicerit. Vetus lectio mihi magis arridet. Alter uincere poteſt, melior non poteſt: reliqua uidentur adiecta ab interprete. Nempe hæc. Non poteſt eſſe peior qui uictus fuerit, melior qui uicerit. In hoc eſt argutia ſententiæ, Non refert uter uincat, quum ambo ſint æque mali, Alter uincere poteſt, quia duo ſunt, melior non poteſt, quia neuter uir bonus.

EPIST. XV.

4 Pro ut uox quoque te hortabitur in id ualebit. In aliis erat, in id latus modeſta: In aliis, aliud. Nihil horum placet. Coniicio fuiſſe ſcriptum, pro ut uox quoq; te hortabitur & latus, modeſta, ſiue moderata, niſi mauis, moleſta. Imperitus quiſpiam qui ſuſpicatus eſt lateris mentionem abſurde fieri, ubi de pronunciando agitur, corrupit ſcripturam.

5 Habe & Ixionis. Vide num legendum ſit. Babys & Ixionis, ut intelligas Babym Marſiæ fratrem, qui ipſum Apollinem ad canendi certamẽ euocauit, & Ixionem qui nubem pro Iunone cõſtuprauit. Scholium indicauit, Babam & Ixionem, fuiſſe duos Senecæ temporibus, notæ fatuitatis homines, cui quantum tribuendum ſit neſcio.

EPIST. XVI.

6 Cæterum tolerabilem, etiam inchoata. Hunc locum non ſcriba quilibet, ſed eruditulus aliquis deprauarat. Sic enim mutarat ſcripturã, cæterum nec tolerabilem, ſine ipſa etiam inchoari. quum Seneca ſenſerit, à ſapientia perfecta præſtari beatam uitam, ab inchoata, hoc eſt imperfecta, tolerabilem.

7 Itaq; tibi quod apud me pluribus uerbis haud affirmatis, nec tamen longis intelligo te multum profeciſſe, Quidam codices pro tamen, habebant tã, pro haud, aut, Videtur aliquot uoces deeſſe. Itaq; tibi apud me pluribus uerbis opus non eſt, aut affirmatis, aut tã longis.

EPIST. XVII.

8 Nõ eſt nũc quod exiſtimes me dicere te, admoueas cœnas, &c. Sic prior æditio. Alius, me dicere admoneas, Alius ut te moneam: Si expugnas te, & reponas, ut tolerabilis erit ſenſus, ut admoueas, &c. Item pro grabatus ſerus quidam habebant, uerus, forte ſerus legendum, ut commendet uigiliam.

EPIST. XIX.

9 In aſpero & probo accipere. Conſidera lector utrũ malis Aſperũ & Probum grãmaticos accipere, an addere uoculã, niſi in aſpero & probo, ut ſit alluſio ad monetã. Nummus probus eſt, qui nõ peccat in materia: aſper quum nondum eſt detritus uſu, ſiquidem moneta recens aſperitatem habet. Videntur eſſe uerba forenſia, ſiue iureconſultorum, nec uoles quod debeo, niſi in aſpero & probo accipere.

L. ANN

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. III.

EPISTOLA XX. De concordia doctrinæ cum uita, & de inæqualitate uitanda, & de paupertatis beneficio, & quod magnus eſt, qui in diuitiis pauper eſt, ſed ſecurior qui caret eis.

SI VALES & te dignũ putas, qui aliquã do fias tuus, gaudeo. Mea enim gloria erit, ſi te iſthinc ubi ſine ſpe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autẽ mi Lucili te rogo atq; hortor, ut philoſophiam in præcordia ima demittas, & experimentũ tui profectus capias, nõ oratione nec ſcripto, ſed animi firmitate, & cupiditatũ diminutione, uerba rebus proba. Aliud propoſitũ eſt declamantibus & aſſenſionem coronæ captantibus, aliud his qui iuuenum & occiſorum aures diſputatione uaria, aut uolubili detinent. Facere docet philoſophia, non dicere, & hoc exigit, ut ad legem ſuam quiſq; uiuat, ne orationi uita diſſentiat, ut ipſa inter ſe uita unius, ſine omnium actionũ diſſenſione, coloris ſit. Maximum hoc eſt & officium ſapientiæ & indicium, ut uerbis opera cõcordent, ut ipſe ubiq; par ſibi idemq; ſit. Quis hoc præſtabit? Pauci, aliqui tamen. Eſt difficile hoc, nec dico ſapientẽ ſemper uno iturũ gradu, ſed una uia. Obſerua itaq; nunquid ueſtis tua domusq; diſſentiant, Nunquid in te liberalis ſis, in tuos ſordidus? Nunquid cœnes frugaliter, ædifices luxurioſe. Vnã ſemel ad quã uiuas regulã prende, & ad hanc omnẽ uitam tuã exæqua. Quidam ſe domi contrahunt, dilatant, foris & extendunt. Vitiũ eſt hæc diuerſitas, & ſignum uacillantis animi, ac nondum habentis tenorem ſuum, Etiamnũ dicam unde ſit iſta incõſtantia, & diſ-

ſimilitu

ſimilitudo rerũ conſiliorumq́;. Nemo proponit ſibi quid uelit, nec ſi propoſuit, perſeuerat in eo, ſed tranſilit, nec tantũ mutat ſed redit, & in ea quæ deſeruit ac dãnauit, reuoluitur. Itaq; ut relinquam definitiones ſapiẽtiæ ueteres & totum complectar humanæ uitæ modũ, hoc poſſum cõtentus eſſe. Quid eſt ſapiẽtia? Semper idẽ uelle atq; idem nolle. Licet illã exceptiunculã non adijciã, ut rectũ ſit quod uelis, nõ poteſt cuiquã ſemper idẽ placere, niſi rectũ. Neſciunt ergo homines quid uelint, niſi illo momento, quo uolũt. In totũ nulli uelle aut nolle decretum eſt. Variatur quotidie iudiciũ, & in contrarium uertitur, atq; pleriſq; agitur uita per luſum. Preme ergo quod cœpiſti, & fortaſſe perduceris, aut ad ſummũ, aut eò quod ſummũ nondum eſſe ſolus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiariũ? Turba iſta cũ à te paſci deſierit ipſa ſe paſcet, aut quod tu beneficio tuo nõ potes ſcire, paupertatis ſcies. Illa ueros certosq́; amicos retinebit, diſcedit quiſquis non te, ſed aliud ſequebatur. Non eſt autẽ uel ob hoc unum amanda paupertas, quod à quibus ameris oſtendet? O quando ille ueniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur. Huc ergo cogitationes tuæ tẽdant, hoc cura, hoc opta, omnia alia uota Deo remiſſurus, ut contentus ſis tẽmetipſo, & ex te naſcentibus bonis. Quæ poteſt eſſe felicitas propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere nõ poſsis, idq́; ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epiſtolæ huius, quod ſtatim conferã. Inuideas licet, etiã nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificẽtior (mihi crede) ſermo tuus in grabato uidebitur & in panno, non enim dicentur tantũ illa, ſed probabuntur. Ego certè aliter audio quæ dicit Demetrius
noſter cũ illum uidi nudũ, quãto minus quã in ſtramẽtis incu- 1
bantẽ, non præceptor ueri, ſed teſtis eſt. Quid ergo? Non licet diuitias in ſinu poſitas contẽnere? quid ni liceat? Et ille ingentis animi eſt, qui illas circũfuſas ſibi multum diuq́; miratus, quod

ad

ad ſe uenerint, ridet, ſuasq; audit magis eſſe quàm ſentit. Multum eſt nõ corrũpi diuitiarũ cõtubernio. Magnus eſt ille, qui in diuitijs pauper eſt, ſed ſecurior, qui caret diuitijs. Neſcio, inquis, quomodo iſte paupertatem laturus eſt, ſi in illam inciderit. 2 * Nec ſcio ego Epicuri angelus, ſi pauper iſte contempturus ſit diuitias, ſi in illas inciderit. Itaq; in utroq; mens æſtimãda eſt, inſpiciendumq; an ille paupertati indulgeat, an hic diuitijs non indulgeat. Alioquin leue argumentum eſt bonæ uoluntatis grabatus, aut pannus, niſi apparuit aliquem illa non neceßitate pati ſed malle. Cæterum magnæ indolis eſt, ad iſta non properare tanquam ad meliora, ſed præparare tanquam ad facilia. Et ſunt Lucili facilia, cum uerò multo ante meditatus acceſſeris, iucunda quoq;. Ineſt enim illis, ſine qua nihil eſt iucundum, ſecuritas. Neceſſarium ergo iudico id, quod tibi ſcripſi magnos uiros ſæpe feciſſe, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad uerã, quod eò magis faciendum eſt, quo delitijs permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. Potius excitãdus ſomno, & uellicãdus eſt animus admonẽdusq; naturã nobis minimũ cõſtituiſſe. Nemo naſcitur diues, quiſquis exit in lucẽ, iuſſus eſt lacte & panno eſſe cõtentus. Ab his initijs nos regna nõ capiũt. Vale.

* Nec ſcio, inquit Epicurus ſi iſte pauper.

EPISTOLA XXI. Quod tendentem ad philoſophiam impedit mundanæ felicitatis falſa æſtimatio. Et quod ſolum ſtudioſum ingenium facit aliquem clarum. Et in omni quod habere cupimus, cupiditatibus detrahendum eſt.

CVm iſtis negotium tibi eſſe iudicas, de quibus ſcripſeras? Maximum negotium tecum habes, tu tibi moleſtus es. Quid uelis neſcis, melius probas honeſta, quã ſequeris. Vides ubi ſit poſita felicitas, ſed ad illam peruenire non audes. Quid ſit autẽ quod te impediat, quia parũ ipſe diſpicis dicã. Magna hæc eſſe exiſtimas, quæ relicturus es, & cum propoſuiſti tibi illam

illam ſecuritatem, ad quam tranſiturus es, retinet te huius uitæ, à qua receſſurus es, fulgor, tanquàm in ſordida & obſcura caſurum. Erras Lucili, ex hac uita ad illã aſcenditur. Quod intereſt inter ſplendorẽ & lucẽ, cum hæc certã originẽ habeat, ac ſuã, ille niteat alieno, hoc inter hanc uitã & illam. Hæc quia fulgore extrinſecus ueniente percuſſa eſt, craſſam illi ſtatim umbram faciet quiſquis obſtiterit, illa uerò ſuo lumine illuſtris eſt. Studia te tua clarũ & nobilẽ efficient. Exemplum Epicuri referam, cũ Idomeneo ſcriberet, et illum à uita ſpecioſa, ad fidelem ſtabilemq; gloriã reuocaret, rigidæ tunc potentiæ miniſtrum, & magna tractantẽ. Si gloria, inquit, tangeris, notiorẽ te epiſtolæ meæ facient, quàm omnia iſta quæ colis, & propter quæ coleris. Nunquid ergo mentitus eſt? Quis Idomenea noſſet niſi Epicurus illũ ſuis literis* incidiſſet? Oẽs illos* megiſtanas & ſatrapas, & regẽ ipſum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta ſuppreßit. Nomen Attici perire Ciceronis epiſtolæ non ſinunt, nihil illi profuiſſet gener Agrippa, & Tyberius progener, & Druſus Cæſar pronepos, inter tã magna nomina taceretur, niſi Cicero illũ applicuiſſet. Profunda ſupra nos altitudo tẽporis ueniet, pauca ingenia caput exerẽt, & in idẽ quandoq; ſilentiũ obitura obliuioni reſiſtent, ac ſe diu uindicabũt. Quod Epicurus amico ſuo potuit promittere, hoc tibi promitto Lucili. Habeo apud poſteros gratiã, poſſum mecũ duratura nomina educere. Vergilius noſter duobus memoriam æternã promiſit, & præſtat. Fortunati ambo ſiquid mea carmina poſſunt, Nulla dies unquam memori uos eximet æuo, Dum domus Aeneæ capitoli immobile ſaxum Accolet, imperiumq; pater Romanus habebit. Quoſcunq; in mediũ fortuna protulit, quicunq; mẽbra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horũ gratia uiguit, domus frequẽtata eſt, dum ipſi ſteterunt, poſt ipſos cito memoria defecit. Ingeniorũ creſcit digna-*

*uia

3

*indidiſſet: aliàs, indicaſſet?

*magiſtanas.

tio, nec ipſis tantum honor habetur, ſed quicquid illorum memoriæ adhæſit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epiſtolam meã uenerit, ipſe eã de ſuo redimet. Ad hunc Epicurus illã nobilẽ ſententiã ſcripſit, qua hortatur, ut Pythoclea locupletẽ non publica, nec ancipiti uia faciat. Si uis, inquit, Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adijciendum, ſed cupiditatibus detrahendum eſt. Et apertior iſta ſententia eſt, quàm ut interpretanda ſit, & diſertior quàm ut adiuuanda. Hoc unum te admoneo, ne iſtud tantum exiſtimes de diuitijs dictũ, quocunq; transtuleris, idem poterit. Si uis Pythoclea honeſtum facere, non honoribus adijciendum eſt, ſed cupiditatibus detrahendũ. Si uis Pythoclea eſſe in perpetua uoluptate, non uoluptatibus adijciendum eſt, ſed cupiditatibus detrahendum. Si uis Pythoclea ſenem facere, & implere uitam, non annis adijciendum eſt, ſed cupiditatibus detrahendum eſt. Has uoces non eſt quod Epicuri eſſe iudices, publicæ ſunt. Quod fieri in ſenatu ſolet, faciendũ ego in philoſophia quoq; exiſtimo. Cum cenſuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illũ diuidere ſentẽtiã, & ſequor. Pro eo libentius Epicuri egregia dicta cõmemoro, ut iſti qui ad illa confugient, ſpe mala inducti, qui uelamentum ipſos ſuorũ uitiorũ habituros exiſtimant, probent, quocunque ierint honeſte eſſe uiuendũ. Cũ adierint hos hortulos & audierint inſcriptũ hortulis, Hoſpes hic benè manebis, hic ſummum bonum uoluptas eſt, paratus erit iſtius domicilij cuſtos, hoſpitalis, humanus, & te polẽta excipiet, & aquã quoq; large adminiſtrabit, & dicet: Ecquid bene acceptus es? Nõ irritant hi hortuli famem, ſed extinguunt: nec maiorẽ ipſis potionibus ſitim faciunt, ſed naturali & gratuito remedio ſedãt. In hac uoluptate conſenui. De his tecum deſiderijs loquor, quæ conſolationẽ non recipiunt, quibus dandum eſt aliquid ut deficiant. Nam de illis extraordinarijs quæ licet differre, licet ca

ſtigare

ſtigare & opprimere, hoc unum commonefaciam, iſta uoluptas naturalis eſt, non neceſſaria, huic nihil debes. Si quid impendis uolūtarium eſt. Venter præcepta non audit, poſcit, appellat. Non eſt tamen moleſtus creditor, paruo dimittitur, ſi modo das illi quod debes, non quod potes. Vale.

EPIST. XXII. Quod occupationes conſilio relinquendæ ſunt, non præcipitanter fugiēdæ, & de uaria quiete locorū, & quod homines priores moriuntur quàm naſcantur.

IAm intelligis educendū eſſe te, ex iſtis occupationibus ſpecioſis et malis, ſed quomodo id cōſequi poßis quæris. Quædam non niſi à præſente monſtrantur. Non poteſt *medicus per epiſtolas cibi aut balnei tempus eligere, uena * tangenda eſt.* *tentanda
Vetus *prouerbiū eſt*, Gladiatorem in *arena capere conſilium.* Aliquid *aduerſarij uultus, aliquid manus mota, aliquid ipſa inclinatio corporis intuentem monet. Quid fieri ſoleat, quid oporteat in uniuerſum, & mandari poteſt & ſcribi.* Tale *conſiliū non tantum abſentibus, ſed etiam poſteris datur.* Illud *autem quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo ſuadebit, cum rebus ipſis deliberandum eſt.* Non *tantum præſentis, ſed uigilantis eſt occaſionem obſeruare properantem.* Itaq; *hanc circumſpice, hanc ſi uideris, prende, & toto impetu, totis uiribus id age, ut te iſtis officijs exuas.* Et *quidem quā ſententiam feram, attende.* Cenſeo *aut ex iſta uita tibi, aut è uita exeundum.* Sed *illud idem exiſtimo, leni eundū uia, ut quod male implicuiſti, ſoluas potius quàm abrumpas, dummodo ſi alia ſoluendi ratio non erit, uel abrumpas.* Nemo *tam timidus eſt, ut malit ſemper pendere, quàm ſemel cadere.* Interim, *quod primum eſt, impedire te noli, contentus eſto negotijs, in quæ deſcendiſti, uel, quod uideri poteſt maius, incidiſti.* Non *eſt quod ad ulteriora nitaris, aut perdas excuſationem, & apparebit te non incidiſſe.* Iſta *enim quæ dici ſolent, falſa ſunt,* Non

potui aliter. Quid ſi nollem? neceſſe erat. Nulli neceſſe eſt felicitatem curſu ſequi, eſt aliquid, etiam ſi non repugnare ſubſiſtere, nec inſtare fortunæ ferenti. Nũquid offenderis, ſi in conſilium non uenio tantùm, ſed aduoco? Equidem prudentiores, quàm ipſe ſum, ſoleo deferre, ſi quid delibero. Epicuri epiſtolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quæ ſcribitur, quem rogat, ut quantum poteſt fugiat & properet, antequam aliqua uis maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen ſubijcit, nihil eſſe tentandum, niſi cum apte poterit, tempeſtiueq; tentari. Sed cum illud tempus diu captatũ uenerit, exiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem uetat, & ſperat etiam ex difficillimis ſalutarem exitum, ſi nec properemus ante tempus, nec ceſſemus in tempore. Puto nunc & Stoicam ſententiam quæris, non eſt quod quiſquam illos apud te temeritatis infamet. cautiores quàm fortiores ſunt. Expectas forſitan, ut tibi hæc dicantur? Turpe eſt cedere oneri, luctare cum officio, quod ſemel recepiſti. Non eſt uir fortis & ſtrenuus, qui laborem fugit, uerum ubi creſcit illi animus ipſa rerum difficultate, dicẽtur tibi iſta, ſi operæpretiũ habebit perſeuerantia, ſi nihil indignũ bono uiro faciẽdum patiendum'ue erit, alioquin ſordido ſe & contumelioſo labore non conteret, nec in negotijs erit negotij cauſa. Ne illud quidem quod exiſtimas eum facturum faciet, ut ambitioſis rebus implicitus, earum ſemper æſtus ferat. Sed cum uiderit grauia, in quibus uolutatur, incerta, ancipitia, referet pedem, nec uertet terga, ſed ſenſim recedet in tutum. Facile eſt autem mi Lucili occupationes euadere, ſi occupationum præmia contempſeris. Illa ſunt quæ nos morantur & detinent. Quid ergo? Tam magnas ſpes relinquam? Ab ipſa meſſe diſcedam? Nudum erit latus? Incomitata lectica? Atrium uacuum? Ab his ergo inuiti homines recedunt, & mercedem miſeriarum amant, ipſas execrantur

crantur.Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur. Et ſi uerum affectum eorum inſpicias, non oderunt, ſed litigant. Excute iſtos qui quæ cupiere deplorant, & de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non poſſunt. Videbis uoluntariam eſſe illis in eo moram, quod ægreferre ipſos & miſere, loquuntur. Iſta eſt mi Lucili, paucos ſeruitus, plures ſeruitutem tenent. Sed deponere illam in animo eſt, & libertas bona fide placuit, in hoc autem unum aduocationem petis, ut ſine perpetua ſolicitudine id tibi facere contingat, quid ni te tota cohors Stoicorum probatura ſit? Omnes Zenones & Chryſippi moderata, & honeſta, & uera ſuadebunt. Sed ſi propter hoc tergiuerſaris, ut circumſpicias, quantum feras tecum, & quàm magna pecunia inſtruas otium, nũquàm exitum inuenies. Nemo cum ſarcinis enatat. Emerge ad meliorem uitam propitijs dijs, ſed non ſic, quo modo iſtis propitij ſunt, quibus bono ac benigno uultu mala magnifica tribuerunt, ad hoc unum excuſati, quod iſta quæ urunt, quæ excruciant, optantibus data ſunt. Iam imprimebam epiſtolæ ſignum reſoluenda eſt, ut cum ſolenni ad te munuſculo ueniat, & aliquam magnificam uocem ſecum ferat, & ecce occurrit mihi neſcio utrum uerior, an eloquentior, cuius inquis? Epicuri. Adhuc enim alienas ſarcinas adorno. Nemo non ita exit è uita tanquam modo intrauerit. Quemcunque uis occupa, adoleſcentem, ſenem, medium, inuenies, æque timidum mortis, æque inſcium uitæ, nemo quicquam habet facti. In futurum enim noſtra diſtulimus. Nihil me magis in iſta uoce delectat, quàm quod exprobratur ſenibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quàm quomodo natus eſt, exit è uita. Falſum eſt, peiores morimur quàm naſcimur? Noſtrum iſtud non naturæ uitium eſt. Illa de nobis conqueri debet, & dicere, quid hoc eſt? Sine cupiditatibus uos genui, ſine timoribus, ſine ſuperſtitione, ſine perfidia, cæteriſq;

peſtibus, quales intraſtis, tales exite. Percepit ſapiētiam, ſiquis tam ſecurus moritur, quàm naſcitur. Nunc uerò trepidamus, cū periculum acceßit, non animus nobis, nō color conſtat, lachrymæ nihil profuturæ cadunt. Quid eſt turpius, quàm in ipſo limine ſecuritatis eſſe ſolicitum? Cauſa autem hæc eſt, quòd inanes omnium bonorū ſumus, quorū in fine uitæ deſiderio laboramus. Nō enim apud nos pars eius ulla ſubſedit, tranſmiſſa eſt & effluxit. Nemo quàm bene uiuat, ſed quandiu curat, cum oībus poßit contingere, ut bene uiuant, ut diu nulli. Vale.

EPIST. XXIII. De ſolido & inani gaudio, & de malo uitæ principio.

PVtas me tibi ſcripturum, quàm humane nobiſcū hyems egerit, quæ et remiſſa fuit, & breuis, quàm malignum uer ſit, quàm præpoſterū frigus, et alias ineptias uerba quærentium, Ego uero aliquid quod et mihi & tibi prodeſſe poßit, ſcribam. Quid autē id erit, niſi ut te exhorter ad bonam mētem? Huius fundamentū quod ſit, quæris, ne gaudeas uanis. Fundamentum hoc eſſe dixi, etiam culmen eſt. Ad ſumma peruenit, qui ſcit quo gaudeat, qui felicitatē ſuam in aliena poteſtate non poſuit. Solicitus eſt, & incertus ſui, quē ſpes aliqua proritat, licet ad manū ſit, licet non ex difficili petatur, licet illum nunquā ſperata deceperint. Hoc ante omnia fac mi Lucili, diſce gaudere. Exiſtimas me nūc detrahere tibi multas uoluptates, qui fortuita ſubmoueo, qui ſpes dulcißima oblectamenta deuitandas exiſtimo, Imò contra, nolo tibi unquā deeſſe lætitiā. Volo illam tibi domi naſci. Naſcitur, ſi modo intra teipſum ſit. Cæteræ hilaritates nō implent pectus, ſed frontē remittunt, leues ſunt, niſi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet eſſe alacer & fidens, et ſuper omnia erectus. Mihi crede, res ſeuera eſt uerum gaudium. An tu exiſtimas quenquā ſoluto uultu, & ut iſti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere? paupertati

domum

domũ aperire? uoluptates tenere ſub freno? meditari dolorum patientiam? Hæc qui apud ſe uerſat, in magno gaudio eſt, ſed parum blando. In huius gaudij poſſeſſione eſſe te uolo. Nunquam deficiet, cum ſemel unde petatur inueneris. Leuium metallorum fructus in ſummo eſt, illa opulentiſſima ſunt, quorum in alto latet uena, aſſidue plenius reſponſura fodienti. Hæc quibus delectatur uulgus, tenuem habent ac *perfuſoriã uoluptatem, & quodcunq; *inuenticiũ gaudium eſt, fundamẽto caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere ſolidum eſt, & quod plus pateat introrſus. Fac oro te Lucili chariſſime, quod unum poteſt te præſtare felicem, diſijce & conculca iſta, quæ extrinſecus ſplendent, quæ tibi promittuntur ab alio, ad uerum bonum ſpecta, & de tuo gaude. Quid eſt autẽ de hoc tuo? Te ipſo & tui optima parte. Corpuſculum quoque etiam ſic nihil fieri ſine illo poteſt, magis neceſſariã rem crede, quàm magnã. Vanas ſuggerit uoluptates, breues, pœnitendas, ac niſi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in præcipiti uoluptas, ad dolorem uergit, niſi modum teneat. Modum autem tenere in eo difficile eſt, quod bonũ eſſe credideris. Veri boni auiditas tuta eſt. Quid ſit iſtud interrogas, aut unde ſubeat? dicam. Ex bona conſcientia, ex honeſtis conſilijs, ex rectis actionibus, ex contẽptu fortuitorum, ex placido uitæ, & continuo tenore unam prementis uiam. Nam illi qui ex alijs propoſitis in alia tranſiliunt, aut ne tranſiliũt quidem, ſed caſu quodam tranſmittuntur, quomodo habere quicquã certum manſurum'ue poſſunt, ſuſpenſi & uagi? Pauci ſunt qui conſilio ſe ſuaq; diſponant, cæteri eorum more *qui fluminibus innatant, non eunt, ſed feruntur. Ex quibus alios leuior unda detinuit, ac mollius uexit, alios uehementior rapuit, alios proximæ ripæ, curſu langueſcente depoſuit, alios torrens impetus *deiecit in mare. Ideo conſtituendum eſt quid uelimus, & in eo perſeuerand

*perſũctoriã
*inuectitium
*quæ
*deuexit

randum. Hic eſt locus ſoluendi æris alieni. Poſſum enim uocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc epiſtolam liberare. Moleſtũ eſt ſemper uitam inchoare, aut ſi hoc modo magis ſenſus poteſt exprimi, male uiuunt, qui ſemper uiuere incipiunt. Quare, inquis? deſiderat enim explanationem iſta uox. Quia ſemper illis imperfecta uita eſt, Non poteſt autẽ ſtare paratus ad mortem, qui modo incipit uiuere Id agendum eſt, ut ſatis uixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cum maxime uitam. Non eſt quod exiſtimes paucos eſſe hos, propemodum omnes ſunt. Quidam uiuere tunc incipiunt, cũ deſinendum eſt: ſi hoc iudicas mirum, adijciam quod magis admireris, Quidam ante uiuere deſierunt, quàm inciperent. Vale.

EPIST. XXIIII. De præmeditatione futurorum periculorum, & de non timenda morte, & de non inconſulte animum inclinando.

S*Olicitum te eſſe ſcribis de iudicij euẽtu, quod tibi furor inimici denunciat, & exiſtimas me ſuaſurum, ut meliora tibiipſi proponas, & acquieſcas ſpei blandæ. Quid enim neceſſe eſt mala accerſere, & ſatis cito patienda cum uenerint, præſumere, ac præſens tẽpus futuri metu perdere? Eſt ſine dubio ſtultum, quia quãdoq; ſis futurus miſer, eſſe iam miſerum. Sed ego alia te ad ſecuritatem uia ducam. Si uis omnem ſolicitudinem exuere, quicquid uereris ne eueniat, euenturum utiq; propone, & quodcunq; illud eſt malum tecũ ipſe metire, ac timorẽ tuum taxa: intelliges profecto aut non magnum, aut non longum eſſe quod metuis, nec diu exẽpla quibus cõfirmeris, colligenda ſunt. Omnis illa ætas tulit. In quãcunq; partem rerum, uel ciuilium, uel externarum memoriam miſeris, occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi ſi damnaris poteſt durius, quàm ut mittaris in exilium? ut ducaris in carcerem? nunquid ultra quicquam *corpori timendum eſt, quàm*

*ulli tim.

ut

ut uratur? quàm ut pereat? Singula iſta conſtitue,& contemptores eorum cita,qui nõ quærendi,ſed eligendi ſunt. Damnationem ſuam Rutilius ſic tulit,tanquam nihil illi moleſtum eſſet aliud,quàm quod male iudicaretur. Exilium Metellus fortiter tulit,Rutilius etiam libenter. Alter ut rediret Reipub.præſtitit,alter reditum ſuum Syllæ negauit,cui nihil tũc negabatur. In carcere Socrates diſputauit, & exire (cum eſſent qui promitterent fugam) noluit,remanſitq́;,ut duarum rerum grauiſſimarum hominibus metũ demeret,mortis & carceris. Mutius ignibus manum impoſuit. Acerbum eſt uri,quanto acerbius,ſi id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum,nec ullis præceptis cõtra mortem,aut dolorem ſubornatũ,militare tantum robore inſtructum, pœnas à ſe irriti conatus exigentem: ſpectator diſtillantis in hoſtili foculo dextræ ſtetit,nec ante remouit nudis oßibus fluentem manum, quàm ignis illi ab hoſte ſubductus eſt. Facere aliquid in illis caſtris felicius potuit,nihil fortius. Vide quanto acrior ſit ad occupanda pericula uirtus, quàm crudelitas ad irroganda. Facilius Porſenna Mutio ignouit, quod uoluerat occidere, quàm ſibi Mutius quod non occiderit. Decantatæ, inquis, in omnibus ſcholis fabulæ iſtæ ſunt. Iam mihi cum ad cõtemnendam mortem uentum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem? Vltima illa nocte Platonis librum legentem,poſito ad caput gladio:duo hæc in rebus extremis inſtrumenta proſpexerat, alterum ut uellet mori, alterum ut poſſet. Compoſitis ergo rebus,utcunq; componi fractæ atq; ultimæ poterant,id agendum exiſtimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret,aut ſeruare contingeret,& ſtricto gladio, quem uſq; in illum diẽ ab omni cæde purum ſeruauerat, Nihil, inquit,egiſti fortuna omnibus conatibus meis obſtando,nõ pro mea adhuc, ſed pro patriæ libertate pugnaui, nec agebã tanta pertinacia,ut liber,ſed ut inter liberos uiuerem,nunc quoniam

*deploratæ ſunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impreßit deinde mortiferũ corpori uulnus, quo obligato à medicis, cũ minus ſanguinis haberet, minus uiriũ, animi idem, iam non tantũ Cæſari, ſed ſibi iratus, nudas in uulnus manus egit, et generoſum illum contẽptoremq; oĩs potentiæ ſpiritũ non emiſit, ſed eiecit. Nõ in hoc exẽpla hæc nunc cõgero, ut ingenium exerceã, ſed ut te aduerſus id quod maxime terribile uidetur, exhorter. Facilius autẽ exhortabor, ſi oſtẽdero non tantũ fortes uiros hoc momẽtum efflandæ animæ contẽpſiſſe, ſed quoſdã ad alia ignauos, in hac re exæquaſſe aĩm fortißimorũ: ſicut illũ Cn. Pompeij ſocerum Scipionem, qui cõtrario in Africã uento relatus, cũ teneri nauem ſuã uideret ab hoſtibus, ferro ſe tranſuerberauit, et quærentibus ubi Imperator eſſet, Imperator, inquit, bene ſe habet. Vox hæc, illum parẽ maioribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non eſt interrumpi paſſa. Multũ fuit Carthaginẽ uincere, ſed amplius mortẽ. Imperator, inquit, bene ſe habet. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis, mori? Nõ reuoco te ad hiſtorias, nec ex oĩbus ſeculis contẽptores mortis (qui ſunt plurimi) colligo. Reſpice ad hæc noſtra tẽpora, de quorũ languore ac delitijs querimur. Omnis ordinis hoĩes ſuccurrent, oĩs fortunæ, oĩs ætatis, qui mala ſua morte præciderũt. Mihi crede Lucili, adeo mors timenda non eſt, ut beneficio eius nihil ante ferendũ timẽdum'ue ſit. Securus itaq; inimici minas audi, & quãuis conſcientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra cauſam ualent, & quod æquiſſimum eſt ſpera, & ad id te quod eſt iniquißimum, *compara. Illud autem ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac uidere quid in quaque re ſit, ſcies nihil eſſe in iſtis terribile, niſi ipſum timorem. Quod uides accidere pueris, hoc nobis quoque maiuſculis pueris euenit. Illi quos amant, quibus aſſueuerunt, cum quibus ludunt, ſi perſonatos uident, expaueſcunt.*

**præpara.*

Non

Non hominibus tantum, ſed & rebus perſona demenda eſt, & reddenda facies ſua. Quid mihi gladios & ignes oſtendis, & turbam carnificũ circa te frementium? Tolle iſtam pompã ſub qua lates, & ſtultos territas, mors eſt, quã nuper ſeruus meus, quam ancilla contempſit. Quid tu rurſus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? Quid tu ſingulis articulis, ſingula machinamenta, quibus extorqueantur aptas, & mille alia inſtrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone iſta quæ nos obſtupefaciunt, iube conticeſcere gemitus & exclamationes, & uocum inter lacerationem eliſarum acerbitatem. Nempe dolor eſt quẽ podagricus ille cõtemnit, quem ſtomachicus ille in ipſis delicijs perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Leuis eſt ſi ferre poſſum, breuis eſt ſi ferre non poſſum. Hæc in animo uoluta, quæ ſæpe audiſti, ſæpe dixiſti, ſed an uere audieris, an uere dixeris, effectu proba. Hoc enim turpiſsimũ eſt, quod nobis obijci ſolet, uerba nos philoſophiæ, nõ opera tractare. Quid tu? Nunc primum tibi mortẽ imminere ſciſti, nunc exilium, nunc dolorẽ? In hæc natus es. Quicquid fieri poteſt, quaſi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, ſcio certè feciſſe. Nunc admoneo, ut animũ tuum non mergas in iſtam ſolicitudinem. Hebetabitur enim, & minus habebit uigoris cũ exurgendũ erit. Abduc illum à priuata cauſa ad publicam, dic 4 *mortale tibi, & fragile corpuſculũ eſſe, cui non ex iniuria tantum, aut ex potentioribus uiribus denũciabitur dolor, ſed ipſæ uoluptates in tormenta uertuntur. Epulæ cruditatem afferunt, ebrietates neruorum torporem tremoremq́; libidines, pedum, manuũ, articulorũ omnium deprauationes. Pauper fiam? Inter plures ero. Exul fiam? ibi me natum putabo, quò mittar. Alligabor? Quid enim? Nunc ſolutus ſum? Ad hoc me natura graue corporis mei põdus aſtrinxit: Moriar? Hoc dicis, deſinã ægrotare poſſe, deſinã alligari poſſe, deſinã mori poſſe. Nõ ſum tam*

inept

inceptus,ut Epicuream cantilenã hoc loco perſequar,& dicam, uanos eſſe inferorũ metus,nec Ixionem rota uolui, nec ſaxum humero Siſyphi trudi in aduerſum,nec ullius uiſcera , & renaſci poſſe quotidie,& carpi.Nemo tam puer eſt, ut Cerberũ timeat, & tenebras, & laruarum habitũ nudis oßibus cohærentiũ.Mors nos aut cõſumit,aut * exuit,Emiſſus meliora reſtant,onere detracto:conſumptis nihil reſtat,bona pariter malaq; ſubmota ſunt. Permitte mihi referre hoc loco tuum uerſum,ſi prius admonuero, ut te iudices non alijs ſcripſiſſe iſta, ſed etiã tibi.Turpe eſt illud loqui,aliud ſentire,quãto turpius, aliud ſcribere,aliud ſentire? Memini te illum locũ aliquando tractaſſe,non repẽte nos in mortẽ incidere,ſed minutatim procedere.Quotidie morimur,quotidie enim demitur aliqua pars uitæ,& tũc quoq; cum creſcimus,uita decreſcit. Infantiã amiſimus,deinde pueritiã,deinde adoleſcentiã:uſq; ad heſternum, quicquid tranſijt temporis,perit,Hunc ipſum quẽ agimus diẽ, cum morte diuidimus.Quemadmodũ clepſydra,non extremũ ſtillicidiũ exhaurit,ſed quicquid ante defluxit, ſic ultima hora qua eſſe deſinimus, nõ ſola mortem facit, ſed ſola conſummat. Tunc ad illã peruenimus,ſed diu uenimus.Hæc cum deſcripſiſſes quo ſoles ore,ſemper quidem magnus,nunquã tamẽ acrior, quàm ubi ueritati commodas uerba,dixiſti, Mors non ultima uenit,ſed quæ rapit ultima mors eſt. Malo te legas,quàm epiſtolam meam.Apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortẽ extremam eſſe,nõ ſolam.Video quò ſpectes.Quæris quid huic epiſtolæ inſulſerim,quod dictũ alicuius animoſum, quod præceptum utile.Ex hac ipſa materia quæ in manibus fuit, mittetur aliquid.Obiurgat Epicurus non minus eos,qui mortẽ concupiſcunt,quàm eos qui timent,& ait: Ridiculum eſt currere ad mortẽ tædio uitæ,cũ genere uitæ,ut currendũ eſſet ad mortẽ,effeceris.Item alio loco dicit,Quid tam ridiculũ,quàm appetere

*emittit,

petere mortẽ, cum uitam tibi inquietam feceris motu mortis? His adijcias & illud eiuſdẽ notæ licet, tantam hominũ imprudentiã eſſe imò demẽtiam, ut quidã timore mortis cogantur ad mortẽ. Quicquid horum tractaueris, confirmabis animũ, uel ad* mortis, uel ad uitæ patientiã, aut in utrunq; emonẽdi enim ac firmãdi ſumus, & ne nimis amemus uitam, & ne nimis oderimus: etiã cùm ratio ſuadet finire, ſed nõ temerè cum procurſu capiendus eſt impetus. Vir fortis ac ſapiens non fugere debet è uita, ſed exire. Et ante omnia ille quoq; uitetur affectus, qui multos occupauit, libido ſcilicet moriẽdi. Eſt enim mi Lucili, ut ad alia, ſic etiã ad moriendũ inconſulta animi inclinatio, quæ ſæpe generoſos atq; acerrimæ indolis uiros corripit, ſæpè ignauos iacentesq́;. Illi cõtemnunt uitã, hi grauãtur. Quoſdam ſubit eadẽ faciendi uiuendiq́; ſatietas, & uitæ nõ odiũ, ſed faſtidiũ, in quod prolabimur, ipſa impellente philoſophia, dum dicimus, quouſq; eadẽ? Nempe expergiſcar, dormiam, ſatiabor, eſuriam, algebo, æſtuabo: nullius rei finis eſt, ſed in orbẽ nexa ſunt omnia, fugiunt ac ſequuntur: diẽ nox premit, dies noctem, æſtas in autumnũ deſinit, autumno hyems inſtat, quæ uere cõpeſcitur. Omnia tranſeunt, ut reuertantur, Nihil noui uideo, nihil noui facio. Fit aliquando & huius rei nauſea. Multi ſunt, qui non acerbum iudicent uiuere, ſed ſuperuacuum. Vale.

*mortem,

EPIST. XXV. De corrigendis & non inueterandis uitiis. Et de imaginaria boni uiri præſentia.

QVod ad duos amicos noſtros pertinet, diuerſa uia eundum eſt. Alterius enim uitia emẽdanda, alterius frangenda ſunt. Vtar libertate tota, non amo illum, niſi offendo. Quid ergo, inquis? Quadragenariũ pupillum cogitas ſub tutela tua continere? Reſpice ætatem eius iam durã & intractabilẽ, non poteſt reformari, tenera finguntur. An profecturus ſim neſcio, malo ſucceſſum mihi, quàm fidẽ deeſſe: nec deſperaueris

etiam

etiam diutinos ægros poſſe ſanari, ſi contra intemperantiã ſteteris, ſi multa inuitos & facere coëgeris & pati. Nec de altero quidẽ ſatis fiduciæ habeo, excepto eo quod adhuc peccare erubeſcit: nutriendus eſt hic pudor, qui quãdiu in animo eius durauerit, aliquis erit bonæ ſpei locus. Cum hoc ueterano partius agendũ puto, ne in deſperationẽ ſui ueniat: nec ullum tempus aggrediendi melius fuit, quã hoc dum interquieſcit, dum emendato ſimilis eſt. Alijs hæc intermiſsio eius impoſuit, mihi uerba non dat, expecto cũ magno fœnore uitia reditura, quæ nunc ſcio ceſſare, non deeſſe. Impendã huic rei dies, & utrum poſsit aliquid agi, an non poſsit, experiar. Tu nobis te, ut facis, fortem præſta, & ſarcinas contrahe. Nihil ex his quæ habemus neceſſariũ eſt, ad legẽ naturæ reuertamur. Diuitiæ paratæ ſint. Aut gratuitũ eſt quo egemus, aut uile. Panem & aquã natura deſiderat, nemo ad hæc pauper eſt, intra quæ quiſquis deſiderium ſuum clauſit, cũ ipſo Ioue de felicitate cõtendat, ut ait Epicurus, cuius aliquã uocem huic epiſtolæ inuoluã. Sic fac, inquit, omnia tanquã ſpectet aliquis. Prodeſt ſine dubio, cuſtodẽ ſibi impoſuiſſe, & habere quem reſpicias, quẽ intereſſe cogitationibus tuis iudices. Hoc quidẽ longe magnificentius eſt, ſic uiuere tanquam ſub alicuius boni uiri, ac ſemper præſentis oculis. Sed ego etiã hoc contentus ſum, ut ſic facias quæcunq; facies, tanquã ſpectet aliquis. Omnia nobis* mala ſolitudo perſuadet. Cũ iam profeceris tantũ, ut ſit tibi etiã tui reuerentia, licebit dimittas pædagogũ. Interim te aliquorũ autoritate cuſtodi. Aut Cato ille ſit, aut Scipio, aut Lælius, aut cuius interuentu, perditi quoq; homines uitia ſupprimerent, dũ te efficis eum cũ quo peccare non audeas. Cum hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui eſſe dignatio, incipiã tibi permittere, quod idem ſuadet Epicurus, Tunc præcipue in te ipſe ſecede, cũ eſſe cogeris in turba. Diſsimilem te fieri multis oportet, dum tibi

*uitia

tutum

tutum non ſit à te recedere. Circumſpice ſingulos. Nemo eſt cui non ſatius ſit, cum quolibet eſſe quàm ſecum. Tunc præcipue in te ipſe ſecede, cum eſſe cogeris in turba, ſi bonus uir, ſi quietus, ſi temperans uis eſſe, alioquin in turbam tibi à te recedendum eſt. Iſtic enim malo uiro propius es. Vale.

EPIST. XXVI. De non accuſando defectum naturæ, & qualiter boni uiri meritum mors excutiat, & quod egregium ſit mortem diſcere.

MOdo dicebam tibi in conſpectu eſſe me ſenectutis, iam uereor ne ſenectutē poſt me reliquerim. Aliud iam his annis, huic corpori uocabulum conuenit, quoniā quidem ſenectus laſſæ ætatis nō fractæ nomen eſt. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago. Non ſentio in animo ætatis iniuriam, cum ſentiam in corpore tantū uitia, & uitiorū miniſteria ſenuerūt. Viget animus & gaudet, non multum ſibi eſſe cū corpore, magnā partē oneris ſui depoſuit, exultat, & mihi facit controuerſiam de ſenectute. Hūc ait eſſe florem ſuū. Credamus illi, bono ſuo utatur. Ire in cogitationē iuuat, & diſpicere quid ex hac tranquillitate ac modeſtia morū ſapientiæ debeam, quid ætati: & diligenter excutere quæ non poßim facere, quæ nolim, proſint'ne habituro quæ uelim. Atqui ſi nolim quicquid non poſſe me ſcio, gaudeo. Quæ enim querela eſt, quod incommodum, ſi quicquid debet deſinere defecit. Incōmodum ſummum eſt, inquis, minui & deperire, & ut propriè dicā liqueſcere. Non enim ſubito impulſi ac proſtrati ſumus. Carpimur, ſinguli dies aliquid ſubtrahūt uiribus. Et quis exitus eſt melior quàm in finem ſuum natura ſoluente dilabi? Non quia aliquid mali eſt ictus, & è uita repētinus exceſſus, ſed quia lenis hæc uia eſt, ſubduci. Ego certè uelut appropinquet experimentū, & ille laturus ſententiā de omnibus annis meis dies uenerit, ita me obſeruo & alloquor. Nihil eſt,

inqu

inquam, adhuc, quod aut rebus, aut uerbis exhibuimus, leuia ſunt iſta & fallacia pignora animi, multisq; inuoluta lenocinijs. Quod profecerim, morti crediturus ſum. Nõ timide itaq; componor ad illum diem, quo remotis ſtrophis ac fucis, de me pronunciaturus ſum, utrũ loquar fortia an ſentiam, nunquid ſimulatio fuerit & mimus quicquid contra fortunã iactaui uerborum cõtumacium. Remoue exiſtimationem hominũ, dubia ſemper eſt, & in partem utramq; diuiditur. Remoue ſtudia, tota uita tractata, mors de te pronunciatura eſt. Ita dico, diſputationes & literata colloquia, & ex præceptis ſapientium uerba collecta, & eruditus ſermo, non oſtendunt uerum robur animi. Eſt enim oratio etiam timidiſsimis audax. Quid egeris, tunc apparebit, cũ animam ages. Accipio conditionẽ humanã, non reformido iudicium. Hæc mecum loquor, ſed tecũ quoq; me locutum puta. Iunior es. Quid refert? Non dinumerantur anni. Incertum eſt quo te loco mors expectet. Itaq; tu illã omni loco expecta.* Finire iam uolebam, & manus ſpectabat ad clauſulam, ſed conficienda ſunt ſacra, & huic epiſtolæ uiaticũ dandum eſt. Puta me non dicere, unde ſumpturus ſum mutuũ. Scis cuius arca utar. Expecta puſillum, & de domo fiet numeratio, interim cõmodabit Epicurus, qui ait, Meditare utrũ cõmodius ſit, uel mortem tranſire ad nos, uel nos ad eam. Hic patet ſenſus. Egregia res eſt mortem condiſcere. Superuacuũ forſitan putas id diſcere quo ſemel utendum eſt. Hoc eſt ipſum quare meditari debeamus. Semper diſcendum eſt, quod an ſciamus, experiri non poſſumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet. Qui mori didicit, ſeruire dedidicit. Supra omnem potentiam eſt, certe extra omnem. Quid ad illum carcer, & cuſtodia, & clauſtra? Liberum oſtium habet. Vna eſt catena quæ nos alligatos tenet, amor uitæ, qui ut non eſt abijciendus, ita minuendus eſt: ut ſi quando res exiget,

* Deſinere

exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati ſimus, quod quandoq; faciendum eſt, ſtatim facere. Vale.

EPIST. XXVII. De uoluptatis nocumento, & uirtutis gaudio, ad quod per externum adiutorium non uenitur, & quod nunquam nimis dicitur, quod non ſatis diſcitur.

TV *me, inquis, mones, iam enim te ipſe monuiſti, iam correxiſti, ideò aliorũ emendationi uacas.* Non *ſum tam improbus, ut curationes æger obeã, ſed tanquã in eodẽ ualetudinario iaceam, de cõmuni malo tecum colloquor, remedia cõmunico. Sic itaq; me audi tanquam mecum loquar, in ſecretum te meum admitto, & te adhibito, mecũ exigo. Clamo mihijpſe, numera annos tuos, & pudebit eadẽ uelle, quæ uolueras puer, eadem parare.* Hoc *deniq; tibi circa diem mortis præſta, moriantur ante te uitia.* Dimitte *iſtas uoluptates turbidas, magno *leuãdas.* Non *uenturæ tantum, ſed præteritæ nocent. Quemadmodum ſcelera etiam ſi non ſint deprehenſa cum fierent, ſolicitudo non cũ ipſis abijt, ita improbarũ uoluptatũ, etiam poſt ipſas pœnitentia eſt.* Non *ſunt ſolidæ, non ſunt fideles, etiam ſi non nocent fugiunt. Aliquod potius bonũ manſurũ circũſpice, nullum autẽ eſt, niſi quod animus ex ſe ſibi inuenit. Sola uirtus præſtat gaudiũ perpetuũ, ſecurũ, etiam ſi quid obſtat, nubium modo interuenit, quæ infra feruntur, nec unquam diẽ uincunt. Quando ad hoc gaudiũ peruenire continget?* Non *quidẽ ceſſatur adhuc, ſed feſtinatur.* Multũ *reſtat operis in quod ipſe neceſſe eſt uigiliã ipſe laborẽ tuum impendas, ſi effici cupis.* Delegationem *res iſta non recipit. Aliud literarũ genus adiutorium admittit.* Clauiſius *Sabinus memoria noſtra fuit diues, & patrimoniũ habebat liberũ & ingenuum.* Nunquã *uidi hominem beatũ indecẽtius.* Huic *memoria tam mala erat, ut illi modo nomẽ Vlyßis excideret, modo Achillis, modo Priami, quos tam bene nouerat, quàm pædagogos noſtros nouimus.* Nemo

*luendas.

uetulus nomenclator, qui nomina non reddit, ſed imponit, tam perperam, quàm ille Troianos & Achiuos perſalutabat. Nihilominus eruditus uolebat uideri. Hanc itaq; compendiariam excogitauit, magna ſumma emit ſeruos, unum qui Homerũ teneret, alterum qui Heſiodũ. Nouem præterea Lyricis, ſingulos aßignauit. Magno emiſſe illũ non eſt quod mireris. Non inuenerat, faciendos locauit. Poſtquã hæc familia illi comparata eſt, cœpit conuiuas ſuos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus ſubinde cum peteret uerſus, quos referret, ſæpe in medio uerſu excidebat. Suaſit illi Satellius Quadratus, ſtultorum diuitũ adroſor, & quod ſequitur arriſor, & quod duobus his*

**uerbo*

6 *adiunctũ eſt, deriſor, ut Grammaticos haberet analectas. Cùm dixiſſet Sabinus centenis milibus ſibi cõſtare ſingulos ſeruos, minoris, inquit, totidẽ ſcrinia emiſſes. Ille tamen in ea opinione erat, ut putaret ſe ſcire, quod quiſquã in domo ſua ſciret. Idẽ Satellius illũ hortari cœpit, ut luctaretur, hominem ægrum, pallidum, gracilem. Cum Sabinus reſpondiſſet, & quomodo poſſum? uix uiuo, Noli, obſecro, inquit, iſtud dicere, Non uides quàm multos ſeruos ualentißimos habeas? Bona mens nec cõmodatur nec emitur, & puto ſi uenalis eſſet, non haberet emptorem. At mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, & uale. Diuitiæ ſunt, ad legem naturæ compoſita paupertas. Hoc ſæpe dicit Epicurus aliter atq; aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam ſatis diſcitur, Quibuſdã remedia monſtranda, quibuſdam inculcanda ſunt. Vale.*

EPIST. XXVIII. Quod non loci, ſed animi mutatione triſtitia tollitur, & de non prouocando diſcrimine, & quod initium ſit ſalutis notitia peccati.

HOc tibi ſoli putas accidiſſe, & admiraris quaſi rem nouam, quod peregrinatione tam longa, & tot locorũ uarietatibus, non diſcußiſti triſtitiã grauitatemq; mentis. Animũ debes

debes mutare, non cœlum. Licet uaſtum traieceris mare, licet (ut ait Virgilius noſter) Terræq; urbesq; recedant, ſequētur te quocunq; perueneris, uitia. Hoc idem cuidā querenti Socrates ait, quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodeſſe, cū te circumferas? Premit te eadem cauſa quæ expulit. Quid terrarum iuuare nouitas poteſt? Quid cognitio urbiū, aut locorum? In irritū cedit iſta iactatio. Quæris quare te fuga iſta nō adiuuet? tecum fugis, Onus animi deponendum eſt. Non ante tibi ullus placebit locus. Talem nunc eſſe habitum tuū cogita, qualem Virgilius noſter uatis inducit, iam cōcitatæ & inſtigatæ, multumq; habentis in ſe ſpiritus, non ſui:

Bacchatur uates, magnum ſi pectore poßit
Excußiſſe Deum.

Vadis huc & illuc, ut excutias inſidens pondus, quod ipſa iactatione incōmodius fit, ſicut in naui onera immota minus urgent, inæqualiter conuoluta citius eā partē in quam incubuere demergunt. Quicquid facis contra te facis, & motu ipſo noces tibi. Aegrū enim concutis. At cū iſtud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariæ angulo colloceris, hoſpitalis tibi illa qualiſcunq; ſedes erit. Magis quis* uenerit, quàm quò intereſt, & ideò nulli loco addicere debemus animū. Cum hac perſuaſione uiuendū eſt, non ſum uni angulo natus, patria mea totus hic eſt mundus. Quod ſi liqueret tibi, non admirareris, nil adiuuari te regionū uarietatibus, in quas ſubinde priorū tedio migras. Prima enim queq; placuiſſet, ſi omnē tuā crederes. Non peregrinaris, ſed erras & ageris, ac locū ex loco mutas, cùm illud quod quæris, bene uiuere, omni loco poſitū ſit. Num quid tam turbidum fieri poteſt quā forū? Ibi quoq; licet quietè uiuere, ſi neceſſe ſit. Sed ſi liceat diſponere ſe, conſpectū quoq; & uiciniā fori procul fugiā. Nam ut loca grauia, etiā firmiſsimam ua-

*ueneris,

letudinem tentant, ita bonæ quoq; menti, nec dum adhuc perfectæ, & conualeſcenti ſunt aliqua parũ ſalubria. Diſſentio *ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuoſam probantes uitam, quotidie cũ difficultatibus rerũ, magno animo colluctantur.* Sapiens *feret iſta, non eliget, & mallet in pace eſſe quàm in pugna.* Non *enim multũ prodeſt uitia ſua proieciſſe, ſi cum alienis rixandũ eſt.* Triginta, *inquis, tyranni* Socratẽ *circumſteterunt, nec potuerunt animũ eius infringere.* Quid *intereſt quod domini ſint?* Seruitus *una eſt.* Hanc *qui contẽpſit, in quãlibet turba dominantiũ liber eſt.* Tempus *eſt deſinere, ſed ſi prius portoriũ ſoluero.* Initiũ *eſt ſalutis, notitia peccati.* Egregiè *mihi hoc dixiſſe uidetur* Epicurus. Nam *qui peccare ſe neſcit, corrigi nõ uult.* Depræhẽdas *te oportet, antequã emẽdes.* Quidã *uitijs gloriãtur.* Tu *exiſtimas aliquid de remedio cogitare, qui mala ſua uirtutum loco numerãt?* Ideò *quantum potes teipſum coargue, inquire te in te, accuſatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, nouiſſime deprecatoris: aliquando te offende.* Vale.

ANNOT. IN LIB. III. EPISTOLA XX.

1 Aliter audio quæ dicit Demetrius noſter, cum illũ uidi nudũ, quanto minus quàm in ſtramentis incubantẽ. Ita prior æditio. Alius codex habebat. Ego certe aliter audio quod dicit Demetrius noſter, cum illum uidi nudum. Alius cum in ſtramẽtis uilibus incubantem. Neutra caret ſcrupulo.

2 Neſcio quo modo iſte paupertatem laturus eſt, ſi in illam inciderit. Nec ſcio ego Epicuri angelus. Alius habebat. Nec ego Epicuri angelus. Alius pro angelus habebat. angulus. EPIST. XXI.

3 Omnes illos magiſtratus & ſatrapas. Ex uetuſtiſsimo codice repoſui, Megiſtanas: nam hoc uerbo uſus eſt Suetonius, nos magnates ſiue primates dicimus. EPIST. XXIIII.

4 Abduc illum à prima cauſa. Sic habebat prior æditio. Et haud ſcio an ſcripſerit, priua cauſa, pro priuata, quam uocem lector non agnoſcens uerterit in primam. EPIST. XXVII.

5 In eodem ualetudinario iaceam. Valetudinarium dixit, quod

Græci νοσοκομεῖον.

6 Vt Grammaticos haberet analectos. Quidam habebat analectas, alius analectas, quod magis arridet, ut intelligat eos, qui minutiſſima quæque colligunt ex autoribus. Nam ἀνάλεκτα dicuntur reliquiæ decidentes è conuiuio.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. IIII.

EPIST. XXIX. Quod licet non omnes monendi ſint, tamen quidã, etiam contradicentes uel illudentes docendi ſint: & quòd ſapiens malit ſibi placere quàm populo.

DE Marcellino noſtro quæris, & uis ſcire quid agat. Raro ad nos uenit, nulla alia ex cauſa quàm quia audire uerũ timet, à quo periculo iam abeſt, nulli enim niſi audituro dicendum eſt. Ideò *de* Diogene, *nec minus de alijs* Cynicis, *qui libertate promiſcua uſi ſunt, & quoſq; obuios monuerunt, dubitari ſolet an hoc facere debuerint. Quid enim ſi quis ſurdos obiurget, aut natura morbóue mutos? Quare, inquis, uerbis parcant?* Gratuita *ſunt.* Non *poſſum ſcire an ei profuturus ſim, quẽ admoneo.* Illud *ſcio, alicui me profuturũ, ſi multos admonuero. Spargenda eſt manus, nõ poteſt fieri, ut nõ aliquãdo ſuccedat, multa tentãti.* Hoc *mi* Lucili *nõ exiſtimo faciẽdũ magno uiro, diluitur eius autoritas, nec habet apud eos ſatis põderis, quos poſſet minus obſolefacta corrigere. Sagittarius nõ aliquãdo ferire debet, ſed aliquãdo deerrare.* Nõ *eſt ars, quæ ad effectũ caſu uenit. Sapiẽtia ars eſt, certũ petat, eligat profecturos, ab his quos deſperauit, recedat nõ tamẽ cito relinquat, ſed in ipſa deſperatione extrema remedia tentet. Marcellinũ noſtrũ ego nõdũ deſpero, etiamnũ ſeruari poteſt, ſed ſi cito illi manus porrigitur. Eſt quidẽ periculũ ne porri-*

gentem trahat, magna in illo ingenij uis eſt, ſed iam tēdentis in prauum. Nihilominus adibo hoc periculum, et audebo illi mala ſua oſtendere. Faciet quod ſolet, aduocabit illas facetias, quæ riſum euocare lugētibus poſſunt, & in ſe primū, deinde in nos iocabitur, oĩa quæ dicturus ſum, occupabit. Scrutabitur ſcholas noſtras, et obijciet philoſophis cōgiaria, amicas, gulā. Oſtendet
1 mihi alium in adulterio, aliū in popina, alium in aula: oſtendet mihi lepidū Philoſophū Ariſtonē, qui in geſtatione diſſerebat, hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cuius ſecta cū quæreretur, Scaurus, ait, utiq; peripateticus non eſt. De eodē cum conſuleretur Iulius Græcinus uir egregius, quid ſentiret, non poſſum, inquit, tibi dicere. Neſcio enim quid de gradu faciat, tanquam de eſſedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philoſophiā honeſtius neglexiſſent, quā uendunt, in faciē ingeret. Cōſtitui tamē cōtumelias perpeti. Moueat ille mihi riſum, ego fortaſſe illi lachrymas mouebo, aut ſi ridere perſeuerabit, gaudeo tanquā in malis, quod illud genus inſaniæ euitare contigerit. Sed non eſt illa hilaritas longa, obſerua, uidebis
2 eoſdē intra exiguū tempus acerrime ridere, et acerrime rude-
3 re. Propoſitū eſt aggredi illum, & oſtendere quāto pluris fuerit, quū multis minoris uideretur. Vitia eius etiā ſi non excidero inhibebo, non dēſinent, ſed intermittentur, fortaſſe autē et deſinent, ſi intermittendi conſuetudinem fecerint. Non eſt hoc ipſum faſtidiendū, quoniā quidē grauiter affectis, ſanitatis loco eſt bona remiſsio. Dū me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis, unde quò euaſeris, & ex eo ſuſpicâris, quouſq; ſis euaſurus, cōpone mores tuos, attolle animum, aduerſus formidata conſiſte, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Non'ne uideatur ſtultus, ſi quis multitudinem timeat eo loco, per quem tranſitus ſingulis eſt? Aeque ad tuam mortē multis aditus non eſt, licet illam multi minentur. Sic iſtud natura diſpoſuit. Spiritum

ritum tibi tã unus eripiet, quàm unus dedit. Si pudorẽ haberes, ultimam mihi penſionẽ remiſiſſes. Sed ne ego quidẽ me ſordide gerã, in fœnore æris alieni, & tibi quod debeo impingã. Nunquam uolui populo placere. Nã quæ ego ſcio, nõ probat populus, quæ probat populus, ego neſcio. Quis hoc, inquis? tanquam neſcias cui imperẽ. Epicurus. Sed idẽ hoc oẽs tibi ex omni domo conclamabunt Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere poteſt populo, cui placet uirtus? Malis artibus popularis fauor quæritur, ſimilem te illis facias oportet. Non probabũt, niſi agnouerint. Multo autẽ ad rem magis pertinet, qualis tibi uidearis, quã qualis alijs. Cõciliari niſi turpi ratione amor turpiũ non poteſt. Quid ergo illa laudata, et oĩbus præferenda artibus rebuſq;, Philoſophia præſtabit? ſcilicet ut malis tibi placere, quàm populo, ut æſtimes iudicia, nõ numeres, ut ſine metu deorũ hoĩmq; uiuas, ut aut uincas mala aut finias. Cæterùm ſi te uidero celebrẽ ſecũdis uocibus uulgi, ſi intrante te clamor, plauſus, & pantomimica ornamenta obſtrepuerint, ſi tota ciuitate te fœminæ puerię; laudauerint, quid ni ego tui miſerear, cum ſciam quæ uia ad iſtum fauorẽ ferat? Vale.

EPIST. XXX. Quod nihil habet de ſpe uitæ, quem ſenectus ducit ad mortem, & quod mors timẽda non ſit uarias ob cauſas.

BAſſum Aufidium uirum optimũ uidi quaſſum, ætati obluctantẽ. Sed iam plus illũ degrauat, quã quod poſſit attolli. Magno ſenectus et uniuerſo pondere incubuit. Scis illũ ſemper infirmi corporis et exucci fuiſſe, diu illud cõtinuit, & ut uerius dicam, concinnauit, ſubito deficit. Quemadmodum in naue quæ ſentinã trahit, uni rimæ aut alteri obſiſtitur, ubi plurimis locis laxari cœpit & cedere, ſuccurri nõ poteſt nauigio dehiſcenti: ita in ſenili corpore aliquatenus imbecillitas ſuſtineri et fulciri poteſt, ubi tanquã in putri ædificio omnis unctura *dilabitur, *diducitur;

& dum alia excipitur,alia diſcinditur,circũſpiciendũ eſt quo-
modo excas.Baſſus tamẽ noſter alacer aĩo eſt,hoc Philoſophia
præſtat,in quocunq; corporis habitu fortẽ, in conſpectu mor-
tis,hilarem,lætumq;,nec deficientẽ quamuis deficiat. Magnus
4 gubernator & ſciſſo nauigat uelo, & ſi exarmauit,tamen re-
liquias nauigij aptat ad curſum. Hoc facit Baſſus noſter,& eo
aĩo uultuq; finem ſuũ ſpectat,quo alienũ ſpectare nimis ſecuri
eſſe putares.Magna res eſt hæc Lucili,& diu diſcenda,cũ ad-
uentat hora illa ineuitabilis,æquo aĩo abire. Alia genera mor-
tis,ſpei mixta ſunt.Deſinit morbus,incendiũ extinguitur, rui-
na quos uidebatur oppreſſura depoſuit , mare quos hauſerat,
eadem ui qua ſorbebat,eiecit incolumes,Gladium miles ab ipſa
perituri ceruice reuocauit. Nil habet quod ſperet quẽ ſenectus
ducit ad mortem. Huic uni intercedi non poteſt.Nullo genere
hoĩes mollius moriuntur,ſed nec diutius.Baſſus noſter uideba-
tur mihi proſequi ſe & cõponere & uiuere tanquã ſuperſtes
*deſiderium ſibi,& ſapienter ferre *decidium ſui.Nam de morte multa lo-
quitur, & id agit ſedulo,ut nobis perſuadeat, ſi quid incõmo-
di,aut metus in hoc negotio eſt,morientis uiciũ eſſe non mor-
tis,nec magis in ipſa quicquam eſſe moleſtiæ quàm poſt ipſam.
Tam demens autem eſt qui timet quod non eſt paſſurus, quàm
qui timet quod nõ eſt ſenſurus. An quiſquã hoc futurum credit,
ut per quam fit , ut nihil ſentiatur,ea ſentiatur. Ergo,inquit,
mors adeò axtra omne malum eſt, ut ſit extra omnẽ malorum
metum. Hæc ego ſcio & ſæpe dicta,& ſæpe dicenda, ſed neq;
cũ legerem æque mihi profuerunt, neq; cũ audirem ab his di-
centibus,qui negabant timenda à quorũ metu aberant.Hic ue-
rò plurimum autoritatis habuit , cũ loqueretur de morte uici-
na.Dicam enim quid ſentiam. Puto etiã fortiorem eum eſſe qui
in ipſa morte eſt, quàm qui circa mortem eſt. Mors enim ad-
mota,etiam imperitis animũ dedit,non uitandi ineuitabilia.Sic

glad

gladiator tota pugna timidißimus iugulũ aduerſario præſtat, & errantem gladium ſibi attemperat. At illa quæ in propinquo eſt,utiq; uentura,deſiderat lentam animi firmitatẽ,quæ eſt rarior,nec poteſt niſi à ſapiente præſtari. Libentißimè itaque illum audiebam quaſi ferentem de morte ſententiam,& qualis eſſet eius natura,uelut propius inſpectæ indicantẽ. Plus,ut puto,fidei haberet apud te,plus ponderis,ſi quis reuixiſſet,& in morte nihil mali eſſe narraret expertus,acceſſus mortis quàm perturbationẽ afferat. Optime hij tibi dicent qui ſecundũ illam ſteterunt,qui uenientem & uiderunt & receperunt.Inter hos Baſſum licet numeres,qui nos decipi noluit.Is,ait,tam ſtultum eſſe qui mortẽ timeat,quàm qui ſenectutem. Nam quemadmodum ſenectus adoleſcentiã ſequitur,ita mors ſenectutẽ. Viuere noluit,qui mori nõ uult. Vita enim cũ exceptione mortis *data *donata
eſt,ad hanc itur,quam ideò timere dementis eſt,quia certa expectantur,dubia metuuntur.Mors neceßitatẽ habet æquam & inuictam. Quis queri poteſt in ea conditione ſe eſſe,in qua nemo non eſt? Prima enim pars æquitatis eſt æqualitas.Sed nunc ſuperuacuũ eſt naturæ cauſam agere,quæ non aliam uoluit legem noſtram eſſe quam ſuam. Quicquid cõpoſuit, reſoluit,& quicquid reſoluit componit iterum. Iam uerò ſi cui contigit ut illum ſenectus leniter emitteret,non repento auulſum uitæ, ſed
minutatim ſubductum , non'ne ille gratias agere dijs omnibus 5
debet,quod ſatiatus ad requiem homini neceſſariam,laſſo gratam,perductus eſt ? Vides quoſdam optantes mortẽ,et quidem magis quàm rogari ſolet uita. Neſcio utros exiſtimẽ maiorem nobis animum dare, qui depoſcunt mortem,an qui hilares eam
*quietiq; operiuntur:quoniã illud ex rabie interdum ac repẽ- *lætiq;
tina indignatione fit,hæc ex iudicio certa tranquillitas eſt.Ve- 6
nit aliquis ad mortem iratus , mortem uenientem nemo hilaris excipit,niſi qui ſe ad illam diu cõpoſuerat.Fateor ergo ad ho-

minẽ mihi charũ, ex pluribus me cauſis frequentius ueniſſe, ut ſcirem an illum toties eundem inuenirem, nunquid, cum corporis uiribus minueretur animi uigor, qui ſic creſcebat illi, quomodo manifeſtior notari ſolet agitatorũ lætitia, cũ ſeptimo ſpacio palmæ appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri *præceptis obſequens, primum ſperare ſe nullum dolorẽ eſſe in illo extremo anhelitu, ſi tamen eſſet, haberet aliquantulum in ipſa breuitate ſolatij.* Nullum *enim dolorẽ longum eſſe qui magnus eſt. Cæterum ſuccurſurum ſibi etiam in ipſa diſtractione animæ corporiſq́;, ſi cũ cruciatu id fieret, poſt illum dolorem, ſe dolere non poſſe.* Non *dubitare autẽ ſe quin ſenilis aĩa in primis labris eſſet, nec magna ui diſtraheretur à corpore. Ignis qui ualentem materiã occupauit, aqua et interdum ruina extinguendus eſt. Ille qui alimentis deficitur, ſua ſponte ſubſidit.* Libenter *hæc mi* Lucili *audio nõ tanquã noua, ſed tanquam in rem præſentem perductus. Quid ergo? nõ multos ſpectaui abrumpentes uitam? imò uerò uidi, Sed plus momẽti apud me habent, qui ad mortem ueniunt ſine odio uitæ, & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat tormentũ, noſtra nos ſentire opera, quod tunc trepidamus cũ propè à nobis eſſe credimus mortem. A quo enim propè nõ eſt, parata omnibus locis, omnibusq́; momentis? Sed conſideremus, inquit, tunc cũ aliqua cauſa moriendi uidetur accedere, quanto aliæ propiores ſint quæ non timentur. Hoſtis alicui mortem minabatur, hanc cruditas occupauit. Si diſtinguere uoluerimus cauſas metus noſtri, inue-*
7 *niemus alias uideri.* Non *mortem timemus, ſed cogitationem mortis, ab ipſa enim ſemper tantundem abſumus. Ita ſi timenda mors eſt, ſemper timenda eſt. Quod enim tempus morti exemptum eſt? Sed uereri debeo, ne tam longas epiſtolas peius quàm mortem oderis, itaq; finem faciam,* Tu *tamen mortem ut nunquam timeas, ſemper cogita.* Vale.

EPIST.

EPIST. XXXI. De aſſentatione ſeu adulatione uitanda,& de contemptu laboris,& excellentia uirtutis & animi.

AGnoſco Lucilium meum, incipit quem promiſerat exhibere. Sequere illum impetum animi, quo ad optima quæq; calcatis popularibus bonis, ibas. Non deſidero maiorem melioremq; te fieri quàm moliebaris. Fundamenta tua multũ loci occupauerunt. Tantum effice quantum conatus es, & illa quæ tecum in aĩo tuliſti tracta. Ad ſummam, ſapiens eris, ſi clauſeris aures, quibus ceram parum eſt obdere. Firmiori ſpiſſamento opus eſt, quàm uſum in ſocijs Vlyſſem ferunt. Illa uox quæ timebatur erat blanda, non tamen publica. At hæc quæ timenda eſt, non ex uno ſcopulo, ſed ex omni parte terrarum circum ſonat. Præteruehere itaq; non unum locũ inſidioſa uoluptate ſuſpectum, ſed oẽs urbes, ſurdum te amantiſsimis præſta. Bono animo male precantur. Et ſi uis eſſe felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ optantur eueniat. Non ſunt iſta bona quæ in te iſti uolunt congeri, unum bonum eſt, quod beatæ uitæ cauſa, & firmamentũ eſt, ſibi fidere. Hoc autem contingere non poteſt, niſi contemptus eſt labor, & in eorum numero habitus, quæ neq; bona ſunt, neq; mala. Feri enim nõ poteſt, ut una res modò mala ſit, modo bona, modò leuis et perferenda, modò expaueſcenda. Labor bonum non eſt. Quid ergo eſt bonum? Laboris contemptio. Itaq; in uanum operoſos culpauerim, rurſus ad 8
boneſta nitentes quanto magis incubuerint, minusq; ſibi uicia reſpirare permiſerint, admirabor & clamabo, tanto melior ſurge, & reſpira, & cliuum iſtum (uno ſi potes ſpiritu) exupera. Generoſos animos labor nutrit. Non eſt ergo quod ex illo ueteri uoto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi uelis, quid optes, & in totum iam per maxima acto uiro 9
turpe eſt, & nunc deos fatigare. Quid uotis opus eſt? Fac te

ipſe

ipſe felicē, facies autē, ſi intellexeris bona eſſe, quibus admixta eſt uirtus, turpia, quibus malitia coniuncta eſt. Quemadmodū ſine mixtura lucis nihil ſplendidum eſt, nihil atrum, niſi quod tenebras habet, aut aliquid in ſe traxit obſcuri: quemadmodum ſine adiutorio ignis, nihil calidū eſt, nihil ſine aëre frigidum: ita honeſta & turpia uirtutis & malitiæ ſocietas efficit. Quid ergo eſt bonum? rerum ſcientia. Quid malum eſt? rerum imperitia. Ille prudens artifex pro tēpore quæq; repellet aut eliget. Sed nec quæ nec repellit timet, nec miratur quæ eligit, ſi modo magnus illi & inuictus animus eſt. Submitti te ac deprimi ueto laborem ſi non recuſes, parum eſt. Poſce. *Quis ergo, inquis, labor friuolus & ſuperuacuus eſt? In quem humiles cauſæ uocauerint, non eſt malus, non magis quàm ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi eſt ipſa tolerantia, quæ ſe ad dura & aſpera hortatur, & dicit: quid ceſſas?* Non *eſt uiri timere ſudorem.* Huic *& illud accedat, ut perfecta uirtus ſit æqualitas, ac tenor uitæ per omnia conſonans ſibi, quod non poteſt eſſe niſi rerum ſcientia contingat & ars, per quam diuina & humana noſcantur.* Hoc *eſt ſummum bonum, quod ſi occupas, incipis deorum eſſe ſocius nō ſupplex. Quomodo, inquis, iſtò*
10 *peruenitur?* Non *per* Apenninum Graium*ue montem, nec per deſerta* Candauiæ, *nec* Sirtes *tibi, nec* Scylla, *aut* Charybdis *adeundæ ſunt, quæ tamen omnia tranſiſti procuratiunculæ pretio.* Tutum *iter eſt, iucūdum eſt, ad quod natura te inſtruxit.* Dedit *tibi illa, quæ ſi non deſerueris, par deo ſurges,* Parem *autem deo pecunia non faciet.* Deus *nihil habet.* Prætexta *non faciet.* Deus *nudus eſt.* Fama *non faciet, nec oſtentatio tui, & in populos nominis dimiſſa notitia.* Nemo *nouit deum, multi de illo male exiſtimant & impune.* Non *turba ſeruorum, lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium.* Deus *ille maximus potentiſſimusq; ipſe uehit omnia.* Ne *forma*

quid

*quidem, & uires * bonum te facere poſſunt, nihil horum non* *beatum
*patitur uetuſtatem. Quærendum eſt ergo quod nõ fiat indies deterius, cui non poßit obſtari, quo non melius poßit optari. Quid hoc eſt? animus ſed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud uoces hunc, quàm deum in humano corpore * hoſpitem?* * hoſpitãtẽ?
Hic animus tam in equitem Romanum, quàm in libertinum, quàm in ſeruum poteſt cadere. Quid eſt eques Romanus, aut libertinus, aut ſeruus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuria na ta. Subſilire in cœlum, ex angulo licet. Exurge modo, & te quoq; dignum finge Deo: finges autem, non auro, non argento. Non poteſt ex hac materia imago Deo exprimi ſimilis. Cogita illos cum propitij eſſent, fictiles fuiſſe.

EPIST. XXXII. Commendat ſeceſſum à turba, & ammonet huius uitæ curſum percurrendum eſſe.

*INquiro à te & ab omnibus ſciſcitor, qui ex iſta regione ueniunt, quid agas, ubi, & cum quibus moreris. Verba dare nõ potes, tecum ſum. Sic uiue tanquam quid facias auditurus ſim, imò tanquam uiſurus. Quæris quid me maxime ex his quæ de te audio, delectet? Quod nihil audio, quod pleriq; ex his quos interrogo neſciunt, quid agas. Hoc eſt ſalutare, non conuerſari cum dißimilibus, & diuerſa cupientibus: habeo quidem fiduciam non poſſe te torqueri, manſurumq; in propoſito etiam ſi ſolicitantium turba circumeat. Quid ergo eſt? non timeo ne immutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocet, & qui moratur, utiq; in tanta breuitate uitæ, quam breuiorem inconſtantia facimus, aliud eius ſubinde atq; aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac *lancinamus. Propera ergo* *laniamus.
Lucili charißime & cogita, quantum celeritati additurus fueris, ſi à tergo hoſtis inſtaret, ſi equitem aduẽtare ſuſpicarêris, ac fugientium premere ueſtigia. Fit hoc, premeris, accelera, & euade, perduc te in tutum, & ſubinde conſidera, quàm pulchra

chra res ſit conſummare uitam ante mortem, deinde expectare ſecurum reliquam temporis ſui partem, nihil ſibi in poſſeſſione beatæ uitæ poſitum, quæ beatior non fit, ſi longior. O quando uidebis illud tempus? quo ſcies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusq; eris, & craſtini negligens, & in ſumma tui ſatietate. Vis ſcire quid ſit quod faciat homines auidos futuri? Nemo ſibi contingit. Optauerunt itaq; tibi alia parentes tui, ſed ego tibi contrà, omnium tibi eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locupletent. Quicquid ad te transferunt, alicui detrahendũ eſt. Opto tibi tui facultatẽ, ut uagis cogitationibus agitata mens, tandem reſiſtat, & certa ſit: ut placeat ſibi, & intellectis ueris bonis quæ* ſimul intellecta ſunt, poßidentur, ætatis adiectione nõ egeat. Ille demũ neceßitates ſupergreſſus eſt, & exautoratus ac liber, qui uiuit uita peracta. Vale.

* Simul pro ſimul ac.

EPIST. XXXIII. Quomodo omnia philoſophiæ uerba pondus habent, & quàm turpe ſit ſemper ex commentario ſapere.

DEſideras his quoq; epiſtolis ſicut prioribus, aſcribi aliquas uoces noſtrorum procerum. Non fuerunt circa floſculos occupati, totus cõtextus illorũ uirilis eſt. Inæqualitatem ſcias eſſe, ubi quæ eminent notabilia ſunt. Non eſt admirationi una arbor, ubi in eandem altitudinẽ tota ſylua ſurrexit. Eiuſmodi uocibus referta ſunt carmina, refertæ hiſtoriæ. Itaq; nolo Epicuri illas eſſe exiſtimes, publicæ ſunt, & maxime noſtræ. Sed in illo magis annotantur, quia raræ interim interueniunt, quia inſperatæ, quia mirum eſt aliquid fortiter dici ab homine molliciem profeſſo. Ita enim pleriq; iudicant. Apud me uerò Epicurus eſt & fortis, licet manuleatus ſit. Fortitudo, & induſtria, & ad bellum prompta mens, tam in Perſas quàm in alte cinctos cadit. Non eſt ergo quod exigas excerpta & repetita. Continuum eſt apud noſtros, quicquid apud alios excerpitur.

Non

Non habemus itaq; iſta odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cum intrauerit, præter illa quæ in fronte ſuſpenſa ſunt. Ipſis permittimus unde uelint ſumere exemplaria. Putas nos uelle ſingulares ſententias ex turba ſeparare? Cui illas aßignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chryſippo, an Panætio, an Poßidonio? Non ſumus ſub rege, ſibi quiſq; ſe uendicat: apud iſtos quicquid dicit Hermacus, quicquid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia quæ quiſquam in illo contubernio locutus eſt, unius ductu & auſpitijs dicta ſunt. Non poſſumus, inquam, ex tanta rerũ æqualium copia, licet tentemus aliquid educere. Pauperis eſt numerare pecus. Quocunq; miſeris oculum, id tibi occurret quod eminere poſſet, niſi inter paria legeretur. Quare depone iſtam ſpem, poſſe te ſummatim deguſtare ingenia maximorum uirorum. Tota tibi inſpicienda ſunt, tota tractanda. Res geritur, & per liniamenta ſua ingenij opus nectitur, ex quo nihil ſubduci ſine ruina poteſt. Nec recuſo quo minus ſingula membra, dummodo in ipſo homine conſideres. Non eſt formoſa mulier, cuius crus laudatur aut brachiũ, ſed illa cuius uniuerſa facies admirationẽ ſingulis partibus abſtulit. Si tamẽ exegeris, nõ tam* mendice tecum agam, *modice ſed plena manu fiet. Ingens eorum turba eſt paßim iacentium. Sumẽda erunt non colligenda. Non enim excidunt, ſed fluunt perpetua, & inter ſe connexa ſunt. Nec dubito quin multum cõferant, rudibus adhuc & extrinſecus auſculantibus. Facilius enim ſingula inſidunt circumſcripta, & carminis modo incluſa. Ideò pueris & ſententias ediſcendas damus, & has quas Græci Chrias uocant, quia complecti eas puerilis animus poteſt, qui plus adhuc nõ capit certi profectus. Viro captare floſculos turpe eſt, & fulcire ſe notißimis & paucißimis uocibus, & memoria ſtare. Sibi iam innitatur, dicat iſta, nõ teneat. Turpe eſt enim ſeni aut proſpicienti ſenectutẽ ex cõmentario ſapere.

re. Hoc Zenon dixit. Tu quid? Hoc Cleanthes, tu quid? quouſq; ſub alio moueris? Et impera & dic, quod memoriæ tradatur, aliquid & de tuo profert. Omnes itaq; iſtos nunquã autores, ſemper interpretes, ſub aliena umbra latentes, nihil puto habere generoſi, nunquam auſos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud eſt meminiſſe, aliud ſcire. Meminiſſe eſt rem cõmiſſam memoriæ cuſtodire. At contrà ſcire, eſt & ſua facere quenq;, nec ab exemplari pẽdere, & toties ad magiſtrum reſpicere, hoc dicit Zenon, hoc Cleanthes. Aliquid interſit inter te & librũ quouſq; diſces? iam & præcipe. Quid eſt, quare audiam quod legere poſſum? Multum, inquit, uiua uox facit. Non quidem hæc quæ alienis uerbis cõmendatur, & actuarij uice fungitur. Adijce nunc, quod iſti qui nunquam tutelæ ſuæ fiunt, primum in ea re ſequuntur priores, in qua nemo non à priore deſciuit, deinde in ea re ſequuntur quæ adhuc quæritur. Nunquã autem inuenietur, ſi contenti fuerimus inuentis. Præterea qui aliud ſequitur, nihil inuenit, imò nec quærit. Quid ergo? nõ ibo per priorum ueſtigia? Ego
12 *uerò utar uia ueteri, ſed ſi priorem planioremq́; inuenero, hanc muniam. Qui ante nos iſta mouerunt, non domini noſtri, ſed duces ſunt. Patet omnibus ueritas, nondum eſt occupata. Multum ex illa etiam futuris relictum eſt.* Vale.

EPIST. XXXIIII. Quomodo magiſtrum delectat profectus diſcipuli, & quod magna pars bonitatis eſt uelle fieri bonum.

CReſco, & exulto, & diſcuſſa ſenectute recaleſco, quoties ex his quæ agis & ſcribis intelligo quantum te ipſe (nã turbam olim reliqueras) ſupergrederis. Si agricolam arbor ad
13 *fructum producta delectat, ſi paſtor ex fœtu gregis ſui capit uoluptatem, ſi alumnum ſuũ nemo aliter intuetur, quàm ut adoleſcentiã illius ſuam iudicet, quid euenire credis his, qui ingenia educa*

educauerunt, & quæ tenera formauerunt, adulta ſubito uident? Aſſero te mihi, meum opus es. Ego cum uidiſſem indolem tuam, inieci manum, exhortatus ſum, addidi ſtimulos, nec lente ire paſſus ſum, ſed ſubinde incitaui, & nunc idem facio. Sed iam currentem hortor, & inuicem hortantẽ. Quid aliud, inquis, adhuc uolo? In hoc plurimũ eſt. Non ſic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo conſtat. Pars magna bonitatis eſt, uelle fieri bonũ. Scis quẽ dicam bonũ? perfectũ, abſolutũ, quem malũ facere nulla uis, nulla neceſsitas poſsit. Hunc in te proſpicio, ſi perſeueraueris & incubueris, & id egeris ut oĩa facta dictaq; tua inter ſe cõgruãt, ac reſpondeant ſibi & una forma percuſſa ſint. Non eſt huius animus in recto, cuius dictis acta diſcordant. Vale.

EPIST. XXXV. De differentia amicitiæ, & amoris, & animi conſtantis.

C*Vm te tam obnixe rogo ut ſtudeas, meũ negotiũ ago, habere amicũ uolo, quod contingere mihi (niſi pergas excolere te ut cœpiſti) non poteſt. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? hæc inter ſe diuerſa ſunt? imò diſsimilia. Qui amicus eſt, amat, qui amat, non utiq; amicus eſt. Itaq; amicitia ſemper prodeſt. Amor etiã aliquãdo nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare diſcas. Feſtina ergo dum mihi proficis, nec iſtuc alteri didiceris. Ego quidẽ percipio iam fructũ, cùm mihi fingo uno nos animo futuros, et quicquid ætati meæ uigoris abſceſsit, id ad me ex tua, quanquã non multum abeſt, rediturũ. Sed tamen re quoq; ipſa lætus eſſe uolo, uenit ad nos ex his quos amamus etiam abſentibus gaudium, ſed id leue & euanidũ, Conſpectus, & præſentia, & conuerſatio aliquid habet uiuæ uoluptatis, utiq; ſi non tantũ quẽ uelis, ſed qualẽ uelis uideas. Affer itaq; te mihi ingens munus, & quo magis inſtes, 14*
cogita me ſenẽ eſſe, te mortalẽ. Propterea ad me, ſed ad te prius

*profice,& ante oïa hoc cura,ut cõſtes tibi. Quoties experiri uoles, an aliquid actũ ſit,obſerua an eadẽ uelis hodie quæ heri. Mutatio uoluntatis indicat animũ natare aliubi atq; aliubi apparêre,prout tulit uentus. Nõ uagatur quod eſt fixũ et fundatũ. Iſtud ſapiẽti*perfecte cõtingit, aliquatenus et proficiẽti prouectoq;. Quid ergo intereſt? Hic cõmouetur quidẽ nõ tamẽ tranſit,ſed ſuo loco nutat, ille nec cõmouetur quidem. Vale.*

*perfecto

EPIST. XXXVI. De inquietæ felicitatis horriditate,& quod propria animi meditatio ſit contemptus mortis.

*AMicum tuũ hortare, ut iſtos magno animo contẽnat, qui illum obiurgant,quod umbram & otiũ petierit,quod dignitatẽ ſuã deſtituerit, & cũ plus conſequi poſſet, prætulerit quietẽ omnibus. Quàm utiliter negotiũ ſuũ geſſerit,quotidie illis oſtentet. Hi quibus inuidetur,non deſinẽt tranſire. Alij elidentur,alij cadent. Res eſt inquieta felicitas. Ipſa ſe exagitat, mouet cerebrũ,non uno genere. Alios in aliud iritat,hos in potentiam,illos in luxuriã, hos inflat, illos mollit & totos reſoluit. At bene aliquis illã fert,ſic quomodo uinum. Itaq; non eſt quod tibi iſti perſuadeant eũ eſſe felicẽ, qui à multis obſidetur. Sic ad illũ quemadmodũ ad lacũ concurritur, quẽ exhauriunt & turbant. Nugatoriũ & inertẽ uocant. Scis quoſdam peruerſe loqui,& ſignare contraria,felicem uocabant. Quid ergo? Erat? Ne illud quidẽ curo quod quibuſdã nimis horridi animi uidetur & tetrici. Ariſton aiebat,malle ſe adoleſcentem triſtẽ,quàm hilarẽ & amabilẽ turbæ. Vinum enim fieri bonũ quod recens durũ & aſperũ uiſum eſt, non pati ætatẽ quod in dolio placuit.*Sin eũ triſtem appellent & inimicũ proceſſibus ſuis, bene ſe dabit in uetuſtate ipſa triſtitia, perſeueret modo colere uirtutẽ,*perhibere liberalia ſtudia, nõ illa quibus perfundi ſatis eſt, ſed hæc quibus tingendus eſt animus. Hoc eſt diſcendi tempus. Quid ergo? aliquod eſt, quo non ſit diſcendũ?*

*Sine

*perhibere: aliàs, prendere

Minime

Minime. Sed quemadmodũ omnibus annis, ſtudere honeſtum eſt, ita non omnibus inſtitui, Turpis & ridicula res eſt elementarius ſenex, Iuueni parendũ, ſeni utendũ eſt. Facies ergo rem utiliſsimam tibi, ſi illũ quàm optimũ feceris. Hæc aiunt beneficia eſſe expetenda tribuendaq́;, non dubiè primæ ſortis, quæ tam prodeſt dare, quàm accipere. Deniq; nihil illi iam liberum eſt. Spopondit. Minus autẽ turpe eſt creditori, quàm ſpei bonæ decoquere. Ad illud æs alienũ ſoluendũ, opus eſt negotianti nauigatione proſpera, agrũ colenti ubertate eius quã colit terræ, & cœli fauore. Ille quod debet ſola poteſt uolũtate perſoluere. In mores fortuna ius non habet. Hos diſponat, ut quàm trãquilliſsimus ille animus ad perfectũ ueniat, qui nec ablatũ ſibi quicquam ſentit, nec adiectum, ſed in eodẽ habitu eſt, quocunq; res cadunt. Cui ſiue aggerũtur uulgaria bona, ſupra res ſuas eminet, ſiue aliquid ex iſtis uel omnia caſus excuſsit, minor nõ fit. Si in Parthia natus eſſet, arcũ infans ſtatim tenderet. Si in Germania, protinus puer tenerũ haſtile uibraret. Si auorum noſtrorum tẽporibus fuiſſet, equitare & hoſtẽ cominus percutere didiciſſet. Hæc ſingulis diſciplina gentis ſuæ ſuadet & imperat. Quid ergo? huic meditãdũ eſt, quod aduerſus omnia tela, quod aduerſus omne hoſtiũ genus bene facit, mortem contemnere: quæ quin habeat in ſe aliquid terribile, ut & animos noſtros (quos in amorẽ ſui natura formauit) offendat, nemo dubitat: nec enim opus eſſet in id comparari & acui, in quod inſtinctu quodam uolũtario iremus, ſicut feruntur omnes ad conſeruationem ſui. Nemo diſcit, ut ſi neceſſe fuerit, æquo animo in roſa iaceat, ſed in hoc duratur, ut tormentis nõ ſubmittat fidem, ut ſi neceſſe fuerit, ſtans etiã aliquando ſaucius pro uallo peruigilet, & ne pilo quidẽ incumbat, quia ſolet obrepere interim ſomnus in aliquod amminiculũ reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Eſſe enim debet aliquid cuius ſit incõmo-

dum. Quod ſi tanta cupiditas longioris æui te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & in rerum naturã, ex qua prodierunt ac mox proceſſura ſunt reconduntur, conſumi: deſinunt iſta non pereunt. Et mors, quã pertimeſcimus ac recuſamus, intermittit uitã non eripit: ueniet iterũ qui nos in lucem reponat dies, quã multi recuſarent, niſi oblitos reduceret. Sed poſtea diligentius docebo, omnia quæ uidentur perire, mutari. Aequo animo debet rediturus exire. Obſerua orbem rerum in ſe remeantiũ, uidebis in hoc mundo nihil extingui, ſed uicibus deſcendere ac reſurgere. Aeſtas abit, ſed alter annus illã adducit: hyems cecidit, referent illã ſui menſes. Solem nox obruit, ſed ipſam ſtatim dies abiget. Stellarũ iſte diſcurſus quicquid præterierit repetit, pars cœli leuatur aſsidue, pars mergitur. Deniq; finem faciã, ſi hoc unũ adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapſos, timere mortem. Et eſſe turpiſsimũ ſi eã ſecuritatẽ nobis ratio nõ præſtat ad quã ſtultitia perducit. Vale.

EPIST. XXXVII. De duplice magnanimitate, & quomodo ad ueram libertatem philoſophia perducat.

QVod maximum uinculum eſt ad bonã mentẽ, promiſiſti uirũ bonũ. Sacramento* ligatus es. Deridebit ſi quis tibi dixerit, mollem eſſe militiã & facilẽ. Nolo te decipi. Eadẽ honeſtiſsimi huius & illius turpiſsimi, autoramenti uerba ſunt, uri, uinciri, ferroq; necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt, quæ per ſanguinẽ reddant, cauetur ut iſta uel inuiti patiantur, à te, ut uolens libensq; patiâris. Illis licet arma ſubmittere, miſericordiã populi tẽtare. Tu neq; ſubmittes, nec uitam rogabis. Recto tibi inuictoq; moriendum eſt. Quid porro prodeſt paucos dies, aut annos lucrifacere? Sine miſsione naſciumr. Quomodo ergo, inquis, me expediam? Effugere non potes neceſsitates, potes uincere. Fiat uia, & hãc tibi uiam dabit philoſophia: ad hanc te confer, ſi uis ſaluus eſſe, ſi ſecurus, ſi beatus.

*rogatus es.
Decipit ſi qs

beatus. Deniq; *ſi uis eſſe (quod eſt maximum) liber.* Hoc contingere *aliter non poteſt.* Humilis *res eſt ſtultitia abiecta, ſordida, ſeruilis, multis affectibus & ſæuißimis ſubiecta.* Hos *tam graues dominos, interdum alternis uicibus imperantes, interdum pariter, dimittit à te ſapientia, quæ ſola libertas eſt.* Vna *ad hanc fert uia, & quidem recta.* Non *aberrabis, uade certo gradu.* Si *uis tibi omnia ſubijcere, te ſubijce rationi, multos reges, ſi ratio te rexerit.* Ab *illa diſces quid, & quemadmodũ aggredi debeas, non incides rebus.* Neminem *mihi dabis, qui ſciat quomodo quod uult cœperit uelle.* Non *conſilio adductus ullo, ſed impetu impactus eſt.* Non *minus ſæpe fortuna in nos incurrit, quàm nos in illam.* Turpe *eſt non ire, ſed ferri, & ſubito in medio turbine rerũ ſtupentem quærere, huc ego quemadmodum ueni?* Vale.

EPIST. XXXVIII. De utilitate familiaritatis breuis & inclaborati ſermonis.

M*Erito exigis ut hoc inter nos epiſtolarum commercium frequentemus.* Plurimũ *proficit ſermo, qui minutatim irrepſerit animo.* Diſputationes *præparatæ & effuſæ audienti populo, plus habent ſtrepitus, minus familiaritatis.* Philoſophia *bonũ conſiliũ eſt.* Conſilium *nemo clare dat.* Aliquando *utendum eſt & illis (ut ita dicam) concionibus, ubi qui dubitat, impellendus eſt.* Vbi *uerò non hoc agendũ eſt, ut uelit diſcere, ſed ut diſcat, ad hæc ſubmißiora uerba ueniẽdũ eſt.* Facilius *intrãt, ſed hærent,* Nec *enim multis opus eſt, ſed efficacibus.* Seminis *modo ſpargenda ſunt, quod quãuis ſit exiguũ, cum occupauit idoneũ locum, uires ſuas explicat, & ex minimo in maximos actus diffunditur.* Idẽ *facit** ratio, non latè patet, ſi aſpicias, in opere creſcit.* Pauca *ſunt quæ dicuntur, ſed ſi illa animus bene exceperit, conualeſcunt & exurgũt.* Eadem *eſt, inquam, præceptorum conditio quæ ſeminum.* Multum *efficiunt, & ſi an-* *oratio,

guſta ſunt, tantum, ut dixi, idonea mens rapiat illa, & in ſe trahat. Multa inuicem & ipſa generabit, & plus reddet, quàm acceperit. Vale.

EPIST. XXXIX. De differentia ordinariæ orationis & breuiarii, & quod ſit proprium generoſi animi ad excelſa citari, & quatinus ſuperfluitas noceat.

*COmmentarios quos deſideras diligenter ornatos, & in anguſtum coactos, ego uerò componam, ſed uide ne plus profectura ſit oratio ordinaria, quã hæc quæ nunc uulgo breuiariũ dicitur. Olim cũ latinè loqueremur, ſummariũ uocabatur. Illa res diſcenti magis neceſſaria eſt, hæc ſcienti. Illa enim docet, hæc ammonet. Sed utriuſq; rei tibi copiam faciam. Tu à me non eſt quod illũ aut illũ exigas. Qui * notorem dat, ignotus eſt. Scribam ergo quod uis, ſed meo more, Interim multos habes, quorum ſcripta neſcio an ſatis ordinent. Sume in manus indicem philoſophorũ. Hæc ipſa res expergiſci te coget. Si uideris quàm multi tibi laborauerint, concupiſces & ipſe ex illis unus eſſe. Habet enim hoc in ſe generoſus animus, quod concitatur ad honeſta, Neminem excelſi ingenij uirũ humilia delectant & ſordida, magnarũ rerum ſpecies ad ſe uocat et extollit. Quemadmodũ flamma ſurgit in rectũ, iacere ac deprimi non poteſt, non magis quàm quieſcere: ita noſter animus in motu eſt, eo mobilior & actuoſior, quo uehemẽtior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetũ dedit. Ponet ſe extra ius ditionemq; fortunæ, Secunda tẽperabit, aduerſa cõminuet, & alijs admiranda deſpiciet. Magni animi eſt magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim utilia uitaliaq; ſunt, at hæc eo quo ſuperfluunt nocent, Sic ſegetẽ nimia ſternit ubertas, ſic rami onere franguntur, Sic ad maturitatẽ non peruenit nimia fœcunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit, qua non tantum in aliorum iniuriam, ſed*

*uocatorem

etiam

*etiam in ſuam *uertuntur. Quis hoſtis in quenquam tam contumelioſus fuit, quàm in quoſdam uoluptates ſuæ ſunt, quorum impotentiæ atq; inſanæ libidini ob hoc unum poßis ignoſcere, quod quæ fecere patiuntur? Nec immerito hic illos furor uexat. Neceſſe eſt enim in immenſum exeat cupiditas, quæ naturalem modum tranſilijt. Ille enim habet ſuum finem, inania & ex libidine orta ſine termino ſunt. Neceſſaria metitur utilitas, ſuperuacua quo redigis? Voluptatibus utiq; ſe immergũt, quibus in conſuetudinem adductis carere non poſſunt, & ob hoc miſerrimi ſunt, quod eò peruenerunt, ut illis quæ ſuperuacua fuerant, facta ſint neceſſaria. Seruiunt utiq; uoluptatibus ſuis non fruuntur, & mala ſua (quod malorũ ultimum eſt) amant. Tunc *autem conſummata eſt infelicitas, ubi turpia non ſolum delectant, ſed etiam placent: & deſinit eſſe remedio locus, ubi quæ fuerant uitia, mores ſunt. Vale.*

*utuntur.

*itaq;

EPIST. XL. Docet pronunciationem moderandam, & exemplo maxime Ciceronis iubet eſſe tardiloquum.

Q*Vod frequenter mihi ſcribis, gratias ago. Nam quo uno modo potes, te mihi oſtendis. Nunquã epiſtolam tuã accipio, ut non protinus unà ſimus, Si imagines nobis amicorum abſentium iucundæ ſunt, quæ memoriam renouant & deſiderium abſentiæ, falſo atq; inani ſolatio leuant: quãto iocundiores ſunt literæ, quæ uera amici abſentis ueſtigia, ueras notas afferunt? Nam quod in conſpectu dulcißimum eſt, id amici manus epiſtolæ impreſſa præſtat agnoſcere. Audiſſe te ſcribis Serapionem Philoſophum, cùm iſtuc applicuiſſet, ſolere magno curſu uerba conuoluere, quæ non *effundit, imò premit et urget, Plura enim ueniunt, quàm quibus uox una ſufficiat: hoc non probo in philoſopho, cuius pronunciatio quoq; ſicut uita debet eſſe compoſita. Nihil autem ordinatum eſt, quod præcipitatur & properat. Itaq; oratio illa apud Homerum concitata, et ſine*

*effũdit una uox, ſed premit

*intermiſſione in morem niuis ſuperueniens, oratori data eſt, & melle dulcior ſeni profluit. Sic itaq; habe ut iſtam uim dicendi rapidam, atque abundantem, aptiorem eſſe circulanti iudices quàm agenti rem magnam ac ſeriam, docentiq;. Aeque ſtillare illam nolo, quàm currere. Nec extẽdat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas minus intentum auditorem habet, tedio interruptæ tarditatis. Facilius tamen inſidit quod expectatur, quàm quod præteruolat. Denique tradere homines diſcipulis præcepta dicuntur. Non traditur quod fugit. Adijce nunc quod quæ ueritati operam dat oratio, incompoſita debet eſſe & ſimplex. Hæc popularis nihil habet ueri, mouere uult turbam, & incõſultas aures impetu rapere, tractandam ſe non præbet, aufertur. Quomodo autem regere poteſt, quæ regi non poteſt? Quid quod hæc oratio quæ ſanandis mentibus adhibetur, deſcendere in nos debet? Remedia non proſunt, niſi immorentur. Multum præterea habet inanitatis & uani, plus ſonat quàm ualet. Lenienda ſunt quæ me exterrent, compeſcẽda quæ iritant, diſcutienda quæ fallunt, Inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horũ raptim poteſt fieri? Quis medicus ægros in tranſitu curat? Quid quod ne uoluptatem quidem ullam habet, talis uerborum ſine delectu ruentium ſtrepitus? Sed ut pleraq; quæ fieri poſſe non crederes, cognouiſſe ſatis eſt, ſic iſtos qui uerba exercuerunt abunde eſt ſemel audiſſe. Quid enim quis diſcere, quid imitari uelit, quid de eorum aĩo iudicet, quorum oratio perturbata & *immiſſa eſt, nec poteſt reprimi?* **admiſſa* *Quemadmodum per procliue currentiũ, non ubi uiſum eſt gradus ſiſtitur, ſed incitato corporis pondere ſe rapit ac longius quàm uoluit effertur: ſic iſta dicendi celeritas nec in ſua poteſtate eſt, nec ſatis decora philoſophiæ, quæ ponere debet uerba non proijcere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & inſurget? Quid ni? ſed ſalua dignitate morum*

rum, quam uiolenta iſta & nimia uis exuit. Habeat uires magnas, moderatas tamen, perennis ſit unda, non torrens. Vix oratori permiſerim talem dicendi uelocitatem, irreuocabilem, ac ſine lege uadentem. Queadmodum enim iudex ſubſequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoq; cum illum aut oſtentatio abſtulerit, aut affectus impetus ſui, tantum feſtinet, atque ingerat, quantum aures pati poſſunt. Recte ergo facies, ſi non uideris iſtos, qui quantum dicant, non quemadmodum quærunt, & ipſe malueris aliquãdo ſi neceſſe eſt, uel iuxta Publium Vinicium dicere, qui cum quæreretur quomodo Pu- 15
blius Vinicius diceret, Aſellius ait, tractim. Nam Geminus Varius ait, quomodo iſtum diſertum dicatis, neſcio, tria uerba nõ poteſt iungere. Quid ni malis tu ſic dicere quomodo Vinicius? aliquis tam inſulſus interuenerit, qui illi ſingula uerba uellenti, tanquam dictaret non diceret, ait, Dic uel nunquã dicas. Namq; *Echeri curſum ſuis temporibus oratoris celeberrimi, longe *Aterij
abeſſe ab homine ſano uolo. Nunquam dubitauit, nunquam intermiſit, ſemel incipiebat, ſemel deſinebat, quædam tamen & nationibus puto magis aut minus conuenire. In Græcis hanc licentiam tuleris. Nos etiam cum ſcribimus interpungere conſueuimus. Cicero quoque noſter (à quo Romana eloquentia *exiliuit) gradarius fuit. Romanus ſermo magis ſe circumſpi- *exiuit
cit, & æſtimat, & præbet æſtimandum. Fabianus uir egregius & uita & ſcientia, & (quod poſt iſta eſt) eloquentia quoque, diſputabat expedite magis, quàm concitate, ut poſſes dicere facilitatem eſſe illam non celeritatem. Hanc ego in uiro ſapiente recipio, non exigo, ut oratio eius ſine impedimento exeat, proferatur tamen malo, quàm profluat. Eo autẽ magis te deterreo ab iſto morbo, quod non poteſt tibi iſta res contingere aliter, quàm ſi te pudere deſierit. Perfrices frontẽ oportet, & ipſe te non audias. Multa enim inobſeruatus ille curſus

ſeret quæ reprehendere uelis. Non poteſt, inquam, tibi contingere res iſta, ſalua uerecundia. Præterea exercitatione opus eſt quotidiana, & à rebus ſtudium transferendum eſt ad uerba. Hæc autem etiam ſi aderunt, & poterunt ſine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda ſunt. Nam quemadmodum ſapienti uiro inceſſus modeſtior conuenit, ita oratio preſſa, non audax. Summa ergo ſummarum hæc erit, tardiloquum te eſſe iubeo. Vale.

EPIST. XLI. Quomodo in uno quoq; bonorum uirorum Deus habitat, & quod homo laudadus eſt, pro his quæ habet intus.

FAcis rem optimam, & tibi ſalutarẽ, ſi (ut ſcribis) perſeueras ire ad bonã mentem & quàm ſtultum eſt optare, cum poſsis à te impetrare? Non ſunt ad cœlum eleuandæ manus, nec exorãdus ædituus, ut nos ad aures ſimulachri, quaſi magis exaudiri poſsimus, admittat. Prope eſt à te Deus, tecũ eſt, intus eſt. Ita dico Lucili, ſacer intra nos ſpiritus ſedet, malorũ bonorũq; noſtrorũ obſeruator et cuſtos, hic prout à nobis tractatus eſt, ita nos ipſe tractat. Bonus uir ſine deo nemo eſt. An poteſt aliquis ſupra fortunam niſi ab illo adiutus exurgere? ille dat conſilia magnifica, et * recta. In unoquoq; uirorum bonorum quis deus, incertum eſt, habitat tamen deus. Si tibi occurrit uetuſtis arboribus, & ſolitam altitudinem egreſsis frequens lucus, & conſpectum cœli denſitate ramorũ aliorum alios protegẽtium ſubmouens, illa proceritas ſyluæ, & ſecretũ loci & admiratio umbræ, in aperto tam denſæ atq; continuæ, fidem tibi numinis facit. Et ſi quis ſpecus ſaxis penitus exeſis montem ſuſpenderit, non manufactus, ſed naturalibus cauſis in tantam laxitatem excauatus, animum tuum quadam religionis ſuſpicione percutiet. Magnorum fluminũ capita ueneramur, ſubita ex abdito uaſti amnis eruptio aras habet. Coluntur aquarum calentium fontes,

*erecta

&

& ſtagna quædam, uel opacitas, uel immenſa altitudo ſacrauit. Si hominē uideris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduerſa felicem, in medijs tempeſtatibus placidum, ex ſuperiore loco homines uidentem, ex æquo deos, non ſubibit te ueneratio eius? Non dices, iſta res maior eſt altiorq́; quàm ut credi ſimilis huic, in quo eſt, corpuſculo poßis? Vis iſtuc diuina deſcendit, animum excellentem, moderatū, omnia tanquam minora tranſeuntem, quicquid timemus optamusq́; ridentem, cœleſtis potentia agitat. Non poteſt res tanta ſine adminiculo numinis ſtare. Itaque maiore ſui parte illic eſt unde deſcendit. Quemadmodum radij ſolis contingunt quidem terram, ſed ibi ſunt unde mittuntur: ſic animus magnus et ſacer, & in hoc demiſſus ut propius quidem diuina noſſemus, conuerſatur quidem nobiſcum, ſed hæret origini ſuæ. Illinc pendet, illuc ſpectat ac nititur, noſtris tanquam melior intereſt. Quis eſt ergo hic animus? qui nullo bono niſi ſuo nitet. Quid enim eſt ſtultius, quàm in homine aliena laudare? Quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri poßint? Non faciunt meliorē equum aurei freni. Aliter leo aurata iuba nitet, dum con- 16
trectatur, & ad patiētiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus, aliter incultus, integri ſpiritus. Hic ſcilicet impetu acer, qualem illum eſſe natura uoluit, ſpecioſus ex horrido, cuius hic decor eſt, non ſine timore aſpici, præfertur illi languitudo, & bracteato. Nemo gloriari niſi ſuo debet. Vitē laudamus, ſi fructu palmites onerat, ſi ipſa ad terrā, pondere corū quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferret uitem, cui aureæ uuæ, aurea folia depēdent? Propria uirtus eſt in uite fertilitas. In hoïe quoq; id laudādum eſt, quod ipſius eſt. Familiam pulchram habet, & domum pulchram, multum ſerit, multum fœnerat, nihil horum in ipſo eſt, ſed circa ipſum. Lauda in ipſo, quod nec eripi poteſt, nec dari. Quod propriū eſt hominis,

quæris

quæris quid ſit? Animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal eſt homo. Conſummatur itaq; eius bonum, ſi id adimpleuit cui naſcitur. Quid eſt autem quod ab illo ratio hæc exigit? Rem facillimam, ſecundum naturam ſuam uiuere : ſed hanc difficilem facit communis inſania. In uitia alter alterum trudimus. Quomodo autem ad ſalutem reuocari poſſunt, quos nemo retinet, populus impellit? Vale.

EPIST. XLII. Vota eorum qui de potentibus male æſtimant, & de remedio contra damna bonorũ fortuitorũ.

IAm tibi iſte perſuaſit, ſe uirum bonum eſſe. Atqui uir bonus tam cito nec fieri poteſt, nec intelligi. Scis quem nunc uirum bonum dicam, huius ſecundæ notæ. Nam ille alter fortaſſe tanquam phœnix ſemel anno quingenteſimo naſcitur, nec eſt mirum ex interuallo magna generari. Mediocria & in turbã
17 *naſcentia, ſæpe fortuna producit, eximia uerò, ipſa raritate cõmendat. Sed iſte multum adhuc abeſt ab eo quod profitetur, & ſi ſciret quid eſſet uir bonus, nondum ſe eſſe crederet, fortaſſe etiam fieri poſſe deſperaret. At male exiſtimat de malis. Hoc etiã mali faciunt, nec ulla maior pœna nequitiæ eſt, quàm quod ſibi ac ſuis diſplicet. At odit eos, qui ſubita & magna potentia inſolenter utuntur. Idem faciet, cum idem poterit. Multorum quia imbecillia ſunt, latent uitia, non minus auſura cum illis uires ſuæ placuerint, quàm illa quæ iam felicitas aperuit. Inſtrumenta illis explicandæ nequitiæ deſunt. Sic tuto ſerpens etiam peſtifera tractatur, dum riget frigore. Non deſunt tunc illi uenena, ſed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ut paria peßimis audeat, fortunæ fauore deficitur. Eadem uelle eos cognoſces, da poſſe quantum uolunt. Meminiſti cum quendã affirmares eſſe in tua poteſtate, dixiſſe me, uolaticũ eſſe ac leuem, & te nõ pedem eius tenere, ſed pennam. Mentitus ſum, pluma tenebatur, quam remiſit & fugit. Scis*

quos

quos poſtea exhibuerit tibi ludos, quàm multa in caput ſuum caſura tentauerit. Non *uidebat ſe per aliorum pericula in ſuũ ruere, non cogitabat quàm oneroſa eſſent quæ petebat, etiam ſi ſuperuacua non eſſent.* Hoc *itaq; in his quæ affectamus, atq; labore magno contendimus, inſpicere debemus, aut nihil in illis commodi eſſe, aut plus incommodi.* Q*uædam ſuperuacua ſunt, quædam tanti non ſunt. Sed hæc non peruidemus, & gratuita nobis uidentur, quæ chariſſime conſtant.* Ex *eo licet ſtupor noſter appareat, quod ea ſola putamus emi, pro quibus pecuniam ſoluimus, ea gratuita uocamus, pro quibus noſipſos impendimus: quæ emere nollemus, ſi domus nobis noſtra pro illis eſſet danda, ſi amœnum aliquod fructuoſum'ue prædiũ, ad ea parati ſumus peruenire cum ſolicitudine, cum periculo, cũ iactura pudoris, & libertatis & temporis.* Adeo *nihil eſt cuiq; ſe uilius.* Idem *itaq; in omnibus conſilijs rebusq; faciamus, quod ſolemus facere, quoties ad inſtitorem alicuius mercis acceſſimus, uideamus hoc quod concupiſcimus quanti deferatur. Sæpe maximum pretium eſt, pro quo nullum datur.* Multa *poſſum tibi oſtendere, quæ acquiſita acceptaq;, libertatem nobis extorſerunt.* Noſtri *eſſemus, ſi iſta noſtra nõ eſſent.* Hæc *ergo tecum ipſe uerſa, non ſolum ubi de incremento agetur, ſed etiam ubi de iactura.* Hoc *periturum eſt.* Nempe *aduenticium fuit, tam facile ſine iſto uiues quàm uixiſti. Si diu illud habuiſti, non perdidiſti poſtquam ſatiatus es. Si non diu, perdis antequam aſſueſcas.* Pecuniam *minorem habebis, nempe & moleſtiam: gratiam minorem, nempe & inuidiam.* Circumſpice *iſta quæ nos agunt in inſaniam, quæ cum plurimis lachrymis amittimus. Scies non damnum in his moleſtum eſſe, ſed opinionem damni.* Nemo *illa periſſe ſentit, ſed cogitat.* Q*ui ſe habet, nihil perdidit. Sed quoto cuique habere ſe contigit?* Vale.

EPIST.

EPIST. XLIII. Quomodo comparationis modus ferè omnia magna facit, & minima, & quod praua uita quærit abſcondi à publico ſenſu.

QVomodo hoc ad me peruenerit quæris, quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui ſcit plurimũ rumor. Quid ergo, inquis, tantus ſum, ut poßim excitare rumorẽ? Non eſt quod te ad hũc locũ reſpiciens metiaris, ad iſtum reſpice, in quo moraris. Quicquid inter uicina eminet, magnũ eſt illic ubi eminet. Nã magnitudo habet certũ modũ, comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Nauis quæ in flumine magna eſt, in mari paruula eſt. Gubernaculũ quod naui alteri magnũ eſt, alteri exiguum eſt. Tu nũc in prouincia, licet cõtemnas ipſe te, magnus es. Quid agas, quemadmodũ cœnes, quemadmodũ dormias, quæritur, ſcitur. Quanto diligentius uita tua pro honoris faſtigio quæritur, tanto tibi diligentius uiuendũ eſt. Tunc felicẽ te eſſe iudica, cùm poteris in publico uiuere, cũ te parietes tui tegent, nõ abſcondẽt, quos plerunq; circũdatos nobis iudicamus, nõ ut tutius uiuamus, ſed ut peccemus occultius. Rem dicã, ex qua mores æſtimes noſtros, uix quenquã inuenies, qui poßit aperto oſtio uiuere. Ianitores conſcientia noſtra, nõ ſuperbia oppoſuit. Sic uiuimus, ut deprehendi ſit, ſubito aſpici. Quid autẽ prodeſt recondere ſe, & oculos hominum aureſq; uitare? bona conſciẽtia turbam aduocat, mala etiã in ſolitudine anxia atq; ſolicita eſt. Si honeſta ſunt quæ facis, omnes ſciant, Si turpia, quid refert neminẽ ſcire, cum tu ſcias? O te miſerum, ſi contemnis hunc teſtem. Vale.*

*non habet

EPIST. XLIIII. Quod quilibet poteſt fieri uere nobilis, ſi uelit. Et quod multi errant in optando uitam beatam.

ITerum tu mihi te puſillum facis, & dicis, malignius tecum egiſſe naturã prius, deinde fortunam, cum poßis te eximere uulgo, & ad felicitatẽ hominũ maximã emergere. Siquid aliud eſt in philoſophia boni, hoc eſt, quod ſtemma nõ inſpicit. Omnes

ſi

ſi ad primã origenem reuocentur, à dijs ſunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinẽ tua te perduxit* induſtria. At me hercu les multis quatuordecim gradus ſunt clauſi. Non omnes curia admittit. Caſtra quoq; quos ad laborẽ & periculũ recipiunt, faſtidioſe legũt. Bona mẽs omnibus patet, omnes ad hoc ſumus nobiles. Nec reijcit quẽpiam philoſophia, nec eligit, omnibus lu cet. Patricius Socrates nõ fuit, Cleanthes aquã traxit, & rigã do hortulo locauit manus. Platonẽ non accepit nobilẽ philoſo phia ſed fecit. Quid eſt quare deſperes his te poſſe fieri parẽ? Omnes hi maiores tui ſunt, ſi te illis geris dignũ. Geres autẽ, ſi hoc protinus tibi perſuaſeris, à nullo te nobilitate ſuperari. Omnibus nobis totidẽ ante nos ſunt, nullius nõ origo ultra me moriã iacet. Plato ait, Neminẽ regẽ nõ ex ſeruis eſſe oriundũ, neminẽ nõ ſeruũ ex regibus. Omnia iſta lõga uarietas miſcuit, & ſurſum deorſum fortuna uerſauit. Quis ergo generoſus? Ad uirtutẽ bene à natura cõpoſitus. Hoc unũ eſt intuendũ. Alioqui ſi ad uetera reuocas, nemo nõ inde eſt, ante qđ nihil eſt. A primo mũdi ortuſq; in hoc tẽpus perduxit nos ex ſplendidis ſordidiſq; alternata ſeries. Nõ facit nobilẽ, atrium plenũ fumoſis imaginibus. Nemo in noſtrã gloriam uixit, nec quod ante nos fuit noſtrũ eſt. Animus facit nobilẽ, cui ex quacunq; cõditione ſupra fortunã licet ſurgere. Puta itaq; te nõ eſſe equitẽ Romanũ, ſed libertinũ, potes hoc conſequi, ut ſolus ſis liber inter ingenuos. Quomodo inquis? Si mala bonaq; non populo autore diſtinxeris. Intuendũ eſt, nõ unde ueniãt, ſed quo eant. Si quid eſt quod beatã uitã poteſt facere, id bonũ eſt ſuo iure, deprauari enim in malũ non poteſt. Quid eſt ergo in quo erratur? Cum omnes beatã uitã optant, quod inſtrumẽta eius pro ipſa habẽt, & illam dũ petunt, fugiũt. Nã cũ ſumma beatæ uitæ ſit ſolida tranquillitas, & eius incõcuſſa fiducia, ſolicitudinis colligunt cauſas, & per inſidioſum iter uitæ non tantũ ferunt ſarcinas,

* cura

ſed

ſed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petunt, ſemper abſcedunt, & quo plus operæ impendunt, hoc ſe magis impediunt, & feruntur retro, quod euenit in labyrintho properantibus, ipſa illos uelocitas implicat. Vale.

IN EPISTOLARVM LIB. IIII. ET V.

EPISTOLA XXIX.

1 Oſtendet mihi lepid. phil. Quidam habebat Marci Lepidi philoſophum, ſed altera mihi magis probatur.

2 Quidam ſic habebat, quod illi genus inſaniæ hilare contigerit. Nec dubium quin hæc germana ſit lectio. Eam lectionem Rodulphus Agricola ſua manu notârat.

3 Acerrime ridere, & acerrime tabere. Pro tabere quidam habebant, rabere, quidam rubere, quidam rabire. Pro rubere puto ſcribendum rudere. Luſit enim Seneca uocum affinitate, quæ eſt in ridere & rudere. Rident qui gaudent, rudunt irati. Vnde illud Perſij: Pecuaria rudere dicas.

4 Quidam habebat annotatum, & ſi exarmauerit eum tempeſtas. Alioquin uidetur exarmare poſitum neutraliter.

5 Nonne, alius, næ & ſane elegantius.

6 Quidam habebat, iratus morti. EPIST. XXX.

7 Inueniemus aliàs uideri. Conſentiebant exemplaria. Videtur aliquid deeſſe, niſi hoc ſentit, diſcrimen non eſſe in re, ſed in opinione. Quidam habebat alias eſſe alias uideri. EPIST. XXXI.

8 Quanto magis incubuerint, minusq́; ſibi uinci ac ſtrigare permiſerint. Ita prior æditio. Alius ſic habebat, magis incubuerint, minusq; ſibi uitia conſurgere permiſerint. Quæ lectio placet, niſi quod obſtrepit pronomē, ſibi, pro ipſi poſitū. Quod tamen Seneca frequēter, durius uſurpat Variabat & aliter in aliis ſcripturis, ſed nihil ſatis fecit. Quidam habebant pro ſtrigare reſtrigare, opinor fuiſſe ſcriptum reſpirare. Nam mox acclamat, reſpira.

9 Pro iam per maxima, Rodulphus diuinauit, impar maximo. Id ſi recipimus, ita legendum eſt, & in totum impar mamo uiro optio eſt, turpe etiam num deos fatigare. Prior lectio mihi magis arridet, niſi quod pro & nunc legendum eſt etiamnum.

10 Graium montē. Graias alpes indicat. Quidā ſcholiaſtes hic aſcripſerat, Graiū, id eſt, Græcū & adiecit montē Olympū ſignificari.

11 Inquiro in te. rectius habebatur, quàm à te.

12 Pro priorem quidam habebat apertiorem. Forte potiorem

aut,

aut proniorem erat initio ſcriptum.

13 Perducta rectius.

14 Propterea ad me,&c. Codex quidam ita legebat : Propera ad me,ſed ad te prius,profice & ante,&c. EPIST. XL.

15 Publium Viniciũ dicere, Quidã habebãt diſcere, ſed diſplicet. Videtur deeſſe præpoſitio, iuxta:niſi forte ſic locutus eſt Seneca, Publium dicere, quemadmodum Vergilius dixit, uox nõ ſonat hominem.Deindeq; itaq; ſupereſt. EPIST. XLI.

16 Aliter leo aurata iuba innititur. Ita prior æditio : In aliis erat innititur,in aliis dimittitur, Forte legendum erat nitet. Agit enim de decore natiuo.

17 Ipſa raritate commendat. Aut legendum eſt commendantur, aut quod in quodam repperimus.Ipſa ſe raritate commendant.

LVCII ANNAEI
SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. VI.

EPIST. XLV. De modo eligendi commentarios, de acie ingenii,nõ in uerbis, ſed in rebus exercenda, & quis ſit uerè beatus.

LIBRORVM *iſtic inopiam eſſe quereris.Non refert quàm multos, ſed quã bonos habeas.Lectio certa prodeſt, uaria delectat. Qui quò deſtinauit,peruenire uult,unam ſequatur uiã,non per multas uagetur. Nõ ire iſtud,ſed errare eſt.Vellẽ,inquis, magis libros mihi quã cõſiliũ dares. Ego uerò quoſcunq; habeo mittere paratus ſum,& totũ horreũ excutere, me quoq; iſtò ſi poſſem, transferrẽ,& niſi mature te finẽ officij ſperarẽ*impetraturũ, hãc ſenilẽ expeditionem indixiſſem mihi:nec me Charybdis, & Scylla, & fabuloſum iſtud fretũ deterrere potuiſſet.Tranſnataſſem iſta: non ſolũ traieciſſem,dũmodo te complecti poſſem, & præſens æſtimare quantũ animo creuiſſes.Cæterum quod libros meos*

*impleturũ,

tibi mitti deſideras, non magis ideò me diſertum puto, quàm formoſum putarem, ſi imaginẽ meam peteres. Indulgentiæ ſcio iſtud eſſe nõ iudicij, & ſi modo iudicij eſt, indulgẽtia tibi impoſuit. Sed qualeſcunq; ſunt, tu illos ſic lege tanquã uerũ quæram adhuc, non ſciã, & contumaciter quærã. Non enim me cuiquã mancipaui, nullius nomen fero: multũ magnorũ uirorũ iudicio credo, aliquid & meo uendico. Nam illi quoq; non inuenta, ſed quærenda nobis reliquerũt, & inueniſſent forſitan neceſſaria, niſi & ſuperfla quæſiſſent. Multũ illis tẽporis uerborũ cauillatio eripuit, & captioſæ diſputationes, quæ acumen irritum exercẽt. Nectimus nodos, & ambiguã ſignificationẽ uerbis alligamus, deinde diſſoluimus, ac tantũ nobis uacat, iam uiuere, iam mori ſcimus. Tota illò mẽte pergẽdũ eſt, ubi prouideri debet, ne res nos nõ uerba decipiant. Quid mihi uocũ ſimilitudines diſtinguis, quibus nemo unquã niſi * qui diſputat captus eſt? Res fallunt, illas diſcerne. Pro bonis mala amplectimur. Optamus contra id quod optauimus, pugnant uota noſtra cũ uotis, conſilia cũ conſilijs. Adulatio quàm ſimilis eſt amicitiæ? Non imitantur tantum illã, ſed uincit & præterit, apertis ac propitijs auribus recipitur, & in præcordia ima deſcendit, eo ipſo gratioſa quo lædit. Doce quẽadmodũ hanc ſimilitudinem dinoſcere poßim: uenit ad me pro amico blandus inimicus, uitia nobis ſub uirtutum nomine obrepunt. Temeritas ſub titulo fortitudinis latet. Moderatio uocatur ignauia, pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur, his certas notas imprime. Cæterũ qui interrogatur, an cornua habeat, non eſt tam ſtultus, ut frontem ſuam tentet, nec rurſus tam ineptus aut hebes, ut non habere ſe neſciat, quod tu illi ſubtilißima collectione perſuaſeris. Sic iſta ſine noxa decipiunt, quomodo præſtigiatorum acetabula & calculi, in quibus me fallacia ipſa delectat. Effice ut quomodo fiat intelligam, perdidi uſum. Idem

*dum

de

de iſtis captionibus dico, quo enim nomine potius ſophiſmata appellem? nec ignoranti nocent, nec ſcientẽ iuuant. Si uis utiq; uerborũ ambiguitates diducere, hoc nos doce, beatũ eum non eſſe, quẽ uulgus appellat, ad quẽ pecunia magna confluxit, ſed illum cui bonũ omne in animo eſt, erectũ, & excelſum, & mirabilia calcantẽ. Qui neminẽ uidet, cũ quo ſe cõmutatũ uelit, Qui hominẽ ea ſola parte æſtimat, qua homo eſt, Qui natura magiſtra utitur, ad illius leges componitur, ſic uiuit, quomodo illa præſcripſit: cui bona ſua nulla uis excutit, qui mala in bonũ uertit, certus iudicij, incõcuſſus, intrepidus: quẽ aliqua uis mouet, nulla perturbat, quẽ fortuna cũ in eũ quod habuit telũ nocentiſsimũ ui maxima intorſit, pungit, non uulnerat, & hoc raro. Nam cætera eius tela (quibus genus humanum debellatur) grandinis more diſſultant, quæ incuſſa tectis, ſine ullo habitatoris incommodo crepitat, ac ſoluitur. Quid me detines in eo, quẽ tu ipſe pſeudomenon appellas, de quo tantũ librorũ cõpoſitum eſt? Ecce tota mihi uita mentitur, hanc coargue, hanc ad uerũ (ſi acutus es) redige. Neceſſaria iudicat, quorum magna pars ſuperuacua eſt, etiã quæ nõ eſt ſuperuacua, nihil in ſe momenti habet in hoc, ut poſsit fortunatũ beatumq; præſtare. Nõ enim ſtatim bonũ eſt, ſiquid neceſſariũ eſt. At proijcimus bonum, ſi hoc nomen pani aut polentæ damus, & cæteris ſine quibus uita non ducitur. Quod bonum eſt, utiq; neceſſariũ eſt, quod autem neceſſarium eſt, non ſtatim bonũ eſt, quoniã quædam neceſſaria ſunt, eadem uiliſsima. Nemo uſq; eò dignitatem boni ignorat, ut illud ad hæc in diem utilia demittat. Quid ergo? non eò potius curam transferes, ut oſtendas omnibus magno temporis impendio quæri ſuperuacua, & multos trãſiſſe uitam, dum uitæ inſtrumenta conquirunt? Recognoſce ſingulos, & conſidera uniuerſos, nullius non uita ſpectat in craſtinum. Quid in hoc ſit mali, quæris? Infinitum, non enim uiuunt,

id eſt, mentientem

ſed uicturi ſunt: omnia differunt. Etiam ſi attenderemus, tamen nos uita præcurreret: nunc uerò cunctantes quaſi aliena tranſcurrit, & ultimo die finitur, omni perit. Sed ne epiſtolæ modũ excedam, quæ non debet ſiniſtram manum legentis implere, in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimiũ ſubtilibus, & hoc ſolum curantibus, non & hoc. Vale.

EPIST. XLVI. Laudat uoluminis ſibi miſsi dulcedinem, ubi docet, quod in dictando fertilis eligenda eſt materia.

Librum tuum quẽ mihi promiſeras, accepi, & tanquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantum deguſtare uolui. Deinde blanditus eſt ipſe, ut procederẽ longius, qui quàm diſertus fuerit ex hoc intelligas licet, leuis mihi uiſus eſt, cum eſſet, nec mei, nec tui temporis, ſed qui primo aſpectu, aut Titi Liuij, *aut* Epicuri *poſſet uideri: tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illũ ſine ulla dilatiõe perlegerem. Sol me inuitabat, fames admonebat, nubes minabantur, tamen exhauſi totum. Non tantum delectatus, ſed gauiſus ſum. Quid ingenij iſte habuit, quid animi dicerẽ, quid impetus, ſi interquieuiſſet, ſi interuallo ſurrexiſſet. Nunc non fuit impetus, ſed tenor, cõ-*
I *poſitio uirilis et ſancta. Nihilominus interueniebat dulce illud & loco lene. Grandis erectus es, hoc te uolo tenere, ſic ire. Fecit aliquid & materia. Ideò eligenda eſt fertilis, quæ capiat ingenium, quæ excitet. De libro tuo plura ſcribã, cum illũ retractauero, nunc uerò parum mihi ſedet iudicium, tanquã audierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non eſt quod uerearis, uerum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes; propter quod quiſquam tibi tam longe mentiatur, niſi quod etiam ubi cauſa ſublata eſt, mentimur & conſuetudinis cauſa.* Vale.

EPIST. XLVII. De familiaritate habenda cum ſeruis, & ipſos diligendos eſſe.

*Libenter ex his qui à te ueniunt cognoui, familiariter te cũ ſeruis tuis uiuere: hoc prudentiam tuã, hoc eruditionẽ decet. Serui ſunt? imò homines. Serui ſunt? imò contubernales. Serui ſunt? imò humiles amici. Serui ſunt? imò conſerui, ſi cogitaueris tantundẽ in utroſq; licere fortunæ. Itaq; rideo iſtos, qui turpe exiſtimant cum ſeruo ſuo cœnare. Quare? niſi quia ſuperbiſsima conſuetudo * cœnãtem dominũ ſtantiũ ſeruorum turba circũdedit? Eſt ille plus quàm capit, & ingẽti auiditate onerat diſtentum uentrem, ac deſuetum iam uentris officio, ut maiore opera omnia egerat quàm ingeſsit. At infelicibus ſeruis mouere labra, ne in hoc quidem, ut loquantur, licet: uirga murmur omne cõpeſcitur: & ne fortuita quidẽ uerberibus excepta ſunt, tuſsis, ſternutamenta, ſingultus: magno malo ulla uoce interpellatum ſilentiũ luitur, nocte tota ieiuni, mutiq; perſtant. Sic fit ut iſti de domino loquantur, quibus corã domino loqui non licet. At illis quibus non tantũ corã dominis, ſed cum ipſis erat ſermo, quorum os non conſuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculum imminens, in caput ſuũ auertere. In conuiuijs loquebantur, ſed in tormentis tacebant. Deinde eiuſdem arrogantiæ prouerbium iactatur, Totidem eſſe hoſtes, quot ſeruos. Nõ habemus illos hoſtes, ſed facimus. Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quod nec tanquàm hominibus quidem, ſed tanquàm iumentis abutimur: qui cũ ad cœnandum diſcumbimus, alius ſputa detergit, alius reliquias temulentorum ſubditus colligit, alius pretioſas aues ſcindit per pectus & clunes certis ductibus circumferens erudita manu fruſta excutit. Infelix qui huic uni rei uiuit, ut altilia decenter ſecet, niſi quod miſerior eſt, qui hoc uoluptatis cauſa docet, quàm qui neceſsitatis diſcit. Alius uini miniſter in muliebrem modum ornatus, cum ætate luctatur. Non poteſt effugere pueritiã, ſed retrahitur. Iamq; militaris habitus glaber*

*cœnanti domino

2

*retritis *reſtrictis pilis, aut penitus euulſis, tota nocte peruigilat, quam inter ebrietatẽ domini ac libidinem diuidit, & in cubiculo uir. *cura & in conuiuio puer eſt. Alius cui conuiuarũ *cenſura permiſſa eſt, perſtat infelix et expectat, quos adulatio, & intẽperantia, aut gulæ, aut linguæ reuocet in craſtinũ. Adijce obſonatores, quibus dominici palati notitia ſubtilis eſt, qui ſciunt, cuius rei illum ſapor excitet, cuius delectet aſpectus, cuius nouitate nauſeabundus erigi poßit, quid iam ipſa ſatietate faſtidiat, quid illo die eſuriat. Cũ his cœnare non ſuſtinet, & maieſtatis ſuæ diminutionẽ putat, ad eandem menſam cũ ſeruo ſuo accedere. Dij melius, quod ex iſtis dominos habent. Stare ante limen Calixti dominũ ſuum uidi, et eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, alijs intrãtibus excludi. Retulit illi gratiã ſeruus. Ille in primam decuriã deiectus, in qua uocem *ablegauit præco experitur, & ipſe illum inuicẽ *apologauit, & ipſe non iudicauit domo ſua dignũ. Dominus Calixtũ uendidit, ſed domino quam multa Calixtus. Vis tu cogitare iſtum, quẽ ſeruum tuum uocas, ex hiſdẽ ſeminibus ortũ, eodem frui cœlo, æquè ſpirare, æquè uiuere, æquè mori? Tu tam illũ uidere ingenuũ potes, quàm ille te ſeruũ. Mariana clade quàm multos ſplendidiſſime natos, ſenatoriũ per militiam auſpicantes gradũ, fortuna depreßit, alium ex illis paſtorẽ, alium cuſtodẽ caſæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominẽ, in quã tranſire, dum contẽnis, potes. Nolo in ingentẽ me locũ immittere, & de uſu ſeruorum diſputare, in quo ſuperbißimi, crudelißimi, et contumelioſißimi ſumus. Hæc tamen præcepti mei ſumma eſt. Sic cũ inferiore uiuas, quẽadmodum tecũ ſuperiorẽ uelis uiuere. Quoties in mentem uenerit, quantũ tibi in ſeruũ liceat, ueniat in mentẽ, tantundem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullũ habeo dominum. Bona ætas eſt forſitan habebis. Neſcis qua ætate Hecuba ſeruire cœperit, qua Crœſus, qua Darij mater, qua Plato, qua

Diogen

Diogenes? Viue cum ſeruo clementer. In iter quoq; & in ſermonem admitte, & in conſilium, & in conuictū. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum, Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eoſdē deprehendam, alienorū ſeruorum oſculantes manū. Ne illud quidem uidetis, quam omnē inuidiam maiores noſtri dominis, omnē cōtumeliam ſeruis detraxerint? Dominū patremfamiliæ appellauerunt, ſeruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Inſtituerunt diem feſtum, non quo ſolum cū ſeruis domini ueſcerentur, ſed quo utiq; honores illis in domo gerere, ius dicere permiſerunt, & domū puſillam Rempublicam eſſe iudicauerūt. Quid ergo? Omnes ſeruos admouebo menſæ meæ? Non magis quàm omnes liberos. Erras, ſi exiſtimas me quoſdam quaſi ſordidioris operæ reiecturum, ut puta illum mulionē, & illum bubulcum. Non miniſterijs illos æſtimabo, ſed moribus. Sibi quiſq; dat mores, miniſteria caſus aßignat. Quidam cœnent tecū, quia digni ſunt, quidam ut ſint. Si quid enim in illis ex ſordida conuerſatione ſeruile eſt, honeſtiorū conuictus excutiet. Non eſt mi Lucili, quod amicum tantum in foro et in curia quæras, ſi diligenter attenderis, & domi inuenies. Sæpe bona materia ceſſat ſine artifice. Tenta & experire. Quemadmodū ſtultus eſt, qui equum empturus, non ipſum inſpicit, ſed ſtratum eius ac frenos: ſic ſtultißimus eſt, qui hoīem aut ex ueſte, aut ex conditione, quæ ueſtis modo nobis circumdata eſt, æſtimat. Seruus eſt, ſed fortaſſe liber animo. Ser- 4
uus eſt, hoc illi non nocebit. Oſtende quis non ſit. Alius libidini ſeruit, alius auaritiæ, alius ambitioni, oēs timori. Dabo conſularem aniculæ ſeruientem. Dabo ancillulæ diuitem. Oſtendam nobilißimos iuuenes mācipia Pantomimorū, nulla ſeruitus turpior eſt, quàm uoluntaria. Quare non eſt quod faſtidioſi te deterreant, quo minus ſeruis tuis hilarem te præſtes, & non ſuperbe ſuperiorem. Colant potius te, quàm timeant. Dicet nunc

*aliquis me uocare ad pileum ſeruos, et dominos de faſtigio ſuò deijcere, quod dixi, colant potius dominum, quàm timeant. Ita inquam prorſus colant tanquam clientes, tanquam ſalutatores. Hoc qui dixerit, obliuiſcetur, id dominis parum eſſe quod deo ſatis eſt, qui colitur & amatur. Non poteſt amor cum timore miſceri. Rectiſsime ergo te facere iudico quod timeri à ſeruis tuis non uis, quod uerborum caſtigatione uteris. Verberibus multa *admonentur, non quicquid nos offendit, & lædit. Sed ad rabiem cogunt uenire delitiæ, ut quicquid non ex uoluntate reſpōdit, iram prouocet. Regum nobis induimus animos. Nam illi quoq; obliti, & uirium ſuarum, & imbecillitatis alienæ, ſic exardeſcunt, ſic ſæuiunt, quaſi iniuriam acceperint, à cuius rei periculo illos fortunæ ſuæ magnitudo tutiſsimos præſtat. Nec hoc ignorant, ſed occaſionem nocendi captant, quærendo acceperunt iniuriam, ut facerent. Diutius te morari nolo. Non eſt enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cætera boni mores, placent ſibi, permanent: leuis eſt malitia, ſæpe mutatur non in melius, ſed in aliud. Vale.*

5 **amouentur: aliâs, Verberum mulcta amouetur.*

EPIST. XLVIII. Longiore mora opus eſſe in ſolutione quàm propoſitione quæſtionis, & quod amicitia omnia communicat.

AD *epiſtolam quam mihi ex itinere miſiſti, tam longam, quàm ipſum iter fuit, poſtea reſcribam, Seducere me debeo, & quid ſuadeam circumſpicere. Nam tu quoq;, qui conſulis, diu an conſuleres cogitaſti, quanto magis hoc mihi faciendum eſt, cum longiore mora opus ſit, ut ſoluas quæſtionē, quàm ut proponas? Vtiq; cum aliud tibi expediat, aliud mihi, iterum ego tanquā Epicureus loquor. Mihi uerò id expedit, quod tibi, aut non ſum amicus, niſi quicquid agitur ad te pertinēs, meum eſt. Conſortium rerum oīm inter nos facit amicitia, nec ſecundi quicquam ſingulis eſt, nec aduerſi. In cōmune uiuitur. Nec po-*

teſt

teſt quiſquam beate degere, qui ſe tantum intuetur, qui omnia ad utilitates ſuas conuertit. Alteri uiuas oportet, ſi uis tibi uiuere. Hæc ſocietas diligenter et ſancte obſeruanda eſt, quæ nos omnes hominibus miſcet, & indicat aliquod eſſe commune ius generis humani, plurimum ad illam quoq; (de qua loquebar) interiorem ſocietatem amicitiæ colendam proficit. Omnia enim cum amico cõmunia habebit, qui multa cum homine. Hoc Lucili uirorum optime mihi ab iſtis ſubtilibus præcipi malo, quid amico præſtare debeam, quid homini, quàm quot modis amicus dicatur, & homo quàm multa ſignificet. In diuerſum ecce ſapientia & ſtultitia diſsident, cui accedo? in utram ire partem iubes? Illi homo pro amico eſt. Huic amicus non eſt pro homine: ille amicum ſibi parat, hic ſe amico. Tu mihi uerba diſtorques, & ſyllabas digeris. Scilicet niſi interrogationes uaferrimas ſtruxero, & concluſione falſa à uero naſcens mendacium adſtruxero, non potero à fugiendis petenda ſecernere. Pudet me, quòd in re tam ſeria ſenes ludimus. Vale.

EPIST. XLIX. Notat eos, qui in tanta temporum egeſtate puerilibus ſophiſmatibus indulgent.

MVs ſyllaba eſt, mus autem caſeum rodit, ſyllaba ergo caſeum rodit. Puta nunc me iſtud non poſſe ſoluere, quod mihi ex iſta ſententia periculum imminet, quod incommodum? Sine dubio uerendum eſt, ne quando in muſcipula ſyllabas capiam, aut ne quando ſi negligentior fuero, caſeum liber comedat. Niſi forte acutior eſt illa collectio, Mus ſyllaba eſt, Syllaba autem caſeum nõ rodit, mus ergo caſeum nõ rodit. O pueriles ineptias, in hoc ſupercilia ſubduximus, in hoc barbã demiſimus, hoc eſt, quod triſtes docemus & pallidi? Vis ſcire quod Philo- 6
ſophia promittat generi humano conſiliũ? Alium mors uocat, alium paupertas urit, aliũ diuitiæ, uel alienæ torquent, uel ſuæ. Ille malam fortunã horret, hic ſe felicitati ſuæ ſubducere cupit,

hunc hoĩes male habent, illum dij. Quid mihi luſoria iſta proponis? non eſt iocandi locus ad miſeros aduocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, ægris, egentibus, intentæ ſecuri ſubiectum præſtantibus caput, pollicitus es. Quo diuerteris? quid
7 agis? hic cũ quo ludis, timet. Succurre, quiſquis eloquentior es pereuntium pœnis. Omnes undiq; ad te manus tẽdunt, perditæ uitæ, perituræq; auxilium aliquod implorant, in te ſpes opesq; ſunt. Rogant ut ex tanta illos uolutatione extrahas, ut diſiectis & errantibus clarũ ueritatis lumen oſtendas. Dic quid natura
*neceßitates neceſſarium fecerit, quid ſuperuacuum, quàm faciles *leges poſuerit, quàm iucunda ſit uita, quàm expedita illas ſequentibus, quàm acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quàm na-
*quàm turæ crediderunt. Si prius docueris, *quæ partem eorũ leuatura ſint.
8 Quid iſtorũ cupiditates demit, quid tẽperat? Vtinam tantum prodeſſent, quantum nocent. Hoc tibi cũ uoles manifeſtißimum faciam, & cõminui et debilitari generoſam indolem in iſtas argutias coniectam. Pudet dicere contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela, quemadmodum illos ſubornent. Hac ad ſummum bonum itur, per iſtud Philoſophiæ ſunt nigræ, & turpes, infamesq; etiam ab album ſedẽtibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, ſcientes in fraudem inducitis, quàm ut formula cecidiſſe uideatur? Sed quemadmodum illum prætor, ſic hos Philoſophia in integrum reſtituit. Quid diſceditis ab ingentibus promißis, & grandia locuti effecturos uos, ut non magis auri fulgor, quàm gladij perſtringat oculos meos, ut ingenti conſtantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent calcem, ad Grammaticorum elementa deſcenditis? Quid dicitis? ſic itur ad aſtra? hoc enim eſt quod Philoſophia mihi promittit, ut me parem Deo faciat, ad hoc inuitatus ſum, ad hoc ueni, fidem præſta. Quantum potes ergo mi Lucili reduc te ab iſtis exceptionibus &

præſcriptionibus philoſophorum. Aperta decent & ſimplicia bonitatẽ. Etiam ſi multum ſupereſſet ætatis, parce iam diſpenſandum erat, ut ſufficeret neceſſarijs. Nunc quæ dementia eſt ſuperuacua diſcere in tanta temporis egeſtate? Vale.

EPIST. L. De uelocitate temporis, non in quæſtionibus puerilibus expendenda, ſed exhortatione uirtutis redimenda.

EST quidem mi Lucili ſupinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur, tamen repoſitum in animo noſtro deſiderium loca interdum familiaria euocant, nec extinctam memoriam reddunt, ſed quieſcentem iritant: ſicut dolorem lugentiũ, etiam ſi mitigatus eſt tempore, aut ſeruuli familiaris amiſſio, aut ueſtis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maxime Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conſpectum incredibile eſt, quàm recens deſideriũ tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cum maxime à te diſcedo, uideo lachrymas combibentem, & affectibus tuis inter ipſam coërtionem exeuntibus* nobis, ſatis reſiſtentem. Modò amiſiſſe te uideor. Quid enim non modo eſt, ſi recorderis. Modò apud Socionem philoſophum puer ſedi, modo cauſas agere cœpi, modo deſij uelle agere, modo deſij poſſe. Infinita eſt uelocitas temporis, quæ magis apparet reſpicientibus. Nam ad præſentia intentos fallit, adeo præcipitis fugæ tranſitus leuis eſt. Cauſam huius rei quæris? quicquid temporis tranſijt, eodem loco eſt, pariter aſpicitur, una iacet, omnia inde in profundum cadunt, & alioquin nõ poſſunt longa interualla eſſe in ea re, quæ tota* uix eſt, Pũctum eſt quod uiuimus, & adhuc puncto minus, ſed hoc minimum ſpecie quadam longioris ſpatij natura diuiſit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adoleſcentiam, aliud inclinationem quandam ab adoleſcentia ad ſenectutem, aliud ipſam ſenectutem. In quam anguſto quot gradus poſuit. Modo te proſecutus ſum, & tamen hoc modo, ætatis noſtræ*

** admiſſio*

** nouis*

** breuis*

bona portio eſt, cuius breuitatẽ aliquando futuram cogitemus. Non ſolebat mihi tam uelox tempus uideri. Nunc incredibilis curſus apparet, ſiue quia admoueri lineas ſentio, ſiue quia attẽdere cœpi & computare damnum meum, eo magis utiq; indignor aliquos ex hoc tempore (quod ſufficere nec ad neceſſaria quidem poteſt, etiam ſi cuſtoditum diligentiſſime fuerit) in ſuperuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, ſi duplicetur ſibi ætas habiturum ſe tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Triſtius inepti ſunt. Illi ex profeſſo laſciuiũt, hi agere ſeipſos aliquid exiſtimant: nec ego nego proſpicienda iſta, ſed proſpicienda tantum, & à limine ſalutanda, in hoc unum, ne uerba nobis dentur, & aliquid eſſe in illis magni ac ſecreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quæſtione, quam ſubtilius eſt contempſiſſe, quàm ſoluere? Securi eſt & ex cõmodo migrantis minuta conquirere. Cum hoſtis inſtat à tergo, & mouere ſe iuſſus eſt miles, excutit neceſſitas quicquid pax ocioſa collegerat. Non uacat mihi uerba dubie cadẽtia conſectari, & uafriciam in illis meam experiri. Aſpice qui coëant populi, quæ mœnia clauſis Ferrum acuant portis. Magno mihi animo ſtrepitus iſte belli circumſonantis exaudiendus eſt. Demens omnibus merito uiderer, ſi cum ſaxa in munimentum murorum ſenes fœminæq; congererent, cum iuuentus intra portas armata ſignum eruptionis expectaret, aut poſceret, cum hoſtilia in portis tela uibrarent, & ipſum ſolum ſuffoßionibus & cuniculis tremeret, ſederem ocioſus, & eiuſmodi quæſtiunculas ponens: quod nõ perdidiſti habes, cornua autem non perdidiſti, cornua ergo habes, aliaq; ad exemplum huius acutæ delirationis concinnata. Atqui æquè licet demens tibi uidear, ſi iſtis impendero operam. Et nunc obſideor, tunc tamẽ periculum mihi obſeſſo externum immineret, murus me ab hoſte ſecerneret: Nunc mortifera mecum ſunt.

Nunc

Nunc uaco ad iſtas ineptias. Ingens negotium in manibus eſt. 9
Quid agam? mors me ſequitur, fugit uita: aduerſus hæc me doce aliquid: effice ne mortem fugiam, uita me non effugiat. Exhortare aduerſus difficilia de æquanimitate, aduerſus ineuitabilia, anguſtias temporis mei laxa, doce non eſſe poſitum bonum uitæ in ſpatio eius, ſed in uſu, poſſe fieri, imò ſæpe fieri, ut qui diu uixit, parum uixerit. Dic mihi dormituro, potes nõ expergiſci, dic experrecto, potes non dormire amplius. Dic exeunti, potes non reuerti. Dic redeunti, potes nõ exire. Erras ſi in nauigatione tantum exiſtimas minimum eſſe, quo morte uita diducitur. In omni loco æque tenue interuallum eſt. Non ubiq; ſe mors tam prope oſtendit, ubiq; tam propè eſt. Has tenebras diſcute, & facilius ea trades, ad quæ præparatus ſum. Dociles natura nos ædidit, & rationẽ dedit imperfectam, ſed quæ perfici poſſet, De iuſtitia mihi, de pietate diſputa, de frugalitate, de pudicitia utraq;, & illa cui alieni corporis abſtinentia eſt, & hæc, cui ſui cura. Si me uolueris per deuia ducere, facilius ad id quò tendo perueniam. Nam (ut ille ait Tragicus) Veritatis ſimplex oratio eſt. Ideóq; illam implicare non oportet, nec enim quicquam minus conuenit, quàm ſubdola iſta calliditas, animis conantibus magna. Vale.

EPIST. LI. De falſa excuſatione peccantium, & qualiter poſsit prauitas etiam indurata corrigi, & quod uirtutes ſunt quaſi bona naturalia.

EPiſtolam tuam accepi poſt multos menſes, quàm miſeras, ſuperuacuũ itaq; putaui ab eo qui afferebat, quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ eſt, ſi meminit, & tamen ſpero te ſic iam uiuere, ut ubicunq; eris, ſciam quid agas. Quid enim aliud agas, quàm ut meliorem te ipſe quotidie facias, ut aliquid ex *erroribus ponas, ut intelligas tua uitia eſſe, quæ putas rerum? Quædam enim locis & temporibus aſcribimus. At

*terroribus

illa

illa quocunq; tranſierimus ſecutura ſunt. Harpaſten uxoris meæ fatuam, ſcis hæreditarium onus in domo mea remanſiſſe. 10 Ipſe enim* auariſsimus ab iſtis prodigijs ſum, ſi quando fatuo delectari uolo, non eſt mihi longe quærẽdus, me rideo. Hæc fatua ſubito deſijt uidere. Incredibilẽ tibi narro rem, ſed ueram, neſcit eſſe ſe cæcam, ſubinde pædagogũ ſuum rogat, ut migret ait domũ tenebroſam eſſe. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. Nemo ſe auarũ eſſe intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt, nos ſine duce erramus, & dicimus, Non ego ambitioſus ſum, ſed nemo aliter Romæ poteſt uiuere. Nõ ego ſumptuoſus, ſed urbs ipſa magnas impẽſas exigit. Non eſt meũ uitium quod iracundus ſum, quod nondũ conſtitui certũ genus uitæ, adoleſcẽtia hæc facit. Quid nos decipimus? Non eſt extrinſecus malũ noſtrum, intra nos eſt, in uiſceribus ipſis ſedet. Et ideo difficulter ad ſanitatem peruenimus, quia nos ægrotare neſcimus, Si* ſcrutari cœperimus, quãdo tot morbos, tantaſue* ægritudines diſcutiemus? Nunc uero nec quærimus quidem medicũ, qui minus negotij haberet, ſi adhiberetur ad recens uitium. Sequerentur teneri & rudes animi, recta monſtrantẽ. Nemo difficulter ad naturã reducitur, niſi qui ab illa defecit. Erubeſcimus diſcere bonam mentem. At me hercules, turpe eſt magiſtrũ huius rei quærere. Illud deſperandũ eſt, poſſe nobis caſu tantum bonũ influere, laborandum eſt, & (ut uerũ dicam) ne labor quidẽ magnus eſt, ſi modo (ut dixi) ante animũ noſtrum formare incipimus, & recorrigere, quã indureſcat prauitas eius, ſed nec indurata deſpero: Nihil eſt quod non expugnet pertinax opera & intenta ac diligens cura. Robora in rectũ, quãuis flexa, reuocabis. Curuatas trabes calor explicat, & aliter natæ, in id finguntur, quod uſus noſter exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obſequẽtior? Quid enim aliud eſt animus,

* alieniſſ.
*curari
*res

quàm

*quàm quodam modo ſe habens ſpiritus? Vides autem tanto ſpiritum eſſe faciliorẽ omnia alia materia, quãto tenuior eſt. Illud mi Lucili nõ eſt quod te impediat, quo minus de nobis bene ſperes, quod malitia iam nos tenet, quod diu in poſſeſsione noſtri eſt. Ad neminẽ ante bona mens uenit, quàm mala. Omnes præoccupati ſumus, uirtutes diſcere, uitia dediſcere, ſed eo maiore animo ad emendationẽ noſtri debemus accedere, quo ſemel traditi boni perpetua poſſeſsio eſt. Nõ dediſcitur uirtus. Cõtraria enim mala in alieno hærẽt. Ideo expelli & *extirpari poſſunt:* *exturbari *fideliter ſedent, quæ in locũ ſuum ueniũt: uirtus ſecundũ naturã eſt, uitia inimica & infeſta ſunt. Sed quemadmodũ uirtutes *retentæ exire nõ poſſunt, facilisq́; earum tutela eſt, ita initiũ* * recte, aut *ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillæ mentis atq;* receptæ. *ægræ eſt formidare inexperta. Itaq; cogenda eſt mens, ut incipiat. Deinde non eſt acerba medicina: protinus enim delectat, dum ſanat. Aliorum remediorum poſt ſanitatem uoluptas eſt, philoſophia pariter & ſalutaris & dulcis eſt. Vale.*

ANNOT. ERASM. IN LIB. VI.

EPIST. XLVI.

1 Dulce illud & loco lene. In quibuſdam erat leue. Loco dixit pro in tempore: Interueniebat lenitas, ſed in loco,

EPIST. XLVII.

2 Fruſtra excutit. Alius habebat in fruſta, alius fruſta, omiſſa præpoſitione. Opinor legendum, erudita manu fruſta excutit, quod & hodie faciunt aulicorum miniſtri in quadris panariis.

3 In iter, quidam habebat, comiter, & placet, quamquam altera quoque tolerabilis.

4 Sic erat in quodam, Seruus eſt, hoc illi, aliis non nocebit. ſed non admodum placet.

5 Sic legebatur in quodam, non quod nos offendant quod lædant, ſed ad. &c.

EPIST. XLIX.

6 Mus ſyllaba eſt. Hæc pars eſt epiſtolæ ſuperioris. Erroris cauſam fuiſſe

fuiſſe ſuſpicor,quod doctus aliquis annotarat argumentū loci. Notat eos qui in tanta,&c.& ideò putauit eſſe initium nouæ epiſtolæ.

7 Rectius ita ſcriptum erat in quodam,ius ſcire quid philoſophia promittat generi humano?Conſilium.

8 Succurre,quid quod laqueati reſpondent in pœnis. In aliis erat, Quiſquis eloquentior es in pœnis:quicquid laqueati reſpondentium pœnis. Vnus codex Anglicus habebat, quiſquis eloquentior es pereuntium pœnis,quod ſequuti ſumus:non quod per omnia ſatisfaciat, ſed quod minimum diſpliceat. Si pro reſpondent legas:deſpondent: pro deſperant,tolerabilis erit lectio.

9 Rectius habebatur in quodam, Vtinam tantū non prodeſſent. Nocent.uim enim coniunctionum ſupplet pronuntiatio:poſt ſilentium acutiore uoce accinitur,nocent.

10 Pro Nunc uaco,rectius erat Non uaco.Quanquam alterius lectionis idem eſt ſenſus,ſi legatur per interrogationem.

EPIST. L.

11 Ipſe enim auariſsimus ab iſtis prodigiis ſumpſi. Conſentiebant exemplaria:Suſpicor tamē legendum, Ipſe enim alieniſsimus ab iſtis prodigiis ſum.Rodolphus notaret,auerſiſsimus,& placet.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. VII.

EPIST. LII. Amœnas regiones uitandas eſſe, rationibus & exemplis docet.

QVOMODO *quiſq; poteſt mi* Lucili? *tu iſtic habes* Aetnam,*illum nobiliſsimum Siciliæ montem, quem quare dixerit* Meſſala *unicum,ſiue* Valgius *(apud utrunq; enim legi)non reperio, cum plurima loca euomant ignem,non tantum edita, quod crebrius euenit, uidelicet quia ignis in altiſsimum effertur, ſed etiam iacentia.* Nos *utcunq; poſſumus, contenti ſumus* Baijs, *quas poſtero die, quàm attigeram,*

geram, reliqui:locum ob hoc deuitandum (cũ habeat quaſdam naturales dotes) quia ſibi illũ celebrandũ luxuria deſumpſit. Quid ergo? ulli loco indicendũ eſt odiũ? minime. Sed quemadmodũ aliqua ueſtis ſapienti ac probo uiro magis cõuenit quàm alia, nec ullum colorẽ ille odit, ſed aliquẽ putat parũ aptũ eſſe frugalitatẽ profeſſo: ſic regio quoq; eſt, quã ſapiens uir, aut ad ſapientiã tendens declinet, tanquã alienã bonis moribus. Itaq; de ſeceſſu cogitans, nunquã Canopum elidet, quamuis neminẽ Canopus eſſe frugi uetet: ne Baias quidem: diuerſorium uitiorum eſſe cœperunt. Illic ſibi plurimum luxuria permittit, illic tanquã aliqua licentia debeatur loco, magis ſoluitur. Non tantum corpori, ſed etiã moribus ſalubrem locũ eligere debemus. Quemadmodũ inter tortores habitare nolim, ſic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & comeſſationes nauigantiũ, & ſymphoniarũ cantibus perſtrepentes lacus, & alia quæ uelut ſoluta legibus luxuria, non tantũ peccat, ſed publicat, quid neceſſe eſt? Id agere debemus, ut iritamenta uitiorũ quam longiſsime profugiamus. Indurandus eſt animus, & à blandimentis uoluptatũ procul abſtrahendus. Vina Hannibalẽ hyberna ſoluerunt, & indomitũ illũ niuibus atq; Alpibus uirũ eneruauerunt fomenta Campaniæ. Armis uicit, uitijs uictus eſt. Nobis quoq; militandũ eſt, & quidem genere militiæ, quo nunquã quies, nunquã otiũ datur. Debellandæ ſunt in primis uoluptates, quæ (ut uides) ſæua quoq; ad ſe ingenia rapuerunt. Si quis ſibi propoſuerit, quantũ operis aggreſſus ſit, ſciet nihil delicatè, nihil molliter eſſe faciendum. Quid mihi cũ iſtis calentibus ſtagnis? quid cum ſudatorijs, in quæ ſiccus uapor corpora exhauſturus includitur? Omnis ſudor per laborẽ exeat. Si faceremus quod fecit Hannibal, ut interrupto curſu rerum omiſſoq; bello, fouendis corporibus operam daremus, nemo non intempeſtiuam deſidiam, uictori quoq; nedum uin-

t centi

centi periculoſam, merito repræhenderet. Minus nobis quàm illis punica ſigna ſequentibus licet. Plus periculi reſtat cedentibus, plus operis etiā perſeuerantibus, fortuna mecū bella gerit. Non ſum imperata facturus. Iugum non recipio, imò (quod maiore uirtute faciendum eſt) excutio.* Non eſt emolliendus animus. Si uoluptati ceſſero, cedendū eſt dolori, cedendum labori, cedendū eſt paupertati. Idem ſibi in me iuris eſſe uolet, & ambitio, et ira. Inter tot affectus diſtrahar, imò diſcerpar, libertas propoſita eſt, ad hoc præmiū laboratur. Quæ ſit libertas, quæris? Nulli rei ſeruire, nulli neceſſitati, nullis caſibus: fortunā in æquū deducere, quo die intellexero illā plus poſſe, nil poterit. Ego illā feram, cū in manu mors ſit? His cogitationibus intentū, loca ſeria ſanctaq; eligere oportet. Effœminat

*non eſt emolliti iudicij animus.

1 animos amœnitas,* Amœna ſine dubio aliquid ad corrūpendum uigorē poteſt regio. Quamlibet uiam iumenta patiuntur, quorū durata in aſpero ungula eſt, In molli paluſtriq; paſcuo ſaginata cito ſubteruntur. Et fortior miles ex confragoſo uenit, ſegnis eſt urbanus & uerna. Nullū laborem recuſant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur. In primo deficit puluere ille unctus & nitidus, ſeuerior loci diſciplina firmat ingeniū, aptumq; magnis conatibus reddit. Literni honeſtius Scipio quàm Baijs exulabat. Ruina eius non eſt tam molliter

*Inimica nec dubie

2 collocanda. Illi quoq; ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes tranſtulit, C. Marius, & Cn. Pompeius, & Cæſar extruxerunt quidē uillas in regione Baiana, ſed illas impoſuerunt ſummis iugis montiū. Videbatur hoc magis militare, ex edito ſpeculari late longeq; ſubiecta. Aſpice quam poſitionem elegerunt, quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia, ſcias non uillas eſſe, ſed caſtra. Habitaturum tu putas unquam fuiſſe in Vtica Catonē, ut præternauigantes adulteras dinumeraret, & aſpiceret tot genera cymbarum uarijs coloribus picta,

cta,& *fluctuantem toto lacu roſam,ut audiret canentium no- *fluitantem
cturna*conuiuia,nonne manere ille intra uallũ maluiſſet,quod *conuitia,
in una nocte manu ſua ipſe duxiſſet? Quid ni malit quiſquis
uir eſt,ſomnium ſuũ claßico quàm ſymphonia rumpi? Sed ſatis
diu cũ Baijs litigauimus, nunquã ſatis cũ uitijs, quæ oro te mi
Lucili perſequere,ſine modo,ſine fine,nam illis quoq; nec finis
eſt nec modus. Proijce quæcunq; cor tuũ laniant, quæ ſi aliter
extrahi nequirent,cor ipſum cum illis reuellendũ erat. Volu-
ptates præcipue*exturba, & inuiſißimas habe latronum mo- *extirpa,
re quos Philiſtas Aegyptij uocant. In hoc nos amplectuntur,
ut ſtrangulent. Vale.

EPIST. LIII. De tribus hominum generibus ad philoſophiam uenientium,& quis in hac uita ſit eligẽdus adiutor.

QVid eſt hoc Lucili,quod nos aliò tendentes, aliò trahit, 3
& eò unde recedere cupimus,impellit?quid collucta-
tur cũ animo noſtro, nec permittit nobis quicquã ſemel uelle?
fluctuamus inter uaria conſilia,nihil libere uolumus,nihil abſo-
lute,nihil ſemper. Stultitia,inquis,eſt,cui nihil conſtat,nihil diu
placet. Sed quomodo nos,aut quando ab illa reuellemur? Ne-
mo per ſe ſatis ualet,ut emergat,oportet manum aliquis porri
gat, aliquis educat. Quoſdã ait Epicurus ad ueritatẽ conten-
dere ſine ullius adiutorio:ex ſe feciſſe ſibijpſis uiam, Hos ma-
xime laudat,quibus ex ſe impetus fuit,qui ſeipſos protulerunt:
quoſdam indigere ope aliena, non ituros ſi nemo præceſſerit,
ſed bene ſecuturos, Ex his Metrodorũ ait eſſe. Egregiũ hoc
quoq;,ſed ſecundæ ſortis ingeniũ. Nos ex illa prima nota non
ſumus, bene nobiſcum agitur, ſi in hanc ſecundam recipimur.
Nec hunc quidem contempſeris hominem,qui alieno beneficio
eſſe ſaluus poteſt,& hoc multũ eſt,uelle ſeruari. Præter hæc
adhuc inuenies aliud genus hominum, ne ipſum quidem faſti-
diẽdum,eorum qui cogi ad rectum compelliq; poſſunt, quibus

non duce tãtum opus ſit, ſed adiutore, & ut ita dicam, coacto-re. Hic tertius color eſt. Si quæris huius exemplar, Hermacum ait Epicurus talem fuiſſe. Itaq; alteri magis gratulatur, alterũ magis ſuſpicit. Quamuis enim ad eundẽ finẽ uterq; peruenerit, tamen maior eſt laus idem effeciſſe in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata eſſe, ambo paria, æque excel-

*dura area ſa atq; magnifica, alterum *puram areã accepit, illic protinus

4 opus creuit, alterius fundamenta laſſauerũt, in mollẽ ac fluidã demiſſa humũ, multumq; laboris exhauſtũ eſt, dum peruenitur ad ſolidũ. Apparet in altero, quicquid factum eſt, alterius magna pars & difficilior latet. Quædã ingenia facilia et expedita, quædam manu (quod aiunt) facienda ſunt, & in fundamentis ſuis occupanda. Itaq; ego illũ feliciorem dixerim, qui nihil negotij ſecũ habuit. Hunc quidẽ de ſe melius meruiſſe, qui malignitatẽ naturæ ſuæ uicit, & ad ſapientiã ſe nõ perduxit,

*ingenium ſed extraxit. Hoc durum & laborioſum *negotium nobis datum ſcias, ſcilicet imus per obſtantia. Itaq; pugnemus, aliquorũ inuocemus auxilium. Quem inquis, inuocabo? hunc aut illũ. Tu uero etiã ad priores reuertere qui uacant, Adiuuare nos poſſunt non tantũ qui ſunt, ſed & qui fuerunt. Ex hijs autem qui ſunt eligamus non eos, qui uerba magna celeritate præcipitãt & cõmunes locos uoluunt & in priuato circulantur: ſed eos qui uitã docent, qui cũ dixerint quid faciendũ ſit, probant faciendo, qui docent quid uitandum ſit, nec unquã in eo quod fugiendum dixerint, deprehenduntur. Eum elige adiutorẽ, quẽ magis admireris cum uideris quàm cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoq; audire, quibus conſuetudo eſt admittere populum ac diſſerere, ſi modo hoc propoſito in turbam prodeunt ut meliores fiant, faciantq; meliores, ſi non ambitionis hoc cauſa exercẽt. Quid enim turpius philoſophia captante clamores? Nunquid æger laudat medicum ſecãtem? Tacete,

fauete

fauete & præbete uos curationi. Etiamſi *exclamaueritis, non aliter audiam, quàm ſi ad tactum uitiorũ ueſtrorũ ingemiſcatis.* Teſtari *uultis attendere uos moueriq́; rerũ magnitudine, ſanè liceat: ut quidẽ iudicetis et feratis de meliore ſuffragium, quid ni non permittam?* Apud Pythagoram *diſcipulis quinq; annis tacendũ erat.* Nunquid *ergo exiſtimas ſtatim illis & loqui & laudare licuiſſe?* Quanta *autem dementia eius eſt, quẽ clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt?* Quid *lætaris quod ab hominibus ijs laudaris, quos nõ potes ipſe laudare?* Diſſerebat *populo* Fabianus: *ſed audiebatur modeſte.* Erumpebat *interdũ magnus clamor laudãtiũ, ſed quẽ magnitudo rerum euocauerat, non ſonus inoffenſæ ac molliter orationis elapſæ.* Interſit *aliquid inter clamorem theatri & ſcholæ.* Eſt *aliqua & laudandi licentia.* Omnia *rerum omnium ſi obſeruentur indicia ſunt, & argumentum morũ ex minimis quoq; licet capere.* Impudicum *& inceſſus oſtendit, & manus mota, ut unum interdũ reſponſum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum.* Improbum *riſus, inſanum uultus habitusq́; demõſtrat.* Illa *enim in apertũ per notas exeunt.* Qualis *quiſq; ſit ſcies ſi quemadmodũ laudetur aſpexeris.* Hinc *atq; illinc philoſopho manus auditor intentat, & ſuper ipſum caput mirantium turba conſiſtit.* Non *laudatur ille nunc ſi intelligas, ſed conclamatur.* Relinquantur *iſtæ uoces illis artibus, quæ propoſitũ habent placere populo, philoſophia adoretur.* Permittendũ *erit aliquando iuuenibus ſequi impetum animi.* Tunc *autem hoc ex impetu facient, cum ſilentium ſibi imperare non poterunt.* Talis *laudatio aliquid exhortationis affert ipſis audientibus, & animos adoleſcentium extimulat.* Ad *rem commoueantur, non ad uerba compoſita.* Alioquin *nocet illis eloquentia, ſi non rerum cupiditatem facit ſed ſui.* Differam *hoc in præſenti.* Deſiderat *enim propriam &*

longam executionem, quemadmodum populo diſſerēdum, quid ſibi apud populum permittendum ſit, quid populo apud ſe. Damnum quidem feciſſe Philoſophiam, non erit dubium poſtquam proſtituta eſt, ſed poteſt in penetralibus ſuis oſtendi, ſi modo non inſtitorem ſed antiſtitem nacta eſt.

EPIST. LIIII. De tēpeſtate & nauſea, quam paſſus eſt in mari, ſummittens differentiam inter corporalia & ſpiritalia.

*QVid non poteſt mihi perſuaderi, cui perſuaſum eſt ut nauigarem? Solui mari languido, erat ſine dubio cœlum graue ſordidis nubibus, quæ ferè aut in aquā aut in uētum reſoluuntur: ſed putaui tam pauca milia à Parthenope tua uſq; Puteolos ſurripi poſſe, quamuis dubio impendente cœlo. Itaq; quo celerius euaderem protinus per altum ad Neſida direxi, præciſurus oēs ſinus. Cum iam eò proceſsiſſem ut mea nihil intereſſet, utrum irem an redirem, primum æqualitas illa quæ me corruperat perijt. Nondum erat tēpeſtas, ſed iam inclinatio maris ac ſubinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorē rogare ut me in aliquo littore exponeret. Aiebat ille aſpera eſſe et importuoſa, nec quicquam ſe æquè in tēpeſtate timere quàm terram. Peius autē *ferebar, quàm ut periculū mihi ſuccurreret.*
*uexabar, *Nauſea enim me ſegnis hæc & ſine exitu torquebat, quæ bilem mouet nec effundit. Inſtiti itaque gubernatori, & illum uellet nollet coēgi ut peteret littus. Cuius ut uiciniam attigimus, non expecto ut quicquam ex præceptis Virgilij fiat Obuertāt pelago proras, aut anchora de prora iaciatur: ſed memor artificij mei ueteris, frigidæ cultor, mitto me in mare quomodo pſychrolutam decet gauſapatus. Quæ putas me paſſum, dum per*
*crepo, *aſpera *eripior, dum uiā quæro: dum facio? Intellexit non immerito nautis terrā timeri. Incredibilia ſunt quæ tulerim cū me ferre non poſſem. Illud ſcito Vlyſſem non fuiſſe tam irato mari natum, ut ubiq; naufragia faceret. Nauſeator erat. Et ego quocunq;*

cunq; nauigare debuero,uiceſimo anno perueniam.Vt primum
ſtomachum,quẽ ſcis non cum maris nauſea effugere,collegi,ut 5
corpus unctione recreaui,occœpi mecum cogitare, quanta nos
uitiorum noſtrorũ ſequeretur obliuio, etiam corporalium quæ
ſubinde admonent ſui,nedum illorum quæ eo magis latent quo
maiora ſunt.Leuis *ſaltem motiuncula decipit,ſed cũ creuerit *aliquem
& uera febris exarſerit,etiam duro & perpeßitio confeßionẽ
accepit.Pedes dolent,articuli punctiunculas ſentiunt:adhuc diſ- 6
ſimulamus,& aut talum extorſiſſe nos dicimus,aut in exerci-
tatione aliqua laboraſſe. Dubio & incipiente morbo,quæritur
nomen,qui ut talaria cœperit intendere,et utroſq; dextros pe- 7
des fecerit,neceſſe eſt podagrã fateri.Cõtra euenit in ijs mor-
bis , quibus afficiuntur animi , quo quis peius ſe habet , minus
ſentit.Non eſt quod mireris Lucili chariſsime. Nam qui leuiter
dormit,& ſpecies ſecundum quietem capit,aliquando dormire
ſe dormiẽs cogitat.Grauis ſomnus etiam ſomnia extinguit ani-
mumq́; altius mergit , quàm ut uti ullo intellectu ſinat. Quare
uitia ſua nemo confitetur? Quia etiã nunc in illis eſt.Somnium
narrare uigilantis eſt, & uitia ſua confiteri ſanitatis indicium
eſt.Expergiſcamur ergo ut errores noſtros coarguere poßi-
mus.Sola autẽ nos Philoſophia excitabit,ſola ſomnum excutiet
grauem.Illi te totum dedica,dignus illa es,illa te digna eſt. Ite
in complexũ,alter alterius,omnibus alijs te nega,fortiter,aper-
te. Non eſt quod precario philoſopheris. Si æger eſſes curam
intermiſiſſes rei familiaris,et forenſia tibi negotia excidiſſent,
nec quenquam tanti putares,cui aduocatus in cauſam deſcende-
res. Toto animo id ageres,ut quàm primũ morbo liberareris.
Quid ergo? Non & nunc idem facies? Omnia impedimenta
dimitte & uaca bonæ menti.Nemo ad illam peruenit occupa-
tus. Exercet Philoſophia regnum ſuum,dat tempus nõ accipit.
Non eſt res ſubciſiua.Ordinaria eſt,domina eſt,adeſt & iubet.

Alexander cuidam ciuitati partẽ agrorum & dimidiũ rerum omniũ promittenti,eo,inquit,propoſito ueni in Aſiam,ut nõ id acciperẽ quod dediſſetis, ſed ut id haberetis quod reliquiſſem.
8 Idem Philoſophia rebus omnibus,non ſum id tẽpus acceptura, quod uobis ſuperfuerit : ſed id habebitis quod ipſa redegero erogaueroq́;. Totam huc conuerte mentẽ,huic aßide,hanc cole,ingens interuallum inter te & cæteros fiat.Omnes mortales multos antecedes, non multo te dij antecedent. Quid inter te
*interfuturũ & illos *interim futurũ ſit quæris? Diutius erunt. At me hercule magni artificis eſt clauſiſſe totũ in exiguo.Tantum ſapiẽti ſua,quãtum deo omnis ætas patet. Eſt aliquid quo ſapiens antecedat deum. Ille naturæ beneficio non timet,ſuo ſapiens.Ecce res magna,habere imbecillitatem hoĩs, ſecuritatem dei. Incredibilis uis Philoſophiæ eſt ad omnem fortuitam uim retundendam. Nullum telum in corpore eius ſedet,munita eſt ſolidaq́;: quædam defatigat, & uelut leuia tela laxo ſinu eludit:quædam diſcutit,& in eum uſq; qui miſerat reſpuit. Vale.

EPIST. LV. De morbo ſuſpirii uel anhelitus. ubi mirabile documentum de morte ſubiungit,& quòd ſapiens de uita exit,non eiicitur.

LOngum mihi comitatum dederat,mala ualetudo,repente me inuaſit.Quo genere inquis?prorſus merito interrogas, adeò nullum mihi ignotũ eſt. Vni tamẽ morbo quaſi aßignatus ſum, quẽ quare Græco nomine appellẽ neſcio. Satis enim apte dici ſuſpirium poteſt. Breuis autẽ ualde et procellæ ſimilis impetus eſt,intra horam ferè deſinit.Quis enim diu expirat? Oĩa corporis aut incõmoda aut pericula per me tranſierũt.Nullum mihi uidetur moleſtius.Quid ni? Aliud enim quicquid eſt ægrotare eſt,hoc eſt animam agere. Itaq; medici hanc meditationem mortis uocant. Facit aliquando ſpiritus ille,quod ſæpe conatus eſt. Hilarem me putas hæc tibi ſcribere,quia effugi? Si hoc fine

quaſi

quaſi bona ualetudine delector, tam ridicule facio, quã ille quiſquis ſe uiciſſe putat cum uadimoniũ diſtulit. Ego uerò et *in ipſa ſuffocatione nõ deſij cogitationibus lætis ac fortibus acquieſcere.* Quid *hoc eſt, inquã, tam ſæpe mors experitur me? faciat.* At *ego illam diu expertus ſum.* Quãdo, *inquis?* Antequã *naſcerer. Mors eſt non eſſe.* Id *quale ſit iam ſcio, hoc erit poſt me quod ante me fuit.* Si *quid in hac re tormenti eſt, neceſſe eſt & fuiſſe antequã prodiremus in lucem.* Atqui *nullam ſenſimus tunc uexationem.* Rogo *nõ ſtultiſſimũ dicas, ſi quis exiſtimet lucernæ peius eſſe cum extincta eſt, quam antequam accẽderetur?* Nos *quoq; & accendimur & extinguimur, medio illo tẽpore aliquid patimur.* Vtrunq; *uerò alta ſecuritas eſt.* In *hoc enim mi Lucili, niſi fallor, erramus, quod mortem iudicamus ſequi, quum illa & præceſſerit & ſecutura ſit.* Quicquid *ante nos, fuit, mors eſt.* Quid *enim refert, utrum nõ incipias, an deſinas, cum utriuſq; rei hic ſit effectus, non eſſe.* His & *huiuſmodi exhortationibus tacitis (nã uerbis locus nõ aderat) alloqui me *deſij:* **non deſij:* *deinde paulatim ſuſpiriũ illud, quod eſſe iam anhelitus cœperat, interualla maiora fecit, et retardatum eſt ac remanſit.* Nec *adhuc quamuis deſierit ex natura fluit ſpiritus.* Sentio *hæſitationem quandã & eius moram.* Quomodo *uolet, dũmodo nõ ex animo ſuſpirem: hoc tibi de me recipe, non trepidabo ad extrema, iam præparatus ſum, nihil cogito de die toto.* Illum *lauda et imitare, quẽ non piget mori, cũ iuuet uiuere.* Quæ *enim uirtus eſt, cũ eijciaris exire? tamen eſt et hic uirtus.* Eijcior *quidẽ, ſed tanquam exeam.* Et *ideò nũquam eijcitur ſapiens, quia eijci eſt inde expelli, unde inuitus recedas.* Nihil *inuitus facit ſapiẽs, neceſſitatem effugit, quia uult quod ipſa coactura eſt.* Vale

EPIST. LVI. De uilla Vaciæ, & eius diſpoſitione: & de ignaui otio uitando: & quòd ſolus ſapiens, nulla re ſollicitus, ſcit ſibi uiuere.

A Geſtatione cũ maximè uenio, nõ minus fatigatus, quàm ſi tantũ ambulaſſem, quantũ ſedi: labor eſt enim diu ferri, ac neſcio an eo maior, quia cõtra naturam eſt, quæ pedes dedit, ut per nos ambularemus, oculos, ut per nos uideremus. Debilitatẽ nobis * induxere delitiæ, & quod diu noluimus, poſſe deſiuimus. Mihi tamen neceſſariũ erat concutere corpus, ut ſiue bilis inſederat faucibus diſcuteretur, ſiue ipſe ex aliqua cauſa ſpiritus denſior erat, extenuaret illum iactatio, quã profuiſſe mihi ſenſi. Ideò diutius uehi perſeueraui, inuitante ipſo littore, quod inter Cumas & Seruilij Vaciæ uillam curuatur, & hinc mari, illinc lacu, uelut anguſtũ iter clauditur. Erat enim à recenti tẽpeſtate maris ſpiſsius. Fluctus autẽ illud (ut ſcis) frequens & concitatus exæquat, longior tranquillitas ſoluit, cũ arenis quæ humore alligantur ſuccus abſceſsit. Ex coſuetudine tamen mea circunſpicere cœpi, an aliquid illic inuenirem, quod mihi bono poſſet eſſe, & direxi oculos in uillam, quæ aliquando Vaciæ fuit. In hac ille prætorius diues, nulla alia re quàm otio natus, conſenuit, & ob hoc unum felix habebatur. Nã quoties aliquos amicitia Aſinij Galli, quoties Seiani odiũ, deinde amor merſerat (æquè enim offendiſſe illũ, quã amaſſe periculoſum fuit) exclamabãt hoĩes, O Vacia ſolus ſcis uiuere. At ille latere ſciebat, nõ uiuere. Multum autẽ intereſt, utrũ uita tua otioſa ſit, an ignaua. Nunquã aliter hanc uillam Vacia uiuo præteribam, quã ut dicerem, Vacia hic ſitus eſt. Sed adeò mi Lucili Philoſophia ſacrũ quiddã eſt, & uenerabile, ut etiã ſi quid illi ſimile eſt, mendacio placeat. Otioſum enim hoĩem ſeductum exiſtimat uulgus et ſecurũ, & ſe contentũ, ſibiq; uiuentẽ, quorũ nihil ulli contingere, niſi ſapienti poteſt. Ille quidẽ nulla re ſollicitus ſcit ſibi uiuere. Ille enim (quod eſt primũ) ſcit uiuere. Nã qui res et hoĩes fugit, quem cupiditatũ ſuarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores uidere nõ potuit, qui uelut timidũ atq; iners animal metu oblituit,

*indixere

tuit, ille ſibi non uiuit, ſed (quod eſt turpiſsimū) uentri, ſomno, libidini, Non cōtinuo ſibi uiuit, qui nemini. Adeò tamen magna res eſt conſtantia, & in propoſito ſuo perſeuerantia, ut habeat autoritatem inertia quoq; pertinax. De ipſa uilla nihil poſſum tibi certi ſcribere, frontem enim eius tantum noui, & expoſita, quæ oſtendit etiā tranſeuntibus. Speluncæ ſunt duæ magni operis, laxo atrio, * paries manufactus, quarum altera ſolem non recipit, altera uſq; in occidentem * tenetur. Prata bona, medius riuus & à mari & ab Acheruſio lacu receptus Euripi modo diuidit, alendis piſcibus (etiā ſi aſsiduo exhauriatur) ſufficiens. Sed illi cū mare patet, parcitur: cùm tēpeſtas piſcatoribus dedit ferias, manus ad * parata porrigitur. Hoc tamen eſt commodiſsimū in uilla, quod Baias trans parietē habet, incōmodis illarū caret, uoluptatibus fruitur. Has laudes eius ipſe noui, * nunc eſſe illas totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, & illum adeò excipit, ut Baias neget. Non ſtulte uidetur elegiſſe hūc locum Vacia, in quē otium ſuum pigrum iam & ſenile conferret. Sed non multū ad tranquillitatem locus confert: animus eſt, qui cōmendat omnia, Vidi ego in uilla hilari et amœna mœſtos, uidi in media ſolitudine occupatis ſimiles. Quare non eſt quod exiſtimes, ideò parum bene cōpoſitum eſſe te, quòd in Cāpania nō es: quare autem non es? huc uſq; cogitationes tuas mitte. Conuerſari cum amicis abſentibus licet, & quidem quoties uelis, quandiu uelis, magis hac uoluptate, quæ maxima eſt fruimur, dum abſumus. Præſentia enim nos delicatos facit, & quia aliquando unà loquimur, ambulamus, conſedimus, cùm diducti ſumus, nihil de his quos modo uidimus, cogitamus: & ideò æquo animo ferre debemus abſentiam, quia nemo non multum etiam præſentibus abeſt. Pone hic primum noctes ſeparatas. Deinde occupationes utrinque diuerſas, deinde ſtudia ſecreta, ſuburbanas profectiones, uidebis non multum eſſe, quod nobis

*pares manufactæ,
*torretur.
*priuata
*eſſe illam totius amœnitatis credo.

peregr

peregrinatio eripiat. Amicus animo poßidẽdus eſt, Hic autem
*cogitat nunquam abeſt, quemcunq; uult, * quotidie uidet. Itaq; mecum
ſtude, mecum cœna, mecum ambula. In anguſto uiueremus, ſi
quicquã eſſet cogitationibus clauſum. Video te mi Lucili, cum
maxime audio, adeò tecum ſum ut dubitem, an incipiam non
epiſtolas, ſed codicillos tibi ſcribere. Vale.

EPIST. LVII. Notat tumultuoſam balneorum luxuriam, & quod omnia uitia animi in aperto leuiora ſunt.

PEream, ſi eſt tam neceſſarium quàm uidetur ſilentiũ in ſtu-
dia ſepoſito. Ecce uarius clamor undiq; me circumſonat,
ſupra ipſum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera
uocum, quæ in odium poſſunt aures adducere: cum fortiores
exercentur, & manus plumbo graues iactant, cum aut labo-
*retentum rant, aut laborantem imitantur, gemitus audio, quoties *recen-
tem ſpiritum remiſerunt, ſibilos & acerbißimas reſpirationes:
cum in alipten inertem, & hac plebeia unctione cõtentum in-
cidi, audio crepitum illiſæ manus humeris, quæ prout plana
9 peruenit, aut concaua, ita ſonum mutat, Si uerò pillicrepus ſu-
peruenerit, & numerare cœperit pilos, actum eſt. Adijce nunc
10 * Sordalum, & furem deprehenſum, & illum cui uox ſua in
*ſcordulum, balneo placet. Adijce nũc eos, qui in piſcinam cum ingenti im-
pulſæ aquæ ſono ſaliunt. Præter iſtos, quorum, ſi nihil aliud,
11 rectæ uoces ſunt, *alipidum cogita, tenuem & ſtridulam uocẽ,
*alipilum quo ſit notabilior, ſubinde exprimentem, nec unquam tacẽtem,
12 niſi dum uellit alas, & alium pro ſe clamare cogit. Iam libarij
uarias exclamationes, & botularium, & cruſtularium, &
13 omnes popinarum inſtitores, mercem ſua quadam & inſignita
modulatione uendentes. O te, inquis, ferreum, aut ſurdum, cui
mens inter tot clamores, tam uarios, tam diſſonos, conſtat, cum
Chryſippum noſtrum aßidua ſalutatio perducat ad mortẽ. At
me hercules, ego iſtum fremitũ non magis curo, quàm fluctum
aut

*aut deiectũ aquæ. Quamuis audiam cuidam genti hanc unam
fuiſſe cauſam, urbem ſuam transferendi, quia fragorem Nili ca
dentis ferre non potuit. Magis mihi uox auocare uidetur, quã
crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet ac
uerberat. In his quæ me ſine auocatione circũſtrepunt, eſſedas
tranſcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & ſerrariũ uici-
nũ, aut hunc qui ad metam ſudantem *tabulas experitur & ti- *tubas
bias, nec cantat, ſed exclamat. Etiam moleſtior eſt mihi ſonus,
qui intermittitur ſubinde quã qui continuatur. Sed iam me ſic
ad omnia iſta duraui, ut audire uel pauſariũ poſſim, uoce acer- 14
biſſima remigibus modos dantem. Animum enim cogo ſibi intẽ
tum eſſe, nec auocari ad externa: omnia licet foris reſonent,
dum intus nihil tumultus ſit, dum inter ſe nõ rixentur cupidi-
tas & timor, dum auaritia luxuriaq; nõ diſſideant, nec altera
alterã uexet. Nã quid prodeſt totius regionis ſilentiũ, ſi affe-
ctus fremunt? Omnia noctis erant tacita compoſta quiete. Fal-
ſum eſt, nulla placida quies eſt, niſi quam ratio cõpoſuit. Nox
exhibet moleſtiam, nõ tollit, & ſollicitudines mutat. Nã dor-
mientium quoq; inſomnia tam turbulenta ſunt, quam dies. Illa
tranquillitas uera eſt, in quã bona mens explicatur. Aſpice illũ
cui ſomnus laxæ domus ſilentio quæritur, cuius aures ne quis
agitet ſonus, omnis ſeruorũ turba conticuit, & ſuſpenſum, acce
dentiũ propius, ueſtigiũ ponitur. Huc nẽpe uerſatur atq; illuc,
ſomnũ inter ægritudines leuẽ captans, quæ nõ audit, audiſſe ſe
queritur. Quid in cauſa putas eſſe? animus illi obſtrepit, hic
placandus eſt, huius cõpeſcenda eſt ſeditio, quem non eſt quod
exiſtimes placidũ, ſi iacet corpus. Interdum quies inquieta eſt.
Et ideò ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum ar-
tium occupandi ſumus, quoties nos male habet inertia ſui im-
patiens. Magni imperatores cum male parere militem uident,
aliquo labore cõpeſcunt, & expeditionibus detinẽt. Nunquam*

uacat

uacat laſciuire diſtrictis, nihilq́; tam certũ eſt, quàm otij uitia negotio diſcuti. Sæpe uidemur tedio rerum ciuilium, & infelicis atq; ingratæ ſtationis pœnitentia ſeceßiſſe, tamen in illa latebra, in quam nos timor & laßitudo coniecit, interdum recrudeſcit ambitio. Non enim exciſa deſijt, ſed fatigata, aut etiã abiecta, rebus parum ſibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ uidetur aliquando ceßiſſe, deinde frugalitatem profeſſos ſollicitat, atq; in media parſimonia uoluptates non damnatas, ſed relictas petit, & quidẽ eo uehemẽtius, quo occultius. Omnia enim uitia in aperto leuiora ſunt, morbi quoq; tunc ad ſanitatẽ inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac uim ſuam proferunt. Et auaritiam itaq; & ambitionem & cætera mala mentis humanæ, tunc pernicioſißima ſcias eſſe, cum ſimulata ſanitate ſubſidunt. Ocioſi uidemur, & nõ ſumus. Nã ſi bona fide ſumus, ſi receptui cecinimus, ſi ſpecioſa contẽpſimus, ut paulo ante dicebã, nulla res nos auocabit, nullus hominũ auiumq́; cõcentus interrũpet cogitationes bonas, ſolidasq; & iã certas. Leue illud ingeniũ, nec ſe adhuc reduxit introrſus, quod ad uocẽ* ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid ſolicitudinis, & habet aliq̃d cõcepti pauoris, quod illũ curioſum facit, ut ait Verg. noſter,

* & accidentia

Et me quem dudum non ulla iniecta mouebant
Tela, nec aduerſo glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitiq́; oneriq́; timentem.

Prior ille ſapiẽs eſt, quẽ non tela uibrantia, non arietata inter arma agminis denſi, nõ urbis impulſæ fragor, territat. Hic alter imperitus eſt, rebus ſuis timet, ad omnẽ crepitũ expaueſcẽs quẽ una quælibet uox pro fremitu accepta deiecit, quẽ motus leuißimi exanimãt. Timidũ illum ſarcinæ faciunt. Quemcunq; ex iſtis felicibus elegeris, multa trahẽtibus, multa portãtibus, uidebis illũ comitiq́; oneriq́; timentẽ. Tũc ergo te ſcito eſſe cõ-

poſitum, cũ ad te nullus clamor pertinebit, cũ te nulla uox tibi excutiet, nõ ſi blãdietur, nõ ſi minabitur, nõ ſi inani ſono * ua- ria circũſtrepet. Quid ergo? nõ aliqñ cõmodius eſt, & carere * conuitio? fateor. Itaq; ego ex hoc loco migrabo, experiri & exercere me uolẽs. Quid neceſſe eſt diutius torqueri, cũ tã faci le remediũ Vlyſſes ſocijs etiã aduerſus Sirenas inuenerit. Vale. *uana *conuictu?

EPIST. LVIII. De reditu ſuo ad Neapolitanam ciuitatem. Et quod nõ timor, ſed horror cadit in ſapiẽtem, & quod anima hominis corporis anguſtiis teneri non poteſt.

CVm Baijs deberẽ Neapolim repetere, facile credidi tem peſtatem eſſe, ne iterũ nauem experirer, ſed tantũ luti to ta uia fuit, ut poſſem uideri nihilominus nauigaſſe. Totũ athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. A ceromate nos * aphe excepit in Cypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obſcurius, quæ nobis præſtant, non ut per tenebras uideamus, ſed ut ipſas. Cæterum etiam ſi locus ha beret lucẽ, puluis auferret, in aperto quoq; res grauis & moleſta: quid illic, ubi in ſe uolutatur, & cũ ſine ullo ſpiramẽto ſit incluſus, in ipſos à quibus incitatus eſt recidit. Duo incõmoda inter ſe contraria ſimul pertulimus, quia eadẽ uia, eodẽ die, & luto, & puluere laborauimus. Aliquid tamẽ mihi illa obſcuritas quod cogitarẽ dedit. Senſi quendã ictum animi, & ſine metu mutationẽ, quam inſolitæ rei nouitas ſimul ac fœditas fecerat, Nõ de me nũc tecum loquor, qui multũ ab homine tolerabili, nedũ à perfecto abſum, ſed de illo in quem ius fortuna perdidit, huius quoq; ferietur animus, mutabitur color. Quædam enim ſunt mi Lucili, quæ nulla uirtus effugere poteſt, ammonet illã natura mortalitatis ſuæ. Itaq; & uultũ * adducet ad triſtitiam, & inhorreſcet ad ſubita, & caligabit, ſi uaſtã altitudinẽ in cre pidine eius conſtitutus deſpexerit. Nõ eſt hic timor, ſed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaq; fortes quidã & pa- *Haphe *abducet

ratiſſ

ratiſſimi fundere ſuum ſanguinem, alienum uidere nõ poſſunt, quidã ad uulneris noui, quidam ad ueteris, & purulenti tractationẽ inſpectionemq; ſuccidunt & liquuntur animo, alij gladium facilius recipiunt, quã uident. Senſi ergo (ut dicebã) quãdam nõ quidem perturbationẽ, ſed mutationẽ. Rurſus ad primũ conſpectũ redditæ lucis, alacritas incogitata rediјt & iniuſſa. Illud deinde mecũ loqui cœpi, quã inepte quædã magis ac minus timeremus, cũ omniũ idem finis eſſet. Quid enim in-

26 *tereſt utrũ ſupra aliquẽ uigilarium ruat, an mons, aut turris? Nil inuenies. Erunt tamẽ qui hanc ruinã magis timeant, quãuis utraq; mortifera æque ſint. Adeò non effectũ, ſed effectus cauſam timor ſpectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui exiſtimant animã hominis magno pondere extriti* *permanere *non poſſe, & ſtatim ſpargi, quia non fuerit illi exitus liber. Ego uerò non facio. Qui hoc dicunt uidentur mihi errare. Quemadmodũ flamma non poteſt opprimi, nã circa id diffugit, quo urgetur, quemadmodũ aër uerbere aut ictu nõ læditur, nec ſcinditur quidẽ, ſed circa id cui ceſſit refunditur: ſic animus qui ex tenuiſſimo conſtat, deprehendi non poteſt, nec intra corpus affligi: ſed beneficio ſubtilitatis ſuæ per ipſa quibus premutur erumpit. Quomodo fulmini etiam cum latiſſime* * *percuſſit ac fulſit, per exiguum foramen eſt reditus, ſic animo qui adhuc tenuior eſt igne, per omne corpus fuga eſt. Itaq; de illo quærendum eſt, an poſſit immortalis eſſe. Hoc quidem certum habe, ſi ſuperſtes eſt corpori, propter hoc illum nullo genere poſſe perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cũ exceptione eſt, nec quicquam noxium æterno eſt.* Vale.

**permeare*

** percucurrit*

ANNOT. LIBRI SEPTIMI.

EPIST. I.

1 Rectius habebatur. Effœminat animos amœnitas nimia: nec dubie aliquid &c.

Ad quos

2 Ad quos primos fortuna publica reipublicæ opes &c.ſed altera lectio magis probatur. Item in media epiſtola, ſcribe Hermachum, ſiue Hermarchum. EPIST. LIII.

3 In huius epiſtolæ medio, deerat huius epiſtolæ finis, tum aliæ duæ integræ, quarum poſterioris finis erat. Quid enim refert, &c.

4 Pro laſſauerunt, erat ſapabunda, quod Rodolphus annotarat, la pſabunda. Nam laſſauerunt ſine dubio uox eſt ſuppoſititia.

5 Rectius erat, non cum mari nauſeam effugere.

6 Pro accepit, excipit, pro quo Rodolphus notarat, exprimit. Ac mihi ſanè probatur.

7 Pro talaria, erat calcaria, pro ferierit, fecit. Nam grammaticorum filii negant ferio habere præteriti uocem. Podagra uerò ioco dicitur utrunq; pedem feciſſe dextrum, quod ſic æquaſſet, ut nihil intereſſet.

8 Pro Idem erat Itidē ab Agricola annotatū. Primū erat, id eſt, uer proxime ſequenti erat, quod ipſa erogauero. EPIST. LVII.

9 Si uerò pelicrepus ſuperuenerit. Quidam habebat pellicrepus. Cœlius Rhodiginus putat legendum eſſe pilicrepus, & quod adfert probabile eſt. Annotationē apud illū reperies lib. 16. cap. 47. Neque enim eſt quiſquam ſua laude fraudandus, & nobis hæc obiter agentibus ſat eſt indicaſſe locum, Mox pro pilos, putat legendum pilas, Nam à pila dictum exiſtimat pilicrepus non à pilo.

10 Sordalus. Scholium quoddam indicabat ſordalum dici qui ſordes efferret è balneo, aut qui ſordidaret balneum. Huic commentulo quantum tribuendum ſit neſcio, Omnino ſignificat aliquem moleſtum lauantibus, quandoquidem mox adiecit furem deprehenſum. Forte balneari uerbo ſcordalus dicebatur, qui oleret alliū, quaſi ſcorodalus. Sic uſurpare uidetur epiſtola 84. quanquam Græcis σκὼρ ſonat ſtercus. Sed probabilius eſt, ut mutata literula legamus ſcordyllum ſiue ſcordulum, ut conuitium ſit in hominem ingrati odoris poſteaquam incaluit, quod accidit piſci ſcordulo.

11 Alipedum, Cœlius contendit legendum alipilum, inde ductum quod uellat pilos alarum. Reperies eodem loco quē mox indicaui.

12 Iam librare. Sic habebant quidā, alii liberi, alii aliud, ſed probabilius eſt quod diuinat Cœlius, Libarii, pro his qui liba uendunt: quemadmodum & botularium dixit, qui botulos, id eſt farciminis genus, uendebat: & cruſtularium qui cruſtula uendebat.

13 Suam quadam & inſignita modulatione uendentes, Sic prior æditio, In aliis erat, Suam quandā inſignita mod. uen. Non dubito quin legendum ſit, Sua quadam & inſignita. Agnoſcunt qui Lutetiæ

uiuunt,ex uoce;quid quis habeat uenale,quum innumeræ ſint uoces.

14 Pauſarium,ipſe interpretatur, qui uoce temperat impetum remigantium.Notatum eſt ab eruditis,& hoc in Seneca,quod à uocabulis ſordidioribus interdum nõ abſtinuerit.Quo de genere uidentur ex his eſſe quædam.

15 Commodius erat,agitata inter ſe arma.

16 Aut turris, non erat. Et hæ duæ uoces officiunt ſenſui. mox pro æque ſint.rectius erat æque ſit.Mox proximo pro efficientiam, melius erat,efficientia,hoc eſt ea quæ adferunt exitium.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. VIII.

EPIST. LIX. De multiplici diuiſione rerum ubi exemplo Platonis oſtendit qualiter parſimonia ad ſenectutem ducat.

QVANTA *uerborũ nobis paupertas, imò egeſtas ſit, nunquàm magis quàm hodierno die intellexi. Mille res inciderunt,cũ forte de Platone loqueremur, quæ nomina deſiderarent, nec haberent, quædam uerò cũ habuiſſent,faſtidio noſtro perdidiſſent.Quis autem ferat in egeſtate faſtidiũ? Hunc quem Græci Oeſtrũ uocant pecora peragentem,& totis ſaltibus diſsipantem, Aſylum noſtri uocabãt, hoc Vergilio licet credas. Eſt lucum Silari iuxta ilicibusq; uirentem Plurimus Alburnum uolitans,cui nomen aſylo Romanum eſt,œſtrum Græci uertere uocantes, Aſper acerba ſonãs, quo tota exterrita ſyluis Diffugiunt armenta. Puto intelligi iſtud uerbum interiſſe. Ne te longe differam, quædam ſimplicia in uſu erant,ſicut Cernere ferro inter ſe dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi,–Stupet ipſe Latinus,Ingẽtis genitos diuerſis partibus orbis Inter ſe coiiſſe uiros, & cernere ferro, quod nunc Decernere dicimus.Simplicis illius uerbi uſus amiſ-*

ſus

ſus eſt. Dicebant antiqui Si iuſſo: id eſt, ſi iuſſero. Hoc nolo mihi credas, ſed fideli Vergilio: *Cætera qua iuſſo mecum manus inferat arma.* Non id ago nunc hac diligentia, ut oſtendam quantum tempus apud Grammaticũ perdiderim, ſed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Actium uerborum, ſitus occupauerit, cum apud hunc quoq; qui quotidie excutitur, aliqua nobis ſubducta ſint. Quid, inquis, ſibi iſta uult præparatio? quò ſpectat? Non celabo te, cupio ſi fieri poteſt propitijs auribus tuis, quid ſentiã dicere. Sin minus, dicam & iratis. Ciceronem autorem uſia uerbi habeo, puto locupletem. Si recẽtiorem quæris, Fabianum diſertum & * eloquentem, orationis, etiam ad noſtrum faſtidium, nitidæ. Quid enim fiet mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία, res neceſſaria, naturam continens fundamentum omnium? Rogo itaq; permittas mihi hoc uerbo uti, nihilominus dabo operam, ut ius à te datũ parciſſimè exerceam, fortaſſe contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo latinè exprimere poſſim, propter quod linguæ noſtræ conuitium feci? Magis damnabis anguſtias Romanas, ſi ſcieris unam ſyllabam eſſe quam mutare non poſſim. Quæ hæc ſit quæris? τὸ ὄν. Duri tibi uideor ingenij, in medio poſitam poſſe ſic transferri, ut dicã, quod eſt. Sed multum intereſſe uideo, cogor uerbum pro uocabulo ponere. Sed ita neceſſe eſt, ponam quod eſt. Sex modis hoc à Platone dici amicus noſter homo eruditiſſimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, ſi ante indicauero, eſſe aliquid genus, eſſe & ſpeciem. Nunc enim primum illud genus quærimus, ex quo cæteræ ſpecies ſuſpẽſæ ſunt, à quo naſcatur omnis diuiſio, quo uniuerſa comprehenſa ſunt. Inuenietur autem ſi cœperimus ſingula * recolligere. Sic enim perducemur ad primũ. Homo ſpecies eſt ut Ariſtoteles ait. Equus ſpecies eſt, canis eſt ſpecies, ergo commune aliquod quærendum eſt his omnibus

*elegantem,

*retro legere.

uinculum,quod illa complectatur, & ſub ſe habeat. Hoc quid *eſt? Animal.* Ergo *genus eſſe cœpit omnium horum,quæ modo retuli,hominis,equi,canis,animal. Sed ſunt quædam quæ animam habent nec ſunt animalia.* Placet *enim ſatis & arbuſtis animam ineſſe.Itaq; & uiuere illa & mori dicimus.Ergo animantia ſuperiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma ſunt & ſata. Quædam anima carent,ut ſaxa.Itaq; aliquid erit animantibus antiquius ſcilicet* Corpus *: hoc ſi diuidã, ut dicam corpora omnia,aut animata eſſe,aut inanimata.* Etiã *nunc eſt aliquid ſuperius,quàm corpus.* Dicimus *enim quædã corporalia eſſe,quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? Illud cui nomen modo parum proprium impoſuimus,Quod eſt.Sic enim in ſpecies ſecabitur, ut dicamus, quod eſt, aut corporale eſt, aut incorporale.* Hoc *ergo genus eſt primum & antiquiſsimum,&(ut ita dicam)generale.Cætera genera quidem ſunt,ſed ſpecialia,tãquam homo genus eſt.* Habet *enim in ſe nationum ſpecies, Græcos, Romanos, Parthos,Colorum,albos,nigros,flauos:habet ſingulos, Catonem, Ciceronem,Lucretium.Itaq; quia multa continet, in genus cadit:quia ſub alio eſt,in ſpeciem.* Illud *genus quod eſt generale, ſupra ſe nihil habet.Initium rerũ eſt,omnia ſub illo ſunt.* Stoici *uolunt ſuperponere huic etiam aliud genus magis principale. de quo ſtatim dicam, ſi prius illud genus, de quo locutus ſum, merito primum poni docuero, cum ſit rerum omnium capax. Quod eſt,in has ſpecies diuido, ut ſint corporalia, aut incorporalia.Nihil tertium eſt.* Corpus *quomodo diuido?ut dicam, aut animantia ſunt,aut inanimata.* Rurſus *animantia quemadmodum diuido? ut dicam quædam animum habent, quædam tantum animam:aut ſic, quædam impetum habent, incedunt, tranſeunt,quædam ſolo affixa, radicibus aluntur & creſcunt.* Rurſus *animalia in quas ſpecies ſeco?aut mortalia ſunt,aut im-*

Genus & ſpecies accipit largo more.

mortalia

mortalia. Primum genus Stoicis quibuſdam uidetur, quod quare uideatur ſubijciam. In rerum (inquiunt) natura quædam ſunt, quædam non ſunt. Et hæc autem quæ non ſunt, rerum natura complectitur, quæ animo ſuccurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quicquid aliud falſa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamuis non habeat ſubſtantiam. Nunc ad id quod tibi promiſi reuertor, quomodo quæcunque ſunt in ſex modos Plato partiatur. Primum illud quod eſt, nec uiſu nec tactu, nec ullo ſenſu comprehenditur. Cogitabile eſt, quod generaliter eſt, tanquam homo generalis ſub oculos non uenit, ſed ſpecialis uenit, ut Cicero & Cato. Animal non uidetur, ſed cogitatur, uidetur autem ſpecies eius equus & canis. Secundum ex his quæ ſunt ponit Plato, quod eminet & exuperat omnia. Hoc ait per excellentiam eſſe, ut Poëta communiter dicitur, omnibus enim uerſus facientibus hoc nomen eſt, ſed iam apud Græcos in unius notam ceßit. Homerum intelligas cum audieris Poëtam. Quid ergo hoc eſt? Deus, ſcilicet maior ac potentior cunctis. Tertium genus eſt eorum quæ proprie ſunt, innumerabilia hæc ſunt, ſed extra noſtrum poſita conſpectum. Quæ ſunt interrogas? propria Platonis ſupellex eſt, Plato Ideas uocat, & ex quibus omnia quæcunque uidemus fiunt, & ad quas cuncta formantur? Hæ immortales, immutabiles, inuiolabiles ſunt. Quid ſit Idea, id eſt, quid Platoni eſſe uideatur audi, Idea eſt eorum quæ natura ſunt exemplar æternum. Adijciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere, exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens noſtra, quem operi ſuo imponat. Ita illa quæ me docet & inſtruit facies à qua petitur imitatio, Idea eſt. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerũ, hominum, piſcium, arborum, ad quæ quodcunque fieri ab illa debet, exprimitur. Quartum lo-

cum habebit εἶδος. Quid ſit hoc εἶδος attendas oportet, & Platoni imputes non mihi hanc rerum difficultatem. Nulla eſt autem ſine difficultate ſubtilitas. Paulo ante pictoris imagine utebar. Ille cum reddere Vergilium coloribus uellet, ipſum intuebatur, Idea erat Vergilij facies futuri operis exemplar, ex hac quod artifex trahit & operi ſuo impoſuit εἶδος eſt. Quid interſit quæris? alterum exemplar eſt, alterum forma ab exemplari ſumpta & operi impoſita. Alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem ſtatua, hæc eſt idos. Habet aliquam faciem exemplar ipſum quod intuens opifex, ſtatuam figurauit, hæc Idea eſt. Etiamnum aliam deſideras diſtinctionem, Idos in opere aſt, Idea extra opus, nec tantum extra opus eſt, ſed ante opus. Quintum genus eſt eorum quæ communiter ſunt, hæc incipiunt ad nos pertinere, hic ſunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum eſt quæ quaſi ſunt: tanquam inane, tanquam tempus. Quæcunque uidemus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quæ eſſe proprie putat, Fluunt enim & aſsidua diminutione atque adiectione ſunt. Nemo noſtrum idem eſt in ſenectute, qui fuit iuuenis. Nemo eſt mane, qui fuit pridie. Corpora noſtra rapiuntur fluminum more, quicquid uides currit cum tempore. Nihil ex his quæ uidemus manet. Ego ipſe dum loquor mutari iſta, mutatus ſum. Hoc eſt quod ait Heraclitus. In idem flumen bis non deſcendimus. Manet enim idem fluminis nomen, aqua tranſmiſſa eſt. Hoc in amne manifeſtius eſt, quàm in homine. Sed nos quoque non minus uelox curſus præteruehit, & ideo admiror dementiam noſtram, quod tantopere amamus rem fugaciſsimam, corpus, timemusq; nequando moriamur, cum omne momentum, mors prioris habitus ſit. Vis tu timere ne ſemel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia & caduca, & omnibus ob-

*noxia cauſis, Mundus quoque æterna res et inuicta, mutatur, nec idem manet: Quamuis enim omnia in ſe habeat quæ habuit, aliter habet, quàm habuit, ordinem mutat. Quid inquis, iſta ſubtilitas mihi proderit? ſi me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille celator oculos diu intentos, ac fatigatos, remittit atq; auocat, & (ut dici ſolet) paſcit, ſic nos animũ aliquando debemus relaxare, & quibuſdam oblectamentis reficere, ſed ipſa oblectamẽta opera ſint, ex hijs quoq; ſi obſeruaueris *inuenies, quod poſſit fieri ſalutare. Hoc ego mi Lucili ſoleo facere ex omni uacatione (etiã ſi à philoſophia longiſſime auerſa eſt) eruere aliquid conor, & utile efficere. Quid de iſtis capiam quæ modo tractauimus, remotis à reformatione morum? Quomodo meliorem me facere Ideæ Platonicæ poſſunt? Quid ex iſtis traham, quod cupiditates meas comprimat? uel hoc ipſum quod oĩa iſta quæ ſenſibus ſeruiunt, quæ nos accendunt & irritant, negat Plato ex hijs eſſe quæ uere ſint. Igitur iſta imaginaria ſunt, & ad tẽpus aliquam faciem ferunt, nihil horum ſtabile nec ſolidũ eſt, & nos tamen cupimus tanquã aut ſemper futura, aut ſemper habituri, imbecilli fluidiq; per interualla conſtituimus. Mittamus animum ad illa quæ æterna ſunt, miremur in ſublime uolitantes rerum oĩm formas, deumq; inter illa uerſantem, & hoc prouidentẽ, quemadmodum quæ immortalia facere non potuit (quia materia prohibeat) defendat à morte, ac ratione uitium corporis uincat. Manent enim cuncta non quia æterna ſunt, ſed quia defendũtur cura regentis. Immortalia tutore nõ egent. Hæc cõſeruat artifex, fragilitatẽ materiæ ui ſua uincens. Contemnamus oĩa quæ adeo pretioſa non ſunt, ut an ſint omnino, dubium ſit. Illud ſimul cogitemus, ſi mundũ ipſum non minus mortalem, quàm nos ſumus, prouidentia periculis eximit, poſſe tandẽ aliquatenus noſtra quoq; prouidentia longiorem prorogari huic corpuſculo morã, ſi uoluptates quibus*

*ſumes,

pars maior perit potuerimus regere et coërcere. Plato ipſe ad ſenectutem ſe diligentia pertulit. Erat quidē corpus ualidum ac forte ſortitus, et illi nomē latitudo pectoris fecerat. ſed nauigationes ac pericula multum detraxerūt uiribus, perſimonia tamen, & eorū quæ auiditatē euocant modus, & diligens ſui tutela, perduxit illum ad ſenectutē, multis prohibentibus cauſis. Nam hoc ſcis puto Platoni diligentiæ ſuæ beneficio contigiſſe, quod natali ſuo deceßit, & annum unū atq; octogeſimū impleuit ſine ulla deductione. Ideo Magi qui forte Athenis erāt immolauerunt defuncto, amplioris fuiſſe ſortis quā humanæ rati, quia cōſummaſſet perfectißimum numerum quē nouem nouies multiplicata cōponunt. Non dubito quin paratus eſſet paucos dies ex iſta ſumma & ſacrificium remittere. Poteſt frugalitas producere ſenectutem, quam ut non puto concupiſcendā, ita ne recuſandam quidē. Iucundum eſt eſſe ſecū quàm diutißimè, cum quis ſe dignum quo frueretur effecit. Itaq; de iſto feremus ſententiā, an oporteat faſtidire ſenectutis extrema, & finem non operiri, ſed manu facere. Prope eſt à timente, qui fatum ſegnis expectat, ſicut ille ultra modū deditus uino eſt, qui amphoram exiccat, & fecem quoq; exorbet. De hoc tamē quæramus, pars ſumma uitæ, utrū ea fex ſit, an liquidißimū ac purißimū quiddam, ſi modo mens ſine iniuria eſt, & integri ſenſus aīm iuuant, nec defectum & præmortuū corpus eſt. Plurimum enim refert uitam aliquis extendat an mortem. At ſi inutile miniſterijs eſt corpus, quid ni oporteat educere aīm laborantem? & fortaſſe paulò antequā debet faciendum eſt, ne cū fieri debeat facere nō poßis: & cum maius periculum ſit male uiuendi, quàm cito moriendi, ſtultus eſt qui non exigua temporis mercede, magnæ rei aleam redimit. Paucos longißima ſenectus ad mortem ſine iniuria pertulit. Multis iners uita ſine uſu iacuit ſui, Quāto deinde crudelius iudicas aliquid ex uita perdidiſſe, quāuis finiendaſ?

Noli

*Noli me inuitus audire tanquã ad te iam pertineat iſta ſententia, ſed quid dicam æſtima. Non relinquã ſenectutem, ſi me totum mihi reſeruabit, Totum autem ab illa parte meliore. At ſi cœperit concutere mentem, ſi partes eius cõuellere, ſi mihi non uitam reliquerit, ſed animam, proſiliam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiã duntaxat ſanabilem, nec officientem ãio: non afferam mihi manus propter dolorẽ, ſic mori, uinci eſt. Hunc tamen ſi ſciero perpetuo mihi eſſe patiendum, exibo, non propter ipſum, ſed quia impedimento mihi futurus eſt, ad omne propter quod uiuitur. Imbecillus eſt et ignauus, qui propter dolorem moritur: ſtultus, qui doloris cauſa uiuit. Sed in longum exeo. Eſt præterea materia quæ ducere diem poſſit. Et quomodo finem uitæ imponere poterit, qui epiſtolæ non poteſt? Vale ergo, quod libentius quàm * mortis moras lecturus es. Vale.*

*mortes meas

3

EPIST. LX. De uero & inani gaudio. Et quomodo ſapientem oporteat in periculo huius uitæ ſemper eſſe uirtutibus communitum.

MAgnam ex epiſtola tua percepi uoluptatẽ, permitte enim mihi uti uerbis publicis, nec illa ad ſignificationẽ Stoicam reuoca. Vitium eſſe uoluptatẽ credimus, Sit ſanè, ponere tamen illam ſolemus ad demonſtrandã animi hilarem affectionẽ. Scio, inquam, & uoluptatẽ (ſi ad noſtrum aluum uerba dirigimus) rem infamem eſſe, & gaudiũ niſi ſapienti non contingere. Eſt enim animi elatio, ſuis bonis uiribusq; fidentis: uulgo tamen ſic loquimur, ut dicamus magnũ gaudiũ nos ex illius cõſulatu, aut ex nuptijs, aut ex partu uxoris percepiſſe, quæ adeo non ſunt gaudia, ut ſæpe initia futuræ triſtitiæ ſint. Gaudio autem iunctum eſt non deſinere, nec in cõtraria uerti. Itaq; cũ dicat Vergilius noſter, Et mala mentis gaudia: diſertè quidem dicit, ſed parum propriè: nullum enim malum gaudiũ eſt. Voluptatibus

2

hoc nomen impoſuit, et quod uoluit expreßit: ſignificauit enim hoĩes malo ſuo lætos: tamen ego non immerito dixerã, cœpiſſe me magnam ex epiſtola tua uoluptatẽ. Quamuis enim ex iſta cauſa imperitus homo gaudeat, tamen affectũ eius impotentẽ, et in diuerſa ſtatim inclinaturũ, uoluptatẽ uoco, opiniõe falſi boni motã, immoderatã et immodicã. Sed ad propoſitũ reuertar, audi qui me in epiſtola tua delectauerit: habes uerba in poteſtate, nõ effert te oratio, nec longius quàm deſtinaſti trahit. Multi ſunt qui ad id quod nõ propoſuerant ſcribere, alicuius uerbi decore placentis uocentur: quod tibi non euenit, preſſa ſunt oĩa & rei aptata. Loqueris quantum uis, & plus ſignificas quàm loqueris. Hoc maioris rei indicium eſt, apparet aĩm quoque nil habere ſuperuacui, nil tumidi. Inuenio tamẽ translationes uerborum, ut non temerarias, ita non indecoras, * ita quæ periculum ſui fecerint. Inuenio imagines, quibus ſi quis nos uti uetat, & poëtis illas ſolis iudicat eſſe conceſſas, neminẽ mihi uidetur ex antiquis legiſſe, apud quos nondum captabatur plauſibilis oratio. Illi qui ſimpliciter & demonſtrandæ rei cauſa eloquebantur, parabolis referti ſunt, quas exiſtimo neceſſarias, non ex eadem cauſa qua poëtis, ſed ut imbecillitatis noſtræ adminicula ſint, & ut diſcentẽ & audientẽ in rem præſentem adducant. Sextium cùm maxime lego uirum acrem, Græcis uerbis, Romanis moribus philoſophantẽ, mouet me imago ab illo poſita, ire quadrato agmine exercitum, ubi hoſtis ab omni parte ſuſpectus eſt, pugnæ paratũ. Idem, inquit, ſapiens facere debet, omnes uirtutes ſuas undiq; expãdat, ut ubicunq; infeſti aliquid oritur, illic parata præſidia ſint, & ad nutum regentis ſine tumultu reſpondeant: quod in exercitibus his quos imperatores magni ordinant fieri uidemus, ut imperium ducis ſimul omnes copiæ ſentiant, ſic diſpoſitæ ut ſignũ ab uno datum, peditem ſimul equitemq; percurrat: hoc aliquanto magis neceſſarium

*nec

eſſe

eſſe nobis, Sextius ait, Illi enim ſæpe hoſtem timuere ſine cauſa, tutiſsimumq; illis iter, quod ſuſpectiſsimum fuit. Nil ſtultitia pacatũ habet. Tam ſuperne illi metus eſt, quàm infra. Vtrunq; trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt, ad oĩa pauet, imparata eſt, & ipſis terretur auxilijs. Sapiens autẽ ad omnem incurſum munitus & intentus, non ſi paupertas, non ſi luctus, non ſi ignominia, non ſi dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa: nos multa alligant, multa debilitant, diu in iſtis uitijs iacuimus, elui difficile eſt. Nõ enim inquinati ſumus ſed infecti; ne ab alia imagine ad aliam tranſeamus. Hoc quæram quod mecũ ſæpe diſpicio, quid ita nos ſtultitia tam pertinaciter teneat. Primo quia non fortiter illam repellimus, nec toto ad ſalutẽ impetu nitimur, deinde quia illa quæ à ſapientibus uiris reperta ſunt, non ſatis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leuiterq; tam magnæ rei inſiſtimus. Quemadmodum autem poteſt aliquis quantũ ſatis eſt, aduerſus uitia diſcere, qui quantum à uitijs uacat, diſcit? Nemo noſtrum in altum deſcendit, ſumma tantum decerpſimus, & exiguum temporis impendiſſe philoſophiæ, ſatis abundeq; occupatis fuit. Illud præcipue impedit, quod cito nobis placemus, ſi inuenimus qui nos bonos uiros dicat, qui prudentes, qui ſanctos, agnoſcimus. Non ſumus modica laudatione contenti, quicquid in nos adulatio ſine pudore congeſsit, tanquam debitum prendimus, optimos nos eſſe, ſapientiſsimos affirmantibus aſſentimur, cum ſciamus illos ſæpe multa mentiri. Adeò quoque indulgemus nobis, ut laudari uelimus in id, cui contraria cum maxime facimus. Mitiſsimum ille ſe in ipſis ſupplicijs audit, in rapinis liberaliſsimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperantiſsimum. Sequitur itaque, ut ideo mutari nolimus, quia nos optimos eſſe credimus. Alexander cum iam in India uagaretur, & gentes ne finitimis quidem ſatis notas, bello uaſtaret, in

obſid

obſidione cuiuſdam urbis dum circuit muros, & dũ imbecilliſsima mœnium quærit, ſagitta ictus, diu perſtitit in re, & incepta agere perſeuerauit. Deinde cum repreſſo ſanguine ſicci uulneris dolor creſceret, & crus equo ſuſpenſum paulatim obtorpuiſſet, coactus abſiſtere, omnes, inquit, iurant me Iouis *eſſe filium, ſed uulnus hoc hominem eſſe me clamat.* Idem *nos faciamus, cum pro ſua quenq; portione adulatio infatuat, dicamus, uos quidem me dicitis prudentem eſſe. Ego autem uideo quàm multa inutilia concupiſcam, nocitura optem, ne hoc quidẽ intelligo, quod animalibus ſatietas monſtrat, quis cibo debeat eſſe, quis potionis modus, quãtum capiam adhuc neſcio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non eſſe ſapientem. Sapiens ille eſt qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcuſſus cum dijs ex pari uiuit. Nunc ipſe te conſule, ſi nunquã mœſtus es, nulla ſpes animum tuũ futuri expectatione ſolicitat, ſi per dies noctesq́; par & æqualis animi tenor erecti & placentis ſibi eſt, peruenisti ad humani boni ſummam. Sed ſi appetis uoluptates, & undiq; & omnes, ſcito tantũ tibi ex ſapientia, quantũ ex gaudio deeſſe: ad hoc cupis peruenire, ſed erras, qui inter diuitias illuc uenturum eſſe te ſperas. Inter honores idem gaudiũ, inter ſolicitudines quæris? Iſta quæ ſic petis tanquam datura lætitiam ac uoluptatem, cauſæ dolorum ſunt. Omnes inquam, illi tẽdunt, ad gaudiũ, ſed unde ſtabile magnumq́; conſequãtur ignorant. Ille ex conuiuijs & luxuria. Ille ex ambitione & circumfuſa clientium turba. Ille ex amica, alius ex ſtudiorũ liberaliũ uana oſtentatione, & nihil ſanãtibus literis. Omnes iſtos oblectamẽta fallacia & breuia decipiunt, ſicut ebrietas quæ unius horæ hilarẽ inſaniã, longi tẽporis tedio penſat: ſicut plauſus & acclamationis ſecundæ fauor, qui magna ſollicitudine & partus eſt, & expiãdus. Hoc ergo cogita, hunc eſſe ſapientiæ effectũ, hanc gaudij qualitatem,* Talis *eſt ſapientis animus, qualis mun*

*mundi ſtatus ſuper lunã. Semper illic ſerenum eſt, Habes ergo quare uelis ſapiens eſſe, quia nunquam ſine gaudio eſt. Gaudium hoc non naſcitur, niſi ex uirtutum conſcientia. Non poteſt gaudere, niſi fortis, niſi iuſtus, niſi temperans. Quid ergo inquis? ſtulti ac mali non gaudent? Non magis quàm prædam nacti leones. Cum fatigauerunt ſe uino & libidinibus, cum illos nox inter * uitia defecit, cum uoluptates anguſto corpori ultra quàm capiebat ingeſtæ * ſuppurare cœperunt, tunc exclamant miſeri Vergilianum uerſum illum.*

** uina*
** ſuperare.*

Namq; ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus noſti.

Omnem luxurioſi noctem inter falſa gaudia, & quidem tanquam ſupremam agunt. Illud gaudium (quod deos deorumq; æmulos ſequitur) non interrumpitur non deſinit, deſineret, ſi ſumptum eſſet aliunde. Sed quia non eſt alieni muneris, nec arbitrij quidẽ alieni eſt. Quod non dedit fortuna, nõ eripit. Vale.

EPIST. LXI. Quod à parentibus filiis ſuperfluitas ambitioſa optatur. Et de continentia.

*QVeror, litigo, iraſcor. *Etiam nunc optas quod tibi optauit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater. Nondum intelligis quantũ mali optauerint. O quam inimica nobis ſunt uota noſtrorũ, eo quidẽ inimiciora, quò ceſſere felicius. Iam nõ admiror ſi omnia nos à prima pueritia mala ſequuntur, inter execrationes parentũ creuimus. Exaudiunt dij quoq; noſtram pro nobis uocẽ gratuitã. Quouſq; poſcemus aliquid deos, quaſi ita nondũ ipſi alere nos poßumus? Quam diu ſationibus implebimus magnarũ urbium campos? quàm diu nobis populus metet? quàm diu unius menſæ frumẽtum multa nauigia, & quidẽ non ex uno mari, ſubuehent? Taurus paucißimorũ iugerũ paſcuis impletur, una ſylua elephantis pluribus ſufficit, homo & terra paſcitur & mari. Quid ergo? tam inſatiabilem nobis natura*

** etiam num*

tura

*tura aluum dedit, cũ tã modica corpora dediſſet, ut uaſtiſſimorũ edaciſſimorumq; animaliũ auiditatẽ uinceremus? Minime. Quãtulũ eſt enim qđ naturæ datur. Paruo illa dimittitur. Non fames nobis uẽtris noſtri magno cõſtat, ſed ambitio. Hos itaq; (ut ait Saluſtius) uentri obedientes, animaliũ loco numeremus nõ hoĩm, quoſdam uerò ne animaliũ quidẽ, ſed mortuorũ. Viuit is, *qui ſe utitur. Qui uerò latitant & torpẽt, ſic in domo ſunt, quomodo in cõditiuo. Horum licet in limine ipſo nomen marmori inſcribas, mortem ſuam anteceſſerunt. Vale.*

*qui multis uſui eſt.

EPIST. LXII. Quomodo ſapiens ſemper debet habere animum paratum ad mortem.

*DEſinamus quod uolumus uelle. Ego certe id ago ſenex, eadẽ uelle, quę puer uolui. In hoc unum eunt dies, in hoc noctes, hoc opus meum eſt, hæc cogitatio, imponere ueteribus malis finem. Id ago, ut mihi inſtar totius uitæ, ſit dies. Nec me hercules tanquam ultimũ rapio, ſed ſic illum aſpicio, tanquam eſſe uel ultimus poſſit. Hoc animo tibi hanc epiſtolam ſcribo, tanquã maxime ſcribentem mors euocatura ſit. Paratus exire ſum, & ideo fruor uita, quia quàm diu futurũ hoc ſic, *nõ minus pendo? Ante ſenectutem curaui, ut bene uiuerẽ, in ſenectute, ut bene moriar. Bene autem mori eſt libenter mori. Da operam, ne quid unquam inuitus facias, quicquid neceſſe futurũ eſt. Repugnanti nõ uolenti neceſſitas eſt, in uolente neceſſitas non eſt. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbiſſimã ſeruitutis effugit, facere quod nolit. Non qui iuſſus aliquid facit, miſer eſt, ſed qui inuitus facit. Itaq; ſic animum cõponamus, ut quicquid res exiget, id uelimus, & in primis finem noſtri ſine triſtitia cogitemus, ante ad mortem quam ad uitam præparandi ſumus. Satis instructa uita eſt, ſed nos inſtrumentorum eius auidi ſumus. Deeſſe nobis aliquid uidetur, & ſemper uidebitur. Vt ſatis uixerimus, nec anni nec dies faciunt, ſed animus.*

* non nimis: al's, minimi pendo: al's, non animi pendeo.

Vixi

Vixi Lucili chariſsime quantum ſatis erat, mortem plenus expecto.

EPIST. LXIII. De ſimulata & affectata occupatione. Et quod breuiſsima ad diuitias per diuitiarum contemptum uia eſt.

MEntiuntur qui ſibi obſtare ad ſtudia liberalia turbam negotiorum uideri uolunt. Simulant occupationes & augent, & ipſi ſe occupant. Vaco mi Lucili uaco, & ubicunq; ſum, meus ſum. Rebus enim nõ me trado, ſed cõmodo, nec conſector perdendi temporis cauſas, & quocunq; conſtiti loco ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo ſalutare uerſo. Cum me amicis dedi, nõ tamen mihi abduco, nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregauit, aut cauſa ex officio nata, ſed cũ optimo quoq; ſum, ad illos in quocunq; loco, in quocunq; ſeculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium uirorum optimum mecum circumfero, & relictis conchyliatis, cum illo ſeminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? uidi nihil ei deeſſe. Cõtemnere omnia aliquis poteſt, omnia habere nemo poteſt. Breuiſsima ad diuitias per contemptum diuitiarum uia eſt. Demetrius autem noſter ſic uiuit, non tanquam contempſerit omnia, ſed tanquam alijs habenda permiſerit.

EPIST. LXIIII. Conſolatio de amico defuncto.

MOleſte fers deceſsiſſe Flaccum amicum tuum, plus tamẽ æquo dolere te nolo, Illud, ut non doleas, uix audebo exigere, & eſſe melius ſcio. Sed cui iſta firmitas animi continget, niſi iam multũ ſupra fortunam elato? Illum quoq; iſta res uellicabit, ſed tantum uellicabit. Nobis autem ignoſci poteſt prolapſis ad lachrymas, ſi non nimie decurrerunt, ſi ipſi illas repreſsimus. Nec ſicci ſint oculi amiſſo amico, nec fluant. Lachrymandum eſt, non plorandum. Durã tibi legem uideor ponere, cũ poëtarum Græcorũ maximus ius flẽdi dederit in unũ duntaxat, diẽ cũ dixerit etiã Niobẽ de cibo cogitaſſe. Quæris unde

unde ſint lamentationes, unde immodici fletus? per lachrymas argumēta deſiderij quærimus, & dolorem non ſequimur, ſed oſtēdimus. Nemo triſtis ſibi eſt. O infelicē ſtultitiā. Eſt aliqua & doloris ambitio. Quid ergo, inquis, obliuiſcar amici? Breuē illi apud te memoriā promittis, ſi cū dolore mãſura eſt. Iā iſtā frontē ad riſum quælibet fortuita res transferet. Nō differo in longius tempus, quo deſideriū omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus recidunt. Cum primum te obſeruare deſieris, imago iſta triſtitiæ diſcedet. Nūc ipſe cuſtodis dolorem tuum, ſed cuſtodienti quoq; elabitur, eoq; citius, quo eſt acrior, deſinit. Id agamus ut iucunda fiat nobis amiſſorum recordatio. Nemo libenter ad id redit, quod non ſine tormēto cogitaturus eſt. Sic tamen illud fieri neceſſe eſt, ut cum aliquo nobis morſu, amiſſorum quos amauimus nomen occurrat. Sed hic quoq; morſus habet ſuam uoluptatem. Nam ut dicere ſolebat Attalus noſter, Sic amicorum defunctorum memoria iucunda eſt, quomodo in uino nimis ueteri ipſa nos amaritudo delectat, quomodo poma quædam ſunt ſuauiter aſpera: cum uerò interuenit ſpatiū, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos uoluptas uenit, Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui eſt, eorum qui fuerunt retractatio, non ſine acerbitate quadam iuuat. Quis autē negauerit hæc acria quoq; & habentia auſteritatis aliquid, ſtomachum excitare? Ego non idem ſentio, mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda eſt: habui enim illos tanquam amiſſurus, amiſi tanquam habeam. Fac ergo mi Lucili quod tuam æquitatem decet. Deſine * beneficium naturæ male interpretari, abſtulit, ſed dedit. Ideo amicis auidè fruamur, quia quamdiu contingere hoc poſſit, incertum eſt. Cogitemus quàm ſæpe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri, quàm ſæpe eodem morantes loco non uiderimus, intelligemus plus nos temporis perdidiſſe

* beneficium fortunæ

in

in uiuis. Feras autem hos, qui cum negligentiſſime amicos habeant, miſerrime lugent, nec amant quenquam, niſi quũ perdiderint. Ideoq; tunc effuſius mœrent. Quia uerentur ne dubium ſit an amauerint, ſera indicia affectus ſui quærunt. Si alios habemus amicos, male de his & meremur & exiſtimamus, quia parum ualent in unius elati ſolatium: ſi non habemus, maiorem ipſi nobis iniuriã fecimus, quam à fortuna accepimus. Illa unũ abſtulit, nos quenquam non fecimus. Deinde ne unum quidem nimis amauit, qui plus quàm unum amare non potuit. Si quis diſpoliatus, amiſſa unica tunica, cõplorare ſe malit, quàm circumſpicere quomodo frigus effugiat, & aliquid inueniat quo tegat ſcapulas, non'ne tibi uideatur ſtultiſſimus? Quẽ amabas extuliſti, quære quem ames. Satius eſt amicũ reparare quã flere. Scio pertritũ iam hoc eſſe quod adiecturus ſum, non tamen ideo prætermittã, quia ab omnibus dictũ eſt, finem dolẽdi etiã qui conſilio nõ fecerat, tẽpore inuenit. Turpiſſimũ autem eſt in homine prudente, remediũ mœroris, laſſitudo mœrendi. Malo relinquas dolorẽ quàm ab illo relinquaris, & quãprimum id facere deſiſte, quod ſi etiã uoles, diu facere non poteris. Annũ fœminis ad lugendũ conſtituere maiores, non ut tandiu lugerent, ſed ne diutius: uiris nullũ legitimũ tempus eſt, quia nullum honeſtum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, uix retractis à rogo, uix à cadauere reuulſis, cui lachrymæ in totũ menſem durauerint? Nulla res citius in odium uenit, quàm dolor: qui recens, conſolatorem inuenit, & aliquos ad ſe adducit, inueteratus uero deridetur: nec immerito, aut enim ſimulatus, aut ſtultus eſt. Hæc tibi ſcribo, is qui Anneum Serenũ chariſſimum mihi tam immodice fleui, ut (quod minime uelim) inter exempla ſim eorum quos dolor uicit: hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi cauſam ſic lugendi fuiſſe, quod nunquam cogitaueram mori eũ ante me poſſe. Hoc

x unum

unum mihi occurrebat, minorem eſſe, & multo minorem, tanquam ordinẽ fata ſeruarent. Itaq; aßidue cogitemus, tam de noſtra quàm omniũ quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui, minor eſt Serenus meus, quid ad rem pertinet? poſt me mori debet, ſed ante me poteſt: quia nõ feci, imparatũ ſubito fortuna percußit: nunc cogito omnia & mortalia eſſe, & incerta: lege mortali hodie fieri poteſt, quicquid unquã poteſt. Cogitemus ergo Lucili charißime cito nos eò peruenturos, quò illum perueniſſe mœremus. Et fortaſſe (ſi modo ſapientiũ uera fama eſt, recipitq; nos locus aliquis) quem putamus periſſe, præmiſſus eſt. Vale.

EPIST. LXV. De efficacia ſermonis boni uiri, & de augenda doctrina priorum, & eorum ueneratione.

F*Viſti heri nobiſcum.* Poteſt *queri, ſi heri tantum: ideo adieci nobiſcum, mecum enim ſemper es. Interuenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret, nõ hic qui erumpere ex lautorum culinis, & terrere uigiles ſolet, ſed hic modicus qui hoſpites ueniſſe ſignificaret. Varius nobis ſermo fuit, ut in conuiuio, nullam rem uſq; ad exitum adducens, ſed aliunde aliò tranſiliẽs: lectus eſt deinde liber Quinti Sextij Patris, magni (ſi quid mihi credis) uiri, & (licet negẽt) Stoici. Quantum in illo, dij boni, uigoris eſt, quantũ animi? hoc non in omnibus philoſophis inuenies. Quorundam ſcripta clarum habent tantum nomen, cætera exanguia ſunt. Inſtituunt, diſputant, cauillantur. Non faciunt animum, quia non habent. Cum legeris Sextium, dices, uiuit, uiget, liber eſt, ſupra hominem eſt, dimittit me plenum ingentis fiduciæ. In quacunq; poſitione mentis ſim, cum lego hunc (fatebor tibi) libet omnes caſus prouocare, libet exclamare, Quid ceſſas fortuna, cõgredere, paratum uides. Illius animũ induo, qui quærit ubi ſe experiatur, ubi uirtutem ſuam oſtendat.*

Spumantemq;

Spumantemq́; dari pecora inter inertia uotis,
Optat aprum, aut fuluam deſcendere monte leonem.

Libet aliquid habere quod uincam, cuius patientia exercear. Nam hoc quoq; egregium Sextius habet, quod & oſtẽdet tibi beatæ uitæ magnitudinẽ, & deſperationẽ eius non faciet. Scies illam eſſe in excelſo, ſed uolenti penetrabilẽ: hoc quidem uirtus tibi ipſa præſtabit, ut illã admireris, & tamen ſperes: mihi certè temporis multũ auferre ſolet contemplatio ipſa ſapientiæ. Non aliter illã intueor obſtupefactus, quàm ipſum interim mundũ, quem ſæpe tanquam ſpectator nouus uideo. Veneror itaq; inuenta ſapientiæ, inuentoresq́; adire tanquã multorũ hæreditatẽ iuuat. Mihi iſta acquiſita, mihi laborata ſunt. Sed agamus bonũ patrẽfamiliæ, faciamus ampliora quæ accepimus, maior iſta hæreditas à me ad poſteros tranſeat. Multũ adhuc reſtat operis, multumq́; reſtabit, nec ulli nato poſt mille ſecula præcludetur occaſio aliquid adhuc adijciendi. Sed etiam ſi omnia à ueteribus inuẽta ſunt, hoc ſemper nouum erit, uſus, & inuentorũ ab alijs ſcientia & diſpoſitio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus ſanarentur oculi. Non opus eſt mihi alia quærere, ſed hæc tantum modis & temporibus aptanda ſunt. Hoc aſperitas oculorũ conleuatur, hoc palpebrarũ craſſitudo tenuatur, hoc uis ſubita & humor auertitur, hoc acuitur uiſus. Teras iſta oportet, & eligas tempus, adhibeas ſingulis modũ. Animi remedia inuenta ſunt ab antiquis, quomodo autẽ admoueantur, aut quando, noſtri operis eſt quærere. Multũ egerũt qui ante nos fuerunt, ſed nõ peregerunt. Suſpiciendi tamẽ ſunt, & ritu deorũ colendi. Quid ni ego magnorũ uirorũ & imagines habeã, incitamenta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris cauſa ſemper appellem? Quam uenerationẽ præceptoribus meis debeo, eandẽ illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si conſulem uidero

aut prætorem , omnia quibus honor haberi ſolet faciam, equo deſiliam, caput adaperiam, ſemita cedam. Quid ergo? Marcũ Catonem utrunq;, & Lælium ſapientem, & Socratem cũ Platone, & Zenonem, Cleantemq; in animum meum ſine dignatione ſumma recipiam? Ego uerò illos ueneror, & tantis nominibus ſemper aſſurgo. Vale.

EPIST. LXVI. De numero cauſarum mũdi ſecundum uarias ſententias, & quod humanus animus non hæc, ſed diuina perſpectare debet.

HEſternum diem diuiſi cum mala ualetudine, antemeridianum illa ſibi uendicauit, poſtmeridianum mihi ceßit. Itaq; lectione primũ tentaui animũ. Deinde cum hanc recepiſſet, plus illi imperare auſus ſum, imò permittere: aliquid ſcripſi, & quidẽ intentius, quàm ſoleo, dum cum materia difficili contendo, & uinci nolo, donec interuenerunt amici qui mihi uim afferrent, & tanquã ægrũ intemperantẽ coërcerent. In locum ſtili ſermo ſucceßit, ex quo eam partẽ ad te perferã, quæ in lite eſt, te arbitrũ adduximus, plus negotij habes, quàm exiſtimas. Triplex cauſa eſt, dicunt, ut ſcis Stoici noſtri, duo eſſe in rerũ natura, ex quibus omnia fiant, cauſam & materiã. Materia iacet iners, res ad omnia parata, ceſſatura, ſi nemo moueat. Cauſa autẽ id eſt ratio, materiã format, & quocũq; uult uerſat, ex illa uaria opera producit. Eſſe debet ergo unde aliquid fiat: deinde à quo fiat: hoc cauſa eſt, illud materia. Omnis ars imitatio eſt naturæ, itaq; quod de uniuerſo dicebã, ad hæc transfer quæ ab homine facienda ſunt. Statua & materiã habuit quæ pateretur artificiũ, & artificem qui materiæ daret faciẽ. Ergo in ſtatua materia æs fuit, cauſa artifex. Eadẽ cõditio rerũ omniũ eſt, ex eo cõſtat quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet unã cauſam eſſe, id quod facit. Cauſam Ariſtoteles putat tribus modis dici, Prima, inquit, cauſa eſt ipſa materia, ſine Cauſæ ſunt quatuor.

qua

qua nihil poteſt effici. Secunda opifex. Tertia forma, quæ unicuiq; operi imponitur, tanquã ſtatuæ. Nã hãc Ariſtoteles *idos uocat. Quarta quoq;, inquit, his accedit, propoſitũ totius operis. Quid ſit hoc, aperiã. Aes prima ſtatuæ cauſa eſt, nunquã enim facta eſſet, niſi fuiſſet id ex eo quo funderetur, ducere-tur'ue. Secũda cauſa artifex eſt, non potuiſſet enim æs illud in habitũ ſtatuæ figurari, niſi acceßiſſent peritæ manus. Tertia cauſa eſt forma, neq; enim ſtatua iſta* Doryphoros *aut* Diadumenos *uocaretur, niſi hæc illi eſſet impreſſa ſpecies. Quarta cauſa eſt faciẽdi propoſitũ, nã niſi hoc fuiſſet, facta nõ eſſet. Quid eſt propoſitũ? quod inuitauit artificẽ, quod ille ſecutus fecit.* Vel *pecunia eſt hoc, ſi uenditurus fabricauit, uel gloria, ſi laborauit in nomen, uel religio, ſi donũ tẽplo parauit.* Ergo *& hæc cauſa eſt propter quã fit.* An *non putas inter cauſas facti operis numerandũ, quo remoto factũ nõ eſſet?* His *quintam* Plato *adijcit exemplar, quã ipſe* Ideã *uocat, hoc eſt enim ad quod reſpiciens artifex, id quod deſtinabat efficit.* Nihil *autẽ ad rem pertinet, utrũ foris habeat exemplar, ad quod referat oculos: an intus, quod ibi ipſe concepit & poſuit.* Hæc *exemplaria rerũ omniũ deus intra ſe habet, numeroſq; uniuerſorũ quæ agẽda ſunt, & modos mente complexus eſt, plenus his figuris eſt, quas* Plato Ideas *appellat, immortales, immutabiles, infatigabiles.* Itaque *homines quidem pereunt, ipſa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet, & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur.* Quinque *ergo cauſæ ſunt, ut* Plato *dicit.* Id *ex quo, id à quo, id in quo, id ad quod, id propter quod.* Nouißime *id quod ex his eſt: tanquam in ſtatua (quia de hac loqui cœpimus)* Id *ex quo, æs eſt,* Id *à quo artifex eſt,* Id *in quo, forma eſt, quæ aptatur illi,* Id *ad quod, exemplar eſt quod imitatur is qui facit,* Id *propter quod, facientis propoſitum eſt.* Id *quod ex iſtis eſt, ipſa ſtatua.* Hæc *omnia,*

mundus quoq; (ut ait Plato) habet. Faciēs hic deus eſt: ex quo fit, hæc materia eſt: forma hæc eſt habitus, & ordo mundi quē uidemus. Exēplar ſcilicet ad quod deus hanc magnitudinē operis pulcherrimi fecit: propoſitum propter quod fecit. Quæris quid ſit propoſitū Deo? Bonitas, Ita certè Plato ait, quæ Deo faciendi mundum cauſa fuit? bonus eſt, bona fecit, bono nulla cuiuſquam boni inuidia eſt. Fecit itaq; quam optimū potuit. Fer ergo iudex ſentētiam, & pronuncia, quis tibi ueriſimillimum uideatur dicere, non quis uerū dicat. Id enim tam ſupra nos eſt, quàm ipſa ueritas. Hæc quæ ab Ariſtotele et Platone ponitur, turba cauſarū, aut nimium multa, aut nimiū pauca cōprehendit. Nam ſi quocunq; remoto quid effici non poteſt, id cauſam iudicant eſſe faciendi, pauca dixerunt: ponant inter cauſas tempus, nil ſine tēpore poteſt fieri, ponant locum, ſi non fuerit ubi fiat aliquid, ne fiet quidem: ponant motū: nil ſine hoc nec fit nec perit, nulla ſine motu ars, nulla *mutatio eſt. Sed nos nunc primam & generalem cauſam quærimus, hæc ſimplex eſſe debet. Nam & materia ſimplex eſt. Quærimus quid ſit cauſa, Ratio faciens, id eſt deus. Ita enim quæ nunc retuli, nō ſunt multæ & ſingulæ cauſæ, ſed ex una pendēt, ex ea quæ facit. Formā dicis cauſam eſſe, hanc imponit artifex operi, pars cauſæ eſt, nō cauſa, Exēplar quoq; nō eſt cauſa, ſed inſtrumentū cauſæ neceſſarium. Sic neceſſariū eſt exēplar artifici, quomodo ſcalprū, quomodo lima, ſine his procedere ars nō poteſt, non partes tamen hæc artis, aut cauſæ ſunt. Propoſitum, inquit, artificis propter quod ad faciendum aliquid accedit, cauſa eſt: ut ſit cauſa nō eſt efficiens cauſa, ſed ſuperueniens. Hæ autē innumerabiles ſunt, nos de cauſa quærimus generali. Illud uerò non pro ſolita ipſis ſubtilitate dixerunt, totū mundum & conſummatū opus cauſam eſſe, multū enim intereſt inter opus & cauſam operis. Aut fer ſententiam, aut (quod facilius in eiuſmodi rebus eſt) nega

*imitatio

tibi

tibi liquere, & nos reuerti iube. Quid te, inquis, delectat tempus inter iſta conterere, quæ tibi nullum affectũ eripiunt nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius ſcrutor. Deinde hunc mundum, Nec ego hoc quidem tẽpus (ut exiſtimas) perdo. Iſta enim omnia ſi nõ concidantur, nec in hanc ſubtilitatem inutilem diſtrahantur, attollunt & leuant animũ, qui graui ſarcina preſſus, explicari cupit, et reuerti ad illa quorũ fuit. Nam corpus hoc animi pondus ac pœna eſt, premente illo urgetur, in uinculis eſt niſi acceßit philoſophia, & illum reſpirare rerũ naturæ ſpectaculo iußit, & à terrenis dimiſit ad diuina. Hæc libertas eius eſt, hæc euagatio, ſubducit interim ſe cuſtodiæ in qua tenetur, et cœlo reficitur. Quemadmodũ artifices cùm alicuius rei ſubtilioris *intentione oculos defatigãt, ſi malignum & non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: ſic animus in hoc triſti & obſcuro domicilio cluſus, quoties poteſt apertum petit, & in rerum naturæ cõtemplatione requieſcit. Sapiens aſſectatorq; ſapiẽtiæ adhæret quidem in corpore ſuo, ſed optima ſui parte abeſt, & cogitationes ſuas ad ſublimia intendit, et uelut ſacramẽto rogatus, hoc quod uiuit ſtipendium putat, & ita formatus eſt, ut illi nec amor uitæ nec odium ſit, patiturq; mortalia, quãuis ſciat ampliora ſupereſſe. Interdices mihi inſpectionem rerum naturæ, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quærã quæ ſint initia uniuerſorũ, quis rerum formator, quis oĩa in *uno merſa, & materia inerti conuoluta diſcreuerit? Non quærã quis ſit artifex huius mundi, qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem uenerit, quis ſparſa collegerit, confuſa diſtinxerit, *nimia deformitate latentibus faciem diuiſerit: unde lux tanta fundatur, ignis ſit, an aliquid igne lucidius? Ego iſta nõ quæram? ego neſciã unde

*inſpectione

*imo

*in una

deſcenderim? ſemel hæc mihi uidenda ſint, an ſæpe. Neſciã quò hinc iturus ſim? quæ ſedes expectat animã ſolutam legibus ſeruitutis humanæ? Vetas me cœlo intereſſe, id eſt iubes me uiuere capite demiſſo? Maior ſum & ad maiora genitus, quàm ut mancipium ſim mei corporis: quod equidem non aliter aſpicio quàm uinculum libertati meæ circundatum. Hoc itaq; oppono fortunæ, in quo reſiſtat, nec per illud ad me ullum tranſire uulnus ſino. Quicquid in me poteſt iniuriã pati, hoc eſt in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat, nunquã me caro iſta compellet ad metum, nũquam ad indignam bono ſimulationẽ, nunquam in honorẽ huius corpuſculi mentiar. Cũ uiſum fuerit diſtrahabam cũ illo ſocietatẽ, & nunc tamẽ dum hæremus, nõ erimus æquis partibus ſocij, animus ad ſe omne ius ducet. Contẽptus corporis ſui, certa libertas eſt. Vt ad propoſitũ reuertar, huic libertati multũ conferet, et illa de qua modo loquebamur, inſpectio. Nẽpe uniuerſa ex materia & ex deo conſtant. Deus iſta temperat quæ circumfuſa rectorem ſequuntur, & ducem. Potentius autẽ eſt quod facit, quod eſt Deus, quàm materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod eſt illic materia, id in nobis corpus eſt, Seruiant ergo deteriora melioribus, fortes ſimus aduerſus fortuita, non contremiſcamus iniurias, non uulnera, non uincula, non egeſtatem. Mors quid eſt? aut finis eſt, aut tranſitus: nec deſinere timeo, idem eſt enim quod non cœpiſſe: nec tranſire, quia nuſquam tam anguſtè ero. Vale.

IN LIB. OCTAVVM ANNOT.

1 Pro moras, habebat conſulta, an recte uide.

2 Pro, ad noſtrum aluum, Rodulphus legendum putat, ad noſtrum album, ut intelligas ad iudicium Stoicorum. Et magnopere placet Rodulphi ſententia.

3 Pro eadem uelle, erat. ne eadem uelle uidear. Indidem uerſic. 5. pro maxime, cum maxime.

L. ANN

LVCII ANNAEI SE-NECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. IX.

EPIST. LXVII. Notat eos qui tres gradus bonorum faciunt, dicens tantum unum bonum abſolutum eſſe, ſcilicet uirtutem incapacem augmenti uel * decrementi, ex qua bona ſunt paria. *detrimenti,

CLARANVM *condiſcipulum meum uidi poſt multos annos, non puto expectas ut adijciã ſenem, ſed mehercules uiridem aĩo ac uigentem, & cũ corpuſculo ſuo colluctantem. Iniquè enim ſe natura geßit, et talem aĩm male collocauit: aut fortaſſe uoluit hoc ipſum nobis oſtendere, poſſe ingenium fortißimum ac beatißimum ſub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta, & ad cætera contemnenda à contemptu ſui uenit. Errare mihi uiſus eſt qui dixit,*

Gratior eſt pulchro ueniens è corpore uirtus.

Nullo enim honeſtamẽto eget, ipſa & magnũ ſui decus eſt, & corpus ſuũ cõſecrat. Certè Claranũ noſtrũ cœpi intueri, formoſus mihi uidetur, et tã rectus corpore q̃ eſt aĩo. Poteſt ex caſa uir magnus exire, poteſt, & ex deformi humiliq; corpuſculo, formoſus aĩus ac magnus. Quoſdã itaq; uidetur mihi in hoc natura tales generare, ut approbet uirtutẽ omni loco naſci. Si poſſet per ſe nudos ædere aĩos, feciſſet nũc quod amplius eſt facit: quoſdã enim ædit corporibus impeditos, ſed nihilominus perrumpẽtes obſtantia. Claranus mihi uidetur in exẽplar æditus, ut ſcire poſſemus nõ deformitate corporis fœdari aĩm, ſed pulchritudine animi corpus ornari. Quamuis aũt paucißimos unà fecerimus dies, tamẽ multi nobis ſermones fuerũt, quos ſubinde egerã et ad te permittam. Hoc primo die quæſitũ eſt, quomodo

poſſint tria bona eſſe,ſi triplex eorũ conditio eſt? Quædam(ut noſtris uidetur) prima bona ſunt,tanquam gaudium,pax,ſalus patriæ. Quædam ſecũda in materia infelici expreſſa,tanquam tormentorum patientia, & in morbo graui temperantia. Illa bona directo optamus nobis,hæc ſi neceſſe erit.Sũt adhuc tertia, tanquam modeſtus inceſſus & cõpoſitus,ac probus uultus, & conueniens prudenti uiro geſtus. Quomodo iſta * inter ſe tria eſſe poſſint,cum alia optauda ſint,alia auerſandæ Si uolumus iſta diſtinguere, ad primum reuertamur, & conſideremus id quale ſit. Animus intuens uera,peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione ſed ex natura precia rebus imponens, toti ſe inſerens mundo,et in oẽs eius actus contemplationem ſuam mittens, cogitationibus actionibusq; intentus, ex æquo magnus ac uehemens,aſperis blandisq; pariter inuictus, neutri ſe fortunæ ſubmittens,ſupra omnia quæ cõtingunt acciduntq;,eminens, pulcherrimus cũ decore, cum uiribus ſanus ac ſiccus,imperturbatus,intrepidus,quem nulla uis frangat,quem nec attollant fortuita nec deprimãt.Talis animi uirtus eſt,hæc eius facies, ſi ſub unum ueniat aſpectũ, & ſemel tota ſe oſtendat. Cæterum multæ eius ſpecies ſunt,quæ pro uitæ uarietate & pro actionibus explicantur, nec minor fit aut maior ipſa. Decreſcere enim ſummũ bonum nõ poteſt, nec uirtuti ire retro licet:ſed in alias atq; alias qualitates cõuertitur:ad rerum quas actura eſt habitũ figurata, quicquid attingit,in ſimilitudinẽ ſui adducit & * cingit:actiones,amicitias,interdum domus totas, quas intrauit diſpoſuitq;, condecorat: quicquid tractauit, id amabile,conſpicuum,mirabile facit.Itaq; uis eius et magnitudo ultra non poteſt ſurgere,quando incrementũ maximo non eſt. Nihil inuenies rectius recto,nõ magis quàm uerius uero,quàm tẽperato tẽperatius:omnis in modo eſt uirtus,modus certa mẽſura eſt.Conſtantia non habet quò procedat,non magis quàm

*utraq; bona

*tingit:aliâs fingit:

fidu

fiducia, aut ueritas, aut fides, Quid accedere perfecto poteſt? Nihil. Aut perfectũ nõ erat, cui acceßit. Ergo ne uirtuti quidẽ, cui ſi quid adijci poteſt, defuit. Honeſtũ quoq; nullã acceßionẽ recipit, honeſtũ eſt enim propter quod illa quæ retuli. Quid porro decorũ, & iuſtũ, & legitimũ? nõ eiuſdem eſſe formæ putas, certis terminis cõprehẽſum? Creſcere poſſe imperfectæ rei ſignũ eſt, bonũ omne in eaſdẽ cadit leges, iũcta eſt priuata & publica utilitas, tã me hercules, quàm inſeparabile eſt, laudãdũ petendumq;. Ergo uirtutes inter ſe pares ſunt, & opera uirtutũ, & omnes homines quibus illa cõtigere. Satorũ uerò animaliumq; uirtutes, cum mortales ſint, fragiles quoq; caducæq;, & incertæ, exiliũt reſiduntq;, & ideo nõ eodẽ pretio æſtimãtur, quia una inducitur humanis uirtutibus regula, una enim eſt ratio recta ſimplexq;. Nihil eſt diuino diuinius, cœleſti cœleſtius. Mortalia eminent, cadunt: deterũtur, creſcunt: exhauriuntur, implentur. Itaq; illis in tã incerta ſorte inæqualitas eſt. Diuinorum una natura eſt. Ratio autẽ nihil aliud eſt, quàm in corpus humanum pars diuini ſpiritus merſa. Si ratio diuina eſt, nullum autem bonum ſine ratione eſt, bonum omne diuinum eſt. Nullum porro inter diuina diſcrimẽ eſt, ergo nec inter bona. Paria itaq; ſunt, & gaudium, & fortis atq; obſtinata tormentorum perpeßio. In utroq; enim eadem eſt animi magnitudo, ſed in altero remiſſa & laxa, in altero pugnax & intenta. Quid tu nõ putas, parem eſſe uirtutem eius qui fortiter hoſtiũ mœnia expugnat, & eius qui obſidionem patiẽtißime ſuſtinet? Et magnus Scipio qui Numantiã claudit et comprimit, cogitq; inuictas manus in exitiũ ipſas ſuum uerti: & magnus ille obſeſſorum animus, qui ſcit non eſſe clauſum, cui mors aperta eſt, & in complexu libertatis expirat. Aeque reliqua quoq; inter ſe paria ſunt, trãquillitas, ſimplicitas, liberalitas, cõſtantia, æquanimitas, tolerantia, omnibus enim iſtis una uirtus ſubeſt, quæ

anim

animum rectum & indeclinabilẽ præſtat. Quid ergo? nihil intereſt inter gaudiũ, & dolorum inflexibilem patientiã? Nihil, *quantũ ad ipſas uirtutes: plurimum inter illa, in quibus uirtus utraq; oſtenditur.* In *altero nanq; naturalis eſt animi remiſsio ac laxitas, in altero contra naturã dolor.* Itaq; *media ſunt hæc, quæ plurimum interualli recipiunt.* Virtus *in utraq; par eſt.* Virtutem *materia non mutat, nec peiorẽ facit dura & difficilis, nec meliorẽ hilaris & læta.* Neceſſe *eſt ergo æqualia ſint bona utraq;, quia nec hic poteſt ſe melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus: duo uerò quibus nihil fieri melius poteſt, paria ſunt.* Nam *ſi quæ extra uirtutem poſita ſunt, aut minuere illam, aut augere poſſunt, deſinit unum bonũ eſſe, quod honeſtum eſt. Si hoc cõceſſeris, omne honeſtũ perit. Quare? dicam, quia nihil honeſtum eſt, quod ab inuito, quod à coacto fit. Omne honeſtũ uoluntariũ eſt. Admiſce illi pigriciã, querelã, tergiuerſationẽ, metũ, quod habet in ſe optimum perdidit, ſibi placere.* Nõ *poteſt honeſtum eſſe, quod non eſt liberum.* Nam *quod timet, ſeruit.* Honeſtum *omne ſecurũ eſt, tranquillum eſt. Si recuſat aliquid, ſi complorat, ſi malum iudicat, perturbationem recipit, & in magna diſcordia uolutatur. Hinc enim ſpecies recti uocat, illinc ſuſpitio mali retrahit.* Itaq; *qui honeſte aliquid facturus eſt, quicquid opponitur, id etiamſi incommodum putat, malum non putat, uelut libens faciat.* Omne *honeſtum iniuſſum, incoactumq; eſt, ſyncerum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco reſponderi poſsit, hoc nobis perſuadere conaris, nihil intereſſe, utrũ aliquis in gaudio ſit, an in eculeo iaceat, & tortorem ſuum laſſet. Poteram reſpondere quod* Epicurus *ait, Sapientẽ ſi in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturũ, dulce eſt, & ad me nil pertinet. Quid miraris, ſi ego paria bona dico, unius in conuiuio iacentis, alterius inter tormenta fortiſsimè ſtantis cùm (quod incredibilius eſt) dicat*

Epicurus,dulce eſſe torqueri. Et *hic reſpondeo plurimũ intereſſe inter gaudiũ & dolorem.* Si *quæratur electio,alterum petam,alterum uitabo.* Illud *ſecundum naturam eſt, hoc contra.* Q*uãdiu ſic æſtimantur, magno inter ſe diſsident ſpatio.* Cum *uerò ad uirtutẽ uentũ eſt,utraq; par eſt,& quæ per læta procedit,& quæ per triſtia.* Nullum *habent momentũ uexatio & dolor,& quicquid aliud incõmodi eſt, uirtute enim obruitur.* Q*uemadmodum* minuta lumina claritas ſolis obſcurat,ſic dolores, moleſtias, iniurias, uirtus magnitudine ſua elidit, atq; opprimit, & quocunq; affulſit, ibi quicquid ſine illa apparet, extinguitur,nec magis ullam portionem habent incõmoda, cũ in uirtutem inciderint,quam in mari nimbus.* Hoc *ſcias ita eſſe ad omne pulchrum,uir bonus ſine ulla cunctatione percurret, ſtet illic licet carnifex, ſtet tortor atq; ignis,perſeuerabit, nec quid paſſurus,ſed quid facturus ſit aſpiciet, & ſe honeſtæ rei tanquam bono uiro credet, utilem illam ſibi iudicabit, tutam, proſperam.* Eundem *ergo locum habebit apud illum honeſta res,ſed triſtis atq; aſpera,quẽ uir bonus,pauper, aut exul, ac pallidus.* Agedum *pone ex alia parte uirum bonum, diuitijs abundantem,ex altera nihil habentem, ſed in ſe omnia, uterq; æquè bonus uir erit,etiam ſi fortuna diſpari utetur.* Idem *(ut dixi)in rebus iudiciũ eſt,quod in hominibus.* Aequè *laudabilis eſt uirtus in corpore ualido ac libero poſita, quàm in morbido ac uincto.* Ergo *tua quoq; uirtus non magis laudabilis, ſi corpus illæſum tibi & integrum fortuna præſtiterit, quàm ſi ex aliqua parte mutilatum.* Alioqui *hoc erit,ex ſeruorum habitu dominũ æſtimare.* Omnia *enim iſta in quæ dominũ caſus exercet,ſeruilia ſunt,pecunia & corpus,& honores,imbecilla,fluida,mortalia,poſſeſsiones incertæ.* Illa *rurſus libera & inuicta opera uirtutis,quæ nõ ideò magis appetenda ſunt, ſi benignius à fortuna tractantur, nec minus ſi aliqua rerũ iniquitate premuntur.*

*al.minora

muntur. Quod amicitia in hominibus eſt, hoc in rebus appetitio eſt. Non puto magis amares uirũ bonũ locupletẽ, quàm pauperẽ, nec robuſtũ & lacertoſum, quàm gracilem & languidi corporis. Ergo ne rem quidẽ magis appetes hilarẽ aut pacatã, quàm diſtractam & operoſam: & ſi hoc eſt, magis diliges ex duobus æquè bonis uiris nitidum & unctum, quàm pulucrulentum & horrentẽ. Deinde hucuſq; peruenies, ut magis diligas integrũ omnibus membris & illæſum, quàm debilem aut luſcum. Paulatim faſtidiũ tuum illo uſq; procedet ut ex duobus æquè iuſtis ac prudentibus comatũ & criſpulũ malis, quã recaluaſtrum. Vbi pàr eſt in utroq; uirtus, non cõparet aliarum rerum inæqualitas. Omnia enim alia, non partes, ſed acceſſiones ſunt. Nam quis tam iniquã cenſurã inter ſuos agit, ut filium ſanum quàm ægrum magis diligat? procerum'ue & excelſum quàm breuem & modicũ? Fœtus ſuos non diſtinguunt feræ, & ſe in alimentũ pariter omnium ſternũt. Aues ex æquo partiũtur cibos. Vlyſſes ad Ithacæ ſuæ ſaxa ſic properat, quemadmodum Agamẽnon ad Mycenarũ nobiles muros. Nemo enim patriã (quia magna eſt) amat, ſed quia ſua. Quorſus hæc pertinent? ut ſcias uirtutẽ omnia opera ſua, uelut fœtus ſuos iiſdẽ oculis intueri, æquè indulgere omnibus & quidem impenſius, laborantibus. Quoniã quidem etiã parentũ amor, magis in ea quorum miſeretur inclinat. Virtus quoq; opera ſua quæ uidet affici & premi non magis amat, ſed parentũ bonorum more, magis cõplectitur ac fouet. Quare non eſt ullum bonũ altero maius? quia nõ eſt quicquã apto aptius, quia plano nihil eſt planius. Nõ poteſt dicere, hoc magis par eſt alicui quàm illud, ergo nec honeſto honeſtius quicquã eſt. Quod ſi par omniũ uirtutum natura eſt, tria genera bonorum in æquo ſunt. Ita dico, in æquo eſt, moderate gaudere, & moderate dolere. Lætitia illa nõ uicit hãc animi firmitatẽ ſub tortore gemitus deuorantem.

tem. Illa bona optabilia ſunt, hæc mirabilia, utraq; nihilominus paria, quia quicquid incõmodi eſt, uelamento maioris boni tegitur. Quiſquis hæc imparia iudicat, ab ipſis uirtutibus áuertit oculos, & exteriora circumſpicit. Bona uera idẽ pendent, idẽ patent, illa falſa multũ habent uani. Itaq; ſpecioſa & magna contra uiſentibus, cum ad pondus reuocata ſunt, fallunt. Ita eſt mi Lucili quicquid uera ratio cõmendat, ſolidũ & æternum eſt, firmat animum, attollitq;, ſemper futurum in excelſo. Illa quæ temerè laudantur, & uulgi ſententia bona ſunt, inflant inanibus lætos. Rurſus ea quæ timentur tanquam mala, iniiciunt formidinẽ mentibus, & illas non aliter quã animalia ſpecies periculi agitant. Vtraq; res ergo ſine cauſa animũ & diffundit & mordet, nec illa gaudio, nec hæc metu digna eſt, ſola ratio immutabilis & iudicij tenax eſt. Nõ enim ſeruit, ſed imperat ſenſibus. Ratio rationi par eſt, ſicut rectũ recto, ergo & uirtus nõ aliud quam recta ratio. Omnes uirtutes rationes ſunt. Rationes ſunt, ſi rectæ ſunt. Si rectæ ſunt, & pares ſunt. Qualis ratio eſt tales & actiones ſunt, ergo omnes pares ſunt. Nam cũ ſimiles rationi ſint, ſimiles & inter ſe ſunt: pares autẽ actiones inter ſe eſſe dico, quia rectæ ſunt & honeſtæ. Ceterũ magna habebũt diſcrimina, uariante materia, quæ modo latior eſt, modo anguſtior, modo illuſtris, modo ignobilis, modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen iſtis, id quod optimũ eſt, par eſt, tãquã uiri boni, omnes pares ſunt, qui boni ſunt, ſed habent differentias ætatis, alius ſenior, alius iunior. Habent corporis, alius formoſus, alius deformis eſt. Habẽt fortunæ, ille diues, hic pauper eſt, Ille gratioſus, potẽs, urbibus notus & populis: ignotus hic pleriſq; & obſcurus. Sed per illud quod boni ſunt, pares ſunt. De bonis ac malis ſenſus nõ iudicat, quid utile ſit, quid inutile ignorat. Nõ poteſt ferre ſententiam, niſi in rem præſentem perductus eſt, nec futuri prouidus eſt,

eſt,nec præteriti memor,quid ſit cõſequens neſcit. Ex *hoc autem rerum ordo ſeriesq; cõtexitur, & unitas uitæ in perfectũ itura.* Ratio *ergo arbitra eſt bonorum ac malorum,aliena & externa pro uilibus habet,& ea quæ neq; bona ſunt neq; mala,acceßiones minimas ac leuißimas iudicat, omne illi bonũ in animo eſt.* Cæterum *bona quædam prima exiſtimat,ad quæ ex propoſito uenit,tanquam uictoriam,bonos liberos,patriæ ſalutem:quædã ſecunda, quæ non apparent niſi in rebus aduerſis, tanquam æquo animo pati morbũ magnum, exilium.* Quædã *media,quæ nihilo magis ſecundum naturam ſunt,quàm contra naturam,tanquam prudenter ambulare,compoſite ſedere.* Nõ *enim minus ſecundum naturã eſt ſedere, quàm aut ſtare aut ambulare.* Duo *illa ſuperiora bona diuerſa ſunt.* Prima *enim ſecundum naturã ſunt,gaudere liberorum pietate, patriæ incolumitate.* Secunda *contra naturã ſunt,fortiter obſtare tormentis,& ſitim perpeti,morbo urente præcordia.* Quid *ergo,aliquid contra naturam bonũ eſt?* Minime. Sed *illud aliquando cõtra naturam eſt,in quo bonũ illud exiſtit: uulnerari enim,& ſubiecto igne tabeſcere,& aduerſa ualetudine affligi,cõtra naturam eſt,ſed inter iſta ſeruare animũ infatigabilem,ſecundum naturam eſt.* Et *ut quod uolo exprimã breuiter, materia boni aliquando contra naturam,at bonum nunquam: quoniam bonum ſine ratione nullum eſt, ſequitur autem ratio naturam.* Quid *eſt ergo ratio? naturæ imitatio.* Quid *eſt ſummum hominis bonum? ex naturæ uoluntate ſe gerere.* Non *eſt,inquit,dubium,quin felicior pax ſit nunquam laceßita,quàm multorum parta ſanguine.* Non *eſt dubium,inquit,quin felicior ſit inconcuſſa ualetudo, quàm ex grauibus morbis & extrema minitantibus in tutum ui quadam patientiæ inducta.* Eodem *modo non erit dubium, quin maius bonum ſit gaudium, quàm obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus uulnerũ aut ignium?*

Minime

Minime, illa enim quæ fortuita ſunt, plurimũ diſcriminis recipiunt, æſtimãtur enim utilitate ſumẽtiũ. Bonorũ unũ propoſitũ eſt, cõſentire naturæ. Hoc cõtingere in oĩbus par eſt. Cũ alicuius in ſenatu ſentẽtiã ſequimur, nõ poteſt dici, ille magis aſſentitur q̃ ille, ab oĩbus in eandẽ ſentẽtiã itur. Idẽ de uirtutibus dico, oẽs naturæ aſſentiũtur. Idẽ de bonis dico, oĩa naturæ aſſentiũtur. Alter adoleſcẽs deceſsit, alter ſenex, aliquis præter hos infans, cui nihil amplius contigit, quàm proſpicere uitã. Omnes hi æquè fuere mortales, etiam ſi mors aliorũ longius uitã paſſa eſt procedere, aliorũ in medio flore præcidit, aliorũ interrupit principia. Alius inter cœnandũ ſolutus eſt, alterius continuata mors ſomno eſt, aliquẽ concubitus extinxit. His oppone ferro transfoſſos, aut exanimatos ſerpentũ morſu, aut fractos ruina, aut per longam neruorum contractionẽ extortos minutatim. Aliquorũ melior dici, aliquorũ poteſt peior exitus, mors quidẽ omniũ par eſt: per quæ uenit, diuerſa ſunt, id in quod deſinũt, unũ eſt: mors nulla maior aut minor eſt, habet enim eundem in omnibus modũ, finiſſe uitã. Idem tibi de bonis dico, hoc bonum inter meras uoluptates eſt, hoc inter triſtia & acerba, illud fortunæ indulgentiam rexit, hoc uiolentiam domuit, utrunque æquæ bonũ eſt, quãuis illud plana emolliuerit, hoc aſpera. Idẽ finis omniũ eſt, bona ſunt, laudanda ſunt, uirtutẽ rationemq́; comitantur, uirtus æquat inter ſe, quicquid agnoſcit. Nec eſt quod hoc inter noſtra placita mireris, apud Epicurum duo bona ſunt, ex quibus ſummum illud beatumq́; cõponitur, ut corpus ſine dolore ſit, animus ſine perturbatione. Hæc bona non creſcunt, ſi plena ſunt. Quo enim creſcet, quod plenũ eſt? Dolore corpus caret, quid ad hanc accedere indolentiã poteſt? Animus conſtat ſibi, & placidus eſt, quid accedere ad hanc tranquillitatem poteſt? Quemadmodum ſerenitas cœli non recipit maiorem adhuc claritatem, in ſynceriſsimum nitorẽ repurgata: ſic

hominis corpus animumq́; curãtis, & bonum ſuum ex utroq; nectentis, perfectus eſt ſtatus, & ſummã uoti ſui inuenit, ſi nec æſtus animo eſt, nec dolor corpori. Si quæ extra blandimenta contingunt, non augent ſummũ bonum, ſed (ut ita dicam) condiunt & oblectant: abſolutũ enim illud humanæ naturæ bonũ, corporis & animi pace contentũ eſt. Dabo apud Epicurũ tibi *etiam nunc ſimillimã huic noſtræ diuiſionẽ bonorũ.* Alia enim *ſunt apud illũ, quæ malit contingere ſibi, ut corporis quietem ab omni incommodo liberã, & animi remiſsionem, bonorum ſuorũ contemplatione gaudentis.* Alia *ſunt, quæ quamuis nolit accidere, nihilominus & laudat & cõprobat, tanquã illã, quã paulo ante dicebam, malæ ualetudinis, & dolorũ grauiſsimorum perpeſsionẽ, in qua* Epicurus *fuit illo ſummo ac* * *fortiſsimo die ſuo: ait enim ſe ueſicæ & exulcerati uentris tormenta tolerare, ulteriorẽ doloris acceſsionẽ non recipientia, eſſe nihilominus ſibi illũ beatũ diem : beatũ autem agere, niſi qui eſt in ſummo bono, non poteſt.* Ergo *& apud* Epicurum *ſunt hæc bona, quæ malles non experiri, ſed quia ita res tulit, & amplexanda & laudanda & exæquanda ſummis ſunt.* Non *poteſt dici hoc non eſſe par maximis bonũ, quod beatæ uitæ clauſulã impoſuit, cui* Epicurus *extrema uoce gratias egit.* Permitte *mihi mi* Lucili, *uirorũ optime, aliquid audacius dicere, ſi ulla bona maiora eſſe alijs poſſent, hæc ego quæ triſtia uidentur, mollibus illis & delicatis prætuliſſem.* Maius *eſt enim* * *perſtrinxiſſe difficilia, quàm læta moderari.* Eadẽ *ratione fit, ſcio, ut aliquis felicitatem bene, & calamitatẽ fortiter, ferat.* Aeque *fortis eſſe poteſt, qui pro uallo ſecurus excubuit, nullis hoſtibus caſtra tentantibus : & qui ſucciſis poplitibus in genua ſe excepit, nec arma dimiſit?* Macte *uirtute eſto, ſanguinolentis & ex acie redeuntibus, dicitur.* Itaq; *hæc magis laudauerim bona exercitata & fortia, & cum fortuna rixata.* Ego *nõ dubito,*

** fortunatiſsimo*

**perfringere*

*bito, quin magis laudem truncã illam & retorridam manum Mutij, quàm cuiuslibet fortiſſimi ſaluam. Stetit hoſtium flammarumq; contemptor, & manũ ſuam in hoſtili foculo diſtillantem perſpectauit, donec Porſenna, cuius pœnæ fauebat, glòriæ inuidit, & ignem inuito eripi iuſſit. Hoc bonum quid ni inter prima numerem, tantoq; maius putem, quàm illa ſecura & intentata fortunæ, quanto rarius eſt hoſtem amiſſa manu uixiſſe, quàm armata? Quid ergo, inquis, hoc bonum tibi optabis? Quid ni? hoc enim, niſi qui poteſt & optare, non poteſt facere. An potius optem ut * male laxandos articulos exoletis meis* z. *porrigam, ut muliercula, aut aliquis in mulierculam ex uiro* * malaxãdos *uerſus, digitulos meos ducat? Quid ni ergo feliciorẽ putẽ Mutiũ, qui ſic tractauit ignẽ, quaſi illã manũ tractatori præſtitiſſet? In integrũ reſtituit, quicquid errauerat. Cõfecit bellũ inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos uicit.* Vale.

EPIST. LXVIII. Quomodo omne bonum eſt optabile.

*VT à communibus initium faciam, Ver aperire ſe cœpit, ſed iam inclinatum in æſtatẽ, quo tẽpore calere debebat, intepuit, nec adhuc illi fides eſt, ſæpe enim in hyemem reuoluitur. Vis ſcire quàm dubiũ adhuc ſit? nondũ me cõmitto * frigido ueri, * adhuc uigor eſt eius in frigore. Hoc eſt, inquis, nec calidũ, nec frigidũ pati. Ita eſt mi Lucili, iam ætas mea cõtenta eſt ſuo frigore, uix media regelatur æſtate. Itaq; maior pars in * ueſtimentis degitur. Ago gratias ſenectuti, quod me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agã? Quicquid debebam nolle, non poſſum. Cũ libellis mihi plurimus ſermo eſt. Si quãdo interueniunt epiſtolæ tuæ, tecũ eſſe mihi uideor, & ſic afficior animo, tanquã tibi non reſcribã, ſed reſpondeam. Itaq; & de hoc quod quæris, quaſi colloquar tecũ quale ſit, unà ſcrutabimur. Quæris an omne bonũ optabile ſit: ſi bonũ eſt, inquis, fortiter torqueri, & magno animo uri, & patienter ægrota-*

**frigido aëri,*
**adhuc rigore eius infringor.*
**ſtramentis*

re,ſequitur ut iſta optabilia ſint. Nihil autẽ uideo ex iſtis uoto dignũ. Neminem certe adhuc ſcio eo nomine uotum ſoluiſſe, quod flagellis cæſus eſſet, aut podagra diſtortus, aut eculeo longior factus. Diſtingue mi Lucili iſta, & intelliges eſſe in his aliquid optandũ. Tormenta abeſſe à me uelim, ſed ſi ſuſtinẽda fuerint, ut me in illis fortiter, honeſte, animoſe geram optabo. Quidni ego malim non incidere bellũ, ſed ſi inciderit, ut uulnera, ut famem, & omnia quæ bellorũ neceßitas affert, generoſe ferã, optabo. Non ſum tam demens, ut ægrotare cupiam, ſed ſi ægrotandũ fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effœminate faciã, optabo. Ita non incõmoda optabilia ſunt, ſed uirtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex noſtris exiſtimant omniũ noſtrorũ fortem tolerantiã non eſſe optabilem, ſed nec abominandã quidem, quia uoto purũ bonũ peti debet, & trãquillum, & extra moleſtiã poſitũ. Ego diſſentio. Quare? primum quia fieri non poteſt, ut aliqua res bona quidem ſit, ſed optabilis non ſit: deinde ſi uirtus optabilis eſt, nullum autẽ ſine uirtute bonũ, & omne bonũ optabile. Deinde etiã ſi tormentorum fortis patientia optabilis* eſt. Etiamnum interrogo, nõne fortitudo optabilis eſt? Atqui pericula cõtemnit & prouocat. Pulcherrima pars eius maximeq́; mirabilis illa eſt, non cedere ignibus, obuiã ire uulneribus. Interdũ tela ne uitare quidẽ, ſed pectore excipere. Si fortitudo optabilis eſt, & tormenta patienter ferre optabile eſt, nec tamen ideo ſolummodo ferre tormenta optabile eſt. Hoc enim, fortitudinis pars eſt. Sed ſepara iſta (ut dixi) nihil erit quod tibi faciat errorẽ. Non enim pati tormẽta optabile eſt, ſed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod eſt uirtus, quis tamen unquam hoc ſibi optabit? Quædam uota aperta & profeſſa ſunt, cũ particulatim fiunt: quædã latent, cũ uno uoto multa cõprehenſa ſunt. Tanquã opto mihi uitã honeſtam, uita autem honeſta actionibus uarijs conſtat. In hac*

*aſperorũ: aliàs, tormẽtorum

*non eſt, etiamnum

eſt

eſt Reguli arca, Catonis ſciſſum manu ſua uulnus, Rutilij exilium, calix uenenatus, qui Socratem tranſtulit è carcere in cœlum. Ita cum optaui mihi uitam honeſtam, & hæc optaui, ſine quibus interdum honeſta non poteſt eſſe.

–Oterq; quaterq; beati,
Quis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere.

Quid intereſt, optes hoc alicui, an optabile fuiſſe fatearis? Decius ſe pro Repub. deuouit, & in medios hoſtes cõcitato equo mortẽ petẽs irruit. Alter poſt hũc paternæ uirtutis æmulus, cõceptis ſolẽnibus ac iã familiaribus uerbis, in aciẽ cõfertiſſimã incurrit, de hoc ſolicitus tãtũ ut litaret, optabilẽ rẽ putãs bonam mortẽ. Dubitas ergo an optimũ ſit memorabilẽ mori, et in aliquo opere uirtutis? Cũ aliquis tormẽta fortiter patitur, omnibus uirtutibus utitur, fortaſſe cũ una in prõptu ſit, & maxime appareat patiẽtia. Cæterũ illic eſt fortitudo, cuius patiẽtia & perpeſſio, et tolerãtia rami ſunt. Illic eſt prudẽtia, ſine qua nullũ initur cõſiliũ, quæ ſuadet quod effugere nõ poſſis, quã fortiſſime ferre. Illic eſt cõſtãtia, quæ deijci loco nõ põt, & propoſitũ nulla ui extorquẽte dimittit, Illic eſt indiuiduus ille comitatus uirtutũ. Quicquid honeſte fit, una uirtus facit, ſed ex cõſilij ſentẽtia. Quod autẽ ab oĩbus uirtutibus cõprobatur, etiã ſi ab una fieri uidetur, optabile eſt. Quid tu exiſtimas ea tãtũ optabilia eſſe, quæ per uoluptatẽ et otiũ ueniũt? quæ excipiũtur foribus ornatis? Sũt quædã triſtes uoluptates, ſunt quædã uota quæ nõ gratulãtiũ cœtu, ſed adorãtiũ uenerãtiũq; celebrãtur. Ita tu nõ putas Regulum optaſſe, ut ad Pœnos perueniret? Indue magni uiri animum, & ab opinionibus uulgi ſecede pauliſper, cape quantam debes uirtutis pulcherrimæ ac magnificẽtiſſimæ ſpeciem, quæ nobis nõ ſertis, ſed ſudore & ſanguine colenda eſt: aſpice Marcum Catonem, ſacro illi pectori puriſſimas manus

admouentem,& uulnera parum demiſſa laxantem. Vtrum illi
4 *tandem dicturus es, uellem quæ uelles, & moleſte fero, an fe-*
*quidem *liciter *quod agis? Hoc loco mihi Demetrius noſter occurrit, qui uitam ſecurã,et ſine ullis fortunæ incurſionibus mare mortuum uocat,nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites,cuius denuntiatione et incurſu firmitatem animi tui tentes,*
5 *ſed in otio inconcuſſo iacere non eſt tranquillitas, malacia eſt. Attalus Stoicus dicere ſolebat,Malo me fortuna in caſtris ſuis quàm in delitijs habeat:torqueor,ſed fortiter,bene eſt:occidor, ſed fortiter,bene eſt. Audi Epicurũ,dicet et dulce eſt. Ego tam honeſtæ rei ac ſeueræ nunquã molle nomẽ imponam. Vror, ſed inuictus. Quid ni optabile ſit,nõ quod urit me ignis,ſed quod nõ uincit? Nihil eſt uirtute præſtantius,nihil pulchrius,et bonum eſt,et optabile,quicquid ex huius geritur imperio. Vale.*

EPIST. LXIX. Quomodo ſit colendum otium, & quid in eo tractandum.

C*Onſilio tuo accedo,abſcõde te in otio,ſed & ipſum otium abſconde. Hoc te facturũ Stoicorum etiam ſi non præcepto,at exemplo licet ſcias,ſed ex præcepto quoq; facias,et tibi cum uoles,approbabis. Nec ad oẽm Remp. mittimus,nec ſemper,nec ſine ullo fine. Præterea cũ ſapienti Remp. ipſo dignam dedimus,id eſt,mundum,non eſt extra Remp. etiam ſi receſſerit, imò fortaſſe relicto uno angulo, in maiora atque ampliora tranſit , & cœlo impoſitus, intelligit,cum ſellam aut tribunal aſcẽderit,quàm humili loco ſederit. Depone hoc apud te,nunquam plus agere ſapientem, quàm cum in conſpectum eius diuina atq; humana uenerunt. Nunc ad illud reuertor,quod ſuadere tibi cœperam , ut otium tuum ignotum ſit. Non eſt quod inſcribas tibi Philoſophiam. Atqui aliud propoſito tuo nomen impone. Valetudinem & imbecillitatem uocato,& deſidiam. Gloriari otio,iners ambitio eſt. Animalia quædam ne inueniri*

poſſint,

poßint, ueſtigia ſua circa cubile ipſum cõfundunt. Idem tibi faciendũ eſt, alioquin non deerunt qui perſequantur: multi aperta tranſeunt, condita & obſtruſa rimantur, furem ſignata ſolicitant. Vile uidetur quicquid patet, aperta effractarius præterit. Hos mores habet populus, hos imperitißimus quiſque, in ſecreta irrumpere cupit. Optimum itaq; eſt, non iactare otium ſuũ. Iactandi autẽ genus eſt, nimis latere, & à conſpectu hoĩm ſecedere. Ille Tarentum ſe abdidit, ille Neapoli incluſus eſt, ille multis annis non tranſit domus ſuæ limen. Conuocat turbam, quiſquis otio ſuo aliquã fabulam impoſuit. Cũ ſeceſſeris, non eſt agendum hoc, ut de te hoĩes loquãtur, ſed ut ipſe tecum loquaris. Quid autẽ tecum loquaris? Quod hoĩes de alijs libẽtißime faciunt, de te apud te male exiſtima. Aſſueſce et dicere uerum, et audire. Id autẽ maxime tracta, quod in te eſſe infirmißimum ſenties. Nota habet quiſq; ſui corporis uitia. Itaq; alius uomitu leuat ſtomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interpoſito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut uino aut balneo abſtinẽt, in cætera negligẽtes, huic à quo ſæpe infeſtantur, occurrunt. Sic in aĩo noſtro ſunt quaſi cauſariæ partes, quibus adhibenda curatio eſt. Quid in otio facio? ulcus meũ curo. Si oſtenderem tibi pedem turgidum, liuidam manum, aut contracti cruris aridos neruos, permitteres mihi uno loco iacere, et fouere morbum meũ. Maius malum eſt hoc, quod nõ poſſum tibi oſtendere. In pectore tuo collectio et uomica eſt. Nolo laudes, nolo, dicas, O magnũ uirum, contempſit oĩa, et damnatis humanæ uitæ furoribus fugit. Nihil dãnaui niſi me, non eſt quod proficiendi cauſa uenire ad me uelis. Erras qui hinc aliquid auxilij ſperas. Non medicus, ſed æger hic habitat. Malo illa cum diſceſſeris dicas, Ego iſtum beatum hoĩem putabam & eruditum, erexeram aures, deſtitutus ſum, nihil uidi, nihil audiui quod concupiſcerẽ, ad quod reuerterer.

Si hoc ſentis,ſi hoc loqueris,aliquid profectũ eſt.Malo ignoſcas otio meo,quàm inuideas.Otium,inquis,Seneca mihi cõmendas? ad Epicureas uoces dilaberis. Otium tibi cõmendo,in quo maiora agas & pulchriora,quàm quæ reliquiſti.Pulſare ſuperbas potentiorũ fores,digerere in literam ſenes orbos,plurimum in foro poſſe,inuidioſa potentia ac breuis eſt,& (ſi uerum æſtimes) ſordida. Ille me gratia forenſi longe antecedit.Ille ſtipendijs militaribus et quæſita per hoc dignitate.Ille clientum turba:tanti eſt ab *hominibus uinci, dum à me fortuna uincatur, cuius turbæ par eſſe non poſſum, plus habeo gratiæ. Vtinam quidem hoc propoſitũ ſequi olim fuiſſet animus tibi, utinam de uita beata non in conſpectu mortis ageremus, ſed nunc quoq; non moremur. Multa enim quæ ſuperuacua eſſe & inimica credituri fuimus rationi,nũc experientiæ credimus. Quod facere ſolent qui ſerius exeunt, & uolunt tempus celeritate reparare,calcar addamus: hæc ætas optime facit ad hæc ſtudia. Iam *diſputauit,iam uitia primo feruore adoleſcentiæ indomita laſſauit,non multũ supereſt ut extinguat.Et quando,inquis, tibi proderit iſtud,quod in exitu diſcis,aut in quã rem? in hãc, ut exeam melior. Non eſt tamen quod exiſtimes ullam ætatem optiorem eſſe ad bonam mentem,quam quæ ſe multis experimentis,longa ac frequẽti rerũ patientia domuit,quæ ad ſalutaria,mitigatis affectibus,uenit. Hoc eſt breuis huius boni tẽpus, quiſquis ſenex ad ſapientiam peruenit,annis *peruenit. Vale.

*omnibus

*diſpumauit,

*præuenitur

EPIST. LXX. De uaria locorum mutatione uitanda,& redimenda breuitate temporis.

MVtare te loca, & in alium de alio tranſilire nolo. Primũ;quia tam frequens migratio inſtabilis animi eſt,coaleſcere otio non poteſt,niſi deſinat circumſpicere et errare.Vt aĩm poſsis cõtinere,prius corporis tui fugam ſiſte,deinde plurimum remedia continuata proficiunt.Interrumpenda non eſt

quies

quies, & uitæ prioris obliuio. Sine dediſcere oculos tuos, ſine aures aſſueſcere ſanioribus uerbis, quoties proceſſeris in ipſo tranſitu aliqua quæ renouent cupiditates tuas, tibi occurrent: quemadmodum ei qui amorē exuere conatur, euitanda eſt oīs admonitio dilecti corporis, nihil enim facilius quàm amor recrudeſcit, Ita qui deponere uult deſideria rerum oīm, quarum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his quæ reliquit, auertat. Cito rebellat affectus, quocunq; ſe uerterit, pretiū aliquod præſens occupationis ſuæ inueniet. Nullum ſine autoramento malum eſt. Auaritia pecuniā promittit, luxuria multas ac uarias uoluptates, ambitio purpuram et plauſum, & ex hoc potentiam, & quicquid potentia poteſt. Mercede te uitia ſolicitant, hic tibi gratis uiuendū eſt. Vix effici toto ſeculo poteſt, ut uitia tam longa licentia tumida ſubigantur, & iugū accipiant, ne dum ſi tam breue temporis interuallum diſcindimus. Vnam quamlibet rem uix ad perfectum adducit aſſidua uigilia & intentio. Si me quidem uelis audire, hoc meditare, exerce te, ut mortē et excipias, & ſi ita res ſuadebit, accerſas. Intereſt nihil, an illa ad nos ueniat, an ad illā nos. Illud īperitiſſimi cuiuſq; uerbum falſum eſſe ipſe tibi perſuade, Bella res eſt mori ſua morte. Illud præterea tecū licet cogites, Nemo niſi ſuo die moritur. Nihil perdis ex tuo tēpore. Nā quod reliquis, alienū eſt. Vale.

IN LIBRVM IX. ANNOTAT.

1 Erat, quia boni ſunt. Scribendum arbitror, quà boni ſunt, ut quà ſit pro quatenus.

2 Pro male laxandos, Rodolphus notarat, malacizandos. Et placet uehementer.

3 Optabilem rem putas mortem?

4 Nollem quæ uelles.

5 Quod nos diuinauimus de malacia, idem annotarat Rodolphus, addens Cæſarem in commentariis belli gallici, hac uoce notare ſegnem & immotum maris torporem.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. X.

EPIST. LXXI. Quomodo immaturæ mortis ſtultis querela ſit, & quando ſera mors præoccupanda ſit, & quando differenda.

P O S T *longum interuallum Pompeios tuos uidi, in conſpectū adoleſcentiæ meæ reductus ſum, quicquid illic iuuenis feceram, uidebar mihi facere adhuc poſſe, & paulò ante feciſſe. Prænauigauimus Lucili uitam, et quēadmodū in mari, ut ait Vergilius noſter, terræq; urbesq; recedūt, ſic curſu rapidiſsimi tēporis primum pueritiam abſcondimus, deinde adoleſcētiam, deinde quicquid eſt illud inter iuuenem & ſenem mediū in utriuſq; confinio poſitū, Deinde ipſius ſenectutis optimos annos. Nouiſsime incipit oſtendi publicus finis generis humani. Scopulum eſſe illum putamus? Clementiſsimus portus eſt, aliquādo petendus, nunquam recuſandus. In quem ſi quis intra primos annos delatus eſt, non magis queri debet, quàm qui cito nauigauit. Aliū enim, ut ſcis, uenti ſegnes ludunt ac detinent, et tranquillitatis lentiſsimo tædio laſſant, aliū pertinax flatus celerrime perfert. Idem euenire nobis puta, alios uita uelociſsime adduxit, quò ueniendū erat etiam cunctantibus, alios macerauit & coxit, quæ ut ſcis, non ſemper retinenda eſt. Non enim uiuere bonū eſt, ſed bene uiuere. Itaq; ſapiēs uiuit, quantū debet, nō quantum poteſt. Videbit ubi uicturus ſit, cum quibus, quō, quid acturus. Cogitat ſemper qualis uita, non quanta ſit. Sed ſi multa occurrūt moleſta, & tranquillitatem turbantia, emittit ſe: nec hoc tantum in neceſsitate ultima facit, ſed cum primum illi cœperit ſuſpecta eſſe fortuna, diligenter circumſpicit, nunquid illo*

illo deſinendum ſit. Nihil exiſtimat ſua referre, faciat finem, an accipiat, tardius fiat an citius. Non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex ſtillicidio poteſt perdere. Citius mori uel tardius, ad rem non pertinet: bene mori aut male, ad rem pertinet: bene autem mori eſt effugere male uiuendi periculum. Itaque effœminatißimam uocem illius Rhodij *exiſtimo, qui cum in caueam coniectus eſſet à tyranno, & tanquam ferum aliquod animal aleretur, ſuadenti cuidam ut abſtineret cibo,* Omnia, *inquit, homini dum uiuit ſperanda ſunt.* Vt *ſit hoc uerum, non omni pretio uita emenda eſt.* Q*uædam licet magna, licet certa ſint, tamen ad illa turpi infirmitatis confeßione non ueniam.* Ego *cogitem in eo qui uiuit omnia poſſe fortunam, potius quàm cogitem in eo qui ſcit mori nihil poſſe fortunam?* Aliquando *tamen etiam ſi certa mors inſtabit, & deſtinatum ſibi ſupplicium ſciet, non commodabit pœnæ ſuæ manum. Si ibi commodaret ſtultitia eſſet.* Stultitia *eſt timore mortis mori.* V*enit qui occidat.* Expe*cta, quid occupas? quare ſuſcipis alienæ crudelitatis procurationem?* V*trum inuides carnifici tuo an parcis? Socrates potuit abſtinentia finire uitam, & inedia potius quàm ueneno mori, triginta tamen dies in carcere & inexpectatione mortis exegit: non hoc animo tanquam omnia fieri poſſent, tanquam multas ſpes tam longum tempus reciperet, ſed ut præberet ſe legibus, ut fruendum amicis extremũ* Socratem *daret.* Q*uid erat ſtultius quàm mortem contemnere, uenenum timere? Scribonia grauis fœmina, amita* Druſij Libonis *fuit, adoleſcentis tam ſolidi, quàm nobilis, maiora ſperantis, quàm illo ſeculo quiſquam ſperare poterat, aut ipſe ullo.* Q*uum æger à ſenatu in lectica relatus eſſet, non ſanè frequentibus * obſequijs, omnes enim neceſſarij deſeruerant impie, iam non reum ſed funus, habere cœpit conſilium, utrum conſciſceret ſibi mortem, an expectaret.*

**exequijs*

Cui

Cui Scribonia, Quid te, inquit, delectat alienũ negotiũ agere? Nõ perſuaſit illi. Manus ſibi attulit, nec ſine cauſa. Nam poſt diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, ſi uiuit, alienum negotiũ agit. Nõ poßis itaq; de re in uniuerſum pronũtiare, cum mortem uis externa denuntiat, occupanda ſit an expectanda. Multa enim ſunt, quæ in utramq; partem trahere poſſunt. Si altera mors cum tormento, altera ſimplex & facilis eſt, quid ni huic inijcienda ſit manus? Quemadmodũ nauim eligam nauigaturus, & domũ habitaturus, ita mortẽ utiq; qua ſum exiturus è uita meliorem. Præterea quemadmodũ nõ utiq; melior eſt longior uita, ſic peior utiq; mors longior. In nulla re magis, quàm in morte morẽ animo gerere debemus. Exeat quà impetum cepit, ſiue ferrum appetit, ſiue laqueum, ſiue aliquam potionẽ uenas occupantẽ, pergat, & uincula ſeruitutis abrumpat. Vitã & alijs approbare quiſq; debet, mortem ſibi, optima eſt quæ placet. Stulte hæc cogitantur, Aliquis dicet me parum fortiter feciſſe, aliquis nimis temerè, aliquis fuiſſe aliquod genus mortis animoſius. Vis tu cogitare, id in manibus eſſe conſilium, ad quod fama non pertinet? Hoc unum intuere, ut te fortunæ quàm celerrime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male exiſtiment. Inuenies etiam profeſſos ſapientiam, qui uim afferendam uitæ ſuæ negent, & nephas iudicent ipſum interemptorem ſui fieri. Expectandum eſſe exitum, quẽ natura decreuit. Hoc qui dicit, non uidet ſe libertatis uiã claudere. Nihil melius æterna lex fecit, quàm quod unum introitũ nobis ad uitam dedit, exitus multos. Ego expectem uel morbi crudelitatẽ, uel hominis, cum poßim per media exire tormenta, & aduerſa diſcutere? Hoc eſt unum cur de uita non poßimus queri, neminem tenet, Bono loco res humanæ ſunt, quod nemo niſi uitio ſuo miſer eſt. Placet, uiue, ſi non placet, licet eò reuerti unde ueniſti. Vt dolorem capitis leuares, ſanguinem ſæpe emiſiſti, ad

exte

extenuandũ corpus uena percutitur. Nõ opus eſt uaſto uulnere diuidere præcordia, ſcalpello aperitur ad illam magnam libertatem uia, & puncto ſecuritas conſtat. Quid ergo eſt, quod nos facit pigros inerteſq́; ? Nemo noſtrum cogitat, quandoq; ſibi ex hoc domicilio exeundum. Sic ueteres inquilinos indulgentia loci & cõſuetudo, etiam inter iniurias detinet. Vis aduerſus hoc corpus liber eſſe? Tanquam migraturus habita, pro pone tibi quandoq; hoc contubernio carendũ, fortior eris ad neceſſitatem exeundi. Sed quemadmodũ ſuus finis ueniet in mentem, omnia ſine fine cõcupiſcentibus? Nullius rei meditatio tam neceſſaria eſt. Alia enim exercentur fortaſſe in ſuperuacuum: aduerſus paupertatẽ præparatus eſt animus, permanſere diuitiæ: ad contemptũ nos doloris armauimus, nunquã à nobis exegit huius uirtutis experimentum integri ac ſani felicitas corporis: ut fortiter amiſſorũ deſideria pateremur, præcepimus nobis, omnes quos amabamus, ſuperſtites fortuna ſeruauit: huius unius rei uſum qui exigat dies, ueniet. Nõ eſt quod exiſtimes, magnis tantum uiris hoc robur fuiſſe, quo ſeruitutis humanæ clauſtra perrumperent: non eſt quod iudices, hoc fieri niſi à Catone non poſſe, qui quam ferro nõ emiſerat animam, manu extraxit: cum uiliſſimæ ſortis homines ingenti impetu in tutũ euaſerint, cumq́;* commodo mori non licuiſſet, nec ad arbitriũ ſuum inſtumenta mortis eligere, obuia quæq́; rapuerunt, & quæ natura non erant noxia, ui ſua tela fecerunt. Nuper in ludo beſtiariorũ unus è Germanis cum ad matutina ſpectacula pararetur, ſeceſſit ad exonerandum corpus, nullum aliud illi dabatur ſine cuſtode ſecretum. Ibi lignum id quod ad emundanda obſcœna adhærẽte ſpongia poſitum eſt, totũ in gulam farſit, & præcluſis faucibus ſpiritum eliſit. Hoc fuit morti cõtumeliã facere, ita prorſus, parum mundè & parũ decenter. Quid eſt ſtultius quàm faſtidioſe mori? O uirũ fortẽ, ô dignũ, cui

*quo modo

cui fati daretur electio: quàm fortiter ille gladio uſus eſſet, quã animoſe in profundam ſe altitudinem maris, aut abſciſæ rupis immiſiſſet? Vndiq; deſtitutus inuenit, quemadmodum & mortẽ ſibi deberet, & telũ, ut ſcias ad moriendũ nihil aliud in mora eſſe, quàm uelle. Exiſtimetur de facto hominis acerrimi, ut cuiq; uiſum erit, dum hoc conſtet, præferendã eſſe ſpurciſſimã mortẽ ſeruituti mundiſſimæ. Quoniã cœpi ſordidis exemplis uti, perſeuerabo: plus enim à ſe quiſq; exiget, ſi uiderit hanc rẽ etiam à contemptiſſimis poſſe contemni: Catones, Scipionesq;, & alios, quos audire cum admiratione cõſueuimus, ſupra imitationem poſitos putamus. Iam ego iſtam uirtutem habere tam multa exempla in ludo beſtiario, quàm in ducibus belli ciuilis oſtendam. Cum adueheretur nuper inter cuſtodias quidam ad matutinam ſpectaculũ miſſus, tanquam ſomno premente nutaret, caput uſq; eò demiſit, donec radijs insereret, & tamdiu ſe in ſedili ſuo tenuit, donec ceruicem circumactu rotæ frãgeret: eodem uehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnã effugit. Nihil obſtat, erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura cuſtodit. Cui permittit neceſſitas ſua, circumſpiciat exitum mollẽ. Cui ad manũ plura ſunt, per quæ ſeſe aſſerat, is delectũ agat, & quà potiſſimum liberetur, conſideret. Cui difficilis occaſio eſt, is proximã quamq; pro optima arripiat, ſit licet inaudita, ſit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui nõ defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoq; mancipia, ubi illis ſtimulos adegit dolor, excitentur, & intentiſſimas cuſtodias fallant. Ille uir magnus eſt, qui mortem ſibi non tantum imperauit, ſed inuenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promiſi. Secundo Naumachiæ ſpectaculo unus è barbaris lanceã, quam in aduerſarios acceperat, totam iugulo ſuo immerſit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iam dudum effugio? Quare ego mortem armatus expecto? Tanto

hoc

hoc ſpecioſius ſpectaculum fuit, quanto honeſtius mori diſcunt homines, quàm occidere. Quid ergo? quod animi perditi, noxioſiq; habēt, nō habebunt illi quos aduerſus hos caſus inſtruxit longa meditatio, & magiſtra rerum omniū ratio? Illa *nos docet fati uarios eſſe acceſſus, finem eundem.* Nihil *autem intereſſe, unde incipiat quod uenit.* Eadem *illa ratio monet, ut ſi licet, moriaris ſine dolore.* Sin *autem non poteſt, fac quemadmodum potes, & quicquid obuenerit ad uim afferendam tibi, inuadas,* Iniurioſum *eſt rapto uiuere, at contra pulcherrimum mori rapto.* Vale.

EPIST. LXXII. De conſilio ex ſumma uitæ captando. Et quomodo mors honeſta res ſit. Et de animi fortitudine.

SVbinde *me de rebus ſingulis conſulis, oblitus uaſto nos mari diuidi; cum magna pars conſilij ſit in tempore, neceſſe eſt euenire, ut de quibuſdam rebus tunc ad te perferatur ſententia mea, cum iam contraria potior eſt.* Conſilia *enim rebus aptantur, res noſtræ feruntur, imò uoluuntur.* Ergo *conſilium ſub diem naſci debet, & hoc quoq; tardum eſt nimis, ſub manu, quod aiunt, naſcatur. Quemadmodum autem inueniatur oſtendam. Quoties quid fugiendum ſit, aut quid petendum uoles ſcire, ad ſummum bonum, & propoſitum totius uitæ reſpice.* Illi *enim conſentire debet quicquid agimus: nō diſponet ſingula, niſi cui iam uitæ ſuæ ſumma propoſita eſt.* Nemo, *quamuis paratos habeat colores, ſimilitudinem reddet, niſi iam conſtet quid uelit pingere.* Ideò *peccamus, quia de partibus uitæ omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille qui ſagittam uult mittere, & tunc dirigere, & moderari manu telum.* Errant *conſilia noſtra, quia non habent quò dirigantur.* Ignoranti *quem portum petat, nullus ſuus uentus eſt.* Neceſſe *eſt multum in uita noſtra caſus poſſit, quia uiuimus caſu. Quibuſdam autem euenit ut quædam ſcire ſe neſciant:*

quemad

quemadmodum quærimus ſæpe eos, cum quibus ſtamus, ita plerunq; finem ſummi boni ignoramus appoſitum, nec multis uerbis, nec circuitu longo, quid ſit ſummum bonum colligis, digito (ut ita dicam) demonſtrandum eſt, nec in multa ſpargendum. Quid enim ad rem pertinet in particulas illud diducere, cum poßis dicere ſummum bonum eſt, quod honeſtum eſt? & quod magis admireris, unum bonum eſt, quod honeſtū eſt. Cætera falſa & adulterina bona ſunt. Hæc ſi perſuaſeris tibi, & uirtutem adamaueris (amare enim parum eſt) quicquid illa contigerit, id tibi qualecunq; alijs uidebitur, fauſtum felixq́; erit, & torqueri, ſi modo iacueris ipſo torquente ſecurior, & ægrotare ſi non maledixeris fortunæ, ſi non ceſſeris morbo. Omnia denique quæ cæteris uidentur mala, & manſueſcent, & in bonum abibunt, ſi ſuper illa eminueris: hoc liqueat nihil eſſe bonum, niſi honeſtum, & omnia incommoda ſuo iure bona uocabuntur, quæ modo uirtus honeſtauerit. Multis uidemur maiora promittere, quam recipit humana conditio: non immerito, ad corpus enim reſpiciunt: reuertantur ad animum, iam hominem deo metientur. Erige te Lucili uirorum optime, & relinque iſtum ludum literarium philoſophorum, qui rem magnificentiſſimam ad ſyllabas uocant, qui animum minuta docendo demittunt & conterunt, fies ſimilis illis, qui inuenerunt iſta, non qui docent, & id agunt, ut philoſophia potius difficilis quàm magna uideatur. Socrates, qui totam philoſophiam reuocauit ad mores, hanc ſummam dixit eſſe ſapientiam, bona malaq́; diſtinguere. Sequere, inquam, illos, ſi quid apud te habeo autoritatis, ut ſis beatus, & te alicui ſtultum uideri ſine: quiſquis uolet tibi contumeliam facere, faciat & iniuriam, tu tamen nihil patieris, ſi modo tecum erit uirtus. Si uis, inquam, beatus eſſe, ſi fide bona uir bonus, ſine contemnat te aliquis. Hoc nemo præſtabit, niſi qui omnia

bona

bona exæquauerit, quia nec bonum ſine honeſto eſt, & honeſtum in omnibus par eſt. Quid ergo? nihil intereſt inter præturam Catonis & repulſam? Nihil intereſt utrũ Pharſalica acie Cato uincatur, an uincat? Hoc eius bonum, quo uictis partibus nõ poteſt uinci, par erat illi bono, quo uictor rediret in patriã, & componeret pacẽ? Quid ni par ſit? eadẽ enim uirtute et mala fortuna uincitur, & ordinatur bona, uirtus autẽ non poteſt maior aut minor fieri. Vnius ſtaturæ eſt. Sed Cn. Põpeius amittet exercitũ, ſed illud pulcherrimũ reipublicæ prætextũ optimates, & prima acies Pompeianarũ partiũ ſenatus ferens arma uno prælio profligabuntur, & tam magni ruina imperij, in totũ diſsiliet orbem: aliqua pars eius in Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hiſpania cadet, ne hoc quidẽ miſeræ reipublicæ continget, ſemel ruere. Omnia licet fiant, Iubam in regno ſuo, non locorũ notitia adiuuet, non popularium pro rege ſuo uirtus obſtinatiſsima, Vticenſiũ quoq; fides malis fracta deficiat, & Scipionẽ in Africa nominis ſui fortuna deſtituat, olim prouiſum eſt, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus eſt tamen. Et hoc numera inter repulſas Catonis, tam magno animo feret aliquid ſibi ad uictoriã, quàm ad præturã obſtitiſſe. Quo die repulſus eſt luſit, qua nocte periturus fuit, legit. Eodẽ loco habuit, prætura & uita excedere: omnia quæ acciderent, ferenda eſſe perſuaſerat ſibi. Quid ni ille mutationẽ reipublicæ forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cœlũ, non totus hic rerũ omniũ contextus, quamuis deo agente ducatur. Non ſemper tenebit hunc ordinem, ſed illum ex hoc curſu aliquis dies deijciet. Certis eunt cũcta temporibus, naſci debent, creſcere, extingui. Quæcunq; uides ſupra nos currere, & hæc quibus innixi atq; impoſiti ſumus, ueluti ſolidiſsimis, carpentur ac deſinent. Nulli non ſenectus ſua eſt, Inæqualibus iſta ſpatijs eodem natura

z demittit:

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

*dimittit, *demittit: quicquid eſt, non erit, nec peribit, ſed reſoluetur. Nobis ſolui perire eſt. Proxima enim intuemur, ad ulteriora non proſpicit mens hebes, & quæ ſe corpori addixerit: alioqui fortius finẽ ſui ſuorumq́; pateretur, ſi ſperaret omnia illa ſic in uitam mortemq́; per uices ire, & compoſita diſſolui, diſſoluta componi, In hoc opere æternam artem cuncta temperantis dei uerti. Itaq; Cato cũ æuum animo percurrerit, dicet: Omne humanũ genus eſt, quodq́; eſt, quodq́; erit, morte dãnatũ eſt, oẽs quæ uſquã rerũ potiũtur urbes, quæq́; alienorũ imperiorũ magna ſunt & decora, ubi fuerint aliquando quæretur, & uario exitij genere tollentur: alias deſtruẽt bella, alias deſidia, paxq́; ad inertiam uerſa conſumet, & magnis opibus exitioſa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio

*forte, abdet. abſcondet, aut in ſubitam cauernam conſidẽtis ſoli lapſus * abducet, Quid eſt ergo, quare indigner, aut doleam, ſi exiguo momento publica fata præcedo? Magnus animus deo pareat, & quicquid lex uniuerſi iubet, ſine cunctatione patiatur: aut in meliorem emittitur uitam, lucidius tranquilliusq́; inter diuina manſurus, aut certe ſine ullo futurus incommodo, naturæ ſuæ remiſcebitur & reuertetur in totum. Nõ eſt ergo M. Catonis maius bonum honeſta uita, quàm mors honeſta, quoniã non intenditur uirtus. Idem eſſe dicebat Socrates ueritatem & uirtutem, quomodo illa non creſcit, ſic nec uirtus quidem. Habet numeros ſuos, plena eſt. Non eſt itaq; quod mireris paria eſſe bona, & quæ ex propoſito ſumenda ſunt, & quæ ſubita res tulit. Nam ſi hanc inæqualitatem receperis, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis, & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonẽ uulnera ſua animoſius quàm fecerat, retractantem. Calamitoſiſſimum omnium Regulum fidei pœnas etiam hoſtibus ſeruatæ pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex molliſsimis quidem,

auſus

cluſus eſt. Negãt enim illum eſſe beatum, ſed tamen negant miſerum. Academici ueteres beatum quidem eſſe etiam inter hos cruciatus fatentur, ſed non ad perfectum, nec ad plenum, quod nullo modo poteſt recipi. Niſi beatus eſt, in ſummo bono non eſt. Quod ſummum bonum eſt, ſupra ſe gradum non habet: ſi modo illi uirtus ineſt, ſi illam aduerſa non minuunt, ſi manet etiam comminuto corpore incolumis, manet autem. Virtutem enim intelligo animoſam & excelſam, quam incitat, quicquid infeſtat. Hunc animum quem ſæpe induunt generoſæ indolis iuuenes quos alicuius honeſtæ rei pulchritudo percuſſit, ut omnia fortuita contemnant, profecto ſapientia infundet & tradet, perſuadebit unum bonum eſſe quod honeſtum. Hoc nec remitti nec intendi poſſe, non magis quàm regula, qua rectum probari ſolet. Quam ſi flectes, quicquid ex illa mutaueris, iniuria eſt recti. Idem ergo de uirtute dicemus, & hæc recta eſt. Flexuram non recipit, *rigidari quidem, amplius intendi non poteſt. Hæc de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipſa nõ poteſt fieri, nec quæ ab illa quidẽ fiũt, alia alijs rectiora ſunt. Huic enim neceſſe eſt reſpõdeant, ita paria ſunt. Quid ergo inquis? iacere in conuiuio & torqueri, paria ſunt? Hoc mirum uidetur tibi? Illud licet magis admireris, Iacere in conuiuio malum eſt, torqueri in eculeo bonum eſt, ſi illud turpiter, hoc honeſte fit: bona iſta aut mala non efficit materia, ſed uirtus. Hæc ubicunq; apparuit, omnia eiuſdem menſuræ ac precij ſunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omniũ animũ æſtimat ex ſuo, quod dicam paria bona eſſe aduerſa fortiter portantis, & proſpera honeſte iudicantis, quod dicam paria bona eſſe eius qui triumphat, & eius qui ante currum uehitur inuictus animo. Non putant enim fieri, quicquid facere non poſſunt, ex infirmitate ſua de uirtute ferunt ſententiam. Quid miraris, ſi uri, uulnerari, occidi, alligari iuuat? aliquãdo etiam

*rigida eſt,

libet? Luxurioſo frugalitas pœna eſt, pigro ſupplicij loco labor eſt, delicatus miſeretur induſtrij, deſidioſo ſtudere torqueri eſt. Eodem modo hæc, ad quæ omnes imbecilli ſumus, dura atq; intoleranda credimus, obliti quàm multis tormentum ſit uino carere, aut prima luce excitari. Non iſta difficilia ſunt natura, ſed nos fluidi & enerues. Magno animo de rebus magnis iudicandum eſt, alioqui uidebitur illarum uitiũ eſſe, quod noſtrum eſt. Sic quædam rectiſsima, cũ in aquam demiſſa ſunt, ſpeciem curui præfractiq; uiſentibus reddunt. Non tantũ quid uideas, ſed quemadmodum refert. Animus noſter ad uera perſpicienda caligat. Da mihi adoleſcentem incorruptum & ingenio uegetum, dicit fortunatiorem ſibi uideri, qui omnia rerum aduerſarum onera rigida ceruice ſuſtollit, quàm qui ſupra fortunam extat. Non mirum eſt in tranquillitate non concuti. Illud mirare ibi extolli aliquem, ubi omnes deprimuntur, ibi ſtare, ubi omnes iacent. Quid eſt in tormentis, quid eſt in alijs quæ aduerſa appellamus mali? ut opinor ſuccidere mentem, & incuruari, & ſuccumbere, quorum nihil ſapienti uiro poteſt euenire. Stat rectus, ſub quolibet pondere. Nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quæ ferenda ſunt, diſplicet. Nam quicquid cadere in hominem poteſt, in ſe cecidiſſe non
1 queritur, uires ſuas nouit, ſcit ſe eſſe oneri ferendo. Non educo ſapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo ſicut ab aliqua rupe nullum ſenſum admittente ſubmoueo. Memini ex duabus partibus illum eſſe compoſitum. Altera eſt irrationalis, hæc mordetur, uritur, dolet. Altera rationalis, hæc inconcuſſas opiniones habet, intrepida eſt, & indomita. In hac poſitum eſt ſummum illud hominis bonum, quod antequam impleatur, incerta mentis uolutatio eſt, cum uerò perfectum eſt, immota illa ſtabilitas eſt. Itaque inchoatus ad ſumma procedens, cultorq; uirtutis, etiam ſi appropinquat perfecto bono,

*ſed ei nondum ſummam manum impoſuit, ibi interim ceſſabit & remittet aliquid ex intentione mentis: nondum enim incerta tranſgreſſus eſt, etiam nunc uerſatur in lubrico: beatus uerò & uirtutis exactæ tunc ſe maxime amat, cum fortiſſime expertus eſt: & metuenda cæteris, ſi alicuius honeſti officij pretia ſunt, non tantum fert, ſed amplexatur, multoq́; audire mauult, tanto melior quàm felicior. Venio nunc illò quo me uocat expectatio tua: ne extra rerum naturam uagari uirtus noſtra uideatur, & tremet ſapiens & dolebit, et expalleſcet, hi enim omnes corporis ſenſus ſunt. Vbi ergo eſt calamitas? ubi illud ueſtrum malum eſt? illic ſcilicet ſi iſta animum diſtrahunt, ſi ad confeſſionem ſeruitutis adducunt, ſi illi pœnitentiam ſui faciunt. Sapiens quidem uincit uirtute fortunam, at multi profeſſi ſapientiam leuiſſimis nonnunquam minis exterriti ſunt. Hoc loco noſtrum uitium eſt, qui quod dicitur de ſapiente, exigimus & à proficiente. Suadeo adhuc mihi iſta quæ laudo, nondum perſuadeo: etiam ſi perſuaſiſſem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, ut ad omnes caſus procurrerem. Quemadmodum lana quoſdam colores ſemel ducit, quoſdam niſi ſæpius macerata & recocta, non perbibit: ſic alias diſciplinas ingenia cum accepere, protinus præſtant, hæc niſi alte deſcendit, & diu ſedit, animum non colorauit, ſed infecit, nihil ex his quæ promiſerat, præſtat. Cito hoc poteſt tradi & pauciſſimis uerbis, unum bonum eſſe uirtutem. Nullum certe ſine uirtute, & ipſam uirtutem in parte noſtri meliore, id eſt rationali poſitam. Quid erit hæc uirtus? iudicium uerum & immotum, ab hoc enim impetus ueniet mentis, ab hoc omnis ſpecies quæ impetum mouet, redigetur ad liquidum. Huic indicio conſentaneum erit, omnia quæ uirtute * contracta ſunt, & bona iudicare, & inter ſe paria. Corporum autem bona, corporibus quidem bona ſunt,* *contenta

 ſed

ſed in totum non ſunt bona. His pretium quidem erit aliquod, cæterum dignitas non erit: magnis inter ſe interuallis diſtabunt, alia maiora, alia minora erunt. Et in ipſis ſapientiam ſectantibus magna diſcrimina eſſe fateamur neceſſe eſt: alius iam intantum profecit, ut contra fortunam audeat attollere oculos, ſed non pertinaciter, cedunt enim nimio ſplẽdore præſtricti: alius intantum, ut poßit cum illa conferre uultum, ſi iam peruenit ad ſummum, & fiduciæ plenus eſt. Imperfecta neceſſe eſt labent, & modo prodeant, modo ſublabantur, aut ſuccidant. Sublabentur autem, niſi ire & niti perſeuerauerint, ſi quicquam ex ſtudio & fideli intentione laxauerint, retro eundum eſt. Nemo profectum ibi inuenit, ubi reliquerat. Inſtemus itaque & perſeueremus, pluſquàm profligauimus reſtat, ſed magna pars eſt profectus, uelle proficere. Huius rei conſcius mihi ſum, uolo, & tota mente uolo, te quoque inſtinctum eſſe, & magno ad pulcherrima properare impetu uideo. Properemus, ita demum uita beneficium erit, alioqui mora eſt, & quidem turpis inter fœda uerſantibus. Id agamus, ut noſtrum omne tempus ſit. Non erit autem, niſi prius nos noſtri eſſe cœperimus. Quando continget contemnere utramque fortunam? quando continget omnibus oppreßis affectibus, & ſub arbitrium adductis, hanc uocem emittere? uici. Quem uicerim quæris? Non Perſas, nec extrema Medorum, nec ſiquid ultra Dacas bellicoſum iacet, ſed auaritiam, ſed ambitionem, ſed metum mortis, qui uictores gentium uicit. Vale.

EPIST. LXXIII. Quod excluſis occupationibus continuato ſtudio philoſophandum ſit, & quod ſolius ſapientis ſit perpetuum gaudium.

QVod quæris à me, liquebat mihi, ſic rem edidiſcerã, ſed diu non retentaui memoriã meam. Itaq; nõ facile me

ſequitur:

*ſequitur:quod euenit libris,ſitu cohærentibus hoc eueniſſe mihi ſentio: explicandus eſt animus,& quæcunq; apud illum depoſita ſunt,ſubinde excuti debẽt, ut parata ſint quoties uſus exegerit.Ergo hoc in præſentia differamus,multum enim operæ, multũ diligẽtiæ poſcit. Cum primũ longiorẽ eodem loco ſperauero moram,tũc in manus ſumam. Quædam enim ſunt,quæ poßis et *incedendo ſcribere:quædam lectum,& otium,& ſecretũ,deſiderant: nihilominus his quoq; occupatis diebus agatur aliquid,et quidẽ totis,nunquã enim non ſuccedent occupationes nouæ,ſerimus illas:itaq; ex una exeũt plures:deinde ipſi nobis dilationẽ damus.Cum hoc peregero,toto aĩo incumbam, & ſi hanc rẽ moleſtam cõpoſuero,ſtudio me dabo.Non cũ uacaueris,philoſophãdum eſt:oĩa alia negligenda,ut huic aßideamus,cui nullum tẽpus ſatis magnum eſt,etiam ſi à pueritia uſq; ad lõgißimos humani æui terminos uita protẽditur.Non multum refert,utrum omittas Philoſophiam,an intermittas. Non enim ubi interrupta eſt manet,ſed eorũ more,quæ intenta dißiliunt, uſq; ad initia ſua recurrit,quod à cõtinuatione ſua diſceſſit.Reſiſtendũ eſt occupationibus,nec explicandæ,ſed ſubmouendæ ſunt,Tẽpus quidem nullum eſt parũ idoneum ſtudio ſalutari,atqui multi inter illa nõ ſtudent,propter quæ ſtudẽdum. Incidet aliquid quod impediat,non equidem eũ,cuius animus in omni negotio lætus atq; alacer eſt.Imperfectis adhuc interſcinditur lætitia.Sapientibus uerò cõtexitur gaudiũ. Nulla rumpitur cauſa,nulla fortuna: ſemper & ubiq; tranquillum eſt. Non enim ex alieno pendet, nec fauorẽ fortunæ, aut hoĩs expectat: domeſtica illi felicitas eſt,exiret ex aĩo,ſi intraret:ibi naſcitur. Aliquando extrinſecus, quo admoneatur mortalitatis interuenit: ſed id leue,et quod ſummã cutem ſtringat. Aliquo,inquam, incõmodo *afflatur maximus is,illud bonũ eſt fixum. ita dico, extrinſecus aliqua ſunt incommoda,uelut in corpore interdum*

z

*in circo: aliâs, in ciſio ſcribere:

*afflatur maxi.eius bon.

robuſto ſolidoq; eruptiones quædam puſtularũ & ulcuſcula,
nullum in alto malum eſt. Hoc, inquam, intereſt inter conſum-
matæ ſapientiæ uirum, et alium procedentis, quod inter ſanum
& ex morbo graui ac diutino emergentem, cui ſanitatis loco,
eſt leuior acceſſio. Hic niſi attendit ſubinde grauatur, & in ea-
dem reuoluitur. Sapiens recidere non poteſt, ne incidere quidẽ
amplius. Corpori enim ad tempus bona ualetudo eſt, quam me-
dicus etiam ſi reddidit, non præſtat. Sæpe ad eundem quem ad-
uocauerat excitatur, ſemel in totũ ſanatur. Dicam quomodo in-
telligas ſanum. ſi ſe ipſe contentus eſt, ſi confidit ſibi, ſi ſcit oĩa
uota mortalium, oĩa beneficia quæ dantur petũturq;, nullum in
beata nita habere momentũ. Nam cui quid accedere poteſt, id
imperfectũ eſt. Cui quid abſcedere non poteſt, id imperpetuum
eſt, cuius perpetua futura lætitia eſt, is ſuo gaudeat. Omnia au-
tem quibus uulgus inhiat, ultro citroq; fluunt. Nihil dat fortuna
mancipio, ſed hæc quoq; fortuita tunc delectant, cum illa ratio
*externa tẽperauit ac miſcuit, hæc eſt etiã quæ *æterna cõmendet, quo-
rum auidus uſus ingratus eſt. Solebat Attalus hac imagine uti,
Vidiſti aliquando canẽ, miſſa à domino fruſta panis aut carnis
aperto ore captantẽ? quicquid excepit protinus integrũ deuo-
rat, & ſemper ad ſpem futuri hiat. Idem euenit nobis, quicquid
expectantibus fortuna proiecit, id ſine ulla uoluptate demitti-
*attenti mus, ſtatim ad rapinam alterius erecti & *attoniti. Hoc ſa-
pienti nõ euenit, plenus eſt, etiã ſi quid obuenit, ſecure excipit,
ac reponit, lætitia fruitur maxima, continua, ſua. Habet aliquis
bonam uoluntatẽ, habet profectũ, ſed cui multũ deſit à ſummo,
hic deprimitur alternis & extollitur, ac modo in cœlum alle-
*imperitis. uatur, modo defertur ad terram. *Impeditis ac rudibus nullus
præcipitationis finis eſt, In Epicureum illud chaos decidunt,
inane ſine termino eſt. Adhuc eſt genus tertium eorum, qui ſa-
*contigerũt, pientiæ alludunt, quam non quidem *attigerunt, in conſpectu

tamen

tamen & (ut ita dicam) ſub ictu habent: hi nõ concutiuntur, ne defluunt quidem, nondum in ſicco, iam in portu ſunt. Ergo cùm *tam magna ſint inter ſummos imosq; diſcrimina, cùm medios quoque ſequatur * fructus ſuus, ſequatur ingens periculum ad deteriora redeundi, non debemus occupationibus indulgere: excludendæ ſunt, ſi ſemel intrauerint, in locum ſuum alias ſubſtituent. Principijs illarum obſtemus, melius non incipient quàm deſinent.* Vale. *fluctus

EPIST. LXXIIII. Quod nulli debent eſſe gratiores principibus quàm Philoſophiæ ſtudentes, & de excellentiſsima boni uiri potentia.

ERrare mihi uidentur, qui exiſtimãt Philoſophiæ fideliter deditos, contumaces eſſe, ac refractarios, & contẽptores magiſtratuum, ac regum, eorum'ue per quos publica adminiſtrantur. Ecõtrario enim nulli aduerſus illos gratiores ſunt, nec immerito. Nullis enim plus præſtant, quàm quibus frui tranquillo otio licet, Itaq; hi quibus ad propoſitũ bene uiuendi aditum confert ſecuritas publica, neceſſe eſt autorem huius boni, ut parentem colant: multo quidem magis quàm illi inquieti, & in medio poſiti, qui multa principibus debent, ſed multa & imputant: quibus nunquam tam plene occurrere ulla liberalitas poteſt, ut cupiditates illorũ quæ creſcunt, dum implentur exatiet. Quiſquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti eſt. Nec ullum habet malum cupiditas maius, quàm quod ingrata eſt. Adijce nunc quod nemo eorum qui in Repub. uerſantur, quos uincat, ſed à quibus uincatur, aſpicit: & illis nõ tam iucundum eſt multos poſt ſe uidere, quàm graue aliquẽ ante ſe. Habet hoc uitium oĩs ambitio, nõ reſpicit: nec ambitio tantũ inſtabilis eſt, uerum cupiditas oĩs, quia incipit ſemper à fine. At ille uir ſyncerus ac purus, qui relinquit & curiam, & forum, & omnem adminiſtrationem Reipub. ut ad ampliora ſecederet, diligit

eos per quos hoc ei facere tutò licet, ſolumq; illis gratuitum teſtimonium reddit, et magnã rem neſcientibus debet. Quemadmodum præceptores ſuos ueneratur ac ſuſpicit, quorum beneficio illis *in uijs exit, ſic *& his ſub quorum tutela poſitus exercet artes bonas. Verum alios quoq; rex uiribus ſuis protegit. quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere ſe iudicat ex his qui eadem tranquillitate uſi ſunt, qui plura & pretioſiora illo mari uexit, & animoſius à mercatore quàm à uectore ſoluitur uotum, & ex ipſis mercatoribus effuſius gratus eſt, qui odores ac purpuras et auro penſanda portabat, quã qui uiliſsima quæq; et ſaburræ loco futura cõgeſſerat: ſic huius pacis beneficium ad omnes pertinẽs, altius ad eos peruenit, qui illa bene utuntur. Multi enim ſunt ex his togatis, quibus pax operoſior bello eſt. An idem exiſtimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut alijs uitijs, quæ uel bello rumpenda ſunt, niſi forte tam iniquum putas eſſe ſapientem, ut nihil uiritim ſe debere pro communibus bonis iudicet? Soli lunæq; plurimum debeo, & non uni mihi oriuntur: anno temperantiq; annum deo priuatim obligatus ſum, quamuis non in meum honorem deſcripta ſint, & ſtulta auaritia mortalium poſſeſsionem proprietatemq; diſcernit, nec quicquã ſuum credit eſſe, quod publicum eſt? At ille ſapiens nihil iudicat ſuũ magis, quàm cuius illi cum humano genere conſortium eſt. Nec enim eſſent iſta cõmunia, niſi pars illorum pertineret ad ſingulos. Socium efficit etiam quod ex minima portione commune eſt, Adijce nunc quod magna & uera bona, non ſic diuiduntur, ut exiguum in ſingulos cadat, ad unumquemq; tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promiſſum eſt. Epulum & uiſceratio, & ſi quid aliud capitur manu, diſcedit in partes. At hæc indiuidua bona, pax & libertas, tam omnium tota, quàm ſingulorum ſunt. Cogitat itaque

*inuitis exit, *& hos

ſapiẽs per quem ſibi horum uſus fructusq́; contingat, per quem non ad arma illum, nec ad ſeruandas uigilias, nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum, publica neceſſitas uocet, agitq́; gubernatori ſui gratias. Hoc docet Philoſophia, *præcipuè bene debere, beneficia bene ſoluere.* Interdum *autem ſolutio, eſt ipſa confeſſio.* Confitebitur *ergo multum ſe debere ei, cuius adminiſtratione ac prouidẽtia cõtingit illi pingue otium, & arbitrium ſui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.* 3

O *Melibœe deus nobis hæc otia fecit.*
Nanq́; erit ille mihi ſemper deus.

Si illa quoque otia multum autori ſuo debent, quorum munus hoc maximum eſt,

Ille *meas errare boues (ut cernis) & ipſum*
Ludere *quæ uellem, calamo permiſit agreſti.*

Quanti *æſtimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit?* Ita dico Lucili, *& te in cœlum compendiario uoco.* Solebat Sextius *dicere* Iouem *plus non poſſe quàm bonum uirum.* Plura Iupiter *habet quæ præſtet hominibus, ſed inter duos bonos non eſt melior, qui locupletior: non magis quàm inter duos, quibus par ſcientia regendi gubernaculum eſt, meliorem dixeris cui maius ſpecioſiusq́; nauigium eſt.* Iupiter *quo antecedit uirum bonum? diutius bonus eſt.* Sapiens *nihilo ſe minoris æſtimat, quod uirtutes eius ſpatio breuiore clauduntur.* Quemadmodum *ex duobus ſapientibus qui ſenior deceſſit, non eſt beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata uirtus eſt: ſic* Deus *non uincit ſapientem felicitate, etiam ſi uincit ætate.* Non *eſt uirtus maior quæ lõgior.* Iupiter *omnia habet, ſed nempe alijs tradidit habenda.* Ad *ipſum hic unus uſus pertinet, quod utendi etiã omnibus cauſa eſt.* Sapiens *tam æquo animo omnia apud alios uidet, contemnitq́; quàm*

Iupit

Iupiter, & hoc ſe magis ſuſpicit, quod Iupiter uti illis non poteſt, ſapiens non uult. Credamus itaq; Sextio monſtranti pulcherrimum iter & clamanti, hac itur ad aſtra, hac ſecundum frugalitatē, hac ſecundum tēperantiam, hac ſecundum fortitudinem. Non ſunt dij faſtidioſi, non inuidi, admittunt, & aſcendentibus manum porrigūt. Miraris hominē ad deos ire? Deus ad homines uenit, imò (quod propius eſt) in homines uenit. Nulla ſine Deo mens bona eſt. Semina in corporibus humanis diuina diſperſa ſunt, quæ ſi bonus cultor excipit, ſimilia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta ſunt, ſurgunt, Si malus, non aliter quàm humus ſterilis ac paluſtris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus. Vale.

EPIST. LXXV. De inani metu, & ex quibus cauſis oriatur, & quibus purgetur remediis, & quod ea quæ uulgus probat, bona non ſunt.

EPiſtola tua delectauit me, & marcentem excitauit, memoriam quoq; meam (quæ iam mihi ſegnis ac lenta eſt) euocauit. Quid ni tu mi Lucili maximum putes inſtrumentū beatæ uitæ hanc perſuaſionē, unum bonum eſſe quod honeſtū eſt? Qui omne bonū honeſto circumſcripſit, intra ſe fœlix eſt. Nam qui alia bona iudicat, in fortunæ uenit poteſtatem, alieni arbitrij fit. Hic amiſsis liberis mœſtus, hic ſolicitus ægris, hic turpibus & aliquam paſsis infamiam triſtis. Illum uidebis alienæ uxoris amore cruciari, illum ſuæ, Nō deerit, quem repulſa diſtorqueat, erunt quos honor ipſe uexet. Illa uerò maxima ex omni mortalium populo turba miſerorum, quam expectatio mortis exagitat undiq; impendens. Nihil enim eſt, unde non ſubeat. Itaq; ut in hoſtili regione uerſantibus, huc & illuc circumſpiciendū eſt, & ad omnem ſtrepitū circumagēda ceruix, niſi hic timor è pectore eiectus eſt, palpitantibus præcordijs ui uitur. Occurrent acti in exilium, & euoluti bonis, occurrent

(quod

(quod genus egeſtatis grauiſſimũ eſt) in diuitijs inopes, occurrent naufragi, ſimilia'ue naufragijs paſſi, quos aut popularis ira, aut inuidia, perniciosum optimis telum, inopinantes ſecurosq́; diſiecit, procellæ more, quæ in ipſa ſereni fiducia ſolet emergere, aut fulminis ſubiti, ad cuius ictum etiam uicina tremuerunt. Nam ut illic quiſquis ab igne propior ſtetit, percuſſo ſimilis obſtupuit: ſic in his per aliquam uim accidentibus unum calamitas opprimit, cæteros metus, paremq́; paſſis triſtitiã facit, pati poſſe, Omnium animos mala aliena ac repentina ſolicitant: quemadmodũ aues etiam inanis fundæ ſonus territat, ita nos non ad ictum tantũ exagitamur, ſed ad crepitũ. Non poteſt ergo quiſquam beatus eſſe, qui huic ſe opinioni credidit. Nõ enim beatum eſt, niſi quod intrepidum. Inter ſuſpecta male uiuitur. Quiſquis ſe multũ fortuitis dedit, ingentem ſibi materiã perturbationis & inexplicabilem fecit. Vna hæc uia eſt ad tuta uadenti, & externa deſpicere, & honeſto contentum eſſe. Nam qui aliquid uirtute melius putat, aut ullum præter illam bonum, ad hæc quæ à fortuna ſparguntur ſinum expandit, & ſolicitus miſſilia eius expectat. Hanc imaginem animo tuo propone, Ludos facere fortunam, & in hunc mortaliũ cœtum honores, diuitias, gratiam excutere: quorũ alia inter diripentium manus ſciſſa ſunt, alia infida ſocietate diuiſa, alia magno detrimento eorum in quos deuenerant prenſa: ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædam quia nimis captabantur amiſſa, & dum auide rapiuntur, expulſa ſunt. Nulli uerò etiã cui rapina feliciter ceſſit, gaudium rapti durauit in poſterum. Itaq; prudentiſſimus quiſq; cum primum induci uidet munuſcula, à theatro fugit, & ſcit magno parua conſtare. Nemo manum conſerit cum excedente, nemo exeuntẽ ferit. Circa *præmium rixa eſt. Idem in his euenit, quæ fortuna deſuper iactat. Aeſtuamus miſeri, diſtringimur, multas habere cupimus manus: *primum

*nus:modo in illam reſpicimus,nimis tardè nobis mitti uidētur,
quæ cupiditates noſtras iritant,ad paucos peruentura, expe-
ctata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus, gaudemus ſi
4 quid inuaſimus, *aliquos ſpes uana deluſit,uilem prædam ma-
*inuidentq; gno aliquo incommodo luimus,aut inde fallimur. Secedamus
alij quos itaq; ab iſtis ludis,& demus raptoribus locum.Illi ſpectēt bo-
na iſta pendentia,& ipſi magis pendeant. Quicunq; beatum
eſſe ſe cōſtituit,unum eſſe bonum putet,quod honeſtum eſt.Nā
ſi ullum aliud exiſtimat,primum male de prouidentia iudicat,
quia multa incommoda iuſtis uiris accidunt,& quia quicquid
nobis dedit breue eſt & exiguū,ſi cōpares mundi totius æuo,
Ex hac deploratione naſcitur,ut ingrati diuinorū interpretes
ſimus.Querimur,quòd non ſemper,& quòd pauca nobis, &
incerta, & abitura, contingant. Inde eſt quòd nec uiuere,nec
* natat mori uolumus.Vitæ nos odiū tenet,timor mortis.*Nutat omne
conſilium,nec implere nos ulla felicitas poteſt. Cauſa autē eſt,
quod non peruenimus ad illud bonum immenſum & inſupera-
bile,ubi neceſſe eſt reſiſtat uoluntas noſtra,quia ultra ſummū
non eſt locus. Quæris quare uirtus nullo egeat? præſentibus
gaudet,non concupiſcit abſentia. Nihil non illi magnū eſt,quia
ſatis. Ab hoc diſcede iudicio, non pietas conſtabit,non fides:
multa utranq; præſtare cupienti patiēda ſunt,ex his quæ ma-
la appellantur,multa impendenda ſunt,ex his quibus indulge-
mus tanquam bonis.Perit fortitudo, quæ periculum facere de-
bet ſui,perit magnanimitas,quæ nō poteſt eminere, niſi omnia
*pro maxi- uelut minuta contempſerit,quæ*proximis uulgus optat: perit
mis gratia & relatio gratiæ. Aeſtimatur labor ſi quicquam pre-
tioſius fide nouimus,ſi non optima ſpectamus. Sed ut illa præ-
teream,aut iſta bona non ſunt quæ uocātur,aut homo felicior
Deo eſt. Quoniam quidem quæ parata nobis ſunt, non habet
in uſu Deus:nec enim libido ad illum,nec epularū lautitia, nec
opes,*

opes, nec quicquam ex his hominem ineſcantibus, & uili uoluptate ducentibus pertinet. Ergo aut incredibile eſt bona Deo deeſſe, aut hoc ipſum argumentum eſt, bona nõ eſſe, quæ Deo deſunt. Adijce quod multa quæ bona uideri uolũt, animalibus quàm homini pleniora contingunt. Illa cibo auidius utuntur, Venere non æque fatigantur. Virium illis maior eſt, & æquabilior firmitas. Sequitur ut multo feliciora ſint homine. Nam ſine nequitia, ſine fraudibus degunt: fruũtur uoluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili ſine ullo pudoris, aut pœnitentiæ metu. Conſidera tu itaq; an id bonum uocandum ſit, quo Deus ab homine uincitur. Summum bonum in animo conſtituamus, obſoleſcit ſi ab optima noſtri parte ad peſſima tranſit, & transfertur ad ſenſus, qui agiliores ſunt animalibus mutis. Non eſt ſumma felicitatis noſtræ in carne ponenda. Bona illa ſunt uera quæ ratio dat, ſolida ac ſempiterna, quæ cadere non poſſunt, nec decreſcere quidem aut minui. Cætera opinione bona ſunt, & nomẽ quidem habent cõmune cum ueris, proprietas in illis boni nõ eſt. Itaq; commoda uocentur (ut noſtra lingua loquar) producta: cæterum ſciamus mancipia noſtra eſſe nõ partes, & ſint apud nos, ſed ita, ut meminerimus extra nos eſſe. Etiam ſi apud nos ſint, inter ſubiecta & humilia numerẽtur, propter quæ nemo ſe attollere debeat. Quid enim ſtultius, quàm aliquem eo ſibi placere, quod ipſe non fecit? Omnia iſta nobis accedant, non hæreant, ſi abducantur, ſine ulla noſtri laceratione diſcedant. Vtamur illis, non gloriemur, & utamur parce, tanquam depoſitis apud nos, & abituris. Quiſquis illa ſine ratione poſſedit, nõ diu tenuit. Ipſa enim felicitas ſe niſi temperat premit: ſi fugaciſsimis bonis credidit, cito deſeritur, & *ut deſeratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: cæteri cum his inter quæ eminuere labuntur, & illos degrauant ipſa, quæ extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, *ut non

quæ

*quæ modum illis ac parſimoniam imponat : quoniam quidem licentia opes ſuas præcipitat atq; urget, nec unquam immodica durarũt, niſi illa moderatrix ratio compeſcuit. Hoc multarum tibi urbium oſtendet euentus, *quæ in ipſo flore luxurioſa imperia ceciderunt, & quicquid uirtute erat partum, intemperãtia corruit. Aduerſus hos caſus muniẽdi ſumus. Nullus autẽ contra fortunam inexpugnabilis murus eſt. Intus inſtruamur. Si illa pars tuta eſt, pulſari homo poteſt, capi non poteſt. Quod ſit hoc inſtrumẽtum ſcire deſideras? Nihil indignetur ſibi accidere, ſciatq; illa ipſa quibus lædi uidetur, ad conſeruationem uniuerſi pertinere, & ex his eſſe quæ curſum mundi officiũq; conſummãt. Placeat homini, quicqd deo placuit, ob hoc ſeipſum ſuaq; miretur, quod non poteſt uinci, quod mala ipſa ſub ſe tenet, quod ratione, qua ualentius nihil eſt, caſum doloremq; & iniuriam ſubigit. Ama rationem, huius te amor contra duriſſima armabit. Catulorum amor in uenabula impingit feras, quas feritas & inconſultus impetus præſtat indomitas. Iuuenilia nonnunquam ingenia cupido gloriæ in contemptum tam ferri quàm ignium miſit. Species quoſdam atq; umbra uirtutis in mortem uoluntariam trudit. Quanto his omnibus fortior ratio eſt, quanto conſtantior, tanto uehementior per metus ipſos & pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quod negatis ullum eſſe aliud ab honeſto bonum. Non faciet uos hæc * mutatio tutos à fortuna & immunes. Dicitis enim inter bona eſſe liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonos : horum pericula non poteſtis ſpectare ſecuri, perturbabit uos obſidio patriæ, liberorum mors, parentum ſeruitus. Quid aduerſus hos pro nobis reſponderi ſoleat, ponam. Deinde tunc adijciam quid præterea reſpondendum putem. Alia conditio eſt in his quæ ablata in locum ſuum aliquid incommodi ſubſtituunt, tanquam bona ualetudo uitiata, in malam transfertur : acies oculorum

* quarum

* munitio

lorum extincta, cæcitate nos afficit. Non tantum uelocitas perit poplitibus inciſis, ſed debilitas pro illa ſubit, hoc non eſt periculum in his quæ pauloante retulimus. Quare? Si amicū bonum amiſi, nō eſt mihi pro illo perfidia patienda: nec ſi bonos liberos extuli, in illorum locum impietas ſuccedit. Deinde non amicorū illis aut liberorū interitus, ſed corporū eſt. Bonū autem uno modo perit, ſi in malū tranſit, quod natura non patitur, quia omnis uirtus & opus omne uirtutis incorruptū manet. Deinde etiā ſi amici perierunt, etiā ſi probati reſpondentesq; uoto patris liberi, eſt quod illorū expleat locū. Quid ſit quæris? Quod illos bonos fecerat, uirtus. Hæc nihil uacare patitur loci, totū animū tenet, deſiderium omniū tollit, ſola ſatis eſt. Omnium enim bonorum uis & origo in ipſa eſt. Quid refert an aqua decurrens intercipiatur atq; abeat, ſi fons ex quo fluxerat ſaluus eſt? Non dices* uitam iuſtiorem ſaluis liberis, quàm amiſsis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honeſtiorem, ergo nec meliorē quidē. Non facit * collectio amicorū ſapientiorē, non facit ſtultiorem detractio: ergo nec beatiorem aut miſeriorē: quādiu uirtus ſalua fuerit, non ſenties quid abſceſſerit. Quid ergo? Non eſt beatior & amicorū & liberorū turba ſuccinctus? Quid ni non ſit? Summū enim bonum nec infringitur, nec augetur, in ſuo modo permanet: utcunq; fortuna ſe geſsit, ſiue illi ſenectus longa contigit, ſiue citra ſenectutem finitus eſt, eadē menſura ſummi boni eſt, quāuis ætatis diuerſa ſit. Vtrum maiorē an minorē circulū ſcribas, ad ſpatium eius pertinet, non ad formā: licet alter diu manſerit, alterum ſtatim obduxeris, & in eū in quo ſcriptus eſt puluerē ſolueris, in eadem uterq; forma fuit. Quod rectū eſt, nec magnitudine æſtimatur, nec numero, nec tempore, non magis produci, quàm cōtrahi poteſt. Honeſtam uitam ex centū annorum numero inquantum uoles corripe, & in unum diem coge, æque honeſta

*uirum

*collaudatio

A eſt:

eſt:modo latius uirtus funditur, regna, urbes, prouincias; temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosq; diſpenſat officia: modo arto fine circundatur paupertatis, exilij, orbitatis: non tamen minor eſt, ſi ex altiore faſtigio in priuatum, ex regio in humilẽ ſubducitur, ex publico & ſpatioſo iure in anguſtias domus uel anguli coit. Aeque magna eſt, etiã ſi in ſe receßit, undiq; excluſa. Nihilominus enim magni ſpiritus eſt & erecti, exactæ prudẽtiæ, indeclinabilis iuſtitiæ, ergo æque beata eſt. beatũ enim illud in uno loco poſitũ eſt, in ipſa mente, ſtabile, grande, tranquillum, quod ſine ſciẽtia diuinorũ humanorumq; non poteſt effici. Sequitur illud quod me reſponſurum eſſe dicebam. Non affligitur ſapiens liberorũ amißione, non amicorũ, eodẽ enim animo fert illorũ mortem, quo ſuã expectat. Non magis hanc timet, quàm illã dolet. Virtus enim conuenientia conſtat, omnia opera eius cũ ipſa concordant, & congruũt. Hæc concordia perit, ſi animus quẽ excelſum oportet eſſe, luctu aut deſiderio ſubmittitur. Inhoneſta eſt omnis trepidatio & ſolicitudo, & in ullo actu pigritia. Honeſtũ enim ſecurum & expeditũ eſt, interritũ eſt, in procinctu ſtat. Quid ergo? non aliquid perturbationi ſimile patietur? non & color eius mutabitur, & uultus eius agitabitur, et artus refrigeſcẽt? & quicquid aliud, non ex imperio animi, ſed inconſulto quodã naturæ impetu geritur. Fateor, ſed permanebit illi perſuaſio eadẽ, nihil illorũ malum eſſe, nec dignũ, ad quod mens ſana deficiat. Omnia quæ facienda erunt, audacter facit & prompte. Hoc enim ſtultitiæ proprium quis non dixerit, ignauè & contumaciter facere quæ facit, & aliò corpus impellere, aliò animum, diſtrahiq; inter diuerſißimos motus. Iã propter illa ipſa quibus extollit ſe miraturq;, contempta eſt, & ne illa quidem quibus gloriatur libenter facit. Si uero aliquod timetur malũ, eo perinde dum expectatur quaſi ueniſſet urgetur, & quicquid

quid ne patiatur timet, iam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris ſigna præcurrunt, quædam enim ſegnitia neruis ineſt,& ſine labore ullo laßitudo & oſcitatio, & horror membra percurrens: ſic infirmus animus multo antequam opprimatur malis quatitur. Præſumit illa, & ante tempus cadit. Quid dementius autẽ quàm angi futuris, nec ſe tormento reſeruare, ſed accerſere ſibi miſerias, et admouere, quas optimum eſt differre, ſi diſcutere non poßis? Vis ſcire, futuro neminem debere torqueri? quicunq; audierit poſt quinquageſimum annum ſibi patienda ſupplicia, non perturbatur, niſi ſi mediũ ſpatium tranſilierit, & ſe in illã ſeculo poſt futurã ſolicitudinẽ immiſerit. Eodẽ modo fit ut animos libenter ægros et captantes cauſas doloris, uetera atq; obliterata contriſtent: & quæ præterierunt, & quæ futura ſunt, abſunt, neutra ſentiamus. Non eſt autem, niſi ex eo quod ſentias, dolor.

EPIST. LXXVI. Quod uerba philoſophi, nec accurata debent eſſe, nec arida, & de tribus generibus in philoſophia proficientium.

MInus tibi accuratas à me epiſtolas mitti quereris. Quis enim accurate loquitur, niſi qui uult putide loqui? Qualis ſermo meus eſſet, ſi unà ſederemus, aut ambularemus, illaboratus & facilis: tales eſſe epiſtolas meas uolo, quæ nihil habeãt accerſitũ, nec fictũ. Si fieri poſſet, quid ſentiã, oſtendere quàm loqui mallem. Etiã ſi diſputarem, nec ſupploderem pedem, nec manum iactarem, nec attollerẽ uocẽ, ſed iſta oratoribus reliquiſſem, contentus ſenſus meos ad te pertuliſſe, quos nec exornaſſem, nec abieciſſem: hoc unum plane tibi approbare uellẽ, omnia me illa ſentire quæ dicerem, nec tãtum ſentire, ſed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos oſculantur, tamen in hoc quoq; amplexu tam ſancto & moderato, ſatis apparet affectus. Non me hercules ieiuna eſſe & arida uolo, quæ de re-

bus tam magnis dicentur. Neq; *enim philoſophia ingenio renuntiat, multũ tamen operæ impendi uerbis non oportet.* Hæc *ſit propoſiti noſtri ſumma, quod ſentimus loquamur, quod loquimur ſentiamus.* Concordet *ſermo cum uita.* Ille *promiſſum ſuum impleuit, qui & cũ uideas illũ, & cum audias, idẽ eſt.* Videbimus *qualis ſit, quantus ſit, an unus ſit.* Non *delectent uerba noſtra, ſed proſint. Si tamen contingere eloquentia non ſolicito poteſt, ſi aut parata eſt, aut paruò conſtat, aßit, & res pulcherrimas proſequatur. Sit talis, ut res potius quàm ſe oſtendat.* Aliæ *artes ad ingeniũ totæ pertinent, hic animi negotium agitur.* Non *quærit æger medicũ eloquentem, ſed ſanantẽ: ſed ſi ita competit, ut idem ille qui ſanare poteſt, compte de his quæ facienda ſunt diſſerat, boni conſulet: non tamen erit, quare gratuletur ſibi, quod inciderit in medicũ etiã diſertum.* Hoc *enim tale eſt, quale ſi peritus gubernator etiã formoſus eſt.* Quid *aures meas ſcabis?* Quid *oblectas?* Aliud *agitur,* Vrendus, *ſecandus, *abſtinendus ſum.* Ad *hæc adhibitus es, curare debes morbum ueterem, grauem, publicũ.* Tantum *negotij habes, quantũ in peſtilentia medicus. Circa uerba occupatus es?* Iamdudum *gaude, ſi ſufficis rebus.* Quando *multa diſces? quando quæ didiceris affiges tibi, ita ut excidere non poßint? quando illa experieris?* Non *enim ut cætera memoriæ tradidiſſe ſatis eſt.* In *opere tentanda ſunt.* Non *eſt beatus qui ſcit illa, ſed qui facit.* Quid *ergo? infra illum nulli gradus ſunt? ſtatim ad ſapientiam præceps eſt?* Non *exiſtimo.* Nam *qui proficit, in numero quidẽ ſtultorum eſt, magno tamen interuallo ab illis diducitur, inter ipſos quoq; proficientes ſunt magna diſcrimina.* In *tres claſſes (ut quibuſdam placet) diuiduntur: primi ſunt, qui ſapientiam nondum habent, ſed iam in uicinia eius cõſtiterunt, tamen etiã quod prope eſt, * ex hora eſt.* Qui *ſint hi quæris? qui omnes iam affectus, ac uitia poſuerunt, quæ erant complectenda didicerunt.*

*abſcindendus

*extra eſt.

cerunt. Sed illis adhuc inexperta fiducia eſt, bonum ſuum nondum in uſu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt, decidere non poſſunt. Iam ibi ſunt unde non eſt retro lapſus, ſed hoc illis de ſe nondum liquet, & quod in quadam epiſtola ſcripſiſſe me memini, ſcire ſe neſciunt. Iam contigit illis bono ſuo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus ſum ita complectuntur, ut illos dicant iã effugiſſe morbos, animi affectus nondum, et adhuc in lubrico ſtare, quia nemo ſit extra periculum malitiæ, niſi qui totam eam excuſſit, Nemo autem illam excuſſit, niſi qui pro illa ſapientiam aſſumpſit. Quid inter morbos animi interſit & affectus, ſæpe iam dixi. Nunc quoq; te admonebo. Morbi ſunt inueterata uitia, et dura, ut auaritia, ut ambitio nimia. Hæc cùm ſemel ceperunt, animum implicuerunt, & perpetua eius mala eſſe cœperunt. Vt breuiter finiam, morbus eſt iudiciũ in prauo pertinax, tanquam ualde expetenda ſint, quæ leuiter expetenda ſunt: uel ſi mauis ita finiamus, Nimis imminere leuiter petendis, uel ex toto non petendis, aut in magno precio habere in aliquo habenda, uel in nullo. Affectus ſunt motus animi, improbabiles, ſubiti & concitati, qui frequentes neglectiq; fecere morbum: ſicut diſtillatio una, nec adhuc in morem adducta tuſſim facit, aſſidua & uetus phtiſim. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos ſunt, affectus adhuc ſentiunt, perfecto proximi. Secundum genus eſt eorum, qui & maxima animi mala & affectus depoſuerunt, ſed ita, non ſit illis ſecuritatis ſuæ certa poſſeſſio, poſſunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna uitia eſt, ſed non extra omnia. Effugit auaritiam, ſed iram adhuc ſentit. Iam non ſollicitatur libidine, ſed habet etiamnum ambitionem: iam non concupiſcit, ſed adhuc timet: & in ipſo metu ad quædam ſatis firmus eſt, quibuſdam cedit, mortem contemnit, dolorem reformidat.

dat. De hoc loco aliquid cogitemus, bene nobiſcum agetur, ſi in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaq́; & aſsidua intentione ſtudij, ſecundus occupatur gradus: ſed nec hic quidem cõtemnendus eſt color tertius. Cogita quantum circa te uideas malorum, aſpice quàm nullum ſit nephas ſine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quãtum publice priuatimq́; peccetur, intelliges ſatis nos conſequi, ſi inter peßimos non ſumus. Ego uerò, inquis, ſpero me poſſe & amplioris ordinis fieri. Optauerim hoc nobis, magis quàm promiſerim: præoccupati ſumus, ad uirtutem contendimus, inter uitia districti: pudet dicere, honeſta colimus quantũ uacat. At quàm grande præmiũ nos expectat, ſi occupationes noſtras et mala tenaciſsima abrumpimus. Non cupiditas nos, non timor pellet, inagitati terroribus, incorrupti uoluptatibus, nec mortem horrebimus nec deos: ſciemus mortem malum non eſſe, deos malos non eſſe. Tam imbecillum eſt, quod nocet, quàm cui nocetur. Optima noxa carent. Expectat nos, ſi ex hac fece in illud euadimus ſublime & excelſum, tranquillitas animi, & expulſis erroribus abſoluta libertas. Quæris quæ ſit iſta? nõ hoïes timere, non deos, nec turpia uelle, nec nimia, in ſeipſum habere maximam poteſtatem. Inæſtimabile bonum eſt, ſuum fieri. Vale.

EPIST. LXXVII. Quod etiam in ſenectute diſcendum eſt, & quod proprium & uerum hominis bonum eſt ratio tantum uel uirtus.

INimicitias mihi denuntias, ſi quicquam ex his quæ quotidie facio ignoraueris. Vide quàm ſimpliciter tecum uiuam, hoc quoq́; tibi cõmittam. Philoſophum audio, & quidẽ quintus iam dies abijt ex quo in ſcholam eo, & ab octaua diſputantẽ audio. Bona, inquis, ætate. Quid ni bona? quid autem ſtultius eſt, quàm quia diu non didiceris, non diſcere? quid ergo? idem faciam quod troſſuli & iuuenes? Bene mecum agitur ſi hoc unum ſe-

nectutem meam *decet. Omnis ætatis hoïes hæc ſchola admit- *dedecet
tit, in *hoc ſeneſcamus, *ut iuuenes ſequamur, In theatrum *hac
ſenex ibo, & in circum deferar, & nullum par ſine me depu- *hanc iunio-
gnabit; ad Philoſophum ire erubeſcam? Tam diu diſcẽdum eſt, res ſequi.
quàm diu neſcias, & ſi prouerbio credimus, quàm diu uiuas.
Nec ulli hoc rei magis conuenit, quàm huic, tam diu diſcendum
eſt quemadmodum uiuas, quàm diu uiuis. Ego tamen hic aliquid
& doceo. Quæris quid doceam? Etiam ſeni eſſe diſcendum. Pu-
det autem me generis humani, quoties ſcholam intraui, præter
ipſum theatrum Neapolitanorũ (ut ſcis) tranſeũdum eſt *me- *necronactis
tronactis petentibus domũ. Illud quidem ingenti ſtudio quis ſit 5
Pitaules bonus iudicatur. Habet tibicen quoq; Græcus & præ- 6
co concurſum: at in illo loco in quo uir bonus diſcitur, pauciſ-
ſimi ſedent, & hi plerisq; uidentur nihil boni negotij habere
quod agant, inepti & inertes uocantur. Mihi contingat iſte
deriſus. Aequo animo audienda ſunt imperitorum conuitia, &
ad honeſta uadenti, contemnendus eſt iſte contemptus. Perge
Lucili & propera, ne tibi accidat quod mihi, ut ſenex diſcas,
imo ideo magis propera, quoniam id nunc aggreſſus es, quod
perdiſcere uix ſenex poſsis. Quantum, inquis, proficiam? quan-
tum tentaueris. Quid expectas? Nulli ſapere caſu obtigit. Pe-
cunia ueniet ultro, honor *afferetur, gratia ac dignitas fortaſſe *offeretur;
ingerentur tibi, uirtus in te non incidet, ne leui quidem ope-
ra aut paruo labore cognoſcitur: ſed eſt tanti laborare, omnia
bona ſemel occupaturo. Vnum enim eſt bonum quod honeſtum.
In illis nihil inuenies ueri, nihil certi, quæcunq; famæ placent.
Quare hoc unum ſit bonum, quod honeſtum, dicam, quoniam
me parum executum priore epiſtola iudicas, magisq; hãc rem
tibi laudatam quàm probatam putas: & in arctum quæ dicta
ſunt, contraham: Omnia ſuo bono conſtant, uitem fertilitas cõ-
mendat, ſapor uinum, uelocitas ceruum. Quàm fortia dorſo iu-

menta ſint quæris, quorum hic unus eſt uſus ſarcinam ferre. In *cane ſagacitas prima eſt ſi inueſtigare debet feras, curſus, ſi conſequi, audacia, ſi modere et inuadere.* Id in quoq; optimum *eſt cui naſcitur, quo cenſetur.* In *homine optimũ quid eſt?* Ra*tio, hac antecedit animalia, deos ſequitur.* Ratio ergo *perfecta, proprium hominis bonum eſt, cætera illi cum animalibus ſatisq; cõmunia ſunt.* Valet, *&* leones: *formoſus eſt, &* pauones: *uelox eſt, & equi: nõ dico, in his omnibus uincitur.* Non *quæro quid in ſe maximum habeat, ſed quid ſuum.* Corpus *habet, & arbores: habet impetum, & motum uoluntariũ, & beſtiæ & uermes: habet uocem, ſed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorẽ, mobilioremq; luſciniæ.* Q*uid in hoïe proprium?* Ratio *hæc recta et conſummata, fœlicitatem hominis impleuit.* Ergo *ſi omnis res cum bonũ ſuum perfecit, laudabilis eſt, et ad finem naturæ ſuæ peruenit, homini autem ſuum bonum ratio eſt; ſi hanc perfecit, laudabilis eſt, & finem naturæ ſuæ attigit: hæc ratio perfecta, uirtus uocatur, eademq; honeſtum eſt.* Id *itaq; unum bonũ eſt in homine, quod unum hominis eſt.* Nunc *enim non quærimus quid ſit bonum, ſed quod ſit hominis bonum.* Si *nullum aliud eſt hominis, quàm ratio, hæc erit unum eius bonũ, ſed penſandum cum omnibus.* Si *ſit aliquis malus, puto improbabitur, ſi bonus, puto probabitur.* Id *ergo in homine proprium ſolumq; eſt, quo & probatur, & improbatur.* Non *dubitas an hoc ſit bonum, dubitas an ſolum bonum ſit.* Si *quis omnia alia habeat, ualetudinem, diuitias, imagines multas, frequens atrium, ſed malus ex confeſſo ſit, improbabis illum.* Item *ſi quis nihil quidem illorum quæ retuli habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & auorum proauorumq; ſerie, ſed ex confeſſo bonus ſit, probabis illum.* Ergo *eſt unum bonum hominis, quod qui habet, etiam ſi alijs deſtituitur, laudandus eſt: quod qui non habet*

in

in omnium aliorum copia damnatur ac reijcitur. Quæ conditio rerum, eadem & hominum eſt. Nauis bona dicitur, *non quæ pretioſis coloribus picta eſt, nec cui argenteum aut aureum roſtrum eſt, nec cuius tutela ebore celata eſt, nec quæ fiſcis ac opibus regijs preſſa eſt: ſed ſtabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus ſpiſſa, ad ferendum incurſum maris ſolida, gubernaculo parens, uelox,* & non ſentiens uentum.* Gladium bonum dices, non cui deauratus eſt baltheus, nec cui uagina gemmis diſtinguitur, ſed cui & ad ſecandũ ſubtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus.* Regula *non quàm formoſa, ſed quàm recta ſit quæritur,* Eo *quodq; laudatur cui cõparatur, quod illi proprium eſt.* Ergo *in homine quoq; nihil ad rem pertinet quantum aret, quantum fœneret, à quàm multis ſalutetur, quàm pretioſo incumbat lecto, quàm perlucido poculo bibat, ſed quàm bonus ſit.* Bonus *autem eſt, ſi ratio explicita et recta eſt, & ad naturæ ſuæ uoluntatem accõmodata.* Hæc *uocatur uirtus, hoc eſt honeſtum & unicum hominis bonum.* Nam *cum ſola ratio perficiat hominem, ſola ratio perfecta beatum facit.* Hoc *autem unum hominis bonum eſt, quo uno beatus efficitur.* Dicimus *& illa bona eſſe, quæ à uirtute profecta contractaq; ſunt, id eſt opera eius omnia. Sed ideo unum ipſa bonum eſt, quia nullum ſine illa eſt. Si omne in animo bonum eſt, quicquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum eſt; ualidiorem autem animum, & excelſiorem, & ampliorem, facit uirtus: nam cætera quæ cupiditates noſtras iritant, deprimunt quoq; animum & labefaciunt, & cum uidentur attollere inflant, ac multa uanitate deludũt,* Ergo *unum id bonum eſt, quo melior animus efficitur.* Omnes *actiones totius uitæ honeſti ac turpis reſpectu temperantur: ad hæc faciendi et non faciendi ratio dirigitur.* Quid *ſit hoc dicam,* Vir *bonus quod honeſte ſe facturum putauerit, faciet, etiam ſi laborioſum erit, faciet,*

**& conſentiens uento.*

etiam ſi damnoſum erit, faciet, etiam ſi periculoſum erit. R*urſus quod turpe erit, non faciet, etiam ſi pecuniam affert, etiam ſi uoluptatem, etiam ſi potentiam. Ab honeſto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla ſpe inuitabitur.* Ergo *ſi honeſtum utiq; ſecuturus eſt, turpe utiq; uitaturus, & in omni actu uitæ ſpectaturus hæc duo, nullum aliud bonum quàm honeſtum, nec aliud malum quàm turpe. Si una inde prauata uirtus eſt, & ſola permanet tenoris ſui, unum eſt bonum uirtus, cui iam accidere ut non ſit bonum nõ poteſt, mutationis periculum effugit ſapientia. Sapientia nõ eripitur, ſapientia in ſtultitiã non reuoluitur. Dixi ſi forte meminiſti, concupita uulgo & formidata inconſulto impetu, pleroſq; calcaſſe: inuentus eſt qui flammis imponeret manum, cuius riſum non interrumperet tortor, qui in funere liberorum lachrymam nõ mitteret, qui morti intrepidus occurreret: amor, ira, cupiditas pericula depopoſcerunt.* Q*uod ſi hoc poteſt breuis obſtinatio animi, aliquo ſtimulo excitata, quanto magis uirtus, quæ non ex impetu, nec ſubito ſed æqualiter ualet, cui perpetuũ robur eſt?* Sequitur, *ut quæ ab inconſultis ſæpe contemnuntur, à ſapiẽtibus ſemper, ea nec bona ſint, nec mala.* V*num ergo bonũ ipſa uirtus eſt, quæ inter hanc fortunam & illam ſuperba incedit, cum magno utriuſq; contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonũ eſſe præter honeſtum, nulla non uirtus laborabit.* N*ulla enim obtineri poterit, ſi quidquam extra ſe reſpexerit.* Q*uod ſi eſt, rationi repugnat, ex qua uirtutes ſunt, & ueritati, quæ ſine ratione non eſt.* Q*uæcunq; autem opinio ueritati repugnat, falſa eſt.* V*irum bonum cõcedas neceſſe eſt ſummæ pietatis erga deos eſſe.* I*taq; quicquid illi acciderit, æquo animo ſuſtinebit.* S*ciet enim id acdiſſe lege diuina, qua uniuerſa procedunt.* Q*uod ſi eſt, unum illi bonum erit, quod honeſtũ: in hoc enim poſitum eſt & parẽre dijs, nec excandeſcere ad ſubita, nec deplorare ſortẽ ſuam,*

ſed patiēter excipere fatum, & facere imperata. Si ullum aliud
eſt bonum quàm honeſtum, ſequetur nos auiditas uitæ, auiditas
rerum uitam inſtruentium, quod eſt intolerabile, infinitum, ua-
gum; Solum ergo bonum eſt honeſtum, cui modus eſt. Dixi-
mus hominum futuram feliciorem uitam quàm deorum, ſi ea
bona ſunt quorum nullus dijs uſus eſt, tanquam pecunia & ho-
nores. Adijce nunc, quod ſi modo ſolutæ corporibus animæ
manent, felicior illis ſtatus reſtat, quàm eſt dum uerſatur in
corpore. Atqui ſi iſta bona ſunt quibus per corpora utimur,
emiſſis erit peius: quod contra fidem eſt, feliciores eſſe liberis
& in uniuerſum datis, clauſas & obſeſſas. Illud quoq; dixe-
ram, ſi bona ſunt ea quæ tam homini contingunt quàm mutis
animalibus, & muta animalia beatam uitam actura, quod fie-
ri nullo modo poteſt. Omnia pro honeſto patienda ſunt, quod
non erat faciendum, ſi eſſet ullum aliud bonum quàm honeſtū.
Hæc quamuis latius executus eſſem priore epiſtola, conſtrin-
xi & breuiter percurri. Nunquam autem uera tibi opinio ta-
lis uidebitur, niſi animum alleues, & teipſum interroges: ſi res
exegerit, ut pro patria moriaris, & ſalutem omnium ciuium
tua redimas, an porrecturus ſis ceruicem, non tantum patien-
ter, ſed etiam libenter. Si hoc facturus es, nullum aliud bonum
eſt. Omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide quanta uis honeſti
ſit. Pro Rep. morieris, etiam ſi non ſtatim facturus hoc eris,
cum ſcieris tibi eſſe faciendum. Interdum ex re pulcherrima
magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur: &
quamuis fructus operis peracti nullus ad defunctum exem-
ptumq; rebus humanis pertineat, ipſa tamen contemplatio fu-
turi operis iuuat: & uir fortis & iuſtus cum mortis ſuæ pre-
tia ante ſe poſuit, libertatem patriæ, ſalutem omnium pro qui-
bus dependit animam, in ſumma uoluptate eſt, & periculo ſuo
fruitur. Sed & ille quoq; cui etiam hoc gaudiū eripitur, quod

*tractatio operis maximum & ultimum præſtat, nihil cunctatus diſſiliet in mortem, facere recte, pieq; contentus. Oppone etiam nunc illi multa quæ dehortentur. Dic, factum tuum matura ſequetur obliuio, & parum grata exiſtimatio. Reſpondebit tibi, Iſta omnia extra opus meum ſunt, ego ipſum contemplor, hoc eſſe boneſtum ſcio. Itaq; quocunq; ducit ac uocat, uenio. Hoc ergo unum bonum eſt, quod non tantum perfectus animus, ſed generoſus quoq; & indolis bonæ ſentit, cætera leuia ſunt, mutabilia. Itaq; ſolicite poſſidentur, etiam ſi fauente fortuna in unum congeſta ſunt, dominis ſuis *incumbunt grauia, & illos ſemper premunt, aliquando & * illudunt. Nemo ex iſtis quos purpuratos uides felix eſt, num magis quàm ex illis quibus ſceptrum & chlamydem in ſcena fabulæ aſſignāt: cum præſente populo elati inceſſerunt, & cothurnati, ſimul exierunt, excalceantur, & ad ſtaturam ſuam redeunt. Nemo iſtorum quos diuitiæ honoresq; in altiore faſtigio ponunt, magnus eſt. Quare ergo magnus uidetur? Cum baſi illum ſua metiris, non eſt magnus pumilio, licet in monte conſtiterit, Coloſſus magnitudinem ſuam ſeruabit, etiam ſi ſteterit in puteo. Hoc laboramus errore, ſic nobis imponitur, quod neminem æſtimamus eo quo eſt, ſed adijcimus illi & ea quibus adornatus eſt. Atqui cum uoles ueram hominis æſtimationem inire, & ſcire qualis ſit, nudum inſpice: ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia, corpus ipſum exuat: animum intuere qualis quantusq; ſit, alieno an ſuo magnus: ſi erectis oculis gladios micantes uidet, & ſi ſcit ſua nihil intereſſe, utrum anima per os an per iugulum exeat, beatum uoca. Si cum illi denuntiata ſunt corporis tormenta, & quæ caſu ueniunt, & quæ potentioris iniuria, ſi uincula & exilia, & uanas humanarum formidines mentium, ſecurus audit, & dicit, Non ulla laborũ O' uirgo noua mi facies inopina'ue ſurgit, Omnia præcepi atq; anim*

*incubant

* elidunt.

animo mecũ ipſe peregi. Tu hodie iſta denuntias, ego ſemper denũtiaui mihi hominem paraui ad humana, præcogitati mali mollis ictus uenit. At ſtultis & fortunæ credentibus, omnis uidetur noua rerum & inopinata facies. Magna autem pars eſt apud imperitos mali, nouitas. Hoc ut ſcias, ea quæ putauerunt aſpera, cum aſſueuere, patiuntur, Ideò ſapiens aſſueſcit futuris malis, & quæ alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando uoces imperitorum dicentium: Sciebam hoc mihi reſtare. Sapiẽs ſcit ſibi omnia reſtare, quicquid factum eſt, dicit, ſciebam. Vale.

IN LIB. X. ANNOTATIONES.

EPISTOLA LXXII.

1 Scit ſe eſſe natum oneri ferendo. Ita uetus æditio. In priſcis exemplaribus non habebatur, natum. Ita dixit, eſſe oneri ferendo, quemadmodum dicimus, eſt ſoluendo.

EPIST. LXXIII.

2 Quæ poſsis & inciſe ſcribere. In aliis erat, incedendo ſcribere, forte ſcriptum erat, inceſsim ſcribere, quemadmodum dicimus curſim, niſi inciſe dicitur ſcribi, quod ex interuallo ſcribitur.

EPIST. LXXIIII.

3 Vſus fructusq;. Verba iurecõſultorum ſunt, quæ illi ſolent abſq; coniunctione proferre. Vſus fructus, uti frui, nec aliter arbitror fuiſſe ſcriptum à Seneca.

EPIST. LXXV.

4 Aliquos ſpes uana deluſit, pro aliquos, alii quos, nonnulli codices habebant, inuidentq; alii quos ſpes, &c.

EPIST. LXXVII.

5 Quis ſit? Pitaules. In aliis erat, quid ſit? Nam ſubaudiendum eſt quæris. Non enim quæritur quis homo ſit, ſed quid rei, cuius gratia factus ſit concurſus. Et quum de hominis artificio percontamur, nõ dicimus quis eſt, ſed quid eſt? & reſpondetur muſicus eſt.

6 Pitaules. In aliis erat, Pytholaus, forte legendum, Phyſaules, ab inflandis tibiis.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. XI.

EPIST. LXXVIII. Exemplis & rationibus docet de morte non eſſe curandum.

SVBITO *nobis hodie Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti ſolent, & nuntiare ſecuturæ claßis aduentum, tabellarias uocant. Gratus illarum Campaniæ aſpectus eſt. Omnis in* * *pilis Puteolorum turba conſiſtit,* (*pyris.) *& ex ipſo genere uelorũ Alexandrinas, quãuis in magna turba nauium, intelligit. Solis enim licet ſupparum intẽdere quod in alto omnes habent naues. Nulla enim res æquè adiuuat curſum, quàm ſumma pars ueli: illinc maxime nauis urgetur. Itaq; quoties uentus increbuit, maiorq; eſt quàm expedit, antemna ſubmittitur. Minus habet uirium flatus ex humili. Cum intrauêre Capreas & promontorium, ex quo Alta procelloſo ſpeculatur uertice Pallas, cæteræ uelo iubentur eſſe contentæ, ſupparum Alexãdrinarum inſigne indicium eſt. In hoc omniũ diſcurſu properantiũ ad littus, magnam ex pigritia mea ſenſi uoluptatem, quod epiſtolas meorũ accepturus, non properaui ſcire, quis illic eſſet rerum mearum ſtatus, quid afferrent. Olim iam nec perit quicquã mihi, nec acquiritur. Hoc etiam ſi ſenex non eſſem, fuerat ſentiendum. Nunc uerò multo magis, quia quantulumcunq; haberem, tam͂ plus iam mihi ſupereſſet uiatici, quàm uiæ, præſertim* [illegible] *iam ſimus ingreßi, quam* [illegible] *fectum erit, ſi in media* [illegible] *Vita non eſt imperfecta, ſi* [illegible] *ene deſinis, tota eſt. Sæpe autem*

tem & fortiter deſinendũ eſt, & nõ ex maximis cauſis. Nam nec hæ maximæ ſunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus (quẽ optime noueras) adoleſcẽs quietus & cito ſenex, morbo, & nõ inſanabili correptus, ſed longo & moleſto & multa imperãte, cœpit deliberare de morte: conuocauit complures amicos: unuſquiſq; aut quia timidus erat, id illi ſuadebat, quod ſibi ſuaſiſſet: aut quia adulator & blandus, id conſilium dabat, quod deliberanti gratius fore ſuſpicabatur. Amicus noſter Stoicus homo egregius, & ut uerbis illũ quibus laudari dignus eſt laudẽ, uir fortis ac ſtrenuus, uidetur mihi optime illũ cohortatus. Sic enim cœpit. Noli mi Marcelline torqueri, tanquã de re magna deliberes. Nõ eſt res magna uiuere, omnes ſerui tui uiuunt omnia animalia, Magnũ eſt honeſte mori, prudenter, fortiter. Cogita quàm diu iam idẽ facias. Cibus, ſomnus, libido. Per hunc circulũ curritur. Mori uelle non tantũ prudens, & fortis aut miſer, ſed etiã faſtidioſus poteſt. Non opus erat ſuaſore illi, ſed adiutore. Serui parere nolebant. Primũ detraxit illis metũ, & indicauit tunc familiam periculũ adire, cum incertum eſſet, an mors domini uolũtaria fuiſſet, alioquin tam mali exempli eſſet 1
prohibere dñm, quàm occidere. Deinde ipſum Marcellinũ admonuit non eſſe inhumanũ, quemadmodũ cœna peracta reliquiæ circũſtantibus diuidũtur: ſic peracta uita aliquid porrigi his, qui totius uitæ miniſtri fuiſſent. Erat Marcellinus facilis animi & liberalis, etiã cum de ſuo fieret. Minutas itaq; ſummulas diſtribuit flentibus ſeruis, & illos ultro conſolatus eſt. Non fuit illi opus ferro, non ſanguine. Triduo abſtinuit, & in ipſo cubiculo poni tabernaculũ iuſſit. Solium deinde illatum eſt in quo diu iacuit, & calida ſubinde ſuffuſa paulatim defecit, ut aiebat, nõ ſine quadam uoluptate, quã afferre ſolet leuis diſſolutio animi, nõ inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. fabellam exceſſi non ingratam tibi, exitum enim amici tui

cogno

cognoſces, nõ difficilem nec miſerum. Quãuis enim mortẽ ſibi cõſciuerit, tamen molliſsimè exceſsit, & uitæ elapſus eſt. Sed nec inutilis quidem hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla neceſsitas exigit. Sæpe debemus mori nec uolumus, morimur nec uolumus. Nemo tam imperitus eſt, ut neſciat ſibi quandoq; moriendum, tamen cum propè acceſſerit, tergiuerſatur, tremit, plorat. Nonne tibi uidebitur ſtultiſsimus omnium, qui fleuerit quod ante annos mille non uixerat? Aequè ſtultus eſt, qui flet, quod poſt annos mille non uiuet. Hæc paria ſunt, non eris, nec fuiſti. Vtrunq; tempus alienum eſt. In hoc punctum coniectus es, quod ut extendas, quouſq; extendes? Quid fles? quid optas? Perdis operam. Deſine fata deûm flecti ſperare precando, rata & fixa ſunt, atq; magna & æterna neceſsitate ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi nouum eſt? ad hanc legem natus es, hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus poſt te. Series inuicta & nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturorũ ſequetur, quantus comitabitur? Fortior, ut opinor, eſſes, ſi multa milia tibi cõmorerentur. Atqui multa milia hominũ & animaliũ hoc ipſo momento, quo tu mori dubitas, animã uarijs generibus emittunt. Tu autẽ non putabas te aliquãdo peruenturum ad id, ad quod ſemper ibas? Nullum ſine exitu iter eſt. Exẽpla nunc magnorũ uirorum me tibi iudicas relaturũ? Puerorum referam. Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, nõ ſeruiam, ſua illa dorica lingua, & uerbis fidẽ impoſuit, Vt primũ iuſſus eſt fungi ſeruili & cõtumelioſo miniſterio, afferre enim uas obſcœnum iubebatur, illiſum parieti caput rupit. Tã propè libertas eſt, & ſeruit aliquis? Ita non ſic perire filium tuũ malles, quàm per inertiã ſenem fieri? Quid ergo eſt, cur perturberis, ſi mori fortiter etiam puerile eſt? Puta te nolle ſequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni eſt. Nõ

ſumes

ſumes pueri ſpiritum,ut dicas,non ſeruio? Infelix,ſeruis hominibus,ſeruis rebus,ſeruis uitæ. Nã uita, ſi moriendi uirtus abeſt,ſeruitus eſt. Et *quid habes propter quod expectes?* Voluptates *ipſas quæ te morantur ac retinent, conſumpſiſti, nulla tibi noua eſt, nulla non iam odioſa ipſa ſatietate: quis ſit uini, quis mulſi, ſapor ſcis, nihil intereſt, centũ per ueſicã tuam an mille amphoræ tranſeant,ſaccus eſt. Quid ſapiet oſtreũ,quid mullus optime noſti, nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reſeruauit. At qui hæc ſunt à quibus inuitus diuelleris.Quid eſt aliud quod tibi eripi doleas?** Amicos *& patriã?* Tanti *enim illã putas, ut tardius cœnes, ſolemq; ſi poſſes, extingueres? Quid enim unquã feciſti luce dignũ? confitere non curiæ te, non fori, non ipſius naturæ rerũ deſiderio, tardiorẽ ad moriendum fieri.* Inuitus *relinquis macellũ, in quo nihil reliquiſti.* Mortem *times, at quomodo illam media oblectatione contemnis?* Viuere *uis,ſcis enim,mori times. Quid porrò iſta uita non mors eſt? Cæſar,cum illũ tranſeuntẽ per latinã uiam, unus ex cuſtodiarũ agmine demiſſa uſq; in pectus uetere barba,rogaret mortem,nunc enim,inquit,uiuis?* Hoc *iſtis reſpondendum eſt,quibus ſuccurſura mors eſt.* Mori *times? nũc enim uiuis? Sed ego(inquit)uiuere uolo,qui multa honeſte facio. Inuitus relinquo officia uitæ, quibus fideliter,& cum induſtria fungor. Quid? tu neſcis unum eſſe ex uitæ officijs & mori?* Nullum *officiũ relinquis.* Non *enim certus numerus quem debeas explere finitur.* Nulla *uita eſt non breuis.* Nam *ſi ad naturam rerum reſpexeris, etiã Neſtoris & Statiliæ breuis eſt, quæ inſcribi monumento ſuo iuſsit, annis ſe nonaginta nouem uixiſſe.* Vides *aliquam gloriari ſenectute longa, quis illam ferre potuiſſet,ſi contigiſſet centeſimum implere?* Quomodo *fabula,ſic uita,non quamdiu,ſed quàm bene acta ſit, refert.* Nihil *ad rem pertinet quo loco deſinas, quocunq; uoles,deſine,*

**amicus es patriæ.*

Vide Pliniũ lib.7.cap.8.

tantum bonam clauſulam impone. Vale.

EPIST. LXXIX. Quod multum ad bonam ualetudinem amicorum præſentia & mollis exercitatio proſunt. De tribus incommodis infirmitatis & eorum remediis.

VExari te diſtillationibus crebris ac febriculis, quæ longas diſtillationes & in conſuetudinem adductas ſequuntur, eo moleſtius mihi eſt, quia expertus ſum hoc genus ualitudinis, quod inter initia contẽpſi. Poterat adhuc adoleſcentia iniurias ferre, & ſe aduerſus morbos contumaciter gerere: deinde ſuccubui, & eò perductus ſum, ut ipſe diſtillarẽ. Ad ſummam maciem deductus, ſæpe impetum cœpi abrũpendæ uitæ, patris mei indulgentiſſimi ſenectus retinuit. Cogitaui enim nõ quàm fortiter ego mori poſſem, ſed quàm ille fortiter deſiderare non poſſet. Itaq; imperaui mihi ut uiuerem, aliquãdo enim & uiuere, fortiter facere eſt. Quæ mihi tũc fuerint ſolatio dicam: ſi prius hoc dixerim, hæc ipſa quibus acquieſcebam, medicinæ uim habuiſſe. In remediũ cedunt honeſta ſolatia, et quicquid animũ erexit, etiã corpori prodeſt. Studia mihi noſtro ſaluti fuerunt, philoſophiæ acceptũ fero quod ſurrexi, quod con ualui: illi uitã debeo, & nihil illi minus debeo. Multũ mihi ad bonã contulerunt ualitudinẽ amici, quorũ adhortationibus, uigilijs, ſermonibus, alleuabar. Nihil æquè Lucili uirorũ optime ægrũ reficit atq; adiuuat, quàm amicorũ affectus, nihil æquè expectationẽ mortis ac metũ ſurripit. Non iudicabã me, cum illos ſuperſtites relinquerẽ, mori: putabã inquã, me uicturum, non cũ illis, ſed per illos: non effundere ſpiritum mihi uidebar, ſed trahere. Hæc mihi dederunt uoluntatem adiuuãdi me, & patiendi omne tormentũ: alioqui miſerrimũ eſt, cũ animũ moriendi proieceris, non habere uiuendi. Ad hæc ergo remedia te confer, medicus tibi quantũ ambules, quantũ exercearis, monſtrabit, Ne indulgeas otio, ad quod uergit iners ualetudo, ut*

*ad uiuẽdũ,

legas

legas clarius, & ſpiritum, cuius iter & receptaculũ laborat, exerceas:ut nauiges,& uiſcera molli iactatione concutias:quibus cibis utaris:uinũ quando uirium cauſa aduoces,quando intermittas,ne irritet,& exaſperet tuſsim.Ego tibi illud præcipio,quod non tantũ huius morbi,ſed totius uitæ remedium eſt. Contẽne mortẽ.Nihil triſte eſt,cũ huius metũ effugimus. Tria hæc in omni morbo grauia ſunt,metus mortis,dolor corporis, intermiſsio uoluptatũ.De morte ſatis dictũ eſt,hoc unũ dicam, non morbi hunc eſſe ſed naturæ metũ: multorũ mortẽ distulit morbus, & ſaluti illis fuit, uideri perire. Morieris non quia ægrotas,ſed quia uiuis. Iſta te res & ſanatũ manet:cũ conualueris,non mortẽ ſed ualetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodũ reuertamur,magnos cruciatus habet morbus,ſed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam ſummi doloris intentio inuenit finẽ.Nemo poteſt ualde dolere,& diu:ſic nos amantiſsima noſtri natura diſpoſuit,ut dolorẽ aut tolerabilem aut breuẽ faceret. Maximi dolores conſiſtunt in macerrimis corporis partibus. Nerui, articuliq;, & quicquid aliud exile eſt,acerrime ſæuit,cũ in arcto uitia cõceperit.Sed cito hæ partes obſtupeſcunt,& ipſo dolore ſenſum doloris amittunt,ſiue quia ſpiritus naturali prohibitus curſu, & mutatus in peius, uim ſuam qua uiget admonetq; nos,perdit:ſiue quia corruptus humor cũ deſijt habere quò confluat, ipſe ſe elidit,& his quæ nimis implent, excutit ſenſum. Sic podagra & chiragra & omnis uertebrarũ dolor,neruorumq; interquieſcit,cũ illa quæ torquebat hebetauit:omniũ iſtorum prima uerminatio uexat, impetus mora extinguitur, & finis dolendi eſt obtorpuiſſe. Dentium, oculorũ, auriũ dolor ob hoc ipſum acutiſsimus eſt, quod inter anguſta corporis naſcitur. Non minus me hercule quàm capitis ipſius, ſed quo incitatior eſt, eo citius in alienationem ſtuporemq; conuertitur. Hoc itaq; ſolatiũ uaſti doloris

eſt,quod neceſſe eſt deſinas illum ſentire,ſi nimis ſenſeris. Illud *autem eſt quod imperitos in uexatione corporis male habet, non aſſueuerũt animo eſſe cõtenti, multũ illis cũ corpore fuit.* Ideo *uir magnus ac prudens animum * deducit à corpore, & multũ cũ meliore & diuina parte uerſatur, cũ hac querula ac fragili quantũ neceſſe eſt, Sed moleſtũ eſt,inquis,carere aſſuetis uoluptatibus,abſtinere cibo,ſitire,eſurire.* Hæc *prima abſtinentia grauia ſunt, deinde cupiditas relangueſcit, ipſis per ſe quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus.* Inde *moroſus eſt ſtomachus,inde quibus fuit auiditas cibi, odium eſt,deſideria ipſa moriuntur.*Non *eſt autẽ acerbũ carere eo,quod cupere deſieris.* Adijce,*quod nullus non intermittitur dolor,aut certe remittitur.* Adijce,*quod licet & cauere uenturum, & obſiſtere imminenti remedijs.* Nullus *enim non ſigna præmittit,utique qui ex ſolito reuertitur.* Tolerabilis *eſt morbi patientia,ſi contempſeris id quod extremũ minatur.* Noli *mala tua facere tibi ipſi grauiora,& te querelis onerare:leuis dolor eſt, ſi nihil illi opinio adiecerit.*Contra *ſi exhortari te cœperis ac dicere, nihil eſt,aut certe exiguũ eſt,duremus,iam deſinet,leuẽ illũ,dum putas,facies.*Omnia *ex opinione ſuſpenſa ſunt, nõ ambitio tantum,ad illã reſpicit,& luxuria & auaritia.* Ad *opinionẽ dolemus,tam miſer eſt quiſq;,quàm credidit.* Detrahendas *præteritorũ dolorũ conqueſtiones puto,& illa uerba,nulli unquã fuit peius, quos cruciatus, quanta mala pertuli?* Nemo *me reſurrecturum putauit.* Quoties *deploratus ſum à meis, quoties à medicis relictus?*In *eculeũ impoſiti non ſic diſtrahũtur.* Etiã *ſi ſunt uera iſta, tranſierunt.* Quid *iuuat præteritos dolores retractare,& miſerũ eſſe,quia fueris?* Quid *quod nemo non multum malis ſuis adiecit,& ſibi ipſe mentitur?*Deinde *quod acerbũ fuit,retuliſſe iucundũ eſt.* Naturale *eſt mali ſui fine gaudere.*Circumcidenda *ergo duo ſunt,& futuri timor,& ueteris*

*diducit

ris incõmodi memoria:hoc ad me iam non pertinet, illud nondum.In ipſis poſitus difficultatibus dicat,Forſan & hæc olim meminiſſe iuuabit. Toto contra illũ pugnet animo, uincetur ſi ceſſerit,uincet ſi ſe contra dolorẽ ſuum intenderit. Nunc hoc pleriq; faciunt,attrahunt in ſe ruinam,cui obſtandũ eſt. Iſtud quod premit,quod impendet, quod urget, ſi ſubducere te cœperis,ſequetur & grauius incũbet:ſi contra ſteteris & obniti uolueris,repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantũ toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate : nec tantum quia pugnant iſta patiuntur,ſed ut pugnent,exercitatio ipſa tormẽtum eſt. Nos quoq; euincamus omnia,quorum præmium non corona,nec palma eſt,nec tubicen prædicationi nominis noſtri ſilentium faciens , ſed uirtus & firmitas animi & pax in cæterum parta,ſi ſemel in aliquo certamine debellata fortuna eſt.Dolorem grauẽ ſentio. Quid ni ſentias?ſi illũ muliebriter tuleris. Quemadmodũ perniciosior eſt hoſtis fugientibus, ſic omne fortuitũ incommodum magis inſtat cedenti & auerſo. Sed graue eſt. quid? nos ad hoc fortes ſumus ut leuia portemus?Vtrũ uis longũ eſſe morbũ,an concitatũ & breuẽ?Si lõgus eſt habet intercapedinẽ,dat refectioni locũ,multũ tẽporis donat,neceſſe eſt ut exurgat & deficiat.Breuis morbus ac præceps alterutrũ faciet,aut extinguetur,aut extĩguet.Quid autẽ intereſt nõ ſit,aut nõ ſim?In utroq; finis dolendi eſt. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animum,& à dolore diſcedere.Cogita quid honeſte, quid fortiter feceris,bonas partes tecum ipſe tracta, memoriã in ea , quæ maxime miratus es, ſparge , tunc tibi fortiſsimus quiſq; & uictor doloris occurrat. Ille qui dum uarices exſecandas præberet , legere librum perſeuerauit. Ille qui non deſijt ridere,cum hoc ipſum mirati tortores omnia inſtrumẽta crudelitatis experirẽtur,Non uincetur dolor ratiõe qui uictus

menta ſint quæris, quorum hic unus eſt uſus ſarcinam ferre. In cane ſagacitas prima eſt ſi inueſtigare debet feras, curſus, ſi conſequi, audacia, ſi modere et inuadere. Id in quoq; optimum eſt cui naſcitur, quo cenſetur. In homine optimũ quid eſt? Ratio, hac antecedit animalia, deos ſequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum eſt, cætera illi cum animalibus ſatisq; cõmunia ſunt. Valet, & leones: formoſus eſt, & pauones: uelox eſt, & equi: nõ dico, in his omnibus uincitur. Non quæro quid in ſe maximum habeat, ſed quid ſuum. Corpus habet, & arbores: habet impetum, & motum uoluntariũ, & beſtiæ & uermes: habet uocem, ſed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorẽ, mobilioremq; luſciniæ. Quid in hoĩe proprium? Ratio hæc recta et conſummata, fœlicitatem hominis impleuit. Ergo ſi omnis res cum bonũ ſuum perfecit, laudabilis eſt, et ad finem naturæ ſuæ peruenit, homini autem ſuum bonum ratio eſt; ſi hanc perfecit, laudabilis eſt, & finem naturæ ſuæ attigit: hæc ratio perfecta, uirtus uocatur, eademq; honeſtum eſt. Id itaq; unum bonũ eſt in homine, quod unum hominis eſt. Nunc enim non quærimus quid ſit bonum, ſed quod ſit hominis bonum. Si nullum aliud eſt hominis, quàm ratio, hæc erit unum eius bonũ, ſed penſandum cum omnibus. Si ſit aliquis malus, puto improbabitur, ſi bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium ſolumq; eſt, quo & probatur, & improbatur. Non dubitas an hoc ſit bonum, dubitas an ſolum bonum ſit. Si quis omnia alia habeat, ualetudinem, diuitias, imagines multas, frequens atrium, ſed malus ex confeſſo ſit, improbabis illum. Item ſi quis nihil quidem illorum quæ retuli habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & auorum proauorumq; ſerie, ſed ex confeſſo bonus ſit, probabis illum. Ergo eſt unum bonum hominis, quod qui habet, etiam ſi alijs deſtituitur, laudandus eſt: quod qui non habet

in

in omnium aliorum copia damnatur ac reijcitur. Quæ conditio rerum, eadem & hominum eſt. Nauis bona dicitur, non quæ pretioſis coloribus picta eſt, nec cui argenteum aut aureum roſtrum eſt, nec cuius tutela ebore celata eſt, nec quæ fiſcis ac opibus regijs preſſa eſt: ſed ſtabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus ſpiſſa, ad ferendum incurſum maris ſolida, gubernaculo parens, uelox, * & non ſentiens uentum. Gladium bonum dices, non cui deauratus eſt baltheus, nec cui uagina gemmis diſtinguitur, ſed cui & ad ſecandū ſubtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus. Regula non quàm formoſa, ſed quàm recta ſit quæritur, Eo quodq; laudatur cui cōparatur, quod illi proprium eſt. Ergo in homine quoq; nihil ad rem pertinet quantum aret, quantum fœneret, à quàm multis ſalutetur, quàm pretioſo incumbat lecto, quàm perlucido poculo bibat, ſed quàm bonus ſit. Bonus autem eſt, ſi ratio explicita et recta eſt, & ad naturæ ſuæ uoluntatem accōmodata. Hæc uocatur uirtus, hoc eſt honeſtum & unicum hominis bonum. Nam cum ſola ratio perficiat hominem, ſola ratio perfecta beatum facit. Hoc autem unum hominis bonum eſt, quo uno beatus efficitur. Dicimus & illa bona eſſe, quæ à uirtute profecta contractaq; ſunt, id eſt opera eius omnia. Sed ideo unum ipſa bonum eſt, quia nullum ſine illa eſt. Si omne in animo bonum eſt, quicquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum eſt; ualidiorem autem animum, & excelſiorem, & ampliorem, facit uirtus: nam cætera quæ cupiditates noſtras iritant, deprimunt quoq; animum & labefaciunt, & cum uidentur attollere inflant, ac multa uanitate deludūt, Ergo unum id bonum eſt, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius uitæ honeſti ac turpis reſpectu temperantur: ad hæc faciendi et non faciendi ratio dirigitur. Quid ſit hoc dicam, Vir bonus quod honeſte ſe facturum putauerit, faciet, etiam ſi laborioſum erit, faciet,

* & conſentiens uento.

etiam ſi damnoſum erit, faciet, etiam ſi periculoſum erit. Rurſus quod turpe erit, non faciet, etiam ſi pecuniam affert, etiam ſi uoluptatem, etiam ſi potentiam. Ab honeſto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla ſpe inuitabitur. Ergo ſi honeſtum utiq; ſecuturus eſt, turpe utiq; uitaturus, & in omni actu uitæ ſpectaturus hæc duo, nullum aliud bonum quàm honeſtum, nec aliud malum quàm turpe. Si una inde prauata uirtus eſt, & ſola permanet tenoris ſui, unum eſt bonum uirtus, cui iam accidere ut non ſit bonum nō poteſt, mutationis periculum effugit ſapientia. Sapientia nō eripitur, ſapientia in ſtultitiā non reuoluitur. Dixi ſi forte meminiſti, concupita uulgo & formidata inconſulto impetu, pleroſq; calcaſſe: inuentus eſt qui flammis imponeret manum, cuius riſum non interrumperet tortor, qui in funere liberorum lachrymam nō mitteret, qui morti intrepidus occurreret: amor, ira, cupiditas pericula depopoſcerunt. Quod ſi hoc poteſt breuis obſtinatio animi, aliquo ſtimulo excitata, quanto magis uirtus, quæ non ex impetu, nec ſubito ſed æqualiter ualet, cui perpetuū robur eſt? Sequitur, ut quæ ab inconſultis ſæpe contemnuntur, à ſapiētibus ſemper, ea nec bona ſint, nec mala. Vnum ergo bonū ipſa uirtus eſt, quæ inter hanc fortunam & illam ſuperba incedit, cum magno utriuſq; contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonū eſſe præter honeſtum, nulla non uirtus laborabit. Nulla enim obtineri poterit, ſi quidquam extra ſe reſpexerit. Quod ſi eſt, rationi repugnat, ex qua uirtutes ſunt, & ueritati, quæ ſine ratione non eſt. Quæcunq; autem opinio ueritati repugnat, falſa eſt. Virum bonum cōcedas neceſſe eſt ſummæ pietatis erga deos eſſe. Itaq; quicquid illi acciderit, æquo animo ſuſtinebit. Sciet enim id accidiſſe lege diuina, qua uniuerſa procedunt. Quod ſi eſt, unum illi bonum erit, quod honeſtū: in hoc enim poſitum eſt & parēre dijs, nec excandeſcere ad ſubita, nec deplorare ſortē ſuam,

ſed

ſed patiēter excipere fatum, & facere imperata. Si ullum aliud eſt bonum quàm honeſtum, ſequetur nos auiditas uitæ, auiditas rerum uitam inſtruentium, quod eſt intolerabile, infinitum, uagum; Solum ergo bonum eſt honeſtum, cui modus eſt. Diximus hominum futuram feliciorem uitam quàm deorum, ſi ea bona ſunt quorum nullus dijs uſus eſt, tanquam pecunia & honores. Adijce nunc, quod ſi modo ſolutæ corporibus animæ manent, felicior illis ſtatus reſtat, quàm eſt dum uerſatur in corpore. Atqui ſi iſta bona ſunt quibus per corpora utimur, emiſſis erit peius: quod contra fidem eſt, feliciores eſſe liberis & in uniuerſum datis, clauſas & obſeſſas. Illud quoq; dixeram, ſi bona ſunt ea quæ tam homini contingunt quàm mutis animalibus, & muta animalia beatam uitam actura, quod fieri nullo modo poteſt. Omnia pro honeſto patienda ſunt, quod non erat faciendum, ſi eſſet ullum aliud bonum quàm honeſtū. Hæc quamuis latius executus eſſem priore epiſtola, conſtrinxi & breuiter percurri. Nunquam autem uera tibi opinio talis uidebitur, niſi animum alleues, & teipſum interroges: ſi res exegerit, ut pro patria moriaris, & ſalutem omnium ciuium tua redimas, an porrecturus ſis ceruicem, non tantum patienter, ſed etiam libenter. Si hoc facturus es, nullum aliud bonum eſt. Omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide quanta uis honeſti ſit. Pro Rep. morieris, etiam ſi non ſtatim facturus hoc eris, cum ſcieris tibi eſſe faciendum. Interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur: & quamuis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumq; rebus humanis pertineat, ipſa tamen contemplatio futuri operis iuuat: & uir fortis & iuſtus cum mortis ſuæ pretia ante ſe poſuit, libertatem patriæ, ſalutem omnium pro quibus dependit animam, in ſumma uoluptate eſt, & periculo ſuo fruitur. Sed & ille quoq; cui etiam hoc gaudiū eripitur, quod

tract

*tractatio operis maximum & ultimum præſtat, nihil cunctatus diſſiliet in mortem, facere recte, pieq; contentus. Oppone etiam nunc illi multa quæ dehortentur. Dic, factum tuum matura ſequetur obliuio, & parum grata exiſtimatio. Reſpondebit tibi, Iſta omnia extra opus meum ſunt, ego ipſum contemplor, hoc eſſe boneſtum ſcio. Itaq; quocunq; ducit ac uocat, uenio. Hoc ergo unum bonum eſt, quod non tantum perfectus animus, ſed generoſus quoq; & indolis bonæ ſentit, cætera leuia ſunt, mutabilia. Itaq; ſolicite poßidentur, etiam ſi fauente fortuna in unum congeſta ſunt, dominis ſuis *incumbunt grauia, & illos ſemper premunt, aliquando & * illudunt. Nemo ex iſtis quos purpuratos uides felix eſt, num magis quàm ex illis quibus ſceptrum & chlamydem in ſcena fabulæ aßignāt: cum præſente populo elati inceſſerunt, & cothurnati, ſimul exierunt, excalceantur, & ad ſtaturam ſuam redeunt. Nemo iſtorum quos diuitiæ honoresq; in altiore faſtigio ponunt, magnus eſt. Quare ergo magnus uidetur? Cum baſi illum ſua metiris, non eſt magnus pumilio, licet in monte conſtiterit, Coloſſus magnitudinem ſuam ſeruabit, etiam ſi ſteterit in puteo. Hoc laboramus errore, ſic nobis imponitur, quod neminem æſtimamus eo quo eſt, ſed adijcimus illi & ea quibus adornatus eſt. Atqui cum uoles ueram hominis æſtimationem inire, & ſcire qualis ſit, nudum inſpice: ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia, corpus ipſum exuat: animum intuere qualis quantusq; ſit, alieno an ſuo magnus: ſi erectis oculis gladios micantes uidet, & ſi ſcit ſua nihil intereſſe, utrum anima per os an per iugulum exeat, beatum uoca. Si cum illi denuntiata ſunt corporis tormenta, & quæ caſu ueniunt, & quæ potentioris iniuria, ſi uincula & exilia, & uanas humanarum formidines mentium, ſecurus audit, & dicit, Non ulla laborū O` uirgo noua mi facies inopina'ue ſurgit, Omnia præcepi atq; anim*

*incubant

* elidunt.

animo mecũ ipſe peregi. Tu hodie iſta denuntias, ego ſemper denũtiaui mihi hominem paraui ad humana, præcogitati mali mollis ictus uenit. At ſtultis & fortunæ credentibus, omnis uidetur noua rerum & inopinata facies. Magna autem pars eſt apud imperitos mali, nouitas. Hoc ut ſcias, ea quæ putauerunt aſpera, cum aſſueuere, patiuntur, Ideò ſapiens aſſueſcit futuris malis, & quæ alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando uoces imperitorum dicentium: Sciebam hoc mihi reſtare. Sapiẽs ſcit ſibi omnia reſtare, quicquid factum eſt, dicit, ſciebam. Vale.

IN LIB. X. ANNOTATIONES.

EPISTOLA LXXII.

1 Scit ſe eſſe natum oneri ferendo. Ita uetus æditio. In priſcis exemplaribus non habebatur, natum. Ita dixit, eſſe oneri ferendo, quemadmodum dicimus, eſt ſoluendo.

EPIST. LXXIII.

2 Quæ poſsis & inciſe ſcribere. In aliis erat, incedendo ſcribere, forte ſcriptum erat, inceſsim ſcribere, quemadmodum dicimus curſim, niſi inciſe dicitur ſcribi, quod ex interuallo ſcribitur.

EPIST. LXXIIII.

3 Vſus fructuſq;. Verba iurecõſultorum ſunt, quæ illi ſolent abſq; coniunctione proferre. Vſus fructus, uti frui, nec aliter arbitror fuiſſe ſcriptum à Seneca.

EPIST. LXXV.

4 Aliquos ſpes uana deluſit, pro aliquos, alii quos, nonnulli codices habebant, inuidentq; alii quos ſpes, &c.

EPIST. LXXVII.

5 Quis ſit? Pitaules. In aliis erat, quid ſit? Nam ſubaudiendum eſt quæris. Non enim quæritur quis homo ſit, ſed quid rei, cuius gratia factus ſit concurſus. Et quum de hominis artificio percontamur, nõ dicimus quis eſt, ſed quid eſt? & reſpondetur muſicus eſt.

6 Pitaules. In aliis erat, Pytholaus, forte legendum, Phyſaules, ab inflandis tibiis.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. XI.

EPIST. LXXVIII. Exemplis & rationibus docet de morte non eſſe curandum.

SVBITO nobis hodie Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti ſolent, & nuntiare ſecuturæ claßis aduentum, tabellarias uocant. Gratus illarum Campaniæ aſpectus eſt. Omnis in pilis Puteolorum turba conſiſtit, & ex ipſo genere uelorũ Alexandrinas, quãuis in magna turba nauium, intelligit. Solis enim licet ſupparum intẽdere quod in alto omnes habent naues. Nulla enim res æquè adiuuat curſum, quàm ſumma pars ueli: illinc maxime nauis urgetur. Itaq; quoties uentus increbuit, maiorq́; eſt quàm expedit, antemna ſubmittitur. Minus habet uirium flatus ex humili. Cum intrauêre Capreas & promontorium, ex quo Alta procelloſo ſpeculatur uertice Pallas, cæteræ uelo iubentur eſſe contentæ, ſupparum Alexãdrinarum inſigne indicium eſt. In hoc omniũ diſcurſu properantiũ ad littus, magnam ex pigritia mea ſenſi uoluptatem, quod epiſtolas meorũ accepturus, non properaui ſcire, quis illic eſſet rerum mearum ſtatus, quid afferrent. Olim iam nec perit quicquã mihi, nec acquiritur. Hoc etiam ſi ſenex non eſſem, fuerat ſentiendum. Nunc uerò multo magis, quia quantulumcunq; haberem, tamẽ plus iam mihi ſupereſſet uiatici, quàm uiæ, præſertim cum eam uiam ſimus ingreßi, quam peragere non eſt neceſſe. Iter imperfectum erit, ſi in media parte, aut citra petitũ locũ ſteteris. Vita non eſt imperfecta, ſi honeſta eſt. Vbicunq; deſines, ſi bene deſinis, tota eſt. Sæpe au-*

*pyris.

tem

tem & fortiter deſinendũ eſt, & nõ ex maximis cauſis. Nam
nec hæ maximæ ſunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus (quẽ
optime noueras) adoleſcẽs quietus & cito ſenex, morbo, & nõ
inſanabili correptus, ſed longo & moleſto & multa imperã-
te, cœpit deliberare de morte: conuocauit complures amicos:
unuſquiſq; aut quia timidus erat, id illi ſuadebat, quod ſibi ſua-
ſiſſet: aut quia adulator & blandus, id conſilium dabat, quod
deliberanti gratius fore ſuſpicabatur. Amicus noſter Stoicus
homo egregius, & ut uerbis illũ quibus laudari dignus eſt lau
dẽ, uir fortis ac ſtrenuus, uidetur mihi optime illũ cohortatus.
Sic enim cœpit. Noli mi Marcelline torqueri, tanquã de re ma-
gna deliberes. Nõ eſt res magna uiuere, omnes ſerui tui uiuunt
omnia animalia, Magnũ eſt honeſte mori, prudenter, fortiter.
Cogita quàm diu iam idẽ facias. Cibus, ſomnus, libido. Per hunc
circulũ curritur. Mori uelle non tantũ prudens, & fortis aut
miſer, ſed etiã faſtidioſus poteſt. Non opus erat ſuaſore illi, ſed
adiutore. Serui parere nolebant. Primũ detraxit illis metũ, &
indicauit tunc familiam periculũ adire, cum incertum eſſet, an
mors domini uolũtaria fuiſſet, alioquin tam mali exempli eſſet 1
prohibere dñm, quàm occidere. Deinde ipſum Marcellinũ ad-
monuit non eſſe inhumanũ, quemadmodũ cœna peracta reli-
quiæ circũſtantibus diuidũtur: ſic peracta uita aliquid porrigi
his, qui totius uitæ miniſtri fuiſſent. Erat Marcellinus facilis
animi & liberalis, etiã cum de ſuo fieret. Minutas itaq; ſum-
mulas diſtribuit flentibus ſeruis, & illos ultro conſolatus eſt.
Non fuit illi opus ferro, non ſanguine. Triduo abſtinuit, & in
ipſo cubiculo poni tabernaculũ iuſſit. Solium deinde illatum eſt
in quo diu iacuit, & calida ſubinde ſuffuſa paulatim defecit, ut
aiebat, nõ ſine quadam uoluptate, quã afferre ſolet leuis diſſo-
lutio animi, nõ inexperta nobis, quos aliquando liquit animus.
In fabellam exceſsi non ingratam tibi, exitum enim amici tui

cogno

cognoſces, nõ difficilem nec miſerum. Quãuis enim mortẽ ſibi cõſciuerit, tamen molliſsimè exceſsit, & uitæ elapſus eſt. Sed ne inutilis quidem hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla neceſsitas exigit. Sæpe debemus mori nec uolumus, morimur nec uolumus. Nemo tam imperitus eſt, ut neſciat ſibi quandoq; moriendum, tamen cum propè acceſſerit, tergiuerſatur, tremit, plorat. Nónne tibi uidebitur ſtultiſsimus omnium, qui fleuerit quod ante annos mille non uixerat? Aequè ſtultus eſt, qui flet, quod poſt annos mille non uiuet. Hæc paria ſunt, non eris, nec fuiſti. Vtrunq; tempus alienum eſt. In hoc punctum coniectus es, quod ut extendas, quouſq; extendes? Quid fles? quid optas? Perdis operam. Deſine fata deûm flecti ſperare precando, rata & fixa ſunt, atq; magna & æterna neceſsitate ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi nouum eſt? ad hanc legem natus es, hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus poſt te. Series inuicta & nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturorũ ſequetur, quantus comitabitur? Fortior, ut opinor, eſſes, ſi multa milia tibi cõmorerentur. Atqui multa milia hominũ & animaliũ hoc ipſo momento, quo tu mori dubitas, animã uarijs generibus emittunt. Tu autẽ non putabas te aliquãdo peruenturum ad id, ad quod ſemper ibas? Nullum ſine exitu iter eſt. Exẽpla nunc magnorũ uirorum me tibi iudicas relaturũ? Puerorum referam. Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, nõ ſeruiam, ſua illa dorica lingua, & uerbis fidẽ impoſuit, Vt primũ iuſſus eſt fungi ſeruili & cõtumelioſo miniſterio, afferre enim uas obſcœnum iubebatur, illiſum parieti caput rupit. Tã propè libertas eſt, & ſeruit aliquis? Ita non ſic perire filium tuũ malles, quàm per inertiã ſenem fieri? Quid ergo eſt, cur perturberis, ſi mori fortiter etiam puerile eſt? Puta te nolle ſequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni eſt. Nõ

ſumes

ſumes pueri ſpiritum, ut dicas, non ſeruio? Infelix, ſeruis hominibus, ſeruis rebus, ſeruis uitæ. Nã uita, ſi moriendi uirtus abeſt, ſeruitus eſt. Et quid habes propter quod expectes? *Voluptates ipſas quæ te morantur ac retinent, conſumpſiſti, nulla tibi noua eſt, nulla non iam odioſa ipſa ſatietate: quis ſit uini, quis mulſi, ſapor ſcis, nihil intereſt, centũ per ueſicã tuam an mille amphoræ tranſeant, ſaccus eſt. Quid ſapiet oſtreũ, quid mullus optime noſti, nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reſeruauit.* At qui hæc ſunt à quibus inuitus diuelleris. *Quid eſt aliud quod tibi eripi doleas?** Amicos & patriã? *Tanti enim illã putas, ut tardius cœnes, ſolemq; ſi poſſes, extingueres? Quid enim unquã feciſti luce dignũ? confitere non curiæ te, non fori, non ipſius naturæ rerũ deſiderio, tardiorẽ ad moriendum fieri. Inuitus relinquis macellũ, in quo nihil reliquiſti.* Mortem times, *at quomodo illam media oblectatione contemnis? Viuere uis, ſcis enim, mori times. Quid porrò iſta uita non mors eſt? Cæſar, cum illũ tranſeuntẽ per latinã uiam, unus ex cuſtodiarũ agmine demiſſa uſq; in pectus uetere barba, rogaret mortem, nunc enim, inquit, uiuis?* Hoc *iſtis reſpondendum eſt, quibus ſuccurſura mors eſt.* Mori times? *nũc enim uiuis? Sed ego (inquit) uiuere uolo, qui multa honeſte facio.* Inuitus relinquo officia uitæ, quibus fideliter, & cum induſtria fungor. *Quid? tu neſcis unum eſſe ex uitæ officijs & mori?* Nullum officiũ relinquis. Non enim certus numerus quem debeas explere finitur. Nulla uita eſt non breuis. Nam ſi ad naturam rerum reſpexeris, etiã Neſtoris & Statiliæ breuis eſt, quæ inſcribi monumento ſuo iuſſit, annis ſe nonaginta nouem uixiſſe. Vides aliquam gloriari ſenectute longa, quis illam ferre potuiſſet, ſi contigiſſet centeſimum implere? Quomodo fabula, ſic uita, non quamdiu, ſed quàm bene acta ſit, refert. Nihil ad rem pertinet quo loco deſinas, quocunq; uoles, deſine,

*amicus es patriæ.

Vide Pliniũ lib. 7. cap. 8.

tantum bonam clauſulam impone. Vale.

EPIST. LXXIX. Quod multum ad bonam ualetudinem amicorum præſentia & mollis exercitatio proſunt. De tribus incommodis infirmitatis & eorum remediis.

VExari te diſtillationibus crebris ac febriculis, quæ longas diſtillationes & in conſuetudinem adductas ſequuntur, eo moleſtius mihi eſt, quia expertus ſum hoc genus ualitudinis, quod inter initia contēpſi. Poterat adhuc adoleſcentia iniurias ferre, & ſe aduerſus morbos contumaciter gerere: deinde ſuccubui, & eò perductus ſum, ut ipſe diſtillarē. Ad ſummam maciem deductus, ſæpe impetum cœpi abrūpendæ uitæ, patris mei indulgentiſſimi ſenectus retinuit. Cogitaui enim nō quàm fortiter ego mori poſſem, ſed quàm ille fortiter deſiderare non poſſet. Itaq; imperaui mihi ut uiuerem, aliquādo enim & uiuere, fortiter facere eſt. Quæ mihi tūc fuerint ſolatio dicam: ſi prius hoc dixerim, hæc ipſa quibus acquieſcebam, medicinæ uim habuiſſe. In remediū cedunt honeſta ſolatia, et quicquid animū erexit, etiā corpori prodeſt. Studia mihi noſtro ſaluti fuerunt, philoſophiæ acceptū fero quod ſurrexi, quod con ualui: illi uitā debeo, & nihil illi minus debeo. Multū mihi ad bonā contulerunt ualitudinē amici, quorū adhortationibus, uigilijs, ſermonibus, alleuabar. Nihil æquè Lucili uirorū optime ægrū reficit atq; adiuuat, quàm amicorū affectus, nihil æquè expectationē mortis ac metū ſurripit. Non iudicabā me, cum illos ſuperſtites relinquerē, mori: putabā inquā, me uicturum, non cū illis, ſed per illos: non effundere ſpiritum mihi uidebar, ſed trahere. Hæc mihi dederant uoluntatem adiuuādi me, & patiendi omne tormentū: alioqui miſerrimū eſt, cū animū moriendi proieceris, non habere uiuendi. Ad hæc ergo remedia te confer, medicus tibi quantū ambules, quantū exercearis, monſtrabit, Ne indulgeas otio, ad quod uergit iners ualetudo, ut legas*

**ad uiuēdū,*

legas clarius, & ſpiritum, cuius iter & receptaculũ laborat, exerceas: ut nauiges, & uiſcera molli iactatione concutias: quibus cibis utaris: uinũ quando uirium cauſa aduoces, quando intermittas, ne irritet, & exaſperet tuſsim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantũ huius morbi, ſed totius uitæ remedium eſt. Contẽne mortẽ. Nihil triſte eſt, cũ huius metũ effugimus. Tria hæc in omni morbo grauia ſunt, metus mortis, dolor corporis, intermiſsio uoluptatũ. De morte ſatis dictũ eſt, hoc unũ dicam, non morbi hunc eſſe ſed naturæ metũ: multorũ mortẽ diſtulit morbus, & ſaluti illis fuit, uideri perire. Morieris non quia ægrotas, ſed quia uiuis. Iſta te res & ſanatũ manet: cũ conualueris, non mortẽ ſed ualetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodũ reuertamur, magnos cruciatus habet morbus, ſed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam ſummi doloris intentio inuenit finẽ. Nemo poteſt ualde dolere, & diu: ſic nos amantiſsima noſtri natura diſpoſuit, ut dolorẽ aut tolerabilem aut breuẽ faceret. Maximi dolores conſiſtunt in macerrimis corporis partibus. Nerui, articuliq́; , & quicquid aliud exile eſt, acerrime ſæuit, cũ in arcto uitia cõceperit. Sed cito hæ partes obſtupeſcunt, & ipſo dolore ſenſum doloris amittunt, ſiue quia ſpiritus naturali probibitus curſu, & mutatus in peius, uim ſuam qua uiget admonetq́; nos, perdit: ſiue quia corruptus humor cũ deſijt habere quò confluat, ipſe ſe elidit, & his quæ nimis implent, excutit ſenſum. Sic podagra & chiragra & omnis uertebrarũ dolor, neruorumq́; interquieſcit, cũ illa quæ torquebat hebetauit: omniũ iſtorum prima uerminatio uexat, impetus mora extinguitur, & finis dolendi eſt obtorpuiſſe. Dentium, oculorũ, auriũ dolor ob hoc ipſum acutiſsimus eſt, quod inter anguſta corporis naſcitur. Non minus me hercule quàm capitis ipſius, ſed quo incitatior eſt, eo citius in alienationem ſtuporemq́; conuertitur. Hoc itaq; ſolatiũ uaſti doloris

eſt, quod neceſſe eſt deſinas illum ſentire, ſi nimis ſenſeris. Illud autem eſt quod imperitos in uexatione corporis male habet, non aſſueuerũt animo eſſe cõtenti, multũ illis cũ corpore fuit. Ideo uir magnus ac prudens animum * deducit à corpore, & multũ cũ meliore & diuina parte uerſatur, cũ hac querula ac fragili quantũ neceſſe eſt, Sed moleſtũ eſt, inquis, carere aſſuetis uoluptatibus, abſtinere cibo, ſitire, eſurire. Hæc prima abſtinentia grauia ſunt, deinde cupiditas relangueſcit, ipſis per ſe quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde moroſus eſt ſtomachus, inde quibus fuit auiditas cibi, odium eſt, deſideria ipſa moriuntur. Non eſt autẽ acerbũ carere eo, quod cupere deſieris. Adijce, quod nullus non intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adijce, quod licet & cauere uenturum, & obſiſtere imminenti remedijs. Nullus enim non ſigna præmittit, utique qui ex ſolito reuertitur. Tolerabilis eſt morbi patientia, ſi contempſeris id quod extremũ minatur. Noli mala tua facere tibi ipſi grauiora, & te querelis onerare: leuis dolor eſt, ſi nihil illi opinio adiecerit. Contra ſi exhortari te cœperis ac dicere, nihil eſt, aut certe exiguũ eſt, duremus, iam deſinet, leuẽ illũ, dum putas, facies. Omnia ex opinione ſuſpenſa ſunt, nõ ambitio tantum, ad illã reſpicit, & luxuria & auaritia. Ad opinionẽ dolemus, tam miſer eſt quiſq;, quàm credidit. Detrahendas præteritorũ dolorũ conqueſtiones puto, & illa uerba, nulli unquã fuit peius, quos cruciatus, quanta mala pertuli? Nemo me reſurrecturum putauit. Quoties deploratus ſum à meis, quoties à medicis relictus? In eculeũ impoſiti non ſic diſtrahũtur. Etiã ſi ſunt uera iſta, tranſierunt. Quid iuuat præteritos dolores retractare, & miſerũ eſſe, quia fueris? Quid quod nemo non multum malis ſuis adiecit, & ſibi ipſe mentitur? Deinde quod acerbũ fuit, retuliſſe iucundũ eſt. Naturale eſt mali ſui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo ſunt, & futuri timor, & ueteris

*diducit

*ris incõmodi memoria:hoc ad me iam non pertinet, illud nondum.*In *ipſis poſitus difficultatibus dicat,*Forſan *& hæc olim meminiſſe iuuabit.* Toto *contra illũ pugnet animo, uincetur ſi ceſſerit,uincet ſi ſe contra dolorẽ ſuum intenderit.* Nunc hoc *pleriq; faciunt,attrahunt in ſe ruinam,cui obſtandũ eſt.* Iſtud *quod premit,quod impendet, quod urget, ſi ſubducere te cœperis,ſequetur & grauius incũbet:ſi contra ſteteris & obniti uolueris,repelletur.* Athletæ *quantum plagarum ore, quantũ toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate: nec tantum quia pugnant iſta patiuntur,ſed ut pugnent,exercitatio ipſa tormẽtum eſt.* Nos *quoq; euincamus omnia,quorum præmium non corona,nec palma eſt,nec tubicen prædicationi nominis noſtri ſilentium faciens, ſed uirtus & firmitas animi & pax in cæterum parta,ſi ſemel in aliquo certamine debellata fortuna eſt.*Dolorem *grauẽ ſentio.* Quid *ni ſentias?ſi illũ muliebriter tuleris.* Quemadmodũ *perniciosior eſt hoſtis fugientibus, ſic omne fortuitũ incommodum magis inſtat cedenti & auerſo.* Sed *graue eſt. quid? nos ad hoc fortes ſumus ut leuia portemus?*Vtrũ *uis longũ eſſe morbũ,an concitatũ & breuẽ?*Si *lõgus eſt habet intercapedinẽ,dat refectioni locũ,multũ tẽporis donat,neceſſe eſt ut exurgat & deficiat.*Breuis *morbus ac præceps alterutrũ faciet,aut extinguetur,aut extĩguet.*Quid *autẽ intereſt nõ ſit,aut nõ ſim?*In *utroq; finis dolendi eſt.* Illud *quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animum,& à dolore diſcedere.*Cogita *quid honeſte, quid fortiter feceris,bonas partes tecum ipſe tracta, memoriã in ea, quæ maxime miratus es, ſparge, tunc tibi fortiſsimus quiſq; & uictor doloris occurrat.* Ille *qui dum uarices exſecandas præberet, legere librum perſeuerauit.* Ille *qui non deſijt ridere,cum hoc ipſum mirati tortores omnia inſtrumẽta crudelitatis experirẽtur,*Non *uincetur dolor ratiõe qui uictus*

eſt riſu? Quicquid uis nũc licet dicas, diſtillationes et uim cõtinuæ tuſsis egerentem uiſcerũ partes, et febrem præcordia ipſa torrentem, & ſitim, & artus in diuerſum articulis exeuntibus tortos: plus eſt flãma, et eculeus, & lamina, et uulneribus ipſis in tumeſcẽtibus, quod illa renouaret & altius urgeret impreſſum, inter hæc tamen aliquis nõ gemuit: parũ eſt, non rogauit, parũ eſt, non reſpondit: parũ eſt, riſit, & quidem ex aĩo: uis tu poſt hoc dolorẽ deridere? ſed nihil, inquit, agere ſinit morbus, qui me omnibus abduxit officijs. Corpus ualitudo tenet * non aĩm. Itaq; curſoris moratur pedes, ſutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi eſſe in uſu ſolet, ſuadebis, docebis, audies, diſces, quæres, recordaberis. Quid porrò nihil agere te credis ſi temperãs æger ſis? Oſtendes morbũ poſſe ſuperari, uel certe ſuſtineri. Eſt, mihi crede, uituti etiã in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumenta alacris animi indomitiq; terroribus, & in ueſtimentis uir fortis apparet. Habes quod agas, bene luctare cum morbo, ſi nihil te coẽgerit, ſi nihil exorauerit, inſigne prodis exẽplum. O quàm magna erat gloriæ materia, ſi ſpectaremur ægri. Ipſe te ſpecta, ipſe te lauda. Præterea duo ſunt genera uoluptatũ, corporales morbus inhibet, non tamẽ tollit, imò (ſi uerũ æſtimes) incitat, magis iuuat bibere ſitientẽ, gratior eſt eſurienti cibus. Quicquid ex abſtinẽtia contigit, auidius excipitur. Illas uerò animi uoluptates, quæ maiores certioresq; ſunt, nemo medicus ægro negat, has quiſquis ſequitur & bene intelligit, oĩa ſenſuum blandimenta contemnit. O infelicem ægrũ. quare? quia nõ uino niuem diluit, quia non rigorẽ potionis ſuæ quam capaci ſcypho miſcuit, renouat fracta inſuper glacie, quia non oſtrea illi lucrina in ipſa menſa aperiuntur, quia nõ circa cœnationẽ eius tumultus cocorũ eſt, ipſos cum obſonijs focos transferentium, hoc enim iam luxuria cõmenta eſt. Ne quis intepeſcat cibus, ne quid palato iã calloſo parum

*non & ani.

parum ſtrueat,cœnā culina proſequitur. O infelicem ægrum, edet quātum concoquat, non iacebit in conſpectu aper,ut uillis caro, à menſa relegatus,nec in repoſitorio eius pectora auium (totas enim uidere faſtidiū eſt) congeſta ponentur. Quid tibi mali factum eſt? Cœnabis tanquā æger,imò aliquādo tanquam ſanus.Sed oīa iſta facile perferemus,ſorbitionē,aquam calidam, & quicquid aliud intolerabile uidetur delicatis & luxu fluentibus magisq; aio quàm corpore morbidis,tantū mortem deſinamus horrere.Deſinemus autem, ſi fines bonorū ac malorum cognouerimus. Ita demum nec uita tedio erit,nec mors timori. Vitam enim occupare ſatietas ſui nō poteſt,tot res,uarias,magnas,diuinas percenſentē, in odiū illam ſui adducere ſolet iners otium. Rerum naturam peragenti nunquam in faſtidiū ueritas ueniet,falſa ſatiabunt.Rurſus ſi mors accedit et uocat,licet immatura ſit, licet mediā præcidat ætatem, perceptus longiſſime fructus eſt. Cognita eſt illi ex magna parte natura,ſcit tempore honeſta non creſcere:hijs neceſſe eſt uideri oēm uitam breuem, qui illam uoluptatibus uanis & ideo infinitis metiuntur.Hijs te cogitationibus recrea,et interim epiſtolis ňoſtris uacando: ueniet aliquod tēpus quod nos iterū iungat ac miſceat,quantumlibet ſit illud,longum faciet ſcientia utendi.Nam ut Poſſidonius ait,unus dies hoīm eruditorum plus patet, quàm imperiti longiſſima ætas.Interim hoc tene,hoc morde,aduerſis nō ſuccumbere, lætis nō credere,omnem fortunæ licentiam in occulis habere,tanquam quicquid poteſt facere,factura ſit.Quicquid expectatum eſt diu,leuius accedit. Vale.

EPIST. LXXX. De Scylla & Charybdi & Aetna. Aequale in omnibus eſſe quod beatum facit.

EXpecto epiſtolas tuas,quibus mihi indices circumitus Siciliæ totius,quid tibi noui oſtenderit,& oīa de ipſa Charybdi certiora. Nam Scyllam ſaxū eſſe et quidem *nō terribile 2 *non, uidetur redundare.

nauigantibus optime ſcio. Charybdis an reſpōdeat fabulis, perſcribi mihi deſidero. Et ſi forte obſeruaueris (dignū eſt autem ut obſerues) fac nos certiores, utrum uno tantū uento agatur in uortices, an omnis tēpeſtas æque mare illud contorqueat: & an uerum ſit quicquid illo freti turbine arreptū eſt, per multa milia trahi conditum, et circa Tauromenitanū litus emergere. Si hæc mihi perſcripſeris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Aetnam quoq; aſcendas, quam conſumi & ſenſim ſubſidere, ex hoc colligunt quidam, quod aliquando longius nauigantibus ſolebat oſtendit. Poteſt hoc accidere, nō quia montis altitudo deſcendit, ſed quia ignis euanuit, & minus uehemēs ac largus effertur, ob eandem cauſam fumo quoq; per diem ſegniore. Neutrum autem incredibile eſt, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem manere eundem, quia non ipſe

3 ex ſe eſt, ſed in aliqua inferna ualle cōceptus exæſtuat, & alijs paſcitur, in ipſo monte non alimētum habet, ſed uiam. In Lycia regio notiſsima eſt, Hepheſtion incolæ uocant, perforatum pluribus locis ſolum; quod ſine ullo naſcentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaq; regio eſt, & herbida, nil flammis adurentibus, ſed tantum ui remiſſa ac languida refulgentibus. Sed reſeruemus iſta, tunc quæſituri, cum tu mihi ſcripſeris, quantum ab ipſo ore montis niues abſint, quas ne æſtas quidem ſoluit, adeo tutæ ſunt ab igne uicino. Non eſt autem quod iſtam

4 curam imputes mihi, morbo enim tuo daturus eras, etiam ſi nemo quid mandaret tibi, donec Aetnam deſcribas in tuo

*nc carmine, * & hunc ſolennem omnibus Poëtis locum attingas, quem quo minus Ouidius tractaret, nihil obſtitit, quod iam Vergilius impleuerat, ne Seuerum quidem Cornelium uterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus ſe dedit, & qui præceſſerant, non præripuiſſe mihi uidentur quæ dici poterant, ſed aperuiſſe. Sed multum intereſt, utrum ad conſumptam

ptam materiam, an ad ſubactam accedas. Creſcit indies, & inuenturis inuenta non obſtant. Præterea conditio optima eſt ultimi. Parata uerba inuenit, quæ aliter inſtructa nouam faciem habent, nec illis manus iniicit tanquam alienis. Sunt enim publica, Iuriſconſulti negant quicquam publicum uſu capi. Aut ego te non noui, aut Aetna tibi ſaliuam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus ſcribere. Plus enim ſperare modeſtia tibi tua nō permittit, quæ tanta in te eſt, ut uidearis mihi retracturus ingenij tui uires, ſi uincendi periculū ſit, tanta tibi priorum reuerentia eſt. Inter cætera hoc habet boni ſapientia. Nemo ab altero poteſt uinci, niſi dum aſcenditur, dum ad ſummum perueneris, paria ſunt. Non eſt incremento locus, ſtatur. Num quid ſol magnitudini ſuæ adiicit? Num quid luna ultra quàm ſolet procedit? Maria non creſcunt, mundus eundem habitum ac modum ſeruat. Extollere ſe, quæ iuſtam magnitudinē impleuere nō poſſunt. Quicunq; fuerint ſapientes, pares erunt et æquales, habebit unuſquiſq; ex his proprias dotes. Alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquēdo, alius facundior. Illud de quo agitur quod beatum facit, æquale eſt in omnibus. An Aetna tua poßit ſublabi et in ſe ruere, an hoc excelſum cacumen et conſpicuū per uaſti maris ſpacia *detrahat aßidua uis ignium, neſcio: uirtutem, non flamma, non ruina inferius abducet. Hæc una maieſtas deprimi neſcit, nec proferri ultra, nec referri poteſt. Sic huius, ut cœleſtiū, ſtata magnitudo eſt. Ad hanc nos conemur educere, iam multū operis effectum eſt, imò ſi uerum fateri uolo, non multū. Nec enim bonitas eſt, peßimis eſſe meliorem. Quis oculis glorietur, qui ſuſpicentur diem, quibus ſol per caliginem ſplendet, licet contentus interim ſit effugiſſe tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noſter habebit quod gratuletur ſibi, cum emiſſus his tenebris, in quibus uolutatur, non tenui uiſu clara proſpexerit,

*deterat

ſed totum diem admiſerit,& redditus cœlo ſuo fuerit,cum receperit locum,quem occupauit ſorte naſcendi. Surſum uocant illum initia ſua. Erit autem illic etiam antequam hac cuſtodia exoluatur,cum uitia diſiecerit,puruſq; ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere Lucili chariſſime,in
*uideat. hoc ire impetu toto,licet pauci ſciant,licet nemo *uiuat.Gloria umbra uirtutis eſt,etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit,aliquando ſequitur uel à tergo eſt,ita gloria aliquando ante nos eſt, uiſendamq́; ſe præbet, aliquando in auerſo eſt,maiorq́; quo ſerior,ubi inuidia ſeceſſit. Quandiu uidebatur furere Democritus? uix recepit Socratem fama.Quamdiu Catonem ciuitas ignorauit,reſpuit,nec intellexit, niſi cum perdidit. Rutilij innocentia ac uirtus lateret, niſi accepiſſet iniuriam : dum uiolatur, effulſit.Nunquid non ſorti ſuæ gratias egit,& exiliũ ſuum complexus eſt? De his loquor, quos illuſtrauit fortuna,dum uexat. Quàm multorum profectus in notitiam euaſere poſt ipſos? quàm multos fama non excepit,ſed eruit? Vides Epicurum,quãtopere non tantum eruditiores,ſed hæc quoq; imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipſis Athenis fuit,apud quas delituerat. Multis itaq; iam annis Metrodoro ſuo ſuperſtes, in quadam epiſtola,cum amicitiam
*cum ſuam *& Metrodori grata cõmemoratione cecinißet , hoc nouiſſime adiecit, nihil ſibi & Metrodoro inter bona tanta nocuiſſe,quod ipſos illa nobilis Græcia non ignotos ſolum habuiſſet,ſed penè inauditos.Nunquid ergo non poſteaquam eſſe deſierat,inuentus eſt? Nunquid nõ opinio eius enituit? Hoc Metrodorus quoq; in quadam epiſtola confitetur,ſe & Epicurum non ſatis enituiſſe, ſed poſt ſe & Epicurum, magnum paratumq́; nomen habituros, & qui uoluiſſent per eadem ire ueſtigia. Nulla uirtus latet, & latuiſſe, non ipſius eſt damnum. Veniet qui conditam & ſeculi ſui malignitate compreſſam dies

public

publicet. Paucis natus eſt, qui populum ætatis ſuæ cogitat. Multa annorum milia, multa populorũ ſuperuenient. Ad illa reſpice, etiam ſi omnibus tecum uiuentibus ſilentium liuor indixerit, uenient qui ſine offenſa, ſine gratia iudicẽt. Si quod eſt pretium uirtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit poſterorum ſermo, tamen etiam non ſentientes colet ac frequentabit. Nulli non uirtus & uiuo & mortuo retulit gratiam, ſi modo illam bona ſecutus eſt fide, ſi ſe non exornauit & pinxit, ſed idem fuit, ſiue ex denunciato uidebatur, ſiue imparatus ac ſubito. Nihil ſimulatio proficit, paucis imponit leuiter extrinſecus inducta facies, ueritas in omnem partem ſui ſemper eadem eſt. Quæ decipiunt, nihil habent ſolidi. Tenue eſt mendacium, perlucet, ſi diligenter inſpexeris. Vale.

EPIST. LXXXI. De exercendo in Philoſophia ingenio. Et quod uera libertas excuſſo mortis metu, & paupertatis acquiritur.

HOdierno die non tantũ meo beneficio mihi uaco, ſed ſpectaculi, quod oẽs moleſtos ad * ſphæromachiam auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationẽ meam impedit, quæ hac ipſa fiducia procedit audacius. Non crepuit ſubinde hoſtium, nõ alleuabitur uelum, licebit * uno uadere, quod magis neceſſarium eſt per ſe eunti, & ſuam ſequenti uiam. Non ergo ſequor priores? facio, ſed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non ſeruio illis, ſed aſſentior. Magnum tamẽ uerbum dixi, qui mihi ſilentium promittebam, & ſine interpellatore ſecretum. Ecce ingẽs clamor ex ſtadio profertur, & me non excutit mihi, ſed in huius ipſius rei contentionẽ transfert. Cogito mecum quàm multi corpora exerceant, quàm ingenia pauci, quantus ad ſpectaculum non fidele & luſoriũ fiat concurſus, quanta ſit circa artes bonas ſolitudo, quàm imbecilli

*ſphyromachiam

*uni

animo

*animo ſint, quorũ lacertos humerosq́; miramur. Illud maxime reuoluo mecum, ſi corpus perauci exercitatione ad hanc patientiã poteſt, qua & pũgnos pariter & calces non unius hominis ferat, qua ſolem ardentiſsimũ in feruentiſsimo puluere ſuſtinens aliquis, & ſanguine ſuo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari poſsit, ut fortunæ ictus inuictus excipiat, ut proiectus, ut cõculcatus exurgat. Corpus enim multis eget rebus, ut ualeat. Animus ex ſe creſcit, ſeipſe alit, ſe exercet. Illi multo cibo, multa potione opus eſt, multo oleo, longa deniq; opera, tibi cõtinget uirtus ſine apparatu, ſine impenſa. Quicquid facere te poteſt bonũ, tecum eſt. Quid tibi opus eſt ut ſis bonus? uelle. Quid autẽ melius potes uelle, quàm eripere te huic ſeruituti, quæ omnes premit, quam mancipia quoq; conditionis extremæ, & in his ſordibus nata, omni modo exuere conãtur, peculium ſuum, quod cõparauerunt uentre fraudato, pro capite numerant. Tu non concupiſces quanticunq; ad libertatem peruenire, qui te putes in illa natum? Quid ad arcam tuam reſpicis? emi nõ poteſt. Itaq; in tabellas uanum conijcitur nomen libertatis, quã nec qui emerũt habent, nec qui uendiderũt. Tibi des oportet iſtud bonũ, à te petas. Libera te primum metu mortis, illa nobis primũ iugum imponit. Deinde metu paupertatis. Si uis ſcire quàm nihil in illa mali ſit, compara inter ſe pauperũ & diuitum uultus. Sæpius pauper & fidelius ridet, nulla ſollicitudo in alto eſt, etiã ſi qua incidit cura, uelut nubes leuis tranſit: horum qui felices uocantur, hilaritas ficta eſt, aut grauis & ſuppurata triſtitia: & quidẽ grauior, quia interdũ nõ licet palàm eſſe miſeros, ſed inter erumnas cor ipſum exedentes, neceſſe eſt agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi utendum eſt, nec enim ullo efficacius exprimitur, hic humanæ uitæ mimus, qui nobis partes has quas male agamus, aſsignat. Ille qui in ſcena * latius incedit, & hæc reſupinus dicit,*

**laxius: al's elatus.*

Impero

Impero Argis,regna mihi liquit Pelops,
Qua ponto ab Helles atq; ab Ionio mari
Vrgetur Iſthmos,
Seruus eſt,quinq; modios accepit,& quinq; denarios.
Ille q ſuperbus atq; impotẽs,& fiducia uiriũ tumidus,ait,
Quod niſi quieris Menelae hac dextra occides,

*Diurnum accipit,in * cœnaculo dormit. Idem de iſtis licet omnibus dicas,quos ſupra capita hominũ,ſupráq; turbam delicatos lectica ſuſpendit.Omniũ iſtorum perſonata felicitas eſt. Contemnes illos,ſi diſpoliaueris. Equum empturus ſolui iubes ſtratum, detrahis ueſtimenta uenalibus, ne qua uitia corporis lateant,hominem inuolutum æſtimas? Mangones,quicquid eſt quod diſpliceat,aliquo lenocinio abſcondunt, Itaq; ementibus ornamenta ipſa ſuſpecta ſunt,ſiue crus alligatum,ſiue brachiũ aſpiceres,nudari iuberes & ipſum tibi corpus oſtendi. Vides illum Scythiæ Sarmatiǽue regem inſigni capitis decorum,ſi uis illum æſtimare,totúmq; ſcire qualis ſit,faſciam ſolue,multum mali ſub illa latet. Quid de alijs loquor? ſi perpendere te uoles,ſepone pecuniam,domum, dignitatem,intus teipſe conſidera.* Nunc qualis ſis alijs credis. Vale.*

** centunculo*

** non qualis ſis, alijs credens.*

EPIST. LXXXII. Quod propter ingratitudinem non eſt à beneficio ceſſandum.De compenſatione iniuriæ & beneficii,quod nemo ſcit referre gratiam,niſi ſapiens.

QVereris incidiſſe te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum,age aut fortunæ, aut diligentiæ tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligẽtia poteſt,niſi te malignum. Nã ſi hoc periculũ uitare uolueris,nõ dabis beneficia.Ita ne apud alium pereant,apud te peribunt? Non reſpondeãt potius,quàm non dentur. Et poſt malam ſegetem ſerendum eſt. Sæpe quicquid perierat aſsidua infelicis ſoli ſterilitate, unius anni reſtituit ubertas.Eſt tanti ut gratũ inuenias, experiri & ingratos.

Nemo

Nemo habet tam certam in beneficijs manum,ut non ſæpe fallatur. Aberrent,ut aliquando hæreant. Poſt naufragium maria tentantur,fœneratorem non fugat à foro * coactor. Cito inerti ocio uita torpebit,ſi relinquendum eſt quicquid offendit. Te uero benigniorem hæc ipſa res faciat. Nam cuius rei euentus incertus eſt,id,ut aliquando procedat, ſæpe tentandum eſt. Sed de iſto ſatis multa in his libris locuti ſumus, qui de Beneficijs inſcribuntur. Illud magis quærendum uidetur, quod non ſatis (ut exiſtimo) explicatum eſt,an is qui profuit nobis, ſi poſtea nocuit,paria fecerit,& nos debito ſoluerit. Adijce ſi uis & illud,multo plus poſtea nocuit,quàm ante profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis ſententiam quæris, alterũ ab altero abſoluetur,& dicet, Quamuis iniuria præponderet, tamen beneficijs donetur quod ex iniuria ſupereſt, Plus nocuit, ſed prius profuit. Itaq; habeatur & temporis ratio. Iam illa manifeſtiora ſunt quàm ut admoneri debeas, quærendum eſſe quàm libenter profuerit,quàm inuitus nocuerit, quoniã animo & beneficia & iniuriæ conſtant. Nolui beneficium dare,uictus ſum aut uerecũdia,aut inſtãtis pertinacia,aut ſpe. Eo animo quidq; debetur,quo datur,nec quantum ſit,ſed à quali profectum uoluntate perpenditur. Nunc coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit & hoc quod modũ beneficij prioris exceſsit, iniuria eſt. Vir bonus utroſq; calculos ſic ponit,ut ſe ipſe circũſcribat, beneficio adijcit,iniuriæ demit. Ille alter remiſsior iudex (quẽ eſſe me malo) iniuriæ obliuiſci debebit, officij meminiſſe. Hoc certe,inquam,iuſtitiæ conuenit, ſuum cuiq; reddere, beneficio gratiam,iniuriæ talionem,aut certe malã gratiam. Verum erit iſtud,cum alius iniuriam fecerit,alius beneficium dederit. Nã ſi idem eſt,beneficio uis iniuriæ extinguitur. Nam cui etiam ſi merita non anteceſsiſſent, oportebat ignoſci,poſt beneficia lædenti,plus quàm uenia debetur. Non pono utriq; par pretium, pluris

*coctor.

pluris æſtimo beneficium quàm iniuriam. Non omnes grati ſciunt debere beneficium. Poteſt etiam imprudens, & rudis, & unus è turba, utiq; dum * prope ſibi eſt, reddere beneficium, * & penſare ab accepto, ignorat autem quantũ pro re debeat. Vni ſapienti notum eſt, quanti res quæq; taxanda ſit. Nam ille de quo loquebar modo, ſtultus etiã ſi bonæ uoluntatis eſt, aut minus quam debeat, aut tempore, aut quo non debeat loco, reddit, id quod referendum eſt, effundit atq; abijcit. Mira in quibuſdam rebus uerborũ proprietas eſt, & conſuetudo ſermonis antiqui, quædã efficaciſſimis & officia docentibus notis ſignat. Sic certè ſolemus loqui. Ille illi gratiam retulit. Referre eſt ultro quod debeas afferre. Non dicimus, gratiam reddidit. Reddunt enim, & qui repoſcuntur, & qui inuiti, & qui ubilibet, & qui per alium. Non dicimus, repoſuit beneficium, aut ſoluit, nullum enim nobis placuit, quod æri alieno cõuenit uerbum. Referre eſt, ad eum à quo acceperis, rem ferre. Hæc uox ſignificat uoluntariã relationem. Qui retulit, ipſe ſe appellauit. Sapiens omnia examinabit ſecum, quantum acceperit, à quo, quando, ubi, quemadmodũ. Itaq; negamus quenquam ſcire gratiam referre, niſi ſapientem. Non magis quàm beneficium dare quiſquã ſcit, niſi ſapiens, hic ſcilicet qui magis dato gaudet, quã alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ uidemur inopinata omnibus dicere, παράδοξα Græci uocant: & ait, Nemo ergo ſcit præter ſapientem referre gratiam? ergo nec quod debet creditori ſuo, reponere quiſq; ſcit alius? nec cũ emit aliquam rem, pretium uenditori perſoluere? Sed ne nobis fiat inuidia, ſcito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, ſolũ ſapientem referre gratiam ſcire. Deinde idem admiratur, cum dicimus, ſolus ſapiens ſcit amare, ſolus ſapiens amicus eſt. Atqui & amoris & amicitiæ pars eſt referre gratiam, imò hoc magis uulgare eſt, & in plures cadit, quàm uera amicitia.

Deinde

*probæ fidei eſt,

* Hæc in quibuſdam non adduntur.

Deinde idem admiratur quod dicimus, fidem niſi in ſapiente non eſſe, tanquam non ipſe idem dicat. An tibi uidetur fidē habere, qui referre gratiam neſcit? Deſinant itaq; infamare nos tanquam incredibilia iactantes, & ſciant apud ſapientem eſſe ipſa honeſta, apud uulgum ſimulacra rerum honeſtarum & effigies, Nemo referre gratiam ſcit, niſi ſapiens. Stultus quoq; utcunq; ſcit, & quemadmodum poteſt referat, ſcientia illi potius quàm uoluntas deſit, uelle non diſcitur. Sapiens intra ſe omnia comparabit. Maius enim aut minus fit (quamuis idem ſit) tempore, loco cauſa. Sæpe enim hoc non potuere diuitiæ in domum infuſæ, quod oportune dati mille denarij. Multū enim intereſt, donaueris, an ſuccurreris: ſeruauerit illum tua liberalitas, an inſtruxerit. Sæpe quod datur, exiguum eſt: quod ſequitur ex eo, magnum. Quantum autem exiſtimas intereſſe, utrū aliquis * quod dederat, receperit, uel quod præſtauit, ſumpſerit, an beneficium acceperit, ut daret? Sed ne in eadem quæ ſatis ſcrutati ſumus reuoluamur, in hac comparatione beneficij & iniuriæ uir bonus iudicabit quidem quod erit æquiſsimum, ſed beneficio fauebit, in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem momenti perſona ſolet afferre in rebus eiuſmodi. Dediſti mihi beneficium in ſeruo, iniuriam feciſti in patre: ſeruaſti mihi filium, ſed patrem abſtuliſti. Alia deinceps per quæ procedit omnis collatio proſequetur. Et ſi id puſillum erit quod interſit, diſsimulabit. Etiamſi multum erit, etſi id donari ſalua pietate ac fide poterit, remittet, id eſt, ſi ad ipſum tota pertinebit iniuria. Summa rei hæc eſt: facilis erit in commutando, patietur plus imputari ſibi, inuitus beneficium per compenſationem iniuriæ ſoluet: in hanc partem inclinabit, huc uerget, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim ſi quis beneficium libentius accipit quam reddit. Quanto hilarior eſt qui ſoluit quàm qui mutuatur, tanto debet lætior eſſe,

* qđ deerat, ſed qđ præſtabat ſumpſerit,

eſſe, qui ſe maximo ære alieno accepti beneficij exonerat, quã qui accipiẽs cũ maximè obligatur. Nam in hoc quoq; fallũtur ingrati, quod creditori quidẽ præter ſortẽ extra ordinẽ numerant, beneficiorũ autẽ uſum eſſe gratuitũ putant; at illa creſcunt mora, tantoq́; plus ſoluendũ eſt, quanto tardius. Ingratus eſt, qui beneficiũ reddit ſine uſura. Itaq; huius quoq; rei habebitur ratio, cum conferentur accepta & expenſa. Omnia facienda ſunt, ut quàm gratiſsimi ſimus. Noſtrum enim hoc bonũ eſt, non quemadmodũ iuſtitia, ut uulgò creditur, ad alios pertinens, maxima pars eius in ſe redit. Nemo non cum alteri prodeſt, ſibi profuit. Non eo nomine dico, quo uolet adiuuare adiutus, protegere defenſus, quod bonum exemplum circuitu ad facientẽ reuertitur: ſicut mala exempla recidũt in autores, nec ulla miſeratio contigit his, quum patiuntur iniurias, quas poſſe fieri, faciendo docuerunt: ſed quod uirtutũ omnium precium in ipſis eſt. Non enim exercentur ad præmiũ, recte facti, feciſſe merces eſt. Gratus ſum, nõ ut alius mihi libẽtius præſtet priori iritatus exemplo, ſed ut rem iucundiſsimam ac pulcherrimã faciam. Gratus ſum, non quia expedit, ſed quia iuuat. Hoc ut ſcias ita eſſe, ſi gratũ eſſe non licebit, niſi ut uidear ingratus, ſi reddere beneficiũ non aliter quàm per ſpeciem iniuriæ potero, æquiſsimo animo ad honeſtũ conſilium per mediã infamiã tendam. Nemo mihi uidetur pluris æſtimare uirtutẽ, nemo illi magis eſſe deuotus, quàm qui boni uiri famã perdidit, ne conſcientiam perderet. Itaq;, ut dixi, maiore tuo quàm alterius bono gratus es. Illi enim uulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat; tibi magna & ex beatiſsimo animi ſtatu profecta, gratũ fuiſſe. Nam ſi malitia miſeros facit, uirtus beatos, gratum autem eſſe uirtus eſt, rem uſitatam reddidiſti, ineſtimabilem conſecutus es, conſcientiam grati, quæ niſi in animum diuinum, fortunatumq́; non peruenit. In contrariũ autem

huic affectum ſumma infelicitas urget. Nemo ſi ingratus eſt, miſer erit. Non differo illum, ſtatim miſer eſt. Itaq; ingrati eſſe uitemus, non aliena cauſa, ſed noſtra. Minimum ex nequitia leuiſsimumq́; ad alios redundat, quod peſsimũ ex illa eſt, & (ut ita dicã) peſsiſsimum, domi remanet, & premit habentẽ quemadmodum Attalus noſter dicere ſolebat, Malitia ipſa maximã partem ueneni ſui bibit. Illud uenenũ quod ſerpentes in alienã pernitiem proferunt, ſine ſua continent, non eſt huic ſimile, hoc habentibus peſsimũ eſt. Torquet ingratus ſe & macerat, odit quæ accepit, quia redditurus eſt, et extenuat, iniurias uero dilatat atq; auget. Quid autẽ eo miſerius, cui beneficia excidũt, hærent iniuriæ? At contra ſapiẽtia exornat omne beneficium, ac ſibi ipſa commẽdat, & ſe aſsidua eius commemoratione delectat. Malis una uoluptas eſt, & hæc breuis, dũ accipiunt beneficia, ex quibus ſapienti longum gaudiũ manet, ac perenne. Non enim illũ accipere, ſed accepiſſe delectat, quod immortale eſt & aſsiduũ. Illa contemnit, quibus læſus eſt, nec obliuiſcitur per negligentiã, ſed uolens. Non uertit omnia in peius, nec quærit cui imputet caſum, & peccata hominũ ad fortunã potius refert. Non calumniatur uerba, nec uultus: quicquid accidit, benigne interpretando leuat: nec offenſæ potius, quàm beneficij meminit, quantũ poteſt in priore ac meliore ſe memoria detinet: nec mutat animum aduerſus bene meritos, niſi multũ malefacta præcedant, & manifeſtum etiam conniuenti diſcrimen eſt: tunc quod quoq; in hoc duntaxat, ut talis ſit poſt maiorem iniuriam, qualis ante beneficiũ. Nam cum beneficio par eſt iniuria, aliquid in animo beneuolentiæ remanet. Quemadmodum reus ſentẽtijs paribus abſoluitur, & ſemper quicquid dubium eſt, humanitas inclinat in melius: ſic animus ſapientis, ubi paria maleficijs merita ſunt, deſinet quidem debere, ſed nõ deſinet uelle debere: & hoc facit quod qui poſt tabulas nouas ſoluunt.

ſoluunt. Nemo autem gratus eſſe poteſt, niſi contempſerit iſta, propter quæ uulgus inſanit. Si referre uis gratiam, & in exilium eundum eſt, & effundendus ſanguis, & ſuſcipienda egeſtas, & ipſa innocentia ſæpe maculanda, indigniſq; obijcienda rumoribus. Non paruo ſibi conſtat homo gratus. Nihil charius æſtimamus, quàm beneficiũ, quamdiu petimus: nihil uilius, cum acceperimus. Quæris quid ſit quòd obliuionẽ acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiendorũ. Cogitamus non quid impetratũ, ſed quid impetrandũ ſit. Abſtrahunt à recto, diuitiæ, honores, potentia, & cætera, quæ opinione noſtra chara ſunt, precio ſuo uilia. Neſcimus æſtimare res, de quibus nõ cũ fama, ſed cũ rerum natura deliberandum eſt. Nihil habent iſta magnificum, quo mentes in ſe noſtras trahant, præter hoc, quod mirari illa conſueuimus. Non enim quia cõcupiſcenda ſunt laudantur, ſed concupiſcuntur, quia laudata ſunt: & cũ ſingulorũ error publicum fecerit, ſingulorum errorẽ facit publicus. Sed quemadmodũ illa credidimus, ſic & hoc populo *demus, nihil eſſe grato animo honeſtius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes, conclamabunt. In hoc bonis maliſq; conueniet. Erunt qui uoluptates laudent, erũt qui labores malint: erunt qui dolorẽ maximũ malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: diuitias aliquis ad ſummũ bonum admittet, alius illas dicet humanæ malo uitæ repertas, nihil eſſe eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudiciorum diuerſitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes uno tibi (quod aiunt) ore affirmabũt: in hoc tam diſcors turba conſentiet, cum interim iniurias pro beneficijs reddimus. Et prima cauſa eſt, cur quis ingratus ſit, ſi ſatis gratus eſſe non potuit. Eò perductus eſt furor, ut * pernicioſiſsima res ſit, beneficia in aliquem magna conferre. Nam quia putat turpe non reddere, non uult eſſe cui reddat. Tibi habe quod accepiſti, nõ

*credamus,

*periculoſiſsima

repeto,non exigo,profuiſſe tutum ſit. Nullum eſt odium perniciosius,quàm beneficij oblati pudere. Vale.

EPIST. LXXXIII. De inerti quiete uel otio, & de morte, quod licet ſpeciem habeat mali, non tamen eſt malum,neque bonum.

DEſij iam de te eſſe ſolicitus. Quem,inquis,deorum ſponſorem accepiſti?eum ſcilicet qui neminem fallit,animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior eſt,poteſt fortuna tibi iniuriam facere,quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I,qua cœpiſti, & in iſto te uitæ habitu compone, placide, non molliter. Male mihi eſſe malo, quàm molliter. Nunc ſic accipe, quemadmodum à populo ſolet dici, durè, aſperè, laborioſè. Audire ſolemus ſic quorundam uitam laudari,quibus inuidetur. Molliter uiuit, hoc dicũt mollis eſt. Paulatim enim effœminatur animus, atq; in ſimilitudinem otij ſui & pigritiæ,in qua iacet,ſoluitur. Quid ergo?uiro non uel obrigeſcere ſatius eſt? Deinde delicati timent mortem, cui uitam ſuam facere ſimilem. Multum intereſt inter otium, & conditiuum. Quid ergo, inquis, non ſatius eſt uel ſic iacere,quàm & iſtis officiorum uorticibus uolutari? Vtraque res deteſtabilis eſt, & contractio, & torpor. Puto æque qui in odoribus iacet,mortuus eſt,quàm qui rapitur unco. Otium ſine literis mors eſt,& hominis uiui ſepultura. Quid deniq; prodeſt ſeceſſiſſe,tanquam non trans maria nos ſolicitudinum cauſæ perſequantur? Quæ latebra eſt, in quam non intret metus mortis? Quæ tam emunita & in altum ſubducta uitæ quies, quam non dolor territet? Quocunque te abdideris, mala humana circumſtrepent. Multa extra ſunt,quæ circumeunt nos, quæ aut fallant,aut urgeant. Multa intus,quæ etiam in media ſolitudine exæſtuant. Philoſophia circumdanda eſt inexpugnabilis

μανοίμην ἂν μᾶλλον ἢ ἡσθείην. Epictetus

gnabilis murus, quem fortuna multis machinis laceſſitum nõ tranſit. In inſuperabili loco ſtat animus, qui externa deſeruit, & arce ſe ſua uendicat, infra illum omne telum cadit. Non habet (ut putamus) fortuna longas manus, neminem occupat, niſi hærentem ſibi. Itaque quantum poſſumus, ab illa reſiliamus, quod ſola præſtabit ſui naturæq; cognitio. Sciat quò iturus ſit, unde ortus, quod illi bonum, quod malum ſit, quid petat, quid deuitet: quæ ſit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda diſcernat, qua cupiditatum manſueſcit inſania, timorum ſæuitia compeſcitur. Hæc quidam putant ipſos etiam ſine philoſophia repreſſiſſe, ſed cum ſecuros aliquis caſus expertus eſt, exprimitur ſera confeſſio. Magna uerba excidunt, cum tortor popoſcit manum, cum mors propius acceſſit, poſſis illi dicere, facile prouocabas mala abſentia. Ecce dolor, quem tolerabilem eſſe dicebas: Ecce mors, contra quam multa animoſe locutus es, ſonant flagella, gladius micat. Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo. Faciet autem illud firmum aſſidua meditatio, ſi non uerba exercueris, ſed animum, ſi contra mortem te præparaueris, aduerſus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cauillationibus tibi perſuadere tentauerit, mortem malum non eſſe. Libet enim Lucili uirorum optime ridere ineptias Græcas, quas nondum, quamuis mirer, excuſſi. Zeno noſter hac collectione utitur. Nullũ malũ glorioſum eſt, mors autem glorioſa eſt, mors ergo non eſt malum, Profeciſti, liberatus ſum metu. Poſt hæc non dubitabo porrigere ceruicem. Nõ uis ſeuerius loqui, * ſed morituro riſum mouere. Non me hercule facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui ſe hac interrogatione iudicauit, mortis metum extinguere, an qui hoc tanquam ad rem pertineret, conatus eſt ſoluere. Nam & ipſe interrogationem contrariam oppoſuit, ex eo natam, quod mortem inter indifferentia ponimus, quæ ἀδιάφορα Græci uo-

*nec

cant. Nibil, inquit, indifferens glorioſum eſt, Mors autem glorioſum eſt, ergo mors non indifferens. Hæc interrogatio uides ubi obrepat, mors non eſt glorioſa, ſed fortiter mori glorioſum eſt: & cum dicit, indifferens nibil glorioſum eſt, concedo tibi, ita ut dicam, nihil glorioſum eſſe, niſi circa indifferentia: indifferentia autem eſſe dico, nec bona nec mala, tanquam morbum dolorem, paupertatem, exilium, mortem: nihil horum per ſe glorioſum eſt, nihil tamen ſine his. Laudatur enim non paupertas, ſed is quem non ſubmittit nec incuruat. Laudatur non exilium, ſed qui non doluit cùm exulaſſet. Laudatur non dolor, ſed ille quem nihil coëgit dolor. Nemo mortem laudat, ſed eum cui mors ante abſtulit animum, quàm conturbauit. Omnia iſta per ſe non ſunt honeſta, nec glorioſa, ſed quicquid uirtus ex illis adijt, tractauitq;, honeſtum & glorioſum facit, illa in medio poſita ſunt. Intereſt, utrum malitia illi an uirtus manũ admouerit. Mors enim illa quæ in Catone glorioſa eſt, in Bruto ſtatim turpis eſt & erubeſcenda. Hic eſt enim Brutus, qui cum periturus mortis moras peteret, ad exonerandum uentrem ſeceſſit, & euocatus ad mortem, iuſſusq; præbere ceruicem, Præbebo, inquit, ita uiuam. Quæ dementia eſt fugere, cum retroire non poſſis. Præbebo, inquit, ita uiuam, penè adiecit uel ſub Antonio. O hominem dignum, qui uitæ dederetur. Sed, ut cœperam dicere, ut des ipſam mortem nec malum eſſe nec bonum, Cato illa honeſtiſſime uſus eſt, turpiſſime Brutus. Oĩs res, quod non habuit decus, uirtute addita ſumit. Cubiculum lucidũ dicimus, hoc idem obſcuriſſimũ eſt nocte. Dies illi lucẽ infundit, nox eripit. Sic iſtis quæ à nobis indifferẽtia ac media dicũtur, diuitijs, uiribus, formæ, honoribus, regno, & cõtra morti exilio, malæ ualetudini, doloribus, quæq; alia aut minus aut magis pertimuimus, aut malitia, aut uirtus dat boni uel mali nomẽ. Maſſa

per

*per ſe nec calida nec frigida eſt. In fornacē coniecta cōcaluit. In aquā remiſſa refrixit. Mors honeſta eſt, per illud quod honeſtū eſt. Id eſt, uirtus & animus *extrema contemnens. Eſt & horū Lucili quæ appellamus media, grande diſcrimen. Non enim ſic mors indifferēs eſt, quomodo utrū capillos pares habeas. Mors inter illa eſt, quæ mala quidē non ſunt, tamen habent mali ſpeciem. Sui amor eſt, & permanendi cōſeruandiq; ſe inſita uoluntas, atq; aſpernatio diſſolutionis, quia uidetur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui aſſueuimus rerū copia educere. Illa quoq; res morti nos alienat, quod hæc iam nouimus, illa ad quæ tranſituri ſumus, neſcimus qualia ſint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus eſt, in quas adductura mors creditur. Itaq; etiam ſi indifferens mors eſt, nō tamen inter ea eſt, quæ facile negligi poſſint. Magna exercitatione durandus eſt animus, ut conſpectum eius acceſſumq; patiatur, mors contemni debet, magis quàm ſolet, multa enim de illa credimus. Multorum ingenijs certatum eſt ad augendam eius infamiam. Deſcriptus eſt carcer infernus, & perpetua nocte oppreſſa regio, in qua ingens ianitor orci*

Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento,
Aeternum latrans exangues territat umbras.

*Sed etiam cum perſuaſeris iſta fabulas eſſe, nec quicquam defunctis supereſſe quod timeant, ſubit alius metus. Aequè enim timent, ne apud inferos ſint, quàm ne nuſquam. His *aduerſantibus quæ nobis infudit longa perſuaſio, fortiter pati mortem, quid ni glorioſum ſit, et inter maxima opera mentis humanæ? quæ nunquam ad uirtutem exurget, ſi mortem malum eſſe crediderit: exurget, ſi putabit indifferens eſſe. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat, pigre ueniet & cunctanter. Non eſt autem glorioſum, quod ab inuito & tergiuerſante fit. Nihil facit uirtus, quia*

**externa*

**obuerſantibus*

neceſſe eſt. Adijce nũc quod nihil honeſtè fit, niſi cui totus animus incubuit atq; affuit, cui nulla parte ſui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorũ metu fit, aut ſpe bonorũ, ad quæ peruenire tanti ſit deuorata unius mali patientia. Diſsident inter ſe iudicia facientis. Hinc eſt, quòd iubeat propoſita perficere: illinc, quòd retrahat, & ab re ſuſpecta ac periculoſa *fugiat. Igitur in diuerſa diſtrahitur. Si hoc eſt, perit gloria. Virtus enim concordi aı̃o decreta peragit, nõ timet quod facit.

*fuget.

Tu ne cede malis, ſed contra audentior ito,
Quàm tua te fortuna ſinet.

Non ibis audentior, ſi mala illa eſſe credideris. Eximẽdum hoc è pectore eſt, *aliquem hæſitabit impetum moratura ſuſpicio. Trudetur in id, quod inuadendum eſt. Noſtri quidẽ uideri uolunt Zenonis interrogationẽ ueram eſſe, fallacem autẽ alteram & falſam, quæ illi opponitur. Ego non redigo iſta ad legẽ Dialecticam, & ad illos artificij ueternoſiſsimi nodos, totũ genus iſtud exturbandum iudico, quo circumſcribi ſe qui interrogatur, exiſtimat, & ad confeſsionem perductus aliud reſpondet, aliud putat. Pro ueritate ſimplicius agendum eſt, cõtra metum fortius. Hæc ipſa quæ uoluuntur ab illis, ſoluere malim & expendere, ut perſuadeã, non ut imponam. In aciẽ educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortẽ obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totũ Reipub. bellum in unã transferentes domũ. Laconas tibi oſtendo, in ipſis Thermopylarum anguſtijs poſitos, nec uictoriam ſperantes, nec reditũ. Ille locus illis ſepulcrũ *futurus eſt, Quemadmodũ exhortaris, ut totius gentis ruinã obiectis corporibus excipiant? & uita potius quã loco cedant? Dices quod malum eſt, glorioſum nõ eſt. Mors glorioſa eſt, mors ergo non malum. O efficacem concionem. Quis poſt hãc dubitet ſe infeſtis ingerere mucronibus, et *ſtans mori? At ille Leonidas quàm fortiter illos allocutus eſt? Sic, inquit,

*alioqui

*funditus

*ſtatim

cõmilit-

cõmilitones prãdete, tanquã apud inferos cœnaturi. Nõ in ore creuit cibus, non hæſit in faucibus, nõ elapſus eſt manibus. Alacres illi & ad prandiũ proceſſerunt, & ad cœnam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locũ milites miſſos, cum per ingentẽ hoſtium exercitũ ituri eſſent, ſic allocutus eſt. Ire cõmilitones illò neceſſe eſt, unde redire nõ eſt neceſſe. Vides quàm ſimplex et imperioſa uirtus ſit. Quẽ mortaliũ circum ſcriptiones noſtræ fortiorem facere, quem erectiorẽ poſſunt? Frangũt aĩm, qui nunquam minus contrahendus eſt, & in minuta ac ſpinoſa cogendus, quàm cũ aliquid grande cõponitur. Nõ trecentis, ſed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. Quomodo illos doces malum non eſſe? Quomodo opiniones totius æui, quibus protinus infantia imbuitur, euincis? Quod auxiliũ inuenis? Quid dicis imbecillitati humanæ? Quid dicis, quo inflammati in media pericula irruant? qua oratione hunc timendi conſenſum, quibus ingenij uiribus obnixã contra te perſuaſionem humani generis auertis? Verba mihi captioſa cõponis, & interrogatiũculas nectis. Magnis telis, magna portenta feriuntur. Serpentem illum in Africa ſæuum, & Romanis legionibus bello ipſo terribiliorem, fruſtra ſagittis fundiſq; petierunt, ne Python quidem inuulnerabilis erat: cum ingens magnitudo pro uaſtitate corporis ſolidi, ferrum & quicquid humanæ torſerant manus, reijceret, molaribus demum fracta ſaxis eſt, & aduerſus mortem tu tam minuta iacularis? Subula leonem excipis. Acuta ſunt iſta, quæ dicis. Nihil eſt acutius ariſta, Quædam inutilia & inefficacia, ipſa ſubtilitas reddit. Vale.

ANNOT. IN LIB. EPISTOL. XI.
EPISTOLA LXXVIII.

1 Tam mali exẽpli eſſet occidere dominũ quàm prohibere. Non dubiũ eſt quin ordo ſit inuerſus. Senſus enim hunc poſtulat, tam mali exempli eſſet prohibere dominum quàm occidere. Nimirum ſi conſtaret dominum nolle uiuere, iuxta illud Flacci: Inuitum qui ſeruat,

idem facit occidenti.

EPITOLA LXXX.

2 Nam Scyllam &c. negatio uidetur redundare,& quidem terribile nauigantibus,ut intelligamus hoc ſcire Senecam,Scyllam reſpõdere fabulis,de Charybdi dubitare,Alioqui,hæc uox,& quidem,augere ſolet non excipere aut imminuere.Quidã codex habebat,Nam Scyllam quidem ſaxum eſſe,& quidem nõ terribile.na. Vnde dubito num forte ſcriptũ fuerit,Scyllam quidem ſaxũ eſſe, ſed equiti terribile,nõ nauigantibus,ut intelligas hactenus Scyllam reſpõdere fabulis.

3 Nec ignem nõ manere eundem.Quidam habebant,nec ignem manere eundem.Quanquam utriuſq; lectionis idem eſt ſenſus.Quale eſt illud Maronis,Nec tales tangere curas.

4 Morbo enim tuo daturus eras , etiam ſi nemo quid mandaret tibi,donec Aetnam &c. Variabat lectio,ſed nihil arridebat. Si cui diſplicet uulgata,perpendat num ita legi poſsit,Morbo enim tuo daturus, etiam ſi nemo, ut hic per apoſiopeſin ſubaudias, roget, Mox. Quid? Mandem tibi , ut dum Aetnam deſcribis in tuo carmine , & hunc ſolennem,&c.Sentit enim illum more poëtarum non omiſſurum in deſcriptione locũ quẽ libenter tractent qui facile ſplendeſcit.

In fine poſtremæ epiſtolæ, Nephyton quidẽ,hæc uerba,non congruunt ſentẽtiæ,legendum uidetur,ne pilo quidem, aut ne pilis quidem,ut intelligas poſt ſagittas & fundas adhibita pila.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM

AD LVCILIVM LIB. XII.

EPIST. LXXXIIII. De ſtatu ſenectutis, & de frugali cõuerſatione ſua.Et de ebrietate, primum aliorum,deinde ſuam ponens ſententiam.

SIngulos dies tibi meos , & quidem totos indicare iubes. Bene de me iudicas , *ſi nihil eſſe in illis putas,quod abſcondam.* Sic certe *uiuendũ eſt,tanquam in conſpectu uiuamus,ſic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inſpicere poſſit,et poteſt.Quid enim prodeſt ab homine aliquid eſſe*

ſecret

ſecretum? Nihil Deo clauſum eſt. Intereſt animis noſtris, & cogitationibus medijs interuenit. Sic interuenit dico, tanquam aliquando diſcedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine libẽter tibi ſcribã: obſeruabo me protinus, & (quod eſt utiliſsimũ) diem mecũ recognoſcã. Hoc nos peſsimos facit, quod nemo uitã ſuam reſpicit. Quid facturi ſimus cogitamus, et id raro: quid fecerimus, non cogitamus. Atqui conſiliũ futuri ex præterito uenit. Hodiernus dies ſolidus eſt. Nemo ex illo quicquam mihi eripuit, totus inter ſtratum lectionemq; diuiſus eſt. Minimũ exercitationi corporis datũ, & hoc nomine ago gratias ſenectuti, non magno mihi conſtat, cũ me moui, laſſus ſum. Hic autẽ eſt exercitationis, etiã fortiſsimis, finis, Progymnaſios meos quæris, unus mihi ſufficit, Earinus, puer (ut ſcis) amabilis, ſed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quæro. Hic quidem ait nos eandem Criſin habere, quia utriq; dentes cadunt: ſed iam uix illum aſſequor currentẽ, & intra pauciſsimos dies non potero, uide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnũ interuallum fit, inter duos itinere diuerſo euntes: eodem tempore ille aſcendit, ego deſcendo, nec ignoras, quanto ex his uelocius alterum fiat. Mentitus ſum, iam enim ætas noſtra non deſcendit, ſed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis ceſſerit quæris? Quod raro curſoribus euenit, Hierã fecimus. Ab hac fatigatione magis quàm exercitatione in frigidam deſcendi. Hoc apud me uocatur parũ calda. Ille tantus Pſychrolutes, qui calendis Ianuarijs* Euripũ ſalutabam, qui anno nouo quẽadmodum legere, ſcribere, dicere aliquid, ſic auſpicabar in uirginem deſilire, primum ad Tyberim tranſtuli caſtra, deinde ad hoc ſolium, quod cum fortiſsimus ſum, & omnia bona fide fiunt, ſol temperat, non multum mihi ad balneum ſupereſt. Panis deinde ſiccus, & ſine menſa prandium, poſt quod non ſunt lauandæ manus. Dormio minimum. Conſuetudinem meam noſti.

*in Euripum ſaltabam,

*interiungo noſti. Breuiſsimo ſomno utor, & quaſi * interuigilo, ſatis eſt mihi uigilare deſiiſſe. Aliquando dormiſſe me ſcio, aliquando ſuſpicor. Ecce Circenſium obſtrepit clamor, ſubita aliqua & immenſa uoce feriuntur aures meæ. Nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem: fremitum patientiſsime fero, multæ uoces & in unum cõfuſæ, pro fluctu mihi ſunt, aut uento ſyluam uerberãte, & cæteris ſine intellectu ſonantibus. Quid ergo eſt? nunc cui animum adiecerim dicam. Supereſt ex heſterno mihi cogitatio, quid ſibi uoluerint prudentiſsimi uiri, qui rerum maximarum probationes leuiſsimas & perplexas fecerint, quæ ut ſint ueræ, mendacio tamen ſimiles ſunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zenon, uir maximus, huius ſectæ fortiſsimæ ac ſanctiſsimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligit, uirum bonum non futurum ebrium. Ebrio ſecretum ſermonem nemo committit, uiro autem bono committit, ergo uir bonus ebrius non erit. Quemadmodum oppoſita interrogatione ſimili derideatur attende. Satis enim eſt unam ponere ex multis. Dormiẽti nemo ſecretum ſermonem committit, uiro autem bono committit, ergo uir bonus nõ dormit. Quo uno modo poteſt. Poſsidonius Zenonis noſtri cauſam agi, ſed ne ſic quidem (ut exiſtimo) agi poteſt. Ait enim ebrium duobus modis dici, Altero cum aliquis uino grauis eſt, & impos ſui. Altero ſi ſoleat ebrius fieri, & huic obnoxius uitio eſt. Hunc à Zenone dici, qui ſoleat fieri ebrius, nõ qui ſit. Huic autẽ neminem commiſſurum arcana, quæ per uinum eloqui poſſet, quod eſt falſum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum, qui eſt ebrius, non eum qui futurus eſt. Plurimũ enim intereſſe cõcedes inter ebrium & ebrioſum. Poteſt & qui ebrius eſt tunc primum eſſe, nec habere hoc uitium, & qui ebrioſus eſt, ſæpe extra ebrietatẽ eſſe. Itaq; id intelligo quod ſignificari uerbo iſto ſolet, præſertim cũ ab homine diligentiã profeſſo ponatur,

&

& uerba examinante. Adijce nunc, quòd ſi hoc intellexit Zenon, & nos intelligere uoluit, ambiguitate uerbi quæſiuit locũ fraudi, quod faciendum non eſt, ubi ueritas quæritur. Sed ſanè ſi hoc ſenſerit, quod ſequitur, falſum eſt, ei qui ſoleat ebrius fieri, non cõmitti ſermonem ſecretum. Cogita enim quàm multis militibus, nõ ſemper ſobrijs, & imperator, & tribunus, & cẽturio, tacenda mandauerint. De illa Caij Cæſaris cæde, illius dico qui ſuperato Pompeio rempublicã tenuit, tam creditũ eſt Tullio Cymbro quàm C. Caßio. Caßius tota uita aquam bibit: Tullius Cymber & nimius erat in uino & *ſcordalus, in hanc rem locutus eſt ipſe. Ego, inquit, quenquam feram, qui uinũ ferre nõ poſſum? Sibi quiſq; nunc nominet eos, quibus ſcit & uinũ male credi, & ſermonem bene. Vnum tamẽ exemplum, quod occurrit mihi referam, ne intercidat. Inſtruenda eſt enim uita exemplis illuſtribus. Non ſemper confugiamus ad uetera. L. Piſo urbis cuſtos ebrius ex quo ſemel factus eſt fuit: maiorem partem noctis in cõuiuio exigebat, uſq; in horam ſextam ferè dormiebat: hoc erat eius matutinum. Officium tamen ſuũ (quo tutela urbis continebatur) diligentißimè adminiſtrauit. Huic & diuus Auguſtus dedit ſecreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tyberius proficiſcens in Campaniam, cũ multa in urbe & ſuſpecta relinqueret & inuiſa, puto quia illi bene ceſſerat Piſonis ebrietas, poſtea Coſſum fecit urbis præfectum, uirũ grauem, moderatum, ſed merſum uino, & madentẽ adeò, ut ex ſenatu aliquando (in quem è cõuiuio uenerat) oppreſſus inexcitabili ſomno, tolleretur. Huic tamẽ Tiberius multa ſua manu ſcripſit, quæ cõmittenda ne miniſtris quidem ſuis iudicabat: nullũ Coſſo aut priuatũ ſecretũ, aut publicum elapſum eſt. Itaq; declamationes iſtas de medio remoueamus, Non eſt animus in ſua poteſtate, ebrietate deuictus. Quemadmodum muſto dolia ipſa rumpuntur, & omne

* ſcordulus al. ſcordalijs

quod

quod in imo iacet, in ſummam partem uis caloris eiectat: ſic uino exæſtuante, quicquid in imo iacet abditum, effertur & prodit in mediũ. Onerati mero quemadmodũ nõ cõtinent cibũ uino redundante, ita ne ſecretum quidẽ, quod ſuum alienumq; eſt, pariter effundunt. Sed quãuis hoc ſoleat, ita & illud ſolet, ut cũ his quos ſciamus libẽtius bibere, de rebus neceſſarijs deliberemus. Falſum eſt ergo hoc, quod patrocinij loco ponitur, ei qui ſoleat ebrius fieri non dari tacitum. Quãto ſatius eſt aperte accuſare ebrietatem, & uitia eius exponere, quæ etiam tolerabilis homo uitauerit, nedũ perfectus ac ſapiẽs, cui ſatis eſt ſitim extinguere, qui etiam ſi quando orta eſt hilaritas, aliena cœna producta longius, tamẽ citra ebrietatem reſiſtit. Nam de illo uidebimus, an ſapiẽtis animus nimio uino turbetur, & faciat ebrijs ſolita. Interim ſi hoc colligere uis, uirum bonum nõ debere ebrium fieri, cur ſyllogiſmis agis? dic quàm turpe ſit plus ſibi ingerere quàm capiat, & ſtomachi ſui non noſſe menſuram, quàm multa ebrij faciant, quibus ſobrij erubeſcant, Nihil aliud eſſe ebrietatẽ, quàm uoluntariam inſaniam. Extende in plures* dies illum ebrium habitũ, nunquid de furore dubitabis? Nunc quoq; nõ eſt minor, ſed breuior. Refer Alexãdri Macedonis exemplum, qui Clitum chariſsimum ſibi ac fideliſſimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore, mori uoluit, certè debuit. Omne uitiũ ebrietas, & incẽdit, & detegit, obſtantem malis conatibus uerecũdiam, remouet. Plures enim pudore peccandi quàm bona uoluntate, prohibitis abſtinent. Vbi poſſedit animum nimia uis uini, quicquid male latebat, emergit. Non facit ebrietas uitia, ſed protrahit: tunc libidinoſus ne cubiculum quidẽ expectat, ſed cupiditatibus ſuis quantũ petierint, ſine dilatione permittit: tunc impudicus morbũ profitetur ac publicat, tũc petulans non linguam, non manum continet. Creſcit inſolenti ſuperbia, crudelitas ſæuo, malignitas liuido,

* uires

uido, omne uitiũ detegitur & prodit. Adijce illam ignorationẽ ſui, dubia & parũ explanata uerba, incertos oculos, gradũ errantem, uertiginem capitis, tecta ipſa mobilia, uelut aliquo turbine circumagente totam domũ: ſtomachi tormẽta, cũ efferueſcit merũ, ac uiſcera ipſa diſtendit. Tunc tamẽ utcunq; tolerabile eſt, dum illi uis ſua eſt. Quid cũ ſomno uitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta eſt? Cogita quas clades ædiderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes bellicoſasq; hoſtibus tradidit, Hæc multorum annorum pertinaci bello defenſa mœnia patefecit, hæc contumaciſsimos & iugum recuſantes in alienũ egit arbitrium, hæc inuictas acies mero domuit. Alexandrum cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot prælia, tot hyemes, per quas uicta temporum locorumq́; difficultate transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiſerunt: intẽperantia bibendi & ille Herculaneus ac fatalis ſcyphus * cõdidit. *perdidit. Quæ gloria eſt capere multum? Cũ penes te palma fuerit, & propinationes tuas ſtrati ſomno ac uomitantes recuſauerint, cum ſuperſtes toti conuiuio fueris, cũ omnes uiceris uirtute magnifica, & nemo tã uini capax fuerit, uinceris à dolio. Marcũ Antonium, magnum uirũ & ingenij nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac uitia non Romana traiecit quàm ebrietas? Nec minor uino Cleopatræ amor. Hæc illum res hoſtẽ reipublicæ, hæc hoſtibus ſuis imparem reddidit, hæc crudelẽ fecit, cum capita principũ ciuitatis cœnanti referrentur, cum inter apparatiſsimas epulas luxusq; regales ora ac manus proſcriptorũ recognoſceret, cum uino grauis, ſitiret tamen ſanguinẽ. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, ſi ſobrius faceret, quanto intolerabilius quod hæc ipſa in ebrietate faciebat? Fere uinolentiã crudelitas ſequitur, * uallatur enim exaſperaturq́; ſanitas mentis. Quemadmodũ difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiã ad minimã radij ſolis offenſionẽ, ita ebrieta-

*uillatur: al's uiolatur: al's, belluatur.

ebrietates continuæ efferant animos. Nã *cùm ſæpe apud ſe nõ
ſunt, conſuetudine inſaniæ durata uitia, uino concepta, etiã ſine
illo ualent.* Dic *ergo, quare ſapiens nõ debeat ebrius fieri.* De-
*formitatem rei & importunitatem oſtende, rebus, non uerbis,
quod facilimum eſt.* Proba *iſtas, quæ uoluptates uocantur, ubi
tranſcenderint modũ, pœnas eſſe.* Nam *ſi illud argumẽtaberis,
ſapientem multo uino inebriari, & retinere rectum tenorem,
etiam ſi temulentus ſit, licet colligas, nec ueneno potato mori-*
3 *turum, nec opio ſumpto dormiturum, nec* Elleboro *accepto
quicquid in uiſceribus hærebit, eiecturum deiecturumq;.* Sed *ſi
tentantur pedes, lingua non conſtat, quid eſt, quare illum exi-
ſtimes in parte ſobrium eſſe, in parte ebrium?* Vale.

EPIST. LXXXV. De alternitate lectionis & ſtili, & quomodo aliorum dicta per transformationem noſtra facere debemus.

Itinera iſta quæ ſegnitiem mihi excutiunt, & ualetudini meæ prodeſſe iudico, & ſtudijs. Q*uare ualetudinẽ adiuuẽt, uides, cùm pigrũ me, & negligentẽ corporis literarum amor faciat, aliena opera exerceor, Studio quare proſint, indicabo.* * A' *lectionibus receſſi. Sunt autem (ut exiſtimo) neceſſariæ.* Primum *ne ſim me uno contentus, deinde ut cũ ab alijs quæſita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inueniendis.* Alit *lectio ingenium, & ſtudio fatigatũ, nõ ſine ſtudio tamen, reficit.* Nec *ſcribere tantum, nec tantũ legere debemus.* Altera *res contriſtabit, & uires exhauriet, de ſtilo dico: altera ſoluet ac diluet.* Inuicem *hoc illo * cõmutandum eſt, & alterũ altero * temperandũ, ut quicquid lectione collectũ eſt, ſtilus redigat in corpus.* Apes *(ut aiunt) debemus imitari, quæ uagãtur, & flores ad mel faciẽdum idoneos carpunt.* Deinde *quicquid attulere, diſponũt, ac per fauos digerũt: & (ut* Vergilius *noſter ait) liquẽtia mella* Stipant, *& dulci diſtendunt nectare cellas.*

** A' lectione non receſſi.*

** cõmeandũ*

** reparandũ*

cellas. De illis non ſatis conſtat, utrum ſuccum ex floribus ducant, qui protinus mel ſit: an quæ collegerunt, in hunc ſaporem mixtura quadã & proprietate ſpiritus ſui mutent. Quibuſdã enim placet, non faciendi mellis ſcientiã eſſe illis, ſed colligẽdi. Aiunt inueniri apud Indos mel in arundinũ folijs, quod aut ros illius cœli, aut ipſius arundinis humor, dulcis & pinguior gignat. In noſtris quoq; herbis uim eandẽ, ſed minus manifeſtã & notabilẽ poni, quam perſequatur & contrahat animal huic rei genitũ. Quidã exiſtimant conditura & diſpoſitione in hãc qualitatẽ uerti, quæ ex tenerrimis uirentiũ florentiumq; decerpſerint, non ſine quodam (ut ita dicam) fermento, quo in unum diuerſa coaleſcunt. Sed ne ad aliud, quàm de quo agitur abducar, nos quoq; has apes debemus imitari, & quæcunq; ex diuerſa lectione congeſſimus, ſeparare, melius enim diſtincta ſeruantur. Deinde adhibita ingenij noſtri * cura & facultate, in unum ſaporẽ, uaria illa libamenta confundere: ut etiã ſi apparuerit unde ſumptũ ſit, aliud tamen eſſe quàm unde ſumptum eſt appareat: quod in corpore noſtro uidemus, ſine ulla opera noſtra facere naturã. Alimenta quæ accepimus quãdiu in ſua qualitate perdurant, & ſolida innatant ſtomacho, onera ſunt. At cũ ex eo quod erant, mutata ſunt, tunc demũ in uires & in ſanguinẽ tranſeunt. Idẽ in his, quibus aluntur ingenia præſtemus, ut quæcunq; hauſimus, nõ patiamur integra eſſe, nec aliena ſint, ſed concoquamus illa: alioquin in memoriã ibunt, nõ in ingeniũ. Aſſentiamur illis fideliter, et noſtra faciamus, ut unũ quiddã fiat ex multis, ſicut unus numerus fit ex ſingulis, cum minores ſummas & diſſidentes cõputatio una comprehendit. Hoc faciat animus noſter. Omnia quibus eſt adiutus abſcõdat, ipſum tantum oſtendat, quod efficit. Quòd ſi alicuius in te cõparebit ſimilitudo, quàm admiratio tibi altius fixerit, ſimilem eſſe te uolo quomodo filiũ, nõ quomodo imaginem. Imago res

*aura

mortua eſt. Quid ergo? non intelligetur cuius imiteris oratio-
4 nem? cuius argumentationẽ? cuius ſententias? Puto aliquãdo ne intelligi quidẽ poſſe, ſi magni uiri ingeniũ eſt: nec enim omnibus quæ ex quoq; uelut exemplaria traxit, formã ſuã impreſſit, *ut unitatem cũ illa petant. Non uides quàm multorum uocibus chorus conſtet? unus tamen ex omnibus ſonus redditur: aliqua illic acuta eſt, aliqua grauis, aliqua media, accedunt uiris fœminæ, interponuntur tibiæ, ſingulorũ illic latent uoces, omniũ apparent. De choro dico, quẽ ueteres philoſophi nouerant. In comeſſationibus noſtris plus cantorũ eſt, quàm in theatris olim ſpectatorũ fuit, cũ omneis uias ordo canentiũ impleuit, & cauea * uenatoribus cincta eſt, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumq; conſonuit, fit concentus ex diſſonis. Talem animũ eſſe noſtrũ uolo, ut multæ in illo artes, multa præcepta ſint, multarũ ætatum exempla, ſed in unũ conſpirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? aſsidua intentione, ſi nihil egerimus, niſi ratione ſuadente: hanc ſi audire uolueris, dicet tibi: Relinque iſta, iamdudum ad quæ diſcurritur. Relinque diuitias, aut periculũ poſsidentiũ, aut onus. Relinque corporis atq; animi uoluptates, molliunt & eneruant. Relinque ambitũ, tumida res eſt, uana, uentoſa, nullũ habet terminũ: tam ſolicita eſt, ne quẽ ante ſe uideat, quàm ne aliũ poſt ſe: laborat inuidia, & quidẽ duplici. Vides autem quàm miſer ſit, ſi is cui inuidetur, & inuidet. Intueris illas potentiũ domos, illa tumultuoſa, rixa ſalutantiũ, limina? multũ habent contumeliarum ut intres, plus cũ intraueris. Præteri iſtos gradus diuitũ, & magno aggeſtu ſuſpenſa ueſtibula. Non in prærupto tantũ iſtic ſtabis, ſed in lubrico. Huc potius te ad ſapientiam dirige, tranquilliſsimasq; res eius, & ſimul ampliſsimas pete. Quæcunque uidentur eminere in rebus humanis, quãuis puſilla ſint, & cõparatione humillimorũ extent, per difficiles tamen & arduos tramites

*ut in unitatem illã competant.

*æneatoribus

tramites adeuntur. Confragoſa in faſtigium dignitatis uia eſt. At ſi conſcendere hunc uerticem libet, cui ſe fortuna ſubmiſit, omnia quidem ſub te quæ pro excelſiſſimis habentur, aſpicies, ſed tamen uenies ad ſumma per planum. Vale.

EPIST. LXXXVI. De affectibus animi, quos ſecundum Peripateticos dicit ſapientem temperare poſſe, non uitare. Et de beatæ uitæ perfectione.

*PEpercerã tibi, & quicquid nodoſi adhuc ſupererat, præterieram, contentus quaſi guſtũ tibi dare, eorum quæ à noſtris dicuntur, ut probetur uirtus, ad explendam beatã uitam ſola ſatis efficax. Iubes me quicquid eſt interrogationũ aut noſtrarum, aut *ad traditionẽ noſtrã excogitatarũ, comprehẽdere, quod ſi facere uoluero, non erit epiſtola, ſed liber. Illud toties teſtor hoc me argumentorũ genere non delectari. Pudet in aciẽ deſcẽdere, pro dijs hominibusq; ſusceptã, ſubula armatum. Qui prudens eſt, & tẽperans eſt. Qui temperans eſt, & conſtans. Qui conſtans eſt, & imperturbatus eſt. Qui imperturbatus eſt, ſine triſtitia eſt. Qui ſine triſtitia eſt, beatus eſt, Ergo prudens beatus eſt, & prudentia ad beatã uitã ſatis eſt: Huic collectioni hoc modo Peripateticorũ quidã reſpondẽt, ut imperturbatũ, & conſtantẽ, & ſine triſtitia, ſic interpretentur, tanquã imperturbatus dicatur, qui raro perturbatur & modice, nõ qui nunquã. Item ſine triſtitia eũ dici aiunt, qui nõ eſt obnoxius triſtitiæ, nec frequẽs, nimius'ue in hoc uitio. Illud enim, humanã naturã negare, alicuius animũ immunẽ eſſe triſtitia. Sapientẽ non uinci mœrore, cæterũ tangi, & cætera in hunc modũ ſectæ ſuæ reſpondentia. Non his tollunt affectus, ſed temperant. Quãtulum autẽ ſapienti damus, ſi imbecillimis fortior eſt, & mœſtiſſimis lætior, & effrenatiſſimis moderatior, & humillimis maior. Quid ſi miretur uelocitatẽ ſuã laudans ad claudos debilesq; reſpiciẽs?*

*traductiõe noſtra.

Illa uel intactæ ſegetis per ſumma uolaret
Gramina, nec curſu teneras læſiſſet ariſtas,
Vel mare per medium fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Hæc eſt pernicitas per ſe æſtimata, non quæ tardiſsimorũ collatione laudatur. Quid ſi ſanũ uoces leuiter febricitantẽ? nõ eſt
5 *bona ualitudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, ſapiens impertur batus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, nõ quibus nulla ineſt duritia granorũ, ſed quibus minor. Falſum eſt. Nõ enim diminutionẽ malorũ in bono uiro intelligo, ſed uacationẽ, nulla debent eſſe nõ parua. Nam ſi ulla ſint, creſcent, et interim impedient. Quomodo oculos maior et perfecta ſuffuſio excæcat, ſic modica turbat. Si das aliquos affectus ſapienti, impar illis erit ratio, & uelut torrente quodã auferetur: præſertim cum illi non unũ, ſed uniuerſum affectuũ cœtũ relinquis, cũ quo colluctetur: ſed omnis plus poteſt, quãuis mediocriũ turba, quàm poſſet unius magni uiolentia. Habet pecuniæ cupiditatem, ſed modicã: habet ambitionẽ, ſed non concitatã: habet iracundiam, ſed placabilem: habet inconſtantiã, ſed minus uagam ac mobilem: habet libidinem, non inſaniam. Melius cum illo ageretur, qui unum uitiũ integrũ haberet, quàm cum eo qui leuiora quidem, ſed omnia. Deinde nihil intereſt quã magnus ſit affectus: quantuſcunq; eſt, parere neſcit, conſilium non accipit: quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, nõ domeſticum & mite, natura enim illorum eſt ſurda ſuadenti: ſic non ſequuntur, non audiunt affectus quãtulicunq; ſint. Tigres, leoneſq; nunquàm feritatem exuunt, aliquando ſubmittunt, & cum minime expectaueris, exaſperatur toruitas mitigata. Nunquam bona fide uitia manſueſcunt. Deinde ſi ratio proficit, ne incipient quidem affectus: ſi inuita ratione cœperint, inuita perſeuerabunt. Facilius eſt enim initia illorum prohibere, quàm*

quàm impetum regere. Falſa eſt utiq; iſta mediocritas & inutilis, eodemq; loco habenda, quo ſi quis diceret modice inſaniendum, modice ægrotandum. Sola uirtus habet: non recipiunt animi mala temperamentum, facilius ſuſtuleris illa, quàm rexeris. Nunquid dubium eſt, quin uitia mentis humanæ inueterata & dura (quæ morbos uocamus) immoderata ſint. ut auaritia, ut crudelitas, ut impotentia, ut impietas? ergo immoderati ſunt & affectus, ab his enim ab illa tranſitur. Deinde ſi das aliquid iuris triſtitiæ, timori, cupiditati, cæteriſq; moribus prauis, non erunt in noſtra poteſtate. Quare? quia extra nos ſunt, quibus iritantur. Itaq; creſcunt prout magnas habuerint minores'ue cauſas, quibus concitentur: maior erit timor, ſi plus quo exterreatur, aut propius, aſpexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei ſpes euocauerit. Si in noſtra poteſtate non eſt, an ſint affectus, ne illud quidem eſt quanti ſint: ſi ipſis permiſiſti incipere, cum cauſis ſuis creſcent, tantiq; erunt, quanti fient. Adijce nunc, quod iſta quantumuis exigua ſint, in maius excedunt. Nunquam pernitioſa ſeruant modum. Quamuis leuia initia morborum, ſerpunt, & ægra corpora minima interdum mergit acceſſio. Illud uerò cuius dementiæ eſt, credere, quarum rerum extra noſtrũ arbitrium poſita principia ſunt, earũ noſtri eſſe arbitrij terminos. Quomodo ad id finiendum ſatis ualeo, ad quod prohibendũ parũ ualui, cum facilius ſit excludere, quàm admiſſa cõprimere? Quidam ita diſtinxerunt, ut dicerent, tẽperans ac prudens poſitione quidẽ mentis, & habitu tranquillus eſt, euentu nõ eſt: nam quantũ ad habitũ mentis ſuæ, nõ perturbatur, nec cõtriſtatur, nec timet, ſed multæ extrinſecus cauſæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant, Tale eſt quod uolunt dicere, Iracũdum quidem illum non eſſe, iraſci tamen aliquando: & timidum quidem non eſſe, timere tamen aliquando: id eſt, uitio timoris carere, affe-

ctu non carere. Quod ſi recipitur, uſu frequenti timor tranſit in uitium, & ira in animum admiſſa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea ſi non contemnit uenientes extrinſecus cauſas, et aliquid timet, cum fortiter eundũ erit aduerſus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit et aĩo recedente. Non cadit autẽ in ſapientem hæc diuerſitas mentis. Illud præterea iudico obſeruandum, ne duo quæ ſeparatim probanda ſunt, miſceamus. Per ſe enim colligitur, unum bonum eſſe quod honeſtũ per ſe, rurſus ad uitam beatam ſatis eſſe uirtutẽ. Si unum bonũ eſt, quod honeſtum, oẽs cõcedunt ad beate uiuendum ſufficere uirtutẽ, è contrario non remittetur, ſi beatum ſola uirtus facit, unum bonum eſſe, quod honeſtum eſt. Xenocrates et Speuſippus putant beatum uel ſola uirtute fieri poſſe, non tamen unum bonũ eſſe, quod honeſtum eſt. Epicurus quoq; iudicat cum uirtutẽ habeat, beatum eſſe, ſed ipſam uirtutem nõ ſatis eſſe ad beatam uitam, quia beatum efficiat uoluptas, quæ ex uirtute eſt, non ipſa uirtus. Inepta diſtinctio. Idem enim negat unquam uirtutem eſſe ſine uoluptate: ita ſi ei iuncta ſemper eſt, atq; inſeparabilis, et ſola ſatis eſt: habet enim ſecum uoluptatem, ſine qua non eſt, et iam cũ ſola eſt. Illud autẽ abſurdum eſt, quod dicitur beatũ quidem futurũ uel ſola uirtute, non futurum autem perfecte beatũ, quod quemadmodum fieri poſſit, non reperio. Beata enim uita bonum in ſe perfectum habet inexuperabile, quod ſi eſt, perfecte beata eſt. Si deorũ uita nihil habet maius aut melius, beata autẽ uita diuina eſt, nihil habet, in quod amplius poſſit attolli. Præterea ſi beata uita nullius eſt indigens, omnis beata uita perfecta eſt, eademq; eſt, & beata, & beatiſſima. Nunquid dubitas quin beata uita ſummũ bonum ſit? ergo ſi ſummũ bonum habet, ſumme beata eſt. Quemadmodum ſummũ adiectionem non recipit (quid enim ſupra ſummũ erit?) ita ne beata quidem uita, quæ ſine ſummo bono non eſt.

Quod

*Quod ſi aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia diſcrimina ſummi boni facies, cum ſummum bonum intelligam quod ſupra ſe gradum non habet. Si eſt aliquis minus beatus quàm alius, ſequitur, ut hic alterius uitam beatioris magis concupiſcat, quàm ſuam, beatus autem nihil ſuæ præfert. Vtrumlibet ex his incredibile eſt: aut aliquid beato reſtare, quod eſſe quàm quod eſt malit: aut id illum non malle, quod illo melius eſt. Vtique enim quo prodentior eſt, hoc magis ſe ad id quod eſt optimum, extendet, & id omni modo conſequi cupiet. Quomodo autē beatus eſt, qui cupere etiamnū poteſt, imò qui debet? Dicam quid ſit, ex quo ueniat hic error. Neſciunt beatam uitam unam eſſe. In optimo illam ſtatu ponit qualitas ſua, non magnitudo. Itaq; in æquo eſt longa & breuis, diffuſa & anguſtior, in multa loca, multaſq; partes diſtributa, & in unum coacta. Qui illam numero æſtimat, & menſura & partibus, id illi quod habet eximiū, eripit. Quid autem eſt in beata uita eximium? quod plena eſt, finis. Vtputa, edēdi bibendiq; ſatietas eſt: hic plus edit, ille minus, quid refert? uterq; iam ſatur eſt. Hic plus bibit, ille minus, quid refert? uterq; non ſitit. Hic pluribus annis uixit, hic paucioribus. Nihil intereſt, ſi tam illum multi anni beatū fecerunt, quàm hunc pauci. Ille quem tu minus beatum uocas, non eſt beatus, non poteſt nomen imminui. Qui fortis eſt, ſine timore eſt: qui ſine timore eſt, ſine triſtitia eſt: qui ſine triſtitia eſt, beatus eſt. Noſtrorū hæc interrogatio eſt. Aduerſus hanc ſic reſpondere conantur, falſam nos rem & cōtrouerſam pro confeſſa *iudicare, eum qui fortis eſt, ſine timore eſſe. Quid ergo, inquit, fortis imminentia mala non timebit? iſtud dementis alienatiq;, non fortis eſt. Ille uerò, inquit, moderatiſſime timet, ſed in totum extra metum non eſt. Qui hæc dicunt, rurſus in idem reuoluuntur, ut illis uirtutum loco ſint minora uitia. Nam qui timet quidem, ſed rarius &*

*uindicare

minus,non caret malitia,ſed leuiore uexatur. At enim dementem puto qui mala imminentia non extimeſcit. Verum eſt quod dicit,ſi mala ſunt,ſed ſi ſcit mala illa non eſſe,& unam tantum turpitudinem malum iudicat, debebit ſecure pericula aſpicere, & alijs timenda contemnere. At ſi ſtulti & amentis eſt mala non timere,quo quis prudentior eſt, hoc timebit magis. Vt uobis,inquit,uidetur, præbebit ſe periculis fortis. Minime. Non timebit illa,ſed uitabit:cautio illum decet,timor nō decet. Quid ergo (inquis) mortem,uincula,ignes,alia tela fortunæ non timebit? Non, ſcit enim illa non eſſe mala, ſed uideri,omnia iſta humanæ uitæ formidines putat. Deſcribe captiuitatem, uerbera, catenas, egeſtatem, & membrorum lacerationes, uel per morbum, uel per iniuriam, & quicquid aliud attuleris inter lymphaticos metus numerat. Iſta timidis timenda ſunt. An id exiſtimas malum,ad quod aliquando noſtra ſponte ueniēdum eſt? Quæris quid ſit malum? Cedere his quæ mala uocantur, & illis libertatem ſuam dedere, pro qua cuncta patienda ſunt. Perit libertas,niſi illa contemnimus,quæ nobis iugū imponunt. Non dubitarent quid conueniret forti uiro,ſi ſcirent quid eſſet fortitudo. Non eſt enim inconſulta temeritas, nec periculorum amor,nec formidabiliū appetitio. Scientia eſt diſtinguendi quid ſit malum,& quid non ſit:diligentiſſima in tutela ſui fortitudo eſt,& eadem patientiſſima eorū,quibus falſa ſpecies malorum eſt. Quid ergo,ſi ferrum intētatur ceruicibus uiri fortis, ſi pars *referitur, ſubinde alia atq; ſuffoditur,ſi uiſcera ſua in ſinu ſuo uidit, ſi ex interuallo quo magis tormenta ſentiat *repetitur, & per ſiccata uiſcera,recens demittitur ſanguis,non timere iſtum tu dices,non dolere? Iſte uerò dolet. Senſum enim hominis nulla exuit uirtus:ſed nō timet,inuictus ex alto dolores ſuos ſpectat. Quæris quis tunc animus illi ſit? qui ægrum amicū adhortantibus. Quod malum eſt,nocet,quod nocet deteriorem facit. Dolor

*lor & paupertas deteriorem non faciunt, ergo mala non ſunt. Falſum eſt,inquit,quod proponitur,nō enim ſi quid nocet,etiā deteriorem facit. Tempeſtas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita aduerſus hoc reſpondent,Deteriorem fieri gubernatorem tempeſtate ac procella,quia non poſsit id quod propoſuit efficere, nec tenere curſum ſuum : deteriorem illum in arte ſua non fieri, in opere fieri : quibus Peripateticus,Ergo,inquit,& ſapientem deteriorem faciet paupertas & dolor , & quicquid aliud tale fuerit: uirtutem enim illi non eripiet,ſed opera eius impediet.Hoc rectè diceretur, niſi diſsimulis eſſet gubernatoris conditio & ſapientis.Huic enim propoſitum eſt in uita agenda,nō utiq; quod tentat efficere, ſed omnia recta facere. Gubernatori propoſitum eſt utiq; nauem in portum perducere.Artes miniſtræ ſunt, præſtare debent,quod promittunt. Sapiētia domina rectrixq; eſt. Artes ſeruiunt uitæ,ſapientia imperat. Ego aliter reſpondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem ulla tempeſtate fieri,nec ipſam adminiſtrationē artis. Gubernator tibi non felicitatem promiſit, ſed *utilem operam,& nauis regendæ ſcientiam:hæc eo magis apparet,quo illi magis aliqua fortuita uis obſtitit.Qui hoc potuit dicere,Neptune nunquā hanc nauem,niſi rectam arti ſatisfecit : tempeſtas non opus gubernatoris impedit, ſed ſucceſſum. Quid ergo,inquis, non nocet gubernatori ea res,quæ illum tenere portum uetat? quæ conatus eius irritos efficit? quæ aut refert illū,aut detinet & exarmat? Non tanquam gubernatori,ſed tanquam nauiganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit , ut oſtendat. Trāquillo enim,ut aiunt,quilibet gubernator eſt. Nauigio iſta obſunt,non rectori eius,qua rector eſt.Duas perſonas habet gubernator, Alteram communem cum omnibus qui eandem conſcenderunt nauem,qua ipſe quoq; uector eſt, Alterā propriam,* *fidelem

qua gubernator eſt, Tempeſtas tanquã uectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienũ bonũ eſt, ad eos quod uehit pertinet, quomodo medici ars ad eos quos curat. Sapientia cõmune bonum eſt, & eorũ cum quibus uiuit, & proprium ipſius. Itaq; gubernatori fortaſſe nocetur, cuius miniſterium alijs promiſſum tẽpeſtate impeditur, Sapiẽti non nocetur à paupertate, non à dolore, nõ ab alijs tempeſtatibus uitæ. Non enim prohibentur opera eius oĩa, ſed tantum ad alios pertinentia: ipſe ſemper in actu eſt. In effectu tunc maximus, cùm illi fortuna ſe oppoſuit, tũc ipſius ſapientiæ negotium agit, quam diximus & alienum bonum eſſe, & ſuum. Præterea ne alijs quidem tunc prodeſſe prohibetur, cum illum aliquæ neceßitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda Reſpublica ſit: at illud docet, quemadmodum tractanda ſit paupertas, per totam uitam opus eius extenditur, Ita nulla fortuna, nulla res, actus ſapientis excludit. Id enim ipſum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utroſq; caſus aptus eſt, bonorum rector eſt, malorum uictor. Sic, inquam, ſe exercuit, ut uirtutem tam in ſecundis quàm in aduerſis exhiberet, nec materiam eius, ſed ipſam intueretur. Itaq; nec paupertas illum, nec dolor, nec quicquã aliud, quod imperitos auertit et præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? Vtitur. Non ex ebore tantum Phidias ſciebat facere ſimulacra, faciebat ex ære: ſi marmor illi, ſi adhuc uiliorem materiam obtuliſſet, feciſſet quale ex illa fieri optimum poſſet. Sic ſapiens uirtutem ſi licebit in diuitijs explicabit, ſi minus, in paupertate: ſi poterit, in patria: ſi minus, in exilio: ſi poterit, imperator: ſi minus, miles: ſi poterit, integer: ſi minus, debilis: quãcunq; fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi ſunt domitores ferarum, qui ſæuißima animalia, et ad occurſum expaueſcientia hominem, * cogant pati iugum: nec aſperitatem

*docent

excuß

excuſsiſſe contenti, uſque in contubernium mitigant. Leonibus magiſter manum inſertat, oſculatur Tigrim ſuus cuſtos. Elephantem minimus Aethiops iubet ſubſidere in genua, & ambulare per funem. Sic ſapiens eſt artifex domãdi mala: Dolor, egeſtas, ignominia, carcer, exilium, quæcunq; horrenda, cum ad hunc peruenere, manſueta ſunt. Vale.

ANNOTAT. IN LIB. XII.

EPISTOLA LXXXIIII.

1 Hieran fecimus. Apparet uehemẽtiſsimum ac laborioſiſsimum curſum fuiſſe dictum, ἱερὰν, ut ſubaudias δρόμον: quemadmodum & nautę dicunt, ſacram ancoram, & medici ſacram doſim ἱερὰν πικράν.

2 Et ſcordalus. De hac uoce dictum eſt epiſtola 57.

3 Nec ſopore ſumpto dormiturum: Ex exemplari feliciore repoſuimus, opio. Opium enim copioſius ſumptum letalem adfert ſomnum.

EPIST. LXXXV.

4 Locus eſt deprauatus, nec ſubueniebant exemplaria. Interim lectionem utcunq; tibicine fulciemus, donec quod certum eſt emerſerit Opinor inuerſum ordinem, atq; ita legendum, Puto aliquando ne intelligi quidem poſſe, ſi magni uiri ut hic ex ſuperioribus repetas argumentationem & ſententias. Deinde ſequatur. Nec enim ex omnibus uelut exemplaria traxit, ex quo formam ſuam impreſsit, ut in unitatem illa competãt. Senſus hic eſt, Si magni uiri orationem imiteris, non agnoſci, cuius ſit ſententia, quum ille non collegerit ex quibuslibet, poſteaquam illis impreſsit ſuam formam, ut competant in unitatem. Verum uideo tolerabilem lectionem, ſi pro ex quo, legas, nec enim omnibus, quæ ex quoq; uelut exemplaria traxit, &c. Rurſus ſi legas traxerit pro traxit, ut ſit ſenſus, Nõ omnibus impreſſit formam, quæ ex quo traxerit, hoc eſt, non addidit notam, qua liqueat quid ex quo traxerit. Et quare non impreſsit formam? ut illa competãt in unitatem. In quodam exemplari pro traxit erat ſtruxit, tum Ennii nomen erat additum. Magni uiri Ennii.

EPIST. LXXXVI.

5 Quomodo aprina dicuntur, &c. Repoſuimus apyrina, qua uoce uſus eſt Plinius libro 23. cap. 6.

LVC

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. XIII.

EPIST. LXXXVII. Exemplo Scipionis utens, notat balneorum luxuriam, ſubiiciens de ſationibus & inſitionibus quædam * oblectabilia ſeneſcenti.

*oblectamenta ſenectutũ.

*area,

IN IPSA Scipionis Africani uilla iacens hæc tibi ſcribo, adoratis manibus eius & *ara, quam ſepulchrum eſſe tanti uiri ſuſpicor: animã quidẽ eius in cœlum, ex quo erat, rediſſe perſuadeo mihi: nõ quia magnos exercitus duxit (Hos enim & Cambyſes furioſus, ac furore feliciter uſus habuit) ſed ob egregiam eius moderationẽ pietatemq;, magis in illo admirabilem, cum reliquit patriã, quàm cùm defendit. Aut Scipio Romæ eſſe nõ debebat, aut Roma in libertate. Nihil, inquit, uolo derogare legibus, nihil inſtitutis, æquũ inter omnes ciues ius ſit, utere ſine me beneficio meo patria, cauſa tibi libertatis fui, ero & argumentũ. Exeo, ſi plus, quàm tibi expedit creui. Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi? in exilium uoluntarium ſeceßit, & ciuitatẽ exonerauit. Eò perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaq; dedit locum legibus, & ſe Liternum recepit, tam ſuum exilium Reipub. imputaturus, quàm Hannibalis. Vidi uillam ſtructam lapide quadrato, murum circundatũ ſyluæ, turres quoq; in propugnaculum uillæ utrinq; ſubrectas. Ciſternam ædificijs ac uiridibus ſubditã, quæ ſufficere in uſum uel exercitus poſſet. Balneolum anguſtũ, tenebricoſum ex conſuetudine antiqua. Non uidebatur maioribus noſtris calidum, niſi obſcurum. Magna ergo me uoluptas ſubit contemplantem mores Scipionis ac noſtros. In

hoc

*hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum ſemel capta eſt, abluebat corpus laboribus ruſticis feſſum: exercebat enim opere ſe, terramq; (ut mos fuit priſcis) ipſe ſubigebat. Sub hoc ille tecto tam ſordido ſtetit, hoc illum pauimẽtum tam uile ſuſtinuit. At nunc quis eſt, qui ſic lauari ſuſtineat? pauper ſibi uidetur ac ſordidus, niſi parietes magnis & pretioſis orbibus refulſerint, niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſint, niſi illis undiq; operoſa & in picturæ modum uariata circumlitio prætexatur, niſi uitro condatur camera, niſi Thaſius lapis, quondam rarũ in aliquo ſpectaculũ templo, piſcinas noſtras circũdederit, in quas multa ſudatione corpora exinanita demittimus, niſi aquam argentea*epitomia* 1
fuderint. Et adhuc plebeias fiſtulas loquor, quid cũ ad balnea libertinorum peruenero? quantũ ſtatuarum, quãtum columnarum eſt nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum impenſæ cauſa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eò delitiarum peruenimus, ut niſi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ ſunt rimæ magis quàm feneſtræ, muro lapideo exſectæ, ut ſine iniuria munimẽti, lumen admitterent. At nunc blactaria uocant balnea, ſi qua non ita aptata ſunt, ut totius diei ſolem feneſtris ampliſsimis ampliſsimis recipiant, niſi & lauantur ſimul & colorantur, niſi ex ſolio agros & maria proſpiciunt. Itaq; quæ concurſum & admirationẽ habuerant cum dedicarentur, hæc in antiquorum numerum reijciuntur, cum aliquid noui luxuria cõmenta eſt, quo ipſa ſe obrueret. At olim & pauca erãt balnea, nec ullo cultu exornata. Cur enim ornaretur res* quadratoria, & in uſum non in oblectamẽta reperta? Nõ ſuffundebatur aqua, nec recens ſemper uelut ex calido fonte currebat, nec referre credebant in quã perlucida ſordes deponerent. Sed, dij boni, quàm iuuabat illa balnea intrare obſcura, & gregali tectorio inducta,*

*epiſtomia

*aperta

* quadrantaria,

cta, quæ ſcires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Maximum;
aut ex Cornelijs aliquam manu ſua tēperaſſe. Nam hoc quoq;
nobiliſſimi ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ po
pulum receptabant, exigendiq; munditias, & utilē ac ſalubrē
temperaturam, non hāc quæ nuper inuenta eſt, ſimilis incēdio,
inuitum adeo quidem ut conuictū in aliquo ſcelere ſeruum, uiuum la-
* algeat uari oporteat. Nihil mihi uidetur iam intereſſe, *ardeat balneū
an caleat. Quantæ nunc aliqui ruſticitatis damnāt Scipionem,
quod non in caldarium ſuum latis ſpecularibus diem admiſe-
rat, quod non in multa luce decoquebatur, & ſpectabat, ut in
balneo concoqueret? O` hominem calamitoſum, neſcit uiuere.
Non pacata aqua lauabatur, ſed ſæpe turbida, & cum plueret
uehementius, penè lutulenta. Nec multum eius intererat an ſic
lauaretur, ueniebat enim, ut ſudorē illic ablueret, nō ut unguē-
tum. Quas nunc quorundā futuras uoces credis? non inuideo
Scipioni, uere in exilio uixit, qui ſic lauabatur. Imò ſi ſcias, non
quotidie lauabatur. Nam, ut aiunt qui priſcos mores urbis tra-
diderūt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ ſcilicet ſor
des opere collegerāt: cæterùm toti nundinis lauabantur. Hoc
2 loco dicet aliquis, liquet immundiſſimos fuiſſe. Quid putas illos
* uires oluiſſe? militiam, laborē, * uirum. Poſtquā munda balnea in-
uenta ſunt, ſpurciores ſunt. Deſcripturus infamem, & nimijs no
tabilem delicijs Horatius Flaccus quid ait? Paſtillos Ruccillus
olet. Dares nūc Ruccillū, proinde eſſet ac ſi hircum oleret, &
Gorgonij loco eſſet, quem idē Horatius Ruccillo oppoſuit. Pa
rum eſt ſumere unguentū, ni bis die terq; renouetur, ne eua-
neſcat in corpore. Quid quod odore tanquam ſuo gloriantur?
Hæc ſi tibi nimium triſtia uidebuntur, uillæ imputabis, in qua
didici ab Aegialo diligentiſſimo patrefamiliæ (Is enim nūc hu-
ius agri poſſeſſor eſt) quāuis uetus arbuſtum poſſe tranſferri.
Hoc nobis ſenibus diſcere neceſſariū eſt, quorū nemo non oli-

uetum

uetum alteri ponit. Quod uidi hoc dico, illud arbuſtū trimum & quadrimum haud faſtidiendi fructus autumo. Depone, te quoq; proteget illa quæ Tarda uenit ſeris factura nepotibus umbrā, ut ait Vergilius noſter: qui non quid uerißimè, ſed quid decentißimè diceretur, aſpexit: nec agricolas docere uoluit, ſed legentes delectare. Nam (ut omnia alia tranſeam) hoc quod ho die mihi neceſſe fuit deprehendere, aſcribam,

Vere fabis ſatio eſt, tunc te quoq; medica putres
Accipiunt ſulci, & milio uenit annua cura.

An uno tempore iſta ponenda ſunt, & an utriuſq; uerna ſit ſatio, hinc æſtimes licet. Iunius menſis eſt quo tibi ſcribo, iam procliuis in Iulium. Eodē die uidi fabā metentes, miliū ſerentes. Ad oliuetū reuertor, quod uidi duobus modis diſpoſitum. Magnarū arborum trūcos circunciſis ramis, & ad unum redactis pedē, cum rapo ſuo tranſtulit, amputatis radicibus, relicto tantū capite uno, ex quo illæ pependerāt. Hoc fimo tinctū in ſcrobem demiſit: deinde terrā non aggeßit tantum, ſed calcauit & preßit. Negat quicquā eſſe hac (ut ait)* poſitione efficatius: uidelicet frigus excludit, & uentū, minus præterea mouetur: & ob hoc naſcentes radices prodire patitur, ac ſolū apprehendere, quas neceſſe eſt * teneras adhuc, & precario hærētes, leuis quoq; reuellat agitatio, parū autē arboris antequā obruat * radix, ex omni enim materia quæ nudata eſt (ut ait) exeunt radices nouæ. Non plures autē ſuper terram eminere debet truncus, quā tres aut quatuor pedes, ſtatim enim ab imo ueſtietur, nec magna pars quemadmodū in oliuetis ueteribus arida & retorrida erit. Alter ponēdi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales eſſe nouellarum arborū ſolent, eodē genere depoſuit. Hi paulo tardius ſurgunt ſed cū tanquā à planta proceſſerint, nihil habent in ſe horridū, nec triſte. Illud etiā nunc uidi, uitē ex arbuſto ſuo annoſam trāsferri: huius

*ſpiſſatione
* cereas
*radit.

cap

capillamenta quoq; (ſi fieri poteſt) colligenda ſunt, deinde liberalius ſternenda uitis, ut etiã ex corpore radiceſcat. Et uidi nõ tantũ menſe Februario poſitas, ſed & iam Martio exacto tenent, & cõplexæ ſunt non ſuas ulmos. Omnes autẽ iſtas arbores, quæ (ut ita dicam) *grandis copiæ ſunt, ait aqua adiuuandas ciſternina: quæ ſi prodeſt, habemus pluuiã in noſtra poteſtate. Plura te docere non cogito, ne quemadmodum Aegialus noſter me ſibi aduerſariũ parauit, ſic ego parem te mihi. Vale.

*grandiſcapiæ

EPIST. LXXXVIII. Exemplo ſui & Catonis ad frugalitatem hortatur, annectens contra Peripateticos diſputationem de fortuitis.

NAufragium antequàm nauim aſcenderem feci: quomodo acciderit, non adiicio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendũ: quorum nullum eſſe falſum, nec tam mirabile quàm prima facie uidetur, cũ uolueris approbabo, imò etiam ſi nolueris. Interim hoc me iter docuit, quàm multa haberemus ſuperuacua, & quàm cũ facili iudicio poſſemus* deponere, quæ ſi quãdo neceſsitas abſtulit, non ſentimus ablata. Cũ pauciſsimis ſeruis, quos unũ capere uehiculum potuit, ſine ullis rebus, niſi quæ corpore noſtro cõtinebantur, ego & Maximus meus biduũ iam beatiſsimum agimus. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera ſtragulum, altera opertoriũ facta eſt. De prandio nihil detrahi potuit, paratũ fuit non magis hora, nuſquã ſine caricis, nuſquam ſine pugillaribus. Illæ ſi panẽ habeo, pro pulmentario ſunt: ſi non, pro pane: quotidie mihi annum nouum faciunt, quem ego fauſtum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui nunquam maior eſt, quàm ubi aliena ſepoſuit, & fecit ſibi pacem, nihil timendo, fecit ſibi diuitias, nihil concupiſcendo. Vehiculum in quod impoſitus ſum, ruſticum eſt. Mulæ uiuere ſe ambulando teſtantur, mulio excalceatus non propter æſtatem.

*contemnere

Vix

Vix à me obtineo, ut hoc uehiculum uelim uideri meum. Durat adhuc peruerſa recti uerecundia: quoties in aliquẽ comitatum lautiorẽ incidimus, inuitus erubeſco; quod argumentũ eſt, iſta quæ probo, quæ laudo, nondũ habere certã *ſedem & immobilem. Qui ſordido uehiculo erubeſcit, pretioſo gloriabitur. Parũ adhuc profeci, nondũ audeo frugalitatẽ palam *ferre, etiã nunc curo opiniones uiatorũ. Contra totius generis humani opiniones mittenda uox erat: inſanitis, erratis, ſtupetis ad ſuperuacua, neminẽ æſtimatis ſuo. Cum ad patrimoniũ uentũ eſt, diligentiſsimi cõputatores, ſic rationẽ ponitis ſingulorum, quibus aut pecuniã credituri eſtis, aut beneficia, Nã hæc quoq; iam expenſa fertis, Late poſsidet, ſed multũ debet: habet domum formoſam, ſed alienis nummis paratã: familiã nemo cito ſpecioſiorem producit, ſed nominibus non reſpondet. Si creditoribus ſoluerit, nihil illi ſupererit. Idẽ in reliquis quoq; facere debebitis, excutere quantũ proprij quiſq; habeat. Diuitẽ illum putas, quia aurea ſupellex etiam in uia eum ſequitur, quia in omnibus prouincijs arat, quia magnus calendarij liber euoluitur, quia tantũ ſuburbani agri poſsidet, quantum inuidioſè in deſertis Apuliæ poſsideret. Cùm omnia dixeris pauper eſt, Quare? Quia debet. Quantũ inquis? Omnia, niſi forte *iudices intereſſe, utrũ aliquis ab homine, an à fortuna mutuum ſumpſerit. Quid ad rem pertinent mulæ ſaginatæ unius omnes coloris? Quid iſta uehicula cclata?

*fidem

*proferre,

*tu dices

Inſtrati oſtro alipedes, pictiſq; tapetis,
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent
Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurum.

Iſta nec dominum meliorẽ poſſunt facere, nec mulã. M. Cato Cenſorius (quem tam neceſſariũ Romano populo hercule profuit naſci quàm Scipionẽ. Alter enim cũ hoſtibus noſtris bellum, alter cũ moribus geſsit) cantherio uehebatur, & hippo-

periſ quidẽ impoſitis, ut ſecum utenſilia portaret. O quàm cuperem illi nunc occurrere aliquẽ ex his troſſulis in uia diuitibus, curſores & Numidas et multũ ante ſe pulueris agẽtibus. Hic ſine dubio cultior, comitatiorq; quàm M. Cato uideretur, hic inter illos apparatus delicatus, qui cùm maximè dubitat, utrũ ſe ad gladiũ locet, an ad cultrũ. O quantũ erat ſeculi decus imperatorẽ triũphalem Cenſorium (& quod ſuper omnia hæc eſt) Catonem, uno caballo eſſe contentũ, & ne toto quidẽ. Partem enim ſarcinæ ab utroq; latere dependẽtes occupabãt. Ita non omnibus obeſis mannis & aſturconibus & tolutarijs præferres unicũ illũ equum ab ipſo Catone* defrictum? Video non futurũ finem in iſta materia ullũ, niſi quẽ mihi ipſe fecero. Hic itaq; conticeſcam, quantũ ad iſta, quæ ſine dubio talia diuinauit futura, qualia nũc ſunt, qui primus appellauit impedimẽta. Nunc uolo pauciſſimas adhuc interrogationes noſtrorum tibi reddere ad uirtutẽ pertinentes, quã ſatis facere uitæ beatæ contendimus. Quod bonum eſt bonos facit. Nam & in arte muſica quod bonũ eſt, bonos facit muſicos. Fortuita bonũ non faciunt, ergo non ſunt bona. Aduerſus hoc ſic reſpondent Peripatetici, ut quod primum proponimus falſum eſſe dicant, Ab eo, inquiunt, quod eſt bonũ non utiq; fiunt boni. In muſica eſt aliquod bonũ tanquã tibia, aut chorda, aut organũ aliquod aptatũ ad uſus canendi, nihil tamen horũ facit muſicũ. Hic reſpondebimus, non intelligitis quomodo poſuerimus quod bonũ eſt in muſica. Non enim id dicimus quod inſtruit muſicũ, ſed quod facit: tu ad ſupellectilẽ artis, non ad artem uenis. Si quid autẽ in ipſa arte muſica bonum eſt, id utique muſicum faciet. Etiamnũ facere id planius uolo, Bonũ in arte muſica duobus modis dicitur, altero quo effectus muſici adiuuatur, altero quo ars ad effectum pertinet. Inſtrumenta, tibiæ, & organa, & chordæ, ad artem ipſam non pertinent. Eſt enim artifex etiam

* deſtrictũ?

ſine iſtis, uti forſitan non poteſt arte. Hoc non eſt æquè duplex in homine, idem enim bonum & hominis & uitæ. Quod contemptiſsimo cuique contingere ac turpiſsimo poteſt, bonũ non eſt. Opes autẽ & lenoni, & laniſtæ contingunt, ergo non ſunt bona. Falſum eſt, inquiunt, quod proponitur. Nam in grãmatica & in arte medendi, aut gubernandi, uidemus bona humillimis quibuſque contingere. Sed iſtæ artes non ſunt magnitudinem animi profeſſæ, non conſurgunt in altũ, nec fortuita faſtidiunt. Virtus extollit hominẽ, & ſupra chara mortalibus collocat: nec ea quæ bona, nec ea quæ mala uocãtur, aut cupit nimis, nec expaueſcit. Chelidon unus ex Cleopatræ mollibus patrimoniũ grande poſſedit, nuper Natalis, tam improbæ linguæ quàm impuræ, in cuius ore fœminæ purgabantur, & multorum hæres fuit, & multos habuit hæredes. Quid ergo? utrum illũ pecunia impurũ effecit, an ipſe pecuniã conſpurcauit, quæ ſic in quoſdã homines quomodo denarius in cloacã cadit. Virtus ſupra iſta conſiſtit, ſuo ære cenſetur, nihil ex iſtis quomodolibet incurrentibus bonũ iudicat. Medicina & gubernatio non interdicit ſibi ac ſuis, admirationem taliũ rerũ. Qui non eſt uir bonus, poteſt nihilominus medicus eſſe, poteſt gubernator, poteſt Grammaticus, tam me hercules quàm coquus. Cui contigit habere nõ quælibet, hunc non quẽlibet dixeris. Qualia quiſque habet talis eſt. Fiſcus tanti eſt quantũ habet, imò in acceſsionẽ eius uenit quod habet. Quis pleno ſacculo ullũ precium ponit, niſi quod pecuniæ in eo conditæ numerus effecit? Idem uenit magnorũ dominis patrimoniorũ acceſsiones illorũ & appendices ſunt. Qua re ergo ſapiens magnus eſt? quia magnum animũ habet. Verũ eſt ergo quod contemptiſsimo cuique contingit, bonũ non eſſe. Itaq; indolentiam nunquã bonum dicam, habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & moleſtia uacare, bonum dicã. Quid eſt otioſius uerme? Quæ-

ris quæ res ſapiētem faciat? quæ deum. Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid cœleſte, magnificum. Non in omnes bonū cadit, nec quemlibet poſſeſſorem patitur. Vide quid quæque ferat regio, & quid quæq; recuſet.

Hic ſegetes, illic ueniunt felicius uuæ,
Arborei fœtus alibi, atq; iniuſſa uireſcunt
Gramina, nónne uides croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum.

Iſta in regiones deſcripta ſunt, ut neceſſarium mortalibus eſſet inter ipſos commercium, ſi inuicem alius ab alio aliquid peteret. Summū illud bonū habet, & ipſum ſuam habet ſedem, nō naſcitur ubi ebur nec ubi ferrum. Quis ſit ſummi boni locus quæris? Animus, hic niſi purus ac ſanctus eſt, deū nō capit. Bonum ex malo non fit, diuitiæ fiunt, fiunt autem ex auaritia, diuitiæ ergo non ſunt bonum. Non eſt, inquit, uerum, bonum ex malo non naſci. Ex ſacrilegio enim & furto pecunia naſcitur. Itaq; malum quidem eſt ſacrilegium & furtum, ſed ideò quia plura mala facit quàm bona. Dat enim lucrum, ſed cum metu, ſolicitudine, tormentis, & corporis et animi. Quiſquis hoc dicit, neceſſe eſt recipiat ſacrilegium ſicut malum ſit, quia multa mala facit, ita bonū quoq; ex aliqua parte eſſe, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentoſius poteſt, quàm ſacrilegiū, furtum, & adulterium inter bona haberi? Prorſus perſuaſi ſumus, quammulti furto non erubeſcunt, quàm multi adulterio gloriantur. Nam ſacrilegia minuta puniūtur, magna in triumphis feruntur. Adijce nunc, quod ſacrilegium ſi omnino ex aliqua parte bonum eſt, etiam honeſtum erit, & recte factum uocabitur, noſtra enim actio eſt, quod nullius mortalium cogitatio recipit: ergo bona naſci ex malo non poſſunt, Nam ſi, ut dicitis, ob hoc unum ſacrilegium malum eſt, quia multum ma-

li

li affert, ſi remiſeris illi ſupplicia, ſi ſecuritatem ſpoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum ſcelerum ſupplicium in ipſis eſt. Erras, inquam, ſi illa ad carnificem, aut ad carcerem differs, ſtatim puniuntur cum facta ſunt, imò dum fiunt. Non naſcitur itaq; ex malo bonũ, non magis quàm ficus ex olea: ad ſemen nata reſpondent, bona degenerare non poſſunt, Quemadmodum ex turpi honeſtum non naſcitur, ita ne ex malo quidem bonum, nam idem eſt honeſtum & bonum. Quidam ex noſtris aduerſus hoc ſic reſpondent: putemus pecuniam bonũ eſſe undecunq; ſumptam, non tamen ideò ex ſacrilegio pecunia eſt, etiam ſi ex ſacrilegio ſumitur. Hoc ſic intellige. In eadẽ urna & aurum eſt & uipera. Si aurum ex urna ſuſtuleris, quia illic & uipera eſt, non ideò mihi urna aurum dat, quia uiperam habet, ſed aurum dat cum & uiperam habeat. Eodem modo ex ſacrilegio lucrum fit, non quia turpe & ſceleratum eſt ſacrilegium, ſed quia lucrum habet: quemadmodum in illa urna uipera malum eſt, non aurum quod cum uipera iacet, ſic in ſacrilegio malum eſt ſcelus, non lucrum. Quibus opponitur, diſsimillima utriuſque rei conditio eſt. Illic aurum poſſum ſine uipera tollere, hic lucrum ſine ſacrilegio facere non poſſum: lucrum iſtud non eſt appoſitum ſceleri, ſed immixtum. Quod dum conſequi uolumus, in multa mala incidimus, id bonum nõ eſt, Dum diuitias conſequi uolumus in multa mala incidimus, ergo diuitiæ bonum non ſunt. Duas inquit, ſignificationes habet propoſitio ueſtra, unam dum diuitias conſequi uolumus, in multa nos mala incidere. In multa autem mala incidimus, & dum uirtutem conſequi uolumus. Aliquis dum nauigat ſtudij cauſa, naufragium fecit, aliquis captus eſt. Altera ſignificatio talis eſt: per quod in mala incidimus, id bonum non eſt. Huic propoſitioni non erit conſequens, per diuitias nos, aut per uoluptates in mala incidere: aut ſi per diuitias

in multa mala incidimus,non tantũ bonum diuitiæ non ſunt,ſed malum ſunt. Vos *autẽ illas dicitis,tantũ bonum non eſſe.* Præ*terea,inquit,conceditis diuitias habere aliquid uſus.Inter commoda illas numeratis. Atqui eadẽ ratione ne cõmodum quidem erunt:per illas enim multa nobis incõmoda eueniunt. His quidam hoc reſpondent,Erratis,qui incommoda diuitijs imputatis. Illæ neminẽ lædunt,aut ſua cuiq; nocet ſtultitia, aut aliena nequitia. Sic quemadmodum gladius qui neminem occidit,occidentis telum eſt. Non ideò diuitiæ tibi nocent, ſi propter diuitias tibi nocetur. Poſidonius (ut ego exiſtimo) melius,qui ait diuitias eſſe cauſam malorum,non quia ipſæ faciant aliquid,ſed quia facturos iritant. Alia eſt enim cauſa efficiens,quæ protinus neceſſe eſt noceat, alia præcedens, hanc præcedentem cauſam diuitiæ habent. Inflant aĩos,ſuperbiam pariunt,inuidiam contrahunt,& uſq; eò mẽtem alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpa decet , pura ſunt,non corrũpunt animos,nõ ſolicitant, extollunt quidem & dilatant,ſed ſine tumore. Quæ bona ſunt, fiduciam faciunt,diuitiæ audaciam. Quæ bona ſunt,magnitudinẽ animi dant,diuitiæ inſolentiam. Nihil autem aliud eſt inſolentia, quàm ſpecies magnitudinis falſæ. Iſto modo,inquis,etiam malum ſunt diuitiæ, non tantum bonum non ſunt. Eſſent malum,ſi ipſæ nocerent,ſi (ut dixi) haberent efficientem cauſam: nunc præcedentem habent,& quidem nõ iritantem tantum animos,ſed attrahentem. Speciem enim boni oſtendunt ueriſimilem, ac pleriſq; credibilem. Habet uirtus quoq; præcedentẽ cauſam ad inuidiã,multis enim propter ſapientiã, multis propter iuſtitiã inuidetur: ſed nec ex ſe hanc cauſam habet,nec ueriſimilem. Contra enim ueriſimilior illa ſpecies hoĩm animis obijcitur à uirtute,quæ illos in amorẽ & admirationẽ uocet. Poſidonius ſic interrogandum ait,quæ neq; magnitudinẽ aĩo dant, nec fiduciam,nec ſecuritatem,*

tem, non ſunt bona: diuitiæ autem & bona ualetudo, & ſimilia his, nihil horũ faciunt: ergo nõ ſunt bona. Hanc interrogationẽ magis etiamnũ hoc modo intẽdit, Quæ neq; magnitudinem aĩo dant, nec fiduciam, nec ſecuritatem, contra autem inſolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala ſunt, à fortuitis autem in hæc impellimur, ergo non ſunt bona. Hac, inquit, ratione ne cõmoda quidem iſta erunt. Alia eſt cõmodorum conditio, alia bonorum. Cõmodum eſt quod plus uſus habet quàm moleſtiæ. Bonum ſyncerum eſſe debet, & ab omni parte innoxium. Non eſt id bonum, quod plus prodeſt, ſed quod tantum prodeſt. Propterea cõmodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad ſtultos. Itaq; poteſt ei eſſe incõmodum mixtum. Sed cõmodum dicitur à maiore ſui parte æſtimatum, bonũ ad unum ſapientem pertinet. Inuiolatum eſſe oportet, bonum aĩm habe. Vnus tibi nodus, ſed Herculaneus, reſtat. Ex malis bonũ non fit, ex multis paupertatibus diuitiæ fiunt, ergo diuitiæ bonum non ſunt. Hanc interrogationem noſtri non agnoſcunt, Peripatetici & fingunt illam & ſoluunt. Ait autẽ Poſidonius, hoc ſophiſma per omnes dialecticorum ſcholas iactatum, ſic ab Antipatro refelli. Paupertas non per poſitionem, ſed per detractionem dicitur, uel (ut antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt στέρησιν, *Non quòd habeat dicitur, ſed quòd non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri poteſt, diuitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter enim, inquit, quàm debes, paupertatem intelligis. Paupertas eſt non quæ pauca poſsidet, ſed quæ multa nõ poſsidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, ſed ab eo quod ei deeſt. Facilius quod uolo exprimerem, ſi latinum uerbum eſſet, quo* ἀπορία *ſignificatur. Hanc paupertati Antipater aſsignat. Ego non uideo quid aliud ſit paupertas, quàm parui poſſeſsio. De iſto uidebimus, ſi quãdo ualde uacabit, quæ ſit diuitiarũ, quæ paupertatis ſubſtantia. Sed tunc*

quoq; conſiderabimus, nunquid ſatius ſit paupertatẽ permulcere, diuitijs demere ſupercilium quàm litigare de uerbis, quaſi iam de rebus iudicatum ſit. Putemus nos ad concionem uocatos. Lex de abolendis diuitijs fertur, his interrogationibus ſuaſuri aut diſuaſuri ſumus? his effecturi ut populus Romanus paupertatem, fundamentũ, & cauſam imperij ſui, requirat ac laudet? diuitias autem ſuas timeat? ut cogitet has ſe apud uictos reperiſſe? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in urbem ſanctiſsimã temperantiſsimãq; irrupiſſe? nimis luxurioſe oſtentari gentium ſpolia, quod unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi poſſe. Hæc ſatius eſt ſuadere, et expugnare affectus non circumſcribere. Si poſſumus, fortius loquamur, ſi minus, apertius. Vale.

EPIST. LXXXIX. De liberalibus artibus, ubi docet de ſingulis quod animum ad uirtutẽ non perducunt, ſed tantum præparant.

Non reperiebatur inter epiſtolas in quibuſdam exemplaribus, ſed ſeparatim, quãquam apparet epiſtolã fuiſſe uel ex hoc, q̃d neminem aliũ nominat, ad quem ſcribat.

D*E liberalibus ſtudijs quid ſentiam ſcire deſideras. Nullum ſuſpicio, nullum in bonis numero, quod ad æs exit. Meritoria artificia ſunt, hactenus utilia, ſi præparent ingenium, non detineant. Tamdiu enim iſtis immorandum eſt, quamdiu nihil animus agere maius poteſt: rudimenta ſunt noſtra, non opera. Quare liberalia ſtudia dicta ſint uides, quia homine libero digna ſunt: cæterum unum ſtudium uerè liberale eſt, quod liberum facit, hoc eſt ſapientiæ ſublime, forte, magnanimum, cætera puſilla & puerilia ſunt. An tu quicquam in iſtis eſſe credis boni, quorum profeſſores turpiſsimos omnium ac flagitioſiſsimos cernis? Non diſcere debemus iſta, ſed didiciſſe. Quidam illud de liberalibus ſtudijs quærendum iudicauerunt, an uirum bonum facerẽt. Ne promittunt quidem, nec huius rei ſcientiam affectant. Grammaticus circa curam ſermonis uerſatur, & ſi latius euagari uult, circa hiſtorias. Iam ut longiſsimè fines ſuos proferat, circa carmina. Quid horum ad uirtuẽ uiam ſternit?*

Syllabarum *enarratio, & uerborum diligentia, et fabularum memoria, & uerſuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frænat? Ad Geometriam tranſeamus, & ad Muſicam, nihil apud illas inuenies, quod uetet timere, uetet cupere. Quiſquis hæc ignorat, alia fruſtra ſcit. Videndum utrum doceant iſti uirtutem an non: ſi non docent nec tradunt quidem: ſi docent Philoſophi ſunt. Vis ſcire quàm nõ ad docendum uirtutem conſederint? aſpice quàm diſſimilia inter ſe omnium ſtudia ſint. Atqui ſimilitudo eſſet idem docentium. Niſi fortè tibi Homerum Philoſophum fuiſſe perſuadent, cũ his ipſis quibus colligunt, negent. Nam modò Stoicum illum faciunt, uirtutem ſolam probantem, & uoluptates refugientem, & ab honeſto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modò Epicureum, laudantem ſtatum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusq; uitam exigentis: modò Peripateticum, bonorũ tria genera inducentem: modò Academicum incerta omnia dicentẽ. Apparet nihil horum eſſe in illo, quia omnia ſunt. Iſta enim inter ſe diſsident. Demus illis Homerum philoſophum fuiſſe, Nempe ſapiens factus eſt, antequam carmina ulla cognoſceret: ergo illa diſcamus, quæ Homerum fecêre ſapientem. Hoc quidem me quærere, utrum maior ætate fuerit Homerus an Heſiodus, non magis ad rem pertinet, quàm ſcire, an maior Hecuba fuerit, quàm Helena, & quare tã male tulerit ætatem. Quid inquam, annos Patrocli et Achillis inquirere ad rem exiſtimas pertinere? Quæris Vlyſſes ubi errauerit potius, quàm efficias ne nos ſemper erremus? Non uacat audire utrum inter Italiam & Siciliam iactatus ſit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam anguſto error eſſe tam longus. Tempeſtates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlyßis mala impellit: non deeſt forma quæ ſollicitet oculos, non hoſtis: hinc monſtra effera, & humano

*enumeratio

cruore gaudentia, hinc inſidioſa blandimēta aurium, hinc naufragia & tot uarietates malorum. Hoc me doce quomodo patriam amem, quomodo uxorē, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honeſta uel naufragus nauigem. Quid inquiris an Penelope impudica fuerit, an uerba ſeculo ſuo dederit, an Vlyſſem illum eſſe quem uidebat, antequam ſciret, ſuſpicata ſit? Doce me quid ſit pudicitia, & quantum in ea bonum, in corpore, an in animo poſita ſit. Ad Muſicam tranſeo, doces me quomodo inter ſe acutæ ac graues uoces conſonent, quomodo * numerorum diſparem reddentium ſonum fiat concordia. Fac potius quomodo animus ſecum meus cōſonet, nec conſilia mea diſcrepent. Monſtras mihi, qui ſint modi flebiles, monſtra potius quomodo inter aduerſa non emittam flebilem uocem. Metiri me Geometres docet latifundia, potius doceat quomodo metiar quantum homini ſit ſatis. Numerare docet me Arithmetica, et auariciæ commodare digitos, potius doceat nihil ad rem pertinere iſtas computationes, non eſſe feliciorem, cuius patrimonium tabularios laſſat, imo quàm ſuperuacua poſſideat, qui infeliciſſimus futurus eſt, ſi quantum habeat, per ſe computare cogatur. Quid mihi prodeſt, ſcire agellum in partes diuidere, ſi neſcio cum fratre diuidere? Quid prodeſt colligere ſubtiliter pedes iugeri, & cōprehendere etiam ſi quid decempedam effugit, ſi triſtem me facit uicinus *potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdā ex finibus meis, at ego diſcere uolo quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? Ante auum tuum quis iſtum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, ſed populi fuerit expedire potes? Non dominus iſtò, ſed colonus intraſti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, hæredis. Negant iuriſconſulti quicquam uſu capi, quod publicum eſt. Publicum eſt hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem, ſcis

*neruorum

*præpotens: aliâs, impotens,

rotunda

rotunda metiri in quadratum redigis quancũq; acceperis formam, interualla ſyderum dicis, nihil eſt quod in mẽſuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum, dic quam magnus ſit, dic quàm puſillus ſit. Scis quæ recta ſit linea, quid tibi prodeſt, ſi quid in uita rectũ ſit ignoras? Venio nunc ad illum qui cœleſtium notitia gloriatur;

Frigida Saturni quò ſeſe ſtella receptet,
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.

Hoc ſcire quid proderit? ut ſolicitus ſim, cũ Saturnus et Mars ex contrario ſtabunt, aut cum Mercurius ueſpertinum faciet occaſum uidente Saturno, Potius hoc diſcam, ubicunq; ſunt iſta, propitia eſſe, nõ poſſe mutari. Agit illa cõtinuus ordo fatorũ, et ineuitabilis curſus. Per ſtatas uices remeant. Effectus rerum oĩm aut mouent aut notant. Sed ſiue quicquid euenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? ſiue ſignificant, quid refert prouidere quod effugere non poßis? Scias iſta, neſcias, fient.

Si uerò Solem ad rapidum Stellasq; ſequentes
Ordine reſpicias, nunquam te craſtina fallet
Hora, nec inſidijs noctis capiêre ſerenæ.

Satis abundeq; prouiſum eſt, ut ab inſidijs tutus eſſes. Nunquid te craſtina non fallit hora, nec inſidijs noctis capieris opacæ? fallit enim quod neſcienti euenit. Ego quid futurum ſit neſcio, quid fieri poßit ſcio. Ex hoc nihil deſperabo, totum expecto. Si quid remittitur, boni conſulo. Fallit me hora ſi parcit, ſed nec ſic quidem fallit. Nam quemadmodum ſcio oĩa accidere poſſe, ſic ſcio & nõ utiq; caſura. Vtiq; ſecunda expecto, malis paratus ſum. In illo feras me neceſſe eſt, non ad præſcriptum euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quàm ſtatuarios, aut marmorarios, aut cæteros luxuriæ miniſtros. Aeque luctatores & totam oleo ac luto conſtantem ſcientiam, expello ex hijs ſtudijs

liberalibus:aut & unguētarios recipiam,& cocos,& cæteros uoluptatibus noſtris ingenia accōmodātes ſua. Quid enim oro te liberale habent,iſti ieiuni uomitores, quorū corpora in ſagina,animi in macie & ueterno ſunt? An liberale ſtudiū iſtud eſſe iuuentuti noſtræ credimus, quam maiores noſtri rectam exercuerunt,haſtilia iacere,ſudē torquere,equum agitare,arma tractare? Nihil liberos ſuos docebāt,quod diſcendum eſſet iacentibus.Sed nec hæ,nec illæ docent,alunt'ue uirtutem.Quid enim prodeſt equum regere,& curſum eius fræno temperare, affectibus effrænatißimis abſtrahi? Quid prodeſt multos uincere luctatione uel ceſtu,ab iracundia uinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt ſtudia? ad alia multum, ad uirtutem nihil. Nam & hæ uiles ex profeſſo artes quæ manu conſtant, ad inſtrumenta uitæ plurimum conferunt, tamen ad uirtutem non pertinent.Quare ergo liberalibus ſtudijs filios erudimus? Non quia uirtutem dare poſſunt,ſed quia animum ad accipiendam uirtutē præparant. Quemadmodū prima illa,ut antiqui uocabant, literatura, per quam pueris elemēta traduntur,non docet liberales artes,ſed mox percipiendis locum parat:ſic liberales artes non perducunt animum ad uirtutem, ſed expediunt.Quatuor ait eſſe Poſidonius artium genera.Sunt uulgares & ſordidæ,ſunt ludicræ,ſunt pueriles,ſunt liberales.Vulgares opificum,quæ manu conſtant,& ad inſtruendam uitam occupatæ ſint,in quibus nulla decoris, nulla honeſti ſimulatio eſt. Ludicræ ſunt, quæ ad uoluptatem oculorum atq; aurium tendunt.His annumeres licet machinatores, qui pegmata per ſe ſurgentia excogitant,& tabulata tacite in ſublime creſcentia,& alias ex inopinato uoluptates,aut dehiſcētibus quæ cohærebant,aut his quæ diſtabant ſua ſponte coëuntibus, aut his quæ eminebant,paulatim in ſe reſidentibus. His imperitorum *feriuntur oculi,omnia ſubita(quia cauſas non nouêre)mirantium.

* ferruntur

tium. Pueriles ſunt & aliquid habentes liberalibus ſimile, hæ artes quas ἐλευθερίας Græci, noſtri liberales uocant. Solæ autem liberales ſunt, imò (ut dicā uerius) liberæ, quibus curæ uirtus eſt. Quemadmodū, inquit, eſt aliqua pars philoſophiæ naturalis, eſt aliqua moralis, eſt aliqua rationalis: ſic & hæc quoque liberalium artium turba locum ſibi in philoſophia uendicat. Cùm uentum eſt ad naturales quæſtiones, geometriæ teſtimonio ſtatur. Ergo eius quam adiuuat pars eſt? Multa adiuuant nos, nec ideò partes noſtræ ſunt, imò ſi partes eſſent, non adiuuarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars eſt. Aliquid nobis præſtat geometriæ miniſterium. Sic philoſophiæ neceſſaria eſt, quomodo ipſi faber: ſed nec hic geometriæ pars eſt, nec illa philoſophiæ. Præterea utraq; fines ſuos habet. Sapiens enim cauſas naturalium & quærit & nouit, quorum numeros menſurasq́; geometres perſequitur & ſupputat. Qua ratione conſtent cœleſtia, quæ illis ſit uis, quæ natura, ſapiens ſit: curſus & recurſus, & obſeruationes, per quas deſcendunt & alleuantur ac ſpeciem interdum ſtantium præbēt, cum cœleſtibus ſtare non liceat, colligit mathematicus. Quæ cauſa in ſpeculo imagines exprimat, ſcit ſapiens. Illud tibi geometer poteſt dicere, quantum abeſſe debeat corpus ab imagine, & qualis forma ſpeculi, quales imagines reddat. Magnum eſſe ſolem philoſophus probabit: quantus ſit, mathematicus, qui uſu quodā & exercitatione procedit, ſed ut procedat, impetranda illi quædam principia ſunt. Non eſt autem ars ſui iuris, cui precarium fundamentum eſt. Philoſophia nil ab alio petit, totū opus à ſolo excitat. Mathematica (ut ita dicam) ſuperficiaria eſt, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perueniat: ſi per ſe iret ad uerum, ſi totius mundi naturam poſſet comprehendere, dicerem multū collaturam mentibus noſtris, quæ tractatu cœleſtium creſcūt, trahuntq́; aliud

ex

ex alio. Vna re cõſummatur animus, ſcientia bonorum ac malorum immutabili, quæ ſoli philoſophiæ competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quærit, ſingulas habet circumire uirtutes. Fortitudo contemptrix timẽdorum eſt, terribilia, & ſub iugum libertatem noſtram mittentia, deſpicit, prouocat frangit. Nunquid ergo hanc liberalia ſtudia corroborant? Fides ſanctiſsimum humani pectoris bonum eſt, nulla neceßitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. Vre, inquit, cæde, occide, non prodam, ſed quo magis ſecreta quæret dolor, hoc illa altius condam. Nunquid liberalia ſtudia hos animos facere poſſunt? Temperantia uoluptatibus imperat, alias odit atq; abigit, alias diſpenſat, & ad ſanum modum redigit, nec unquam ad illas propter ipſas uenit. Scit optimum eſſe modum cupitorum, non quantum uelis, ſed quantum debeas ſumere. Humanitas uetat ſuperbum eſſe aduerſus ſocios, uetat auarũ, uerbis, rebus, affectibus comem ſe facilemq; omnibus præſtat: nullum alienum malum putat, bonum autem ſuum ideò maxime, quod alicui bono futurum eſt, amat. Nunquid liberalia ſtudia hos mores præcipiunt? non magis quàm ſimplicitatem, ac modeſtiam, ac frugalitatem, ac parſimoniam: non magis quàm clementiam, quæ alieno ſanguini tanquam ſuo parcit, & ſcit homini, nõ eſſe homine prodigè utendum. Cum dicatis, inquit, ſine liberalibus ſtudijs ad uirtutem non perueniri, quemadmodum negatis illa nihil conferre uirtuti? quia nec ſine cibo ad uirtutem peruenitur, cibus tamen ad uirtutem non pertinet. Ligna nihil naui conferunt quamuis non fiat nauis ſine lignis. Non eſt inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, ſine quo non poteſt fieri. Poteſt quidem etiam illud dici, ſine liberalibus ſtudijs ueniri ad ſapientiam poſſe, quamuis etiam uirtus diſcẽda ſit, tamen non per hæc diſcitur. Quid eſt autem quare exiſtimẽ non futurum ſapientem eum, qui literas neſcit, cum ſapientia

pientia non ſit in literis? Res tradit, non uerba, & neſcio an certior memoria ſit, quæ nullum extra ſe ſubſidium habet. Magna & * ſpacioſa res eſt ſapientia, uacuo illi loco opus eſt, de diuinis humaniſq; diſcendum eſt, de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore, de quo uno uide quàm multa quæruntur. Primum an per ſe ſit aliquid: deinde an aliquid ante tempus ſit, ſi tempus cum mundo cœpit, an & ante mundũ quia fuerit aliquid, fuerit & tempus? Innumerabiles quæſtiones ſunt de animo tantum: unde ſit, qualis ſit, quando eſſe incipiat, quandiu ſit: an aliunde aliò tranſeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas aliaſq; coniectus, an nõ amplius quàm ſemel ſeruiat, & emiſſus uagetur in toto: utrum corpus ſit an non ſit: quid ſit facturus, cum per nos aliquid facere deſierit, quomodo libertate ſua uſurus, cum ex hac effugerit cauea, an obliuiſcatur priorum, & illic noſſe ſe incipiat, an de corpore abductus in ſublime ſeceßit? Quamcunq; partem rerum humanarum diuinarumq; comprehenderis, ingenti copia quærendorum ac diſcendorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna, ut habere poßint liberum hoſpitium, ſuperuacua ex animo tollenda ſunt. Non dabit ſe in has anguſtias uirtus. Laxum ſpatium res magna deſiderat. Expellantur omnia, totum pectus illi uacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaq; ex illis retineamus, quãtum eſt neceſſariũ. An tu exiſtimas reprehendendum qui ſuperuacua uſu ſibi cõparat, & precioſarum rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus eſt in ſuperuacua literarum ſupellectile, plus ſcire uelle quàm ſit ſatis? Intemperantiæ genus eſt. Quid quod iſta liberalium artium conſectatio moleſtos, uerboſos, intempeſtiuos, ſibi placentes facit, & ideò non diſcentes neceſſaria, quia ſuperuacua didicerunt. Quatuor millia librorum Didymus grammaticus ſcripſit: miſer erat ſi tam multa

*ſpecioſa

ſuper

ſuperuacua legiſſet. In his libris de patria Homeri quæritur, in his de Aeneæ matre uera: in his libidinoſior Anacreon, an ebrioſior uixerit, in his an Sappho publica fuerit: & alia quæ erant, dediſcenda, ſi ſcires. I nunc & longam eſſe uitam nega. Sed ad noſtros quoq; cum perueneris, oſtendã multa ſecuribus recidenda. Magno impendio temporũ magna alienarum aurium moleſtia, laudatio hæc conſtat, O hominem literatũ. Simus hoc titulo ruſticiore cõtenti, O uirium bonum. Ita ne eſt? annales euoluam omnium gentium & quis prima carmina ſcripſerit quæram? quantũ temporis inter Orphea interſit & Homerum, cum faſtos non habeam, cõputabo, & Ariſtarchi notas, quibus aliena carmina compunxit recognoſcam, & ætatem in ſyllabis conteram? Ita'ne in Geometriæ puluere hærebo? Adeo mihi præceptum illud ſalutare excidit, Tẽpori parce,
3 hæc ſciam, & quid ignorẽ? * Appion grãmaticus qui ſub C. Cæſare tota circumlatus eſt Græcia, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat, Homerum utraq; materia conſummata, & Odyſſea, & Iliade, principium adieciſſe operi ſuo, quo bellum Troianum complexus eſt. Huius rei argumentum afferebat, quod duas literas in primo uerſu poſuiſſet ex induſtria, librorum ſuorum numerum continentes. Talia ſciat oportet, qui multa uult ſcire: non cogitare quantum temporis auferat mala ualitudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantum occupatio quotidiana, quantum ſomnus, metire ætatem tuam, tam multa non capit, de liberalibus ſtudijs loquor. Philoſophi quantum habent ſuperuacui, quantum ab uſu recedentis. Ipſi quoq; ad ſyllabarum diſtinctiones & coniunctionum ac præpoſitionum proprietates deſcenderunt, & inuidere grammaticis, & inuidere geometris. Quicquid in illorum artibus ſuperuacuum erat, tranſtulere in ſuam. Sic effectum eſt, ut diligentius ſciant

* & quid ignorem? hoc ſciam.

ſciant loqui, quàm uiuere. Audi quantum mali faciat nimia ſubtilitas, & quàm infeſta ueritati ſit. Protagoras *ait, de omni re in utramq; partē diſputari poſſe, ex æquo, & de hac ipſa, an omnis res in utramq; partem diſputabilis ſit.* Nauſiphanes *ait, ex his quæ uidentur eſſe, nihil magis eſſe, quàm non eſſe.* Parmenides *ait,* Ex *his quæ uidentur nihil eſſe* in uniuerſo.* Zenon Eleates, *omnia negotia de negotio deiecit, ait, nihil eſſe. Circa eadem ferè* Pyrronij *uerſantur &* Megarici, & Critici, & Academici, *qui nouam induxerunt ſcientiam, nihil ſcire. Hæc omnia in illum ſuperuacuum ſtudiorum liberaliū gregem conijce. Illi mihi non profuturam ſciētiam tradunt, hi ſpem omnis ſciētiæ eripiūt. Satius eſt ſuperuacua ſcire, quàm nihil. Illi non præferunt lumen per quod acies dirigatur ad uerum, hi oculos mihi effodiunt. Si* Protagoræ *credo, nihil in rerum natura eſt, niſi dubium. Si* Nauſiphani, *hoc unum certum eſt, nihil eſſe certi. Si* Parmenidi, *nihil eſt præter unum. Si* Zenoni, *ne unum quidem.* Quid *ergo nos ſumus? quid iſta quæ nos circumſtant, alunt, ſuſtinent?* Tota *rerum natura umbra eſt, aut inanis aut fallax.* Non *facile dixerim utrum magis iraſcar illis, qui nos nihil ſcire uoluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil ſcire.* Vale.

**ab uno diuerſum: aliàs, niſi unum.*

ANNOT. IN LIB. XIII.

EPIST. LXXXVII.

1 Argentea epitomia. Cælius Rhodiginus legendum putat, epiſtomia. Quidam codex, ſed parum bonæ fidei habebat epitoma.

2 Quid putas illo ſoluiſſe malitiam labore uirum. Sic habebat prior æditio. Britannicum exemplar ſubuenit. Quid putas? Illo ſoluiſſe militiæ laborem decebat uirum.

EPIST. LXXXIX.

3 Et quid ignorem? hoc ſciam. In aliis eſt, hæc ſciā & quid ignorem? Si addatur ſi, commodior erit lectio. Hæc ſciam, & quid ſi ignorem?

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. XIIII.

EPIST. XC. De utilitate diuiſionis philoſophiæ. De differentia inter ſapientiam & philoſophiam, & conteſtatione utriuſque. Et de philoſophiæ partibus.

REM *utilem deſideras, & ad ſapientiã properanti utiq; neceſſariã diuidi philoſophiã, & ingens corpus eius in membra diſponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodũ uniuerſi mundi facies in conſpectum uenit, ita philoſophia tota nobis poßit occurrere, ſimillimum uel mundo ſpectaculũ. Profecto enim omnes mortales in admirationem ſui raperet, relictis his quæ nunc magna, magnorum ignorantia credimus. Sed quia contingere hoc non poteſt, erit à nobis aſpicienda, quemadmodum mundi ſecreta cernuntur. Sapientis quidem animus totã molem eius amplectitur, nec minus illam uelociter obit, quàm cœlũ acies noſtra. Nobis autẽ, quibus perrũpenda caligo eſt, & quorũ uiſus in proximo deficit, ſingula quæq; oſtendi facilius poſſunt, uniuerſi nondũ capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philoſophiam in partes non in fruſta diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, utile eſt. Nam compræhendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile eſt. Deſcribitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quicquid in maius creuit, facilius agnoſcitur ſi diſceßit in partes, quas (ut dixi) innumerabiles eſſe & paruas non oportet. Idem enim uitij habet nimia, quod nulla diuiſio. Simile confuſo eſt, quicquid uſq; in pulverem ſectum eſt. Primũ itaq; ſicut uidetur tibi, dicã inter ſapientiã & philoſophiam quid interſit. Sapientia perfectum bonum*

num eſt mentis humanæ. Philoſophia ſapientiæ amor eſt et affectatio. Hæc oſtendit, quò illa peruenit. Philoſophia unde dicta ſit apparet, ipſo enim nomine fatetur. Quidã ſapientiã ita finierunt, ut dicerent eã diuinorũ & humanorũ ſcientiã. Quidam ita, Sapientia eſt noſſe diuina et humana, & horũ cauſas. Superuacua mihi uidetur hæc adiectio, quia cauſæ diuinorũ humanorumq́; partes ſunt. Philoſophiam quoq; fuerunt, qui aliter atq; aliter definirent. Alij ſtudium illã uirtutis eſſe dixerunt, alij ſtudiũ corrigendæ mentis. A quibuſdã dicta eſt appetitio rectæ rationis. Illud quaſi conſtitit, aliquid inter philoſophiam & ſapientiam intereſſe. Neq; enim fieri poteſt, ut idẽ ſit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multũ inter auaritiam & pecuniã intereſt; cum illa cupiat, hæc concupiſcatur, ſic inter philoſophiã & ſapientiã. Hæc enim illius effectus & præmiũ eſt. Illa uenit, ad hanc itur. Sapientia eſt quã Græci σοφίαν uocant. Hoc uerbo quoq; Romani utebãtur, ſicut philoſophia nunc quoq; utuntur. Quod & togatæ tibi antiquæ probabũt, & inſcriptus Doſſenni monumento titulus. Hoſpes reſiſte, & ſophiã Doſſenni lege. Quidam ex noſtris, quãuis philoſophia ſtudiũ uirtutis eſſet, & hæc peteretur, illa peteret, tamen non putauerunt illas diſtrahi poſſe. Nam nec philoſophia ſine uirtute eſt, nec ſine philoſophia uirtus eſt. Philoſophia ſtudiũ uirtutis eſt, ſed per ipſam uirtutẽ. Nec uirtus autẽ eſſe ſine ſtudio ſui poteſt, nec uirtutis ſtudiũ ſine ipſa. Non enim quemadmodũ in his, qui aliquid ex diſtanti loco ferire conantur, alibi eſt qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodũ itinera quæ ad urbes perducunt, extra ipſam ſunt: ſed ad uirtutem uenitur per ipſam. Cohærent ergo inter ſe philoſophia uirtuſq́;. Philoſophiæ tres partes eſſe dixerunt, & maximi, & plurimi autores. Moralem, Naturalem, et Rationalẽ. Prima componit animum, Secunda rerum naturam ſcrutatur, Tertia proprietates Tres ſunt partes philoſophiæ.

uerborum exigit,& ſtructuram,& argumentationes, ne pro uero falſa ſurrepant. Cæterùm inuenti ſunt,& qui in pauciora philoſophiã,& qui in plura diducerent. Quidã ex Peripateticis quartam partẽ adiecerunt,Ciuilem, quia quandã propriã exercitationem deſideret, & circa aliã materiã occupata ſit. Quidam adiecerunt his partẽ,quã Græci οἰκονομικὴν uocãt, adminiſtrandæ rei familiaris ſcientiã.Quidã & de generibus uitæ locũ ſeparauerunt. Nihil autem horũ in illa parte morali *reperitur. Epicurei duas partes philoſophiæ putauerũt eſſe, Naturalẽ atq; Moralẽ, rationalẽ remouerunt.Deinde cũ ipſis rebus cogerentur ambigua ſecernere, falſa ſub ſpecie ueri latentia coarguere, ipſi quoq; locũ quem de iudicio & regula appellant,alio nomine rationalem induxerunt.Sed eũ acceſſionem eſſe naturalis partis exiſtimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus ſuſtulerunt, & contenti fuerunt moralibus. Sed hi quoq; quæ remouent,aliter inducunt. In quinq; enim partes moralia diuidunt,ut una ſit de fugiendis & expetẽdis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de cauſis, quinta de argumentis. Cauſæ rerum ex naturali parte ſunt, argumenta ex rationali. Actiones ex morali. Ariſton Chius non tantũ ſuperuacuas eſſe dixit naturalem & rationalẽ, ſed etiam cõtrarias. Moralem quoq; quam ſolam reliquerat,circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet,ſuſtulit, & pædagogi eſſe dixit,non philoſophi, tanquã quicquam aliud ſit ſapiens, quàm humani generis pedagogus. Ergo cum tripartita ſit philoſophia,moralẽ eius partẽ primum incipiamus diſponere. Quã in tria rurſus diuidi placuit, ut prima eſſet inſpectio ſuũ cuiq; diſtribuens, & æſtimans quanto quidq; dignum ſit, maxime utilis. Quid enim eſt tam neceſſariũ, quàm precia rebus imponere, Secunda de impetu, Tertia de actionibus. Primum enim eſt,ut quantum quidq; ſit,iudices. Secũdum,ut impetum ad illa

*non reperitur,

capias

*capias ordinatum temperatumq́;. Tertium,ut inter impetum tuum,actionemq́; conueniat, ut in omnibus iſtis tibiipſi cõſentias. Quicquid ex his tribus defuerit,turbat & cætera.Quid enim prodeſt intus æſtimata habere oĩa , ſi ſis impetu nimius? Quid prodeſt impetus repreßiſſe, et habere cupiditates in tua poteſtate,ſi in ipſa rerũ actione tẽpora ignores,nec ſcias quãdo quidq;,& ubi,& quemadmodũ agi debeat, Aliud eſt enim dignitates & pretia rerum noſſe,aliud articulos, aliud impetus refrænare,& ad agenda ire,non ruere.Tunc ergo uita ſibi concors eſt,ubi actio non deſtituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiuſq; cõcipitur,perinde remiſſus acriorq́;, prout illa digna eſt peti. Naturalis pars philoſophiæ in duo ſcinditur,Corporalia, & incorporalia. Vtraq; diuiduntur in ſuos, ut ita dicam,gradus. Corporũ locus in hos primũ,in ea quæ faciunt,& quæ ex his gignuntur. Gignuntur autẽ elemẽta. Ipſe elementi locus,ut quidã putant, ſimplex eſt:ut quidã, in materiam & cauſam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Supereſt ut rationalẽ partẽ philoſophiæ diuidamus. Omnis oratio, aut continua eſt, aut inter reſpondentẽ & interrogantem *diffiſſa. Hanc ἀναλυτικὴν, illam τοπικὴν placuit uocari. Hæc uerba curat, & ſenſus & ordinem.*ἀναλυτικὴ in duas partes diuiditur.In uerba,& ſignificationes,id eſt,in res,quæ dicuntur & uocabula, quibus dicuntur. Ingens deinde ſequitur utriuſq; diuiſio. Itaq; hoc loco finem faciam,*

—Et ſumma ſequar faſtigia rerum.

Alioqui ſi uoluero facere partium partes , quæſtionum liber fiet. Hæc Lucili uirorum optime, quo minus legas non deterreo, dummodo quicquid legeris , ad mores ſtatim referas. Illos compeſce, marcentia in te excita , ſoluta conſtringe, contumacia doma , cupiditates tuas, publicasq́;, quantum potes uexa:& iſtis dicentibus,quouſq; eadem? reſpõde,Ego debeo*

*diſciſſa. Hãc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit appellari.

*διαλεκτικὴ

*uitæ

beo dicere, quouſque eadem peccabitis? Remedia ante uultis, quàm uitia deſinere. Ego uero eo magis dicam, & quia recuſatis, perſeuerabo. Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolorem tactus expreſsit. Dicam etiã inuitis profutura. Aliquando aliqua ad uos non blanda uox ueniet, & quia uerũ ſinguli audire non uultis, publice audite. Quouſque fines poſſeſsionum propagabitis? Ager uni domino, qui populum cepit, anguſtus eſt, Quouſq; arationibus ueſtris fines ueſtros porrigetis, ne prouinciarum quidẽ ſatione contenti circumſcribere prædiorum modũ? Illuſtrium fluminum per priuatum decurſus eſt, & amnes magni, magnarumq; gentiũ termini, uſq; ad hoſtiũ à fonte, ueſtri ſunt. Hoc quoq; parum eſt, niſi latifundijs ueſtris maria cinxiſtis, niſi trans Adriam, & Ionium, Aegeumq; ueſter uillicus regnet. Niſi inſulæ, ducum domicilia magnorũ, inter uiliſsima rerum numerentur. Quàm uultis latè poſsidete, ſit fundus, quod aliquando imperiũ uocabatur, Facite ueſtrum quicquid poteſtis, dum plus ſit alieni. Nunc uobiſcum loquor, quorum æquè ſpatioſè luxuria, quàm illorum auaritia diffunditur. Vobis dico, quouſque nullus erit lacus, cui non uillarum ueſtrarum faſtigia immineant, nullum flumen, cuius non ripas ædificia ueſtra prætexant? Vbicunque ſcatebunt aquarum calentium uenæ, ibi noua diuerſoria luxuriæ excitabuntur. Vbicunque in aliquem ſinum littus curuabitur, uos protinus fundamenta iacietis, nec con-
1 tenti ſolo, niſi quod manu feceritis, maria agetis introrſus. Omnibus licet locis tecta ueſtra reſplendeant, alicubi impoſita montibus, in uaſtum terrarũ mariſq; proſpectum alicubi ex plano in altitudinem montium educta, cum multa ædificaueritis, cũ ingentia, tamẽ & ſingula corpora eſtis, & paruula. Quid proſunt multa cubicula? In uno iacetis. Non eſt ueſtrũ, ubicunq; non eſtis. Ad uos deinde tranſeo, quorũ profunda &

inſatiab

inſatiabilis gula, hinc maria ſcrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium uarijs generibus cũ magno labore perſequitur. Nullis animalibus, niſi ex faſtidio pax eſt. Quãtulum enim eſt, quod ex iſtis epulis, quas per tot comparatis manus, feſſo uoluptatibus ore libatis? Quantulum ex iſta fera periculoſe capta dominus crudus, ac nauſeans guſtat? Quantulum ex tot conchylijs, tam longe aduectis, per iſtum ſtomachum inexplebilem labitur? Infelices etiam, quod non intelligitis uos maiorem famem habere, quàm uentrem. Hæc alijs dic, ut dum dicis, audias ipſe. Scribe, ut dum ſcripſeris legas, omnia ad mores, & ad ſedandam rabiem affectuum referens. Stude, non ut plus alijs ſcias, ſed ut melius. Vale.

EPIST. XCI. De Philoſophia, quod non ſit res beneficiaria, & de aureo primo ſeculo, & hoc luxurioſo. Contra Poſidonium diſputat, artes mechanicas à Philoſophia minime inuentas, & quod illius rudis ſeculi homines nõ ſapientes, ſed ſapiẽtibus ſimiles erant.

QVis dubitare mi Lucili poteſt, quin deorũ immortalium munus ſit, quòd uiuimus: Philoſophiæ quòd benè uiuimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quàm Dijs, quanto maius beneficium eſt bona uita, quàm uita. Pro certo deberetur, niſi ipſam Dij Philoſophiam tribuiſſent, cuius ſcientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam ſi hanc quoq; bonum uulgare feciſſent, & prudentes naſceremur, & ſapientia quod in ſe optimum habet perdidiſſet, quod inter fortuita non eſt. Nunc enim hoc in illa pretioſum atq; magnificum eſt, quod non obuenit, quod illam ſibi quiſq; debet, quod non ab alio petitur. Quid haberes, quod in Philoſophia ſuſpiceres, ſi beneficiaria res eſſet. Huius opus unum eſt, de diuinis humaniſq; uerum inuenire: ab hac nunquam recedit, iuſtitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus uirtutum conſertarũ, & inter ſe cohærentium.

Hæc docuit colere diuina, humana diligere, & penes deos imperium eſſe, & inter homines conſortium, quod aliquandiu inuiolatum manſit, antequam ſocietatem auaricia diſtraxit, & paupertatis cauſa etiam his quos fecit locupletiſſimos fiat. Deſierant enim omnia poſsidere, dum uolunt propria. Sed primi mortalium, quiq; ex his geniti, naturã incorrupti ſequebantur, eandem habebant, & ducem, & legem, cõmiſſi melioris arbitrio. Naturæ eſt enim, potioribus deteriora ſubmittere. Mutis quidem gregibus, aut maxima corpora præſunt, aut uehementiſſima. Non præcedit armenta degener taurus, ſed qui magnitudine ac toris cæteros mares uicit. Elephantorum gregem excelſiſſimus ducit. Inter homines pro ſummo eſt optimus, Animo itaq; *rector eligebatur. Ideoq; ſumma felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior eſſe, niſi melior. Tantum enim quantum uult poteſt, qui ſe niſi quod debet, nõ putat *eſſe. Illo ergo ſeculo quod aureum perhibetur, penes ſapientes fuiſſe regnum Poſidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores à ualidioribus tuebantur. Suadebant, diſſuadebantq;, et utilia atq; inutilia monſtrabant. Horum prudentia, nequid deeſſet ſuis, prouidebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat, ornabatq; ſubiectos. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantũ poſſet aduerſus eos experiebatur, per quos cœperat poſſe. Nec erat cuiquam, aut animus in iniuriã, aut cauſa, cum bene imperanti bene pareretur, nihilq; rex maius minari male parentibus poſſet, quàm ut *abirent è regno. Sed poſtquã ſurrepentibus uitijs, in tyrannidem regna uerſa ſunt, opus eſſe cœpit legibus, quas & ipſas inter initia tulere ſapientes. Solon qui Athenas æquo iure fundauit, inter ſeptem æui ſapientia notos. Lycurgum ſi eadem ætas tuliſſet, ſacro illi numero *accenſuiſſet octauũ. Zaleuci leges Charondæq; laudantur. Hi non in foro, nec in conſultorum atrio, ſed in Pythagoræ tacito

*rectoq;

*poſſe.

*abiret

*acceſſiſſet octauus.

cito illo ſanctoq; ſeceſſu didicerunt iura, quæ florenti tunc Si-
ciliæ, & per Italiam Græciæ ponerent. Hactenus Poſidonio 2
aſſentior, Artes quidem à Philoſophia inuentas, quibus in quo-
tidiano uſu uita utitur, non conceſſerim, nec illam fabricæ aſſe-
ram gloriam. Illa, inquit, ſparſos & caſulis tectos, aut aliqua 3
rupe ſuffoſa, aut exeſæ arboris trunco, docuit tecta moliri. Ego
uero Philoſophiam iudico, non magis excogitaſſe has machina-
tiones tectorum ſupra tecta ſurgentiũ, & urbes urbium pre-
mentium, quàm uiuaria piſcium in hoc clauſa, ut tempeſtatum
pericula non adiret gula, & quamuis acerrime pelago ſæ-
uiente, haberet luxuria portus ſuos, in quibus diſtinctos piſciũ
greges ſaginaret. Quid ais? Philoſophia docuit homines habere
clauem & ſeram, & quicquid aliud erat, auaritiæ ſignũ dare?
Philoſophia hæc cũ tanto habitantiũ periculo imminentia tecta
ſuſpendit? Parum enim erat fortuitis tegi, & ſine arte & ſine
difficultate naturale ſibi inuenire aliquod receptaculum? Mihi
crede, felix illum ſeculũ ante architectonas fuit. Iſta nata ſunt,
iam naſcente luxuria, in quadratũ tigna decidere, & ſerra per
deſignata currente, certa manu trabem ſcindere. Nam primi
cuneis ſcindebant fiſſile lignum. Nõ enim tecta cœnationi epu-
lum recepturæ parabantur, nec in hunc uſum pinus aut abies
deferebatur longo uehiculorũ ordine, uicis intrementibus, ut ex
illa lacunaria auro grauia penderent. Furcæ utrinq; ſuſpenſæ
fulciebant caſam: ſpiſſatis ramalibus, ac fronde congeſta, & in
procliue depoſita, decurſus imbribus quamuis magnus erat. Sub
his tectis habitauere, ſed ſecuri. Culmus liberos texit. Sub mar-
more atq; auro ſeruitus habitat. In illo quoq; diſſentio à Poſi-
donio, quod ferramenta fabrilia excogitata à ſapientibus uiris
iudicat. Iſto enim modo dicat licet, ſapientes fuiſſe, per quos,
Tunc laqueis captare feras, & uallere uiſco Inuentum, & ma-
gnos canibus circundare ſaltus. Omnia enim iſta ſagacitas ho-

minum, non ſapientia inuenit. In hoc quoq; diſſentio, ſapientes fuiſſe, qui ferri metalla & æris inuenerunt, cum incendio ſyluarum aduſta tellus, in ſummo uenas iacentes liquefacta fudiſſet. Iſta tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam ſubtilis quæſtio mihi uidetur, quàm Poſidonio. Vtrum malleus in uſu eſſe prius an forcipes cœperunt. Vtraq; inuenit aliquis exercitati ingenij, acuti nõ magni, nec elati, et quicquid aliud corpore incuruato, & humum ſpectante quærendum eſt. Sapiens facilis uictu fuit. Quid ni, cum hoc quoq; ſeculo eſſe quàm expeditiſsimus cupiat? Quomodo oro te conuenit, ut Diogenem mireris, & Dædalum? Vter ex his ſapiens tibi uidetur, qui ſerram commentus eſt: an ille qui cum uidiſſet puerũ caua manu bibentem aquam, fregit protinus exẽptum è perula calicem, hac obiurgatione ſui: quàm diu homo ſtultus ſuperuacuas ſarcinas habui? qui ſe complicuit in dolio, et in eo cubitauit? Hodie utrũ tandem ſapientiorẽ putas, qui inuenit quemadmodum in immenſam altitudinem *crocum latentibus fiſtulis exprimat, qui Euripos ſubito aquarum impetu implet, aut ſiccat, uerſatilia cœnationum laquearia ita coagmentat, ut ſubinde alia facies atq; alia ſuccedat, & toties tecta quoties fercula mutentur: an eum, qui & alijs & ſibi hoc monſtrat, quàm nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit? Poſſe nos habitare ſine marmorario fabro, poſſe nos ueſtitos eſſe ſine cõmercio Serum, poſſe nos habere uſibus noſtris neceſſaria, ſi contenti fuerimus his, quæ terra poſuit in ſummo? Quam ſi audire humanum genus uoluerit, tam ſuperuacuum ſciet ſibi cocum eſſe, quàm militem. Illi ſapientes fuerunt, aut certè ſapientibus ſimiles, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura conſtant neceſſaria, in delitias laboratur. Non deſiderabis artifices, ſi ſequare naturã: illa noluit eſſe diſtrictos, ad quæcunq; nos cogebat, inſtruxit. Frigus intolerabile eſt corpori nudo. Quid ergo? Nũquid

*orcum

non

non pelles ferarum, & aliorũ animalium à frigore ſatis, abundeq; defendere queunt? Non corticibus arborũ, pleræq; gentes tegunt corpora? nõ auium plumæ in uſum ueſtis conſeruntur? Non hodieq; magna Scytharũ pars, tergis uulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia uentis ſunt? Opus eſt tamen calorẽ ſolis æſtiui umbra craßiore propellere. Quid ergo? Non uetuſtas multa abdidit loca, quæ uel iniuria temporis, uel alio quolibet caſu excauata in ſpecũ receſſerunt? Quid ergo? Non quamlibet uirgeam cratem, texuerunt manu, et uili obliuerunt luto, deinde ſtipula alijsq; ſylueſtribus operuere faſtigium, & pluuijs per deuexa labentibus, hyemem *tranſiere ſecuri? Quid ergo? Non in defoſſo latent Syrticæ gẽtes? quibus propter nimios ſolis ardores, nullũ tegumentũ ſatis repellendis caloribus ſolidum eſt, niſi ipſa arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut cùm omnibus alijs animalibus facilem ac tutam uitã daret, homo ſolus non poſſet ſine tot artibus uiuere. Nihil horum ab illa nobis imperatũ eſt, nihil ægre quærendũ, ut poſſit uita produci. Ad parata nati ſumus, nos omnia nobis difficilia facilium faſtidio fecimus. Tecta tegumentaq; & fomenta corporum & cibi, & quæ nunc ingens negotium facta ſunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia. Modus enim omniũ prout poſtulabat neceßitas erat, nos iſta *pretioſa, nos mira, nos magnis multisq; cõquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura quod poſcit. A natura luxuria deſciuit, quæ quotidie ſeipſam incitat, & tot ſeculis creſcit, & ingenio adiuuat uitia. Primo ſuperuacua cœpit cõcupiſcere, inde cõtraria, nouiſſime corpori animum addixit, & illius deſeruire libidini iußit. Omnes iſtæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut ſtrepit, corporis negotiũ gerunt: cui omnia olim tanquã ſeruo præſtabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaq; hinc textorum, hinc fabrorum officinæ ſunt, hinc odores coquentium, hinc molles

*tranſegere

*ſpetioſa,

corp

corporis motus docentiũ, mollesq; cantus & infractos. Receſſit enim ille naturalis modus, deſideria ope neceſſaria finiens. Iam ruſticitatis & miſeriæ eſt, uelle quantũ ſat eſt. Incredibile eſt mi Lucili, quàm facile etiam magnos uiros dulcedo orationis abducat à uero. Ecce Poſidonius, ut mea fert opinio, unus ex his qui plurimũ philoſophiæ contulerunt, dum uult deſcribere primũ, quemadmodũ alia torqueantur fila, alia ex molli ſolutoq; ducantur, deinde quemadmodũ tela ſuſpenſis ponderibus, rectum ſtamen extendat, quemadmodũ ſubtegmen inſertũ, quod duritiam utrinq; comprimentis tramæ remolliat, * ſeparata coire cogantur, & iungi, textricũ quoq; artem à ſapientibus dixit inuentam, oblitus poſtea repertum hoc ſubtilius genus, in quo tela iugo iuncta eſt, ſtamen ſecernit arundo, Inſeritur mediũ radijs ſubtegmen acutis. Quod lato feriunt inſecti pectine dentes. Quid ſi contigiſſet illi uidere has noſtri temporis telas, in quibus ueſtis nihil celatura cõficitur, in qua non dico nullũ corpori auxiliũ, ſed nullum pudori eſt? Tranſit deinde ad agricolas, nec minus facũdè deſcribit proſciſſum aratro ſolum, & * inter aratrũ, quo ſolutior terra facilius pateat radicibus: tunc ſparſa ſemina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitũ & agreſte ſuccreſcat, quod necet ſegetem. Hoc quoq; opus ait eſſe ſapientium, tanquã non nunc quoq; plurima cultores agrorum noua inueniant, per quæ fertilitas augeatur. Deinde non eſt contentus his artibus, ſed in piſtrinum ſapientẽ ſubmittit. Narrat enim quemadmodũ rerũ naturã imitatus panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter ſe duritia dentium frangit, & quicquid excidit, ad eoſdẽ dentes lingua refertur. Tunc uerò ſaliuæ miſcetur, ut facilius per fauces lubricas tranſeat. Cùm peruenit in uentrẽ, aqualiculi feruore concoquitur, tunc demũ corpori accedit. Hoc aliquis ſecutus exẽplar, lapidem aſperum aſpero impoſuit, ad ſimilitu

*ſpata

*iteratum,

militudinem dentium, quorũ pars immobilis motum alterius expectat. Deinde utriuſq; attritu grana frangũtur, & ſæpius *regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinã aqua ſparſit, & aſsidua tractatione perdomuit, finxitq́; panem, quẽ primo cinis calidus, & feruens teſta præcoxit. Deinde furni paulatim reperti, & alia genera, quorum feruor ſeruiret arbitrio. Nõ multum abfuit, quin ſutrinũ quoq; inuentum à ſapientibus diceret. Omnia iſta ratio quidẽ, ſed nõ recta ratio commenta eſt. Hominis enim non ſapientis inuenta ſunt, tam mehercules quàm nauigia, quibus amnes, quibusq́; maria tranſimus, aptatis ad excipiendũ uentorum impetum uelis, & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atq; illuc curſum nauigij torqueant: & exemplũ à piſcibus tractum eſt, qui cauda reguntur, & leui eius in utrunq; momento uelocitatẽ ſuam flectunt. Omnia hæc inquit, ſapiens quidẽ inuenit, ſed minora, quàm ut ipſe tractaret, ſordidioribus miniſtris dedit. Imò non alijs excogitata iſta ſunt, quàm à quibus hodieq; curantur. Quædã noſtra demũ prodiſſe memoria ſcimus, ut ſpeculariorũ uſum, perlucente teſta, clarum tranſmittentiũ lumen, ut ſuſpenſuras balneorũ, & impreſſos parietibus tubos, per quos circũfunderetur calor, qui ima ſimul & ſumma foueret æqualiter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundũ ac leue formatas, quibus porticus & capacia populorũ tecta ſuſcipimus? Quid uerborum notas, quibus quãuis citata excipitur oratio, & celeritatẽ linguæ manus ſequitur? Viliſsimorũ mancipiorum iſta cõmenta ſunt. Sapientia altius ſedet, nec manus edocet, animorũ magiſtra eſt. Vis ſcire quid illa eruerit, quid ue effecerit? Non * decoros corporis motus, nec uarios per tubã ac tibiam cantus, quibus exceptus ſpiritus, aut in exitu, aut in tranſitu formatur in uocẽ: non arma, nec muros, nec bella. Vtilia molitur, paci fauet,

* reterũtur.

* dedecores

fauet,& genus humanũ ad concordiã uocat. Non eſt inquam *inſtrumẽtorũ ad uſus neceſſarios opifex.* Quid illi tã paruula *aßignas?* Artificem *uides uitæ,alias quidẽ artes ſub dominio ha bet.* Nã *cui uita,illi uitæ quoq; ornamenta ſeruiunt.* Cæterũ *ad beatũ ſtatum tendit,illò ducit,illò uias aperit.* Quæ *ſint mala, quæ uideantur,oſtendit,uanitatẽ exuit mentibus,dat magnitu-*

*ſpacioſam *dinẽ ſolidam:inflatam uerò & ex inani * ſpecioſam reprimit, nec ignorari ſinit inter magna quid inter ſit & tumida, totius*

4 *naturæ notitiã,ac ſuæ tradit.* Quid *ſint dij,qualesq;,declarat,*

*hominum *quid inferi,quid lares & genij.* Quid *in ſecundã*numinũ formam animæ perpetuæ,ubi conſiſtant,quid agant,quid poßint, quid uelint.* Hæc *eius initiamenta ſunt, per quæ nõ municipale ſacrũ,ſed ingens omniũ deorũ tẽplum mundus iſte reſeratur, cuius uera ſimulachra, uerasq; facies cernẽdas mentibus protulit.* Nam *ad ſpectacula tam magna hebes uiſus eſt: ad initia deinde rerum redit,& æternã rationem toti inditam, & uim omniũ ſeminũ ſingula proprie figurantẽ.* Tum *de animo cœpit*

*membra *inquirere unde eſſet,ubi,quãdiu,in quot * mẽbris diuiſus?* De*inde à corporalibus ſe ad incorporalia tranſtulit, ueritatemq; & argumẽta eius excußit.* Poſt *hæc,quemadmodũ diſcernerẽtur uitæ ac necis ambigua.* In *utraq; enim falſa ueris immixta ſunt.* Non *abduxit,inquã,ſe,ut* Poſidonio *uidetur,ab iſtis arti bus ſapiens,ſed ad illas omnino non uenit.* Nihil *enim dignum inuẽtu iudicaſſet,quod nõ erat dignum perpetuo uſu iudicaturus,ponenda nõ ſumeret.* Anacharſis,*inquit,inuenit rotã figuli,cuius circuitu uaſa formantur,* Demũ *quia apud* Homerum *inuenitur figuli rota,mauult uideri uerſus falſos eſſe quàm fabu lã.* Ego *nec* Anacharſin *huius rei fuiſſe autorẽ contendo, & ſi fuit,ſapiens quidẽ hoc inuenit, ſed non tanquam ſapiens : ſicut multa ſapiẽtes faciũt,quà homines ſunt,nõ quà ſapientes.* Puta *uelocißimũ eſſe ſapientẽ: curſu omnes anteibit, quà uelox eſt,*

non

non quà ſapiens. Cuperẽ Poſidonio aliquẽ uitriariũ oſtẽdere, qui ſpiritu uitrum in habitus plurimos format, qui uix diligentia manuũ effingerẽtur. Hæc inuenta ſunt poſtquam ſapientem inuenire deſiuimus. Democritus, inquit, inueniſſe dicitur fornicẽ, ut lapidũ curuatura paulatim inclinatorũ medio ſaxo alligaretur. Hoc dicã falſum eſſe. Neceſſe eſt enim ante Democritum & pontes & portas fuiſſe, quarũ ferè ſumma curuantur. Excidit porrò uobis eundẽ Democritũ inueniſſe, quemadmodũ ebur *molliretur, quemadmodũ decoctus calculus in ſmaragdũ conuerteretur, qua hodieq; coctura inuenti lapides * coctiles colorãtur. Iſta ſapiens licet inuenerit, non quà ſapiens erat inuenit. Multa enim facit, quæ ab imprudentiſsimis aut æque fieri uidemus, aut peritius, aut exercitatius. Quid ſapiens inueſtigauerit, quid in lucẽ protraxerit, quæris? Primum ueram naturã, quã non ut cætera animalia oculis ſecutus eſt tardis ad diuina. Deinde uitæ legẽ, quã ad uniuerſa direxit: nec noſſe tãtum, ſed ſequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quàm imperata. Vetuit parere opinionibus falſis, & quanti quicq; eſſet uera æſtimatione perpendit, damnauit mixtas pœnitentiæ uoluptates. Et bona ſemper placitura laudauit, & palàm fecit, feliciſsimũ eſſe, cui felicitate non opus eſt, potentiſsimũ eſſe, qui ſe habet in poteſtate. Non de ea philoſophia loquor, quæ ciuem extra patriã poſuit, extra mundum deos, quæ uirtutẽ donauit uoluptati: ſed de illa, quæ nullum bonũ putat, niſi quod honeſtũ eſt, quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleri poteſt, cuius hoc pretium eſt, non poſſe pretio capi. Hanc philoſophiam fuiſſe illo rudi ſeculo, quo adhuc artificia deerant, & ipſo uſu diſcebant utilia, non credo, ſicut ante fortunata tẽpora, cum in medio iacerent beneficia naturæ promiſcue utenda, antequam auaritia atq; luxuria diſſociauere mortales, & ad rapinam ex conſortio diſcucurrere, nõ erant illi ſapientes uiri, etiam ſi fa-

cieb

*poliretur,
* ad hoc utiles

ciebant facienda ſapientibus. Statum quidem generis humani, nõ alium quiſquam ſuſpexerit magis, nec ſicui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probauerit, quàm quod apud illos fuiſſe memoratur, apud quos

Nulli ſubigebant arua coloni,
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant, ipſaq; tellus,
Omnia liberius, nullo poſcente ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In cõmune rerum natura fruebatur, ſufficiebat illa ut parens in tutelã omnium, hæc erat publicarum opum ſecura poſſeßio. Quid ni ego illud locupletißimũ mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non poſſes? Irrupit in res optime poſitas auaritia, & dum ſeducere aliquid cupit, atq; in ſuum uertere, omnia fecit aliena & in anguſtum ex immenſo redacta, paupertatem intulit, & multa concupiſcendo, omnia amiſit. Licet itaq; uelit nunc concurrere, & reparare quod perdidit, licet agros agris adijciat, uicinum uel pretio pellat* æris uel iniuria, licet in prouinciarũ ſpatium rura dilatet, & poſſeßionem uocet, per ſua longam peregrinationem, nulla nos finium propagatio eò reducet, unde diſceßimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus, uniuerſum habebamus. Terra ipſa fertilior erat illaborata, & in uſus populorum nõ diripiẽtium larga. Quicquid natura protulerat, id non minus inueniſſe quàm inuentum monſtrare alteri uoluptas erat, nec aut ulli ſupereſſe poterat, aut deeſſe, inter concordes diuidebatur. Nondum ualentior, impoſuerat infirmiori manum, nondum auarus abſcondendo quod ſibi iaceret, alium neceſſarijs quoq; excluſerat. Par erat alterius ac ſui cura. Arma ceſſabant incruentæq; humano ſanguine manus, odium omne in feras uerterant. Illi quos aliquod nemus denſum à ſole protexerat, qui aduerſus ſæuitiam hyemis aut imbris

*aruis

*Imbris, uili receptaculo tuti ſub fronde uiuebãt, placidas tranſigebant ſine ſuſpirio noctes. Solicitudo nos in noſtra purpura uerſat, & acerrimis excitat ſtimulis, mollẽ ſomnum illis dura tellus dabat. Non impendebant celata laquearia, ſed in aperto iacentes ſydera ſuperlabebantur, & inſigne ſpectaculum noctium, mundus in præceps agebatur, ſilentio tantũ opus ducẽs: tam interdiu illis quàm noctu patebat proſpectus huius pulcherrimæ domus. Libebat intueri ſigna, ex media cœli parte uergentia, rurſus ex occulto alia ſurgentia. Quid ni iuuaret uagari inter tam late ſparſa miracula? At uos ad omnẽ tectorum pauetis ſonũ, & inter picturas ueſtras ſi quid increpuit, fugitis attoniti, Non habebant domos inſtar urbium, Spiritus ac liber inter aperta flatus & leuis umbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, riuiq; non opere, nec fiſtula, nec ullo coacto itinere obſolefacti, ſed ſponte currentes, & prata ſine arte formoſa, inter hæc agreſte domiciliũ, ruſtica poſitũ manu. Hæc erat ſecundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipſam, nec pro ipſa timentem. Nunc magna pars noſtri metus, tecta ſunt. Sed quãuis egregia illis uita fuerit, & carens fraude, non fuere ſapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen eſt, non tamen negauerim fuiſſe alti ſpiritus uiros, & (ut ita dicã) à dijs*recentes. Neq; enim dubium eſt, quin meliora mundus nondũ effœtus ædiderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior, ita non erant ingenia omnibus conſummata. Non enim dat natura uirtutem. Ars eſt bonũ fieri. Illi quidẽ non aurũ, nec argentũ, nec perlucidos lapides ima terrarũ fece quærebant, parcebantq; adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, ut homo hominẽ non iratus, non timens, tantum ſpectaturus, occideret. Nondũ ueſtis illis erat picta, nondũ texebatur aurũ, adhuc nõ eruebatur. Quid ergo? Ignorantia rerum innocentes erant. Multum autem intereſt,*

*recedẽtes.

tereſt, utrum peccare aliquis nolit, aut neſciat. Deerat illis iuſtitia, deerat prudentia, deerat temperãtia ac fortitudo. Omnibus his uirtutibus habebat ſimilia quædam rudis uita, Virtus non contingit animo, niſi inſtituto & edocto, & ad ſummum aßidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, ſed ſine hoc naſcimur, & in optimis quoq; antequàm erudias, uirtutis materia, non uirtus eſt. Vale.

EPIST. XCII. Quomodo ad omne quod euenire poteſt firmandus eſt animus. Et quod omnia mortalium mortalitate damnata ſunt. Vbi non indignatione, ſed æquanimitate opus eſt contra fatum.

Liberalis noſter nũc triſtis eſt, nunciato incendio, quo Lugdunenſis colonia exuſta eſt. Mouere hic caſus quemlibet poſſet, *nedum hominẽ patriæ ſuæ amantißimũ. Quæ res efficit, ut firmitatẽ animi ſui quærat, quã uidelicet ad ea quæ timeri poſſe putabat, exercuit. Hoc uerò tam inopinatum malũ, & pene inauditum, non miror ſi ſine metu fuit, cùm eſſet ſine exemplo. Multas enim ciuitates incendiũ uexauit, nullã abſtulit. Nam etiã ubi hoſtili manu in tecta ignis immiſſus eſt, multis locis deficit, & quamuis ſubinde excitetur, raro tamen ſic cuncta depaſcitur, ut nihil ferro relinquat. Terrarum quoque uix unquã tam grauis & pernicioſus fuit motus, ut tota oppida euerteret. Nunquã deniq; tam infeſtum ulli exarſit incendium, ut nihil alteri ſupereſſet incẽdio. Tot pulcherrima opera, quæ ſingula illuſtrare urbes ſingulas poſſent, una nox ſtrauit, & in tanta pace quantũ ne bello quidem timeri poteſt, accidit. Quis hoc credat? Vbiq; armis quieſcẽtibus, cùm toto orbe terrarum diffuſa ſecuritas ſit, Lugdunũ quod oſtendebatur in Gallia quæri. Omnibus fortuna quos publicè afflixit, quod paſſuri erant, timere permiſit. Nulla res magna, non aliquod habuit ruinæ ſuæ ſpatiũ, In hac una nox interfuit inter

*nedum, pro non modo

urbem

urbem maximam & nullam. Deniq; diutius illam tibi periſſe, quàm periȷt, narro. Hæc omnia Liberalis noſtri affectum inclinant, aduerſus ſua firmũ & erectũ, nec ſine cauſa cõcuſſus eſt. Inexpectata plus aggrauant. Nouitas adijcit calamitatibus pondus, nec quiſquã mortalium non magis quod etiã miratus eſt, doluit. Ideò nihil nobis improuiſum eſſe debet. In omnia præmittendus eſt animus, cogitandumq; nõ quicquid ſolet, ſed quicquid poteſt fieri. Quid enim eſt, quod non fortuna cũ uoluit, & florentiſsimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo ſpecioſius fulget? Quid illi arduũ, quidúe difficile eſt? Non una uia ſemper, ne tota quidẽ incurrit. Modò noſtras in nos manus aduocat, modò ſuis contenta uiribus, inuenit pericula ſine autore: nullũ tempus exceptũ eſt, in ipſis uoluptatibus cauſæ doloris oriuntur. Bellum in media pace conſurgit, & auxilia ſecuritatis in metũ tranſeunt. Ex amico inimicus, hoſtis ex ſocio. In ſubitas tempeſtates hyberniſq; maiores agitur æſtiua tranquillitas: ſine hoſte patimur hoſtilia, & cladis cauſas, ſi alia deficiunt, nimia ſibi felicitas inuenit. Inuadit tẽperatiſsimos morbus, ualidiſsimos phthiſis, innocentiſsimos pœna, ſecretiſsimos tumultus. Eligit aliquid noui, caſus, per quod uelut oblitis uires ſuas ingerat. Quicquid longa ſeries multis laboribus, multa Dei indulgentia ſtruxit, id unus dies ſpargit ac diſsipat. Longam morã dedit malis properantibus, qui diem dixit, non horam, momentumq; temporis, euertendis imperijs ſufficere. Eſſet aliquod imbecillitatis noſtræ ſolatiũ, rerumq; noſtrarũ, ſi tanta celeritate repararentur cuncta, quanta finiuntur. Nunc incremẽta lente exeũt, feſtinatur in damnũ, nihil priuatim, nihil publicè ſtabile eſt, tam hominũ quã urbiũ fata uoluuntur. Inter placidiſsima terror exiſtit, nihilq; extra tumultuantibus cauſis, mala unde minimè expectabantur erumpunt. Quæ domeſticis bellis ſteterãt regna, quæ ex-

 ternis,

ternis, impellente nullo ruunt. Quotaquæq; felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo ſunt omnia, & animus aduerſus ea, quæ poſſunt euenire, firmandus. Exilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. Poteſt te patriæ, poteſt patriam tibi caſus eripere: poteſt te in ſolitudinẽ abijcere, poteſt hoc ipſum, in quo turba ſuffocatur, fieri ſolitudo. Tota ante oculos ſortis humanæ conditio ponatur, nec quantum frequenter euenit, ſed quantũ plurimũ poteſt euenire præſumamus animo, ſi nolumus opprimi, nec ullis inuſitatis uelut nouis obſtupefieri. In plenum cogitanda fortuna eſt. Quoties Aſiæ, quoties Achaiæ urbes uno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quod in Macedonia deuorata ſunt? Cyprum quoties uaſtauit hæc clades? Quoties in ſe Paphus corruit? Frequenter nobis nunciati ſunt totarum urbiũ interitus, & nos, inter quos frequẽter iſta nunciantur, quota pars omniũ ſumus? Conſurgamus itaq; aduerſus fortuita, & quicquid inciderit, ſciamus non eſſe tam magnũ, quàm rumore iactetur. Ciuitas arſit opulenta, ornamentumq́; *prouinciarum, quibus & inſerta erat, & excepta, uni tamen impoſita, & huic non altiſsimo monti. Omniũ iſtarum ciuitatũ, quas nunc magnificas ac nobiles audis, ueſtigia quoq; tempus eradet. Non uides, quemadmodũ in Achaia clariſsimarum urbium iam fundamenta conſumpta ſint, nec quicquam extet, ex quo appareat illas ſaltem fuiſſe? Non tantum manufacta labũtur, nõ tantum humana arte atq; induſtria poſita uertit dies, Iuga montium diffluunt, totæ deſedere regiones. Operta ſunt fluctibus, quæ procul à conſpectu maris ſtabant. Vaſtauit ignis colles, per quos elucebat, eroſit & quondam altiſsimos uertices ſolatia nauigantium, ac ſpeculas, ad humilem harenã deduxit. Ipſius naturæ opera uexantur, & ideò æquo animo ferre debemus urbium excidia. Caſura omnia extant, omnes exitus manet, ſiue interna uis flatusq; præcluſi uiolenti pondus,

*prouincialium,

dus, ſub quo tenentur, excuſſerint, ſiue torrentium in abdito uaſtorum obſtantia effregerit, ſiue flammarũ uiolentia compaginem ſoli ruperit, ſiue uetuſtas, à qua nihil tutum eſt, expugnauerit minutatim, ſiue grauitas cœli egeſſerit populos, & ſitus deſerta corruperit. Enumerare omnes fatorum uias longum eſt. Hoc unum ſcio, omnia mortalium opera, mortalitate damnata ſunt, inter peritura uiuimus. Hæc ergo atq; eiuſmodi ſolatia admoueo Liberali noſtro, incredibili quodam patriæ ſuæ amore flagranti, quæ fortaſſe conſumpta eſt, ut in melius excitaretur. Sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria. Multa ceciderunt, ut altius ſurgerent, & in alias imagines. *Felicitatis urbis inimicus aiebat, Romæ ſibi incendia ob hoc unum dolori eſſe, quòd ſciret meliora reſurrectura, quàm arſiſſent. In hac quoque urbe ueriſimile eſt certaturos omnes eſſe, ut maiora certioraq; quàm amiſere reſtituantur. Sint utinam diuturna, & melioribus auſpicijs in æuum longius condita. Nam huic coloniæ ab origine ſua centeſimus annus eſt, ætas ne homini quidem extrema. A' Planco deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate conualuit. Quæ tamen grauiſſimos caſus intra ſpatium humanæ pertulit ſenectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamq; ſortis ſuæ, & ſciat nihil inauſum eſſe fortunæ. Aduerſus imperia illam idem habere iuris, quod aduerſus imperantes, aduerſus urbes idem poſſe, quod aduerſus homines. Nihil horum dedignandum eſt. In eum intrauimus mundum, in quo his legibus uiuitur. Placet? pare: non placet? quacunque uis exi. Indignare, ſi quid in te iniquè propriè conſtitutum eſt. Sed ſi hæc imos ſummosq; neceſſitas alligat, in gratiam cum fato reuertere, à quo omnia reſoluuntur. Non eſt quod nos tumulis metiaris, & his monumentis, quæ uiam diſparia prætexunt. Aequat omnes cinis, impares naſcimur, pares mori-

*C. Caligula felicit.

mur. Idem *de urbibus,quod de urbium incolis dico.* Tam *Ardea capta, quàm* Roma *eſt.* Conditor *ille iuris humani, non natalibus nos nec nominum claritate diſtinxit,niſi dum ſumus.* V*bi uerò ad finem mortalium uentum eſt,diſcede,inquit,ambitio,omnium quæ terrã premunt ſeriem unam eſſe.* Ad *omnia patienda pares ſumus.* N*emo altero fragilior eſt,nemo in craſtinum ſui certior.* Alexander Macedonũ *rex diſcere* Geometriam *infelix cœperat,ſciturus quàm puſilla terra eſſet,ex qua minimum occupauerat.* Ita *dico infelix ob hoc quod intelligere debebat falſum ſe gerere cognomen.* Q*uis enim eſſe magnus in puſillo poteſt?* Erant *illa,quæ tradebantur,ſubtilia et diligenti intentione diſcenda,non quæ percipere poſſet ueſanus homo,et trans oceanum cogitationes ſuas mittens.* F*acilia,inquit,me doce.* C*ui præceptor,inquit,* I*ſta omnibus eadem ſunt,æque difficilia.* Hoc *puta rerum naturam dicere.* I*ſta de quibus quæreris, omnibus eadem ſunt, nulli dari faciliora poſſunt, ſed quiſquis uolet,ſibijpſi illa reddet faciliora.* Q*uomodo? æquanimitate.* E*t doleas oportet, et ſitias,et eſurias,& ſeneſcas:& ſi tibi lõgior contigerit inter hoĩes mora, & ægrotos, & perdas aliquid, & pereas.* Non *eſt tamen quod iſtis qui te circumſtrepunt credas,* Nihil *horum malum eſt,nihil intolerabile,aut durum.* E*x cõſenſu iſtis metus eſt.* S*ic mortẽ times,quomodo famam.* Q*uid autem ſtultius homine uerba metuente?* Eleganter Demetrius *noſter ſolet dicere,eodem loco ſibi eſſe uoces imperitorũ, quo uẽtre redditos crepitus,* Q*uid enim,inquit,mea refert, ſurſum iſti an deorſum ſonent?* Q*uanta dementia eſt uereri,ne infameris ab infamibus?* Q*uemadmodum famã extimuiſtis ſine cauſa,ſic & illa,quæ nunquam timeretis,niſi fama *uiciſſet.* Num *quid detrimenti faceret uir bonus,iniquis rumoribus aſperſus? nec morti quidem hæc apud nos noceat:& hæc malam amolitionem habet.* N*emo eorum qui illam accuſant expertus eſt.* In-

**iuſsiſſet.*

terim

terim temeritas eſt, damnare quod neſcias. At illud ſcis quàm multis utilis ſit, quàm multos liberet tormentis, egeſtate, querelis, ſupplicijs tedio. Non ſumus in ullius poteſtate, cum mors in noſtra poteſtate ſit. Vale.

EPIST. XCIII. Diſputatio cõtra dicentes ſolam uirtutem non facere beatum ſine externis cõmodis. Vel facere quidem beatum, ſed non beatiſsimum. Vbi tradit hæc fortuita, nec bona eſſe nec mala. Et nec beatum facere, nec miſerum. Et de excellentia animi.

*PVto inter me teq́; conueniat, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo eſſe partes mixtas, per quas mouemur alimurq́;, propter ipſum principale nobis datas. In hoc principali aliquid irrationale eſt, & rationale. Illud huic ſeruit. Hoc unum eſt, quod aliò non refertur, ſed omnia ad ſe perfert, Nam illa quoq; diuina ratio omnibus præpoſita eſt, ipſa ſub nullo eſt. Et hæc autem noſtra eadem eſt, quia ex illa eſt. Si de hoc inter nos conuenit, ſequitur ut de illo quoq; conueniat, in hoc uno poſitam eſſe beatam uitam, ut in nobis ratio perfecta ſit. Hæc enim ſola non ſubmittit animum, ſtat contra fortunam. In quolibet rerum habitu, ſeruata ſeruat. Id autem unum bonum eſt, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus eſt, quem nulla res minorem facit, tenet ſumma, & ne ulli quidem niſi ſibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio ſuſtinetur, poteſt cadere. Si aliter eſt, incipient in nobis multum ualere non noſtra. Quis autem uult conſtare fortuna, aut quis ſe prudens ob aliena miratur? Quid eſt beata uita? ſecuritas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit cõſtantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? ſi ueritas tota *perfecta eſt. ſi ſeruatus eſt in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia uoluntas, aut benigna, intenta rationi, nec unquam ab iſta recedens, amabilis ſimul mirabilisq́;. Denique ut* *perſpecta

breuiter tibi formulam ſcribam, Talis animus ſapiētis eſſe uiri debet, qualis Deum deceat. Quid poteſt deſiderare, is cui oīa honeſta contingant? Nam ſi poſſunt aliquid non honeſta conferre ad optimum ſtatum, in his erit beata uita, ſine quibus non eſt. Et quid ſtultius, turpiuś ue, quàm bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri ſummum bonum iudicant, quia parum plenum ſit fortuitis repugnantibus. Antipater quoq; inter magnos ſectæ huius autores, aliquid ſe tribuere dicit externis, ſed exiguum admodum. Vides autem quale ſit, ſole te non eſſe contentum, niſi aliquis igniculus alluxerit? Quod poteſt in hac claritate ſolis habere ſcintilla momentum? Si non es ſola honeſtate cōtentus, neceſſe eſt, aut quietem adijci uelis quam πανσολὴν uocant Græci, aut uoluptatem,
5 *tem, Horum alterum utcunq; recipi poteſt. Vacat enim animus*
*inſpectum *moleſtia, liber ad *conſpectum uniuerſi, nihilq́; illum auocat à contemplatione naturæ. Alterum illud, uoluptas, bonum peco-*
6 *ris eſt. Adijcimus rationali irrationale, honeſto inhoſtum. Magno uitam facit titillatio corporis? Quid ergo dubitatis dicere, bene eſſe homini, ſi palato bene eſt? Et hunc tu non dico inter uiros numeras, ſed inter homines, cuius ſummum bonum ſaporibus, ac coloribus, ac ſonis conſtat? Excedat ex hoc animaliū numero pulcherrimo, ac dijs ſecundo, mutis aggregetur animal pabulo lætum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animoſam, ambitioſam, impotētem, poſitam in affectionibus: alteram humilem, languidā, uoluptatibus deditam. Illam effrænatam, meliorem tamē, certè fortiorem ac digniorem uiro, reliquerunt. Hanc neceſſariam beatæ uitæ putauerunt, inermem et abiectam. Huic rationem ſeruire iuſſerunt, & fecerunt animalis generoſiſſimi bonū, demiſſum & ignobile. Præterea mixtum, portentuoſumq́;, & ex diuerſis animalium cōgruentibus membris. Nam, ut ait Vergilius noſter in Scylla,*

Prima

Prima hominis facies & pulchro pectore uirgo
Pubetenus, poſtrema immani corpore piſtrix.
Delphinum caudas utero commiſſa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia iuncta ſunt, horrenda, uelocia, at iſti ſapientiam ex quibuſdam compoſuere portentis. Prima hominis pars eſt ipſa uirtus. Huic committitur inutilis caro, & fluida & receptandis tantum cibis habilis, ut ait Poſidonius. Virtus illa diuina, in lubricum deſinit, & ſuperioribus eius partibus uenerandis atq; cœleſtibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa utcunque alta quies nihil quidem ipſa animo præſtabat, ſed impedimenta remouebat. Voluptas ultro diſſoluit, & omne robur emollit. Quæ inuenietur tam diſcors inter ſe iunctura corporum. Fortiſſimæ rei inertiſſima aſtruitur, ſeueriſſimæ parum ſeria, ſanctiſſimæ intemperans æquè ac iniuſta. Quid ergo, inquit, ſi uirtutem nihil impeditura ſit bona ualitudo, & quies & dolorum uacatio, non'ne petes illa? Quid ni petam? Non quia bona ſunt, ſed quia ſecundum naturam ſunt, & quia bono à me iudicio ſumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc unum, bene eligi. Nam cùm ueſtem qualem decet ſumo, cum ambulo ut oportet, cum cœno quemadmodum debeo, non cœna, aut ambulatio, aut ueſtis bona ſunt, ſed meum in his propoſitum, ſeruantis in quaq; re rationi conuenientē modum. Etiam nunc adijciam, Mundæ ueſtis electio appetenda eſt homini. Natura enim homo mundum & elegans animal eſt. Itaque non eſt bonum per ſe munda ueſtis, ſed mundæ ueſtis electio, quia non in re bonum eſt, ſed in electione, Quia actiones noſtræ boneſtæ ſunt, non ipſa quæ aguntur. Quod de ueſte dixi, idem de corpore me exiſtima dicere. Nam hoc quoque natura, ut quandam ueſtem animo circumdedit, uelamentum eius eſt. Quis autem unquam ueſtimenta æſtimauit arcula? Nec bo-

*num, nec malum uagina gladiũ facit. Ergo de corpore quoq; idem tibi reſpondeo. Sumpturũ quidem me, ſi detur electio, & ſanitatem, & uires. Bonũ autem futurum, iudiciũ de illis meũ, non ipſa. Eſt quidem, inquit, ſapiens beatus. Summũ tamen illud bonũ non ſequitur, niſi illi & naturalia inſtrumenta reſpondeant. Ita miſer quidem eſſe, qui uirtutẽ habet, non poteſt. Beatiſsimus autem non eſt, qui naturalibus bonis deſtituitur, ut ualitudine & membrorũ integritate. Quod incredibilius uidetur, id concedis, aliquẽ in maximis & continuis doloribus non eſſe miſerum, eſſe etiam beatum: quod leuius eſt, negas, beatiſsimum eſſe. Atqui ſi poteſt uirtus efficere, ne miſer aliquis ſit, facilius efficiet, ut beatiſsimus ſit. Minus enim interualli à beato ad beatiſsimum reſtat, quàm à miſero ad beatum. An quæ res tantum ualet, ut *exceptũ calamitatibus inter beatos locet, non poteſt adijcere quod supereſt, ut beatiſsimum faciat? In ſummo deficit cliuo? Commoda ſunt in uita & incommoda, utraq; extra nos. Si non eſt miſer uir bonus, quamuis omnibus prematur incommodis, quomodo non beatiſsimus, ſi aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere uſq; ad miſerum non deprimitur, ſic commodorum inopia non deducitur à beatiſsimo. Sed tam ſine commodis beatiſsimus eſt, quàm non eſt ſub incõmodis miſer. * Aut poteſt illi eripi bonum ſuum, ſi poteſt minui. Paulò ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini ſolis. Claritate enim eius quicquid ſine eo lucet, abſconditur. Sed quædam, inquit, ſoli quoq; obſtant. At ſolis uis & lux integra eſt, etiã inter oppoſita: et quamuis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius aſpectu, in opere eſt, curſu ſuo fertur. Quoties inter nubili luxit, nõ eſt ſereno minor, nec tardior quidem: quoniam multũ intereſt, utrum aliquid obſtet tantum, an impediat. Eodem modo uirtuti oppoſita nihil detrahunt. Non eſt minor, ſed minus fulget: nobis forſitan nõ æquè apparet ac nitet*

*ereptum

*An non poteſt

nitet, ſibi eadem eſt, & more ſolis obſcuri, in occulto uim ſuam exercet. Hoc itaq; aduerſus uirtutem poſſunt calamitates, & damna, & iniuriæ, quod aduerſus ſolem poteſt nebula. Inuenitur qui dicat ſapiētem corpore parū proſpero uſum, nec miſerū eſſe, nec beatum. Hic quoq; fallitur. Exæquat enim fortuita uirtutibus, & tantundē tribuit honeſtis quantū honeſtate carentibus. Quid autē fœdius, quid indignius, quàm cōparare ueneranda contēptis? Veneranda enim ſunt, fides, iuſtitia, pietas, fortitudo, prudentia. Econtrario Vilia ſunt, quæ ſæpe cōtingūt pleniora uiliſſimis, crus ſolidum, & lacertus, & dentes, & horum ſanitas, firmitasq;. Deinde ſi ſapiēs cui corpus moleſtum eſt, nec miſer habebitur, nec beatus, ſed medio relinquetur, uita quoq; eius nec appetenda erit, nec fugiēda. Quid autē tam abſurdum, quā ſapiētis uitam appetendam non eſſe? Aut quid tam extra fidē, quàm eſſe aliquam uitam, nec appetendā, nec fugiēdam? Deinde ſi damna corporis miſerū non faciunt, beatū eſſe patiuntur. Nam quibus potentia non eſt in peiorem tranſeundi ſtatum, nec interpellandi quidem optimū. Frigidum, inquit, aliquid & calidum nouimus. Inter utrunq; tepidū eſt, Sic aliquis beatus eſt, aliquis miſer, aliquis nec miſer nec beatus. Volo hāc contra nos poſitam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingeſſero, fiet frigidum, ſi plus calidi affudero, fiet nouiſſimè calidū. At huic, nec miſero, nec beato, quantumcunq; ad miſerias adiecero, miſer nō erit, quemadmodum dicitis, Ergo imago iſta diſſimilis eſt. Deinde trado tibi hominem, nec miſerū, nec beatū. Huic adijcio cæcitatem, nō fit miſer. Adijcio debilitatē, non fit miſer. Adijcio dolores cōtinuos & graues, miſer non fit. Quē tam multa mala in miſerā uitam non transferunt, nec ex beata quidē educunt. Si non poteſt, ut dicitis, ſapiens ex beato, in miſerum decidere, nō poteſt in non beatum. Quare enim qui illa cœpit, alicubi ſubſiſtat? Quæ res non patitur

titur

titur illum ad imũ deuolui, retinet in ſummo. Quid ni, nõ poſſit beata uita reſcindi? Nec remitti quidẽ poteſt, & ideò uirtus ad illam per ſeipſa ſatis eſt. Quid ergo, inquit, ſapiens non eſt beatior qui diutius uixerit, quem nullus auocauit dolor, quàm ille qui cũ mala fortuna ſæpe luctatus eſt? Reſponde mihi, Nunquid & melior eſt, & honeſtior? Si hæc non ſunt, nec beatior quidẽ eſt. Rectius uiuat, oportet, ut beatius uiuat: ſi rectius non poteſt, ne beatius quidẽ. Non intenditur uirtus, ergo ne beata quidẽ uita, quæ ex uirtute eſt. Virtus enim tantum bonum eſt, ut iſtas acceſſiones minutas non ſentiat, breuitatem æui, & dolorem, & corporum uarias offenſiones. Nam uoluptas non eſt digna ad quam reſpiciat. Quid eſt in uirtute præcipuum? Futuro non indigere, nec dies ſuos computare, in quãtolibet tempore bona æterna conſumat. Incredibilia nobis hæc uidentur, & ſupra humanam naturã excurrentia. Maieſtatẽ enim eius ex noſtra imbecillitate metimur, & uitijs noſtris nomen uirtutis imponimus. Quid porrò non æque incredibile uidetur, aliquẽ in ſummis cruciatibus poſitũ, dicere, beatus ſum? Atqui hæc uox in ipſa officina uoluptatis eſt audita. Beatiſſimum, inquit, hunc & ultimũ diem ago Epicurus, cum illum hinc urinæ difficultas torqueret, hinc inſanabilis exulcerati dolor uentris. Quare ergo incredibilia ſunt iſta apud eos, qui uirtutem colunt, cum apud eos quoq; reperiantur, apud quos uoluptas imperauit? Hi quoq; degeneres & humillimæ mentis aiunt, in ſummis doloribus, in ſummis calamitatibus, ſapientem nec miſerum futurum, nec beatũ. Atqui hoc quoq; incredibile eſt, imò incredibilius. Non uideo enim quomodo in infimum agatur, è faſtigio ſuo deiecta uirtus. Aut beatum præſtare debet, aut ſi ab hoc depulſa eſt, non prohibebit fieri miſerum. Stans nõ poteſt uinci, aut uincatur oportet, aut uincat. Dijs, inquit, immortalibus ſolis, & uirtus & beata uita contingit, Nobis umbra

quæd

*quædam illorum bonorum,& ſimilitudo. Accedimus ad illa,
nõ peruenimus.Ratio uerò dijs hominibusq; cõmunis eſt.Hæc
in illis cõſummata eſt,in nobis conſummabilis.Sed ad deſpera-
tionem nos uitia noſtra perducunt. Nam ille alter ſecũdus eſt,
ut aliquis parum conſtans ad cuſtodienda optima, cuius iudi-
cium labat etiamnũ & incertũ eſt, deſiderat oculorũ atq; au-
rium ſenſum,bonam ualetudinem,& non fœdum aſpectũ cor-
poris,ſed habitu manentẽ ſuo, ætatis præterea longius ſpatiũ.
Per hanc poteſt nõ pœnitenda agitare,ut imperfecto uiro huic
malitiæ uis quædam ineſt,quia animum habet mobilem:ad pra
ua illum agit hærens malacia:& ea agitatus abeſt à bono. Nõ
eſt adhuc bonus,ſed in bonum fingitur. Cuicunq; autem deeſt* 7
*aliquid ad bonum,malus eſt.Sed ſi cui uirtus animusq; in cor-
pore præſens, hic deos æquat, illò tendit originis ſui memor.
Nemo improbe eò conatur aſcendere,unde deſcenderat. Quid
eſt autem,cur non exiſtimes in eo diuini aliquid exiſtere, qui
dei pars eſt? Totum hoc quo cõtinemur,& unum eſt,& deus,
& ſocij eius ſumus,& mẽbra.Capax eſt noſter animus, per-
fertur illò,ſi uitia non deprimant.Quemadmodum corporum
noſtrorũ habitus erigitur,& ſpectat in cœlum,ita animus,cui
inquantum uult,licet porrigi:in hoc à natura rerum formatus
eſt,ut paria dijs uelit, & ſic utatur ſuis uiribus, ac ſe in ſpatiũ
ſuum extendat.Nam ſi aliena ui ad ſumma niteretur, magnus
erat labor,ire in cœlum. Redit,cũ hoc iter ad quod natus eſt,
uadit audacter,& cõtemptor omnium,nec ad pecuniam reſpi-
cit:aurum argentumq;,illis in quibus iacuere tenebris digniſ-
ſima,non hoc æſtimat ſplendore, quo imperitorum uerberant
oculos,& auerterũt à cœlo, ex quo illa ſecreuit cupiditas no-
ſtra & effodit.Scit,inquã,aliubi poſitas eſſe diuitias quàm quò
congeruntur,animũ impleri debere,non arcã.Hunc imponere
dominio omniũ rerum licet,hunc in poſſeſſionẽ rerum naturæ*

indu

inducere,ut ſuarum poſſeßionū orientis occidentisq́; terminus fiat, deorumq́; ritu cuncta poßideat, cùm opibus ſuis diuites supernè deſpiciat,quorum nemo tam lætus eſt ſuo,quàm triſtis alieno.Cum ſe in hanc ſublimitatem tulit,corporis quoq;,uelut oneris neceſſarij,non amator, ſed procurator eſt:nec ſe illi cui impoſitus eſt,ſubijcit.Nemo liber eſt,qui corpori ſeruit.Nā ut alios dominos,quos nimia pro illo ſollicitudo inuenit,tranſeas, ipſius moroſum imperiū delicatumq́; eſt. Ab hoc, modo æquo animo exit, modo magno proſilit, nec quis deinde reliquijs eius futurus ſit exitus,quærit.Sed ut ex barba capillos detonſos negligimus,ita ille diuinus animus egreſſurus hominem,quò receptaculum ſuum conferatur,ignis illud exurat, an feræ diſtrahant,an terra contegat,non magis ad ſe iudicat pertinere, quàm ſecundas ad æditum infantem, Vtrū proiectas aues diſferant, an conſumantur canibus data præda Latinis.Quid ad illum, qui nullas, ſed tunc quoq;, cùm inter homines eſt,minas timet, ullas'ne poſt mortem timebit? Parum eſt:non conteret, inquit, me, nec uncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio,fœda uiſuris.Neminē de ſupremo officio rogo.Nulli reliquias meas cōmendo,ne quis inſepultus eſſet,rerū natura proſpexit.Quem ſæuitia proiecerit,dies condet.Diſerte Mœcenas ait,

Nec tumulum curo,ſepelit natura relictos.

'Altè cinctum putes dixiſſe.Habuit enim ingenium & grande & uirile,niſi illud ipſe diſcinxiſſet. Vale.

EPIST. XCIIII. De breuiori uita non curandum, Et quod amplißimum uitæ ſpacium eſt uſq; ad ſapientiam uiuere.

IN *epiſtola qua de morte* Metronactis *philoſophi querebaris,tanquam & potuiſſet diutius uiuere,& debuiſſet,æquitatem tuam deſideraui. quæ tibi in omni perſona, in omni negotio*

*gotio ſupereſt, in una re deeſt, in qua omnibus. Multos inueni æquos aduerſus homines, aduerſus deos neminē. Obiurgamus quotidie fatum. Quare ille in medio curſu raptus eſt? Quare ille non rapitur? Quare ſenectutē & ſibi & alijs grauem extendit? Vtrum obſecro te æquius iudicas, te naturæ, an tibi parêre naturam? Quid autē intereſt, quàm cito exeas, * dū utiq; exeundum eſt? Non ut diu uiuamus curandum eſt, ſed ut ſatis. Nam ut diu uiuas, fato opus eſt, ut ſatis, animo. Longa eſt uita, ſi plena eſt. Impletur autem, cum animus ſibi bonum ſuū reddidit, & ad ſe poteſtatem ſui tranſtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? Non uixit iſte, ſed in uita moratus eſt, nec ſero mortuus eſt, ſed diu. Octoginta annis uixit. Intereſt, mortē eius ex quo die numeres. At ille obijt uiridis, ſed officia boni ciuis, boni amici, boni filij executus eſt. In nulla parte ceſſauit, licet eius ætas imperfecta ſit, uita perfecta eſt. Octoginta annis uixit, imò octoginta annis fuit: niſi forte ſic uixiſſe eum dicis, quomodo dicuntur arbores uiuere. Obſecro te mi Lucili hoc agamus, ut quemadmodū precioſa rerum, ſic uita noſtra, nō pateat multum, ſed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis ſcire quid inter hunc interſit uegetū contemptoremq; fortunæ, functum omnibus uitæ humanæ ſtipendijs, atq; in ſummū bonum eius euectū, & illum cui multi anni tranſmißi ſunt? Alter poſt mortem quoq; eſt, alter ante mortē perijt. Laudemus itaq;, & in numero feliciū reponamus eum, cui quantulumcūq; temporis contigit, bene collocatū eſt. Vidit enim ueram lucē, non fuit unus è multis, & uixit, & uiguit. Aliquando ſereno uſus eſt, aliquando, ut ſolet, ualidi ſyderis fulgor, per nubila emicuit. Quid quæris quandiu uixerit. Vixit, ad poſteros uſq; tranſilijt, & ſe in memoriā dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recuſauerim, nihil tamen ad beatā uitam defuiſſe dicā, ſi ſpatiū eius inciditur. Non enim ad*

*unde utiq;

eum

eum diem me aptaui, quem ultimū mihi ſpes auida promiſerat, ſed nullum non tanquam ultimū aſpexi. Quid me interrogas, quando natus ſim? An inter iuniores adhuc cenſear? Habeo meū. Quemadmodum in minore corporis habitu poteſt homo eſſe perfectus, ſic & in minore temporis modo poteſt eſſe uita perfecta. Aetas inter externa eſt. Quādiu ſim, alienū eſt, quandiu uero uir bonus ſim, meū eſt. Hoc à me exige, ne uelut per tenebras æuum ignobile emetiar, ut agam uitam, non ut prætervehar. Quæris quod ſit ampliſſimum uitæ ſpatium? Vſq; ad ſapientiā uiuere. Qui ad illam peruenit, attingit non longiſſimum finē, ſed maximum. Ille uero glorietur audacter, & dijs agat gratias, interq; eos ſibi, & rerum naturæ imputet, quod fuit. Merito enim imputabit, meliorē illi uitam reddidit quàm acceperit. Exemplar boni uiri poſuit, qualis quantusq; eſſet oſtendit. Siquid adieciſſet, fuiſſet ſimile præterito. Et tamen
*cognitione *quouſq; uiuimus omniū rerum * cogitatione functi ſumus. Sci-*
* à quibus *mus * ad quid principalis natura ſe attollat, quemadmodū ordinet mundum, per quas uices annum reuocet. Quemadmodū omnia quæ uſquam erant cluſerit, & ſeipſam ſui finem fecerit. Scimus ſydera impetu ſuo uadere, præter terram nihil ſtare, cætera continua uelocitate decurrere. Scimus quemadmodum ſolem luna prætereat. Quare tardior ullociorem poſt ſe relinquat. Quomodo lumen accipiat, aut perdat, quæ cauſa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum eſt, ubi iſta pro-*
*Nunc *pius aſpicias. * Nec hac ſpe, inquit ſapiens ille, fortius exeo, quod patêre mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti, et iam inter illos fui, animumq; illò meum miſi, & ad me illi ſuum miſerunt. Sed tolli me de medio puta, & poſt mortem nihil ex homine reſtare: æque magnum animum habeo,*
*excedo *etiam ſi nuſquā tranſiturus * accedo. Non tā multis uixit annis, quàm potuit. Et paucorum uerſuum liber eſt, & quidē laudan-*

dus atq; utilis. Annales Tanuſij ſcis quàm non decori ſint, & quid uocentur. Aequè eſt uita quorundã longa, & quod ſequitur Tanuſij annales. Nunquid feliciorem iudicas eũ, qui ſummo die muneris, quàm eum qui medio occiditur. Nunquid aliquẽ tam ſtultè cupidũ eſſe uitæ putas, ut iugulari in ſpoliario, quàm in arena malit. Non maiore ſpatio alter alterũ præcedimus. Mors per omnes it. Qui occidit, cõſequitur occiſum. Minimũ eſt, de quo ſolicitiſsime agitur. Quid enim ad rem pertinet quamdiu uites, quod euitare non poßis. Vale.* 8

*dedecoroſi: aliàs, deroſi: aliàs, dederoſi.

EPIST. XCV. Vtrum pars philoſophiæ ſuperfluat præceptiua diſputatio & ſolutio: & de * annotatione cõtra malum popularis opinionis.

*aduocatione

EAm partem philoſophiæ, quæ dat propria cuiq; perſonæ præcepta, nec in uniuerſum componit hominẽ, ſed marito ſuadet, quomodo ſe gerat aduerſus uxorẽ, patri, quomodo educet liberos, domino, quomodo ſeruos regat, quidam ſolã receperant, cæteras quaſi extra noſtrã utilitatẽ uagantes reliquerant, tanquã quis poſſet de parte ſuadere, niſi qui ſummã prius totius uitæ complexus eſt. Sed Ariſton Stoicus è contrario hanc partem leuem exiſtimat, & quæ non deſcendat in pectus uſq;, At illã habentem præcepta, plurimũ ait proficere, ipſaq; decreta philoſophiæ, conſtitutionemq; eſſe ſummi boni, quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaq; re faciendũ ſit, ſibiipſe præcepit. Quemadmodũ qui iaculari diſcit, deſtinatum locũ captat, & manũ format, ad dirigenda quæ mittit. Cũ hãc uim ex diſciplina & exercitatione percepit, quocunq; uult illa utitur. Didicit enim non hoc aut illud ferire, ſed quodcunq; uoluerit, Sic qui ſe ad totã uitã inſtruxit, nõ deſiderat particulatim admoneri, doctus in totũ, non quomodo cũ uxore aut cum filio uiueret, ſed quomodo bene uiueret. In hoc eſt, & quomodo cum uxore ac liberis uiuat. Cleanthes utilem quidem iudi-*

*decreta,

cat & hanc partem, ſed imbecillem, niſi ab uniuerſo fluit, niſi decreta ipſa philoſophiæ & capita cognouit. In duas ergo quæſtiones locus iſte diuiditur. Vtrum utilis an inutilis ſit, & an ſolus uirũ bonũ poßit efficere, id eſt, utrũ ſuperuacuus ſit, an omnes faciat ſuperuacuos. Qui hanc partem uideri uolunt ſuperuacuam, hoc aiunt. Siquid oculis oppoſitũ moratur aciẽ, remouendũ eſt: illo quidẽ non abiecto operã perdidit, qui præcepit, Sic ambulabis, illò manum porrigẽs. Eodẽ modo ubi aliqua res obcæcat animũ, & ad officiorũ diſpiciendũ ordinem impedit, nihil agit qui præcipit, ſic uiues cũ patre, ſic cũ uxore. Nihil enim proficient præcepta, quamdiu menti error obfuſus eſt: ſi ille diſcutitur, apparebit quid cuiq; debeatur officio. Alioquin doces illũ, quid ſano faciendum ſit, non ſanũ efficis. Pauperi ut agat diuitẽ monſtras. Hoc quomodo manente paupertate fieri poteſt? Oſtendis eſurienti, quid tanquã ſatur faciat, Fixam potius medullis famẽ detrahe. Idem tibi de omnibus uitijs dicam, ipſa remouenda ſunt, non præcipiendũ, quod fieri illis manentibus non poteſt. Niſi opiniones falſas, quibus laboramus, expuleris, nec auarus quomodo utendum pecunia ſit, exaudiet: nec timidus, quomodo pericula cõtemnat. Efficias oportet, ut ſciat pecuniã, nec bonũ nec malũ eſſe. Oſtendas illi miſerrimos diuites. Efficias, ut quicquid publice expauimus, ſciat non eſſe timendũ, quàm fama circũfert, nec dolorẽ quoq; nec mortem, Sæpe in morte, quam pati lex eſt, magnũ eſſe ſolatium, quod ad neminẽ redit: in dolore pro remedio futuram obſtinationẽ animi, qui leuius facit ſibi, quicquid contumaciter paſſus eſt. Optimã doloris eſſe naturam, quod non poteſt, nec qui extẽditur magnus eſſe, nec qui eſt magnus, extendi. Omnia fortiter excipienda, quæ nobis mundi neceßitas imperat. His decretis cum illũ in conſpectum ſuæ conditionis adduxeris, & cognouerit beatam uitam eſſe, non quæ ſecundum uoluptatem

eſt,

*eſt;ſed ſecundum naturam, cum uirtutem unicum bonũ hominis adamauerit,turpitudinẽ ſolum malum fugerit,reliqua oĩa, diuitias,honores,bonam ualetudinẽ,uires, imperia, ſcierit eſſe mediam partẽ, nec bonis annumerandã nec malis, monitorem non deſiderabit ad ſingula,qui dicat:ſic incede ,*ſic cœna:hoc* *ſic mane:
*uiro,hoc fœminæ,hoc marito, hoc cœlibi conuenit. Iſta enim qui diligentiſsime monent,ipſi facere non poſſunt. Hæc pædagogus puero, hæc auia nepoti præcipit:& iraſcendũ non eſſe, magiſter iracũdiſsimus diſputat. Si ludũ literarum intraueris, ſcies iſta, quæ ingenti ſupercilio philoſophi iactant, in puerili eſſe præſcripto. Vtrum deinde manifeſta, an dubia præcipies? Non deſiderant manifeſta monitore , præcipienti dubia non creditur. Superuacuũ eſt ergo præcipere. Id adeò ſic diſce,Si id mones quod obſcurũ eſt & ambiguũ , probationibus adiuuandum erit.Si probaturus es,illa per quæ probas plus ualẽt, ſatisq; per ſe ſunt. Sic amico utere, ſic ciue, ſic ſocio. Quare? quia iuſtũ eſt.Omnia iſta mihi locus de iuſtitia tradit. Illic inuenio æquitatẽ per ſe expetendã, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci.Non eſſe iuſtũ,cui quicquã in hac uirtute placet,præter ipſam.Hæc cũ perſuaſi mihi & * perbibi,quid* *perhibui,
iſta præcepta proficiunt, quæ eruditũ docent? Præcepta dare ſcienti ſuperuacuũ eſt,neſcienti parũ. Audire enim debet, non tantũ quid ſibi præcipiatur,ſed etiã quare. Vtrum,inquã,ueras opiniones habenti de bonis maliſq;,ſunt neceſſaria,an non habenti? Qui non habet,nihil à te adiuuabitur,aures eius contraria monitionibus tuis fama poſſedit. Qui habet exactũ iudicium de fugiendis petendiſq;,ſcit quid ſibi faciendũ ſit, quid non,etiã te tacente.Tota ergo pars iſta philoſophiæ ſubmoueri poteſt.Duo ſunt propter quæ delinquimus. Aut ineſt animo prauis opinionibus malitia contracta: aut etiã ſi non eſt falſis occupatus, ad falſa procliuis eſt, & cito ſpecie quò non opor-

tet trahente, corrumpitur. Itaq; debemus, aut curare mentem ægram & uitijs liberare: aut *uagantem quidem, ſed ad peiora pronam, præoccupare. Vtrumq; decreta philoſophiæ faciunt. Ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea ſi præcepta ſingulis damus, incomprehēſibile opus eſt. Alia enim dare debemus fœneranti, alia colenti agrū, alia negotianti, alia regum amicitias ſequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio præcipias, quomodo uiuat cū uxore aliquis quā uirginem duxit, quomodo cū ea, quæ alicuius matrimoniū experta eſt, quemadmodū cum locuplete, quemadmodū cū indotata. An nō putas aliquid eſſe diſcriminis, inter ſterilem & fœcundam, inter prouectiorem & puellā, inter matrē & nouercam? Omnes ſpecies cōplecti non poſſumus. Atqui ſingulæ propria exigunt. Leges autem philoſophiæ breues ſunt, & omnia alligant. Adijce nunc, quod ſapientis præcepta finita eſſe debent, & certa: ſiqua finiri non poſſunt, extra ſapientiam ſunt. Sapientia rerū terminos nouit. Ergo iſta pars præceptiua ſubmouenda eſt, quia quod paucis promittit, præſtare omnibus non poteſt. Sapientia autē omnes tenet. Inter inſaniam publicam, & hanc quæ medicis traditur nihil intereſt, niſi quod hæc morbo laborat, illa opinionibus falſis. Altera cauſas furoris traxit ex ualetudine, altera animi mala ualetudo eſt. Siquis furioſo præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico ſe gerere, quomodo in priuato, erit ipſo quem monebit inſanior. Si bilis nigra curanda eſt, & ipſa furoris cauſa remouenda. Idē in hoc alio animi furore faciendum eſt, ipſe diſcuti debet, alioquin abibunt in uanum monentium uerba. Hæc ab Ariſtone dicūtur. Cui reſpondebimus ad ſingula. Primū aduerſus illud quod ait, ſiquid obſtat oculo, & impedit uiſum, debere remoueri, Fateor huic non eſſe opus præceptis ad uiuendū, ſed remedio quo purgetur acies, & officientem

*uacantem

ficientem ſibi moram effugiat. Natura enim uidemus, cui uſum ſui reddit, qui remouet obſtãtia. Quid autẽ cuiq; debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius curata ſuffuſio eſt, is non protinus cùm uiſum recepit, alijs quoq; poteſt reddere. Malitia liberatur, & liberatis non eſt opus exhortatione, nec cõſilio quidẽ: ut colorum proprietates oculus intelligat, à nigro album, etiam nullo monente, diſtinguet. Multis cõtra præceptis eget animus, ut uideat quid agendum ſit in uita. Quanquã oculos quoq; ægros medicus non tantum curat, ſed etiam monet. Non eſt, inquit, quod protinus imbecillã aciem committas improbo lumini, à tenebris primo ad umbroſa procede, deinde plus aude, & paulatim clarã lucem pati aſſueſce. Non eſt quod poſt cibum ſtudeas, non eſt quod plenis oculis, ac tumentibus imperes. Afflatum & uim frigoris in os occurrentis euita: alia eiuſmodi, quæ non minus quàm medicamenta proficiunt. Adijcit remedijs medicina conſiliũ. Error, inquit, eſt cauſa peccãdi. Hunc nobis præcepta nõ detrahunt, nõ expugnant opiniones de bonis ac malis falſas. Concedo per ſe efficacia præcepta non eſſe ad auertendã prauã animi perſuaſionẽ, ſed non ideo, ne alijs quidẽ adiecta proficiunt. Primum memoriã renouant. Deinde quæ in uniuerſo confuſius uidebãtur, in partes diuiſa diligẽtius cõſiderãtur. Aut tu iſto modo licet et cõſolatiões dicas ſuperuacuas, & exhortationes. Atqui nõ ſunt ſuperuacuæ. Ergo nc monitiones quidẽ. Stultũ eſt, inquit, præcipere ægro, quid facere tanquã ſanus debeat, cũ reſtituenda ſanitas ſit, ſine qua irrita ſunt præcepta. Quid quod habent ægri ſaniq; quædam cõmunia, de quibus admonẽdi ſunt, tanquã ne auide cibos appetant, ut laßitudinẽ uitent. Habẽt quædã præcepta cõmunia pauper & diues. Sana, inquit, auaritiam, & nihil habebis, quod admoneas, aut pauperẽ, aut diuitem, ſi cupiditas utriuſq; conſidet. Quid quod aliud eſt, nõ cõcupiſcere pecuniam, aliud

uti pecunia ſcire? cuius auari modum ignorant, etiã non auari uſum. Tolle, *inquit, errores, ſuperuacua præcepta ſunt.* Falſum *eſt.* Puta *enim auaritiam relaxatam, puta aſtrictam eſſe luxuriam, temeritati frænos iniectos, ignauiæ ſubditũ calcar, etiam remotis uitijs, quid & quemadmodũ debeamus facere diſcendũ eſt.* Nihil, *inquit, efficient monitiones admotæ grauibus uitijs.* Ne *medicina quidem morbos inſanabiles uincit, tamen adhibetur alijs in remedium, alijs in leuamẽtum.* Ne *ipſa quidem uniuerſæ* Philoſophiæ *uis, licet tota in hoc uires ſuas aduocet, duram iam & ueterem animis extrahet peſtem: ſed non ideo nihil ſanat, quia non omnia.* Quid *prodeſt inquit, aperta monſtrare?* Plurimũ: Interdum *enim ſcimus, nec attendimus.* Non *docet admonitio, ſed aduertit, ſed excitat, ſed memoriã continet, nec patitur elabi.* Pleraq; *ante oculos poſita tranſimus.* Admonere *genus adhortandi eſt.* Sæpe *animus etiam aperta diſsimulat.* In*gerenda eſt itaq; illi notitia rerum notiſsimarũ.* Illa *hoc loco in* Vatiniũ Calui *repetenda ſententia eſt.* Factũ *eſſe ambitum ſcitis, & hoc uos ſcire oẽs ſciunt.* Scis *amicitias ſancte colendas eſſe, ſed nõ facis.* Scis *improbũ eſſe, qui ab uxore pudicitiã exigit, ipſe alienarũ corruptor uxorũ.* Scis *ut illi nil cũ adultero, ſic nihil tibi eſſe debere cum pellice, & non facis.* Itaq; *ſubinde reducendus es ad memoriam.* Non *enim repoſita illa eſſe oportet, ſed in promptu.* Quæcunq; *ſalutaria ſunt, ſæpe agitari debent, ſæpe uerſari, ut non tantum nota ſint nobis, ſed etiam parata.* Adijce *nunc quod aperta quoq; apertiora fieri ſolent.* Si *dubia ſunt, inquit, quæ præcipis, probationes adijcere debebis.* Ergo *illæ, non præcepta proficient.* Quid *quod, etiã ſine probationibus, ipſa monentis autoritas prodeſt? ſic quomodo iuriſconſultorũ ualent reſponſa, etiam ſi ratio non redditur.* Præ*terea ipſa quæ præcipiuntur, per ſe multum habent ponderis, utiq; ſi aut carmini intexta ſunt, aut proſa oratione in ſententiã*

coarta

coartata. Sicut illa Catoniana, Non emas quod opus non eſt, ſed quod neceſſe eſt, Quod nõ opus eſt, aſſe charũ eſt. Qualia ſunt illa, aut reddita oraculo, aut ſimilia. Tempori parce, Te noſce. Nunquid rationem exiges, cũ tibi aliquis hos dixerit uerſus? Iniuriarum remediũ eſt obliuio. Audentes fortuna iuuat. Piger ſibiipſe obſtat, Aduocatum iſta nõ quærunt, affectus ipſos tangunt, & natura uim ſuam exercente proficiunt. Omnium honeſtarũ rerum ſemina animi gerunt, quæ admonitione excitantur nõ aliter quàm ſcintilla flatu leui adiuta, ignem ſuũ explicat. Erigitur uirtus cum tacta eſt & impulſa. Præterea quædã ſunt quidem in animo, ſed parum prompta, quæ incipiũt in expedito eſſe, cũ dicta ſunt. Quædam diuerſis locis iacent ſparſa, quæ contrahere inexercitata mens non poteſt. Itaq; in unũ conferenda ſunt, & iungenda, ut plus ualeant, animũq; magis alleuent. Aut ſi præcepta nihil adiuuant, omnis inſtitutio tollenda eſt. Ipſa natura contenti eſſe debemus. Hoc qui dicunt, non uident alium eſſe ingenij mobilis & erecti, alium tardi & hebetis. Vtiq; alium alio ingenioſiorẽ. Ingenij uis præceptis alitur & creſcit, nouasq; perſuaſiones adijcit innatis, & deprauata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt uitijs obligatum? Hoc ſcilicet, ut illis liberetur. Non enim extincta in illo indoles naturalis eſt, ſed obſcurata & oppreſſa. Sic quoq; tentat reſurgere, & contra praua nititur. Nacta uerò præſidiũ, & adiuta præceptis, conualeſcit, ſi tantum illam diutina peſtis infecit, nec enecuit. Hanc enim ne diſciplina quidem Philoſophiæ toto impetu ſuo connixa, reſtituet. Quid enim intereſt inter decreta Philoſophiæ & præcepta, niſi quòd illa generalia præcepta ſunt, hæc ſpecialia? Vtraq; res præcipit, ſed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honeſta decreta, hic ex ſuperuacuo monetur. Minime, Nam hic quoq; doctus quidẽ eſt facere,

quæ debet,ſed hæc non ſatis perſpicit. Non enim tantũ affecti-bus impedimur, quo minus probanda faciamus, ſed imperitia inueniendi,quid quæq; res exigat. Habemus interdum compoſitum animũ,ſed reſidem & inexercitatũ ad inueniendum officiorum uiam,quam admonitio demonſtrat. Expelle,inquit,falſas opiniones de bonis & malis,in locum autem earũ ueras repone,et nihil habebit admonitio,quod agat. Ordinatur iſta ſine dubio ratione animus,ſed non iſta tantũ. Nam quamuis argumentis collectũ ſit,quæ bona,quæ mala ſint,nihilominus habẽt præcepta partes ſuas,& prudẽtia,& iuſtitia officijs conſtant, officia præceptis diſponũtur. Præterea ipſum de bonis malisq; iudicium confirmatur officiorũ executione,ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter ſe conſentiunt,nec illa poſſunt præcedere, ut non hæc ſequantur etſi hæc ordinem ſequuntur ſuum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita,inquit,præcepta ſunt. Falſum eſt. Nam de maximis ac neceſſarijs rebus nõ ſunt infinita. Tenues autem differentias habent,quas exigunt tempora,loca,perſonæ. Sed his quoq; dantur præcepta generalia. Nemo,inquit,præceptis curat inſaniã,ergo nec malitiam quidem. Diſsimile eſt. Nam ſi inſaniam ſuſtuleris,ſanitas reddita eſt. Si falſas opiniones excluſimus,non ſtatim ſequitur diſpectus rerum agendarum: *ut ſequatur,tamẽ admonitio,corroborabit rectam de bonis malisq; ſententiam. Illud quoq; falſum eſt, nihil apud inſanos proficere præcepta. Nam quemadmodũ ſola non proſunt,ſic curationem adiuuant,et denunciatio,& caſtigatio inſanos coërcuit. De illis inſanis nunc loquor,quibus mens mota eſt,non erepta. Leges, inquit,ut faciamus quod oportet, non efficiunt. Et quid aliud ſunt quàm minis mixta præcepta? Primum omniũ ob hoc illæ non perſuadent,quia minantur. At hæc non cogunt,ſed exorant. Deinde leges à ſcelere deterrent, præcepta in officium adhortãtur. His adijce,quod leges quoq; profic

*ut pro quamuis,

*proficiunt ad bonos mores, utique ſi non tantum imperant, ſed docent. In hac re diſſentio à Poſidonio, pro eo quod Platonis legibus adiecta principia ſunt. Legem enim breuem eſſe oportet, quò facilius ab imperitis teneatur, uelut emiſſa diuinitus uox ſit. Iubeat, non diſputet. Nihil uidetur mihi frigidius, nihil ineptius, quàm lex cũ prologo. Mone, dic quid me uelis feciſſe, Non diſco, ſed pareo. Proficiunt itaq;, malis moribus uti uidebis ciuitates uſas malis legibus. At nõ apud omnes proficiunt. Ne Philoſophia quidem, nec ideo inutilis, & formandis animis inefficax eſt. Quid autem Philoſophia niſi uitæ lex eſt? Sed putemus non proficere leges, non ideo ſequitur, ut ne monitiones quidem proficiant. Aut ſic et conſolationes nega proficere, diſſuaſionesq;, & adhortationes, obiurgationes, & laudationes. Omnia iſta monitionum genera ſunt, per iſta ad perfectũ animi ſtatum peruenitur. Nulla res magis animos honeſta induit, dubiosq; & in prauum *inclinabiles reuocat ad rectũ, quàm bonorum uirorũ conuerſatio. Paulatim enim deſcendit in pectora, & uim præceptorum obtinet, frequenter audiri, aſpici frequenter. Occurſus mehercule ipſe ſapientium iuuat, & eſt aliquid, quod ex magno uiro uel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim quemadmodum proſit, ſicut illud intelligam, profuiſſe. Minuta quædam, ut ait Phædon, animalia cum mordent non ſentiuntur, adeo tenuis illis & fallens in periculum uis eſt: tumor indicat morſum, & in ipſo tumore nullum uulnus apparet. Idem tibi in cõuerſatione uirorum ſapientium eueniet, non deprehendes quemadmodum aut quando tibi proſit, profuiſſe deprehendes. Quorſum, inquit, hoc pertinet? Aeque præcepta bona, ſi ſæpe tecum ſint, profutura, quam bona exempla plus putes. Pythagoras ait, alium animũ fieri intrantibus templum, deorumq; ſimulacra ex uicino cernentibus, & aliũ ante fores alicuius oraculi uocem operientibus. Quis autẽ negauit feriri*

*inclinantes

quibuſdam præceptis efficaciter, etiam imperitiſsimos, uelut his breuiſsimis uocibus, ſed multũ habentibus ponderis? Nihil nimis, Auarus animus nullo ſatiatur lucro. Ab alio expectes, alteri quod feceris. Hæc cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, quare: adeo etiam ſine ratione ipſa ueritas ducit. Si reuerentia frænat aĩos, aut uitia compeſcit, cur non admonitio idem poſsit? Si imponit pudorem caſtigatio, cur admonitio non faciat: etiam ſi nudis præceptis utitur? Illa uerò efficacior eſt & altius penetrat, quæ adiuuat ratione, quod præcipit, quæ adijcit, quare quicq; faciendũ ſit, & quis facientem obedientemq; præceptis fructus expectet. Si imperio, & admonitione proficitur. Atqui proficitur imperio, ergo et admonitione. In duas partes uirtus diuiditur, in cõtemplationem ueri, & actionem. Cõtemplationem inſtitutio tradit, actionem admonitio. Virtutẽ & exercet, & oſtendit recta actio. Acturo autẽ ſi prodeſt qui ſuadet, & qui monet, proderit. Ergo ſi recta actio uirtuti neceſſaria eſt, rectas autẽ actiones admonitio demonſtrat, & admonitio neceſſaria eſt. Duæ res plurimũ roboris aĩo dant, fides ueri, & fiducia. Vtramq; admonitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum eſt, magnos animus ſpiritus concipit, ac fiducia impletur. Ergo admonitio non eſt ſuperuacua. Marcus Agrippa uir ingentis animi, qui ſolus ex his quos ciuilia bella claros potentesq; fecerunt, felix in publicum fuit, dicere ſolebat, multum ſe huic debere ſentẽtiæ, Nam concordia paruæ res creſcunt, diſcordia maximæ dilabuntur. Hac ſe aiebat, & fratrẽ, et amicum optimũ factum. Si eiuſmodi ſententiæ familiariter in aĩm receptæ formant eum, cur nõ hæc pars Philoſophiæ, quæ talibus ſentẽtijs conſtat, idẽ poſsit? Pars uirtutis diſciplina cõſtat, pars exercitatione. Et diſcas oportet, & quod didiciſti, agendo confirmes. Quod ſi ita eſt, nõ tantum ſcita ſapientiæ proſunt, ſed etiã præcepta, quæ affectus noſtros

uelut edicto coercent & ablegant. Philoſophia, inquit, diuiditur in hæc, ſcientiam & habitum animi. Illam qui didicit, & facienda ac uitanda percepit, nondum ſapiens eſt, niſi in ea quæ didicit animus eius transfiguratus eſt. Tertia pars iſta præcipiendi ex utroq; eſt, & ex decretis & ex habitu. Itaque ſuperuacua eſt ad implendam uirtutem, cum duo illa ſufficiant. Iſto ergo modo & conſolatio ſuperuacua eſt, nam hæc quoq; ex utroq; eſt, & exhortatio & ſuaſio & ipſa argumentatio. Nam & hæc ab habitu animi compoſiti ualidiq; proficiſcitur. Sed quamuis iſta ex habitu animi ueniant, optimus animi habitus, & ex his eſt et ex illis. Deinde iſtud quod dicis, iam perfecti uiri eſt, ac ſummam conſecuti felicitatis humanæ. Ad hoc autē tarde peruenitur. Interim etiam imperfecto ſed proficienti, demonſtranda eſt in rebus agendis uia. Hanc forſitan etiam ſine admonitione dabit ſibi ipſa ſapiētia, quæ iam eò perduxit aīm, ut moueri nequeat, niſi in rectum, Imbecillioribus quidem ingenijs neceſſariū eſt aliquem præire: Hoc uitabis, hoc facies. Præterea ſi expectat tempus quo per ſe ſciat, quid optimū factu ſcit, interim errabit, & errando impedietur, quo minus ad illud perueniat, quo poßit ſe eſſe contentus. Regi ergo debet, dum incipit poſſe ſe regere. Pueri ad præſcriptū diſcunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per literarum ſimulacra ducuntur. Deinde imitari iubentur propoſita, & ad illa reformare chirographum. Sic animus noſter dum eruditur ad præſcriptum, iuuatur. Hæc ſunt per quæ probatur, hanc Philoſophiæ partem ſuperuacuam nō eſſe. Quæritur deinde, an ad faciendum ſapientē ſola ſufficiat? Huic quæſtioni ſuū diem dabimus. Interim omißis argumentis, non'ne apparet nobis eſſe opus aliquo aduocato, qui contra populi præcepta præcipiat? Nulla ad aures noſtras uox impune perfertur. Nocent qui optant, nocent qui execrantur. Nam et horum imprecatio falſos nobis

metus

metus inſerit, & illorum amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errantia, cum poßimus felicitatem domo promere. Non licet inquã, ire recta uia. Trahunt in prauũ parentes, trahunt ſerui. Nemo errat uni ſibi, ſed dementiam ſpargit in proximos, accipitq; inuicem. Et ideo in ſingulis uitia populorum ſunt, quia illa populus dedit: dum facit quiſq; peiorẽ, factus eſt. Didicit deteriora, deinde docuit, effectaq; eſt ingens illa nequitia, congeſto in unum, quod cuiq; peßimum ſcitur. Sit ergo aliquis cuſtos, & aures ſubinde peruellat, abigatq; rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, ſi exiſtimas nobiſcum uitia naſci, ſuperuenerunt, ingeſta ſunt. Itaq; monitionibus crebri, opiniones quæ nos circumſonant, * cõpeſcamus. Nulli nos uitio natura conciliat. Illa liberos ac integros genuit. Nihil quidẽ quod auaritiam noſtrã irritaret poſuit in aperto. Pedibus aurum & argentũ ſubiecit: calcandumq; ac premendum dedit quicquid eſt, propter quod calcamur ac premimur. Illa uultus noſtros erexit in cœlum, & quicquid magnificũ mirumq; fecerat, uideri à ſuſpiciẽtibus uoluit: ortus occaſusq;, & properantis mundi uolubilem curſum, interdiu terrena aperientem, noctu cœleſtia: tardos ſyderum inceſſus, ſi cõpares toti, citatißimos, ſi cogites, quanta ſpatia nunquã intermiſſa uelocitate circumeant: defectus ſolis & lunæ inuicem obſtantium. Alia deinceps digna miratu, ſiue per ordinẽ ſubeunt, ſiue ſubditis cauſis mota proſiliunt, ut nocturni ignium tractus, & ſine ullo ictu ſonituq; fulgores: cœli fathiſcentes, columnæq; ac trabes, & uaria ſimulacra flammarum. Hæc ſupra nos * natura diſponit, Aurum quidẽ & argentũ, & propter iſta nunquam pacem agens ferrũ quaſi male nobis cõmitterentur, abſcondit. Nos in lucem propter quæ pugnaremus extulimus. Nos et cauſas periculorũ noſtrorũ, & inſtrumenta, diſiecto terrarum pondere eruimus. Nos fortunæ mala noſtra

*repellantur

*itura

*noſtra tradidimus, nec erubeſcimus ſumma apud nos haberi, quæ fuerant ima terrarũ. Vis ſcire quàm falſus oculos tuos decipit fulgor? Nihil eſt iſtis quãdiu merſa & inuoluta cœno ſuo iacent, fœdius, nihil obſcurius: quid ni? quando per longiſsimorum cuniculorũ tenebras extrahuntur: nihil eſt illis dum fiunt, & à fece ſua ſeparãtur, informius. Deniq; ipſos opifices intuere, per quorũ manus ſterile terræ genus, & *informe perpurgatur, uidebis quanta fuligine oblinantur. Atqui iſta magis inquinant animos quàm corpora, & in poſſeſſore eorum quàm in artifice plus eſt ſordium. Neceſſarium itaq; eſt admoneri, & habere aliquem aduocatũ bonæ mentis, eq; tanto fremitu, tumultuq́; falſorum, *unam deniq; audire uocẽ. Quæ erit illa uox? Ea ſcilicet, quæ tibi tantis clamoribus ambitioſis exurdato, ſalubria inſuſurret uerba: quæ dicat, Non eſt quod inuideas iſtis, quos magnos feliceſq́; populus uocat, Non eſt quod tibi compoſitæ mentis habitũ & ſanitatẽ, plauſus excutiat. Non eſt quod tibi tranquillitatis tuæ faſtidiũ faciat ille, ſub illis faſcibus, purpura cultus. Nõ eſt quod feliciorẽ eum iudices, cui ſubmouetur, quàm te, quẽ lictor ſemita deijcit. Si uis exercere, tibi utile, nulli autẽ graue, imperiũ, ſubmoue uitia. Multi inueniuntur, qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia ſeculis, & per aliquot ætates tuta proſternant, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in mirã altitudinem adductos arietibus ac machinis quaſſent: multi ſunt, qui ante ſe agant agmina, & tergis hoſtium graues inſtent, & ad mare magnũ perfuſi cæde gentiũ ueniant: ſed hi quoq; ut uincerent hoſtẽ, cupiditate uicti ſunt. Nemo illis uenientibus *reſiſtit, ſed nec ipſi ambitioni, crudelitatiq́; reſtiterant. Tunc cum agere uiſi ſunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuaſtandi, & ad ignota mittebat. An tu putas ſanũ qui à Græciæ primùm cladibus, in qua eruditus eſt, incipit, qui quod cuiq;*

optim

*informe] *infernum
*unam] *ueram
*reſiſtit] *reſtitit

optimũ eſt eripit? Lacedæmonia ſeruire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatũ ſtrage, quas aut uicerat Philippus, aut emerat, alias alio loco proijcit, & toto orbe arma circumfert: nec ſubſiſtit unquam laſſa crudelitas immanium ferarum modo, quæ plus quàm exigit fames mordent. Iam in unũ regnũ multa regna coniecit, Iam Græci Perſæq; eundem timent, iam etiã à Dario liberæ nationes iugum accipiunt: idẽ tamen ultra Oceanum ſolemq; indignatur ab Herculis Liberiq; ueſtigijs uictoriam flectere. Ipſi naturæ uim parat. Non ille ire uult, ſed non poteſt ſtare: non aliter, quàm in præceps deiecta pondera quibus eundi finis eſt, iacuiſſe. Nec Cneo quidẽ Põpeio externa inire bella aut domeſtica, uirtus aut ratio ſuadebat: ſed inſanus amore magnitudinis falſæ, modo in Hiſpaniam & Sertoriana arma; modo ad colligendos piratas ac maria pacãda uadebat. Hæ prætexebantur cauſæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam? quid in ſeptentrionẽ? quid in Mithridatẽ & Armeniam, & omnes Aſiæ angulos traxit? Infinita ſcilicet cupido creſcendi, cum ſibi uni parũ magnus uideretur. Quid C. Cæſarem in ſua fata pariter ac publica immiſit? gloria & ambitio, & nullus ſupra cæteros eminendi modus. Vnum ante ſe ferre non potuit, cùm R. P. ſupra ſe duos ferret. Quid tu C. Marium ſemel conſulem (unum enim conſulatũ accepit, cæteros rapuit) cùm Theutonos Cimbrosq; cõcideret, cùm Iugurtham per Africæ deſerta ſequeretur, tot pericula putas appetiſſe, uirtutis inſtinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Iſti cum omnia cõcuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt, ſed ipſi ante uoluuntur, & ob hoc maiore impetu incurrũt, quia nullũ illis ſui* regnum eſt. Ideoq; cùm multis fuerint malo, peſtiferam illam uim, qua pleriſq; nocuerunt, ipſi quoq; ſentiunt. Non eſt quod credas quenquã fieri aliena infelicitate felicem. Omnia iſta exempla quæ oculis atq;

*regimen

auribus

auribus noſtris ingeruntur, retexenda ſunt, & plenum malis ſermonibus pectus exhauriendum. Inducenda eſt in occupatū locum uirtus, quæ mendacia contra uerum placentia extirpet, quæ nos à populo cui nimis credimus ſeparet, ac ſynceris opinionibus reddat. Hæc eſt enim ſapientia, in naturam conuerti, & eò reſtitui unde publicus error expulerit. Magna pars ſanitatis eſt, hortatores inſaniæ reliquiſſe, & ex iſto cœtu inuicē noxio procul abijſſe. Hoc ut eſſe uerum ſcias, aſpice, quanto aliter unuſquiſq; populo uiuat, aliter ſibi. Non eſt per ſe magiſtra ſolitudo innocentiæ, nec frugalitatem docent rura: ſed ubi teſtis ac ſpectator abſceſſit, uitia ſubſidunt, quorum monſtrari & conſpici, fructus eſt. Quis eam quā nulli oſtenderet, induit purpuram? Quis poſuit ſecretam in auro dapem? Quis ſub alicuius ruſticæ arboris poiectus umbra, luxuriæ ſuæ pompam ſolus explicuit? Nemo oculis ſuis lautus eſt, nec paucorum quidem & familiarium, ſed apparatum uitiorum ſuorum pro modo turbæ ſpectantis expandit. Itaq; iritamentum eſt omnium in quæ inſanimus, admirator & conſcius. Ne cōcupiſcamus efficies, ſi ne oſtendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia ſcenam deſiderant. Sanabis iſta, ſi abſconderis. Itaq; ſi in medio urbium fremitu collocati ſumus; ſtet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & uſu opes metientem. Contra illos qui gratiā ac potentiam attollunt, ocium ipſe ſuſpiciat traditum literis, & animum ab externis ad ſuā reuerſum. Oſtendat ex conſtitutione uulgi beatos, in iſto inuidioſo faſtigio ſuo tremētes & attonitos, longeq; aliam de ſe opinionem habentes, quàm ab alijs habetur. Nam quæ alijs uidentur excelſa, ipſis prærupta ſunt. Itaq; examinantur, & trepidant, quoties deſpexerunt in illud magnitudinis ſuæ præceps. Cogitant enim uarios caſus, & in ſublimi maxime lubricos: tunc appetita formidant, &

quæ

quæ illos graues alijs reddit, grauior ipſis felicitas incumbit. Tunc laudant ocium lene & ſui iuris, odio eſt fulgor, & fuga iam à rebus adhuc ſtantibus, quæritur: tunc demũ uideas philoſophantis metus, & ægræ fortunæ ſana conſilia. Nam quaſi iſta inter ſe contraria ſint, bona fortuna, & mens bona, ita melius in malis ſapimus, ſecunda rectum auferunt. Vale.

ANNOTAT. IN LIB. XIIII.

EPISTOLA XC.

1 Arma agetis introrſus. Sic habebat prior æditio, conſentientibus pleriſq; exemplaribus. Vnus codex manu deſcriptus habebat, marinam, unde coniicio legendum, maria introrſus agetis, ut conueniat cum illo Maronis, Iulia qua ponto longe ſonat unda refuſo. Item cum illo Flacci, Mariſq; Baiis obſtrepentis urges Summouere littora, Parum locuples continente ripa. Alioqui legi poterat, arua. Sic enim ædificabant in littore, ut aruorum ſpacium redderent anguſtius amplitudine ædificiorum. Nam mox ſequitur apud Horatium: Quid quod uſque proximos Reuellis agri terminos? &c. Lib. 2. Odæ 18.

2 Artaui & Alluci leges, choronidæq;. Mire uariabant in his nominibus exemplaria, pro artauus quidam habebant, octauum, ut referas ad ſeptem Græciæ ſapiẽtes: Alius acceſsiſſet octauus, pro accenſuiſſet. Nec dubitandum quin pro Alluci legendum ſit Zaleuci: nam hunc coniungit cum Charonda Valerius Maximus lib. 6. cap. 5.

3 Illa, inquit, ſparſos è caſis, aut aliqua rupe, &c. Ita prior æditio. In aliis pro caſis erat caucaſis, in quodã cauſalis: Coniicio fuiſſe ſcriptũ caſulis, & tectos pro lectos. Illa, inquit, ſparſos, & caſulis tectos, aut aliqua rupe, &c. Hoc tantiſper tibicinis uice ſuppoſitum eſto, donec germana lectio comperiatur.

4 Quid in ſecundam nominum formã animæ perpetuæ. Sic magno conſenſu habebant exemplaria. Si pro nominum legamus hominũ, tolerabilior fuerit lectio, ut intelligas animas perpetuas in ſecundam hominũ formam. Perit enim forma corporis, ſed manet ea quæ potior eſt; aut alia datur priore melior. Sed uero propius eſt, fuiſſe ſcriptũ, numinum formam: Numinum enim eſt immortalitas, animæ ſecundam habent formam, quod eſſe quidam cœperunt, ſed non deſinunt eſſe. Mollior erit ſermo, ſi ſublata præpoſitione legas, ſecundam numinum formam perpetuæ id eſt, more numinum.

EPIST. XCIII.

5 Quam doſinam uocant Græci. Ex ueſtigiis nihil certi potuit deprehendi, niſi quod σχολὴν, aut πανσολὴν ſcriptum arbitror.

6 Magno uitam facit. Videtur deeſſe uerbum, magno puſillum. Vitam, &c. Tamen erit lectio tolerabilis, ſi magno recipias pro ſapiente, & addas interrogationis notulam.

7 Quia animum habet mobilem, at praua illa agit arés malitia, & ea agitata abeſt. De bono, &c. Sic habebat prior æditio. Quidam codices pro at, habebant ad, & pro agitata cogitata. Ex diuinatione repoſuimus, huic, malitiæ uis quædam ineſt, quia, ſiue qua, animũ habet mobilem ad praua. Illa agit carens malitia, & ea agitatio abeſt à bono. Non eſt adhuc, & cætera.

EPIST. XCIIII.

8 Tamuſii. Quidã habebant Tamaſii. Catullus iocatur in quendam Voluſium, Annales Voluſi cacata charta, hinc illud, & qui uocentur. Quàm non decori ſint, & qui uocentur. Quidam codex ſic habebat, Annales Tamuſii ſcis quàm non deſidero, etſi ſint qui uocentur. Tolerabilis erat lectio, ſi pro uocentur legas iocétur: ut accipiamus aliquos iocos ſparſiſſe, quod his Seneca delectaretur.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. XV.

EPIST. XCVI. Non eſſe petendum quod impetrare nolueris. De differentia inter Decreta & Præcepta. Et quòd ad conſumandam ſapientiam neutra ualent ſine altero: & ſecundum Poſidonium alia quædam addit neceſſaria, & aliqua contra medicos.

PETIS *à me, ut id quod in diẽ ſuum dixerã debere differri, repræſentem & ſcribam tibi, an hæc pars philoſophiæ, quã Græci παραινετικὴν uocant, nos præceptiuam dicimus, ſatis ſit ad cõſummandã ſapientiã. Scio te in bonam partẽ accepturum, ſi negauero, Eo magis promitto, &*

 uerbum

uerbum publicum perire nõ patior, Poſtea noli rogare, quod impetrare nolueris. Interdũ enim obnixè petimus id quod recuſaremus, ſi quis offerret. Hæc ſiue leuitas eſt, ſiue uernilitas, puniẽda eſt promittẽdi facilitate. Multa uideri uolumus uelle, ſed nolumus. Recitator hiſtoriã ingentem attulit, minutiſsime ſcriptã, arctiſsime plicatã, & magna parte perlecta: deſinam, inquit, ſi uultis. Acclamatur, recita, recita, ab his qui illũ obmuteſcere ilico cupiũt. Sæpe aliud uolumus, aliud optamus, & uerum ne dijs quidem dicimus, ſed dij, aut non exaudiũt, aut miſerentur. Ego me omiſſa miſericordia, uindicabo, & tibi ingentem epiſtolã impingam, quã tu ſi inuitus leges, dicito, Ego mihi hoc contraxi. Teq; inter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu torquet, inter illos quos diuitiæ per ſummũ acquiſitæ ſudorẽ, male habent, inter illos quos honores, nulla non arte atq; opera petiti diſcrutiant, & cæteros malorũ ſuorum compotes. Sed ut omiſſo principio, rem ipſam aggrediar. Beata, inquiunt, uita conſtat ex actionibus rectis ad actiones rectas præcepta perducunt, Ergo ad beatã uitã præcepta ſufficiunt. Non tamen ſemper ad actiones rectas præcepta perducunt, ſed cùm obſequens ingeniũ eſt. Aliquando fruſtra admouentur, ſi animũ opiniones obſident prauæ. Deinde etiã ſi recte faciunt, neſciunt facere ſe recte. Non poteſt enim quiſquam niſi ab initio formatus, & tota ratione compoſitus, omnes exequi numeros, ut ſciat quando oporteat, & in quantũ, & cum quo, & quemadmodũ. Quare non poteſt toto animo ad honeſta conari, ne conſtanter quidẽ, aut libenter, ſed reſpiciet, ſed hæſitabit. Si honeſta, inquit, actio ex præceptis uenit, ad beatam uitam præcepta abunde ſunt. Atqui eſt illud, ergo & hoc. His reſpondemus, Actiones honeſtas ex decretis fieri, nõ tantum præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ ſunt præceptis, contenta erit & ſapientia. Nam et hæc ars uitæ eſt, Atqui gubernatorem

bernatorem facit ille qui præcipit, ſic moue gubernaculum, ſic uela ſubmitte, ſic ſecundo uento utere, ſic aduerſo reſiſte, ſic dubium cõmunemq; tibi uẽdica. Alios quoq; artifices præcepta confirmant. Ergo ne hoc idem poterunt artifices uiuendi? Oẽs iſtæ artes circa inſtrumenta uitæ occupatæ ſunt, non circa totam uitã. Itaq; multa illas inhibent extrinſecus, & impediunt, ſpes, cupiditas. timor. Atq; hæc quæ artẽ uitæ profeſſa eſt, nulla re, quo minus ſe exerceat, uetari poteſt. Diſcutit enim impedimẽta, & tractat obſtantia. Vis ſcire quàm diſsimilis ſit aliarum artium conditio, & huius? In illis excuſatius eſt uoluntate peccare, quàm caſu, in hac maxime culpa eſt ſponte delinquere. Quod dico tale eſt. Grãmaticus non erubeſcit ſolœciſmum ſi ſciens facit, erubeſcit ſi neſciens. Medicus ſi deficere ægrum non intelligit, quantũ ad artem magis peccat, quàm ſi ſe intelligere diſsimulat. At in hac arte uiuẽdi, turpior uolentiũ culpa eſt. Adijce nunc quod artes quoq; pleræq;, imò ex omnibus liberaliſsimæ habent decreta ſua, non tantũ præcepta, ſicut medicina. Itaq; alia eſt Hippocratis ſecta, alia Aſclepiadis, alia Themiſonis. Præterea nulla ars contemplatiua ſine decretis ſuis eſt, quæ Græci uocant δόγματα, nobis uel Decreta licet appellare, uel Scita, uel Placita, quæ in geometria & in aſtronomia inuenies, Philoſophia autem & contemplatiua eſt & actiua. Spectat, ſimulq; agit. Erras enim ſi illam putas tantum terreſtres operas promittere, altius ſpirat. Totũ, inquit, mũdũ ſcrutor, nec me intra cõtuberniũ mortale cõtineo, ſuadere uobis, ac diſſuadere cõtẽta. Magna me uocãt, ſupraq; uos poſita.

Nam tibi de ſumma cœli ratione deûmq;
Diſſerere incipiam, & rerum primordia pandam
Vnde omnis natura creat res, *haurit, alitq; *auget,
Quæq; eadem rurſus natura perempta reſoluat,

Vt ait Lucretius. Sequitur ergo, ut cũ contẽplatiua ſit, habeat

decreta ſua. Quid quod facienda quoq; nemo rite obibit, niſi is, cui ratio erit tradita, quæ in quaq; re oēs officiorū numeros exequi poßit? Quos nō ſeruabit, qui in re præcepta acceperit, nō *in omne. Imbecilla ſunt per ſe, & ut ita dicā, ſine radice, quæ partibus dantur. Decreta ſunt quæ muniant, quæ ſecuritatē noſtrā, tranquillitatemq́; tueantur, quæ totā uitā, totāq́; rerū naturā ſimul contineant. Hoc intereſt inter decreta philoſophiæ & præcepta, quod inter elementa & membra. Hæc ex illis dependent, illa & horū cauſæ ſunt & *omniū. Antiqua inquit, ſapientia nihil aliud quàm facienda & uitanda præcepit. Et tunc longe meliores erāt uiri. Poſtquā docti prodierūt, boni deſunt. Simplex enim illa & aperta uirtus in obſcurā & ſolertē ſcientiā uerſa eſt, docemurq́; diſputare, nō uiuere. Fuit ſine dubio, ut dicitis, uetus illa ſapientia, cū maxime naſcens rudis, non minus quàm cæteræ artes, quarū in proceſſu ſubtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remedijs diligentibus. Nondū intantū nequitia ſurrexerat, ne tam late ſe ſparſerat. Poterant uitijs ſimplicibus, obſtare remedia ſimplicia. Nunc neceſſe eſt tanto operoſiora eſſe munimenta, quāto ualentiora ſunt quibus petimur. Medicina quondā paucarum fuit ſcientia herbarū, quibus ſiſteretur fluens ſanguis, uulnera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicē uarietatem. Nec eſt mirū, tūc illā minus negotij habuiſſe, firmis adhuc, ſolidisq́; corporibus, & facili cibo, nec per artē, uoluptatēq́; corrupto. Qui poſtquā cœpit, non ad tollendā, ſed ad iritandam famem quæri, & inuentæ ſunt mille conditurae, quibus auiditas excitaretur, quæ deſiderātibus alimēta erāt, onera ſunt plenis. Inde pallor, & neruorū uino madētiū tremor, et miſerabilior ex cruditatibus quā ex fame macies. Inde incerti labentiū pedes, & ſemper qualis in ipſa ebrietate titubatio. Inde in totā cutem humor admiſſus, diſtentusq́; uenter, dū male aſſueſcit plus capere,

*in omnem uitam.

*rationum.

pere,quàm poterat.Inde ſuffuſio luridæ bilis, & decolor uultus,tabesq́; in ſe putreſcentiũ, & retorti digiti articulis obrigeſcentibus,neruorũ ſine ſenſu iacentiũ torpor, aut palpitatio corporũ ſine intermiſsione uibrantiũ:Quid capitis uertigines dicã? Quid oculorũ auriumq́; tormenta, & cerebri æſtuantis uerminationes , & oĩa per quæ exoneramur,internis ulceribus affecta? Innumerabilia præterea febriũ genera,aliarũ impetu ſubeuntiũ,aliarũ tenui peſte repentiũ, aliarũ cũ horrore & multa membrorũ quaſſatione uenientiũ? Quid alios referã innumerabiles morbos,ſupplicia luxuriæ? Immunes erant ab iſtis malis,qui nondũ ſe delitijs ſoluerant,qui ſibi imperabant, ſibi miniſtrabant.Corpora opere ac uero labore durabant,aut curſu defatigata,aut uenatu,aut tellurem uerſantia:excipiebat illos cibos,qui niſi eſurientibus placere non poterat. Itaq; nihil opus erat,tam magna medicorũ ſupellectile,nec tot ferramentis atque pixidibus. Simplex erat ex ſimplici cauſa ualetudo, multos morbos,multa fercula fecerunt. Vide quantũ rerũ per unam gulã tranſiturarũ permiſceat luxuria , terrarũ mariſq́; uaſtatrix. Neceſſe eſt itaq; inter ſe tam diuerſa diſsideant, & hauſta male digerantur,alijs aliò nitentibus. Nec mirũ,quod incõſtans uariuſq́; ex diſcordi cibo morbus eſt,et illa ex contrarijs naturæ partibus in eundẽ cõpulſa redundãt. Inde tam nullo ægrotamus genere,quàm uiuimus. Maximus ille medicorũ & huius ſcientiæ conditor,fœminis nec capillos defluere dixit,nec pedes laborare.Atqui hæ iam capillis deſtituuntur, & pedibus ægræ ſunt.Non mutata fœminarũ natura, ſed uita eſt.Nã cũ uirorũ licentiã æquauerint, corporũ quoq; uirilium uitia æquauerunt.Non minus*peruigilant,non minus potant,& oleo & mero uiros prouocant. Aeque inuitis ingeſta uiſceribus per os reddunt, & uinũ omne uomitu * remittunt: æque niuem rodunt,ſolatiũ ſtomachi æſtuantis.Libidine uerò,*

*ſæuientiũ, *pugillãtur, *remetiũtur:

nec maribus quidē cedunt, pati natæ. Dij illas deæq; male perdāt, adeò peruerſum cōmentæ genus impudicitiæ uiros ineūt. Quid ergo mirandū eſt, maximū medicorū ac naturæ peritiſſimū, in mendacio prehēdi, cū tot fœminæ podagricæ caluæq; ſint? Beneficiū ſexus ſui uitijs perdiderūt, & quia fœminā exuerūt, dānatæ ſunt morbis uirilibus. Antiqui medici neſciebāt dare* cibum ſæpius, & uino fulcire uenas cadentes, neſciebant ſanguinē emittere, & diutinam ægrotationem balneo ſudoribusq; laxare, neſciebant crurū uinculo, brachiorumq; latētem uim, & in medio ſedentem, ad extrema reuocare. Nō erat neceſſe circūſpicere multa auxiliorū genera, cū eſſent periculorum paucißima. Nunc uerò quàm longe proceſſerunt mala ualetudinis? Has uſuras uoluptatū pendimus, ultra modum faſq; concupitarū. Innumerabiles eſſe morbos nō miraberis, coquos numera. Ceſſat omne ſtudiū, & liberalia profeßi, ſine ulla frequentia, deſertis angulis præſident. In rhetorum ac philoſophorum ſcholis ſolitudo eſt. At quàm celebres culinæ ſunt, quanta circa nepotum focos iuuentus premitur. Tranſeo puerorum infelicium greges, quos poſt tranſacta conuiuia, aliæ cubili contumeliæ expectant. Tranſeo agmina exoletorum, per nationes coloresq; deſcripta, ut eadem omnibus leuitas ſit, eadem primæ menſura lanuginis, eadem ſpecies capillorum, ne quis cui rectior eſt coma, criſpulis miſceatur. Tranſeo piſtorum turbam, tranſeo miniſtratorum, per quos ſigno dato ad inferendam cœnam diſcurritur. Dij boni quantum hominum unus uenter exercet. Quid tu illos boletos, uoluptarium uenenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam ſi præſentanei non fuerant? Quid tu illam æſtiuam niuem non putas callum iecinoribus obducere? Quid illa oſtrea inertißimam carnem, cœno ſaginatam, nihil exiſtimas limoſæ grauitatis inferre? Quid illud* Soſiorum garum, precioſam

*ſcyphum

*ſociorum

malorum

malorum piſcium ſaniem, non credis urere ſalſa tabe præcordia? Quid illa purulenta, & quæ tantũ non ab ipſo igne in os transferuntur, iudicas ſine noxa, in ipſis uiſceribus extingui? Quàm fœdi atq; peſtilentes ructus ſunt, quãtum faſtidium ſui exhalantibus crapulam ueterum. Scias putreſcere ſumpta, non concoqui. Memini *fuiſſe quondam* Aeſopi *nobilem patinam, in quã quicquid apud lautos ſolet diduci in diuerſas patinas, properans in damnum ſuũ, popina congeſſerat: ueneriæ ſpondyliq;, & oſtrea è teſtis circumciſa, quæ dentium interuentu diſtinguebantur.* Echni *torti * diſtracti ſine ullis oßibus mulli: contraxerint pituitam ſingula: congeruntur in unum: ſapor is in cœnam fit, qui fieri debet ſaturo in uentre.* Expecto *iam ut maducata ponantur. Quantulo autem hoc minus eſt, teſtas excerpere atq; oſſa, et dentiũ opera coquũ fungi.* Graue *eſt luxuriari per ſingula, oĩa ſemel & in eundem saporẽ uerſa ponantur. Quare ego ad unam rem manũ porrigam?* Plura *ueniunt ſimul.* Multorum *ferculorum ornamẽta coëant & cohæreant.* Sciant *protinus hi qui iactationẽ ex iſtis peti et gloriã aiebant, nõ oſtendi iſta, ſed cõſcientiæ dari.* Pariter *ſint quæ diſponi ſolent, iure uno perfuſa.* Nihil *interſit,* Oſtrea *echinis, ſpondyli perturbati nullis concoctiq; ponantur.* Non *eſſet confuſior uomentiũ cibus. Quomodo iſta perplexa ſunt, ſic ex iſtis non ſingulares morbi naſcuntur, ſed inexplicabiles, diuerſi, multiformes, aduerſus quos & medicina armare ſe cœpit, multis generibus, multis obſeruationibus.* Idem *de* Philoſophia *dico,* Fuit *aliquãdo ſimplicior, inter minora peccantes, & leui quoq; cura medicabiles.* Aduerſus *tantam morũ euerſionem, oĩa conanda.* Et *utinam ſic deniq; lues iſta uinceretur.* Non *priuatim ſolum, ſed publicè furimus.* Homicidia *compeſcimus, & ſingulas cædes. Quid bella, & occiſarum gentium glorioſum ſcelus?* Non *auaritia, non crudelitas modum nouit, & iſta quandiu furtim*

* *diſtricti:* al's *diſtincti*

& à ſingulis fiunt, minuſq; noxia, minuſq; monſtruoſa ſunt. Ex ſenatuſconſultis plebiſq; ſcitis ſæua exercentur, & publicè iubentur uetita priuatim: quæ cõmiſſa capite luerent: tamen quia *paludati fecêre, laudamus. Non pudet hoïes mitiſſimum genus gaudere ſanguine alterno, bella gerere, gerendaq; liberis tradere, cùm inter ſe etiam mutis ac feris pax ſit. Aduerſus tam potentem explicitumq; late furorem, operoſior Philoſophia facta eſt, & tantum ſibi uirium ſumpſit, quantum his, aduerſus quæ parabatur, acceſſerat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorẽ cibum: nõ erat animus ad frugalitatẽ magna ui reducendus, à quo paululum diſceſſerat,

*palàm

Nunc manibus rapidis opus eſt, nunc arte magiſtra.

Voluptas ab omni parte quæritur. Nullum intra ſe manet uitium. In auaritiam præceps luxuria eſt, honeſti obliuio inuaſit. Nihil turpe eſt, cuius placet pretium. Homo, ſacra res, homini iam per luſum & iocũ occiditur: & quẽ erudiri ad inferenda accipiendaq; uulnera nefas erat, is iam nudus inermis producitur, ſatiſq; ſpectaculi, & ex hoïe mors eſt. In hac ergo morum peruerſitate, deſideratur ſolito uehementius aliquid, quod mala inueterata diſcutiat: decretis agẽdum eſt, ut reuellatur penitus falſorũ recepta perſuaſio. His ſi adiunxerimus præcepta, conſolatiões, adhortationes, poterũt ualere, per ſe inefficaces ſunt. Si uolumus habere obligatos, et malis quibus iã tenentur auellere, diſcant quid malum, quid bonũ ſit. Sciant oïa præter uirtutem mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primũ militiæ uinculum eſt religio, & ſignorũ amor, & deſerendi nefas: tunc deinde facile cætera exiguntur mandanturq; ad iuſiurandũ adactis: ita in his quos uelis ad beatam uitam perducere, prima fundamenta iacienda ſunt, et inſinuanda uirtus. Huius quadam ſuperſtitione teneantur, hanc ament, cum hac uiuere uelint, ſine hac nolint. Quid ergo? Nõ quidam

ſine

*ſine *inſtructione ſubtili euaſerunt probi, magnosq́; profectus aſſecuti ſunt, dum nudis tantũ præceptis obſequuntur? Fateor, ſed felix ingenium illis fuit, et ſalutaria in tranſitu rapuit. Nam ut dij immortales nullam didicere uirtutem, cũ omni editi, & pars naturæ eorũ eſt eſſe bonos: ita quidã ex hominibus egregiam ſortiti indolem, in ea quæ tradi ſolent perueniũt ſine longo magiſterio, & honeſta complexi ſunt cum primum audierunt. Vnde iſta tam rapacia uirtutis ingenia, uel ex ſe fertilia? At illis aut hebetibus & obtuſis, aut mala conſuetudine obſeſſis diu, rubigo animorũ effricanda eſt. Cæterum ut illos in bonum pronos, citius educit ad ſumma, & hos imbecilliores adiuuabit, malisq́; opinionibus extrahet, qui illis Philoſophiæ placida tradiderit, quæ quã ſint neceſſaria ſeculo uideas. Quædam inſident nobis, quæ nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec hæc audacia reprimi poteſt, nec illa inertia ſuſcitari, niſi cauſæ eorum eximantur, falſa admiratio, falſa formido. Hæc nos quamdiu poßident, dicas licet, hoc patri præſtare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hoſpitibus, tentantem auaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum eſſe, diſſuadebit timor. Sciet pro amicis deſudandum eſſe ad extremũ uſq; ſudorem, ſed delitiæ uetabunt. Sciet in uxorem grauißimũ eſſe genus iniuriæ pellicem, ſed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, niſi prius amoueris obſtantia præceptis: non magis, quã proderit arma in conſpectu poſuiſſe, propiusq́; admouiſſe, niſi uſuræ manus expediũtur: ut ad præcepta quæ damus, poßit animus ire, ſoluendus eſt. Putemus aliquem facere quod oportet, non faciet aßidue, non faciet æqualiter, neſcit enim quare faciat. Aliqua uel caſu uel exercitatione exibunt recta: ſed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta eſſe quæ fecit. Non promittet ſe talem in perpetuum, qui caſu bonus eſt. Deinde præſtabunt tibi fortaſſe

*inſtitutione

præcepta, ut quod oportet facias, non præſtabũt, quemadmodum oportet, et ſi hoc non præſtant, ad uirtutẽ non perducũt. Faciet quod oportet monitus. Concedo, *Sed id parũ eſt, quoniã quidem nõ in facto laus eſt, ſed in eo quemadmodum fiat.* Quid *eſt cœna ſumptuoſa flagitioſius, & equeſtrem cenſum conſumente?* Quid *tam dignũ cenſoria nota, ſi quis (ut iſti ganeones loquuntur) ſibi hæc & genio ſuo præſtet? & toties tamen ſeſtertio adijciales cœnæ frugaliſſimis uiris conſtiterunt.* Eadem *res ſi gulæ datur, turpis eſt: ſi honori, reprehenſionem effugit.* Non *enim luxuria, ſed impenſa ſolennis eſt.* Mullum *ingentis formæ (quare autẽ non pondus adijcio & aliorũ gulam irito? quatuor pondo & ad ſelibrã fuiſſe aiebant)* Tyberius Cæſar *miſſum ſibi, cũ in macellũ deferri & uenire iuſſiſſet:* Amici, *inquit, omina fallunt, niſi iſtũ mullũ, aut* Apitius *emerit, aut* Publius Octauius. Vltra *ſpẽ illi coniectura proceſſit.* Licitati *ſunt.* Vicit Octauius, *et ingentem conſecutus eſt inter ſuos gloriam, cum quinque ſeſtertijs emiſſet piſcem quem* Cæſar *uẽdiderat, ne* Apitius *quidem emerat.* Numerare *tantũ* Octauio *fuit turpe, non illi qui emerat, ut* Tyberio *mitteretur: quanquam illum quoq; reprehenderim.* Admiratus *eſt rem, qua putauit* Cæſarẽ *dignum.* Amico *ægro aliquis aſſidet, probamus.* At *hoc ſi hæreditatis cauſa facit,* Vultur *eſt, cadauer expectat.* Eadem *aut turpia ſunt, aut honeſta.* Refert *quare, aut quemadmodum fiant.* Omnia *autem honeſtè fient, ſi honeſto nos addixerimus, idq; unum in rebus humanis bonũ iudicauerimus, quæq; ex eo ſunt, cætera in diem bona ſunt.* Ergo *infigi debet perſuaſio ad totam pertinens uitam.* Hoc *eſt quod decretum uoco.* Qualis *hæc perſuaſio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur.* Qualia *autem hæc fuerint, talis uita erit.* In *particulas ſuaſiſſe, totum ordinanti parum eſt.* Marcus Brutus *in eo libro, quem* Περὶ καθήκοντος *inſcripſit, dat multa præcepta & parentibus*

id eſt, de officio.

bus & liberis & fratribus, hæc nemo faciet quemadmodum
debet niſi habuerit, quo perferat. Proponamus oportet finem
ſummi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum noſtrum
dictumq́; reſpiciat, ueluti nauigantibus ad aliquod ſydus diri-
gendus eſt curſus. Vita ſine propoſito uaga eſt. Quod ſi utique
proponendum eſt, incipiunt neceſſaria eſſe decreta. Illud pu-
to concedes, nihil eſſe turpius dubio, & incerto ac timido, pe-
dem modò referente, modò producente. Hoc in omnibus rebus 3 4
*accidet nobis, niſi eximantur quæ *reprendunt animos ac de-* *repellunt
*tinent, & *præconari totos uetant.* Quomodo ſint dij colendi, *percontari
ſolet præcipi. Accendere aliquem lucernas ſabbatis prohibea-
mus, quoniam nec lumine dij egent, & ne homines quidem de-
lectantur fuligine. Vetemus ſalutationibus matutinis fungi, &
foribus aſſidere templorum: humana ambitio, iſtis officijs ca-
pitur, Deum colit, qui nouit. Vetemus lintea & ſtrigiles Ioui
ferri, & ſpeculum tenere Iunoni. Non querit miniſtros Deus.
Quid ni? ipſe humano generi miniſtrat. Vbique & omni-
bus præſto eſt. Audiat licet, quemadmodum ſeruire in ſa-
crificijs debeat, quàm procul reſilire à moleſtis ſuperſtitioni-
*bus, nunquam ſatis *perfectum erit, niſi qualem debet* Deum *profectum:
mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, benefi- aliâs, perſpe-
cia gratis dantem. Quæ cauſa eſt dijs beneficiendi? natura. ctum
Errat, *ſi quis putat illos nocere uelle.* Non poſſunt. Nec acci-
pere iniuriam queunt, nec facere. Lædere etenim lædiq́; con-
iunctum eſt, Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos
periculo exemit, nec periculoſos quidẽ fecit. Primus eſt deorũ
cultus, deos credere, Deinde reddere illis maieſtatẽ ſuã, redde-
re bonitatẽ, ſine qua nulla maieſtas eſt. Scire illos eſſe qui præ-
ſident mundo, qui uniuerſa ut ſua tẽperant, qui humani gene-
ris tutelam gerunt, interdum curioſi ſingulorum. Hi nec dant
malum, nec habent. Cæterùm caſtigant quoſdam & coërcent,

& irrogant pœnas, & aliquādo ſpecie boni puniunt. Vis deos propitiare? Bonus eſto. *Satis illos coluit, quiſquis imitatus eſt.* Ecce altera quæſtio, quomodo hominibus ſit utendū. Quid agimus? quæ damus præcepta? Vt parcatur ſanguini humano? Quantulum eſt ei non nocere, cui debeas prodeſſe? Magna ſcilicet laus eſt, ſi homo māſuetus homini eſt. Præcipiemus ut naufrago manū porrigat, erranti uiā monſtret, cum eſuriente panē ſuum diuidat? Quando omnia quæ præſtanda ſunt ac uitanda, dicam, cum poßim breuiter, hanc illi formulā humani officij tradere? Omne hoc quod uides, quo diuina atq; humana cō cluſa ſunt, unū eſt, membra ſumus corporis magni. Natura nos cognatos ædidit, cum ex iiſdem & in eadē gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuū, & ſociabiles fecit. Illa æquum iuſtumq; compoſuit. Ex illius conſtitutione miſerius eſt nocere quàm lædi. Ex illius imperio paratæ ſunt* iuuantis manus. Iſte uerſus & in pectore & ore ſit, Homo ſum, humani nihil à me alienum puto.* Habeamus, in cōmune nati ſumus. Societas noſtra lapidū fornici ſimillima eſt, quæ caſura niſi inuicem obſtarent, hoc ipſo ſuſtinetur. Poſt deos homineſq;, diſpiciamus quomodo rebus ſit utendum. In ſuperuacuū præcepta iactauimus, niſi illud præceſſerit, qualem de quaq; re habere debeamus opinionē, de paupertate, de diuitijs, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio. Aeſtimemus ſingula, fama remota, & quæramus quid ſint, non quid uocētur. Ad uirtutes tranſeamus: præcipiet aliquis, ut prudentiā magni æſtimemus, ut fortitudinem cōplectamur, temperantiā amemus, iuſtitiā, ſi fieri poteſt, propius etiā quàm cæteras nobis applicemus, Sed nihil agetur, ſi ignoramus, quid ſit uirtus, Vna ſit, an plures, ſeparatæ, an annexæ. An qui unā habet, & cæteras habeat, quomodo inter ſe differant. Non eſt neceſſe fabro de fabrica quærere, quod eius initium, quis uſus ſit, non magis quàm pantomimo de arte ſaltandi.

*iuuādis: al's ad iuuādum

*Coëamus,

tandi. Omnes iſtæ artes ſe ſciunt, nihil deeſt. Nõ enim ad totam pertinent uitam. Virtus & aliorum ſcientia eſt, & ſui, diſcendum de ipſa eſt, ut in ipſa uoluntas diſcatur. Actio recta non erit, niſi recta fuerit uoluntas. Ab hac enim eſt actio. Rurſus uoluntas nõ erit recta, niſi habitus animi rectus fuerit. Ab hoc enim eſt uoluntas. Habitus porrò animi non erit in optimo, niſi totius uitæ leges perceperit, & quid de quoq; iudicandum ſit, exegerit, niſi res ad uerum redegerit. Non contingit tranquillitas, niſi immutabile certumq; iudiciũ adeptis. Cæteri decidũt ſubinde, & reponuntur, & inter omiſſa appetitaq; alternis fluctuantur. Cauſa uiſq; iactationis eſt, quod nihil liquet, in certiſſimo regimine utentibus, fama. Si uis eadẽ ſemper uelle, uera oportet uelis. Ad uerũ ſine decretis non peruenitur, continent uitam. Bona & mala, honeſta & turpia, iuſta & iniuſta, pia & impia. Virtutes uſuſq; uirtutũ, rerum cõmodarum poſſeſſio, exiſtimatio ac dignitas, ualetudo, uires, forma, ſagacitas ſenſuum, hæc omnia æſtimationem deſiderant, ſcilicet *quantũ cuiq; in cenſum deferendũ ſit. Falleris enim, & pluris quædam quàm ſunt, putas, Adeoq; falleris, ut quæ maxima inter nos habentur, diuitiæ, gratia, potentia, ſeſtertio nummo æſtimanda ſint. Hoc neſcies, niſi conſtitutionẽ ipſam, qua iſta inter ſe æſtimantur, inſpexeris. Quemadmodũ folia uirere per ſe nõ poſſunt, ramum deſiderant, cui inhæreant, ex quo trahant ſuccum ſic iſta præcepta ſi ſola ſunt, marcent, infigi uolunt ſectæ. Præterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipſo confirmari illa quo tolluntur. Quid enim dicũt, præceptis ſatis uitam explicari, ſuperflua eſſe decreta ſapientiæ, id eſt, dogmata? Atqui hoc ipſum quod dicunt decretum eſt, tam hercule, quàm ſi nũc ego dicerem recedendũ eſſe à præceptis ſuperuacuis ſine decretis: in hæc ſola ſtudium cõferendum, hoc ipſo quo negarem curanda eſſe præcepta, præciperem. Quædam admonitionem

* quanti quicq;

phil

philoſophiæ deſiderant, quædam probationem: & quidē multa, quia inuoluta ſunt, uix ſumma diligētia ac ſumma ſubtilitate aperiuntur. Si probationes neceſſariæ ſunt, & decreta, quæ ueritatē argumentis colligunt. Quædam aperta ſunt, quædam obſcura. Aperta, quæ ſenſu compræhenduntur, quæ memoria: Obſcura, quæ extra hæc ſunt. Ratio autē non impletur manifeſtis. Maior eius pars pulchriorq́; in occultis eſt. Occulta probationem exigunt, probatio nō ſine decretis eſt, neceſſaria ergo decreta ſunt. Quæ res cōmunem ſenſum facit, eadē perfectum, certarum rerum perſuaſio, ſine qua omnia in animo natant. Neceſſaria ergo ſunt decreta, quæ dant animis inflexibile iudicium. Deniq; cū monemus aliquē, ut amicum eodē habeat loco quo ſe, ut ex inimico cogitet poſſe fieri amicū, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odiū, adijcimus iuſtum & honeſtum. Iuſtum autē honeſtumq́; decretorū noſtrorum cōtinet ratio. Ergo hæc neceſſaria eſt, ſine qua nec illa ſunt. Sed utraq; iungamus. Namq; & ſine radice inutiles rami ſunt, & ipſæ radices his quæ genuere adiuuantur. Quantum utilitatis manus habeat, neſcire nulli licet, apertè iuuant. Cor illud quo manus uiuunt, ex quo impetū ſumunt, quo mouētur, latet. Idem dicere de præceptis poſſum, aperta ſunt, decreta uerò ſapientiæ in abdito. Sicut ſanctiora ſacrorū tantum initiati ſciunt, ita in philoſophia, arcana illa admiſsis receptisq́; in ſacra oſtenduntur. At præcepta & alia huiuſmodi, prophanis quoq; nota ſunt. Poſidonius non tantum præceptionē (nihil enim nos hoc uerbo uti prohibet) ſed etiam ſuaſionem, & conſolationem, & exhortationē neceſſariam iudicat. His adijcit Aetologiam, quā cur ita dicere non audeamus, cùm Grammatici cuſtodes Latini ſermonis ſuo iure ita appellent, nō uideo. Ait utilem futuram eſſe deſcriptionem cuiuſq; uirtutis. Hanc Poſidonius Aetologiā uocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, ſigna cuiuſq; uirtutis

&

& uitij ac notas reddentẽ,quibus inter ſe ſimilia diſcriminentur.Hæc res eandem uim habet quā præcipere.Nam qui præcipit,dicit.Illa facies,ſi uoles tẽperans eſſe. Qui deſcribit,ait, tẽperans eſt,qui facit illa,qui illis abſtinet.Quæris quid interſit? Alter præcepta uirtutis dat,alter exẽplar. Deſcriptiones has,&(ut publicanorũ utar uerbo)ἐικονισμοὺς,ex uſu eſſe cõſiteor.Proponamus laudanda,inuenietur imitator.Putas utile tibi dari argumẽta,per quæ intelligas nobilẽ equum, ne fallaris empturus,ne operā perdas in ignauo.Quāto hoc utilius eſt,excellẽtis animi notas noſſe,quas ex alio in ſe trāsferre pmittitur.

Continuò pecoris generoſi pullus in aruis
Altius ingreditur,& mollia crura reponit.
Primus inire uiam,& fluuios tentare minaces
Audet,& ignoto ſeſe committere ponto:
Nec uanos horret ſtrepitus,illi ardua ceruix,
Argutumq́; caput,breuis aluus,obeſaq́; terga.
Luxuriatq́; toris animoſum pectus honeſti
Spadices,glauciq́;:color deterrimus albis
Et giluo:tum ſiqua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit,micat auribus,& tremit artus,
Collectumq́; premens uoluit ſub naribus ignem.

Dum aliud agit , Vergilius noſter deſcribit uirum fortem. Ego certè non aliam imaginẽ magno uiro dederim,ſi mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuilium impauidus, & primus inceſſens,admotos iam exercitus alpibus,ciuiliq́; ſe bello ferens obuium,non alium illi aßignauerim uultum , non alium habitum : altius certè nemo ingredi potuit,quàm qui ſimul contra Cæſarem Pompeiumq́; ſe ſuſtulit , & alijs Cæſarianas opes,alijs Pompeianas fouentibus,utrumq́; prouocauit, oſtenditq́; aliquas eſſe R.P.partes.Nam parum eſt in Catone dicere,nec uanos horret ſtrepitus.Quid ni, cũ ueros uicinosq́;

non

*non horreat? Cum cõtra decem legiones & Gallica auxilia, & mixta Barbarica arma ciuilibus, uocẽ liberã mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, ſed omnia experiatur, honeſtius in ſeruitutem caſura, quàm itura? Quãtum in illo uigoris ac ſpiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ eſt? Scit ſe unum eſſe, de cuius ſtatu non agatur. Non enim quæri, an liber Cato, ſed an inter liberos ſit. Inde periculorum gladiatorumq́; contemptus. Libet admirantem inuictam conſtantiam uiri, inter publicas ruinas nõ labantis, dicere, Luxuriatq́; toris animoſum pectus. Proderit non tantum quales eſſe ſoleant boni uiri dicere, formamq́; eorum & lineamenta deducere, ſed quales fuerint, narrare, & exponere Catonis illud ultimum ac fortiſsimum uulnus, per quod libertas amiſit animã, Lælij ſapientiam, & cũ ſuo Scipione concordiã, Alterius Catonis domi foriſq́; egregia facta, Tuberonis ligneos lectulos cùm in publicũ ſternerentur, hædinasq́; pro ſtragulis pelles, & ante ipſius Iouis cellam propoſita conuiuijs uaſa fictilia: quid aliud? paupertatem in capitolio conſecrare, Vt nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inſeram, hoc parum credimus? Cenſura fuit illa, non cœna. O' quàm ignorant homines cupidi gloriæ quid illa ſit, aut quemadmodum petenda. Illo die populus Romanus multorum ſupellectilem ſpectauit, unius miratus eſt. Omnium illorum aurum argentumq́; fractum eſt, * & in milites conflatum, At omnibus ſeculis Tuberonis fictilia durabunt. Vale.*

**et in uile æs conflatum,*

ANNOTAT. IN LIB. XV.
EPISTOLA XCVI.

1 Veneriæ ſpondyliq́;. Quid ſibi uelit illa uox ueneriæ, nondum quiui depræhendere, non ſuffragantibus exemplaribus, quæ ferè conſentiunt. Viuerras in delitiis fuiſſe non legi, & hic piſcium tantum fit mentio. An murenæ legendum ſit, neſcio. Ariſtoteles inter gene-

ra piſcium refert ſphyrænam. Theodorus uertit malleolum, fieri poteſt, ut hæc uox ignota deprauata fuerit in ueneriam, aut aliam huic ſimilem. Nam uarie habetur.

2 Echinis totam diſtractiq; ſine ullis oſsibus nulli conſtrauerũt. Piget eſſe picta, ſingula coquuntur in urna ſaporis. Sic habebat æditio prior. Aliud exemplar habebat, Echini torti diſtractiq; ſine ullis oſsibus multis contraxerunt pituitam. Aliud conſentiebat, niſi quod pro multis habebat mulli. In aliis alia atq; alia erat lectio, ſed nulla quam totam probares. Itaq; diuinandum eſt, quod in eruditis autoribus, nimium crebro accidit. Vide num ſic legendum, Spondylique & oſtrea, eatenus circũciſa qua eduntur, interuenientibus diſtinguebantur echinis. Totam diſtracti ſine ullis oſsibus mulli conſtrauerant. Piget eſſe ſingula, cogũtur in unum ſapores, ut piget eſſe, ſit pro piget comedere. Vox, picta, uidetur ſupereſſe. Enarrator quiſpiã ſupra ſingula adiecerat dicta, id alius uertit in picta, aut ſi quid ad rem facit, elixa legendum arbitror. Exiſtimo me propemodum totam lectionem diuinaſſe.

3 Quæ rependunt. Alii, quæ impediunt: reprendunt pro reuocãt legendum cenſeo.

4 Et præconari totos uetent. Arbitror legendum, perconari pro perficere ſiue pertendere.

LVCII ANNAEI
SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. XVI.

EPIST. XCVII. Aſſentiendum eſſe fatorum decretis.

TANTVM *tu indignaris aliquid, aut quereris, & non intelligis nihil eſſe in iſtis mali, niſi in hoc unum, quod indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto uiro miſerũ niſi aliquid eſſe in rerum natura, quod putet miſerũ. Non ferã me, quo die aliquid ferre non potero. Male ualeo, pars fati eſt. Familia decubuit, fœnus offẽndit, domus crepuit. Damna, uulnera: labores, metus incurrerũt. Solet fieri,*

K *hoc*

*hoc parum eſt, debuit fieri, decernuntur iſta, non accidunt. Siquid credis mihi, intimos affectus meos tibi cũ maxime detego, in omnibus quæ aduerſa uidentur & dura, ſic formatus ſum.*Non *pareo deo, ſed aſſentior:ex animo illũ, non quia neceſſe eſt, ſequor.*Nihil *unquã mihi incidet quod triſtis excipiã, quod malo uultu, nullũ tributũ inuitus conferã.*Omnia *autẽ ad quæ gemimus, quæ expaueſcimus, tributa uitæ ſunt.* Horũ *mi Lucili, nec ſperaueris immunitatem, nec petieris.*Veſicæ *te dolor inquietauit,*Epulæ *uero erunt parũ dulces, detrimenta cõtinua, propius accedam, de capite timuiſti.* Quid *tu neſciebas hæc te optare, cũ optares ſenectutẽ?* Omnia *iſta in longa uita ſunt, quomodo in longa uia & puluis, & lutũ, & pluuia.* Sed *uolebã uiuere, carere tamẽ incõmodis omnibus.* Tam *effœminata uox uirũ dedecet.* Videris *quemadmodũ hoc uotũ meum excipias.*Ego *illud magno animo, non tantũ bono facio.*Neque *dij, neq; deæ faciant, ut te fortuna in delitijs habeat.*Ipſe *te interroga, ſi quis poteſtatẽ tibi* Deus *faciat, utrũ uelis uiuere in macello, an in caſtris.*Atqui *uiuere mi* Lucili *militare eſt.*Itaq; *hi qui iactantur, & per operoſa atq; ardua ſurſum atq; deorſum eunt, & expeditiones periculoſiſsimas obeũt, fortes uiri ſunt, primoresq́; caſtrorum.*Iſti *quos publica quies, alijs laborantibus molliter habet,* * *turturillæ ſunt, tuti contumeliæ cauſa.* Vale.

*Tutilinæ

EPIST. XCVIII. Vitia hominum eſſe, non temporũ. Et quod praua conſuetudo lætam inuerecundiam induxerit criminibus, quæ ſecundum naturam conſcientiæ tuta eſſe non poſſunt.

ERras *mi* Lucili, *ſi exiſtimas noſtri ſeculi eſſe uitium, luxuriã & negligentiã boni moris, & alia quæ obijcit ſuis quiſq; temporibus.*Hominũ *ſunt iſta, non temporũ.*Nulla *ætas uacauit à culpa.* Et *ſi æſtimare licentiã cuiuſq; ſeculi incipias, pudet dicere,* Nunquã *apertius quàm corã* Catone *peccatum eſt.*

eſt. Credat aliquis pecuniam eſſe uerſatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulteriũ, quod cũ Cæſaris uxore in *aperto cõmiſerat, uiolata religione eius ſacrificij, quod pro populo fieri dicitur, ſic ſubmotis extra *conſpectũ omnibus uiris, ut picturæ quoq; maſculorũ animaliũ contegantur. Atqui dati iudicibus nummi ſunt, & quod hac etiamnũ pactione turpius eſt, ſtupra inſuper matronarũ & adoleſcentulorũ nobiliũ ſalarij loco exacta ſunt. Minus crimine, quàm abſolutiõe, peccatum eſt. Adulterij reus adulteria diuiſit, nec ante fuit de ſalute ſecurus quàm ſimiles ſui iudices ſuos reddidit. Hæc in eo iudicio facta ſunt, in quo (ſi nihil aliud) Cato teſtimoniũ dixerat: ipſa ponam uerba Ciceronis, quia res fidẽ excedit. Accerſiuit ad ſe, promiſit, intercesſit, dedit, Iam uerò ò dij boni rem perditã, etiã noctes *ſcortorũ mulierũ atq; adoleſcẽtulorũ nobilium introductiones, nõnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non uacat de precio quæri, plus in acceſsionibus fuit. Vis ſeueri illius uxorẽ? Dabo illã. Vis diuitis? huius quoq; tibi præſtabo concubitũ. Adulterium ubi feceris, damna. Illa formoſa quã deſideras ueniet, illius tibi noctem promitto, nec differo. * Intra comparandi rationẽ fides promiſsi mei ſtabit. Plus eſt diſtribuere adulteria, quàm facere. Illud eſt matribus familiæ denuntiare, hoc illudere. Hi iudices Clodiani à ſenatu petierant præſidiũ, quod nõ erat niſi dãnaturis neceſſariũ, & impetrauerant, Itaq; elegãter illis Catulus, abſoluto reo, quid uos, inquit, præſidium à nobis petebatis? An ne nummi uobis eriperẽtur? Inter hos tamẽ iocos impune tulit ante iudiciũ adulter, in iudicio leno, qui damnationẽ peius effugit, quã meruit. Quicquã fuiſſe corruptius illis moribus credis, quibus libido non ſacris inhiberi, nõ iudicijs poterat? quibus in ea ipſa quæſtione quæ extra ordinẽ ſenatuſcõſulto exercebatur, plus quã quærebatur admiſſum eſt? Quærebatur an poſt adulteriũ ali-

*operto
*conſceptum
*ſenatoriarum: aliàs, certarum.
*citra cõpe-rẽdinationẽ

quis poſſet tutus eſſe, apparuit ſine adulterio tutũ eſſe nõ poſſe. Hoc inter Pompeiũ & Cæſarẽ, inter Ciceronẽ Catonẽq; cõmiſſum eſt. Catonẽ inquã illum, quo ſedente negatur populus
1 permiſiſſe ſibi poſtulare florales iocos, *nudandarũ meretricum. Si credis ſpectaſſe tunc ſeuerius homines quàm iudicaſſe. Et fient, & facta iſta ſunt. Et licentia urbiũ, aliquando diſciplina metuq;, nunquã ſponte conſidet. Non eſt itaq; quod credas, nunc plurimũ libidini permiſſum eſſe, legibus minimum. Longe enim frugalior hæc iuuentus, quã illa eſt, cũ reus adulteriũ apud iudices negaret, iudices apud reũ confiterẽtur, cùm ſtuprũ cõmitteretur rei iudicandi cauſa, cùm Clodius iiſdẽ uitijs gratioſus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipſa cauſæ dictione: credat hoc quiſquã? qui damnabatur uno adulterio, abſolutus eſt multis. Omne tẽpus Clodios, non omne Catões feret. Ad deteriora faciles ſumus, quia nec dux poteſt, nec comes deeſſe, & res etiã ipſa ſine duce, ſine comite procedit, non pronũ iter eſt tantum ad uitia, ſed præceps. Et, quod pleroſq; inemendabiles facit, omniũ aliarũ artiũ peccata, artificibus pudori ſunt, offenduntq; deerrantem. Vitæ peccata delectant. Nõ gaudet nauigio gubernator euerſo, nõ gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, ſi patroni culpa reus cecidit, At cõtra omnibus crimen ſuum uoluptati eſt. Lætatur ille adulterio, in quod iritatus eſt ipſa difficultate: lætatur ille circumſcriptione furtoq;: nec antè illi culpa, quàm culpæ fortuna diſplicuit, id praua conſuetudine euenit. Alioqui ut ſcias ſubeſſe animis, etiã in peßima abductis, boni ſenſum: nec ignorari turpe, ſed negligi: omnes peccata dißimulant, & quãuis feliciter ceſſerint, fructu illorũ utuntur, ipſa ſubducunt. At bona conſcientia prodire uult & cõſpici, Ipſas nequitia tenebras timet. Eleganter itaq; ab Epicuro dictum puto, Poteſt nocenti cõtingere ut lateat, latendi fiducia non poteſt. Aut ſi hoc modo melius

*nudarum mulierum.

lius hunc explicari poſſe iudicas ſenſum, Ideo non prodeſt latere peccantibus, quia latendi etiam ſi* facultatem habēt, fiduciam non habent. Ita eſt, tuta ſcelera eſſe, ſecura non poſſunt. Hoc ego repugnare ſectæ noſtræ, ſi ſic expediatur, nō iudico. Quare? quia prima illa & maxima peccātiū eſt pœna peccaſſe. Nec ullū ſcelus, licet illud fortuna exornet muneribus ſuis, licet tueatur ac uindicet, impunitū eſt, quoniā ſceleris in ſcelere ſupplicium eſt. Sed nihilominus & hæc et illa ſecundæ pœnæ premunt ac ſequuntur, timere ſemper & expaueſcere, & ſecuritati diffidere. Quare ego hoc ſupplicio nequitiam liberē? Quare non ſemper illam in ſuſpenſo relinquam? Illic diſſentiamus cum Epicuro, ubi dicit nihil iuſtū eſſe natura, & crimina uitanda eſſe, quia uitari metus nō poſsit. Hic conſentiamus, mala facinora conſcientia flagellari, & plurimū illi tormētorū eſſe, eo quod perpetua illā ſolicitudo urget, ac uerberat, quod ſpōſoribus ſecuritatis ſuæ non poteſt credere. Hoc enim ipſum argumentū Epicuri eſt, natura nos à ſcelere abhorrere, quod nulli nō etiā inter tuta timor eſt. Multos fortuna liberat pœna, metu neminē. Quare? quia infixa nobis eius rei auerſatio eſt, quam natura damnauit. Ideo nunquā fides latendi fit etiam latentibus, quia coarguit illos conſcientia, & ipſos ſibi oſtendit. Proprium autē eſt nocentiū trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa ſcelera legem* & iudicem effugiunt, & ſcripta ſupplicia, niſi illa naturalia & grauia de præſentibus ſoluerent, & in locum* patientiæ timor cederet. Vale.

*felicitatem

*& uindicē

*pœnitentiæ

EPIST. XCIX. Qualiter aduerſus fortunæ duritiam componendus eſt animus.

NVnquam credideris felicem quenquam eſſe ea felicitate ſuſpenſum quæ fragilibus innititur, qui aduentitio lætus eſt. Exibit gaudium quod intrauit. At illud ex ſe ortū, fidele, firmūq; eſt, et creſcit, et ad extremū uſq; proſequitur. Cætera

quorũ admiratio eſt uulgo, in diem bona ſunt. Quid ergo? non uſui ac uoluptati eſſe poſſunt? Quis negat? Sed ita, ſi illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quæ fortuna intuentur, ita fructifera ac iucunda fiunt, ſi quis habens illa, ſe quoq; habet, nec in rerum ſuarũ poteſtate eſt. Errant enim mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunã. Materiam dat bonorũ ac malorũ, & initia rerum apud nos in malum bonum'ue exiturarũ. Valentior enim omni fortuna animus eſt, in utranq; partẽ ipſe res ſuas ducit, beatæq́; ac miſeræ uitæ ſibi cauſa eſt. Malus animus oĩa in malũ uertit, etiam quæ cum ſpecie optimi uenerãt. Rectus atq; integer corrigit praua fortunæ, & dura atq; aſpera, ferendi ſcientia mollit, idemq́; & ſecunda grate excipit modeſteq́;, & aduerſa conſtanter atq; fortiter. Qui licet prudens ſit, licet exacto faciat cũcta iudicio, licet nihil ſupra uires ſuas tentet, nõ contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunæ poſitũ, niſi certus aduerſus incerta eſt. Siue alios obſeruare uolueris (liberius enim inter aliena iudiciũ eſt) ſiue teipſum fauore ſepoſito, & ſenties hoc & cõfiteberis, nil ex his optabilibus & charis, utile eſſe, niſi te contra leuitatem caſus, rerumq́; caſum ſequentiũ, inſtruxeris, niſi illud frequenter & ſine querela inter ſingula damna dixeris, Dijs aliter uiſum eſt. Imò mehercule (ut carmen fortius ac iuſtius *repetam) quò aĩm tuum magis fulcias, hoc dicito quoties aliquid aliter quàm cogitabas euenerit, Dij melius. Sic compoſito nihil accidet: ſic autem cõponetur, ſi quid humanarũ rerum uarietas poſſit, cogitauerit, antequam ſenſerit. Si & liberos, coniugem atq; patrimoniũ, ſic habuerit, tanquam non utiq; ſemper habiturus, et tanquã nõ futurus ob hoc miſerior, ſi habere deſierit. Calamitoſus eſt animus futuri anxius. et ante miſerias miſer, qui ſolicitus eſt, ut ea quibus delectatur, ad extremum uſq; permaneant. Nullo enim tẽpore conquieſcet, & expecta

*amputem

pectatione futuri, præſentia, quibus frui poterat, amittet. In *æquo eſt autẽ dolor amiſſæ rei, & timor amittendæ.* Nec ideo *præcipio tibi negligentiã.* Tu *uerò metuenda declina, & quicquid conſilio proſpici poteſt, proſpice.* Quodcunq; *læſurũ eſt, multo antequã accidat, ſpeculare & auerte.* In hoc *ipſum tibi plurimũ conferet fiducia, & ad tolerandũ omnino obfirmata mens.* Poteſt *fortunã cauere, qui poteſt ferre.* Certe in *ranquillo nõ tumultuatur.* Nil *eſt nec miſerius nec ſtultius, quàm ſemper timere.* Quæ *iſta dementia eſt malum ſuũ antecedere?* Deniq; *ut breuiter includã, quod ſentio, & iſtos* **ſacagios, ac ſibi moleſtos deſcribam tibi, tam intẽperãtes in ipſis miſerijs ſunt, quã ante illas.* Plus *dolet quã neceſſe eſt, qui ante dolet quã neceſſe ſit.* Eadẽ *enim infirmitate dolorẽ nõ æſtimat, qua nõ expectat.* Eadẽ *intemperãtia fingit ſibi perpetuã felicitatẽ ſuã, fingit ſibi creſcere debere quæcũq; contigerunt, nõ tantũ durare: et oblitus* **fati quo humana iactantur, ſibi uni fortuitorũ conſtãtiam ſpondet.* Egregiè *itaq; uidetur mihi* Metrodorus *dixiſſe in ea epiſtola, qua ſororem, amiſſo optimæ indolis filio, alloquitur.* Mortale *eſt oẽ mortaliũ bonũ: de his loquitur bonis, ad quæ cõcurritur.* Nã *illud uerum bonũ nõ moritur, certũ eſt ſempiternumq; ſapiẽtia & uirtus, hoc unũ cõtingit immortale mortalibus.* Cæterùm *tam improbi ſunt, tamq; obliti quò eant, quò illos ſinguli dies* **turbẽt, ut mirẽtur aliquid ipſos amittere, amiſſuri uno die oĩa.* Quicquid *eſt, cui dominus inſcriberis, apud te eſt, tuũ non eſt.* Nihil *firmũ infirmo, nihil fragili æternũ & inuictũ eſt, tam neceſſe eſt perire quã perdere: et hoc ipſum ſi intelligimus, ſolatiũ eſt, æquo aĩo perdere, quod perdẽdũ eſt.* Quid *ergo aduerſus has amiſsiones auxilij inuenimus?* Hoc, *ut memoria teneamus amiſſa, nec cum ipſis fructũ excidere patiamur, quẽ ex illis percepimus.* Habere *eripitur, habuiſſe nunquã.* Peringratus *eſt, qui cũ amiſerit, pro accepto nihil debet.* Rem *nobis*

*Satageos, à ſatagendo: ſicut abigeos.

**huius petauri quo huma.*

**trudant: alſ trahant,*

eripit caſus,uſum fructumq; apud nos relinquit,quem nos iniquitate deſiderij perdidimus. Dic tibi, *ex iſtis quæ terribilia uidentur,nihil eſt inuictū. Singula uicere iam multi,ignem Mutius, crucē Regulus, uenenū Socrates,exiliū Rutilius,mortem ferro adactam Cato.Et nos uincamus aliquid.Rurſus iſta,quæ ut ſpecioſa & felicia trahūt uulgū,à multis & ſæpe contēpta ſunt.Fabricius diuitias imperator reiecit,cēſor notauit,Tubero paupertatē & ſe dignam et capitolio iudicauit,cū fictilibus in publica cœna uſus, oſtendit debere his hoīem eſſe contentū, quibus dij etiamnū uterentur.* Honores repulit pater Sextius, *qui ita natus ut* R.P. *deberet capeſſere,latum clauum diuo Iulio dante, non recipit.* Intelligebat enim quod dari poſſet, & *eripi poſſe.* Nos quoq; *aliquid ex his faciamus animoſe.Sumus inter exēpla,quare deficimus? Quare deſperamus? Quicquid fieri potuit,poteſt.* Nos *modo purgemus aīm,ſequamurq; naturam,à qua aberranti cupiēdum timendumq; eſt, & fortuitis ſeruiendū.Licet reuerti in uiam,licet in integrū reſtitui.Reſtituamur,ut poßimus dolores,quocūq; modo corpus inuaſerint, perferre,& fortunæ dicere,Cum uiro tibi negotiū eſt,Quære quem uincas.* His *ſermonibus, & his ſimilibus, lenitur illa uis ulceris,quā opto mehercule mitigari,& aut ſanari, aut ſtare, & cū ipſo ſeneſcere.Sed ſecurus de ipſo ſum,de noſtro damno agitur,quibus ſenex egregius eripitur,Nā ipſe uitæ plenus eſt, cui adijci nihil deſiderat ſua cauſa,ſed eorum,quibus utilis eſt.* Liberaliter *facit quod uiuit.* Alius *iā hos cruciatus finiſſet: hic tam turpe putat mortē fugere,quā ad mortē confugere, Quid ergo? non ſi ſuadebit,exibit? Quid ni exeat? ſi nemo iā eo uti poterit? ſi nihil aliud quā dolori operā dabit?* Hoc *eſt mi Lucili,philoſophiā *in opere diſcere,& ad uerū exerceri,Videre quid homo prudens animi habeat contra mortē, contra dolorem,cū illa accedat,hic premat. Quid faciendū ſit,à faciente*

**in opus ducere,*

diſcend

diſcendum eſt. Adhuc argumẽtis actũ eſt, an poßit aliquid dolori reſiſtere, an mors, magnos quoq; animos admota ſubmittere. Quid opus eſt uerbis? In rem præſentem eamus, nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor cõtra mortem. Contra utrunq; ſibi fidit: nec ſpe mortis patienter dolet, nec tedio doloris, libenter moritur: hunc fert, illã expectat. Vale.

EPIST. C. Conſolatio amici, de filii morte. Et quod luctus non uoluptate, ſed ratione ſanandus eſt.

EPiſtolam quam ſcripſi Marullo, cũ filium paruulum amiſiſſet, & diceretur molliter ferre, miſi tibi. In qua non ſum morem ſolitũ ſecutus, nec putaui leuiter illum debere tractari, cũ obiurgatione eſſet, quàm cõſolatione dignior. Afflicto enim & magnũ uulnus male ferenti, pauliſper cedendũ eſt. Exatiet ſe aut certe primũ impetum effundat. Hi qui ſibi lugere ſumpſerunt, protinus, caſtigentur, & diſcant quaſdam etiã lachrymarum ineptias eſſe. Solatia expectas, conuitia accipe. Tã molliter tu fers mortem filij, quid faceres, ſi amicum prodidiſſes? Deceßit filius incertæ ſpei paruulus, puſillum temporis perijt, cauſas doloris conquirimus, & de futura etiã inique queri uolumus, quaſi non ſit iuſtas querendi cauſas præbitura. At mehercule, ſatis mihi iam uidebaris animi habere, etiam aduerſus ſolida mala, nedum ad iſtas umbras malorum, quibus ingemiſcunt hoĩes *amoris cauſa, quod damnorũ omniũ maximum eſt. Si amicũ perdidiſſes, danda opera erat, ut magis gauderes, quod habueras, quam mœreres, quod amiſeras. Sed pleriq; non computant quanta perceperint, quantum gauiſi ſint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quòd non ſuperuacuus, tantũ, ſed ingratus eſt. Ergo quod habuiſti talem amicum, perit opera. Tot annis, tanta coniunctione uitæ, tam familiari ſtudiorum ſocietate nihil actum eſt. Cum amico effers amicitiam, & quid doles amiſiſſe, ſi habuiſſe non prodeſt? Mihi crede, magna

*moris

pars ex illis quos amauimus, licet ipſos caſus abſtulerit, apud nos manet. Noſtrum *eſt quod præterijt tempus, nec quicquam eſt loco tutiore, quàm quod fuit.* Ingrati *aduerſus percepta ſpe futuri ſumus, quaſi non quod futurum eſt, ſi modo ſucceſſerit nobis, cito in præterita tranſiturũ ſit.* Anguſtè *fructus rerum determinat, qui tantũ præſentibus lætus eſt.* Et *futura & præterita delectant.* Hæc *expectatione, illa memoria: ſed alterum pendet, & non fieri poteſt, alterum non poteſt non fuiſſe.* Quis *ergo furor eſt certiſſimo excidere?* Acquieſcamus *his, quæ iam hauſimus, ſi modo nõ perforato animo hauriebamus, & tranſmittente quicquid acceperat.* Innumerabilia *ſunt exempla eorum, qui liberos iuuenes ſine lachrymis extulerint: qui in ſenatum, aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & ſtatim aliud egerint, nec immerito.* Nam *primũ ſuperuacuum eſt dolere, ſi nihil dolendo proficias.* Deinde *iniquum eſt queri de eo, quod uni accidit, & omnibus reſtat.* Deinde *deſiderij ſtulta conqueſtio eſt, ubi minimum intereſt, inter amiſſum & deſiderantem.* Eo *ita æquiore animo eſſe debemus, quod quos amiſimus, ſequimur.* Reſpice *celeritatem rapidiſſimi temporis, cogita breuitatem huius ſpatij, per quod citatiſſimi currimus.* Obſerua *hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis interuallis diſtinctum, etiam ubi maxima uidentur.* Quem *putas perijſſe, præmiſſus eſt.* Quid *autem dementius, quàm cum idem tibi iter emetiendum ſit, flere eum, qui anteceſſit?* Flet *aliquis factũ quod non ignorauit futurum: at ſi mortem in homine non cogitauit, ſibi impoſuit.* Flet *aliquis factum, quod aiebat non poſſe non fieri.* Quiſquis *aliquem queritur mortuum eſſe, queritur hominem fuiſſe.* Omnes *eadem conditio deuinxit, cui naſci contigit, mori reſtat.* Interuallis *diſtinguimur, exitu æquamur.* Hoc *quod inter primum diem & ultimum iacet, uarium & incertum eſt.* Si *moleſtias*

æſtim

æſtimas, etiam puero longum, ſi uelocitatem, etiam ſeni anguſtum. Nil non lubricũ & fallax, & omni tempeſtate mobilius. Iactantur cuncta, & in contrariũ tranſeunt, iubente fortuna, & in tanta uolutatione rerum humanarũ, nil cuiquã niſi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. Sed puer deceſſit. Nondũ dico melius agi cum eo, qui uita defungitur. Ad eũ tranſeamus qui cõſenuit, quantulo uincit infantẽ? Propone profundi tẽporis uaſtitatẽ, & uniuerſum cõplectere: deinde hoc quod ætatẽ uocamus humanam, cõpara *immenſo, uidebis quàm exiguũ ſit quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantũ lachrymæ, quantum ſolicitudines occupant, quantũ mors, antequã ueniat optata, quantum ualetudo, quantũ timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni. Dimidium ex hoc edormitur. Adijce labores, luctus, pericula, & intelliges etiã in longiſſima uita, minimũ eſſe quod uiuitur. Sed quis tibi concedat, non melius ſe habere eũ, cui cito reuerti licet, cui ante laſſitudinẽ peractũ eſt iter? Vita nec bonũ nec malum eſt, boni ac mali locus eſt. Ita nihil perdidit ille, niſi aleam in damnũ *certius. Potuit euadere modeſtus ac prudens, potuit ſub cura tua in meliora formari, ſed (quod iuſtius timetur) potuit fieri pluribus ſimilis. Aſpice illos iuuenes, quos ex nobiliſſimis domibus in arenã luxuria proiecit, aſpice illos, qui ſuam alienamq; libidinẽ exercent mutuo impudici, quorũ nullus ſine ebrietate, nullus ſine aliquo inſigni flagitio dies exit, plus timeri quàm ſperari potuiſſe manifeſtum erit. Non debes itaq; cauſas doloris accerſere, nec leuia incõmoda indignando cumulare. Non hortor, ut nitaris & urgeas. Nõ tam male de te iudico, ut tibi aduerſus hæc totam putem uirtutẽ aduocandam. Non eſt dolor iſte, ſed morſus, tu illum dolorẽ facis. Sine dubio multum philoſophia proficit, ſi puerũ nutrici adhuc quàm patri notiorem animo forti deſideras. Quid? nunc ego duriciam ſuadeo,

*uniuerſo.

*certiorem

ſuadeo, & in funere ipſo erigere uultum uolo, & animum ne contrahi quidem patior? Minime. Inhumanitas eſt iſta, nõ uirtus, funera ſuorum hiſdem oculis, quibus ipſos uidere, nec commoueri ad primam familiariũ diuiſionem. Puta autẽ me uetare. Quædam ſunt ſui iuris. Excidunt etiam retinẽtibus lachrymæ, & animum profuſæ leuant. Quid ergo eſt? Permittamus illis cadere, nõ imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poſcet imitatio. Nihil uerò mœrori adijciamus, nec illum ad alienum augeamus exẽplum. Plus oſtentatio doloris exigit, quàm dolor. Quotus quiſq; ſibi triſtis eſt? Clarius cum audiuntur gemunt, & taciti quietiq; dum ſecretum eſt, cũ aliquos uiderint, in fletus nouos excitãtur. Tum capiti ſuo manus ingerunt, quod potuerant facere nullo prohibente liberius, tũc mortem cõprecantur ſibi, tunc lectulo deuoluũtur. Sine ſpectatore ceſſat dolor. Sequitur nos ut in alijs rebus, ita in hac quoq; hoc uitium, ad plurium exempla componi, nec quid oporteat, ſed quid ſoleat aſpicere. À natura diſcedimus, populo nos damus, nullius rei bono autori, & in hac re, ſicut in omnibus inconſtantiſſimo. Videt aliquem fortem in luctu ſuo, impium uocat & efferatum. Videt aliquem collabentem, & corpori affuſum, effœminatum ait & eneruem. Omnia itaq; ad rationẽ reuocanda ſunt. Stultius uerò nihil eſt, quàm famam captare triſtitiæ, & lachrymas approbare, quas iudico ſapiẽti uiro, alias
2 permiſſas cadere, alias ui ſua latas. Dicam quid interſit: cum primum nos nuncius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus è complexu noſtro in ignẽ tranſiturum, lachrymas naturalis neceſſitas exprimit: & ſpiritus ictu doloris impulſus, quemadmodũ totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem premit & expellit. Hæ lachrymæ per eliſionẽ cadunt, nolentibus nobis. Aliæ ſunt quibus exitum damus, cum memoria eorum, quos amiſimus, tractatur, & ineſt quiddam

dulce

dulce triſtitiæ, cum occurrunt ſermones eorum iucundi, conuerſatio hilaris, officioſa pietas, tunc oculi uelut in gaudio relaxantur. His *indulgemus, illis uincimur.* Non *eſt itaq;, quod lachrymas propter circũſtantes aßidentesq́; aut cõtineas, aut exprimas: nec ceſſant, nec fluunt unquàm tam turpiter, quàm cùm fingũtur.* Eant *ſua ſponte.* Ire *autem poſſunt placidis atq; cõpoſitis. Sæpe ſalua ſapientis autoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deeſſet.* Licet, *inquam, naturæ obſequi grauitate ſeruata.* Vidi *ego in funere ſuorum uerendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium ſcena,* Nihil *erat, niſi quod ueris dabatur affectibus,* Eſt *aliquis & dolendi decor, hic ſapienti ſeruandus eſt, & quemadmodum in cæteris rebus, ita & in lachrymis aliquid ſat eſt.* Imprudentium *ut gaudia, ſic dolores exundauere.* Aequo *animo excipe neceſſaria.* Quid *incredibile, quid nouum euenit?* Quàm *multi cùm maximè funus locatur, quàm multi uitalia* eruuntur, quàm multi poſt luctum tuum lugent?* Quo- 3
ties cogitaueris puerum fuiſſe, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utiq; perducit ad ſenectutem, unde uiſum eſt dimittit. Cæterum *de illo frequẽter loquere, & memoriam eius quantum potes, celebra, quæ ad te ſæpius reuertetur, ſi erit ſine acerbitate uentura.* Nemo *enim libenter triſti conuerſatur, nedũ triſtitiæ.* Si *quos ſermones eius, ſi quos quamuis paruuli iocos cum uoluptate audieras, ſæpius repete: potuiſſe illum implere ſpes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma.* Obliuiſci *quidẽ ſuorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effuſißimè flere, meminiſſe parcißime, inhumani animi eſt.* Sic *aues, ſic feræ ſuos diligunt fœtus, quarum concitatus eſt amor, & penè rapidus, ſed cum amißis totus extinguitur.* Hoc *prudentẽ uirum non decet.* Meminiſſe *perſeueret, lugere deſinat.* Illud *nullo modo probo,*

*emittunt,

quod

quod ait Metrodorus, eſſe aliquam cognatã triſtitiæ uoluptatem, hanc ipſam captandam in eiuſmodi tempore. Ipſa Metrodori uerba ſubſcripſi, de quibus non dubito, quid ſis ſenſurus.
4 Quid enim turpius, quàm captare in ipſo luctu uoluptatẽ, imò per luctum, & inter lachrymas quoq; quod iuuet quærere? Hi ſunt qui nobis obijciunt nimium rigorẽ, & infamant præcepta noſtra duritia, quod dicamus dolorem aut admittendũ in animum non eſſe, aut citò expellendum. Vtrum tandem eſt, aut incredibilius, aut inhumanius, non ſentire amiſſo amico dolorẽ an uoluptatem in ipſo dolore aucupari? Nos quod præcipimus honeſtum eſt. Cum aliquid lachrymarum affectus effuderit, & (ut ita dicam) deſpumauerit, non eſſe tradendum animum dolori. Quid tu dicis, miſcendam ipſi dolori uoluptatem? Sic conſolamur cruſtulo pueros, ſic infantium fletum infuſo lacte cõpeſcimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus expirat, ceſſare pateris uoluptatem, ſed ipſum uis titillare mœrorem. Vtrum honeſtius dolor animo ſubmouetur, an uoluptas ad dolorem quoq; admittitur? Admittitur dico, captatur, & quidem ex ipſo. Eſt aliqua, inquit, uoluptas cognata triſtitiæ. Illud nobis licet dicere, uobis quidem non licet. Vnum bonum noſtis uoluptatem, unum malum dolorem. Quæ poteſt inter bonũ & malum eſſe cognatio? Sed puta eſſe, nunc potiſſimum eruitur, & ipſum dolorem ſcrutamur, an aliquid habeat iucũdum circa ſe & uoluptarium. Quædam remedia alijs partibus corporis ſalutaria, uelut fœda & indecora adhiberi alijs nequeunt, & quod alibi prodeſſet ſine damno uerecundiæ, id fit inhoneſtũ loco uulneris. Non te pudet luctũ uoluptate ſanare?
* curanda Seuerius iſta plaga * ſananda eſt. Illud potius admone, nullum mali ſenſum ad eum qui perit, peruenire. Nam ſi peruenit, non perijt. Nulla, inquã, eum res lædit, qui nullus eſt, Viuit, ſi læditur. Vtrũ putas illi male eſſe, quod nullus eſt, an quod eſt adhuc aliquis?

aliquis? Atqui nec ex eo poteſt ei tormentũ eſſe, quod non eſt. Quis enim nullius ſenſus eſt? Nec ex eo, quod eſt. Effugit enim maximũ mortis incõmodũ, non eſſe. Illud quoq; dicamus ei qui deflet ac deſiderat in ætate prima raptum, Omnes quãtum ad breuitatem æui, ſi uniuerſo compares, & iuuenes & ſenes in æquo ſumus. Minus enim ad nos ex omni ætate uenit, quàm quod minimum eſſe quis dixerit, quoniamquidem minimum aliqua pars eſt. Hoc quod uiuimus proximum nihilo eſt, & tamen ob dementiam noſtram late diſponitur. Hæc tibi ſcripſi, non tanquam expectaturus eſſes remedium à me tam ſerum: liquet enim mihi te locutum tecum, quicquid lecturus es: ſed ut caſtigarem illam exiguam moram, qua à te receßiſti, & in reliquum exhortarer contra fortunam tolleres animos, & omnia eius tela non tanquam poſſent uenire, ſed tanquam utiq; eſſent uentura, proſpiceres. Vale.

EPIST. CI. Quod philoſophi oratio magis debet eſſe ſimplex, plana, quàm compoſita, uel ſolicita.

FAbiani Papyrij *libros qui inſcribuntur artium ciuiliũ, legiſſe te cupidißimè ſcribis, ſed nõ reſpondiſſe expectationi tuæ.* Deinde *oblitus de philoſopho agi, cõpoſitionem eius accuſas.* Puta *eſſe quod dicis, & effundi uerba, non figi.* Primũ *habet iſta res ſuam gratiam, & eſt decor proprius orationis leniter lapſæ.* Multũ *enim intereſſe exiſtimo, utrum exciderit, an fluxerit.* Nunc *in hoc quoq; quod dicturus ſum, ingẽs differentia eſt.* Fabianus *mihi non fundere uidetur orationẽ, ſed effundere.* Adcò *larga eſt, & ſine perturbatione, non ſine curſu tamen ueniens: illud planè fatetur & præfert, non eſſe tractatam, nec diu tortam, ſed ita, ut eius eſſe credamus.* Mores *ille nõ uerba cõpoſuit, & animis ſcripſit iſta, non auribus.* Præterea *ipſo dicente nõ uacaſſet tibi partes intueri.* Adcò *te ſumma rapuiſſet, & ferè quæ impetu placent, minus præſtant ad*

manum

*manum relata. Sed illud quoq; multũ eſt, primo aſpectu oculos occupaſſe, etiam ſi contẽplatio diligens inuentura eſt, quod arguat. Si me interrogas, maior ille eſt qui iudiciũ abſtulit, quàm qui meruit. Et ſcio hunc tutiorem eſſe, ſcio audacius ſibi de futuro promittere. Oratio ſolicita philoſophum non decet. Vbi tandem erit fortis & conſtans, ubi periculum ſui faciet, qui timet uerba? Fabianus non erat negligens in oratione, ſed ſecurus. Itaq; nihil inuenies ſordidum. Electa uerba ſunt, nõ captata, nec huius ſeculi more cõtra naturam ſuam poſita & inuerſa, ſplendida tamen: quamuis ſumantur è medio, ſenſus honeſtos & magnificos habent, non coactos in ſententia, ſed *altius ductos. Videbimus quid parum reciſum ſit, quid parum *ſtructum, quod non huius recentis polituræ. Cum circumſpexeris omnia, nullas uidebis anguſtias inaneis. Deſit ſanè uarietas*

*latius

*ſtrictum,

5 *marmorum, & conciſura aquarũ à cuniculis interfluentiũ, & pauperis cella, & quicquid aliud luxuria, nõ contenta decore ſimplici miſcet, quod dici ſolet, domus recta eſt. Adijce nunc quod de cõpoſitione non conſtat. Quidam illam uolunt eſſe ex horrido cõptam, quidam uſq; eò aſpera gaudent, ut etiam quæ mollius caſus explicuit, ex induſtria diſſipent, & clauſulas abrumpant, ne ad expectatum reſpondeant. Lege Ciceronem. Cõpoſitio eius una eſt, pedem ſeruat, curata, lenta & ſine infamia mollis. At contra Pollionis Aſinij ſalebroſa & exiliens, & ubi minimè expectes, relictura. Deniq; apud Ciceronem omnia deſinunt, apud Pollionẽ cadunt, exceptis pauciſſimis, quæ ad certũ modum, & ad unum exẽplar aſtricta ſunt. Humilia præterea tibi uideri dicis omnia, & parũ erecta, quo uitio carere eum iudico. Non ſunt humilia illa, ſed placida, & ad animi tenorẽ quietum, cõpoſitumq; formata: nec depreſſa, ſed plana. Deeſt illis oratorius uigor. Stimuli quoq; quos quæris, & ſubiti ictus ſententiarũ. Sed totũ corpus uide, quamuis non*

ſit

ſit comptum, honeſtum eſt. Nõ habet oratio eius, ſed debet dignitatem. Affer quem Fabiano poßis præponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philoſophiã pertinentes, penè totidẽ ſunt, quot Fabiani. Cedam, ſed non ſtatim puſillũ eſt, ſiquid maximo minus eſt. Dic Aſinium Pollionẽ, Cedã, *& reſpõdeamus, in re tanta eminere eſt, & poſt duos eſſe. Nomina adhuc Liuiũ. Scripſit enim et dialogos, quos magis philoſophiæ annumerare poßis, quàm hiſtoriæ, & ex profeſſo philoſophiam continẽtes libros. Huic quoq; dabo locũ. Vide tamẽ quàm multos antecedat, qui à tribus uincitur, & tribus eloquentißimis. Sed nõ præſtat omnia. Non eſt fortis oratio eius, quãuis *elata ſit, non eſt uiolẽta nec torrens, quãuis effuſa ſit, non eſt perſpicua, ſed pura. Deſideres, inquit, contra uitia aliquid aſperè dici, contra pericula animoſe, contra fortunam ſuperbe, contra ambitionẽ contumelioſe. Volo luxuriã obiurgari, libidinẽ traduci, impotentiã frãgi. Sit aliquid oratoriæ acre, tragicæ grãde, comicæ exile. Vis illũ aßidere puſillæ rei, uerbis? Ille rerũ ſe magnitudini addixit, eloquentiam uelut umbrã, non hoc agens, trahit. Non erunt ſine dubio ſingula *circũſpecta, nec in ſe collecta, nec omne uerbũ excitabit ac punget. Fateor, exibunt multa, nec ferient, & interdũ otioſa præterlabetur oratio. Sed multũ erit in omnibus lucis: ſed ingens ſine tedio ſpatiũ. Deniq; illud præſtabit, ut liqueat tibi, illum ſenſiſſe, quæ ſcripſit. Intelliges actũ hoc, ut tu ſcires quid illi placeret, non ut ille placeret tibi. Ad profectũ omnia tendunt, & ad bonã mentẽ, non quæritur plauſus. Talia eſſe ſcripta eius non dubito, etiã ſi magis reminiſcor quàm teneo, hæretq; mihi color eorum, non ex recenti cõuerſatione familiariter, ſed ſummatim, ut ſolet ex uetere notitia. Cum audirẽ certè illũ, talia mihi uidebantur, non ſolida, ſed plena, quæ adoleſcentẽ indolis bonæ attollerẽt, & ad imitationem ſui uocarent, ſine deſperatione uincendi. Quæ mihi

*ſed ut reſpondeam.

*ᵕ ecta

*circũſecta.

adhortatio uidetur efficaciſsima. Deterret enim qui imitandi cupiditatem fecit, ſpem abſtulit. Cæterùm uerbis abundabat ſine commendatione partium ſingularum, in uniuerſum magnificus. Vale.

ANNOT. IN LIB. XVI.

EPIST. XCVIII.

1 Seuerius homines ſpectaſſe iudicaſſe, etſi fieri facta iſta ex licētia urbium, aliquando diſciplina metuq;, nunquam ſponte conſidet. Sic prior æditio. Alius ſic, iudicaſſe, & fient, & facta ſunt, & licentia urbium, Alius & facta iſta ſibi ex licentia. Ex his ueſtigiis coniicio legendum. Si credis ſeuerius ſpectaſſe tūc homines quàm iudicaſſe, & fient quæ facta ſunt. Si ex licentia urbium, aliquando diſciplina metuq;, nunquam ſponte conſident, ſiue concident. Mox pro permiſiſſe legendum, permiſſum eſſe.

EPIST. C.

2 Alias permiſſas cadere, alias uiſu allatas. Alibi pro uiſu erat uſu. Non dubium quin legendum ſit, ui ſua latas: quod in quodā exemplari reperi, licet mendoſe ſcriptum.

3 Quàm multis uitalia emuntur. Sic prior, in aliis erat emittunt eruuntur opinor legendum. Senſit enim de cadaueribus, quibus eximuntur uitalia, ut poſsint condiri.

4 Metrodori uerba ſubſcribam, In duobus exemplaribus cōperi ueſtigia Græcorum elementorum, ſed adeò deprauata, ut ex his nihil potuerit coniici dignum memoratu. EPIST. CI.

5 Conciſura aquarū à cuniculis interfluentium, & pauperis cella, Quidam habebant à cubiculis, quod erat tolerabile, ſi tollas à præpoſitionem: Sed pauperis conſtat uocem eſſe ſuppoſititiam, nec adhuc queo diuinare, quid ſit reponendum.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM

AD LVCILIVM LIB. XVII.

EPIST. CII. De inopinato fati termino, Vbi notat eos, qui longiorem uitam ſupplicio uel turpitudine paciſcuntur.

OMNIS

OMNIS dies, omnis hora, quàm nihil ſimus
oſtendit, & aliquo argumento recenti admo-
net fragilitatis oblitos, tum æterna medita-
tos reſpicere cogit ad mortẽ. Quid ſibi iſtud
principium uelit, quæris? Senecionem Corne-
lium equitem Romanum ſplendidũ & officioſum noueras: ex
tenui principio ſeipſe promouerat, et iam illi decliuis erat cur-
ſus ad cætera. Facilius enim creſcit dignitas, quàm incipit. Pe-
cunia quoq; circa paupertatẽ plurimũ * amorẽ habet, dum ex *moræ: aliàs
illa ereptat. Hic etiã Senecio diuitiis imminebat, ad quas illum molem
duæ res ducebant efficaciſſimæ, & quærendi, & cuſtodiendi
ſcientia, quarũ uel altera locupletẽ facere potuiſſet. Hic homo
ſummæ frugalitatis, non minus patrimonij quàm corporis di-
ligens, cum me ex conſuetudine mane uidiſſet, cum per totum
diem amico grauiter affecto, & ſine ſpe iacenti, uſq; in noctem
aſſediſſet, cũ hilaris cœnaſſet, genere ualetudinis præcipiti ar-
reptus, angina, uix cõpreſſum artatis faucibus ſpiritũ traxit in
lucem. Intra pauciſſimas ergo horas poſtquã omnibus erat ſa-
ni ac ualentis officijs functus, deceſſit. Ille quẽ & mari et ter-
ra pecunia agitabat, qui ad*publica quoq;, nullũ relinquẽs in- *publicanos
expertũ genus quæſtus, acceſſerat, in ipſo * actu bene cedentiũ *ictu
rerum, in ipſo procurrentis pecuniæ impetu, raptus eſt.

Inſere nunc Melibœe pyros, pone ordine uites,

Quàm ſtultum eſt ætatẽ diſponere, nec craſtino quidẽ domi-
namur. O quanta dementia eſt ſpes longas inchoantiũ. Emã,
ædificabo, credã, exigã, honores gerã, tum demum laſſam &
plenã ſenectutẽ in otiũ referã. Oĩa mihi crede, etiã felicibus du
bia ſunt. Nihil ſibi quiſquã de futuro debet promittere. Id quo-
que quod tenetur, per manus exit, & ipſam quã premimus ho-
ram caſus incidit. Voluitur tẽpus rata quidẽ lege, ſed per ob-
ſcurũ. Quid autẽ ad me, an naturæ certũ ſit, quod mihi incertũ

eſt? Nauigationes longas, & pererratis littoribus alienis, ſeros in patriã reditus proponimus, militiam, & caſtrenſiũ laborum tarda manu pretia, procurationes, officiorumq́; per officia proceſſus, cũ interim ad latus mors eſt, quæ quoniã nunquam cogitatur, niſi aliena, ſubinde nobis ingerantur mortalitatis exempla, non diutius, quàm dum miramur hæſura. Quid autem eſt ſtultius, quàm mirari id ullo die factũ, quod omni poteſt fieri? Stat quidẽ terminus nobis ubi illum inexorabilis fatorum neceſsitas fixit, ſed nemo ſcit noſtrũ, quàm propè uerſetur terminus. Sic itaq́; formemus animũ, tanquam ad extrema uentum ſit. Nihil differamus. Quotidie cum uita paria faciamus. Maximũ uitæ uitiũ eſt, quòd imperfecta ſemper eſt, quòd in aliud ex alio differtur. Qui quotidie uitæ ſuæ ſummam manum impoſuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor naſcitur, & cupiditas futuri exedens animum. Nihil eſt miſerius dubitatione uolutantiũ, quorſum euadant. Quantum ſit illud quod reſtat, aut quale. Incollecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc uolutationem? Vno, ſi uita noſtra non prominebit, ſi in ſe colligetur. Ille enim ex futuro ſuſpenditur, cui irritum eſt præſens. Vbi uerò, quicquid mihi debui redditum eſt, ubi ſtabilita mens ſcit, nihil intereſſe inter diem & ſeculum, quicquid deinceps dierum rerumq́; uenturum eſt, ex alto proſpicit, et cum multo riſu ſeriem temporum cogitat. Quid enim uarietas mobilitasq́; caſuum perturbabit, ſi certus ſit aduerſus incerta? Ideò mi Lucili propera uiuere, & ſingulos dies, ſingulas uitas puta. Qui hoc modo ſe aptabit, cui uita ſua quotidie fuit tota, ſecurus eſt. In ſpe uiuentibus, proximũ quodq; tẽpus elabitur, ſubitq́; auiditas temporis, & miſerrimus, atq; miſerrima omnia efficiẽs, metus mortis. Inde illud Mecœnatis turpiſsimũ uotũ, quod & debilitatẽ non recuſat, & deformitatẽ, & nouiſsimè acutam

crucem,

crucem, dummodo inter hæc mala ſpiritus prorogetur. Debilem *facito manu, debilem pede, debilē coxa, tuber aſtrue gibberum, lubricos quate dentes, uita dum ſupereſt, bene eſt.* Hāc *mihi, uel acutam ſi ſubdas crucē, ſuſtineo.* Quod *miſerrimum erat, ſi incidiſſet, optatur, & tanquā uita petitur, ſupplicij mora.* Contemptiſsimum *putarem, ſi uiuere uellet uſq; ad crucem.* Tu *uerò, inquit, me debilites licet, dum ſpiritus in corpore fracto & inutili maneat: deprau es licet, dum monſtruoſo & diſtorto, temporis aliquid accedat: ſuffigas licet, & acutam ſenſuro crucē ſubdas, eſt tanti uulnus ſuum premere, & patibulo pendere deſtrictū, dum differat id quod eſt in malis optimum, ſupplicij finem, eſt tanti habere animam, ut agam.* Quid *huic optes, niſi deos faciles? quid ſibi uult iſta carminis effœminati turpitudo? quid timoris dementiſsimi pactio? quid tam fœda uitæ *mēdicatio?* Cui *putas unquā recitaſſe* Vergiliū, Vſqueadeò *ne mori miſerū eſt?* Optat *ultima malorū, & quæ pati grauiſſimum eſt extendi ac ſuſtineri cupit, qua mercede? ſcilicet uitæ longioris.* Quid *autē huius uiuere eſt?* Diu *mori.* Inuenitur *aliquis, qui malit inter ſupplicia tabeſcere & perire mēbratim, & toties per ſtillicidia amittere animam, quàm ſemel exhalare.* Inuenitur *qui uelit adactus ad illud infelix lignum iam debilis, iam prauus, & in fœdum ſcapularum ac pectoris tuber eliſus, cui multæ moriendi cauſæ etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam.* Nega *nunc magnum beneficium eſſe naturæ, quod neceſſe eſt mori.* Multi *peiora paciſci adhuc parati ſunt, etiam amicum prodere, ut diutius uiuant, & liberos ad ſtuprū manu ſua tradere, ut contingat lucē uidere, tot conſciam ſcelerū.* Excutiēda *uitæ cupido eſt, diſcendumq; nihil intereſſe, quando patiaris, quod quandoq; patiendum eſt,* Quàm *bene uiuas referre, non quamdiu,* Sæpe *autem in hoc eſſe bene, ne diu.* Vale.

*cōmēdatio?

EPIST. CIII. Cauillatoriam ponit de claritate poſt mortem diſputationem. Deinde Philoſophice de eadem diſſerit claritate.

QVomodo moleſtus eſt iucundum ſomniũ uidenti qui excitat: aufert enim uoluptatem etiã ſi falſam, affectum tamen ueræ habentem: ſic epiſtola tua mihi fecit iniuriam. Reuocauit enim me cogitationi aptæ traditũ: & iturum (ſi licuiſſet) ulterius iuuabat de æternitate animarũ quærere, imò mehercule credere. Credebam enim facile opinionibus magnorũ uirorũ, rem gratiſsimam promittentiũ magis quàm probantiũ. Dabam me ſpei tantæ. Iam eram faſtidio mihi, iam reliquias ætatis infractæ cõtemnebã, in immenſum illud tẽpus, & in poſſeſsionem omnis æui tranſiturũ: cum ſubito experrectus ſum, epiſtola tua accepta, et tam bellum ſomniũ perdidi, quod repetam, ſi te dimiſero, & redimam. Negas me epiſtola prima, totam quæſtionem explicuiſſe, in qua probare conabar id, quod noſtris placet, claritatẽ, quæ poſt mortem contingit, bonũ eſſe. Id enim me nõ ſoluiſſe, quod opponitur nobis. Nullum, inquiunt, bonum ex diſtantibus. Hoc autem ex diſtantibus conſtat. Quod interrogas mi Lucili, eiuſdem quæſtionis eſt, loci alterius, & ideò non hoc tantũ, ſed alia quoq; eodem pertinentia diſtuleram. Quædã enim, ut ſcis, moralibus rationalia immixta ſunt. Itaq; illam partem rectam & ad mores pertinentem tractaui, Nunquid ſtultum ſit ac ſuperuacuũ, ultra extremũ diem curas tranſmittere. An cadant bona noſtra nobiſcũ, nihilq; ſit eius, qui nullus eſt. An ex eo, quod cùm erit ſenſuri non ſumus, aliquis fructus percipi, aut peti poſsit. Hæc autem omnia ad mores ſpectant. Itaq; ſuo loco ſita ſunt. At quæ à dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, ſegreganda fuerunt, & ideò ſepoſita ſunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt perſequar, deinde ſingulis occurrã. Sed niſi aliquid prædixero, intelligi non poterunt

quæ refellentur. Quid eſt etiam nunc quod prædicere uelim? Quædã continua eſſe corpora, ut hoïem: quædam cõpoſita, ut nauem, domũ, oïa deniq; quorũ diuerſæ partes iunctura in unũ ſunt coactæ: quædam ex diſtantibus, quorũ adhuc mẽbra ſeparata ſunt, tanquã exercitus, populus, ſenatus. Illi enim per quos iſta corpora efficiuntur, iure aut officio cohærẽt, natura diducti & ſinguli ſunt. Quid eſt, quod etiã nunc præcidere uelim? Nullum bonũ putamus eſſe, quod ex diſtantibus conſtat. Vno enim ſpiritu unũ bonum *cõtineri ac regi debet, unũ eſſe unius boni principale. Hoc ſi quando deſideraueris, per ſe probatur. Interim ponendũ fuit quia in nos tela mittũtur. Dicitis, inquit, nullum bonũ ex diſtantibus eſſe. Claritas autẽ iſta, bonorũ uirorum opinio eſt. Nam quomodo fama nõ eſt unius ſermo, nec infamia unius mala exiſtimatio, ſic nec claritas. uni bono placuiſſe. Conſentire in hoc plures inſignes et præſtantes uiri debent, ut claritas ſit. Hæc autẽ ex iudicijs pluriũ efficitur, id eſt, diſtantium, ergo non eſt bonum. Claritas, inquit, laus eſt, à bonis bono reddita, laus oratio, oratio uox eſt aliquid ſignificans. * Vox eſt autem, licet uirorũ ſit bonorũ, Neq; enim quicquid uir bonus facit bonum eſt. Nam & plaudit & ſibilat, ſed nec plauſum quiſquã, nec ſibilum, licet oïa eius admiretur & laudet, bonũ dicit, nõ magis quàm ſternutamentũ aut tuſſim. Ergo claritas bonũ non eſt. Ad ſummã, dicite nobis, utrum laudãtis, an laudati bonum ſit? Si laudantis bonum eſſe dicitis, tam ridiculam rem facitis, quàm ſi affirmetis meum eſſe, quod alius bene ualeat. Sed laudare dignos honeſta actio eſt, ita laudantis bonum eſt, cuius actio eſt, non noſtrum qui laudamur. At qui hoc quærebatur, Reſpondebo nunc ſingulis curſim. Primum, an ſit aliquid ex diſtantibus bonum, etiam nunc quæritur, & pars utraq; ſententias habet. Deinde claritas deſiderat multa ſuffragia, poteſt & unius boni uiri iudicio eſſe contenta.

*continuari

2.

* Vox autẽ, licet bonorũ ſit uirorũ, bonum non eſt. Nã et plaud.

ta. Nam oẽs bonos bonus unus iudicat. Quid ergo, inquit, & fama erit unius hominis exiſtimatio, & infamia unius malignus ſermo? Gloriam quoq; inquit, latius fuſam intelligo. Conſenſum enim multorũ exigit. Diuerſa horum conditio et illius eſt. Quare? Quia ſi de me bene uir bonus ſentit, eodem loco ſum, quo, ſi oẽs boni idem ſentirent. Omnes enim ſi me cognouerint, idem ſentient. Pars illis idemq; iudicium eſt: æquè uerò *inſiſtitur ab his, qui diſsidere non poſſunt. Ita pro eo eſt, ac ſi omnes idem ſentiãt, quia aliud ſentire non poſſunt. Ad gloriam & famam non eſt ſatis unius opinio. Illic enim poteſt unius ſententia quod omniũ, quia omnium *ſi prorogetur, una erit. Hic diuerſa diſsimiliũ iudicia ſunt, diſsimiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, ſuſpecta. Putas tu poſſe ſententiã unam omnium eſſe? Non eſt. Vnius una ſententia eſt. Illi placet uerum. Veritatis una uis, una facies eſt. Apud hos falſa ſunt, quibus aſſentiuntur. Nunquam autem falſis conſtantia eſt. Variantur, & diſsident. Sed laus, inquit, nihil aliud quàm uox eſt. Vox autem bonum non eſt. Cùm dicant claritatem laudem eſſe bonorũ, à bonis redditam, non ad uocem referunt, ſed ad ſententiam. Licet enim uir bonus taceat, ſed aliquem iudicet dignũ laude, laudatus eſt. Præterea aliud eſt laus, aliud laudatio. Hæc & uocem exigit. Itaq; nemo dicit laudem funebrem, ſed laudationẽ, cuius officium oratione conſtat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non uerba illi benigna hominũ, ſed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti eſt bene ſentientis, ac bonũ uirum apud ſe laudantis. Deinde, ut dixi, ad animum refertur laus, nõ ad uerba, quæ conceptam laudam egerunt, et in noticiam plurium emittunt. Laudat qui laudẽdum eſſe iudicat. Cũ Tragicus ille apud nos ait, Magnificũ eſſe laudari à laudato uiro, laude digno ait. Et cum æquè antiquus Poëta ait, Laus *alit artes, non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. Nihil enim æquè, & eloquent

*inſpicitur

*ſi interrogentur,

*alterius: aliâs, à literis

*quentiam, & omne aliud ſtudium auribus debitum uitiauit, quàm popularis aſſenſio. Fama utiq; uocem deſiderat, claritas non: poteſt enim citra uocem contingere, contenta iudicio: plena eſt, non tantum inter tacenteis, ſed etiam inter reclamanteis. Quid interſit inter claritatem & gloriam, dicam, Gloria multorum iudicijs conſtat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum eſt claritas, id eſt, laus bono à bonis reddita, utrum laudati an laudantis? Vtriuſq;: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit, & beneſeciſſe gaudeo, & gratos me inueniſſe uirtutum interpretes lætor. Hoc plurium bonum eſt, quod grati ſunt, ſed & meum. Ita enim animo compoſitus ſum, ut aliorum bonum, meum iudicem, utique eorum quibus iſtius ſum boni cauſa. Eſt illud * laudantium bonum. Virtute enim geritur. Omnis autem uirtutis actio bonum eſt. Hoc contingere illis non potuiſſet, niſi ego talis eſſem. Itaque utriuſque bonum eſt, merito laudari: tam mehercule, quàm bene iudicaſſe, iudicantis bonum eſt, & eius, ſecundum quem iudicatum eſt. Nunquid dubitas quin iuſtitia, & habentis bonum ſit, & ſit item eius, cui debitum ſoluit? Merentem laudare iuſtitia eſt, igitur utriuſque bonum eſt. Cauillatoribus iſtis abunde reſponderimus. Sed non debuit hoc nobis eſſe propoſitum * arguta diſſerere, & Philoſophiam in has anguſtias ex ſua maieſtate detrahere. Quanto ſatius eſt ire aperta uia & recta, quàm ſibijpſi flexus diſponere, quos cum magna moleſtia debeas relegere. Neque enim quicquam aliud iſtæ diſputationes ſunt, quam * inter ſe perite captantium luſus. Dic potius, quàm naturale ſit in immenſum mentem ſuam extendere. Magna & generoſa res eſt humanus animus, nullos ſibi poni niſi communes, & cum deo terminos patitur. Primum humilem non accipit patriam, Epheſum aut Alexandriam, aut ſi quod eſt etiamnũ frequentius accolis. Lætius nautis * ſolum.*

*laudationum

*argutias ſerere

*inuicem ſe puerorum

3

*uectis: alias uectoribus: alias, aduenis

Illi patria eſt, quacunq; Sol meat, & uniuerſa circuitu ſuo cingit. Hoc omne conuexum intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis diuina ſecernens etiam coniungit, intra quod diſpoſita tot numina in actus ſuos excubant: deinde certam ætatem ſibi dari non ſinit. Omnes, inquit, anni mei ſunt, Nullum ſeculum magnis ingenijs cluſum eſt, nullum non cogitationi peruium tempus. Cùm uenerit dies ille, qui mixtum hoc diuini humaniq; ſecernat. Corpus hoc ubi inueni, relinquam: ipſe me dijs reddam, nec nunc ſine illis ſum, ſed graui terrenoq; detineor per has mortalis æui moras. Illi meliori uitæ, longioriq; præluditur. 4 *Quemadmodum nouem menſibus nos tenet maternus uterus, & præparat non ſibi, ſed illi loco, in quem uidemur emitti iam idonei. Spiritum trahere, & in aperto durare: ſic per hoc ſpacium, quod ab infantia patet in ſenectutem, in aluum naturæ ſumimur, et tanquam partum alia origo nos expectat, alius rerum ſtatus. Nondum cœlum niſi ex interuallo pati poſſumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam proſpice. Non eſt animo ſuprema, ſed corpori. Quicquid circa te iacet rerum, tanquam hoſpitalis loci ſarcinas ſpecta. Tranſeundum eſt. Excutit redeuntem natura, ſicut intrantem. Non licet plus afferre, quàm intuleris. Imò etiam ex eo, quod uitam attuliſti, pars magna ponenda eſt. Detrahentur tibi hæc circumiecta, nouiſſimum uelamentum tui cutis, detrahetur caro & ſuffuſus ſanguis, diſcurrensq; per totum, detrahentur oſſa neruiq; firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iſte quem tanquam extremum reformidas, æterni natalis eſt. Depone onus. Quid cunctaris, tanquam nõ prius quoq; relicto, in quo latebas corpore, extiteris? Hæres & reluctaris, tum quoque magno niſu matris expulſus es. Gemis, ploras, & hoc ipſum flere, naſcentis eſt. Sed tunc debebat ignoſci, rudis & imperitus omnium ueneras, ex*

matern

maternorum uiſcerum calido molliq; fomento emiſſum, afflauit aura liberior. Deinde offendit duræ manus tactus tenerq́; adhuc & nullius rei gnarus obſtupuiſti inter ignota. Nunc tibi non eſt nouum ſeparari ab eo, cuius ante pars fueris: æquo animo membra iam ſuperuacua dimitte, & iſtud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contriſtaris? Ita ſolet fieri. Pereunt *ſæpe uelamenta naſcentium. *ſemper Quid iſta ſic diligis, quaſi tua? Iſtis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio fœdi, atq; olidi uentris educat. Hinc nunc quoq; tu quantum potes ſubuola: ab alijs, niſi quæ neceſſariò cohærebunt, alienus. Iam hinc altius aliquid, ſublimiusq; cogita intra te, quando naturæ tibi arcana retegentur, diſcutietur iſta caligo & lux undiq; clara percutiat. Imaginare tecũ, quantus ille ſit fulgor, tot ſyderibus inter ſe lumen miſcentibus. Nulla ſerenũ umbra turbabit, æqualiter ſplẽdebit omni cœli latus. Dies & nox, aëris infimi uices ſunt. Tunc in tenebris uixiſſe dices, cùm totam lucem totus aſpexeris, quam nunc per anguſtiſsimas oculorum uias obſcure intueris, & tamẽ admiraris iam procul. Quid tibi uidebitur diuina lux, cùm illam ſuo loco uideris? Hæc cogitatio nihil ſordidum aĩo ſubſidere ſinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omniũ rerum eſſe teſtes ait. Illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quã qui mẽte teneat quid mori expauet. Sed & ille quoq; qui tam diu aĩm iudicat manere, quàm diu retinetur corporis uinculo, ſolutũ totum ſpargi, id agit, ut etiam poſt mortẽ utilis eſſe poſsit? Quãuis enim ipſe ereptus ſit oculis, tamẽ Multa uiri uirtus animo, multusq; recurſat Gentis honos. Cogita quãtum nobis exempla bona proſint, ſcies magnorũ uirorum non minus memoriam quàm præſentiam eſſe utilem. Vale.

EPIST.

EPIST. CIIII. De pernitie inſidiarum quæ ſunt ex homine, de hominis officio, Et quomodo philoſophia utendum ſit.

*QVid iſta circumſpicis, quæ tibi poſſunt fortaſſe euenire, ſed poſſunt & non euenire? incendium dico, ruinam. Alia quæ nobis incidunt, non inſidiantur. Illa potius uide, illa deuita, quæ nos obſeruant, quæ captant. Rari ſunt caſus, etiam ſi graues, naufragium facere, uehiculo euerti. Ab homine homini quotidianum periculum. Aduerſus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tẽpeſtas minatur, antequam ſurgat. Crepant ædificia antequam corruant, prænunciat fumus incendium. Subita eſt ex homine pernicies, & eo diligẽtius tegitur, quo propius accedit. Erras ſi iſtorũ tibi qui occurrunt uultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum: niſi quòd illarũ pernicioſior eſt primus incurſus, quos tranſire non queunt. Nunquã enim illas ad nocendum niſi neceſsitas *miſit. Hæ autem fame, aut timore cogũtur ad pugnam. Homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum ſit, ut cogites, quid ſit hominis officium. Alterum intuere ne lædaris, alterum ne lædas. Cõmodis omnium læteris, mouearis incommodis, & memineris quæ præſtare debeas, quæ cauere. Sic uiuendo quid conſequeris? Non, ne noceant, ſed ne*
5 *fallant. Quantum autem potes in philoſophiam ſecede, illa te ſinu ſuo proteget. In huius ſacrario eris, aut tutus, aut tutior. Non arietant inter ſe, niſi in eodem ambulantes. Quid autem ipſam philoſophiam? non debebis iactare. Multis fuit periculi cauſa inſolenter *tractata, & cõtumaciter uitia tibi detrahat, non alij exprobret, non abhorreat à publicis moribus, nec hoc agat, ut quicquid non facit, damnare uideatur. Licet ſapere ſine pompa, ſine inuidia.*

*inijcit

* iactata

ANNOT.

ANNOT. IN LIB. XVII.

EPISTOLA. CIII.

1 Niſi aliud prædixero. Reclamantibus licet exemplaribus lego præcidero,quēadmodū & in his quę ſequūtur. Alludit enim ad rē inuolutā,quā interdū non licet explicare, niſi quædā prius amputaris.

2 In noſtra tela mittuntur, Non ſuffragabantur exemplaria, non dubito tamen quin legendū ſit,cui noſtra tela innitatur. Sentit enim aſſumendum aliquid per ſe notum, ad fulturam argumentationis, quemadmodum telæ ſubſternitur ſtamen.

3 Aut ſi quod eſt etiam nunc frequentius oculis lætius uectis.Solum illi patria eſt,quodcunq; ſuprema & uniuerſa circuitu ſuo cingitur.Non multum ſuffragabantur exemplaria: propemodum tamen coniicio legendum, aut ſi quod eſt etiamnū frequentius oculis latius uectis ſolum. Illi patria eſt, quodcunq; superne uniuerſa circuitu ſuo cingit,hoc omne conuexum intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër,&c.Hoc tantiſper ualeat, donec aliquid certius dabunt uetuſti codices. Videntur admixta hemiſtichia iambicorum.

4 Et in aperto durare,ſuper hoc ſpatium, quod ab infantia patet in ſenectutem,in alium maturæ ſumimus partū. Sic prior æditio. In nonnullis ſubuenerunt exemplaria,ſuper & maturę,nos felici ut opinor,coniectura, mutauimus, legentes hunc in modum. Sic per hoc ſpacium quod ab infantia,&c.in alium naturæ ſumimur partum. Sic peruerterant inſuper: ſic reſpondet ad quemadmodum quod præceſsit.

EPIST. CIII.

5 Laus alterius in aliis laus à literis. Ipſe ſermonis tenor docet legendum.Laus alit artes.Eſt enim clauſula carminis heroici. Id imitatus Cicer.honos alit artes,Item Ouidius. Laudataq; uirtus Creſcit.

EPISTOLA CIIII.

6 Illa te uiſu ſuo proteget.In aliis erat,niſi,legendum opinor in ſinu ſuo,ſiue ſinu ſuo.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. XVIII.

EPIST. CV. Qualiter ſeceſsio in ocium uel peregrinatio non proſit,ſed noceat ſine curatione animi. Et de magnanimitate & excellentia humani ſpiritus, quem non laborem uel mortem timere exemplo Socratis & Catonis inſinuat.

IN Nomẽtanum meum fugi, quid putas? urbem? imò febrẽ, & quidem ſurrepentem. Iam manum mihi iniecerat, protinus itaq; parari uehiculum iuſſi, Paulina mea retinente. Medicus initia eſſe dicebat motis uenis, ſed incertis & naturalem turbantibus modũ. Exire perſeueraui. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis, qui cum in Achaia febrẽ habere cœpiſſet, protinus nauem aſcendit, clamitans nõ corporis eſſe, ſed loci morbũ. Hoc ego Paulinæ meæ dixi, quæ mihi ualitudinem meam commendat. Nam* cùm ſcias ſpiritum illius in meo uerti, incipio ut illi conſulam mihi conſulere. Et quum me fortiorem ſenectus ad multa reddiderit, hoc beneficium ætatis amitto. Venit mihi in mentem in hoc ſene & aduleſcentem eſſe, cui parcitur. Itaq; quoniam ego ab illa non impetro ut ſe fortius amet, impetrat illa, ut me diligentius amem. Indulgendum eſt enim honeſtis affectibus, & interdum etiam ſi premunt cauſæ, ſpiritus in honorẽ ſuorum uel cum tormẽto reuocandus, & in ipſo ore retinendus eſt, cum bono uiro uiuẽdum ſit, non quamdiu iuuat, ſed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in uita cõmoretur, qui perſeuerat mori, delicatus eſt. Hoc quoq; imperet ſibi animus, ubi utilitas ſuorum exigit, nec tantum ſibi uelit mori: ſed ſi cœperit intermittat, & ſuis ſe *cõmodet. Ingentis animi eſt, aliena cauſa ad uitam reuerti, quod magni uiri ſæpe fecerunt, Sed hoc quoq; ſummæ humanitatis exiſtimo, ſenectutem ſuam cuius maximus fructus eſt, ſecurior ſui tutela, & uitæ uſus animoſior, attentius conſeruare, ſi ſcias alicui tuorum eſſe dulce, utile, optabile. Habet præterea in ſe non mediocre iſta res gaudium, & mercedem. Quid enim iucundius quàm uxori tam charum eſſe, ut propter hoc tibi charior fias? Poteſt itaq; Paulina mea non tantum ſuum mihi timorem imputare, ſed etiam meum.

*Nãm cõnſcius ſpir.

*cõncedat.

*meum. Quæris ergo quomodo mihi conſilium profectionis ceſſerit? Vt primum grauitatẽ urbis exceßi, & illum nidorem culinarum fumigantiũ, quæ motæ quicquid peſtiferi uaporis obruerãt, cum puluere effundunt, protinus mutatam ualetudinem ſenſi. Quantum deinde adiectum putas uiribus, poſtquam uineas attigi? In paſcuum emiſſus, cibum meũ inuaſi, Repetiui ergo iam me, nõ permanſit marcor ille corporis dubij, & male cogitantis. Incipio toto animo ſtudere. Non multum ad hoc locus confert, niſi ſe ſibi præſtet animus, qui ſecretum & in occupatiombus medijs ſi uolet habebit. At ille qui regiones eligit & otium captat, ubiq; quo diſtringatur inueniet. Nam Socratem querẽti cuidã, quod nihil ſibi peregrinationes profuiſſent, reſpondiſſe ferunt, Non immerito hoc tibi euenit, Tecum enim peregrinabaris. O quàm bene cum quibuſdam ageretur, ſi à ſe aberrarent. Nunc primum ſeipſos ſollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodeſt mare traijcere, & urbes mutare? Si uis iſta quibus urgeris effugere non alibi ſis oportet, ſed alius. Puta ueniſſe te Athenas, puta Rhodon. Elige arbitrio tuo ciuitatem. Quid ad rem pertinet quos illa mores habeat? Tuos afferes, Diuitias iudicabis bonũ? Torquebit te paupertas, & (quod eſt miſerrimũ) falſa. Quamuis enim multum poßideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi uideris deficere, quanto uinceris. Honores iudicas bonum? Male te habebit ille conſul factus, ille etiam refectus, *ringeris, quoties aliquem in faſtis ſæpius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi poſt te uideatur, ſi aliquis ante te fuerit. Maximum malum iudicabis mortem, cùm illa nihil ſit mali, niſi quod ante ipſam eſt timeri? Exterrebunt te non tantum pericula, ſed ſuſpicionibus uanis ſemper agitaberis. Quid enim proderit euaſiſſe tot urbes argolicas, mediosq; fugam tenuiſſe per hoſtes? Ipſa pax timores ſubminiſtrabit. Ne tutis quidẽ habebitur fides, cõſternata ſemel*

* inuidebis,

mel mente, quæ ubi cõſuetudinem pauoris improuidi fecit, etiã ad tutelã ſalutis tuæ inhabilis es. Non enim uitat, ſed fugit, magis autẽ periculis patemus auerſi. Grauiſsimũ iudicabis malum aliquem ex his quos amabis amittere, cum interim hoc tam ineptum erit quam flere, quod arboribus amœnis & domum tuam ornantibus decidant folia? Quicquid te delectat æquè uiret. Viuunt dum uirent. Vtiq; alium alio die caſus excutiet. Sed quemadmodũ frondium iactura facilis eſt, quia renaſcuntur, ſic iſtorum quos amas, quosq́; oblectamenta uitæ putas eſſe damnum, quia reparantur, etiam ſi non renaſcuntur. Sed nõ erunt ijdem. Ne tu quidem idem eris. Omnis dies, omnis hora te mutat, ſed in alijs rapina facilius apparet, hic latet, quia nõ ex aperto fit. Alij auferuntur, at ipſi nobis furto ſubducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia uulneribus appones, ſed ipſe tibi ſeres ſolicitudinum cauſas, alia ſperando, alia deſperando? Si ſapis alterum alteri miſceas, nec ſperaueris ſine deſperatione, nec deſperaueris ſine ſpe. Quid per ſe prodeſſe peregrinatio cuiquam potuit? Non uoluptates illa temperauit, non cupiditates refrenauit, non iras repreſsit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla deniq; animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excuſsit errorem, ſed ut puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Cæterùm inconſtantiam mentis, quæ maximè ægra eſt, laceſsitam, mobiliorem, leuioremq́; reddidit ipſa iactatio. Itaq; qui petierant cupidiſsimè loca, cupidius deſerunt, & auium modo tranſuolant, citiusq; quàm uenerant abeunt. Peregrinatio noticiam dabit gentium, nouas tibi montiũ formas oſtendet, inuſitata ſpacia camporum, & irriguas perrennibus aquis ualles, & alicuius fluminis ſub obſeruatione naturam, ſiue ut Nilus æſtiuo incremẽto tumet, ſiue ut Tigris eripitur ex oculis, & acto per occulta curſu integræ magnitudini redditur, ſiue ut

Mæander

Mæander poëtarũ omniũ exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & ſæpe in uicinũ alueo ſuo admotus, antequã ſibi influat flectitur: cæterũ neq; meliorẽ faciet, neq; ſaniorem. Inter ſtudia uerſandum eſt, & inter autores ſapiẽtiæ, ut quæſita diſcamus, nondũ inuenta quæramus. Sic eximẽdus animus, ex miſerrima ſeruitute in libertatẽ aſſeritur. Quamdiu quidẽ neſcieris, quid fugiendũ, quid petendũ, quid neceſſariũ, quid ſuperuacuum, quid iuſtũ, quid honeſtũ ſit, non erit hoc peregrinari, ſed errare. Nullam tibi opẽ feret iſte diſcurſus. Peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te tua ſequuntur. Vtinam quidẽ ſequerentur, longius abeſſent: nunc fers illa, uon ducis. Itaq; ubiq; te premũt, & paribus incõmodis urunt. Medicina ægro, non regio quærenda eſt. Fregit aliquis crus, aut extorſit articulũ, non uehiculũ nauemq; conſcendit, ſed aduocat medicum ut fracta pars iũgatur, ut luxata in locũ reponatur. Quid ergo animũ tot locis fractũ & extortum credis locorum mutatione poſſe ſanari? Maius eſt iſtud malũ, quàm ut geſtatione curetur. Peregrinatio non facit medicũ, nõ oratorẽ. Nulla ars loco diſcitur. Quid ergo? Sapientia res omniũ maxima non itinere colligitur. Nullum enim mihi crede iter eſt, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus ſiſtat. Aut ſi quod eſſet, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu iſta urgebunt mala, macerabuntq; per terras ac maria uagũ, quamdiu malorũ geſtaris cauſas. Fugam tibi nõ prodeſſe miraris? tecum ſunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe, & *emenda deſideria, aut intra modum ſaltem contine. Omnem ex animo erade nequitiam. Si uis peregrinationes habere iucundas, tuũ comitem ſana. Hærebit tibi auaritia, quamdiu auaro ſordidoq; conuixeris. Hærebit tumor, quamdiu cũ ſuperbo conuerſaberis. Nunquam ſæuitiam in tortoris contubernio pones. Incendent libidines tuas adulterorũ ſodalitia. Si

*amanda, id eſt, abige, expelle.

uclis uitijs exui, longe à uitiorum exemplis recedendum eſt. Auarus, corruptor, ſæuus, fraudulẽtus, multũ nocituri ſi prope te fuiſſent, intra te ſunt. Ad *meliores tranſi.* Cum *Catonibus uiue, cũ* Lælio, *cũ* Tuberone:*quod ſi conuiuere etiã* Græcis *iuuat, cũ* Socrate, *cum* Zenone *uerſare.* Alter *te docebit mori ſi neceſſe erit, alter, antequã neceſſe erit.* Viue *cũ* Chryſippo, *cũ* Poſidonio. Hi *tibi tradent diuinorũ humanorumq́; notitiã.* Hi *iubebunt in opere eſſe, nec tantũ ſcitè eloqui, & in oblectationem audientiũ uerba iactare, ſed animũ indurare, et aduerſus minas erigere.* Vnus *eſt enim huius uitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura contemnere.* Stare *fidenter, apertè, tela fortunæ aduerſo pectore excipere, non latitantẽ, nec tergiuerſantem.* Magnanimes *nos natura produxit, & ut quibuſdam animalibus ferũ dedit, quibuſdam ſubdolũ, quibuſdam pauidũ, ita nobis glorioſum & excelſum ſpiritũ, quærentẽ ubi honeſtiſſimè, non ubi tutiſſimè uiuat, ſimillimũ mundo, quẽ quantũ mortalibus paſſibus licet, ſequitur æmulaturq́;.* Profert *ſe, laudari et aſpici geſtit.* Dominus *omniũ eſt, ſupra oĩa eſt.* Itaq; *nulli ſe rei ſubmittit, nihil illi uidetur graue, nihil quod incuruet.*

Terribiles *uiſu formæ, lethumq́; laboſq́;.*

Minime *quidẽ ſi quis rectis oculis intueri illa poſſit, et tenebras perrũpere.* Multa *p noctẽ habita terrori, dies uertit ad riſum.*

Terribiles *uiſu formæ lethumq́; laboſq́;.*

Egregiè Virgilius *noſter nõ re dixit terribiles eſſe, ſed uiſu: id eſt, uideri, non eſſe.* Quid, *inquam, in iſtis eſt tam formidabile, quàm fama uulgauit?* Quid *eſt obſecro te* Lucilli *cur timeat laborẽ uir, mortẽ homo?* Totiẽs *mihi occurrunt iſti qui non putant fieri poſſe, quicquid facere non poſſunt, & aiunt nos loqui maiora quàm quæ natura humana ſuſtineat.* At *quãto ego de illis melius exiſtimo, ipſi quoq; hæc poſſunt facere, ſed nolunt.* Deniq; *quẽ unquã iſta deſtituere tentantẽ, cui non*

faciliora

faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia ſunt, non audemus, ſed quia non audemus, difficilia ſunt. Si tamen exemplum deſideratis, accipite Socratem* perpetitiũ ſenem, per uia aſpera iactatum, inuictũ fame & paupertate, quam grauiorem illi domeſtica onera faciebant, & laboribus, quos militares quoq; pertulit, quibus ille domi exercitus, ſiue uxorem eius moribus feram, lingua petulantẽ, ſiue liberos indociles, & matri quàm patri ſimiliores. Sic ferè, aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis ſæuiore. Viginti & ſeptem annis pugnatũ eſt, poſt finita arma triginta tyrannis noxæ dedita eſt ciuitas, ex quibus pleriq; inimici erant. Nouiſsima dãnatio eſt ſub grauiſsimis hominibus impleta, obiecta eſt & religionum uiolatio, & iuuentutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in remp. dictus eſt. Poſt hæc carcer, & uenenũ. Hæc uſq; eo animũ Socratis non mouerunt, ut ne uultũ quidẽ mouerint. Illam mirabilẽ laudẽ, & ſingularẽ, uſq; ad extremũ ſeruauit: nec hilariorẽ quiſquã, nec triſtiorem Socratem uidit: æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ. Vis alterũ exemplũ? Accipe hunc Marcũ Catonem recentiorẽ, cũ quo & infeſtius fortuna egit, et pertinacius. Cui cum omnibus locis obſtitiſſet, nouiſsime & in morte, oſtendit tamen uirum fortẽ poſſe inuita fortuna uiuere, inuita mori. Tota illi ætas, aut in armis eſt exacta ciuilibus, aut in ætate concipiente, iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas non minus quàm Socratẽ in ſeruitute uixiſſe, niſi forte Cn. Pompeiũ & Cæſarem & Craſſum putas libertatis ſocios fuiſſe. Nemo mutatũ Catonẽ, toties mutata Rep. uidit, eundẽ ſe in omni ſtatu præſtitit. In prætura, in repulſa, in accuſatione, in prouincia, in cõcione, in exercitu, in morte, deniq; in illa Reipub. trepidatione: cùm illinc Cæſar eſſet decem legionibus pugnaciſsimis ſubnixus, hinc Cn. Pompeius totis externarum gentium præſidijs, ſatis unus aduerſus omnes. Cùm

*perpeſsitiũ

alij ad Cæſarem inclinarent, alij ad Pompeium, ſolus Cato fecit aliquas ſui & Reip. partes. Si animo complecti uolueris illius imaginẽ temporis, uidebis illinc plebem, & omnẽ erectum ad res nouas uulgũ: hinc optimates et equeſtrem ordinẽ, quicquid erat in ciuitate ſancti & *lecti: duos in medio relictos, R. P. & Catonem. Miraberis, inquam, cum animaduerteris

*docti:

Atridem, Priamumq; & ſæuum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat utrumque exarmat. Hanc fert de utroq; ſententiã. Ait ſe, ſi Cæſar uicerit moriturũ, ſi Pompeius exulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea ſibi & uicto & uictori conſtituerat, quæ conſtituta eſſe ab hoſtibus iratiſſimis poterant? Perijt itaq; ex decreto ſuo. Vides poſſe homines labores pati, per medias Aphricæ ſolitudines pedes duxit exercitũ. Vides poſſe tolerare ſitim, & in collibus arentibus, ſine ullis impedimentis uicti exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit, & quoties aquæ fuerat occaſio, nouiſsimus bibit. Vides honorẽ & notam poſſe contemni. Eodem quo repulſus eſt die, in comitio pila luſit. Vides poſſe non timeri potentiã ſuperiorũ, & Pompeium & Cæſarem, quorũ nemo alterum offendere audebat, niſi ut alterũ demereretur, ſimul prouocauit. Vides tam mortem poſſe cõtemni quàm exilium, & exilium ſibi indixit, & mortem, & interim bellum. Poſſumus itaq; aduerſus iſta tantum habere animi, libeat modo ſubducere iugo collum. In primis autem reſpuendæ ſunt uoluptates, eneruant, & effœminant, et multum petunt, multum autem à fortuna petendum eſt, Deinde ſpernendæ opes, auctoramenta ſunt ſeruitutum, Aurum & argentum, & quicquid aliud felices domos onerat, relinquatur. Non poteſt gratis conſtare libertas. Hanc ſi magno æſtimas, omnia paruo æſtimanda ſunt. Vale.

EPIST.

EPIST. CVI. Quatuor eſſe quæ hominem in pernitiem hominis inſtigãt, & quomodo ſingulorum eorum uitetur incommodum. Et quod magna pars ſecuritatis eſt nihil inique facere.

QVæ obſeruanda tibi ſint, ut tutior uiuas, dicam. Tu tamẽ ſic audias cẽſeo iſta præcepta, quomodo ſi tibi præciperem, qua ratione bonam ualetudinem in Ardeatino tuereris. Conſidera, quæ ſint quæ hominem in perniciẽ hominis inſtigent, inuenies ſpem, inuidiã, odium, metum, contemptum, Ex omnibus iſtis, adeo leuiſsimum eſt contemptus, ut multi in illo remedij cauſa delituerint. Quem quis contemnit, non calcat ſine dubio, ſed tranſit, Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens præteritur, cũ ſtante pugnatur. Spem improborũ uitabis, ſi nihil habueris, quod cupiditatem alienã & * improbam iritet, ſi nihil inſigne poſſederis. Concupiſcuntur enim inſignia, etiam ſi parũ nota ſunt. Sic uerò inuidiã effugies, ſi te non ingeſſeris oculis, ſi bona tua nõ iactaueris, ſi ſcieris, in ſinu gaudere. Odium autẽ ex offenſa ſic uitabis, neminem laceſſendo gratuitò, à quo te ſenſus cõmunis tuebitur, fuit enim hoc multis periculoſum. Quidã odiũ habuerunt nec inimicũ. Illud ne timearis, præſtabit tibi & fortunæ mediocritas, & ingenij lenitas, cũ te eſſe homines ſcient, quem offendere ſine periculo poſsint. Reconciliatio tua & facilis ſit & certa. Timeri autẽ tam domi moleſtum eſt, quàm foris, tam à ſeruis, quàm à liberis. Nulli non ad nocendum ſatis uirium eſt, Adijce nunc, quod qui timetur, timet. Nemo potuit terribilis eſſe ſecure. Contemptus ſupereſt, cuius modum in ſua poteſtate habet, qui illum ſibi adiunxit, qui contemnitur, quia uoluit, non quia debuit. Huius incommodum, & artes bonæ diſcutiunt, & amicitiæ eorum, qui apud aliquem impotentem potentes ſunt, quibus applicari expediet, non implicari, ne pluris remedium quàm periculum conſtet. Nihil tamen æquè pro-

*intemperiẽ

*derit, quàm quieſcere, & minimum cum alijs loqui, plurimum ſecum, Eſt quædam dulcedo ſermonis quæ irrepit & eblanditur, & non aliter quàm ebrietas, aut amor, ſecreta prodit. Nemo quod audierit tacebit, nemo quantum audierit loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit autorem. Habet unuſquiſq; aliquem cui tantum credidit, quantum ipſi creditum eſt: ut garrulitatem ſuam cuſtodiat, & contentus ſit unius auribus, populum faciet. Sic quod modo ſecretum erat, rumor eſt. Securitatis magna portio eſt, nihil iniqui facere. Confuſam uitam & perturbatam impotentes agunt, tantum metuunt, quantum nocent, nec ullo tempore uacant. Trepidant enim cum fecerunt: hærent: conſcientia aliud agere non patitur, ac ſubinde reſpicere ad ſe cogit. Dat pœnas, quiſquis expectat: quiſquis autem meruit, expectat. Tutum aliqua res in mala conſcientia præſtat, nulla ſecurum. Putat enim ſe etiam ſi non deprehenditur poſſe deprehendi: & inter ſomnos mouetur, & quoties alicuius ſcelus loquitur, de ſuo cogitat. Non ſatis illi *oblitteratum uidetur, non ſatis tectum, Nocens habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam. Vale.*

*ſolute oblitteratum

EPIST. CVII. Quod affectus animi ſint corpora captioſe diſputat, quam diſputationem è ueſtigio damnat.

TArdius reſcribo ad epiſtolas tuas, non quia diſtrictus occupationibus ſum, hanc excuſationem caue audias. Vaco, & omnes qui uolunt uacant. Neminē res ſequuntur, ipſi illas amplexantur, & argumentū eſſe felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare nō protinus reſcriberē tibi de quo quærebas? Veniebat in contextū operis mei, ſcis enim me moralem philoſophiam uelle complecti, & oēs ad eā pertinentes quæſtiones explicare. Itaq; dubitaui utrum differrē te, an donec ſuus iſti rei ueniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem:

Humanius

Humanius uiſum eſt tam longe uenientē, non detinere. Itaq; & hoc ex illa ſerie rerum cohærentiū excerpam, & ſi qua erunt huiuſmodi, nō quærenti tibi ultro mittam. Quæ ſint hæc interrogas? Quæ ſcire magis iuuat, quàm prodeſt: ſicut hoc de quo quæris, an corpus bonū ſit. Bonum prodeſt, Facit enim. Quod facit corpus eſt. Bonū, agitat aīm, & quodammodo format, & continet. Quæ ergo propria ſunt corporis, ea corporis bona ſunt, corpora ergo ſunt, & quæ animi ſunt. Nam & hic corpus eſt. Bonum hoīs neceſſe eſt corpus ſit, cum ipſe ſit corporalis: mentior, niſi & quæ alunt illud, & quæ ualitudinē eius uel cuſtodiunt uel reſtituunt corpora ſunt. Ergo et bonū eius corpus eſt. Non puto te dubitaturum an affectus corpora ſint, ut aliud quoq; de quo non quæris inſulciam: tanquā ira, amor, triſtitia: ſi dubitas, uide an uultū nobis mutent, an frontem aſtringant, an faciem diffundant, an ruborem euocent, an fugent ſanguinem. Quid ergo tam manifeſtas corporis notas credis imprimi niſi à corpore? Si affectus corpora ſunt & morbi aīorum, & auaritia, crudelitas, indurata uitia, & in ſtatum inemendabilem adducta, ergo & malitia, & ſpecies eius oēs, malignitatis, inuidia, ſuperbia. Ergo & bona, primū quia contraria iſtis ſunt. Deinde quia eadē tibi iudicia præſtabunt. An non uides quantum oculis det uigorem fortitudo? Quantam intentionem prudentia? Quantam modeſtiam & quietē reuerentia? Quantam ſerenitatem lætitia? Quātum rigorem ſeueritas? Quantam remiſsionem ueritas? Corpora ergo ſunt, quæ colorem habitumq; corporum mutant, quæ in illis regnum ſuum exercent. Omnes autem quas retuli uirtutes, bonæ ſunt, & quicquid ex illis eſt. Nunquid eſt dubium an id quo quid tangi poteſt, corpus ſit? Tangere enim & tangi, niſi corpus nulla poteſt res, ut ait Lucretius. Omnia autem iſta quæ dixi, non mutarent corpus, niſi tangerent, ergo corpora ſunt. Etiamnum cui tanta uis eſt, ut

*concitet impellat & *cogat et retineat & iubeat, corpus eſt. Quid ergo? non timor retinet? Non audacia impellit? Non fortitudo inmittit, & impetũ dat? Non moderatio refrenat ac reuocat? Non gaudium extollit? Non triſtitia obducit? Denique quicquid facimus, aut malitiæ, aut uirtutis gerimus imperio. Quod imperat corpori, corpus ſit. Quod uim corpori affert corpus, bonum corporis corporale, bonum hominis, & corporis bonum eſt, itaq; corporale eſt. Quoniam ut uoluiſti morem geſſi tibi, nunc ipſe dicam mihi, quod dicturũ eſſe te uideo. Latrunculis ludimus, in ſuperuacuis ſubtilitas teritur. Non faciunt bonos iſta, ſed doctos. Apertior res eſt ſapere, imò ſimplicior eſt. Paucis opus eſt ad mentem bonam uti literis, Sed nos ut cætera in ſuperuacuum diffundimus, ita Philoſophiam ipſam. Quemadmodum omnium rerum, ſic literarum quoq; intemperantia laboramus. Non uitæ, ſed ſcholæ diſcimus. Vale.

EPIST. CVIII. Quæ patienda ſunt ambulanti, per huius uitæ uiam. Et præmeditatio leuiſsima facit eſſe grauiora. Et qualiter uarietas mortalitatis & fatum, æquanimiter ferenda ſunt.

VBi illa prudentia tua? Vbi in deſpiciendis rebus ſubtilitas? Vbi magnitudo? Tam puſilla te res angit: ſerui oc- *Quid ſi cupationes tuas, occaſionem fugæ putauerunt? * Si amici deciperent. Habeant enim ſanè nomen, quod illis Epicurus noſter impoſuit: ita uocentur. Quota pars nõ eſt ſi omnibus rebus tuis deſunt illi qui & operã tuam conterebant, & te omnibus moleſtum reddebant. Nihil horum inſolitum, nihil inexpectatum eſt. Offendi rebus iſtis tam ridiculũ eſt, quàm queri, quod ſpargaris in publico aut inquineris in luto. Eadem uitæ conditio eſt, quæ balnei, turbæ, itineris. Quædam intermittentur, quædam incident. Non eſt delicata res uiuere. Longam uiam ingreſſus es, & labaris oportet, & erigaris, & cadas, & laſſeris,

ris, & exclames: O mors, idem *mentiaris, Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiuſmodi offenſus emetienaum eſt confragoſum hoc iter. Mori uult, præparetur animus contra oĩa. Sciat ſe ueniſſe, ubi patiatur fulmen. Sciat ſe ueniſſe, ubi luctus & ultrices poſuêre cubilia curæ, Pallentesq́; habitant morbi triſtisq; ſenectus. In hoc contubernio uita degenda eſt. Effugere iſta nõ potes, contẽnere potes. Contemnes autem, ſi ſæpe cogitaueris & futura præſumpſeris, Nemo non fortius ad id cui ſe diu compoſuerat, acceßit, & duris quoq; ſi præmeditata erant, obſtitit. At contra imparatus, etiam leuißima expauit. Id agendum eſt ne quid nobis inopinatum ſit. Et quia oĩa nouitate grauiora ſunt, hæc cogitatio aßidua præſtabit, ut nulli ſis malo tyro. Serui te reliquerunt, Alium compilauerunt, alium accuſauerunt, alium occiderunt, aliũ prodiderunt, alium calcauerunt, alium ueneno, alium criminatione petierunt. Quicquid dixeris, multis accidit. Deinde quum multa et uaria ſint quæ in nos diriguntur. Quædam in nos fixa ſunt, quædam uibrant, & cum maxime ueniunt, quædam in alios peruentura nos ſtringunt. Nihil miremur eorum ad quæ nati ſumus, Quæ ideo nulli querenda, quia paria ſunt omnibus. Ita dico, paria ſunt. nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius eſt, non quo oẽs uſi ſunt, ſed quod omnibus latum eſt. Imperetur æquitas aĩo, & ſine querela mortalitatis tributa pendamus. Hyems frigora adducit, algendũ eſt, Aeſtas calores refert, æſtuandum eſt, Intẽperies cœli ualitudinem tentat, ægrotandum eſt, Et fera nobis loco occurret, et homo pernicioſior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non poſſumus. Id poſſumus, magnum ſumere animũ, & uiro bono dignũ, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ conſentiamus. Natura autẽ hoc quod uides regnum mutationibus temperat. Nubilo ſerena ſuccedunt.

*metiaris: aliâs, iter emetiris.

*Turbantur maria cũ quieuerunt. Flant inuicem uenti. Noctem dies ſequitur. Pars cœli conſurgit, pars mergitur. Contrarijs rerum æternitas conſtat. Ad hanc legem animus noſter aptandus eſt, hanc ſequatur, huic pareat, & quæcunq; fiunt, debuiſſe fieri putet, nec uelit obiurgare naturam. Optimũ eſt pati, quod emendare non poßis, & deum quo auctore cuncta proueniũt, ſine murmuratione comitari. Malus miles eſt, qui imperatorẽ gemẽs ſequitur. Quare impigri atq; alacres excipiamus imperia, nec *deſinamus hunc operis pulcherrimi curſum, cui quicquid patimur intextũ eſt: & ſic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles iſta dirigitur, quomodo Cleãthes noſter uerſibus diſſertißimis alloquitur, quos mihi in noſtrum ſermonem mutare permittitur Ciceronis uiri diſſertißimi exẽplo, Si placuerint, boni conſules. Si diſplicuerint, ſcies me in hoc ſecutum Ciceronis exẽplum. Duc me parẽs celſiq; domitor poli, Quocunq; placuit, nulla parẽdi mora eſt, Aſſum impiger, Fac nolle, comitabor gemens Malusq́; patiar quod pati licuit bono. Ducunt uolentem fata, nolẽtem trahunt. Sic uiuamus, ſic loquamur, paratos nos inueniat atq; impigros fatũ, Hic eſt magnus animus, qui ſe deo tradidit. At contra ille puſillus ac degener, qui obluctatur & de ordine mundi male exiſtimat, & emendare mauult deos, quàm ſe. Vale.*

*deſeramus

IN LIB. XVIII. EPIST. CV.

1 Quicquid te delectat æquè uidet, ut uideris, dum uiueret, Alii aliud habebant, ſed in totum non placuit. Vide num ſic legendum, Quicquid te delectat, æquè uiget, ut uideras, dum uireret. Vtinam uidetur ádiectum. Sentit enim nobis uirere quicquid delectat. At delectat etiam memoria rerum bonarum.

EPIST. CVI.

2 Bona ualetudo motu erroris. Quidam habebãt ſine metu, unus habebat, quomodo bonam ualetudinem tuearis ſine metu erroris. Sed apparebat à ſtudioſo quopiam mutatam ſcripturam. Forte legendum, inardeat ſine metu horroris.

L. ANN

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. XIX.

EPIST. CIX. De moderanda cupiditate diſcendi, & quanti profectus ſit ſapientem ſæpius audire, & quod maiori impetu iuuenes ad Philoſophiam quàm ſenes accedimus, ubi notat eos qui dicunt decus Philoſophiæ eſſe diſputare non uiuere.

ID DE *quo quæris, ex his eſt quæ ſcire, tantum eò, ut ſcias pertinet. Sed nihilominus, quia *pertinet properas nec uis expectare libros, quos cum maximè ordine continentes totam moralem Philoſophiæ partem ſtatim expediā. Illud tamen prius ſcribam, quemadmodum tibi iſta cupiditas diſcendi qua flagrare te uideo, digerēda ſit ne ipſa ſe impediat. Nec paßim carpenda ſunt, nec auide inuadenda uniuerſa, per partes peruenitur ad totum. Aptari onus uiribus debet, nec plus occupari, quàm cui ſufficere poſſumus. Non quantum uis, ſed quantum capis hauriendum eſt: bonum tantum habe aīm, capies: quantum uoles. Quo plus recipit animus, hoc ſe magis laxat. Hæc nobis præcipere Attalum memini cū ſcholam eius obſideremus, & primi ueniremus, & nouißimi exiremus, Ambulantē quoq; illum ad aliquas diſputationes euocaremus, non tantum paratum diſcentibus, ſed obuium. Idem, inquit, & docenti & diſcenti debet eſſe propoſitū, ut ille prodeſſe uelit, hic proficere. Qui ad Philoſophorum ſcholas uenit, quotidie ſecum aliquid boni ferat, aut ſanior domum redeat, aut ſanabilior. Redibit autem. Ea enim Philoſophiæ uis eſt, ut non ſolum ſtudentes, ſed etiam conuerſantes iuuet. Qui in Solem uenit, licet non in hoc uenerit, colorabitur. Qui in unguentaria taberna reſederunt & paulo diutius commorari ſunt, odorem*

*pertinaciter

ſecum

ſecum loci ferunt. Et qui apud philoſophum fuerunt, traxerint aliquid neceſſe eſt, quod prodeſſet etiã negligentibus. Attende quid dicã, negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? Non nouimus quoſdam qui multis apud philoſophiam annis perſederunt, & ne colorem quidẽ duxerũt? Quid ni nouerim? Pertinaciſſimos quidẽ & aſſiduos, quos ego non diſcipulos philoſophorum, ſed inquilinos uoco. Quidã ueniunt ut audiant, non ut diſcant, ſicut in theatrũ uoluptatis cauſa ad delectandas aures, oratione uel uoce uel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partẽ uidebis, cui philoſophi ſchola diuerſorium ocij
*illic ſit. Non id agunt ut aliqua *illò uitia deponant, ut aliquam legẽ uitæ accipiant, ad quam mores ſuos exigant, ſed ut oblectamento aurium perfruantur, Aliqui tamen & cum pugillaribus ueniunt, non ut res excipiant, ſed uerba, quæ tam ſine profectu alieno diſcant, quàm ſine ſuo audiunt. Quidam ad magnificas uoces excitantur, & tranſeunt in affectum dicentium, alacres, uultu & animo, nec aliter concitantur quàm Phrygij ſolent tibicinis ſono ſemiuiri & ex imperio furentes. Rapit illos inſtigatq́; rerum pulchritudo, non uerborum inanium ſonitus. Si quid acriter contra mortem dictum eſt, ſi quid contra fortunã contumaciter, iuuat, protinus quæ audias facere. Afficiuntur illi, & ſunt quales iubentur, ſi illa animo forma permaneat, ſi non impetum inſignem protinus populus honeſti diſſuaſor excipiat. Pauci illam quam conceperant mentem domum perferre potuerunt. Facile eſt auditorem concitare, ad cupiditatem recti, Omnibus enim natura fundamenta dedit ſemenq́; uirtutũ, omnes ad omnia iſta nati ſumus. Cum iritator acceſſit, tunc ad illa animi bona uelut ſolita excitantur. Non uides quemadmodum theatra conſonent, quoties aliqua dicta ſunt, quæ publice agnoſcimus, & conſenſu uera eſſe teſtamur,

Deſunt inopiæ multa, auaritiæ omnia.

In

In nullum auarus bonus eſt, in ſe peßimus.

Ad hos uerſus ille ſordidißimus plaudit, & uicijs ſuis fieri conuitium gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cum à philoſopho iſta dicuntur cum ſalutaribus præceptis uerſus inſeruntur, efficacius eadem illa demiſſuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodũ ſpiritus noſter clariorem ſonũ reddit, cùm illum tuba per longi canalis anguſtias patentiore nouißimè exitu effundit: ſic ſenſus noſtros clariores carminis arcta neceßitas efficit, Eadem neglıgẽtius audiuntur, minusq; percutiunt, quàmdiu ſoluta oratione dicuntur ubi acceſſere numeri, & egregiũ ſenſum aſtrinxere certi pedes, eadem illa ſententia uelut lacerto excuſſa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longißimis orationibus hoc præcipitur, ut homines in animo non in patrimonio putẽt eſſe diuitias. Eum eſſe locupletem, qui paupertati ſuæ aptatus eſt, & paruo ſe diuitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cum carmine eiuſmodi dicta ſunt,

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.

Quod uult habet, qui uelle quod ſatis eſt poteſt.

Cum hæc atq; eiuſmodi audimus, ad confeßionem ueritatis adducimur. Illi enim quibus nihil ſatis eſt, admırãtur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. Hunc illorum affectum ubi uideris urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & ſyllogiſmis, & cauillationibus, & cæteris acuminis irriti ludicris. Dic in auaritiã, dic in luxuriam. Cum profeciſſe te uideris, & animos audientiũ affeceris, inſta uehementius. Veriſimile non eſt quantũ proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientiũ uerſa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honeſti rectiq; amorem. Adhuc docilibus leuiterq; corruptis, inijcit manũ ueritas, ſi aduocatũ idoneũ nacta eſt. Ego certe cũ Attalum audirẽ, in uitia, in errores, in mala uitæ perorantem,

orãtem, ſæpe miſertus ſum generis humani, & illum ſublimem altioremq; humano faſtigio credidi. Ipſe regẽ ſe eſſe dicebat, ſed plus quàm regnare mihi uidebatur, cui liceret cenſuram agere regnãtium. Cum uerò cõmendare paupertatẽ cœperat, & oſtendere, quod quicquid uſum excederet, pondus eſſet ſuperuacuũ & graue ferenti, ſæpe exire è ſchola pauperi libuit. Cum cœperat uoluptates noſtras traducere, laudare caſtum corpus, ſobriã menſam, purã mentẽ, non tantũ ab illicitis uoluptatibus, ſed etiam ſuperuacuis, libebat circumſcribere gulam & uentrẽ. Inde mihi quædam permanſere Lucili. Magno enim in omnia impetu uenerã, deinde ad ciuitatis uitam reductus, ex bene cœptis pauca ſeruaui. Inde oſtreis boletiſq; in omnẽ uitã renunciatũ eſt. Hæc enim non cibi, ſed oblectamenta ſunt ad edendũ ſaturos cogentia, quod gratiſſimum eſt edacibus, & ſe ultra quàm capiunt farcientibus, facile deſcenſura, facile reditura. Inde in omnẽ uitam unguento abſtinemus, quẽ obtinemus odor in corpore eſt. Nullo inde uino calet ſtomachus. Inde in
2 omnẽ uitam balneũ fugimus. Decoquere corpus atq; exinanire ſudoribus, inutile ſimul delicatumq; credimus. Cætera proiecta redierũt. Ita tamẽ, ut quorum abſtinentiã interrupi, modo ſeruem, & quidã abſtinentiæ proximiorẽ, neſcio an difficiliorem, quoniã quædam abſcinduntur facilius animo quã temperantur. Quoniã cœpi tibi exponere quàm tum maiori impetu ad philoſophiã iuuenis acceſſerim, quàm ſenex pergam, non pudebit fateri, quẽ mihi amorẽ Pythagoræ iniecerit Socion. Diſſerebat, quare ille animalibus abſtinuiſſet, quare poſtea Sextius. Diſſimilis utriq; cauſa erat, ſed utriq; magnifica. Hic homini ſatis alimentorũ citra ſanguinẽ eſſe credebat, & crudelitatis conſuetudinẽ fieri, ubi in uoluptatem eſſet adducta laceratio. Adijciebat contrahendã materiã eſſe luxuriæ. Colligebat bonæ ualetudini contraria eſſe alimenta uaria, & noſtris

alienã

alienà corporibus. At Pythagoras omniũ inter omnia cognationẽ eſſe dicebat,& aliorũ cõmercium in alias atq; alias formas tranſeuntiũ. Nulla (ſi illi credas) anima interit,nec ceſſat quidẽ,niſi tẽpore exiguo dum in aliud corpus transfunditur. Videbimus per quas tẽporum uices,& quãdo pererratis pluribus domicilijs, in hominẽ reuertatur. interim ſceleris hominibus ac paricidij metũ fecit,cũ poßint in parentis animã inſcij incurrere, & ferro morſu'ue uiolare, in quo cognatus aliquis ſpiritus hoſpitaretur. Hæc cũ expoſuiſſet Socion, & impleſſet 3 argumẽtis ſuis,Non credis,inquit,animas in alia corpora atq; alia deſcribi?& migrationẽ eſſe,quã dicimus eſſe mortẽ?Non credis in his pecudibus feris'ue aut aqua merſis illum quõdam hominis animũ morari?Non credis nihil perire in hoc mundo, ſed mutare regionẽ?Nec tantum cœleſtia per certos circuitus uerti ſed animalia quoq; per uices ire, & animos per orbem agi? Magni iſta crediderunt uiri.Itaq; iudiciũ quidem tuũ ſuſtine.Cæterũ omnia tibi in integro ſerua. Si uera ſunt iſta,abſtinuiſſe animalibus innocentia eſt:ſi falſa,frugalitas eſt, Quod iſtic crudelitatibus tuis damnũ eſt? Alimenta tibi leonum & uulturũ eripio.His inſtinctus, abſtinere animalibus cœpi,& anno peracto non tantũ facilis erat mihi conſuetudo, ſed dulcis.Agitatiorẽ mihi animũ eſſe credebã,nec tibi hodie affirmauerim an fuerit.Quæris quomodo deſierim.In Tyberij Cæſaris principatũ iuuentæ tempus inciderat,alienigenarum ſacra mouebãtur.Sed inter argumẽta ſuperſtitionis ponebatur quorundã animaliũ abſtinentia. Patre itaq; meo rogante,qui non calumniã timebat,ſed philoſophiã oderat,ad priſtinam conſuetudinẽ redij, nec difficulter mihi ut inciperem melius cœnare perſuaſit.Laudare ſolebat Attalus culcitrã,quæ reſiſteret corpori.Tali utor etiã ſenex,in qua ueſtigiũ apparere non poßit. Hæc retuli,ut probarẽ tibi quàm uehementes haberent tyrunculi

culi impetus primos ad optima quæq;, ſiquis exhortaretur il-
*impelleret los, ſi quis *impēderet. Sed aliquid præcipientiū uitio peccatur, qui nos docēt diſputare non uiuere: aliquid diſcentiū, qui propoſitum adferunt ad præceptores ſuos, nō animum excolendi, ſed ingenium. Itaq; quæ philoſophia fuit, facta philologia eſt. Multū autem ad rem pertinet: quo propoſito ad quā rem accedas. Qui grammaticus futurus, Vergilium ſcrutatur, non hoc animo legit illud egregium, Fugit irreparabile tempus. Vigilandum eſt, niſi properamus, relinquimur. Agit nos agiturq́; uelox dies, inſcij rapimur. Omnia in futurum diſponimus, & inter præcipitia lenti ſumus, Sed ut obſeruet, quoties Vergilius de celeritate temporum dicit, hoc uti uerbo illum, fugit,

Optima quæq; dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit, ſubeunt morbi triſtisq; ſenectus,
Et labor & duræ rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philoſophiam ſpectat, hæc eadem quò debet, adducit. Nunquam Vergilius, inquit, dies dicit ire, ſed fugere, quod currendi genus concitatiſsimum eſt, & optimos quoſq; primos rapi. Quid ergo ceſſamus nos ipſi concitare, ut uelocitatē rapidiſsimæ rei poſsimus æquare? Meliora præteruolant, deteriora ſuccedunt. Quemadmodū ex amphora primum quod eſt ſynceriſsimū effluit, grauiſsimum quodq; turbidumq́; ſubſidit: ſic in ætate noſtra, quod eſt optimū primum eſt. Id exhauriri in alijs potius patimur, ut nobis ſecem reſeruemus. Inhæreat iſtud animo, & tanquam miſſum oraculo placeat,

Optima quæq; dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit. Quare optima? quia reſtat quod incertum eſt. Quare optima? Quia iuuenes poſſumus diſcere, poſſumus facilem animum, & adhuc tractabilem ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum eſt laboribus, idoneum agitandis per ſtudia ingenijs, & exercendis per opera corporibus.

bus. Quod ſupereſt ſegnius, & languidius eſt, & propius à
fine. Itaq; toto hoc agamus animo,& obmiſsis ad quæ diuerti-
mus,in rem unam laboremus, nec hanc temporis perniciſsimi
celeritatē, quam retinere non poſsimus, relicti demū intelliga-
mus. Primus quiſq; tanquā optimus dies placeat, & redigatur
in noſtrum. Quod fugit occupandum eſt:hoc non cogitat ille,
qui Grāmaticis oculis carmen iſtud legit. Ideò optimū quemq;
primū eſſe diē,quia ſubeūt morbi,quia ſenectus premit,& ad-
huc adoleſcētiā cogitantibus ſupra caput eſt: ſed ait,Vergiliū
ſemper unà ponere morbos & ſenectutē,non mehercule imme
rito. Senectus enim inſanabilis morbus eſt. Præterea,inquit,
hoc ſenectuti cognomen impoſuit, triſtem illam uocat. Subeunt
morbi triſtisq; ſenectus. Non eſt quod mireris,ex eadē mate-
ria ſuis quenq; ſtudijs apta colligere. In eodē prato bos herbā
quærit,canis leporem,ciconia lacertū. Cum Ciceronis librum 4
de Rep. prehendit hinc philologus aliquis, hinc Grāmaticus,
hinc philoſophiæ deditus,alius alio curā ſuam mittit. Philoſo-
phus admiratur contra iuſtitiā dici tam multa potuiſſe. Cum
ad hanc eandem lectionem philologus acceſsit, hoc ſubnotat,
duos Romanos reges eſſe,quorū alter patrem non habet,alter
matrē. Nam de Seruij matre dubitatur. Anci pater Marcius
Numæ nepos dicitur. Præterea notat eū quē nos Dictatorem
dicimus, & in hiſtorijs ita nominari legimus, apud antiquos
Magiſtrū populi uocatū. Hodieq; id extat in auguralibus li-
bris,& teſtimoniū eſt, quod qui ab illo nominatur, Magiſter
equitū eſt. Aequè notat Romulū periſſe ſolis defectione. Pro-
uocationē ad populū etiam à regibus fuiſſe. Id ita in pontifi-
calibus libris & alij putant,et Feneſtella. Eoſdem libros cum
Grammaticis explicuit. Primùm uerbum priſcū reapſe, dici à
Cicerone,id eſt re ipſa, in commentariū refert:nec minus ſeſe,
id eſt ſe ipſe. Deinde tranſit ad ea quæ conſuetudo ſeculi mu-

 tauit,

*taui*t, *tanquam quod ait* Cicero, *quoniam ſumus ab ipſa calce,* *ſ*ius interpellatione reuocati,hanc quam nunc in circo * Cretã uocamus,Calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit uerſus,& in primis illos de Africano ſcriptos: cui nemo ciuis neque hoſtis,quibit pro factis reddere operæpretium. Ex eo ſe ait intelligere: apud antiquos non tantum auxilium ſignificaſſe operam,ſed alicuius opera:ait enim neminẽ potuiſſe Scipioni neq; ciuẽ, neq; hoſtẽ reddere operæpretiũ. Felicem deinde ſe putat, quod inuenerit, unde uiſum ſit Vergilio dicere, Quem ſuper ingens porta tonat cœli. Enniũ hoc ait Homero ſurripuiſſe,Ennio Vergiliũ. Eſt Ennij apud Ciceronem in his ipſis de R.P.hoc Epigramma:

*metam

Si fas eſt plagas cœleſtum aſcendere cuiquam,
Mi ſoli cœli maxima porta patet.

Sed ne & ipſe, dum aliud ago, in philologũ aut Grammaticũ delabar,illud admoneo, auditionẽ philoſophorum,lectionemq; ad propoſitũ beatæ uitæ trahendam, non ut uerba priſca aut ficta captemus, & translationes improbas figurasq; dicendi, ſed ut profutura præcepta,& magnificas uoces, & animoſas, quæ mox in rem transferantur. Sic iſta diſcamus, ut quæ fuerunt uerba,ſint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quàm qui philoſophiã uelut aliquod artificium uenale * didicerunt,qui aliter uiuunt, quàm uiuendũ eſſe præcipiunt. Exempla enim ſeipſos inutilis diſciplinæ circũferunt,nulli non uitio quod inſequuntur obnoxij.Non magis mihi poteſt quiſquam talis prodeſſe præceptor, quàm gubernator in tẽpeſtate nauſeabundus.Tenendum eſt,rapiente fluctu, gubernaculum,luctandũ cum ipſo mari, eripienda ſunt uento uela.Quid me poteſt adiuuare rector nauigij attonitus & uomitans?Quanto maiore putas uitã tẽpeſtate iactari, quàm ullam ratem?Non eſt loquendum,ſed gubernandum.Omnia quæ dicunt,

*docuerunt,

dicunt,quæ turba audiente iactant,aliena ſunt. Dixit *illa* Plato,*dixit* Zenon, *dixit* Chryſippus, *&* Poſidonius, *& ingens agmen,non tantũ* Attalus.Quomodo *probare poßint ſua eſſe, monſtrabo.*Faciant *quæ dixerint.* Quoniã *quæ uolueram ad te perferri iam dixi, nunc deſiderio tuo ſatisfaciã, et in alterã epiſtolã integrũ quod exegeras transferã,ne ad rem ſpinoſam & auribus erectis curioſiſq; audiẽdã,laſſus accedas.* Vale.

EPIST. CX. Multis argumentis oſtendit ſapientem ſapienti prodeſſe.

AN *ſapiens ſapienti proſit,ſcire deſideras.* Dicimus *plenũ omni bono eſſe ſapientẽ,& ſumma adeptum.* Quomodo *prodeſſe aliquis poßit ſummũ bonũ habẽti, quæritur.* Proſunt *inter ſe boni, exercent enim uirtutes, & ſapientiã in ſuo ſtatu continent,deſiderat uterq; aliquẽ,cum quo conferat, cum quo quærat.*Peritos *luctandi,uſus exercet.*Muſicũ, *qui paria didicit,monet.*Opus *eſt & ſapienti,agitatione uirtutũ.* Ita *quemadmodũ ipſe ſe mouet,ſic mouetur ab alio ſapiente.* Quid *ſapiens ſapienti proderit?*Impetũ *illi dabit, occaſiones actionum honeſtarũ cõmonſtrabit.*Præter *hæc,aliquas ſuas cogitationes exprimet,docebit quæ inuenerit.Semper enim etiã ſapienti reſtabit quod inueniat,& quo animus eius excurrat.* Malus *malo nocet, facit quoq; peiorẽ iram, metũ incitando, triſtitiæ aſſentiendo,uoluptates laudando.*Et *tunc maxime laborant mali,ubi plurimũ uitia miſcuere, & in unum collata nequitia eſt.* Ergo *ex contrario bonus bono proderit.* Quomodo *inquis?* Gaudium *illi afferet,fiduciã confirmabit,ex conſpectu mutuæ tranquillitatis creſcet utriuſq; lætitia.* Præterea *quarundã illi rerũ notitiã tradet.*Non *enim omnia ſapiens ſcit, etiã ſi ſciret, breuiores uias rerũ aliquis excogitare poßit, & has indicare, per quas facilius totũ opus circũfertur.* Proderit *ſapienti ſapiens,non ſcilicet tantũ ſuis uiribus,ſed ipſius quẽ adiuuat.*Po-

teſt quidem ille etiã relictus ſibi, explicare partes ſuas. Vtetur propria uelocitate, ſed nihilominus adiuuat, etiam qui currentem hortatur. Non prodeſt tantũ ſapiens ſapienti, ſed ſibijpſi. Hoc ſcias, Detrahe illi uim propriã, & ille nihil agit. Iſto modo dicas licet, non eſſe in melle dulcedinẽ. Nam ipſe ille qui eſſe debet, ita aptatus lingua palatoq; eſt ad huiuſmodi guſtum, ut ille tali ſapore non capiatur ſed offendatur. Sunt enim quidã, quibus morbi uitio mel amarũ eſſe uideatur. Oportet utrunq; talẽ eſſe ut & ille prodeſſe poßit, & huic profecturo idonea materia ſit. In ſummũ, inquit, perducto calorẽ calefieri ſuperuacuũ eſt, & in ſummũ perducto bonũ ſuperuacuum eſt, quod proſit. Nunquid inſtructus omnibus rebus agricola, ab alio inſtrui quærit? Nunquid armatus miles quantũ in aciem exituro ſatis eſt, uti amplius armis deſiderat? Ergo nec ſapiens. Satis enim uitæ inſtructus, ſatis armatus eſt. Ad hæc reſpõdeo. Qui in ſummo eſt calore, ei non opus eſt adiecto, ut ſummũ teneat, Sed ipſe ſe, inquit, calor continet. Primũ multum intereſt inter iſta quæ cõparas. Calor enim unus eſt, prodeſſe uariũ eſt. Deinde calor non adiuuatur adiectione caloris ut caleat, Sapiens non poteſt in habitu ſuæ mentis ſtare, niſi amicos aliquos ſimiles ſui admiſit, cũ quibus uirtutes ſuas cõmunicet. Adijce nũc, quod omnibus inter ſe uirtutibus amicitia eſt. Itaq; prodeſt, qui

*pares ſuis uirtutes alicuius * partes ſui amat, amandaſq; inuicẽ præſtat, Similia delectant, utiq; ubi honeſta ſunt, & probare, ac probari ſciunt. Etiamnũ ſapientis animũ peritè mouere nemo alius poteſt, quàm ſapiẽs: ſicut hominẽ mouere rationaliter non poteſt niſi homo. Quomodo ergo ad rationẽ mouendam ratione opus eſt, ſicut moueatur ratio perfecta, opus eſt ratione perfecta. Prodeſſe dicũtur, & qui media nobis largiũtur, pecuniã, gratiã, incolumitatẽ, alia in uſus uitæ chara aut neceſſaria. In his dicetur etiam ſtultus ſapienti prodeſſe. Prodeſſe autem eſt,

animum

animum ſecundũ naturam mouere uirtute ſua,aut eius qui mouebitur.Hoc non ſine ipſius quoq; qui proderit bono fiet. Neceſſe eſt enim alienã uirtutẽ exercendo, exerceat & ſuã. Sed ut remoueas iſta,quæ aut ſumma bona ſunt,aut ſummorũ efficientia, nihilominus prodeſſe inter ſe ſapientes poſſunt. Inuenire enim ſapientẽ ſapienti per ſe res petenda eſt, quia natura bonũ omne charũ eſt bono,& ſic quiſq; conciliatur bono,quẽadmodũ ſibi.Neceſſe eſt ex hac quæſtione, argumenti cauſa in alterã tranſeã.Quæritur enim,an deliberaturus ſapiẽs ſit aliquem in conſiliũ aduocaturus:quod facere illi neceſſariũ eſt, cũ ad hæc ciuilia & domeſtica uenitur,&(ut ita dicã) mortalia. In his ſic illi opus eſt alieno conſilio , quomodo medico , quomodo gubernatori , quomodo aduocato , & litis ordinatori. Proderit ergo ſapiẽs aliquãdo ſapiẽti.Suadebit enim, ſed in illis quoq; magnis ac diuinis,ut diximus,cõmuniter honeſta tractando,& animos cogitatiões q; miſcẽdo,utilis erit. Præterea ſecundũ naturã eſt & amicos cõplecti, & amicorum actu, ut ſuo proprioq; lætari. Nã ſi hoc fecerimus ne uirtus quidẽ nobis permanebit,quæ in exercẽdo*ſenſu ualet. Virtus autẽ ſuadet præſentia bene collocare,in futurũ cõſulere, deliberare,et intendere animũ. Facilius intẽdet explicabitq;, qui aliquẽ ſibi aſſumpſerit.Quærit itaq; aut perfectũ uirũ aut proficientem, uicinũq; perfecto.Proderit autẽ ille perfectus,ſi cõſiliũ cõmuni prudẽtia iuuerit. Aiũt homines plus in alieno negotio uidere quã in ſuo.Hoc illis euenit,quos amor ſui excæcat, quibusq; diſpectũ utilitatis,timor in periculis excutit.Incipiet ſapere ſecurior,et extra metũ poſitus.Sed nihilominus quædã ſunt quæ etiã ſapiẽtes in alio,q̃ in ſe diligẽtius uidẽt.Præterea illud quod dulciſsimũ honeſtiſsimũq; eſt,idẽ uelle atq; idẽ nolle, ſapiẽs ſapienti præſtabit.Egregiũ opus pari iugo ducet. Perſolui quod exegeras,quãquã i ordine rerũ erat quas moralis philoſophiæ

*ſe uſu

uoluminibus complectimur. Cogita, quod ſoleo frequenter tibi *acumen dicere, In iſtis nos nihil aliud quā *aīm exercere. Toties enim illò reuertor. Quid iſta me res iuuat? Fortiorē faciet, iuſtiorē, temperatiorem? Nondum exerceri uacat. Adhuc medico mihi opus eſt. Quid me doces ſcientiā inutilem? Magna promiſiſti, exigua uideo. Dicebas intrepidum fore, etiā ſi circa me gladij micarent, etiam ſi mucro tangeret iugulum, Dicebas ſecurum fore, etiā ſi circa me flagrarēt incendia, etiam ſi ſubitus turbo toto nauē meam mari raperet, Hanc mihi præſta interim uoluptatem, ut gloriam contemnam, poſtea docebis implicita ſoluere, ambigua diſtinguere, obſcura perſpicere. Nūc doce, quod neceſſe eſt. Vale.

EPIST. CXI. Non optandos eſſe deos infeſtos malis. Et quomodo per retractatam ſæpius Philoſophiā, noticia boni & mali, neceſſarii & ſuperuacui poſſit haberi. Et quod turpe eſt etiam in aqua & polenta ponere beatam uitam.

EX Nomentano meo te ſaluto, & iubeo te habere mentem bonam, hoc eſt propitios deos omnes, quos habet placatos & fauentes, quiſquis ſibi ſe propitiauit. Sepone in præſentia, quæ quibuſdam placent. Vnicuiq; noſtrum pædagogum dari Deum, nō quidem ordinariū, ſed hunc inferioris notæ, ex horum numero quos Ouidius ait, de plebe deos. Ita tamē hoc ſeponas uolo, ut memineris maiores noſtros, qui crediderūt hoc, Stoicos fuiſſe. Singulis enim & Genium & Iunonē dederunt. Poſtea uidebimus an tantum dijs uacet, ut priuatorū negotia procurarēt. Interim illud ſcito, ſiue aſsignati ſumus, ſiue neglecti & fortunæ dati, nulli te poſſe imprecari quicquā grauius, quàm ſi imprecatus fueris, ut ſe habeat iratū. Sed non eſt, quare cuiquā quem dignū pœna putaueris, optes, ut infeſtos deos habeat: Habet, inquam, etiam ſi uidetur eorum fauore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intuere, quid ſint res noſtræ, non

quid uocẽtur, & ſcies plura mala cõtingere nobis, quàm accidere. Quoties enim fœlicitatis cauſa & initiũ fuit, quod calamitas uocabatur. Quoties magna gratulatione excepta res gradum ſibi ſtruxit in præceps, et aliquẽ iam eminentẽ alleuauit, etiamnum tanquã ibi adhuc ſtaret, unde tuto caderet, ſed ipſum illud cadere non habet in ſe mali quicquã, ſi exitũ ſpectes, ultra quẽ natura neminẽ deijcit. Prope eſt rerũ oĩm terminus, prope eſt, inquam, & illud, unde fœlix eijcitur, & illud unde fœlix emittitur. Nos utraq; extendimus, & longa ſpe ac metu facimus. Sed ſi ſapis, oĩa humana cõditione metire, ſimul & quod gaudes, et quod times contrahe. Eſt autẽ tanti, nihil diu gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare iſtuc malum aſtringo? Non eſt quod quicquã timendum putes. Vana ſunt iſta quæ nos mouent, quæ attonitos habent. Nemo noſtrum quid ueri eſſet, excuſſit, ſed metũ alter alteri tradidit. Nemo auſus eſt ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris ſui noſſe. Itaq; res falſa & inanis habet adhuc fidẽ, quia nõ coarguitur. Tanti putemus oculos intendere, iam apparebit quàm breuia, quàm incerta, quàm tuta timeantur. Talis eſt aĩorum noſtrorũ confuſio, qualis Lucretio uiſa eſt. Nam ueluti pueri trepidant, atq; omnia cæcis, In tenebris metuunt, ita nos in luce timemus. Quid ergo? Nõ omni puero ſtultiores ſumus, qui in luce timemus? Sed falſum eſt Lucreti, non timemus in luce, oĩa nobis fecimus tenebras, nihil uidemus, nec quid noceat, nec quid expediat, tota uita incurſitamus, nec ob hoc reſiſtimus, aut circunſpectius pedem ponimus. Vides autẽ quàm ſit furioſa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius reuocandi ſimus, & cũ ignoremus quò feramur, uelociter tamen illò quò intendimus ire perſeueramus. Sed luceſcere, ſi uelimus, poteſt. Vno autẽ modo poteſt, ſiquis hanc humanorũ diuinorumq; notitiam acceperit, ſi illa ſe non perfuderit, ſed infecerit, ſi eadem

*quamuis ſciat, retractauerit, & ad ſe ſæpe retulerit, ſi quæſierit quæ ſint bona, quæ ſint mala, quibus hoc ſit falſo nomē aſcriptum: ſi quæſierit de honeſtis, de turpibus, de prouidentia: nec intra hæc humani ingenij ſagacitas ſiſtitur, Proſpicere & ultra mundum libet, *quò feratur, unde ſurrexerit, in quē exitum tanta rerū uelocitas properet. Ab hac diuina contēplatione abductum aīm in ſordida & humilia pertraximus, ut auaritiæ ſeruiret, ut relicto mundo terminisq; eius & *dominis cuncta uerſantibus, terrā rimaretur, & quæreret quid ex illa mali effoderet, nō contentus oblatis. Quicquid nobis bono futurū erat, deus & parens noſter in proximo poſuit. Non expectauit inquiſitionē noſtram, & ultro dedit, nocitura altiſsime preſsit. Nihil niſi de nobis queri poſſumus. Ea quibus perimus, nolente rerū natura & abſcondente, protulimus. Addiximus aīm uoluptati, cui indulgere initium oīm malorum eſt. Tradidimus ambitioni & famæ, cæteris æque uanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? Nihil noui, nec enim nouis malis remedia quæruntur. Sed hoc primū, ut tecum ipſe diſpicias, quid ſit neceſſariū, quid ſuperuacuum. Neceſſaria tibi ubiq; occurrent, ſuperuacua & ſemper, & toto aīo quærenda ſunt. Non eſt autē quod te nimis laudes, ſi contempſeris aureos lectos, & gemmeam ſupellectilem. Quæ eſt enim uirtus ſuperuacua contēnere? Tunc te admirare, cū contempſeris neceſſaria. Non magnam rem facis, quod uiuere ſine *recto apparatu potes, quod non deſideras miliarios apros, nec linguas phœnicopterorum et alia portenta luxuriæ, iam tota animalia faſtidientis, & certa membra ex ſingulis eligentis. Tunc te admirabor, ſi non contēpſeris etiā ſordidum panē, ſi tibi perſuaſeris herbas, ubi neceſſe eſt, non pecori tantum, ſed homini naſci, ſi ſcieris cacumina arborū explementum eſſe uentris, in quē ſic pretioſa congerimus, tanquā recepta ſeruantē, ſine faſtidio implend

*quomodo

*diuis

*regio

plendus eſt. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quicquid acceperit? Delectant te diſpoſita, quæ terra mariq; capiuntur? Alia eò gratiora, ſi recẽtia perferũtur ad menſam, alia diu *paſta & coacta pingueſcere fluunt, ac uix ſaginam continent ſuã. Delectat te *nitor horũ arte quæſitus. At mehercule iſta ſolicitè ſcrutata, uarieq; condita, cùm ſubierint uentrẽ, una atq; eadẽ fœtiditas occupauit. Vis ciborũ uoluptatem contemnere? Exitum ſpecta. Attalum memini cum magna admiratione oĩm hæc dicere, Diu mihi, inquit, impoſuere diuitiæ. Stupebã ubi aliquid ex illis alio atq; alio loco fulſerat. Exiſtimabam ſimilia eſſe quæ laterent, his quæ oſtenderentur: ſed in quodam apparatu uidi totas opes urbis cælatas ex auro & argento, & his quæ pretiũ auri argentiq; uicerunt, exquiſitos colores, et ueſtes ultra non tantũ noſtrum, ſed ultra finem hoſtium aduectas. Hinc puerorũ perſpicuos cultu atq; forma greges, hinc fœminarũ, & alia quæ res ſuas recognoſcens ſummi imperij fortuna protulerat. Quid hoc eſt, inquam, aliud quàm iritare cupiditates hoĩm per ſe incitatas? Quid ſibi uult iſta pecuniæ pompa? Ad diſcendam auaritiam cõuenimus. At mehercules minus cupiditatis iſtinc effero, quàm attulerã. Cõtempſi diuitias, non quia ſuperuacuæ, ſed quia puſillæ ſunt. Vidiſti ne, quàm intra paucas horas, ille ordo quamuis lentus diſpoſitusq; tranſierit? Hoc totam uitam noſtrã occupauit, quod totũ diem occupare non potuit? Acceſsit illud quoq;. Tã ſuperuacuæ mihi uiſæ ſunt habentibus, quàm fuerunt ſpectantibus. Hoc itaq; ipſe mihi dico, quoties tale aliquid præſtrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus ſplendida, cohors culta ſeruorũ, lectica formoſis impoſita *coloribus. Quid miraris? quid ſtupes? Pompa eſt. Oſtenduntur iſtæ res, nõ poſsidentur, & dum placent, tranſeunt. Ad ueras potius te cõuerte diuitias, diſce paruo eſſe contentus, & illam uocẽ magnus atq; animoſus exclama. Ha-

*repaſta
*nidor
*calonibus

beamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipſi de felicitate controuerſiã faciamus. Faciamus oro te, etiã ſi iſta defuerint. Turpe eſt beatam uitam in auro & argento reponere, æquè turpe eſt in aqua & polenta. Quid ergo faciam, ſi iſta non fuerint? Quæris quod ſit remediũ inopiæ? Famem fames finit. Alioqui quid intereſt magna ſint an exigua, quæ ſeruire te cogunt? Quid refert quantum ſit, quod tibi poßit negare fortuna? Hæc ipſa aqua & polenta in alienũ cadit arbitriũ. Liber eſt autem, non in quem parum licet fortunæ, ſed in quem nihil. Ita eſt, nihil deſideres, oportet, ſi uis Iouem prouocare, nihil deſiderantem. Hæc nobis Attalus dixit: natura omnibus dixit. Quæ ſi uoles frequenter cogitare, id ages, ut ſis felix, non ut uidearis, & ut tibi uidearis, non alijs.

EPIST. CXII. De uera Philoſophi magnitudine, quam ſophiſmata, id eſt, cauillationes præſtare non poſſunt.

*QVid uocẽtur latine ſophiſmata quæſiſti à me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nullũ hæſit: uidelicet quia res ipſa non recipiẽbatur à nobis, nec in uſu erat, nomini quoq; repugnatũ eſt. Aptißimum tamẽ uidetur mihi, quo Cicero uſus eſt. Cauillationes uocat, quibus *quiſq; ſe tradidit, quæſtiũculas quidem uafras. Cæterùm ad uitã nihil proficit, neq; fortior fit, neque temperantior, neq; elatior. At ille qui Philoſophiam in remedium ſuum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexuperabilis, & maior adeunti. Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus. Cum acceſſeris, tunc manifeſtum fit, quod in arduo ſumma ſint. Talis eſt mi Lucili uerus, & rebus, non artificijs Philoſophus. In ædito ſtat admirabilis, celſus, magnitudinis ueræ: Non exurgit in plãtas, nec ſummis ambulat digitis, eorũ more qui mẽdacio ſtaturam adiuuant, longioresq; quàm ſunt uideri*

*quiſquis

uolunt

uolunt. Contentus eſt magnitudine ſua. Quid ni contentus ſit eo uſq; creuiſſe, quò manum fortuna non porrigit? Ergo & ſupra humana eſt. Par ſibi in omni ſtatu rerum, ſiue ſecũdo curſu uita procedit, ſiue fluctuatur per aduerſa ac difficilia. Hanc conſtantiã cauillationes iſtæ, de quibus paulò ante loquebar, præſtare non poſſunt. Ludit iſtis animus, non proficit, & philoſophiam à faſtigio deducit in planũ. Nec te prohibuerim aliquãdo iſta agere, ſed tunc, cum uoles nihil agere. Hoc tamen habent in ſe peſſimum, dulcedinem quandam ſui faciunt, & animum ſpecie ſubtilitatis inductum tenẽt ac remorantur, cum tanta rerum moles uocet, cum uix tota uita ſufficiat, ut hoc unum diſcas, uitam cõtemnere. Quid regere inquis? Secundũ opus eſt. Nam nemo illam bene rexit, niſi qui contempſerat. Vale.

EPIST. CXIII. Vtens exeſæ uitis exemplo oſtendit inueterati ingenii prauitatem fore inemendabilem.

CVpio mehercule amicum tuum formari, ut deſideras, & inſtitui, ſed ualde durus capitur, imò potius, quod eſt moleſtius ualde mollis capitur, & conſuetudine mala ac diutina fractus: Volo tibi ex noſtro artificio exemplum referre. Non quælibet inſitionem uitis patitur, ſi uetus & exeſa eſt, ſi infirma graciliſq;, aut non recipiet ſurculum aut non alet, nec applicabit ſibi, nec in qualitatem eius * naturamq; tranſibit. Itaq; ſolemus ſupra terram præcidere, ut ſi non reſponderit, tentari poſsit ſecunda fortuna, & iterum repetita infra terram inſeratur. Hic de quo ſcribis & mandas, non habet uires. Indulſit uitijs, ſimul & emarcuit, & induruit. Non poteſt recipere rationem, non poteſt nutrire. At cupit ipſe. Noli credere. Non dico illum mentiri tibi, putat ſe cupere. Stomachum illi fecit luxuria, citò tamen cum illa redibit in gratiam. Sed dicit ſe offendi uita ſua. Non negauerim. Quis enim non offenditur? Homines uitam ſuam & amant ſimul & oderunt. Tunc itaq; de illo feramus

* uitamq;

ramus ſententiam, cum fidem nobis fecerit, inuiſam iam ſibi eſſe luxuriam. Nunc *illis male conuenit.* Vale.

ANNOTAT. IN LIB. XIX.

EPISTOLA CIX.

1 Nouiſsime exitu effudit. Opinor fuiſſe ſcriptum extudit, id aliquis interpretatus eſt, effudit, mox pro extudit remanſit, exitu.

2 Nullo inde uitio caremus ſtomachi. Ita prior æditio. In aliis erat, non luxum dat uino carens ſtomachus: in aliis non luſum dat. Arbitror legendum, nullo inde uino calet ſtomachus.

3 Sed in quo cognatus aliquid ſpiritus hoſtis paratur. Sic prior æditio. Variabant codices, ſed nuſquam aberat aliquid mendi. Non dubium eſt quin legendũ ſit, Cognatus aliquis ſpiritus hoſpitaretur: pro ſed, fortaſſe legẽdum ſcilicet, niſi mauis eam uocem expungere.

4 Cum Ciceronis librum. Videtur deeſſe legunt, aut ſimile uerbum, præter ea quæ mutauimus. Ni faciendo plagas cœleſtum &c. Sic habebat ſuperior æditio, repoſuimus ex diuinatione, ſi fas eſt plagas cœleſtum aſcendere cuiquam. Forte legendum, ſi fas cædendo cœlum conſcendere cuiquam eſt, ut ex faciendo fiat, fas cædendo.

EPISTOLA CX.

5 Exige uide. Quidam habebant, exigua uideo. Forte legendum exhibe, uide. Exhibentur enim promiſſa.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. XX.

EPIST. CXIIII. Dialecticè diſputat per multa inconuenientia uirtutes non eſſe animalia. Moralem de fortitudine & iuſtitia doctrinam ſubinferens.

DESIDERAS *tibi ſcribi à me, quid ſentiam de hac quæſtione iactata apud noſtros.* An *iuſtitia, an fortitudo, prudentia, cæteræq; uirtutes animalia ſint.* Hac *ſubtilitate efficimus* Lucili *chariſsime, ut exercere ingenium* *inter *irrita uideamur, & diſputationibus nihil profuturis*

*intra

ocium

ocium terere. Faciam *quod deſideras,& quid noſtris uideatur exponã. Sed me in alia ſentẽtia profiteor eſſe.* Puto *quædã eſſe, quæ decent phecaßiatũ,palliatumq;. Quæ ſint ergo quæ antiquos mouerint,dicam.* Animũ *conſtat animal eſſe,cũ ipſe efficiat,ut ſimus animalia,& cũ ab illo animalia nomẽ hoc traxerint.* Virtus *autẽ nihil aliud eſt quàm animus, quodammodo ſe habẽs,ergo animal eſt.* Deinde *uirtus agit aliquid.* Agi *autem nihil ſine impetu poteſt.* Si *impetũ habet qui nulli eſt,niſi animali,animal eſt.* Si *animal eſt,inquit,uirtus,habet ipſam uirtutem. Quid ni? habet ſeipſam. Quomodo ſapiẽs omnia per uirtutem gerit,ſic uirtus per ſe.* Ergo,*inquit, & omnes artes animalia ſunt,& omnia quæ cogitamus,quæq; mente cõplectimur. Sequitur,ut multa animaliũ milia habitent in his anguſtijs pectoris,& ſinguli multa ſimus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris,quid aduerſus iſta reſpõdeatur?* Vnaquæq; *res ex iſtis animal erit,multa animalia nõ erunt. Quare?* Dicam,*ſi mihi accõmodaueris ſubtilitatẽ & intentionẽ tuã.* Singula *animalia,ſingulas debent habere ſubſtantias.* Iſta *omnia unũ animum habent.* Itaq; *ſingula eſſe poſſunt, multa eſſe nõ poſſunt.* Ego *& animal ſum & homo, nõ tamẽ duos eſſe dices:quia ſeparati eſſe debẽt.* Ita *dico, alter ab altero debet eſſe diductus, ut duo ſint. Quicquid in unum multiplex eſt, ſub unam cadit naturam,itaq; unũ eſt.* Et *animus meus animal eſt, & ego animal ſum,duo tamẽ nõ ſumus. Quare? quia animus mei pars eſt.* Tũc *aliquid per ſe numerabitur,cũ per ſe ſtabit.* Vbi *uerò alterius membrũ erit,nõ poterit uideri aliud. Quare?* Dicã,*quia quod aliud eſt,ſuum oportet eſſe,& propriũ,& totũ,& intra ſe abſolutum.* Ego *in alia eſſe me ſententia profeſſus ſum.* Non *enim tantũ uirtutes animalia erunt,ſi hoc recipitur.* Sed *oppoſita quoq; illis uitia & affectus,tanquã ira,timor, luctus,ſuſpitio.* Vltra *res iſta procedet,omnes ſentẽtiæ,omnes cogitationes*

anim

animalia erũt, quod nullo modo recipiendũ eſt. Non enim quicquid ab homine fit, homo eſt. Iuſtitia quid eſt, inquit? Animus quodãmodo ſe habẽs. Itaq; ſi animus animal eſt, & iuſtitia. Minime. Hæc enim habitus animi eſt, & quædã uis. Idẽ animus in uarias figuras cõuertitur, & nõ toties animal aliud eſt, quoties aliud facit, nec illud quod fit ab animo animal eſt. Iuſtitia animal eſt, fortitudo, ſic cæteræ uirtutes. Vtrũ deſinunt animalia eſſe ſubinde, ut rurſus incipiant, an ſemper ſunt? Deſinere uirtutes nõ poſſunt, ergo multa animalia, imò innumerabilia in hoc animo uerſantur. Non ſunt, inquit, multa, quia ex uno religata ſunt, & partes unius ac mẽbra ſunt. Talẽ ergo faciẽ animi nobis proponimus, qualis eſt Hydræ, multa habentis capita, quorũ unumquodq; per ſe pugnet, per ſe noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal eſt, ſed animalis caput. Cæterũ ipſa unũ animal eſt. Nemo in Chimæra leonẽ eſſe animal dixit, aut draconẽ. Hæ partes erãt eius, partes eius nõ ſunt animalia. Quid eſt quo colligas iuſtitiam animal eſſe? Agit, inquit, aliquid & prodeſt: quod autẽ agit aliquid & prodeſt, impetũ habet, animal eſt. Verũ eſt, ſi ſuũ impetũ habet, ſuum autẽ non habet, ſed animi. Omne animal donec moriatur id eſt quod cœpit: homo donec moriatur homo eſt: Equus equus, canis canis: tranſire in aliud nõ poſſunt. Iuſtitia, id eſt, animus quodã modo ſe habens, animal eſt. Credamus, deinde animal eſt fortitudo, id eſt, animus quodam modo ſe habẽs. Quis animus? Ille qui modo in iuſtitia erat, tenetur in priore animali, in aliud animal ei tranſire non licet. In eo illi, in quo primũ eſſe cœpit, perſeuerandũ eſt. Præterea unus animus duorũ animaliũ eſſe nõ poteſt, multo minus pluriũ. Si iuſtitia, fortitudo tẽperantia, cæteræq; uirtutes animalia ſunt, quomodo unũ animum habebũt? Singulos habeant oportet, aut nõ ſunt animalia. Non poteſt unũ corpus plurium animaliũ eſſe, hoc & ipſi fatẽtur. Iuſtitiæ quod eſt corpus? Animus.

mus. Fortitudinis quod eſt corpus? Idẽ animus. Atqui unũ corpus eſſe duorũ animaliũ nõ poteſt. Sed idẽ animus, inquit, iuſticiæ habitũ induit, & fortitudinis & tẽperantiæ. Hoc fieri poſſet, ſi quo tẽpore iuſtitia eſſet, fortitudo nõ eſſet, quo tempore fortitudo eſſet, tẽperantia non eſſet. Nũc uero omnes uirtutes ſimul ſunt. Itaq; quomodo erunt ſingula animalia, cũ unus animus ſit, qui plus quàm unũ animal nõ poteſt facere? Deniq; nullũ animal pars eſt alterius animalis. Iuſtitia autẽ pars eſt animi, nõ eſt ergo animal. Videor mihi in re confeſſa perdere operam. Magis enim indignandũ de iſto, quàm diſputandum eſt. Nullũ animal alterius pars eſt. Circunſpice omnium corpora, nulli nõ & color proprius eſt, & figura ſua, & magnitudo. Inter cætera, propter quæ mirabile diuini artificis ingenium eſt, hoc quoq; exiſtimo eſſe quod in tanta copia rerum, nunquã in idẽ incidit, etiã quæ ſimilia uidentur, cùm cõtuleris, diuerſa ſunt. Tot fecit genera foliorũ, nullũ nõ ſua proprietate ſignatum: tot animalia, nullius magnitudo cũ altero conuenit. Vtiq; aliquid intereſt. Exegit à ſe, ut quæ alia erant, & diſsimilia eſſent & imparia. Virtutes, ut dicitis, omnes pares ſunt, ergo nõ ſunt animalia. Nullũ nõ animal per ſe aliquid agit. Virtus autẽ per ſe nihil agit, ſed cũ homine. Omnia animalia aut rationalia ſunt, ut homines, ut dij: aut irrationalia, ut feræ, ut pecora. Virtutes utiq; rationales ſunt: atqui nec homines ſunt, nec dij: ergo nõ ſunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, niſi primũ ſpecie alicuius rei *iritatũ eſt, deinde impetum cepit, deinde aſſenſio cõfirmauit hũc impetũ. Quid ſit aſſenſio dicã. Oportet me ambulare, tũc demũ ambulo, cũ hoc mihi dixi, & approbaui hanc opinionẽ meã: oportet me ſedere, tũc demũ ſedeo: hæc aſſenſio in uirtute nõ eſt. Puta animal prudentiã eſſe, quomodo aſſentietur? Oportet me ambulare, hoc natura nõ recipit: prudentia enim ei, cuius eſt proſpicit, nõ ſibi. Nã nec ambulare poteſt,

*incitatum

teſt,nec ſedere,ergo aſſenſionē nõ habet. Quod aſſenſionē non habet,rationale animal non eſt. Virtus ſi animal eſt,rationale eſt:rationale autē nõ eſt,ergo nec animal. Si uirtus animal eſt, uirtus autem bonum eſt,omne bonũ animal eſt. Hoc noſtri fatentur: Patrem ſeruare bonum eſt,& ſententiam prudenter in ſenatu dicere bonũ eſt,& iuſte decernere bonũ eſt, Ergo & patrem ſeruare animal eſt, & prudenter dicere animal eſt. Eouſq; res excedet,ut riſum tenere nõ poßis, Prudenter tacere bonũ eſt:cœnare bonũ eſt:ita & tacere & cœnare animal eſt. Ego mehercule titillare nõ deſinã,& ludos mihi ex iſtis ſubtilibus ineptijs facere. Iuſtitia & fortitudo ſi animalia ſunt,certe terreſtria ſunt. Omne animal terreſtre alget,eſurit,ſitit. Ergo iuſtitia alget,fortitudo eſurit,clementia ſitit. Quid porrò, nõ interrogabo illos, quã figurã habeant iſta animalia, hominis,an equi,an feræ? Si rotundã illis, qualē Deo, dederint formã,quæram,an & auaritia,& luxuria,& demētia æquè rotundæ ſunt:ſunt enim & ipſæ animalia. Si has quoq; cor rotundauerint,etiã nũ interrogabo,an prudēs ambulatio animal ſit, nec ne. confiteantur neceſſe eſt. Deinde dicant ambulationē eſſe animal,& quidē rotundũ. Ne putes autē me primũ ex noſtris, nõ ex ſcripto loqui,ſed meæ ſentētiæ eſſe, inter Cleanthem & diſcipulum eius Chryſippum, nõ conuenit quid ſit ambulatio. Cleanthes ait,ſpiritũ eſſe à principali uſq; in pedes permiſſum Chryſippus ipſum principale quod eſt. Cur ergo non ipſius Chryſippi exēplo ſibi quiſq; ſe uindicet, & iſta tot animalia, quot mũdus ipſe non poteſt capere derideat? Non ſunt,inquit, uirtutes multa animalia,& tamē animalia ſunt. Nam quemadmodũ aliquis & poëta eſt & orator,& tamen unus:ſic uirtutes iſtæ animalia ſunt,ſed multa nõ ſunt. Idē eſt animus:& animus iuſtus,& prudens, & fortis,ad ſingulæ uirtutes quodãmodo ſe habens. Sublata eſt quæſtio, conuenit nobis. Nam &

ego

ego interim fateor animum animal eſſe, poſtea uiſurus quam de iſta re ſententiam ferã, Actiones eius animalia eſſe nego. Alioquin & omnia uerba erunt animalia, & omnes uerſus. Nam ſi ſermo prudens bonũ eſt, bonum autem omne animal eſt, Sermo ergo animal eſt. Prudens uerſus bonũ eſt, bonum autem omne animal eſt, Verſus ergo animal eſt. Itaq; Arma uirumq́; cano, animal eſt, quod non poſſunt rotundum dicere, cum ſex pedes habeat. Textorium, inquis, totũ mehercule iſtud eſt, quod cum maximè agitur, diſsilio riſu: cũ mihi propono ſolœciſmum animal eſſe, & barbariſmum, & ſyllogiſmũ, & aptas illis facies, tanquam pictor aſsigno. Hæc diſputamus, attractis ſupercilijs, fronte rugoſa. Non poſſum hoc loco dicere illud Cæcilianum, O` triſtes ineptias. ridiculæ ſunt. Quin itaq; potius aliquid utile nobis ac ſalutare tractamus, & quærimus quomodo ad uirtutes uenire poſsimus, quæ nos ad illas uia adducat. Doce me non an fortitudo animal ſit, ſed nullũ animal felix eſſe ſine fortitudine, niſi contra fortuita cõualuit, & omnes caſus antequã exciperet meditando prædomuit. Quid eſt fortitudo? Munimentũ humanæ imbecillitatis inexpugnabile. Quod qui circũdedit ſibi, ſecurus in hac uitæ obſidione perdurat. Vtitur enim ſuis uiribus, ſuis telis. Hoc loco tibi Poſidonij noſtri ſentẽtiam referre uolo. Non eſt quod unquã fortunæ armis putes eſſe te tutũ. Tuis pugna: contra ipſam fortunã non armant, illa quæ cõtra hoſtes. Inſtructi contra illã inermes ſunt. Alexander quidẽ Perſas, & Hyrcanos, & Indos, & quicquid gentium uſq; in Oceanũ extẽdit oriens, uaſtabat, fugabatq;. Sed ipſe modo occiſo amico, modo amiſſo iacebat in tenebris, aliàs ſcelus, aliàs deſideriũ ſuũ mœrens, uictor tot regũ atq; populorũ, iræ triſtitiæq; ſuccubuit. Id enim egerat, ut oĩa potius haberet in poteſtate quàm affectus. O` quàm magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt permittere, fe-

O licíſsimosq;

liciſsimosq; ſe iudicant, ſi multas per milites prouincias obti-
1 nent, & nouas ueteribus adiungunt, ignari quod ſit illud in-
*par cœlis gens*paruumq; regnũ. Imperare ſibi, maximũ imperium eſt.
Doceat me quàm ſacra res ſit iuſtitia, alienũ bonum ſpectans,
nihil ex ſe petens, niſi uſum ſui. Nihil ſit illi, cum ambitione fa-
maq́;, ſibi placeat. Hæc ante omnia ſibi quiſq; perſuadeat, Me
iuſtũ eſſe gratis oportet. Parũ eſt, adhuc illud perſuadeat ſibi,
2 ut in hanc pulcherrimã uirtutẽ ultro etiam impendere iuuet, ut
tota cogitatio à priuatis cõmodis, quàm longiſsimè auerſa ſit.
Non eſt quod expectes, quòd ſit iuſtæ rei præmiũ maius quã
iuſtam eſſe. Illud adhuc tibi affige, quod paulo ante dicebam:
nihil ad rem pertinet, quammulti æquitatem tuã nouerint. Qui
uirtutem ſuam publicari uult, non uirtuti laborat, ſed gloriæ.
Non uis eſſe iuſtus ſine gloria. At mehercules ſæpe iuſtus eſſe
debebis cum infamia. Et tunc ſi ſapis, mala opinio bene parta
delectat. Vale.

EPIST. CXV. De multiplici uarietate uitioſæ orationis. Et pro qualitate animi dicentis, eius informatur oratio. Vbi contra luxuriam ſuccinctè declamat.

QVare quibuſdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quæris, & quomodo in quædam uitia inclinatio ingeniorũ facta ſit, ut aliquando inflata explicatio uigeret, aliquando infracta, & in morẽ cantici ducta? Quare aliàs ſenſus audaces, & fidem egreſsi placuerint, aliàs abruptæ ſententiæ, & ſuſpicioſæ, in quibus plus intelligendũ eſt, quàm audiendũ? Quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis iure uteretur inuerecunde? Hoc quod audire uulgo ſoles, quod apud Græcos in prouerbiũ ceſsit, talis hominibus fuit oratio, qualis uita. Quemadmodũ autẽ uniuſcuiuſq; actio dicenti ſimilis eſt, ſic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si diſciplina ciuitatis laborauit, & ſe in delitias dedit, argumentum

eſt

eſt luxuriæ publicæ, orationis laſciuia, ſi modo non in uno, aut in altero fuit, ſed approbata eſt & recepta. Non poteſt alius eſſe ingenio, alius animo color. Si ille ſanus eſt, ſi cõpoſitus, grauis, temperans, ingeniũ quoq; ſiccum ac ſobriũ eſt. Illo uitiato, hoc quoq; afflatur. Non uides ſi animus languet, trahi membra, & pigre moueri pedes? ſi ille effœminatus eſt, in ipſo inceſſu apparere mollitiẽ, ſi ille acer eſt* & uelox, concitari gradum. Si furit, aut (quod furori ſimile eſt) iraſcitur, turbatum eſſe corporis motũ, nec ire, ſed ferri. Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totũ animo pexmixtum eſt? Ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mecœnas uixerit notius eſt, quàm ut narrari nunc debeat. Quomodo ambulauerit, quàm delicatus fuerit, quàm cupierit uideri, quàm uitia ſua latere noluerit. Quid ergo? Nõ oratio eius æque ſoluta eſt, q̃ ipſe diſcinctus? Non tam inſignita illius uerba ſunt, quàm cultus, q̃ comitatus, quàm domus, quã uxor, Magni ingenij uir fuerat, ſi illud egiſſet uia rectiore, ſi non uitaſſet intelligi, ſi nõ etiã in oratione diffluerct. Videbis itaq; eloquentiã ebrij hominis inuolutã, & errantẽ, & licentiæ plenam. Mecœnas de cultu ſuo. Quid turpius amne, ſyluisq; ripa comantibus? Vide 3
ut alueũ lyntribus arent, uerſosq; uado remittat hortos. Quid ſi quis fœminæ* cirro criſpatæ labris columbatur. Incipitq; ſuſpirans, ut ceruice* laſſa ſanantur, ne mori tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, * lagenaq; tentant domos, & ſæpe mortem exigunt. Genium feſto uix ſuo teſtem, tenuis'ue cærei fila & crepacem molam. Focum mater aut uxor inueſtiunt. Non ſtatim hæc cum legeris hoc tibi occurret, hunc eſſe qui ſolutis tunicis in urbe ſemper inceſſerit? Nam etiam cũ abſentis partibus Cæſaris fungeretur, ſignum à diſcincto petebatur. Hunc eſſe qui in tribunali, in roſtris, in omni publico cœtu ſic apparuerit, ut pallio uelaretur caput, excluſis utrinq;

*ferox,

*cinno

*ſua uiuatur,

*laganaq;

mimo auribus, nõ aliter quàm in nummo diuites fugitiui ſolent? Hūc eſſe, cui tunc maximè ciuilibus bellis ſtrepentibus & ſolicita urbe & armata, comitatus hic fuerit in publico, ſpadones duo, magis tamen uiri quàm ipſe? Hunc eſſe, qui uxorem milies duxit, cum unam habuerit? Hæc uerba tam improbè ſtructa, tam
extra negligenter abiecta, tam contra conſuetudinē omnium poſita, oſtendunt mores quoq; non minus nouos & prauos & ſingulares fuiſſe. Maxima laus illi tribuitur manſuetudinis, pepercit gladio, ſanguine abſtinuit, nec ulla alia re, quid poſſet, quàm licentia oſtendit. Hanc ipſam laudem ſuam corrupit, iſtis orationis portentuoſiſsimæ delitijs. Apparet enim mollem fuiſſe nō mitem. Hoc iſtæ ambages cōpoſitionis, hoc uerba tranſuerſa, hoc ſenſus mihi magni quidem ſæpe, ſed eneruati dum exeūt, cuiuis manifeſtum facient, motū illi felicitate nimia caput, quod uitiū hominis eſſe interdū, interdū temporis ſolet. Vbi luxuriā late felicitas fudit, luxus primū corporum eſſe diligentior incepit. Deinde ſupellectili laboratur, deinde in ipſas domos impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta uarientur auro, & lacunaribus pauimentorū reſpondeat nitor: deinde ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate, & ſoliti ordinis commutatione captatur, ut ea quæ includere cœnam ſolent prima ponantur: ut quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cùm aſſueuit animus faſtidire, quæ ex more ſunt, & illi pro ſordidis ſolita ſunt: etiā in oratione quod nouum eſt quærit, & modò antiqua uerba, atq; exoleta reuocat, & profert: modò fingit ignota & deflectit: modò id quod nuper increbuit, pro cultu habetur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui ſenſus præcidant, & hinc gratiam ſperent, ſi ſententia pependerit, & audienti ſuſpicionem ſui fecerit. Sunt qui illos detineant; & porrigant. Sunt qui non uſque ad uitium

*accedant, Neceſſe eſt enim hoc facere, aliquid grande tentanti, ſed qui ipſum uitium ament. Itaque ubicunq; uideris orationẽ corruptam placere, ibi mores quoque à recto deſciuiſſe, non erit dubium. Quomodo conuiuiorum luxuria, quomodo ueſtium, ægræ ciuitatis indicia ſunt: ſic orationis licentia (ſi modo frequens eſt) oſtendit animos quoq;, à quibus uerba exeunt procidiſſe. Mirari quidem non debes, corrupta excipi, non tantum à corona ſordidiore, ſed ab hac turba quoq; cultiore. Togis enim inter ſe iſti, non iudicijs diſtant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum uitioſa, ſed & uitia laudãtur. Nam illud ſemper factum eſt. Nullum ſine uenia placuit ingenium. Da mihi quemcunq; uis magni nominis uirum, dicam quid illi ætas ſua ignouerit, quid in illo ſciens diſsimulauerit. Multos enim dabo, quibus uitia non nocuerint, quoſdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maximæ famæ, & inter miranda propoſitos, quos ſiquis corrigit, delet. Sic enim uitia uirtutibus immixta ſunt, ut illas ſecum tractura ſint. Adijce nunc, quod oratio certam regulam non habet. Conſuetudo illam ciuitatis, quæ nunquam in eodem diu ſtetit, uerſat. Multi ex alieno ſeculo petunt uerba. Duodecim tabulas loquuntur. Graccus illis & Craſſus & Curio nimis culti & recentes ſunt. Ad Appium uſque & Coruncanum redeunt. Quidam contrà, dum nihil niſi tritum & uſitatum uolunt, in ſordes incidunt. Vtrumque diuerſo genere corruptum eſt, tam mehercules, quàm ſi * nollent ſplendidis uti, ac ſonantibus, & poëticis, neceſſaria atq; in uſu poſita uitare, tã hunc dicã peccare, quàm illum. Alter ſe iuſto plus colit, alter ſe iuſto plus negligit: ille & crura, hic nec alas quidẽ uellit. Ad cõpoſitionem trãſeamus, quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur. Quidam præfractã et aſperã probãt, diſturbant de induſtria, ſiquid placidius effluxit, nolunt ſine ſalebra eſſe iuncturam,*

ἀρχεῖα

*uellent

 uirilem

*uirilem putant & fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. Quorundam non eſt cōpoſitio, modulatio eſt, adeò * plauditur. Quid de illa loquar, in qua uerba differūtur? et diu expectata uix ad clauſulas redeunt? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis eſt, deuexa, et molliter deſinens, nec aliter quàm ſolet, ad morem ſuū pedemq; reſpondens. Non tantū in genere ſentētiarum uitiū eſt, ſi aut puſillæ ſunt, & pueriles, aut improbæ, & plus auſæ quàm pudore ſaluo licet, ſi floridæ ſunt, & nimis dulces, ſi in uanum exeunt, & ſine affectu, nihil amplius quàm ſonant. Hæc uitia unus aliquis inducit, ſub quo tūc eloquētia eſt. Cæteri imitantur, & alter alteri, tradūt. Sic Saluſtio uigente, amputatæ ſententiæ, & uerba ante expectatū cadentia, et obſcura breuitas fuere pro cultu. Aruntius uir raræ frugalitatis, qui hiſtorias belli Punici ſcripſit, fuit Saluſtianus, & in illud genus nitens. Eſt apud Saluſtium, exercitū argento fecit, id eſt, pecunia parauit. Hoc Arūtius amare cœpit. Poſuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco, fugam noſtris fecere. Alio loco Hiero rex Syracuſanorū, bellum fecit. Et alio loco, quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Guſtū tibi dare uolui. Totus his contexitur liber. Quæ apud Saluſtium rara fuerunt, apud hunc crebra ſunt, et penè cōtinua, nec ſine cauſa: ille enim in hæc incidebat, at hic illa quærebat. Vides autem quid ſequatur, ubi alicui uitium pro exēplo eſt. Dixit Saluſtius aquis hiemantibus. Aruntius in primo libro belli Punici ait, Repente hyemauit tēpeſtas. Et alio loco, cum dicere uellet frigidum annum fuiſſe, ait, Totus hyemauit annus. Et alio loco, Inde ſexaginta onerarias leues, præter militem & neceſſarios nautarū, hyemante Aquilone miſit. Non deſinit omnibus locis hoc uerbum infulcire. Quodam loco Saluſtius dicit, Inter arma ciuilia, æqui boni famas petit. Aruntius non tēperauit, quominus primo ſtatim libro poneret, ingentes eſſe famas de Regulo. Hæc

*blanditur.

ergo

ergo & huiuſmodi uitia, quæ alicui impreſsit imitatio, non ſunt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim eſſe debent, & ex ipſo nata, ex quibus tu æſtimes alicuius affectus. Iracundi hominis, iracunda oratio eſt. Cõmoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod uides iſtos ſequi, qui aut uellunt barbam, aut interuellunt: qui labra preſsius tondent & abradunt, ſeruata & ſubmiſſa cætera parte: qui lacernas coloris improbi ſumunt, qui perlucẽtem togam, qui nolunt facere quicquam, quod hoĩm oculis tranſilire liceat. Iritant illos, et in ſe auertũt. Volunt uel reprehendi, dum conſpici. Talis eſt oratio Mecœnatis omniumq; aliorũ, qui non caſu errant, ſed ſcientes, uolentesq;. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in uino non ante lingua titubat, quã mens ceſsit oneri, & inclinata uel prodita eſt: ita iſta oratio, quid aliud quàm ebrietas? Nulli moleſta eſt, niſi animus labat. Ideò ille curetur, ab illo ſenſus, ab illo uerba exeunt, ab illo nobis eſt habitus, uultus, inceſſus. Illo ſano ac ualente, oratio quoq; robuſta, fortis, uirilis eſt. Si ille procubuit, & cætera ſequuntur ruinã. Rege incolumi, mens omnibus una eſt, Amiſſo rupere fidem. Rex noſter eſt animus, Hoc incolumi, cætera manent in officio, parent & obtemperant. Cum ille paulum uacillauit, ſimul nutant. Cum uerò ceſsit uoluptati, artes quoq; eius, actusq; marcent, & omnis ex languido *fluxoq; conatus eſt. Quoniam hac ſimilitudine uſus ſum, perſeuerabo. Animus noſter modo rex eſt, modo tyrannus. Rex, cum honeſta intuetur, ſalutem ſibi commiſsi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil ſordidum. Vbi uerò impotẽs, cupidus, delicatus eſt, tranſit in nomen deteſtabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, inſtantq;, qui initio quidem gaudent, ut ſolet populus largitione nocitura fruſtra plenus, & quæ non poteſt haurire, cõtrectat. Cum uerò magis ac magis uires morbus exedit, et in medullas

*fluidoq;

*neruoſq́; deſcēdere delitiæ, cōſpectū eorū, quibus ſe nimia auiditate inutilem reddidit, lætus pro ſuis uoluptatibus habet ſpectaculum alienarum, ſubminiſtrator libidinū, teſtisq́;, quarum ſibi uſum ingerēdo abſtulit: nec illi tam gratū eſt abundare iucundis, quàm acerbū quod nō oēm illum apparatū per gulam uentremq́; tranſmittit, quod non cū omni exoletorum fœminarumq́; turba cōuolutatur, mœretq́; quod magna pars ſuæ felicitatis excluſa corporis anguſtijs, ceſſat. Nūquid enim mi Lucili in hoc furor nō eſt, quod nemo noſtrū mortalem ſe cogitat? quod nemo imbecillum? imò in illo quod nemo noſtrum unum eſſe ſe cogitat? Aſpice culinas noſtras, & cōcurſantes inter tot ignes coquos noſtros. Vnum uideri putas uentrem, cui tantorum tumultu comparatur cibus? Aſpice *ueteraria noſtra, & plena multorū ſeculorum uindemijs horrea. Vnū putas uideri uentrem, cui tot *conſulum, regionumq́; uina cluduntur? Aſpice quot locis uertatur terra, quot milia colonorū arent, fodiant. Vnum putas uideri uentrem, cui & in Sicilia, & in Africa ſeritur? Sani erimus, & modica concupiſcemus, ſi unuſquiſque ſe numeret, metiatur ſimul corpus, ſciatq́;, nec multum capere, nec diu poſſe. Nihil tamen æquè tibi profuerit ad tēperantiam omnium rerum, quàm frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. Quicquid facies, reſpice ad mortem. Vale.*

**ueterana: aliâs, uinaria*
**climatum, regionumq́;*

ANNOTAT. IN LIBRVM XX.

EPIST. CXIIII.

1 Ingens parumq́; regnum. Sic æditio ſuperior. In aliis erat, par cœlis regnū, quod ab eruditulo quodam ſubmiſſum apparet, In aliis parq́; regi regnum. In aliis aliud, ὁδέν ὑγιές. Tolerabilis erit lectio, Ingens paruumq́; regnum. Paruum quia unius in unum, ingens quia difficile ac præclarum.

2 Perſuadeat ſibi me in hāc pulcherrimā uirtutē ultro etiā impendere iubentur. In aliis erat iubet, Si me uertas in ut, ac mox ur in ut, erit comoda lectio. Adhuc illud perſuadeat ſibi ut in hanc pulcherrimam uirtutem, ultro etiā impendere iuuet, ut tota cogitatio &c.

EPIST.

EPIST. CXV.

3 Quid ſi fœminæ cirro criſpat. Hic locus abſq; codicum auxilio reſtitui non poteſt, Itaq; nolui me torquere ſudore infrugifero, quandoquidem parum opis adferebant exemplaria.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. XXI.

EPIST. CXVI. Quod ſapientem non decet orationis ſolicita cōcinnitas. De pulchritudine animi. Et quod omniū hic eminentiū non ſolida, ſed bracteata & ficta felicitas eſt.

N*IMIS anxium eſſe te circa uerba & cōpoſitionē mi Lucili nolo. Habeo maiora quæ cures. Quære quid ſcribas, nō quemadmodū: & hoc ipſum, non ut ſcribas, ſed ut ſentias, ut illa quæ ſenſeris, magis applices tibi, & ueluti ſignes. Cuiuſcunq; orationem uideris ſolicitam & politam, ſcito aīm quoq; non minus eſſe puſillis occupatū. Magnus ille, remiſſius loquitur, & ſecurius, Quæcunq; dicit, plus habent fiduciæ, quàm curæ. Noſti cōplures iuuenes, barba & coma nitidos, de capſula *tortos, nihil ab illis ſperaueris forte, nihil ſolidum. Oratio cultus animi eſt, ſi circumtonſa eſt, & fucata, & manufacta, oſtendit illum quoq; non eſſe ſyncerum, & habere aliquid fracti. Non eſt ornamentum uirile cōcinnitas. Si nobis aīm boni uiri liceret inſpicere, O quàm pulchram faciem, quàm ſanctam, quàm ex magnifico placidoq; fulgentem, uideremus, hinc Iuſtitia, illinc Fortitudine, hinc Temperātia, Prudentiaq; lucentibus. Præter has frugalitas, & cōtinentia, et tolerantia, & libertas, comitasq;, & *quod credas in hoīe rarum humanitatis bonū, ſplendorē illi ſuū affunderent. Tum prouidentia, cū elegātia, et ex iſtis magnanimitas eminentiſſima, quantū dij*

*totos,

* (quis credat)

*boni decoris illi, quantũ ponderis, grauitatisq́; adderẽt, quanta eſſet cũ gratia autoritas? Nemo illam amabilem, qui non ſimul uenerabilem diceret, Siquis uiderit hanc faciẽ altiorem fulgentioremq́;, quã cerni inter humana cõſueuit, non'ne uelut numinis occurſu obſtupefactus reſiſtat, & ut fas ſit uidiſſe, tacitus precetur? *Tamen euocante ipſum uultus benignitate productus, adoret ac ſupplicet: & diu cõtemplatus multũ extantem, ſupraq́; menſuram ſolitorũ inter nos aſpici, elatam oculis, mite quiddã, ſed nihilominus uiuido igni flagrãtibus, Tunc demum illam Vergilij noſtri uocem uerens atq; attonitus emittat,*

**tunc*

> *O quàm te memorem uirgo, namq; haud tibi uultus*
> *Mortalis, nec uox hominem ſonat.*
> *Sis felix noſtrumq́; leues quæcunq; laborem.*

*Aderit, leuabitq́; ſi colere eam uoluerimus. Colitur autem non taurorũ opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoq́; ſuſpenſo, nec in theſauros ſtipe infuſa, ſed pia & recta uoluntate. Nemo, inquam, nõ amore eius arderet, ſi nobis illã uidere contingeret. Nũc enim multa *obſigillant, & aciem noſtram, aut ſplendore nimio repercutiunt, aut obſcuritate retinent. Sed quemadmodũ uiſus oculorum quibuſdam medicamẽtis acui ſolet & repurgari, ſic et nos, ſi aciem animi liberare impedimẽtis uoluerimus, poterimus perſpicere uirtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate oppoſita, & humilitate, & infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinẽ illam, quamuis ſordido obtectam. Rurſus æquè malitiam & ærumnoſi animi ueternũ perſpiciemus, quamuis multus circa diuitiarũ radiantium ſplendor impendeat, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum poteſtatũ falſa lux uerberet. Tũc intelligere nobis licebit, quàm contemnenda miremur, ſimillimi pueris, quibus omne ludicrũ in pretio eſt. Parentibus quippe, nec minus fratribus præferunt paruo ære empta monilia. Quid ergo inter*

**obſtrigillãt*

nos & illos intereſt, ut Ariſton ait, niſi quod nos circa tabulas & ſtatuas inſanimus, charius inepti. Illos reperti in littore calculi leues, & aliquid habentes uarietatis delectant: nos ingentium maculæ columnarum: ſiue ex Aegyptijs *arenis, ſiue ex Africæ ſolitudinibus aduectæ, porticum aliquã uel capacẽ populi cœnationẽ ferunt. Miramur parietes tenui marmore *inductos, cùm ſciamus quale ſit, quod abſconditur, oculis noſtris imponimus. Et cũ auro tecta perfundimus, quid aliud quã mendacio gaudemus? Scimus enim ſub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantum parietibus, aút lacunaribus ornamentũ tenue prætenditur, oĩm iſtorum quos incendere altos uides, bracteata felicitas eſt. Inſpice, & diſces ſub iſta tenui mẽbrana dignitatis, quantũ mali lateat. Hæc ipſa res quæ tot magiſtratus, tot iudices detinet, quæ magiſtratus, & iudices facit. Pecunia ex quo in honore eſſe cœpit, uerus rerũ honor cecidit: mercatoresq; et uenales inuicẽ facti quærimus, non quale ſit quidq;, ſed quanti. Ad mercedẽ pij ſumus, ad miſericordiã impij. Et honeſta quãdiu aliqua illis ſpes ineſt, ſequimur, in cõtrariũ trãſituri, ſi plus ſcelera promitterent. Admirationem nobis parentes auri argentiq; fecerũt, & teneris infuſa cupiditas, altius ſedit, creuitq; nobiſcũ. Deinde totus populus in alia diſcors, in hoc conuenit: hoc ſuſpiciunt, hoc ſuis optant, hoc dijs uelut rerũ humanarum maximũ, cum grati uideri uolunt, conſecrãt. Deniq; eò mores redacti ſunt, ut paupertas maledicto probroq; ſit, contempta diuitibus, inuiſa pauperibus. Accedunt deinde carmina poëtarum, quæ affectibus noſtris facem ſubdãt, quibus diuitiæ uelut unicum uitæ decus ornamentumq; laudantur. Nihil illis melius nec dare uidentur Dij immortales poſſe, nec habere. Regia ſolis erat ſublimibus alta columnis, Clara micante auro, Eiuſdem currũ aſpice. Aureus axis erat, temo aureus, aurea ſummæ Curuatura rotæ, radiorũ argenteus ordo. Deniq; quod optimum uideri

*eremis.

*indutos.

uideri uolunt, ſeculum aureũ appellant. Nec apud tragicos deſunt, qui lucro innocẽtiam, ſalutem, opinionem bonam mutant.

Sine me uocari peßimum ſimul ut diues uocer:
An diues ſit omnes quærimus: nemo an bonus.
Non quare, & unde, quid habeas tantum rogant.
Vbiq; tanti quiſq;, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe ſit, quæris? nihil.
Aut diues opto uiuere, aut pauper mori.
Bene moritur, quiſquis moritur, dum lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non uoluptas matris, aut blandæ poteſt
Par eſſe prolis, non ſacer meritis parens.
Tam dulce ſiquid Veneris in uultu micat,
Merito illa amores cœlitum, atq; hominum mouet.

Quoniã Homerus uocat, χρυσῆν ἀφροδίτην.

Cum hi nouißimi uerſus in Tragœdia Euripidis pronunciati eſſent, totus populus ad eijciendum, & actorem, & carmen cõſurrexit uno impetu, donec Euripides in mediũ ipſe proſiluit petens, ut ſpectarent, uiderentq;, quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellorophontes, quas in ſua quiſq; dat. Nulla enim auaritia ſine pœna eſt, quamuis ſatis ſit ipſa pœnarum. O quantũ lachrymarũ, ò quantũ laborũ exigit, quàm miſera deſideratis, quàm miſera partis eſt. Adijce quotidianas ſolicitudines, quæ pro modo habendi quemq; diſcruciant. Maiore tormento pecunia poßidetur, quàm quæritur. Quantũ damnis ingemiſcunt, quæ & magna incidunt, & maiora uidẽtur. Deniq; ut nihil illis fortuna detrahat, quicquid non acquiritur, damnũ eſt. At felicẽ illum homines & diuitem uocant, & conſequi optant, quantũ ille poßidet. Fateor. Quid ergo? Tu ullos eſſe conditionis peioris exiſtimas, quàm qui habet & miſeriã & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri eſſent, cum diuitibus deliberarent. Vtinã honores petituri cum

ambit

ambitioſis ſummũ adeptis dignitatis ſtatum, profectò uota mutaſſent, cùm interim illi noua ſuſpiciũt, qui priora damnauerãt. Nemo enim eſt cui felicitas ſua, etiam ſi curſu uenit, ſatis faciat. Queruntur & de conſilijs, & de proceſſibus ſuis, maluntq; ſemper, quæ reliquerunt. Itaq; hoc tibi philoſophia præſtabit, quo equidẽ nihil maius exiſtimo, Nunquã te pœnitebit tui. Ad hanc tam ſolidã felicitatẽ, quam tempeſtas nulla cõcutiat, non perducent te apte uerba cõtexta, & oratio fluẽs leniter. Eant ut uolent, dum animo cõpoſitio ſua conſtet, dum ſit magnus, & opinionum ſecurus, & ob ipſa quæ alijs diſplicent, ſibi placẽs: qui profectum ſuum uita æſtimet, & tantum ſcire ſe iudicet, quantum non cupit, quantum non timet. Vale.

EPIST. CXVII. Potius eſſe nullos quàm modicos habere affectus, contra Peripateticos diſputat.

VTrum ſatius ſit modicos habere affectus, an nullos, ſæpe quæſitum eſt. Noſtri illos expellunt, Peripatetici temperant. Ego nõ uideo quomodo ſalubris eſſe, aut utilis poſſit ulla mediocritas morbi. Noli timere, nihil eorum quæ tibi non uis negari eripio, facilem me, indulgentemq; præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut uitæ neceſſarias, aut utiles, aut iucundas putes. Detraham uitium. Nam cum tibi cupere interdixero, uelle permittam, ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore conſilio, ut uoluptates illas magis ſentias. Quid ni? Ad te magis peruenturæ ſunt, ſi illis imperabis, quàm ſi ſeruies. Sed naturale eſt, inquis, ut deſiderio amici torquear datus lachrymis tam iuſte cadentibus, naturale eſt opinionibus hominum tangi & aduerſis cõtriſtari. Quare nõ permittas mihi hunc tam honeſtum malæ opinionis metum? Nullum eſt uitiũ ſine patrocinio: nulli non * initium eſt uerecundũ & exorabile, ſed ob hoc latius funditur. Non obtinebis ut deſinat, ſi incipere permiſeris: Imbecillisq; primò omnis affectus, deinde ipſe ſe cõcitat, & uires *uitium

rcs

res dum procedit parat, excluditur facilius, quàm expellitur. Quis negat omnes affectus à quodā quaſi naturali fluere principio? Curam nobis noſtri natura mandauit. Sed huic ubi nimiū indulſeris, uitium eſt. Voluptatē natura neceſſarijs rebus admiſcuit, ut non illam peteremus, ſed ut ea ſine quibus non poſſumus uiuere, gratiora nobis illius faceret acceßio. Si ſuo ueniat iure, luxuria eſt. Ergo intrantibus reſiſtamus, quia facilius, ut dixi, non recipiuntur quàm exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte, ſed illud aliquatenus longe producitur, nec ubi uis, accipit finem. Sapienti non ſolicitè cuſtodire ſe tutū eſt, & lachrymas ſuas & uoluptates ubi uolet, ſiſtet. Nobis quia non eſt regredi facile, optimū eſt omnino non progredi. Eleganter mihi uidetur Panætius reſpondiſſe aduleſcentulo cuidam quærēti, An ſapiens amaturus eſſet. De ſapiēte, inquit, uidebimus, mihi & tibi, qui adhuc à ſapiente longe abſumus, non eſt cōmittendum ut incidamus in rem cōmotam, impotentē, alteri emancipatam, uilem ſibi. Siue enim nos reſpexit, humanitate eius irritamur, ſiue contēpſit, ſuperbia accendimur. Aeque facilitas amoris, quàm difficultas nocet. Facilitate capimur, cū difficultate certamus. Itaq; conſcij nobis imbecillitatis noſtræ quieſcamus. Nec uino infirmū animū cōmittamus, nec formæ, nec adulationi, nec ullis rebus blande trahētibus. Quod Panætius de amore quærenti reſpōdit, hoc ego de omnibus dico. Quantum poſſumus nos à lubrico recedamus. In ſicco quoq; parum fortiter ſtamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos uoce, Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. Nos homūtiones ſumus, omnia nobis negare non poſſumus. Dolebimus, ſed parum. Concupiſcemus, ſed tēperate. Iraſcemur, ſed placabimur. Scis quare non poſſumus iſta? Quia nos poſſe non credimus. Imò mehercules, aliud eſt in re. Vitia noſtra, quia amamus, defendimus, & malumus excu-*

*uitio

ſare

ſare illa, quàm excutere. Satis natura homini dedit roboris, ſi illo utamur, ſi uires noſtras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in cauſa eſt, non poſſe prætenditur. Vale.

EPIST. CXVIII. Argumentatur contra quoſdam comprofeſſores ſuos ſapere bonum eſſe. Deinde huius diſputationis uelut pœnitens docet inſtrumenta uirtutum non talia argumenta tractanda.

MVltum mihi negotij concinnabis, & dum neſcis, in magnam me litem ac moleſtiam impinges: qui mihi tales quæſtiunculas ponis, in quibus ego nec diſſentire à noſtris ſalua gratia, nec conſentire ſalua conſcientia poſſum. Quæris an uerum ſit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum eſſe, ſapere bonum non eſſe? Primum exponam, quid Stoicis uideatur: tunc dicere ſententiã audebo. Placet noſtris, quod bonũ eſt, eſſe corpus, quia quod bonũ eſt facit. Quicquid facit, corpus eſt, quod bonũ eſt, prodeſt, faciat autẽ aliquid oportet, ut proſit, ſi facit, corpus eſt. Sapientiã bonum eſſe dicunt. Sequitur, ut neceſſe ſit illam corporalẽ quoq; dicere. At ſapere non putant eiuſdem cõditionis eſſe. Incorporale eſt & accidens alteri, id eſt, ſapiẽtiæ, itaq; nec facit quicquam, nec prodeſt. Quid ergo, inquiunt, cùm dicimus bonũ eſſe ſapere: ſapere dicimus, referentes ad id, ex quo pendet: id eſt, ad ipſam ſapientiam. Aduerſus hos quid ab alijs reſpondeatur, audi antequam ego incipio ſecedere, & in alia parte conſidere. Iſto modo, inquiũt, nec beate uiuere bonũ eſt. Velint nolint, reſpondendum eſt beatam uitam bonum eſſe, & beate uiuere bonum non eſſe. Etiamnum quoq; noſtris illud opponitur. Vultis ſapere? Ergo expetenda res eſt ſapere: ſi expetenda res eſt, bona eſt. Coguntur noſtri uerba torquere, & unam ſyllabam expetendo interponere, quam ſermo noſter inſeri non ſinit. Ergo illam ſi patêris adiungam. Expetendũ eſt,

inquit,

inquit, quod bonum eſt, expetibile quod nobis contingit. Cum bonum conſecuti ſumus, non petitur tanquam bonum, ſed petito bono accedit. Ego non idem ſentio, & noſtros iudico in hoc deſcendere, quia iam primo uinculo tenentur, & mutare illis formulã non licet. Multum dare ſolemus præſumptioni omniũ hominum. Apud nos ueritatis argumentũ eſt, aliquid omnibus uideri: tãquam deos eſſe, inter alia hinc colligimus, quòd omnibus de dijs opinio inſita eſt, nec ulla gens uſquã eſt adeo extra leges, moresq́; proiecta, ut non aliquos deos credat. Cùm de animarum æternitate diſſerimus, non leue mométum apud nos habet conſenſus hominum, aut timentium inferos, aut colẽtium æthera. Vtor hac publica perſuaſione. Neminem inuenies, qui non putet & ſapientiam bonum, & ſapere. Non faciam quod uicti ſolẽt, ut prouocem ad populum. Noſtris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit eſt, an in eo cui accidit? Si in eo eſt cui accidit, tã corpus eſt, quàm illud cui accidit. Nihil enim accidere ſine tactu poteſt. Quod tangit corpus eſt. Si extra eſt, poſtquam acciderat receſsit. Quod receſsit, motum habet, quod motum habet, corpus eſt. Speres me dicturum, non eſſe aliud curſum, aliud currere, nec aliud calorem, aliud calere, nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo iſta alia eſſe, ſed non ſortis alterius. Si ualetudo indifferens eſt, & ualere indifferens. Si forma indifferens eſt, & formoſum eſſe indifferens eſt. Si iuſtitia bonum eſt, & iuſtum eſſe bonum eſt. Si turpitudo malum eſt, & turpem eſſe malum eſt. Tam me hercules quàm ſi lippitudo malum eſt, & lippire malum eſt. Hoc ſcias, neutrum eſſe ſine altero poteſt. Quod ſapit, ſapiens eſt: quod ſapiens eſt, ſapit. Adeò non poteſt dubitari, an quale illud ſit, tale hoc ſit, ut quibuſdam utrunq; unũ uideatur atq; idem. Sed illud libenter quæſierim, Cum omnia aut bona ſint, aut mala, aut indifferentia, ſapere in quo

numero ſit. Bonum negant eſſe, malum utiq; non eſt, ſequitur medium ſit. Id *autem mediũ atq; indifferẽs uocamus, quod tam malo contingere quàm bono poteſt, tanquàm pecunia, forma, nobilitas.* Hoc *ut ſapiat, contingere niſi bono non poteſt, ergo indifferens non eſt. Atqui ne malũ quidem eſt, quod contingere malo non poteſt, ergo bonum eſt. Quod niſi bonus non habet, bonum eſt, ſapere non niſi bonus habet, ergo bonũ eſt.* Accidens *eſt, inquit, ſapientiæ.* Hoc ergo quod *uocas ſapere, utrũ facit ſapientiã, an* patitur? *ſiue facit illud, ſiue patitur, utroque modo corpus eſt.* Nam *&* quod *fit, & quod facit, corpus eſt: ſi corpus eſt, bonum eſt.* Vnum *ergo deerat illi, quo minus bonũ eſſet, quod incorporale erat.* Peripateticis *placet, nihil intereſſe inter ſapientiã & ſapere, cũ in utrolibet eorũ & alterum ſit.* Nunquid *enim quenquàm exiſtimas ſapere, niſi qui ſapientiam habet?* Nunquid *quenquàm qui ſapiat, non putas habere ſapientiam?* Dialectici *ueteres iſta diſtinguunt, ab illis diuiſio uſq; ad* Stoicos *uenit. Qualis ſit hæc, dicã.* Aliud *eſt ager, aliud eſt agrũ habere. Quid ni? Cum habere agrũ ad habentẽ, non ad agrũ pertineat. Sic aliud eſt ſapientia, aliud ſapere.* Puto *cõcedes duo eſſe hæc, id quod habetur, et eũ qui habet.* Habetur *ſapientia : habet qui ſapit. Sapientia eſt mens perfecta, uel ad ſummum optimumq; perducta. Ars enim uitæ eſt. Sapere quid eſt?* Non *poſſum dicere mens perfecta, ſed id quod contingit perfectam mentem habenti.* Ita *alterũ eſt mens bona, alterum quaſi habere mentem bonã. Sunt, inquit, naturæ corporũ, tanquam hic homo eſt, hic equus: has deinde ſequuntur motus animorũ enunciatiui corporũ.* Hi *habẽt propriũ quiddã, et à corporibus ſeductũ: tanquam, uideo* Catonem *ambulantẽ, hoc ſenſus oſtendit, animus credit.* Corpus *eſt quod uideo, cui & oculos & animũ intendi.* Dico *deinde,* Cato *ambulat: non corpus eſt quidem quod nunc loquor, ſed enũciatiuum quiddã de cor-*

pore, quod alij Effatum uocant, alij Enunciatum, alij Edictũ. Sic cùm dicimus ſapientiã, incorporale quiddam intelligimus. Cum dicimus ſapit, de corpore loquimur. Plurimũ autem intereſt, utrũ illũ dicas, an de illo. Putemus in præſentia iſta duo eſſe, nondum enim quid mihi uideatur, pronuntio: quid prohibet, quo minus alia quidem ſint nihilominus bona? Dicebas paulo ante aliud eſſe agrũ, aliud habere agrum. Quid ni? in alia enim natura eſt qui habet, in alia quod habetur. Illa terra eſt, hic homo eſt. At in hoc de quo agitur eiuſdẽ naturæ ſunt utraque, & qui habet ſapientiã, & ipſa quæ habetur. Præterea illic aliud eſt quod habetur, alius qui habet, hic in eodem eſt, & quod habetur, & qui habet. Ager iure poßidetur, ſapientia natura: ille abalienari poteſt, & alteri tradi, hæc non diſcedit à domino. Non eſt itaq; quod cõpares inter ſe dißimilia. Cœperam dicere, poſſe iſta duo eſſe, & tamen utraq; bona, Et tanquam ſapientia & ſapiens duo ſint, & utrumq; bonũ eſſe concedis. Quomodo nihil obſtat, quominus & ſapientia bonũ ſit, & habens ſapientiã: ſic nihil obſtat quominus & ſapientia bonum ſit, & habere ſapientiã, id eſt, ſapere. Ego in hoc uolo ſapiens eſſe, ut ſapiam. Quid ergo? Non eſt id bonũ, ſine quo nec illud bonũ eſt? Vos certe dicitis ſapientiã ſi ſine uſu detur, accipiendam non eſſe. Quis eſt uſus ſapientiæ? Sapere, hoc eſt in illa precioſißimũ, quo detracto ſuperuacua fit. Si tormenta mala ſunt, torqueri malũ eſt, adeo quidem ut illa non ſint mala, ſi quod ſequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis eſt, ſapere uſus perfectæ mentis. Quomodo poteſt uſus eius bonum non eſſe, quæ ſine uſu bonum non eſt? Interrogo te, an ſapientia ſit expetenda? Fateris. Interrogo, an uſus ſapientiæ ſit expetendus? Fateris. Negas enim te illam recepturum, ſi uti ea prohibearis. Quod expetendũ eſt, bonum eſt. Sapere ſapiẽtiæ uſus eſt, quomodo eloquentiæ loqui, quomodo oculorũ uidere.

Ergo

*Ergo ſapere ſapientiæ uſus eſt, Vſus autem ſapientiæ expetendus eſt. Sapere ergo expetendũ eſt. Si expetendũ eſt, bonũ eſt. Olim ipſe me damno, qui illos imitor dum accuſo, & uerba apertæ rei impendo. Cui enim dubiũ poteſt eſſe, quin ſi æſtus malum eſt, & æſtuare malũ ſit? Si algor malũ eſt, malũ ſit algere. Si uita bonũ eſt, & uiuere bonũ eſt. Omnia iſta circa ſapientiam, non in ipſa ſunt. At nobis in ipſa commorandum eſt, etiã ſiquid euagari libet, amplos habet illa ſpacioſosq; ſeceſſus. De deorum natura quæramus, de ſyderũ alimento, de his tam uarijs ſtellarum diſcurſibus: an ad illarum motus noſtra moueantur corpora, an corporibus omniũ, animisq; illinc impetus ueniat. An & hæc quæ fortuita dicuntur, certa lege conſtricta ſint, nihilq; in hoc mundo repentinũ, aut expers ordinis uolutetur. Iſta iam à formatione morũ receſſerunt, ſed leuant animum, & ad ipſarum quas tractant rerum magnitudinẽ attollunt. Hæc uero de quibus paulo ante dicebam, minuunt & deprimunt, nec ut putas exacuunt, ſed extenuant. Obſecro uos, cur tam neceſſariam curam maioribus melioribusq; debitã, in re neſcio an falſa, certe inutili terimus? Quid mihi profuturũ eſt ſcire, an aliud ſit ſapientia, aliud ſapere? Quid mihi profuturum eſt ſcire, *aliud bonum eſſe? Temerè me geram, ſubibo huius uoti aleam. Tibi ſapientia, mihi ſapere contingat, Pares erimus. Potius id age, ut mihi uiam monſtres, qua ad iſta perueniam. Dic mihi quid uitare debeã, quid appetere, quibus animum labantẽ ſtudijs firmem, quemadmodum quæ me ex tranſuerſo feriunt aguntq; procul à me repellam. Quomodo par eſſe tot malis poßim, quomodo iſtas calamitates remoueam, quæ ad me irruperunt, quomodo illas ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram erumnam ſine gemitu meo, felicitatem ſine alieno: quomodo ultimum & neceſſarium uitæ terminum non expectem, ſed ipſe me cùm uiſum erit profugiam. Nihil mihi*

r *illud

uidetur turpius,quàm optare mortem. Nam *ſi uis uiuere,quid optas mori?ſi uiuere non uis,quid deos rogas,quod tibi naſcēti dederunt?* Nam *ut quandoq; moriaris, etiam inuito poſitum eſt:ut cum uoles,in tua manu eſt.* Alterum *tibi neceſſe eſt,alterum licet.* Turpiſsimum *his diebus principium diſerti mehercules uiri legi.*Ita *inquit,quàm primum moriar.* Homo *demēs, optas rem tuam,ita quàmprimum moriar.* Fortaſſe *inter has uoces ſenex factus es.*Alioqui *quid in mora eſt?*Nemo *te tenet, euade quà uiſum eſt.* Elige *quamlibet rerum naturæ partem, qua tibi præberi exitum iubeas.* Hæc *nempe ſunt elementa, quibus hic mundus adminiſtratur.*Aqua,*terra,ſpiritus.*Omnia *iſta tam cauſa uiuendi ſunt,quàm uiæ mortis.* Itaq; *quàmprimum moriar.*Quamprimum *iſtud quod eſſe uis?quem illi diem ponis?* Citius *fieri quàm optas poteſt.* Imbecillæ *mentis iſta ſunt uerba, & * hac deteſtatione miſeriã deprecantis.* Non *uult mori,qui optat.*Deos *uitam roga & ſalutem.*Si *mori placuit,hic mortis eſt fructus,optare deſinere:*Hæc *mi* Lucili *tractemus,his formemus animum.*Hæc *eſt ſapientia, hoc eſt ſapere,non diſputatiunculis inanibus ſubtilitatem uaniſsimam agitare.*Tot *quæſtiones tibi fortuna poſuit,nondum illas ſoluiſti.* Iam *cauillaris.* Quàm *ſtultum eſt,cum ſignũ pugnæ acceperis uentilare.* Remoue *iſta * luxuriæ arma, decretorijs opus eſt.*Dic,*qua ratione nulla animum triſtitia,nulla formido perturbet:qua ratione hoc ſecretarum cupiditatum pondus effundam : qua ratione agatur aliquid.* Sapientia *bonum eſt , ſapere non eſt bonum.* Sic *fit.* Negemus *ſapere , ut hoc totum ſtudium derideatur, tanquam operatum ſuperuacuis.* Quid *ſi ſcires etiam illud quæri,an bonum ſit futura ſapientia?* Quid *enim dubij eſt oro te, an nec meſſem futuram iam ſentiãt horrea,nec futuram adulescentiam pueritia uiribus aut ullo robore intelligat?* Aegro *interim nihil uentura ſanitas prodeſt, non*

magis

**hac deſtinatione miſericordiã captantis.*

**luſoria*

magis quàm currentem luctantemq́; , poſt multos ſecuturum ſenſus otium reficit. Quis neſcit hoc ipſo non eſſe bonum id quod futurum eſt, quia futurum eſt? Nam quod bonũ eſt, utiq; prodeſt, niſi præſentia prodeſſe non poſſunt. Si non prodeſt, bonum non eſt utiq;, ſi prodeſt, iam eſt. Futurus ſum ſapiens, hoc bonum erit cum fuero, interim non eſt. Prius aliquid eſſe debet, deinde quale eſt. Quomodo oro te quod adhuc nihil eſt, iam bonum eſt? Quomodo autem tibi magis uis probari, non eſſe aliquid quàm ſi dixero, futurum eſt? Nõdum enim ueniſſe apparet, quod uenit. Ver ſecuturum eſt. Scio nunc hyemẽ eſſe. Aeſtas ſecutura eſt, ſcio æſtatem non eſſe. Maximũ argumentum habeo nondum præſentis, futurum eſſe. Vt ſapiam ſpero, ſed interim non ſapio. Si illud bonum haberem, iam hoc carerẽ malo. Futurum eſt, ut ſapiam, ex hoc licet nondum me ſapere intelligas. Non poſſum ſimul & in illo bono, & in hoc malo eſſe. Duo iſta non coëunt, nec apud eundem ſunt unà bonũ & malum. Tranſcurramus ſolertiſsimas nugas, & ad illa quæ nobis aliquam opem ſunt latura, properemus. Nemo qui obſtetricem parturienti filiæ ſolicitus accerſit, edictum & ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad incendium domus ſuæ currit, tabulam latruncularìam perſpicit, ut ſciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi undiq; nunciantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obſidium patriæ, & bonorum direptio. Adijce iſtis naufragiũ, motusq́; terrarum, et quicquid aliud timeri poteſt. Inter iſta diſtrictus rebus nihil aliud quàm animum oblectantibus uacas. Quid inter ſapientiam & ſapere interſit inquiris? Nodos nectis ac ſoluis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tẽpus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo uacet perdere, & uide quàm multa etiam diligentiſsimis pereant. Aliud ualitudo ſua cuiq; abſtulit, aliud ſuorum, aliud neceſſaria ne-

gotia, aliud publica occupauerunt. Vitam nobiſcum diuidit ſomnus: ex hoc tempore tam anguſto, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in uanum? Adijce nunc, quod aſſueſcit animus delectare ſe potius quàm ſanare, & philoſophiam oblectamẽtum facere cum remedium ſit. Inter ſapientiam & ſapere quid interſit neſcio. Scio mea nõ intereſſe ſciam iſta, an neſciam. Dic mihi cùm quid inter ſapientiam & ſapere interſit didicero, ſapiam? Cur ergo potius inter uocabula me ſapientiæ detines, quàm inter opera. Fac me fortiorem, fac me ſecuriorem, fac fortunæ parem, fac ſuperiorem.
*fecero Poſſum autẽ ſuperior eſſe, ſi *dixero omne quod diſco. Vale.

EPIST. CXIX. Præmittens de mundanorum ſolicitudine, & ſapientis ſecuritate: quid ſit bonum, & quæ honeſti ac boni ſit differentia demonſtrat.

EXigis à me frequentiores epiſtolas. Rationes conferamus, ſoluendo non eris. Conuenerat quidẽ, ut tua priora eſſent: tu ſcriberes, ego reſcriberẽ. Sed non ero difficilis, bene credi tibi ſcio, itaq; in anteceſſum dabo. Nec faciã quod Cicero uir diſertiſsimus facere Atticũ iubet, ut etiam ſi rem nullã habebit, quod in buccam uenerit ſcribat. Nunquam poteſt deeſſe quod ſcribam, ut omnia illa quæ Ciceronis implent epiſtolas tranſeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis ſuis uiribus pugnet: quis conſulatũ fiducia Cæſaris, quis Pompei, quis
*arte *apertè petat: quàm durus ſit fœnerator Cæcilius, à quo minoris centeſimis propinqui nummus moueri non poſſunt. Sua ſatius eſt mala quã aliena tractare, ſe excutere & uidere, quã multarũ rerũ candidatus ſit, & nõ ſuffragari. Hoc eſt mi Lucili egregiũ, hoc ſecurũ ac liberũ, nihil petere, & tota fortunæ comitia trãſire. Quã putas eſſe iucũdũ tribubus uocatis, cũ cãdidati in templis ſuis pendeãt, & alius nũmos pronũtiet, alius per ſequeſtrẽ agat, alius eorũ manus oſculis conterat, quibus

designatus

deſignatus cõtingẽdam manũ negaturus eſt, oẽs attoniti uocem præconis expectant, ſtare otioſum, & ſpectare illas nundinas nec ementem quicquam, nec uendentẽ. Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui nõ prætoria, aut cõſularia comitia ſecurus intuetur, ſed magna illa, in quibus alij honores anniuerſarios petunt, alij perpetuas poteſtates, alij bellorum euentus proſperos triũphosq́;, alij diuitias, alij matrimonia ac liberos, alij ſalutem ſuam ſuorumq́;. Quanti animi res eſt, ſolum nihil petere, nulli ſupplicare, & dicere, nihil mihi tecũ fortuna, non facio mei tibi copiã. Scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri. Nihil rogo. Hoc eſt priuatam facere fortunã. Libet ergo hæc inuicem ſcribere, & hanc integrã ſemper egerere materiam, circumſpiciẽtibus tot milia hoĩm inquieta, qui ut aliquid peſtiferi per mala cõſequantur, nituntur in malum, petũtq́; mox fugiẽda, aut etiã faſtidienda. Cui enim aſſecuto ſatis fuit, quod optanti nimium uidebatur? Non eſt, ut æſtimãt hoĩes, auida felicitas, ſed puſilla. Itaq́; neminem ſatiat. Tu iſta credis excelſa, quia longe ab illis iaces. Ei uero qui ad illa peruenit, humilia ſunt. Mentior, niſi adhuc quærit aſcẽdere. Iſtud quod tu ſummũ putas, gradus eſt. Omnes autẽ male habet ignorantia ueri, tanquã ad bona ferun tur decepti rumoribus. Deinde mala eſſe, aut inania, aut minora quã ſperauerint, adepti ac multa paſſi uident, maiorq́; pars miratur ex interuallo fallẽtia, & uulgo bona pro magnis ſunt. Hoc ne nobis quoq́; eueniat, quæramus quid ſit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo. Alius illud aliter expreſſit. Quidam ita finiunt, Bonũ eſt quod inuitat animos, quod ad ſe uocat. Huic ſtatim opponitur. Quid ſi inuitat quidem, ſed in perniciem? Scis quàm multa mala blanda ſint. Verum & ueriſimile, inter ſe differunt ita. Quod bonũ eſt, uero iungitur: non eſt enim bonũ, niſi uerum eſt. At quod inuitat ad ſe, & allicit facie, ueriſimile eſt. Subrepit, ſolicitat, attrahit.

P 4 Quid

Quidam ita finierunt. Bonum eſt, quod ad petitionẽ ſui mouet, uel quod impetũ animi tendentis ad ſe mouet. Et huic idem opponitur. Multa enim impetum animi mouent, quæ petantur petentium malo. Melius illi, qui ſic finierunt, Bonũ eſt quod ad ſe impetum animi ſecũdum naturã mouet: & ita demũ petendum eſt, cùm cœpit eſſe expetendum. Iam et honeſtum eſt, hoc enim perfectè eſt petendum. Locus ipſe me admonet, ut quid interſit inter Bonũ Honeſtumq́; dicã. Aliquid inter ſe habet mixtũ & inſeparabile, nec poteſt bonũ eſſe, niſi cui aliquid honeſti ineſt, et honeſtum utiq; bonũ eſt. Quid ergo inter duo intereſt? Honeſtum eſt perfectũ bonum, quo beata uita cõpletur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico tale eſt. Sunt quædam neq; bona, neq; mala, tanquam militia, legatio, iuriſdictio. Hæc cùm honeſtè adminiſtrata ſunt, bona eſſe incipiunt, & ex dubio in bonum tranſeunt. Bonum ſocietate honeſti fit, honeſtum per ſe bonum eſt. Bonum ex honeſto fluit, honeſtum ex ſe eſt. Quod bonũ eſt, malum eſſe potuit. Quod honeſtum eſt, niſi bonum eſſe non potuit, Hanc quidam finitionem reddiderunt. Bonum eſt quod ſecundum naturam eſt. Attende quid dicam, quod bonũ eſt, & ſecũdum naturã eſt: non protinus quod ſecundum naturã eſt, & bonum eſt. Multa quidem naturæ conſentiũt, ſed tam puſilla ſunt, ut non conueniat illis boni nomen. Leuia enim ſunt, & cõtemnenda. Nullum etiam minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguũ eſt, bonum non eſt. Cum bonum eſſe cœpit, nõ exiguum eſt. Vnde aliquid cognoſcitur bonum? Si perfectè ſecundum naturam eſt. Fateris, inquis, quod bonum eſt ſecũdum naturam eſſe. Hæc eius proprietas eſt. Fatêris & alia ſecũdum naturam quidem eſſe, ſed bona nõ eſſe. Quomodo ergo illud bonum eſt, cum hæc nõ ſint: quomodo ad aliam proprietatem peruenit, cùm utriq; præcipuum illud cõmune ſit, ſecundum naturã eſſe? ipſa ſcilicet magnitudine. Nec hoc nouũ

eſt,

eſt,quædam creſcendo mutari.Infans fuit,factus eſt pubes,alia eius proprietas fit. Ille enim irrationalis eſt, hic rationalis. Quædam incremento non tantũ in maius exeunt, ſed in aliud. Non fit,inquit,aliud quod maius fit. Vtrũ lagenam an dolium impleas uino,nihil refert,in utroq; proprietas uini eſt.Exiguũ mellis pondus,& magnum, ſapore non differt. Diuerſa ponis exempla.In iſtis enim eadẽ qualitas eſt,quãuis augeantur,manent.Quædã amplificata in ſuo genere,in ſua proprietate perdurant:quædã poſt multa incremẽta, ultima demũ uertit adiectio,& nouã illis,aliamq; quàm in qua fuerunt conditionẽ imprimit.Vnus lapis facit fornicẽ.Ille qui latera inclinata cuneauit.& interuentu ſuo uinxit.Sũma adiectio quare plurimũ facit,uel exigua? quia nõ auget,ſed implet.Quædã proceſſu priorem exuunt formã,& in nouã tranſeũt.Vbi humus aliquid diu protulit,qui in magnitudine eius ſecãdo laſſatus eſt, infinitum cœpit uocare quod longe aliud factũ eſt quàm fuit,cùm magnũ uideretur,ſed finitũ.Eodem modo aliquid difficulter ſecari cogitauimus,nouiſſimè creſcente hac difficultate,inſecabile inuentum eſt.Sic ab eodem quod uix et ægre mouebatur, proceſſimus ad immobile. Eadem ratione aliquid ſecundum naturam fuit, hoc in aliam proprietatem magnitudo ſua tranſtulit; & bonum fecit. Vale.

EPIST. CXX. De parſimonia uictus & tormẽto infelicis luxuriæ,& quod nunquam parum eſt,quod ſat eſt.

QVoties aliquid inueni,non expecto donec dicas,in cõmune, ipſe mihi dico. Quid ſit quod inuenerim quæris? Sinum laxa,merum lucrũ eſt.Docebo quomodo fieri diues celerrime poſſis, quod ualde cupis audire. Nec immerito,ad maximas te diuitias cõpendiaria ducam. Opus erit tamẽ tibi creditore,ut negotiari poſſis.Aes alienũ facias oportet,ſed nolo per interceſſorẽ mutueris, nolo proxenetæ nomẽ tuum iactentur.

*Hecatonianum

Paratũ tibi creditorem dabo, *Catonianũ illud, à te mutuum ſumes. Quantulũcunq; eſt, ſatis erit, ſi quicquid decrit, id à nobis petierimus. Nihil enim mi Lucili intereſt, utrũ non deſideres, an habeas. Sũma rei in utroq; eadem eſt. Non torqueberis: nec illud præcipio, ut aliquid naturæ neges, Contumax eſt, non poteſt uinci, ſuum poſcit: ſed ut quicquid naturã excedit, ſcias precariũ eſſe non neceſſariũ, Eſurio, edendũ eſt. Vtrum hic panis ſit plebeius, an ſiligineus, ad naturã nihil pertinet. Illa uentrem nõ delectari uult, ſed impleri. Sitio, Vtrũ hæc aqua ſit quã ex lacu proximo excepero: an ea quã multa niue eliſero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturã nihil pertinet. Illa hoc unũ iubet, ſitim extingui. Vtrum ſit aureũ poculum an chryſtallinum, an *uitreum, an tyburtinus calix, an manus cõcaua, nihil refert. Finem oĩm rerũ ſpecta, & ſuperuacua dimittes. Fames me appellat, ad proxima quæq; porrigatur manus. En ipſa mihi cõmendauit, quodcunq; cõprehendero. Nihil contemnit eſuriens. Quid ſit ergo, quod me delectauerit, quæris? Videtur mihi egregie dictũ, Sapiẽs diuitiarũ naturalium eſt *quæſtor acerrimus. Inani me, inqs, lance muneras. Quid eſt illud inane? Nã ego iam parauerã fiſcos, Circumſpiciebã in quod me mare negotiaturus immitterẽ, quod publicũ agitarẽ, quas accerſerẽ merces? Decipere eſt iſtud, docere paupertatẽ, cũ diuitias promiſeris. Ita tu pauperẽ iudicas, cui nihil deeſt? Suo, inquis, et patiẽtiæ ſuæ beneficio, nõ fortunæ. Ideo ergo illum nõ iudicas diuitẽ, quia diuitiæ eius deſinere nõ poſſunt? Vtrũ malis habere multum an ſatis? Qui multũ habet, plus cupit, quod eſt argumentũ, nõdum illum ſatis habere: qui ſatis habet, cõſecutus eſt, quod nunquam diuiti contingit, finem. An has ideo non putas eſſe diuitias, quia propter illas nemo proſcriptus eſt? Quia propter illas nulli uenenũ filius, nulli uxor impegit? Quia in bello tutæ ſunt? Quia in pace otioſæ? Quia nec habere illas periculoſum

*murrhinũ,

*quæſitor

loſum eſt, nec operoſum diſponere? An parum habet, qui tantũ non alget, non eſurit, non ſitit? Plus Iupiter nõ habet. Nunquã parum eſt quod ſatis eſt. * Nunquam ſatis eſt, quod multum. Poſt Darium & Indos pauper eſt Alexander Macedo: quærit quod ſuum faciat, ſcrutatur maria ignota, in Oceanum claſſes mittit nouas, & (ut ita dicam) mundi clauſtra perrumpit. Quod naturæ ſatis eſt, homini non eſt. Inuentus eſt qui concupiſceret aliquid poſt omnia. Tanta eſt cæcitas mentium, & tanta initiorum ſuorum unicuique, cum proceſſit, obliuio. Ille modo ignobilis anguli non ſine controuerſia dominus, de tanto fine terrarum per ſuum rediturus orbem triſtis. Neminem pecunia diuitem fecit, imò contra, nulli non maiorem ſui cupiditatem incuſſit. Quæris quæ ſit huius rei cauſa? Plus incipit habere poſſe, qui plus habet. Ad ſummam, quem uoles mihi ex his, quorum nomina cum * Crœſo Licinioq; numerãtur, in medium licet protrahas: afferat cenſum, & quicquid habet, & quicquid ſperat, ſimul cõputet. Iſte mihi crede pauper eſt ſi poteſt eſſe. At hic qui ſe ad id quod natura exigit, compoſuit, non tantũ extra ſenſum eſt paupertatis, ſed extra metũ. Sed ut ſcias quàm difficile ſit res ſuas ad naturalem modum coartare, hic ipſe de quo circa naturam diximus, quem tu uocas pauperem, habet aliquid & ſuperuacui. At excæcant populum, & in ſe cõuertunt opes, ſi numerati multum ex aliqua domo effertur, ſi multum auri tecto quoq; eius illinitur, ſi familia aut corporibus electa, aut ſpectabilis cultu eſt. Omnium iſtorum felicitas in publicum ſpectat, ille quem nos & populo & fortunæ ſubduximus, beatus introrſum eſt. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falſo diuitiarum nomen inuaſit occupata paupertas, ſic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. E cõtrario dicere debemus, febris illum tenet. Eodem modo dicẽdum eſt, diuitiæ illũ tenent. Nihil ergo monuiſſe

*nunquam multum eſt, quod ſatis nõ eſt.

*Craſſo

te mal

te malim,quàm hoc quod nemo monetur ſatis,ut omnia naturalibus deſiderijs metiaris,quibus aut gratis ſatis fiat,aut paruo. Tantum miſcere uitia deſiderijs noli. Quæris quali menſa, quali argento, quàm paribus miniſtris & leuibus affertur cibus? Nihil præter cibum natura deſiderat.

Num tibi cum fauces urit ſitis,aurea quæris
Pocula? num eſuriens faſtidis omnia,præter
Pauonem rhombumq́;? *Ambitioſa non eſt fames,cõtenta deſinere eſt. Quò deſinat,nõ nimis curat. Infelicis luxuriæ iſta tormenta ſunt. Quærit quemadmodũ poſt ſaturitatẽ quoq; eſuriat,quemadmodum non impleat uentrẽ,ſed farciat, quemadmodum ſitim prima potione ſedatam reuocet. Egregiè itaq; Horatius negat ad ſitim pertinere,quo poculo aqua,aut quàm eleganti manu miniſtretur. Nam ſi pertinere ad te iudicas,quã crinitus puer,& quàm perlucidum tibi poculum porrigat,nõ ſitis. Inter reliqua,hoc nobis natura præſtitit præcipuũ, quod* *neceſſitati **neceſſitas faſtidium excuſſit. Recipiunt ſuperuacua delectũ. Hoc parũ decens,illud parũ laudatũ,oculos hoc meos lædit. Id* *pactum **actum eſt ab illo mundi cõditore, qui nobis uiuendi iura deſcripſit,ut ſalui eſſemus,nõ delicati. Ad ſalutem omnia parata ſunt & in prõptu,delitijs omnia miſere ac ſolicite * operãtur.* *cõparatur. *Vtamur ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerãdo,et cogitemus nullo nomine melius illã meruiſſe de nobis,quã quia quicqd ex neceſſitate deſideratur, ſine faſtidio ſumitur. Vale.*

ANNOTAT. IN LIB. XXI.
EPISTOLA CXVIII.

1 Quid mihi profuturum eſt ſcire aliud bonum eſſe? Temerè me geram,ſubito huius uoti aleam, tibi ſapientiam mihi ſapere contingat. Si circumflectas penultimam in ſubito , & pro ſapientiam legas ſapientia,ut erat in quibuſdam,probè habet lectio:quanquam malim ſubibo quàm ſubito,quia præceſſit,temerè me geram.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIB. XXII.

EPIST. CXXI. Quomodo ad nos boni honeſtiq; notitia peruenerit: ubi notat eos, qui aſsiduè ſuum ſtatum uariant.

EPISTOLA *tua per plures quæſtiŭculas uagata eſt,ſed in una conſiſtit,& hăc expediri deſiderat, Quomodo ad nos boni honeſtiq; prima notitia peruenerit. Hæc duo apud alios diuerſa ſunt, apud nos tantum diuiſa. Quid ſit hoc dicam. Bonum putant eſſe aliqui, quod utile eſt. Itaq; hoc & diuitijs,& equo & uino,& calceo nomen imponunt. Tanta fit apud illos boni uilitas, & adeò uſq; ad ſordida deſcendit. Honeſtum putant,cui ratio recti officij conſtat,tanquam pie curatam patris ſenectutem,adiutam amici paupertatem,fortem expeditionem,prudentem moderatamq; ſententiã. Iſta duo quidẽ facimus,ſed ex uno. Nihil eſt bonum,niſi quod honeſtum eſt:quod honeſtum eſt,utiq; bonum. Superuacuum iudico adijcere,quid inter iſta diſcriminis ſit, cum ſæpe dixerim:hoc unum dicam, Nihil nobis bonum uideri, quo quis & male uti poteſt. Vides autem diuitijs nobilitate,uiribus, quammulti male utantur. Nunc ergo ad id reuertor,de quo deſideras dici, Quomodo ad nos prima boni honeſtiq; notitia peruenerit. Hoc nos docere natura nõ potuit. Semina nobis ſcientiæ dedit,ſcientiam non dedit. Quidam aiunt nos in noticiam incidiſſe:quod eſt incredibile,uirtutis alicui ſpeciẽ caſu occurriſſe, Nobis uidetur obſeruatio collegiſſe, & rerum ſæpe factarum inter ſe collatio. Per analogiam noſtro intellectu & honeſtum & bonum iudicante. Hoc uerbum cum latini Grammatici ciuitate*

*uitate donauerint, ego damnandum non puto, nec in ciuitatem ſuam redigendum. Vtar ergo illo non tantum tanquã recepto, ſed tanquã uſitato. Quæ ſit hæc analogia dicã. Noueramus corporis ſanitatem, ex hac collegimus eſſe aliquã & animi. Noueramus corporis uires, ex his collegimus eſſe, & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obſtupeſecerat, hæc cœpimus tanquam perfecta mirari. Suberant illis multa uitia, quæ ſpecies alicuius conſpicui facti fulgorq; celabat. Hæc diſsimulauimus. Natura iubet augere laudanda. Nemo non gloriam ultra * rectum tulit. Ex his ergo ſpeciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum reppulit, maiusq; regno iudicauit, regias opes poſſe cõtemnere. Idẽ medico Pyrrhi promittente uenenũ ſe regi daturum, monuit Pyrrhũ, caueret inſidias: eiuſdem animi fuit, auro nõ uinci, ueneno non uincere. Admirati ſumus ingentem uirum, quem non regis, non contra regem promiſſa flexiſſent, boni exempli tenacem: quod difficilimum eſt, in bello innocentẽ, qui aliquod eſſe crederet, etiã in hoſtes nefas, qui in ſumma paupertate quã ſibi decus fecerat, nõ aliter refugit diuitias quàm uenenum. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium nõ poſſe corrumpi. Oratius Cocles ſolus impleuit pontis anguſtias, adimiq; à tergo ſibi reditum, dummodo iter hoſti auferetur iuſsit, & tam diu reſtitit prementibus, donec reuulſa ingenti ruina tigna ſonuerũt. Poſtquã reſpexit, & extra periculũ eſſe patriam periculo ſuo, ſenſit, ueniat ſiquis uult, inquit, ſic euntẽ ſequi, deditq; ſe in præceps: & nõ minus ſolicitus in illo rapido alueo fluminis, ut armatus, quã ut ſaluus exiret, retento armorũ uictriciũ decore, tam tutus rediјt, quàm ſi * ſponte ueniſſet. Hæc & huiuſmodi facta imaginem nobis oſtendere uirtutis. Adijciam quod mirũ fortaſſe uideatur. Mala interdũ ſpeciem honeſti obtulerũt, & optimũ ex contrario nituit.*

* uerum

* è ponte

nituit. Sunt enim, ut ſcis, uirtutibus uitia confinia, & perditis quoq; ac turpibus recti ſimilitudo eſt. Sic mētitur prodigus liberalem, cum plurimū interſit, utrū quis dare ſciat, an ſeruare neſciat. Multi, inquā, ſunt Lucili, qui nō donāt, ſed proijciunt. Non uoco ego liberalem, pecuniæ ſuæ iratum. Imitatur neglig ētia facilitatē, temeritas, fortitudinē. Hæc nos ſimilitudo coëgit attendere, & diſtinguere ſpecie quidem uicina, re autē plurimum inter ſe diſsidentia: dum obſeruamus eos quos inſignes egregium opus fecerat, cœpimus annotare quis rem aliquam generoſo animo feciſſet, & magno impetu, ſed ſemel. Hunc uidimus in bello fortem, in foro timidum, animoſe paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudauimus, contēpſimus uirum. Alium uidimus aduerſus amicos benignum, aduerſus inimicos temperatum, & publica & priuata ſancte ac religioſe adminiſtrantem, nō deeſſe ei & in his quæ toleranda erant patientiā, & in his quæ agenda, prudentiam. Vidimus ubi tribuendū eſſet, plena manu dantem, ubi laborandum, pertinacē & obnoxium, & laſsitudinem corporis animo ſubleuantem. Præterea idem erat ſemper & in omni actu par ſibi, iam non conſilio bonus, ſed more eò perductus, ut non tantum recte facere poſſet, ſed niſi recte facere non poſſet. Intelleximus in illo perfectam eſſe uirtutē, hanc in partes diuiſimus. Oportebat cupiditates refrenari, metus comprimi, facienda prouideri, reddenda diſtribui. Comprehendimus temperantiam, fortitudinē, prudentiā, iuſtitiam, & ſuum cuiq; dedimus officium. Ex quo ergo uirtutem intelleximus? Oſtendit illam nobis ordo eius, & decor, & conſtantia, & omnium inter ſe actionum cōcordia, & magnitudo ſuper omnia efferens ſeſe. Hinc intellecta eſt illa beata uita, ſecundo defluens curſu, arbitrij ſui tota. Quomodo ergo hoc ipſum nobis apparuit? dicam. Nunquam uir ille perfectus adeptusq; uirtutem, fortunæ male dixit. Nūquam accidentia

cidentia triſtis excepit, ciuem eſſe ſe uniuerſi & militem credens, labores uelut imperatos ſubijt. Quicquid inciderat, non tanquam malum aſpernatus eſt, & in ſe caſu delatum: ſed quaſi delegatum ſibi hoc qualecunq; eſt, inquit, meum eſt, aſperum eſt, durum eſt, in ipſo nauemus operam. Neceſſariò itaq; magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato ſuo queſtus eſt, fecit multis intellectum ſui, & nõ aliter quàm in tenebris lumẽ effulſit, auertitq; in ſe omniũ animos, cum eſſet placidus & lenis, & humanis diuiniſq; rebus pariter æquus. Habebat perfectum animũ, ad ſummã ſui adductus, ſupra quã nihil eſt niſi mens dei, ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis diuinum eſt, quàm ubi mortalitatem ſuam cogitat, & ſcit in hoc natũ hominem, ut uita defungeretur: nec domũ eſſe hoc corpus, ſed hoſpitium, & quidem breue hoſpitium, quod relinquendum eſt, ubi te grauẽ eſſe hoſpiti uideas. Maximũ inquam mi Lucili argumentũ eſt animi ab altiori uenientis ſede, ſi hæc in quibus uerſatur humilia iudicat, & anguſta, ſi exire non metuit. Scit enim quò exiturus ſit, qui unde uenerit, meminit. Non uidemus quàm multa nos incommoda exagitent, quàm male nobis conueniat hoc corpus. Nunc de uentre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur. Aliàs nerui nos, aliàs pedes uexant. Nunc deiectio, nunc diſtillatio. Aliquando ſupereſt ſanguis, aliquando deeſt. Hinc atq; illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire ſolet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre ſortiti, nihilominus æterna proponimus: & in quantum poteſt ætas humana protendi, tantum ſpe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid ſtultius poteſt? Nihil ſatis eſt morituris, imò morientibus. Quotidie enim propius ab ultimo ſtamus, & illò unde nobis cadendum hora nos omnis impellit. Vide in quanta cæcitate mens

noſtra

noſtra ſit. Hoc quod futurum dico, cùm maximè ſit, & pars eius magna iam facta eſt. Nam quod uiximus tẽpus eo loco eſt, quo erat antequã uiximus. Erramus autẽ, qui ultimũ timemus diem, cũ tantundẽ in mortẽ ſinguli conferant. Non ille gradus laßitudinẽ facit, in quo deficimus, ſed ille profitetur. Ad mortẽ dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, nõ corripit. Ideo magnus animus conſcius ſibi melioris naturæ, dat quidem operã, ut in hac ſtatione, qua poſitus eſt, honeſte ſe atq; induſtrie gerat. Cæterũ nihil horũ quæ circa ipſam ſunt ſuum iudicat, ſed ut cõmodatis utitur, peregrinus & properans. Cũ aliquem huius uideremus conſtantiæ, quid ni ſubiret nos ſpecies non uſitatæ indolis? Vtiq; ſi hanc, ut dixi, magnitudinẽ ueram eſſe oſtendebat. Qualitatis ueræ tenor permanet, falſa nõ durant. Quidã alternis Vatinij, alternis Catones ſunt. Et modo parum illis ſeuerus eſt Curius, parũ pauper Fabricius, parum frugi & contẽtus uili Tubero. Modò * Lucium Craſſum diuitijs, Apiciũ cœnis, Mecœnatem delitijs prouocant. Maximum indicium eſt malæ mentis, fluctuatio, & intra ſimulationem uirtutũ amoremq; uitiorũ aßidua iactatio. Is habebat ſæpe ducentos, ſæpe decem ſeruos: modò reges atq; tetrarchas. Omnia magna loquens: modò ſit mihi menſa tripes, & Cõcha ſalis puri, toga quæ defendere frigus, quãuis craſſa, queat: decies centena dediſſes. Huic parco paucis contento, quinq; diebus, Nil erat in loculis. Omnes iſti tales ſunt, qualẽ hunc deſcribit Horatius Flaccus, nunquã eundẽ, nec ſimilem quidem ſibi. Adeò in diuerſum aberrat. Multos dixi, propè eſt ut omnes ſint. Nemo non quotidie, & conſilium mutat, & uotum: modò uxorem uult habere, modò amicã: modò regnare uult, modò id agit, ne quis ſit officioſior ſeruus: modo dilatat ſe uſq; ad inuidiam, modo ſubſidit & contrahitur infra humilitatẽ uerè iacentium: nunc pecuniam ſpargit, nunc rapit. Sic maximè coar-

*Licinium diuitijs,

*impudens, guitur animus*imprudens,alius prodit atq; alius,& (quo turpius nihil iudico)impar ſibi eſt. Magnam rem puta unũ hominem agere. Præter ſapientem autem nemo unum agit. Cæteri multiformes ſumus,modo frugi tibi uidebimur & graues, modo prodigi & uani. Mutamus ſubinde perſonam, & cõtrariã ei ſumimus,quam exuimus. Hoc ergo à te exige,ut qualem inſtitueris præſtare te,talem uſq; ad exitũ ſerues. Effice ut poſſis laudari, ſi minus, ut agnoſci. De aliquo,quem uidiſti heri, merito dici poteſt,hic quis eſt? Tanta mutatio eſt. Vale.

EPIST. CXXII. Quomodo omnibus animalibus ſit conſtitutionis ſuæ tempus: & quòd omnibus conſtitutionis ſuæ ſenſus eſt:& quid ſit conſtitutio.

Litigabis ego uideo, cùm tibi hodiernam quæſtiunculã, in qua ſatis diu hæſimus,expoſuero. Interim enim exclamabis,Hoc quid ad mores? Sed exclamanti tibi primùm alios opponam, cum quibus litiges, Poſidonium & Archidemum. Hi iudicium accipient,deinde dicam. Non quicquid morale eſt,bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet,aliud ad exercendum,aliud ad ueſtiendum,aliud ad docendũ, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominẽ pertinent,etiam ſi non omnia meliorem eũ faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quidã illos corrigunt & ordinant, quidam naturam eorũ & originem ſcrutantur: cũ quæritur,quare hominẽ natura produxerit,quare prætulerit animalibus cæteris,longe me iudicas mores reliquiſſe? falſum eſt. Quomodo enim ſcies, qui habẽdi ſint, niſi quid homini ſit optimum inueneris? niſi naturã eius inſpexeris? Tunc demum intelliges,quid faciendum tibi,quid uitandum ſit,cum didiceris quid naturæ tuæ debeas. Ego,inquis,uolo diſcere,quomodo minus cupiã, minus timeam. Superſtitionem mihi excute, doce leue eſſe uanumq;, hoc quod felicitas dicitur,unam illi ſyllabam facillime accedere. Deſiderio tuo ſa-

tis

*tis faciam, ad uirtutes exhortabor, & uitia conuerberabo, licet aliquis nimiū immoderatumq́; in hac parte me iudicet, non deſiſtam perſequi nequitiā & affectus * efferatiſſimos inhibere, & uoluptates ituras in dolorem compeſcere, & uotis obſtrepere. Quid ni? Cum maxima malorum optauerimus, & ex gratulatione natum ſit, quicquid obloquimur? Interim permitte mihi ea, quæ paulo remotiora uidentur, excutere. Quærebamus an eſſet omnibus animalibus conſtitutionis ſuæ ſenſus. Senſus autem eſſe ex eo maxime apparet, quod membra apte, & expedite mouent, non aliter quàm in hoc erudita. Nulli nō partium ſuarum agilitas eſt. Artifex inſtrumenta ſua tractat ex facili. Rector nauis ſcit gubernaculum flectere. Pictor colores quos ad reddendam ſimilitudinem multos uarios q́; ante ſe poſuit, celerrime denotat, & inter ceram opusq́; facili uultu ac manu commeat. Sic animal in omnem uſum ſui mobile. Mirari ſolemus ſcenæ peritos, quod in omnem ſignificationem rerum & affectuum parata illorum eſt manus, & uerborū uelocitatem geſtus aſſequitur. Quod illis ars præſtat, his natura. Nemo ægrè molitur * actus ſuos, nemo in uſu ſui hæſit. Ad hoc edita protinus faciunt. Cum hac ſcientia prodeunt, inſtituta naſcuntur. Ideò, inquit, partes ſuas animalia apte mouebunt, quia ſi aliter mouerint, dolorem ſenſura ſint. Ita ut uos dicitis, coguntur, metuśq; illa in rectum, non uoluntas mouet, quod eſt falſum. Tarda enim ſunt quæ neceſſitate impelluntur. Agilitas ſpontaneus motus eſt. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui ſtare meditatur, & ferre ſe aſſueſcit, ſimul tentare uires ſuas cœpit, cadit, & cum fletu toties reſurgit, donec ſe per dolorem ad id quod natura poſcit exercuit. Animalia quædam tergi durioris inuerſa tamdiu ſe torquent, ac pedes exerunt, & obliquant, donec ad locum reponantur.*

*effrenatiſſimos

1

*artus

Nullum tormentum ſentit ſupinata teſtudo. Inquieta *eſt tamen deſiderio naturalis ſtatus, nec ante deſinit niti, quatere ſe, quã in pedes conſtitit.* Ergo *omnibus conſtitutionis ſuæ ſenſus eſt, & inde membrorum tam expedita tractatio: nec ullum maius indicium habemus, cum hac illa ad uiuendum uenire notitia, quàm quod nullum animal ad uſum ſui rude eſt. Cõſtitutio eſt, inquit, ut uos dicitis principale animi, quodam modo ſe habens erga corpus.* Hoc *tam perplexum & ſubtile, & nobis quoq; uix enarrabile, quomodo infans intelligit?* Omnia *animalia dialectica naſci oporteret, ut iſtam finitionem magnæ parti hominum togatorum obſcuram intelligãt.* Verum *erat quod opponis, ſi ego ab animalibus conſtitutionis finitionem intelligi dicerem.* Nam *ipſa conſtitutio facilius natura intelligitur, quã enarratur.* Itaque *infans ille quid ſit conſtitutio, non nouit, cõſtitutionem ſuam nouit: & quid ſit animal neſcit, animal eſſe ſe ſentit.* Præterea *ipſam conſtitutionem ſuam craſſe intelligit, et ſummatim, et obſcure.* Nos *quoq; animum habere nos ſcimus, quid ſit animus, ubi ſit, qualis ſit, et unde, neſcimus.* Qualis *ad nos peruenit animi noſtri ſenſus, quãuis naturã eius ignoremus ac ſedem: talis ad oĩa animalia conſtitutionis ſuæ ſenſus.* Neceſſe *eſt enim id fieri ſentiat, per quod animalia quoq; ſentiuntur.* Neceſſe *eſt ſenſum eius habeant, cui parent à quo reguntur.* Nemo *non ex nobis intelligit eſſe aliquid, quod impetus ſuos moueat, quid ſit illud, ignorat.* Et *conatum ſibi eſſe ſcit: quid ſit, aut unde ſit, neſcit. Sicut infantibus ſic quoque animalibus principalis partis ſuæ ſenſus eſt, non ſatis dilucidus, non expreſſus.* Dicitis, *inquit, omne animal primum conſtitutioni ſuæ conciliari, hominis autem conſtitutionem rationalem eſſe, & ideò conciliari hominem ſibi, non tanquam animali, ſed tanquã rationali.* Ea *enim parte ſibi charus eſt homo, qua homo eſt.* Quomodo *ergo infans conciliari conſtitutioni rationali poteſt,*

teſt, cum rationalis nondum ſit? Vnicuiq; ætati ſua conſtitutio eſt. Alia infanti, alia puero, alia ſeni. Omnes enim conſtitutioni conciliantur in qua ſunt. Infans ſine dentibus eſt. Huic conſtitutioni ſuæ conciliatur.* Enati ſunt dentes, huic conſtitutioni conciliatur. Nam & illa herba quæ in ſegetem frugemq; uentura eſt, aliam conſtitutionem habet tenera & uix eminens ſulco: aliam cum conualuit & molli quidem culmo, ſed qui ferat onus ſuum conſtitit: aliam cum flaueſcit, & ad aream ſpectat & ſpica eius induruit, in quamcunq; conſtitutionem uenit, eam tuetur, in eam cõponitur. Alia eſt ætas infantis, pueri, adoleſcentis, ſenis. Ego tamen idem ſum, qui & infans fui, & puer, & adoleſcens. Sic quamuis alia atq; alia cuique conſtitutio ſit, conciliatio conſtitutionis ſuæ eadem eſt. Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut ſenem, ſed me natura commendat. Ergo infans ei cõſtitutioni ſuæ cõciliatur, quæ tunc infanti eſt, nõ quæ futura iuueni eſt. Neq; enim ſi aliquid illi maius in quod tranſeat reſtat, non hoc quoq; in quo naſcitur ſecundũ naturã eſt. Primum ſibiipſi conciliatur animal, debet enim aliquid eſſe, ad quod alia referantur. Voluptatem peto, Cui? Mihi. Ergo mei curam ago. Dolorem refugio. Pro quo? Pro me: ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia eſt mei cura. Hæc animalibus ineſt cunctis, nec inſeritur, ſed innaſcitur. Producit fœtus ſuos natura, non abijcit. Et quia tutela certiſsima ex proximo eſt, ſibi quiſq; commiſſus eſt. Itaq; ut in prioribus epiſtolis dixi, tenera quoq; animalia è materno utero uel quoquo modo effuſa, quid ſit infeſtum ipſis, protinus norunt, & mortifera deuitant: umbram quoq; tranſuolantium reformidant, obnoxia auibus rapto uiuentibus. Nullum animal ad uitam prodit ſine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut ſalutaris, aut mortiferæ rei poteſt? Primum quæritur, an intelligat, non quemad-

*Ei nati ſunt

*modum intelligat. Eſſe autē illis intellectū ex eo apparet, quòd nihil amplius ſi intellexerint, faciēt. Quid eſt quare pauonem, quare anſerem gallina nō refugiat, quum tanto minorē & ne notum quidē ſibi accipitrē? Quare pulli felem timeant, canem non timeant? Apparet illis ineſſe ſcientiā nocituri, non experimento collectam. Nam antequā poſſint experiri, cauent. Deinde ne hoc caſu exiſtimes fieri, nec metuunt alia quàm debent, nec unquā obliuiſcuntur. Huius tutelæ & diligentiæ æqualis eſt illis à pernicioſo fuga. Præterea non fiunt timidiora uiuendo. Ex quo quidem apparet, non uſu illa ad hoc peruenire, ſed naturali amore ſalutis ſuæ. Et tardum eſt & uariū, quod uſus docet. Quicquid natura tradit, & æquale eſt omnibus, & ſtatim. Si tamen exigis, dicam, quomodo oē animal pernicioſa intelligere conatur. Sentit ſe carne conſtare. Itaq; ſentit, quid ſit, quo ſecari caro, quo uri quo obteri poſſit. Quæ ſunt animalia armata ad nocendum, horū ſpeciem trahit inimicā & hoſtilem. Inter ſe iſta cōiuncta ſunt. Simul enim cōciliatur ſaluti ſuæ, quæcunq; iuuant, illa petit, læſura formidat. Naturales à cōtrarijs aſpernationes ſunt, ſine ulla cogitatione, quæ hoc dicit. Sine cōſilio fit, quicquid natura præcipit. Non uides, quanta ſubtilitas ſit apibus ad fingēda domicilia? Quanta diurni laboris obeundi concordia? Non uides quàm nulli mortaliū imitabilis ſit illa araneæ textura? Quanti operis ſit fila diſponere? alia in rectū immiſſa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denſo rara, quæ minora animalia in quorum *pretium illa tenduntur, uelut retibus implicata teneant. Naſcitur ars iſta, non diſcitur. Itaq; nullum eſt aīal altero doctius. Videbis aranearum pares telas, par in fauis angulorum oīm foramen, Incertum eſt et inæquale, quicquid ars tradit, ex æquo uenit quod natura diſtribuit. Hæc nihil magis quàm tutelam ſui, & eius peritiā tradidit. Ideoq; etiam ſimul incipiunt, & diſcere & uiuere. Nec eſt*

*pernicicm

mirum

mirum cum eo naſci illa, ſine quo fruſtra naſcerētur. Primum hoc inſtrumentū illis natura contulit, ad permanēdum in conciliatione & charitate ſui. Non poterant ſalua eſſe, ni uellent. Nec hoc per ſe profuturū erat, ſed ſine hoc nulla res profuiſſet. Sed in nullo deprehendes uilitatem ſui, ne negligētiam quidem. Tacitis nanq; et brutis quamuis in cætera torpeant, ad uiuendum ſolertia eſt. Videbis quæ alijs inutilia ſunt, ſibi ipſa non deeſſe. Vale.

EPIST. CXXIII. De his qui officia lucis noctisq; peruertunt. Et quod naturam ſequentibus omnia facilia ſunt & expedita.

DEtrimentum iam dies ſenſit, reſiliuit aliquantulum, ita tamen, ut liberale adhuc ſpatium ſuperſit, ſi quis cum ipſo (ut ita dicam) die ſurgat officioſior, meliorq́;, quàm ſi quis illū expectat, ut luce prima exeat. Turpis qui alto ſole ſemiſomnis iacet, cuius uigilia medio die incipit, et adhuc multis hoc antelucanum eſt, Sunt qui officia lucis noctisq; peruertūt, nec ante diducunt oculos heſterna graues crapula, quàm appetere nox cœpit. Qualis illorū conditio dicitur, quos natura (ut ait Vergilius) ſedibus noſtris ſubditos è contrario poſuit.

Nosq́; ubi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illis ſera rubens accendit lumina ueſper.

*Talis horū contraria omnibus non regio ſed uita eſt. Sunt quidam in eadē urbe antipodes, qui, ut Marcus Cato ait, nec oriētem unquam ſolem uiderunt, nec occidentem. Hos tu exiſtimas ſcire, quemadmodum uiuendum ſit, qui neſciunt quando. Et hi mortem timent, in quam ſe uiui condiderunt, tam infauſti ominis, quàm *nocturnæ aues ſunt. Licet in uino unguentoq́; tenebras ſuas exigant, licet epulis, & in multa quidem pericula *diſcoctis, totum peruerſæ uigiliæ tempus diducant, non conuiuantur, ſed *iuſta ſibi faciunt. Mortuis certè interdiu paren-* **noctuæ* **diſtrictis* **buſta*

 tantur

tantur. At mehercules nullus agenti dies lõgus eſt. Extendamus uitam. Huius & officium & argumentum actus eſt. Circumſcribatur nox, & aliquid ex illa in diem transferatur. Aues quæ conuiuijs comparantur, ut immotæ facilè pingueſcant, in obſcuro cõtinentur, Ita ſine ulla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus inuadit, & *ſuperbam umbram iners ſagina *ſuccreſcit. Ita iſtorũ corpora qui ſe tenebris dicauerunt, fœdea uiſuntur. Quippe non ſpecioſior illis, quàm morbo pallentibus color eſt, languidi, & *euanidi albent, & in uiuis caro morticina eſt. Hoc tamen minimũ in illis malorum dixerim, quanto plus tenebrarum in animo eſt. Ille in ſe ſtupet, ille caligat, inuidet cæcis. Quis unquam oculos tenebrarum cauſa habuit? Interrogas quomodo hæc animo prauitas fiat, auerſandi diem, & totam uitam in noctẽ transferendi? Omnia uitia contra naturam pugnant. Omnia debitum ordinẽ deſerunt, hoc eſt luxuriæ propoſitum, gaudere peruerſis, nec tantum diſcedere à recto, ſed quam longiſſime abire. Deinde etiã è contrario iſti non uidentur tibi contra naturam uiuere qui ieiuni bibunt, qui uinum recipiunt inanibus uenis, & ad cibum ebrij tranſeunt. Atqui frequens hoc aduleſcẽtium uitium eſt. Qui uires excolunt, in ipſo penè balnei limine, inter nudos bibunt, imò potant, ut ſudorem quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, ſubinde diſtringant. Poſt prandium aut cœnam bibere uulgare eſt. Hoc patresfamiliæ ruſtici faciũt, et ueræ uoluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod liberè penetrat ad neruos. Illa ebrietas iuuat, quæ in uacuum uenit. Non uidentur tibi contra naturã uiuere, qui cõmutant cum fœminis ueſtem? Non uiuunt contra naturã, qui expectant, ut pueritia ſplendeat tempore alieno. Quid fieri crudelius, uel miſerius poteſt? Nunquam uir erit, ut diu uirum pati poſſit, & cum illum contumeliæ ſexus eripuiſſe debuerat, ne ætas quidem eripiet? Non

*ſuperba membra
*ſubrexit.
*marcidi

Non uiuunt contra naturam, qui hyeme cõcupiſcunt roſam? fomentoq; aquarũ calentium, & calorũ apta *imitatione brumalium, florem uernum exprimunt? Non uiuunt cõtra naturam, qui pomaria in ſummis turribus ſerunt, quorum ſyluæ in tectis domorum ac faſtigijs nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egiſſent? Non uiuunt contra naturã, qui fundamẽta thermarum in mare iaciunt, nec delicatè natare ipſi ſibi uidentur, niſi calentia ſtagna fluctu ac tẽpeſtate feriantur? Cùm inſtituerunt oĩa cõtra naturæ conſuetudinẽ uelle, nouiſsimè in totum ab illa deſciſcunt. *Lucet, ſomni tempus eſt, quies eſt, nunc exerceamur, nũc geſtemur, nunc *prandeamus. Iam lux propius accedit, tẽpus eſt cœnæ, Non oportet id facere, quod populus. Res ſordida eſt, trita ac uulgari uia uiuere. Dies publicus relinquatur *propius nobis, ac peculiare mane fiat. Iſti mihi uerò defunctorũ loco ſunt. Quantulum enim à funere abſunt, & quidem acerbo, qui ad faces & cereos uiuunt? Hanc uitam agere eodem tẽpore multos meminimus. Inter quos & Atylium Butam prætoriũ, cui poſt patrimoniũ ingens conſumptũ, Tyberius paupertatem confitenti, ſero, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poëta & amicitia Tyberij notus, & frequẽter ortus & occaſus licentiſsimè inſerebat. Itaq; cùm indignaretur quidam illum tota die recitaſſe, & negaret accedendũ ad recitationes eius, Natta Pinarius ait, Nunquid liberalius poſſum agere? Paratus ſum illum audire ab ortu ad occaſum. Cum hos uerſus recitaſſet:

Incipit ardentes Phœbus producere flammas,
Spargere ſe rubicunda dies, iam triſtis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis,
Incipit, & molli partitos ore miniſtrat,

Varus eques Romanus L. Vinitij comes, cœnarum bonarum aſſectator, quas improbitate linguæ merebatur, exclamauit,

*mutatione

*Focus lucet,

*pendeamus

*proprium

Incipit Buta dormire. Deinde cum ſubinde recitaſſet,

Iam ſua paſtores ſtabulis armenta locarunt,

Iam dare ſopitis nox nigra ſilentia terris Incipit,

Idem Varus inquit? Quid dicit? Iam nox eſt, ibo, & Butam ſalutabo. Nihil erat notius hac eius uita in contrariũ circumacta, quã ut dixi, multi eodem tẽpore egerunt. Cauſa aũt eſt ita uiuendi quibuſdã, nõ quia aliquid exiſtiment noctẽ ipſam habere iucundius, ſed quia nihil iuuat obuiũ, et grauis malæ cõſcientiæ lux eſt: & oĩa cõcupiſcenti aut contemnenti, prout magno aut paruo empta ſunt, faſtidio eſt lumen gratuitũ. Præterea luxurioſi uitã ſuam eſſe in ſermonibus, dum uiuunt, uolunt. Nam ſi tacetur, perdere ſe putant operã. Itaq; male habent quoties non faciunt quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent. Vt inter iſtos nomen inuenias, opus eſt non tantum luxurioſam rem, ſed notabilem facere. In tam occupata ciuitate fabulas uulgaris nequitia non inuenit. Pedonem Albinouanum narrantem audieramus, erat autẽ fabulator elegantiſſimus, habitaſſe ſe ſupra domum *Spanij. Is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis flagellorum ſonos. Quæro quid faciat? Dicitur rationes accipere. Audio circa horam ſextam noctis clamorem *concitatum. Quæro quid ſit? Dicitur uocem exercere. Quæro circa octauam horam noctis, quid ſibi ille ſonus rotarũ uellet geſtari dicitur. Circa lucem diſcurritur. Pueri uocantur, cellarij, coqui tumultuantur. Quæro quid ſit? Dicitur mulſum et alicam popoſciſſe *à balneo exiſſe. Excedebat, inquit, eius in diẽ cœna? Minime. Valde enim frugaliter uiuebat, nihil cõſumebat niſi noctem. Itaq; crebro dicentibus illum quibuſdã auarum & ſordidũ, Vos, inquit illum & lichnobiũ dicetis. Non debes admirari ſi tantas inuenis uitiorũ proprietates, uaria ſunt, & innumerabiles habent facies. Cõprehendi eorũ genera nõ poſſunt. Simplex recti cura

eſt

*Spu. Papinij.

*concinentium.

*ab aluco

eſt, multiplex praui, & quantũuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit naturam ſequentium. Faciles ſunt, ſoluti ſunt, exiguas differentias habent. His diſtorti plurimum, & omnibus & inter ſe diſſident. Cauſa tamen præcipua mihi uidetur huius morbi, uitæ cõmunis faſtidium. Quomodo cultu ſe à cæteris diſtinguunt, quomodo elegantia cœnarum, munditijs uehiculorum, ſic uolunt ſeparare etiam temporum diſpoſitiones: nolunt ſolita peccare, quibus peccandi præmium * infamia eſt. *fama
Hanc petunt omnes iſti, qui ut ita dicam, * recto uiuunt. *retro
Ideo Lucili tenẽda nobis uita eſt, quã natura præſcripſit, nec ab illa declinandum. Illam ſequentibus omnia facilia & expedita ſunt: contra illam nitentibus non alia uita eſt, quàm contra aquam remigantibus. Vale.

EPIST. CXXIIII. De abſtinentia & temperantia eſus, & de adulatione uitanda & duobus rerum generibus, quæ nos inuitant aut fugant.

ITinere confectus incõmodo magis, quàm longo, in Albanum meum nocte multa perueni, Nihil habeo paratum niſi me. Ita in lectulo laſsitudinem pono, hanc coqui, hanc piſtoris moram boni conſulo. Mecum enim de hoc ipſo loquor, quàm nihil ſit graue, quod leuiter excipias, quàm indignandum nihil, niſi ipſe indignando aſtruas. Non habet panem meus piſtor, ſed habet uillicus, ſed habet atrienſis, ſed habet colonus, Malum panem, inquis. Expecta, bonus fiet, etiam illum tenerum tibi & ſiligineum fames reddet. Ideo non eſt ante edendum quàm illa imperet. Expectabo ergo nec ante edam, quàm aut bonum panem habere cœpero, aut malum faſtidire deſiero. Neceſſariũ eſt paruo aſſueſcere, Multæ difficultates locorum, multæ temporum etiam locupletibus & inſtructis aciebus optabam prohibentes occurrent. Quicquid uult habere nemo poteſt, illud poteſt, nolle quod non habet, rebus oblatis hilaris uti. Magna 2

pars

pars libertatis eſt, bene moratus uenter, & contumeliæ patiēs. Aeſtimari non poteſt, quantam uoluptatem capiam ex eo, quod laßitudo mea ſibiipſa acquieſcit. Non unctiones, non balneum, non ullum aliud remedium quàm temporis quæro. Nam quod labor contraxit, quies tollit. hæc qualiſcunq; cœna Diali iucundior erit. Aliquando enim experimentum animi ſumpſi ſubito. Hoc enim eſt ſimplicius & uerius. Nam ubi ſe præparauit & indixit ſibi patientiam, non æque apparet, quantum habet ueræ firmitatis. Illa ſunt certißima argumēta quæ ex tempore dedit, ſi nō tantum æquus moleſta, ſed placidus aſpexit, ſi non excanduit, non litigauit, ſi quod dari deberet, ipſe ſibi non deſiderando suppleuit, & cogitauit, aliquid conſuetudini ſuæ, ſibi nihil deeſſe. Multa quàm ſuperuacua eſſent non intelleximus, niſi cum deeſſe cœperunt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, ſed quia habebamus. Quàm multa autē paramus, quia alij parauerunt, quia apud pleroſq; ſunt. Inter cauſas malorum noſtrorum eſt quod uiuimus ad exēpla, nec ratione cōponimur, ſed conſuetudine abducimur. Quod ſi pauci facerent, nollemus imitari, cum plures facere cœperunt, quaſi honeſtius ſit, quia frequentius, ſequimur: & recti apud nos locū tenet error, ubi publicus factus eſt. Omnes iam ſic peregrinātur, ut illos. Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen curſorū antecedat. Turpe eſt nullos eſſe, qui occurrentes uia deijciant, qui honeſtum hominem uenire magno puluere oſtendāt. Omnes iam famulos habent, qui cryſtallina & murrina & cælata magnorū artificum manu, portent. Turpe eſt uideri eas te habere ſarcinas totas, quæ tuto concuti poßint. Omniū pædagia oblita facie uehūtur, ne ſol, ne frigus teneram cutem lædat. Turpe eſt neminem eſſe in comitatu puerorum, cuius ſana facies medicamentum deſideret. Horum hominū ſermo uitandus eſt. Hi ſunt, qui uitia tradunt, & aliò aliunde transferunt.

* Attali

Peßim

Peſsimum genus horum hominũ uidebatur, qui uerba geſtarent. Sunt quidam qui uitia geſtant. Horum ſermo multum nocet. Nam etiam ſi nõ ſtatim proficit, ſemina in animo relinquit, ſequiturq; nos etiam cum ab illis diſceſſerimus, reſurrecturum poſtea malum. Quemadmodũ qui audierunt ſymphoniam ferunt ſecum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad ſeria patitur intendi. Sic adulatorum & praua laudantium ſermo diutius hæret & quàm auditur, nec facile eſt animo dulcem ſonũ excutere, proſequitur & durat, & ex interuallo recurrit. Ideo claudendæ ſunt aures, malis uocibus, & quidem primis. Nam cũ initium fecerunt, admiſſæq; ſunt, plus audent. Inde ad hæc peruenitur uerba. Virtus, & philoſophia & iuſtitia, uerborum inanium crepitus eſt. Vna felicitas eſt bonæ uitæ,* facere omnia liberè, frui patrimonio. Hoc eſt uiuere, hoc eſt ſe mortalem eſſe meminiſſe. Fluunt dies, & irreparabilis uita decurrit, Dubitamus quod iuuat facere: & ætati non ſemper uoluptates recepturæ, 3 interim dum poteſt, dum poſcit ingerere frugalitatem, ultrò mortẽ præcurrere, & quicquid illa ablatura eſt, iam ſibi interdicere. Non amicam habes, non puerum, qui amicæ moueat inuidiam. Quotidie ſobrius prodis, ſic cœnas, tanquam ephemeridem patri approbaturus. Non eſt iſtud uiuere, ſed alienæ uitæ intereſſe. Quanta dementia eſt hæredis ſui res procurare, & ſibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hæreditas. Plus enim gaudebit tua morte quo plus acceperit. Iſtos triſtes & ſupercilioſos alienæ uitæ cenſores, ſuæ hoſtes, publicos pædagogos, aſsis ne feceris. Nec dubitaueris bonam uitam, quàm opinionem bonam malle. Hæ uoces nõ aliter fugiẽdæ ſunt, quàm illæ quas Vlyſſes niſi alligatus præteruehi noluit. Idẽ poſſunt, abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à uirtutibus, & in turpẽ uitam miſeros illidunt. Quãto ſatius eſt

*facere, eſſe, bibere,

rectum

rectũ ſequi limitem, & eò ſe perducere, ut ea demum ſint tibi iucunda, quæ honeſta? Quod aſſequi poterimus, ſi ſecerimus duo eſſe genera rerũ, quæ nos aut inuitent, aut fugent. Inuitẽt, ut diuitiæ, uoluptates, forma, ambitio, cætera blanda & arridentia. Fugent, labor, mors, dolor, ignominia, uictus aſtrictior. Debemus itaq; exerceri, ne hæc timeamus, ne illa cupiamus. In contrariũ pugnemus, & ab inuitantibus recedamus, aduerſus

*potẽtia, al's, prementia *petentia concitemur. Non uides quàm diuerſus ſit aſcendentiũ habitus & deſcendentium? Qui per pronũ eunt, reſupinant corpora, qui in arduũ, incumbunt. Nam ſi deſcendas, pondus ſuum in priorem partem dare, ſi aſcendas, retro abducere, cũ uitio Lucili conſentire eſt. In uoluptates deſcenditur, In aſpera & dura ſubeundum eſt. Hic impellamus, corpora illic refrenemus. Hoc nunc me exiſtimas dicere, Eos tantum pernicioſos eſſe auribus noſtris, qui uoluptatem laudant, qui doloris metus per ſe formidabilis rei, incutiunt. Illos quoq; nocere nobis exiſtimo, qui nos ſub ſpecie Stoicæ ſectæ hortantur ad uitia. Hoc enim iactant, ſolum ſapientem & doctum eſſe amatorem, ſolus apte ad hanc artem æque combibendi & conuiuandi ſapiens eſt peritiſſimus. Quæramus ad quã uſq; ætatem iuuenes amandi ſint. Hæc græcæ conſuetudini data ſint. Nos ad illa potius aures dirigamus. Nemo eſt caſu bonus, diſcenda uirtus eſt. Voluptas humilis res & puſilla eſt, & in nullo habenda pretio, communis cum brutis animalibus, ad quàm minima & con-

*uolubile temptiſſima aduolat. Gloria uanum & * uolatile quiddam eſt, auraq; mobilibus. Paupertas nulli malum eſt niſi repugnanti.

*uis æquum Mors malum non eſt. Quid quæris? Sola * in æquo eſt generis

*infantis humani. Superſtitio error * inſanus eſt, amandos timet, quos colit uiolat. Quid enim intereſt, utrum deos neges, an infames? Hæc diſcenda, imò ediſcenda ſunt, non debes excuſationes uitio philoſophiæ ſuggerere. Nullam habet ſpem ſalutis æger, quem

ad

ad intemperantiam medicus hortatur. Vale.

EPIST. CXXV. Quod bonum non ſenſu, ſed intellectu compræhenditur. Et quod bonū in nullo eſt, niſi in quo ratio.

POſſum multa tibi ueterum præcepta referre, Ni refugis tenuisq; piget cognoſcere curas. Non refugis autem, nec ulla te ſubtilitas abigit. Non eſt elegantiæ tuæ tantum magna ſectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, ubi ſumma ſubtilitate nihil agitur, quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quæritur, utrum ſenſu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctū eſt, in mutis animalibus & infantibus non eſſe. Quicunq; uoluptatem in ſummo ponunt, ſenſibile iudicant bonum, nos contrà intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono ſenſus iudicarēt, nullam uoluntatem reijceremus. Nulla enim non inuitat, nulla non delectat. Et econtrario nullū dolorem uolentes ſubiremus. nullus enim non offendit ſenſum, Præterea non eſſent digni repræhenſione, quibus nimium uoluptas placet, quibusq; ſummus eſt doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini deditos & contemnimus illos qui nihil uiriliter auſuri ſunt doloris metu. Quid autē peccant, ſi ſenſibus, id eſt iudicibus boni ac mali, parent? His enim tradidiſtis appetitionis & fugæ arbitrium. Sed uidelicet ratio iſti rei præpoſita eſt, quēadmodum debeat de uita, quemadmodum de uirtute, de honeſto, ſic & de bono maloq; conſtitui. Nam apud iſtos uiliſſimæ parti datur de meliore ſententia, ut de bono pronunciet ſenſus, obtuſa res & hebes, & in homine quàm in alijs animalibus tardior. Quod ſi quis uellet non oculis, ſed tactu minuta diſcernere, ſubtilior ad hoc nulla acies quàm oculorum & intentior deberet bonum malumq; dignoſcere: uides in quanta ignorantia ueritatis uerſetur, & quàm humi ſublimia ac diuina proiecerit, apud quem de ſummo bono maloq; iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis,

omnis ſcientia atq; ars aliquid debet habere manifeſtum ſenſuq; compræhenſum, ex quo oriatur & creſcat: ſic beata uita fundamentum & initium à manifeſtis ducit, & eo quod ſub ſenſum cadit. Nempe uos à manifeſtis beatam uitam ſui initiũ capere dicitis. Dicimus beate eſſe, quæ ſecundum naturam ſunt. Quid autem ſecundum naturam ſit, palàm & protinus apparet, Sicut quid ſit integrum, quod contingit protinus nato, non dico bonum, ſed initium boni. Tu ſummum bonum uoluptatem infantiæ donas, ut inde incipiat naſcens, quò conſummatus homo peruenit. Cacumen radicis loco ponis. Siquis diceret illum in materno utero * iacentem ſexus quoq; incerti, tenerum, & imperfectũ, & informẽ, iam in aliquo bono eſſe, aperte uideretur errare. Atqui quantulũ intereſt inter eum qui cum maximè uitam accipit, & illum qui maternorũ uiſcerum * latens onus eſt? Vterq; quantũ ad intellectũ boni ac mali æquè maturus eſt, quia non magis infans adhuc boni capax eſt, quàm arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonũ in arbore animaliq; muto non eſt? quia nec ratio, ob hoc in infante quoq; non eſt, nam & huic deeſt, Tunc ad bonum perueniet, cum ad rationem peruenerit. Eſt aliquod irrationale animal. Eſt aliquod nondum rationale. Eſt rationale ſed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud ſecum affert. Quid ergo inter iſta quæ retuli diſtat? Num quod erit bonum in eo quod irrationabile eſt? In eo quod nondum rationale eſt, tunc eſſe bonum non poteſt: ſed imperfectum iam poteſt eſſe bonum, ſed non eſt. Ita dico Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate inuenitur, & tantum abeſt ab infantia, quantum à primo ultimum, quantum ab initio perfectum, ergo nec * in tenero modo coaleſcente corpuſculo eſt. Quid ni non ſit? Non magis quàm in ſemine: Hoc ſi dicas, aliquod arboris, aut ſati bonum nouimus, hoc non eſt in prima fronde, quæ emiſſa cum maxime

* latentem uixq; incœptum

* latens uermis

* in utero

ſolum

*ſolum rumpit. Eſt aliquod bonum tritici, hoc nondum eſt in herba lactente, nec cũ folliculo ſe exerit ſpica mollis, ſed cum frumentum æſtas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum ſuũ niſi conſummata non profert, ita hominis bonũ non eſt in homine, niſi cũ in illo ratio perfecta eſt. Quod autem hoc ſit bonum, dicã. Liber animus eſt ac rectus, alia ſubijciens ſibi, ſe nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, ut pueritia non ſperet, adoleſcentia improbe ſperet. Bene agitur cum ſenectute, ut illuc longo ſtudio, intentoq; peruenit. Si hoc & bonum, & intelligibile eſt. Dixiſti, inquit, aliquod bonũ eſſe arboris, aliquod herbæ. Poteſt ergo eſſe aliquod & infantis. Verum bonũ nec in arboribus, nec in mutis animalibus eſt, hoc quod in illis bonum eſt, * prædicatione bonum dicitur. Quod eſt, inquis? hoc quod ſecundum naturam cuiuſque eſt. Bonum autem cadere in mutum animal nullo modo poteſt. Felicioris meliorisq; naturæ eſt, niſi ubi rationi locus eſt, bonum non eſt. Quatuor hæ naturæ ſunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Hæc duo quæ irrationalia ſunt, eandem naturã habent. Illa diuerſa ſunt, quod alterum immortale, alterũ mortale eſt. Ex his ergo unius bonum natura perficit, Dei ſcilicet: alterius cura, hominis ſcilicet. Cætera in ſua natura perfecta ſunt, non uerè perfecta à quibus abeſt ratio. Hoc enim demum perfectum eſt, quod ſecundum uniuerſam naturam perfectum eſt. Vniuerſa autem natura rationalis eſt, cætera poſſunt in ſuo genere perfecta eſſe. In quo non poteſt beata uita eſſe, nec id poteſt quo beata uita efficitur, Beata autẽ uita bonis efficitur. In muto animali beata uita non efficitur, In muto ergo animali bonum non eſt. Mutũ animal ſenſu comprehẽdit præſentia, præteritorum reminiſcitur, cũ id incidit quo ſenſus admonetur: tanquam equus reminiſcitur uiæ cùm ad initium eius admotus eſt. In ſtabulo quidem nulla illi uiæ, quãuis ſæpe cal-

*ſemen

*precario

catæ, memoria eſt. Tertiũ uerò tempus, id eſt futurum ad muta non pertinet. Quomodo ergo poteſt eorum uideri perfecta natura, quibus uſus perfecti temporis non eſt? Tẽpus enim tribus partibus conſtat, præterito, præſente, & futuro. Animalibus tantum quod breuiſſimum eſt in tranſcurſu datum, præſens: præteriti rara memoria eſt, nec unquam reuocatur, niſi præſentiũ occurſu. Non poteſt ergo perfectæ naturæ bonũ & imperfecta eſſe natura. Aut ſi natura habet, hoc habet, quod habent & ſata. Nec illud nego ad ea quæ uidentur ſecundũ naturam, magnos eſſe mutis animalibus impetus & concitatos, ſed inordinatos ac turbidos. Nunquã autẽ aut inordinatum eſt bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, Muta animalia perturbate & indiſpoſite mouentur? Dicerem illa perturbate & indiſpoſite moueri, ſi natura illorum ordinem caperet. Nunc mouentur ſecundum naturam ſuã. Perturbatum enim id eſt, quod eſſe aliquando & nõ perturbatum poteſt. Sollicitum eſt, quod poteſt eſſe ſecurũ. Nulli uitiũ eſt, niſi cui uirtus poteſt eſſe. Mutis animalibus talis ex ſua natura motus eſt. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua uirtus, erit aliquid perfectum: ſed nec bonum abſolutè, nec uirtus, nec perfectum. Hæc enim rationabilibus ſolis contingunt, quibus datũ eſt ſcire, quare, quatenus, quemadmodũ. Ita bonũ in nullo eſt, niſi in quo ratio. Quò nunc pertineat iſta diſputatio quæris, & quid animo tuo profutura ſit? dico. Et exercet illum & acuit, & utiq; aliquid acturum occupatiõe honeſta tenet. Prodeſt autem & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodeſſe tibi poſſum magis, quàm ſi tibi bonum tuum oſtendo, ſi te à mutis animalibus ſeparo, ſi cum Deo pono. Quid inquam, uires corporis alis & exerces? Pecudibus iſtas maiores feriſq; natura cõceßit. Quid excolis formam? Cum omnia feceris, à multis animalibus decore uinceris.

ris. Quid capillum ingenti diligentia comis? Cùm illum uel effuderis more Parthorum, uel Germanorum nodo uinxeris, uel ut Scythæ ſolent, ſparſeris, in quolibet equo denſior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formoſior, Cùm te ad uelocitatem paraueris, par lepuſculo non eris. Vis tu relictis in quibus uinci te neceſſe eſt, dum in aliena niteris, ad bonũ reuerti tuũ? Quod hoc eſt? animus ſcilicet emendatus ac purus, æmulator dei, ſuper humana ſe extollens, nihil extra ſe ſui ponens rationalis animalis. Quod ergo in te bonũ eſt? Perfecta ratio. Hanc tu ad ſummum finem euoca, inquantũ poteſt plurimum creſcere. Tunc beatum eſſe te iudica; cùm tibi ex te gaudium omne naſcetur. Cùm in his quæ homines eripiũt, optant, cuſtodiunt, nihil inueneris, non dico quod malis, ſed quod uelis. Breuem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum eſſe iam ſentias. Bonum tunc habebis tuum, cùm intelliges infeliciſſimos eſſe felices. Vale.

FINIS LIBRI XXII. ET VLTIMI Epiſtolarum Senecæ ad Lucilium.

ANNOT. IN EVNDEM,

EPIST. CXXII.

1 Satiãt peritos. In aliis erat ſatiat. Reſtituimus ordinem ſermonis, & præter exemplarium autoritaté, pro ſatiat, repoſuimus ſcenæ.

EPIST. CXXIIII.

2 A' nobis optantem prohibent. in aliis erat à diebus, legendum arbitror à diis. Quanquã abeſſe uidetur pronomen quæ, quæ à diis. In aliis erat, inſtructis nobis optatum prohibent & occurrunt.

3 Dubitamus quod iuuat ſapere, & ætati non ſemper uoluptates decepturæ, Interim dum poteſt, dum poſcit ingerere frugalitaté, eo ut mortem præcurrere, & quicquid illi ablatura eſt, iam ſibi interire. Quum non ſuffragarentur exéplaria, diuinandũ erat. Vide num hæc placeat lectio. Dubitamus. Quid iuuat ſapere, & ætati nõ ſemper uoluptates decerpturæ, interim dum poteſt, dum poſcit, ingerere frugalitatem, ultro mortem præcurrere, & quicquid illa ablatura eſt, ſibi

interdicere? EPIST. CXXV.

4 Sexus quoq; inceptũ. Sic prior ęditio, ali⁹ habebat, Sexus quoq; incerti, alius, Sexuq; conceptum. legendũ arbitror, uixq; inceptum.

APPENDIX ANNOTATIONVM *in Epiſtolas Senecæ.*

[redacted].

Q[redacted]

IN LIB. I. EPIST.

EPISTOLA I.

Pag. 186. uerſ. 9. pro Erymachum & Poliænum, erat Hermachũ & Polyenum. Hermachi & Polyæni, quibus Epicurus moriens ſuos hortos & ſcholæ ſucceſsionẽ delegauit, meminit Diogenes Laërtius in uita Epicuri.

Pag. 190. uerſ. 5. pro Epicurum complicamus, rectius erat compilamus. Sentit enim ſe ſuffurari ex Epicuro quæ tradit.

Pa. 196. uer. 17. cõmodius erat, Vbi ſe colligebat, uerecũdiã bonũ &c.

Pag. 197. uerſ. 28. pro qui non actus, erat, qui non præſens. Vtraq; lectio probabilis, argutior tamen uidetur hæc, ut cogitatus participium ſit non nomen.

IN LIBRVM II.

Pag. 206. uerſ. 22. Non noſtræ profeſsionis uulgi fauores appetere: Hæc uerba non habebantur in exemplari quodã. Et uidentur adiecta uel ab interprete, uel ab annotatore, quanquam inepte. Neque enim hoc ſentit non eſſe expetendũ uulgi fauore, ſed philoſopho diſsimulandum, quod amore quietis fugiat principum commercium, quoniam ſi præ ſe ferat affectum ſuũ, hoc ipſo damnat principum conſuetudinem, quod profitetur ſe fugere.

Pag. 206. uerſ. 30. quam oderint, aliàs oderunt. hoc ad ſenſum minimum refert, oderunt tamen cõmodius eſt. Sentit enim plures, ſupputatis emolumẽtis accedere ad homicidiũ, quàm odio gratuito.

Ab hinc uerſ. 4. Rectius erat, ne in cõtemptum nos, inuidiæ timor transferat.

trãſferat.Sentit enim fieri,ut dũ præ nobis ferimus quod conténimus inuidiã, incidam⁹ in aliud malũ,ut côtẽnamur.Magnis enim inuidemus,abiectos contẽnimus.Timere autẽ humilis eſt animi.

Pag.208.uerſ.11.Deniq; initiũ omniũ rerũ. In quibuſdã rectius erat, conſilium omnium rerum quanquam utraq; lectio proba.

Pag.211.uer.3.diſtinctio mendoſa eſt.Cõmodior erit,ſi deleta coniunctione et,ita legas. Quod futuri temporis incerta ſors uoluit, quare potius à fortuna impetrem,ut det,quàm à me,ne petam?Voluit autem diſsyllabum eſt.

Pag.215.uerſ.à principio epiſtolæ 3. non interſit. non,aberat in quibuſdam,& redundat ſententiæ.

Pag.216.uerſ.18. quod exiſtimes me dicere, ut te admoueas,&c. non diſplicebat, quod quidam habebat, quod exiſtimes me ducere te ad modicas cœnas,&c.

Pag.217.uerſ.5.Vitiata eſt diſtinctio,quam ita reſtitue. Et quidẽ gloriatur non toto eſſe paſci.Metrodorum qui nondum tantum profecerit,toto.In hoc,&c.

Verſu ab hinc 3.Non enim iucunda res,Aliàs horrida res. Prior argutior eſt lectio.Ipſa res per ſe non eſt iucunda,ſed animi ſic inſtituti ſumma uoluptas eſt.

IN LIBRVM DE BENEFICIIS *primum annotatiuncularum appendix.*

In cap.1.uer. 3. Nocentius non erat in uetuſtiſsimo codice, doctus aliquis ſuppleſſe uidetur : ſed non minus quadrabat, turpius, quod repoſuerat Agricola noſter.

Ver.17.de quo queri.Rodolphus recte annotauit, decoquere.Nam & uetuſtiſsimus codex habebat decoquere. Siquidẽ decoxiſſe dicuntur.qui ſoluendo non ſunt. Et paulò ante pro defertur, habebant quidam refertur. Ac paulò poſt,pro,gratiam corrumpimus, quidam codex habebat,ita gratiã corrumpimus,ut ita ſit pro itaq;.

Pag.2.uerſ.24. pro neceſsitate, Rodolphus annotarat, liberalitate. Certe uox neceſsitate,non congruit ſenſui.

Cap.2.uer. 9.pro,aut timiditas, uetus codex habebat imitatio:alius habebat tumultuatio,pro quo Rodolphus annotarat, cumulatio, quod probo, quanquam imitatio tolerabilis erat lectio. Nam uetuſtiſsimum habebat timidatio. Fit autem interdum aliquis gratus,uel ob hoc ipſum,quod beneficiis obruitur.

Cap.4.uer.18.putemus certe paruum ingerere ſacril. Rodolphus annotaſſe uidetur,patratum ingens ſacrilegium. Vetuſtiſsimus codex

dex habebat, parum ſe grate gerere,ſacrilegium ſit,quam arbitror germanam eſſe ſcripturam.

Cap.9.uer.19. Pro,Indecentiſsimum ſponſaliorum genus.Agricola recte notarat,legendum : Decentiſsimum : loquitur enim, non de re,ſed de peruerſa hominum opinione.

Eodem ſuperius uer.7. ante hæc uerba , Non quanta quæque ſunt. Agricola putat multa deſiderari in omnibus exemplaribus. Item uer.18.pro alienæ uxori anulum,ille legit æmulum : nec abhorrebat ab hac lectione uetuſtiſsimi codicis ueſtigia.

Pag.10.uer.2. iam raptam. Agros ſpargere, uetuſtiſsimus codex habebat locum hunc uetuſtam manu correctum in hunc modum. Iam rapta ſpargere,ſparſa rapaci auaritia recolligere,ut iam ſit initium nouæ ſententiæ.

Cap.11.uer.6. Recipere non deſidero, Rodolphus annotarat,Recipe,non deſidero.Vtraque lectio probe habet.

Cap.12.uer.9. Quod uſus breuis deleat. Dederat habebat exemplar antiquiſsimum. Rodolphus recte notauit, deterat. Annotarat & ordinem, tempus, locum, perſonas obſeruet. Vetuſtus habebat, & perſonas,ſed aſcripta ſupra uerſum coniunctione.

Cap.13.uer.17.Rodolphus mea ſententia,recte uertit ordinem duarum ſyllabarum,quàm hoſtium tam amicorum.

Cap.14.uer.7. Quis patitur ſibi imputari? Senſus requirit aliquod uerbum,Rodolphus addiderat communia.

Ver.16.Non eadem comitate.In ęditione quam habuit Rodolphus Agricola,bis erat,non eadem,unde coniecit legēdum, non eadem fronte,non eadem comitate.

Ver.18. Et liberorum orbitas, Vetuſtum exemplar habebatur,libera orbitas.Sentit enim de libertate condendi teſtamenti,quæ non eſt parenti liberorum.Mox pro excogitat,erat,cogitet.

Cap.15.uer.2. quam uirtutum modus fecit. Rodolphus mauult uirtutem. Ac ſimile quiddam habebat annotatum uetuſtiſsimus codex.Mox nepotari,quod prius diuinaueramus repperimus expreſſe ſcriptum,in uetuſto codice,manu deſcripto. Item uer.6. quod oſtentare libet,Rodolphus recte adiecit,ſed quod.

Eodem uer.pro,quilibet caſus,Vetuſtum exemplar habebat annotatum,liber caſus.

IN LIBRVM BENEFICIORVM II.

Cap.1.uer.7.ſi ſibi raperet. Quidam habebāt eriperetur.Rodolphus mauult præriperetur, ac mox, Nullamq; meretur gratiam, rectius erat in uetuſto codice,nullamq; iniit gratiam.

Cap.

Cap.7.uerſi.1. ſcribe Verrucoſus. Ac mox pro Aelio,uetuſtus codex habebat,Aellio,dictione tetraſyllaba.

Cap.10.Pag.23.uerſi.5.Quid ni ego illi ſum indicaturus.Ex uetuſto codice ita rectius legi collegimus,Quid ni? Ego illi non ſum &c.

Cap.13.uer.1.pro,& omne:uetus habebat,ut:meo iudicio rectius.

Cap.18.Pag.30.uerſic.8.Nemo in id accipiendo.Rodulphus pro,in, recte mutauit enim.

Cap.20.Pag.31.uerſ.8.non an ſeruirent ſeruitutem. Quidam pro ſeruitutem habebāt ſeruituri: Alii ſeducti.Ex his ueſtigiis facile colligitur,pro ſeruitutem,legendum,ſed utri: Atque ita notarat Rodulphus.

Cap.23.Pag.33.Verſic.5.quibus iam ante dignitatem debent.Rodulphi codex habebat, quibus iam aut ſalutem aut dignitatem debēt. Ac mox pro,clientium, uetuſtus codex melius habebat debētium. Prior tamen lectio uidetur argutior: officiis enim deuincti fiunt clientes.

Cap.27.Pag.35.uerſ.3. qua quondam fuit.Rodulphus recte legit,quæ quondam fuit.

IN LIBRVM BENEFICIORVM III.

Cap.4.uerſ.3. non in memoriam reducamus.In uetuſtiſsimo codice aberant hæc uerba in memoriam.Videntur adiecta ab enarratore, Id ipſa ſermonis ſtructura ſatis arguit. Porrò Seneca & aliâs gaudet hoc uerbo uti,pro renouare,ſiue repetere,ſine ulla adiectione. Mox quod præterierit melius in uetuſto exemplari quod præteriit,Rurſum mox,Vitam ſuam tranſtulit.Agricola mauult, tranſilit.Mox,præſentiū uel intuitus,at præteritorum memoria &c. habebat exemplar uetuſtiſsimum.

Cap.5.uer.10.Et ſi quod alius humilius,aliud habet uetus.

Cap.6.uer.8.Non eſt in ullam,lege in ulla.

Cap.7.uerſi.4. hoc enim ſpecioſiſsimum eſt in illo aberat in uetuſto codice.

Cap.10.uerſic.4.lege,conſcientiam latent.

Cap.17.Pag.53.uerſ.13.pro de quo quare, Vetuſtiſsimus codex habebat,decoquat,nec dubium quin hæc ſit germana ſcriptura. In fine huius capitis,exiſtimat,pro,æſtimat,operarum incuria poſitū eſt.

Cap.18.Pag.54.uerſ 6. paria in illos licent.Melius habebat codex uetus.paria illis licent.

Cap.23.Pag.57.uerſ.8.Attenus prætor,Rodulphus mauult,Atteius.

Cap.26.uerſic.4.omnis ſeruiendi placebat occaſio Melius Agricola ſæuiendi.

Cap.28.uerſ.11. ubicunq; fecit nomen illuſtre, Rodulphus pro fecit, non male diuinat, fulſit.

Cap.29.uerſ.6.eoq; illis meliores. Vetus codex habebat, æquè & illud, meliores.

Aſpice rhenum uerſ.16.uetus codex habebat, Henum.

Aſpice trabes &c.uerſ.20. pro altiſsimam, uetus codex rectius habebat, altiſsimas ut reſpondeat illi quod ſequitur, latiſsime fuſas.

Cap.32.uerſ.1.non tantum aluiſſe, Rectius Agricola ali ſe. Nec abhorrebant ueſtigia uetuſti codicis, in quo erat aliſſe.alius addiderat u,ut fieret aluiſſe.

Pag.63.uerſ.17. Deinde non quæramus.melius in uetuſto,non quærimus.

Cap.33.uer.3.eum maxime prementia. Vetuſtum exẽplar rectius habebat,cũ maxime.Sic enim ſolet Seneca loqui,pro quàm maxime.

Aliquanto poſt,pro continuet,Rodulphus mauult,concinnet.

Cap.36.uerſ.5.uolentibus legibusq;. Vetuſtus habebat lætisq;.

Cap.38.uerſ.1.pro exempla ſunt,Rodulphus maluit,ſubeunt.

IN LIBRVM BENEFICIORVM IIII.

Cap.2.uerſ.5.De ordine diſputas. De re tota,& de poteſtate eius ambigitur. Tolerabilis erat hæc lectio. Ex uarietate ſcripturæ colligit Rodulphus ita legendum,De ordine putas diſputationem eſſe. De re tota,&c.

Cap.4.uerſ.6. uota facientibus Rodulphus mauult facientis. commodius erat,facientium.

Cap.5.uerſ.11. Campos cingentia,uide num melius,tingentia,pro irrigantia.

Via uaſta & nauigabili. Exemplar uetuſtiſsimum habebat, uaſto & nauigabili curſu. Iam quoniam uia uidebatur otioſum, Rodulphus adiecit uoculam,longa uia. Opinor fuiſſe ſcriptum,Præbitura commertiis uiam,uaſto,&c.

Cap.8.uerſic.3.quod primum inuenta, quod ab eo primum inuenta, melius habebat uetuſtum exemplar.

Verſ.10. Nec diſtat officium, uetuſtus habebat,differt officium, ſed non placet. Mox, Sic nunc naturam uoca. Rodulphus recte, Sic hunc.ut ſubaudias,deum.

Cap.9.uerſic.9. Præterea quæritis cui detis beneficium. Sic uetuſtus codex.

Cap.13.uerſ.7. facere crepuſculum, In uetuſtiſsimo codice erat corpuſculum,& pro facere,ſubnotatum erat,farcire.

Mox pro ſopitis,Rodulphus mauult ſoporis.

Cap.18.

Cap.18.uerſ.1.lege expetendam.
Vaga naſcebantur, Melius in uetuſto, naſcuntur.
Cap.21.Pag.83.uer.3. in cōtrariū tradidit.melius in uetuſto, traducit.
Cap.22.uerſ.21.quæ ſæpe tuto ac facili datur. Melius in uetuſto, quæ ſæpe è tuto ac facili aditur.
Cap.23.uerſ.25.cedunt redeuntq;.Rectius in uetuſto, eunt redeuntq;.
Cap.29.uerſ.12.quod potentiſsimum, rectius in eodem, potiſsimum.
Cap.30.uerſ.10. Cuius oſculū etiā impediret uiri uota boni. Rodulphus diuinat, impenderet uiro notā bono. Hoc tolerabilius eſſet, ſi pro impēderet, haberetur, impingeret. Sed prior lectio mihi uidetur argutior. Ad uota enim diis facienda puri debebant accedere. Tametſi compoſitio uerborum durior eſt in utraq; lectione.
Cap.eodem Pag.89.uerſ.2. Quomodo ille.melius illi, & mox, ipſos rectius quàm ipſas.
Cap.34.uerſ.22.cum exceptione uenit. Aliàs, ueniet.
Cap.36.uerſ.ult. qui præſtat errori. Rodulphus legit, fidem præſtat errori, atq; ita ſanè ſcriptum habebat exēplar uetuſtiſsimum, manu deſcriptum. Ibidem.ut bono priori domino, bona legendum.
Cap.39.uerſ.6.pro portionem feram, Rodulphi codex habebat, poſſeſsionem feram. At non ſatis probatur.

IN LIBRVM V.

Cap.1.Pag.99.uerſ.1.Tibi autem hominum, lege, homini.
Cap.2.uerſ.5.& uictus quoq; uelis cedere.Melius, nolis.
Non magis uictus eſt, tanquam. ſi pro tanquam legas, quàm, tolerabilis eſt lectio. atq; ea ferebatur in uetuſtiſsimo codice, licet aliud diuinauerit Agricola.
Cap.7.Pag.105.uerſi.7.Natura ſibi dedit. Rodulphus refragantibus exemplaribus, mutauit, Nemo ſibi debet.
Cap.16.uerſic.26.ut ſaluus eſſe non poſſet, ſalua legit Agricola.
Cap.22.uerſ.9.lege peccare prohibebo.
Cap.25.uerſ.21.quos obſequentes.melius, quo obſequentes.

IN LIBRVM VI.

Cap.6.uerſ.6.Vtrum plus debeatur nihil.pro nihil lege, mihi.
Cap.8.Sæpe hoſtis.uerſic.11. Rodulphus mauult, teſtis. Ac mox pro cauſa & gratia, in quibuſdam melius erat, cauſæ & gratiæ.
Cap.14.uerſ.1.ſtatim initio.Si nomina ueſtra:noſtra melius habebat uetus codex.
Cap.17.uerſ.1.artificiorū inſtitutoribus.Rodul.mauult inſtitoribus.
Cap.18.uerſ.1.Platon cum flumen.Codex Rodulphi habebat Platoni, At non probatur.

Cap.20.uerſ.13.lege,quia me inſtrumentum utilitatis ſuæ fecit.
Cap.23.Pag.137.uerſ.7.quum maxime.Alii quàm maxima.Maxima probo,cæterum Senecæ familiare eſt,ſuperlatiuis præponere, cum ſiue quum.
Cap.25.Pag.138.uerſ.11.& uali trepidante.lege,uallum trepidante.
Cap.33.uerſ.7.ſi illi ſtultam.Vetuſtiſſ.ſi illi ſemel ſtultam.
Mox pro,ad ſummam.lege ad ſumma.
Cap.37.Pag.147.uerſ.2. in exilio meo. Melius omiſſa præpoſitione exilio meo.
Cap.42.uer.1.ſtatim initio.lege,Soleo mi Liberalis.Mox cõtra ſummam fiduciã ſui. Rodulphus mauult,contra ſumma fiducia ſui.& conſentiebat codex ille uetuſtus.Contra uſurpauit pro imo.

IN LIBRVM VII.

In primo ſtatim uerſu.Quidam habebant,habeas animum uolo.
Cap.2.uerſ.6.Hæc regula uitæ.Melius in aliis,Hac regula uitæ. Item ambitus concutit.In aliis,ambitus non concutiet.At non placet ſicut nec cætera quæ hic diuinat Agricola.
Cap.4.Pag.157.uerſ.7.Quẽadmodum probemus. Rodulphus,Quin age dum.Vide an placeat. Et aliquanto poſt.Is inquis cuius.Cõmodius eſt in quibuſdam,inquit.
Cap.7.uerſ.1.Bion,aliàs,Dion.
Cap.10.uerſ.12.Vmbra quædam auariciæ.In aliis,umbra quadam.
Cap.15.uerſ.4.ſed non potes dicere.Alii efficere. Forte,poteſt legendum pro potes. imò ſic habebat codex Agricolæ: Conſentiebat & uetus ille,niſi quod quidam t,uirgula diſpunxerat.
Cap.16.uerſ.1.Quid tamen ſentiam quæris.Commodior erat uetuſti codicis lectio.Si tamẽ quid ſentiam quæris, & uis ſignare reſponſum,hic beneficium,&c.
Mox non habeo. In aliis, non debeo. Arbitror legendũ non habes, ſiue non debes. In uetuſto codice, raſor aliquis deletis prioribus, repoſuerat,ille reſpondeat,habeo.
Inferius,quia mutatus eſt ille,te mutat? In uetuſto rectius,te mutas?
Cap.19.Pag.168.uer.1 Apollodorum & Phalarim.Codex Agricolæ habebat,pro halantum & Titanum. Ex priore fecerat, Halantum. nec abhorrebant ueſtigia uetuſti codicis,etiam ſi quiſpiam fecerat ex phalanto Phalarim.
Cap.23.uer.3.pro,itq;, lege itaq;. Ac mox,hoc quidẽ ſe perſuaſurum putauit.Rodulphus addidit negãdi particulam,ne hoc quidẽ,&c.
Cap.27.uerſ.13. pro inter rapientes reuerentem. In uetuſto ſcriptum erat,referentem.

Cap.31.

Cap.31.uerſ.7.ignoranti dare. Rodulphus legit,ignorantibus,ut reſpondeat ad id quod ſequitur,gratis.

Cap.32.uerſ.5.Perit mihi beneficium.Rectius in uetuſto periit.

L. ANNAEI SENECAE DE MVNDI GVBERNAtione, *Diuina prouidentia, & qualiter multa mala bonis uiris accidũt,Liber unus.*

QVAESISTI *à me Lucili, quid ita ſi diuina prouidentia *mundus ageretur, multa bonis uiris acciderent mala.* Hoc cõmodius in *contextu operis redderetur,quo præeſſe uniuerſis prouidentiam probaremus, et intereſſe nobis deũ.Sed quoniã à toto particulã reuelli placet,& unam cõtradictionẽ manente lite integra ſoluere,faciã rem nõ difficilem *cauſam deorũ agenti.Superuacuũ eſt in præſentia oſtẽdere,non ſine aliquo cuſtode tantũ opus ſtare,nec hunc ſyderũ certũ curſum & diſcurſum fortuiti impetus eſſe, & quæ caſus incitat ſæpe turbari,& cito arietare,hãc inoffenſam uelocitatẽ procedere æternæ legis imperio, tantũ rerũ terra mariq; geſtantẽ,tantũ clariſſimorũ luminũ ex diſpoſitione lucentium:nõ eſſe materiæ errãtis hũc ordinẽ,neq; quæ temere coierũt,tanta arte pendere,ut terrarũ grauiſſimũ pondus ſedeat immotũ & circa ſe properantis cœli fugã ſpectet,ut infuſa uallibus maria molliant terras,nec ullum incrementũ fluminum ſentiãt,ut ex minimis ſeminibus naſcantur ingentia.Nec illa quidem quæ uidentur confuſa & incerta,pluuias dico nubesq;, & eliſorum fulminum ictus,& incendia ruptis montium uerticibus effuſa, tremores labantis ſoli, & alia quæ tumultuoſa pars rerum circa terras mouet, ſine ratione,quamuis ſubita ſint,accidunt: ſed ſuas et illa cauſas habent nõ minus,quàm quæ alienis locis conſpecta miraculo ſunt, ut in medijs fluctibus calentes aquæ,*

*mundum regeret.

*cauſam deorum agam.

&

& noua inſularum in uaſto exilientiũ mari ſpacia. Iam uerò ſi *quis obſeruauerit nudari litora pelago in ſe recedẽte, eademq́;*
* cæca *intra exiguum tẽpus operiri, credet * certa quadã uolutatione modo contrahi undas, & introrſum agi, modo erumpere, & magno curſu repetere ſedẽ ſuam: cũ illæ interim portionibus creſcunt, & ad horam ac diem ſubeunt ampliores minoresq́;, prout illas lunare ſydus elicuit, ad cuius arbitriũ oceanus exũdat: ſuo iſta tempori reſeruẽtur.* Eo *quidẽ magis, quod tu non dubitas de prouidẽtia, ſed quereris, in gratiã te reducã cũ dijs.* Aduerſus *optimos optimus ſis, neq; enim rerũ natura patitur, ut bona bonis noceant.* Inter *bonos uiros ac* Deũ *amicitia eſt, conciliante uirtute.* Amicitia *dico, imò etiam neceſsitudo & ſimilitudo, quandoquidem bonus, tempore tantũ à* Deo *differt, diſcipulus eius æmulatorq́; & uera progenies, quem parens ille magnificus, uirtutũ non lenis exactor, ſicut ſeueri patres, durius educat.* Itaq; *cum uideris bonos uiros acceptosq́; dijs, laborare, ſudare, per arduum conſcendere, malos autem laſciuire, & uoluptatibus fluere: cogita filiorũ hos modeſtia delectari, uernularum licentia: illos diſciplina triſtiori contineri, horum ali audaciam.* Idem *tibi de* Deo *liqueat.* Bonũ *uirum in delitijs non habet:* Experitur, *indurat, ſibi illum præparat.*

De ſuſtinendo impetum aduerſitatis.

Q*Vare multa bonis uiris aduerſa eueniunt?* Nihil *accidere bono uiro mali poteſt.* Non *miſcentur contraria,* Quemadmodum *tot amnes, tantum ſupernè deiectorum imbrium, tanta mediterraneorum uis fontium non mutant ſaporem maris, neq; remittunt quidẽ,* Ita *aduerſarum impetus rerũ uiri fortis non uertit animum.* Manet *in ſtatu, & quicquid euenit, in ſuum colorem trahit.* Eſt *enim omnibus * externis potentior: nec hoc dico, non ſentit illa, ſed uincit, & alioquin quietus placidusq; cõtra incurrentia attollitur.* Omnia *aduerſa, exercitatio*

* caſibus

citationes putat. Quis autẽ uir, modo erectus ad honeſta, non eſt laboris appetens iuſti, & ad officia cũ periculo promptus? Cui non induſtrio ocium pœna eſt? Athletas uidemus, quibus uiriũ cura eſt, cũ fortißimis quibuſcunq; cõfligere, & exigere ab his, per quos certamen præparatur, ut totis contra ipſos uiribus utantur, cædi uexariq; patiantur, & ſi non inueniant ſingulos pares, pluribus ſimul obijciant. Marcet ſine aduerſario uirtus. Tunc apparet quanta ſit, quantũq; ualeat, polleatq;, cùm quid poßit patientia, oſtendit. Scias licet idem uiris bonis eſſe faciendum, ut dura ac difficilia non formident, nec de fato querantur. Quicquid accidit, boni cõſulant, in bonum uertant. Non quid, ſed quemadmodum feras, intereſt. Non uides quãto aliter patres, aliter matres indulgeãt? Illi exercitari iubẽt liberos ad ſtudia obeunda mature, feriatis quoq; diebus non patiũtur eſſe ocioſos, & ſudorẽ illis, & interdũ lachrymas excutiunt. At matres fouere in ſinu, continere in umbra uolunt. Nunquam flere, nunquam cõtriſtari, nunquã laborare. Paternum Deus habet aduerſus bonos uiros animũ, & illos fortius amat, & operibus, doloribus, ac damnis exagitat, ut uerũ colligant robur. Languent per inertiam ſaginata, nec labore tantũ, ſed mole, & ipſo ſui onere deficiunt. Non fert ullũ ictum illæſa felicitas. At ubi aßidua fuit cũ incõmodis ſuis rixa, callum per iniurias duxit, nec ulli malo cedit, ſed etiam ſi ſucciderit, de genu pugnat. Miraris tu, ſi Deus ille bonorũ amantißimus, qui illos quàm optimos atq; excellentißimos uult, fortunã illis cũ qua exerceantur aßignat? Ego uerò non miror, ſi aliquando impetũ capiunt ſpectandi magnos uiros colluctantes cũ aliqua calamitate. Nobis interdũ uoluptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi irruẽtem feram uenabulo excepit, ſi leonis incurſum interritus pertulit, tantoq; ſpectaculũ eſt gratius, quanto id *honeſtius fecit. Non ſunt iſta quæ poſſunt deorũ in ſe uultũ conuertere,

*honeſtior

uertere,ſed puerilia & oblectamenta humanæ leuitatis. Ecce *ſpectaculũ dignum, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo deus.* Ecce *par deo dignũ, uir fortis cũ mala fortuna cõpoſitus, utiq; ſi & prouocauit.* Nõ *uideo inquam quid habeat in terris* Iup*piter pulchrius, ſi cõuertere animum uelit, quàm ut ſpectet* Ca*tonẽ, iam partibus non ſemel fractis ſtantem, nihilominus inter*

*rectum *ruinas publicas* erectũ.* Licet, *inquit, omnia in unius conditionẽ cõceſſerint, cuſtodiãtur legionibus terræ, claßibus maria, &* Cæſarianus *portas miles obſideat,* Cato *quà exeat habet.* Vna *manus latam libertatem noſtram faciet.* Ferrũ *iſtud etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas.* Libertatẽ *quam patriæ non potuit dare,* Catoni *dabit.* Aggredere *anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis.* Iam Petreius & Iuba *concurrerunt, iacentq; alter alterius manu cæſi.* Fortis *& egregia fati cõuentio, ſed quæ non deceat magnitudinẽ noſtram.* Tam *turpe eſt* Catoni *mortem ab ullo petere, quàm uitam.* Liquet *mihi, cũ magno ſpectaſſe gaudio deos, quũ iam ille uir acerrimus ſui uindex, alienæ ſaluti conſulit, & inſtruit diſcedentium fugam, cũ etiam ſtudia nocte ultima tractat, cũ gladiũ ſacro pectori infigit, cũ uiſcera ſpargit, & illam ſanctißimam animam indignamq; quæ ferro cõtaminaretur, manu educit.* Inde *crediderim fuiſſe parum certũ & inefficax uulnus, non fuit dijs immortalibus ſatis ſpectare* Ca-

*renouata *tonem ſemel, retenta ac * reuocata uirtus eſt, ut in difficiliori*

*inuitatur *parte ſe oſtenderet.* Nõ *enim tam magno animo mors *initur, quàm repetitur.* Quid *ni libenter ſpectarent alumnum ſuum tam claro ac memorabili exitu euadentem?* Mors *illos conſecrat, quorum exitum etiam qui timent, laudant.*

SEd *iam procedente oratione oſtendã, quàm nõ ſint quæ uidentur mala: nunc illud dico, iſta quæ tu uocas aſpera, quæ aduerſa & abominanda, primũ pro ipſis eſſe quibus accidũt,*

deinde

*deinde pro uniuerſis, quorum maior dijs cura eſt, quàm ſingulorum. Poſt hæc uolentibus accidere, eos dignos malo eſſe, ſi nolint. His adijciã, fato iſta ſic eſſe, recte eadẽ lege his euenire qua ſunt boni: perſuadebo deinde tibi, ne unquã boni uiri miſereris. poteſt enim miſer dici, nõ poteſt eſſe. Difficillimum ex omnibus quæ propoſui uidetur, pro ipſis eſſe quibus eueniunt, iſta quæ horremus ac tremimus. Pro ipſis eſt, inquit, in exiliũ proijci, in egeſtatẽ deduci, liberos, coniugẽ efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo eſſe, miraberis quoſdam ferro & igne curari, nec minus fame ac ſiti. Sed ſi cogitaueris tecũ, remedij cauſa quibuſdã & radi oſſa, & *lædi & extrahi uenas, & quædam amputari membra, quæ ſine totius pernicie corporis hærere non poterant, hoc utiq; patieris probari tibi, quædam incõmoda pro his eſſe, quibus accidunt: tam mehercules quã quædã quæ laudantur, atq; appetuntur cõtra eos eſſe, quos delectauerunt, ſimillima cruditatibus, ebrietatibusq́;, & cæteris quæ necãt per uoluptatẽ. Inter multa magnifica Demetrij noſtri & hæc uox eſt, à qua recẽs ſum, ſonat adhuc & uibrat in auribus meis, Nihil, inquit, mihi uidetur infelicius eo, cui nihil unquã aliquid euenit aduerſi, Non licuit enim illi ſe experiri, ut ex uoto illi fluxerũt omnia, imo & ut ante uotũ: male tamen de illo dij iudicauerũt, Indignus uiſus eſt, à quo uinceretur aliquãdo fortuna, quæ ignauiſſimũ quemq; refugit, quaſi dicat: Quid ego iſtũ aduerſariũ mihi aſſumã? ſtatim arma ſubmittet. Non opus eſt in illum tota potentia mea, leui cõminatione pelletur. Non poteſt ſuſtinere uultũ meum. Alius circunſpiciatur, cum quo cõferre poſſimus manum, pudet congredi cum homine uinci parato. Ignominiã iudicat gladiator cum inferiore componi, & ſcit eum ſine gloria uinci, qui ſine periculo uincitur. Idem facit fortuna, fortiſſimos ſibi pares quærit, quoſdam faſtidio tranſit, Contumaciſſimum quenq; &*

* legi

recti

rectiſſimum aggreditur, aduerſus quem ſuam uim intendat. Ignem experitur in Mutio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, uenenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, niſi * mala fortuna, non inuenit, Infelix eſt Mutius, quod dextera ignes hoſtium premit? & ipſe à ſe exigit erroris ſui pœnas? quod Regem quem armata manu non potuit, exuſta fugat? Quid ergo, felicior eſſet, ſi in ſinu amicæ foueret manum? Infelix eſt Fabricius, quod rus ſuũ, quantum à rep. uacauit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quàm cum diuitijs gerit? quod ad focum cœnat illas ipſas radices, & herbas, quas in repurgando agro triumphalis ſenex euulſit? Quid ergo, felicior eſſet, ſi in uentrem ſuum longinqui littoris piſces, & peregrina aucupia congereret? Si conchylijs ſuperi atq; inferi maris, pigriciam ſtomachi nauſeantis erigeret? Si ingẽti pomorum ſtrue * cingeret, primæ formæ feras captas multa cæde uenãtium deglutire. Infelix eſt Rutilius, quod qui illum damnauerunt, cauſam dicent omnibus ſeculis: quod æquiore animo paſſus eſt ſe patriæ eripi, quàm ſibi exilium: quod Syllæ dictatori ſolus aliquid negauit, & reuocatus non tantũ retro ceſſit, ſed longius fugit? Viderint, inquit, iſta, quos Romæ deprehẽdit felicitas tua. Videant largũ in foro ſanguinẽ, & ſupra Seruilianũ lacũ (Id enim proſcriptionis Syllanæ ſpoliariũ eſt) ſenatorũ capita, & paſſim uagãtes per urbẽ percuſſorum greges, & multa milia ciuium Romanorũ uno loco poſt fidẽ, imò per ipſam fidẽ trucidata. Videant iſta, qui exulare nõ poſſunt. Quid ergo, felix eſt Lucius Sylla, quod illi deſcendenti ad forum gladio ſubmouetur, quod capita cõſularium uirorum patitur oſtendi, & precium cædis per quæſtorem ac tabulas publicas numerat. Et hæc omnia facit ille qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum, quid illi fortuna nocuit? quod illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit?

Marginal notes: * magna — * augeretur,

*fecit? Figunt cutem claui, & quocunq; fatigatum corpus reclinauit, uulneri incumbit, & in perpetuam uigiliam ſuſpẽſa ſunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis ſcire, quàm non pœniteat hoc pretio æſtimaſſe uirtutem? Refice tu illum, & mitte in ſenatũ, eandem ſententiã dicet. Feliciorẽ ergo tu Mecœnatẽ putas, cui amoribus anxio, & moroſæ uxoris quotidiana repudia deflenti, ſomnus per ſymphoniarũ cantum ex longinquo lene reſonantiũ quæritur? Mero ſe licet ſopiat, & aquarũ fragoribus auocet, & mille uoluptatibus mentem anxiam fallat, tam uigilauit in pluma, quàm ille in cruce. Sed illi ſolatiũ eſt pro honeſto dura tolerare, & ad cauſam à patientia reſpicit: hunc uoluptatibus marcidũ, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur uexat cauſa patiendi. Non uſq; eò in poſſeſsionẽ generis humani uitia uenerunt, ut dubiũ ſit, an electione fati data, plures Reguli naſci quàm Mecœnates uelint. Aut ſi quis fuerit, qui audeat dicere Mecœnatem ſe quàm Regulũ naſci maluiſſe, idem iſte, taceat licet, naſci ſe Terentiã maluit. * Male tu natũ Socratem iudicas, quod illã* potionem publicè mixtam non aliter quàm medicamentũ immortalitatis eduxit, & de morte diſputauit uſq; ad ipſam? Male cùm illo actũ eſt? * Congelatus eſt ſanguis, ac paulatim frigore inducto uenarũ uigor conſtitit. Quanto magis huic inuidendum eſt, quàm illis quibus gemma miniſtratur, quibus exoletus omnia pati doctus, exectæ uirilitatis aut dubiæ, ſuſpenſam auro niuem diluit. Hi quicquid biberint uomitu*remittũt triſtes, & bilem ſuã reguſtantes. At ille uenenũ lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, ſatis dictum eſt, *ſuamq; illi felicitatem contigiſſe conſenſus hominũ fatebitur. Quem ſibi rerũ natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentũ graues ſunt. Opponatur ſimul Põpeio, Cæſari & Craſſo. Graue eſt à deterioribus honore anteiri, Va-*

*Malè tractatum

*quòd gelatus

* remetiũtur

* ſummamq;

 tinio

tinio poſtferatur. Graue eſt ciuilibus bellis intereſſe, toto terrarum orbe pro cauſa bona tam feliciter quàm pertinaciter militet. Graue eſt ſibi manus afferre, faciat. Quid per hoc cõſequar? ut omnes ſciant non eſſe hæc mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

De Proſperitate.

PRoſpera in plebem ac uilia ingenia deueniunt. At calamitates terroresq; mortaliũ ſub iugũ mittere, proprium magni uiri eſt. Semper uerò eſſe felicem, & ſine morſu animi melle tranſire uitã, ignorare eſt rerũ naturæ alteram partẽ. Magnus es uir, ſed unde ſcio, ſi tibi fortuna non dat facultatẽ exhibendæ uirtutis? Deſcendiſti ad olympia: ſi nemo præter te, coronam habes, uictoriã non habes. Non gratulor tanquã uiro forti, ſed tanquã conſulatum præturam'ue adepto, honore auctus es. Idẽ dicere & bono uiro poſſum, ſi illi nullã occaſionẽ difficilior caſus dedit, in qua una uim ſui animi oſtẽderet. Miſerum te iudico, quod nõ fuiſti miſer, tranſiſti ſine aduerſario uitam. Nemo ſciet, quid potueris, nec tu quidem ipſe. Opus eſt enim ad notitiã ſui experimẽto, quid quiſq; poſſet, niſi tentando nõ didicit. Itaq; quidã ultro ſe ceſſantibus malis obtulerũt, & uirtuti ituræ in obſcurũ occaſionẽ per quam eniteſcerent, quæſierunt. Gaudent, inquã, magni uiri aliquãdo rebus aduerſis, non aliter quã fortes milites belli triũpho. Ego Mirmillonem ſub C. Cæſare de raritate munerũ audiui querentẽ. Quã bella, inquit, ætas perit, Auida eſt periculi uirtus, & quò tendat, non quid paſſura ſit, cogitat, quanquã & quod paſſura eſt, gloriæ pars eſt. Militares uiri gloriãtur uulneribus, læti fluentem meliore caſu ſanguinẽ oſtentãt. Idẽ licet fecerint, qui integri reuertũtur ex acie, magis ſpectatur, qui ſaucius redit. Ipſis inquã Deus cõſulit, quos eſſe quã honeſtiſsimos cupit, quoties illis materiã præbet aliquid animoſe fortiterq; faciendi. Ad quã

rem

*rem opus eſt aliqua rerũ difficultate. Gubernatorẽ in tempeſtate, in acie militẽ intelligas. Vnde poſſum ſcire, quantum aduerſus paupertatẽ tibi animi ſit, ſi diuitijs diffluis? Vnde poſſum ſcire, quantũ aduerſus ignominiã & infamiã, odiũq; populare conſtãtiæ habeas, ſi inter plauſus ſeneſcis, ſi te inexpugnabilis, & inclinatione quadã mentiũ pronus, fauor ſequitur? Vnde ſcio, quã æquo animo laturus ſis orbitatẽ, ſi quoſcunque ſuſtuliſti uides? Audiui te, cum alios conſolareris: tunc conſpexiſſem, ſi te ipſe conſolatus eſſes, ſi te ipſe dolere uetuiſſes. Nolite obſecro uos expaueſcere iſta, quæ dij immortales uelut ſtimulos admouent animis. Calamitas uirtutis occaſio eſt. Illos merito quis dixerit miſeros, qui nimia felicitate torpeſcunt, quos uelut in mari lento tranquillitas *itineris detinet. Quicquid illis inciderit, nouũ ueniet. Magis urgent ſæua inexpertos. Graue eſt non aſſuetis ferre ceruicibus iugũ. Ad ſuſpicionẽ uulneris tyro paleſcit, audacter ueteranus cruorẽ ſuũ ſpectat, qui ſcit ſe ſæpe uiciſſe poſt ſanguinẽ. Hos itaq; Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoſcit, exercet. Eos autẽ quibus indulgere uidetur, quibus parcere, molles uenturis malis ſeruat. Erratis enim ſi quẽ iudicatis exceptũ. Veniet ad illum diu felicem ſua portio. Quiſquis uidetur dimiſſus eſſe, dilatus eſt. Quare Deus optimum quemq; aut mala ualetudine, aut luctu, aut incõmodis afficit? Quia in caſtris quoq; periculoſa fortiſſimis imperat dux. Lectiſsimos mittit, qui nocturnis hoſtes aggrediantur inſidijs, aut explorent iter, aut præſidiũ loco deijciant? Nemo eorum qui exeunt dicit, male de me imperator meruit, ſed bene iudicauit. Idem dicant quicunq; iubẽtur pati, timidis ignauiſq; flebilia: digni uiſi ſumus deo, in quibus experiretur, quantũ humana natura poſſet pati. Fugite delitias, fugite eneruatam felicitatem, qua animi *marceſcunt, & niſi aliquid interuenit quod humanæ ſortis admoneat, uelut perpe-*

*iners

*madeſcunt,

tua ebrietate ſopiti. Quem ſpecularia ſemper à flatu uindicarunt, cuius pedes inter fomenta ſubinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes ſubditus & parietibus circũfuſus calor temperauit, hunc leuis aura non ſine periculo ſtringit. Cum omnia quæ exceſſerint modũ noceant, periculoſiſsima felicitatis intem

uanas perantia eſt. Mouet cerebrũ, in uarias mentẽ imagines euocat, multũ inter falſum ac uerũ mediæ caliginis fundit. Quid

aduocante ni id ſatius ſit, perpetuã infelicitatem quæ aduocat ad uirtutẽ,

uirtute, ſuſtinere, quàm infinitis atq; immodicis bonis rumpi? Leuior

*diſsilit. ieiunio mors eſt, cruditate * diſsiliunt. Hanc itaque rationẽ dij ſequuntur in bonis uiris, quam in diſcipulis ſuis præceptores, qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior ſpes eſt. Nũquid tu inuiſos eſſe Lacedæmonijs liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolẽ publicè uerberibus admotis? Ipſi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorũ fortiter perferant, & laceros ac ſemianimes rogant, perſeuerẽt uulnera præbere uulneribus. Quid mirum, ſi durè generoſos ſpiritus Deus tentat? Nunquã uirtutis molle documentũ eſt. Verberat nos & lacerat fortuna. Patimur. Non eſt ſæuitia, certamen eſt, quo ſæpius adierimus, fortiores erimus. Solidiſsima pars eſt corporis, quã frequens uſus exagitauit. Præbendi fortunæ ſumus, ut contra ipſam ab ipſa duremur. Paulatim nos ſibi pares faciat. Contemptum periculorũ aſsiduitas periclitandi dabit. Sic ſunt nautis corpora ferendo mari dura. Agricolis manus extritæ. Ad excutienda tela militares lacerti ualent. Agilia ſunt membra curſoribus. Id in quoq; ſolidiſsimũ eſt, quod exercuit. Ad con-

*patientiã, temnendam malorum *potentiam, animus patientia peruenit, quæ quid in nobis efficere poſsit ſcies, ſi aſpexeris quantũ nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præſtet. Omnes cõſidera gentes, in quibus Romana pax deſinit, Germanos dico, & quicquid circa Iſtrum uagarum gentium occurſat. Perpetua

tua illos hyems, triſte cœlum premit, maligne ſolum ſterile ſuſtenat, imbrem culmo aut fronde defendunt, ſuper durata glacie ſtagna perſultant, in alimentũ feras captant. Miſeri tibi uidentur? Nihil *miſerũ eſt, quod in naturã conſuetudo perduxit.* Paulatim *enim uoluptati ſunt, quæ neceſsitate cœperunt.* Nulla *illis domicilia, nullæq́; ſedes ſunt, niſi quas laſsitudo in diẽ poſuit.* Vilis, *& hic quærendus manu uictus, horrenda iniquitas cœli, intecta corpora, hoc quod tibi calamitas uidetur, tot gentium uita eſt.* Quid *miraris bonos uiros, ut confirmentur concuti?* Non *eſt arbor ſolida nec fortis, niſi in quã frequẽs uentus incurſat, ipſa enim uexatione conſtringitur, & radices certius figit.* Fragiles *ſunt, quæ in aprica ualle creuerũt.* Pro *ipſis ergo bonis uiris eſt, ut eſſe interriti poſsint, multum inter formidoloſa uerſari, & æquo animo ferre quæ non ſunt mala, niſi male ſuſtinenti.*

ADijce *nunc, quod pro omnibus eſt optimũ, quemq; (ut ita dicam) militare, & edere operas.* Hoc *eſt propoſitum* Deo, *ſapienti uiro oſtendere, hæc quæ uulgus appetit, quæ reformidat, nec bona eſſe nec mala.* Apparebunt *autẽ bona eſſe, ſi illa non niſi bonis uiris tribuerit, & mala eſſe, ſi malis tantũ irrogauerit.* Deteſtabilis *erit cæcitas, ſi nemo oculos perdiderit, niſi cui eruendi ſunt.* Itaq; *careant luce* Appius *&* Metellus. Non *ſunt diuitiæ bonũ.* Itaq; *habeat illas &* Ellius *leno, ut homines pecuniam cũ in templis conſecrauerint, uideant & in fornice.* Nullo *modo magis poteſt* Deus *concupita traducere, quàm ſi illa ad turpiſsimos defert, ab optimis abigit.* At *iniquum eſt, bonum uirũ debilitari, aut * confringi, aut alligari,* *confingi, *malos integris corporibus ſolutos ac delicatos incedere.* Quid *porrò, non eſt iniquum, fortes uiros arma ſumere, & in caſtris pernoctare, & pro uallo obligatis ſtare uulneribus: interim in urbe ſecuros eſſe, præciſos & profeſſos impudicitiam?* Quid

porrò, non eſt iniquum nobiliſsimas uirgines ad ſacra facienda noctibus excitari, altiſsimo ſomno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem *conſultat ſæpe, cũ illo tempore uiliſsimus quiſq;, aut in campo otium ſuum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idẽ in hac magna republica fit, boni uiri laborant, impediuntur, uolentes quidem, non trahuntur à fortuna, ſed ſequũtur illam, & æquãt gradus. Si ſciſſent, anteceſsiſſent. Hanc quoque animoſam Demetrij fortiſsimi uiri uocem audiſſe me memini. Hoc unum, inquit, dij immortales, de uobis, queri poſſum, quod non ante mihi uoluntatem ueſtram notam feciſtis. Prior enim ad iſta ueniſſem, ad quæ nunc uocatus aſſum. Vultis liberos ſumere, illos uobis ſuſtuli. Vultis aliquam partem corporis? ſumite. Non magnam rem promitto, cito totum relinquam. Vultis ſpiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quo minus recipiatis quod dediſtis. A uolente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo eſt? maluiſſem offerre quàm tradere, Quid opus fuit auferre? accipere potuiſtis, ſed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, niſi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus, nec ſeruio deo, ſed aſſentio, Eo quidem magis, quod ſcio omnia certa, & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuique temporis reſtet, prima naſcentium hora diſpoſuit. Cauſa pendet ex cauſa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum eſt, quia non (ut putamus) incidunt cuncta, ſed ueniunt. Olim conſtitutũ eſt, quid gaudeas, quid fleas, & quãuis magna uideatur uarietate ſingulorũ uita diſtingui, ſumma in unũ uenit. Accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? Ad hoc parati ſumus. Vtatur ut uult, ſuis natura corporibus. Nos læti ad oĩa et fortes cogitemus, nihil perire de noſtro. Quid eſt boni uiri? præbere ſe fato. Grãde ſolatiũ eſt cũ uniuerſo rapi: quicquid eſt quod

*conſulitur

quod nos ſic uiuere, ſic mori iuſsit? Eadem neceſsitas & deos alligat, irreuocabilis humana pariter ac diuina curſus uehit. Ille ipſe omniũ conditor ac rector ſcripſit quidẽ fata, ſed ſequitur. Semper paret, ſemel iuſsit. Quare tamen deus tam iniquus in diſtributione fati fuit, ut bonis uiris paupertatem, uulnera, et acerba funera aſſcriberet? Non poteſt artifex mutare materiam. Hæc paſſa eſt, Quædam ſeparari à quibuſdam non poſſunt, cohærẽt, indiuidua ſunt. Languida ingenia, & in ſomnum itura, aut in uigiliam ſomno ſimillimã, inertibus nectuntur elementis: ut efficiatur uir, cum cura ducendus, fortiore fato opus eſt. Non erit illi planũ iter, ſurſum oportet ac deorſum eat, fluctuetur, ac nauigiũ in turbido regat. Contra fortunã illi tenẽdus eſt curſus. Multa accidẽt dura, aſpera, ſed quæ molliat et cõplanet ipſe. Ignis aurũ probat, miſeria fortes uiros. Vide quã alte ſe extẽdere debeat uirtus. Scies illi nõ per ſecura uadendũ eſſe.

Ardua prima uia eſt, & qua uix mane recentes
Enituntur equi, medio eſt altiſsima cœlo,
Vnde mare & terras ipſi mihi ſæpe uidere
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima prona uia eſt, & eget moderamine certo.
Tunc etiam quæ me ſubiectis excipit undis,
Ne ferar in præceps Thetis ſolet ipſa uereri.

Hæc cum audiſſet ille generoſus adoleſcens, Placet, inquit, uia, Aſcẽdo. Eſt tanti per iſta ire caſuro. Non deſinit animum metu territare, Vtq; uiam teneas, nulloq; errore traharis, Per tamen aduerſi gradieris cornua tauri, Hæmonioſq; arcus, uiolentiq; ora leonis. Poſt hæc ait, *Finge datos currus. His quibus deterreri me putas, incitor, Libet illic ſtare, ubi ipſe Sol trepidat, humilis & inertis eſt tuta ſecare, per alta uirtus it. *Iunge

QVare tamen bonis uiris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille uerò nõ patitur. Omnia mala ab illis remouit, ſcelera

*& flagitia, & cogitationes improbas, & auida conſilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam. Ipſos tuetur ac uendicat. Nunquid hæc quoq; à Deo aliquis exigit, ut bonorum uirorum etiam ſarcinas ſeruet? Remittunt ipſi hanc Deo curam, externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis exiſtimãs. Quid ergo miraris, ſi id Deus bono accidere patitur, quod uir bonus aliquando uult ſibi accidere? Filios amittunt uiri boni. Quid ni, cùm aliquãdo & occidant? In exilium mittuntur. Quid ni, cum aliquando ipſi patriam nõ repetituri relinquant? Occiduntur. Quid ni, cùm aliquando ipſi ſibi manus afferant. Quare quædam dura patiuntur? Vt alios pati doceant? Nati ſunt in exemplar. Puta itaq; Deũ dicere, Quid habetis, quod de me queri poßitis uos, quibus recta placuerunt? Alijs bona falſa circumdedi, & animos inanes, uelut longo fallaciq; ſomnio luſi. Auro illos argento, & ebore adornaui, intus boni nihil eſt. Iſti quos pro felicibus aſpicitis, ſi nõ qua *occurrunt, ſed qua latent uideritis, miſeri ſunt, ſordidi, turpes, ad ſimilitudinem parietum ſuorum extrinſecus culti. Non eſt iſta ſolida & ſyncera felicitas, cruſta eſt, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet ſtare, & ad arbitrium ſuum oſtendi, nitent et imponunt: cum aliquid inciderit, quod diſturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac ueræ fœditatis alienus ſplendor abſconderit. Vobis dedi bona certa manſura, quãto magis uerſauerit aliquis, et undiq; inſpexerit, tãto uidebit meliora, maiora, quæ permiſi uobis, metuẽda cõtẽnere, cupienda faſtidire. Nõ fulgetis extrinſecus, Bona ueſtra introrſus obuerſa ſunt. Sic mũdus exteriora cõtẽpſit, ſpectaculo ſui lætus. Intus omne poſuit bonũ. Nõ egere felicitate, felicitas ueſtra eſt. At multa incidunt triſtia, horrenda, dura toleratu, quia nõ poteram uos iſtis ſubducere, animos ueſtros aduerſus oĩa armaui. Ferte fortiter, hoc eſt, quo Deum antecedatis. Ille extra patientiam*

*cernuntur,

tientiam

tientiam malorum eſt, uos ſupra patientiam. Contemnite *pau-pertatem.* Nemo *tam pauper uiuit, quam natus eſt.* Contemnite *dolorem, quia aut ſoluetur, aut ſoluet.* Contemnite *mortem, aut finit aut transfert uos.* Cõtemnite *fortunam,* Nullum *illi telum quo feriret animũ, dedi.* Ante omnia *curaui, ne quis uos teneret inuitos.* Patet *exitus. Si pugnare non uultis, licet fugere.* Ideoq; *ex omnibus rebus, quas eſſe uobis neceſſarias uolui nihil feci facilius, quàm mori.* Prono *animam loco poſui, trahitur.* Attendite *modo, & uidebitis quàm breuis ad libertatem, & quàm expedita ducat uia.* Non *tã longas in exitu uobis quàm intrantibus moras poſui, alioqui magnum in uos regnum fortuna tenuiſſet, ſi homo tam tarde moreretur, quàm naſcitur.* Omne *tempus, omnis uos locus doceat, quam facile ſit renunciare naturæ, & munus ſuũ illi impingere.* Inter *ipſa altaria & ſolennes ſacrificantium ritus, dum optatur uita, mortem condiſcite, corpora opima taurorũ exiguo concidunt uulnere, & magnarum uirium animalia humanæ manus ictus impulit, tenui ferro commiſſura ceruicis abrumpitur, et cum articulus ille, qui caput collumq; cõmittit, inciſus eſt, tanta illa moles corruit.* Non *in alto latet ſpiritus, nec utique ferro eruendus eſt.* Non *ſunt uulnere impreſſo ſcrutanda præcordia.* In *proximo mors eſt.* Non *certum ad hos ictus deſtinaui locum: quacunq; peruium eſt ipſum illud quod uocatur mori, quo anima diſcedit à corpore, breuius eſt, quàm ut ſentiri tanta uelocitas poſſit, ſiue fauces nodus eliſit, ſiue ſpiramentum aqua præcluſit, ſiue in caput lapſos ſubiacentis ſoli duritia cõminuit, ſiue hauſtus ignis curſum animæ remeãtis interſcidit, quicquid eſt properat.* Ecquid *erúbeſcitis? Quod tam cito fit, timetis diu?*

LIBRI DE DIVINA PROVI-
DENTIA FINIS.

*& noua inſularum in uaſto exilientiũ mari ſpacia. Iam uerò ſi quis obſeruauerit nudari litora pelago in ſe recedẽte, eademq́; intra exiguum tẽpus operiri, credet * certa quadã uolutatione modo contrahi undas, & introrſum agi, modo erumpere, & magno curſu repetere ſedẽ ſuam: cũ illæ interim portionibus creſcunt, & ad horam ac diem ſubeunt ampliores minoresq́;, prout illas lunare ſydus elicuit, ad cuius arbitriũ oceanus exũdat: ſuo iſta tempori reſeruẽtur. Eo quidẽ magis, quod tu non dubitas de prouidẽtia, ſed quereris, in gratiã te reducã cũ dijs. Aduerſus optimos optimus ſis, neq; enim rerũ natura patitur, ut bona bonis noceant. Inter bonos uiros ac Deũ amicitia eſt, conciliante uirtute. Amicitia dico, imò etiam neceſſitudo & ſimilitudo, quandoquidem bonus, tempore tantũ à Deo differt, diſcipulus eius æmulatorq́; & uera progenies, quem parens ille magnificus, uirtutũ non lenis exactor, ſicut ſeueri patres, durius educat. Itaq; cum uideris bonos uiros acceptosq́; dijs, laborare, ſudare, per arduum conſcendere, malos autem laſciuire, & uoluptatibus fluere: cogita filiorũ hos modeſtia delectari, uernularum licentia: illos diſciplina triſtiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. Bonũ uirum in delitijs non habet: Experitur, indurat, ſibi illum præparat.*

** cæca*

De ſuſtinendo impetum aduerſitatis.

*QVare multa bonis uiris aduerſa eueniunt? Nihil accidere bono uiro mali poteſt. Non miſcentur contraria, Quemadmodum tot amnes, tantum ſupernè deiectorum imbrium, tanta mediterraneorum uis fontium non mutant ſaporem maris, neq; remittunt quidẽ, Ita aduerſarum impetus rerũ uiri fortis non uertit animum. Manet in ſtatu, & quicquid euenit, in ſuum colorem trahit. Eſt enim omnibus * externis potentior: nec hoc dico, non ſentit illa, ſed uincit, & alioquin quietus placidusq; cõtra incurrentia attollitur. Omnia aduerſa, exercitatio*

** caſibus*

*citationes putat. Quis autẽ uir, modo erectus ad honeſta, non eſt laboris appetens iuſti, & ad officia cũ periculo promptus? Cui non induſtrio ocium pœna eſt? Athletas uidemus, quibus uiriũ cura eſt, cũ fortißimis quibuſcunq; cõfligere, & exigere ab his, per quos certamen præparatur, ut totis contra ipſos uiribus utantur, cædi uexariq; patiantur, & ſi non inueniant ſingulos pares, pluribus ſimul obijciant. Marcet ſine aduerſario uirtus. Tunc apparet quanta ſit, quantũq; ualeat, polleatq;, cùm quid poßit patientia, oſtendit. Scias licet idem uiris bonis eſſe faciendum, ut dura ac difficilia non formident, nec de fato querantur. Quicquid accidit, boni cõſulant, in bonum uertant. Non quid, ſed quemadmodum feras, intereſt. Non uides quãto aliter patres, aliter matres indulgeãt? Illi exercitari iubẽt liberos ad ſtudia obeunda mature, feriatis quoq; diebus non patiũtur eſſe ocioſos, & ſudorẽ illis, & interdũ lachrymas excutiunt. At matres fouere in ſinu, continere in umbra uolunt. Nunquam flere, nunquam cõtriſtari, nunquã laborare. Paternum Deus habet aduerſus bonos uiros animũ, & illos fortius amat, & operibus, doloribus, ac damnis exagitat, ut uerũ colligant robur. Languent per inertiam ſaginata, nec labore tantũ, ſed mole, & ipſo ſui onere deficiunt. Non fert ullũ ictum illæſa felicitas. At ubi aßidua fuit cũ incõmodis ſuis rixa, callum per iniurias duxit, nec ulli malo cedit, ſed etiam ſi ſucciderit, de genu pugnat. Miraris tu, ſi Deus ille bonorũ amantißimus, qui illos quàm optimos atq; excellentißimos uult, fortunã illis cũ qua exerceantur aßignat? Ego uerò non miror, ſi aliquando impetũ capiunt ſpectandi magnos uiros colluctantes cũ aliqua calamitate. Nobis interdũ uoluptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi irruẽtem feram uenabulo excepit, ſi leonis incurſum interritus pertulit, tantoq; ſpectaculũ eſt gratius, quanto id *honeſtius fecit. Non ſunt iſta quæ poſſunt deorũ in ſe uultũ conuertere,* **honeſtior*

uertere,ſed puerilia & oblectamenta humanæ leuitatis. Ecce ſpectaculũ dignum, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo deus. Ecce par deo dignũ, uir fortis cũ mala fortuna cõpoſitus, utiq; ſi & prouocauit. Nõ uideo inquam quid habeat in terris Iupiter pulchrius, ſi cõuertere animum uelit, quàm ut ſpectet Catonẽ, iam partibus non ſemel fractis ſtantem, nihilominus inter

rectum ruinas publicas erectũ. Licet, inquit, omnia in unius conditionẽ cõceſſerint, cuſtodiãtur legionibus terræ, claßibus maria, & Cæſarianus portas miles obſideat, Cato quà exeat habet. Vna manus latam libertatem noſtram faciet. Ferrũ iſtud etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. Libertatẽ quam patriæ non potuit dare, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentq; alter alterius manu cæſi. Fortis & egregia fati cõuentio, ſed quæ non deceat magnitudinẽ noſtram. Tam turpe eſt Catoni mortem ab ullo petere, quàm uitam. Liquet mihi, cũ magno ſpectaſſe gaudio deos, quũ iam ille uir acerrimus ſui uindex, alienæ ſaluti conſulit, & inſtruit diſcedentium fugam, cũ etiam ſtudia nocte ultima tractat, cũ gladiũ ſacro pectori infigit, cũ uiſcera ſpargit, & illam ſanctißimam animam indignamq; quæ ferro cõtaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuiſſe parum certũ & inefficax uulnus, non fuit dijs immortalibus ſatis ſpectare Ca-

renouata tonem ſemel, retenta ac reuocata uirtus eſt, ut in difficiliori

*inuitatur parte ſe oſtenderet. Nõ enim tam magno animo mors *initur, quàm repetitur. Quid ni libenter ſpectarent alumnum ſuum tam claro ac memorabili exitu euadentem? Mors illos conſecrat, quorum exitum etiam qui timent, laudant.

SEd iam procedente oratione oſtendã, quàm nõ ſint quæ uidentur mala: nunc illud dico, iſta quæ tu uocas aſpera, quæ aduerſa & abominanda, primũ pro ipſis eſſe quibus accidũt,

deinde pro uniuerſis,quorum maior dijs cura eſt,quàm ſingulorum. Poſt hæc uolentibus accidere, eos dignos malo eſſe,ſi nolint.His adijciã,fato iſta ſic eſſe, recte eadẽ lege his euenire qua ſunt boni:perſuadebo deinde tibi, ne unquã boni uiri miſerearis. poteſt enim miſer dici,nõ poteſt eſſe. Difficillimum ex omnibus quæ propoſui uidetur,pro ipſis eſſe quibus eueniunt, iſta quæ horremus ac tremimus. Pro ipſis eſt,inquit, in exiliũ proijci,in egeſtatẽ deduci,liberos,coniugẽ efferre, ignominia affici,debilitari? Si miraris,hoc pro aliquo eſſe,miraberis quoſdam ferro & igne curari,nec minus fame ac ſiti. Sed ſi cogitaueris tecũ,remedij cauſa quibuſdã & radi oſſa,&*lædi & extrahi uenas,& quædam amputari membra, quæ ſine totius pernicie corporis hærere non poterant, hoc utiq; patieris probari tibi,quædam incõmoda pro his eſſe,quibus accidunt: tam mehercules quã quædã quæ laudantur,atq; appetuntur cõtra eos eſſe,quos delectauerunt, ſimillima cruditatibus,ebrietatibusq́;,& cæteris quæ necãt per uoluptatẽ.Inter multa magnifica Demetrij noſtri & hæc uox eſt, à qua recẽs ſum, ſonat adhuc & uibrat in auribus meis, Nihil, inquit,mihi uidetur infelicius eo,cui nihil unquã aliquid euenit aduerſi,Non licuit enim illi ſe experiri,ut ex uoto illi fluxerũt omnia,imo & ut ante uotũ:male tamen de illo dij iudicauerũt,Indignus uiſus eſt,à quo uinceretur aliquãdo fortuna,quæ ignauiſſimũ quemq; refugit,quaſi dicat:Quid ego iſtũ aduerſariũ mihi aſſumã? ſtatim arma ſubmittet. Non opus eſt in illum tota potentia mea, leui cõminatione pelletur. Non poteſt ſuſtinere uultũ meum. Alius circunſpiciatur,cum quo cõferre poſſimus manum,pudet congredi cum homine uinci parato. Ignominiã iudicat gladiator eum inferiore componi, & ſcit eum ſine gloria uinci, qui ſine periculo uincitur.Idem facit fortuna, fortiſſimos ſibi pares quærit,quoſdam faſtidio tranſit, Contumaciſſimum quenq; & recti

* legi

rectiſſimum aggreditur, aduerſus quem ſuam uim intendat. Ignem experitur in Mutio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, uenenum in Socrate, mortem

* *magna* in Catone. *Magnum exemplum, niſi * mala fortuna, non inuenit, Infelix eſt Mutius, quod dextera ignes hoſtium premit? & ipſe à ſe exigit erroris ſui pœnas? quod Regem quem armata manu non potuit, exuſta fugat? Quid ergo, felicior eſſet, ſi in ſinu amicæ foueret manum? Infelix eſt Fabricius, quod rus ſuũ, quantum à rep. uacauit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quàm cum diuitijs gerit? quod ad focum cœnat illas ipſas radices, & herbas, quas in repurgando agro triumphalis ſenex euulſit? Quid ergo, felicior eſſet, ſi in uentrem ſuum longinqui littoris piſces, & peregrina aucupia congereret? Si conchylijs ſuperi atq; inferi maris, pigriciam ſtomachi nauſeantis erigeret?*

**augeretur,* *Si ingẽti pomorum ſtrue * cingeret, primæ formæ feras captas multa cæde uenãtium deglutire. Infelix eſt Rutilius, quod qui illum damnauerunt, cauſam dicent omnibus ſeculis: quod æquiore animo paſſus eſt ſe patriæ eripi, quàm ſibi exilium: quod Syllæ dictatori ſolus aliquid negauit, & reuocatus non tantũ retro ceſſit, ſed longius fugit? Viderint, inquit, iſta, quos Romæ deprehẽdit felicitas tua. Videant largũ in foro ſanguinẽ, & ſupra Seruilianũ lacũ (Id enim proſcriptionis Syllanæ ſpoliariũ eſt) ſenatorũ capita, & paſſim uagãtes per urbẽ percuſſorum greges, & multa milia ciuium Romanorũ uno loco poſt fidẽ, imò per ipſam fidẽ trucidata. Videant iſta, qui exulare nõ poſſunt. Quid ergo, felix eſt Lucius Sylla, quod illi deſcendenti ad forum gladio ſubmouetur, quod capita cõſularium uirorum patitur oſtendi, & precium cædis per quæſtorem ac tabulas publicas numerat. Et hæc omnia facit ille qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum, quid illi fortuna nocuit? quod illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit?*

*fecit? Figunt cutem claui, & quocunq; fatigatum corpus reclinauit, uulneri incumbit, & in perpetuam uigiliam ſuſpẽſa ſunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis ſcire, quàm non pœniteat hoc pretio æſtimaſſe uirtutem? Refice tu illum, & mitte in ſenatũ, eandem ſententiã dicet. Feliciorẽ ergo tu Mecœnatẽ putas, cui amoribus anxio, & moroſæ uxoris quotidiana repudia deflenti, ſomnus per ſymphoniarũ cantum ex longinquo lene reſonantiũ quæritur? Mero ſe licet ſopiat, & aquarũ fragoribus auocet, & mille uoluptatibus mentem anxiam fallat, tam uigilauit in pluma, quàm ille in cruce. Sed illi ſolatiũ eſt pro honeſto dura tolerare, & ad cauſam à patientia reſpicit: hunc uoluptatibus marcidũ, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur uexat cauſa patiendi. Non uſq; eò in poſſeſſionẽ generis humani uitia uenerunt, ut dubiũ ſit, an electione fati data, plures Reguli naſci quàm Mecœnates uelint. Aut ſi quis fuerit, qui audeat dicere Mecœnatem ſe quàm Regulũ naſci maluiſſe, idem iſte, taceat licet, naſci ſe Terentiã maluit. * Male tu natũ Socratem iudicas, quod illã potionem publicè mixtam non aliter quàm medicamentũ immortalitatis eduxit, & de morte diſputauit uſq; ad ipſam? Male cùm illo actũ eſt? * Congelatus eſt ſanguis, ac paulatim frigore inducto uenarũ uigor conſtitit. Quanto magis huic inuidendum eſt, quàm illis quibus gemma miniſtratur, quibus exoletus omnia pati doctus, exectæ uirilitatis aut dubiæ, ſuſpenſam auro niuem diluit. Hi quicquid biberint uomitu* remittũt triſtes, & bilem ſuã reguſtantes. At ille uenenũ lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, ſatis dictum eſt, * ſuamq; illi felicitatem contigiſſe conſenſus hominũ fatebitur. Quem ſibi rerũ natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentũ graues ſunt. Opponatur ſimul Põpeio, Cæſari & Craſſo. Graue eſt à deterioribus honore anteiri, Va-*

*Malè tractatum

*quòd gelatus

* remetiũtur

* ſummamq;

rem opus eſt aliqua rerũ difficultate. Gubernatorẽ in tempeſtate,*in acie militẽ intelligas.* Vnde *poſſum ſcire,quantum aduerſus paupertatẽ tibi animi ſit, ſi diuitijs diffluis?* Vnde *poſſum ſcire, quantũ aduerſus ignominiã & infamiã, odiũq; populare conſtãtiæ habeas,ſi inter plauſus ſeneſcis, ſi te inexpugnabilis,& inclinatione quadã mentiũ pronus,fauor ſequitur?* Vnde *ſcio,quã æquo animo laturus ſis orbitatẽ, ſi quoſcunque ſuſtuliſti uides?* Audiui *te,cum alios conſolareris:tunc conſpexiſſem,ſi te ipſe conſolatus eſſes,ſi te ipſe dolere uetuiſſes.* Nolite *obſecro uos expaueſcere iſta,quæ dij immortales uelut ſtimulos admouent animis.* Calamitas *uirtutis occaſio eſt.* Illos *merito quis dixerit miſeros , qui nimia felicitate torpeſcunt, quos uelut in mari lento tranquillitas *itineris detinet.* Quicquid *illis inciderit, nouũ ueniet.* Magis *urgent ſæua inexpertos.*Graue *eſt non aſſuetis ferre ceruicibus iugũ.* Ad *ſuſpicionẽ uulneris tyro paleſcit,audacter ueteranus cruorẽ ſuũ ſpectat, qui ſcit ſe ſæpe uiciſſe poſt ſanguinẽ.*Hos *itaq;* Deus,*quos probat,quos amat,indurat,recognoſcit,exercet.* Eos *autẽ quibus indulgere uidetur,quibus parcere, molles uenturis malis ſeruat.*Erratis *enim ſi quẽ iudicatis exceptũ.*Veniet *ad illum diu felicem ſua portio.* Quiſquis *uidetur dimiſſus eſſe, dilatus eſt.* Quare Deus *optimum quemq; aut mala ualetudine, aut luctu, aut incõmodis afficit?* Quia *in caſtris quoq; periculoſa fortiſſimis imperat dux.*Lectiſsimos *mittit,qui nocturnis hoſtes aggrediantur inſidijs, aut explorent iter , aut præſidiũ loco deijciant?* Nemo *eorum qui exeunt dicit, male de me imperator meruit,ſed bene iudicauit.* Idem *dicant quicunq; iubẽtur pati, timidis ignauisq; flebilia:digni uiſi ſumus deo,in quibus experiretur,quantũ humana natura poſſet pati.*Fugite *delitias, fugite eneruatam felicitatem,qua animi*marceſcunt, & niſi aliquid interuenit quod humanæ ſortis admoneat , uelut perpe-*

*iners

*madeſcunt,

tua ebrietate ſopiti. Quem ſpecularia ſemper à flatu uindicarunt, cuius pedes inter fomenta ſubinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes ſubditus & parietibus circũfuſus calor temperauit, hunc leuis aura non ſine periculo ſtringit. Cum omnia quæ exceſſerint modũ noceant, periculoſiſsima felicitatis intemperantia eſt. Mouet cerebrũ, in* uarias mentẽ imagines euocat, multũ inter falſum ac uerũ mediæ caliginis fundit. Quid ni id ſatius ſit, perpetuã infelicitatem* quæ aduocat ad uirtutẽ, ſuſtinere, quàm infinitis atq; immodicis bonis rumpi? Leuior ieiunio mors eſt, cruditate * diſsiliunt. Hanc itaque rationẽ dij ſequuntur in bonis uiris, quam in diſcipulis ſuis præceptores, qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior ſpes eſt. Nũquid tu inuiſos eſſe Lacedæmonijs liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolẽ publicè uerberibus admotis? Ipſi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorũ fortiter perferant, & laceros ac ſemianimes rogant, perſeuerẽt uulnera præbere uulneribus. Quid mirum, ſi durè generoſos ſpiritus Deus tentat? Nunquã uirtutis molle documentũ eſt. Verberat nos & lacerat fortuna. Patimur. Non eſt ſæuitia, certamen eſt, quo ſæpius adierimus, fortiores erimus. Solidiſsima pars eſt corporis, quã frequens uſus exagitauit. Præbendi fortunæ ſumus, ut contra ipſam ab ipſa duremur. Paulatim nos ſibi pares faciat. Contemptum periculorũ aſsiduitas periclitandi dabit. Sic ſunt nautis corpora ferendo mari dura. Agricolis manus extritæ. Ad excutienda tela militares lacerti ualent. Agilia ſunt membra curſoribus. Id in quoq; ſolidiſsimũ eſt, quod exercuit. Ad contemnendam malorum *potentiam, animus patientia peruenit, quæ quid in nobis efficere poſsit ſcies, ſi aſpexeris quantũ nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præſtet. Omnes cõſidera gentes, in quibus Romana pax deſinit, Germanos dico, & quicquid circa Iſtrum uagarum gentium occurſat. Perpetua

*uanas

*aduocante uirtute,

*diſsilit.

*patientiã,

*tua illos hyems, triſte cœlum premit, maligne ſolum ſterile ſuſtentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, ſuper durata glacie ſtagna perſultant, in alimentũ feras captant. Miſeri tibi uidentur? N*ihil *miſerũ eſt, quod in naturã conſuetudo perduxit.* P*aulatim enim uoluptati ſunt, quæ neceſsitate cœperunt.* N*ulla illis domicilia, nullæq́; ſedes ſunt, niſi quas laſsitudo in diẽ poſuit.* V*ilis, & hic quærendus manu uictus, horrenda iniquitas cœli, intecta corpora, hoc quod tibi calamitas uidetur, tot gentium uita eſt.* Q*uid miraris bonos uiros, ut confirmentur concuti?* N*on eſt arbor ſolida nec fortis, niſi in quã frequẽs uentus incurſat, ipſa enim uexatione conſtringitur, & radices certius figit.* F*ragiles ſunt, quæ in aprica ualle creuerũt.* P*ro ipſis ergo bonis uiris eſt, ut eſſe interriti poſsint, multum inter formidoloſa uerſari, & æquo animo ferre quæ non ſunt mala, niſi male ſuſtinenti.*

A*Dijce nunc, quod pro omnibus eſt optimũ, quemq; (ut ita dicam) militare, & edere operas.* H*oc eſt propoſitum* D*eo, ſapienti uiro oſtendere, hæc quæ uulgus appetit, quæ reformidat, nec bona eſſe nec mala.* A*pparebunt autẽ bona eſſe, ſi illa non niſi bonis uiris tribuerit, & mala eſſe, ſi malis tantũ irrogauerit.* D*eteſtabilis erit cæcitas, ſi nemo oculos perdiderit, niſi cui eruendi ſunt.* I*taq; careant luce* A*ppius &* M*etellus.* N*on ſunt diuitiæ bonũ.* I*taq; habeat illas &* E*llius leno, ut homines pecuniam cũ in templis conſecrauerint, uideant & in fornice.* N*ullo modo magis poteſt* D*eus concupita traducere, quàm ſi illa ad turpiſsimos defert, ab optimis abigit.* A*t iniquum eſt, bonum uirũ debilitari, aut * confringi, aut alligari,* **confingi,* *malos integris corporibus ſolutos ac delicatos incedere.* Q*uid porrò, non eſt iniquum, fortes uiros arma ſumere, & in caſtris pernoctare, & pro uallo obligatis ſtare uulneribus: interim in urbe ſecuros eſſe, præciſos & profeſſos impudicitiam?* Q*uid*

*porrò, non eſt iniquum nobiliſsimas uirgines ad ſacra facienda noctibus excitari, altiſsimo ſomno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem *conſultat ſæpe, cũ illo tempore uiliſsimus quiſq;, aut in campo otium ſuum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idẽ in hac magna republica fit, boni uiri laborant, impediuntur, uolentes quidem, non trahuntur à fortuna, ſed ſequũtur illam, & æquãt gradus. Si ſciſſent, antceſsiſſent. Hanc quoque animoſam Demetrij fortiſsimi uiri uocem audiſſe me memini. Hoc unum, inquit, dij immortales, de uobis, queri poſſum, quod non ante mihi uoluntatem ueſtram notam feciſtis. Prior enim ad iſta ueniſſem, ad quæ nunc uocatus aſſum. Vultis liberos ſumere, illos uobis ſuſtuli. Vultis aliquam partem corporis? ſumite. Non magnam rem promitto, cito totum relinquam. Vultis ſpiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quo minus recipiatis quod dediſtis. A uolente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo eſt? maluiſſem offerre quàm tradere, Quid opus fuit auferre? accipere potuiſtis, ſed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, niſi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus, nec ſeruio deo, ſed aſſentio, Eo quidem magis, quod ſcio omnia certa, & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuique temporis reſtet, prima naſcentium hora diſpoſuit. Cauſa pendet ex cauſa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum eſt, quia non (ut putamus) incidunt cuncta, ſed ueniunt. Olim conſtitutũ eſt, quid gaudeas, quid fleas, & quãuis magna uideatur uarietate ſingulorũ uita diſtingui, ſumma in unũ uenit. Accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? Ad hoc parati ſumus. Vtatur ut uult, ſuis natura corporibus. Nos læti ad oĩa et fortes cogitemus, nihil perire de noſtro. Quid eſt boni uiri? præbere ſe fato. Grãde ſolatiũ eſt cũ uniuerſo rapi: quicquid eſt*

*consulitur

quod

quod nos ſic uiuere, ſic mori iuſsit? Eadem neceſsitas & deos alligat, irreuocabilis humana pariter ac diuina curſus uehit. Ille ipſe omniũ conditor ac rector ſcripſit quidẽ fata, ſed ſequitur. Semper paret, ſemel iuſsit. Quare tamen deus tam iniquus in diſtributione fati fuit, ut bonis uiris paupertatem, uulnera, et acerba funera aſſcriberet? Non poteſt artifex mutare materiam. Hæc paſſa eſt, Quædam ſeparari à quibuſdam non poſſunt, cohærẽt, indiuidua ſunt. Languida ingenia, & in ſomnum itura, aut in uigiliam ſomno ſimillimã, inertibus nectuntur elementis: ut efficiatur uir, cum cura ducendus, fortiore fato opus eſt. Non erit illi planũ iter, ſurſum oportet ac deorſum eat, fluctuetur, ac nauigiũ in turbido regat. Contra fortunã illi tenẽdus eſt curſus. Multa accidẽt dura, aſpera, ſed quæ molliat et cõplanet ipſe. Ignis aurũ probat, miſeria fortes uiros. Vide quã alte ſe extẽdere debeat uirtus. Scies illi nõ per ſecura uadendũ eſſe.

Ardua prima uia eſt, & qua uix mane recentes
Enituntur equi, medio eſt altiſsima cœlo,
Vnde mare & terras ipſi mihi ſæpe uidere
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima prona uia eſt, & eget moderamine certo.
Tunc etiam quæ me ſubiectis excipit undis,
Ne ferar in præceps Thetis ſolet ipſa uereri.

Hæc cum audiſſet ille generoſus adoleſcens, Placet, inquit, uia, Aſcẽdo. Eſt tanti per iſta ire caſuro. Non deſinit animum metu territare, Vtq; uiam teneas, nulloq́; errore traharis, Per tamen aduerſi gradieris cornua tauri, Hæmoniosq́; arcus, uiolentiq́; ora leonis. Poſt hæc ait, *Finge datos currus. His quibus deterreri me putas, incitor, Libet illic ſtare, ubi ipſe Sol trepidat, humilis & inertis eſt tuta ſecare, per alta uirtus it. *Iunge

QVare tamen bonis uiris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille uerò nõ patitur. Omnia mala ab illis remouit, ſcelera

*& flagitia,& cogitationes improbas,& auida conſilia,& libidinem cæcam,& alieno imminentem auaritiam. Ipſos tuetur ac uendicat. Nunquid hæc quoq; à Deo aliquis exigit,ut bonorum uirorum etiam ſarcinas ſeruet? Remittunt ipſi hanc Deo curam,externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit,onus illas bonæ mentis exiſtimãs. Quid ergo miraris,ſi id Deus bono accidere patitur, quod uir bonus aliquando uult ſibi accidere? Filios amittunt uiri boni. Quid ni,cùm aliquãdo & occidant? In exilium mittuntur. Quid ni,cum aliquando ipſi patriam nõ repetituri relinquant? Occiduntur. Quid ni,cùm aliquando ipſi ſibi manus afferant. Quare quædam dura patiuntur? Vt alios pati doceant? Nati ſunt in exemplar. Puta itaq; Deũ dicere, Quid habetis,quod de me queri poßitis uos,quibus recta placuerunt? Alijs bona falſa circumdedi, & animos inanes,uelut longo fallaciq; ſomnio luſi. Auro illos argento,& ebore adornaui,intus boni nihil eſt. Iſti quos pro felicibus aſpicitis,ſi nõ qua *occurrunt,ſed qua latent uideritis,miſeri ſunt, ſordidi,turpes,ad ſimilitudinem parietum ſuorum extrinſecus culti. Non eſt iſta ſolida & ſyncera felicitas,cruſta eſt,& quidem tenuis. Itaque dum illis licet ſtare,& ad arbitrium ſuum oſtendi,nitent et imponunt:cum aliquid inciderit,quod diſturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac ueræ fœditatis alienus ſplendor abſconderit. Vobis dedi bona certa manſura, quãto magis uerſauerit aliquis,et undiq; inſpexerit, tãto uidebit meliora,maiora,quæ permiſi uobis,metuẽda cõtẽnere,cupienda faſtidire. Nõ fulgetis extrinſecus,Bona ueſtra introrſus obuerſa ſunt. Sic mũdus exteriora cõtẽpſit,ſpectaculo ſui lætus. Intus omne poſuit bonũ. Nõ egere felicitate,felicitas ueſtra eſt. At multa incidunt triſtia,horrenda,dura toleratu,quia nõ poteram uos iſtis ſubducere, animos ueſtros aduerſus oĩa armaui. Ferte fortiter,hoc eſt,quo Deum antecedatis. Ille extra patientiam*

*cernuntur,

tientiam malorum eſt, uos ſupra patientiam. Contemnite paupertatem. Nemo tam pauper uiuit, quam natus eſt. Contemnite dolorem, quia aut ſoluetur, aut ſoluet. Contemnite mortem, aut finit aut transfert uos. Cōtemnite fortunam, Nullum illi telum quo feriret animū, dedi. Ante omnia curaui, ne quis uos teneret inuitos. Patet exitus. Si pugnare non uultis, licet fugere. Ideoq; ex omnibus rebus, quas eſſe uobis neceſſarias uolui nihil feci facilius, quàm mori. Prono animam loco poſui, trahitur. Attendite modo, & uidebitis quàm breuis ad libertatem, & quàm expedita ducat uia. Non tā longas in exitu uobis quàm intrantibus moras poſui, alioqui magnum in uos regnum fortuna tenuiſſet, ſi homo tam tarde moreretur, quàm naſcitur. Omne tempus, omnis uos locus doceat, quàm facile ſit renunciare naturæ, & munus ſuū illi impingere. Inter ipſa altaria & ſolennes ſacrificantium ritus, dum optatur uita, mortem condiſcite, corpora opima taurorū exiguo concidunt uulnere, & magnarum uirium animalia humanæ manus ictus impulit, tenui ferro commiſſura ceruicis abrumpitur, et cum articulus ille, qui caput collumq́; cōmittit, inciſus eſt, tanta illa moles corruit. Non in alto latet ſpiritus, nec utique ferro eruendus eſt. Non ſunt uulnere impreſſo ſcrutanda præcordia. In proximo mors eſt. Non certum ad hos ictus deſtinaui locum: quacunq; peruium eſt ipſum illud quod uocatur mori, quo anima diſcedit à corpore, breuius eſt, quàm ut ſentiri tanta uelocitas poſſit, ſiue fauces nodus eliſit, ſiue ſpiramentum aqua præcluſit, ſiue in caput lapſos ſubiacentis ſoli duritia cōminuit, ſiue hauſtus ignis curſum animæ remeātis interſcidit, quicquid eſt properat. Ecquid erubeſcitis? Quod tam cito fit, timetis diu?

LIBRI DE DIVINA PROVIDENTIA FINIS.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCEIVM DE PAVPERTATE LIBER VNVS.

Continens ſententias è Senecæ ſcriptis concinnatas in morem centonis.

HONESTA, *inquit Epicurus, res eſt paupertas læta. Illa uero iam paupertas eſt, ſi eſt læta, Cui cum paupertate bene conuenit, diues eſt. Non qui parum habet, ſed qui plura cupit, pauper eſt. Quid enim refert quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum paſcat aut fœneretur, ſi alieno imminet, ſi non acquiſita, ſed acquirenda concupiſcit? Quis ſit modus diuitiarũ, quæris. Primo habere quod neceſſe eſt, Secundo quod ſatis eſt. Nulli poteſt ſecura uita contingere, qui de re producenda nimis cogitat. Nullum bonũ iuuat habentem, niſi ad cuius amiſsionẽ præparatus eſt animus. Magnæ diuitiæ ſunt, lege naturæ cõpoſita paupertas. Lex autem naturæ ſcis, quos terminos nobis ſtatuit? Non eſurire, non ſitire, non algere. Non eſt neceſſe ſuperbis aſsidere liminibus, non eſt neceſſe maria tentare, nec caſtra ſequi, facile eſt quod natura deſiderat & appoſitũ. Ad ſuperuacua ſudatur. Illa ſunt quæ togam terunt, quæ nos ſeneſcere cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manũ eſt quod ſatis eſt. Cui cum paupertate bene conuenit, diues eſt. Modus quidem honeſtæ continentiæ, ſi alicui ſua nõ uidentur ampliſsima, licet totius mundi dominus ſit, miſer eſt. Miſer eſt, qui ſe beatiſsimũ non iudicat, licet toti mundo imperet. Nihil habeamus quod cum magno emolumẽto eripi poſsit. Quam minimum in corpore tuo ſit ſpoliorum, Nemo ad humanum ſanguinem uenit propter ipſum, uel*

admod

admodum pauci. Nudum latro tranſmittit, etiam in obſeſſa uia pauperi pax eſt. Is maximè diuitijs affluit, qui minime diuitijs indiget. Si ad naturã uiues, nunquã eris pauper: ſi ad opinionẽ, nunquam diues. Exiguum natura deſiderat, immenſum opinio. Si congeratur in te quicquid multi locupletes poſſederunt: ſi ultra priuatũ pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura ueſtiat, eò delitiarũ opumq́; perducat, ut terrã marmoribus abſcondas, non tantum liceat habere, ſed calcare diuitias: accedant ſtatuæ & picturæ, & quicquid ars ulla luxuriæ auro & argento elaborauit, maiora cupere ab his diſces. Deſideria naturalia, finita ſunt: ex falſa opinione naſcẽtia, ubi deſinant non habent: nullus enim terminus falſo eſt. Via eunti aliquid extremũ eſt, error immenſus eſt. Retrahe te ergo à uanis, & cum uoles ſcire an naturalem, an uanam habeas cupiditatẽ, conſidera num alicubi conſiſtat. Si longe progreſſæ ſemper aliquid longius reſtat, ſcito id naturale non eſſe. Paupertas expedita eſt, ſecura eſt. Cùm claßicum cecinit, ſcit non ſe peti: cum aliquò conclamatũ eſt quomodo exeat, nõ quid efferat, quærit. At cum nauigandum eſt, non ſtrepitu portus, non unius comitatu inquieta ſunt littora. Non circum ſtat illum turba hominũ, ad quos paſcendos tranſmarinarum regionum optãda eſt fertilitas. Facile eſt paſcere paucos uentres, & nihil aliud deſiderantes, quàm impleri. Paruo fames conſtat, magno faſtidium. Paupertas contenta eſt deſiderijs inſtantibus ſatisfacere. Sanus diues eſt, qui licet habeat diuitias, eas tamen ut *tangentes habet. Quid ergo eſt, quare recuſes eam contubernalem, cuius mores ſanus diues imitatur? Si uis uacare animo, ut pauper ſis optes, aut pauperi ſimilis. Non poteſt ſtudium ſalutare fieri ſine frugalitatis cura. Frugalitas paupertas uoluntaria eſt. Perpeßi ſunt *multi inopiã hominum, reges, uixerunt Barbari radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. Hæc omnia paßi ſunt

*egentes

*multoties exercitus inopiam omniũ rerum: uixerunt herba, radicibus,

pro

pro regno,quo magis mirêris alieno.

Rebus in aduerſis facile eſt contemnere uitam.
Fortius ille facit,qui miſer eſſe poteſt.

*Dubitabit aliquis ferre paupertatẽ, ut animum à furoribus liberet? Multis diuitias paraſſe, non finis miſeriarũ fuit,ſed mutatio. Non in rebus uitium, ſed in animo ipſo eſt. Iſtud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodũ nihil refert utrum ægrũ in lecto ligneo, aut in aureo colloces, quocũq; illum transtuleris morbũ ſuum ſecum *affert,ſic nihil refert utrũ æger animus in diuitijs uel in paupertate ſit. Malum ſuum illum ſequitur. Ad ſecuritatẽ non eſt opus fortuna:quod enim neceſſitati ſat eſt dabit,licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus,ſi ſciemus quàm non ſit graue pauperes eſſe. Incipe cũ paupertate habere cõmercium. Aude hoſpes contemnere opes, & te quoq; dignũ finge Deo. Nemo alius dignus Deo eſt,niſi qui opes cõtempſit. Quare poſſeſſiones tibi non interdico,ſed efficere uolo, ut illas intrepide poſſideas. Quod uno cõſequeris modo,ſi te etiam ſine illis bene uicturũ ſperaueris,& id tibi perſuaſeris,ſi illas tanquam exituras aſpexeris. Diſcedat quiſquis non te,ſed aliũ diuitẽ ſequebatur. Ad hoc unum eſt amanda paupertas,*quòd à quibus amêris,oſtendat. Multũ eſt non corrumpi diuitiarũ contubernio. Magnus ille eſt,qui in diuitijs pauper eſt. Nemo naſcitur diues. Quiſquis exit in lucem,iuſſus eſt pane & lacte eſſe contentus. Ab his initijs regna nos capiunt. Panem & aquam natura deſiderat. Nemo ad hæc pauper eſt. Intra quæ ſiquis deſiderium ſuum clauſit,cũ ipſo Ioue de felicitate contendat. Diuitiæ ſunt magnæ,ad legẽ naturæ cõpoſita paupertas. Res inquieta felicitas eſt,ipſa ſe exagitat, mouet cerebrũ,nõ uno modo grauis. Alios in alio irritat,alios impotẽtia:illos inflat,alios mollit. Si uis*

** transfert,*

** quòd animum,ſi intendit, liberum reddit.*

tuis ſcire quàm nihil mali ſit in paupertate, cõpara uultum pauperis & diuitis. Sæpius pauper & fidelius ridet, nulla ſolicitudine cõcutitur, in alto eſt. Cura uelut nubes leuis tranſit. Horũ qui felices uocantur, hilaritas ficta eſt: hic enim grauis & ſub purpura lucet, non palam triſtitia eſt, eo quidẽ grauior, quòd non licet palã eſſe miſeros, ſed inter erumnas cor ipſum excedẽtes, neceſſe eſt latere felicem. Abſtrahunt à recto diuitiæ, honores, potentiæ. & cætera, quæ opinione hominũ chara ſunt, pretio ſuo uilia. Neſcimus æſtimare res, de quibus non cũ fama, ſed cum rerũ natura deliberandũ eſt. Nihil habent iſta magnificũ, quod mentes noſtras in ſe trahat, præter hoc quod mirari illa cõſueuimus? Non enim quia cõcupiſcenda illa laudantur, ſed quia laudanda ſunt, cõcupiſcuntur. Hanc præcedentem cauſam habent diuitiæ. Inflant animos, ſuperbiã & arrogantiã pariunt, inuidiã contrahunt: eo uſq; mentẽ alienant, ut fama pecuniæ nos etiã nocitura delectet. Bona omni culpa carere decet: pura ſunt, non corrumpunt animos, non ſolicitant: extollũt quidem animos & delectant, ſed ſine tumore. Quæ bona ſunt, fiduciam faciunt, diuitiæ audaciam. Quæ bona ſunt, magnitudinem animi dant, diuitiæ inſolentiam.* FINIS.

*agere

LVCII ANNAEI SENECAE AD GALLIONEM,

De remedijs fortuitorum.

Eſt oratio per dialogum ſenſus & rationis.

LICET *cunctorum poëtarum carmina gremium tuum ſemper illuſtrent, aliquando deliberãs, hoc tibi opuſculum pro accidentibus caſibus dirigere curaui, quod nõ præcedẽtes, ſed poſteri* narrabunt. Vnde ergo incipiendum*

**curabunt.*

dum tibi uidetur? A' morte. Ab ultimo, inquis, imò à maximo: Ad hoc præcipue gens humana contremit, nec immerito tibi uidetur hoc facere. Cæteri timores habēt aliquē poſt ſe locum, mors omnia abcidit. Alia nos torquent, mors omnia deuorat. Omnium quæ horremus ad hanc exitus ſpectat aliorum quæ per circuitum. Etiam qui alioqui ſe nihil timere iudicant, hoc timent, Quicquid aliud extimeſcimus, habet aut remedium, aut ſolatium. Sic ergo forma, ut ſi quis tibi palàm mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

Morieris, Iſta hominis natura eſt nō pœna. Morieris, Hac conditione intraui ut exirem. Morieris, Gentium ius eſt, quod acceperis reddere. Morieris, Peregrinatio eſt uita. Cùm multum deambulaueris, demū redeundum eſt. Morieris, Putabam te aliquid noui dicere. Ad hoc ueni, hoc ago, huc me ſinguli dies adducunt. Naſcenti mihi natura protinus hunc poſuit terminum. Quid habeo quod indigner? In hæc uerba iuraui. Morieris, Stultum eſt timere, quod uitare non poßis. Iſtud non effugit, etiam qui diſtulit. Morieris, Nec primus, nec ultimus, Multi me anteceſſerunt, omnes ſequentur. Morieris, Hic eſt humani officij finis. Quis * ſenex exautorari moleſtè tulit? Quò tranſit orbis, ego tranſibo. Quid? Ego neſcio me eſſe animal rationale mortale? Ad hanc cōditionem cuncta gignuntur. Quod cœpit, & deſinit. Morieris. Quid graue eſt, quod ſemel? Aes alienum non meum noui. Hoc equidem cum eo creditore contraxi, de quo queri non poſſum. Morieris, Dij melius. quòd nemo mihi iſtud minari niſi mortalis poteſt.

* ſanus exactorem

Sed decollaberis. Quid intereſt utrum cæſim moriar, an punctim? Sed ſæpe ferieris: & multi in te gladij concurrent. Quid refert quàm multa ſint uulnera? Non poteſt amplius quàm unum eſſe mortiferum.

Peregrè morieris, Vndecūq; ad inferos una uia eſt. Peregre morie

morieris, Ego quod debeo, ſoluere paratus ſum. Videat fœnerator ubi me appellet. Peregre morieris, Nulla eſt aliena patria mortuo. Peregrè morieris, Non eſt grauior foris quã domi ſomnus, Peregrè morieris, Hoc eſt, in patriã ſine uiatico puenire.

Sed iuuenis morieris, Optimũ eſt antequã optes mori. Iuuenis morieris. Hoc unũ eſt quod æquè ad iuuenẽ quàm ad ſenẽ pertinet. Nõ citamur ex cenſu, nec exigitur numerus annorũ. Et adoleſcentes & impuberes eadẽ fati neceßitas ducit. Optimum eſt mori, cum iuuat uiuere. Iuuenis morieris. Quicũq; ad extremum fati ſui uenit, ſenex moritur. Non enim refert quæ ſit hominis ætas, ſed quæ ſit meta. Iuuenis morieris, Fortaſſe alicui malo ſubducit me fortuna, ſi nulli alij, certe uel ſenectuti. Iuuenis morieris, Non refert quot annos habeam, ſed quot acceperim: ſi plus uiuere non poſſum, hæc eſt ſenectus mea.

Inſepultus iacebis. Quid aliud reſpondeam, quàm illud Maronis, Facilis iactura ſepulchri. Si nihil ſentio, non pertinet ad me iactura corporis inſepulti. Si ſentio, omnis ſepultura tormentum eſt. Inſepultus iacebis. Cœlo tegitur, qui non habet urnam. Quid intereſt ignis me an fera conſumat, an *tempus ultima omniũ ſepultura. Iſtud non ſentienti ſuperuacuum eſt, ſentienti onus. Inſepultus iacebis, At tu combuſtus, at tu obrutus, at tu incluſus, at tu putridus, at tu euiſceratus & conſtrictus: aut traditus lapidi, qui te paulatim edat & exiccet. Nulla eſt ſepultura, non ſepelimur, ſed proijcimur. Non ſepelieris, Quid *inter tutißima trepidas? Vltra pœnarum omnium terminum iſte locus eſt. Vitæ multa debemus, morti nihil. Nõ defunctorum cauſa, ſed uiuorum inuenta eſt ſepultura: ut corpora & uiſu, & odore fœda amouerentur, alios terra obruit, alios flamma conſumpſit, alios lapis ad oſſa redacturus incluſit, Non defunctis, ſed noſtris oculis parcimus.

* tellus

* in re

Aegroto, uenit tẽpus quo experimentum mei caperem. Non

in

in mari tantum, aut in prælio uir fortis apparet. Exhibetur etiam in lectulo uirtus. Aegroto. Non poteſt iſtud toto ſeculo fieri. Aut ego febrem relinquã, aut ipſa me. Semper una eſſe nõ poſſumus. Cum morbo mihi res eſt, aut uincetur, aut uincet.

loquuntur Malè de te opinantur homines, Sed mali. Mouerer, ſi de me Marcus Cato, ſi Lælius ſapiens, ſi alter Cato, ſi duo Scipiones iſta loquerẽtur. Nunc malis diſplicere laudari eſt. Non poteſt ullam autoritatẽ habere ſentẽtia, ubi qui dãnandus eſt, damnat. Male de te loquuntur. Mouerer, ſi iudicio hoc facerent: nunc morbo faciũt, Non de me loquuntur, ſed de ſe. Male de te loquuntur. Bene neſciunt loqui: faciunt, non quod mereor, ſed quod ſolent. Quibuſdam enim canibus ſic innatum eſt, ut non pro feritate, ſed pro conſuetudine latrent.

Exulabis, Erras, cũ omnia fecerim, patriã meã tranſire non
* proijci poſſum. Omnium una eſt. Extra hanc nemo * proficiſci poteſt. Exulabis, Nõ patria mihi interdicitur, ſed locus. In quãcunq; terrã uenio, in meã uenio. Nulla terra exiliũ eſt, ſed altera patria eſt. Nõ eris in patria. Patria eſt, ubicũq; benè eſt. Illud autẽ per quod bene eſt, in homine, nõ in loco eſt. In ipſius, inquam, poteſtate eſt, quid ſit illud fortunij. Si enim ſapiens eſt, peregrinatur. Si ſtultus, exulat. Exulabis. Hoc dicis, alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus eſt, feramus: leuis eſt patientia. Si grauis eſt, feramus: non leuis eſt gloria. Dolor clamorẽ exprimit, dũ ſecreta non exprimat. Non poteſt homo par dolori eſſe, nec rationi dolor. Dura res eſt dolor. imò tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura ſumus. Naturam infamare nolite, illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille ſequitur fugientes?

Paupertas mihi grauis eſt. Imò tu grauior paupertati. Non in paupertate uitiũ eſt, ſed in paupere. Illa expedita eſt, hilaris, tuta.

tuta. Pauper *ſum*. *Neſcis te opinione, non re laborare*. Pauper *es, quia uideris*. Pauper *ſum*. Nihil *deeſt auibus*. *Pecora in diẽ uiuunt, feris ad alimenta ſolitudo ſua ſufficit*. Accepit *ille grandem pecuniam*: Ergo *& ſuperbiam*.

Non *ſum potens*. *Gaude, impotens non eris*. *Iniuriam accipere potero*. *Gaude, facere non poteris*. *Magnam pecuniam habet*, Hominem *illum iudicas? arca eſt*. *Quis ærario, quis plenis loculis inuidet?* Et *iſte quẽ dominum pecuniæ æſtimas pecuniæ loculus eſt*. Multum *habet*. *Vtrum auarus, an prodigus eſt? Si auarus, non habet: ſi prodigus, non habebit*. *Iſte quem beatum credis, ſæpe dolet, ſæpe ſuſpirat*. *Multi illum comitantur*. *Mel muſcæ ſequuntur, cadauera lupi, frumenta formicæ*. *Prædam ſequitur iſta turba: non hominem*.

Pecuniam *perdidi: fortaſſe te illa perdidiſſet*. Pecuniã *perdidi: ſed habuiſti*. Pecuniam *perdidi: ſed habebis inde periculi minus*. Pecuniã *perdidi*: *O te felicẽ, ſi cum illa auaritiã perdidiſti*. Sed *ſi manet illa apud te, es tamen utcunq; felicior, quòd tanto malo materia ſubducta eſt*. Perdidi *pecuniã*: *& illa quidem quàm multos*. *Eris nunc in uia expeditior, domi tutior. Non habebis, ſed non timebis hæredẽ*. *Exonerauit te fortuna ſi intelligis, & tutiore loco poſuit*. *Damnũ putas, remediũ eſt*. *Defles, gemis, miſerum te clamitas quod opibus excuſſus es*. *Tuo uitio iſta tibi iactura tam triſtis eſt: non tam moleſtè ferres, ſi tanquam perditurus habuiſſes*. Perdidi *pecuniam: nempe quam ut tu haberes, alius ante perdiderat*.

Oculos *perdidi*. Habet *et nox ſuas uoluptates*. Oculos *perdidi*. *Quam multis cupiditatibus uia inciſa eſt, quãmultis rebus carebis, quas ne uideres, uel eruendi erant*. *Non intelligis partem innocentiæ eſſe cæcitatem*. *Huic oculi adulteriũ monſtrãt, huic inceſtũ, huic domũ quã cõcupiſcat, huic urbẽ, & mala omnia*. Certe *iritamenta ſunt uitiorum, duceſq; ſcelerum*.

Amiſi liberos. Stultus es, qui defleas caſus mortaliũ. Quid iſtud aut nouum, aut mirum eſt? Quàm rara eſt ſine iſto caſu domus. Quid ſi infelicẽ uoces arborem, quòd ſtante ipſa, cadũt poma? Et hic tuus fructus eſt. Nemo extra ictũ uulneris poſitus eſt. Ducũtur ex plebeia domo immatura funera, ducũtur et ex regia. Non eſt idem ordo fati, qui & ætatis. Non quomodo quiſq; uenit, emittitur. Quid tamen eſt quo indigneris? Quid contra expectationẽ tuã euenit? Periere perituri. Sed ego illos ſuperſtites optabam. Verùm hoc nemo tibi promiſerat. Perierunt liberi mei. Habebãt illi cuius eſſent magis quàm tui, apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandauerat, recepit illos, non abſtulit. Naufragium feci. Cogita non quid perdideris, ſed quod euaſeris. Nudus exij. Sed exiſti. Omnia perdidi. Sed perire potuiſti unà cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accuſatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena eſt inſidijs uia. Noli conqueri quod incideris, uerùm gaude quod euaſeris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduerſus feras munimẽta conquiris, quomodo aduerſus ſerpẽtes, ſic aduerſus inimicos auxilia circũſpice, quibus illos aut arceas, aut compeſcas, aut quod optimũ eſt, places. Inimicos habeo. Illud eſt peius, quòd amicos non habes.

Amicum perdidi. Iam enim te habuiſſe certum eſt? Amicũ perdidi. Alium quære, & ibi eum quæras, ubi inuenire poſſis. Quære inter liberales artes, inter honeſta & recta officia, quære in laboribus. Ad mẽſam iſta res nõ quæritur, quære aliquẽ frugi. Perdidi amicũ. Fortẽ animũ habe ſi unũ, erubeſce ſi unicum: quid tu in tanta tempeſtate ad unam ancoram ſtabas?

Vxorem bonam amiſi. Verum inueneras bonã an feceras? Si inueneras, habere adhuc te poſſe ex hoc intelligas licet, quod habuiſti. Si feceras, bene ſpera. Res perijt, ſaluus eſt artifex. Amiſi uxorem bonã. Quid in illa probabas? Pudicitiã? Quam-

multæ

*multæ diu cuſtoditam perdidere. Decus? Quàmmultæ inter probra matronalis ordinis eſſe cœperunt, inter exempla *nominatarum. Delectabat te fides eius? Quammultas ex optimis coniugibus peßimas uidemus, ex diligentißimis ſolutißimas. Omniũ quidem imperitorũ animus, maximè tamen muliebris in lubrico eſt. Si bonã uxorem * habuiſti, non potes affirmare in illo eam permanſurã fuiſſe propoſito. Nihil tam mobile quã fœminarum uoluntas, nihil tam uagũ. Nouimus ueterum matrimoniorũ repudia, & fœdiores diuortio, male cohærentium rixas. Quammultæ quos in adoleſcẽtia amauerunt in cõmuni reliquere ſenectute, quoties anile diuortiũ riſimus, quàm multarum notus amor odio notiore mutatus eſt. Sed hæc & fuit bona & fuiſſet, ſi uixiſſet. Mors effecit, ut affirmare ſine periculo poßis, Bonã uxorẽ amiſi. Inuenies ſi nihil quæris, niſi bonã, tu modò ne imagines, proauosq́; reſpexeris, nec patrimonium cui iam ipſa nobilitas primo loco ceßit. Iſta diu cũ forma non repugnabunt. Facilius reges animũ, nulla uanitate tumentem. Non multum abeſt à contemptu uiri, quæ ſe nimis ſuſpicit. Duc bene inſtitutam, nec maternis inquinatã uitijs. Non cuius auriculis utrinq; bina patrimonia depẽdent. Non quã margaritæ ſuffocent, cui minus ſit in dote quàm in ueſte, quàm in patente ſella circũlatam per urbem populus ab omni parte æquè ut maritus inſpexerit, cuius ſarcinis domus non ſit anguſta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quam nondum corruperũt publici. Vxorem bonam amiſi. Non erubeſcis flere, & intolerabilem uocare iacturam. Hoc unum deeſt utrum illam lugeas an non. Cum maritum te cogitaueris, cogita & uirum. Amiſi uxorem bonam. Soror bona non poteſt recuperari, nec mater. Vxor aduentitium bonum eſt, Non eſt inter illa quæ ſemel unicuique contingunt. Multos tibi numerare poſſum, quibus bonam uxorem lugentibus ſucceßit melior.*

*notatarum.

*amiſiſti.

Mors,exiliū,luctus,dolor,nō ſunt ſupplicia,ſed tributa uiuendi. Neminem illæſum fata tranſmittunt. Felix eſt,non qui alijs uidetur eſſe,ſed qui ſibi. Vide autem quàm domi ſit iſta felicitas rara * Vicina eſt miſeriæ,habet enim aliquid,trahitq; ex ea.

*Vicina etc. Hæc in exēplaribus emēdatioribus nō habētur.

De remedijs fortuitorum finis.

LVCII ANNAEI SENECAE DE IRA, AD NOVATVM LIBER PRIMVS.

EXEGISTI à me Nouate, ut ſcriberem quemadmodum poſſet ira leniri. nec immerito mihi uidere hunc præcipue affectum pertimuiſſe, maxime ex omnibus tetrū ac rabidū. Cæteris enim aliquid quieti, placidiq; ineſt, hic totus concitatus & in impetu eſt, doloris armorū, ſanguinis,ſuppliciorū,minime humana fruens cupiditate, dum alteri noceat,ſui negligēs,in ipſa irruens tela,et ultionis *ſecū multa tractare auidus. Quidā itaq; è ſapientibus uiris iram dixerunt breuē inſaniā:æque enim impotēs ſui eſt,decoris oblita, neceſſitudinū immemor,in quod cœpit pertinax & intenta, rationi cōſilijsq; præcluſa,uanis agitata cauſis, *ad cōſpectū æqui ueriq; inhabilis, ruinis ſimilima, quæ ſuper id quod oppreſſere frangūtur. Vt autē ſcias inſanos eſſe,quos ira poſſedit,ipſum illorū habitū intuere. Nā ut furentiū certa indicia ſunt, audax & minax uultus,triſtis frons,torua facies,citatus gradus,inquietæ manus,color uerſus,crebra & uehementius acta ſuſpiria:ita iraſcētiū eadē ſigna ſunt.* Flagrāt,& micāt oculi,multus ore toto rubor , exæſtuante ab imis præcordijs ſanguine, labia

*ſecū mulctam retractare auidus.

*ad diſpectū

*Flagrant, emicant oc.

labia quatiuntur, dentes cõprimuntur, horrent ac ſubrigũtur capilli, ſpiritus coactus ac ſtridẽs, articulorũ ſeipſos torquẽtiũ ſonus, gemitus mugituſq́; & parũ explanatis uocibus ſermo præruptus, & cõploſæ ſæpius manus, & pulſata humus pedibus, & totũ concitũ corpus, magnaſq́; iræ minas agens, fœda uiſu et horrẽda facies, deprauantiũ ſe, atq; intumeſcentiũ. Neſcias: utrũ magis deteſtabile uitiũ ſit, an deforme. Cætera licet abſcondere, & in abdito alere, Ira ſe profert, & in faciẽ exit, quantoq; maior eſt, hoc efferueſcit manifeſtius. Non uides, ut omniũ animaliũ, ſimul ad nocendũ inſurrexerũt, præcurrant notæ, ac tota corpora ſolitũ quietũq; egrediantur habitũ & feritatẽ ſuã exaſperent? Spumãt apris ora, dentes acuũtur attritu, taurorũ cornua iactantur in uacuũ, & harena pulſu pedũ ſpargitur, leones fremũt, inflantur iritatis colla ſerpẽtibus, rabidarũ canum triſtis aſpectus eſt. Nullũ eſt animal tam horrendum, tamq; pernicioſum natura, ut non appareat in illo, ſi ira inuaſit, nouæ feritatis acceſsio. Nec ignoro cæteros quoq; affectus uix occultari, libidinẽ, metumq́; & audaciam, dare ſui ſigna, & poſſe prænoſci. Neque enim ulla uehementior intra cogitatio eſt, quæ nihil moueat in uultu. Quid ergo intereſt? Quod alij affectus apparent, hic eminet.

CAP. II. *Iam uerò ſi effectus eius damnaq; intueri uelis, nulla peſtis humano generi pluris ſtetit. Videbis cædes ac uenena, & reorũ mutuas ſordes, & urbiũ clades, & totarũ exitia gentiũ, & principum ſub ciuili haſta capita uenalia, & ſubiectas tectis faces, nec intra mœnia coërcitos ignes, ſed ingẽtia ſpatia regionũ hoſtili flãma relucẽtia. Aſpice nobiliſsimarũ ciuitatũ fundamẽta uix notabilia, has ira deiecit. Aſpice ſolitudines per multa milia ſine habitatione deſertas, has ira exhauſit. Aſpice tot memoriæ proditos duces, mali exẽpla fati. Aliũ ira in cubili ſuo cõfodit: aliũ inter ſacra mẽſæ* ira pcuſsit,* *iura

alium inter leges celebriſq; ſpectaculum fori lancinauit: alium filij parricidio dare ſanguinē iuſſit: aliū ſeruili manu, regalem aperire iugulum: aliū in cruces mēbra diffindere. Adhuc ſingulorum ſupplicia narro, Quin tibi ſi libuerit, relictis in quos ira uiritim exarſit, aſpice cæſas gladio conciones, & plebem immiſſo milite contrucidatam, & in perniciē promiſcuam, totos populos capitis damna paſſos, tāquam aut dijs curam noſtram deſerentibus, aut autoritatē ſuam contemnentibus. Quid de gladiatoribus? Quare populus iraſcitur, & tam iniquè, ut iniuriā putet, quòd non libenter pereunt, contēni ſe iudicat, & uultu, geſtu, ardore, deſpectatore ī aduerſariū uertitur? Quod quidem tamē non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorū, qui ſi ceciderunt, terrā uerberari uolunt, & ſæpe nec ſciunt quidē cui iraſcantur, ſed tantū iraſcuntur ſine cauſa & ſine iniuria, non tamē ſine aliqua iniuriæ ſpecie nec ſine aliqua pœnæ cupiditate. Deludūtur itaq; imitatione plagarū, & ſimulatis deprecātium lachrymis placātur, & falſa ultione falſus dolor tollitur.

CAP. III. *Iraſcimur, inquit, ſæpe nō illis qui læſerunt, ſed his qui læſuri ſunt. Vt ſcias iram non tantū ex iniuria naſci. Verum eſt iraſci nos læſuris. Sed ipſa cogitatione nos lædunt, et iniuriā qui facturus eſt, iam facit. Vt ſcias inquit, nō eſſe iram pœnæ cupiditatē, infirmiſſimi, ſæpe potentiſſimis iraſcūtur, nec pœnā concupiſcūt, quam non ſperant. Primū diximus, irā cupiditatē eſſe pœnæ exigendæ, non facultatē. Concupiſcunt autem hoīes, & quæ non poſſunt. Deinde nemo tam humilis eſt, qui pœnā uel ſummi hominis ſperare nō poſſit. Ad nocendū potētes ſumus. Ariſtotelis finitio nō multum à noſtra abeſt, ait enim, Iram eſſe cupiditatē doloris reponendi. Quid inter noſtrā & hanc finitionē interſit exequi longū eſt: cōtra utramq; dicitur, feras iraſci, nec iniuria iritatas, nec pœnæ doloriſ ue alieni cauſa. Nam etiā ſi hoc efficiunt, nō hoc petūt. Sed dicendum eſt fe-*

ras

tas ira carere, & omnia præter hominē. Nam cum ſit inimica rationi, nuſquam tamen naſcitur, niſi ubi rationi locus eſt. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incurſum. Iram quidem non magis quàm luxuriam. Et in quaſdam uoluptates intemperantiores homine ſunt. Non eſt quod credas illi qui dicit,

Non aper iraſci meminit, non fidere curſu
Cerua, nec armentis incurrere fortibus urſi.

*Iraſci dicit, incitari, impingi. Iraſci quidē non magis ſciunt, quā ignoſcere. Muta animalia humanis affectibus carēt, habent aūt ſimiles illis quoſdā impulſus. Alioq; ſi amor in illis eſſet, et odiū eſſet: ſi amicitia, & ſimultas: ſi diſſenſio, & cōcordia: quorum aliqua in illis quoq; extāt ueſtigia, cæterū humanorū pectorū propria bona malaq; ſūt. Nulli niſi homini cōceſſa prudētia eſt, prouidētia, diligētia, *cognitio, nec tātū uirtutib. humanis aīalia, ſed etiā uitijs prohibita ſunt. Tota illorū ut extra, ita intra forma humanæ diſſimilis eſt. Regiū enim illud & principale aliter dicunt: ut uox eſt quidē, ſed non explanabilis, et perturbata, & inefficax: ut lingua, ſed deuincta, nec in motus uarios ſoluta: ita ipſum principale, parum ſubtile, parum exactum.* *cogitatio,

CAP. IIII. *Capit eorū uiſus ſpecies rerū, quibus ad impetus euocetur, ſed turbidas & cōfuſas. Ex eo procurſus illarū tumultusq; uehemētes ſunt, metus autē ſolicitudinesq;, et triſtitia, & ira non ſunt, ſed his quædā ſimilia. Ideò cito cadunt & mutantur in contrariū, & cū acerrimè ſæuierūt, expauerūtq; paſcuntur, et ex fremitu diſcurſuq; ueſano ſtatim quies ſoporq; ſequitur. Quid eſſet ira, ſatis explicatū eſt: quo diſtet ab iracūdia apparet: quo ebrius ab ebrioſo, & timens à timido. Iratus poteſt nō eſſe iracundus: Iracundus nō poteſt aliquando iratus non eſſe. Cætera quæ pluribus apud Græcos nōibus in ſpecies iram diſtinguumt, quia apud nos uocabula ſua nō habent, præteribo; etiā ſi amarū nos, acerbūq; dicimus, nec minus ſtoma-*

choſum, rabioſum, clamoſum, difficile, aſperũ, quæ oĩa irarum differentiæ ſunt. Inter has moroſum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædã enim ſunt iræ, quæ intra clamorẽ concidant, quædam nõ minus pertinaces, quàm frequentes: quædam ſine motu, uerbis parciores, quædam in uerborum male dictorumq; amaritudinem effuſæ: quædam ultra querelas & auerſationes non exeunt, quædam altæ grauesq; ſunt, & introrſus uerſæ. Mille aliæ ſpecies ſunt mali multiplicis. Quid eſſet ira, quæſitum eſt. An in ullum aliud animal, quàm in hominẽ caderet, quo ab iracundia diſtaret, & quæ eius ſpecies eſſent.

CAP. V. Nunc quæramus, an ira ſecundũ naturã ſit, & an utilis, atq; ex aliqua parte retinẽda. An ſecundũ naturã ſit, manifeſtũ erit, ſi hoĩem inſpexerimus, quo quid eſt mitius, dum in recto animi habitu eſt? quid autẽ ira crudelius eſt? Homine quid amantius? quid ira infeſtius? Homo in adiutoriũ mutuum generatus eſt, ira in exitium. Ille congregari uult, illa *diſcedere, hic prodeſſe, illa nocere: hic etiam ignotis ſuccurrere, illa etiã chariſſimos petere. Hic aliorũ incõmodis uel impendere ſe paratus eſt: ira in periculum, dummodo ſecum deducat alium parata deſcendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui optimo eius operi et *cõmendatiſſimo, hoc ferum ac pernicioſum uitium aſſignat? Ira, ut diximus, auida pœnæ eſt, cuius cupidinem ineſſe pacatiſſimo hoĩs pectori minime ſecundum eius naturam eſt. Beneficijs enim humana uita conſtat & concordia, nec terrore, ſed mutuo amore in *fructũ auxiliũq; cõmune conſtringitur? Quid ergo? non aliquando caſtigatio neceſſaria eſt? Quid ni, ſed hæc ſyncera cũ ratione. Non enim nocet, ſed medetur ſpecie nocendi. Quemadmodũ quædam haſtilia detorta, ut corrigamus, adurimus, & adactis cuneis non ut frangamus, ſed ut explicemus, elidimus: ſic ingenia uitio praua, dolore corporis animiq; corrigimus. Nẽpe medicus primo in

*diſpergere,
*emendatiſſimo,
*fœdus

*in leuibus uitijs tentat, nõ multũ ex quotidiana cõſuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinẽ ponere, ac ualetudinẽ tantum mutata uitæ diſpoſitione firmare: proximum eſt, ut modus proficiat: ſi modus et ordo nõ proficit, ſubducit aliqua & circumcidit: ſi ne adhuc quidẽ reſpondet, interdicit cibis, & abſtinentia corpus exonerat. Si fruſtra molliora ceſſerunt, ferit uenã, mẽbriſq́;, ſi adhærentia nocent, et morbũ diffundunt, manus affert, nec *ulla dura uidetur curatio, cuius eſt ſalutaris effectus: Ita legũ præſidem, ciuitatiſq́; rectorẽ decet, quàmdiu poteſt, uerbis & his mollibus ingenia curare, ut facienda ſuadeat, cupiditatẽq́; honeſti et æqui conciliet animis, faciatq́; uitiorum odium, pretium uirtutis: tranſeat deinde ad *triſtiorẽ orationem, qua moneat adhuc & exprobret, nouiſſime ad pœnas, et has adhuc leues: & reuocabiles decurrat.* *illi *ſtrictiorem

CAP. VI. *Vltima ſupplicia ſceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, niſi *quenquam perire, etiam pereuntis interſit. Hoc uno medẽtibus erit diſsimilis, quod illi quibus uitã non potuerunt largiri, facilem exitũ præſtant: hic dãnato cũ dedecore et traductione uitã exigit: non, quia delectetur ullius pœna (Procul eſt enim à ſapiente tam inhumana feritas) ſed ut documentum oĩm ſit, & qui alicui noluerunt prodeſſe, morte certe eorum reſpublica utatur. Non eſt ergo natura hoĩs pœnæ appetens, Ideò nec ira quidẽ ſecundũ naturã hominis, quæ pœnæ appetens eſt. Et Platonis argumentũ adferam: quid enim prohibet alienis uti, ex parte qua noſtra ſunt? Vir bonus, inquit, non lædit, pœna lædit: bono ergo pœna nõ cõuenit: ob hoc nec ira, quia pœna iræ cõuenit. Si uir bonus pœna non gaudet, non gaudebit, nec in eo quidẽ affectu, cui pœna uoluptati eſt, ergo non eſt naturalis ira. Quid? quamuis nõ ſit naturalis ira aſſumenda eſt, quia utilis ſæpe fuit? Extollit animos & incitat, nec quicquã ſine illa magnificum in bello fortitudo gerit, niſi hinc* *quem

flāma ſubdita eſt, & hinc ſtimulus peragitauit, miſitq́; in pericula audaces.

CAP. VII. *Optimū itaq; quidā putant temperare iram, non tollere, eoq́; detracto quod exundat, ad ſalutarem modum cogere. Id uerò retinere, ſine quo languebit actio, & uis, ac uigor, animi reſoluetur. Primū facilius eſt excludere pernicioſa quàm regere, & nō admittere, quàm admiſſa moderari. Nam cū ſe in poſſeßione poſuerunt, potentiora rectore ſunt, nec recidi ſe minui'ue patiuntur. Deinde ratio ipſa, cui freni traduntur, tamdiu potens eſt, quamdiu diducta eſt ab affectibus. Si miſcuit ſe illis et inquinauit, non poteſt continere, quos ſubmouere potuiſſet. Cōmota enim ſemel et cōcuſſa mens, ei ſeruit, quo impellitur. Quarundā rerum initia in noſtra poteſtate ſunt, ulteriora nos ſua ui rapiunt, nec regreſſum relinquunt. Vt in præceps datis corporibus nullum ſui arbitriū eſt, nec reſiſtere morari'ue deiecta potuerūt, ſed conſiliū omne et pœnitentiā irreuocabilis præcipitatio abſcidit, et nō licet eò nō peruenire, quò nō ire licuiſſet: ita animus ſi in iram, amorē, alioſq́; ſe proiecit affectus, nō permittitur reprimere impetū, rapiat illū oportet, & ad imum agat ſuū pondus, etiam uitiorū natura procliuis.*

CAP. VIII. *Optimum eſt primū irritamentū iræ protinus *ſpernere, ipſiſq́; repugnare *ſenſibus, et dare operā ne incidamus in iram: nā ſi cœperit ferre tranſuerſos, difficilis ad ſalutē recurſus eſt. Quoniā nihil rationis eſt, ubi ſemel affectus eſt inductus, iuſq́; illi aliquod uoluntate noſtra datū eſt. Faciet de cætero quātum uolet, non quantū permiſeris. In confinibus hoſtis arcendus eſt. Nam cū intrauit, & portis ſe intulit, modum à captiuis nō accipit. Neq; enim ſepoſitus eſt animus, & extrinſecus ſpeculatur affectus, ut illos non patiatur ultra quā oportet procedere, ſed etiā affectū ipſū imitatur. Ideoq́; nō poteſt utilē illā uim et ſalutarē *perditā iā infirmatāq́; reuocare.*

**aſpernari, *ſeminibus, *proditam*

Non

Non enim,ut dixi,ſe paratas iſta ſedes ſuas diductasq́; habent, affectus & ratio,in melius peiusq́; mutatio animi eſt. Quomodo ergo ratio occupata & oppreſſa uitijs reſurget, quæ iræ ceſſit? Aut quemadmodum à confuſione ſe liberabit, in quam peiorũ mixtura præualuit? Sed quidã,inquit,in ira ſe continẽt. Vtrum ergo ita,nihil ut faciãt eorũ quæ ira dictat,an aliquid? Si nihil faciunt, apparet nõ eſſe ad actiones rerũ neceſſariarũ iram,quam uos quaſi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Deniq; interrogo,ualẽtior eſt quã ratio,an infirmior? Si ualẽtior,quomodo illi modũ ratio poterit imponere,cũ parere niſi imbecilliora non ſoleãt? Si infirmior eſt, ſine hac per ſe ad rerũ effectus ſufficit ratio,nec deſiderat imbecillioris auxiliũ.

CAP. IX. *At irati quidam conſtant ſibi & ſe continent. Quomodo? cum iam ira euaneſcit, & ſua ſponte decedit,non cũ in ipſo feruore eſt,tunc enim potentior eſt. Quid ergo? non aliquando in ira quoq; & demittunt incolumes intactosq́; quos oderunt,& à nocendo abſtinent? faciũt. Quomodo? cũ affectus repercuſſit affectum,aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit,nõ rationis tunc beneficio quieuit, ſed affectuum infida & mala pace. Deniq; nihil habet utile, nec acuit animũ ad res bellicas. Nunquã enim uirtus uitio adiuuãda eſt,ſe cõtenta. Quoties impetu opus eſt,non iraſcitur,ſed exurgit, & in quantum putauit opus eſſe concitatur remittiturq́;:non aliter quàm quæ tormentis exprimuntur tela,in poteſtate mittẽtis ſunt,in quãtum torqueantur. Ira, inquit Ariſtoteles, neceſſaria eſt, nec quicquam ſine illa expugnari poteſt, niſi illa impleat animum, & ſpiritum accendat. Vtendum autem illa eſt,non ut duce,ſed de milite,quod eſt falſum. Nã ſi exaudit rationẽ, & ſequitur, quà ducitur,iam non eſt ira, cuius propriũ eſt contumacia. Si uerò repugnat,& non ubi iuſſa eſt quieſcit, ſed libidine ferociaq́; prouehitur,tã inutilis animi miniſter eſt,quàm miles,qui*

ſignum

ſignum receptui datũ neglıgit. Itaq; ſi modũ adhiberi ſibi patitur, alio nomine appellãda eſt. Deſinit ira eſſe, quã effrenatam indomitamq́; intelligo. Si non patitur pernitioſa eſt nec inter auxilia numerãda, Ira aut ira nõ eſt, aut inutilis eſt. Nã ſi quis pœnã exigit, non ipſius pœnæ auidus, ſed quia oportet, non eſt annumerandus iratis. Hic erit utilis miles, qui ſcit parere cõſilio. Affectus quidem tam mali miniſtri, quàm duces ſunt. Ideò nunquã aſſumet ratio in adiutorium improuidos & uiolentos impetus, apud quos nihil ipſa autoritatis habeat, quos nunquã comprimere poßit, niſi pares illis ſimilesq́; oppoſuerit, ut iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem.

CAP. X. Abſit hoc à uirtute malum, ut unquã ratio ad uitia cõfugiat. Non poteſt hic animus fidele otiũ capere, quatiatur neceſſe eſt, fluctueturq́; qui malis ſuis tutus eſt, qui fortis eſſe niſi iraſcitur nõ poteſt, induſtrius niſi cupit, quietus niſi timet, in tyrannide illi uiuendum eſt, in alicuius affectus uenienti ſeruitutẽ. Non pudet uirtutes in clientelam uitiorũ demittere? deinde deſinit quicquã ratio poſſe, ſi nihil poteſt ſine affectu, & incipit par illi ſimilisq́; eſſe. Quid enim intereſt, ſi æquè affectus incõſulta res eſt ſine ratione, quàm ratio ſine affectu ineſficax? Par utrunq; eſt, ubi eſſe alterum ſine altero non poteſt. Quis autẽ ſuſtineat affectũ exæquari rationi? Ira, inquit, utilis affectus eſt, ſi modicus eſt. Imò ſi natura utilis eſt. Sed ſi patiẽs imperij rationisq́; eſt, hoc duntaxat moderatione conſequatur, ut quo minor fuerit, minus noceat.

CAP. XI. Ergo modicus affectus nihil aliud quàm malum modicũ eſt. Sed aduerſus hoſtes, inquit, neceſſaria eſt ira. Nuſquã minus, ubi nõ effuſos eſſe oportet impetus, ſed tẽperatos & obedientes. Quid enim eſt aliud quod Barbaros tanto robuſtiores, tanto patientiores laborũ cõminuat, niſi ira infeſtiſſima ſibi? Gladiatores quoq; ars tuetur, ira denudat. Deinde

quid

*quid opus eſt ira, cũ idẽ perficiat ratio? An tu putas uenatorẽ iraſci feris? an qui ueniẽtes excipit, & effugiẽtes perſequitur? Omnia illa ſine ira facit ratio. Quid Cimbrorũ * Theutonicorũq; tot milia ſuperfuſa alpibus ita ſuſtulit, ut tantæ cladis notitiã ad ſuos nõ nuntius, ſed fama pertulerit, niſi quod erat illis ira pro uirtute, quæ ut aliquãdo * perculit ſtrauitq; omnia, ita ſæpius ſibi exitio eſt. Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorũ cupidius? quibus innaſcũtur innutriunturq;, quorũ una illis cura eſt, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnẽ patientiã, ut quibus magna ex parte non tegumenta corporũ prouiſa ſunt, nõ * ſuffragia aduerſus perpetem cœli rigorẽ. Hos tamen Hiſpani Galliq;, & Aſiæ Syriæq; molles bello uiri, antequã legio uiſatur cædunt, ob nullã rẽ aliã opportunos, quàm ob iracundiã. Agedum illis corporibus illis animis delitias, luxum, opes ignorãtibus, da rationẽ, da diſciplinam, ut nihil amplius dicã, neceſſe erit nobis certè mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperij uires recreauit, quàm quod cunctari & trahere & morari ſciuit, quæ omnes irati neſciunt? Perierat imperiũ, quod tunc in extremo ſtabat, Si Fabius tantũ auſus eſſet, quantũ ira ſuadebat. Habuit in cõſilio fortunã publicam, & extimatis uiribus, ex quibus iã perire nihil ſine uniuerſo poterat, dolorẽ ultionemq; ſepoſuit, in unã utilitatem, & occaſioni intentus, iram ante uicit, quàm Hãnibalẽ. Quid Scipio? nónne relicto Hãnibale, Punico exercitu, omnibusq; quibus iraſcendũ erat, bellum in Africam tranſtulit, tam lentus, ut opinionẽ luxuriæ ſegnitiæq; malignis daret? Quid alter Scipio non circa Numantiã multũ diuq; ſedit, & hunc ſuũ publicumq; dolorẽ æquo animo tulit, diutius Numantiam quàm Carthaginẽ uinci? Quam dum circunuallat & includit hoſtem, eò compulit, ut ferro ipſi ſuo caderent.*

* Theutonumq;

* propulit ſtrauitq; obuia.

* ſuffugia

CAP. XII. *Non eſt itaq; utilis, nec in prælijs quidẽ, aut*

in

in bellis ira. In temeritatẽ enim prona eſt, & pericula dum inferre uult, non præcauet. Illa certiſsima eſt uirtus, quæ ſe diu multũq; circũſpexit & * rexit, & ex lento ac deſtinato prouexit. Quid ergo? uir bonus nõ iraſcitur (inquit) ſi cædi patrẽ ſuũ uiderit, ſi rapi matrẽ? Nõ iraſcetur, ſed uindicabit, ſed tuebitur. Quid autẽ times, ne parũ illi magnus ſtimulus etiã ſine ira pietas ſit? Aut dic eodẽ modo, Quid ergo cùm uiderit ſecari patrẽ ſuũ, filiumúe, uir bonus nõ flebit, nec liquetur animo? quæ accidere fœminis uidemus, quoties illas leui, periculi ſuſpicio perculit? Officia ſua uir bonus exequitur incõfuſus, intrepidus, & ſic bono uiro digna faciet, ut nihil faciat uiro indignũ. Pater cædetur, defendã: cæſus eſt, exequar quia oportet, non quia dolet. Cũ hoc dicis Theophraſte, quæris inuidiã præceptis fortioribus, et relicto iudice, ad coronam uenis, quia unuſquiſq; in eiuſmodi ſuorũ caſu iraſcitur. Putas iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Ferè enim iuſtũ quiſq; affectũ iudicat, quẽ agnoſcit. Iraſcuntur boni uiri pro ſuorũ iniurijs, ſed idem faciũt, ſi calida nõ bene præbeatur, ſi uitrũ fractũ eſt, ſi calceus luto * ſparſus eſt? Nõ pietas illã iram, ſed infirmitas mouet, ſicut pueri, qui tã parẽtibus amiſsis flebũt, quàm nucibus. Iraſci pro ſuis nõ eſt pij animi, ſed infirmi. Illud pulchrũ dignumq;, parẽtibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defenſorẽ, ipſo officio ducente, uolentẽ, iudicantẽ, prouidentẽ, nõ impulſum & rapidũ. Nullus enim affectus uindicandi cupidior eſt, quàm ira, & ob id ipſum ad uindicãdũ inhabilis, prærabida & amẽs: ut omnis ferè cupiditas ipſa ſibi in id, in quod properat, opponitur. Itaq; nec in pace, nec in bello unquã bona fuit. Pacẽ enim ſimilẽ belli efficit, in armis uerò obliuiſcitur * mortẽ eſſe cõmunem, uenitq; in alienã poteſtatẽ, dum in ſua non eſt. Deinde non ideò uitia in uſum recipienda ſunt, quia aliquãdo aliquid boni effecerũt. Nã & febres quædã genera ualetudinis leuãt, nec ideò nõ ex toto

* texit.

* aſperſus

* Martem

illis caruiſſe melius eſt. Abominandũ remedij genus eſt, ſanitatẽ debere morbo: ſimili modo ira etiã ſi aliquando ut uenenũ, & præcipitatio, & naufragiũ, ex inopinato profuit, nõ ideò ſalutaris omnino iudicanda eſt: ſæpe enim ſaluti fuêre peſtifera. Deinde quæ habenda ſunt in bonis, quo maiora eo meliora & optabiliora ſunt. Si iuſtitia bonum eſt, nemo dicet meliorem futuram, ſiquid detractum ex ea fuerit: ſi fortitudo bonum eſt, nemo illam deſiderabit ex aliqua parte diminui.

CAP. XIII. *Ergo & ira quo maior, hoc melior. Quis enim ullius boni acceſsionẽ recuſauerit? Atqui augeri illã inutile eſt, ergo & eſſe. Non eſt bonũ, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ira eſt, quia pugnaciores facit. Iſto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces, multiq; meliores ad ferrum fuêre male ſobrij. Iſto modo dic & phreneſim, atq; inſaniã uiribus neceſſariam, quia ſæpe ualidiorẽ furor reddit. Quid? nõ aliquoties metus ex pauido fecit audacem? & mortis timor etiã inertiſsimos excitauit in præliũ? Sed ira, ebrietas, timor, aliaq; eiuſmodi fœda & caduca iritamenta ſunt, nec uirtutẽ inſtruunt, quæ nihil uitijs eget, ſed ſegnẽ aliquando animũ & ignauum paululũ alleuant. Nemo iraſcendo fit fortior, niſi qui fortis ſine ira nõ fuiſſet. Ira in adiutorium uirtutis non uenit, ſed in uicem. Quid? quod ſi bonum eſſet ira, perfectiſsimum quemq; ſequeretur. Atqui iracundiſsimi infantes, ſenesq; & ægri ſunt, & inualidum omne natura eſt querulum.*

CAP. XIIII. *Non poteſt, inquit Theophraſtus fieri, ut bonus uir nõ iraſcatur malis. Iſto modo quo melior quiſq;, hoc iracundior erit. Vide ne contra placidior, ſolutusq; affectibus, & cui nemo odio ſit, Peccantes uerò quid habet cur oderit, cũ error illos in huiuſmodi delicta cõpellat? Non eſt autẽ prudentis errantes odiſſe, alioquin ipſe ſibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonũ morem faciat, quàm multa ex his quæ egit,*

ueniam

ueniam deſiderēt. Iam iraſcetur etiā ſibi. Neq; enim æquus iudex aliam de ſua, aliam de aliena cauſam ſententiam fert, Nemo, inquā, inuenitur, qui ſe poßit abſoluere, & innocentē quiſque ſe dicit, reſpiciens teſtem, non conſcientiam. Quanto humanius mitem & paternum animum præſtare peccantibus. & illos nō perſequi, ſed reuocare. Errantes per agros ignorātia uiæ melius eſt ad rectum iter admouere, quàm expellere. Corrigendus eſt qui peccat, & admonitione, & ui, & molliter, & aſpere, melioréq; tam ſibi quàm alijs faciendus, non ſine caſtigatione, ſed ſine ira. Quis enim cui medetur, iraſcitur?

lenti, CAP. XV. At corrigi nequeunt, nihilq; in illis leue, aut ſpei bonæ capax eſt. Tollantur è cœtu mortaliū, facturi peiora quæ contingunt, & quo uno modo poſſunt, deſinant eſſe mali, ſed hoc ſine odio. Quid enim eſt cur oderim eum, cui tum maxime proſum, cum illum ſibi eripio? Nūquis membra ſua odit, tunc cum abſcindit? Non eſt illa ira, ſed miſera curatio Rabidos effligimus canes, trucē atq; immanſuetum bouē occidimus, & morbidis pecoribus, ne gregē polluāt, ferrum* demittimus, portentuoſos fœtus extrahimus. Non ira, ſed ratio eſt, à ſanis inutilia ſecernere. Nil minus quàm iraſci punientem decet, cum eo magis ad emendationem pœna proficiat ſi iudicio lata eſt. Inde eſt, quod Socrates ſeruo ait: Cæderem te, niſi iraſcerer. Admonitionē ſerui in tempus ſanius diſtulit, illo tēpore ſe admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cum Socrates non ſit auſus ſe iræ cōmittere? Ergo ad *coërtionem errantium, ſceleratorumq; irato caſtigatore non opus eſt. Nam cū ira delictū animi ſit, non oportet peccata corrigere, peccantem.

*apponimus,

*correctionem

CAP. XVI. Quid ergo? nō iraſcar latroni? Non. Quid ergo, nō iraſcar ueneſico? Nō. Neq; enim mihi iraſcor, cùm ſanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedij loco admoueo. Tu adhuc in prima parte uerſaris errorū, nec grauiter laberis, ſed

frequ

*frequenter. Obiurgatio te primũ ſecreta, deinde publica emen-
dare tentabit. Tu longius iam proceßiſti, quàm ut poßis uer-
bis ſanari. Ignominia *contineberis, cùm tibi fortius aliquid & *non conti-
quod ſentias inurendũ eſt. in exiliũ & loca ignota mitteris. In neberis,
te duriora remedia, iam * ſolida nequitia deſiderat, & uincula *ſolita, aliàs,
publica, & carcer adhibebitur. Tibi inſanabilis animus eſt, & inſolita
ſceleribus ſcelera cõtexens: et iam nõ cauſis, quæ nunquã ma-
lo defuturæ ſunt, impelleris, ſed ſatis tbii eſt magna ad peccan
dum cauſa, peccare. Perbibiſti nequitiã, & ita uiſceribus im-
miſcuiſti, ut niſi cũ ipſis exire nõ poßit. Olim miſer mori quæ-
ris, bene de te merebimur. Auferemus tibi iſtam qua uexaris,
inſaniã, & per tuã alienamq́; uoluptatẽ ſuppliciũ, id quod unũ
bonũ tibi ſupereſt, repræſentabimus mortem. Quare iraſcar,
cui cùm maximè proſum? Interim optimũ genus miſericordiæ
eſt, occidere. Si intraſſem ualetudinariũ exercitatus & ſciens,
ut domum diuitis, non idem imperaſſem omnibus, per diuerſa
ægrotantibus. Varia in tot animis uitia uideo, & ciuitati cu-
randæ adhibitus ſum, pro cuiuſq; morbo medicina quæratur.
Hunc ſanet uerecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc
egeſtas, hunc ferrum. Itaq; etſi peruerſa induenda magiſtra-
tui ueſtis, & conuocanda claßico concio eſt, procedam in tri-
bunal, non furens, nec infeſtus, ſed uultu leni & magis graui,
quàm rabida uoce illa ſolennia uerba concipiã, & lege & agi
iubebo: non iratus, ſed ſeuerus. Et cùm ceruicẽ noxio præcidi
imperabo, & cùm parricidã inſuã culleo, & cùm mittam in
ſuppliciũ militare, & cũ Tarpeiæ proditorẽ, hoſtem'ue publi-
cum imponã, ſine ira, eo uultu animoq́; ero, quo ſerpentes &
animalia uenenata percutio. Iracundia opus eſt ad puniendũ.
Quid? tibi uidetur lex iraſci his quos non nouit, non uidit, quos
non futuros ſperat? Illius itaq; ſumẽdus eſt animus, quæ nõ ira-
ſcitur ſed conſtituit. Nam ſi bono uiro ob mala facinora iraſci*

 conuenit,

*conuenit, & ob ſecundas res malorũ hominũ inuidere conueniet. Quid enim eſt indignius, quàm florere quoſdã, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla poteſt ſatis mala inueniri fortuna? Sed tam cõmoda illorũ ſine inuidia uidebit, quã ſcelera ſine ira. Bonus iudex dãnat improbanda, non odit. Quid ergo, non cũ eiuſmodi aliquid ſapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eritq; ſolito cõmotior? Fateor. Sentiet leuẽ quendam, tenuemq; motum. Nam (ut dixit Zenon) in ſapientis quoq; animo, etiã cũ uulnus ſanatũ eſt, cicatrix manet. Sentiet itaq; *ſuſpirationes quaſdã, & umbras affectuũ, ipſis quidem carebit. Ariſtoteles ait, affectus quoſdã, ſiquis illis bene utatur, pro armis eſſe. Quod uerũ foret, ſi uelut bellica inſtrumenta ſumi, deponiq; poſſent, induẽtis arbitrio. Hæc arma quæ Ariſtoteles uirtuti dat, ipſa per ſe pugnant, non expectant manũ. Habent & non habentur. Nil alijs inſtrumentis opus eſt. Satis nos inſtruxit ratione natura. Hæc dedit telũ, firmũ, perpetuũ, obſequens, nec anceps, nec quod in dominũ remitti poſſet. Non ad prouidendũ tantum, ſed ad res gerẽdas ſatis eſt per ſe ipſa ratio. Etenim quid eſt ſtultius, quàm *hoc ab iracundia petere præſidiũ, rem ſtabilem ab incerta fidelem ab infida, ſanam ab ægra? Quid, quod ad actiones quoq; in quibus ſolis opera iracundiæ uidetur neceſſaria, multo per ſe ratio fortior eſt? Nam cũ iudicauit aliquid faciendũ, in eo perſeuerat, Nihil enim melius inuẽtura eſt ſeipſa, quo mutetur. Ideo ſtat ſemel *conſtans. Iram ſæpe miſericordia retro egit. Habet enim *non ſolũ inſolidũ robur, ſed tantũ tumorẽ, uiolentiſq; principijs utitur: non aliter quàm qui à terra uenti ſurgunt, & fluminibus paludibusq; *excepti, ſine pertinacia uehementes ſunt. Incipit magno impetu, deinde deſinit ante tẽpus fatigata, & quæ nihil aliud quàm crudelitatẽ, ac noua genera pœnarum uerſauerat, cum animaduertendum eſt, ira iam fracta, leuiſq; eſt. Affectus cito cadit,*

**ſuſpitiones*

**hanc*

**conſtitutis.*

**non ſolidũ robur,*

**concepti,*

cadit, æqualis eſt ratio. Cæterũ etiam ubi perſeuerauerit ira, nonnunquã ſi plures ſunt, qui perire meruerunt, poſt duorum trium'ue ſanguinẽ occidere deſinit. Primi eius ictus acres ſunt, ſicut ſerpentiũ uenena à cubili repentiũ nocent, innoxij dẽtes ſunt, cũ illos frequens morſus exhauſit. Ergo nõ paria patiuntur, qui paria cõmiſerant: & ſæpe qui minus cõmiſit, plus patitur, quia recẽtiori iræ obiectus eſt, & *intantũ inæqualis eſt, *in totum modò ultra quẽ oportet, excurrit, modò citius debito reſiſtit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non uult, & patrocinio nõ relinquit locũ, & ea tenet quæ inuaſit, & eripi ſibi iudiciũ ſuum, etiã ſi prauũ eſt, non ſinit. Ratio utriq; parti locũ dat & tempus. Deinde aduocationẽ etiã ſibi petit, ut excutiendæ ueritati ſpatiũ habeat, Ira feſtinat. Ratio id iudicari uult, quod æquũ eſt: ira id æquum uideri uult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipſum, de quo agitur, ſpectat. Ira uanis & extra cauſam obuerſantibus commouetur. Vultus illã ſecurior, uox clarior, ſermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitioſior, fauor popularis exaſperat. Sæpe infeſta patrono reum damnat, etiã ſi ingeritur oculis ueritas, amat & tuetur errorem, coargui non uult, & in male cœptis, honeſtior illi pertinacia uidetur, quàm pœnitentia. Cn. Piſo fuit memoria noſtra, uir à multis uitijs integer, ſed prauus, & cui placebat pro cõſtantia rigor. Is cũ iratus duci iuſsiſſet eũ, qui ex cõmeatu ſine cõmilitone redierat, quaſi interfeciſſet, quẽ non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendũ nõ dedit: damnatus extra uallum deductus eſt, & iam ceruicẽ porrigebat, cũ ſubito apparuit ille commilito, qui occiſus uidebatur. Tunc Centurio ſupplicio præpoſitus, cõdere gladiũ ſpiculatorẽ iubet, dãnatũ ad Piſonẽ reducit, redditurus Piſoni innocentiã, Nam *militem *militi fortuna reddiderat. Ingenti concurſu deducũtur, cõplexi alter alterum cum magno gaudio caſtrorum cõmilitones. Conſcen-

dit tribunal furens Piſo, ac iubet duci utrunq;, & eum militẽ, qui non occidit, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? Quia unus innocens apparuerat, duo peribant. Piſo adiecit & tertium. Nam illũ centurionẽ, qui damnatũ reduxit, duci iußit. Conſtituti ſunt in eodẽ loco perituri tres, ob unius innocentiã.

fingendas O quàm ſolers eſt iracundia ad fugiendas cauſas furoris. Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es, te quia cauſa damnationis commilitoni fuiſti, te quia iuſſus occidere, imperatori non paruiſti. Excogitauit queẽadmodũ tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, nõ uult regi. Iraſcitur ueritati ipſi, ſi contra uoluntatem ſuam apparuerit: clamore & tumultu, & totius corporis iactatione, quos deſtinauit inſequitur, adiectis conuitijs, maledictisq;. Hoc non facit ratio, ſed ſi ita opus eſt, ſilẽs quietaq;, totas domos funditus tollit, & familias Reipub. peſtilentes cũ coniugibus ac liberis perdit, tecta ipſa diruit, & ſolo exæquat, & inimica libertati nomina extirpat. Hæc non frendens, nec caput quaſſans, nec quicquam indecorũ iudici faciens, cuius tum maxime placidus eſſe debet, in ſtatu uultus, cũ magna pronũtiat. Quid opus eſt, inquit Hieronymus, cum uelis cedere aliquem, prius tua labia mordere? Quid ſi ille uidiſſet deſilientem de tribunali proconſulem, & faſces lictori auferentem, & ſua ueſtimenta ſcindentem, quia tardius ſcindebantur aliena? Quid opus eſt menſam euertere? Quid pocula affligere? Quid ſe in columnas impingere? Quid capillos euellere? femur, pectusq; percutere? Quantam iram putas, quæ quia non tam cito in alium quàm uult, erumpit, in ſe reuertitur? Tenetur itaq; à proximis, & rogatur, ut ipſe ſibi placetur, quorum nil facit quiſquis uacuus ira, meritam cuiq; pœnam iniungit. Dimittit ſæpe eum, cuius peccatum deprehendit, ſi pœnitentia facti ſpem bonam pollicetur, ſi intelligit non ex alto uenire nequitiam, ſed ſummo

(quod

(quod aiunt) animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna ſcelera leuius, quàm minora compeſcet: ſi illa lapſu, non crudelitate cõmiſſa ſunt: his ineſt latens, & operta, & inueterata calliditas. Idem delictũ in duobus non eodem modo afficiet, ſi alter per negligentiam admiſit, alter curauit ut nocẽs eſſet. Hoc ſemper in omni animaduerſione ſeruabit, ut ſciat alteram adhiberi, ut emendet malos, alteram, ut tollat. In utroq; nõ præterita, ſed futura intuebitur. Nam, ut Plato dit, Nemo prudens punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur. Reuocari enim præterita non poſſunt, futura prohibentur: & quos nolet nequitiæ male cedentis exempla fieri, palàm recidet, non tantũ ut pereant ipſi, ſed ut alios pereundo deterreant. Hæc cuiq; expendenda, æſtimandaq; ſunt. Vides quàm debeat omni perturbatione liber accedere ad rem ſumma diligentia tractandã, poteſtatem uitæ neciſq;. Male irato ferrũ committitur. Ne illud quidẽ iudicandũ eſt, aliquid irã ad magnitudinẽ animi conferre. Non eſt enim illa magnitudo, tumor eſt: nec corporibus copia uitioſi humoris intenſis, morbus incrementũ eſt, ſed peſtilens abundantia. Omnes quos uæcors ira animus, ſupra cogitationes extollit humanas, altũ * quidem & ſublime ſpirare ſe *quiddam
credũt, cæterum nihil ſolidi ſubeſt, ſed in ruinã prona ſunt, quæ ſine fundamẽtis creuere. Nõ habẽt ira cui inſiſtat, nõ ex firmo manſuroq; oritur, ſed uentoſa & inanis eſt, tantũq; abeſt à ma *ueternoſi
gnitudine animi, quantũ à fortitudine audacia, à fiducia inſo- & infelicis
lentia, ab auſteritate triſtitia, à ſeueritate crudelitas. Multũ, in- animi imbe-
quã, intereſt inter ſublimẽ animũ & ſuperbũ. Iracundia nihil cillitatis ſibi
amplũ, decorũq; molitur. Contrà mihi uidetur *uentoſi & in- conſcij ſæpe
felicis animi imbecillitas ſibi conſcij indoleſcere. Vt exulcera- indoleſcere.
ta & ægra corpora quæ ad *tactus leuiſſimos gemunt, ita ira *ictus leuiſ-
muliebre maximè & puerile uitiũ eſt. At incidit & in uiros. ſimos

Nam uiris quoq; puerilia ac muliebria ingenia ſunt. Quid ergo? Non aliquæ uoces ab iratis emittuntur, quæ magno emiſſæ uideantur aīo, ueram ignorātibus magnitudinē? qualis illa dira & abominanda, Oderint, dum metuant. Syllano ſcias ſeculo ſcriptā. Neſcio utrū ſibi peius optauerit, ut odio eſſet, an ut timori. Oderint. Occurrit illi futurum, ut execrētur, inſidientur, opprimant. Quid adijcit? Dij illi malefaciāt, adeo repperit dignū odio remediū. Oderint. Quid, dum pareant? non. dū probent? non. Quid ergo? dū timeant? ſic nec amari quidē uellem. Magno hoc dictū ſpiritu putas? Falleris. Nec enim magnitudo iſta eſt, ſed immanitas. Non eſt quod credas iraſcentiū uerbis, quorum ſtrepitus magni, minaces ſunt, intus mens pauidiſsima. Non eſt quod exiſtimes uerū eſſe, quod apud diſertiſsimū uirū Liuium dicitur: Vir ingenij magni magis quā boni. Non poteſt illud ſeparari, aut nec bonū erit, aut nec magnū, quia magnitudinē animi inconcuſſam intelligo, & introrſus ſolidam, ab imò

*non ſolet. *parē firmamq;, qualis eſſe in malis ingenijs nō *poteſt. Terribilia enim eſſe & tumultuoſa et exitioſa poſſunt, magnitudinē quidē, cuius firmamentū roburq; bonitas eſt, nō habebunt, Cæterū ſermone, conatu, et omni extra paratu faciēt magnitudinis fidē. Eloquētur aliquid quod tu magni putes, ſicut C. Cæſar, qui iratus cœlo quod obſtreperet pantomimis, quos imitabatur ſtudioſius quā ſpectabat, quodq; comeſſatio ſua fulminibus terreretur, prorſus parum certis, ad pugnam uocauit Iouē, & qui-*

*ſine miſſione, *dem ſine *intermiſsione, Homericum illum exclamans uerſum, Ζεῦ πάτερ ὅτις σεῖο θεῶν ὀλοώτερος ἄλλος. Quanta dementia fuit. Putauit aut ſibi noceri, ne à Ioue quidē poſſe, aut ſe nocere etiam Ioui poſſe. Non puto parū momēti hanc eius uocem ad incitandum coniuratorū animos addidiſſe. Vltimæ enim patientiæ uiſum eſt eū ferre, qui Iouem nō ferret. Nihil ergo in ira, ne cū uidetur quidē uehemens, deos hoīesq; deſpiciens, magnum,*

gnum, nihil nobile eſt:aut ſi uidetur alicui magnũ animum ira producere,uideatur & luxuria,Ebore ſuſtineri uult,purpura ueſtiri,auro tegi,terras transferre, maria concludere,flumina præcipitare,nemora ſuſpendere. Videatur & auaritia magni animi, Aceruis auri argentiq́; incubat,& prouinciarũ nominibus agros colit, & ſub ſingulis uillicis latiores habet fines, quàm quos conſules ſortiebâtur. Videatur et libido magni animi. Tranſnatat freta,puerorũ greges caſtrat,ſub gladiũ mariti uenit uxor morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non eſt contenta honoribus annuis,ſi fieri poteſt,uno nomine occupare faſtos uult,per omnẽ orbem titulos diſponere. Omnia iſta non refert, inquantum procedant extendantq́; ſe, anguſta ſunt,miſera,depreſſa. Sola ſublimis & excelſa uirtus eſt. Nec quicquam magnum eſt,niſi quod ſimul & placidum.

L. ANNAEI SENECAE DE IRA LIB. II.

CAP. I.

PRIMVS *liber Nouate benigniorem habuit materiam. Facilis enim in procliuia uitiorum decurſus eſt. Nũc ad exiliora ueniẽdum eſt. Quærimus enim,utrum ira iudicio aut impetu incipiat, id eſt,utrũ ſua ſponte moueatur,an quẽadmodum pleraq;, quæ intra nos inſcijs nobis oriuntur. Debet autẽ in hoc ſe demittere diſputatio,ut ad illa quoq; altiora poßit exurgere, Nam & in corpore noſtro oſſa,nerui, & articuli firmamenta totius *& alia minime ſpecioſa uſu,prius ordinantur:deinde hæc ex quibus omnis in faciem aſpectumq́; decor eſt:poſt hæc oĩa,qui maxime oculos rapit color,ultimus perfecto iam corpore* effunditur. Iram quin ſpecies oblatæ iniuriæ moueat,nõ eſt dubium: ſed utrum ſpeciẽ ipſam ſtatim ſequatur,et nõ accedente animo*

**& uitalia: aliâs, & ut alia*

**affunditur.*

excurrat, an illo aſſentiẽte moueatur, quærimus. Nobis placet ꝗil ipſam per ſe audere, ſed animo approbante. Nam ſpeciem capere acceptæ iniuriæ, & ultionẽ eius cõcupiſcere, et utrunq; coniungere, nec lædi ſe debuiſſe, & uindicari debere, non eſt eius impetus, qui ſine uoluntate noſtra concitatur. Ille ſimplex eſt, hic compoſitus, & plura continens. Intellexit aliquid indignatus eſt, damnauit, ulciſcitur, hæc non poſſunt fieri, niſi animus eius, qui tangebatur *aſſenſus eſt.

*accenſus

CAP. II. Quorſus, inquis, *hoc nũc pertinet? ut ſciamus quid ſit ira. Nã ſi inuitis nobis naſcitur, nunquã rationi ſuccũbet. Oẽs enim motus, qui non uoluntate noſtra fiunt, inuicti & ineuitabiles ſunt, ut horror frigida aſperſis, ad quoſdam *ictus aſpernatio, ad peiores nũcios ſubrigũtur pili, & rubor ad improba uerba ſubfunditur, ſequiturq́; uertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in noſtra poteſtate eſt, nulla quo minus fiant, ratio perſuadet. Ira præceptis fugatur. Eſt enim uolũtariũ animi uitiũ, nõ ex his quæ cõditione quadã humanæ ſortis eueniũt, ideoq; etiã ſapientiſsimis accidũt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponẽdus eſt, qui nos poſt opinionẽ iniuriæ mouet. Hic ſubit etiã inter ludicra ſcenæ ſpectacula, & lectiones rerũ uetuſtarũ, ſæpe Clodio Ciceronẽ expellenti, & Antonio occidẽti, uidemur iraſci. Quis nõ cõtra Marij arma, & cõtra Syllæ proſcriptionẽ cõcitatur? Quis nõ Theodoto et Achillæ, & ipſi puero, non puerile auſo facinus, infeſtus eſt? Cantus nos nonnunquã & cõcitata modulatio inſtigat. Martius quoq; ille tubarũ ſonus, mouet mentes, & atrox pictura, & iuſtiſsimorũ ſuppliciorũ triſtis aſpectus. Inde eſt quod arridemus arridẽtibus, et cõtriſtat nos turba mœrentiũ, et efferueſcimus ad aliena certamina: quæ nõ ſunt iræ, nõ magis quàm triſtitia eſt, quæ ad cõſpectũ inimici naufragi cõtrahit frontẽ: non magis quàm timor, qui Annibale poſt Cannas mœnia circumſidẽte, lectoris percutit

*hæcquæſtio pertinet?

*tactus conſternatio,

*percutit animos: ſed oĩa iſta motus ſunt aĩorum moueri *uolentium, nec affectus, ſed principia præludẽtia affectibus. Sic enim militaris uiri in media pace togati iam aures tuba ſuſcitat, equosq; caſtrenſes erigit crepitus armorum. Alexandrum ait, *Zenophanto canente manum ad arma miſiſſe.* *nolentium, *xenophãte

CAP. III. *Nihil ex his quæ animum fortuito impellunt affectus uocari debet. Iſta (ut ita dicam) patitur magis animus quàm facit. Ergo affectus eſt, non ad oblatas rerũ ſpecies moueri, ſed permittere ſe illis, et hunc fortuitum motum perſequi. Nam ſi quis pallorẽ & lachrymas procidẽtis, & irritationem humoris obſcœni, altum'ue ſuſpiriũ, & oculos ſubito acriores, aut quid his ſimile, iudiciũ affectus, animiq; ſignum putat, fallitur, nec intelligit hos corporis eſſe pulſus. Itaq; & fortiſsimus plerunq; uir, dũ armatur expalluit, et ſigno pugnæ dato, ferociſsimo militi paululũ genua tremuerũt, & magno imperatori antequã inter ſe acies arietarẽt, cor exiluit, et Oratori eloquẽtiſsimo dum ad dicendum cõponitur, ſumma riguerũt. Ira non moueri tantũ, ſed excurrere debet. Eſt enim impetus. Nũquam autẽ impetus ſine aſſenſu mentis eſt: neq; enim fieri poteſt, ut de ultione et pœna agatur aĩo neſciente. Putauit ſe aliquis læſum, uoluit ulciſci, diſſuadente aliqua cauſa ſtatim reſedit. Hãc iram nõ uoco, ſed motum animi rationi parentẽ. Illa eſt ira, quæ rationem tranſilit, quæ ſecum rapit. Ergo prima illa agitatio animi, quã ſpecies iniuriæ incuſsit, non magis ira eſt quàm ipſa iniuriæ ſpecies, ſed ille ſequens impetus, qui ſpeciem iniuriæ non tãtum accepit, ſed approbauit. Ira eſt cõcitatio animi ad ultionem, uoluntate & iudicio pergentis. Nunquid dubium eſt, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo an putes aliquid ſine aſſenſu mentis, aut peti poſſe, aut caueri.*

CAP. IIII. *Et ut ſcias quẽadmodum incipiant affectus, aut creſcant, aut efferantur, eſt primus motus non uoluntarius*

*cōminatio. *quaſi præparatio affectus et quædã * cõmutatio.* Alter cũ uoluntate non contumaci, tanquã oporteat me uindicari, cũ læſus ſim, aut oporteat hunc pœnas dare, cum ſcelus fecerit. Tertius motus eſt iam impotens, qui nõ ſi oportet, ulciſci uult, ſed utiq;, qui rationẽ euicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non poſſumus, ſicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oſcitatio aliena ſolicitet, nec oculi ad intentationem ſubitam digitorum comprimantur. Iſta non poteſt ratio uincere, conſuetudo fortaſſe, & aßidua obſeruatio extenuat. Alter ille motus qui iudicio naſcitur, iudicio tollitur. Illud etiãnum quærendum eſt, Hi qui uulgo ſæuiunt, et ſanguine humano gaudent an iraſcantur, cum eos occidunt, à quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepiſſe ipſos exiſtimant, qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris.

CAP. V. Hæc nõ eſt ira, ſed ueritas. Non enim quia accepit iniuriam, nocet, ſed parata eſt dum noceat, uelle accipere. Nec illi uerbera lacerationesq; in ultionẽ petũtur, ſed in uoluptatem. Quid ergo? Origo huiuſmodi mali ab ira eſt, quæ ubi frequenti exercitatione, & ſatietate in obliuionem clementiæ uenit, et omne fœdus humanum eiecit animo, nouißime in crudelitatem tranſit. Rident itaq; gaudentq;, & uoluptate multa perfruũtur, plurimumq; ab iratorum uultu abſunt, per otium ſæui. Hannibalem aiunt dixiſſe, cum foſſam ſanguine humano plenam uidiſſet, O formoſum ſpectaculum. Quanto pulchrius illi uiſum eſſet, ſi flumen aliquod lacumq; compleſſet. Quid mirum, ſi hoc maximè ſpectaculo caperis innatus ſanguini, & ab infante cædibus admotus? Sequetur te fortuna crudelitatis tuæ per uiginti annos ſecunda, dabitq; oculis tuis gratum ubique ſpectaculum. Videbis iſtud & circa Tranſimenum & circa Cannas, & nouißime circa Carthaginem tuam. Voleſus nuper ſub diuo Auguſto proconſul Aſiæ cum CCC. una die

ſecuri

*ſecuri percußiſſet, incedens * intra cadauera uultu ſuperbo, quaſi magnificum quiddam conſpiciendumq́; feciſſet, Græce proclamauit, O rem regiã. * Quis hæc rex feciſſet? Non fuit hæc ira, ſed maius malum & inſanabile.* *inter alias; ſuprà *Quid hic rex

Quibus uirtus eſt ira. CAP. VI.

V*Irtus, inquit, ut honeſtis rebus propitia eſt, ita turpibus irata eſſe debet. Quid ſi dicatur uirtutem & humilem & magnam eſſe debere? Atqui hæc dicit, qui illam extolli uult & deprimi, Quoniam lætitia ob recte factum, clara magnificaq́; eſt ira ob alienum peccatum, ſordida & anguſti pectoris eſt, nec unquam committet uirtus, ut uitia dum compeſcuit imitetur ipſa, Iram caſtigandam habet, quæ nihilo melior eſt, ſæpe etiam peior his delictis quibus iraſcitur. Gaudere lætariq́; proprium & naturale uirtutis eſt, Iraſci non eſt ex dignitate eius, non magis quàm mœrere. Atqui iracundiæ triſtitia comes eſt, & in hanc omnis ira uel poſt pœnitentiam, uel poſt repulſam reuoluitur. Et ſi ſapientis eſt peccatis iraſci, magis iraſcetur maioribus, & ſæpe iraſcetur: ſequitur, ut non tantum iratus ſit ſapiens, ſed iracundus. Atqui ſi nec magnam iram, nec frequentem in animo ſapientis locum habere credimus, quid eſt quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus enim eſſe non poteſt, * ſi profecto cuiquam iraſcendum eſt. Nam aut iniquus erit, ſi æqualiter iraſcetur delictis inæqualibus: aut iracũdiſsimus ſi toties excanduerit, quoties iram ſcelera meruerint. Et quid indignius quàm ſapientis affectum ex aliena pendere nequitia? Deſinet Socrates poſſe eundem uultũ domum referre, quem domo extulerat.* *ſi pro facto cuiuſq́;

CAP. VII. *Atqui ſi iraſci ſapiẽs debet turpiter factis, et cõcitari cõtriſtariq́; ob ſcelera, nihil eſt erumnoſius ſapiẽte. Oĩs illi per iracundiam mœroremq́; uita trãſibit. Quod enim momentum erit, quo nõ improbanda uideat? Quoties proceſſerit domo*

domo,per ſceleratos illi,auarosq́;,et prodigos,& impudētes, & ob iſta fęlices incedendū erit.Nuſquā oculi eius flectentur, ut nō quod indignētur,inueniāt.Deficiet,ſi toties à ſe irā quoties cauſa poſcet,exegerit.Hæc tot milia ad forum prima luce properātia,quàm turpes lites,quāto turpiores aduocatos* habēt. Alius iudicio patrē accuſat,quē demereri ſatius fuit. Alius cū matre conſiſtit. Alius delator uenit eius criminis, cuius maniſeſtior reus eſt: & iudex dānaturus quæ fecit,eligitur,& corona pro mala cauſa,bona patroni uoce corrupta. Quid ſingula proſequor? cū uideris forū multitudine refertū,& ſepta cōcurſu omnis frequētiæ plena,& illū circum in quo maximā ſui partem populus oſtēdit,hoc ſcito,iſtic tantundē eſſe uitiorum, quantum hominum. Inter iſtos quos togatos uides, nulla pax eſt,alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

*conſciſcūt.

CAP. VIII. Nulli niſi ex alterius damno quæſtus eſt: fęlicem oderunt,infęlicē cōtemnunt:maiore grauantur, minori graues ſunt:diuerſis ſtimulantur cupiditatibus,omnia perdita ob leuem uoluptatē prædamq́; cupiunt. Non alia quàm in ludo gladiatorio uita eſt,cū iiſdem uiuentiū pugnantiumq́;. Ferarū iſte conuentus eſt, niſi quod illę inter ſe placidæ ſunt, morſuq́; ſimilium abſtinent,hi mutua laceratione ſatiātur. Hoc uno ab animalibus mutis differunt, quod illa manſueſcunt alentibus, horū rabies ipſos à quibus eſt nutrita,depaſcitur. Nunquā iraſci deſinet ſapiens ſi ſemel cœperit: omnia ſceleribus ac uitijs plena ſunt. Plus cōmittitur quàm quod poßit coërtione ſanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine, maior quotidie peccandi cupiditas, minor uerecundia eſt, Expulſo melioris æquiorisq́; reſpectu,quocunq; uiſum eſt, libido ſe impingit,nec furtiua iam ſcelera ſunt,præter oculos eunt. Adeoq́; in publicum miſſa nequitia eſt, & in omnium pectoribus eualuit, ut innocentia non rara, ſed nulla ſit. Nunquid enim ſinguli aut

pauci

pauci rupere legem? undiq; uelut ſigno dato, ad fas nefasq; miſcendum coorti ſunt.

Non hoſpes ab hoſpite tutus.
Non ſocer à genero, fratrum quoq; gratia rara eſt,
Imminet exitio uir coniugis, ille mariti.
Lurida terribiles miſcent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars iſta ſcelerum eſt? non deſcripſit caſtra ex una parte contraria, & parentum liberorumq; ſacramenta diuerſa, ſubiectam patriæ ciuis manu flammam, & agmina infeſtorũ equitum ad conquirendas proſcriptorum latebras circumuolitantia, & uiolatos fontes uenenis, & peſtilentiam manu factam, & præductã obſeßis parentibus foſſam, plenos carceres, & incẽdia totas urbes concremãtia, dominationesq; funeſtas, & regnorũ publicorumq; exitiorum clandeſtina conſilia, & pro gloria habita, quæ quandiu opprimi poſſunt, ſcelera ſunt. Raptus ac ſtupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX. *Adijce nunc publica periuria gentiũ, & rupta fœdera, & in prædã ualidioris quicquid non reſiſtebat * adductũ, circunſcriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus trina non ſufficiunt fora. Si tantum iraſci uis ſapientẽ, quantũ ſcelerum indignitas exigit, non iraſcendũ illi, ſed inſaniendum eſt. Illud potius cogitabis non eſſe iraſcendum erroribus. Quid enim ſi quis iraſcitur, in tenebris parum ueſtigia certa ponentibus? Quid enim ſi quis ſurdis imperia non exaudientibus? Quid ſi pueris, quod neglecto diſpectu officiorũ, ad luſus & ineptos æqualium iocos ſpectent? Quid ſi illis iraſci uelis, qui ægrotant, ſeneſcũt, fatigãtur? Inter cætera mortalitatis incõmoda, & hæc eſt caligo mentiũ, nec tantũ neceßitas errãdi, ſed errorũ amor. Ne ſingulis iraſcaris, uniuerſis ignoſcẽdũ eſt, generi humano uenia tribuẽda eſt. Si iraſceris iuuenibus ſenibusq;*

* *abductum,*

quod

quod peccant, iraſcere infantibus,quod peccaturi ſunt. Num quis iraſcitur pueris,quorum ætas nondum nouit rerum diſcrimina? Maior eſt excuſatio & iuſtior,hominẽ eſſe quàm puerũ. Hac conditione nati ſumus, animalia obnoxia non paucioribus animi quàm corporis morbis, non quidẽ obtuſa nec tarda, ſed acumine noſtro male utentia. Altera alteri uitiorum exempla. Quiſq; ſequitur priores male iter ingreſſos. Quid ni habeant excuſationem,cum publica uia errauerint.

CAP. X. *In ſingulos ſeueritas imperatoris diſtringitur: at neceſſaria uenia eſt,ubi totus deſeruit exercitus. Quid tollit iram ſapientis? turba peccãtium. Intelligit quàm & iniquũ ſit & periculoſum, iraſci publico uitio. Heraclitus quoties prodierat,& tantũ circa ſe malè uiuentium,imò malè pereuntium uiderat,flebat,miſerebatur omnium, qui ſibi læti feliceſq; occurrebant,miti animo,ſed nimis imbecillo,& ipſe inter deplorandos erat. Democritum contra aiunt, nunquã ſine riſu in publico fuiſſe. Adeo nihil illi uidebatur ſerium eorum quæ ſerio gerebantur.* Vbi iſti hiccine locus eſt? Aut ridenda omnia aut flenda ſunt. Nõ iraſcetur ſapiens peccantibus. Quare? quia ſcit neminẽ naſci ſapientẽ,ſed fieri, Scit pauciſsimos omni æuo ſapientes euadere, quia conditionem humanæ uitæ perſpectam habet. Nemo autẽ naturæ ſanus iraſcitur. Quid enim ſi mirari uelit non in ſyluestribus dumis poma pendere? quid ſi miretur ſpineta ſenteſq;,non utili aliqua fruge compleri? Nemo iraſcitur,ubi uitium natura defendit. Placidus itaq; ſapiẽs & æquus erroribus, non hoſtis ſed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent uino dediti, multi libidinoſi,multi ingrati,multi auari, multi furijs ambitionis agitati. Omnia iſta tã propitius aſpiciet, quàm ægros ſuos medicus. Nunquid ille,cuius nauigiũ multam, undiq; laxatis cõpagibus,aquam trahit,nautis ipſiq; nauigio iraſcitur? Occurrit potius,*

* Vbi iſthic iræ locus eſt?

potius, & aliam excludit undam, deinde aliam egerit, manifeſta foramina præcludit, latẽtibus et ex occulto ſentinã ducentibus labore continuo reſiſtit, nec ideo intermittit, quia quantũ exhauſtum eſt, ſubnaſcitur. * Lento *adiutorio opus eſt contra mala continua & fœcunda, non ut deſinant, ſed ne uincant.* *Non lento

Vtilitates iræ. CAP. XI.

VTilis *eſt, inquit, ira, quia contemptum effugit, quia malos terret.* Primum *ira ſi quantũ minatur ualet, ob hoc ipſum quia terribilis eſt, & inuiſa eſt.* Periculoſius *eſt autem timeri quàm deſpici.* Si *uerò ſine uiribus eſt, magis expoſita cõtemptui eſt, & deriſum non effugit.* Quid *enim eſt iracundia in ſupercuum tumultuante frigidius?* Deinde *non ideo quædam quia terribiliora, potiora ſunt, nec hoc ſapientis dici uelim, quod feræ quoq; telum eſt timeri.* Quid? *non timetur febris, podagra, hulcus malum?* Nunquid *ideo quicquam in iſtis boni eſt? aut cõtra omnia deſpecta, & fœda, & turpia ipſo quo timẽtur ſunt?* Ira *per ſe deformis eſt, & minime metuẽda.* At *timetur à pluribus ſicut deformis perſona ab infantibus.* Quid *quod ſemper in autores redundat timor, nec* quiſquã metuitur ipſe ſecurus?* *quiſpiam Occurrat *hoc ſolo tibi* Laberianus *ille uerſus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in ſe populũ non aliter conuertit, quàm ſi miſſa eſſet uox publici affectus:*

Neceſſe *eſt multos timeat, quem multi timent.*

Ita *natura conſtituit, ut quod alieno metu magnum eſt, à ſuo non uacet.* Leoni, *inquam, pauida ſunt ad leuiſsimos * ſtrepitus pectora.* Acerrimas *feras umbra, uox, & odor inſolitus exagitat.* Quicquid *terret, & trepidat.* Non *eſt ergo quare concupiſcat quiſquam ſapiens timeri.* *tactus: alij ictus.

CAP. XII. Nec *ideo iram magnũ quiddam putes, quia formidandum eſt: quoniãquidem etiam contẽptiſsima timentur uenena, & oſſa* mortifera, & morſus.* Nec *eſt mirũ, cùm maximos* *mortifera morſu.

conterreat, ximos ferarum greges linea pennis diſtincta contineat,& ad inſidias agat, ab ipſo effectu dicta formido. Vanis enim uana terrori ſunt. Curriculi motus,rotarumq; uerſata facies,leonem redigit in caueam. Elephantes porcina uox terret. Sic itaq; ira metuitur,quomodo umbra ab infantibus,à feris rubens pinna. Non ipſa in ſe quicquã habet firmum aut forte, ſed uanos animos mouet. Nequitia,inquit,de rerum natura tollenda eſt,ſi uelis iram tollere. Neutrum autẽ poteſt fieri. Primum poteſt aliquis non algere,quãuis ex rerũ natura hyems ſit,& nõ æſtuare,quamuis menſes æſtiui ſint. Aut loci beneficio aduerſus intemperiem anni tutus eſt,aut patiẽtia corporis ſenſum utriuſq; peruincit. Deinde uerte iſtud. Neceſſe eſt prius uirtutẽ ex animo tollas,quàm iracundiam recipias, quoniam cum uirtutibus uitia non coëunt. Nec magis quiſquam eodem tempore,& iratus poteſt eſſe,& uir bonus,quàm æger & ſanus. Non poteſt, inquit,omnis ex animo ira tolli, nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil eſt tam difficile & arduum,quod non humana mens uincat,& in familiaritatem perducat aſſidua meditatio: nulliq; ſunt tam feri & ſui iuris affectus,ut non diſciplina perdomentur. Quodcunq; ſibi imperauit animus obtinuit. Quidã ne unquã riderent cõſecuti ſunt. Vino quidã, alij Venere,quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui ſomno,uigilia ſe indefatigabilẽ oſtendit. Didicerunt alij tenuiſſimis & aduerſis funibus currere,& ingentia uixq; humanis toleranda uiribus onera portare, & in immenſam altitudinem mergi,ac ſine ulla reſpirandi uice perpeti maria.

CAP. XIII. Mille ſunt alia,in quibus pertinacia impedimentũ omne tranſcendit, oſtẽditq; nihil eſſe difficile,cuius ſibi ipſa mẽs patiẽtiã indiceret. Iſtis quos paulò ante retuli,aut* nulla cauſa pertinacis ſtudij,aut indigna merces fuit. Quid enim magnificũ cõſequitur ille, qui meditatus eſt p intẽſos funes ire? qui

* nulla tam pertinacis

qui ſarcinæ ingenti ceruices ſupponere? qui ſomno non ſubmittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis non magno autoramento labor peruenit: nos nõ aduocabimus patientiã, quos tantũ præmiũ expectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantũ eſt effugere maximũ malũ irã, & cum illa rabiẽ, ſæuitiam, crudelitatẽ, furorẽ & alios comites affectus eius? Non eſt quod patrociniũ nobis quæramus, et excuſatam licentiã, dicentes, aut utile eſſe, aut ineuitabile. Cui enim tandem uitio aduocatus defuit? non eſt quod dicas excidi non poſſe. Sanabilibus ægrotamus malis, ipſaq; nos in rectũ genitos natura, ſi emendari uelimus, iuuat, Nec ut quibuſdam uiſum eſt, arduũ in uirtutes, & aſperũ iter eſt, plano adeuntur. Non uanæ uobis autor rei uenio. Facilis eſt ad beatam uitam uia, inite modo bonis auſpicijs, ipſisq; dijs bene iuuãtibus. Multo difficilius eſt facere iſta quæ facitis. Quid enim quiete otioſius animi? Quid ira laborioſius? Quid clementia remißius? Quid crudelitate negotioſius? Vacat pudicitia, libido occupatißima eſt. Omniũ deniq; uirtutum tutela facilior eſt, uitia magno coluntur. Debet ira remoueri: Hoc ex parte fatentur etiã qui dicunt eſſe minuendam. Tota dimittatur, nihil profutura eſt, ſine illa facilius, *rectiusq; ſcelera tollentur, mali puniẽtur, & tranſducentur in melius. *potiusq;

CAP. XIIII. Omnia quæ debet ſapiẽs, ſine ullius malæ rei miniſterio efficiet, nihilq; admiſcebit * cuius cauſa domum ſolicitius obſeruet. Nunquã itaq; iracũdia admittenda eſt, aliquãdo ſimulãda, ſi ſegnes audiẽtiũ animi concitãdi ſunt, ſicut tarde cõſurgẽtes ad curſum equos ſtimulis * facibusq; ſubditis excitamus. Aliquãdo incutiẽdus eſt his metus, apud quos ratio nõ proficit. Iraſci quidẽ nõ magis utile eſt, quã mœrere, quàm metuere. Quid ergo? non incidunt cauſæ, quæ iram laceſſant? Sed tunc maximè illi opponendæ manus ſunt, nec eſt difficile

*cuius modũ ſolicitius obſeruet.

*calcibusq;

uincere animum, cũ Athletæ quoq; in uiliſsima ſui parte occupati, tamen ictus doloresq́; patiãtur, ut uires cædentis exhauriant, nec cũ ira ſuadet, feriũt, ſed cũ occaſio. Pyrrhũ *maximũ præceptorẽ certaminis gymnici, ſolitũ aiunt his quos exercebat præcipere, ne iraſcerentur.* Ira *enim perturbat artem, & quà noceat tantũ, nõ quà caueat aſpicit.* Sæpe *itaq; ratio patiẽtiã ſuadet, ira uindictã, & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur.* Quoſdã *unius uerbi cõtumelia, nõ æquo animo lata, in exiliũ proiecit, & qui leuẽ iniuriã ſilentio ferre noluerãt, grauiſsimis malis obruti ſunt, indignatiq; aliquid ex pleniſsima libertate diminui, ſeruile in ſeſe attraxerũt iugum.*

CAP. XV. Vt *ſcias, inquit, an ira habeat in ſe generoſi aliquid, liberas uidebis gentes, quæ iracũdiſsimæ ſunt, ut* Germanos *&* Scythas. Quod *euenit, quia fortiora ſolidaq́; natura ingenia, antequã diſciplina molliãtur, prona in irã ſunt.* Quædam *nõ niſi melioribus innaſcũtur ingenijs: ſicut ualida arbuſta & læta, quamuis neglecta tellus creat, & alia fœcundi ſoli ſylua eſt.* Itaq; *& ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilq́; tenue & exile capiunt ignea & feruida: ſed imperfectus ille uigor eſt, ut omnibus quæ ſine arte ipſius tantũ naturæ bono exurgũt: ſed niſi cito domita ſunt, quæ fortitudini apta erãt, audaciæ, temeritatiq; cõſueſcunt.* Quid *non mitioribus animis uitia leuiora coniuncta ſunt? ut miſericordia, amor, & uerecũdia.* Itaq; *tibi ſæpe bonã indolẽ in malis quoq; tuis oſtendam, ſed non ideò uitia nõ ſunt, ſi naturæ melioris indicia ſunt.* Deinde *omnes iſtæ feritate liberæ gentes, leonũ, luporumq́; ritu, ut ſeruire non poſſunt, ita nec imperare.* Nõ *enim humani uim ingenij, ſed feri & intractabilis habent.* Nemo *autem regere poteſt, niſi qui & regi.*

CAP. XVI. Ferè *itaq; imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cœlo utuntur.* In *frigora ſeptẽtrionẽq; uergen-*

tibus inmanſueta ingenia ſunt, ut ait poëta, Suoq́; ſimillima cœlo. Animalia, inquit, generoſiſsima habentur, quibus multũ ineſt iræ. Errat qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione eſt impetus, homini pro impetu, ratio eſt. Sed nec illis quidẽ omnibus idẽ prodeſt. Iracũdia leones adiuuat, pauor ceruos: accipitrem impetus, columbã fuga. Quid, quod ne illud quidẽ uerũ eſt, optima animalia eſſe iracũdiſsima, Feras ne putem, quibus ex raptu alimẽta ſunt, meliores, quo iratiores? Patiẽtiã laudauerim boũ, & equorũ frenos ſequentiũ. Quid autẽ eſt, cur hominẽ ad tã infelicia exẽpla reuoces, cũ habeas mũdũ Deũq́;, quẽ ex oĩbus animalibus ut ſolus imitetur, ſolus intelligit? Simpliciſsimi, inquit, omniũ habẽtur iracũdi. Fraudulentis enim & uerſutis comparantur, et ſimplices uidentur, quia expoſiti ſunt, quos quidem non ſimplices dixerim, ſed incautos. Stultis, luxurioſis, nepotibusq́; hoc nomẽ imponimus, & omnibus uitijs parum callidis.

CAP. XVII. *Orator, inquit, iratus aliquando melior eſt. Imò*imitatus iratũ. Nã & hiſtriones in pronũtiando non irati populũ mouẽt, ſed iratũ bene agẽtes: et apud iudices itaq́; & in cõcione, & ubicũq; alieni animi ad noſtrũ arbitriũ agẽdi ſunt, modo irã, modo metũ, modo miſericordiã, ut alijs incutiamus, ipſi ſimulabimus, & ſæpe id quod ueri affectus nõ effeciſſent, effecit imitatio affectuũ. Lãguidus, inquit, animus eſt, qui ira caret. Verũ eſt ſi nihil habet ira ualẽtius. Nec latronem oportet eſſe, nec prædonẽ, nec miſericordẽ, nec crudelẽ. Illius nimis mollis animus, huius nimis durus eſt. Temperatus ſit ſapiens, & ad res fortius agendas non iram, ſed uim adhibeat.* **irritatus*

De remediis iræ.

CAP. XVIII.

QVoniã quæ de ira quærũtur tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autẽ, ut opinor, ſunt, ſcilicet ne incidamus in irã, & ne in ira peccemus. Vt in corporũ cura, alia

de tuenda ualetudine, alia de reſtituenda præcepta ſunt: ita aliter irã debemus repellere, aliter cõpeſcere, ut uincamus. Quædam ad uniuerſam uitã pertinentia præcipiẽtur, ea in educationẽ, & in ſequẽtia tẽpora diuidẽtur. Educatio maximã diligentiã, plurimũq; profuturã deſiderat. Facile eſt enim teneros adhuc animos cõponere, Difficulter reciduntur uitia, quæ nobiſcũ creuerũt. Opportuniſſima ad iracũdiã feruidi animi natura eſt. Nã cũ elementa ſint quatuor, ignis, aqua, aër, & terra, poteſtates pares his ſunt, frigida, feruida, arida, atq; humida. Et locorũ itaq;, & animaliũ, & corporũ, & morũ uarietates mixtura elemẽtorũ facit: et proinde in aliquos magis incũbunt ingenia, prout alicuius elemẽti maior uis abũdauit. Inde quaſdã humidas uocamus aridaſq; regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum diſcrimina ſunt.

CAP. XIX. Refert quantũ quiſq; humidi in ſe calidiq; contineat. Cuius in illo elemẽti portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos *feruida animi natura faciet. Eſt enim actuoſus & pertinax ignis. *Frigida mixtura frigidos facit. Pigrũ eſt enim contractũq; frigus. Volũt itaq; quidã ex noſtris irã in pectore moueri efferueſcẽte circa cor ſanguine. Cauſa cur hic potiſſimũ aſſignetur iræ locus, nõ alia eſt, q̃ quod in toto corpore calidiſſimũ pectus eſt. Quibus humidi plus ineſt, eorũ paulatim creſcit ira, quia nõ eſt paratus illis calor, ſed motu acquiritur. Itaq; puerorũ fœminarumq; iræ acres magis q̃ graues ſunt, leuioresq; dũ incipiũt. Siccis ætatibus uehemẽs robuſtaq; ira eſt, ſed ſine ĩcremẽto, nõ multũ ſibi adijciẽs, q̃a inclinaturũ calorẽ frigus inſequitur. Senes difficiles et queruli ſunt, ut ægri & cõualeſcẽtes, & quorũ aut laſſitudine, aut detractiõe ſanguinis exhauſtus eſt calor. In eadẽ cã ſunt ſiti fameq; rabidi, et quibus exãgue corpus eſt, maligneq; alitur & deficit. Vinum incendit iram, quia calorem auget pro cuiuſq; natura.

*feruidi mixtura faciet.
*Frigidi mixtura timidos facit.

CAP.

CAP. XX. *Quidam ebrij efferueſcunt, quidam * ſaucij.* **ſaturi.*
Neq; ulla alia cã eſt, cur iracũdiſsimi ſint flaui rubẽteſq́;, q̃bus talis natura calor eſt, qualis fieri cæteris ĩtra irã ſolet. Mobilis enim illis agitatuſq; ſanguis eſt. Sed quemadmodũ natura quoſdã procliuos in irã facit, ita multæ incidũt cauſæ, quæ idẽ poſsint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporũ in hoc perduxit, alios labor, & cõtinua peruigilia, nocteſq; ſolicitæ, & deſideria, amoreſq́;: & quicquid aliud aut corpori nocuit, aut animo, ægrã mẽtẽ in quærelas parat. Sed iſta oĩa initia cauſæq; ſunt, plurimũq́; põt cõſuetudo, quæ ſi grauis eſt,* aliud uitiũ alit. Naturã quidẽ mutare difficile eſt, nec licet ſemel mixta naſcẽtiũ elemẽta cõuertere. Sed in hoc noſcere profuit, ut calẽtibus ingenijs ſubtrahatur uinũ, qđ pueris Plato negandũ putat, et ignẽ uetat igne incitari. Nec cibis quidẽ implẽdi ſunt. Diſtẽdẽtur enim corpora, & animi cũ corpe tumeſcẽt. Labor illos citra laſsitudinem exerceat, ut minuatur, nõ ut cõſumatur calor, nimiuſq́; ille feruor deſpumet.* Luſus quoq; proderunt. Modica enim uoluptas laxat aĩos & tẽperat. Humidioribus, ſiccioribus & frigidis nõ eſt ab ira periculũ, ſed maiora uitia metuẽda ſunt, pauor, difficultas, & deſperatio, & ſuſpiciones.*

**color*

* *altius: aliàs aliud initiũ eſt.*

**Ludi*

CAP. XXI. *Molliẽda itaq; fouẽdaq; talia ingenia, & in lætitiã euocãda ſunt. Et quia alijs cõtra irã, alijs cõtra triſtitiã remedijs utẽdũ eſt, nec diſsimilibus tantũ iſta, ſed cõtrarijs curãda ſunt, ſemper ei occurremus, quod increuerit. Plurimũ, inquã, proderit pueros ſtatim ſalubriter inſtitui. Difficile autẽ regimẽ eſt, quia dare debemus operã, ne aut irã in illis nutriamus, aut indolẽ retundamus. Diligẽti obſeruatione res indiget. Vtrũq; enim & quod extollẽdũ, & quod deprimẽdũ eſt, ſimilibus alitur. Facile autẽ etiã attẽdentẽ ſimilia decipiũt. Creſcit licẽtia ſpiritus, ſeruitute cõminuitur. Aſſurgit, ſi laudatur, & in ſpem ſui bonã adducitur. Sed eadẽ iſta inſolẽtiã & iracũdiã*

generant. Sic itaq; inter utrumq; regendus eſt, ut modò frenis utatur, modo ſtimulis, nihil humile, nihil ſeruile patiatur. Nunquã illi neceſſe ſit rogare * ſimpliciter, nec proſit rogaſſe, potius cauſæ ſuæ & prioribus factis & bonis in futurũ promiſſis donetur. In certaminibus æqualiũ nec uinci illũ patiamur, nec iraſci. Demus operã, ut familiaris ſit his, cũ quibus contendere ſolet, ut in certamine aſſueſcat nõ nocere uelle, ſed uincere. Quoties ſuperauerit, & dignũ aliquid laude fecerit, attolli nõ geſtire patiamur. Gaudiũ enim exultatio, exultationẽ tumor, & nimia æſtimatio ſui ſequitur. Dabimus aliquod laxamẽtũ: in deſidiã uerò otiũq; nõ reſoluemus, & procul à cõtactu delitiarũ retinebimus. Nihil enim magis fecit iracũdos quã educatio mollis & blãda. Ideò unicis quo plus indulgetur, pupilliſq; quo plus licet, corruptior animus eſt. Nõ reſiſtet offenſis, cui nihil unquã negatũ eſt, cui lachrymas ſolicita ſemper mater abſterſit, cui de pedagogo ſatisfactũ eſt. Non uides, ut maiorẽ quamq; fortunã maior ira comitetur? In diuitibus nobilibuſq; & magiſtratibus præcipuè apparet, cũ quicquid leue et inane in animo erat, ſecunda ſe aura ſuſtulit. Felicitas iracũdiã nutrit, ubi aures ſuperbas aſſentatorũ turba circũſtetit. Tibi enim ille reſpondeat, non pro faſtigio te tuo metiris, ipſe te proijcis, & alia quibus uix ſanæ & ab initio bene fundatæ mentes reſtiterunt. Longe itaq; ab aſſentatione pueritia remouenda eſt. Audiat uerũ, & timeat interim uereatur, ſemper maioribus aſſurgat. Nihil per iracũdiã exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur, & diuitias parentum in conſpectu habeat, non in uſu. Exprobrentur illi perperam facta.

*ſimiliter, nec

CAP. XXII. Pertinebit ad rem, præceptores pædagogoſq; pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerũ eſt, et in eorũ ſimilitudinem creſcit: Nutricũ & pædagogorũ retulere mox in adoleſcentia mores. Apud Platonem

educatus

educatus puer, cùm ad parẽtes relatus, uociferantẽ uideret patrem, Nunquã, inquit, hoc apud Platonẽ uidi. Non dubito quin *citius patrem quàm Platonem *imitatus ſit. Tenuis ante oĩa ſit uictus, & nõ pretioſa ueſtis, & ſimilis cultus cũ æqualibus. Non iraſcetur aliquẽ ſibi cõparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos noſtros pertinent, In nobis ſiquidem ſors naſcendi & educatio, nec uitij locũ, nec iam præcepti habet. Sequentia ordinanda ſunt. Cõtra primas itaq; cauſas pugnare debemus. Cauſa autẽ iracũdiæ, opinio iniuriæ eſt, cui non facile credendũ eſt, nec apertis quidẽ manifeſtisq; ſtatim accedendũ eſt. Quædã enim falſa, ueri ſpeciẽ ferunt. Dandum ſemper eſt tẽpus. Veritatem enim dies aperit. Ne ſint aures criminantibus faciles. Hoc humanæ naturæ uitium ſuſpectum, notumq; nobis ſit, quod quæ inuiti audimus, libẽter credimus, & antequam iudicemus, iraſcimur.

*citiũ Platonem quàm patrem

*comitatus

CAP. XXIII. Quid quod nõ criminationibus tantum, ſed ſuſpitionibus impellimur, & ex uultu riſuq́; alieno peiora interpretari, innocẽtibus iraſcimur? Itaq; agenda eſt contra ſe cauſa abſentis, & in ſuſpẽſo ira retinẽda. Poteſt enim pœna dilata exigi, nõ poteſt exacta reuocari. Notus eſt ille tyrãnicida, qui imperfecto opere cõprehenſus, & *ab ipſo tortus, ut conſcios indicaret, circumſtãtes amicos tyranni nominauit, quibus quàm maximè charã ſalutẽ eius ſciebat. Et cũ ille ſingulos, ut nominati fuerant occidi iuſsiſſet, interrogauit ecquis ſupereſſet? Tu inquit, ſolus, neminẽ enim aliũ cui charus eſſes reliqui. Effecit ira ut tyrãnus tyrãnicidæ manus accõmodaret, et præſidia ſua gladio ſuo cæderet. Quanto aĩoſius Alexander, qui cũ legiſſet epiſtolam matris, qua admonebatur, ut à ueneno Philippi medici caueret, acceptã potionẽ *nõ ueritus bibit, Plus ſibi de amico ſuo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet dignus qui faceret. Hoc *ergo magis in Alexãdro laudo, quia nemo tã

*ab Hippia tortus,

*nõ territus

*ego magis: al's, eò magis

*Quo rarior obnoxius iræ fuit. *Quo maior aũt moderatio in regibus, hoc laudanda magis eſt. Fecit hoc & C. Cæſar, ille qui uictoria ci- *ſarcinam uili clementiſsimè uſus eſt. Cum *ſententiã deprehendiſſet epi- aut ſcrinia ſtolarum ad Pompeium miſſarum, ab his qui uidebãtur aut in aduerſis, aut in neutris fuiſſe partibus, cõbuſsit: quamuis enim moderatè ſoleret iraſci, maluit tamen non poſſe. Gratiſsimum putauit genus ueniæ, neſcire quid quiſq; peccaſſet. Plurimum mali credulitas facit. Sæpe ne audiendum quidem eſt, quoniam in quibuſdam rebus ſatius eſt decipi quàm diffidere.

CAP. XXIIII. Tollenda ex aĩo ſuſpicio & cõiectura, fallaciſsima iritamẽta. Ille me parũ humane ſalutauit, Ille oſculo meo nõ adhæſit, ille ĩchoatũ ſermonẽ cito abrupit, ille ad cœnã nõ uocauit. Illius uultus auerſior uiſus eſt. Nõ deerit ſuſpicioni argumẽtatio. Sĩplicitate opus eſt, et benigna rerũ æſtimatione. Nihil niſi quod ĩ oculos incurret, manifeſtũq; erit, credamus. Et quoties ſuſpicio noſtra uana apparuerit, obiurgemus credulitatẽ. Hæc enim caſtigatio cõſuetudinẽ efficiet nõ facile credẽdi.

CAP. XXV. Vnde illud ſequitur, ut minimis ſordidiſq; rebus nõ exacerbemur. Parũ agilis eſt puer, aut tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorus, aut menſa negligẽtius poſita. Ad iſta cõcitari inſania eſt, ut ægræ & infelicis ualetudinis eſt, quem leuis aura contraxit, affecti oculi, quos candida ueſtis obturbat, diſſolutus delitijs, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridẽ aiunt fuiſſe ex Sybaritarũ ciuitate, qui cùm uidiſſet fodientem, & altius raſtrum alleuantẽ, laſſum ſe fieri queſtus, uetuit illũ opus in cõſpectu ſuo facere: bilẽ habere ſæpius queſtus eſt, quòd folijs roſæ duplicatis incubuiſſet. Vbi aĩm ſimul & corpus uoluptates corrupêre, nihil tolerabile uidetur, non quia dura, ſed quia molles patimur. Quid enim eſt cur tuſsis alicuius, aut ſternutamentum, aut muſca parum curioſe fugata *calix, nos in rabiẽ agat, aut obuerſatus *canis, aut clauis negligentis

ſerui

ſerui manibus elapſa. Feret *iſte æquo aı̄o ciuile conuitium, & ingeſta in concione curiá ue maledicta, cuius aures tracti ſubſellij ſtridor offendit?* Perpetietur *hic famem, & æſtiuæ expeditionis ſitim, qui puero male diluenti niuem, iraſcitur?*

CAP. XXVI. Nulla *itaq; res magis iracundiā alit, quā luxuria.* Intemperans *& impatiens duré cōtractandus animus eſt, ut ictum nō ſentiat, niſi grauem.* Iraſcimur *aut his à quibus nec accipere iniuriā potuimus, aut his à quibus iniuriam accipere potuimus.* Ex *prioribus quædam* **ſine cōſenſu ſunt, ut librum quem minutioribus literis ſcriptum ſæpe proiecimus, & mendoſum lacerauimus, ut ueſtimēta quæ quia diſplicebant ſcidimus.* His *iraſci quàm ſtultū eſt, quæ iram noſtrā nec meruerunt, nec ſentiunt. Sed nos offendunt uidelicet qui illa fecerunt.* Primum *ſæpe antequā hoc apud nos diſtinguamus, iraſcimur: deinde fortaſſe ipſi quoq; artifices excuſationes iuſtas afferēt. Alius nō potuit melius facere quā fecerit, nec ad tuā cōtumeliā parū didicit. Alius nō in hoc ut te offenderet fecit. Ad ultimum quid eſt dementius, quàm bilē in hoı̄es collectā, in res effundere. Atqui ut his iraſci dementis eſt, quæ aı̄a carent,* **ſic & mutis aı̄alibus, quia nulla iniuria niſi à cōſilio profecta.* Nocere *itaq; nobis poſſunt, ut ferrū aut lapis, iniuriā quidē facere non poſſunt. Atqui cōtemni ſe quidā putant, ubi equi ijdem obſequētes alteri equiti, alteri contumaces ſint, tanquam iudicio, non conſuetudine, & arte tractandi, quædā quibuſdā ſubiectiora ſint.*

**ſine ſenſu*

**ſic & multis animalibus, quæ nullam iniuriam nobis faciūt, quia uelle nō poſſunt.* Nō *eſt enim iniuria, niſi à cōſilio profecta*

CAP. XXVII. *Atqui ut his iraſci ſtultū eſt, ita pueris & non multū à puerorū prudentia diſtantibus.* Omnia *enim iſta peccata apud æquum iudicē pro innocentia habent imprudentiam.* Quædam *ſunt quæ nocere non poſſunt, nullamq; uim niſi beneficam & ſalutarem habent,* Vt *dij immortales, qui nec uolunt obeſſe, nec poſſunt.* Natura *enim illis mitis & placida eſt, tam longe remota ab aliena iniuria quàm à ſua.* Dementes

itaq; & ignari ueritatis illis imputant ſæuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciã hyemis, cum interim nihil horum quæ nobis nocent proſuntq́; ad nos proprie dirigantur. Non enim nos cauſa mundo ſumus hyemem æſtatemq́; referrẽdi, ſuas iſta leges habent, quibus diuina exercentur. Nimis nos ſuſpicimus, ſi digni nobis uidemur propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horũ in noſtram iniuriã fit, imò contra, nihil non ad ſalutem. Quædam eſſe diximus, quæ nocere non poſſunt, quædam quæ nolunt. In his erunt boni magiſtratus parentesq́;, et præceptores, & iudices: quorum caſtigatio ſic accipienda eſt, quo modo ſcalpellum & abſtinentia, & alia quæ profutura torquent, Affecti ſumus pœna. Succurrat non tantum quid patiamur, ſed quid fecerimus, in cõſilium de uita noſtra mittamur. Si uerũ ipſi dicere nobis uoluerimus, pluris litem noſtrã æſtimabimus. Si uolumus æqui oĩm rerum iudices eſſe, hoc primum nobis ſuadeamus, Neminem noſtrũ eſſe ſine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur, nihil peccaui, nihil feci, imò nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione, aut coërtione nos caſtigatos, cum illo ipſo tẽpore peccemus, quo adijcimus malefactis arrogantiã & cõtumaciã. Quis eſt iſte qui ſe profitetur oĩbus legibus innocentẽ? Vt hoc ita ſit, quàm anguſta innocentia eſt, ad legem bonũ eſſe? Quanto latius officiorũ patet, quàm iuris regula. Quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iuſtitia, fides exigunt? Quæ omnia extra publicas tabulas ſunt.

CAP. XXVIII. *Sed ne ad illam quidem arctiſsimã innocentiæ formulam præſtare non poſſumus. Alia fecimus, alia cogitauimus, alia optauimus, alijs fauimus. In quibuſdam innocentes ſumus, quia non ſucceſsit. Hoc cogitãtes æquiores ſimus delinquentibus, cedamus obiurgantibus, utiq; nobis ne iraſcamur. Cui enim nõ ſi nobis quoq;? Minime dijs. Non enim illorum ſed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit.*

dit. At morbi doloresq́; incurrunt. Vtiq; aliquò fugiendum eſt, domicilium putre ſortitis. Dicetur aliquis male de te locutus, cogita an prior feceris, cogita de quàm multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, ſed reponere *Alios per nos facere, alios coactos facere, alios ignorātes: *et eos qui uolentes ſcientesq́; faciunt, ex iniuria noſtra nō ipſam iniuriam petere. Aut dulcedine urbanitatis prolapſus eſt: aut fecit aliquid, non ut nobis obeſſet, ſed quia conſequi ipſe non poterat, niſi nos repuliſſet. Sæpe adulatio, dum blanditur, offendit. Quiſquis ad ſe retulerit quoties ipſe in ſuſpicionem falſam inciderit, quàm multis officijs ſuis fortuna ſpeciem iniuriæ induerit, quàm multis poſt odium amare cœperit, poterit non ſtatim iraſci, utiq; ſi ſibi tacitus ad ſingula quibus offenditur dixerit, Hæc & ipſe commiſi. Sed ubi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non uxorem concupiſcit, & ſatis iuſtas cauſas putat amandi, quòd aliena eſt, idem uxorem ſuam aſpici non uult: & fidei acerrimus exactor, eſt perfidus: & mendacia perſequitur, ipſe periurus: & litem ſibi inferri ægerrimè calumniator patitur. Pudicitiam ſeruulorum ſuorum attentari non uult, qui non pepercit ſuæ. Aliena uitia in oculis habemus, à tergo noſtra ſunt. Inde eſt, quod tempeſtiua *filij conuiuia pater deterior filio caſtigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoſcit, qui nihil ſuæ negauit, & homicidæ tyrannus iraſcitur, & punit furta ſacrilegus. Magna pars hominum eſt quæ non peccatis iraſcitur, ſed peccantibus. Faciet nos moderatiores reſpectus noſtri, ſi conſuluerimus nos. Nunquid & ipſi aliquid tale cōmiſimus? Nunquid ſic errauimus? Expedit'ne nobis iſta dānare? Maximum remedium eſt iræ, mora.

*Alios pro- nos facere,

*etiam eos

*filij uitia

CAP. XXIX. Hæc *ab illo pœnæ initio nō ut ignoſcat, ſed ut iudicet, deſinet, ſi expectat: nec uniuerſam illā tentabis tollere,

*Nec ab illa pete initio, ut ignoſcat.

tollere, graues habet impetus primos, tota uincetur, dũ partibus carpitur. Ex his quæ nos offendũt, alia renũciantur nobis, alia ipſi audimus aut uidemus. * *His quæ narrata ſunt, nõ debemus citò credere. Multi ementiũtur ut decipiant, multi quia decepti ſunt. Alius criminatione gratiã captat, & fingit iniuriã, ut uideatur* * *diluiſſe factã. Eſt aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere uelit. Eſt ſuſpicax, & qui ſpectare ludos cupiat, & ex longinquo tutoq́; ſpeculetur, quos colliſit. De paruula ſumma iudicaturo, tibi res ſine teſte probaretur, teſtis ſine iure iurando nõ ualeret, utriq; parti dares actionẽ, dares tẽpus, nec ſemel audires. Magis enim ueritas elucet, quo ſæpius ad manũ uenerit. Amicũ cõdemnas de præſentibus antequã audias, antequã interroges. Illi antequã aut accuſatorem ſuũ noſſe liceat aut crimẽ, iraſceris. Iam enim iam quid utrinq; diceretur audiſti. Hic ipſe qui ad te detulit deſinet dicere, ſi probare debuerit. Nõ eſt, inquit, quod me protrahas. Ego productus negabo. Alioqui nihil unquã tibi dicã. Eodem tẽpore & inſtigat, & ipſe ſe certamini & pugnæ ſubtrahit. Qui dicere tibi niſi clam nõ uult, penè nõ dicit. Quid eſt iniquius quàm ſecreto credere, palàm iraſci? Quorundam ipſi teſtes ſumus.*

*De his quæ

*doluiſſe

CAP. XXX. *In his naturã excutiemus uoluntatemq́; facientiũ, Puer eſt, ætati donetur, neſcit an peccet. Pater eſt, aut tãtũ profuit,* * *ut illi donãda iniuria eius ſit, aut fortaßis ipſum hoc meritum eius eſt, quo offendimur. Mulier eſt, errat. Iuſſus eſt, neceßitati quis, niſi iniquus ſuccenſet? Læſus eſt. Non eſt iniuria, pati quod prior feceris. Iudex eſt, plus illius credas ſentẽtiæ, quàm tuæ. Rex eſt, ſi nocentẽ punit, cede iuſtitiæ: ſi innocentẽ, cede fortunæ. Mutũ animal eſt, aut ſimile muto, imitaris illud, ſi iraſceris. Morbus eſt aut calamitas, leuius tranſiliet ſuſtinentẽ. Deus eſt, tam perdis operã cũ illi iraſceris, quàm cum illũ alteri precaris iratũ. Bonus uir eſt, qui iniuriam fecit, noli*

*ut illius iam ĩiuria ius ſit,

credere, Malus noli mirari. Dabit pœnas alteri quas debet tibi, & iam ſibi dedit, qui peccauit. Duo *ſunt, ut dixi, quæ iracūdiam cōcitant.* Primū *ſi iniuriā uidemur accepiſſe, de hoc ſatis dictū eſt.* Deinde *ſi inique accepiſſe, de hoc dicendum eſt,* Iniqua *quædam iudicant homines, quia pati non debuerint, quædam quia nō ſperauerint, indigna putamus quæ inopinata ſunt.* Itaq; *maximè commouent, quæ contra ſpem expectationemq́; euenerunt.* Nec *aliud eſt quare in domeſticis minima offendāt, in amicis iniuriam uocemus negligentiam.*

CAP. XXXI. Quomodo *ergo, inquit, inimicorū nos iniuriæ mouent? quia nō expectauimus illas, aut certe nō tantas.* Hoc *efficit amor noſtri nimius, inuiolatos nos etiā inimicis iudicamus eſſe debere.* Regis *quiſq; intra ſe animū habet, ut licētiā ſibi dari uelit, in ſe nolit alteri.* Aut *ignorantia nos itaq; rerū, aut inſolētia iracundos facit.* Ignorantia. Quid *enim mirū eſt malos mala facinora ædere?* Quid *noui eſt, ſi inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, ſeruus peccat?* Turpiſimam *aiebat* Fabius *imperatori excuſationē eſſe, nō putaui.* Ego *turpiſimā homini puto.* Omnia *puta.* Expecta *& in bonis moribus aliquid exiſtet aſperius.* Fert *humana natura inſidioſos *amicos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios.* Cum *de moribus unius iudicabis, de publicis cogita.* Vbi *maximè gaudebis, maximè metues.* Vbi *tranquilla tibi omnia uidentur, ibi nocitura nō deſunt, ſed quieſcūt.* Semper *futurū aliquid quod te offendat exiſtima.* Gubernator *nunquā ita totos ſinus explicuit ſecurus, ut nō expedite ad contrahendū armamēta diſponeret.* Illud *ante omnia cogita, fœdā eſſe & execrabilē uim nocendi, & alieniſſimā homini, cuius beneficio etiam ſæua manſueſcunt.* Aſpice *elephantorū iugo colla ſubmiſſa, taurorū pueris pariter ac fœminis perſultātibus terga impune calcata, & repētes inter pocula ſinusq; innoxio lapſu dracones, & intra domum urſorum*

**animos: als, infidos amicos.*

urſorũ leonumq; ora placida tractantibus adulantibusq;. Non ergo feras pudebit cũ animalibus permutaſſe mẽtes? Nefas eſt nocere patriæ: ergo ciui quoq;, Nã hic pars patriæ eſt. Sanctæ partes ſunt. Si uniuerſum uenerabile eſt, ergo & *homini, Nã hic in maiore tibi urbe ciuis eſt. Quid ſi nocere uelint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſeruari totius intereſt: ita homines ſingulis parcẽt quia ad cœtum geniti ſumus. Salua autẽ eſſe ſocietas niſi amore & cuſtodia partiũ nõ poteſt. Ne uiperas quidẽ & natrices, & ſi qua morſu aut ictu noceãt, effugeremus, ſi ut reliqua manſuefacere poſſemus, aut efficere, ne nobis alijſu'e periculo eſſent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, ſed ne peccet. Nec unquã ad præteritum, ſed ad futurũ pœna referetur. Non enim iraſcitur, ſed cauet. Nam ſi puniendum eſt, cuicunq; prauum maleficumq; ingenium eſt, pœna neminem excipiet.

*homo unus

CAP. XXXII. At enim ira habet aliquã uoluptatẽ, & dulce eſt dolorem reddere. Minime: Non enim ut in beneficijs honeſtũ eſt merita meritis repenſare, ita iniurias iniurijs. Illic uinci turpe eſt, hic uincere. Inhumanũ uerbum eſt, & quidem pro iuſto receptũ, ultio, & à contumelia, nõ multũ differt niſi ordine. Qui dolorẽ regerit tantum excuſatius peccat. M. Catonem in balneo quidã percuſsit imprudens. Quis enim illi ſciens faceret iniuriã? Poſtea ſatisfacienti Cato non memini, inquit, percuſſum me. Melius putauit, non agnoſcere quàm uindicare. Nihil, inquis, illi poſt tantam petulantiam mali factum eſt? Imò multũ boni, cœpit Catonẽ noſſe. Magni animi eſt iniurias deſpicere. Vltionis cõtumelioſiſsimũ genus eſt, nõ eſſe uiſum dignũ ex quo peteretur ultio. Multi leues iniurias altius ſibi demiſere dum uindicant. Ille magnus & nobilis eſt, qui more magnæ feræ latratus minutorum canun ſecurus *exaudit. Minus, inquit, contemnemur, ſi uindicauerimus iniuriam, ſi tanquam

*obaudit.

ad

ad remedium uenimus, ſine ira ueniamus, non quaſi dulce ſit uindicari, ſed quaſi utile.

De diſsimulanda iniuria. CAP. XXXIII.

*SAepe autem ſatius fuit diſsimulare quàm ulciſci, Potentiorũ iniuriæ hilari uultu nõ patienter tantũ ferendæ ſunt. Faciẽt iterũ, ſi ſe feciſſe crediderint. Hoc habẽt peſsimũ animi magna fortuna inſolentes, quòd quos læſerũt, et oderũt. Notiſsima uox eſt eius, qui in cultu regũ conſenuerat. Cum illũ quidã interrogaret, quomodo rariſsimã rem in aula cõſecutus eſſet ſenectutẽ. Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Sæpe adeo iniuriam uindicare non expedit, ut ne fatêri quidem expediat. C. Cæſar Paſtoris ſplendidi equitis Romani filiũ cùm in cuſtodia habuiſſet, *immundicijs eius, & incultioribus capillis offenſus: rogante patre, ut ſalutẽ ſibi filij concederet, quaſi de ſupplicio eius admonitus, ad mortẽ duci protinus iuſsit. Ne tamen omnia inhumane faceret aduerſum patrẽ, ad cœnã illum inuitauit eo die. Venit Paſtor nihil uultu exprobrãte. Propinauit illi Cæſar heminã uini, & poſuit illi cuſtodẽ, perdurauit miſer, nõ aliter quàm ſi filij ſanguinẽ biberet. Vnguentũ & coronas miſit, & obſeruare iuſsit an ſumeret. Sumpſit eo die, quo filiũ extulerat, imò quo non extulerat. Iacebat cõuiua centeſimus, & potiones uix honeſtas natalibus liberorũ podagricus ſenex hauriebat, cum interim non lachrymas emiſit, nec dolorem aliquo ſigno erũpere paſſus eſt. Cœnauit tanquã pro filio exoraſſet. Quæris quare? Habebat alterũ. Quid ille Priamus? nõ diſsimulauit, irã, & regis genua cõplexus eſt? Funeſtã perfuſamq; cruore filij manũ, ad os ſuũ retulit, & cœnauit, ſed tamen ſine unguẽto, ſine coronis & illũ hoſtis ſæuiſsimus multis ſolatijs, ut cibũ caperet hortatus eſt, nõ ut pocula ingẽtia ſuper caput poſito cuſtode ſiccaret. Cõtempſiſſet romanũ patrẽ, ſi ſibi timuiſſet, nunc iram compeſcuit pietas. Dignus fuit cui permitteret à*

* *mundicijs eius, & cultioribus*

conui

conuiuio, ad oſſa filij legenda diſcedere. Ne hoc quidem permiſit, benignus interim & comis adoleſcens propinationibus ſenem crebris, ut cura leniretur, laceſſebat. Cõtra ille ſe lætum & oblitum quid eo eſſet actum die * *prædixit. Perierat alter filius ſi carnifici conuiua non placuiſſet.*

* præſtitit

CAP. XXXIIII. *Ergo ira abſtinendũ eſt ſiue par eſt qui laceſſendus eſt, ſiue ſuperior, ſiue inferior. Nã cũ pare contẽdere, anceps eſt, cũ ſuperiore furioſum, cum inferiore ſordidũ. Puſilli hominis & miſeri eſt repetere mordentẽ. Imbecilla ſe lædi putant ſi tangantur, ut mures & formicæ, quas ſi manu amoueris, ora cõuertunt. Faciet nos mitiores, ſi cogitauerimus, quod aliquando nobis profuit ille, cui iraſcimur, & meritis offenſam redemerit. Illud quoq; occurrat, quantum cõmendationis nobis allatura ſit clemẽtiæ fama, & quàm multos uenia amicos utiles fecerit. Ne iraſcamur inimicorũ & hoſtiũ liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla eſt, quod à R.P. liberos proſcriptorũ ſubmouit. Nihil eſt iniquius quàm aliquẽ hæredẽ paterni odij fieri. Cogitemus quotiens ad ignoſcendũ difficiles erimus, an expediat* * *omnes nobis inexorabiles eſſe. Quàm ſæpe ueniã qui negauit, petit, quàm ſæpe hic pedibus eius aduolutus eſt, quem à ſuis repulit. Quid eſt glorioſus quàm irã amicitia mutare? Quos Po.Ro. fideliores habet ſocios, quàm quos habuit pertinaciſſimos hoſtes? Quod hodie eſſet imperiũ, niſi ſalubris prouidentia uictos permiſcuiſſet uictoribus? Iraſcetur aliquis, Tu contra, beneficijs prouoca. Cadit ſtatim ſimultas ab altera parte deſerta,* * *niſi pariter non pugnat. ſed ſi utrinq; certabit ira, cõcurritur: ille eſt melior, qui prior pedem retulit, uictus eſt qui uicit. Percuſſit te, Recede. Referiendo enim, & occaſionẽ ſæpius feriendi dabis, & excuſationem non poteris reuelli cũ uoles. Nunquid uelit quiſquã tam grauiter hoſtẽ ferire, ut relinquat manũ in uulnere, & ſe ab ictu reuocare non poſſit.*

* nobis oẽs: aliâs, nobis homines

*niſi par nõ pugnat.

poſsit. At qui tale ira telum eſt, uix retrahatur.

CAP. XXXV. *Arma nobis expedita proſpicimus, gladiũ commodũ & habilẽ: non uitabimus impetus animi his graues magis, furioſos & irreuocabiles? Ea demũ uelocitas placet, quæ ubi iuſſa eſt, ueſtigium ſiſtit, nec ultra deſtinata procurrit, & quæ flecti & à curſu ad gradum reduci poteſt. Aegros ſcimus neruos eſſe, ubi inuitis nobis mouentur. Senex aut infirmi corporis eſt, qui cũ ambulare uult, currit. Animi motus eos putemus ſaniſsimos ualidiſsimosq́;, qui noſtro arbitrio ibunt, nõ ſuo ferẽtur. Nihil tamen æquè profuit, quã primũ intueri deformitatẽ rei, deinde periculũ. Non eſt ullius affectus facies turbatior, pulcherrima ora fœdauit, toruos uultus ex tranquilliſsimis reddit. Linquit decor omnis iratos, etiãſi amictus illius cõpoſitus ſit ad legẽ, retrahet ueſtẽ, omnemq́; curam ſui effundet. Si capillorũ natura uel arte iacentiũ nõ informis eſt habitus, cũ animo inhorreſcũt, & tumeſcũt uenæ, cõcutitur crebro ſpiritu pectus, rabida uocis eruptio colla diſtendit. Tũc artus* turbidi, ĩquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intra putas eſſe animum, cuius extra imago tam fœda eſt? Quanto illi intra pectus terribilior uultus, acrior ſpiritus eſt, intẽſior impetus, rupturus ſe niſi eruperit? Quales ſunt hoſtiũ uel ferarũ cæde madentiũ, aut ad cædẽ euntiũ aſpectus, qualia poëtæ inferna monſtra finxere, ſuccincta ſerpẽtibus, & igneo flatu, quales ad bella excitãda, diſcordiãq́; in populos diuidẽdam, pacẽq́; lacerandã teterrimæ inferũ exeũt Furiæ: talẽ nobis irã figuremus, flãma lumina ardẽtia ſibilo mugituq́; & gemitu & ſtridore, & ſiqua his inuiſior uox eſt, perſtrepentem, tela manu utraq; quatientem: neq; enim illi tegere ſe, cura eſt: toruã, cruentãq́; & cicatricoſam, & uerberibus ſuis liuidam inceſſu ueſano effuſam, multa caligine incurſitantẽ, uaſtantem, fugantẽq́;: & omniũ odio laborantẽ, ſui maxime: ſi aliter noce-*

* *trepidi*

re non poſſit, terras, maria, cœlum ruere cupientẽ, infeſtam pariter, inuiſamq́;. Vel ſi uidetur, ſit qualis apud uates noſtros eſt,

*dextra bellona

Sanguineum quatiens* dextra læuaq́; flagellum.

Aut ſciſſa gaudens uadit diſcordia palla, aut ſiqua magis dira facies excogitari diri affectus poteſt.

CAP. XXXVI. Quibuſdã, ut ait Sextius, iratis profuit aſpexiſſe ſpeculũ, perturbauit illos tanta mutatio ſui, ueluti in rẽ præſentẽ adducti nõ agnouerũt ſe: & quãtulũ ex uera deformitate imago illa ſpeculo repercuſſa reddebat? animus ſi oſtẽdi, & ſi in ulla materia perlucere poſſet, intuẽtes nos confunderet, ater maculoſusq́;, æſtuãs, & diſtortus, et tumidus. Nũc quoq; tãta deformitas eius eſt, per oſſa carnesq́;, et tot impedimẽta effluẽtis. Quid ſi nudus oſtẽderetur? Speculo quidẽ neminẽ deterritũ ab ira credo. Quid ergo? qui ad ſpeculũ uenerat, ut ſe mutaret, iã mutauerat. Iratis quidẽ nulla eſt formoſior effigies, quã atrox & horrida, qualesq́; eſſe, etiam uideri uolũt. Magis illud uidendũ eſt, quã multis ira per ſe nocuerit. Alij nimio feruore rupere uenas, & ſanguinẽ ſupra uires elatus clamor egeſſit, & luminũ ſuffudit aciẽ, in oculos uehementius humor egeſtus, & in morbos ægri recidere, nulla celerior ad inſaniã uia eſt. Multi itaq; cõtinuauerunt iræ furorem, nec quã expulerant mentẽ unquã receperũt. Aiacẽ in mortem egit furor, in furorẽ ira. Mortẽ liberis, egeſtatẽ ſibi, ruinã domui imprecantur, & iraſci ſe negant, nõ minus quã inſanire, furioſi. Amiciſſimis hoſtes, uitandiq́; chariſſimis. Legũ niſi qua nocent immemores, ad minima mobiles. Nõ ſermone, non officio adiri faciles. Oĩa per uim gerunt gladijs & pugnare parati, & incumbere. Maximũ enim malũ illos cœpit, & omnia exuperans uitia. Alia paulatim intrant. Repẽtina & uniuerſa uis huius eſt, omnes deniq; alios affectus ſibi ſubijcit.

CAP. XXXVII. Amorẽ ardentiſſimũ uincit. Ttrãsfoderunt

derunt itaq; armata corpora, & in eorũ quos occiderant iacuere cõplexibus. Auaritiã duriſsimũ malũ, minimũq; flexibile ira calcauit, adacta opes ſuas ſpargere, & domui, rebusq; in unũ collatis inijcere ignem. Quid? non ambitioſus magno æſtimata proiecit inſignia, honoremq; delatum repulit? Nullus affectus eſt, in quem non ira dominetur.

LVCII ANNAEI SENECAE DE IRA, AD NOVATVM LIB. III.

QVOD *maximè deſideraſti Nouate nunc facere tentabimus, irã excidere animis, aut certe refrenare, & impetus eius inhibere. Id aliquãdo palam aperteq; faciendũ eſt, ubi minor uis mali patitur: aliquãdo ex occulto, ubi nimiũ ardet, omniq; impedimẽto exaſperatur et creſcit. Refert quãtas uires quanq; integras habeat. Vtrũ ne uerberanda & agẽda ſit, an cedere ei debeamus: dum tẽpeſtas prima deſæuit, ne remedia ipſa ſecũ ferat, Conſiliũ pro moribus cuiuſq; capiẽdũ erit. Quoſdã enim preces uincunt, quidã inſultãt, inſtantq; ſubmiſsis. Quoſdã terrendo placabimus. Alios obiurgatio, alios cõfeſsio, alios pudor cœpto deiecit. Alios mora lentũ præcipitis mali remediũ, ad quod nouiſsime deſcendendũ eſt. Cæteri enim affectus dilationẽ recipiũt, & curari tardius poſſunt.* * *Hæc incitata, & ſeipſam rapiẽs uiolẽtia, nõ paulatim procedit, ſed dũ incipit, tota eſt. Nec aliorũ more uitiorũ ſolicitat animos, ſed abducit, & impotẽtes ſui, cupidosq; uel cõmunis mali, exagitat. Nec in ea tantum, in quæ deſtinauit, ſed in occurrẽtia obiter furit. Cætera uitia impellũt animos, ira præcipitat. Cæteris etiam ſi reſiſtere contra affectus ſuos nõ licet, at certe affectibus ipſis licet ſtare: hæc nõ*

CAP. I.

*Huius

*ſecus quàm fulmina procellæq́; , & ſi qua alia irreuocabilia ſunt,quia nõ eunt,*ſed cadunt,uim ſuã magis ac magis tendit. Alia uitia à ratione,hæc à ſanitate deſciſcit. Alia acceſſus lenes habent,& incrementa fallentia,in ira deiectus etiã animorum eſt. Nulla itaq; reſurget magis attonita, & in uires ſuas prona,et ſiue ſucceßit ſuperba,ſiue fruſtratur inſana,ne repulſa quidẽ in tediũ acta, ubi aduerſariũ fortuna ſubduxit, in ſeipſam morſus ſuos uertit.Nec refert quãtũ ſit,ex quo ſurrexit.*

*ſed caſu ruunt,

CAP. II. *Ex leuißimis enim in maxima euadit, Nullam tranſit ætatẽ,Nullũ hominũ genus excipit.Quædã gentes beneficio egeſtatis nõ nouere luxuriã,Quædã quia exercitæ & uagæ ſunt,effugere pigritiã. Quibus incultus mos,agreſtisq́; uita eſt,circũſcriptio ignota eſt,& fraus & quodcunq; in foro malum naſcitur,Nulla gens eſt,quã non ira inſtiget, tam inter Graios quã barbaros potens.Non minus pernitioſa leges metuentibus,quã quibus iura diſtinguit modus uiriũ. Deniq; cætera ſingulos corripiũt,hic unus affectus eſt,qui interdum publice cõcipitur.Nunquã uniuerſus populus unius fœminæ amore flagrauit. Nec in pecuniã aut lucrũ tota ciuitas ſpem ſuam miſit.Ambitio uiritim ſingulos occupat, Impotentia nõ eſt malum publicũ.Sæpe in irã uno agmine itũ eſt,uiri, fœminæ, ſenes,pueri,principes,uulgusq́; cõſenſere, et tota multitudo paucißimis uerbis concitata,ipſum cõcitatorẽ anteceßit. Ad arma protinus,ignesq́; diſcurſum eſt, & indicta finitimis bella, aut geſta cũ ciuibus,Totæ cũ ſtirpe omni crematæ domus,& modo eloquio*fauorabilis habitus in multo honore, irã ſuæ concionis excepit,in Imperatorẽ ſuũ legiones pila torſerũt. Diſſedit plebs tota cũ patribus,publicũ conſiliũ,ſenatus,nõ expectatis delectibus, nec nominato Imperatore, ſubitos iræ ſuæ duces legit:ac per tecta urbis,nobiles conſectatus uiros,ſupplicium manu ſumpſit.Violauit legationes rupto iure gẽtium,rabiesq́;*

*fauorabilior habitus in medio honore,

bieſq; infanda ciuitatem tulit, nec datũ tempus quo reſideret tumor publicus, ſed deductæ protinus claſſes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, ſine auſpitijs populus ductu iræ ſuæ egreſſus, fortuita raptaq; pro armis geßit. Deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

CAP. III. *Hic barbaris forte ruentibus in bella exitus eſt, cũ mobiles animos ſpecies iniuriæ perculit, agũtur ſtatim, et quà dolor traxit, ruinæ modo regionibus incidũt incõpoſiti, interriti, incauti, pericula appetẽtes ſua, gaudẽt feriri, et inſtare ferro, & tela corpore urgere, & per ſuũ uulnus exire. Nõ eſt inquis dubiũ quin magna iſta & peſtifera ſit uis. Ideo quẽadmodũ ſanari debeat mõſtra. Atqui, ut in prioribus libris dixi, ſtat Ariſtoteles defenſor iræ, & uetat illam nobis execari. Calcar ait eſſe uirtutis, Hac erepta, inermẽ animũ, et ad conatus magnos pigrũ fieri. Neceſſariũ eſt itaq; fœditatẽ eius ac feritatẽ coarguere, & ante oculos ponere quantũ mõſtri ſit homo in hominẽ furẽs, quãtoq; ĩpetu ruat, nõ ſine pnitie ſua pnitioſus, & ea deprimẽs, quæ mergi niſi cũ mergẽte nõ poſſunt. Quid ergo? ſanũ hũc aliquis uocat, qui uelut tẽpeſtate correptus nõ it, ſed agitur, & furẽti malo ſeruit? nec mãdat ultionẽ ſuã, ſed ipſe ei⁹ exactor, aĩo ſimul ac manu ſæuit, chariſsimorũ, eorũq; quos mox amiſſos fleturus eſt carnifex? Hũc aliqs affectũ uirtuti, adiutorẽ comitẽq; dat, cõſilia ſine quibus uirtus gerit nihil, obturbantẽ? Caducæ ſiniſtræq; ſunt uires, & in malũ ſuũ ualidæ, in quas ægrũ morbus & acceßio erexit. Nõ eſt ergo qd me putes tẽpus in ſupuacuis cõſumere, qđ irã, quaſi dubiæ apud hoĩes opinionis ſit, infamẽ: cũ aliquis ſit, & quidẽ de illuſtribus philoſophis, qui illi indicat operas, & tanquã utilem ac ſpiritus ſubminiſtrantẽ in prælia, in actus rerum, ad omne quodcũq; calore aliquo gerẽdũ eſt, uocet. Ne quẽ fallat tanquã aliquo tempore, aliquo loco profutura, oſtendenda eſt rabies*

eius effrenata & attonita: apparatuſq; illi reddendus eſt ſuus, eculei & fidiculæ, & ergaſtula, & cruces, & circumdati *defoſſis corporibus ignes, & cadauera quoq; trahens uncus, uaria uinculorum genera, uaria pœnarũ, lacerationes membrorum, inſcriptiones frontis, et beſtiarum immanium *cauernæ. Inter hæc inſtrumenta collocetur ira, dirum quiddã atq; horridum ſtridẽs, omnibus per quæ furit *deterior. Vt de cæteris dubium ſit, nulli certe affectui peior eſt uultus, quem in prioribus libris deſcripſimus, aſperum & acrem, & nunc ſubito retrorſum ſanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac ſpiritu uerſo, ſubrubicundum, et ſimilem cruento, uenis tumentibus, oculis nunc trepidis & exilientibus, nunc in uno obtutu defixis & hærentibus.

*defixis

*caueæ.

*tetrior.

CAP. IIII. Adijce nunc dentiũ inter ſe arietatorum, & aliquẽ eſſe cupientiũ, non aliũ ſonũ, quàm eſt apris, tela ſua attritu acuentibus. Adijce articulorũ crepitũ, cum ſe ipſæ manus frangũt, & pulſatũ ſæpius pectus, anhelitus crebros, tractoſq; altius gemitus, inſtabile corpus, incerta uerba ſubitis exclamationibus, tremẽtia labra, interdumq; cõpreſſa, et dirũ quiddam exibilantia. Ferarũ, mehercules, ſiue illas fames exagitat, ſiue infixũ uiſceribus ferrũ, minus tetra facies eſt, etiã cũ uenatorẽ ſuum ſemianimes morſu ultimo petunt, quã hoĩs ira flagrantis. Age, ſi exaudire uoces ac minas uacet, qualia excarnificati animi uerba ſunt: non'ne reuocare ſe quiſq; ab ira uolet, cũ intellexerit illã à ſuo primũ malo incipere? Non uis ergo admoneam eos, qui irã ſumma potẽtia exercent, & argumentũ uiriũ exiſtimant, et in magnis magnæ fortunæ bonis ponũt paratã ultionẽ, quàm non ſit potens, imò nec liber quidẽ dici poſſit, iræ ſuæ captus? Non uis admoneam, quo diligẽtior quiſq; ſit, ut ipſe ſe circũſpiciat, alia animi mala ad peſſimos quoſq; pertinere, iracundiam etiã eruditis hoĩbus, & in alia ſanis, irrepere: adeo ut

quidam

quidam ſimplicitatis indicium iracūdiam dicant, & uulgo credatur facillimus quiſq; huic obnoxius?

CAP. V. *Quorſus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo ſe iudicet tutū ab illa, cum lentos quoq; natura et placidos in ſæuitiā ac uiolentiam euocet. Quēadmodū aduerſus peſtilentiā *nihil poteſt firmitas corporis, & diligens ualetudinis cura, Promiſcuè enim imbecilla robuſtaq; inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculū eſt quàm cōpoſitis et remiſſis, quibus eo turpior ac perículoſior eſt, quo plus in illis mutat. Sed cū primum ſit non iraſci, ſecundū retinere, tertiū alienæ iræ mederi, dicam primū quemadmodū in iram non incidamus, Deinde quēadmodum nos ab illa liberemus. Nouiſſime quēadmodum iraſcētem retineamus placemusq́;, & ad ſanitatē reducamus. Ne iraſcamur præſtabimus, ſi oīa uitia iræ nobis ſubinde propoſuerimus, & illam bene æſtimauerimus. Accuſanda eſt apud nos, damnanda: perſcrutanda eius mala, & in mediū protrahenda ſunt: ut qualis ſit, appareat, cōparanda cū peſſimis eſt. Auaritia acquirit et cōtrahit, quo aliquis melior utatur, Ira incendit. Paucis gratuita eſt. Iracundus dominus quoſdā in fugā ſeruos egit, quoſdam in mortem: quanto plus iraſcendo, quàm id erat propter quod iraſcebatur, amiſit. Ira patri luctum marito diuortiū attulit, magiſtratui odium, candidato repulſam.* Potior eſt, inquam, luxuria, quoniā illa ſua uoluptate fruitur, hæc alieno dolore uincit malignitatē & inuidiam. Illæ enim infelicē fieri uolunt, hæc facere. Illæ fortuitis malis delectantur, hæc non poteſt expectare fortunam. Nocere ei quem odit, non noceri uult. Nihil eſt ſimultatibus grauius, has ira conciliat, Nihil eſt bello funeſtius, In hoc potentium ira prorūpit. Cæterum etiam illa plebeia ira & priuata, inerme, & ſine uiribus bellum eſt. Præterea ira, ut ſeponamus quæ mox ſecutura ſunt damna, inſidias, perpetuam ex certaminibus mutuis ſolicitudinem, dat*

*nihil prodeſt

*Peior eſt etiam quàm luxuria,

pœnas dum exigit. Naturam hoĩs uitiat: illa in amorem hortatur, hæc in odiũ. Illa prodeſſe iubet, hæc nocere. Adijce, quod cum indignatio à nimio ſui ſuſpectu ueniat, & animoſa uideatur, puſilla eſt & anguſta. Nemo enim non eo à quo ſe cõtemptum iudicat, minor eſt. At ille ingens animus & uerus æſtimator ſui, non uindicat iniuriam, quia nõ ſentit. Vt tela à duro reſiliunt, cũ dolore cædentis ſolida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad ſenſum ſui *adducit: fragilior eo quod petit. Quãto pulchrius, uelut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliasq; reſpuere. Vltio, doloris confeßio eſt. Non eſt magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læſit. Si imbecillior, parce illi. Si potentior, tibi.

*abducit,

CAP. VI. Nullum eſt argumentum magnitudinis certius, quàm nihil poſſe, quo inſtigeris, accidere. Pars ſuperior mundi & ordinatior, ac propinqua ſideribus, nec in nubẽ cogitur, nec in tempeſtatem impellitur, nec uerſatur in turbinem, omni tumultu caret, inferiora *fulminantur. Eodem modo ſublimis animus, quietus ſemper, & in ſtatione tranquilla collocatus, intra ſe premens, quibus ira contrahitur, modeſtus & uenerabilis eſt & *diſpoſitus, quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens non primam reiecit uerecundiam? Quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in ſe uerecundi habuit, abiecit? Cui officiorum numerus aut ordo conſtitit incitato? Quis linguæ temperauit? Quis ullam partẽ corporis tenuit? Quis ſe tegere potuit. In immenſum proderit nobis illud Democriti ſalutare præceptum, quo monſtratur tranquillitas, ſi neq; priuatim, neq; publice multa, aut maiora uiribus noſtris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa diſcurrẽti negotia dies tranſit, ut nõ aut ex homine, aut ex re offenſa naſcatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia urbis loca properanti in multos incurſi-

*fulminant.

*depoſitus,

tandum eſt, & alicubi labi neceſſe eſt, alicubi retineri, alicubi reſpergi:ita in hoc uitæ actu diſsipato & uago multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius ſpem noſtram fefellit, alius diſtulit, alius intercepit. Non ex deſtinato propoſita fluxerunt. Nulli fortuna tam dedita eſt, ut multa tentanti ubique reſpondeat. Sequitur ergo, ut is cui contra quàm propoſuerat, aliqua ceſſerunt, impatiens hominum rerumq; ſit: & leuiſsimis cauſis iraſcatur, nunc perſonæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc ſibi. Itaq; ut quietus poſsit eſſe animus, nõ eſt iactãd' us, nec multarũ, ut dixi, rerũ actu fatigandus, nec magnarũ ſupraq; uires appetitarũ. Facile eſt leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partem transferre ſine lapſu. At quæ alienis in nos manibus impoſita, ægrè ſuſtinemus, uicti ĩ proximos effundimus, & dum ſtamus ſub ſarcina, impares oneri uacillamus. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domeſticis ſcias.

CAP. VII. *Negotia expedita & habilia ſequũtur actorem: ingentia, & ſupra menſuram agentis, nec dant ſe facile, et ſi occupata ſunt, premunt atq; abducũt adminiſtrantẽ teneriq; iam uiſa cũ ipſo cadunt. Itaq; fit, ut frequẽter irrita ſit eius uoluntas qui non quæ facilia ſunt, aggreditur: ſed uult facilia eſſe, quæ aggreſſus eſt. Quotiẽs aliquid conaberis, te ſimul & ea quæ paras, quibusq; parâris, ipſe metire. Faciet enim te aſperũ pœnitẽtia operis infecti. Hic intereſt, utrũ quis feruidi ſit ingenij, an frigidi, aut humilis. Generoſo repulſa irã exprimet, languido inertiq; triſtitiã. Ergo actiones noſtræ nec *paruæ ſint, nec audaces, nec improbæ. In uicinũ ſpes exeat. Nihil conemur, quod mox adepti quoq; ſucceſsiſſe miremur. Demus operã, ne accipiamus iniuriã quã ferre neſcimus. Cũ placidiſsimo et facillimo et minime *obnoxio, moroſoq; uiuẽdũ eſt. Sumũtur à cõuerſantibus mores. Et ut quædam ad contactus corporis uitia trãſiliũt, ita aĩus mala ſua proximis tradit. Ebrioſus cõuictores*

*prauæ

*obnixo: aliàs, anxio,

in amorē uini traxit. Impudicorū cœtus fortem quoq;, & ſiliceū uirū emollit. Auaritia ī proximos uirus ſuū tranſtulit. Eadē ex diuerſo ratio uirtutū eſt, ut oē quod ſecū habent, mitigēt. Nec tam ualetudini profuit utilis regio & ſalubrius cœlū, quā aīs parū firmis ī turba meliorū uerſari. Quæ res quātū poßit, intelliges, ſi uideris feras quoq; cōuictu noſtro māſueſcere, nulliq; īmani beſtiæ uī ſuā permanere, ſi hoīs cōtuberniū diu paſſa eſt. Retūditur oīs aſperitas, paulatimq; īter placida dediſcitur.

CAP. VIII. *Accedit huc, quod nō tantū exēplo melior fit, qui cū quietis hoībus uiuit, ſed quod cauſas iraſcendi nō inuenit, nec uitium ſuū exercet. Fugere itaq; debebit oēs quos irritaturos iracundiam ſciet. Qui ſunt, inquit, iſti? Multi ex uarijs cauſis idē facturi. Offendet te ſuperbus contēptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax cōtentione, uentoſus & mendax uanitate. Non feras à ſuſpicioſo timeri, à pertinace uinci, à delicato faſtidiri. Elige ſimplices, faciles, moderatos, qui iram tuā nec euocent, neque ferant. Magis adhuc proderunt ſubmißi & humani, et dulces, nō tamē uſq; in adulationem. Nam iracūdos nimia aſſentatio offendit. Erat certe amicus noſter, uir bonus, ſed iræ paratioris, cui nō magis erat tutū blandiri quàm maledicere. Cælium oratorē fuiſſe iracundißimū conſtat. Cū quo, ut aiunt, cœnabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens, ſed difficile erat illi in crapulam contecto rixam eius cū quo edebat effugere. Optimū iudicauit qcquid dixiſſet ſequi, & ſecūdas agere. Nō tulit Cælius aſſentientē, ſed exclamauit, Dic aliquid cōtra, ut duo ſimus. Sed ille quoq; quod non iraſceretur iratus, cito ſine aduerſario deſijt. Eligamus ergo uel hos potius, ſi cōſcij nobis iracundiæ ſumus, qui uultum noſtrum ac ſermonē ſequantur, Facient quidē nos delicatos, & in malam conſuetudinem inducent, nihil contra uoluntatē audiendi, ſed proderit uitio interuallum & quietem dare. Difficilis*

quoq;

quoq; & indomiti natura, blandientem feret. Nihil aſperum tetrumq; palpanti eſt. Quotiens diſputatio longior & pugnatior erit, in prima reſiſtamus antequam robur accipiat. Alit ſeipſam contentio, demiſſos altius tenet. Facilius eſt ſe à certamine abſtinere, quàm abducere.

CAP. IX. *Studia quoq; grauiora iracundis obmittenda ſunt, aut certe citra laßitudinem exercēda, & animus nō inter plura uerſandus, ſed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminū obleniat, & hiſtoria fabulis detineat, mollius delicatiusq; tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra cōponebat. Quis autē ignorat lituos & tubas concitamenta eſſe, ſicut quoſdā cantus blandimēta, quibus mens reſoluatur? Confuſis oculis proſunt uirentia, & quibuſdā coloribus infirma acies acquieſcit, quorundā ſplendore præſtringitur, ſic mētes ægras ſtudia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quæ exulcerant uitiū, æque cauere laßitudinem corporis. Conſumit enim quicquid in nobis mite placidumq; eſt, & acria concitat. Ideo quibus ſtomachus ſuſpectus eſt, proceſſuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperent, quam maximè mouet fatigatio: ſiue quia calorem inedia compellit, & nocet ſanguini, curſumq; eius, uenis laborātibus, ſiſtit: ſiue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. Certe ob eandem cauſam iracundiores ſunt ualetudine aut ætate feßi. Fames quoq; & ſitis ex eiſdem cauſis uitanda eſt, exaſperat enim & incendit animos.*

CAP. X. *Vetus dictum eſt, A laſſo rixam quæri. Aeque autē & ab eſuriente, & à ſitiente & ab omni homine quē aliqua res urit. Nā ut ulcera ad leuem tactū, deinde etiam ad ſuſpitionem tactus condoleſcunt: ita animus affectus, minimis offenditur, adeo ut quoſdā ſalutatio, epiſtola, oratio, & interrogatio ad litem euocent. Nunquā ſine querela ægra tanguntur,*

Optim

Optimum eſt itaq; ad primũ mali ſenſum mederi ſibi, tum uerbis quoq; ſuis minimũ libertatis dare, & inhibere impetũ. Facile eſt autẽ affectus ſuos cum primũ oriuntur reprehendere. Morbũ ſigna præcurrũt. Quemadmodũ tempeſtatis ac pluuiæ ante ipſas, notæ ueniũt, ita iræ amoris omniumq; iſtarum procellarum animos uexantium ſunt quædã* prænuncia. Qui comitiali uitio ſolent corripi, iam aduentare ualitudinem intelligunt, ſi calor ſumma deſeruit, & incertum lumen neruorũq; trepidatio eſt, ſi memoria ſublabitur caputq; uerſatur. Solitis itaq; remedijs incipientẽ * caſum occupant, & odore guſtuq; quicquid eſt quod alienat animos repellitur, aut fomentis cõtra frigus rigoremq; pugnatur: aut ſi parum medicina profecit uitauerunt turbam & ſine teſte ceciderunt. Proderit morbum ſuum noſſe, & uires eius antequam ſpatientur opprimere. Videamus quid ſit quod nos maxime concitet. Alium uerborum, alium rerum contumeliæ mouent. Hic uult nobilitati ſuæ, hic formæ ſuæ parci. Ille elegantiſsimus haberi cupit, ille doctiſsimus. Hic ſuperbiæ impatiens eſt, hic contumaciæ. Ille ſeruos non putat dignos quibus iraſcatur, hic intra domum ſæuus eſt, foris mitis. Ille rogari, inuidiam iudicat, hic non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

*prognoſtica.

*cauſam: al's, curam.

CAP. XI. Scire itaq; oportet quid in te imbecillum ſit, ut id maxime protegas. Non expedit omnia uidere, omnia audire, multæ nos iniuriæ tranſeant, ex quibus pleraſq; non accipit, qui neſcit. Non uis eſſe iracundus? ne ſis curioſus. Qui inquirit quid in ſe dictum ſit, qui malignos ſermones etiã ſi ſecreto habiti ſint, *euerrit, ſeipſe inquietat. Quædam interpretatio eò perducit, ut uideãtur iniuriæ. Itaq; alia differenda ſunt, alia deridenda, alia donãda. Circumſcribenda multis modis ira eſt. Pleraq; in luſum iocumq; uertantur. Socratem aiunt, colapho percuſſum nihil amplius dixiſſe, quàm moleſtũ eſſe, quod neſcirent

*eruit: aliâs, non euerrit.

Feſtiuus iocus Socratis.

ſcirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodũ facta ſit iniuria refert, ſed quẽadmodũ lata. Nec uideo quare difficilis ſit moderatio, cùm ſciam tyrannos quoq; tumida fortuna & licentia ingenia, familiaremq; ſibi ſæuitiam repreßiſſe, Piſiſtratum certe Athenienſium tyrannum memoriæ proditur, cum multa in crudelitatem eius ebrius conuiua dixiſſet, nec deeſſent qui uellent manus ei cõmodare, & alius hinc, alius illinc faces ſubderent, placido animo tuliſſe, & hoc iritantibus reſpondiſſe, non magis * illi ſe ſuccenſere, quàm ſi quis obligatis oculis in ſe incurriſſet. Magna pars querelas manu fecit, aut falſa ſuſpicando, aut leuia aggrauando. * illis ſe ſuccendi,

CAP. XII. Sæpe ad nos ira uenit, ſæpius nos ad illam, quæ nunquã accerſenda eſt, etiam cũ incidit reijciatur. Nemo dicit ſibi, hoc propter quod iraſcor, aut feci, aut feciſſe potui. Nemo animum facientis, ſed ipſum æſtimat factum. Atqui ille intuendus eſt, an uoluerit, an inciderit: coactus ſit, an deceptus: odium ſecutus ſit, an præmium, ſibi morem geſſerit, an manum alteri cõmodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna, ut ferre aut humanũ ſit aut humile. Eo loco nos conſtituamus, quo ille eſt cui iraſcimur. Nunc facit iracũdos iniqua noſtri æſtimatio, & quæ facere uellemus, pati nolumus. Nemo ſe differt. Atqui maximũ remediũ iræ, dilatio eſt: ut primus eius feruor relangueſcat, & caligo quæ premit mentẽ, aut reſidat, aut minus denſa ſit. Quædã ex his quæ te præcipitẽ ferebant, hora nõ tantum dies molliet, quædam ex toto euaneſcent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iudicium eſſe, non iram. Quicquid uoles quale ſit ſcire, tempori trade: Nihil diligenter in* ductu cernitur. Nõ potuit impetrare Plato à ſe tempus cum ſeruo ſuo iraſceretur, ſed ponere illum ſtatim tunicã, & præbere ſcapulas uerberibus iußit, ſua manu ipſe percuſſurus. Poſtquam intellexit iraſci ſe, ſicut ſuſtulerat manũ ſuſpenſam detinebat, *fluctu

* percuſſuro

nebat, & ſtabat * percuſſori ſimilis. Interrogatus deinde ab amico, qui forte interuenerat, quid ageret, Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo: uelut ſtupens, geſtum illum ſæuituro deformẽ, ſapienti uiro ſeruabat, oblitus iam ſerui, quia aliũ quẽ potius caſtigaret inuenerat. Itaq; abſtulit ſibi in ſuos poteſtatẽ, & ob peccatum quoddam cõmotior, Tu, inquit, Speuſippe ſeruulum iſtum uerberibus obiurga, nam ego iraſcor. Ob hoc nõ cecidi propter quod alius cecidiſſet. Iraſcor, inquit, plus faciã quàm oportet. Libentius faciam. Non ſit iſte ſeruus in eius poteſtate, qui in ſua non eſt. Aliquis uult irato cõmitti ultionẽ, cum Plato ſibijpſe imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat dũ iraſceris. Quare? quia uis omnia licere. Pugna tecũ ipſe. Si irã uincere non potes, illa te incipit uincere. Si abſconditur, ſi illi exitus non datur, ſigna eius obruamus, & illam quantum fieri poteſt, occultam ſecretamq́; teneamus.

CAP. XIII. Cum magna id noſtra moleſtia fiet. Cupit exilire & incendere oculos, & immutare faciẽ, ſed ſi eminere illi extra nos licuit, ſupra nos eſt. In imo pectoris receſſu recõdatur, feraturq́; nõ ferat. Imò in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, Vox lenior ſit, Gradus lentior, Paulatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ ſignum erat uocem ſubmittere, loqui parcius, Apparebat tunc illum ſibi obſtare, Deprehendebatur itaq; à familiaribus & coarguebatur. Nec erat illi exprobratio latitãtis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quod iram ſuam multi intelligerẽt, nemo ſentiret? Senſiſſet autem, niſi ius amicis obiurgandi ſe dediſſet, ſicut ipſe ſibi in amicos ſumpſerat. Quanto magis hoc nobis faciendum eſt. Rogemus amiciſsimum quemq;, ut tunc maximè aduerſus nos libertate utatur, cũ minimè illam pati poterimus, nec aſſentiatur iræ noſtræ, contra nos potens malum & apud nos gratioſum, dum cõſpicimus, dũ noſtri ſumus, aduocemus.

Qui

Qui uinum male ferunt, & ebrietatis ſuæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant ſuis, ut è conuiuio auferantur.

CAP. XIIII. *Intemperantiã in morbo ſuã experti, parere ſibi in aduerſa ualetudine uetant.* Optimũ eſt notis uitijs impedimẽta proſpicere, & ante omnia ita cõponere animũ ut & grauiſsimis rebus ſubitisq; concuſſus iram aut non ſentiat, aut magnitudinẽ inopinatæ iniuriæ exortã in aluum retrahat, nec dolorẽ ſuum profiteatur. Id fieri poſſe apparebit, ſi pauca ex ingenti turba exempla protulero, ex quibus utrumq; diſcere licet, quantũ mali habeat ira, ubi hominũ præpotentũ poteſtate tota utitur, quantũ ſibi imperare poſsit, ubi metu maiore compreſſa eſt. Cambyſen regem nimis deditũ uino,* Traxhexaupes unus ex chariſsimis monebat, ut parcius biberet, turpẽ eſſe dicens ebrietatem in rege, quẽ oculi omnium, aureſq; ſequerentur. Ad hoc ille ut ſcias inquit, quemadmodũ nunquam excidam mihi, approbabo iam, & oculos poſt uinum in officio eſſe & manus. Bibit deinde liberalius quàm aliàs capacioribus cyphis, & iam grauis, & uinolentus, ac uiolentus obiurgatoris ſui filiũ procedere ultra limẽ iubet, alleuataq; ſuper caput ſiniſtra manu ſtare. Tunc intendit arcum, & ipſum cor adoleſcentis (id enim ſe petere dixerat) figit, reciſoq; pectore hærens in ipſo corde ſpiculũ oſtendit, ac reſpiciens patrẽ an ſatis certã haberet manũ, interrogauit. At ille negauit Apollinem potuiſſe certius dimittere. Dij illum male perdant, animo magis quàm conditione mancipium. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat ſpectatorem fuiſſe. Occaſionem blanditiarum putauit, pectus filij in duas partes diductum, & cor ſub uulnere palpitans. Controuerſiã illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, ut regi liberet in ipſo patre certiorẽ manũ oſtendere. O Regem cruentũ, O dignũ in quem omniũ ſuorum arcus uerterentur. Cum execrati fuerimus illum conuiuia ſupplicijs funer

*Præxaſpes

funer

*funeribusq́; ſoluentem, tamen ſceleratius telum illud laudatum eſt, quàm miſſum. Videbimus quomodo pater ſe gerere debuerit, ſtans ſuper cadauer filij ſui, & idemq́; illam cuius & teſtis fuerat & cauſa. Id de quo nũc agitur, apparet, iram ſupprimi poſſe. Non maledixit regi, nullum emiſit ne calamitoſi quidem uerbũ, cũ æquè cor ſuũ quàm filij transfixũ uideret. Poteſt dici meritò deuoraſſe uerba. Nam ſi quid tanquã iratus dixiſſet, nihil tanquã pater facere potuiſſet. Poteſt, inquã, uideri ſapientius ſe in illo caſu geßiſſe, quàm cũ de potandi modo præciperet, *quẽ ſatis erat uinũ quàm ſanguinẽ bibere, cuius manus pocul is occupari pax erat. Acceßit itaq; ad numerũ eorum, qui magnis cladibus oſtenderunt, quanti conſtarent regum amicis bona conſilia.*

*quam

*Harpagus

CAP. XV. *Non dubito quin* *Harpalus *quoq; tale aliqd regi ſuo* Perſ*arumq́; ſuaſerit, quo offenſus, liberos illi epulãdos appoſuit, & ſubinde quæſijt, an placeret conditura. Deinde ut ſatis illũ plenũ malis ſuis uidit, afferri capita illorum iußit, & quomodo eſſet acceptus interrogauit, Nõ defuerũt miſero uerba, nõ os cõcurrit. Apud regẽ, inquit, omnis cœna iucunda eſt. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non ueto patrẽ damnare* R*egis ſui factũ, nõ ueto quærere dignã tã truci portento pœnã, ſed hoc interim intelligo, poſſe etiã* *exigẽtibus malis naſcentem iram abſcondi, & ad uerba cõtraria ſibi cogi. Neceſſaria eſt iſta doloris refrenatio, utiq; hoc ſortitis uitæ genus, & ad regiam adhibitis mẽſam. Sic editur apud illos, ſic bibitur, ſic reſpondetur. Funeribus ſuis arridendum eſt. An tanti ſit uita, uidebimus. Alia iſta quæſtio eſt. Non conſolabimur tam triſte ergaſtulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, oſtendemus in omni ſeruitute apertã libertati uiã. Si æger animus, & ſuo uitio miſer eſt, huic miſerias finire ſecum, licet. Dicam & illi, qui in regẽ incidit, ſagittis pectora amicorum*

*ex ingentibus

amicorum petentẽ, & illi cuius dominus liberorũ uiſceribus patres ſaturat, quid gemis demẽs, quid expectas ut te aut hoſtis aliquis per exitiũ gentis tuæ uindicet, aut rex à longinquo potens aduolet. Quocunq; reſpexeris, ibi malorũ finis eſt. Vides illũ præcipitem locũ? illac ad libertatẽ deſcenditur. Vides illud mare, uides illud flumen, illum puteũ? Libertas illic in imo ſedet. Vides illam arborem breuẽ, horridam, infelicem? pẽdet inde libertas. Vides iugulũ tuũ, guttur tuũ, cor tuum, effugia ſeruitutis ſunt. Nimis mihi operoſos exitus monſtras, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris quod ſit ad libertatem iter? Quælibet in corpore tuto uena.*

*arborẽ retorridã, infelicem?

CAP. XVI. *Quamdiu quidẽ nihil tam intolerabile nobis uidetur, ut nos expellat è uita, irã in quocũq; erimus ſtatu, remoueamus. Pernicioſa eſt ſeruientibus. Omnis enim indignatio in tormentũ ſuũ proficit, & imperia grauiora ſentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat aſtringit, ſic aues uiſcum dum trepidãtes excutiũt, plumis omnibus illinũt. Nulli tam artũ eſt iugũ, quod non minus lædat ducentẽ, quàm repugnantẽ. Vnũ eſt leuamentũ malorũ ingentiũ, pati, & neceßitatibus ſuis obſequi: ſed cũ utilis ſit ſeruientibus affectuum ſuorũ, & huius præcipuè rabidi atq; effrenis continentia, utilior eſt regibus, Perierunt oĩa ubi quantum ſuadet ira, fortuna permittit, nec diu poteſt quæ multorũ malo exercetur potẽtia ſtare. Periclitantur enim ubi eos qui ſeparatim gemũt communis metus iunxit. Pleroſq; itaque modò ſinguli mactauerunt, modò uniuerſi cum illos conferre in unum iras publicus dolor coëgiſſet. Atqui pleriq; ſic iram quaſi inſigne regium exercuerunt, Sic Darius, qui primus poſt ablatum * Magorum imperiũ, Perſas & magnã partẽ orientis obtinuit. Nam cũ bellum Scythis indixiſſet orientẽ cingentibus, rogatus ab* Oraborto nobili ſene, ut ex tribus liberis, unũ in ſolatiũ patri relinque-*

*Mago

*Oebazo

ret, duorũ opera uteretur, pluſquã rogabatur pollicitus, omnes ſe illi dixit remiſſurum, & otioſos in cõſpectu parẽtis abiecit, crudelis futurus, ſi omnes abduxiſſet.

CAP. XVII. At quãto Xerxes facilior, qui Pythio quinque filiorũ patri unius uacationẽ petẽti, quẽ uellet eligere permiſit: deinde quẽ elegerat in partes duas diſtractũ ab utroque uiæ latere poſuit, & hac uictima luſtrauit exercitum. Habuit itaq; quẽ debuit exitũ, uictus & late longeq; fuſus, ac ſtratam ubiq; ruinã ſuã cernens, medius inter ſuorũ cadauera inceſſit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit, quos nulla eruditio, nullus literarũ cultus imbuerat. Dabo tibi ex Ariſtotelis ſinu regẽ Alexandrũ qui Clitũ chariſſimũ ſibi & unà educatũ, inter epulas transfodit manu ſua, parũ adulantem, & pigre ex Macedone ac libero, in Perſicã ſeruitutẽ tranſeuntẽ. Nam Lyſimachũ æque familiarẽ ſibi, leoni obiecit. Nũquid ergo hic Lyſimachus, felicitate quadã dẽtibus leonis elapſus, ob hoc cũ ipſe regnaret, mitior fuit? Nã Teleſphorũ Rhodiũ amicũ ſuũ undiq; decurtatũ, cũ aures illi naſumq; abſcidiſſet, in cauea uelut nouũ animal aliquod & inuſitatũ diu pauit, cũ oris detrũcati mutilatiq; deformitas humanã faciẽ perdidiſſet. Accedebat fames & ſquallor & illuuies corporis in ſtercore ſuo deſtituti, calloſis ſup hæc genibus manibuſq;, quas in uſum pedũ anguſtiæ loci cogebãt. Lateribus uerò attritu exulceratis, nõ minus fœda q̃ terribilis erat forma eius uiſentibus. Factuſq; pœna ſua mõſtrum miſericordiã quoq; amiſerat, tamen cũ diſſimillimus eſſet homini, qui illa patiebatur, diſſimilior erat qui faciebat.

CAP. XVIII. Vtinã iſta ſæuitia intra peregrina manſiſſet exẽpla, nec inter Romanos mores cũ alijs aduentitijs uitijs, etiam ſuppliciorum irarũq; in barbariem tranſiſſent. M. Mario, cui uicatim populus ſtatuas poſuerat, cui thure & uino R. P. ſupplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari

tari manus iuſsit, & quaſi toties occideret, quoties uulnerabat, paulatim & per ſingulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij miniſter? Quis niſi Catilina * *iã omne facinus in Mario exercens? ſic illũ ante buſtũ* Quinti Catuli *carpebat, grauiſsimus mitiſsimi uiri cineribus, ſupra quos uir m:li exẽpli popularis tamen, & nõ tã* * *immerito q̃ nimis amatus, per ſtillicidia ſanguinẽ dabat.* Dignus erat Marius, *qui illa pateretur,* Sylla *qui iuberet,* Catilina, *qui faceret.* Sed *indigna* R. P. *quæ in corpus ſuũ pariter & hoſtiũ* * *& iudicũ gladios reciperet. Quid antiqua perſcrutor?* Modo C. Cæſar Sextũ Papiniũ, *cui pater erat cõſularis,* Bethenũ Baſſum *quæſtorẽ ſuũ procuratoris ſui filiũ, alioſq; & equites* Romanos *&* Senatores *uno die flagellis cecidit, torſit, nõ quæſtionis, ſed animi cauſa.* Deinde *adeò impatiẽs fuit differẽdæ uoluptatis, quam ingẽs crudelitas eius ſine dilatiõe poſcebat,* * *ut in Cirrha maternorũ hortorũ,* * *quæ porticũ à ripa ſeparat inambulãs, quoſdã ex illis cũ matronis atq; alijs ſenatoribus ad lucernam decollaret. Quid inſtabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicũ una nox minabatur? quantulum fuit lucem expectare?* Deniq; *ne* Senatores *populi* Romani *ſoleatus occideret.*

*in omne facinus in manus exercẽs?

*merito: aliàs, meritus

*& uindicũ

*ipſo loco: aliàs, ut in xyſto

*qui

CAP. XIX. *Quã fuerit crudelitas eius ſuperba, ad rem pertinet ſcire, quanq̃ aberrare aliquãdo poſſumus uideri, et in deuiũ exire, ſed hoc ipſum pars erit iræ ſup ſolita ſæuiẽtis.* Ceciderat *flagellis ſenatores, ipſe effecit, ut dici poſſet, ſolet fieri.* Torſerat *p oĩa quæ ĩ rerũ natura triſtiſsima ſunt, fidiculis,* * *tabularibus, eculeo, igne, uultu ſuo.* Et *hoc loco reſpõdebitur, magnã rẽ, ſi tres ſenatores quaſi nequã mãcipia* * *inter ueſperã & flãmas diuiſit, homo q de toto ſenatu trucidando cogitabat, qui optabat ut populus* Romanus *unã ceruicem haberet, ut ſcelera ſua tot locis ac tẽporibus diducta, in unũ ictũ & unũ diẽ cogeret.* Quid *tã inauditũ, q̃ nocturnũ ſuppliciũ?* Cũ *latrociniũ tenebris*

*tribulaabribus,

*inter uerbera & flam.

nebris abſcōdi ſoleat, animaduerſiones quo notiores ſunt, plus ad exēplum emēdationēq; proficiūt. Et *hoc loco reſpōdebitur mihi, qd' tātopere admiraris, iſti beluæ quotidianū eſt, ad hoc uiuit, ad hoc uigilat.* Nemo *certè inuenietur alius, qui īperauerit his in quos animaduerti iubebat os inſerta ſpōgia īcludi, ne uocis emittēdæ haberēt facultatē.* Cui *unquā morituro non eſt relictū, quà gemeret? timuit'ne quā liberiorem uocē extremus dolor mitteret, nequid quod nollet audiret? Sciebat autē innumerabilia eſſe, quæ obijcere illi nemo niſi periturus auderet.* Cùm *ſpongiæ non inuenirentur, ſcindi ueſtimenta miſerorum, & in os farciri pannos imperauit.* Quæ *iſta ſæuitia eſt, obicce ultimum ſpiritum trahere?* Da *exituræ animæ locum, liceat illam non per uulnus emittere.*

CAP. XX. *Adijcere his lōgū eſt, quot patres quoq; occiſorū eadē nocte, dimiſsis p domos cēturionibus cōfecit, *homo miſericors, luctu liberauit.* Nō *enim* Caij *ſæuitiā, ſed iræ malū propoſitū eſt ſcribere, quæ nō tātū uiritim furit, ſed gētes totas lācinat, ſed urbes, ſed flumina exuta ab omni ſenſu doloris cōuerberat.* Sicut *rex* Perſarū, *totius populi nares recidit in* Syria: *inde* Rhinocolura *loci nomē eſt.* Peperciſſe *illū iudicas, qđ nō tota capita præcidit,* Nouo *genere pœnæ delectatus eſt.* Tale *aliquid paſsi forēt* Aethiopes, *qui ob lōgiſsimū uitæ ſpatium* Macrobij *appellātur.* In *hos enim quia nō ſupinis manibus exceperāt ſeruitutē, miſsisq; legatis libera reſpōſa dederāt, quæ cōtumelioſa reges uocāt,* Cābyſes *fremebat, & nō prouiſis cōmeatibus, nō exploratis itineribus per inuia, p ārētia trahebat omnē bello utilē turbā: cui intra primū iter deerāt neceſſaria, nec quicquā ſubminiſtrabat ſterilis et inculta humanoq; *ignota regio.* Suſtinebāt *famē, primo tenerrima frōdiū, & cacumina arborū, tū coria igne mollita, & quicquid neceſsitas cibū fecerat.* Poſtq̄ *inter harenas radices quoq; & herbæ defecerāt,*

appar

*adhuc homo

*ueſtigio.

apparuitq; inops etiã animaliũ ſolitudo, decimũ quẽq; ſortiti, alimentũ habuerunt fame ſæuius. Agebat adhuc ira regẽ præcipitem, cum partem exercitus amiſiſſet, partẽ comediſſet, donec timuit, ne & ipſe uocaretur ad ſortem, tum demum ſignũ receptui dedit. Seruabantur interim illi generoſæ aues, & inſtrumenta epularum camelis uehebantur, cum ſortirentur milites eius, quis male periret, quis peius uiueret.

CAP. XXI. Hic iratus fuit gẽti, & ignotæ et immeritæ, ſenſuræ tamẽ, Cyrus fluuio. Nam cũ Babylonẽ oppugnaturus feſtinaret ad bellũ, cuius maxima momẽta in occaſiõibus ſunt, Gyndẽ late fuſum amnẽ *nãdo trãſire tẽtauit, qđ uix tutũ eſt, & cũ ſenſit æſtatẽ & ad minimũ deductus eſt. Ibi unus ex his equis, qui trahere regiũ currum *alibi ſolebãt, abreptus uehementer cõmouit regẽ. Iurauit itaq; amnẽ illũ * regis cõmeatus auferentẽ, eò ſe redacturũ, ut trãſiri calcariq; etiã à fœminis poſſet. Huc deinde omnẽ trãſtulit belli apparatũ, & tãdiu aſſedit operi, donec C. & lxxx. *cuniculis diuiſum alueũ in ccc. & lx. riuos diſpergeret, et ſiccũ relinqueret in diuerſum fluẽtibus aqs. Perijt itaq; et tẽpus, magna ĩ magnis rebus actura, et militũ ardor, quẽ inutilis labor fregit, & occaſio aggrediẽdi imparatos, dum ille bellum indictũ hoſti cum flumine gerit.

*uado trãſire

*albi

*regijs aquis meatum auf.

*canaliculis

CAP. XXII. Hic furor (Quid enim aliud uoces?) Romanos quoq; cõtigit. C. enim Cæſar uillã Herculanẽſi pulcherrimã, quia mater ſua aliquãdo in illa cuſtodita erat, diruit, fecitq; eius p hoc notabilẽ fortunã. Stãtẽ enim prænauigabamus, nũc cauſa dirutæ quæritur. Et tam hæc cogitanda ſunt exẽpla quæ uites, q̃ illa è cõtrario, quæ ſequaris moderata, lenia, qbus nec ad iraſcẽdũ cauſa defuit, nec ad ulciſcẽdum poteſtas. Quid enim facilius fuit Antigono, quã duos manipulares duci iubere, qui * incũbẽtes Regio tabernaculo faciebãt, quod homines & periculoſiſsime & libentiſsime faciunt, qui de rege ſuo male

*excubãtes

exiſtimans. Audierat oĩa Antigonus, utpote cùm inter dicẽtes & audientẽ palla intereſſet: quã ille leuiter cõmouit, & Longius, inquit, diſcedite, ne uos rex audiat. Idem quadã nocte cùm quoſdã ex militibus ſuis exaudiſſet, oĩa mala imprecantes Regi, qui ipſos in illud iter et inextricabile lutũ deduxiſſet, acceſſit ad eos qui maximè laborabant: & cũ ignorantes à quo adiuuarẽtur explicuiſſet: Nũc, inquit, maledicite Antigono, cuius uitio in has miſerias incidiſtis. Ei autẽ bene optate, qui uos ex hac uoragine eduxit. Idem tam miti aĩo hoſtium ſuorũ maledicta quàm ciuiũ tulit. Itaq; cũ in paruulo quodam caſtello Græci obſiderẽtur, & fiducia loci contẽnentes hoſtẽ, multa in deformitatẽ Antigoni iocarentur, & nũc ſtaturam humilẽ, nunc colliſum naſum deriderẽt, Gaudeo inquit, & aliquid boni ſpero, in caſtris meis Silenum habeo. Cùm hos dicaces fames domuiſſet, captis ſicut mos eſt, ut eos qui militiæ utiles erant, in cohortes deſcriberet, cæteros præconi ſubijceret, id quoque ſe negauit facturum fuiſſe, niſi expediret his dominũ habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in cõuiuas ſuos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulò antè retuli, alterum feræ obiecit, alterũ ſibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus eſt, uixit.

CAP. XXIII. Non habuit hoc auitũ ille uitium, ne paternum quidẽ. Nam ſi qua alia in Philippo uirtus fuit, & contumeliarũ patientia, ingens inſtrumentũ ad tutelam regni. Demochares ad illum, Parrheſiades ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Athenienſium legatos uenerat. Audita benignè legatione Philippus, Dicite, inquit, mihi facere quid poſſum, quod ſit Athenienſibus gratum? Excepit Demochares, Te, inquit, ſuſpendere. Indignatio circumſtantium ad tam inhumanũ reſpõſum exorta eſt, quos Philippus cõticeſcere iuſſit, & Therſitẽ illum ſaluũ, incolumemq; dimittere. At uos

cæteri

cæteri legati, inquit, nunciate Atheniēſibus, multo ſuperbiores eſſe, qui iſta dicunt, quàm qui impunè dicta audiunt. Multa & Diuus Auguſtus digna memoria fecit dixitq́;, quibus appareat illi iram nō imperaſſe. Timagenes hiſtoriarū ſcriptor, quædā in ipſum, quædam in uxorē eius, & in totam domū eius dixerat, nec perdiderat dicta: magis enim circumfertur, & in ore hominū eſt temeraria urbanitas. Sæpe illum Cæſar monuit, ut moderatius lingua uteretur, perſeueranti, domo ſua interdixit. Poſtea Timagenes in contubernio Pollionis Aſinij conſenuit, ac tota ciuitate dilectus eſt. Nullum illi limen præcluſa Cæſaris domus abſtulit: hiſtorias poſtea quas ſcripſerat, recitauit, & cōbuſſit, & libros acta Cæſaris Auguſti continentes in ignem poſuit. Inimicitias geſſit cū Cæſare Auguſto, nemo amicitiam eius extimuit, nemo quaſi fulgure ictum refugit. Fuit qui præberet tam altè cadenti ſinum. Tulit hoc, ut dixi, Cæſar patienter, ne eo quidē motus, quòd laudibus ſuis, rebusq́; geſtis manus attulerat. Nunquam cum hoſpite inimici ſui queſtus eſt, hoc duntaxat Pollioni Aſinio dixit, θηελοτροφεῖς. Paranti deinde excuſationem obſtitit, & Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cùm Pollio diceret, Si iubes Cæſar, ſtatim illi domū meam interdicam. Hoc me, inquit, putas facturū, cùm ego uos in gratiā reduxerim? Fuerat enim aliquādo Timageni Pollio iratus, nec ullam habuerat cauſam deſinendi quàm quod Cæſar cœperat.

CAP. XXIIII. Dicat itaq; quiſq; ſibi quoties laceſſitur, Nunquid potentior ſum Philippo? Illi tamen impune maledictū eſt. Nunquid in domo mea plus poſſum, quā toto orbe terrarū diuus Auguſtus potuit? Ille tamen contentus fuit, à cōuitiatore ſuo ſecedere. Quid eſt? quare ego ſerui mei * hilarius reſponſum & contumaciorem uultum, & nō peruenientē uſq; ad me murmurationē, flagellis et cōpedibus expiem? Quis ſum, cuius aures lædi nefas ſit? Ignouerūt multi hoſtibus, ego nō igno-

*liberius

ſcam pigris, negligentibus, garrulis? Puerũ ætas excuſet, fœminam ſexus, extraneũ libertas, domeſticum familiaritas. Nunc primum offendit, cogitemus quãdiu placuerit. Sæpe & aliâs offendit, feramus quod diu tulimus. Amicus eſt, fecit quod noluit. Inimicus eſt, fecit quod debuit. Prudẽtiori *credamus, ſtultiori remittamus. Pro quocunq; illud reſpondeamus nobis, ſapientiſsimos quoque uiros multa delinquere, neminem eſſe tam circumſpectum, cuius nõ diligentia aliquando ſibijpſi excidat, Neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum caſus impingat, Neminem tam timidum offenſarum, qui non in illas dum uitat, incidat.

*cedamus,

CAP. XXV. Quomodo homini puſillo ſolatium in malis fuit, etiam magnorum uirorum titubare, fortunam & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui uidit acerba funera, etiam ex regia domo duci: ſic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo cõtemni, cuicunq; uenit in mentem, nullam eſſe tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quod ſi etiam prudentiſsimi peccant, cuius nõ error bonam cauſam habet? Reſpiciamus quoties adoleſcentia noſtra in officio parum diligens fuerit, in ſermone parum modeſta, in uino parum temperans. Si iratus eſt, demus illi ſpatium, quo deſpicere quid fecerit, poſsit. Seipſe caſtigabit. Deniq; dabit pœnas. Non eſt quod cum illo paria faciamus. Illud nõ uenit in dubium, quin ſe exemerit turbæ, & altius ſteterit quiſquis deſpexit laceſſentes. Proprium eſt magnitudinis ueræ, nõ ſe ſentire percuſſum. Sic immanis fera ad latratus canũ lenta reſpexit. Sic irritus ingẽti ſcopulo fluctus aſſultat. Qui non iraſcitur, incõcuſſus iniuria perſtitit, qui iraſcitur, motus eſt. At ille quẽ modo altiorem omni incõmodo poſui, tenet quodã amplexu ſummũ bonum. Nec homini tantũ, ſed ipſi fortunæ reſpõdet: omnia licet facias, minor es, quàm ut ſerenitatẽ meam obducas. Vetat hoc ratio, cui uitam regendam dedi.

dedi. Plus mihi nocitura eſt ira, quàm iniuria. Quid ni plus? Illius modus certus eſt, iſta quouſq; me latura ſit, incertum eſt.

CAP. XXVI. *Non poſſum, inquis, pati. Graue eſt iniuriam ſuſtinere. Mẽtiris. Quis enim iniuriã nõ poteſt ferre, qui poteſt iram? Adijce nunc, quod id agis ut irã feras & iniuriã. Quare fers ægri rabiẽ, & phrenetici uerba? puerorũ proteruas manus? Nẽpe quia uidentur neſcire, quid faciunt. Quid intereſt, quo quiſq; uitio fiat imprudens? imprudentiæ par in oĩbus patrocinium eſt. quid ergo, inquis, impune illi erit? Puta te uelle, tamen nõ erit. Maxima eſt enim factæ iniuriæ pœna, feciſſe: nec quiſquã grauius afficitur, quàm qui ad ſuppliciũ pœnitẽtiæ traditur. Deniq; ad cõditionem rerũ humanarũ reſpiciendũ eſt, ut oĩm accidentiũ æqui iudices ſimus. Iniquus autem, qui cõmune uitiũ ſingulis obieci. Non eſt Aethiopis inter ſuos inſignitus color, nec ruffus crinis & coactus in nodum apud Germanos dedecet. Nihil in uno iudicabis notabile aut fœdũ, quod gentis ſuæ publicũ eſt. Et iſta quæ retuli, unius regionis atq; anguli cõſuetudo defendit. Vide nunc quanto in his iuſtior uenia ſit, quæ per totum genus humanũ uulgata ſunt. Oẽs inconſulti & improuidi ſumus, omnes incerti, queruli, ambitioſi. Quid leuioribus uerbis hulcus publicum abſcondo? Oẽs mali ſumus, Quicquid itaq; in alio reprehẽditur, id unuſquiſq; in ſuo ſinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? Peſtilentia eſt. Placidiores itaq; inuicẽ ſimus, Mali inter malos uiuimus. Vna res nos facere poteſt quietos, mutuæ facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit, ego illi nondum. Sed iam aliquem fortaſſe læſiſti. Sed lædes.*

CAP. XXVII. *Noli æſtimare hanc horã, aut hunc diẽ. Totum inſpice mentis tuæ habitũ, etiam ſi nihil mali feciſti, potes facere. Quanto ſatius eſt ſanari iniuriã, quàm ulciſci. Multũ tẽporis ultio abſumit. Multis ſe iniurijs obijcit, dum una dolet.*

Diutius iraſcimur oẽs quàm lædimur. Quãto melius eſt ablre *in uniuerſum, nec uitia uitijs opponere. Nũquis ſatis conſtare ſibi uideatur, ſi mulam calcibus repetat, & canẽ morſu? Iſta, inquis, peccare ſe neſciunt. Primũ, quàm iniquus eſt, apud quem hoĩem eſſe ad impetrandã ueniam nocet. Deinde ſi cætera aĩalia hoc iræ tuæ ſubducit, quod conſilio carent, eo loco tibi ſit, quiſquis cõſilio caret. Quid enim refert, an alia mutis diſſimilia habet, ſi quod in omni peccato muta defendit, ſimilẽ habet caliginẽ mentis? Peccauit: hoc eſt primũ, hoc eſt extremũ. Non eſt quod illi credas, etiã ſi dixit, iterũ non faciam. Et iſte peccabit, & in iſtum alius, & tota uita inter errores uolutabitur. Manſuete immanſueta tractãda ſunt. Quod in luctu dici ſolet, efficaciſſime et in ira dicetur. Vtrum aliquãdo deſines, an nunquam? Si aliquando, ſatius eſt iram relinquere, quàm ab ira relinqui. An ſemper hæc cogitatio durabit? Vides quàm impacatam tibi denuntias uitam, Qualis erit ſemper ira tumentis?

*in diuerſum,

CAP. XXVIII. Adijce nunc, quod niſi bene te ipſe ſuccenderis, et ſubinde cauſas quibus ſtimuleris, renouaueris, ſua ſponte ira diſcedet, & uires illi dies ſubtrahet. Quãto ſatius eſt à te illam uinci quã ſe? Huic iraſceris, deinde illi: ſeruis, deinde libertis, parẽtibus, deĩde liberis, notis: deinde ignotis. Vbi enim cauſæ ſuperſunt, niſi deprecator aĩus acceſſit. Hinc te illò furor rapiet, et illinc aliò, & nouis ſubinde iritamẽtis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, et quãdo amabis? O quàm bonũ tẽpus in re mala perdis. Quãto nunc ſatius erat amicos parare, inimicos mitigare, Rempub. adminiſtrare, transferre in res domeſticas operã, quàm circumſpicere quid alicui poſſis facere mali, quo aut dignitati eĩus, aut patrimonio, aut corpori uulnus infligas, cùm id tibi contingere ſine certamine ac periculo non poſſit, etiã ſi cũ inferiore concurſes? Vinctũ licet accipias: et ad arbitriũ tuũ omni patientiæ expoſitũ, ſæpe nimia uis cædentis,

aut

aut articulum loco mouit, aut neruũ in his quos fregerat dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiã ubi patientiæ eſt nacta materiam. Adijce nunc, quod nihil tam imbecille natum eſt, ut ſine elidẽtis periculo pereat. Imbecillos ualentiſſimis, aliàs dolor, aliàs caſus exæquat. Quid quod pleraq; eorum propter quæ iraſcimur, offendũt nos, magis quàm lædunt. Multum autẽ intereſt, utrum aliquis uoluptati meæ obſtet, an deſit: eripiat, an nõ det. Atqui in æquo ponimus, utrum aliquis auferat, an neget: utrum ſpem noſtrã præcidat, an differat: utrum cõtra nos faciat, an pro ſe: amore alterius, an odio noſtri. Quidam uero non tantum iuſtas cauſas ſtandi contra nos, ſed etiã honeſtas habent. Alius patrẽ tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicũ. His tamen nõ ignoſcimus id facientibus, quod niſi facerent, improbaremus, Imò quod eſt incredibile, ſæpe de facto bene exiſtimamus, de faciente male.

CAP. XXIX. *At mehercule uir magnus ac iuſtus, fortiſſimum quẽq; ex hoſtibus ſuis, & pro libertate ac ſalute patriæ pertinaciſſimũ ſuſpicit, & talem ſibi ciuẽ, talem militẽ con tingere optat. Turpe eſt odiſſe quẽ laudes, quãto uerò turpius ob id aliquem odiſſe, propter quod miſericordia dignus eſt. Si captiuus in ſeruitutẽ ſubito depreſſus reliquias libertatis tenet, nec ad ſordida ac laborioſa miniſteria agilis occurrit, ſi ex otio piger equũ uehiculumq́; domini curſu nõ exæquat, ſi inter quotidianas uigilias feſſum ſomnus oppreſſit, ſi ruſticũ laborẽ recuſat, aut nõ fortiter obit, à ſeruitute urbana et feriata trãſlatus ad durũ opus. Diſtinguamus utrum aliquis nõ poſſit, an nolit. Multos abſoluemus, ſi cœperimus ante iudicare quã iraſci. Nunc autẽ primum impetũ ſequimur. Deinde quãuis uana nos cõcitauerint, perſeueramus, ne uideamur cœpiſſe ſine cauſa: & quod iniquiſſimum eſt, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam & augemus, quaſi argumentum ſit*

iuſte

iuſte iraſcendi, grauiter iraſci. Quanto melius eſt initia ipſa perſpicere, quàm leuia ſint, quàm innoxia.

CAP. XXX. Quod accidere uides in animalibus mutis, idē in homine deprehendes. Friuolis turbamur & inanibus. Tantum color rubicundus excitat, ad umbram aſpis exurgit. Vrſos leonesq́; mappa proritat. Omnia quæ natura fera ac rabida ſunt, conſternantur * ad minima. Idem inquietis & ſtolidis ingenijs euenit, rerum ſuſpitione feriuntur. Adeo quidem ut interdū iniurias uocent modica beneficia, in quibus frequentiſſima, certe acerbiſſima iracundiæ materia eſt. Chariſſimis enim iraſcimur, quod minora nobis præſtiterint, quàm mente cōcipimus, quàm quæ alij tulerint, cum utriuſq; rei paratū remediū ſit. Magis alteri indulſit, noſtra nos ſine cōparatione delectēt. Nunquam erit felix, quē torquebit felicior. Minus habeo quàm ſperaui, ſed fortaſſe plus ſperaui quàm debui. Hæc pars maxime metuenda eſt. Hinc perniciosiſſimæ iræ naſcuntur, & ſanctiſſima quæq; inuaſuræ. Diuū Iulium plures amici confecerūt quàm inimici, quorū non expleuerat ſpes inexplebiles. Voluit quidē ille, neq; enim quiſquā liberalius uictoria uſus eſt, ex qua nihil ſibi uindicauit, niſi diſpenſandi poteſtatē: ſed quemadmodum ſufficere tam improbis deſiderijs poſſet, cū tantū omnes concupiſcerent, quantum poterat unus? Vidit itaq; ſtrictis circa ſellam ſuam gladijs commilitones ſuos, Cimbrum Tullium acerrimum paulò ante ſuarum partium defenſorem, aliosq́; poſt Pompeium demum Pompeianos.

* ad inania.

CAP. XXXI. Hæc res ſua in reges arma conuertit, fidiſſimosq́; eò compulit, ut de morte eorū cogitarēt, pro quibus & ante quos mori uotū habuerant. Nulli ad aliena reſpiciēti ſua placent: inde dijs quoq; iraſcimur, quod aliquis nos antecedat, obliti quantum ſequatur à tergo ingentis inuidiæ. Tanta tamen importunitas hominū eſt, ut quāuis multum acceperint,

iniuriæ loco ſit plus accipere potuiſſe. Dedit *mihi præturã, ſed conſulatũ ſperauerã.* Dedit *duodecim faſces, ſed nõ fecit ordinariũ conſulem. A' me numerari uoluit annum, ſed deeſſe mihi ad ſacerdotiũ, Cooptatus in collegiũ ſum, ſed cur in unum? Cõſummauit dignitatẽ meã, ſed patrimonio nihil cõtulit: ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare, de ſuo nihil protulit. Age potius gratias pro his quæ accepiſti.* R*eliqua expecta, & nondum plenũ te eſſe gaude.* Inter *uoluptates eſt, ſupereſſe quod ſperes.* Omnes *uiciſti, primũ te eſſe in animo amici tui lætare.* Multi *te uincunt.* Conſidera *quanto antecedas plures quàm ſequaris.*

CAP. XXXII. *Quid ſi in te maximũ uitium quæris. Falſas rationes conficis, data magno æſtimas, accepta paruo.* Aliud *in alio nos deterreat, Quibuſdam timeamus iraſci, quibuſdã uereamur, quibuſdã faſtidiamus.* Magnã *rem ſine dubio fecerimus, ſi ſeruulum infelicẽ in ergaſtulum miſerimus, Quid properamus uerberare ſtatim, crura protinus frangere.* Non *peribit poteſtas iſta, ſi differetur: ſine id tẽpus ueniat, quo ipſi iubeamus.* Nunc *ex imperio iræ loquimur, cũ illa abierit, tunc uidebimus quanti ſit iſta lis æſtimanda.* In *hoc enim præcipuè fallimur.* Ad *ferrum uenimus, ad capitalia ſupplicia, & uinculis, carcere, fame, uindicamus rem caſtigandam* **flagris leuioribus.* Quomodo, *inquis, nos iubes intueri, quã omnia per quæ lædi uideamur, exigua, miſera, puerilia ſint?* Ego *uerò nihil magis ſuaſerim, quàm ſumere ingentem animũ, & hæc propter quæ litigamus, diſcurrimus, anhelamus, uidere quã humilia & abiecta ſint, nulli qui altum quiddã aut magnificũ cogitat reſpiciẽda.* Circa *pecuniã plurimũ uociferationis eſt, hæc fora defatigat, patres liberoſq; cõmittit, uenena miſcet, gladios tã percuſſoribus quàm legionibus tradit.* Hæc *eſt ſanguine noſtro delibuta.* Propter *hanc uxorẽ maritorũq; noctes ſtrepunt litibus, & tribunalia magiſtratuum premit turba:* Reges *ſæuiũt,* **flagellis*

rapiunt

rapiunt, & ciuitates longo ſeculorum labore cõſtructas euertunt, ut aurum argentumq́; in cinere urbium ſcrutentur.

CAP. XXXIII. *Libet intueri fiſcos in angulo iacẽtes. Hi ſunt* propter quos oculi clamore exprimũtur. Fremitu iudiciorũ baſilicæ reſonant, euocati ex longinquis regionibus iudices aduolant, iudicaturi, utrius iuſtior auaricia eſt. Quid ſi non propter fiſcum quidem, ſed pugnũ æris, aut * imputatũ à ſeruo denariũ, ſenex ſine hærede moriturus ſtomacho dirumpitur? Quid ſi propter uſuram aut milleſimã, ualetudinarius fœnerator diſtortis pedibus, & manibus ad *comparendum non relictis, clamat, ac per uadimonia aſſes ſuos in ipſius morbi acceſsionibus uindicat. Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cũ maximè deprimimus, pecuniam proferas, ſi in mediũ proijcias, quicquid theſauri tegunt, auaritia iterum ſub terras referente quæ malè egeſſerat, omnem iſtam congeriem dignam non putem quæ frontem uiri boni contrahat. Quanto riſu proſequenda ſunt, quæ nobis lachrymas educunt?*

*[margin: * propter quos uenæ clamore tumeſcunt. *amputatum * computandũ modo relictis,]*

CAP. XXXIIII. *Cedò nũc perſequere cætera, cibos, potiones, ambitiones, munditias, uerbera, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & ſuſpiciones, & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas uocis alienæ, quibus efficitur, ut inter iniurias naturæ numeretur ſermo homini datus. Crede mihi leuia ſunt, propter quæ nõ leuiter excandeſcimus, qualia quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his quæ* tam triſtes agimus ſeriũ eſt, nihil magnum. Inde, inquam, uobis ira & inſania eſt, quod exigua magna exiſtimatis. Auferre hic mihi hæreditatem uoluit, hic me diu ſpe ſuprema captatum criminatus eſt, hic ſcortum meũ concupiuit. Quod uinculum amoris eſſe debebat, ſeditionis atq́; odij cauſa eſt, idem uelle.*

*[margin: * tanquam ſeria agimus]*

CAP. XXXV. *Iter anguſtũ, rixas tranſeuntiũ concitat,*

diffu

*diffuſa & late patens uia ne populos quidem collidit. Iſta quæ appetitis quia exigua ſunt, nec poſſunt ad alterum, niſi alteri erepta, transferri, eadẽ affectantibus pugnã & iurgia excitãt. Reſpondiſſe tibi indignaris, libertũq; & uxorẽ, & clientem: Deinde idẽ de Rep. libertatẽ ſublatam quereris, quã domi ſuſtuliſti. Rurſus ſi tacuit interrogatus, contumaciã uocas. Et loquatur, & taceat, & rideat corã domino, inquis. Imò corã patrefamiliâs. Quid clamas? Quid uociferaris? Quid flagella media cœna petis, quod ſerui loquũtur, quod nõ eodẽ loco turba cõcionis eſt, & ſilentiũ ſolitudinis. In hoc habes aures, ut non niſi modulata tantum & mollia, & ex dulci tractu cõpoſitaq; accipiant? Et riſum audias oportet, & fletũ, & blanditias, & lites, & proſpera, & triſtia, & hominum uoces, & fremitus animaliũ, latratuſq;. Quid miſer expaueſcis ad clamorẽ ſerui, ad tinnitũ æris, *aut ianuæ impulſum? cũ tam delicatus fueris, tonitrua audienda ſunt. Quod de auribus dictũ eſt, transfer ad oculos, qui non minus faſtidio laborant ſi malè inſtituti ſunt, macula offenduntur & ſordibus, & argento parum ſplendido, & ſtagno non ad ſolem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt niſi uarium ac recenti curâ nitens marmor, qui menſam niſi crebris diſtinctam *neuis, qui nolũt domi niſi auro precioſa calcare, æquiſſimo animo foris & ſcabras lutoſaſq; ſemitas ſpectant, & maiorem partem occurrentiũ ſqualidam, parietes inſularum exeſos, ruinoſos, inæquales.*

* ad laminæ impulſum?

*uenis,

CAP. XXXVI. *Quid ergo aliud eſt quod illos in publico nõ offendat, domi moueat, quã opinio illic æqua & patiens, domi moroſa & querula? Oẽs ſenſus perducẽdi ſunt ad firmitatẽ. Natura patiẽtes ſunt, ſi animus illos deſinat corrumpere, qui quotidie ad rationẽ reddendam uocãdus eſt. Faciebat hoc Sextius; ut conſummato die cũ ſe ad nocturnã quietẽ recepiſſet interrogaret animũ ſuũ, quod hodie malũ tuũ ſanaſti? cui uitio*

obſtit

obſtitiſti? qua parte melior es? Deſinet ira, & erit moderatior quæ ſciet ſibi quotidie ad iudicē eſſe ueniendū. Quid ergo pulchrius hac cōſuetudine excutiēdi totū diē? Qualis ille ſomnus poſt recognitionē ſui ſequitur, quā trāquillus altus ac liber, cū aut laudatus eſt animus, aut admonitus, & ſpeculator ſui cenſorq́; ſecretus cognoſcet de moribus ſuis? Vtor hac poteſtate, & quotidie apud me cauſam dico. Cū ſublatū ė cōſpectu lumen eſt, & cōticuit uxor, moris iā mei cōſcia, totū diē mecū ſcrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipſe abſcōdo, nihil trāſeo: quare enim quicq̄ ex erroribus meis timeā cū poſſū dicere, Vide ne iſtud amplius facias, nūc tibi ignoſco. In illa diſputatione pugnacius locutus es. Noli poſtea cōgredi cū iperitis. Nolūt diſcere, qui nunquā didicerūt: illū liberius admonuiſti q̄ debebas, itaq́; nō emēdaſti, ſed offendiſti. De cætero uide, nō tantū an uerum ſit quod dicis, ſed an ille cui dicitur, ueri patiens ſit.

CAP. XXXVII. *Admoneri bonus gaudes, peſſimus quiſq́; correptorē aſperrimė patitur. In conuiuio quorundā te ſales, & in dolorē tuum iacta uerba tetigerunt: uitare uulgare conuictus memento, ſolutior eſt poſt uinū licentia, quia nunc ne ſobrijs quidē pudor eſt. Iratum uidiſti amicū tuum hoſtiario cauſidici alicuius, aut* uidiſti quod intrantem ſubmouerat, & ipſe pro illo iratus extremo mancipio fuiſti. Iraſceris ergo cathenario cani, & hic cū multū latrauit, obiecto cibo manſueſcit. Recede longius & ride. Nunc iſte aliquem ſe putat, quod cuſtodit litigatorū turba limen obſeſſum. Nunc ille qui intra iacet, fęlix fortunatusq́; eſt, & beati hominis ac potentis iudicat indiciū, difficilē ianuā, neſcit duriſſimū eſſe hoſtium carceris. Præſume animo multa eſſe tibi patienda. Nunquis ſe hyeme algere miratur? Nunquis in mari nauſeare, in uia concuti? Fortis eſt animus, ad quæ præparatus uenit. Minus honorato loco poſitus, iraſci cœpiſti conuiuatori, uocatori, ipſi qui tibi præfe*

* *audiſti*

præſerebatur. Demens, quid intereſt quam lecti premas partē? Honeſtiorem te aut turpiorem poteſt facere puluinum? Non æquis quendam oculis uidiſti, quia de ingenio tuo male locutus eſt. Recipis hanc legem? Ergo te Ennius quo non delectaris odiſſet, & Hortenſius ſimultates tibi indiceret, & Cicero ſi derideres carmina eius, inimicus eſſet?

CAP. XXXVIII. Vis tu æquo animo pati cādidatus ſuffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. Nunquid maiorē quā Diogeni philoſopho ſtoico? Cui de ira cum maxime diſſerenti adoleſcens proteruus inſpuit, tulit hoc leuiter ac ſapienter. Nō quidem, inquit, iraſcor, ſed dubito tamen an iraſci oporteat. Cato noſter melius; cui cùm cauſam agenti in frontem mediam, quantū poterat attracta pingui ſaliua, inſpuiſſet Lentulus, ille patrum noſtrorum memoria factioſus & impotens, abſterſit faciem, & affirmabo, inquit, omnibus Lentule falli eos, qui te negant os habere. Cōtigit iam nobis Nouate bene componere animum, ſi aut non ſentit iracundiam, aut ſuperior eſt.

CAP. XXXIX. Videamus quomodo alienam iram leniamus, nec enim ſani eſſe tantum uolumus, ſed ſanare. Primam iram nō audebimus oratione mulcere, ſurda eſt & amens: dabimus illi ſpatium, remedia in remiſſionibus proſunt: nec oculos tumentes tentabimus, uim rigētem mouendo incitaturi, nec cætera uitia dum feruent. Initia morborū quies curat. Quantulum, inquis, prodeſt remediū tuum, ſi ſua ſponte deſinentem iram placat? Primū ut citius deſinat efficit, deinde cuſtodiet ne recidat: ipſum quoq; impetum quē non audet lenire, fallet. Remouebit omnia ultionis inſtrumēta. Simulabit iram, ut tanquā adiutor & doloris comes plus autoritatis in conſilijs habeat: moras nectet, & dum maiorē quærit pœnā, præſentē differet. Omni arte requiē furori dabit. Si uehementior erit, aut pudorem illi cui non reſiſtit, incutiet, aut metū. Si infirmior, ſermo-

nes inſeret uel gratos, uel nouos, et cupiditate cognoſcēdi auocabit. Medicum aiunt, cū regis filiam curare deberet, nec ſine ferro poſſet; dum tumentem mammā leniter fouet, ſcalpellum ſpongia tectum induxiſſe. Repugnaſſet puella remedio palam admoto, eadem quia non expectauit, dolorem tulit.

CAP. XL. Quædam non niſi decepta ſanantur. Alteri dices, Vide ne inimicis iracundia tua uoluptati ſit. Alteri, Vide ne magnitudo animi tui creditumq; apud pleroſq; robur cadat. Indignor mehercule, & non inuenio dolendi modum, ſed tempus expectandū eſt, dabit pœnas. Serua iſtud in animo tuo, cum potueris & pro mora reddes. Caſtigare uero iraſcētem, & ultro obuiam ire ei, incitare eſt. Varie aggredieris blandeq;, niſi forte tanta perſona eris, ut poßis iram comminuere, quēadmodū fecit diuus Auguſtus, cùm cœnaret apud *Atediū Pollionem, fregerat unus ex ſeruis cryſtallinum: ad mortē rapi eū Atedius iußit, nec uulgari quidem periturū morte: murenis obijci iubebatur, quas ingens piſcina cōtinebat. Quis nō hoc illum putaret luxuriæ cauſa facere? ſæuitia erat. Euaſit è manibus puer, & confugit ad Cæſaris pedes, nihil aliud petiturus, quàm ut aliter periret, nec eſca fieret. Motus eſt nouitate crudelitatis Cæſar, & illū quidē dimitti, cryſtallina autem omnia coram ſe frangi iußit, compleriq; piſcinam. Fuit Cæſari ſic caſtigandus amicus, bene uſus eſt uiribus ſuis. È conuiuio rapi homines imperas, & noui generis pœnis *lacerari? Si calix tuus fractus eſt, uiſcera hominis diſtrahentur? Tantū tibi placebis, ut ibi aliquem duci iubeas, ubi Cæſar eſt?

*Vedium

*lancinari?

CAP. XLI. Sic inſtandum potentiæ eſt, ut ira ex ſuperiori loco aggredi non non poßit, male tractet. At talē duntaxat, qualem modò retuli. Feram immanem, ſanguinariam, quæ iam inſanabilis eſt, niſi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum ſalutariū aßidua meditatio, actusq;

actuſq; rerũ boni, & intenta mens ad unius honeſti cupiditatem. Cõſcientiæ ſatisfaciat, nil in famã laboremus, ſequatur uel mali de bene meritis. At uulgus animoſa miratur, & audaces in honore ſunt, placidi pro inertibus habentur. Primo forſitan aſpectu, ſed ſimul ac æqualitas uitæ fidẽ fecit, non ſegnitiem illã animi eſſe ſed pacẽ, ueneratur idem illos populus, colitq;. Nihil ergo habet in ſe utile teter ille & hoſtilis affectus. At omnia è contrario mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus, membra liberorum diſperſit. Nihil uacuum reliquit à ſcelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cum ex ira in odium obcaluit.*

*dum bene merearis.

CAP. XLII. *Careamus hoc malo, purgemuſq; mentẽ, & extirpemus radicitus ea uitia, quæ quãuis tenuia undecũq; *hæſerint, renaſcentur, & iram nõ tẽperemus, ſed ex toto remoueamus. Quod enim malæ rei temperamentũ eſt? Poterimus autem, adnitamur modo. Nec ulla res magis proderit, quã cogitatio mortalitatis. Sibi quiſq; ut alteri dicat: Quid iuuat tanquam in æternũ genitos iras indicere, & breuiſsimam ætatem diſsipare? Quid iuuat dies, quos in uoluptatem honeſtã impendere licet, in dolorẽ alicuius tormentumq; transferre? Non capiunt*res iſtæ iacturam, nec tempus uacat perdere. Quid ruimus in pugnã? Quid certamina nobis accerſimus? Quid imbecillitatis obliti, ingentia odia ſuſcipimus, & ad frangendũ fragiles conſurgimus? Iam iſtas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malũ corporis uetabit geri. Iã par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & uitã ſeditioſi cõturbamus? Stat ſuper caput fatum, & pereunti dies imputat, propiuſq; ac propius accedit. Iſtud tempus quod alienæ deſtinas morti, fortaſſe*citra tuam eſt.*

*exierint.

*res geſtæ

*circa tuam

CAP. XLIII. *Quin potius uitam breuẽ colligis, placidamq; & tibi & cæteris præſtas? Quin potius amabilem te,*

*dum uiuis omnibus, deſiderabilẽ cũ exceſſeris, reddis? Et quid illũ nimis ex alto tecũ agentẽ detrahere cupis? Quid illũ oblatrantem tibi, humilem quidẽ & contemptum, ſed ſuperioribus acidũ ac moleſtum exterrere uiribus tuis tentas? Quid ſeruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo iraſceris? Suſtine paulum. Venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Videre ſolemus inter matutina harenæ ſpectacula, tauri & urſi pugnam inter ſe colligatorũ, quos cũ alter alterũ uexârit, * ſuus confector ſpectat. Idẽ facimus: Aliquẽ nobiſcum alligatũ laceſſimus, cũ uicto uictoriq; finis æque maturus immineat. Quieti potius pacatiq;, quantulũcunq; supereſt, exigamus, nulli cadauer noſtrũ iaceat inuiſum. Sæpe rixam conclamatũ * in uicino incendiũ ſoluit, & interuẽtus feræ, latronẽ uiatorẽq; diducit. Colluctari cum minoribus malis nõ uacat, ubi* metus maior apparuit. Quid nobis cũ dimicatiõe & inſidijs? Nũquid amplius iſti cui iraſceris q̃ mortẽ optas? Etiã te quieſcẽte morietur, perdis operã. Facere uis, quod futurum eſt. Nolo, inquis, occidere, ſed exilio, ſed ignominia, ſed dãno afficere. Magis ignoſco ei, qui uulnus inimici, quã qui punctiunculã concupiſcit: hic enim nõ tantũ mali animi eſt, ſed puſilli: ſiue de ultimis ſupplicijs cogitas, ſiue de leuioribus, quãtulũ eſt tẽporis, quo aut ille pœna ſua torqueatur, aut tu malũ gaudiũ ex aliena percipias? Iam ipſum ſpiritũ expuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines ſumus, colamus humanitatẽ, non timori cuiquam, non periculo ſimus, detrimenta, iniurias, conuitia, uellicationes contemptus, & magno animo breuia feramus incommoda, dum reſpicimus (quod aiunt) uerſamusq; nos, * immortalitas aderit.*

*finis confector

*in uicinia

*metus maiorum

*iam mortalitas

Tertii & ultimi libri de ira, finis.

ANNOT. IN LIB. I. DE IRA.

Cap. 2. Venena & eorum mutuas ſordes. Rodolphus recte annotarat, & reorũ mutuas ſordes, ſentit enim mutuas accuſationes. Nam

olim

olim rei ſordidati ueniebant in iudicium.

CAP. III. IN FINE.

Regimen eſt illud. Sic prior æditio. Agricola recte annotauit regium illud & principale, τὸ ἡγεμονικόν.

Cap.6.initio,lege, hic damnatum cum dedecore & traductione uita exigit.

CAP. VIII.

Sed affectus & ratio,peiusq; in melius animi mutatio eſt.Sic habebant priores æditiones.Rodolphus tollit,ſed, id ſuſpicor fuiſſe ſcilicet,ab explanatore additũ:deinde legit,quæ in melius mutatio eſt. Ex his conicio fuiſſe ſcriptum,affectus qui in peius,& ratio quæ in melius animi mutatio eſt.

CAPVT IX.

Si non patitur.Arbitror legendũ,ſi non paret,hoc eſt,obtẽperat.

IN LIB. II. CAP. V.

Quid ergo origo huiuſmodi mali,inhibita eſt,aliter, ab ira eſt. Ita prior æditio. Legendum arbitror,Imbibita eſt natura,quæ &c. Siue,indita eſt natura.

CAPVT X.

Vbi iſti hiccine locus eſt? Alius habebat, uni iſti hoccine iocus eſt?Rodolphus addiuinarat uni iſti hoc omne iocus eſt. Forte mẽlius,ubi hic iræ locus eſt? Na ſequitur,Aut ridenda omnia aut flenda ſunt.Nuſquam igitur iræ locus.

CAPVT XI.

Nec hoc ſapientis dici uelim,quod ferè quoq; telum timeri. Sic noſtra prior.Quida habebat,ne hoc ſapiẽti malim, quod ferè quoq; ſapientis telũ eſt timeri. Rodolphus annotarat. Nec hoc ſerpentem malim,quod ferè ſapientis quoq; telũ eſt timeri. Noſtra minori negotio reſtituetur,addita literula, nec hoc ſapientis dici uelim, quod feræ quoq; telũ eſt,timeri. Sentit enim feras terrore tutas eſſe, quod negat conuenire ſapienti.

CAP. XXIII.

Rogauit pro antiquis, & quis ſupereſſet.Ita prior æditio. Rodolphus diuinauit,proin,& quis ſupereſſet.Simplicior diuinatio eſt, rogauit porrò an quis,ſiue nunquis,& quis ſupereſſet. Aut,rogauit è propinquis,& quis ſupereſſet? Sed interim occurrit quod uero propius eſt.Enarrator huic uoci ecquis,interpretãs adiecit,pro, an quis. ex eo factum eſt,pro antiquis.

CAP. XXVI.

Quæ nullam iniuriam à conſilio profectam faciunt. Sic prior æditio.Altera,quæ nullam iniuriam ſi à cõſilio profectam. Rodolphus addiuinauit, quia nullam iniuriam niſi à conſilio profectã intelligo.Simplicius erat,quia nulla eſt iniuria, niſi à cõſilio profecta.

IN LIBRVM III.

Cap.12.Si nihil erit petita aduocatio. Rodolphus mea ſententia recte annotarat,pro,nihil,in hoc.

CAPVT XXXIII.

22 Quid ſi in te maximum uitium quæris. Ita prior æditio. Alius, quod ſitiente maximum uitiũ quæris. Rodolphus annotarat. Quid inficiantis maximum uitium quæris? Rectius,quod in inficiante maximum uitium quæreris &c.

CAP. XXXIIII.

Hic me dum ſpe ſuprema captus eſt criminatur. Sic prior æditio. Quædam habebat,hic me diu ſpem ſupremam captatus,tum criminatus eſt. Rodolphus annotarat,Hic me diu ſpe ſuprema captatũ, criminatus eſt, & probatur coniectura.

CAP. XXXVIII.

Aut pudorem illi cui non reſiſtit incutiet. Rodolphus ſuſtulerat negationem. Bene habet lectio, ſi ſit cui non reſiſtat, ut intelligas uehementem.

LVCII ANNAEI SENECAE AD NERONEM CAESAREM DE CLEMENTIA LIB. I.

*SCRIBERE de clemẽtia Nero Cæſar inſtitui,ut quodãmodo ſpeculi uice fungerer,& te tibi oſtenderẽ, peruẽturũ ad uoluptatẽ maximam omniũ. Quãuis enim recte factorum uerus fructus ſit fe ciſſe,nec ullũ uirtutũ pretiũ dignum illis extra ipſas ſit: iuuat tamen inſpicere & circuire bonam conſcientiam, tum immittere oculos in hanc immenſam multitudinẽ,diſcordẽ,ſeditioſam,impotentẽ,in pernitiẽ alienã ſuamq; pariter exultaturã, ſi hoc iugũ fregerit, * & ita loqui ſecum , Ego ex omnibus mortalibus placui, electusq; ſum, qui in terris deorum uice fungerer,ego uitæ necisq; gentibus ar-*

**ita ergo loquetur*

biter,

biter, qualem quiſq; ſortem, ſtatumq́; habeat, in manu mea poſitum eſt. Quid cuiq; mortaliũ fortuna datũ uelit meo ore pronunciat. Ex noſtro reſponſo lætitiæ cauſas, populi, urbesq́; concipiunt. Nulla pars uſquam niſi uolente propicioq́; me, floret. Hæc tot milia gladiatorum quæ pars mea cõprimit, ad nutum meum ſtringentur: quas nationes funditus exſcindi, quas tranſportari, quibus libertatẽ dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumq́; capiti regium circundari decus oporteat, quæ ruant urbes, quæ oriantur, mea iuriſdictio eſt. In hac tanta facultate rerum, nõ ira me ad iniqua ſupplicia cõpulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hoĩm & * contumelia, quæ ſæpe tranquilliſsimis quoq; pectoribus patientiam extorſit, non ipſa oſtentandæ per terrores potentiæ, dira ſed frequens magnis imperijs gloria. Conditum, imò conſtrictum apud me ferrum eſt. Summa parſimonia etiã uiliſsimi ſanguinis. Nemo non, cui alia deſint, hominis nomine apud me gratioſus eſt, ſeueritatẽ abditam, clementiã in * promptu habeo. Sic me cuſtodio tanquã legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus ſim. Alterius ætate prima motus ſum, alterius ultima. Alium dignitati donaui, alium humilitati. Quoties nullam inueneram miſericordiæ cauſam, mihi peperci. Hodie dijs immortalibus, ſi à me rationẽ repetãt, annumerare genus humanum paratus ſum. Potes hoc Cæſar prædicare audacter. Oĩm quæ in fidem tutelamq́; tuã uenerunt, nihil per te, neq; ui, neq; clam Reipub. ereptum. Rariſsimã laudem, et nulli adhuc principum conceſſam concupiſti, innocentiã. Non perdis operam, nec bonitas iſta tua ſingularis, ingratos aut malignos æſtimatores nacta eſt. Refertur tibi gratia. Nemo unus homo uni homini tam charus unquã fuit, quàm tu populo Romano, magnũ lõgumq́; eius bonũ. Sed ingens tibi onus impoſuiſti. Nemo iam diuum Auguſtum, nec Tiberij Cæſaris prima tẽpora loquitur,

*cõtumacia,

*procinctus

nemo qui te imitari uelit, exēplar extra te quærit. Principatus *tuus ad guſtum exigitur.* Difficile *hoc fuiſſet, ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumpta.* Nemo *enim poteſt perſonam diu ferre.* Ficta *cito in naturam ſuam recidunt, quibus ueritas ſubeſt, quæq́; (ut ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in maius meliusq́; procedunt.* Magnam *adibat aleam populus* Romanus, *cū incertum eſſet quò ſe ſtatim nobilis indoles daret.* Iam *uota publica in tuto ſunt.* Nec *enim periculum eſt, ne te ſubita tui capiat obliuio.* Facit *quidem auidos nimia felicitas, nec tam tēperatæ cupiditates ſunt unquam, ut in eo quod cōtigit, deſinant.* Gradus *à magnis ad maiora fit, et ſpes improbiſſimas complectuntur, inſperata aſſecuti.* Omnibus *tamen nunc ciuibus tuis, & hæc cōfeſſio exprimitur, eſſe ſe felices, & illa, nihil iā his accedere bonis poſſe, niſi ut perpetua ſint.* Multa *illos cogunt ad hanc cōfeſſionem, qua nulla in hoīe tardior eſt: ſecuritas alta, affluens,* Ius *ſupra oēm iniuriam poſitum.* Obuerſatur *oculis *lætiſſima forma* Reipub. *cui ad ſummam libertatē nihil deeſt, niſi *pereundi licentia,* Præcipue *tamen æqualis, ad maximos imosq́; peruenit clementiæ tuæ admiratio.* Cætera *enim bona portione fortunæ ſuæ quiſq; ſentit, aut expectat maiora minoraq́;, ex clemētia oēs idē ſperāt.* Nec *eſt quiſquam, cui tam ualde innocentia ſua placeat, ut non ſtare in conſpectu clementiam paratam humanis erroribus gaudeat.*

**lectiſſima*

**pereat, al's, niſi perennis diligentia,*

CAP. II. *Eſſe autem aliquos ſcio, qui clemētia peſſimum quemq; putent ſuſtineri, quoniā niſi poſt crimē ſuperuacua eſt, & ſola hæc uirtus inter innocentes ceſſat.* Sed *primū oīm ſicut medicinæ apud ægros uſus, etiam apud ſanos honor eſt: ita clementiā quamuis pœna digni inuocēt, etiam innocentes colunt.* Deinde *habet clementia in perſona quoq; innocentium locum, quia interim fortuna pro culpa eſt: nec innocentiæ tantum clementia ſuccurrit, ſed ſæpe uirtuti, quoniamquidem conditione*

temp

temporũ incidunt quædam, quæ poſsint laudata puniri? Adijce quod magna pars hoïm eſt, quæ reuerti ad innocentiam poſsit. Sed non tamen uulgo ignoſcere decet. Nam ubi diſcrimen inter malos bonosq; ſublatum eſt, cõfuſio ſequitur & uitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quæ ſanabilia ingenia diſtinguere à deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac uulgarem clementiam oportet, nec abſciſam. Nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quàm nulli. Modũ tenere debemus, ſed quia difficile eſt tẽperamentũ, quicquid æquo plus futurũ eſt, in partem humaniorẽ præponderet. Sed hæc ſuo loco melius dicẽtur.

CAP. III. Nunc in tres partes omnem hanc materiã diuidam. Prima erit manumiſsionis. Secunda quæ naturam clementiæ habitumq; demonſtret. Nam cũ ſint uitia quædam uirtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcãtur impreſſeris. Tertio loco quæremus, quomodo ad hanc uirtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & uſu ſuã faciat. Nullam uerò ex omnibus uirtutibus magis homini conuenire, cum ſit nulla humanior, conſtet neceſſe eſt, non ſolum inter nos, qui hoïem ſociale animal, cõmuni bono gentium uideri uolumus, ſed etiã inter illos qui hoïem uoluptati *donant, *dant,
quorum oïa dicta factaq; ad utilitatem ſuam ſpectant. Nam ſi quietem petit & otium, hanc uirtutem naturæ ſuæ nactus eſt, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clemẽtia ex omnibus magis quàm regem aut principem decet. Ita enim uirtutes, magnis uiris decori gloriæq; ſunt, ſi illis ſalutaris potẽtia eſt. Nam peſtifera uis eſt, ualere ad nocendum. Illius demum magnitudo ſtabilis fundataq; eſt, quem omnes tam ſupra ſe eſſe, quàm pro ſe ſciunt, cuius curã excubare pro ſalute ſingulorum atq; uniuerſorum quotidie experiuntur: quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxiũ animal è cubili proſiliret, diffugiunt, ſed tãquam ad clarum ac beneficum ſydus certatim

aduolant, obijcere ſe pro illo mucronibus inſidiantium paratiſſimi, & ſubſternere corpora ſua; ſi per ſtragem illi humanam, iter ad ſalutem ſtruendum ſit. Somnum eius nocturnis excubijs muniunt, latera obiecti circumfuſiq; defendunt, incurrentibus periculis ſe opponunt. Non hic eſt ſine ratione populis urbibusq; conſenſus, ſic protegendi amandiq; reges, & ſe ſuaq; iactandi, quocunq; deſiderauerit imperantis ſalus. Nec hæc uilitas ſui eſt, aut dementia, pro uno capite tot milia excipere ferrum, ac multis mortibus unam aĩam redimere, nõnunquam ſenis et inualidi. Quẽadmodum totum corpus aĩo deſeruit, & cum hoc tanto maius tantoq; ſpecioſius ſit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua ſede latitet incertus, tamen manus, pedes, oculi, negotium illi gerunt, illum hæc cutis munit, illius iuſſu iacemus, aut inquieti diſcurrimus, cum ille imperauit, ſiue auarus dominus eſt, mare lucri cauſa ſcrutamur, ſiue ambitioſus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut uoluntarie ſubſiluimus, Sic hæc immenſa multitudo, unius animæ circumdata, illius ſpiritu regitur, illius ratione flectitur, preſſura ſe ac fractura uiribus ſuis, niſi conſilio ſuſtineretur.

CAP. IIII. *Suam itaq; incolumitatem amant, cum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & aduerſa uulneribus pectora ferunt, ne imperatoris ſui ſigna uertãtur. Ille eſt enim uinculum per quod Reſpub. cohæret, ille ſpiritus utilis quem hæc tot milia trahunt, nihil ipſa per ſe futura, niſi onus & præda, ſi mens illa imperij ſubtrahatur*

—Rege incolumi mens omnibus una,

Amiſſo rupere fidem. Hic *caſus* Romanæ *pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab iſto periculo aberit hic populus, quamdiu ſciet ferre frenos, quos ſi quando abruperit, uel aliquo caſu diſcuſſos reponi ſibi paſſus*

non erit, hæc unitas & hic maximi imperij cõtextus, in partes multas diſsiliet: ideq́; huic urbi dominandi finis erit, qui parẽdi fuerit. Ideò *principes regesq́;, et quocũq; alio noĩe ſunt tutores ſtatus publici, non eſt mirũ amari ultra priuatas etiam neceſsitudines.* Nam *ſi ſanis hominibus publica priuatis potiora ſunt, ſequitur, ut his quoq; charior ſit, in quẽ ſe* Reſp. *cõuertit.* Olim *enim ita ſe induit* Reip. Cæſar, *ut* *deduci *alterũ nõ poſſet ſine utriuſq; pernicie.* Nam *ut illi uiribus opus eſt, ita et huic capite.* *ſeduci: aliàs diduci

CAP. V. *Longius uidetur receſsiſſe à propoſito oratio mea.* At *mehercules rẽ ipſam premit.* Nam *ſi quid adhuc colligitur, aius* Reipub. *tu es, illa corpus tuũ: uides, ut puto quàm neceſſaria clemẽtia ſit.* Tibi *enim parcis, cũ uideris alteri parcere.* Parcendum *itaq; eſt etiam improbandis ciuibus, nõ aliter quàm membris languentibus.* Et *ſi quando miſſo ſanguine opus eſt, ſuſtinendũ eſt, ne ultra quàm neceſſe ſit incidas.* Eſt *ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidẽ hominibus ſecundũ naturã, maximè tamen decora imperatoribus, quanto plus habet apud illos quod ſeruet, quãtoq; in maiore materia apparet.* Quantulum *enim nocet priuata crudelitas,* Principũ *ſæuitia bellum eſt.* Cum *aũt uirtutibus inter ſe ſit cõcordia, nec ulla altera melior aut honeſtior ſit, quædam tamẽ quibuſdam perſonis aptior eſt.* Decet *magnanimitas quẽlibet mortalem, etiã illum infra quem nihil eſt.* Quid *enim maius, aut fortius, quàm malam fortunã retundere?* Hæc *tamẽ magnanimitas in bona fortuna* *latiorem *locũ habet, meliusq́; in tribunali quàm in plano cõſpicitur.* Clementia *in quãcunq; domũ peruenerit, eam felicẽ tranquillamq́; præſtabit.* Sed *in regia quo rarior, eo mirabilior.* Quid *enim eſt* *memorabilius, *quàm cum cuius iræ nihil obſtat, cuius grauiori ſententiæ ipſi qui pereũt aſſentiuntur, quem nemo interrogaturus eſt, imò ſi uehementius excanduit, ne deprecaturus quidem, ipſum ſibi manum inijcere, & poteſtate ſua in melius*

placid

*laxiorem

*mirabilius.

Digitized by Google

placidiusq; uti, hoc ipſum cogitantem, Occidere contra legem nemo nō poteſt, ſeruare nemo præter me. Magnā fortunā magnus animus decet, qui niſi ſe ad illam extulit, & altior ſtetit, illam quoq; infra terram deducit. Magni autē animi eſt propriū, placidū eſſe tranquillūq;, & iniurias atq; offenſiones ſemper deſpicere. Muliebre eſt furere in ira. Ferarū uerò nec generoſarū quidem, præmordere & urgere proiectos. Elephantes leonesq; tranſeunt, quæ impulerūt. Ignobilis beſtiæ pertinacia eſt. Nō decet regē ſæua, nec inexorabilis ira. Nō multū enim ſupra eum eminet, cui ſe iraſcendo exæquat. At ſi dat uitam, ſi dat dignitatē periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli niſi rerū potiētī licet. Vita enim etiā ſuperiori eripitur, nunquā niſi inferiori datur. Seruare propriū eſt excellētis fortunæ, quæ nunquā magis ſuſpici debet, quàm cū illi cōtingit idē poſſe quod dijs, quorū beneficio in lucē ædimur tam boni quàm mali. Deorum itaq; ſibi animum aſſerens princeps, alios ex ciuibus ſuis, quia utiles boniq; ſunt, libens uideat, alios in numerum relinquat: quoſdam eſſe gaudeat, quoſdam patiatur.

CAP. VI. *Cogitate in hac ciuitate, in qua turba per latiſſima itinera ſine intermiſſione defluens eliditur, quoties aliquid obſtitit, quod curſum eius uelut torrentis rapidi moraretur, In qua tribus eodē tēpore theatris uiæ poſtulantur, in qua conſumitur, quicquid terris omnibus aratur, quanta ſolitudo et uaſtitas futura ſit, ſi nihil relinquitur, niſi quod iudex ſeuerus abſoluerit. Quotus quiſq; ex quæſtoribus eſt, qui non ea ipſa lege teneatur qua quæritur? Quotus quiſq; accuſator uacat culpa? Et neſcio an nemo ad dandam ueniam difficilior eſt, quàm qui illum petere ſæpius meruit. Peccauimus omnes, Alij grauia, alij leuiora, alij ex deſtinato, alij forte impulſi, aut aliena nequitia ablati, alij in bonis conſilijs parū fortiter ſtetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus*

mus tantum, ſed uſq; ad extremum æui delinquimus. Etiam ſi quis tam bene purgauit animũ, ut nihil obturbare eum amplius poßit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VII. Quoniã deorũ feci mentionem, optime hoc exemplum principi conſtituam, ad quod formetur, ut ſe talem eſſe ciuibus quales ſibi deos uelit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atq; erroribus numina, expedit uſq; ad ultimã infeſta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruſpices colligant? Quod ſi dij placabiles & æqui delicta potentium non ſtatim fulminibus perſequuntur, quanto æquius eſt hominẽ hominibus præpoſitum miti animo exercere imperiũ, & cogitare utrum mundi ſtatus gratior oculis pulchriorq́; ſit ſereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiũtur, & ignes hinc atq; illinc micant. Atqui non alia facies eſt quieti moderatiq; imperij, quàm ſereni cœli & nitentis. Crudele regnũ, turbidum, tenebriſq; obſcurum eſt inter tremẽtes, & ad repentinum ſonitum expaueſcentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconcuſſo. *Facilius priuatis ignoſcitur, pertinaciter ſe uindicantibus. Poſſunt enim lædi, dolorq; eorũ ab iniuria uenit. Timent præterea contemptum, & non retuliſſe lædentibus gratiam, infirmitas uidetur, non clementia. At cui ultio in facili eſt, is omiſſa ea, certam laudem manſuetudinis conſequitur. Humili loco poſitis exercere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ ſuæ gerere liberius eſt. Leues inter paria ictus ſunt. Regi uociferatio quoq;, uerborumq́; intemperantia non ex maieſtate eſt.

*Difficilius

CAP. VIII. Graue putas eripi loquendi arbitriũ regibus, quod humillimi habent. Iſta, inquis, ſeruitus eſt, non imperiũ. Quid tu nõ experiris iſtud nobis eſſe, tibi ſeruitutem? Alia cõditio eſt eorum, qui in turba quã non excedunt latent, quorũ & uirtutes ut appareant, diu luctantur, & uitia tenebras habent.

bent. Veſtra facta dictáq; rumor excipit, & ideò nullis magis cauendum eſt, qualem famam habeant, quàm qui qualemcunq; meruerint, magnam habituri ſunt. Quàm multa tibi non licent quæ nobis beneficio tuo licent. Poſſum in qualibet parte urbis ſolus incedere ſine timore, quamuis nullus ſequatur comes, nullus ſit domi, nullus ad latus gladius, tibi in tua pace armato uiuendum eſt. Aberrare à fortuna tua non potes, obſidet te, & quocunq; deſcendis, magno apparatu ſequitur. Et hæc ſummæ magnitudinis ſeruitus eſt, non poſſe fieri minorẽ, ſed cum dijs tibi cõmunis iſta neceſſitas eſt. Nam illos quoq; cœlum alligatos tenet, nec magis illis deſcendere datum eſt, quàm tibi tutũ. Faſtigio tuo affixus es. Noſtros motus pauci ſentiunt. Prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum ſine ſenſu publico licet, tibi non magis quàm ſoli latere contingit. Multa contra te lux eſt, omnium in iſtam conuerſi oculi ſunt. Prodire te putes, oriris: loqui non potes, niſi ut uocem tuam quæ ubiq; ſunt gentes excipiant. Iraſci non poteſt, niſi ut omnia premantur. Sic neminem potes affligere, niſi ut quicquid circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu: ſic animaduerſiones magnarum poteſtatum terrent latius, quàm nocent, non ſine cauſa. Non enim quantum fecerit, ſed quantũ facturus ſit cogitatur, in eo qui omnia poteſt. Adijce nunc, quod priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior eſt ex manſuetudine ſecuritas. Quia frequens uindicta paucorum odium reprimit, omnium iritat, uoluntas oportet ante ſæuiendi, quàm cauſa deficiat. Alioquin quemadmodum præciſæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa ſatorum genera ut denſiora ſurgãt, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum tollendo. Parentes enim liberiq; eorum qui interfecti ſunt, & propinqui & amici in locum ſingulorum ſuccedunt. Hoc quàm

uerum

uerum ſit, admonere te exemplo domeſtico uolo.

CAP. IX. *Diuus Auguſtus fuit mitis princeps, ſi quis illũ à principatu ſuo æſtimare incipiat: in cõmuni quidem Rep. gladium mouit, cum hoc ætatis eſſet, quod tu nunc es, duodeuiceſimum egreſſus annum, iam pugiones in ſinu amicorũ abſconderat, iam inſidijs M. Antonij conſulis latus petierat, iam fuerat collega * proſcriptoris: ſed cùm annũ quadrageſimum tranſiſſet, & in Gallia moraretur, delatum eſt ad eum indiciũ, L. Cinnam ſtolidi ingenij uirum inſidias ei ſtruere. Dictum eſt & ubi & quãdo, & quemadmodum aggredi uellet. Vnus ex conſcijs deferebat. Conſtituit ſe ab eo uindicare. Cõſilium amicorum aduocari iuſsit, Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adoleſcentẽ nobilem, hoc detracto integrum, Cn. Pompei nepotẽ damnandum. Iam unum hominẽ occidere non poterat, cum M. Antonio proſcriptionis edictum inter cœnã dictarat. Gemens ſubinde uoces emittebas uarias, & inter ſe contrarias. Quid ergo? ego percuſſorẽ meum ſecurum ambulare patiar, me ſolicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis fruſtra petitũ caput, tot naualibus, tot pedeſtribus prælijs incolume, poſtquã terra mariq; pax parta eſt, non occidere conſtituat, ſed immolare? Nam ſacrificantẽ placuerat adoriri. Rurſus ſilentio interpoſito, maiore multo uoce ſibi, quàm Cinnæ iraſcebatur. Quid uiuis, ſi perire te tam multorum intereſt? Quis finis erit ſuppliciorũ? Quis ſanguinis? Ego ſum nobilibus adoleſcẽtulis expoſitum caput, in quod mucrones acuant. Nõ eſt tanti uita, ſi ut ego nõ peream, tam multa perdẽda ſunt. Interpellauit tandẽ illũ Liuia uxor. Et admittis, inquit, muliebre conſilium? Fac quod medici ſolent, qui ubi uſitata remedia nõ procedunt, tentant cõtraria. Seueritate nihil adhuc profeciſti, Saluidienũ Lepidus ſecutus eſt, Lepidum Murena, Murenã Cœpio, Cœpionẽ Egnatius, ut alios taceam, quos tantum auſos pudet:*

*proſcriptionis:

pudet:

pudet: nunc tenta quomodo tibi cedat clementia. Ignoſce L. Cinnæ. deprehenſus eſt. Iam nocere tibi nō poteſt, prodeſſe famæ tuæ poteſt. Gauiſus quòd aduocatum inuenerat, uxori quidem gratias egit: renunciari autem extemplo amicis, quos in conſiliū rogauerat, imperauit, & Cinnā unū ad ſe accerſit, dimiſsisq; omnibus egreſſus eſt è cubiculo. Cum alteram Cinnæ poni cathedram iuſsiſſet, Hoc, inquit, primū à te peto, ne me loquentē interpelles, ne medio ſermone proclames, dabitur tibi loquendi liberum tēpus. Ego te Cinna cum in hoſtium caſtris inueniſſem, non factum tantum mihi inimicū, ſed natum ſeruaui, patrimonium tibi omne conceſsi. Hodie tam felix es, & tam diues, ut uicto uictores inuideant. Sacerdotiū tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum ſic de te meruerim, occidere me cōſtituiſti. Cum ad hanc uocem exclamaſſet, procul hanc ab ſe abeſſe dementiam, Non præſtas, inquit, fidem Cinna, conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras: adiecit locum, ſocios, diem, ordinem inſidiarum, cui commiſſum eſſet ferrum. Et cum defixum uideret, nec ex conuentione iam, ſed ex conſcientia tacentem, Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipſe ſis princeps? Male mehercule cum Repub. agitur, ſi tibi ad imperandum nihil præter me obſtat. Domum tueri tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio ſuperatus es. Adeò nihil facilius potes, quàm contra Cæſarem aduocare? Cedò ſi ſpes tuas ſolus impedio, Paulus ne te, & Fabius Maximus, & Coſsi, & Seruilij ferent, tantumq; agmen nobilium non inania nomina præferentium, ſed eorum, qui imaginibus ſui decori ſint? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem uoluminis occupem: diutius enim quàm duabus horis locutum eſſe conſtat, cùm hanc pœnam, qua ſola erat contentus futurus, extenderet, Vitam tibi, inquit, Cinna iterum do, prius

hoſti,

hoſti, nũc inſidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat. Contendamus utrum ego meliore fide uitam tibi dederim, an tu debeas? Poſt hæc detulit ultro conſulatum, queſtus, quod non auderet petere. Amiciſſimum fideliſſimumq́; habuit, hæres ſolus fuit illi. Nullis amplius inſidijs ab ullo petitus eſt.

CAP. X. Ignouit abauus tuus uictis. Nam ſi non ignouiſſet, quibus imperaſſet? Saluſtium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortẽ primã interioris admiſſionis, ex aduerſariorũ caſtris conſcripſit. Nam Domitios, Meſſalas, Aſinios, Cicerones, & quicquid floris in ciuitate erat, clemẽtiæ ſuæ debebat. Ipſum Lepidũ quamdiu mori paſſus non eſt. Per multos annos tulit ornamenta principis retinentẽ. Et pontificatũ maximum, non niſi mortuo illo transferri in ſe paſſus eſt. Maluit enim illũ honorẽ uocari, quàm ſpoliũ. Hæc eum clementia ad ſalutẽ ſecuritatemq́; perduxit, hæc gratũ ac fauorabilẽ reddidit, quãuis nondum ſubactis Reipub. ceruicibus manũ impoſuiſſet. Hæc hodieq́; præſtat illi famã, quæ uix uiuis principibus ſeruit. Deum eſſe non tanquã iuſſi credimus bonũ principẽ Auguſtum, & bene illi conueniſſe parẽtis nomen fatemur: ob nullam aliam cauſam, quàm quod contumelias quoq; ſuas, quæ acerbiores principibus ſolent eſſe, quàm iniuriæ, nulla credulitate exequebatur: quod probroſis in ſe dictis arriſit, quod dare illum pœnas apparebat, cum exigeret: quod quoſcunq; ob adulteriũ *familiæ ſuæ damnauerat, adeò non *occidit, ut dimiſſis quo tutiores eſſent diplomata daret. Hoc eſt ignoſcere, cum ſcias multos futuros, qui pro te iraſcantur, & tibi alieno ſanguine gratificantur, non dare tantũ ſalutem, ſed præſtare. *filiæ *odit,

CAP. XI. Hæc Auguſtus ſenex, aut iam in ſenectutem annis uergentibus. In adoleſcentia caluit. Arſit ira, multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo man-

ſuetudini tuæ audebit diuum Auguſtum, etiam ſi in certamen iuueniliũ annorum deduxerit ſenectutem *plus quàm naturã. Fuerit moderatus & clemens, nempe poſt mare Acciacũ Romano cruore infectũ, nẽpe poſt fractas in Sicilia claſſes, et ſuas & alienas, nempe poſt Peruſinas aras & proſcriptiones. Ego uerò clementiã non uoco laſſam crudelitatem. Hæc eſt Cæſar clementia uera, quam tu præſtas, quæ non ſæuitiæ pœnitentia cœpit. Nullam habere maculã, nunquam ciuilem ſanguinem fudiſſe. Hæc eſt in maxima poteſtate, uerißima animi tẽperantia, & humani generis *comprehenſibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorũ principũ exemplis corruptis, quantũ in ciues ſuos liceat experiendo tentare, ſed hebetare aciẽ imperij ſui. Præſtitiſti Cæſar ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, nullam te toto orbe ſtillam cruoris humani miſiſſe: quo maius eſt mirabiliusq;, quod nulli unquã citius gladius cõmiſſus eſt. Clementia ergo non tantũ honeſtiores, ſed tutiores præſtat, ornamentumq; imperiorũ eſt ſimul & certißima ſalus: cũ reges conſenuerint, liberisq; ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum execrabilis, ac breuis poteſtas eſt. Quid intereſt inter tyrãnũ & regẽ? Species enim ipſa fortunæ ac licẽtia par eſt, niſi q, tyrãni in uoluptate ſæuiũt, Reges nõ niſi ex cauſa ac neceßitate?

*potius quã naturam.

*incomprehenſibilis

CAP. XII. Quid ergo, non reges quoq; occidere ſolent? Sed quoties id fieri publica utilitas perſuadet. Tyrãnis ſæuitia cordi eſt. Tyrannus autẽ à rege diſtat factis, non nomine. Nã & Dionyſius maior iure meritoq; præferri multis regibus poteſt. Et L. Syllã appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hoſtium? Deſcenderit licet è dictatura ſua, & ſe togæ reddiderit, quis tamẽ unquã tyrãnus tam auide humanũ ſanguinẽ bibit, quàm ille qui ſeptem milia ciuium Romanorum contrucidari iußit? Et cũ in uicino ad ædẽ Bellonæ

ſedens

ſedens exaudiſſet conclamationem, tot millium ſub gladio gementium, exterrito ſenatu, hoc agamus, inquit, P. C. *Seditioſi pauculi meo iuſſu occiduntur.* * Hic *non eſt mẽtitus, pauci Syllæ uidebantur.* Sed *mox de Sylla conſequemur, quomodó hoſtibus iraſcendũ ſit, Vtiq; ſi in hoſtile nomen ciues, & ex eodẽ corpore abrupti tranſierint.* Interim *hoc quod dicebã clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumq́; diſcrimen ſit, uterq; licet non minus armis ualletur: ſed alter arma habet, quibus in munimentũ pacis utitur, alter ut magno timore, magna odia compeſcat.* Nec *illas ipſas manus, quibus ſe cõmiſit, ſecurus aſpicit.* Contrarijs *in contraria agitur.* Nam *ut inuiſus ſit, quia timetur: timeri uult, quia inuiſus eſt, & illo execrabili uerſu, qui multos dedit præcipites, utitur,* Oderint *dũ metuãt.* Ignarus *quanta rabies oriatur, ubi ſupra modũ odia creuerũt.* Temperatus *enim timor cohibet animos, aſsiduus uerò et acer, & extrema admouens, in audaciã iacentes excitat, & omnia experiri ſuadet.* Sic *feras lineæ & pinnæ clauſas continent, eaſdem à tergo eques telis inceſſat, tentabunt fugam per ipſa quæ fugerant, proculcabuntq́; formidinẽ.* Acerrima *uirtus eſt, quã ultima neceßitas extundit: relinquat oportet ſecuri aliquid metus, multoq́; plus ſpei quã periculorum oſtentet.* Alioquin *ubi quieſcenti paria metuũtur, incurrere in pericula iuuat, et aliena anima ãbuti.* Placido *tranquilloq́; regi fida ſunt auxilia ſua, quibus ad communẽ ſalutẽ utatur.* Glorioſusq́; *miles, publicæ enim ſecuritati dare operam uidetur, omnem laborem libẽs patitur, ut parentis cuſtos.* At *illum acerbum & ſanguinarium neceſſe eſt grauentur ſtipatores ſui.* *Hoc

CAP. XIII. Non *poteſt habere quiſquã bonæ ac fidæ uoluntatis miniſtros, quibus in tormentis & eculeo, & ferramentis ad mortẽ paratis utitur, quibus non aliter quàm beſtijs homines obiectat, omnibus reis noxior ac ſolicitior, ut qui ho-*

mines deosq́; teſtes ac uindices facinorũ timeat, eò perductus ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter *cætera uel peſſimum habet crudelitas, Perſeuerandũ eſt, nec ad meliora patet regreſſus.* Scelera *enim ſceleribus tuenda ſunt.* Quid *autem eo infelicius, cui iam eſſe malũ neceſſe eſt? O miſerabilẽ illum, ſibi certe: nã cæteris miſereri eius nefas ſit, qui cædibus ac rapinis potentiã exercuit, qui ſuſpecta ſibi cuncta reddidit, tam externa quàm domeſtica, cũ arma metuat, ad arma cõfugiens, non amicorum fidei credens, non liberorũ pietati.* Qui *ubi circũſpexit quæq́; fecit, quæq́; facturus eſt, & conſcientiã ſuã plenam ſceleribus ac tormentis adaperuit, ſæpe mortẽ timet, ſæpius optat, inuiſior ſibi quàm ſeruientibus.* E *contrario is cui curæ ſunt uniuerſa, quia alia magis, alia minus tuetur, nullam non* Reipub. *partẽ tanquam ſui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiam ſi ex uſu eſt animaduertere, oſtẽdens quàm inuitus aſpero remedio manus admoueat, in cuius animo nihil hoſtile, nihil efferũ eſt,* Qui *potentiã ſuã placide ac ſalutariter exercet, approbare imperia ſua ciuibus cupiens.* Felix *abunde ſibi uiſus, ſi fortunam ſuã publicauerit, ſermone affabilis, acceſſuq́; facilis, uultu qui maximè populos demeretur, amabilis, æquis deſiderijs propenſus, & iniquis acerbus: à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur.* Eadẽ *de illo homines ſecreto loquuntur, quæ palàm.* Tollere *filios cupiunt, & publicis malis ſterilitas indicta recluditur.* Bene *ſe meriturũ de liberis ſuis quiſq; non dubitat, quibus tale ſeculũ oſtẽderit.* Hic *princeps ſuo beneficio tutus, nihil præſidijs eget, arma ornamẽti cauſa habet.*

CAP. XIIII. Quod *ergo officiũ eius eſt?* Quod *bonorum parentũ, qui obiurgare liberos nonnunquã blande, nonnunquã minaciter ſolent, Aliquãdo admonere etiã uerberibus.* Nunquid *aliquis ſanus filium à prima offenſa exhæredat.* Niſi *magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, niſi plus eſt*

quod

*quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium ſtilum. Multa ante tentat, quibus dubiã indolem & peiore loco iam poſitam reuocet: ſimul deplorata eſt, ultima experitur. Nemo ad ſupplicia exigenda peruenit, niſi qui remedia conſumpſit. Hoc quod parenti, etiã principi faciendũ eſt, quẽ appellauimus patrem patriæ, non adulatione uana adducti. Cætera enim cognomina honori data ſunt. Magnos & Felices et Auguſtos diximus, & ambitioſæ maieſtati quicquid potuimus titulorũ congeſſimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidẽ patriæ appellamus, ut ſciret datam ſibi poteſtatẽ *patriã, quæ eſt temperatiſſima, liberis conſulens, ſuaq́; poſt illos reponens. Tardè ſibi pater membra ſua abſcidat, etiã cùm abſciderit, reponere cupiat, & in abſcidendo gemat, cunctatus multũ diuq́;. Prope enim eſt ut libenter damnet, qui cito. Prope ut iniquè puniat, qui nimis. *Erixionem equitem Romanum, memoria noſtra, quia filium ſuum flagellis occiderat, populus in foro graphijs confodit. Vix illum Auguſti Cæſaris autoritas infeſtis tam patrum quàm filiorum manibus eripuit.*

*patris,

*Trixonem: aliàs Buxonem.

CAP. XV. *Tarium qui filium deprehenſum in parricidio *exilio damnauit: cauſa cognita, nemo non ſuſpexit, quod contentus exilio, & exilio delegato Maſſiliæ parricidam continuit, & annua illi præſtitit, quanta præſtare integro ſolebat. Hæc liberalitas effecit, ut in qua ciuitate nunquã deeſt patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito dãnatus eſſet, quẽ is pater damnare potuiſſet, qui odiſſe nõ poterat. Hoc ipſo exemplo dabo, quem cõpares bono patri bonũ principẽ. Cogniturus de filio Tarius, aduocauit in conſiliũ Cæſarem Auguſtum. Venit in priuatos penates, aſſedit, pars alieni cõſilij fuit. Nõ dixit, imò in meã domũ ueniat. Quod ſi factũ eſſet, Cæſaris futura erat cognitio, non patris. Audita cauſa, excuſſisq́; oĩbus, & his quæ adoleſcẽs pro ſe dixerat, & his qbus arguebatur,*

*consilio

*petit,ut ſententiam ſuam quiſq; ſcriberet,ne ea oĩm fieret,quæ Cæſaris fuiſſet.Deinde priuſquam aperirẽtur codicilli,iurauit ſe Tarij hominis locupletis hæreditatem non aditurum. Dicet aliquis,puſillo animo,timuit,ne uideretur locum ſpei ſuæ aperire uelle filij dãnatione.Ego contra ſentio. Quilibet noſtrum debuiſſet aduerſus opiniones malignas ſatis fiduciæ habere in bona conſciẽtia,Principes multa debent etiam famæ dare. Iurauit ſe non aditurum hæreditatem. Tarius quidem eodem die & alterum hæredem perdidit,ſed Cæſar libertatem ſententiæ ſuæ redemit:& poſtquam approbauit gratuitam eſſe *ſeueritatem ſuam, quod principi ſemper curandum eſt, dixit relegandum quò patri uideretur. Non culeum,non ſerpentes,non carcerem decreuit,memor non de quo cenſeret, ſed cui in conſilio eſſet. Molliſsimo genere pœnæ contentum eſſe debere patrem dixit, in filio adoleſcentulo impulſo in id ſcelus, in quo ſe quod proximum erat ab innocentia, timide geſsiſſet, debere illum ab urbe & à parentis oculis ſubmoueri.*

*ſententiam ſuam,

CAP. XVI. *O dignũ,quẽ in conſiliũ patres aduocarent. O dignum,quẽ cohæredem innocẽtibus liberis ſcriberent.Hæc clementia principẽ decet,ut quocunq; uenerit,manſuetiora oĩa faciat.Nemo regi tam uilis ſit,ut illum perire nõ ſentiat,qualiſcunque pars imperij eſt.In magna imperia ex minoribus petamus exẽplum. Non eſt unum imperandi genus,Imperat princeps ciuibus ſuis,pater liberis,præceptor diſcentibus,tribunus uel centurio militibus.Non'ne peſsimus pater uidebitur,qui aſſiduis plagis liberos etiam ex leuiſsimis cauſis compeſceret? Vter autẽ præceptor liberalibus ſtudijs dignior, qui excarnificat diſcipulos, ſi memoria illis nõ conſtiterit,aut ſi parũ agilis in legendo oculus hæſerit:an qui monitionibus & uerecundia emendare ac docere malit? Tribunum centurionemq; da ſæuum,deſertores faciet,quibus tamẽ ignoſcitur.Nunquid nam*

æquum

æquum eſt, grauius homini & durius imperari, quàm imperatur animalibus mutis? Atqui equum non crebris uerberibus exterret, domandi peritus magiſter. Fiet enim formidoloſus & contumax, niſi eum tactu blandiente permulſeris. Idem facit uenator, qui inſtituit catulos ueſtigia ſequi, quiq; iam exercitatis utitur ad excitandas uel perſequēdas feras, Nec crebro illis minatur: contunditur enim animus, & quicquid eſt indolis cōminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam uagandi errandiq; paßim concedit. Adijcias his licet, tardiora agentes iumenta, quæ cum ad contumelias & miſerias nata ſint, nimia ſæuitia coguntur iugum detrectare.

CAP. XVII. Nullum animal moroſius eſt, nullū maiore arte tractandū quàm homo. Nulli magis parcendū. Quid enim ſtultius, quàm in iumentis quidem & canibus erubeſcere irám exercere, peßima autem conditione hoīem eſſe. Morbis medemur, nec iraſcimur. Atqui & hic morbus eſt animi, mollem medicinā deſiderat, ipſumq; medētem minime infeſtum ægro. Mali medici eſt deſperare, ne curet. Idem in his quorū animus affectus eſt, facere debebit, cui * tradita ſalus oīm eſt, non cito ſpem proijcere, nec mortifera ſigna pronūciare. Luctetur cum uitijs, reſiſtat, Alijs morbum ſuū exprobret, quoſdam * morbi curatione decipiat, citius meliusq; ſanaturus remedijs fallentibus. Agat princeps curam, non tantū ſalutis, ſed etiam honeſtæ cicatricis. Nulli regi gloria eſt ex ſæua animaduerſione. Quis enim dubitat poſſe? At contra maxima, ſi uim ſuam continet, ſi multos iræ alienæ eripuit, neminem ſuæ impendit.

*credita

*molli

CAP. XVIII. Seruis imperare moderatè laus eſt, & in mancipio cogitandū eſt, non quantum illud impune pati poßit, ſed quantum tibi permittat æqui boniq; natura, quæ parcere etiam captiuis, et pretio paratis iubet. Quāto iuſtius his iubet, tanto iuſtius hominibus liberis, ingenuis, honeſtis, nō ut manci-

pijs abuti, ſed his quos gradu antecedas, quorumq́; tibi nõ tradita ſeruitus, ſed tutela. Seruis ad ſtatuam licet confugere, cum in ſeruum omnia liceant. Eſt aliquid quod in homine licere cõmune ius animantium uetet. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quàm ſerui ſui, quòd murenas ſanguine humano ſaginabat, et eos qui ſe aliquid offenderant in uiuariũ quid aliud quàm ſerpentibus abijci iubebat. O hominẽ mille mortibus dignum, ſiue deuorandos ſeruos abijciebat murenis quas eſurus erat, ſiue in hoc tantum illas alebat, ut ſic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate cõmonſtrantur, inuiſiq́; & deteſtabiles ſunt: ita regum & iniuria latius patet & infamia, atq; odium ſeculis traditur. Quanto autem nõ naſci melius fuit quàm numerari inter publico malo natos.

CAP. XIX. Excogitare nemo quicquã poterit, quod magis decorum regenti ſit quàm clementia, quocunq; modo is, & quocunq; iure præpoſitus cæteris erit. Eo ſcilicet formoſius id eſſe, magnificentiusq; fatebimur, quo in maiori præſtabitur poteſtate, quã non oportet noxiam eſſe, *ſi ad naturæ legem cõponitur. Natura enim cõmenta eſt regem, quod et ex alijs animalibus licet cognoſcere, & ex apibus, quarum regi ampliſſimum cubile eſt medioq́; ac tutiſſimo loco. Præterea onere uacat, exactor alienorum operum, & amiſſo rege, totum dilabitur examen. Nec unquã plus unum patiuntur, melioremq́; pugna quærũt, Præterea inſignis regi forma eſt, diſſimiliſq; cæteris, tũ magnitudine, tũ nitore. Hoc tamen maximè diſtinguitur: iracundiſſimæ, ac pro corporis captu pugnaciſſimæ ſunt apes, & aculeos in uulnere relinquunt, Rex ipſe ſine aculeo eſt. Noluit illum natura, nec ſæuum eſſe, nec ultionẽ magno conſtaturam petere, telumq́; detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exẽplar hoc magnis regibus ingens. Eſt enim illi mos exercere ſe in paruis, & ingentiũ rerum documenta minima agere.

*ſed ad naturæ legẽ compoſitam.

Pudeat

Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores, cum tanto hominũ moderatior eſſe animus debeat, quãto uehemẽtius nocet. Vtinam quidẽ eadem homini lex eſſet, & ira cum telo ſuo frangeretur, nec ſæpius liceret nocere quàm ſemel, nec alienis uiribus exercere odia. Facile enim laſſaretur furor, ſi per ſe ſibi ſatisfaceret, & ſi mortis periculo uim ſuam effunderet. Sed ne nunc quidẽ illi curſus tutus eſt. Tantum enim neceſſe eſt timeat, quantũ timeri uoluit, & manus oĩm obſeruet, et eo quoq; tempore quo non captatur, peti ſe iudicet, nullumq́; momẽtum immune à metu habeat. Sed quis hãc uitã ægram ſuſtinet? cùm liceat innoxiũ alijs, & ob hoc ſecurũ ſalutarem potẽtiam eius, lætis omnibus, tractare? Errat enim ſiquis exiſtimat tutũ eſſe ibi regem, ubi nihil à rege tutũ eſt. Sed ſecuritas ſecuritate mutua paciſcenda eſt. Non opus eſt inſtruere in altum editas arces, nec in aſcenſum arduos colles emunire, nec latera mõtium abſcindere, multiplicibus ſe muris turribusq́; ſepire. Saluũ regem in aperto clementia præſtabit. Vnum eſt inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius eſt, quàm uiuere optantibus cunctis, & uota non ſub cuſtode nuncupantibus. Si paulum ualitudo titubauit, non ſpem hominũ excitari, ſed metum? Nihil eſſe cuiquã tam pretioſum, quod nõ pro ſalute præſidis ſui cõmutatum uelit? Omne illi quod contingit, ſibi quoq; euenire deputet. In hoc aßiduis bonitatis argumentis probauit, non Rempub. ſuam eſſe, ſed ſe Reipublicæ. Quis huic audeat ſtruere aliquod periculum? Quis ab hoc nõ ſi poßit fortunam quoq; auertere uelit, ſub quo iuſtitia, pax, pudicitia, ſecuritas, dignitas, florent, ſub quo opulenta ciuitas, copia bonorũ omniũ abundat? Nec alio animo rectorem ſuum intuetur, quàm ſi Dij immortales poteſtatem uiſendi ſui faciant, intueremur uenerantes colenteſq́;. Quid autem, non proximum illis locum tenet, is qui ſe ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, &

in melius potens? Hoc affectare, hoc imitari decet, Maximum ita haberi, ut optimus ſimul habeatur.

CAP. XX. *Duabus de cauſis punire princeps ſolet, ſi aut ſe uindicat, aut alium. Prius de ipſa parte diſſeram, quæ ipſum cõtingit. Difficilius eſt enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quàm ubi exemplo. Superuacuum eſt hoc loco admonere, ne facile credat, ut uerũ excutiat, ut innocentiæ faueat, ut appareat, nõ minus rem agi rei periclitantis, quàm iudicis. Hoc autem ad iuſtitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut manifeſte læſus, animum in poteſtate habeat, & pœnam ſi tuto poterit, donet, ſin minus, temperet, longeq; ſit in ſuis, quã in alienis exorabilior iniurijs. Nam quẽadmodum non eſt magni animi, qui de alieno liberalis eſt, ſed ille qui quod alteri donat, ſibi detrahit: ita clementem uocabo, non in alieno dolore facilem, ſed eum qui cum ſuis ſtimulis exagitetur, non proſilit, qui intelligit magni animi eſſe iniurias in ſumma potẽtia pati, nec quicquam eſſe glorioſius principe impune læſo.*

CAP. XXI. *Vltio duas res præſtare ſolet, aut ſolatium affert ei qui accipit iniuriã, aut in reliquũ ſecuritatẽ. Principis maior eſt fortuna, quàm ut tali ſolatio egeat, manifeſtiorq; uis, quàm ut alieno malo opinionem ſibi uirium quærat. Hoc dico, cũ ab inferioribus petitus uiolatusq; eſt. Nã ſi, quos pares aliquãdo habuit, infra ſe uidet, ſatis uindicatus eſt. Regẽ et ſeruus occidit, & ſerpens, & ſagitta. Seruauit quidẽ nemo, niſi maior eo quem ſeruauit. Vti itaq; ãipſe debet tanto munere deorum, dandi auferendiq; uitã potens: in his præſertim, *quos ſcit aliquando ſuo faſtigio obſtitiſſe, hoc arbitriũ adeptus, ultionẽ impleuit, perfecitq; quãtum ueræ pœnæ ſatis erat. Perdidit enim uitã q debet, et qſqs ex alto ad inimici pedes abiectus, alienã de capite ſuo *regiãq; ſententiã expectauit, in ſeruatoris ſui gloriã uiuet, pluſq; nomini eius cõferet incolumis, quã ſi ex oculis ablatus*

*quos ſcit aliquando par ſibi faſtigiũ obtinuiſſe, *regio

ablatus eſſet? Aßiduum enim ſpectaculum alienæ uirtutis eſt, in triumpho cito tranſiſſet. Si uero regnum quoq; ſuum tuto relinqui apud eum potuit, reponiq́; eò unde deciderat, ingenti incremento ſurgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege uicto nihil præter gloriam ſumere. Hoc eſt etiam ex uictoria ſua triũphare, teſtariq́; nihil ſe quod dignum eſſet uictore apud uictos inueniſſe? Cum ciuibus & ignotis atq; humilibus eò moderatius agendum eſt, quò minoris eſt afflixiſſe eos. Quibuſdam libenter parcas, à quibuſdam te uindicare faſtidias, & non aliter quàm ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus eſt. At in his qui in ore ciuitatis ſeruati punitiq́; erunt, occaſione notæ clementiæ utendum eſt.

CAP. XXII. *Tranſeamus ad alienas iniurias, in quibus uindicandis hæc tria lex ſecuta eſt, quæ princeps quoq; ſequi debet: aut ut eum quem punit, emendet, aut ut pœna eius cæteros meliores reddat, aut ut ſublatis malis ſecuriores cæteri uiuant. Ipſos facilius emendabis minore pœna. Diligentius enim uiuit, cui aliquid integri ſupereſt. Nemo dignitati perditæ parcit. Impunitatis genus eſt, iam non habere pœnæ locũ. Ciuitatis autem mores, magis corrigit parcitas animaduerſionum. Facit enim conſuetudinem peccandi multitudo peccantiũ. Et minus grauis nota eſt, quam turba damnatorum leuat, & ſeueritas, quod maximum remedium habet, aſſiduitate amittit autoritatem. Conſtituit bonos mores ciuitati princeps, & * uitia eius compeſcit, ſi patiens eorum eſt, non tanquam probet, ſed tanquam inuitus & cum magno tormento ad caſtigãdum ueniat. Verecundiam peccandi facit ipſa clementia regentis. Grauior multo pœna uidetur, quæ à miti uiro conſtituitur. Præterea uidebis ea ſæpe committi, quæ ſæpe uindicantur.*

**uitia eiũ facilius reprimit,*

CAP. XXIIII. *Pater tuus plures intra quinquennium culeo inſuit, quàm omnibus ſeculis inſutos accepimus. Multo*

minus

minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quamdiu ſine lege crimen fuit. Summa enim prudētia altißimi uiri, & rerum naturæ peritißimi maluerunt, uelut incredibile ſcelus, & ultra audaciam poſitum præterire, quàm dum uindicant, oſtendere poſſe fieri. Itaq; parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monſtrauit. Peßimo loco pietas fuit, poſtquam ſæpius cu leos uidimus, quàm cruces. In qua ciuitate raro homines puniũtur, in ea conſenſus fit innocentiæ, & indulgetur uelut publico bono. Putet ſe innocentē eſſe ciuitas, erit. Magis iraſcitur à cõmuni frugalitate deciſcētibus, ſi paucos eos eſſe uiderit. Periculoſum eſt, mihi crede, oſtēdere ciuitati, quãto plures mali ſint.

CAP. XXIIII. *Indicta eſt aliquãdo à ſenatu ſententia, ut ſeruos à liberis cultus diſtingueret. Deinde apparuit quantũ periculũ immineret, ſi ſerui noſtri numerare nos cœpiſſent. Idē ſcito metuendũ eſſe, ſi nulli ignoſcitur. Cito apparebit, pars ciuitatis deterior quãto prægrauet. Nõ minus principi turpia ſunt multa ſupplicia, quã medico multa funera. Remißius imperanti, melius paretur. Natura cõtumax eſt humanus animus, & in contrariũ atq; arduũ nitens, ſequiturq; facilius quàm ducatur. Et ut generoſi atq; nobiles equi, melius facili freno regũtur, ita clementiã uoluntaria innocētia impetu ſuo ſequitur, & dignam putat ciuitas, quam ſeruet ſibi. Plus itaq; hac uia proficitur. Crudelitas minime humanum malum eſt, indignũ tam miti animo. Ferina iſta rabies eſt, ſanguine gaudere ac uulneribus, & abiecto homine, in ſylueſtre animal tranſire.*

CAP. XXV. *Quid enim intereſt oro te Alexander, leoni Lyſimachum obijcias, an ipſe laceres dentibus tuis? Tuum illud os eſt, tua illa feritas. O` quàm cuperes tibi potius ungues eſſe, tibi rictum illum edendorum hominũ capacem. Non exigimus à te, ut manus iſta, exitium familiarium certißimũ, ulli ſalutaris ſit, Vt iſte animus ferox, inſatiabile gentiũ malum, citra*

tra

ſtra ſanguinem cædemq; ſatietur. Clementia uocatur, ſi ad occidendum amicũ, carnifex inter homines eligitur. Hoc eſt, quare uel maxime abominanda ſit ſæuitia, quod excedit fines, primũ ſolitos, deinde humanos. Noua ſupplicia conquirit, ingeniũ aduocat, inſtrumẽta excogitat, per quæ uarietur atq; extendatur dolor, et delectetur malis hominũ. Tũc ille ditinus animi morbus ad inſaniam peruenit ultimã, cum crudelitas uerſa eſt in uoluptatem, & iam occidere hominem iuuat. Nam talem uirum à tergo ſequitur euerſio. Odia, uenena, gladij. Tam multis periculis *petitur, quàm multorũ ipſe periculum eſt priuatiſq; nõnunquam conſilijs, aliàs uerò conſternatione publica circumuenitur. Leuis enim & priuata pernicies non totas urbes mouet. Quod late furere cœpit, & omnes appetit, undiq; configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publicè conſequuntur: ubi aliqua ſolitam menſuram tranſit, & in mõſtrum excreuit, ubi fontes potu infecit, & ſi afflauit, deurit, obteritq; quacunq; inceßit, baliſtis petitur. Poſſunt uerba dare, & euadere puſilla mala, ingentibus obuiam itur. Sic unus æger, nec domum quidẽ perturbat: at ubi crebris mortibus peſtilentiam eſſe apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga eſt, & dijs ipſis manus intendũtur. Sub uno aliquo tecto flamma apparuit, familia uiciniq; aquam ingerunt. At incendium uaſtum, & multas iam domos depaſtum, parte urbis obruitur.

*patitur: als. patet.

CAP. XXVI. Crudelitatem priuatorum, ſeruiles quoq; manus ſub certo crucis periculo ultæ ſunt? Tyrannorum gẽtes populiq;, & quorũ erat malũ, & hi quibus imminebat, excindere aggreßi ſunt. Aliquando ſua præſidia in ipſos conſurrexerunt, perfidiamq; & *impietatem, & feritatem, & quicquid ab illis didicerant, in ipſos exercuerunt. Quid enim poteſt ab eo quiſquã ſperare, quem malum eſſe docuit? Non diu apparet nequitia, nec quantũ uidetur tantũ peccat. Sed puta tutam eſſe crude

*impunitatem.

crudelitatem, quale eius regnũ eſt? Non aliud quàm captarum urbiũ forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœſta, trepida, & confuſa. Voluptates ipſæ timentur. Non cõuiuia ſecura ineunt, in quibus lingua ſolicite etiam ebrijs cuſtodienda eſt. Non ſpectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparantur licet, inquit, magna impenſa, & regijs opibus, & artificum exquiſitis nominibus, quē tamen è ludo in carcerem ire iuuet? Quod iſtud dij boni malum eſt, occidere, ſæuire, delectari ſono cathenarum, & ciuium capita decidere, quocunq; uentum eſt multũ ſanguinis fundere, aſpectu ſuo terrere ac fugare. Quæ alia uita eſſet, ſi leones urſiq; regnarent? Si ſerpentibus in nos, ac noxioſiſsimo cuiq; animali daretur poteſtas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata abſtinent ſuis, & tuta eſt etiam inter feras ſimilitudo morum. Apud homines tamen nec à neceſſarijs quidem rabies temperat ſibi, ſed externa ſuaq; in æquo habet, quo poſsit exercitatior à ſingulorum cædibus, deinde in exitia gentium ſerpere, & inijcere tectis ignem: aratrũ uetuſtis urbibus inducere, potentiam putat, & unum occidi aut alterum, parũ imperatorium credit: niſi eodẽ tempore grex miſerorũ ſubiectus ſtetit, crudelitatem ſuam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis ſalutem dare, & ad uitam ab ipſa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentum principis faſtigio dignius pulchriuſq; eſt, quàm illa corona ob ciues ſeruatos. Non hoſtilia arma detracta uictis, nõ currus barbarorum ſanguine cruentati, non parta bello ſpolia. Hæc diuina potentia eſt, gregatim ac publice ſeruare, multos autem occidere & indiſcretos, incendij ac ruinæ potentia eſt.

ANNOT. IN LIB. DE CLEMENTIA.

Cap. 8. ſtatim in principio. Quid tu nõ experieris iſtud nobis eſſe ibi ſeruitutem. Ita prior æditio. Rodulphus annotarat. Quid iſtud non

non experiris iſtud non eſſe tibi ſeruitutem.

Cap.9.Seruatum ſeruaui.In aliis erat,ſed natum,ut referatur ad factum,erat enim in hoſtium caſtris natus,aut hoſtium filius.

Cap.10. Cohortem primam admiſsionis ex &c. In quadam æditione erat,uiris admiſsionis:pro quo Rodolphus annotarat,interioris admiſsionis.

Cap.11.Cõprehenſibilis amor.Rodolphus legit:incõprehenſibilis. Tolerabilis erat prior lectio,ſi comprehenſibilis accipiatur actiue.

Cap.12.Sic feras lineas & pinna cõcluſas cõtineas, telis inceſsi &c. In uetuſtiſsimo,licet deprauate ſcripto,ſic habebatur, Sic feras lineas & pinnæ cluſas,contine,eaſdem à tergo eques telis inceſſat &c. Rodolphus pauculis ſyllabis in ſuo codice mutatis,legit hũc in modum, Sic feras lineas & pinna concluſas contineas, iubeasq́; telis inceſsi, tentabunt fugam, per ipſa quæ fugerant. Quanquam coniunctio,q;, mihi uidetur redundare:quin & illud contineas, uidetur ſuppoſititiũ. ſatis erat,ſi iubeas telis inceſsi.

Cap.13.Omnibus rebus noxior.Rodolphus legit,reis noxior,uetuſtiſsimus habebat,rerum noxior.

Cap.14.Tradi ſibi pater membra ſua abſcindat. Rodulphus legit, tarde ſibi pater membra ſua abſcindat. Sentit principi bono omnia facienda, priuſquam ueniat ad extrema ſupplicia, eo quod omnes ſubditos pro ſuis membris ducat.

Cap.19.Eſt enim illi mos exercere ſe in paruis. Rodolphus mutarat illis,ſed perperam: pronomen enim refert naturam non reges, & exerere pro exercere legendum cenſeo. Rurſus commodior erit lectio,ingentium rerum documenta,per minimas agere.

Immune amet. Hũc locum uarie deprauatum hoc pacto reſtituimus, nullumq́; momentum immune à metu habeat, Hanc aliquis ægram uitam ſuſtinet, cum liceat innoxium aliis, ob hoc ſecurum, ſalutarem potentiam eius,lætis omnibus tractare?Siquidem ante habebatur,immune amet habeat,pro à metu habeat. Suſpicor, & aliis mutatum fuiſſe.pro atq;.deinde eius pronomen uidetur redundare.

Omne illo cui cõtingit,ſibi quoq; uiuere debeat.Ita prior æditio. Lectionem eſſe mendoſam nullus ambigit,Rodolphus ita reſtituit, Omne illi quod contingit, ſibi quoq; euenire debeat. Commodior erat,omne quod illi contingit,ſibi quoq; euenire deputet?

Cap. 20. Vt appareat, ut non minorem magis rem periclitantis quàm iudicis ſciat.Rodolphus ita diuinat,ut non minorem agi rem periclitantis &c.Mihi uideor germanam ſcripturam deprehendiſſe, ſi unam uocem expungamus, ut appareat non minus agi rem periclitantis

clitantis quàm iudicis. Aut ſi non placet tolli, uerbum ſciat, ut mutandum erit,in quod, ut appareat, quod non minorem &c. Quanquam non ſatis arridet uox,minorem: ſuſpicor fuiſſe ſcriptum, non minus rem agi rei periclitantis. Ex, minus rem agi rei, mutarunt, minorem magis,rem.

Cap. 25. Clementia inuocatus, ad occidendum amicum carnifex inter homines eligitur, Nihil eſt quod Rodolphus diuinat hoc loco. Non dubium eſt quin legendum ſit,clementia uocatur,ſi ad occidendum &c. Inde quidam codices habebant, inuocatur,in,ſi,obſcurato iota,& mox ſ.ſubmota,r, adiuncta præcedenti dictioni. Notat enim principum crudelitatem,qui amicos obiiciunt beſtiis,iuxta illud Maronis,

Si pereo,manibus hominum periiſſe iuuabit.

Cap. 26. Licet inquit. Hunc locum non uno modo deprauatum, feliciter reſtituit Rodolphus. Apparentur licet,inquit,magna impenſa,& regiis opibus,& artificum nominibus, quem tamen è ludo ire in carcerem iuuet?

Quo poſsint exercitatoria ſingulorum deinde cædibus in exitia gẽtium ſerpere. Sic prior æditio. Rodolphus cum idem inueniret in ſuo codice, diuinarat hunc in modum,quo poſsit exercitatior à ſingulorum deinde cædibus. Hactenus recte niſi quod duarum uocum ordo uidetur inuertendus, à ſingulorum cædibus, deinde in,&c. At in his quæ ſequuntur non recte, à patrum uetuſtis urbibus inducere. Legit enim, apertum uetuſtis urbibus incendium inducere, cum uetuſtiſsimus codex haberet,aratrum inducere,quod fieri ſolet urbibus ſolo æquatis.

LVCII ANNAEI SENECAE DE CLEMENTIA

LIBER II.

CAP. I. *VT de clementia ſcriberem* Nero Cæſar,*una me uox tua, maxime compulit,quã ego nõ ſine admiratione,& cùm diceretur, audiſſe me memini,& deinde alijs narraſſe.* Vocem *generoſam, magni animi magnæ lenitatis, quæ non compoſita, nec alienis*

auribus

auribus data, ſubito crepuit, ſed bonitatem tuã cum fortuna tua litigantẽ in mediũ adduxit. Animaduerſurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, uir egregius & tibi principi notus, exigebat à te, ſcriberes, in quos, & ex qua cauſa animaduerti uelles. Hoc ſæpe dilatum, ut aliquando fieret, inſtabat. Inuitus inuito cum charta protuliſſet traderetq;, exclamaſti, uellẽ neſcirẽ literas. O dignã uocem, quã audirent omnes gentes, quæ Romanũ imperiũ incolunt, quæq; iuxta iacent dubiæ libertatis, quæq; ſe contra uiribus aut animis attollunt. O uocẽ in concionem omniũ mortaliũ mittendã, in cuius uerba principes regesq; iuramentũ faciant. O uocẽ priſcæ generis humani innocentiæ: dignã cui redderetur antiquũ illud ſeculũ. Nunc profectò conſentire decebat ad æquũ bonũq;, expulſa alieni cupiditate, ex qua omne animi malũ oritur, pietatẽ, integritatemq; cũ fide ac modeſtia ſurgere, & uitia diuturno abuſa regno, tandem felici ac puro ſeculo dare locum.

CAP. II. *Futurum hoc Cæſar ex magna parte ſperare & confiteri libet. Tradetur iſta animi tui manſuetudo, diffundeturq; paulatim per omne imperij corpus, & cuncta in ſimilitudinẽ * tui formabuntur à capite. Bona ualetudo in omnes uegeta eſt atq; erecta, aut lãguore demiſſa, prout animus eorũ uiget aut marceſcit. Et erunt ciues, erunt ſocij digni hac bonitate: & in totũ orbẽ recti mores reuertentur. Parcetur ubique manibus tuis. Diutius me morari hic patêre, non ut blãdiar auribus tuis, nec enim mihi hic mos eſt. Maluerim ueris offendere, quã placere adulãdo. Quid ergo eſt præter id quod bene factis dictisq; tuis, quã familiariſſimũ eſſe te cupio? ut quod nũc natura et impetus eſt, fiat iudiciũ. Illud mecũ cõſidero, multas uoces magnas, ſed deteſtabiles in uitã humanã perueniſſe, celebresq; uulgo ferri, ut illã, oderint, dum metuant. Cui Græcus uerſus ſimilis eſt, qui ſe mortuo terrã miſceri ignibus iubet, &*

**ſui: aliàs, tuam*

alia huius notæ. At neſcio quomodo ingenia immania et inuiſa
*fœcũdiore *materia*ſecũdiori expreſſerũt ſenſus uehemẽtes & cõcitatos.* Nullam adhuc uocem audiui ex bono leniq; animoſam. Quid ergo eſt? Vt rarò, inuitus, & cũ magna cũctatione, ita aliquãdo ſcribas neceſſe eſt: iſtud quod tibi in odiũ literas adduxit: ſed ſicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

CAP. III. Et ne forte decipiat nos ſpecioſum clementiæ nomen, & in cõtrarium aliquando abducat, uideamus quid ſit clemẽtia, qualiſq; ſit, & quos fines habeat. Clementia eſt tẽperantia animi in poteſtate ulciſcendi, uel lenitas ſuperioris ad-
*plures uerſus inferiorem in cõſtituẽdis pœnis. *Plura proponere eſt tutius, ne una definitio parũ rem cõprehendat, &, ut ita dicã, formula excidat. Itaq; dici poteſt & inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Illa finitio contradictiones inueniet, quãuis maxime ad uerum accedat. Si dixerimus clementiã eſſe moderationẽ aliquid ex merita ac debita pœna remittentẽ, re-
quicquam clamabitur, nullã uirtutẽ cuiquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam eſſe, quæ ſe flectit citra id, quod merito conſtitui poſſet. Huic contrariã imperiti putant ſeueritatem, ſed nulla uirtus uirtuti contraria eſt.

CAP. IIII. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas, quæ nihil aliud eſt, quã atrocitas animi in exigẽdis pœnis. Sed quidã non exigunt pœnas, crudeles tamen ſunt, tanquam qui ignotos homines & obuios non in cõpendiũ, ſed occidendi
*ut Scinis illa cauſa occidũt. Nec interficere contenti ſæuiunt, *ut Buſiris ille & Procruſtes, & piratæ, qui captos uerberãt, & in ignẽ uiuos imponunt. Hæc crudelitas quidẽ, ſed quia nec ultionẽ ſequitur, nõ enim læſa eſt, nec peccato alicui iraſcitur, nullũ enim anteceſſit crimẽ, extra definitionẽ noſtrã cadit, quæ finitio cõtinebat in exigendis pœnis intẽperantiã animi. Poſſumus dicere, nõ eſſe hanc crudelitatẽ, ſed feritatẽ, cui uoluptati ſæuitia

eſt:

eſt: poſſumus inſaniã uocare, nã uaria ſunt genera eius, et nullum certius q̃ quod in cædes hominũ & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles uocabo, q puniẽdi cauſam habẽt, modũ non habẽt. Sicut in Phalari, quẽ aiunt nõ quidẽ in hoĩes innocẽtes, ſed ſuper humanũ ac probabilẽ modũ ſæuiſſe. Poſſumus effugere cauillationẽ, & ita finire, ut ſit crudelitas inclinatio animi ad aſperiora. Hanc clemẽtia repellit *lõgius à ſe: nã ſeueritatẽ illi cõuenire certũ eſt. Ad rem pertinet quærere hoc loco quid ſit miſericordia. Pleriq; enim ut uirtutẽ eã laudãt, & bonum hominẽ uocant miſericordẽ. Hæc autẽ uitium animi eſt. Vtraq; circa ſeueritatẽ, circaq; clementiã poſita ſunt: quæ uitare debemus, ne per ſpeciem ſeueritatis in crudelitatem, ne per ſpeciem clementiæ in miſericordiam incidamus. In hoc leuiore periculo erratur, ſed par error eſt à uero recedentium.

*lõgius, quæ ſtare à ſe facit: nam

CAP. V. Ergo quẽadmodũ religio deos colit, ſuperſtitio uiolat, ita clementiã mãſuetudinẽq; oẽs boni præſtabũt, miſericordiã autẽ uitabunt. Eſt enim uitiũ puſilli animi, ad ſpeciẽ alienorũ malorũ ſuccidentis. Itaq; peßimo cuiq; familiarißima eſt. Anus & mulierculæ ſunt, quæ lachrymis nocentißimorũ mouẽtur, quæ ſi liceret, carcerẽ effringerẽt. Miſericordia non cauſam, ſed fortunã ſpectat, clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos ſectã Stoicorũ, tanquã nimis durã, & minime principibus regibusq; bonũ daturã cõſiliũ. Obijcitur enim illi, quod ſapientẽ negat miſereri, negat ignoſcere. Hæc ſi per ſe ponãtur, inuiſa ſunt. Vidẽtur enim nullã ſpem relinquere humanis erroribus, ſed oĩa delicta ad pœnã deducere. Quod ſi eſt, quid ni hæc ſciẽtia, quæ dediſcere humanitatẽ iubet, portũq; aduerſus fortunã certißimũ mutuo auxilio cludit? Sed nulla ſecta benignior leniorq; eſt, nulla amãtior hominũ, & communibus bonis attentior: ut propoſitum ſit uſui eſſe auxilio, nec ſibi tantũ, ſed uniuerſis ſingulisq; conſulere. Miſericordia

eſt ægritudo animi ob alienarũ miſeriarũ ſpeciem, aut triſtia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Aegritudo autẽ in ſapiẽtẽ uirũ nõ cadit. Serena enim eius mẽs eſt, nec quicquã incidere poteſt quod illam obducat. Nihil æquè hominẽ, q̃ magnus animus decet. Non poteſt autẽ magnus eſſe idẽ, ſi metus & mœror contũdit, ſi mentẽ obducit, & cõtrahit. Hoc ſapiẽti ne in ſuis quidẽ accidet calamitatibus, ſed omnẽ fortunæ irã reuerberabit, & ante ſe frãget. Eandẽ ſemper faciẽ ſeruabit placidam & incõcuſſam, quod facere nõ poſſet, ſi triſtitiã reciperet. Adijce q; ſapiens prouidus eſt, & in expedito conſiliũ habet. Nunquã autẽ liquidũ ſyncerũq; ex turbido uenit. Triſtitia enim inhabilis eſt ad diſpiciendas res, utilia excogitanda, periculoſa uitanda, æqua æſtimanda. Ergo non miſeretur, quia & ſine miſeria animi facit. Cæterũ oĩa, quæ ſi miſereretur nolens faceret, libens & alacri animo faciet. Succurret alienis lachrymis, nõ accedet: dabit manum naufrago, exuli hoſpitiũ, egenti ſtipẽ, nõ hanc cõtumelioſam, qua pars maior horũ, qui ſe miſericordes uideri uolunt, abijcit & faſtidit quos adiuuat, contingitq; ab his timet: ſed ut homo homini ex communi dabit. Donabit lachrymis maternis filium, & cathenas ſolui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium ſepeliet. At faciet iſta tranquilla mente, uultu ſuo.

CAP. VI. *Ergo nõ miſerebitur ſapiẽs, ſed ſuccurret, ſed proderit, in cõmune auxiliũ natus, ac publicũ bonum, ex quo dabit cuiq; partẽ: etiã ad calamitoſos ꝓ portione, improbãdos, & emẽdãdos, bonitatẽ ſuã ꝑmittet. Afflictis uerò et *fortius laborãtibus multo libentius ſubueniet. Quotiẽs poterit fortunæ intercedet. Vbi enim opibus potius utetur, aut uiribus, q̃ ad reſtituẽda quæ caſus impulit? Vultũ q̄dẽ nõ deijciet, nec animũ ad æruſcãtis ciuis, aut pãnoſi aridã faciẽ, & obnoxiã baculo ſenectutẽ. Cæterũ oĩbus dignis ꝓderit, et deorũ more calamitoſos*

*fortuitis

ſos propitius reſpiciet. Miſericordia uicina eſt miſeriæ, habet enim aliquid, trahitq; ex ea. Imbecilles oculos eſſe ſcias, qui ad alienã lippitudinẽ & ipſi ſuffundũtur: tam mehercule, q̃ morbũ eſſe, nõ hilaritatẽ, ſemper arridere ridẽtibus, & ad omniũ oſcitationẽ ipſum quoq; os diducere. Miſericordia uitiũ eſt animorũ, nimis miſeriæ fauentiũ, quã ſiquis à ſapiẽte exigit, prope eſt, ut lamentationẽ exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoſcet, dicam. Conſtituamus nunc quoq; quid ſit uenia, ut ſciamus dari illam à ſapiẽte non debere. Venia eſt pœnæ meritæ remiſſio. Hanc ſapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius quibus hoc propoſitum eſt.

CAP. VII. *Ego ut breuiter tanquã in alieno iudicio dicã, ei ignoſcitur qui puniri debuit. Sapiens autẽ nihil facit quod nõ debet, nihil prætermittit quod debet. Itaq; pœnã quã exigere debet, non donat, ſed illud quod ex uenia cõſequi uis, honeſtiore tibi uia tribuit. Parcit enim ſapiẽs, cõſulit & corrigit. Idẽ facit, quod ſi ignoſceret, nec ignoſcet, quoniã qui ignoſcit, fatetur aliquid ſe quod fieri debuit obmiſiſſe. Aliquem uerbis tantũ admonebit, pœna nõ afficiet, ætatẽ eius emẽdabilem intuens. Aliquẽ inuidiæ crimine manifeſtè laborantẽ, iubebit incolumẽ eſſe, quia deceptus eſt, quia per uinum lapſus. Hoſtes dimittet ſaluos, aliquãdo etiã laudatos ſi honeſtis cauſis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti ſunt. Hæc oĩa non ueniæ, ſed clemẽtiæ opera ſunt. Clementia liberũ arbitriũ habet, nõ ſub formula, ſed ex æquo & bono iudicat. Et abſoluere illi licet, & quãti uult* æſtimare litẽ. Nihil ex his facit tã-* *taxare
quã iuſto minus fecerit, ſed tanquã id qđ cõſtituit iuſtiſſimũ ſit. Ignoſcere autẽ eſt, quæ iudicas puniẽda nõ punire. Venia debitæ pœnæ remiſſio eſt. Clemẽtia hoc primũ præſtat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuiſſe pronũtiet. Plenior eſt ergo q̃ uenia, et honeſtior. De uerbo (ut mea fert opinio) cõtrouerſia

 eſt,

eſt, de re quidem cõuenit. Sapiens multa remittet, multos parũ ſani, ſed ſanabilis ingenij ſeruabit: agricolas bonos imitabitur, qui nõ tantum rectas procerasq́; arbores colunt, ſed illis quoq; quas aliqua deprauauit cauſa, adminicula quibus regantur applicant: alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quaſdam infirmas uitio loci, nutriunt: quibuſdam aliena umbra laborantibus, cœlum aperiunt. Videbit quod ingeniũ qua ratione tractandum ſit: quo modo in rectum praua flectantur.

ANNOT. IN LIBRVM II.

Secundus hic liber non uidetur eſſe pars operis ſuperioris, ſed initium alterius: nec apparet eſſe perfectum, niſi quod in Seneca docti deſiderant ordinem & connexionem.

Cap. 2. A capite bona ualetudo, ea tranſibit in omnes, uegetata ſunt atq; erecta, aut languore demiſſa prout animus eorum uiuit aut marceſsit. Ita prior æditio. Rodol. nihil mutat, niſi quod pro uegetata legit, uegeta idq́; recte. Cæterũ locus hic obſcurus eſt adiectione uerborum aliquot. Primũ hæc uerba, ea tranſibit, non erãt in uetuſto codice: quanquam totũ hoc, à capite bona ualetudo in oẽs, ſatis apparet eſſe annotationem ſtudioſi cuiuſpiam, quin & formabuntur uerbum adiecticium uidetur. His igitur ſublatis pulchre cõſtabit lectio hunc in modum: & cuncta in ſimilitudinẽ tui, uegeta ſunt atq; erecta, aut languore demiſſa, prout animus eorum uiget aut marcet. Aut ſi non placet tantum uerborũ abiicere, hæc erit tolerabilis lectio, cuius occaſionem unus codex dedit: & cuncti in ſimilitudinẽ tui formabuntur. A capite bona ualetudo. Inde omnia uegeta ſunt atq; erecta, & cætera, ut in omnes, quod habebat etiam uetuſtiſsimus codex, uettas in, inde omnia.

Quid ergo eſt, ut raro, inuitus, & cum magna cunctatione cum multis dilationibus. Hic uetuſtiſsimũ exemplar cum Britãnico conſentiens, plus habebat uerborum, hunc in modum, Cum magna cunctatione ita aliquando ſcribas neceſſe eſt, iſtud quod tibi in odium literas adduxit, ſed ſicut facis cum magna cũctatione, cum multis dilationibus. Quanquã nec hæc uerba uidentur carere mendo, nec admodum quadrant ſenſui.

Cap. 4. Hanc clementia repellit longius ſtare à ſe: nam ſeueritatem illi conuenire adeſſe certum eſt. Pertinet quærere. Ita prior

æditio

æditio, haud dubiũ quin deprauate. Nec uſquã erat ſyncera ſcriptura: pauculis immutatis reſtituetur. Hanc clementia repellit longius à ſe. Nam ſeueritatẽ illi conuenire certum eſt. Ad rem pertinet &c. Nam pro adeſſe in quibuſdã erat, ad rem, & in uetuſtiſsimo non erat, certũ eſt, ut legendum ſuſpicer. Nam cum ſeueritate illi conuenit.

Cap. 6. Ira uitium eſt animorum, uirtus miſeria patientium. Ita prior æditio, nimirum deprauate. Vetuſtiſsimus ſic, Miſericordia uitium eſt animorum, nimis miſeria pauentium. Rodolphus ita diuinat, Ira uitium eſt animorum, uicinæ miſeriæ patentium. Legẽdum arbitror, Miſericordia uicium eſt animorũ nimis miſeriæ fauẽtium.

L. ANNAEI SENECAE DE VITA BEATA AD GALLIONEM FRATREM LIBER VNVS.

VIVERE *Gallio frater omnes beatè uolunt, ſed ad peruidendum quid ſit, quod beatam uitam efficiat, caligant. Adeoq; non eſt facile conſequi beatam uitam, ut ab ea quiſq; eò longius recedat quò ad illam concitatius fertur. Si uia lapſus eſt, quæ ubi in contrarium ducit, ipſa uelocitas maioris interualli cauſa fit. Proponendũ eſt itaq; primùm, quid ſit quod appetamus. Tunc circumſpiciendum eſt, quà contendere illò celerrimè poſsimus, intellecturi in ipſo itinere, ſi modò rectum erit quantum quotidie *proficiamus, quantoq́; propius ab eo ſimus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem paſsim uagamur, non ducem ſecuti, ſed fremitum & clamorem diſſonum in diuerſa uocantium, conteritur uita inter errores, breuis etiam ſi dies noctesq́; bonæ menti laboremus. Decernatur itaq; & quò tendamus, & quà, non ſine perito aliquo, cui explorata ſint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem nõ eadem hic, quæ in cæteris peregrinatio-* CAP. I.

*profligetur

nibus conditio eſt. In illis comprehenſus aliquis limes, & interrogati incolæ non patiuntur errare. At hic tritiſſima quæque uia et celeberrima maxime decipit. Nihil ergo magis præſtandum eſt, quàm ne pecorum ritu ſequamur antecedentium gregem, pergentes non quò eundum eſt, ſed quò itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quàm quod ad rumorem componimur, optima rati ea, quæ magno aſſenſu recepta ſunt, *quodq́; exempla pro bonis multa ſunt, nec ad rationem, ſed ad ſimilitudinem uiuimus. Inde iſta tanta coaceruatio aliorum ſupra alios ruentium. Quod in ſtrage hominum magna euenit, cum ipſe ſe populus premit, nemo ita cadit ut non alium in ſe attrahat, primi exitio ſequentibus ſunt. Hoc in omni uita accidere uideas licet, nemo ſibi tantum errat, ſed alieni erroris cauſa & autor eſt. Nocet enim applicari antecedentibus, & dum unuſquiſque mauult credere quàm iudicare, nunquam de uita iudicatur, ſemper creditur. Verſatq́; nos et præcipitat traditus per manus error, alienisq́; perimus exẽplis. Sanabimur, ſi modo ſeparemur, à cœtu. Nunc uerò ſtat contra rationem defenſor mali ſui populus. Itaq; idem euenit quod in comitijs, in quibus eos factos prætores idem qui fecere mirantur, cum ſe mobilis fauor circum egit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. Hic exitus eſt omnis iudicij, in quo lis ſecundum plures datur.

*quorumq́; exẽpla multa ſunt,

CAP. II. Cum de beata uita agitur, non eſt quod mihi illud diſceſſionum more reſpondeas, Hæc pars maior eſſe uidetur. Ideò enim peior eſt. Non tam bene cum rebus humanis geritur, ut meliora pluribus placeant. Argumentum peſſimi turba eſt. Quæramus quid *optimè factum ſit, non quid uſitatiſſimum: & quid nos in poſſeſſione felicitatis æternæ conſtituat, nõ quid uulgo ueritatis peſſimo interpreti probatum ſit. Vulgus autẽ tam chlamydatos quàm coronatos uoco. Nõ enim colorem

*optimum factu

colorem ueſtiū quibus prætexta corpora ſunt aſpicio. oculis de
hoīe non credo. Habeo melius certiusq; lumē, quo à falſis uera
dijudicem. Animi bonum aīus inueniat. Hic ſi unquam illi reſpi-
rare et recedere in ſe uacauerit, O quàm ſibijpſe uerū, tortus,
à ſe, fatebitur, ac dicet, Quicquid feci adhuc infectum eſſe mal-
lem. Quicquid dixi cum recogito, in multis uideo. Quicquid
optaui, inimicorum execrationem puto. Quicquid timui, dij
boni,* quanto leuius fuit, quàm quod concupiui. Cum multis *quantò melius
*amicitias geßi, & in gratiam ex odio (ſi modo ulla inter ma- *inimicitias
los gratia eſt) redij, mihijpſi nondū amicus ſum. Oēm operam
dedi, ut me multitudini educerē, & *aliquam dotem notabilem *aliquando rem: aliàs, ali qua dote
facerem. Quid aliud quàm telis me oppoſui, & maliuolentiæ
quod morderet oſtendi? Vides tu iſtos, qui elequentiā laudant,
qui opes ſequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiā extol-
lunt? Oēs aut ſunt hoſtes, aut (quod in æquo eſt) eſſe poſſunt.
Quàm magnus mirantiū, tam magnus inuidentiū populus eſt.

CAP. III. Quin potius quæro aliquid uſu bonū quod ſen
tiam, non quod oſtendā. Iſta quæ ſpectantur, ad quæ conſiſti-
tur, quæ alter alteri ſtupens monſtrat, foris nitent, introrſus
miſera ſunt. Quæramus aliquid non in ſpeciē bonum, ſed in ſo
lidū & æquale, & à ſecretiore parte formoſius. Hoc eruamus.
Nec longe poſitū eſt, inuenietur. Scire tātum opus eſt, quo ma-
num porrigas, Nunc uelut in tenebris uicina tranſimus, offen-
ſantes in ipſa quæ deſideramus. Sed ne te per circuitus traham,
aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas
longum eſt, & coarguere: noſtram accipe. Noſtram uerò cum
dico, non alligo me ad unū aliquem ex Stoicis proceribus. Eſt
& mihi cenſendi ius, Itaq; aliquem ſequar, aliquem iubebo ſen-
tentiam diuidere. Fortaſſe & poſt oēs citatus, nihil improbabo
ex his quæ priores decreuerint, & dicā, Hoc amplius cenſeo.
Interim quod inter oēs Stoicos cōuenit, rerū naturæ aſſentior.

Ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumq́; formari, ſapientia eſt. Beata *eſt ergo uita conueniens naturæ ſuæ, quæ non aliter cõtingere poteſt, quàm ſi primũ ſana mens eſt, & in perpetua poſſeſsione ſanitatis ſuæ.* Deinde *ſi fortis ac uehemẽs, tum pulcherrima et patiens, apta tẽporibus, corporis ſui pertinentiumq́; ad id curioſa, nõ anxiè tamen, illarum rerum quæ uitam inſtruunt diligens, ſine admiratione cuiuſquã uſura fortunæ muneribus, non ſeruitura.* Intelligis *etiã ſi non adijciam, ſequi perpetuam trãquillitatem, libertatẽ, depulſis his quæ aut iritant nos, aut territant.* Nam *pro uoluptatibus & pro illis quæ parua aut fragilia ſunt, & in ipſis flagitijs noxia, ingens gaudium ſubit, inconcuſſum, & æquabile, & pax cum concordia animi, & magnitudo cum manſuetudine.*

CAP. IIII. *Omnis enim ex infirmitate feritas eſt.* Poteſt *aliter quoq; definiri bonũ noſtrum, id eſt, eadem ſententia non iiſdem cõprehendi uerbis.* Quemadmodũ *idem exercitus modo latius panditur, modo in anguſtũ coartatur, & aut in cornua, ſinuata media parte, curuatur, aut recta frõte explicatur,* Vis *illi, utcunq; ordinatus eſt, eadẽ eſt, & uoluntas pro eiſdem partibus ſtãdi,* Ita *definitio ſummi boni aliàs diffundi poteſt et porrigi, aliàs colligi, & in ſe cogi.* Idem *utique erit ſi dixero,* Summũ *bonum eſt animus fortuita deſpiciens, uirtute lætus: aut inuicta uis animi, peri[illegible] rerũ, placida in actu, cum humanitate multa, & conuerſantiũ cura,* Libet *itaq; definire, ut beatũ dicamus hoĩem illum, cui nullum bonum malumq́; ſit, niſi bonus malusq́; animus.* Honeſti *cultor, uirtute contentus, quẽ non extollunt fortuita nec frangunt, qui nullum maius bonũ eo quod ſibiipſe dare poteſt, nouerit, cui uera uoluptas erit, uoluptatum contemptio.* Licet, *ſi euagari uelis, idem in aliam atq; aliam faciẽ, ſalua et integra poteſtate, transferre.* Quid *enim prohibet nos *beatum dicere liberum aĩm, & erectũ, & interritum ac*

**beatam uitam dicere*

ſtabil

ſtabilem, extra metũ, extra cupiditatẽ poſitum? Cui unum bonum ſit honeſtas, unum malum turpitudo? Cætera uilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ uitæ, nec adijciens, ſine auctu ac detrimento ſummi boni ueniens ac recedens. Hunc ita fundatum neceſſe eſt, uelit nolit, ſequatur hilaritas cõtinua, & lætitia alta, atq; ex alto ueniens, ut quæ ſuis gaudeat, nec maiora domeſticis cupiat. Quid ni iſta penſet bene cum minutis & friuolis, & non perſeuerantibus corpuſculi motibus? Quo die infra uoluptatem fuerit, & infra dolorem erit,

CAP. V. Vides autẽ quàm malam & noxiam ſeruitutem ſeruiturus ſit, quẽ uoluptates doloresq; incertiſsima dominia impotentiſsimaq;, alternis poſsidebunt. Ergo exeundum ad libertatem eſt. Hanc non alia res tribuit, quàm fortunæ negligentia. Tum illud oritur inæſtimabile bonũ, quies mentis in tuto collocatæ, et ſublimitas, expulſisq; *terroribus ex cognitione ueri gaudium grande & immotum, comitasq; et diffuſio animi, quibus delectabitur nõ ut bonis, ſed ut ex bono ſuo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, poteſt beatus dici, qui nec cupit nec timet, beneficio rationis, Quoniã & ſaxa timore & triſtitia carent, nec minus pecudes, non ideo tamen quiſquam felicia dixerit, quibus non eſt felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerũ pecorum & animaliũ redegit hebes natura, & ignoratio ſui. Nihil intereſt, inter hos & illa. Quoniam illis nulla ratio eſt, his praua, & malo ſuo, atque in peruerſum ſolers. Beatus enim nemo dici poteſt, extra ueritatem proiectus. Beata ergo uita eſt in recto certoq; iudicio ſtabilita & immutabilis. Tunc enim pura mens eſt, & ſoluta omnibus malis, cum non tantũ lacerationes, ſed etiam uellicationes effugerit, ſtatura ſemper ubi conſtitit, ac ſedem ſuam etiã irata & infeſtante fortuna uendicatura. Nam quod ad uoluptatẽ pertinet, licet circũfundatur undiq;, per oẽs uias influat, animumq; bland

*erroribus? aliàs, doloribus

*totos parteſq; noſtri

blandimentis ſuis leniat, aliaq; ex alijs admoueat, quibus * totas quoq; partes noſtri ſolicitet, quis mortalium cui ullum ſupereſt hominis ueſtigium, per diem noctemq; titillari uelit, & deſerto animo, corpori operam dare?

CAP. VI. Sed & animus quoq;, inquit, uoluptates habebit ſuas. Habeat ſanè ſedeatq; luxuriæ & uoluptatũ arbiter, impleat ſe omnibus eis, quæ oblectare ſenſus ſolẽt, Deinde præterita reſpiciat, & exoletarum uoluptatũ memor exultet prioribus, futuriſq; iam immineat, ac ſpes ordinet ſuas, & dũ corpus in præſenti ſagina iacet cogitationes ad futura præmittat, hoc mihi uidetur miſerior, quoniam mala pro bonis amplecti dementia eſt. Nec ſine ſanitate quiſquã beatus eſt: nec ſanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus eſt ergo iudicij rectus. Beatus eſt præſentibus, qualiacũq; ſunt, cõtentus, amicuſq; rebus ſuis. Beatus is cui omnem habitum rerũ ſuarum ratio cõmendat. Videant qui ſummũ bonum uoluptatẽ dixerunt, quàm turpi illud loco poſuerint. Itaq; negant poſſe uoluptatẽ à uirtute diduci: & aiunt, nec honeſtè quenquã uiuere, ut non iucũde uiuat: nec iucunde, ut nõ honeſtè quoq;. Non uideo quomodo iſta diuerſa in eandem copulam conijciantur. Quid eſt oro uos, cur ſeparari uoluptas à uirtute non poſsit? uidelicet quia omne boni ex uirtute principiũ eſt. Ex huius radicibus etiam ea quæ uos & amatis & expetitis oriuntur. Sed ſi iſta indiſcreta eſſent, nõ uideremus quædam iucunda, ſed non honeſta, quædã uerò honeſtiſsima, ſed aſpera & per dolores exigẽda.

CAP. VII. Adijce nunc, quod uoluptas etiam ad uitam turpiſsimam uenit. At uirtus malam uitã non admittit. Et infelices quidã non ſine uoluptate, imò ob ipſam uoluptatem ſunt, quod non eueniret ſi uirtuti ſe uoluptas immiſcuiſſet, qua uirtus ſæpe caret, nunquã indiget. Quid diſsimilia imò diuerſa cõponitis? Altũ quiddam eſt uirtus, excelſum, & regale, inuictũ, infat

infatigabile. Voluptas, humile, ſeruile, imbecillum, caducũ, cuius ſtatio ac domicilium fornices & popinæ ſunt. Virtutem in tẽplo inuenies, in foro, in curia, pro muris ſtantem, puluerulentam, coloratam, calloſas habentẽ manus, Voluptatẽ latitantem ſæpius, ac tenebras captantẽ, Circa balnea ac ſudatoria, ac loca ædilem metuentia, mollẽ, eneruem, mero atq; unguento madentem, pallidam* ac fucatam, & medicamẽtis pollutam. Summũ bonũ immortale eſt, neſcit exire, nec ſatietatẽ habet nec pœnitentiã. Nũquã recta mẽs uritur, nec ſibi odio eſt, nec quicquã mutauit, quia ſemper ſecuta eſt optima. At uoluptas, tũc cũ maxime delectat, extinguitur. Nec multũ loci habet, itaq; cito implet, & tædio eſt, & poſt primũ impetũ marcet. Nec id unquã certũ eſt, cuius in motu natura eſt. Ita nõ poteſt quidẽ ulla eius eſſe ſubſtãtia, quod uenit trãſitúe celerrimè in ipſo uſu ſui periturũ. Eò enim puenit, ubi deſinit, & dũ incipit, ſpectat ad finẽ. *aut fuc.

CAP. VIII. Quid quod tam bonis quã malis uoluptas ineſt. Nec minus turpes* dedecus, quàm honeſtos egregia delectant. Ideoq́; præceperunt ueteres optimã ſequi uitam, non iucundiſsimã, ut rectæ ac bonæ uoluntatis non dux, ſed comes uoluptas ſit. Natura enim duce utendum eſt. Hanc ratio obſeruat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beate uiuere, & ſecundum naturã. Hoc quid ſit, iam aperiam. Si corporis dotes & apta naturæ cõſeruabimus diligenter & impauide, tanquã in diem data & fugacia, ſi nõ ſubierimus eorũ ſeruitutẽ, nec nos aliena poſſederint, ſi corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo ſunt in caſtris auxilia & armaturæ leues. Seruiant iſta, non imperent, Ita demũ utilia ſunt mẽti. Incorruptus uir ſit externis & inſuperabilis, miratorq́; ſui, tantũ fidens animo, atq; in utrumq; paratus artifex uitæ. Fiducia eius nõ ſine ſcientia ſit, non ſine cõſtantia. Maneant illi ſemel placita, nec ulla in decretis eius litura ſit. Intelligitur, etiã ſi non adiecero, cõpoſitũ ordina

* dedecus ſuum.

dinatumq́; fore talem uirum, & in his quæ aget cum comitate magnificũ. erit uera ratio ſenſibus inſita, & capiens inde principia. Nec enim habet aliud unde conetur, aut unde ad uerum, impetũ capiat, & in ſe reuertatur. Nam mundus quoq; cuncta complectens, rectorq́; uniuerſi Deus, in exteriora quidem tendit, ſed tamen in totum undiq; in ſe redit. Idem noſtra mens faciat, cùm ſecuta ſenſus ſuos per illos ſe ad externa porrexerit, & illorum & ſui potens ſit. Hoc modo una efficietur uis ac potestas concors ſibi, & ratio illa certa naſcetur, non*diffidens, nec hæſitans in opinionibus comprehenſionibusq́; nec in ſua perſuaſione. Quæ cum ſe diſponit, & partibus ſuis conſenſit, et, ut ita dicam concinit, ſummum bonũ tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici ſupereſt, nihil in quo arietet aut labet.

* diſſidens,

CAP. IX. Omnia faciet ex imperio ſuo. Nihilq́; inopinatũ faciet: ſed quicquid aget, in bonũ exibit, facile & parate, & ſine tergiuerſatione agentis. Nam pigritia & hæſitatio pugnã & inconſtantiam oſtendit. Quare audacter licet profitearis ſummũ bonum eſſe animi concordiã. Virtutes enim ibi eſſe debebunt, ubi cõſenſus atq; unitas erit, diſſidẽt uitia. Sed tu quoq;, inquis, uirtutẽ, non ob aliud colis, quàm quia aliquã ex illa ſperas uoluptatẽ. Primum non ſi uoluptatẽ præſtatura uirtus eſt, ideò propter hanc petitur. Nõ enim hanc præſtat, ſed & hãc: nec huic laborat, ſed labor eius quamuis aliud petat, hoc quoq; aſſequetur. Sicut in aruo quod ſegeti proſciſſum eſt, aliqui flores internaſcũtur, non tamẽ huic herbulæ quãuis delectet oculos, tantũ operis inſumptũ eſt: aliud fuit ſerenti propoſitũ, hoc ſuperuenit, Sic uoluptas non eſt merces, nec cauſa uirtutis, ſed acceſſio. Nec quia delectat placet, ſed quia placet delectat. Sũmum bonum in ipſo iudicio eſt, & habitu optimæ mentis: quæ cũ impleuit, & finibus ſe ſuis cinxit, conſummatũ eſt ſummũ bonũ, nec quicquã amplius deſiderat. Nihil eſt extra totũ, nõ magis,

gis, quàm ultra finẽ. Itaq; erras cum interrogas quid ſit illud propter quod uirtutẽ petam. Quæris enim aliquid ſupra ſummum bonum, interrogans quid petam extra uirtutem ipſam. Nihil enim habet melius, ipſa preciũ ſui eſt. An hoc parum magnum eſt? Cum tibi dicam ſummũ bonum eſt, infrangibilis animi rigor, & prouidentia, ſubtilitas, ſanitas, & libertas, cõcordia, & decor: aliquid etiamnum exigis maius ad quod iſta referantur? Quid mihi uoluptatem nominas? Hominis bonum quæro non uentris, qui pecudibus ac beluis laxior eſt.

CAP. X. *Diſsimulas, inquit, quid à me dicatur. Ego enim nego quemquã poſſe iucundè uiuere, niſi ſimul & honeſtè uiuat. Quod nõ poteſt mutis cõtingere animalibus, nec bonũ ſuũ cibo metientibus. Clare, inquã, ac palàm teſtor hanc uitã, quam ego iucundã uoco, non ſine adiecta uirtute contingere. At quis ignorat pleniſsimos eſſe uoluptatibus ueſtris ſtultiſsimos, & nequitiã abundare iucundis, animumq́; ipſum nõ tantũ genera uoluptatis praua, ſed multa ſuggerere? In primis inſolentiã & nimiã æſtimationem ſui, tumoremq́; elatum ſupra cæteros, & amorẽ rerum ſuarũ cæcum & improuidũ. Delitias fluẽtes, ex minimis ac puerilibus cauſis exultationẽ, iam dicacitatẽ & loquacitatẽ, ac ſuperbiam contumelijs gaudentẽ, deſidiam, diſſolutionemq́; ſegnis animi indormientis ſibi. Hæc omnia uirtus diſcutit, & aurẽ peruellit, & uoluptates æſtimat, antequã admittat: nec quas probauit, magni pẽdit, utiq; enim admittit, nec uſu earum, ſed tẽperantia læta eſt. Temperantia autẽ cum uoluptates minuat, ſummi boni iniuria eſt. Tu uoluptatem cõplecteris, ego compeſco. Tu uoluptate frueris, ego utor. Tu illam ſummũ bonũ putas, ego nec bonũ. Tu omnia uoluptatis cauſa facis, ego nihil. Cũ dico me nihil uoluptatis cauſa facere, de illo loquor ſapiente, cui ſoli concedis uoluptatem.*

CAP. XI. *Non uoco autẽ ſapientẽ ſupra quẽ quicquã eſt, nedum*

nedum uoluptas, Atqui ab hac occupatus, quomodo reſiſtet labori, ac periculo, egeſtati, & tot humanã uitã circumſtrepentibus minis? Quomodo conſpectũ mortis, quomodo doloris feret? quomodo mũdi fragores, & acerrimorũ hoſtiũ, tam molli aduerſario uictus? Quicquid uoluptas ſuaſerit, faciet. Age, non *uides quã multa ſuaſura ſit?* Nihil *inquis, poterit ſuadere turpiter, quia adiuncta uirtuti eſt.* Non tu *uides iterũ quale ſit ſummũ bonũ, cui cuſtode opus eſt, ut bonũ ſit?* Virtus *autẽ quomodo uoluptatẽ reget, quã ſequitur, cum ſequi parẽtis ſit, regere imperantis?* A' *tergo ponitis, quod imperat.* Egregiũ *autẽ uirtutis apud uos officiũ, uoluptates præſtare.* Sed *uidebimus an apud quos tam cõtumelioſe tractata uirtus eſt, adhuc uirtus ſit quæ habere nomẽ ſuũ non poteſt, ſi loco ceſſit.* Interim *de quo agitur, multos oſtendã uoluptatibus obſeſſos, in quos fortuna omnia munera ſua effudit, quos fatearis neceſſe eſt malos.* Aſpice Nomentanũ & Apiciũ, *terrarũ ac maris (ut iſti uocãt) bona conquirẽtes, & ſuper menſam recognoſcentes omniũ *generũ animalia.* Vide *hos eoſdẽ è lectis ſuis ſpectãtes popinã ſuã, aures uocũ ſono, ſpectaculis oculos, ſaporibus palatũ ſuũ delectantes: mollibus lenibusq; fomẽtis, totũ laceßitur eorũ corpus.* Et *ne nares interim ceßẽt, odoribus uarijs inficitur locus ipſe, in quo luxuriæ parentatur.* Hos *eſſe in uoluptatibus dices, nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.*

* gentium

CAP. XII. Male, *inquit, illis erit, quia multa interueniũt, quæ perturbãt animum, & opiniones inter ſe contrariæ mentẽ inquietabunt.* Quod *ita eſſe cõcedo.* Sed *nihilominus illi ipſi ſtulti, & inæquales, & ſub ictu pœnitẽtiæ poſiti, magnas percipiũt uoluptates, ut fatendũ ſit, tam longè tũ illos ab omni moleſtia abeſſe, quàm à bona mẽte, & (quod pleriſq; cõtingit) hilarem inſaniã inſanire, ac per riſum furere.* At *cõtra ſapientiũ remiſſæ uoluptates & modeſtæ, ac penè languidæ ſunt cõ-*

preſſæq;,

preſſæq́;,& uix notabiles: ut quæ neq; accerſitæ ueniant, nec quãuis per ſe acceſſerint, in honore ſint, neq; ullo gaudio percipientiũ exceptæ. Miſcent enim illas & interponunt uitæ, ut ludũ iocumq́; inter ſeria. Deſinant ergo incõuenîẽtia iungere, & uirtuti uoluptatẽ implicare, per quod uitium peßimis quibuſq; adulãtur. Ille effuſus in uoluptates, *ac uagabũdus ſemper atq; ebrius, quia ſcit ſe cũ uoluptate uiuere, credit & cum uirtute: audit enim uoluptatẽ à uirtute ſeparari nõ poſſe. Deinde uitijs ſuis ſapientiã inſcribit, & abſcõdenda profitetur. Ita nõ ab Epicuro impulſi luxuriãtur, ſed uitijs dediti luxuriã ſuã in philoſophiæ ſinu abſcõderunt, & eò concurrũt, ubi audiant laudari uoluptatem. Nec æſtimatur uoluptas illa Epicuri: Ita mehercules ſentio, quũ ſobria ac ſicca ſit: ſed ad nomen ipſum aduolant, quærẽtes libidinibus ſuis patrociniũ aliquod ac uelamentum. Itaq; quod unum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi uerecundiam. Laudant etenim ea quibus erubeſcant, & uitio gloriantur: Ideoq́; ne reſurgere quidem adoleſcentiæ licet, cum honeſtus turpi deſidiæ titulus acceßit.

*ac reptabundus

CAP. XIII. Hoc eſt cur iſta uoluptatis laudatio pernicioſa ſit, quia honeſta præcepta intra latent, quod corrumpit apparet. Mea quidẽ iſta ſententia eſt (inuitis hæc noſtris popularibus dicã) ſancta Epicurũ & recta præcipere, et ſi propius acceſſeris, triſtia. Voluptas enim illa ad paruũ & exile reuocatur: Et quã nos uirtuti legẽ dicimus, eã ille dicit uoluptati. Iubet illã parere naturæ. Parũ eſt autẽ luxuriæ, quod naturæ ſatis eſt. Quid ergo eſt? Ille quiſquis deſidioſum otiũ, & gulæ ac libidinis uices fœlicitatẽ uocat, bonũ malæ rei quærit autorẽ: & dũ illò uenit blãdo nomine inductus, ſequitur uoluptatẽ, nõ quã audit, ſed quã attulit, & uitia ſua cũ cœpit putare ſimilia præceptis, indulget illis, nõ timide nec obſcure luxuriatur, etiam inoperto capite. Itaq; non dico quod pleriq; no-

ſtrorum,ſectam Epicuri flagitiorũ magiſtrã eſſe, Sed illud dico,male audit,Infamis eſt,& immerito. Nec hoc ſcire quiſquã poteſt,niſi interius admiſſus erit.Frõs ipſa dat locũ fabulæ,& ad malã ſpem iritat.Hoc tale eſt, quale uir fortis ſtola indutus. Conſtãte tibi pudicitia uirtus ſalua eſt.Nulli corpus tuũ impudicitiæ uacat,ſed in manu tympanũ eſt. Titulus itaq; honeſtus eligatur,& inſcriptio ipſa excitãs animũ ad ea repellẽda,quæ ſtatim eneruãt cũ uenerunt uitia. Quiſquis ad uirtutẽ acceßit, dedit generoſæ indolis ſpem. Qui uoluptatẽ ſequitur,uidetur eneruis,fractus,degenerãs,* & peruẽturus in turpia: niſi aliquis diſtinxerit illi uoluptates, ut ſciat quæ ex eis intra naturale deſideriũ reſiſtãt,quæ in præceps ferãt,infinitæq; ſint,& quo magis implẽtur eo magis inexplebiles.Agedũ uirtus antecedat,tutũ erit omne ueſtigiũ.Voluptas nocet nimia:in uirtute non eſt uerendum,ne quid nimium ſit,quia in ipſa eſt modus.

*aliàs, mox peruenturus

CAP. XIIII. Non eſt bonum quod magnitudine laborat ſua.Rationabilẽ porrò ſortitis naturã,quæ melius res,quã ratio proponitur: & ſi placet illa iunctura, uirtus antecedat, comitetur uoluptas,& circa corpus,ut umbra uerſetur. Virtutem quidã excellentißimã omniũ, uoluptati tradidere ancillam.Nihil magnũ animo capiẽtis eſt. Prima uirtus ſit,hæc ferat ſigna.Habebimus nihilominus uoluptatẽ, ſi domini eius & tẽperatores erimus. Aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui uoluptati tradidere principia,utroque caruere. Virtutem enim amittunt. Cæterũ non ipſi uoluptatẽ, ſed ipſos uoluptas habet,cuius aut inopia torquentur,aut copia ſtrangulãtur.Miſeri,ſi deſeruntur ab illa,miſeriores ſi obruuntur. Sicut depre henſi mari Syrtico, modo in ſicco relinquũtur, modo torrente unda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, & amore cæco rei. Nam mala pro bonis petenti periculoſum eſt aſſequi.Vt feras cũ labore periculoq; uenamur, & captarum

quoq;

quoq; illarũ ſollicita poſſeßio eſt, ſæpe enim laniant dominos: ita habentes magnas uoluptates in magnum malũ euaſere, captæq; cepere. Quæ quo plures maioresq; ſunt, eo ille minor, ac pluriũ ſeruus eſt, quẽ felicẽ uulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine: quemadmodũ qui beſtiarũ cubicula indagat, & laqueo captare feras magno æſtimat, & magnos canibus circũdare ſaltus, ut illarũ ueſtigia premat, potiora deſerit, multisq; officijs renuntiat: ita qui ſectatur uoluptatem, oĩa poſtponit: et primã libertatẽ negligit, ac pro uẽtre dependit, nec uoluptates ſibi emit, ſed ſe uoluptatibus uendit.

CAP. XV. *Quid tamen, inquit, prohibet in unũ uirtutẽ uoluptatemq; cõfundi, & ita effici ſummũ bonũ, ut idem et honeſtum & iucundũ ſit? Quia pars honeſti non poteſt eſſe niſi honeſtum. Nec ſummũ bonũ habebit ſynceritatẽ ſuã, ſi aliquid in ſe uiderit dißimile meliori. Nec gaudiũ quidẽ quod ex uirtute oritur, quãuis bonum ſit, abſoluti tamen boni pars eſt, nõ magis quã lætitiæ tranquillitas, quãuis ex pulcherrimis cauſis naſcantur. Sunt enim iſta bona, ſed conſequentia ſummũ bonũ, non conſummantia. Qui uerò uoluptatis uirtutisq; ſocietatem facit, & * ne ex æquo quidẽ fragilitate alterius boni quicquid in altero uigoris eſt * uetat: libertatemq; illã ita demum, ſi nihil ſe pretioſius nouit, inuictam ſub iugũ mittit. Nam (quæ maxima ſeruitus eſt) incipit illi opus eſſe fortuna. Sequitur uita anxia, ſuſpitioſa, trepida, * caſum patiens, temporũ ſuſpenſa momenta. Non das uirtuti fundamentũ graue, immobile, ſed iubes illam in loco uolubili ſtare. Quid autem tam uolubile eſt, quàm fortuitorũ expectatio, & corporis rerumq; corpus afficientium uarietas? Quomodo hic poteſt Deo parere, & quicquid euenit bono animo excipere, nec de fato queri, caſuum ſuorum benignus interpres, ſi ad uoluptatum dolorumq; punctiunculas concitatur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut uindex*

**ne exæquat quidem,*

**eneruat: aliàs, hebetat:*

**caſuum impatiẽs: aliàs, caſum timẽs,*

eſt,nec amicorum propugnator,ſi ad uoluptates uerget.Illò ergo ſummum bonũ aſcendit,unde nulla ui detrahitur, quò neq; dolori,neq; ſpei, neq; timori ſit aditus, nec ulli rei quæ deterius ſummi boni ius faciat. Aſcendere autẽ illò ſola uirtus poteſt.Illius gradu cliuus iſte frangendus eſt. Illa fortiter ſtabit, & quicquid euenerit feret,non patiens tantũ,ſed etiam uolens, Omnemq; temporum difficultatem ſciet legem eſſe naturæ. Et ut bonus miles feret uulnera,enumerabit cicatrices,& tranſuerberatus telis,moriens amabit eũ,pro quo cadet,Imperatorem,Habebit in animo illud uetus præceptum:Deum ſequere. Quiſquis autem queritur,& plorat, & gemit,imperata facere ui cogitur,& inuitus rapitur ad iuſſa nihilominus.Quæ autem dementia eſt potius trahi quàm ſequi? Tam mehercule,quã ſtultitia & ignorantia cõditionis ſuæ,dolere,quod aliquid tibi incidit durius,aut mirari, uel indignè ferre ea,quæ tam bonis accidunt quàm malis.Morbos dico,funera,debilitates,& cætera ex tranſuerſo in uitam humanam incurrentia. Quicquid ex uniuerſi conſtitutione patiendum eſt, magno niſu eripiatur animo.Ad hoc ſacramentum adacti ſumus, ferre mortalia,nec perturbari his quæ uitare noſtræ poteſtatis non eſt. In regno nati ſumus,Deo parere libertas eſt.

CAP. XVI. *Ergo in uirtute poſita eſt uera felicitas. Quid hæc tibi ſuadebit? Ne quid aut bonũ, aut malum exiſtimes,quod nec uirtute,nec malitia continget. Deinde ut ſis immobilis contra malum ex bono, ut quà fas eſt,deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? Ingentia & æqua diuinis.Nihil cogeris,nullo indigebis,liber eris,tutus,indẽnis, nihil fruſtra tentabis,nihil prohiberis.Omnia tibi ex ſententia cedent. Nihil aduerſum accidet. Nihil contra opinionẽ ac uoluntatem.Quid ergo? uirtus ad uiuendum beatè ſufficit, perfecta illa & diuina? Quid ni ſufficiat? imò ſuperfluit,Quid enim deeſſe*

deeſſe poteſt extra deſiderium omnium poſito? quid extrinſecus opus eſt ei, qui omnia ſua in ſe collegit? Sed ei qui ad uirtutem tendit, etiam ſi multũ proceßit, opus eſt tamen aliqua fortunæ indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exoluit, & omne uinculum mortale. Quid ergo intereſt? Quod alij alligati ſunt, alij aſtricti, alij diſtricti quoq;. Hic qui ad ſuperiora progreſſus eſt, & ſe altius extulit, laxam cathenã trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAP. XVII. Si quis itaq; ex iſtis qui philoſophiã conlatrant quod ſolent dixerit, quare ergo tu fortius loqueris quã uiuis? Quare ſuperiori uerba ſummittis, & pecuniã neceſſarium tibi inſtrumentum exiſtimas, & damno moueris, & lachrymas, audita coniugis aut amici morte, demittis, & reſpicis famam, & malignis ſermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi eſt quàm naturalis uſus deſiderat? Cur non ad præſcriptum tuum cœnas? Cur tibi nitidior ſupellex eſt? Cur apud te uinũ ætate tua uetuſtius bibitur? *Cur autẽ domus diſponitur? Cur arbores præter umbram nihil daturæ conſeruntur? Quare uxor tua locupletis domus cẽſum auribus gerit? Quare *pædagogus pretioſa ueſte ſuccingitur? Quare ars eſt apud te miniſtrare, nec temerè & ut libet collocatur argentũ, ſed perire ſeruatur, & aliquis eſt ſcindendi obſonij magiſter? Adijce ſi uis, cur trans mare poßides? Cur plura quàm noſti poſſides? Turpiter, aut tam negligens es, ut non noueris pauculos ſeruos, aut tam luxurioſus, ut plures habeas, quàm quorũ notitiæ memoria ſufficiat. Adiuuabo poſtmodum conuitia, & plura mihi quàm putas obijciam. Nunc hoc reſpondeo tibi, non tanquam ſapiens, ſed ſolum ut maleuolentiam tuam paſcã. Nec erro, Exigo itaq; à me nõ ut optimis par ſim, ſed ut malis melior. Hoc mihi ſatis eſt, quotidie aliquid ex uitijs meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad ſanitatem, ne per-

*Cur lautẽ domus diſp.

* pædagium

ueniam quidem, delinimenta magis quàm remedia podagræ
minus irata meæ compono, cõtentus ſi rarius accedit, et ſi minus fera minatur. Veſtris quidem pedibus cõparatus debilis curſor ſum.*

CAP. XVIII. *Hæc pro me nõ loquor. Ego enim in alto*
*acti: aliàs, actum *uitiorum omniũ ſum, ſed pro illo, cui aliquid* apti eſt. Aliter, inquit, loqueris, Aliter uiuis. Hoc per malignißima capita, & optimo cuiq; inimicißima, Platoni obiectum eſt, obiectũ Epicuro, obiectũ Zenoni. Omnes enim iſti dicebant, non quemadmodum ipſi uixerunt, ſed quemadmodum ipſis uiuendum eſſet. De uirtute non de me loquor. Et cum uitijs conuitium facio, in primis meis facio, cum potuero, uiuam quomodo oportet. Nec malignitas me iſta multo ueneno tincta deterrebit ab optimis.*
uirus *Nec uirus quidẽ iſtud, quo alios ſpargitis, uos necatis, me impediet, quo minus perſeuerem laudare uitam, non quam ago, ſed quam agendã ſcio, quo minus uirtutẽ adorem, et ex interuallo ingẽti reptabũdus ſequar. Expectabo ſcilicet ut quicquã maleuolẽtiæ inuiolatũ ſit, cui ſacer nec Rutilius fuit nec Cato? Cur & aliquis nõ iſtis diues nimis uideatur, quibus Demetrius Cynicus parũ pauper eſt? O' uirũ acerrimũ et cõtra oĩa naturæ deſideria pugnãtẽ, hoc pauperiorẽ q̃ cæteri Cynici, q̃ cum ſibi interdixerit habere, interdixit et poſcere. Negãt ſatis egere. Vides enim, non uirtutis ſcientiã, ſed egeſtatis profeſſus eſt.*

CAP. XIX. *Diodorũ Epicureũ philoſophum, qui intra paucos dies, finẽ uitæ ſuæ manu ſua impoſuit, negant ex decreto Epicuri feciſſe, quod ſibi gulã præcidit. Alij dementiã uideri uolunt factũ hoc eius, alij temeritatẽ. Ille interim beatus, ac plenus bona cõſciẽtia, reddidit ſibi teſtimoniũ præcedẽtis uitæ, laudabilisq; eius ætatis in portu, et ad ancorã uitæ actæ quiete, dicit quod uos inuiti audiſtis, quaſi uobis quoq; faciendum ſit,*

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi.

De alterius uita, de alterius morte diſputatis, & ad nomẽ ma-

gnorum

gnorum ob aliquam eximiā laudem uirorū,ſicut ad occurſum ignotorum hoīm minuti canes,latratis.Expedit enim uobis neminem uideri bonū,quaſi aliena uirtus exprobratio delictorū ueſtrorum ſit.Inuidi ſplendida cū ſordibus ueſtris confertis, nec intelligitis quāto id ueſtro detrimento audeatis.Nam ſi illi qui uirtutem ſequuntur,auari, libidinoſi,ambitioſiq; ſunt,quid uos eſtis,quibus ipſum nomen uirtutis odio eſt? Negatis quenquam præſtare quæ loquitur,nec ad exēplar,orationis ſuæ uiuere.Quid mirum?cùm loquātur fortia,ingentia,oēs humanas tēpeſtates euadentia,cū refigere ſe crucibus conentur, in quas unuſquiſq; ueſtrum clauos ſuos ipſe adijcit,ad ſuppliciū tamen acti ſtipitibus ſingulis pendent. Hi qui in ſpeipſos animaduertunt,quot cupiditatibus,tot crucibus diſtrahūtur,& maledici, in alienā contumeliā uenuſti ſunt.Crederē illis hoc uacare,niſi quidam ex patibulo ſuos ſpectatores conſpuerent?

CAP. XX. Nō præſtant Philoſophi quæ loquūtur,multum tamē præſtant,quod loquūtur, quod honeſta mente cōcipiunt.Nā ſi & paria dictis agerēt,quid eſſet illis beatius? Interim nō eſt,quod contēnas bona uerba, & bonis cogitationibus plena præcordia.Studiorū ſalutariū,etiā citra effectū laudanda *tractatio eſt.Quid mirū,ſi non aſcendūt in altū? Ardui aggreſſus ad uirtutes ſuſpice,etiā ſi decidūt magna conantes.Generoſa res eſt,reſpicere nō ad ſuas,ſed ad naturæ ſuæ uires:conari alta, tentare, & mēte maiora concipere,quàm etiā ingēti aīo adornatis effici poſſint.Quis ſibi propoſuit hæc? Ego mortē eodē uultu uidebo quo audiā. Ego laboribus quanticūq; illi erūt parebo,aīo fulciēs corpus, Ego diuitias & præſentes *et abſentes æquè contēnam,nec ſi alibi iacebunt triſtor:nec ſi circa me fulgebūt *aīo ducor.Ego fortunā nec uenientē ſentiam nec recedentē. Ego terras oēs tanquā meas uidebo,meas tanquā oīm. Ego ſic uiuā,quaſi ſciam alijs me natū,& naturæ

*oratio

*& poſteras

*animoſior

rerum hoc noīe gratias agā. Quo enim melius genere negotiū meū agere potuit? unum me donauit omnibus, uni mihi omnes. Quicquid habebo, nec ſordide cuſtodiā, nec prodige ſpargam. Nihil magis poßidere me credā, quàm bene donata: nō numero, nec pondere beneficia, nec ulla niſi accipientis æſtimatione perpendam. Nunquā id mihi multū erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis cauſa, oīa conſcientiæ faciam, populo ſpectante fieri credā, quicquid me conſcio faciā. Edendi erit bibendiq; finis deſideria naturæ reſtinguere, non implere aluum et exinanire. Ego amicis iucūdus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequā roger, honeſtis precibus occurram. Patriā meam eſſe mūdū ſciā, et præſides deos, ſupra me, circaq; me ſtare, factorū dictorūq; cenſores. Quandocunq; autē natura ſpiritū repetet, aut ratio dimittet, teſtatus exibo, bonā me conſcientiā amaſſe, bona ſtudia, nullius per me libertatē diminutā, à nemine meam.

CAP. XXI. *Qui hoc facere proponet, uolet, tentabit, ad deos iter faciet: hoc ille etiā ſi nō tenuerit, magnis tamen* *excidit cauſis. Vos quidē qui uirtutem cultoremq; eius odiſtis, nihil noui facitis. Nam & ſolē lumina ægra formidant, & auerſantur* *diem ſplendidum nocturna animalia, quæ ad primū eius ortum ſtupent, & latibula ſua paßim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguā bonorum exercere cōuitio. Inſtate, cōmordete, citius multo frāgetis dentes, quàm imprimetis. Quare ille Philoſophiæ ſtudioſus eſt, & tam diues uitam agit? Quare opes contēnendas dicit, & habet: uitam contēnendā putat, & tamen uiuit? Valetudinē contēnendam, & tamē illam diligentißime tuetur, atq; optimam mauult? Et exiliū nomen uanum putat, & ait, quid eſt enim mali mutare regiones, & tamen ſeneſcit in patria. Et inter longius tēpus et breuius nihil intereſſe iudicat, tamē ſi nihil prohibet, extendit ætatē, & in multa ſenectute placidus uiuit: Ait iſta debere*

*excidet auſis.

*eundem

contẽni,non ne habeat,ſed ne ſolicitus habeat. Non abiget illa à ſe,ſed abeuntia ſecurus proſequetur. Diuitias quidẽ ubi tutius fortuna deponet,quàm ibi,unde ſine querela reddẽtis receptura eſt? Marcus Cato cũ laudaret Curium et Coruncanum, & ſeculum illud in quo cenſoriũ crimen erat,paucæ* argenti armillæ,poßidebat ipſe quadragies ſeſtertium, minus ſine dubio quàm Craſſus,plus quàm cenſorius Cato,Maiore ſpatio ſi cõparẽtur proauum uicerat quàm à Craſſo uinceretur. Et ſi maiores illi obueniſſent opes,non ſpreuiſſet. Nec enim ſe ſapiens indignum ullis muneribus fortuitis putat. Nõ amat diuitias,ſed mauult. Non in animum illas,ſed in domum recipit:nec reſpuit poſſeſſas,ſed continet,& maiorem uirtuti ſuæ materiam ſubminiſtrari uult.

*argenti lamellæ: alias, laminæ,

CAP. XXII. Quid autẽ dubij eſt, quin maior materia ſapienti uiro ſit aĩm explicandi ſuum in diuitijs quàm in paupertate, cum in hac unum genus uirtuti ſit, non inclinari, nec deprimi,in diuitijs & temperantia,& liberalitas, & diligentia,& diſpoſitio,& magnificentia,campum habeat patentem? Non cõtemnet ſe ſapiens, etiam ſi fuerit minimæ ſtaturæ,eſſe tamen ſe procerũ uellet,& exilis corpore ac amiſſo oculo ualebit,mallet tamen ſibi corporis eſſe robur. Et hæc ita,ut ſciat eſſe aliud in ſe ualentius,malam ualetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædã enim etiam ſi in ſummã rei parua ſunt, ut & ſubduci ſine ruina principalis boni poßint,adijciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam,& ex uirtute naſcentẽ. Sic illum afficiunt diuitiæ & exhilarant,ut nauigantem ſecundus & ferens uentus, ut *dies bonus, & in pruina ac frigore apricus locus. Quis porrò ſapiẽtium noſtrorum dico,quibus unum eſt bonũ uirtus,negat etiam hæc quæ indifferentia uocamus,habere in ſe aliquid pretij,& alia alijs eſſe potiora? Quibuſdam ex his tribuitur aliquid honoris,quibuſdã multũ. Ne erres itaq;,

*dies bonus in bruma & frigore

inter potiora diuitiæ ſunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis ſcire quod non habeant eundem locum? Mihi diuitiæ ſi effluxerint, nihil auferēt, niſi ſemetipſas: tu ſtupebis, et uideberis tibi ſine te relictus, ſi illæ à te receſſerit. Apud me diuitiæ aliquē locū habebūt, Apud te ſumū. Ad poſtremū, diuitiæ meæ ſunt, tu diuitiarū es.

CAP. XXIII. *Deſine ergo Philoſophis pecuniā interdicere. Nemo* + *ſapientē paupertate dānauit. Habebit Philoſophus amplas opes, ſed nulli detractas, nec alieno ſanguine cruētas, ſine cuiuſquā iniuria partas, ſine ſordidis quæſtibus, quarū tam honeſtus ſit exitus, quā introitus, quibus nemo ingemiſcat niſi malignus. In quantum uis exaggera illas, honeſtæ ſunt, in quibus cū multa ſint quæ quiſq; ſua dicere uelit, nihil eſt quod quiſquam ſuum poßit dicere. Ille uerò fortunæ benignitatē à ſe non ſubmouebit, & patrimonio per honeſta quæſito, nec gloriabitur nec erubeſcet. Habebit tamen etiam quo glorietur, ſi aperta domo et admiſſa ī res ſuas ciuitate poterit dicere, quod quiſq; agnouerit, tollat. O magnū uirum optime diuitē, ſi poſt hanc uocē tantundem habuerit: ita dico, ſi tuto & ſecurus ſerutationem populo præbuerit, Si nihil quiſquā apud illū inuenerit quò manus inijciat, audacter et propalam erit diues. Sic ſapiens nullum denariū intra limen ſuū admittat male intrātem, Idem magnas opes munus fortunæ fructumq; uirtutis non repudiabit, nec excludet. Quid enim eſt, quare illis bonū locum inuideat? ueniant, hoſpitentur. Nec iactabit illas, nec abſcōdet. Alterū infruniti animi eſt, alterū timidi, & puſilli uelut magnū bonum intra ſinum cōtinentis, nec, ut dixi, eijciet illas è domo, Quid enim dicet? utrum ne inutiles eſtis, An ego uti diuitijs neſcio? Quēadmodum qui pedibus ſuis poterit iter conficere, aſcendere tamen uehiculū malet, ſi pauper ſi poterit eſſe diues uolet, & habebit utiq; opes, ſed tanquā leues et auolaturas, nec ulli*

+ *ſapientiam*

*ulli alij,nec ſibi graues eſſe patietur.*Donabit. Quid? Erexiſtis *aures?* Quid? Expeditis *ſinũ?* Donabit,*aut bonis,aut eis quos facere poterit bonos*, Donabit *cũ ſummo conſilio, digniſsimos eliget,ut qui meminerit tam expenſorũ quàm acceptorũ rationem eſſe reddendã.*Donabit *ex recta & probabili cauſa.*Nam *inter turpes iacturas malũ munus eſt.* Habebit *ſinum facilem, non perforatum,ex quo multa exeant,& nihil excidat.*

CAP. XXIIII. *Errat,ſi qs exiſtimat facilẽ rẽ eſſe donare* Plurimũ *iſta res habet difficultatis,ſi modò cõſilio tribuitur, nõ caſu & impetu ſpargitur.*Hũc promereor, **illi credo.*Huic **illi reddo.* *ſuccurro,huius miſereor.*Illum *inſtruo,dignũ quem non diducat paupertas,nec occupatũ teneat.*Quibuſdã *non dabo quamuis deſit,quia etiã ſi dedero,erit *defecturũ.*Quibuſdam *offerã.* **defuturum.* Quibuſdam *etiam inculcabo.*Non *poſſum in hac re eſſe negligens,nunquã magis nomina facio,quàm cũ dono.* Quid *tu,inquis,recepturus donas? imò nõ perditurus.*Eo *loco ſit donatio, unde repeti non debeat,reddi poſsit,*Beneficiũ *collocetur quẽadmodum theſaurus alte obrutus,quẽ non eruas,niſi fuerit neceſſe.*Quid *domus ipſa diuitis uiri,quãtam habet beneficiendi materiam?*Quis *enim liberalitatẽ tantũ ad togatos uocat?* Hominibus *prodeſſe natura iubet, ſerui liberiue ſint hi, ingenui an libertini,iuſtæ libertatis,an inter amicos datæ:quid refert, ubicũq; homo eſt,ibi beneficio locus.*Poteſt *itaq; pecuniã intra limen ſuum diffundere,& liberalitatẽ exercere,quæ non quia liberis debetur,ſed quia à libero aĩo proficiſcitur,ita nominata eſt.*Hæc *apud ſapientem, nec unquam in turpes indignosq; impingitur,nec unquã ita defatigata erit,ut non quotiens dignum inuenerit, quaſi ex pleno fluat.* Non *eſt ergo quod perperam exaudiatis quæ honeſte,fortiter,animoſe,à ſtudioſis ſapientiæ dicuntur.*Et *hoc primum attendite,* Aliud *eſt ſtudioſus ſapientiæ, aliud iam adeptus ſapientiam.* Ille *tibi dicet, optime loquor,*

quor, ſed adhuc inter mala uolutor plurima. Nnoeſt, quod me ad formulā meā exigas, cū maxime facio me & formo, & ad exēplar ingens attollo: ſi proceſſero, quantū propoſui, exige, ut dictis facta reſpondeant. Aſſecutus uero humani boni ſummā aliter tecū aget, & dicet, primū nō eſt, quod tibi permittas de melioribus ferre ſententiā. Mihi iam quod argumentum eſt recti cōtigit, malis diſplicere. Sed ut tibi rationē reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittā & quanti quæq; æſtimē. Diuitias nego bonum eſſe, nam ſi eſſent bonæ, bonos facerent. Nunc quod apud malos deprehenditur, dici bonū non poteſt. Hoc illis nomen nego. Cæterum & habendas eſſe, & utiles, & magna commoda uitæ conferentes fateor.*

*quantumcumq;

CAP. XXV. *Quid ergo eſt, quare illas non in bonis numerē? Et quid in illis præſtem aliud, quàm uos, quoniam inter utroſq; conuenit habendas, audite. Pone in opulentiſſima me domo, pone aurum argentumq́; in promiſcuo uſu ſit. Nō ſuſpiciā me ob iſta, quæ etiā ſi apud me, extra me tamen ſunt. In ſublicium pontem me transfer, & inter egentes abige, non ideo tamen me deſpiciam, quod in illorū numero cōſideo, qui manū ad ſtipem porrigunt. Quid enim ad rem, àn fruſtū panis deſit, cui non deeſt mori poſſe? Quid ergo eſt? domū illam ſplendidā malo, quàm *putentem. Pone * in inſtrumentis ſplendentibus, & delicato apparatu, nihilo me feliciorem credā, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura conuiuis meis ſubſternetur. Nihilo miſerior ero, ſi *lapſa ceruix mea in manipulo fœni acquieſcet, ſi ſuper circenſe tomentum, per ſuturas ueteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo eſt? Malo quid mihi animi ſit oſtēdere, prætextatus * & candidatus, quā nudis ſcapulis. Fac ſententiæ omniū mihi ex uoto cedant, nouæ gratulationes prioribus ſubtexantur, nō ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiā tēporis, hinc illinc percutiatur animus, dāno,*

*potentem: al's, petētem: al's, pontem.

*in ſtramentis

*laſſa

*& chlamydatus: aliâs, & cauſcatus.

luctu,

luctu, incurſionibus uarijs, nulla hora ſine querela ſit: non ideo me dicam inter miſerrima miſerũ: nõ ideo aliquem execrabor diẽ: prouiſum eſt enim à me, ne quis mihi ater dies eſſet. Quid ergo eſt. Malo gaudia tẽperare, quàm dolores cõpeſcere. Hoc tibi ille Socrates dicet. Fac me uictorem uniuerſarum gẽtium. Delicatus ille Liberi currus triumphantem uſq; ad Thebas à ſolis ortu uehat. Iura* reges Perſarum petant. Me hominẽ maximè cogitabo,* cum dijs undiq; conſultabo. Huic tam ſublimi faſtigio coniunge protinus præcipitem mutationẽ, in alienum imponar ferculum, exornaturus uictoris ſuperbi ac feri pompam, non humilior ſub alieno curru agar, quàm in meo ſteterã. Quid ergo eſt? uincere tamen, quàm capi malo. Totum fortunæ regnum deſpiciam, ſed ex illo ſi dabitur electio, meliora ſumã. Quicquid ad me uenerit, bonũ fiet, ſed malo faciliora ac iucũdiora ueniant, & minus uexatura tractantem. Non eſt enim quod æſtimes ullam eſſe ſine labore uirtutem, Sed quædã uirtutes ſtimulis, quædam frenis egent. Quemadmodũ corpus in procliuo retineri debet, in ardua impelli, ita quædam uirtutes in procliui ſunt, quædam cliuum ſubeunt. An dubium ſit, quin aſcendat, nitatur, obluctetur, patientia, fortitudo, perſeuerãtia, & quæcunq; alia duris oppoſita uirtus eſt, & fortunã ſubigit? Quid ergo? nõ æque manifeſtum eſt per deuexum ire, liberalitatem, temperantiam, manſuetudinem? In his continemus animum ne prolabatur. In illis exhortamur, incitamusq́;. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quæ impugnatæ fiunt fortiores: diuitijs illas diligentiores, quæ ſuſpenſum gradum ponunt, & pondus ſuum ſuſtinent.

* reges penatum

* cum Deo utiq; conſciẽtia luctabor.

CAP. XXVI. Cùm hoc ita diuiſum ſit, malo has in uſu mihi eſſe, quæ exercendo trãquillæ ſunt, quàm eas quarum experimentum ſanguis & ſudor eſt. Ergo non ego, inquit ſapiẽs, aliter uiuo quàm loquor, ſed uos aliter audiſtis. Sonus tantummodo

modo uerborũ ad aures ueſtras peruenit, quid ſignificet, non quæritis. Quid ergo inter me ſtultum, & te ſapientem uirum intereſt, ſi uterq; habere uolumus? Plurimũ, Diuitiæ apud ſapientẽ uirũ in ſeruitute ſunt, apud ſtultum in imperio. Sapiens diuitijs nihil permittit, uobis diuitiæ omnia. Vos tanquã aliquis uobis æternã poſſeßionẽ earum promiſerit, aſſueſcitis illis & hæretis: ſapiens tunc paupertatẽ præcipue meditatur, cum in medijs diuitijs conſtitit. Nunquã imperator ita paci credit, ut non ſe præparet bello, quod etiam ſi non geritur, indictum eſt. Vos domus formoſa, tanquã nec ardere nec ruere poßit, inſolẽtes, uos opes tanquã periculum omne tranſcenderint, maioresq; ſint quàm quibus conſumendis ſatis uirium habeat fortuna, obſtupefaciunt. Ocioſi diuitijs luditis, nec prouidetis illarum periculum: ſicut barbari plerunq; incluſi, & ignari machinarum, ſegnes laborem obſidentiũ ſpectant, nec quò illa *pertingant, quæ ex longinquo ſtruuntur intelligunt. Idem uobis euenit, Marcetis in ueſtris rebus, nec cogitatis quot caſus undiq; immineant, iamiamq; precioſa ſpolia * laturi. Sapienti quiſquis abſtulerit diuitias, omnia illi ſua relinquet. Viuit enim præſentibus lætus, futuri ſecurus, Nihil magis Socrates, inquit, aut ali quis alius, cui idem ius aduerſus humana atq; eadẽ poteſtas eſt perſuaſi mihi, quàm ne ad opiniones ueſtras actum uitæ meæ flecterem. Solita conferte undiq; uerba, non conuitiari uos putabo, ſed uagire uelut infantes miſerrimos, Hæc dicet ille cui ſapientia contigit, quem animus uitiorum immunis increpare alios, non quia odit, ſed in remedium, iubet. Adijcet his illa, æſtimatio me ueſtra non meo nomine, ſed ueſtro mouet, Quia * calamitas eſt odiſſe, & laceſſere uirtutem, bonæ ſpei *eiuratio eſt. Nullam mihi iniuriam facitis, ſed ne dijs quidem hi qui aras euertunt, ſed malum propoſitum apparet, malumq; conſilium, etiam ubi nocere non potuit. Sic ueſtras hallucinationes

*pertineant,

* daturi.

*calamitates odiſſe,

*eiuratio

fero,

*ſtro,quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum,quorum alius illi alas impoſuit,alius cornua, alius adulterum illum induxit & abnoctantem:alius ſæuum in deos,alius iniquum in homines, Alius ingenuorum corruptorem,& cognatorum quidem. Alius parricidã,& regni alieni paterniq; expugnatorem. Quibus nihil aliud actum eſt, quàm ut pudor hominibus peccandi demeretur,ſi talem credidiſſent.Sed quãquam iſta me nihil lædant,ueſtra tamen *uos moneo cauſa,ſuſpicite uirtutem. Credite his,qui illam diu ſecuti,magnũ quiddam ipſos,& quod in dies maius appareat, ſequi clamant.Et ipſam ut deos,& profeſſores eius ut antiſtites colite, & quotiens mẽtio ſacra literarũ interuenerit,fauete linguis.Hoc uerbũ non ut pleriq; exiſtimant,à fauore trahitur, ſed imperatur ſilentiũ ut rite peragi poßit ſacrũ,nulla uoce mala obſtrepẽte.* *nos mouet

CAP. XXVII. *Quod multo magis neceſſariũ eſt imperari uobis,ut quotiens aliquid ex illo profertur oraculo,intenti & compreſſa uoce audiatis.Cum ſiſtrum aliquis concutiens ex imperio mentitur,cum aliquis ſecandi lacertos ſuos artifex brachia atq; humeros ſuſpenſa manu cruentat, cum aliqua genibus per uiã repens ululat,laurumq; linteatus ſenex, & medio lucernam die præferẽs, conclamat,iratum aliquem deorũ, cõcurritis & auditis,& diuinum eſſe eum, inuicem mutuum alentes ſtuporem affirmatis:ecce Socrates ex illo carcere, quẽ intrando purgauit,omniq; honeſtiorem curia reddidit,proclamat, Quis iſte furor?quæ iſta inimica dijs hominibusq; natura,infamare uirtutes, & malignis ſermonibus ſancta uiolare? Si poteſtis,bonos laudare : ſi minus, tranſite. Quod ſi uobis exercere tetram iſtam licentiã placet, alter in alterum incurſate. Nam cum in cœlum inſanitis,nõ dico ſacrilegium facitis, ſed operam perditis. Præbui ego aliquando Ariſtophani materiam iocorum, tota illa comicorum poëtarum manus in me*

uene

* mens mea: aliàs, uirtus mea,

uenenatos ſales ſuos effudit. Illuſtrata eſt * manus mea, per ea ipſa, per quæ petebatur. Produci enim illi & tentari expedit, nec ulli magis intelligunt quanta ſit, quàm qui uires eius laceſſendo ſenſerunt. Duritia ſilicis nulli magis quàm ferientibus nota eſt. Præbeo me nō aliter quàm rupes aliqua in uadoſo mari deſtituta, quam fluctus nō deſinunt undecunq; moti ſunt uerberare, nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incurſu ſuo conſumunt. Aſsilite, facite impetū, ferendo uos uincam. In ea quæ firma & inſuperabilia ſunt quicquid incurrit, malo ſuo uim ſuam exercet. Proinde quærite aliquem mollem cedentemq; materiam, in quam tela ueſtra figantur. Vobis autē uacat aliena ſcrutari mala, & ſententias ferre de quoquam? Quare hic Philoſophus * latius habitat? Quare hic lautius cœnat? Papulas obſeruatis alienas, obſiti plurimis ulceribus. Hoc tale eſt, quale ſiquis pulcherrimorū corporum neuos, aut uerrucas derideat, quem * uera ſcabies depaſcitur. Obijcite Platoni, quod petierit pecuniā, Ariſtoteli quod acceperit, Democrito quod neglexerit, Epicuro, quod conſumpſerit, mihi ipſi Alcibiadē & Phædrum obiectate. O uos uſu maxime felices, cum primū uobis imitari uitia noſtra contigerit. Quin potius mala ueſtra circūſpicitis, quæ uos ab omni parte cōfodiūt, alia graſſantia extrinſecus, alia in uiſceribus ipſis ardētia? Non eo loco res humanæ ſunt, etiā ſi ſtatū ueſtrū parū noſtis, & uobis tantū ocij ſuperſit, ut in probra meliorum agitare linguam uacet.

*laxius

*fera: aliàs, fœda

CAP. XXVIII. Hæc uos nō intelligitis, & alienū fortunæ ueſtræ uultū geritis, ſicut plurimi quibus in circo aut in theatro deſidentibus, iam funeſta domus eſt, nec annunciatum malū. At ego ex alto proſpiciēs, uideo quæ tēpeſtates, aut immineant uobis paulo tardius rupturæ nymbū ſuū, aut iam uicinæ uos ac ueſtra * rapturæ ſint, ſi propius acceſſerint. Quid porrò, nonne nūc quoq; (etiā ſi parū ſentitis) turbo quidā animos

*tracturæ

mos

*moſ ueſtros rotat, & inuoluit fugientes, petenteſq; eadem, & nunc in ſublime alleuatos, nunc in infima alliſos magno uos cõcuſſu in uitia rapit? Cur nobis magno cõſenſu uitia commẽdãt? Licet nihil aliud quàm quod ſit ſalutare tentemus, proderit tamē poſſe ipſum ſecedere. Meliores erimus ſinguli. Quid quòd ſecedere ad optimos uiros, & aliquod exemplum eligere ad quod uitam dirigamus*licet? Tunc poteſt obtinere quod ſemel placuit, ubi nemo interuenerit, qui iudiciũ adhuc imbecillũ populo adiutore detorqueat. Tunc poteſt æquali uitam & uno tenore producere, quam propoſitis diuerſiſsimis ſcindimus. Nã inter cætera mala illud peſsimum eſt, quod uitia ipſa mutamus. Sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo, iam familiari. Aliud ex alio placet, uexatq; nos. Hoc quoq; quod iudicia noſtra non tãtum praua, ſed etiã leuia ſunt. Fluctuamus, aliudq́; ex alio cõprehendimus, petita relinquimus, relicta repetimus, alternæ inter cupiditatem noſtrã, & pœnitentiã uices ſunt. Pendemus enim toti ex alienis iudicijs, & id optimum nobis uidetur, quod petitores laudatoreſq; multos habet, non id quod laudandũ petendumq́; eſt. Nec ueniã bonã ac malam per ſe æſtimamus, ſed turba ueſtigiorũ, in quibus nulla ſunt redeuntium. Dices mihi, quid agis Seneca? deſeris partes. Certe Stoici*noſtri dicunt, Vſq; ad ultimũ uitæ finem in actu erimus, non deſinemus cõmuni bono operam dare, adiuuare ſingulos, opem ferre etiã inimicis, eniti manu, Nos ſumus, qui nullis annis uacationes damus, & quod ait ille uir diſertiſsimus, Canitiem galea premimus. Nos ſumus, apud quos uſq; eo nihil ante mortem otioſum eſt, ut ſi res patitur, non ſit ipſa mors otioſa. Quid nobis Epicuri præcepta in ipſis Zenonis principijs loqueris? Quin tu bene nauiter, ſi partiũ piget, transfugis potius quàm prodis? Hæc tibi in præſentia reſpondebo. Nunquid uis amplius, quàm ut me ſimilẽ ducibus noſtris præſtẽ? Quid ergo*

*licet quòd in otio non ſit. Tunc

*ueſtri

eſt:non quò miſerint me illi,ſed quò duxerint,ibo.

CAP. XXIX. *Nunc probabo tibi non deſciſcere me à præceptis* Stoicorũ. N*am ne ipſi quidẽ à ſuis deſciuerunt, & tamen excuſatiſsimus eſſem, etiã ſi non præcepta illorũ ſequerer,ſed exempla.*Hoc quod dico,*in duas diuidã partes.*Primũ *ut poßit aliquis, uel à prima ætate cõtemplationi uirtutis totũ ſe tradere,rationẽ uiuendi quærere,atq; exercere ſecreto.*De*inde,ut poßit hoc aliquis, emeritis iam ſtipendijs, profligatæ ætatis iure optimo facere,et alios actus animos referre, uirginum ueſtalium more,quæ annis inter officia diuiſis diſcunt facere ſacra,& cum didicerunt docent.*

CAP. XXX. H*æc Stoicis quoq; placere oſtendam, non quia legẽ dixerim mihi, nihil contra dictũ* Zenonis Ch*ryſippi'ue cõmittere, ſed quia res ipſa patitur me ire in illorũ ſententiam,quam ſiquis ſemper unius ſequitur,non id uitæ,ſed factionis eſt.*Vtin*ã quidẽ iam* tententur omnia, & inoperta conſeſtim ueritas eſſet,nihilq; ex decretis mutaremus.*Nunc *ueritatem cũ eis ipſis qui docent,quærimus.* Du*æ maximæ in hac re diſsident ſectæ* Epicureorũ *&* Stoicorũ, *ſed utraq; ad otiũ diuerſa uia mittit.*Epicurus *ait.*Non *accedet* R. P.*ſapiens,niſi ſiquid interuenerit.*Zenon *ait,* Accedet *ad* R.P.*niſi ſi quid impedierit.*Alter *otium ex propoſito petit,alter ex cauſa.* Cau*ſa autem illa latè patet,ſi* R. P.*corruptior eſt, quàm ut adiuuari poßit,ſi occupata eſt malis,nõ nitetur ſapiens inſuper uacuum, nec ſe nihil profuturis impendet, ſi parum habebit autoritatis aut uiriũ.* Nec *illum erit admiſſura* R.P.*ſi ualetudo illũ impediet,quomodo nauẽ quaſſam nõ deduceret in mare,*Quomodo *nomẽ in militiã nõ daret debilis, ſic ad uitã quã inhabilẽ ſciet, nõ accedet.* Poteſt *ergo & ille cui oĩa adhuc in integro ſunt, antequã ullas experiatur tẽpeſtates,in tuto ſubſiſtere, et protinus cõmendare ſe bonis artibus, & illud beatũ otiũ exigere,*

uirtutum

* *oſtẽderentur:aliàs, tenerentur*

uirtutum cultor,quæ exerceri etiam quietiſsimis poſſunt. Hoc *nempe ab homine exigitur, ut proſit hominibus, ſi fieri poteſt multis,ſi minus paucis,ſi minus,proximis,ſi minus,ſibi.* Nam *cũ ſe utilẽ cæteris efficit, cõmune ait negotium.* Quomodo *qui ſe deteriorẽ facit, nõ ſibi tantũmodo nocet, ſed etiam oĩbus eis, quibus melior illis prodeſſe potuiſſet.* Sic *ſi quis bene de ſe meretur,hoc ipſo alijs prodeſt,quod illis profuturum parat.*

CAP. XXXI. Duas R.P.*animo complectamur,* Alterã *magnam,& uere publicam,qua dij atq; homines continentur, in qua nõ ad hunc angulũ reſpicimus,aut ad illũ, ſed terminos ciuitatis noſtræ cũ ſole metimur,* Alterã *cui nos aſſcripſit cõditio naſcẽdi.* Hæc *autẽ* Athenienſiũ *erit,aut* Carthaginenſiũ, *aut alterius alicuius,quæ non ad oẽs pertineat homines,ſed ad certos.* Quidã *eodem tempore utriq;* R.P.*dant operã maiori minoriq;,quidã tantũ minori,quidam tantũ maiori.* Huic* *maiori* R.P.*& in otio deſeruire poſſumus, imò uero neſcio an in otio melius:ut quæramus quid ſit uirtus,una pluresúe ſint.* Na*tura an ars bonos uiros faciat.* Vnũ *ſit hoc, quod mari terras, & maria terris inſerta complectitur, an multa* Deus *corpora eiuſmodi ſparſerit.* Continua *ſit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta,& ſolidis inane permixtũ ſit.* Deus *ſedens opus ſuũ ſpectet,an tractet.* Vtrũ *ne extrinſecus illi circũfuſus ſit,an toti inditus.** Immobilis *ſit mundus,an inter caduca,& ad tempus nata numerandus.* Hæc *qui cõtemplatur,quid deo præſtat?* Ne *tanta eius opera ſine teſte ſint.* So*lemus dicere ſummũ bonũ eſſe ſecundum naturam uiuere.* Na*tura ad utrumq; genuit,& contemplationem rerum & actionem.* Nunc *probemus,quod prius diximus.*

*minori

*Immortalis

CAP. XXXII. Quid *porrò,hoc non erit probatum,ſi ſe unuſquiſq; conſuluerit, quantam cupiditatẽ habeat ignota noſcendi, quàm ad oẽs fabulas excitetur?* Nauigant *quidam, &*

*labores peregrinationis longiſsimæ una mercede perpetiũtur, cognoſcendi aliquid abditum remotumq́;. Hæc res ad ſpectacula populos contrahit, hæc cogit præcluſa rimari, ſecretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararũ audire gentium. Curioſum nobis natura ingenium dedit, & artis ſibi ac pulchritudinis ſuæ conſcia, ſpectatores nos tantis rerũ ſpectaculis genuit, perditura fructum ſui, ſi tam magna, tam clara, tã ſubtiliter ducta, tam nitida & nõ uno genere formoſa ſolitudini oſtenderet. Vt ſcias illã ſpectari uoluiſſe, non tantũ aſpici, uide quẽ nobis locũ dederit. In media nos ſui parte cõſtituit, et cõſpectũ omniũ nobis dedit, nec erexit tantũmodo hominẽ, ſed etiã ad contemplationẽ factum, ut ab ortu ſydera in occaſum labentia proſequi poſſet, & uultũ ſuum circũferre cũ toto corpore, * ſublime fecit illi caput, & collo flexibili impoſuit. Deinde ſena per diem, ſena per noctem, *ſigna prolucent. Nullam non partẽ ſui explicuit, ut per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatẽ faceret etiã cæterorum: nec enim omnia, nec tanta uiſimus, quanta ſunt, ſed acies noſtra aperit ſibi inueſtigando uiã, & fundamenta ueri iacit, ut inquiſitio tranſeat ex apertis in obſcura, & aliquid ipſo mundo inueniat antiquius. unde iſta ſydera exierint, quis fuerit uniuerſi ſtatus antequam ſingula in partes diſcederent, quæ ratio merſa & confuſa diduxerit, Quis loca rebus aßignauerit, ſuapte natura grauia deſcenderint, euolauerint leuia, an *propter ipſum põdus corporũ altior aliqua uis legẽ ſingulis dixerit: an illud uerum ſit, *quod à me probatur, homines diuini ſpiritus eſſe, partem ac ueluti ſcintillas quaſdam ſacrorum *in terras deſiluiſſe, atq; ex alieno loco exiſſe. Cogitatio noſtra cœli munimenta perrumpit, nec contenta eſt id quod oſtenditur ſcire. Illud, inquit, ſcrutor quod ultra mundũ iacet, utrũ ne profunda uaſtitas ſit, an & hoc ipſum terminis ſuis claudatur: qualis ſit habitus excluſis,*

*ſublimius

*ſigna produxit, et nullam non

*præter

*quo maxime probatur

*in terrã reſiluiſſe, atq; extraneo loco hæſiſſe.

ſis, informia, & confuſa ſint, an in omnem partẽ tantundẽ loci obtinentia, an & illa in aliquẽ cultũ deſcripta ſint: huic cohæreant mundo, an longe ab hoc ſeceſſerint, & in uacuo uolutentur: indiuidua ſint, per quæ ſtruitur omne id quod natũ futurumq́; eſt, an continua eorũ materia ſit, & per totũ mutabilis. Vtrũ contraria inter ſe elementa ſint, an non pugnent, ſed per diuerſa conſpirent. Ad hæc quærẽda natus, æſtima quod* *exiſtimat* *non multũ acceperit temporis, etiã ſi illud totũ ſibi uendicat: cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas ſuas auariſſime ſeruet, & uſq; in ultimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quicquã illi ex eo quod natura conſtituit, fortuna concutiat, tamen homo ad immortalium cognitionẽ nimis mortalis eſt.* Ego ſecundũ naturã uiuo, ſi to-* *Ergo *tum me illi dedi, ſi illius admirator cultorq; ſum. Natura autẽ utrumq; facere me uoluit, & agere, & contẽplationi uacare. Vtrumq́; facio, quoniam ne contemplatio quidem ſine actione eſt. Sed refert, inquis, an ad hãc uoluptatis cauſa acceſſerit, nihil aliud ex illa petens, quàm aſſiduam contemplationem, quæ ſine exitu eſt. Eſt enim dulcis, & habet illecebras ſuas. Aduerſus hoc tibi reſpondeo, æque refert, quo animo ciuilẽ agas uitã, an ut ſemper inquietus ſis, nec unquam ſumas ullũ tempus, quò ab humanis ad diuina reſpicias. Quomodo res appetere ſine ullo uirtutũ amore, & ſine cultu ingenij, ac nudas ædere operas, minime probabile eſt (miſceri enim inter ſe iſta, &* con-* *conferri* *ſiderari debent) ſic imperfectum ac languidũ bonũ eſt, in otiũ ſine actu proiecta uirtus, nunquam id quod didicit oſtendens. Quis negat illum debere profectus ſuos in opere tentare? nec tantum quid faciendum ſit cogitare, ſed etiam aliquando manum exercere, & ea quæ meditata ſunt, ad uerum perducere? Quid ſi per ipſum ſapientẽ non eſt mora, ſi nõ actor deeſt, ſed agenda deſunt, ecquid illi ſecum eſſe permittes? Quo animo*

 ad

ad otium ſapiens ſecedit? Vt ſciat ſecum quoq; ea acturũ, per quæ poſteris proſit. Nos certe ſumus, qui dicimus, & Zenonẽ & Chryſippũ maiora egiſſe quàm ſi duxiſſent exercitus, geſſiſſent honores, leges tuliſſent, quas nõ uni ciuitati, ſed toti humano generi tulerunt. Quid ergo eſt, quare tale otiũ non conuenit bono uiro, per quod futura ſecula ordinet, nec apud paucos concionetur, ſed apud oẽs omnium gentium hoĩes quicunq; erũt? Ad ſummã quæro, an ex præceptis ſuis uixerint Cleanthes & Chryſippus & Zenon. Nõ dubie reſpondebis, ſic illos uixiſſe, quẽadmodum dixerant eſſe uiuendũ. Atqui nemo illorũ R.P. adminiſtrauit. Non fuit, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas ea, quæ admitti ad publicarum rerum tractationẽ ſolet, ſed ijdem nihilominus non ſegnẽ egere uitam. Inuenerunt quemadmodum plus quies illorũ hominibus prodeſſet, quàm aliorũ diſcurſus & ſudor. Ergo nihilominus hi multum egiſſe uiſi ſunt, quãuis nihil publice agerent. Præterea tria genera ſunt uitæ, inter quæ quid ſit optimũ quæri ſolet. Vnũ uoluptati uacat, alterum contẽplationi, tertiũ actioni. Primũ depoſita contẽtione, depoſitoq; odio, quod implacabile diuerſa ſequentibus indiximus, uideamus an hæc oĩa ad idem ſub alio atq; alio titulo perueniunt. Nec ille qui uoluptatẽ probat, ſine contemplatione eſt, nec ille *qui ſe contẽplationi inſeruit, ſine uoluptate eſt; nec ille cuius uita actionibus deſtinata eſt, ſine contẽplatione eſt. Plurimum, inquis, diſcriminis eſt, utrũ aliqua res propoſitũ, an propoſiti alterius acceſſio ſit. Sanè grande diſcrimen. Tamen alterum ſine altero non eſt. Nec ille ſine actione contẽplatur, nec is ſine contẽplatione agit. Nec ille tertius, de quo male exiſtimare conſenſimus, uoluptatẽ inertem probat, ſed eam, quæ actione efficit firmos. Ita et hæc ipſa uoluptaria ſecta in actu eſt. Quid ni in actu eſt, quum ipſe dicat Epicurus aliquãdo ſe receſſurum à uoluptate, dolorem etiam appetiturũ, ſi aut uoluptati imminebit

*qui contemplationẽ elegit,

nebit pœnitentia, aut dolor minor pro grauiore ſumetur? Quò pertinet hoc dicere? Vt appareat cõtemplationẽ placere omnibus. Alij petunt illam, nobis ſtatio hæc, non portus eſt. Adijce nunc huc, quod è lege Chryſippi uiuere otioſò licet. Non dico ut otium patiatur, ſed ut eligat. Negãt noſtri ſapiẽtẽ ad quamlibet R.P. acceſſurũ. Quid autem intereſt, quomodo ſapiens ad otium ueniat, utrum quia R.P. illi deeſt, an quia ipſe R.P. Si omnibus defutura R.P. eſt, ſemper autẽ deerit faſtidioſe quærentibus, interrogo ad quam R.P. ſapiens acceſſurus ſit. Ad Athenienſium, in qua Socrates dãnatur, Ariſtoteles ne damnaretur fugit? in qua opprimit inuidia uirtutes? Negabis mihi acceſſurũ ad hanc R.P. ſapientem. Ad Carthaginenſium ergo R.P. ſapiens accedet, in qua aſsidua ſeditio, & optimo cuiq; infeſta libertas eſt, Summa æqui ac boni uilitas, aduerſus hoſtes inhumana crudelitas, etiam aduerſus ſuos hoſtilitas? Et hanc fugiet ſapiens. Si percenſere ſingulas uoluero, nullam inuenero, quæ ſapientem, aut quam ſapiens pati poßit. Quod ſi non inuenitur illa R.P. quã nobis fingimus, incipit omnibus eſſe otium neceſſariũ, quia quod unum præferri poterat otio, nuſquã eſt. Si quis dicit optimum eſſe nauigare, deinde negat nauigãdum in eo mari, in quo naufragia fieri ſoleant, & frequẽter ſubitæ tempeſtates ſint quæ rectorem in contrarium rapiant, puto hîc me uetat nauem ſoluere, quum ante laudet nauigationem.

FINIS.

ANNOT. IN LIB. DE BEATA VITA.

Cap. 2. Non eſt quod mihi illud diſſenſionũ more reſpondeas. Hæc pars maior eſſe uidetur. Rodolphus recte notarat, diſceſsioné. Indicat enim conſultationis genus, quo pedibus itur in ſentẽtiam, Et in hoc numerantur ſuffragia, non expenduntur.

Cap. 3. Tum pulcherrima & patiens. Rodolphi codex habebat patiens anxii, hoc quid ſibi uelit neſcio, niſi forte pro anxii, ſcriptum erat auxilii.

Cap. 13. Vix peruenturus in turpia. Quoddam exemplar habebat, uir. Prior lectio uidetur argutior.

Cap. 15. In regno libertas non eſt, In regno nati ſumus. Aeditio Teruiſiana non habebat, in regno libertas non eſt. Sed ea uerba ſunt annotatoris.

Cap. 20. Nam quidē ſi & patria &c. Quidē uidetur redundare.

Cap. 21. Nec ſordidū crimen erat, paruæ &c. Quidā habebat, neceſſariū crimē. Rodolphus non male cōiectat, cenſoriū crimen erat.

Cap. 25. Nihilo miſerior ero. Ante hæc uerba Rodolphi codex habebat, Malem magnam meam. Ipſe legit malo ſtragulam meam. Videntur immiſsitia.

Omnes mihi ex uoto decidant. Rodolphi codex habebat. Aut ſententias omnes mihi ex uoto decidant. Ipſe correxit, ut ſententiæ omnes mihi ex uoto cedant.

Cap. 28. Admonitio nota ſit. Hæc uerba nihil faciunt ad ſenſum. ſum. Suſpicor ab annotatore adiecta, admonitio notabilis. Itaque diſpunximus.

L. ANNAEI SENECAE AD SERENVM DE TRANQVILLITATE VITAE LIBER PRIMVS.

INQVIRENTI *mihi in me, quædā uitia apparebant Serene in aperto poſita, quæ manu *præciderem, quædam obſcuriora & in receſſu, quædam non cōtinua, ſed ex interuallis redeuntia: quæ uel moleſtiſſima dixerim, ut hoſtes uagos, & ex occaſionibus aſſiliētes, per quos neutrum licet, nec tāquam in bello paratū eſſe, nec tanquam in pace ſecurum. Illum tamen habitū in me maxime deprehēdo. (Quare enim non uerum ut medico fatear) me, nec bona fide liberatum his quæ timebam & oderam, nec rurſus obnoxium. In ſtatu ut non poſſeſſimo, ita maxime querulo et moroſo poſitus ſum. Nec ægroto, nec ualeo. Non eſt quod dicas, omniū uirtutum tenera*

*prēderem,

eſſe

eſſe principia, tēpore ipſis duramentū & robur accedere. Nō ignoro etiā quæ in ſpeciem laborant, dignitatem dico & eloquentiæ famam, & quicquid ad alienū ſuffragium uenit, mora conualeſcere. Et quæ ueras uires parant, et quæ ad placendum fuco quodam ſubornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat. Sed ego uereor, ne conſuetudo quæ rebus affert conſtantiam, hoc uitiū in me altius figat. Tam bonorum quàm malorū longa conuerſatio amorem inducit. Hæc animi inter utrunq; dubij, nec ad recta fortiter, nec ad praua uergentis infirmitas qualis ſit, nō tam ſemel tibi poſſum, quàm per partes oſtendere. Dicam quæ accidant mihi, tu morbo nomen inuenies. Tenet me ſummus amor parſimoniæ, fateor. Placet non in ambitionē cubile compoſitum, non ex arcula prolata ueſtis, non ponderibus, aut mille tormentis ſplendere cogentibus expreſſa, ſed domeſtica, & uilis, nec ſeruata, nec ſumenda ſollicite. Placet cibus, quem nec parent familiæ, *nec ſpectent, nec multos ante paratus dies, nec multorū manibus miniſtratus, ſed parabilis faciliſq;, nihil habēs accerſiti pretioſi'ue. Vbi libet nō defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus qua intrauerat. Placet miniſter incultus & rudis uernula, argentū graue ruſtici patris, ſine ullo opere & nomine artificis: & menſa non uarietate macularū conſpicua, nec per multas elegantium dominorū ſucceßiones ciuitati nota, ſed in uſum poſita, quæ nullius conuiuæ oculos, nec uoluptate moretur, nec accendat inuidia. Cum bene iſta placuerunt, præſtringit animum apparatus alicuius pædagij, diligentius *quàm iam intra latus ueſtita & auro culta mancipia, & agmen ſeruorum nitentiū. Iam domus etiam qua calcatur pretioſa, & diuitijs per omnes angulos diſſipatis, tecta ipſa fulgētia, & aſſectator comeſq; patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipſa conuiuia,

*nec expectent,

*quàm in priuato lare ueſtita

*quid epulas loquar, ſcena ſua dignas? Circumfudit me ex lon-
go frugalitatis ſitu uenientem, multo ſplendore luxuria &
undique circumſonuit. Paulum titubat acies, facilius aduerſus
illam animum quàm oculos attollo. Recedo itaque non peior,
cum ſed triſtior. Nec inter illa friuola mea tam altus incedo, taci-
tusq; morſus ſubit, & dubitatio nunquid illa meliora ſint, nihil
horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet uim præ-
ceptorum ſequi, & in mediam ire Rempub. Placet honores
*purpura faſcesq;, non *purpura aut aureis uirgis adductum capeſſere,
aut uirgis ſed ut amicis propinquisúe, et omnibus ciuibus, omnibus dein-
abductum de mortalibus paratior, utiliorq; ſim propius poſitus. Sequor
cōpeſcere, Zenonem, Cleanthem, Chryſippum, quorum tamen nemo ad
Rempub. acceßit, & nemo non *omiſit. Ad quam cum ani-
*miſit. mum inſolitum arietari permiſi, ubi aliquid occurrit, aut indi-
gnum, (ut in omni uita humana multa ſunt) aut parum ex
facili fluens, aut multum temporis res non magno æſtimandæ
popoſcerunt, ad otium conuertor: & quemadmodum pecori-
bus fatigatis quoque uelocior domum gradus eſt, placet intra
parietes ſuos uitam coërcere. Nemo ullum auferat diem, nihil
dignum tanto impendio redditurus, ſibijpſe animus hæreat,
ſe colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem ſpectet. Ame-
tur expers publicæ priuatæq; curæ tranquillitas. Sed ubi le-
ctio fortior erexit animū, aculeos ſubdiderunt exēpla nobilia,
proſilire libet in forū, cōmodare alteri uocem, alteri operam,
*alicuius etſi nihil profuturā, tamen conaturam prodeſſe, *alterius coër-
cere in foro ſuperbiā, male ſecundis rebus elati. In ſtudijs puto
mehercule melius eſſe res ipſas intueri, & harum cauſa loqui,
cæterū uerba rebus permittere, ut quà duxerint, hac inelabo-
rata ſequatur oratio. Quid opus eſt ſeculis duratura cōpone-
nunc re? Vis tu non id agere, ne te poſteri taceant? Morti natus es,
minus moleſtiarum habet funus tacitū. Itaq; occupandi tēporis
cauſa*

cauſa in uſum tuũ, non in præconiũ aliquid ſimplici ſtilo ſcribe. Minore labore opus eſt ſtudentibus in diem. Rurſus ubi ſe animus cogitationum magnitudine leuauit, ambitioſus in uerba eſt, altiusq; ut * ſpirare, ita eloqui geſtit, & ad dignitatẽ rerũ *exit oratio, oblitus tum lenis preßiorisq; iudicij ſublimius feror, & ore nõ tantũ meo. Ne ſingula diutius perſequar, in omnibus rebus hæc me ſequitur bonæ mentis infirmitas, cũ ne paulatim defluam uereor, aut quod eſt ſolicitius, ne ſemper caſuro ſimilis pendeam, & plus fortaſſe ſit, quàm quod prouideo. Familiariter enim domeſtica aſpicimus, & ſemper iudicio fauor officit. Puto multos potuiſſe ad ſapientiã peruenire, niſi putaſſent ſe perueniſſe, niſi quædam in ſe dißimulaſſent, quædam apertis oculis tranſilijſſent. Non eſt enim quod magis aliena iudices adulatione perire, quàm noſtra. Quis ſibi uerum dicere auſus eſt? Quis non inter *adulantium, blandientiumq; poſitus greges, plurimum tamen ſibiipſe aſſentatus eſt? Rogo itaq; ſi quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam ſiſtas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatẽ debeã, non eſſe periculoſos motus animi, nec quicquam tumultuoſi afferentis ſcio. Vt uera tibi ſimilitudine id de quo queror exprimam, nõ tẽpeſtate uexor, ſed nauſea. Detrahe ergo quicquid hoc eſt mali, & ſuccurre in conſpectu terrarum laboranti.

*ſperare,
*exigitur oratio, oblitus tum legis preß.
*laudantiũ,

De ſtabilitate mundi. CAP. II.

QVæro mehercule iamdudum Serene ipſe tacitus, cui talẽ affectum animi ſimulem putẽ, Nec ullius propius admoneor exemplo, quàm eorum, qui ex longa & graui ualetudine expliciti, motiunculis, leuibusq; interim offenſis perſtringuntur, & cũ reliquias effugerint, ſuſpicionibus tamen inquietantur, medicisq; iam ſani manum porrigunt, & omnem calorem corporis ſui calumniantur. Horum Serene non parum ſanum eſt corpus, ſed ſanitati parum aſſueuit. Sic eſt quidam tremor

mor etiam trãquilli maris, aut lacus qui ex tempeſtate requieuit. Opus eſt itaq; non illis durioribus, quæ etiã tranſcurrimus, ut alicubi obſtes tibi, alicubi iraſcaris, alicubi inſtes grauius, ſed illud quod ultimũ uenit, ut fidẽ tibi habeas, & recta ire uia te credas, nihil auocatus tranſuerſis multorum ueſtigijs paßim diſcurrentium, & quorundã circa ipſam errantiũ uiam, Quod deſideras autem, magnum & ſummum eſt, Deoq; uicinum, nõ concuti. Hanc ſtabilem animi ſedem, Græci ἐυθυμίαν uocant, de qua Democriti uolumen egregiũ eſt. Ego tranquillitatẽ uoco, nec enim imitari & transferre uerba ad illorum formam neceſſe eſt. Res ipſa de qua agitur, aliquo ſignanda nomine eſt, quod appellationis Græcæ uim debet habere, nõ faciem. Ergo quærimus quomodo animus ſemper æqualis, ſecundoq; curſu eat, propiciusq; ſibi ſit, & ſua lætus aſpiciat, & hoc gaudium nõ interrumpat, ſed placido ſtatu maneat, nec attollens ſe unquam, nec deprimens. Id tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri poßit, in uniuerſum quæramus. Sumes tu ex publico remedio quãtum uoles. Totum interim uitium in medium protrahendum eſt, ex quo cognoſcet quiſq; partem ſuam. Simul tu intelliges quanto minus negotij habeas cum faſtidio tui, quàm hi quos ad profeßionem ſpecioſam alligatos, & ſub ingenti titulo laborantes, in ſua ſimulatione pudor magis quàm uoluntas tenet. Omnes in eadem cauſa ſunt, & hi qui leuitate uexantur, ac tedio, aßiduaq; mutatione propoſiti, quibus ſemper magis placet, quod reliquerunt, & illi qui marcent & * oſcitant. Adijce illos, qui non aliter quàm quibus difficilis ſomnus eſt, uerſant ſe, & hoc atq; illo modo componunt, donec quietem laßitudine inueniant: ſtatum uitæ ſuæ formando ſubinde, in eo nouißime manent, in quo illos non mutandi odium, ſed ſenectus ad nouandum pigra deprehendit. Adijce & illos, * qui non inconſtantiæ uitio parum leues ſunt, ſed inertia. Viuunt, non quomo

*oſcitantur: aliàs ociãtur

*qui non conſtantia in uitio

quomodo uolunt,ſed quomodo cœperunt. Innumerabiles *deinde proprietates ſunt, ſed unus effectus uitij, diſplicere ſibi; hoc oritur ab* intemperantia animi, & cupiditatibus timidis, aut parum proſperis, ubi aut non audent, quantum concupiſcunt,aut non conſequuntur,& in ſpem toti prominēt, ſemper inſtabiles mobilesq; ſunt.Quod neceſſe eſt accidere pendentibus ad uota ſua.Omni uita pendent,& inhoneſta ſe ac difficilia docent,coguntq;:& ubi ſine præmio labor eſt,torquet illos irritum dedecus,nec dolent praua ſe fruſtra uoluiſſe.Tūc illos & pœnitentia cœpti tenet,& incipiendi timor, ſurrepitq; illa iactatio animi,non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus ſuis imperare,nec obſequi poſſunt,& cunctatio uitæ, parum ſe explicantis, & inter deſtituta uota torpentis animi ſitus. Quæ omnia grauiora ſunt, ubi odio infelicitatis operoſæ ad ocium profugerunt,& ad ſecreta ſtudia: quæ pati non poteſt animus ad ciuilia erectus,agendiq; cupidus, & natura inquietus,parum ſcilicet in ſe ſolatiorū habens:ideoq; detractis oblectationibus, quas ipſæ occupationes diſcurrentibus præbent, domum,ſolitudinem,parietes non fert,inuitus aſpicit ſe,ſibi relictus.*Hinc *illud eſt tedium,& diſplicentia ſui,& nuſquam reſidentis animi uolutatio,& ocij ſui triſtis atq; ægra patientia, utiq; ubi cauſas fateri pudet,tormenta introrſus egit uerecundia,in anguſto incluſæ cupiditates ſine exitu *ſeipſas ſtrangulant.*Inde *mœror marcorq;*& ille fluctus mentis incertæ, quā inchoata habent ſuſpenſam, deplorata, triſtem,* Inde *ille affectus ocium ſuum deteſtantium, querentiumq; nihil ipſos habere, quod agant, & alienis incrementis inimiciſſima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia, & omnes deſtrui cupiunt, quia ſe non potuerunt prouehere.* Et * *ex hac deinde auerſatione alienorum proceſſuum, & ſuorum deſperatione, obiraſcens fortunæ animus, & de ſeculo querens, & in angu-*

los

* intemperie

* ſe ipſæ ſtrā gulant.

*& mille fluctus

*ex hac animaduerſione

los ſe retrahens,& pœnæ incubās ſuæ,dum tædet ſui pigetq́;. Natura enim humanus animus agilis eſt,& pronus ad motus, Grata omnis illi excitandi ſe,*abſtrahendiq́; materia eſt, gratior peßimis quibuſdam ingenijs, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt ulcera quædā nocituras manus appetunt,& tactu gaudent,& fœdā corporum ſcabiem delectat, quicquid exaſperat: nō aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates uelut mala ulcera erumpunt; uoluptati eſſe laborem uexationemq́;. Sunt enim quædā quæ corpus quoq; noſtrū cum quodā dolore delectant,ut uerſare ſe &* mutare nondū feſſum latus, & alio atq; alio poſitum uentilari. Qualis ille Homericus Achilles eſt,modo pronus, modo ſupinus, in uarios habitus ſeipſe componens. Quod propriū ægri eſt,nihil diu pati,& mutationibus ut remedijs uti. Inde peregrinationes ſuſcipiuntur uagæ,& littora pererrantur, & modo mari ſe, modo terra experitur,ſemper præſentibus infeſta leuitas. Nunc Campaniā petamus,iam delicata faſtidio ſint, inculta uideantur. Brutios & Lucanos ſaltus perſequamur. Aliquid tamen inter deſerta amœni requiratur, in quo luxurioſi oculi longo locorum horrentium ſqualore releuentur. Tarentū petatur,laudatusq́; portus,& hyberna cœli mitioris, & tecta uel antiquæ ſatis opulenta turbæ. Iam flectamus curſum ad urbē, nimis diu à plauſu & fragore aures uacauerunt. Iuuat iam & humano ſanguine frui. Aliud ex alio iter ſuſcipitur, & ſpectacula ſpectaculis mutantur. Vt ait Lucretius, hoc ſe quiſq; modo ſemper fugit. Sed quid prodeſt,ſi non effugit? ſequitur ſe ipſe, & urget grauißimus comes. Itaq; ſcire debemus,non locorū uitium eſſe quo laboramus,ſed noſtrum. Infirmi ſumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes,nec uoluptatis, nec noſtræ, nec ullius rei diutius. Hoc quoſdam egit ad mortem quod propoſita ſæpe mutando,in eadem reuoluebantur, & nō reliquerant nouitati locum.

*attollendiq́;

*motare

locum. Faſtidio illis eſſe cœpit uita & ipſe mundus, & ſubit illud rabidarum delitiarum, quouſq; eadem?

De exercitatione animi. CAP. III.

ADuerſus hoc tedium quo auxilio putem utendum, quæris. Optimū erat (ut ait Athenodorus) actione rerū & Reip. tractatione, & officijs ciuilibus ſe detinere. Nam ut quidā ſole & exercitatione, & cura corporis diē educunt, Athletisq; utiliſſimum eſt, lacertos ſuos, roburq́; cui ſe uendicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuiliū *tutamen parātibus, in opere eſſe longe pulcherrimum eſt. Nā *certamen
cum utilem ſe efficere ciuibus mortalibusq; propoſitū habeat, ſimul & exercetur & proficit, qui in medijs ſe officijs poſuit, communia priuataq́; pro facultate adminiſtrans. Sed quia in hac, inquit, tam inſana hominū ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus parum tuta ſimplicitas eſt, & plus futurum ſemper eſt quod obſtet, quàm quod ſuccedat, à foro quidem & publico recedendum eſt, ſed habet, ubi ſe etiam in priuato lare explicet magnus animus. Nec ut leonum animaliumq́; impetus, caueis coërcetur, ſic hominum, quorum maximè in ſeductu actiones ſunt, ita tamen delituerint, ut ubicunq; ocium ſuum abſconderint, prodeſſe uelint ſingulis & uniuerſis, ingenio, uoce, conſilio. Nec enim is ſolus Reipub. prodeſt, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloq́; cenſet: ſed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia, uirtute * inſtruit, qui animos ad *inſtituit,
pecuniam luxuriamq́; curſu ruentes prenſat ac retrahit: &, ſi nihil aliud, certè moratur, in priuato publicum negotiū agit. An ille plus præſtat, qui inter peregrinos & ciues, aut urbanus prætor adeuntibus aſſeſſoribus uerba pronunciat, quàm qui docet quid ſit iuſtitia, quid pietas, quid* ſapiētia, quid forti- *patientia,
tudo, q̄d mortis cōtēptus, quid deorū intellectus, quā gratuitū

bonum

bonum ſit bona conſcientia. Ergo ſi tempus in ſtudia conferas, quod ſubduxeris officijs, non deſerueris, nec munus detractaueris. Neq; enim ille ſolus militat, qui in acie ſtat, & cornu dextrum læuumq; defendit, ſed qui portas tuetur, & ſtatione minus periculoſa, non ocioſa tamē fungitur, uigiliasq; ſeruat, et armamentario præeſt. Quæ miniſteria quamuis incruēta ſint, in numerum ſtipendiorum ueniunt. Si te ad ſtudia reuocaueris omne uitæ faſtidium effugeris, nec noctem fieri optabis tedio lucis, nec tibi grauis eris, nec alijs ſuperuacuus, multos in amicitiam attrahes, affluetq; ad te optimus quiſq;. Nunquam enim quāuis obſcura uirtus latet, ſed mittit ſui ſigna. Quiſquis dignus fuerit, ueſtigijs illam colliget. Nam ſi omnem conuerſationem tollimus, & generi humano renunciamus, uiuimusq; in nos tantum conuerſi, ſequitur hanc ſolitudinem omni ſtudio carentem inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia ſubuertere, & mare ſubmouere, & aquas cōtra difficultates locorū *educere, & male diſpenſare tēpus, quod nobis natura *conſumendum dedit. Alij parce illo utimur, alij prodige: alij ſic impendimus, ut poſſimus rationē reddere, alij ut nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius eſt, quā grādis natu ſenex, qui nullum aliud habet argumentū, quo ſe probet diu uixiſſe, præter ætatem. Mihi cariſſime Serene nimis uidetur ſubmiſiſſe tēporibus ſe Athenodorus, nimis cito refugiſſe. Nec ego negauerim aliquādo cedendū, ſed ſenſim relato gradu, & ſaluis ſignis, ſalua militari dignitate. Sanctiores tutioresq; ſunt hoſtibus ſuis, qui in fidē cum armis ueniūt. Hoc puto uirtuti faciendum, ſtudioſoq; uirtutis, ſi præualebit fortuna, & præcidet agendi facultatē, non ſtatim auerſus inermisq; fugiat, latebras quærens, quaſi ullus locus ſit, quò non poſſit fortuna perſequi. Sed parcius *ſe inſerat officijs, & cū delectu inueniat aliquid, in quo utilis ciuitati ſit. Militare nō licet, honores ſpectet,

*ducere,

*cōſummandum

*ſe ingerat: alias, inſtrat

*ſtet: priuato uiuẽdum eſt, ſit orator: ſilentium indictũ eſt, tacita aduocatione ciues iuuet: periculoſum etiam ingreſſu forum eſt, in domibus, ſpectaculis, in conuiuijs, bonũ contubernalem, amicũ fidelẽ, temperantẽ conuiuã agat. Officia ſi ciuis amiſerit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non unius urbis mœnibus cluſimus, ſed in totius orbis cõmerciũ emiſimus. Patriamq́; nobis mundũ profeſſi ſumus, ut liceret latiorẽ uirtuti campũ dare. Præcluſum tibi tribunal eſt, & roſtris prohiberis, aut comitijs, reſpice poſt te, quantũ latiſſimarũ regionũ pateat, quantũ populorũ. Nunquã tibi ita magna pars obſtruetur, ut non maior relinquatur. Sed uide ne totũ iſtud uitiũ tuũ ſit. Non uis enim niſi conſul, aut prytanes, aut ceryx, aut ſufes adminiſtrare Rempub. Quid ſi militare nolis, niſi imperator aut tribunus? etiam ſi alij primã frontẽ tenebunt, te ſors *inter gregarios poſuit, inde uoce, adhortatione, exẽplo, animo, milita. Præciſis quoq; manibus, ille in prælio inuenit, quod partibus conferat, qui ſtat tantũ & clamore iuuat. Tale quiddã facies, ſi à prima te Reipub. parte fortuna ſubmouerit, ſtes tamẽ, clamore iuues: ſi quis fauces oppreſſit, ſtes tamen, & ſilentio iuues. Nunquã inutilis eſt opera ciuis boni. Auditu enim, uiſu, uultu, nutu, obſtinatione tacita, inceſſuq́; ipſo prodeſt. Vt ſalutaria, quæ citra guſtũ tactumq́; odore proficiũt, ita uirtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, * ſiue potitur & fruitur ſuo iure: ſiue precarios habet acceſſus, cogiturq́; uela cõtrahere, ſiue otioſa mutaq́; eſt, & anguſto circũſcripta, ſiue adaperta, in quocunq; habitu eſt, * proſit. Quid tu parum utile putas exemplũ bene quieſcentis? Longe itaq; optimũ miſcere otium rebus, quotiens actuoſa uita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis conditione prohibetur. Nunquam enim uſq; eo intercluſa ſunt omnia, ut nulli actioni honeſtæ locus ſit. Nũquid potes inuenire urbem miſeriorem, quàm Athenienſium fuit, cum*

Sufes conſul, lingua Pœnorum.

*inter triarios

*ſiue expatiatur et utitur ſuo iure

*prodeſt.

*illam triginta tyranni diuellerent? mille trecentos ciues, optimum quemq; occiderant. Nec finē ideo faciebat, ſed iritabat ſeipſam ſæuitia. In qua ciuitate erat Ariopagos religioſiſſimū iudiciū, in qua ſenatus, populusq́; ſenatui ſimilis coibat, quotidie carnificum triſte collegiū, & infelix curia tyrannis anguſta. Poterat ne illa ciuitas conquieſcere, in qua tot tyranni, quot ſatellites erant? Ne ſpes quidē ulla recipiendæ libertatis animis poterat offerri, nec ulli remedio locus apparebat, contra tantā uim malorū. Vnde enim miſeræ ciuitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres conſolabatur, & deſperātes de Repub. exhortabatur, & diuitibus opes ſuas*mœrentibus exprobrabat ſeram periculoſæ auaritiæ pœnitentiam, & imitari uolentibus magnum circūferebat exemplar, cum intra triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipſæ in carcere occiderunt, & qui tutò inſultauerat agmini tyrannorū, eius libertatē libertas non tulit, ut ſcias & in afflicta Repub. eſſe occaſionē ſapienti uiro ad ſe proferendum, & in florenti ac beata, pecuniā,*inuidiā, mille alia uitia inermia regnare. Vtcūq; ergo ſe Reſpub. dabit, utcunq; fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus. Vtiq; mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Imò ille uir fuerit, qui periculis undiq; imminentibus, armis & cathenis circumfrementibus non alliſerit uirtutem, nec abſconderit. Non enim debet ſeruantē ſe obruere, ut opinor. Curius Dentatus aiebat, malle eſſe ſe mortuū, quàm uiuere. Vltimū malorum eſt, ex uiuorum numero exire antequā moriaris, ſed faciendū erit, ſi in Reipub. tempus minus tractabile incideris, ut plùs otio ac literis uendices, nec aliter quàm in periculoſa nauigatione ſubinde portum petas, nec expectes donec res te dimittant, ſed ab ipſis teipſe diſiungas.*

* metuētibus

*impotētiā,

CAP. IIII. *Inſpicere autem debemus primùm noſmetipſos,*

ipſos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorũ cauſa, aut cũ quibus agendum eſt. Ante omnia neceſſe eſt ſeipſum æſtimare. Quia ferè plus nobis uidemur poſſe quã poßimus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio ſuo plus imperauit, quàm ferre poßit: alius infirmum corpus laborioſo preßit officio. Quorundã parũ idonea eſt uerecundia rebus ciuilibus, quæ firmam frontẽ deſiderant, quorundã contumacia non facit ad aulam. Quidam non habent iram in poteſtate, & illos ad temeraria uerba quælibet indignatio effert. Quidam urbanitatem neſciunt continere, nec periculoſis abſtinent ſalibus. Omnibus his utilior negotio quies eſt. Ferox impatiensq; natura iritamenta *nocitura libertati euitet. *nocituræ libertatis

CAP. V. Aeſtimanda ſunt deinde ipſa quæ aggredimur, & uires noſtræ cum rebus quas tentaturi ſumus cõparandæ. Debet enim ſemper plus eſſe uiriũ in *actore, quàm in pondere. Neceſſe eſt ut opprimant onera, quæ ferente maiora ſunt. Quædã præterea non tam magna ſunt negotia, quàm fœcunda, multumq; negotiorũ ferunt. Et hæc fugiẽda ſunt, ex quibus noua occupatio multiplexq; naſcetur. Nec accedendũ eò, unde liber regreſſus non ſit. His admouenda manus eſt, quorũ finem, aut facere, aut ſperare poßis. Certe relinquenda quæ latius actu procedunt, nec ubi propoſueris deſinunt. *latore,

CAP. VI. Hominũ *quoq; delectus habẽdus eſt, an digni ſint, quibus partẽ uitæ noſtræ impẽdamus, an ad illos tẽporis noſtri iactura perueniat. Quidã ultro officia noſtra nobis imputãt. Athenodorus ait, ne ad cœnã quidẽ ſe iturũ ad eum, qui ſibi nil pro hoc debiturus ſit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturũ, qui cũ amicorũ officijs * paria in menſa faciunt, qui fercula p cõgiarijs numerãt, quaſi in alienũ honorẽ intẽperantes ſint, deinde illi ſint teſtes ſpectatoresq;. Nõ delectabit popina ſecreta. Cõſiderãdum eſt, utrũ natura tua agẽdis rebus, an *itaq; *pares menſas

ff 2 otio,

*otioſo, *otio,ſtudio,contẽplationiq́; aptior ſit,& eò inclinãdũ, quò te uis ingenij deſert. Iſocrates Ephorũ iniecta manu à foro ſubduxit,utiliorẽ cõponẽdis monimẽtis hiſtoriarũ ratus. Mala enim reſpondent coacta ingenia,reluctante natura irritus labor eſt.

De his quæ animum delectant,& de cõmodis amicitiæ,& quod amicus cupiditate uacuus eligatur. CAP. VII.

Nihil tamen æque oblectauerit animum,quàm amicitia fidelis. Quantũ bonũ eſt, ubi ſunt præparata pectora, in quæ tuto ſecretum omne deſcendat, quorũ conſcientiã minus quàm tuam timeas,quorum ſermo ſolicitudinẽ leniat, ſententia conſiliũ expediat,hilaritas triſtitiã diſsipet, cõſpectus ipſe delectet? Quos ſcilicet uacuos,quantũ fieri poterit à cupiditatibus,eligemus. Serpunt enim uitia, & in proximũ quemq́; trãſiliunt,& contactu nocẽt. Itaq; ut in peſtilentia cauendum eſt, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus aſsideamus,quia pericula trahemus,afflatuq́; ipſo laborabimus, ita in amicorũ legendis ingenijs dabimus operã, ut quãminime inquinatos aſſumamus. Initiũ morbi eſt,ægris ſana miſcere, nec hoc præceperim tibi,ut neminem niſi ſapientẽ ſequaris,aut attrahas. Vbi enim * iſtud inuenies, quod tot ſeculis quærimus? Pro optimo eſt minime malus. Vix tibi eſſet facultas delectus felicioris,ſi inter Platonas & Xenophontas, & illũ Socratici fœtus prouentũ bonos quæreres, aut ſi tibi poteſtas Catonianæ fieret ætatis,quæ pleroſq; dignos tulit, qui Catonis ſeculo naſcerentur,ſicut multos peiores, quàm unquã aliàs maximorumq́; molitors ſcelerũ. Vtraq; enim turba opus erat,ut Cato poſſet intelligi, habere debuit & bonos, quibus ſe approbaret, & malos in quibus uim ſuam experiretur. Nunc uero in tanta bonorum egeſtate minus faſtidioſa fiat electio. Præcipue tamen uitentur triſtes,& omnia deplorantes,quibus nulla non cauſa in querelas placet. Conſtet illi licet fides & beneuolentia,

*iſtum inuenies quem

lentia, tranquillitati tamen inimicus eſt comes perturbatus, & omnia gemens.

De mutatione animi. CAP. VIII.

*TRanſeamus ad patrimonia, maximã humanarũ ęrumnarum materiã. Nam ſi omnia alia quibus angimur compares, mortes, ægrotationes, metus, deſideria, dolorũ laborumq́; patientiã, cũ ijs quæ nobis mala pecunia noſtra exhibet, hæc pars multũ prægrauabit. Itaq; cogitandum eſt, quanto leuior dolor ſit non habere quã perdere, & intelligemus paupertatem eo minorẽ tormentorũ, quo minorem damnorum eſſe materiã. Erras enim ſi putas animoſius detrimenta diuites ferre. Maximis minimisq́; corporibus par eſt dolor uulneris. Bion eleganter ait, Non minus moleſtũ eſſe caluis quã comatis pilos uelli. Idẽ ſcias licet de pauperibus locupletibusq́;, par illis eſſe tormentum. * Vtriq; enim pecunia ſua* adhæſit, nec ſine ſenſu auelli poteſt. Tolerabilius autẽ eſt, ut dixi, faciliusq́; nõ acquirere, quã amittere. Ideoq́; lætiores uidebis quos nunquã fortuna reſpexit, quàm quos deſeruit. Vidit hoc Diogenes, uir ingẽtis animi, & effecit ne quid ſibi eripi poſſet. Tu iſtud paupertatem, inopiam, egeſtatem uoca, & quod uoles ignominioſum ſecuritati nomen impone. Putabo hunc non eſſe felicem, ſi quẽ mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum eſt, inter auaros, circumſcriptores, latrones, plagiarios, unum eſſe, cui noceri non poſſit. Siquis de felicitate Diogenis dubitat, poteſt idem dubitare & de deorum immortalium ſtatu, an parum beate degant, quod illis non prædia, nec horti ſint, nec alieno colono rura pretioſa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quiſquis diuitijs adſtupes? Reſpice agedum mundum, Nudos uidebis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an dijs immortalibus ſimilem, qui ſe fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu*

*Vtriſq;
*obhæſit,

*Demetrium Pompeianum uocas,quē non puduit locupletiorem eſſe Pompeio? Numerus illi quotidie ſeruorū,uelut imperatori excercitus, referebatur,cui iamdudum diuitiæ eſſe debuerant, duo uicarij et cella laxior. At Diogeni ſeruus unicus fugit,nec eum reducere cū monſtraretur,tanti putauit. Turpe eſt,inquit, Manen ſine Diogene poſſe uiuere, Diogenem iam ſine Mane non poſſe. Videtur mihi dixiſſe, Age tuum negotium fortuna, nihil apud Diogenē *tui eſt. Fugit mihi ſeruus,imò liber abijt. Familia ueſtiarium petit uictumq;. Tot uētres auidiſſimorum animaliū tuendi ſunt. Emenda ueſtis,& cuſtodiendæ rapaciſſimæ manus,& flentium deteſtantiumq; miniſterijs utendum. Quanto ille felicior,qui nihil ulli debet, niſi,quod facillime negat ſibi. Sed quoniam non eſt tantū roboris nobis,anguſtanda certe ſunt patrimonia, ut minus ad iniurias fortunæ ſimus expoſiti. Habiliora ſunt *corpora puſilla,quæ in arma ſua cōtrahi poſſunt, quàm quæ ſuperfunduntur, & undiq; magnitudo ſua uulneribus obiecit. Optimus pecuniæ modus eſt,qui nec in paupertatem cadit,nec procul à paupertate diſcedit.*

**tutum eſt.*

**corpora in bello,quæ*

De uana gloria remouenda. CAP. IX.

*PLacebit autē hæc nobis menſura, ſi prius parſimonia placuerit,ſine qua nec ullæ opes ſufficiunt,nec ullæ nō ſatis patent,præſertim cū in uicino remediū ſit, & poſſit ipſa paupertas in diuitias ſe,aduocata frugalitate,conuertere. Aſſueſcamus à nobis remouere pōpam,& *uſu rerū ornamēta metiri. Cibus famem domet, potio ſitim libidoq; neceſſe eſt effluat. Diſcamus mēbris noſtris inniti,cultū uictumq; non ad noua exēpla componere,ſed ut maiorum ſuadent mores. Diſcamus continentiam augere,luxuriam coërcere,gulam tēperare, iracundiam,lenire,paupertatē æquis oculis aſpicere, frugalitatē colere,etiamſi nos pudebit deſiderijs naturalibus paruo parata remedia adhibere,ſpes effrenatas,& animū in futura eminentem uelut ſub*

**uſus rerū, nō ornamenta metiri.*

uinculis

uinculis habere, id agere, ut diuitias à nobis potius quàm à fortuna petamus. Non poteſt, *inquam, tanta uarietas & iniquitas caſuum ita depelli, ut non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in artum res ſunt, ut tela in uanum cadant,* Ideóq; *exilia interdum calamitatesq́; in remedium ceſſere, et leuioribus incõmodis grauiora ſanata ſunt, ubi parum audit præcepta aĩus, nec curari* *mollius *poteſt.* Quid *ni conſulitur: ſi & paupertas, & ignominia, & rerum euerſio adhibetur.* Malo *malũ opprimitur.* Aſſueſcamus *ergo cœnare poſſe ſine populo, & ſeruis paucioribus ſeruiri, et ueſtes parare in quod inuentæ ſunt, habitare cõtractius.* Non *in curſu tantum circiq; certamine, ſed in his ſpacijs uitæ interius fle-ctendum eſt.* Studiorum *quoque, quæ liberaliſsima impenſa eſt, tamdiu rationẽ habet, quamdiu modum.* Quo *mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus uix tota uita ſua indices perlegit?* Onerat *diſcentẽ turba, non inſtruit, multóq; ſatius eſt paucis te autoribus tradere, quã errare per multos.* *Quadraginta *milia librorũ* Alexandriæ *arſerunt, pulcherrimum regiæ opulẽtiæ monimentũ, alius laudauerit, ſicut* Liuius, *qui elegantiæ regum curæq; egregium id opus ait fuiſſe.* Non *fuit elegãtia illud, aut cura, ſed ſtudioſa luxuria: imò ne ſtudioſa quidem, quoniã non in ſtudium, ſed in ſpectaculum cõparauerant: ſicut pleriſq; ignaris etiam ſeruilium literarum, libri non ſtudiorum inſtrumẽta, ſed cœnationum ornamenta ſunt.* Paretur *itaq; librorũ quantum ſatis ſit, nihil in apparatum.* Honeſtius, *inquis, in hos impenſas quàm in* Corinthia *pictasq; tabulas effuderim.* Vitioſum *eſt ubique quod nimiũ eſt.* Quid *habes cur minus ignoſcas nomen marmore atq; ebore captanti, quàm opera conquirenti, aut ignotorum autorũ aut improbatorum, & inter tot milia librorum oſcitanti, cui uoluminum ſuorum frontes maxime placent, tituliq;?* Apud *deſidioſiſsimos ergo*

*melius

*Quadringenta

uidebis quicquid orationum hiſtoriarumq; eſt, & tecto tenus extructa loculamenta. Iam enim inter balnearia et thermas, bibliotheca quoq; , ut neceſſariũ domus ornamentum expolitur. Ignoſcerem plane, ſi è ſtudiorũ nimia cupidine oriretur. Nunc iſta exquiſita, & cum imaginibus ſuis deſcripta ſacrorũ opera ingeniorum, in ſpeciem & cultum parietum comparantur.

De aduerſitate ferenda. CAP. X.

AT *in aliquod genus uitæ difficile incidiſti, & tibi ignorãti uel publica fortuna, uel priuata laqueum impegit, quem nec ſoluere poßis, nec abrumpere. Cogita compeditos, primo ægrè ferre onera, & impedimenta crurium: deinde ubi non* *dedignari +*indignari illa, ſed pati propoſuerunt: neceßitas fortiter ferre docet, conſuetudo facilè. Inuenies in quolibet genere uitæ obleƈtamenta, & remißiones, & uoluptatem, ſi uolueris malam putare uitã potius quàm inuidioſam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quàm cùm ſciret quibus erumnis naſceremur, calamitatum mollimẽtum conſuetudinem inuenerit, cito in familiaritatem grauißima adducẽs. Nemo duraret ſi rerum aduerſarum eandẽ uim aßiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati ſumus. Aliorum aurea cathena eſt et laxa, aliorum arƈta et ſordida. Sed quid refert? eadem cuſtodia uniuerſos circumdedit, alligatiq; ſunt etiam qui alligauerunt. Niſi tu forte leuiorem in ſiniſtra cathenam putas. Alium honores, alium opes uinciunt. Quoſdam nobilitas, quoſdam humilitas premit, quibuſdam aliena ſupra caput imperia ſunt, quibuſdam ſua, quoſdam exilia uno loco tenent, quoſdam ſacerdotia. Omnis uita ſeruitiũ eſt. Aſſueſcendum itaq; conditioni ſuæ, & quam minimum de illa querendum, & quicquid habet circa ſe cõmodi, apprehẽdendum eſt. Nihil tam acerbum eſt, in quo non æquus animus ſolatium inueniat. Exiguæ ſæpe areæ in multos uſus deſcribentis arte patuere, & quemuis an-*

guſtum

guſtum pedem diſpoſitio fecit *habitaculum. Adhibe rationem difficultatibus, poſſunt & dura molliri, & anguſta laxari, & grauia *rite ferentes minus premere. Non ſunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, ſed in uicinũ illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his quæ aut non poſſunt fieri, aut difficulter poſſunt, prope poſita, ſpeiq; noſtræ alludentia ſequamur. Sed ſciamus oĩa æque leuia eſſe, extrinſecus diuerſas facies habentia, introrſus pariter uana. Nec inuideamus altius ſtantibus. Quæ excelſa uidebantur, prærupta ſunt? Illi rurſus quos ſors iniqua in ancipiti poſuit, tutiores erunt, ſuperbiã detrahendo rebus per ſe ſuperbis, & fortunam ſuam quã maximè poterunt in planum deferendo. Multi quidem ſunt, quibus neceſſario hærendũ ſit in faſtigio ſuo, ex quo non poſſunt, niſi cadendo deſcendere, Sed hoc ipſo teſtentur maximum onus ſuum eſſe, quòd alijs graues eſſe cogantur, nec ſubleuatos ſe, ſed ſuffixos, iuſtitia, manſuetudine, humana lege, & benigna manu præparent multa *ad ſecundos caſus præſidia, quorum ſpe ſecurius pendeant. Nihil tam æquè hos ab his animi fluct.bus uẽdicauerit, quàm ſemper aliquem incremẽtis terminum figere, nec fortunæ arbitrium deſinendi dare, ſed ſe ipſos quidẽ ultro citra extrema hortentur conſiſtere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, ſed finitæ non in immenſum incertumq; producent.

*habitabilẽ.

*ſcite

*ad ſequẽtes

CAP. XI. Ad *imperitos & mediocres, & male ſanos hic meus ſermo pertinet, non ad ſapientẽ. Huic non timidè, nec pedetentim ambulandũ eſt. Tanta enim fiducia ſui eſt, ut obuiam fortunæ ire nõ dubitet, nec unquam loco ulli ceſſurus ſit, nec habet ubi illam timeat, quia non mancipia tantũ poſſeßionesq; & dignitatem, ſed corpus quoq; ſuũ & oculos, & quicquid eſt chariorem uitam facturum, ſeq; ipſum inter precaria numerat, uiuitq; ut cõmodatus ſibi, & repoſcẽtibus ſine triſti-

*imperfectos

tia redditurus. Nec *ideo eſt uilis ſibi, quia ſcit ſe ſuum nõ eſſe, ſed oĩa tam diligenter faciet, tam circũſpecte, quàm religioſus homo ſanctusq́; ſolet tueri fidei cõmiſſa. Quandocunq; autem reddere iubebitur, nõ queretur cum fortuna, ſed dicet, gratias ago pro eo quod poſſedi, habuiq́;. Magna quidẽ res tuas mercede colui, ſed quia imperas, illas do, cedo gratus libensq́;. Siquid habere me tu uolueris, etiam nũc ſeruabo, ſi aliud placet, ego uero faciam. Signatumq́; argentum, domum, familiamq́; meam reddo, reſtituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit, & huic dicemus, Recipe animum meliorem quàm dediſti: non tergiuerſor nec refugio: paratum habes à uolente, quod non ſentienti dediſti, Aufer. Reuerti unde ueneris, quid graue eſt? Male uiuet, quiſquis neſciet bene mori. Huic itaque primum rei precium detrahendum eſt, & ſpiritus inter ſeruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuiſos habemus, ſi omni modo uitam impetrare cupiunt, fauemus ſi contemptum eius præ ſe ferunt. Idem euenire nobis ſcias. Sæpe enim cauſa moriẽdi eſt timidè mori, fortuna illa quæ ludos ſibi facit, Quo, inquit, te reſeruem malum & trepidum animal? eo magis conuulneraberis et cõfodieris, quia neſcis præbere iugulum. At tu etiam uiues diutius, & morieris expeditius, qui ferrũ non ſubducta ceruice, nec manibus oppoſitis, ſed animoſe recipis. Qui mortẽ timebit, nihil unquam pro hoĩe uiuo faciet. Atqui ſcit hoc ſibi cum conciperetur ſtatim condictum, uiuet ad formulam, & ſimul illud quoque eodem animi robore præſtabit, ne quid ex his quæ eueniunt ſubitum fit. Quicquid enim fieri poteſt, quaſi futurum proſpiciendo, malorum omniũ impetus molliet, qui ad præparatos expectantesq́; nihil afferunt noui, ſecuris & beata tantum ſpectantibus graues eueniunt. Morbus enim captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum eſt. Sciebam in quàm tumultuoſum me contubernium natura* duxiſſet. Toties*

**cluſiſſet*

in

*in uicinia mea cõclamatum eſt, toties præter limen immaturas exequias fax cereuſq; preßit. Sæpe altius ruẽtis ædificij fragor ſonuit. Multos ex his, quos forum, curia, ſermo, mecũ contraxerat, nox abſtulit, et uinctas ad ſodalitium manus copulatas intercidit. Miror aliquando ad me pericula acceßiſſe, quæ circa me ſemper errauerunt? Magna pars hoĩm eſt, quæ nauigatura de tẽpeſtate non cogitat. Nunquã me in bona re, mali pudebit autoris. Publius tragicis comiciſq; uehementior ingenijs quoties mimicas ineptias, & uerba ad ſummã caueam ſpectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantũ ſiparijs fortiora, & hoc ait, Cuiuis poteſt accidere quod cuiquã poteſt. Hoc ſiquis in medullas demiſerit; & omnia aliena mala quorũ ingens quotidie copia eſt, ſic aſpexerit, tanquã illis liberum & ad ſe iter ſit, multo ante ſe armabit, quàm petatur. Sero animus ad periculorũ patientiam poſt pericula inſtruitur. Non putaui hoc futurum, nunquã hoc euenturũ credidiſſem. Quare autem non? Quæ ſunt diuitiæ quas non egeſtas, & fames, & mendicitas à tergo ſequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextã & augurale, & lora *& patricia, & ſordes comitentur, & exportatio, notæ & mille maculæ, & extrema contẽptio? Quod regnũ eſt, cui nõ parata ſit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? Nec magnis iſta interuallis diuiſa, ſed horæ momentum intereſt inter ſolium, & aliena genua. Scito ergo oẽm conditionem uerſabilem eſſe, & quicquid in ullum incurrit, poſſe in te quoq; incurrere. Locuples es, nunquid ditior Pompeio? cui cùm *Granius, uetus cognatus, hoſpes nouus, aperuiſſet Cæſaris domum ut ſuam clauderet, defuit panis & aqua: cum tot flumina poßideret in ſuo orientia, & in ſuo cadentia, mẽdicauit ſtillicidia, fame ac ſiti perijt, in palatio cognati, dum illi hæres publicum funus eſurienti locat. Honoribus ſummis functus es. Nũquid aut tam magnis, aut tam inſperatis, aut tam*

*et primitia,

*Caius,

uniuerſis

uniuerſis, quàm Seianus? Quo die illum ſenatus deduxerat, populus in fruſta diuiſit: in quem quicquid congeri poterat, dij hominesq́; contulerant, ex eo nihil ſuperfuit, quod carnifex traheret. Rex es, non ad Crœſum te mittam, qui rogum ſuum & incendi uiuus, & extingui uidit: factus non regno tantùm, ſed etiam morti ſuæ ſuperſtes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annũ quàm timuerat, ſpectauit. Ptolemæũ Africæ regem, Armeniæ Mithridatẽ, inter Caianas cuſtodias uidimus. Alter in exilium miſſus eſt: alter ut meliore fide mitteretur optabat. In tanta rerum ſurſum ac deorſum euntiũ uerſatione, ſi non quicquid fieri poteſt, pro futuro habes, das in te uires rebus aduerſis, quas infregit, quiſquis prior uidit. Proximum ab his erit, ne aut in ſuperuacuis, aut ex ſuperuacuo laboremus: id eſt, ne aut quæ non poſſumus conſequi cõcupiſcamus: aut adepti, cupiditatum uanitatem noſtrarum ſero poſt multũ pudorem intelligamus. Ne aut labor irritus ſine effectu ſit, aut effectus labore indignus. Ferè enim ex his triſtitia ſequitur, ſi aut non ſucceßit, aut ſucceſſus pudet.*

* *uteretur*

De uagationibus contra propoſitum. CAP. XII.

Circumcidenda eſt concurſatio, qualis eſt magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis ſe negotijs offerunt, ſemper aliquid agentibus ſimiles. Horum ſi aliquem exeuntem de domo interrogaueris, quo tu? quid cogitas? Reſpondebit tibi, Non mehercule ſcio, ſed aliquos uidebo, aliquid agam. Sine propoſito uagantur quærentes negotia, nec quæ deſtinauerunt agunt, ſed in quæ incurrerunt. Incõſultus illis uanusq́; curſus eſt, qualis formicis per arbuſta repẽtibus, quæ in ſummum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His pleriq; ſimilem uitam agunt, quorũ non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam quaſi ad incendium currentiũ miſereberis, uſq; eo impellunt obuios, & ſe aliosq́; præcip

præcipitant: cùm interim cucurrerint, aut ſalutaturi aliquẽ non reſalutaturũ, aut funus ignoti hominis proſecuturi, aut iudiciũ ſæpe litigantis, aut ad ſponſalia ſæpe nubentis, & lecticã aſſectati, quibuſdã locis & ipſi tulerint, deinde domũ cum ſuperuacua redeuntes laßitudine, iurant neſciſſe ſeipſos, quare exierint, ubi fuerint, poſtero die erraturi per eadem illa ueſtigia. Omnis itaq; labor aliquò referatur, aliquò reſpiciat. Inanis induſtria inquietes, ut inſanos falſæ rerũ imagines agitant. Nam ne illi quidẽ ſine aliqua ſpe mouentur, proritat illos alicuius rei ſpecies, cuius uanitatem capta mens nõ coarguit. Eodem modo unumquemq; ex his qui ad augendũ turbã exeunt, inanes & leues cauſæ per urbem circumducunt, nihilq; habentem in quo laboret lux orta expellit: & cum multorum fruſtra liminibus illiſus nomẽclatores perſalutauit, à multis excluſus, neminem ex omnibus difficilius domi quã ſe cõuenit. Ex hoc malo depẽdet illud* temerariũ uitiũ, auſcultatio, & publicorũ ſecretorũq; inquiſitio, & multarũ rerũ ſciẽtia, quæ nec tuto narrãtur, nec tuto audiũtur. Hoc ſecutũ puto Democritum ita cœpiſſe, Qui tranquille uolet uiuere, nec priuatim agat multa, nec publicè ad ſuperuacua ſe ferat. Nam ſi neceſſaria ſunt, & priuatim & publicè non tantũ multa, ſed innumerabilia agenda ſunt. Vbi uerò nullum officiũ ſolenne nos citat, inhibendæ actiones ſunt.

*teterrimũ

De uarietate fortunæ. CAP. XIII.

NAm qui multa agit, ſæpe fortunæ poteſtatem ſui facit, quàm tutißimum eſt rarò experiri, cæterùm ſemper de illa cogitare debemus, & nihil ſibi de fide eius promittere. Nauigabo, niſi ſi quid inciderit, & prætor fiam, niſi ſi quid obſtiterit, & negociatio mihi reſpondebit, niſi ſi quid interuenerit. Hoc eſt, quare ſapiẽti nihil cõtra opinionem dicamus accidere. Non illum caſibus hominum excepimus, ſed erroribus. Nec illi omnia ut uoluit cedũt, ſed ut cogitauit. In primis autẽ cogitauit

aliquid

aliquid poſſe propoſitis ſuis reſiſtere. Neceſſe *eſt autem leuius ad animum peruenire deſtitutæ cupiditatis dolorem, cui ſucceſſum non utiq; promiſeris.*

De minatione mortis. CAP. XIIII.

F*Aciles etiam nos facere debemus, ne nimis deſtinatis rebus indulgeamus, transeamusq; in ea, in quæ nos caſus deduxerit: nec mutationes aut conſilij aut ſtatus pertimeſcamus, dummodo nos leuitas inimiciſsimum quieti uitium nõ excipiat. Nã & pertinacia neceſſe eſt anxia & miſera ſit, cui fortuna ſæpe aliquid extorquet, & leuitas multo grauior, nuſquam ſe continens. Vtrumq; infeſtum eſt tranquillitati, & nihil mutare poſſe, & nihil pati, Vtiq; animus ab omnibus externis in ſe reuocandus eſt, ſibi cõfidat, ſe gaudeat, ſua ſuſpiciat, recedat quantum poteſt ab alienis, & ſe ſibi applicet, damna non ſentiat, etiam aduerſa benignè interpretetur. Nunciato naufragio, Zeno noſter cùm omnia ſua audiret ſubmerſa, Iubet, inquit, me fortuna expeditius philoſophari. Minabatur Theodoro philoſopho tyrannus mortem, & quidem inſepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas, * hemina ſanguinis in tua poteſtate eſt: nam quod ad ſepulturam pertinet, ô te ineptum, ſi putas intereſſe, ſupra terram an infra putreſcam. Canius Iulius uir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obſtat, quod noſtro ſeculo natus eſt, cũ Caio diu altercatus, poſtquã abeũti, fálleris, illc dixit, Ne forte inepta ſpe tibi blandiaris, duci te iuſsi. Gratias, inquit, ago optime princeps. Quid ſenſerit dubito. Multa enim occùrrunt mihi. Contumelioſus eſſe uoluit, & oſtendere quanta crudelitas eſſet, in qua mors beneficiũ erat? An exprobrauit illi quotidianã dementiam? Agebant enim gratias, & quorum liberi occiſi, & quorũ bona ablata erant. An tanquã libertatem libenter accepit? Quicquid eſt, magno animo reſpõdit. Dicit aliquis, Potuit poſt hæc iubere illum Caius uiuere.*

* *& uena ſanguinis*

Non

*Non timuit hoc Canius. Nota erat Caij in talibus imperijs fides. Credis ne illum decẽ medios uſq; ad ſupplicium dies ſine ulla ſolicitudine exegiſſe? Veriſimile non eſt, quæ uir ille dixerit, quæ fecerit, quàm in tranquillo fuerit. Ludebat laterunculis, cum centurio agmen periturorum trahens illum quoq; excitari iuberet. Vocatus numerauit calculos, & ſodali ſuo uide, inquit, ne poſt mortem meam mentiaris te uiciſſe. Tum annuẽs centurioni, teſtis, inquit, eris, uno me antecedere. Luſiſſe tu Canium illa *tabula putas? illuſit. Triſtes erãt amici talem amiſſuri uirum. Quid mœſti, inquit, eſtis uos? Quæritis an immortales animæ ſint. Ego iam ſciàm, nec deſijt in ipſo ueritatem fine ſcrutari; & ex*morte ſua quæſtionem habere. Proſequebatur illum philoſophus ſuus, nec iam procul erat tumulus, in quo Cæſari Deo noſtro fiebat quotidianum ſacrum, inquit, Quid inquit Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens eſt? Obſeruare, inquit Canius, propoſui illo uelociſsimo momento, an ſenſurus ſit animus exire ſe, promiſitq́; ſiquid exploraſſet circumiturum amicos, & indicaturũ quis eſſet animarum ſtatus. Ecce in media tempeſtate tranquillitas, Ecce animus æternitate dignus, qui fatum ſuum in argumentum ueri uocat, qui in ultimo illo gradu poſitus, exeuntem animam percunctatur, nec uſq; ad mortem, ſed etiam aliquid in ipſa morte diſcit. Nemo diutius philoſophatur, ſed non raptim relinquetur magnus uir, & cum cura dicendus. Dabimus te in omnem memoriam clariſsimum caput, Caianæ cladis magna portio.*

*talia

*more ſuo.

CAP. XV. *Sed nihil prodeſt priuatæ triſtitiæ cauſas*abieciſſe. Occupat enim nõnunquam odium generis humani, *& circumcurrit tot ſcelerum feliciũ turba, cùm cogitaueris, quã ſit rara *integritas, quàm ignota innocentia: & uix unquam, niſi cũ expedit fides, & libidinis lucra damnaq́; pariter inuiſa, & ambitio uſq; eo iam ſe ſuis nõ continens terminis, ut per*

*adieciſſe.

* et occurrit

*ſimplicitas.

turpitud

*turpitudinē ſplendeat. Agitur animus in noctē, & uelut euerſis uirtutibus quas nec ſperare licet, nec habere prodeſt, tenebræ oboriuntur. In hoc itaq; flectendi ſumus, ut omnia uulgi uitia nō inuiſa nobis, ſed ridicula uideātur, & Democritū potius imitemur quàm Heraclitum. Hic enim quoties in publicū proceſſerat, flebat, ille ridebat. Huic omnia quæ agimus miſeriæ, illi ineptiæ uidebantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. Humanius eſt deridere uitam, quàm deplorare. Adijce, quod de humano quoq; genere melius meretur qui ridet illud, quàm qui luget. Ille ſpei bonæ aliquid relinquit, hic autem ſtultè deflet, quæ corrigi poſſe deſperat: & uniuerſa contemplatus, maioris animi eſt, qui riſum non tenet, quàm qui lacbrymas, quando leuiſſimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil ſeuerum, ne ſerium quidē ex tāto apparatu putat. Singula propter quæ læti ac triſtes ſumus ſibi quiſq; proponat, & ſciat uerū eſſe, quod Bion dixit, Omnia hominū negotia*ſimilia nuptijs eſſe: nec uitam illorū magis ſanctam aut ſeueram eſſe,*quàm conceptus inchoatos. Sed ſatius eſt publicos mores & humana uitia placide accipere, nec in riſum, nec in lachrymas*excidere. Nam alienis malis torqueri æterna miſeria eſt. Alienis delectari malis, uoluptas inhumana. Sicut illa inutilis humanitas flere, quia aliquis filiū ſuum efferat, & frōtem ſuam fingere. In tuis quoq; malis id agere te oportet, ut dolori tantum des, quantum poſcit, non quantum conſuetudo. Pleriq; enim lachrymas fundunt ut oſtendant, & toties ſiccos oculos habent, quoties ſpectator defuit, turpe iudicantes non flere, cum omnes faciant. Adeò penitus hoc ſe malum fixit, ex aliena opinione pendere, ut in ſimulatione etiam ſimpliciſſima dolor eueniat. Sequitur pars quæ ſolet non immerito cōtriſtare, & in ſolicitudinē adducere: ubi bonorū exitus mali ſunt, ubi Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio uiuere,*

*ſimilia mimis eſſe:
* quàm cōcubitus in his actos.
* excitari.

Pompeius

Pompeius & Cicero clientibus ſuis præbere ceruicem, Cato ille uirtutum uiua imago incumbens gladio, ſimul de ſe ac de Repub. palàm*facere. Neceſſe eſt queri tã iniqua præmia fortunã perſoluere. Et quid ſibi quiſq; nunc ſperet, cũ uideat peſſima optimos pati? Quid ergo eſt? Vide quomodo quiſq; illorũ tulerit, & ſi fortes fuerunt,* ipſorũ animos deſidera, ſi muliebriter & ignaue perire, nihil perijt. Aut digni ſunt, quorum uirtus tibi placeat, aut indigni, quorum deſideretur ignauia. Quid enim eſt turpius, quàm ſi maximi uiri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignũ laudibus & dicamus, Tanto fortior, tanto felicior, hominis effugiſti caſus, liuorem, morbũ: exiſti ex cuſtodia: nõ tu dignus mala fortuna Dijs uiſus es, ſed indignus in quẽ iam aliquid fortuna poſſet. Subducentibus uerò ſe, & in ipſa morte ad uitã reſpectantibus, manus inijciendæ ſunt. Neminẽ flebo lætũ, neminẽ flentẽ. Ille lachrymas meas ipſe abſterſit, hic ſuis lachrymis efficit, ne ullis dignus ſit. Ergo Herculẽ fleam, quòd uiuus uritur, aut Regulum, quòd tot clauis configitur,*aut Catonẽ, quòd uulnera ſua fortiter tulerit? Omnes iſti leui temporis impenſa inuenerunt, quomodo æterni fierent, ad immortalitatẽ moriendo uenerũt. Eſt & illa ſollicitudinũ non mediocris materia, ſi te anxie cõponas, nec ullis ſimpliciter oſtendas, qualis multorum uita eſt ficta, & oſtentationi parata. Torquet enim aſsidua obſeruatio ſui, & deprehendi aliter quàm ſolet metuit. Nec unquam cura ſoluimur, ubi toties nos æſtimari putamus, quoties aſpici. Nã & multa incidunt, quæ inuitos denudent, & ut bene cedat tanta ſui diligentia, non tamen iucunda uita, aut ſecura eſt, ſemper ſub perſona uiuentiũ. At illa quantũ habet uoluptatis ſyncera & per ſe ornata ſimplicitas, nihil * obdens moribus ſuis. Subit tamen & hæc uita contemptus periculũ, ſi oĩa omnibus patent. Sunt enim qui faſtidiant quicquid propius adierũt. Sed

*ſatis facit.

*tu: talis fieri deſidera,

*aut Catonis uulnus iteratum?

*obtendens

nec uirtuti periculum eſt, ne admota oculis reuileſcat, & ſatius eſt ſimplicitate contemni, quàm perpetua ſimulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus, multũ intereſt, an ſimpliciter uiuas, an negligenter. Multũ in ſe recedendũ eſt. Conuerſatio enim diſsimilium bene cõpoſita disturbat, & renouat affectus, & quicquid imbecillũ in animo nec perduratum eſt, exulcerat. Miſcenda tamen iſta, & alternanda ſunt, ſolitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominũ deſideriũ, hæc noſtri, & erit altera alterius remediũ. Odiũ turbæ ſanabit ſolitudo, tediũ ſolitudinis turba. Nec in eadẽ intentione æqualiter retinenda mens eſt, ſed ad iocos reuocanda. Cũ pueris Socrates ludere non erubeſcebat, & Cato uino laxabat animũ curis publicis fatigatum, & Scipio triũphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter ſe infringens, ut nunc mos eſt, etiã inceſſu ipſo ultra muliebrem mollicië fluentibus, ſed ut illi antiqui uiri ſolebant * inter luſum ac feſta ipſa uirilẽ in modũ tripudiare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur. Danda eſt remiſsio animis, meliores acrioresq́; requieti ſurgent. At fertilibus agris non eſt imperandum, cito enim exhauriet illos nunquã intermiſſa fœcunditas: ita animorum impetus aſsiduus labor frangit. Vires recipient paulũ reſoluti & remiſsi. Naſcitur ex aſsiduitate laborũ animo hebetatio quædam & languor. Nec ad hoc tanta hominũ cupiditas tenderet, niſi naturalem quandã uoluptatem haberet luſus iocusq́;, quorũ frequens uſus omne animis pondus, omnemq́; uim eripiet. Nam & ſomnus refectioni neceſſarius eſt. Hunc tamen ſi per diem noctemq́; continues, mors erit. Multũ intereſt, remittas aliquid an ſoluas. Legum conditores feſtos inſtituerunt dies, ut ad hilaritatẽ homines publice cogerentur, tanquam neceſſariũ laboribus interponentes temperamentum. Et magni, ut dixi, uiri quidam ſibi menſtruas certis diebus ferias dabãt, quidam*

*percuratũ: aliàs, procuratum

*intra ludos

quidam nullũ nõ diem inter otium & curas diuidebant. Qualem Pollionem Aſinium oratorem magnũ meminimus, quem nulla hora ultra decimam retinuit. Ne epiſtolas quidẽ poſt eã horã legebat, ne quid nouæ curæ naſceretur, ſed totius diei laſſitudinẽ duabus illis horis ponebat. Quidam medio die* interuixerunt, & in poſtmeridianas horas aliquid leuioris operæ diſtulerunt. Maiores quoq; noſtri nouam relationem poſt horam decimã in ſenatu fieri uetabant. Miles uigilias diuidit, & nox immunis eſt ab expeditione redeuntiũ. Indulgendũ eſt animo, dandumq; ſubinde otiũ, quod alimenti ac uiriũ loco ſit, & inambultionibus apertis uagandũ, ut cœlo libero & multo ſpiritu augeat attollatq; ſe animus. Aliquando uectatio iterq;, & mutata regio uigorẽ dabunt, conuictusq; & liberalior potio: nonnunquã & uſq; ad ebrietatem ueniendum, non ut mergat nos, ſed ut deprimat curas. *Trudit enim curas et ab imo animum mouet, & ut morbis quibuſdã ita triſtitiæ medetur. Liberq; non ob licentiã linguæ dictus eſt inuentor uini, ſed quia liberat ſeruitio curarũ animum & aſſerit, *uegetioremq;, & audaciorem in omnes conatus facit. Sed ut libertatis, ita uini ſalubris moderatio eſt, & Solonẽ, Arceſilaumq; indulſiſſe uino credunt. Catoni ebrietas obiecta eſt: at facilius efficiet, quiſquis obiecerit, crimen honeſtũ, quàm turpẽ Catonem. Sed nec ſæpe faciendum eſt, ne animus malã conſuetudinem ducat, & aliquando tamen in exultationẽ libertatemq; extrahẽdus, triſtisq; ſobrietas remouenda pauliſper. Nam ſiue Græco poëtæ credimus, aliquando & inſanire iucundũ eſt: ſiue Platoni, fruſtra poëticas fores cõpos ſui* pepulit: ſiue Ariſtoteli, nullũ magnum ingeniũ ſine mixtura dementiæ fuit. Non poteſt grãde aliquid & ſupra cæteros loqui, niſi mota mens. Cum uulgaria & ſolita contempſit, inſtinctuq; ſacro ſurrexit excelſior, tunc demũ aliquid cecinit grandius, ore mortali. Nõ poteſt ſublime*

*cura

*interiunxerunt,

*Eluit

*uegetatq;,

*perpulit: aliàs, compulit:

quicquam & in arduo poſitũ contingere, quamdiu apud ſe eſt. *Decidat oportet à ſolito, & efferatur, & mordeat frenos, et rectorẽ rapiat ſuũ: eoq́; ferat, quo per ſe timuiſſet *aſcendere.*

**Deſciſcat*
**accedere.*

Habes Serene chariſſime quæ poſſint tranquillitatem tueri, quæ reſtituere, quæ ſurrepentibus uitijs reſiſtant. Illud tamen ſcito nihil horũ ſatis eſſe ualidum, rem imbecillam ſeruãtibus, niſi intenta & aſſidua cura circumeat animum labentem.

Libri primi de tranquillitate, finis.

ANNOT. IN LIB. PRIMVM DE TRANQVILLITATE VITAE.

Cap. I. De luxuria perditorum, diligentius quàm iam intra latus, &c. De luxuria perditorum aliquis annotarat in margine. Id imperitus aliquis coniecit in cõtextum. Hoc admoneo, ne quis reponat, ueluti incuria prætermiſſa.

Ibidem pro pædagogi Rodolphus mauult pædagii. Et mox pro, quàm intra latus legit, quàm intra priuatum. Et ore tantum modo. Rodolphi liber habebat eadem. Ipſe repoſuerat, & ore tantum non meo.

Cap. 3. Quàm quid ſit iuſtitia, &c. deſunt duo uerba, qui docet, aut ſimilia.

Non enim debet ſeruare ſe, nec obruere, ut opinor. Rodolphi codex pro nec, habebat uel. Id ille uertit in uelo, & ex, ſeruare; fecit ſeruantem. Forte ſic erat legendum, Non enim debet celare ſe, nec obruere.

Cap. 11. Inter ſolum & aulam ingenuam. Lectio uidetur tolerabilis. Significat enim ædes magnificas ſolo æquatas. Rodolphus tamen ita mutarat, diuinationem, ut opinor ſequutus, inter ſolum & aliena genua.

Capite 35. Viginti legionum ſanguinem fratri parare. Sic prior æditio. Legendum cenſeo, uiginti legionum ſanguine fratri parentare.

LVCII

LVCII ANNAEI SENECAE DE TRANQVILLITATE VITAE AD SERENVM LIB. II.

In ſapientem non cadere iniuriam.

TANTVM *inter Stoicos, Serene, & cæteros ſapientiam profeſſos intereſſe, quantũ inter fœminas & mares, non immerito dixerim: cùm utraq; turba ad uitæ ſocietatem tantundem conferat, ſed altera pars ad obſequendũ, altera imperio nata ſit. Cæteri ſapientes & molliter & blande, ut ferè domeſtici & familiares medici ægris corporibus, non qua optimũ & celerrimum eſt medentur, ſed qua licet. Stoici uirilem ingreßi uiam, non ut amœna ineuntibus uideatur curæ habent, ſed ut quàmprimum nos eripiat, & in illũ æditũ uerticem educat, qui adeò extra omnem teli iactum ſurrexit, ut ſupra fortunam emineat. At ardua per quæ uocamur, & confragoſa ſunt. Quid enim plano aditur excelſum? Sed ne tam abrupta quidem ſunt quàm quidam putãt. Prima tamen pars ſaxa rupesq; habet & inuij ſpeciem, ſicut pleraq; ex longinquo ſpeculantibus abſciſſa & connexa uideri ſolent, cũ aciẽ lõginquitas fallat. Demum propius adeuntibus eadẽ illa quæ in unũ congeſſerat error oculorum, paulatim adaperiuntur, tum illis quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lene faſtigiũ. Nuper cùm incidiſſet mentio M. Catonis, indignè ferebas (ſicut es iniquitatis impatiens) quòd Catonẽ ætas ſua parum intellexiſſet, quòd ſupra Põpeios & Cæſares ſurgentẽ, infra Vatinios poſuiſſet: & tibi indignum uidebatur, quod illi diſſuaſuro legẽ, toga in foro eſſet erepta, quodq; à roſtris uſq; ad arcũ Fabianum per ſeditioſæ* CAP. I.

tioſæ factionis manus tractus, uoces improbas, et ſputa, & oēs alias inſaniæ multitudinis cōtumelias pertuliſſet. Tunc ego reſpondi, habere te quod Reipub. nomine moucreris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius ac peßimus quiſq; uenūdabat, et cæca cupiditate correpti nō intelligebāt ſe dū uēdūt, etiā uenire.

CAP. II. *Pro ipſo quidē Catone ſecurū te eſſe iußi. Nullum enim ſapientem nec iniuriā accipere, nec contumeliā poſſe. Catonem autem certius exemplar ſapiētis uiri nobis deos immortales dediſſe, quàm Vlyſſem & Herculem prioribus ſeculis. Hos enim Stoici noſtri ſapientes pronuntiauerunt, inuictos laboribus, & contemptores uoluptatis, & uictores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas conſectari uenatoris agreſtisq; eſt: nec monſtra igne ac ferro perſecutus eſt: nec in ea tempora incidit, quibus credi poſſet cœlum unius humeris inniti, excuſſa iam antiqua credulitate, & ſeculo ad ſummam perducto ſolertiam. Cum ambitu congreſſus multiformi malo, & cum potentiæ immenſa cupiditate, quam totus orbis in tres diuiſus ſatiare non poterat, aduerſus uitia ciuitatis degenerantis, & peſſum ſua mole ſidentis ſtetit ſolus, & cadentem Rempub. quātum modo una retrahi manu poterat retinuit, donec uel abreptus uel abſtractus, comitem ſe diu ſuſtentatæ ruinæ dedit, ſimulq; extincta ſunt, quæ nefas erat diuidi. Neq; enim Cato poſt libertatem uixit, nec libertas poſt Catonem. Huic tu putas iniuriam fieri potuiſſe à populo, quòd aut præturam illi detraxit aut togam, & ſacrum illud caput purgamentis oris aſperſit? Tutus eſt ſapiēs, nec ulla affici aut iniuria aut contumelia poteſt. Videor mihi intueri animum tuū incluſum & efferueſcentem, paratum acclamare.*

CAP. III. *Hæc ſunt quæ autoritatem præceptis ueſtris detrahāt. Magna ꝑmittitis, & quæ ne optari qdē, nedū credi poßint. Deinde ingētia locuti cū pauperē negaſtis eſſe ſapiētē,*

non

non negatis ſolere illi, & ſeruum, & ueſtem, & tectum, & cibū deeſſe. Cum ſapientē negaſtis, inſanire nō negatis & alienari, & parū ſana uerba emittere, & quicquid uis morbi cogit audere. Cum ſapientem negaſtis ſeruū eſſe, ijdem non inficiamini & uenum iturū, & imperata facturū, & domino ſuo ſeruilia præſtiturū miniſteria. Ita ſublato alte ſupercilio in eadem quæ cæteri *deſcenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaq; aliquid et in hoc eſſe ſuſpicor, quod prima ſpecie pulchrū atq; magnū eſt, nec iniuriam, nec cōtumeliam accepturum eſſe ſapientem. Multum autem intereſt, utrum ſapientem extra indignationē, an extra iniuriam ponas. Nam ſi dicis illum æquo animo laturum, nullum habet priuilegiū. Contigit illi res uulgaris, & quæ diſcitur ipſa iniuriarum aſſiduitate, patientia. Si negas accepturū iniuriam, id eſt, neminem illi tentaturum facere, omnibus relictis negotijs Stoicus fio. Ego uerò ſapientem non imaginario honore uerborū exornare conſtitui, ſed eo loco ponere, quò nulla *permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui laceſſat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam ſacrum eſt quod *ſacrilegium non inueniat. Sed nō ideò diuina minus in ſublimi ſunt, ſi exiſtunt, qui magnitudinem multum ultra ſe poſitam non icturi appetant. Inuulnerabile eſt, non quod non feritur, ſed quod non læditur. Ex hac tibi nota ſapientem exhibebo. Nunquid dubium eſt, quin certius robur ſit, quod nō uincitur, quàm quod nō laceſſitur, cùm dubiæ ſint uires inexpertæ, at merito certiſſima firmitas habeatur, quæ omnes incurſus reſpuit? Sic tu ſapientem melioris ſcito naturæ, ſi nullius illi iniuria nocet, quàm ſi nulla fit. Et illum fortem uirum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota uis hoſtilis exterret, non cui pingue otium eſt inter deſides populos. Huiuſmodi igitur ſapientem nulli eſſe iniuriæ obnoxium. Itaq; non refert quàm multa in illum conijciantur tela, cum ſit nulli penetrabilis.

*incidiſtis,

*perueniatur

*ſacrilegum

*Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia eſt, nec ſecari adamas, aut cædi uel deteri poteſt, ſed incurrētia ultro retundit: quēadmodū quædam non poſſunt igne conſumi, ſed flamma circumfuſa, rigorem ſuum habitumq́; conſeruant: quemadmodum proiecti in altum ſcopuli mare frangunt, nec ipſi ulla ſæuitiæ ueſtigia tot uerberati *procellis oſtentant: ita ſapientis animus ſolidus eſt, & id roboris collegit, ut tam tutus ſit ab iniuria, quàm illa quæ retuli.*

*ſeculis

CAP. IIII. *Quid igitur non erit aliquis qui ſapienti facere tentet iniuriam? Tentabit, ſed non peruenturam ad eum. Maiore enim interuallo à cōtactu inferiorū abductus eſt, quàm ut ulla uis noxia, uſq; ad illum uires ſuas perferat. Etiam cùm potentes imperio æditi, & conſenſu ſeruientiū ualidi, nocere ei tentent, tam citra ſapientem oēs eorum impetus deficiēt, quàm quæ neruo, tormētis'ue in altū exprimuntur, cum extra uiſum exilierunt, citra cœlum tamen flectuntur. Quid tu putas, cum ſtolidus ille rex multitudine telorū diem obſcuraſſet, ullam ſagittam in ſolem incidiſſe? Aut demiſſis in profundum cathenis Neptunū potuiſſe *cōtingi? Vt cœleſtia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut ſimulachra conflant, nihil diuinitati nocetur. Ita quicquid fit in ſapientem proterue, petulanter, ſuperbe, fruſtra tentatur. At ſatius erat neminē eſſe qui facere uellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorū intereſt qui facturi ſunt, non eius qui pati, ne ſi fiat quidem poteſt. Imò neſcio, an magis uires ſapiētia oſtendat tranquillitatis inter laceſſentia, Sicut maximū argumentum eſt, Imperatoris armis uiriſq; pollentis, tuta ſecuritas & in hoſtium terra. Diuidamus ſi tibi uidetur Serene, iniuriam à contumelia. Prior illa natura grauior eſt: hæc leuior, tamen delicatis grauis, qua nō læduntur, ſed offendūtur. Tanta eſt tamen aīorum diſſolutio & uanitas, ut quidā nihil acerbius putent.*

*conſtringi?

putēt. Sic inuenies ſeruū, qui flagellis quàm colaphis cædi malit, & qui mortem ac uerbera tolerabiliora credat, quàm contumelioſa uerba. Ad tantas ineptias peruentū eſt, ut non dolore tantū, ſed doloris opiniōe uexemur, more puerorū, quibus metus incutit umbra, & perſonarū deformitas, & deprauata facies, lachrymas uerò euocāt nomina parū grata auribus, et digitorū motus, & alia quæ impetu quodā erroris īprouidi refugiunt. Iniuria propoſitū hoc habet, aliquē malo afficere. Malo autem ſapientia nō relinquit locū. Vnū enim illi malum eſt turpitudo, quæ introire eò ubi iā uirtus honeſtūq; eſt, non poteſt.

CAP. V. Iniuria ergo ad ſapientem nō peruenit. Nam ſi iniuria alicuius mali patientia eſt, ſapiens autem nullius mali eſt patiens, nulla ad ſapientē iniuria pertinet. Omnis iniuria diminutio eius eſt, in quē incurrit. Nec poteſt aliquis iniuriam accipere ſine aliquo detrimento, uel dignitatis, uel corporis, uel rerum extra nos poſitarū. Sapiens autē nihil perdere poteſt, oīa in ſe repoſuit, nihil fortunæ credit, bona ſua in ſolido habet cōtentus uirtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoq; nec augeri, nec minui poteſt. Nam in ſummū perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, niſi quod dedit, uirtutem autē non dat, ideò nec detrahit. Libera eſt, inuiolabilis, immota, incōcuſſa. Sic cōtrà caſus *indurat, ut nec inclinari quidē, nedum uinci poßit. Aduerſus apparatus terribiliū, rectos oculos tenet, nihil ex uultu mutat, ſiue illi dura, ſiue ſecunda oſtentantur. Itaq; nihil perdet, quod perire ſenſurus ſit. Vnius enim in poſſeßione uirtutis eſt, ex qua depelli nunquā poteſt, Cæteris precario utitur. Quis autē iactura mouetur alieni? Quod ſi iniuria nihil lædere poteſt ex his quæ propria ſapientis ſunt, quia uirtute ſua ſalua ſunt, iniuria ſapienti non poteſt fieri. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit, ab hoc Stilbon Philoſophus interrogatus, Nunquid perdidiſſet, Nihil inquit,

*induruit,

Oĩa namq; mea mecũ ſunt. Atqui & patrimoniũ eius in prædã ceſſerat, & filias rapuerat hoſtis, & patriã uiolauerat: At ille illi uictoriã excuſsit, & ſe urbe capta, non inuictũ tantum, ſed indemnem eſſe teſtatus eſt. Habebat ergo ſecum uera bona, in *quæ non eſt manus iniectio. At ea quæ diſsipata & direpta ferebantur, nõ iudicabat ſua, ſed aduentitia, & nutũ fortunæ ſequentia, ideò nõ ut propria dilexerat.* Omniũ enim extrinſecus *affluentiũ lubrica & incerta poſſeſsio eſt.* Cogita nunc, an huic *fur, an calumniator, aut uicinus in potens, aut diues aliquis, regnũ orbæ ſenectutis exercens, facere iniuriã poſsit, cui bellum & hoſtis ille egregiam artem quaſſandarũ urbium profeſſus, eripere nihil poſsit.* Inter *micantes ubiq; gladios, & militarem in rapinam tumultũ, inter flammas & ſanguinẽ ſtragemq́; impulſæ ciuitatis, inter fragorẽ templorũ ſuper deos ſuos cadentiũ, uni homini pax fuit.* Non eſt itaq; quod audax iudices promiſſum, cuius tibi, ſi parũ fidei habes, ſponſorẽ dabo. Vix enim *credis tantũ firmitatis in hoĩe, aut tantam animi magnitudinem cadere, ſed ſi prodit in medium qui dicat.*

CAP. VI. Non eſt quod dubites, an attollere ſe homo natus ſupra humana poſsit, an dolores, damna, ulcerationes, uulnera, magnos motus rerum circa ſe frementiũ ſecurus aſpiciat, & dura placide ferat, & ſecunda moderate, nec illis cedens, nec his fretus, unus idemq́; inter diuerſa ſit, nec quicquã ſuum niſi ſe putet eſſe, ea quoq; parte qua melior eſt. En adſum hoc uobis probaturus, ſub iſto tot ciuitatũ euerſore, munimenta incurſu arietis labefieri, & turriũ altitudinem cuniculis ac latentibus foſsis repente reſidere, & æquaturũ æditiſsimas arces aggerẽ creſcere, at nulla machinamẽta poſſe reperiri, quæ bene fundatum animũ agitent. *Eripimus e ruinis domos, & incendijs undiq; relucẽtibus, per flammas, per ſanguinem fugi. Filias meas qui caſus habeat, an peior publico, neſcio. Solus, & ſenior

*Erepſi modò è ruinis domus: aliàs, Eripui me nudum domo,

*ſenior & hoſtilia circa me oia uidens, tamen integrum incolumemq́; eſſe cenſum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Nõ eſt quod me uictũ, uictorem te credas. Vicit fortuna tua fortunã meam. Caduca illa, & dominũ mutantia, ubi ſint neſcio. Quod ad res meas pertinet, mecũ ſunt, mecũ erunt. Perdiderũt iſti diuites patrimonia, Libidinoſi amores ſuos, et magno pudoris impendio dilecta ſcorta. Ambitioſi curiã & forũ, & loca exercendis in publico uitijs deſtinata. Fœneratores perdiderunt tabellas ſuas, quibus auaritia falſo læta, diuitias imaginatur. Ego quidem oia integra illibataq́; habeo. Proinde iſtos interroga qui flent, qui lamentantur, ſtrictis gladijs nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hoſtem onerato ſinu fugiunt. Ergo ita habe Serene, perfectum illum uirũ humanis diuiniſq́; uirtutibus plenũ, nihil perdere. Bona eius ſolidis & inexuperabilibus munimẽtis præcincta ſunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit. Non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, una manu capta. Non capitolium, arcem'ue. *Habent iſta hoſtile ueſtigiũ, illa quæ ſapientem tuentur, à flamma & ab incurſu tuta ſunt, nullum introitum præbent, excelſa, inexpugnabilia, dijs æqua.*

*Patent iſta hoſtili ueſtigio,

CAP. VII. *Non eſt quod dicas, ita ut ſolet, hunc ſapiẽtem noſtrũ nuſquã inueniri. Non fingimus iſtud humani ingenij uanum decus, nec ingentẽ imaginem falſæ uirtutis cõcipimus, ſed qualem cõfirmamus exhibuimus, & exhibemus. Raro forſitan magniſq́; ætatũ interuallis inuenitur. Neq; enim magna et excedentia ſolitum ac uulgarem modum crebro gignũtur. Cæterum hic ipſe M. Cato, à cuius mentione hæc diſputatio proceßit, uereor ne ſupra noſtrum exemplar ſit. Deniq; ualidius debet eſſe quod lædit, eo quod læditur. Non eſt autem fortior nequitia uirtute. Non poteſt ergo lædi ſapiẽs. Iniuria in bonos nõ tentatur niſi à malis. Bonis inter ſe pax eſt. Mali tam bonis*

pernic

pernicioſi ſunt, quàm inter ſe. Quòd ſi lædi niſi infirmior non poteſt, malus autẽ infirmior bono nec iniuria bonis, niſi à diſpari inferenda eſt, iniuria in ſapientem uirum non cadit. Illud enim iam nõ es admonendus, neminem bonum eſſe niſi ſapientẽ. Sed iniuſtè, inquis, Socrates damnatus iniuriã accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, poſſe euenire, ut faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tanquam ſi quis rem cum è uilla mea ſurripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Poteſt aliquis nocens geri, quãuis non nocuerit. Siquis cum uxore tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quãuis illa adultera non ſit. Aliquis mihi uenenum dedit, ſed uim ſuã remixtum cibo perdidit. Venenũ illud dando, ſceleri ſe obligauit, etiã ſi non nocuit. Nõ minus latro eſt, cuius telum oppoſita ueſte eluſum eſt. Omnia ſcelera, & ante affectũ operis, quantum culpæ ſatis eſt, perfecta ſunt. Quædã eius conditionis ſunt, & hac uice copulãtur, ut alterum ſine altero eſſe poßit, alterũ ſine altero non poßit. Quod dico conabor facere manifeſtũ. Poſſum pedes mouere, ut non curram, currere non poſſum, ut nõ moueam. Poſſum, quãuis in aqua ſim non natare, ſi nato, nõ poſſum in aqua non eſſe. Ex hac ſorte & hoc eſt de quo agitur, ſi iniuriã accepi, neceſſe eſt factam eſſe, ſi eſt facta, non eſt neceſſe accepiſſe me. Multa enim incidere poſſunt quæ ſubmoueant iniuriam. Vt intentam manum deijcere aliquis caſus poteſt, & emiſſa tela declinare, ita iniurias qualeſcunq; poteſt aliqua res depellere, & in medio intercipere, ut & factæ ſint, nec acceptæ. Præterea nihil iniuſtum iuſtitia pati poteſt, quia non coëunt contraria. Iniuria autem non poteſt fieri niſi iniuſtè: ergo ſapienti iniuria non poteſt fieri.

CAP. VIII. *Non eſt quod mireris, ſi nemo poteſt illi iniuriam facere, nec prodeſſe quidem quiſquam poteſt, & ſapienti nihil deeſt, quod accipere poßit loco muneris, & maius*

nihil

nihil poteſt tribuere ſapiēti. Habere *enim prius debet,quā dare.* Nihil *autē habet quod à ſe trāſferri ſapiens gauiſurus ſit.* Non *poteſt ergo quiſquā aut nocere ſapienti,aut prodeſſe.* Quēad-*modum diuina nec iuuari deſiderant,nec lædi poſſunt.Sapiens autē uicinus proximusq́; dijs conſiſtit,excepta mortalitate,ſimilis deo.* Ad *illa nitēs* petensq́; excelſa, ordinata,intrepido æquali & cōcordi curſu fluētia,ſecura, benigna,bono publico nata,& ſibi & alijs ſalutaria,nihil humile cōcupiſcet,nihil flebit,q rationi innixus per humanos caſus,diuino incedit animo.* Nō *habet ubi accipiat iniuriā, ab homine me tantū dicere putas? ſed nec à fortuna qdē,quæ quoties cū uirtute cōgreſſa eſt, nunquā par receſsit.Si maximū illud,ultra qd' nihil habent iratæ leges,ac ſæuiſsimi dñi quod minentur,in quo imperium ſuū conſumit fortuna,æquo placidoq; animo accipimus,& ſcimus mortē malum non eſſe, ob hoc ne iniuriam quidem:multo* facilius alia tolerabimus :* Damna,*dolores,ignominias,locorum commutationes orbitates, diſsidia, quæ ſapiētem, etiam ſi uniuerſa circunueniant, non mergunt, nedum ad ſingulorum impulſus mœreat.* Et *ſi fortunæ iniurias moderate fert, quanto magis hominum potentium,quos ſcit fortunæ manus eſſe.*

*pergensq́;

*fortius

CAP. IX. Omnia *itaq; ſic patitur,ut hyemis rigorem,& intemperantiā cœli,ut feruores morbosq́;,& cætera forte accidētia.* Nec *de quoquā tam bene iudicat,ut illū quicquā putet cōſilio feciſſe,quod in uno ſapiente eſt.* Aliorū *omniū non conſilia,ſed fraudes & inſidiæ & motus animorū inconditi ſunt, quos caſibus adnumerat.* Omne *autē fortuitū* circa nos ſæuit & iniuriatur.Illud quoq; cogita,iniuriarū latiſsime patere materiā illis, per quæ periculū nobis quæſitum eſt,ut accuſatore ſubmiſſo aut criminatione falſa,aut iritatis in nos potētiorum motibus,quæq́; alia intra togatos latrocinia ſunt.* Eſt *&* alia iniuria frequēs,ſi lucrū alicui excuſſum eſt,aut præmiū diu captatum,*

*citra

*illa

ptatũ,ſi magno labore affectata hæreditas auerſa eſt,& quæſtuoſæ domus gratia erepta. Hæc effugit ſapiens,qui neſcit nec in metu uiuere. Adijce nunc,quod iniuriam nemo immota mente accipit, ſed ad ſenſum eius perturbatur. Caret autem perturbatione uir rectus, erroribus moderatur ſuis, altæ quietis & placidæ. Nam ſi illum tangit iniuria, & mouet & impedit. Caret autem ira ſapiens, quam excitat iniuriæ ſpecies,nec aliter careret ira,niſi & iniuria,quam ſcit ſibi non poſſe fieri. Inde tam erectus lætusq; eſt. Inde continuo gaudio elatus, adeo ad offenſiones rerum hominumq; non contrahitur, ut illi ipſa iniuria uſui ſit,per quam experimentum ſui capit,& uirtutem tentat. Faueamus obſecro uos huic propoſito, æquisq; & animis & auribus aßimus,dum ſapiens iniuriæ excipitur, nec quicquam ideo petulantiæ noſtræ, aut rapacißimis cupiditatibus,aut certe temeritati ſuperbiæq; detrahitur. Saluis uitijs noſtris,hæc ſapienti libertas quæritur, non ut uobis facere nõ liceat iniuriam agimus, ſed ut ille omnes iniurias in altum demittat,patientiaq; ſe ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus ſacris pleriq; uicere,cædẽtium manus obſtinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere patientiam & ſapientiam eorum qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi laſſandiq; omnem inimicam uim conſecuti ſunt.

CAP. X. Quoniã priorẽ partem percurrimus,ad alterã trãſeamus. Quum iam quibuſdã proprijs,plerisq; uero cõmunibus cõtumeliam refutauerimus, eſt minor iniuria, quã queri magis quã exequi poſſumus: quã leges quoq; nulla dignã uindicta putauerũt. Hunc affectũ mouet humilitas animi contrahentis ſe,ob factũ dictumq; inhonorificũ. Ille me hodie nõ admiſit,cũ alios admitteret. Sermonẽ meum aut ſuperbe auerſatus eſt,aut palã riſit,et nõ in medio me *loco, ſed in imo collocauit,& alia huiuſmodi notæ. Quæ quid uocem,niſi querelas

*lectio

nauſean

nauſeãtis animi, in quæ ferè delicati & felices incidũt. Non uacat enim hæc notare cum peiora inſtant. Nimio ocio ingenia noſtra infirma, & muliebria, & inopia ueræ iniuriæ laſciuiẽtia, his cõmouentur, quorum pars maior conſtat uitio interpretantis. Itaq; nec prudentiæ quicquã in ſe eſſe, nec fiduciæ oſtendit, qui cõtumelia afficitur. Nõ dubie enim contemptũ ſe iudicat, & hic morſus nõ ſine quadam humilitate animi euenit, ſupprimẽtis ſe ac deſcendentis. Sapiẽs autẽ à nullo contẽnitur, magnitudinẽ ſuam nouit, nulliq; tantũ de ſe licere nunciat,* quam ſibi: & omnes has quas nõ miſerias animorũ, ſed moleſtias dixerim, nõ uincit, ſed ne ſentit quidẽ. Alia ſunt quæ ſapiẽtem feriunt, etiã ſi non peruertãt, ut dolor corporis & debilitas, aut amicorũ liberorumq; amiſsio, & patriæ bello flagrãtis calamitas. Hæc nõ nego ſentire ſapientẽ. Nec enim lapidis illi duritiã ferri'ue aſſerimus. Nulla uirtus eſt, qua te non ſentias perpeti. *quantum

CAP. XI. Quid ergo eſt? Quoſdã ictus recipit, ſed receptos euincit, ſanat, & compromit. Hæc uero minora, ne ſentit quidẽ, nec aduerſus ea ſolita illa uirtute utitur dura tolerandi, ſed aut non annotat, aut digna riſu putat. Præterea cũ magnã partẽ cõtumeliarũ ſuperbi inſolẽteſq; faciãt, & male felicitatẽ ferẽtes, habet quo iſtũ affectũ inflatũ reſpuat, pulcherrimã uirtutẽ omniũ, animi ſanitatẽ magnitudinemq;, Illa quicquid huiuſmodi eſt trãſcurrit, ut uanas ſomniorum ſpecies, uiſuſq; nocturnos, nihil habentes ſolidi, neq; ueri. Simul illud cogitat, omnes inferiores eſſe, quã ut illis audacia ſit, tanto* audaciora deſpicere. Cõtumelia à cõtemptu dicta eſt, quia nemo niſi quẽ cõtempſit, afficit tali iniuria. Nemo autẽ meliorem maioremq; contemnit, etiam ſi facit aliquid quod contemnẽtes ſolẽt. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitq; infans, & ſputo aſperſit, aut nudauit in conſpectu ſuorum tegenda, & uerbis obſcœnioribus non pepercit, & nihil *celſiora

horum

horum contumeliã dicimus. Quare? quia qui fecit, contemnere non poteſt. Eadem cauſa eſt, cur nos mancipiorum urbanitas in dominos contumelioſa delectet, quorum audacia ita demũ ſibi in conuiuas ius facit, ſi cœpit à domino. Vt quiſq; contemptiſsimus, & ut maxime ludibrio eſt, ita ſolutiſsimæ linguæ eſt. Pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & ſub magiſtro habent, qui probra *meditatè effundant. Nec has contumelias uocamus, ſed argutias.

*immeditata

CAP. XII. Quanta autẽ dementia eſt, hiſdem modo delectari, modò offendi, & rem ab amico dictam, maledictum uocare, à ſeruulo, ioculare cõuitium. Quem animum nos aduerſus pueros habebimus, hunc ſapiens aduerſus omnes, quibus etiam poſt iuuẽtam canosq; puerilitas eſt. An quicquã illi profecerunt, quibus animi mala ſunt, auctiq; in maius errores, qui à pueris magnitudine tantum formaq; corporũ differunt? Cæterùm non minus uagi incertiq;, uoluptatum ſine delectu appetentes, trepidi, & non ingenio, ſed formidine quieti. Non ideo quicquã inter illos puerosq; intereſſe quis dixerit, qđ illis talorũ nucũq; & æris minuti auaritia eſt, his auri argentiq; & urbiũ: quod illi inter ipſos magiſtratus gerũt, & prætextã faſcesq; ac tribunal imitãtur: hi eodẽ in cãpo foroq; ſerio ludũt. Illi in littoribus arenæ cõgeſtu ſimulachra domorũ excitant, hi ut magnũ aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliẽdis occupati, ad tutelã corporũ inuenta, in periculum uerterunt. Ergo par pueris logiusq; progreſsis, ſed in alia maioraq; error eſt. Nõ immerito itaq; horum cõtumelias ſapiens ut iocos accipit, & aliquãdo illos tanquã pueros malo pœnaq; admonet, & afficit: non quia accepit iniuriã, ſed quia fecerunt, & ut deſinant facere. Sic enim & pecora uerbere domantur, nec iraſcimur illis cum ſeſſorem recuſauerint, ſed compeſcimus, ut dolor cõtumaciam uincat. Ergo et illud ſolutum ſcies,

quod

quod nobis opponitur, quare ſi non accepit iniuriam nec contumeliam ſapiens, punit eos qui fecerunt? Non enim ſe ulciſcitur, ſed illos emendat?

CAP. XIII. *Quid eſt autem quare hanc animi firmitatem non credis in uirum ſapientem cadere, cum tibi in alijs idem notare, ſed non ex eadẽ cauſa liceat? Quis enim phrenetico medicus iraſcitur? quiſ'ue febricitantis & frigida prohibiti, maledicta in malam partem accepit? Hunc affectũ aduerſus omnes habet ſapiens, quem aduerſus ægros ſuos medicus, quorũ nec obſcœna ſi remedio egent contrectare, nec reliquias & effuſa intueri dedignatur, nec per furorem ſæuientiũ excipere conuitia: Scit ſapiens, omnes hos qui togati, purpuratiq́; incedunt, ualentes coloratosq́; male ſanos eſſe, quos non aliter uidet, quàm ægros intẽperantes. Itaq; ne ſuccenſet quidem, ſi quid in morbo petulantius auſi ſunt aduerſus medentẽ: & quo animo honores eorũ nihilo æſtimat, eodẽ parũ honorificè facta. Quemadmodũ non placet ſibi, ſi illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, ſi illi homo plebis ultimæ ſalutanti mutuã ſalutationẽ non reddiderit, ſic nec ſe ſuſpiciet quidẽ, ſi illum multi diuites ſuſpexerint. Scit enim illos nihil à mendicis differre, imò miſeriores eſſe, Illi enim exiguo, hi multo egent: & rurſus non tangetur, ſi illũ rex Medorũ Attalus'ue Aſiæ, ſalutantem ſilentio ac uultu arroganti tranſierit. Scit ſtatum eius non magis habere quicquã inuidendũ, quàm eius cui in magna familia cura contigit ægros inſanosq́; cõpeſcere. Num moleſte feram ſi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui*ad caſtra negotiantur, nequã mancipia ementes uendentesq́;, quorũ tabernæ peſſimorũ ſeruorum turba refertæ ſunt? Non ut puto, quid enim is boni habet, ſub quo nemo niſi malus eſt? Ergo ut huius humanitatẽ inhumanitatemq́; negligit, ita & regis. Habes ſub te Parthos, Medos, & Bactrianos, ſed quos metu con-*

*ad Caſtoris

hh tines,

*remittere animum

tines,ſed per quos*remittere arcũ tibi nõ contingit,ſed poſtremos & uenales,ſed nouum aucupantes dominiũ. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter ſe differunt. Sapiens quidẽ pares illos ob æqualẽ ſtultitiã omnes putat. Nam ſi ſemel ſe demiſerit eò, ut aut iniuria moueatur, aut contumelia, non poterit unquam eſſe ſecurus. Securitas autem propriũ bonum ſapientis eſt, nec cõmittet, ut in iudicando ſibi contumeliam factam, honorẽ habeat ei, qui fecit. Neceſſe eſt enim à quo quiſquam contemni moleſte ferat, ſuſpici gaudeat.

CAP. XIIII. Tanta quoſdam dementia tenet, ut cõtumeliam ſibi poſſe fieri putent à muliere. Quid refert quantũ habeat, quot lecticarios, quàm oneratas aures, quã laxam ſellã, æque impudens animal eſt, & niſi ſcientia acceßit, ac multa eruditio, ferè cupiditatũ incontinens. Quidã ſe à cinerario impulſos moleſte ferunt, & contumeliam uocant hoſtiarij difficultatem, nomenclatoris ſuperbiã, cubicularij ſupercilium. O quantus inter iſta riſus tollendus eſt, quanta uoluptate implendus animus, ex alienorũ errorũ tumultu, contemplari quietem ſuam. Quid ergo? Sapiens non accedit ad fores, quas durus ianitor obſidet? Ille uero, ſi res neceſſaria uocabit, experietur, et illũ quiſquis erit tãquam canem acrem, obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere, ut limen tranſeat, cogitãs, & in põtibus quibuſdã pro tranſitu dari. Itaq; illi quoq; quiſquis erit, qui ſalutatoriũ publicũ exerceat, donabit. Scit emere uenalia. Ille puſilli animi eſt qui ſibi placet, quod hoſtiario libere reſpondit, & uirgam eius fregit, quod ad dominũ acceßit & petijt*tornum. Facit ſe aduerſarium qui contendit, & ut uincat, par fuit. At ſapiens colaphis percuſſus, quid faciet? Quòd Cato cùm illi os percuſſum eſſet, non excanduit, non uindicauit. Iniuriam non remiſit quidem, ſed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quàm ignouiſſet. Non diu in hoc hærebimus

* torum: forte, corium: aliàs, thronum.

mus. Quis enim neſcit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala ita uideri ſapienti, ut omnibus? Nõ reſpicit quid homines turpe iudicent, aut miſerum, non id qua populus, ſed ut ſydera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduerſus opinionem omnium uadit.

CAP. XV. *Deſinite itaq; dicere, non accipiet ergo ſapiens iniuriam, ſi cædetur? ſi oculus illi cruetur? non accipiet cõtumeliã, ſi obſcœnorũ uocibus improbis per forum agetur? ſi in conuiuio regis recumbere infra menſam, ueſciq; cũ ſeruis ignominioſa officia ſortitis iubebitur? ſi quid aliud ferre cogetur, eorũ quæ excogitari pudori ingenuo moleſta poſſunt? Inquantũcunq; iſta uel numero, uel magnitudine creuerint, eiuſdem naturæ erunt. Si non tangant illũ parua, nec maiora quidem. Si non tangent pauca, nec plura quidẽ. Sed ex imbecillitate ueſtra coniecturam non capitis ingentis animi, & cũ cogitatis quantũ putetis uos pati poſſe, ſapientiæ paulo ulteriorem terminũ ponitis. At illũ in alijs mundi finibus ſua uirtus collocauit, nihil uobiſcũ cõmune habentem. Quare * & aſpera & quæcunq; toleratu grauia ſunt, audituq; & uiſu refugienda, non obruetur eorũ cœtu, & qualis ſingulis talis uniuerſis obſiſtet. Qui dicit illud tolerabile ſapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines teneri, male agit. Vincit nos fortuna, niſi tota uincatur. Ne putes iſtã Stoicã eſſe duritiam. Epicurus quẽ uos patronum inertiæ ueſtræ aſſumitis, putatiſq; mollia ac deſidioſa præcipere, & ad uoluptatem ducentia, Raro, inquit, ſapienti interuenit fortuna. Quàm penè emiſit uiri uocẽ. Vis tu fortius loqui, & illã ex toto ſubmouere? Domus hæc ſapientis anguſta ſine cultu, ſine ſtrepitu, ſine apparatu, nullis obſeruatur ianitoribus, turbam * uenali faſtidio digerentibus, ſed per hoc limẽ uacuũ, & ab hoſtiarijs liberũ fortuna non tranſit. Scit nõ eſſe illic ſibi locũ, ubi ſui nihil*

* *etſi aſpera, et quantumcũq; toleratu grauia ſint,*

* *uenali ſtudio*

eſt. Quod ſi Epicurus quoq; qui corpori plurimũ indulſit, aduerſus iniurias exurgit, quid apud nos incredibile uideri poteſt, aut ſupra humanæ naturæ menſuram? Ille ait iniurias tolerabiles eſſe ſapienti, nos iniurijs non eſſe. Nec enim eſt, quod dicas hoc naturæ repugnare.

CAP. XVI. Non negamus rem incõmodã eſſe uerberari & impelli, & aliquo mẽbro carere, ſed oĩa iſta negamus iniurias eſſe, nõ ſenſum illis doloris detrahimus, ſed nomen iniuriæ, quod nõ poteſt recipi, uirtute ſalua. Vter uerius dicat, uidebimus. Ad cõtemptũ quidẽ iniuriæ uterq; cõſentit. Quæris quid inter duos interſit? Quod inter gladiatores fortiſsimos, quorũ alter premit uulnus, & cõſtat in gradu, alter reſpiciẽs ad clamantẽ populũ, ſignificat nihil eſſe, & intercedi nõ patitur. Non eſt, quod putes magnũ, quo diſsidemus. Illud quoque agitur, quod unũ ad nos ptinet. Vtraq; exẽpla hortãtur contẽnere iniurias, & quas iniuriarũ umbras ac ſuſpitionẽ dixerim, cõtumelias. Ad quas deſpiciẽdas nõ ſapiẽti opus eſt uiro, ſed tãtũ cõſpiciẽte, qui ſibi poſsit dicere, utrũ merito mihi iſta acciderũt, an immerito? Si merito, nõ eſt cõtumelia, iudiciũ eſt. Si immeritò, illi qui iniuſta facit, erubeſcendũ eſt. È quibus illud eſt quod contumelia dicitur, in capitis mei leuitatem iocatus eſt, & in oculorum ualetudinẽ, et in crurum gracilitatẽ, & in ſtaturã. Quæ contumelia eſt, quod apparet audire? Corã uno aliquid dictũ ridemus, corã pluribus indignamur, & eorum alijs libertatem nõ relinquimus, quæ ipſi in nos dicere aſſueuimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis iraſcimur.

*quod illum aliquis ueruecem marinum dix.

CAP. XVII. Chryſippus ait quendã indignatũ, *quod illũ ueruecẽ aliquis maximũ dixerat. In ſenatu flentem uidimus Fidũ Corneliũ Naſonis generũ, cũ illũ Corbulo Struthiocamelũ depilatũ dixiſſet. Aduerſus alia maledicta mores & uitam cõuulnerãtia, frõtis illi firmitas cõſtitit, aduerſus hoc tã abſur-

dum

dum lachrymæ prociderũt. Tãta animorũ imbecillitas eſt, ubi ratio diſceßit. Quid? q, offendimur ſi quis ſermonẽ noſtrũ imitatur, ſiquis inceſſum, ſiquis uitiũ aliquod corporis aut linguæ exprimit, quaſi notiora illa fiãt alio imitãte q̃ nobis faciẽtibus. Senectutẽ quidam inuiti audiũt, & canos & alia ad quæ uoto peruenitur. Paupertatis maledictũ quoſdã percußit, q̃ ſibi obiecit, quiſquis abſcõdit. Itaq; materia petulãtibus & p cõtumeliã urbanis detrahitur, ſi ultrò illa, & prior occupes. Nemo alijs riſum præbuit, qui ex ſe cœpit. Vatiniũ hominẽ natũ et ad riſum, & ad odiũ, ſcurrã fuiſſe, & uenuſtũ ac dicacẽ, memoriæ proditũ eſt. In pedes ſuos ipſe plurima dicebat, & in fauces cõciſas: ſic inimicorũ quos plures habebat, q̃ morbos, & in primis Ciceronis urbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui aßiduis cõuitijs depudere didicerat, cur is nõ poßit, qui ſtudijs liberalibus & ſapientiæ cultu ad aliquẽ profectum peruenerat? Adijce, quod genus ultionis eſt, eripere ei qui fecit contumeliæ uoluptatẽ. Solent dicere, miſerũ me, puto nõ intellexit, adeo fructus contumeliæ in ſenſu & indignatione patientis eſt. Non debet quidẽ homo eſſe contumelioſus. Deinde non deerit illi aliquando par. Inuenietur qui te quoq; uindicet.*

*pudere dedidicerat,

C. Cæſar: Caligulã non Iulium intellige

CAP. XVIII. *C. Cæſar inter Cætera uitia quibus abũdabat, contumelioſus mirabiliter ferebatur,* omnis aliqua nota feriendi, ipſe materia riſus benignißima, tanta illis palloris inſaniã teſtantis fœditas erat, tanta oculorũ ſub frõte anili latẽtiũ toruitas, tãta capitis deſtituti, et medicatis capillis aſperſi deformitas. Adijce obſeſſam ſetis ceruicẽ, & exilitatẽ crurũ, et enormitatẽ pedum. Immenſum eſt, ſi uelim ſingula referre, per quæ in patres auosq; ſuos cõtumelioſus fuit, p quæ in uniuerſos ordines, ea referã quæ illũ exitio dederunt. Aſiaticũ Valeriũ in primis amicis habebat ferocẽ uirũ, & uix æquo aïo alienas cõtumelias laturũ. Huic in cõuiuio, itẽ in cõciõe uoce clarißima,*

*omnibus aliqua nota feriendis,

qualis in cōcubitu eſſet uxor eius obiecit. Dij boni, hoc uirum audire, principē ſcire, & uſq; eo licentiā perueniſſe, ut nō dico conſulari, nō dico amico, ſed tantū marito princeps, et adulterium ſuū narret, & faſtidium? Chæreæ tribuno militū, ſermo promanauerat, quòd languidus ſono, & infracta uoce ſuſpectior. Huic Caius ſignum petenti, modò Veneris, modò Priapi dabat, aliter atq; aliter exprobrans armato molliciē. Hoc, ipſe perlucidus, crepidatus, armillatus. Coëgit itaq; illū uti ferro, ne ſæpius ſignū peteret. Ille primus inter coniuratos manū ſuſtulit, ille ceruicē mediam uno ictu diſcidit, plurimū deinde undiq; publicas ac priuatas iniurias ulciſcentiū gladiorū ingeſtū eſt. Sed primus uir fuit, qui minime uiſus eſt. *At idem Caius *oīa contumelias putat, & fuit ferendarū impatiens, faciendarū cupidiſsimus. Iratus fuit* Herennio Macro, *quòd illum* Caium *ſalutauerat, nec impune ceſſit* Primipilario, *quod* Caligulā *dixerat. Hic enim in caſtris natus, & alumnus legionum uocari ſolebat, nullo nomine militibus familiarior unquā factus: ſed iā caligam conuitiū & probrū iudicabat* Cothurnatus. *Ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiam ſi noſtra facilitas ultionē omiſerit, futurū aliquem, qui pœnas exigat à procace, & ſuperbo, & iniurioſo, quæ uitia nunquā in uno homine, et in una contumelia* **conſumuntur.* R*eſpiciamus eorum exempla, quorū laudamus patientiam, ut* Socratis, *qui comœdiarum publicatos in ſe & ſpectatos ſales in partem bonā accepit, riſitq; non minus, quàm cum ab uxore* Xanthippe *immunda aqua perfunderetur.* *At Iphicrates *cui mater barbara &* Threſſa *obijciebatur, reſpōdit & deorum matrem* Idæam *eſſe.*

*Hic idem Caius *omnis contumeliæ puteus,*

**confirmantur.*

* Antiſtheni *mater barb.*

CAP. XIX. *Non eſt in rixam colluctationemq; ueniendum, procul auferendi pedes ſunt, & quicquid horum ab imprudentioribus fiet, (fieri autem niſi ab imprudentibus non poteſt) negligendū. Et honores et iniuriæ uulgi, in promiſcuo haben*

habendæ ſunt. Nec *his dolendum,nec illis gaudẽdum.* Alioqui *multa timore contumeliarum aut tedio, neceſſaria omittemus, publicisq́; & priuatis officijs, aliquando etiam * ſalutantibus* *ſalutaribus *non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid cõtra animũ audiendi.* Aliquando *etiam obæratis potentibus detegemus hunc affectum intemperãti libertate.* Non *eſt autẽ libertas nihil pati.* Fallimur,*libertas eſt animum opponere iniurijs,& eum facere ſe,ex quo ſolo ſibi gaudenda ueniant:exteriora deducere à ſe,ne inquieta ſit uita, oĩm riſus, oĩm linguas timenti.* Quis *enim eſt,qui non poſſit contumeliam facere, ſi quiſquam poteſt.* Diuerſo *antem remedio utetur, ſapiens affectatorq́; ſapientiæ.* Imperfectis *enim & adhuc ad publicũ ſe iudiciũ dirigentibus,hoc proponendũ eſt,inter iniurias ipſas cõtumeliasq́; debere uerſari.* Omnia *leuiora accidunt expectantibus.* Quo *quiſq; honeſtior genere, fama, patrimonio eſt, hoc ſe * fortius* *fortius ſta- *gerat : memor in prima acie altos ordines ſtare.* Contumelias, *re faciat:* *& uerba probroſa,& ignominias,& cætera dehoneſtamẽta, uelut clamorem hoſtium ferat,& longinqua tela,& ſaxa ſine uulnere circa galeas crepitantia.* Iniurias *uerò,ut uulnera,alia armis,alia pectori infixa,nõ deiectus,ne motus quidem gradu, ſuſtineat.* Etiam *ſi premeris,& infeſta ui urgeris,cedere turpe eſt,aßignatũ à natura locum tuere.* Quæris *quis hic ſit locus? uiri.* Sapienti *aliud auxilium eſt,huic contrariũ.* Vos *enim rem geritis, illi parta uictoria eſt : nec repugnate ueſtro bono, & hanc ſpem dum ad uerum peruenitis alite in animis,libenterq́; meliora excipite,& opinione ac uoto iuuate.* Eſſe *aliquid inuictum,eſſe aliquem in quem nihil fortuna poßit,é* Republica *humani generis eſt.*

Libri ſecundi & ultimi de Tranquillitate, finis.

ANNOT. IN EVNDEM.

Cap. 3. iidem non iturum inficiamini,& uenum & imperata facturum. Ex Rodolphi codice qui locum hunc habebat deprauatum, reſtituimus ſermonis confuſum ordinem: iidem non inficiamini iturum & uenum,aut quod mollius eſt,& uenum iturum.

Cap. 6. Eripimus erumnis domos, aliâs erepſimus domo. Rodolphus diuinauit,Eripui me nudum domo.

Cap. 10. Quoniam quibuſdam propriis pleriſque communibus contumeliam refutauimus. Quoddam exemplar habebat. Quoniam quibuſdam propriiſq; contumeliam refutauimus. Vtraq; lectio non uacat mendo,niſi propriiſq;, dictum eſt pro, propriis quoq;, & pro quoniam,malim,qua iam,Nam Rodolphus legit,refutabimus. Sentit enim ſe ſpeciatim demonſtraturum,quod in genere tractauit.

Cap. 12. Auctiq; in maiores errores. Alius habebat,aut utiq; in maiores errores. Neutra lectio integra eſt,forte legēdū,auctiq; ī maius errores. Rodolphꝰ diuinat,aut utiq; maiores errores. Id probari poterat,ſi legatur,quibus paria animi mala ſunt,aut utiq; maiores errores.

Cap. 14. Non id quod populus. Rodolphus mea ſententia recte mutarat,non it quo populus,niſi quod malim,non it quà populus.

L. ANNAEI SENECAE AD PAVLINVM DE BREVITATE VITAE LIBER VNVS.

CAP. I. *MAIOR pars mortalium Pauline de naturæ malignitate conqueritur,quod in exiguum æui gignimur, quod hæc tam uelociter, tam rapide dati nobis temporis ſpatia decurrant, adeo ut exceptis admodum paucis,cæteros in ipſo uitæ apparatu uita deſtituat. Nec huic publico,ut opinantur malo,turba tantū et imprudens uulgus ingemuit. Clarorū quoq; uirorū hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorū exclamatio eſt, Vitam breuē eſſe,longam artem. Inde Ariſtoteli cum rerum natura exigenti minime conueniens ſa-*

pienti

pienti uiro lis eſt. Aiunt animalibus tantũ indulſiſſe, ut quina, aut dena ſecula eaurẽt, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorẽ terminũ ſtare. Non exiguũ temporis habemus, ſed multũ perdimus. Satis longa uita, & in maximarũ rerum cõſummationẽ large data eſt, ſi tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac neglıgẽtiam defluit, ubi nulli rei bonæ impenditur, ultima demũ neceßitate cogente, quã ire non intelleximus, tranſiſſe ſentimus. Ita eſt, non accepimus breuẽ uitam, ſed fecimus, nec inopes eius, ſed prodigi ſumus. Sicut amplæ & regiæ opes ubi ad malum dominũ peruenerunt, momẽto dißipantur. At quamuis modicæ, ſi bono cuſtodi traditæ ſunt, uſu creſcũt, Ita ætas noſtra bene diſponenti multum patet.

CAP. II. *Quid de rerum natura querimur? illa ſe benigne geßit. Vita, ſi ſcias uti, longa eſt. Alium inſatiabilis tenet auaritia: alium in ſuperuacuis laboribus operoſa ſedulitas: alius uino madet, alius inertia torpet, alium defatigat ex alienis iudicijs ſuſpenſa ſemper ambitio. Alium mercandi præceps cupiditas circa oẽs terras, omnia maria, ſpe lucri ducit. Quoſdam torquet cupido militiæ, nunquã non aut alienis periculis intentos, aut ſuis anxios. Sunt quos ingratus ſuperiorum cultus uoluntaria ſeruitute conſumat. Mltos aut affectatio alienæ fortunæ, aut ſuæ odium detinuit. Pleroſq; nihil certũ ſequentes, uaga & inconſtans, & ſibi diſplicẽs leuitas, per noua conſilia iactauit. Quibuſdam nihil quò curſum dirigant placet, ſed marcentes oſcitanteſq́; fata deprehendunt, adeo ut quod apud maximum Poëtarum more oraculi dictum eſt, uerum eſſe non dubitem, Exigua pars eſt uitæ quam uiuimus. Cæterum quidem omne ſpatium, non uita ſed tempus eſt. * Vrgentia circumſtant uitia undique, nec reſurgere, aut in diſpectum ueri attollere oculos ſinunt: ſed emerſos, & in cupiditatibus infixos premũt. Nunquam illis recurrere ad ſe licet, ſed ſi quando aliqua quies fortuito* *Surgentes

tuito contingit,ueluti profundo mari,in quo poſt uẽtum quoq; uolutatio eſt, fluctuantur,nec unquam illis à cupiditatibus ſuis otium inſtat. De *iſtis me putas diſſerere, quorum in confeſſo mala ſunt?* A*ſpice illos,ad quorum felicitatem concurritur,bonis ſuis effocantur.* Q*uàm multis graues ſunt diuitiæ?* Q*uàm multorum eloquentia quotidiano oſtentandi ingenij ſpatio, ſanguinem educit?* Q*uàm multi cõtinuis uoluptatibus pallent?* Q*uàm multis nihil liberi reliquit circumfuſus clientiũ populus?* O*ẽs deniq; iſtos ab infimis uſq; ad ſummos pererra.* H*ic aduocat,hic adeſt:ille periclitatur, ille defendit:ille iudicat nec ſe ſibi uendicat.* A*lius in alium conſumitur.* I*nterroga de iſtis quorum nomina ediſcuntur.*H*is illos dignoſci uidebis notis.*I*lle iſtius cultor eſt,iſte illius,ſuus nemo.*D*einde demẽtiſsima quorundam indignatio eſt.*Q*ueruntur de ſuperiorũ faſtidio,quòd ipſos adire uolentibus nõ uacauerint.* A*udet quiſquam de alterius ſuperbia queri,qui ſibijipſi nũquam uacat.*I*lle tamen quiſquis eſt inſolenti quidem uultu,ſed aliquando reſpexit.* I*lle aures ſuas ad tua uerba demiſit.*I*lle te ad latus ſuum recepit.* T*u non inſpicere te unquam,non audire dignatus es.*

CAP. III. N*on eſt itaq; quod iſta officia cuiquam imputes, quæ quidem cùm ipſe faceres, non eſſe cũ aliquo uolebas, ſed tecũ eſſe non poteras.* O*mnia licet quæ unquã ingenia fulſerunt in hoc unum cõſentiant,nunquã ſatis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur.* P*rædia ſua occupari à nullo patiuntur,& ſi exigua contentio eſt de modo finiũ,ad lapides & arma diſcurrũt.** I*n uitã ſuã incedere alios ſinunt,imò uerò ipſi etiã poſſeſſores eius futuros inducũt.* N*emo inuenitur qui pecuniam ſuã diuidere uelit.*V*itam unuſquiſq; quàm multis diſtribuit.*A*stricti ſunt in cõtinendo patrimonio,*S*imul ad temporis iacturam uentũ eſt,profuſiſsimi in eo,cuius unius honeſta auaritia eſt.*L*ibet itaq; ex ſeniorũ turba cõprehendere aliquẽ,*

**aliàs,& in aliorum cædem,ſuæq; uitæ diſpendiũ properant,*

Peruen

*Perueniſſe te ad ultimũ ætatis humanæ uidemus. Cẽteſimus tibi uel ſupra premitur annus. Agedũ ad cõputationem ætatem tuã reuoca. Dic quantũ ex iſto tempore creditor, quantũ amica, *quantũ Reſpub. quantũ cliens abſtulerit, quantũ lis uxoria, quantũ ſeruorũ coërtio, quantũ officioſa per urbem diſcurſitatio. Adijce morbos quos manu fecimus. Adijce quod & ſine uſu iacuit. Videbis te pauciores annos habere quàm numeras. Repete memoria tecũ, quãdo certus cõſilij fueris, quotus quiſq; dies ut deſtinaueras receſſerit, quãdo tibi uſus tui fuerit, quando in ſtatu ſuo uultus, quãdo animus intrepidus, quid tibi in tam longo æuo facti operis ſit: quãmulti uitam tuam diripuerint, te non ſentiente quid perderes: quantum uanus dolor, ſtulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuerſatio abſtulerit, quam exiguum tibi de tuo relictum ſit, intelliges te immaturum mori.*

*quantum rex. aliàs, quantũ reus.

CAP. IIII. *Quid ergo eſt in cauſa? Tanquam ſemper victuri uiuitis. Nunquam uobis fragilitas ueſtra ſuccurrit. Nõ obſeruatis quantum temporis tranſierit, uelut ex pleno & abundanti perditis, cum interim fortaſſe ille ipſe alicui uel homini uel rei donatus ultimus dies ſit. Omnia tanquam mortales timetis. Omnia tanquam immortales concupiſcitis. Audies pleroſq; dicentes, à quinquageſimo in ocium ſecedam, ſexageſimus annus ab officijs me dimittet. Et quem tandem longioris uitæ prædem accipis? Quis iſta ſicuti diſponis ire patietur? Non pudet te ad reliquias uitæ tibi reſeruare, & id ſolum tempus bonæ menti deſtinare, quod in nullã rem conferri poſſit? Quàm ſerum eſt tunc uiuere incipere, cum deſinendum eſt? Quæ tam ſtulta mortalitatis obliuio, in quinquageſimum & ſexageſimũ annũ differre ſana cõſilia, & inde uelle uitam inchoare, quò pauci perduxerunt. Potentiſſimis & in altum ſublatis hominibus excidere uoces uidebis, quibus ociũ optẽt, laudent, omnibus bonis ſuis præferant. Cupiunt interim ex*

illo

illo faſtigio ſuo ſi tuto liceat deſcēdere. Nam *ut nihil extra laceſſat, aut quatiat, in ſeipſam fortuna ruit.*

CAP. V. *Diuus Auguſtus cui dij plura quàm ulli præſtiterunt, non deſijt quietem ſibi precari, uacationem à* Republ. *petere.* Omnis *eius ſermo ad hoc ſemper reuolutus eſt, ut ſibi*

*ſperaret

**pararet ocium.* Hic *labores ſuos etiā ſi falſo, dulci tamen oblectabat ſolatio, aliquando ſe uicturū ſibi.* In *quadam ad ſenatum miſſa epiſtola, cum requiem ſuam non uacuam fore dignitatis, nec à priore gloria diſcrepantē, pollicitus eſſet, hæc uerba inueni. Sed iſta fieri ſpecioſius quam promitti poſſunt, me*

*perduxit

tamen cupido temporis optatiſsimi mihi prouexit: ut quum rerum lætitia moretur adhuc, perciperem aliquid uoluptatis ex uerborum dulcedine.* Tanta *uiſa eſt res ocium, ut illā quia uſu non poterat, cogitatione præſumeret.* Qui *omnia uidebat, ex ſe uno pendentia, qui omnibus gentibus fortunam dabat, illum diem lætiſsimus cogitabat, quo magnitudinē ſuam exueret.* Ex*pertus erat quantū illa bona per omnes terras fulgentia ſudoris exprimerēt, quantū occultarum ſolicitudinū tegerent: cū ciuibus primū, deinde cū collegis, nouiſsime cū affinibus, coactus armis decernere, mari terraq; ſanguinem fudit: per* Macedo*niam, Siciliā,* A*egyptū, Syriam,* A*ſiamq;, & omnes prope oras bello circumactus,* Romana *cæde laſſos exercitus ad externa bella conuertit.* Dum *alpes pacat, immixtosq; mediæ paci & imperio hoſtes perdomat, dum ultra* Rhenum, Euphratem *&* Danubiū *terminos mouet, in ipſa urbe,* Murenæ, Cæpionis, Le*pidi,* Egnatiorū *in eum mucrones acuebātur,* Nondū *horū effugerat inſidias, filia, & tot nobiles iuuenes adulterio uelut ſacramēto adacti,*

*iam fractā ætatem irritabant.

**iam infractā ætatē territabant, poſt quā iterum timēda cū* Antonio *mulier.* Hæc *ulcera cū ipſis membris abſciderat, alia ſubnaſcebantur, uelut graue multo ſanguine corpus, partes ſemper aliquæ corrūpebantur.* Itaq; *ociū optabat,*

bat, in huius ſpe & cogitatione labores eius reſidebãt. Hoc uo*tum erat eius qui uoti cõpotes facere poterat.* M. Cicero inter Catilinas, Clodios iactatus, Põpeioſq; & Craſſos, partim manifeſtos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum Republica, & illã* pereuntẽ tenet, nouiſſime abductus, nec ſe- *peſſum eun
cundis rebus quietus, nec aduerſarũ patiẽs, quotiens illũ ipſum tem
conſulatũ ſuum nõ ſine cauſa, ſed ſine fine laudatũ deteſtatur, quã flebiles uoces exprimit in quadã ad Atticum epiſtola, iam uicto patre Põpeio, adhuc filio in Hiſpania fracta arma refouẽte? Quid agam, inquit, hic quæris, moror in Tuſculano meo ſemiliber. Alia deinceps adijcit, quibus & priorẽ ætatẽ cõplorat, & de præſenti queritur, & de futura deſperat. Semiliberum ſe dixit Cicero, at mehercules nunquam ſapiẽs in tam humile nomen procedet, nunquam ſemiliber erit. Integræ ſemper libertatis, & ſolidæ, ſolutus, & ſui iuris, altior cæteris. Quid enim ſupra eum poteſt eſſe, qui ſupra fortunam eſt?

CAP. VI. Liuius Druſus uir acer & uehemẽs cũ leges nouas, & mala Gracchana mouiſſet, ſtipatus ingẽti totius Italiæ cœtu, exitũ rerũ non prouidẽs, quas nec agere licebat, nec iam liberũ erat ſemel inchoatas relinquere, execratus inquietã à primordijs uitã, dicitur dixiſſe, uni ſibi, nec puero quidẽ unquã ferias cõtigiſſe, Auſus eſt enim & pupillus adhuc & prætextatus, iudicibus reos cõmendare, & gratiã ſuam foro interponere, tam efficaciter, quidẽ, ut quædam iudicia cõſtet ab illo rapta. Quo nõ erũperet tam immatura ambitio? Scires in malum ingens, & priuatũ, & publicũ euaſurã illã tam* feſtinatã *feſtinam
audaciam. Sero itaque querebatur, nullas ſibi ferias cõtigiſſe, à puero ſeditioſus, & foro grauis. Diſputatur, an ipſe ſibi manus attulerit. Subito enim uulnere per inguẽ accepto, collapſus eſt, aliquo dubitãte, an mors uolũtaria* eſſet in illo, an tempeſtiua. *eſſet nullo
Superuacuũ eſt cõmemorare plures, qui cũ alijs feliciſſimi uide

rentur,

rentur, ipſi in ſe uerũ teſtimoniũ dixerũt. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec ſeipſos. Nam cũ uerba erumperẽt, affectus ad conſuetudinẽ relabebantur.* Noſtra mehercule uita, licet ſupra mille annos exeat, in arctiſsimũ cõtrahetur.* Iſta omnia nullũ non ſeculũ deuorabit. Hoc uerò ſpaciũ quãuis natura currit,* ratio dilatat, cito nos effugiat neceſſe eſt. Nõ enim apprehẽditis, nec retinetis, nec uelociſsimæ omniũ rei moram facitis, ſed abire ut rem ſuperuacuã ac reparabilẽ ſinitis. In primis autẽ & illos numero, qui nulli rei, niſi uino ac libidini uacant, Nulli enim turpius occupati ſunt. Cæteri etiã ſi uanæ gloriæ imagine teneãtur, ſpecioſe tamẽ errãt. Licet auaros mihi, licet uel iracundos enumeres,* uel bellatores, omnes iſti uirilius peccãt. In uenerẽ ac libidinẽ proiectorũ inhoneſta* labes eſt. Omnia iſtorum tẽpora excute. Aſpice quamdiu cõputent, quandiu inſidiẽtur, quãdiu timeant, quamdiu colant, quantum uadimonia ſua atque aliena occupent, quantum conuiuia quæ iam ipſa * officia ſunt, uidebis quemadmodum illos reſpirare non ſinant uel mala ſua uel bona. Deniq; inter omnes cõuenit, nullam rem bene exerceri poſſe ab homine occupato. Nõ eloquẽtiam, non liberales diſciplinas, quando diſtrictus animus nihil altius recipit, ſed omnia uelut inculcata reſpuit. Nihil minus eſt hominis occupati quàm uiuere, nullius rei difficilior eſt ſcientia. Profeſſores aliarum artium uulgo multiq; ſunt.

*Veſtra

*Iſta uitia nul.

*natio dilatat, cito uos effug.

*uel odia exercẽtes uel bella, omnes iſti

*tabes

*officioſa

CAP. VII. Quaſdã uero ex his pueri admodũ ita percepiſſe uiſi ſunt, ut etiã præcipere poſſent. Viuere tota uita diſcẽdum eſt: & quod magis fortaſſe miraberis, tota uita diſcẽdum eſt mori. Tot maximi uiri relictis omnibus impedimentis, cum diuitijs, officijs, uoluptatibus renũciaſſent, hoc unũ in extremã uſq; ætatẽ egerũt, ut uiuere ſcirent. Plures tamẽ ex his nõdum ſe ſcire confeſſi è uita abierunt, nedũ ut iſti ſciant. Magni mihi crede, & ſupra humanos errores eminentis uiri eſt, nihil ex

ſuo

*ſuo tempore delibare, & ideo uita eius longiſsima eſt, cui quantumcunq; patuit, totum ipſi uacauit. Nihil inde incultum ocioſumq́; iacuit. Nihil ſub alio fuit, neq; enim quicquã repperit dignum quod cũ tẽpore ſuo permutaret, cuſtos eius parciſsimus, Itaq; ſatis illi fuit. His uero neceſſe eſt defuiſſe, ex quorũ uita multũ populus tulit. Nec eſt quod putes hinc illos intelligere damnũ ſuum, pleroſq; certe audies ex his quos magna felicitas grauat, inter cliẽtium greges, aut cauſarum actiones, aut cæteras honeſtas miſerias exclamare interdũ, mihi uiuere nõ licet. Quid ni nõ liceat? Omnes illi qui te ſibi aduocãt, tibi abducũt. Ille reus quot dies abſtulit, quot ille cãdidatus, quot illa anus, efferendis hæredibus laſſa, quot ille ad iritandam auariciã captantiũ ſimulatus æger? Quot ille potẽtior amicus, qui nos, nõ in amicitia, ſed in apparatu habet? Diſpũge, inquã, ac recẽſe uitæ tuæ dies, uidebis paucos admodũ & *ridiculos apud te reſediſſe.* *reijculos *Aſſequutus ille quos optauerat faſces cupit ponere, & ſubinde dicit. Quãdo hic annus præteribit? Facit ille ludos quorum ſortem ſibi obtingere magno æſtimauit. Quando, inquit, iſtos effugiã? Diripitur ille toto foro patronus, & magno cõcurſu omnia ultra quã audiri poteſt cõplet. Quãdo, inquit, res proferẽtur? Præcipitat quiſq; uitã ſuã, & futuri deſiderio laborat, præſentiũ tedio. At ille qui nullũ nõ tẽpus in uſus ſuos confert, qui omnes dies tanquã uitã ordinat, nec optat craſtinũ, nec timet. Quid enim eſt quod iam ulla hora nouæ uoluptatis poſsit afferre?* *Omnia uota ad ſatietatẽ percepta ſunt, de cætero foro fortuna ut uolet ordinet, uita iam in tuto eſt. Huic adijci poteſt detrahi nihil: & adijci ſic, ſicut aliquis uẽtre quoq; admodum ſaturo iam, non pleno, aliquid cibi quod nec deſiderat capit.

*Omnia nota: omnia ad ſat.

CAP. VIII. *Nõ eſt itaq; quod quenquã propter canos, aut rugas putes diu uixiſſe. Nõ ille diu uixit, ſed diu fuit. Quid enim illum multũ putas nauigaſſe, quẽ ſæua tẽpeſtas à portu*

exceptum

*uicibus *eadem ſpacia exceptũ huc & illuc tulit, ac* uiribus uentorũ ex diuerſo furentium per* eadem ueſtigia in orbem egit? Non ille multum nauigauit, ſed multum iactatus eſt. Mirari ſoleo cùm uideo aliquos tẽpus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud uterq; ſpectat, propter quod tempus petitum eſt, ipſum quidem neuter. Quaſi nihil petitur, quaſi nihil datur. Res omnium preciosiſsima luditur. Fallit autẽ illos, quia res incorporalis eſt, quia ſub oculos non uenit. Ideoq; uiliſsima æſtimatur, imò penè nullum precium eius eſt. Annua congiaria homines chariſsimi accipiunt, & in his aut laborem, aut operam, aut diligentiã ſuam locant, nemo æſtimat tempus, Vtuntur illo laxius quaſi gratuito. At eoſdẽ ægros uide ſi mortis periculum admotũ eſt propius, medicorum genua tangentes: ſi metuunt capitale ſupplicium, omnia ſua ut uiuant paratos impendere. Tanta in illis diſcordia affectuũ eſt. Quod ſi poſſet quemadmodũ præteritorũ annorum cuiuſq; numerus proponi ſic futurorũ, quomodo illi qui paucos uiderent ſupereſſe, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile eſt, quãuis exiguũ diſpenſare, quod certum eſt. Id debet ſeruari diligẽtius, quod neſcias quãdo deficiat. Nec eſt tamẽ quod ignorare putes illos quã chara res ſit. Dicere ſolẽt, eis quos ualidiſsime diligũt, paratos ſe partẽ annorũ ſuorũ dare. Dãt, nec intelligũt, dant autẽ ita, ut ſine illorum incremẽto ſibi detrahãt, ſed hoc ipſum an detrahãt neſciũt, ideo tolerabilis eſt illis iactura detrimẽti latẽtis. Nemo reſtituet annos, nemo iterũ te tibi reddet. Ibit quà cœpit ætas, nec curſum ſuũ, aut reuocabit aut ſupprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit uelocitatis ſuæ, tacita labetur.* Nõ illa ſe regis imperio, nõ fauore populi longius procedet. Sicut* miſſa eſt à primo decurret, nuſquã diuertet, nuſq̃ remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, uita feſtinat. Mors interim aderit, cui uelis nolis uacãdũ eſt.

*Non illa regitur imperio, *iuſſa

CAP. IX. Poteſt'ne quiſquam ſenſus hominum (eorum dico

dico qui prudentiam iactant) operoſius occupari ſibi, ut melius poßint uiuere? Impendio uitæ uitam inſtruunt, cogitationes ſuas in longũ ordinant. Maxima porrò uitæ iactura dilatio eſt. Illa primũ quemq; extrahit diem, illa eripit præſentia, dum ulteriora promittit. Maximum uiuendi impedimentum eſt, expectatio, quæ pendet ex craſtino. Perdis hodiernum, quod in manu fortunæ poſitum eſt diſponis, quod in tua dimittis. Quò ſpectas, quò te extendis? Omnia quæ uentura ſunt, in incerto iacẽt. Protinus uiue, clamat ecce maximus uates, & uelut diuino ore inſtinctus, ſalutare carmen canit,

Optima quæq; dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit.

*Quid cunctaris, inquit, quid ceſſas? Niſi occupas fugit, cũ occupaueris, tamen fugiet. Itaq; cũ celeritate temporis, utẽdi uelocitate certandũ eſt, uelut ex torrente rapido, nec ſemper *caſuro, cito hauriendũ eſt. Hoc quoq; pulcherrime ad exprobrãdum infinitã cogitationẽ, quod non optimã quamq; ætatẽ, ſed diem dicit. Quid ſecurus, & in tanta temporũ fuga lentus menſes tibi & annos, & longã ſeriem (utcunq; auiditati tuæ uiſum eſt) exporrigis? De die tecũ loquitur, & de hoc ipſo fugiente. Non dubiũ eſt ergo, quin prima quæq; optima dies fugiat mortalibus miſeris & occupatis: quorum pueriles adhuc animos ſenectus opprimit, ad quã imparati, inermesq; ueniũt. Nihil enim prouiſum eſt, ſubito in illã nec opinantes inciderũt. Accedere eã quotidie non ſentiebant. Quemadmodũ quos aut ſermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, & perueniſſe ante ſciunt, quàm appropinquaſſe: ita hoc iter uitæ aßiduũ & citatißimum, quod dormientes uigilãtesq; eodem gradu facimus, occupatis non apparet, niſi in fine.*

*laturo,

CAP. X. *Quod propoſui, ſi in partes uelim & argumẽta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probẽ breuißimã*

*eſſe occupatorum uitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrarijs philoſophis,ſed ex ueris & antiquis,contra affectus impetu non ſubtilitate pugnandũ:nec minutis uulneribus, ſed incurſu auertendã aciẽ non probã.*Cauillatione enim contundi debere non uellicari. Tamen ut illis error exprobretur ſuus,docendi,non tantum deplorandi ſunt.In tria tempora uita diuiditur,quod eſt,quod fuit,& quod futurũ eſt. Ex his quod agimus breue eſt, quod acturi ſumus dubiũ, quod egimus certum. Hoc eſt enim in quo fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitriũ reduci poteſt.Hoc amittũt occupati,nec enim illis uacat præterita reſpicere,et ſi uacet,certè iniucũda eſt*præteritæ rei recordatio , Inuiti namq; ad tẽpora male exacta animũ reuocãt,nec audent ea*retractare,quorũ uitia etiã quæ aliquo præſentis uoluptatis lenocinio ſurrepebant, retractando puteſcunt.Nemo niſi à quo oĩa acta ſunt ſub cenſura ſua, quæ nunquam fallitur,libenter ſe in præteritũ retorquet.Ille qui multa ambitioſe concupiit, ſuperbè contẽpſit, impotenter uicit, inſidiosè decepit,auarè rapuit,prodigè effudit,neceſſe eſt memoriam ſuam timeat.Atqui hæc eſt pars temporis noſtri ſacra ac dedicata,omnes humanos caſus ſupergreſſa, extra regnũ fortunæ ſubducta,quam non inopia, non metus, non morborũ incurſus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi poteſt, perpetua eius & intrepida poſſeſſio eſt.Singuli tantũ dies,& hi per momenta præſentes ſunt. At præteriti tẽporis,omnes cũ iuſſeris aderunt, ad arbitriũ tuũ ſe inſpici ac detineri patiuntur, quod facere occupatis non uacat.Securæ & quietæ mentis eſt in oẽs uitæ ſuæ partes diſcurrere. Occupatorũ animi uelut ſub iugo ſunt,flectere ſe ac reſpicere non poſſunt. Abit ergo uita eorũ in profundum,& ut nihil prodeſt,licet quantũlibet ingeras, ſi non ſubeſt quod excipiat*ac ferat:ſic nihil refert quantũ temporis detur, ſi non eſt ubi ſubſidat, per quaſſos foratosq; ani-*

**Suggillatione*

**pœnitendæ rei*

**retentare,*

**ac ſeruet:*

mos

mos tranſmittitur. Præſens tẽpus breuiſsimũ eſt, adeo quidem, ut quibuſdam nullũ uideatur, in curſu enim ſemper eſt. Fluit & præcipitatur, ante deſinit eſſe, quàm uenit. Nec magis moram patitur quàm mũdus, aut ſidera, quorũ irrequieta ſemper agitatio, nunquã in eodẽ ueſtigio manet. Solũ igitur ad occupatos præſens pertinet tempus, quod tam breue eſt, ut arripi, nõ poſſit, & idipſum illis diſtrictis in multa, ſubducitur.

CAP. XI. *Deniq; uis ſcire quàm nõ diu uiuant? Vide quã cupiant diu uiuere. Decrepiti ſenes paucorũ annorũ acceſsionem uotis mendicant. Minores natu ſeipſos eſſe fingũt, mẽdacio ſibi blandiũtur, & tam libenter fallũt, quàm ſi fata unà decipiant. Iam uerò cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quẽadmodũ pauentes moriuntur, non tanquã exeãt de uita, ſed tanquã extrahantur. Stultos ſe fuiſſe quod non uixerint clamitant, & ſi modo euaſerint ex illa ualetudine, in otio uicturos. Tunc quàm fruſtra parauerint, quibus non fruerentur, q̃ in caſſum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus uita procul ab omni negotio agitur, quid ni ſpatioſa ſit? Nihil ex illa delegatur, nihil aliò atq; aliò ſpargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligẽtia interit, nihil largitione detrahitur, nihil ſuperuacuũ eſt, tota (ut ita dicã) in reditu eſt. Quantulacũq; itaq; abũde ſufficit, & ideo quandocũq; ultimus dies uenerit, nõ cunctabitur uir ſapiẽs ire ad mortẽ certo gradu. Quæris forte quos occupatos uocẽ. Nõ eſt quod me ſolos putes dicere, quos à baſilica immiſsi * deinde canes eijciunt, quos aut in ſua uides turba + ſpecioſius elidi, aut in aliena contẽptius, quos officia domibus ſuis euocant, ut alienis foribus illidant, quos haſta prætoris infamibus beat lucris, & quandoq; ſupputatio excercet. Quorũdã otiũ occupatũ eſt in uilla, aut in lecto ſuo, in media ſolitudine quãuis ab oĩbus receſſerũt, ſibijpſi moleſti ſunt. Quorũdam non otioſa uita eſt dicẽda, ſed deſidioſa occupatio.*

* *demũ caues*

+ *ſpatioſius elidi, an in aliena contractius.*

CAP. XII. *Illum tù otioſum uocas, qui Corinthia paucorũ furore pretioſa, anxia ſubtilitate concinnat, & maiorem dierum partẽ in eruginoſis lamellis conſumit, qui in ceromate (nã proh facinus ne Romanis quidẽ uitijs laboramus) ſpectator puerorũ rixantiũ ſedet, qui* uicorũ ſuorũ greges metatur, & colonorum paria deducit, qui athletas nouiſsimos paſcit? Quid illos otioſos uocas, quibus apud tonſorem multæ horæ transmittũtur, dũ decerpitur, ſi quid proxima nocte ſuccreuit, dum de ſingulis capillis in conſiliũ itur, dũ aut disiecta coma reſtituitur, aut deficiẽs hinc atq; illinc in frontem compellitur? Quomodo iraſcuntur, ſi tõſor paulo negligẽtior fuit, tanquam uirũ tõderet. Quomodo excãdeſcunt, ſi quid ex iuba ſua deciſum eſt, ſi quid extra ordinem iacuit, niſi omnia ſua in annulos ſuos reciderunt? Quis eſt iſtorũ, qui non malit rẽpublicã ſuã turbari quàm comam? qui non ſolicitior ſit de capitis ſui decore, quã de ſalute? Qui nõ cõptior eſſe malit quã honeſtior? Hos tu otioſos uocas inter pectinẽ ſpeculũq; occupatos? Quid illi, qui in cõponendis, audiendis, diſcendis cãticis operati ſunt, dũ uocẽ cuius rectũ curſum natura & optimũ & ſimpliciſsimum fecit, inflexu modulationis* ineptiſsimæ torquent? Quorũ digiti aliquod inter ſe carmen metientes ſemper ſonant, quorum cũ ad res ſerias etiã ſæpe triſtes adhibiti ſunt, exauditur tacita modulatio? Non habẽt iſti otiũ, ſed iners negotiũ. Cõuiuia mehercule horũ non poſuerim inter uacãtia tẽpora, cũ uideã quã ſolliciti argentũ ordinent, quã diligenter exoletorũ ſuorũ tunicas ſuccingant, quã ſuſpenſi ſint, quomodo aper à coco cæſus exeat. Quanta celeritate, ſigno dato, glabri ad miniſteria decurrant. Quanta arte ſcindantur aues in fruſta non enormia, quàm curioſe infelices pueruli ebriorũ ſputa detergãt. Ex his elegantiæ lautitiæq; fama captatur, & uſq; eo in omnes uitæ ſucceſſus mala ſua illos ſequuntur, ut nec bibant ſine ambitione,

*uinctorum, aliàs, uictorum

*inertiſsimæ

*tione, nec edant. Nec illos quidem inter otioſos numeraueris, qui ſella ſe & lectica huc & illuc ferunt, & ad geſtationum ſuarum, quaſi deſerere illas non liceat, horas occurrunt, quos quando lauari debeant, quando *pernoctare, quando cœnare, alius admonet, & uſq; eo nimio delicati animi languore ſoluuntur, ut per ſe ſcire non poßint, an eſuriant. Audio quendam ex delicatis, ſi modo delitiæ uocandæ ſunt, uitam & conſuetudinē humanā dediſcere, cū ex balneo inter manus elatus & in ſella poſitus eſſet, dixiſſe interrogādo, iā ſedeo? Hunc tu ignorātē an ſedeat putas ſcire an uiuat, an uideat, an otioſus ſit? Nō facile dixerim, utrum magis miſerear, ſi hoc ignorauit, an ſi ſe ignorare finxit, Multarū quidem rerū obliuionē non ſentiunt, *ſed imitantur: quædam uitia illos quaſi felicitatis argumenta delectant. Nimis humilis & contempti hominis eſſe uidetur, ſcire quid faciat. I nunc & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quàm fingunt, & tanta incredibilium uitiorum copia ingenioſo in hoc unum ſeculo proceßit, ut iam mimorum arguere poßimus negligentiam, eſſe aliquem, qui uſq; eo delitijs interierit, ut an ſedeat, alteri credat.*

*noctare: aliàs, nectari.

*ſed mentiuntur:

CAP. XIII. *Non eſt ergo otioſus hic, aliud nomen imponas. Aeger eſt, imò mortuus eſt. Ille otioſus eſt, cui otij ſui ſenſus eſt, Hic uerò ſemiuiuus, cui ad intelligēdos corporis ſui habitus indice opus eſt. Quomodo poteſt hic alicuius temporis dominus eſſe? Perſequi ſingulos lōgū eſt, quorū aut * laterculi, aut pila, aut excoquēdi in ſole corporis cura cōſumpſere uitā. Non ſunt otioſi, quorū uoluptates multū negotiū habēt: nā de illis nemo dubitabit, quin operoſe nihil agāt, qui in literarū inutiliū ſtudijs detinentur, quæ iā apud Romanos quoq; magna manus eſt. Græcorū iſte morbus fuit, quærere quē numerū remigum Vlyxes habuiſſet, prior ſcripta eſſet Ilias, an Odyſſea.*

* latrunculi,

Prætereà an eiuſdem eſſet autoris. Alia deinceps huius notæ, quæ ſiue cõtineas, nihil tacitã conſciẽtiam iuuant, ſiue proferas non doctior uideberis, ſed moleſtior. Ecce Romanos quoq; inuaſit inane ſtudiũ ſuperuacua diſcendi. His diebus audiui quendam ſapientẽ referentẽ, quæ primus quiſq; ex Romanis ducibus feciſſet. Primus nauali prælio Duillius uicit, primus Curius Dẽtatus in triũpho duxit elephãtes. Etiã num iſta etſi ad uerã gloriã nõ tendunt, circa ciuiliũ tamẽ operũ exẽpla uerſantur. Nõ eſt profutura talis ſcientia, eſt tamen quæ nos ſpecioſa rerũ uanitate detineat. Hoc quoq; quærẽtibus remittamus, quis Romanis primus perſuaſit nauẽ cõſcendere. Claudius is fuit, Caudex ob hoc ipſũ appellatus, quia pluriũ tabularũ cõtextus caudex apud antiquos uocatur, unde publicæ tabulæ codices dicũtur, & naues nũc quoq; quæ ex antiqua cõſuetudine per Tiberim cõmeatus ſubuehunt, caudicariæ uocãtur. Sanè & hoc ad rẽ pertineat, quod Valerius Coruinus primus Meſſanã uicit, et primus ex familia Valeriorũ, urbis captæ in ſe translato noĩe Meſſana appellatus eſt, paulatimq; uulgo permutante literas, Meſſala dictus eſt: nũ & hoc quenquã curare permittas, quod primus L. Sylla in circo leones ſolutos dedit, cũ alioqui alligati darentur, ad cõficiẽdos eos miſſis à rege Bocho iaculatoribus? Et hoc ſanè remittatur: nũ et Põpeiũ primũ in circo elephãtorum duodeuiginti pugnã èdidiſſe, cõmiſſis more prælij noxijs hoĩbus, ad ullã rem bonã pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, ut fama tradidit bonitatis eximiæ, memorabile putauit ſpectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant, parum eſt, lancinantur, parũ eſt, ingenti mole animalium *obterantur. Satius erat iſta in obliuionem ire, ne quis poſtea potens diſceret, inuideretq; rei minime humanæ.

*conterun-tur: aliàs exẽterantur.

CAP. XIIII. O quantum caliginis mentibus humanis obijcit magna felicitas. Ille ſe ſupra rerũ naturã eſſe tunc credidit,

didit, cũ tot miſerorũ hoĩm cateruas, ſub alio cœlo natis beluis obijceret, cũ bellum inter tam diſparia aĩalia cõmitteret, cũ in conſpectu populi Romani *multũ ſanguinis funderet, mox plus ipſum fundere coacturus. At idẽ poſtea* Alexandrina *perfidia deceptus, ultimo mancipio trãſfodiendũ ſe præbuit, tum demũ intellecta inani iactatione cognominis ſui. Sed ut illò reuertar, unde receſſi, & in eadem materia oſtendam ſuperuacuã quorundã diligẽtiam: idem narrabat* Metellũ *uictis in* Sicilia Pœnis *triumphantẽ, unum oĩm* Romanorũ *ante currum centũ & uiginti captiuos elephãtos duxiſſe:* Syllam *ultimũ* Romanorum *protuliſſe pomœriũ, quod nunquã prouinciali, ſed* Italico *agro acquiſito mos proferre apud antiquos fuit.* Hoc *ſcire magis prodeſt, quã* Auentinũ *montẽ extra pomœriũ eſſe, ut ille affirmabat propter alterã ex duabus cauſis: aut quod plebs eò ſeceſſiſſet, aut quod* Remo *auſpicante illo loco aues nõ addixiſſent. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta ſunt, aut mendacijs ſimilia.* Nam *ut concedas oĩa eos fide bona dicere ut ad præſtationem ſcribant, tamẽ cuius iſta errores minuent? cuius cupiditates prement? quẽ fortiorem quẽ iuſtiorem, quẽ liberaliorem facient?* Dubitare *ſe interim* Fabianus *noſter aiebat, an ſatius eſſet nullis ſtudijs admoueri, quàm his implicari. Soli oĩm otioſi ſunt, qui ſapiẽtiæ uacant, ſoli uiuunt: nec enim ſuã tantum ætatẽ bene tuentur, omne æuum ſuo adijciunt.* Quicquid *annorũ ante illos actũ eſt, illis acquiſitũ eſt, niſi ingratiſſimi ſumus.* Illi *clariſſimi ſacrarũ opinionũ cõditores, nobis nati ſunt, nobis uitam præparauerũt.* Ad *res pulcherrimas ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur, nullo nobis ſeculo interdictum eſt, in oĩa admittimur, & ſi magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis anguſtias libet, multũ per quod ſpacіemur temporis eſt:* Diſputare *cum* Socrate *licet, dubitare cum* Carneade, *cũ* Epicuro *quieſcere, hominis naturam cum* Stoicis

*uincere, cum Cynicis excedere, cum rerũ natura in cõſortium omnis æui pariter incedere. Quid ni ab hoc exiguo & caduco tẽporis tranſitu, in illa nos toto demus aĩo, quæ immenſa, quæ æterna ſunt, quæ cum melioribus cõmunia? Iſti qui per officia diſcurſant, qui ſe aliosq; inquietant, cum bene inſanierint, cum oĩm limina quotidie perambulauerint, nec ullas apertas fores præterierint, cũ per diuerſas domos meritoriam ſalutationem circumtulerint, quotumquemq; ex tam immenſa, & uarijs cupiditatibus diſtricta urbe poterunt uidere? quàm multi erunt quorum illos aut ſomnus, aut luxuria, aut inhumanitas ſubmoueat? quàm multi qui illos cum diu torſerint, ſimulata feſtinatione tranſcurrant? quàm multi per refertum cliẽtibus atrium prodire uitabunt, & per obſcuros ædium aditus profugient, quaſi nõ inhumanius ſit decipere, quàm excludere? quàm multi heſterna crapula ſemiſomnes & graues, illis miſeris ſomnum ſuum rumpentes, ut alienum expectent, uix alleuatis labijs inſuſurratũ millies nomen oſcitatione ſuperbiſsima reddent? Hos in ueris officijs morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie & Democritũ, cæterosq; antiſtites bonarum artium, qui Ariſtotelem & Theophraſtũ uolent habere quàm familiariſsimos: nemo horum non uacabit, nemo non uenientem ad ſe beatiorẽ, amantioremq; ſui dimittet, nemo quenquam uacuis à ſe manibus abire patietur. Nocte conuenire & interdiu ab omnibus mortalibus poſſunt. Horũ te mori nemo coget, oẽs docebunt: horũ nemo annos tuos conteret, ſuos tibi contribuet: nullius ex his ſermo periculoſus erit, nullius inimici capitalis *ſumptuoſa obſeruatio.*

**ſuſpicioſa*

CAP. XV. *Ferres ex his quicquid uoles, per illos non ſtabit, quo minus plurimum quantum ceperis, haurias. Quæ illum felicitas, quàm pulchra ſenectus manet, qui ſe in horum clientelam contulit: habebit cum quibus de minimis maximisq;*

rebus

rebus deliberet, quos de ſe quotidie conſulat, à quibus audiat uerum ſine contumelia, laudetur ſine adulatione, ad quorum ſe ſimilitudinem effingat. Solemus *dicere non fuiſſe in noſtra poteſtate, quot ſortiremur parẽtes, ſorte nobis datos: nobis uerò ad noſtrum arbitriũ naſci licet, nobiliſſimorũ ingeniorum familiæ ſunt.* Elige *in quam aſciſci uelis, non in nomen tantũ adoptaberis, ſed in ipſa bona, quæ non erunt ſordidè nec malignè cuſtodiẽda, maiora fiunt, quo illa pluribus diuiſeris.* Hi *tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eijcietur ſubleuabunt: hæc una ratio eſt extendendæ mortalitatis, imò in immortalitatem uertendæ:* Honorum *monumenta, quicquid aut decretis ambitio iuſſit, aut operibus extruxit, citò ſubruitur, nihil non longa demolitur uetuſtas, & mouet ocyus: *quod conſecrauit, Sapientiæ noceri non poteſt, nulla delebit ætas præſens, et nulla diminuet ſequens, ac deinde ſemper ulterior aliquid ad uenerationem cõferet: quoniamquidẽ in uicinio uerſatur inuidia, ſimplicius longè poſita miramur. Sapiẽtis ergo multũ patet uita, non idem illum qui cæteros terminus includit, ſolus generis humani legibus ſoluitur, oĩa illi ſecula, ut deo ſeruiunt.* Tranſiuit *tempus, aliquid hac recordatione comprehendit, inſtat, hoc utitur, uenturũ eſt, hoc præcepit.* Longam *illi uitam facit, omnium temporum in unum collatio: illorum breuiſſima ac ſolicitiſſima ætas eſt, qui præteritorũ obliuiſcuntur, præſentia negligunt, de futuro timent.* Cùm *ad extrema uenerint ſero intelligunt miſeri, tamdiu ſe dum nihil agunt occupatos fuiſſe.*

**Quæ cõſecrauit ſapiẽtia perire nõ poſſũt. Nulla abolebit ætas nulla diminuet. Sequẽs.*

CAP. XVI. *Nec eſt quod hoc argumento probari putes, longam illos agere uitam, quia interdum mortẽ inuocant: uexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrẽtibus in ipſa quæ metuunt.* Mortem *ſæpe ideò optant, quia timent, illud quoq; argumentũ non eſt, quod putes *diu uicturos, quod ſæpe*

**diu uiuentium,*

ii 5 illis

illis longus uidetur dies, quod dum ueniant ad condictū tēpus cœnæ, tarde ire horas queruntur: nā ſi quando illos deſerūt occupationes, in otio relicti æſtuant, nec quomodo id diſponant, aut extrahant ſciunt. Itaq; ad occupationē aliquam tendunt, et quod interiacet, omne tēpus graue eſt: tam me Hercules, quàm cùm dies muneris gladiatorij edictus eſt, aut alicuius alterius uel ſpectaculi uel uoluptatis expectato conſtituto, *tranſilire medios dies uolunt. Omnis illis ſperatæ rei lōga dilatio eſt, ad illud tēpus, quod amāti breue eſt, et præceps, breuiusq; multo fit ſuo uitio, aliunde enim aliò transfugiunt, & conſiſtere in una cupiditate nō poſſunt. Non ſunt illi longi dies, ſed inuiſi. At contra, quàm exiguæ noctes uidentur, quas in cōplexu ſcortorū aut uino exigunt. Inde etiam Poëtarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus uiſus eſt Iupiter uoluptate concubitus Alcmenæ triplicaſſe noctem. Quid aliud eſt quàm uitia noſtra incendere auctores illis inſcribere deos, & dare morbo, exemplo *dignitatis excuſatā licentiam? Poſſunt iſtis non breuiſſimæ uideri noctes, quas tam chare mercantur? Diem noctis expectatione perdunt, noctē lucis metu. Ipſæ uoluptates eorū trepidæ & uarijs terroribus inquietæ ſunt, ſubitq; cum maxima exultatione ſollicita cogitatio, Hæc quàm diu? Ab hoc affectu reges ſuā fleuere potentiā, nec illos magnitudo fortunæ ſuæ delectauit, ſed uenturus aliquando finis exterruit. Cū per magna cāporum ſpatia porrigeret exercitum, nec numerū eius, *nec menſuram cōprehenderet Perſarū rex inſolentiſſimus, lachrymas profudit, quod intra centū annos nemo ex tanta iuuentute ſuperfuturus eſſet. At illis erat admoturus fatū ipſe qui flebat, perditurusq; alios in terra, alios in mari alios in prælio, alios in fuga: & intra exiguum tempus conſumpturus illos quibus centeſimum annum timebat.

*tranſire

*diuinitatis

*ſed menſuram

CAP. XVII. Quid quod gaudia eorū quoq; trepida ſunt? non

*non enim ſolidis cauſis innituntur,ſed eadem qua oriuntur,uanitate turbantur. Qualia autẽ putes tempora eſſe, etiam ipſorum cõfeſsione miſera,cũ hæc quoq; quibus ſe attollunt,& ſupra hominẽ efferunt,parum ſyncera ſint. Maxima quæq; bona ſolicita ſunt,nec ulli fortunæ minus bene quã optimæ creditur. Alia felicitate,ad tuendã felicitatem opus eſt, & pro ipſis quæ ſucceſſerunt uotis,uota facienda ſunt. Omne enim quod fortuito obuenit,inſtabile eſt: *quod altius ſurrexit,oportunũ eſt in occaſum. Neminẽ porrò caſura delectant. Miſerrimam ergo neceſſe eſt non tantũ breuiſsimam uitam eorũ eſſe,qui magno parant labore,quod maiore poſsideant,operoſe aſſequuntur quæ uolunt,anxij tenent quæ aſſecuti ſunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis eſt ratio. Nouæ occupationes ueteribus ſubſtituuntur,ſpes ſpem excitat,ambitionẽ ambitio,miſeriarũ nõ finis quæritur,ſed materia mutatur. Noſtri nos honores torſerũt,plus tẽporis alieni auferunt, candidati laborem *deſtituimus, ſuffragationes incipimus,accuſandi depoſuimus moleſtiã,iudicandi nanciſcimur: iudex deſijt eſſe,quæſitor eſt, alienorum bonorũ mercenaria procuratione conſenuit, * ſuis opibus detinetur. Marium caliga dimiſit, conſolatus exercet. Quintius dictaturã properat euadere,ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nõdum tãtæ maturus rei Scipio, uictor Hannibalis,uictor Antiochi,ſui cõſulatus decus,fraterni ſpõſor,ni per ipſum mora ſit,cũ Ioue reponetur: ciuiles ſeruatorẽ agitabunt ſeditiones,& poſt faſtiditos à iuuene dijs æquos honores,iam ſenem cõtumacis exilij delectabit ambitio. Nunquã deerunt uel felices,uel miſeræ ſolicitudinis cauſæ,*per occupationes intercludetur otium. Nunquam agetur,ſemper optabitur.*

**quò altius ſurrexerit, uergit pronius in occaſum.*

**deſinimus,*

**ſuis operibus deſtituetur.*

**per occupatiões uita eluditur: otium nunquam ag.*

CAP. XVIII. *Excerpe itaq; te uulgo Pauline cariſsime, et in trãquilliorem portũ nõ pro ætatis ſpatio iactatus,tandem recede. Cogita quot fluctus ſubieris, quot tempeſtates partim*

priuat

*priuatas ſuſtinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laborioſa & inquieta documenta exhibita uirtus eſt experire quid in ocio faciat. Maior pars ætatis, certè melior Reipub. data ſit. Aliquid tẽporis tui ſume etiam tibi. Nec te ad ſegnem, aut inertẽ quietẽ uoco, non ut ſomno & *charis turbæ uoluptatibus, quicquid eſt in te indolis uiuæ demergas. Nõ eſt iſtud acquieſcere. Inuenies maiora omnibus adhuc ſtrenuè tractatis operibus, quæ repoſitus & ſecurus agites. Tu quidẽ orbis terrarũ rationes adminiſtras tam abſtinẽter, quã alienas, tam diligẽter quã tuas, tam religioſe quàm publicas, in officio amorem conſequeris, in quo odiũ uitare difficile eſt, ſed tamen mihi crede, ſatius eſt uitæ ſuæ rationẽ, quàm frumenti publici noſſe. Iſtum animi uigorem, rerũ maximarũ capaciſſimum, à miniſterio honorifico quidẽ, ſed parum ad beatã uitã apto, ad te reuoca, & cogita nõ id egiſſe te ab ætate prima omni cultu ſtudiorum liberaliũ, ut tibi multa milia frumenti cõmitterentur, maius quiddã & altius de te promiſeras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laborioſæ operæ. Tãto aptiora exportãdis oneribus tarda iumẽta ſunt, quàm nobiles equi, quorũ generoſam pernicitatẽ quis unquã graui ſarcina preſſit? Cogita præterea quãtum ſolicitudinis ſit, ad tantam te molem obijcere, cũ uentre humano tibi negocium eſt. Nec rationẽ patitur, nec æquitate mitigatur, nec ulla prece flectitur populus eſuriẽs. Modò intra paucos illos dies, quibus C. Cæſar perijt, ſiquis inferis ſenſus eſt hoc gratiſſimè ferens, quod decedebat populo Romano ſuperſtite, ſeptem aut octo certè dierum cibaria ſupereſſe, dum ille pontes nauibus iungit, & uiribus imperij ludit, aderat ultimũ malorũ obſeſſis quoque, alimentorũ egeſtas. Exitio penè ac fame cõſtitit, & quæ famẽ ſequitur rerum omniũ ruina, furioſi & externi & infeliciter ſuperbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat manda*

*carnis turpibus uolupt.

mandata frumenti publici cura? ferrũ, ſaxa, ignes, gladiũ exce pturi, ſumma diſsimulatione tamen intra uiſcera latentis mali tegebãt cũ ratione. Quædã enim ignorantibus ægris curãda ſunt. Cauſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.* *curationẽ.

CAP. XIX. *Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, ma iora. Simile tu putas eſſe, utrum cures ut incorruptũ à fraude aduehentiũ & negligentia frumentũ transfundatur in horrea, ne concepto humore uitietur, & concaleſcat, ut ad menſuram pondusq; reſpõdeat: an ad hæc ſacra & ſublimia accedas, ſciturus quæ natura ſit Dijs, quæ * uoluptas, quæ conditio, quæ *fortuna, quis animũ tuũ caſus expectet, ubi nos à corporibus dimiſſos natura cõponat? Quid ſit quod huius mundi grauiſsima quæq; in medio ſuſtineat, ſupra leuia ſuſpendat, in ſummum ignem ferat, ſydera* curſibus ſuis excitet? Cætera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu relicto ſolo, mente ad iſta reſpicere? Nunc dum calet ſanguis uigentibus ad meliora eundũ eſt. Expectat te in hoc genere uitæ multus bonarũ artiũ amor uirtutumq; uſus, cupiditatũ obliuio, uiuendi atq; moriẽdi ſciẽtia, alta rerũ quies. Omniũ quidẽ occupatorũ conditio miſera eſt, eorum tamẽ miſerrima, qui ne ſuis quidẽ occupationibus laborant, ad alienũ dormiunt ſomnum, ad alienũ ambulant gradum, ad alienũ comedunt appetitũ, amare & odiſſe res omniũ liberrimas, iubentur. Hi ſi uelint ſcire quàm breuis ipſorum uita ſit, cogitẽt, ex quota parte ſua ſit. Cùm uideris itaq;* prætextã Arti ſæpe ſumptam, cùm celebre in foro nomẽ, non inuideris, iſta uitæ damno parantur, ut unus ab illis numeretur annus, omnes annos ſuos conterent. Quoſdã autem cum in ſummum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes ætas relinquit. Quoſdam cũ in cõſummationẽ dignitatis per mille* indignatio nes erupiſſent, miſera ſubit cogitatio ipſos laboraſſe in titulum ſepulchri. Quorundam ultima ſenectus dum in nouas ſpes ut*

*uoluntas, *forma, *orbibus ſuis al's. motibus, *prætextam ſæpe iã ſumptam, *indignitates crepſiſsẽt

iuuenta

iuuenta diſponitur, inter conatus magnos & improbos inualida deficit.

CAP. XX. *Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotiſſimis litigatoribus grandem natu & imperitiæ coronæ *aſſenſiones captantem, ſpiritus liquit. Turpis ille, qui uiuendo laſſus citius quàm laborando, inter ipſa officia collapſus eſt. Turpis, quem accipiẽdis immorientẽ rationibus, diu tractus riſit hæres. Præterire quod mihi occurrit exemplum nõ poſſum. *Tyrannus fuit exactæ diligentiæ ſenex, qui poſt annum nonageſimũ cum uacationẽ procurationis à C. Cæſare ultro accepiſſet, cõponi ſe in lecto, & uelut exanimẽ à circumſtante familia plangi iuſſit. Lugebat domus ociũ dñi ſenis, nec finiuit ante triſtitiã, quàm labor illi ſuus reſtitutus eſt. Adeo ne iuuat occupatũ mori? Idem pleriſq; animus eſt, diutius cupiditas illis laboris, quàm facultas eſt, cũ imbecillitate corporis pugnãt, ſenectutẽ ipſam nullo alio nomine grauem iudicãt, quàm quod illos ſeponit. Lex à quinquageſimo anno militẽ nõ cogit, à ſexageſimo ſenatorẽ non citat. Difficilius homines à ſe ociũ impetrant, quã à lege. Interim dũ rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo ſunt miſeri, uita eſt ſine fructu, ſine uoluptate, ſine ullo profectu animi, nemo in conſpicuo mortem habet, nemo non procul ſpes intendit. Quidam uerò diſponunt etiam illa quæ ultra uitam ſunt, moles magnas ſepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum *munera & ambitioſas exequias. At me hercule iſtorum funera tãquam minimum uixerint, non ad faces, ſed ad cereos deducenda ſunt.*

* *aſſentationes*

* *Turrianus*

* *munia*

ANNOT. IN LIBRVM DE BREVITATE VITAE.

Cap. 6. in ſe uerum teſtimonium dixerunt prodentes omnem actũ annorũ ſuorum. Alius habebat, per oſtẽtionem actuum animorum ipſorum. Rodolphus rectè animaduertit, hũc ſermonem eſſe interpretis non Senecæ, eóq; ſubmouimus, ne quis requirat.

Cap. 7.

Cap.7.paucos admodum & ridiculos. Opinor legendum, & reiiculos,hoc eſt deteriores:uidelicet ſenectutis.

Cap.10.Cauillationes enim contundi debere. Quidam habebat, contendi ſed mendoſe. Vide num legendum ſit, cauillatione, nam Rodolphus pro hoc notauit ſuggillatione,ut accipias impetus affectuum non debere uellicari,ſed cum ignominia contundi.

Cap.12.qui in ceromathena.Rodolphus bene reſtituit, in ceromate,nam.

Qui uicorum ſuorum greges metatur. Alius habebat, Qui uictorum ſuorum greges mercantium. Prior magis probatur, quanquam neutra in totum ſyncera eſt.

Aut deficiens hinc atque hinc. Pro deficiens malim diffluens. Tanquam uirum tonderet.Forte tanquam uiuum tonderet,Aut tanquam non uirum tonderet. Decet enim uirum neglectius curari.

Capite 19.& ad alienum gradiuntur uiaticum,&c. Vſq; ad amare & odiſſe, ſunt adiecta à barbaro quopiam,eoque ſubmouimus.

LIBER DE CONSOLATIONE AD POLYBIUM ἀκέφαλος.

NOSTRA *corpora firma ſunt, ſi redigas ad* conditionē naturæ omnia deſtruentis,& unde edidit eodem reuocantis. Caduca ſunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septē illa miracula, & ſi qua his mirabiliora ſequentiū annorū extruxit ambitio, aliquando ſolo æquare uiſentur. Ita eſt, nihil perpetuum, pauca diuturna ſunt. Aliud alio modo fragile eſt, rerū exitus uariātur. Cæterùm quicquid cœpit & deſinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc uniuerſum, quod omnia diuina humanaq; cōplectitur, ſi fas putas credere, dies aliquis diſsipabit, & in confuſionē ueterē tenebraſq; demerget. Eat modo aliquis, & ſingulas cōploret animas, Carthaginis ac Numātiæ Corinthiq; cinerem, & ſi quid* *aliud*

*condictum

aliud altius cecidit, lamentetur, cùm etiam hoc quod non habet quò cadat, ſit interiturum. Eat aliquis & fata tantum aliquando nefas auſura, ſibi non peperciſſe conqueratur.

CAP. XXI. *Quis tam ſuperbæ impotentisq́; arrogãtiæ eſt, ut in hac naturæ neceßitate omnia ad eundẽ finem reuocantis, ſe unum ac ſuos ſeponi uelit? ruinæq́; etiam ipſi mundo imminenti aliquã domum ſubtrahat? Maximum ergo ſolatiũ eſt, cogitare id ſibi accidiſſe, quod ante ſe paßi ſunt omnes, omnesq́; paſſuri: & ideò mihi uidetur rerum natura quod grauißimum fecit cõmune feciſſe, ut crudelitatẽ fati conſolaretur æqualitas. Illud te quoq; non minimũ adiuuerit, ſi cogitaueris, nihil profuturũ dolorẽ tuum, nec illi quem deſideras nec tibi, noles enim longũ eſſe, quod irritũ eſt. Nã ſi quicquã triſtitia profecturi ſumus, nõ recuſo quicquid lachrymarũ fortunæ meæ*ſuperfluit, tuæ affundere. Inueniã etiam nunc per hos exhauſtos iam fletibus domeſticis oculos quod effluat, ſi modo id tibi futurũ bono eſt. Quid ceſſas? cõqueramur, atq; adeò ipſe hanc litẽ meã faciã. Iniquißima omniũ iudicio fortuna, ad hoc uidebaris eum hominẽ continuiſſe, qui munere tuo tantã uenerationem receperat, ut quod rarò ulli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorẽ quem ſaluo Cæſare accipere maximũ poterat impreßiſti: & cùm bene illum undiq; circumiſſes, intellexiſti hac parte tantũmodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit, nunc quoq; quantum poteſt, illam à ſe abijcit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quàm cõtemptum eius petit. Eriperes illi amicos? ſciebas tam amabilem eſſe, ut facile in locum amiſſorum poſſet alios ſubſtituere. Vnum enim hunc ex his quos in principali domo potentes uidi, cognouiſſe uideor: quem omnibus amicum habere cùm expediat, magis tamen libet. Eriperes illi bonam opinionem?*

* *ſuperſuit,*

ſolid

ſolidior eſt hæc apud eum, quàm ut à te quoq; ipſa concuti poſſet. Eriperes bonam ualetudinem? ſciebas animum eius liberalibus diſciplinis, quibus non innutritus tantũ, ſed innatus eſt, ſic eſſe fundatũ, ut ſupra omnes corporis dolores emineret. Eriperes ſpiritũ? quantulũ nocuiſſes, Longiſſimũ illi æuum ingenij fama promiſit. Id egit ipſe, ut meliore ſui parte duraret, & cõpoſitis eloquentiæ plæclaris operibus, à mortalitate ſe uindicaret. Quamdiu fuerit ullus literis honor, quamdiu ſteterit aut Latinæ linguæ potentia, aut Græcæ gratia, uigebit cũ maximis uiris, quorum ſe ingenijs uel contulit, uel ſi hoc uerecundia eius recuſat, applicuit.

CAP. XXII. *Hoc ergo unum excogitaſti, quomodo illi maxime poſſes nocere. Quo melior enim eſt quiſq;, hoc ſæpius ferre te conſueuit, ſine ullo delectu furentem, & inter ipſa beneficia metuendã. Quantulũ erat tibi immunem ab hac iniuria præſtare eum hominẽ, in quẽ uidebatur indulgentia tua ratione certa perueniſſe, & non ex tuo more temerè incidiſſe: Adijciamus, ſi uis, ad has querelas ipſius adoleſcentis interceptam inter prima incrementa indolẽ, Dignus fuit ille te fratre, tu certe eras digniſſimus, qui nec ex indigno quidẽ quicquã doleres fratre. Redditur illi teſtimoniũ æquale omniũ hominum. Deſideratur in tuũ honorem, laudatur in ſuũ, nihil in illo fuit quod non libenter agnoſceres. Tu quidẽ etiã minus bono fratri fuiſſes bonus, ſed in illo pietas tua idoneã nacta materiam, multo ſe liberius exercuit. Nemo potentiã eius iniuria ſenſit, nunquam ille te fratrẽ ulli minatus eſt, Ad exemplũ ſe modeſtiæ tuæ formauerat, cogitabatq; quantum tu & ornamentum tuorũ eſſes & onus. Suffecit ille huic ſarcinæ. O dura fata, & nullis æqua uirtutibus, antequam felicitatẽ* tuã noſceret frater tuus, exẽptus eſt. Parum autẽ me indignari ſcio, nihil eſt enim difficilius, quàm magno dolori paria uerba reperire. Iam nunc* *ſuam noſſet

tamen ſi quid proficere poſſumus, cõqueramur. Quid tibi uoluiſti tam iniuſta & tam uiolenta fortuna? Tam cito indulgentiæ tuæ te pœnituit? quæ iſta crudelitas eſt, in medios fratres impetũ facere, & tam cruenta rapina, concordiſsimã turbam imminuere, tam bene ſtipatam optimorũ adoleſcentiũ domum, in nullo fratre degenerantẽ turbare, & ſine ulla cauſa delibare uoluiſti? Nihil ergo prodeſt innocẽtia ad omnẽ legẽ exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis ſummæ potẽtia, ſumma cõſeruata abſtinentia, nihil ſyncerus* & tutus literarũ amor, nihil ab omni labe mens uacans? Luget Polybius, & in uno fratre quidquid de reliquis poßit metuere, admonitus, etiam de ipſis doloris ſui ſolatijs timet. Facinus indignũ, luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæſare: hoc ſine dubio impotens fortuna captaſti, ut oſtenderes neminem contra te, ne à Cæſare quidem poſſe defendi diutius.

*ex toto liter.

CAP. XXIII. Accuſare fata poſſumus, ſtant dura & inexorabilia, nemo illa conuitio, nemo fletu, nemo cauſa mouet, nihil unquã parcunt ulli, nec remittunt. Proinde parcamus lachrymis, nihil proficientibus. Facilius enim nos illis dolor iſte adijciet, quàm illas à nobis reducet. Qui ſi nos torquet, nõ adiuuat, primo quoq; tẽpore deponendus eſt, & ab inanibus ſolatijs, atq; amara quadã libidine dolendi, animus recipiendus eſt. Nam lachrymis noſtris, ni ratio finẽ fecerit, fortuna nõ faciet. Omnes agedũ mortales circumſpice. Larga ubiq; flendi & aßidua materia eſt. Aliũ ad quotidianũ opus laborioſa egeſtas uocat. Alium ambitio nunquã quieta ſollicitat. Alius diuitias quas optauerat, metuit, & uoto laborat ſuo. Aliũ ſolicitudo, aliũ labor torquet, alium *ſuper ueſtibulũ obſidens turba. Hic habere ſe dolet liberos, hic perdidiſſe. Lachrymæ nobis deerunt, antequã, cauſæ dolendi. Non uides qualẽ uitam nobis rerũ natura promiſerit, quæ primũ naſcentiũ hominũ fletum

*ſemper

eſſe

eſſe uoluit. Hoc *principio ædimur, huic omnis ſequentiū annorum ordo conſentit, ſic uitam agimus, idcoq; moderate id fieri debet à nobis, quod ſæpe faciendū eſt, & reſpiciētes quātum à tergo rerū triſtiū immineat, ſi non finire lachrymas, at certè reſeruare debemus.* Nulli *parcendū eſt rei magis quā huic, cuius tam frequens uſus eſt.* Illud *quoq; te non minimū adiuuerit, ſi cogitaueris nulli minus gratū eſſe dolorem tuū, quàm ei, cui præſtari uidetur.* Torqueri *ille te aut nō uult, aut nō intelligit: nulla itaq; eius officij ratio eſt, quod ei cui præſtatur, ſi nihil ſentit, ſuperuacuū eſt, ſi ſentit, ingratū.* Neminē *toto orbe terrarum eſſe, qui delectetur lachrymis tuis, audacter dixerim.*

CAP. XXIIII. Q*uid ergo? quē nemo aduerſus te animum gerit, eū eſſe tu credis fratris tui, ut cruciatu ſui noceat tibi, ut te uelit abducere ab occupatiōibus tuis, id eſt, à ſtudio et* C*æſare?* Nō *eſt hoc ſimile ueri. Ille enim indulgētiā tibi tāquā fratri oſtēdit, & præſtitit uenerationē tanquā parēti, cultū tāquā ſuperiori, ille deſiderio tibi eſſe uult, tormēto eſſe nō uult.* Q*uid itaq; iuuat doloris ui tabeſcere: quē ſi qs defuncti ſenſus eſt, finiri frater tuus cupit?* De *alio fratre, cuius incerta poſſet uolūtas uideri, omnia hæc dubie ponerē, et dicerē: ſiue te torqueri lachrymis nunquā deſinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo eſt: ſiue nō uult, utriq; ueſtrū inhærentem dolorem dimitte.* Nec *amplius frater ſic deſiderari debet, nec pius ſic uelit.* In *hoc uero, cuius tam explorata pietas eſt, pro certo habendū eſt, nihil eſſe illi poſſe acerbius, quàm ſi tibi hic caſus eius acerbus eſt, ſi te ullo modo torquet, ſi oculos tuos indigniſſimos hoc malo ſine ullo flendi fine conturbat idē & exhaurit.* Pietatem *tuam tamen nihil æque à lachrymis tam inutilibus abducet, quàm ſi cogitaueris, fratribus te tuis exemplo eſſe debere, fortiter hanc fortunæ iniuriā ſuſtinendi.* Q*uod duces magni faciunt, rebus * afflictis, ut hilaritatem de induſtria* **affectis,*

ſimulent, & aduerſas res adumbrata lætitia abſcondant, ne militũ animi, ſi fractam ducis ſui mentẽ uiderint, & ipſi collabantur, id nunc tibi quoq; faciendum eſt: indue diſsimilem animo tuo uultum, & ſi potes, proijce omnẽ ex toto dolorem: ſin minus, introrſus abde, & contine, ne appareat: & da operam, ut fratres tui te imitentur: honeſtum putabunt quodcunq; facientem uiderint, animumq́; ex uultu tuo ſument, & ſolatium debes eſſe illorum & conſolator. Non poteris autem horum mœrori obſtare, ſi tuo indulſeris.

CAP. XXV. *Poteſt & illa res à luctu te prohibere nimio, ſi tibijpſi renuntiaueris, nihil horũ quæ facis poſſe ſubduci. Magnã tibi perſonã hominum conſenſus impoſuit, hæc tibi tuenda eſt. Circunſtat te omnis iſta conſolantiũ frequentia, et in animum tuũ inquirit, ac perſpicit quantũ roboris ille aduerſus dolorẽ habeat, & utrum'ne tu tantũ rebus ſecũdis dexterè uti ſcias, an & aduerſas poſsis uiriliter ferre, obſeruantur oculi tui. Liberiora omnia ſunt his, quorũ affectus tegi poſſunt. Tibi nullũ ſecretũ liberũ eſt, in multa luce fortuna te poſuit, omnes ſcient quomodo te in iſto tuo geſſeris uulnere, utrum'ne ſtatim percuſſus arma ſubmiſeris, an in gradu ſteteris. Olim te in altiorem ordinẽ & amor Cæſaris extulit, & tua ſtudia deduxerunt, nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autẽ tam humile ac muliebre eſt, quàm conſumendum ſe dolori cõmittere? Nõ idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. Multa tibi non permittit opinio de ſtudijs ac moribus tuis recepta, multũ à te homines exigunt, multũ expectant. Si uolebas tibi omnia licere, non conuertiſſes in te ora omniũ: nunc autẽ tibi præſtandũ eſt, quantũ promiſiſti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudant, qui deſcribunt, quibus cum fortuna tua opus non ſit, ingenio opus eſt. Cuſtodes animi tui ſunt. Nihil unquã *perfecti ita potes indignũ facere *prouecti & eruditi uiri profeſsione,*

ut

ut non multos admirationis de te ſuæ pœniteat. Non licet tibi flere immodice, nec hoc tantũmodo non licet, nec ſomnũ quidẽ extẽdere in partẽ diei licet, aut à tumultu rerũ in otium ruris gratia quietis cõfugere, aut aßidua laborioſi officij ſtatione fatigatũ corpus, uolũtaria peregrinatiõe recreare, aut ſpectaculorũ uarietate aĩum detinere, aut ex tuo arbitrio diẽ diſponere.

CAP. XXVI. *Multa tibi non licent, quæ in humillimis in angulo iacẽtibus licent. Magna ſeruitus eſt magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere: Audienda ſunt tot hominũ milia, tot diſponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentiũ cõgeſtus. Vt poßit per ordinẽ ſuũ*principis maximi officiũ geri, quieti animi eſt. Non licet tibi inquam flere, ut multos flentes audire poßis, ut periclitantiũ, & ad miſericordiã mitißimi Cæſaris peruenire cupientiũ lachrymæ proſint, tibi tuæ aßicãdæ ſunt. Hoc tamen etiamnũ leuioribus remedijs adiuuabit, cũ uoles omniũ rerum obliuiſci, cogita Cæſarem, uide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantã induſtriam debeas, intelliges nõ magis tibi incuruari licere, quã illi (ſiquis modo eſt fabulis traditus fauor) cuius humeris mundus innititur. Cæſari quoq; ipſi cui omnia licent, propter hoc ipſum multa non licent. Omnium domos illius uigilia defendit, omniũ otiũ illius labor, omniũ delitias illius induſtria, omnium uacationem illius occupatio. Ex quo ſe Cæſar orbi terrarũ dedicauit, ſibi eripuit, & ſyderũ modo, quæ irrequieta ſemper curſus ſuos explicant, nunquã illi licet, nec ſubſiſtere, nec quicquam ſuũ facere. Ad quendã itaq; modũ tibi quoq; eadẽ neceſſitas iniungitur, non licet tibi ad utilitates tuas, ad ſtudia tua reſpicere. Cæſare orbẽ terrarũ poßidente, impartiri te nec uoluptati, nec dolori, nec ulli rei potes, totum te Cæſari debes. Adijce nunc, quod cum ſemper prædices, chariorem tibi ſpiritu tuo Cæſarem eſſe: fas tibi non eſt, ſaluo Cæſare, de fortuna*

**principis maximi animo ſubijci, erigẽdus eſt tuus*

queri. Hoc incolumi, ſalui tibi ſunt tui, nihil perdidiſti, nõ tantum ſiccos oculos tuos eſſe, ſed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia ſunt, hic pro omnibus eſt. Quod longe à ſenſibus tuis prudentiſsimis piſsimisq; abeſt, aduerſus felicitatem tuã parũ gratus es, ſi tibi quicquã hoc ſaluo flere permittis. Monſtrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, ſed familiarius. Siquando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda triſtitia. Nam quãdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet acceſſum, omnia in te Cæſar tenebit: cum ab illo diſceſſeris, tunc uelut occaſione data, inſidiabitur ſolitudini tuæ dolor, & requieſcenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque non eſt quod ullũ tempus uacare patiâris à ſtudijs: tunc tibi literæ tuæ tandiu ac fideliter amatæ, gratiam referant, tunc te illæ antiſtitem & cultorem ſuum uindicẽt: tunc Homerus & Virgilius tam bene de humano genere meriti, quàm tu de omnibus et de illis meruiſti, quos pluribus notos eſſe uoluiſti quã ſcripſerãt, multum tecum morentur: tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiſeris. Tunc Cæſaris tui opera, ut per omnia ſecula domeſtico narrentur præconio, quantum potes compone. Nam ipſe tibi optime formandi condendiq; res geſtas, & materiam dabit & exemplum.

CAP. XXVII. Non audeo te uſq; eo producere, ut fabellas quoq; & * Aeſopeos logos, intentatũ Romanis ingenijs opus, ſolita tibi uenuſtate * connectas. Difficile eſt quidẽ, ut ad hæc hilariora ſtudia tã uehemẽter perculſus animus, tam cito poſsit accedere. Hoc tamẽ argumẽtũ habeto iam corroborati eius, & redditi ſibi, ſi poterit ſe à ſeuerioribus ſcriptis ad hæc ſolutiora ꝑducere. In illis enim quãuis ægrũ eũ adhuc, & ſecũ reluctãtẽ aduocabit ipſa rerum quas tractabit auſteritas: hæc quæ remiſſa fronte cõmẽtãda ſunt, nõ feret, niſi cũ iam ſibi ab omni parte cõſtiterit. Itaq; debebis eũ ſeueriore materia primũ exercere,

*Aeſopi apo logos,
* conuertas.

exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoq; magno tibi erit leuamento, ſi ſæpe te ſic interrogaueris, utrum ne meo nomine doleo, an eius qui deceßit? Si meo, perit meæ indulgentiæ iactatio, et incipit dolor, hoc uno excuſatus quod honeſtus eſt, cũ ad utilitatẽ reſpiciat à pietate deſciſcere. Nihil autẽ minus bono uiro conuenit, quàm in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo, neceſſe alterutrũ ex his duobus eſſe iudicẽ. Nam ſi nullus defunctis ſenſus ſupereſt, euaſit oĩa frater meus uitæ incõmoda, & in eum reſtitutus eſt locũ, in quo fuerat antequam naſceretur, & expers oĩs mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iſte eſt furor, pro eo me nunquã dolere deſinere, qui nunquã doliturus eſt? Si eſt aliquis defuncti ſenſus, nunc animus fratris mei uelut ex diutino carcere emiſſus, tandem ſui iuris & arbitrij geſtit, & rerum naturæ ſpectaculo fruitur, & humana oĩa ex ſuperiore loco deſpicit, diuina uerò quorum rationem tamdiu fruſtra quæſierat, propius intuetur. Quid itaque eius deſiderio maceror, qui aut beatus aut nullus eſt? Beatum deflere inuidia eſt, nullum dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te mouet, quòd uidetur ingentibus & gratis, * & maximè circumfuſis bonis caruiſſe? Cũ cogitaueris multa eſſe quæ perdidit, cogita plura eſſe quæ nõ timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non ſuſpicio laceſſet, nõ edax & inimica ſemper alienis proceßibus inuidia conſectabitur, nõ metus ſolicitabit, nõ leuitas fortunæ cito munera ſua transferentis inquietabit, Si bene computes, plus illi remiſſum, quàm ereptũ eſt. Non opibus fruetur, non tua ſimul ac ſua gratia, non accipiet beneficia, non dabit. Miſerum putas quod iſta amiſit, an beatũ quod non deſiderat? Mihi crede, is beatior eſt, cui fortuna ſuperuacua eſt, quàm is cui * parata eſt. Omnia iſta bona, quæ nos ſpecioſa ſed fallaci uoluptate delectant, pecunia, dignitas, potẽtia, aliaq; cõplura, ad quæ generis

* & cũ maximè

* parta

*humani cæca cupiditas obſtupeſcit, cũ labore poßidentur, cum inuidia cõſpiciuntur, eoſq́; ipſos quos exornant & premunt, plus minãtur quàm proſunt. Lubrica & incerta ſunt, nunquam bene tenentur: nã ut nihil de tẽpore futuro timeatur, ipſa tamẽ magnæ felicitatis tutela ſolicita eſt. Si uelis credere altius ueritatem intuentibus, omnis uita ſuppliciũ eſt. In hoc profundũ inquietumq́; proiecti mare, alternis æſtibus reciprocũ, & modo alleuans nos *ſubiectis incrementis, modo maioribus damnis deſerens, aßidueq́; iactans, nunquã ſtabili cõſiſtimus loco, pendemus & fluctuamur, & alter in alterũ illidimur, & aliquãdo naufragiũ facimus, ſemper timemus. In hoc tam procelloſo, & in oẽs tempeſtates expoſito mari nauigantibus, nullus portus niſi mortis eſt. Ne itaq; inuideris fratri tuo, quieſcit tandem liber, tandem tutus, tandem æternus eſt, ſuperſtitem Cæſarem, omnemq́; eius prolem, ſuperſtitẽ te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquã ex ſuo fauore fortuna mutaret ſtantem adhuc illam & munera plena manu congerentẽ reliquit. Fruitur nunc aperto et libero cœlo, ex humili atq; depreſſo in eum emicuit locũ, quiſquis ille eſt, qui ſolutas uinculis animas beato recipit ſinu, & nunc illis liberè uagatur, omniaq́; rerũ naturæ bona cum ſumma uoluptate perſpicit. Erras, nõ perdidit lucem frater tuus, ſed ſecuriorẽ ſortitus eſt. Omnibus *illud nobis cõe eſt iter, Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, ſed anteceßit.*

*ſubitis

*illò: aliàs, cum illo

CAP. XXIX. *Eſt mihi crede, magna felicitas in ipſa felicitate moriendi. Nibil ne in totũ quidem diem certi eſt, quis in tam obſcura & inuoluta *ueritate diuinat, utrum ne fratri tuo mors inuiderit, an cõſuluerit? Illud quoq; qua iuſtitia in omnibus rebus eſt te adiuuet cogitantẽ, non iniuriã tibi factam, quòd talem fratrem amiſiſti, ſed beneficiũ datum, quòd tam diu pietate eius tibi uti fruiq́; licuit. Iniquus eſt, qui muneris ſui arbitrium danti non reliquit, Auidus, qui non lucri loco habet quod*

*uarietate

accep

accepit,ſed damni,quod reddidit. Ingratus eſt,qui iniuriã uocat finem uoluptatis. Stultus, qui nullum fructũ eſſe putat bonorum,niſi præſentiũ, qui non & in præteritis acquieſcit, & ea iudicat certiora quæ abierũt,quia de illis ne deſinant nõ eſt timendũ.Nimis anguſtat gaudia ſua,qui eis tantummodo quæ habet ac uidet,frui ſe putat,& habuiſſe eadem pro nihilo ducit:cito enim nos oĩs uoluptas relinquit,quæ fluit & tranſit & penè antequam ueniat,aufertur.Itaq; in præteritum tẽpus animus mittendus eſt,et quicquid nos unquam delectauit reducendum,ac frequenti cogitatione pertractandũ eſt.Longior fideliorq; eſt memoria uoluptatũ,quàm præſentia.Quod habuiſti ergo optimum fratrem,in ſummis bonis pone.Nõ eſt quod cogites quanto diutius habere potueris , ſed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi ſicut cæteris fratribus,non mancipio dedit,ſed cõmodauit, cũ uiſum eſt deinde repetijt , nec tuam in eo ſatietatẽ ſecuta eſt,ſed ſuam legem. Si quis pecuniam creditam ſoluiſſe ſe moleſte ferat,eam præſertim cuius uſum gratuitum acceperit , non'ne iniuſtus uir habebitur? Dedit natura fratri tuo uitam,dedit & tibi,quæ ſuo iure uſa,à quo uoluit debitum ſuũ citius exegit:nõ illa in culpa eſt,cuius nota erat conditio,ſed mortalis animi ſpes auida,quæ ſubinde quid rerũ natura ſit obliuiſcitur, nec unquam ſortis ſuæ meminit, niſi cum admonetur.Gaude itaq; habuiſſe te tam bonũ fratrem,et uſum fructũ eius,quamuis breuior uoto tuo fuerit,boni conſule.Cogita iucundiſſimũ eſſe,quòd habuiſti,humanũ quod perdidiſti. Nec enim quicquam minus inter ſe conſentaneũ eſt, quàm aliquem moueri,quod ſibi talis frater parũ diu contigerit : quod tamen contigerit,non gaudere. At inopinanti ereptus eſt. Sua quemq; credulitas decipit,& in eis quæ diligit,uolũtaria mortalitatis obliuio.Natura nulli ſe neceſſitatis ſuæ gratiam facturam eſſe teſtata eſt.Quotidie præter oculos noſtros tranſeunt

notorũ ignotorumq; funera, nos tamen aliud agimus, & ſubitũ id putamus eſſe, quod nobis tota uita denunciatur futurũ. Non *eſt itaq; iſta fatorum iniquitas, ſed mentis humanæ prauitas inſatiabilis rerum omnium, quæ indignatur inde ſe exire, quò admiſſa eſt precario.*

CAP. XXX. *Quanto ille iuſtior, qui nunciata filij morte, dignam magno uiro uocem emiſit.* Ego *cum genui, tum moriturum ſciui.* Prorſus *non mireris ex hoc natum eſſe, qui fortiter mori poſſet, nõ accepit tãquam nouum nuncium filij mortem. Quid eſt enim noui hominem mori, cuius tota uita nihil aliud quàm ad mortem iter eſt?* Ego *cum genui, tum moriturum ſciui.* Deinde *adiecit rem maioris & prudentiæ et animi, huic rei ſuſtuli.* Omnes *huic rei tollimur, quiſquis *ad uitam editur, ad mortem deſtinatur.* Gaudeamus *ergo omnes eo quod datur, reddamusq; id cum repoſcemur, alium alio tempore fata *comprehendent, neminem, præteribunt.* In *procinctu ſtet animus, & id quod neceſſe eſt, nũquam timeat, quod incertum eſt, ſemper expectet. Quid dicam duces ducumq; progenies, et multis aut conſulatibus conſpicuos, aut triumphis, ſorte defunctos inexorabili?* Tota *cum regibus regna, populiq; cum gentibus tulere fatum ſuum.* Omnes *imò omnia in ultimum diem ſpectant, non idem uniuerſis finis eſt.* Alium *in medio curſu uita deſerit, alium in ipſo aditu relinquit, aliũ in extrema *ſeruitute fatigatum iam & exire cupientem uix emittit, alio quidem atq; alio tẽpore, omnes tamen in eundem locum tendimus.* Vtrum *ne ſtultius ſit neſcio mortalitatis legẽ ignorare, an impudentius recuſare.* Agedum *illa quæ multo ingenij tui labore celebrata ſunt, ĩ manus ſume, utrius, libet autoris carmina, quæ tu ita reſoluiſti, ut quamuis ſtructura illorũ receſſerit, permaneat tamen gratia.* Sic *etiam illa ex alia lingua in aliam tranſtuliſti, ut (quod difficillimũ erat) omnes uirtutes in alienam te*

**à uita*

**deprehendent,*

**ſenectute*

oration

orationem ſecutæ ſint: nullus erit in illis ſcriptis liber, qui non plurima uarietatis humanæ incertorumq; caſuum, & lachrymarũ ex alia atq; alia cauſa fluentium exempla tibi ſuggerat. Lege quo ſpiritu ingentibus intonueris rebus. Pudebit te ſubito deficere, et ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne cõmiſeris, ut quiſquis extẽplo, ac modo ſcripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamq; ſolida, tã fragilis animus conceperit. Potius ab iſtis, quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ conſolantur conuerte, ac reſpice optimos fratres, reſpice uxorem, filium reſpice. Pro oĩm horum ſalute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquieſcas.

CAP. XXXI. Ab hac te infamia uindica, ne uideatur omnibus plus apud te ualere unus dolor, quàm hæc tam multa ſolatia. Oẽs iſtos unà tecũ perculſos uides, nec poſſe tibi ſubuenire, imò etiam ultro expectare, ut à te ſubleuẽtur intelligis, & ideo quãto minus in illis doctrinæ, minusq; ingenij eſt, tanto magis *aſsiſtere te neceſſe eſt cõmuni malo. Eſt autem hoc ipſum ſolatij loco, inter multos dolorem ſuũ diuidere, qui quia diſpenſatur inter plura, exigua debet apud te parte ſubſidere. Non deſinam totiẽs tibi offerre Cæſarem, illo moderante terras & oſtendente, quãto melius beneficijs imperium cuſtodiatur, quã armis, Illo rebus humanis præſidente, non eſt periculum, ne quid perdidiſſe te ſentias, in hoc uno tibi ſatis præſidij, ſatis ſolatij eſt. Attolle te & quotiẽs lachrymæ ſuboriũtur oculis tuis, totiẽs illos in Cæſarem dirige. Siccabuntur maximi & clariſsimi conſpectu numinis. Fulgor eius, illos ut nihil aliud poſsint aſpicere præſtringet, in ſe hærentes detinebit. Hic tibi quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo nunquã deijcis aĩum cogitandus eſt, hic contra fortunã aduocandus: nec dubito cum tanta illi aduerſus oẽs ſuos ſit manſuetudo, tantaq; indulgẽtia, quin multis iam ſolatijs tuum iſtud uulnus obduxerit nõnulla

*reſiſtere: al's, obſiſtere

quæ

quæ dolori obſtarent tuo cõgeſſerit. Quid porrò ut nihil horum ſecerit, nónne protinus ipſe conſpectus per ſe tantũmodo, cogitatusq; Cæſar maximo ſolatio tibi eſt? Dij illum Deæq; omnes terris diu cõmodent, * At faciant, ut quamdiu mortalis erit, nihil ex domo ſua mortale eſſe ſentiat. Rectorẽ Romano imperio filiũ, longa fide approbet, & ante illum conſortẽ patris quã ſucceſſorẽ* accipiat. Sera & nepotibus deinde noſtris dies nota ſit, qua illum gens ſua cœlo aſſerat.

*Acta hic diui Augusti, & annos uincat, quamdiu &c.

*aſpiciat.

CAP. XXXII. Abſtine ab hoc manus tuas fortuna, nec in iſto potentiã tuam, niſi ea parte qua prodes, oſtenderis. Patêre illum generi humano iamdiu ægro & affecto mederi, patêre quicquid prioris principis furor concuſſit, in locum ſuum reſtituere ac reponere. Sydus hoc quod præcipitato in profundũ, ac demerſo in tenebras orbi refulſit, ſemper luceat. Hic Germaniã pacet, Britanniã aperiat, & patris triumphos ducat & nouos, quorũ me quoq; ſpectatorẽ futurum, quæ ex uirtutibus eius primũ obtinet locum promittit clementia: nec enim ſic me deiecit, ut nollet erigere, imò ne deiecit quidẽ, ſed impulſum à fortuna & cadentẽ ſuſtinuit, & in præceps euntẽ leniter diuinæ manus uſus moderatione depoſuit. Deprecatus eſt pro me ſenatum, & uitã mihi nõ tantum dedit, ſed etiã petijt. Viderit qualem uolet eſſe, æſtimet cauſam meã, uel iuſtitia eius bonam perſpiciet, uel clementia faciet bonam: utrumq; in æquo mihi eius beneficium erit, ſiue innocentẽ me ſcierit eſſe, ſiue uoluerit. Interim magnum miſeriarum mearũ ſolatium eſt, uidere miſericordiã eius totum orbẽ peruagãtem, quæ quum ex ipſo angulo, in quo ego*defixus ſum, cõplures multorum iã annorum ruina obrutos effoderit, & in lucẽ reduxerit, non uereor ne me unũ tranſeat. Ipſe autẽ optime nouit tẽpus, quo cuiq; debeat ſuccurrere: ego omnẽ operam dabo, ne peruenire ad me erubeſcat. O' felicẽ clementiã tuã Cæſar, quæ efficit ut quietiorẽ

*defoſſus ſum,

ſub

ſub te agant uitam exules, quàm nuper ſub Caio *agere principes, Nõ trepidant, nec per ſingulas horas gladium expectant, nec ad* omniũ nauium conſpectum pauent. Per te habent, ut fortunæ ſæuientis, modum, ita ſpem quoque melioris eiuſdem, ac præſentis quietem. Scias licet ea demum fulmina eſſe iuſtiſſima, quæ etiam percuſſi colunt.* * *omnẽ uanũ*

CAP. XXXIII. *Hic itaq; prĩceps, qui publicũ oĩm hoĩm ſolatiũ eſt, aut me * oĩa fallunt, aut iam recreauit animũ tuũ, et tã magno uulneri maiora adhibuit remedia, iam te omni cõfirmauit modo, iam omnia exẽpla quibus ad animi æquitatẽ compelleris, tenaciſſima memoria retulit, iam oĩm præcepta ſapiẽtum aſſueta ſibi facũdia explicuit. Nullus itaq; melius has alloquendi partes occupauerit, aliud habebunt hoc dicente pondus uerba, uelut ab oraculo emiſſa, oẽm uim doloris tui diuina eius cõtũdet autoritas. Hũc itaq; tibi puta dicere, nõ te ſolũ fortuna deſumpſit ſibi, quem tam graui afficeret iniuria. Nulla domus in toto orbe terrarum aut eſt, aut fuit ſine aliqua cõploratione. Tranſibo exempla uulgaria, quæ etiam ſi minora, tamen mira ſunt. Ad faſtos te et ãnales perducã publicos, uides omnes has imagines, quæ impleuere Cæſareũ atriũ, nulla non harum aliquo ſuorũ incõmodo inſignis eſt, nemo non ex iſtis in ornamentum ſeculorũ refulgẽtibus uiris, aut deſiderio ſuorũ tortus eſt, aut à ſuis cũ maximo animi cruciatu deſideratus eſt. Quid tibi referã Scipionẽ Africanũ, cui mors fratris in exilio nunciata eſt? Is frater qui eripuit fratrẽ carcere, non potuit eripere fato. Et quam* patiens iuris & æqui pietas Africani fuerit, cũctis apparuit. Eodem enim die quo Scipio Africanus uiatoris manibus fratrẽ abſtulerat, tribuno quoq; plebis priuatus interceſſit, tam magno tamẽ fratrẽ deſiderauit hic animo, quam defenderat. Quid referã Aemilianũ Scipionẽ, qui uno pene eodemq; tempore ſpectauit patris triumphũ, duorumq; fratrum* *omina * impatiens

funera,

ſunera, adoleſcentulus tamẽ, ac propemodũ puer tanto animo tulit illam familiæ ſuæ, ſuper ipſum Pauli triumphũ cõcidentis ſubitã uaſtitatẽ, quanto debuit ferre uir in hoc natus, ne urbi Romanæ aut Scipio deeſſet, aut Carthago ſupereſſet.

CAP. XXXIIII. Quid referã duorũ Lucullorũ dirẽptam morte cõcordiã? Quid Pompeios, quibus ne hoc quidẽ ſæuiẽs reliquit fortuna, ut una deniq; cõciderẽt ruina. Vixit Sextus Pompeius, primũ ſorori ſuperſtes, cuius morte optime cohærẽtis Romanæ pacis uincula reſoluta ſunt. Idẽq; uixit ſuperſtes optimo fratri, quẽ fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum deijceret, quã patrẽ deiecerat, & poſt hunc tamẽ caſum Sextus Pompeius non tantum dolori, ſed bello ſuffecit. Innumerabilia undiq; exempla ſeparatorũ morte fratrũ ſuccurrunt, imo contra uix ulla unquam horũ paria cõſpecta ſunt una ſeneſcentia, ſed cõtentus noſtræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit ſenſus ac ſanitatis, ut fortunam ulli quæratur luctum intuliſſe, quam ſciet etiã Cæſarũ lachrymas concupiſſe. Diuus Auguſtus amiſit Octauiam ſororẽ chariſsimã, & ne ei quidem rerum natura lugendi neceſsitatem abſtulit, cui cœlum deſtinauerat: imo uero idẽ omni genere orbitatis uexatus, ſororis filium ſucceſsioni præparatum ſuæ perdidit. Deniq; ne ſingulos eius luctus enumerẽ, & generos ille amiſit, & liberos, & nepotes. Ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem eſſe ſe, dum inter hoĩes erat ſenſit, tamẽ tot tãtosq; luctus cepit rerum omnium pacatiſsimum eius pectus, uictorq; diuus Auguſtus nõ gentium tantũmodo externarum, ſed etiam dolorum fuit. Caius Cæſar diui Auguſti auunculi* mei nepos, circa primos* iuuẽtutis ſuæ annos Lucium fratrem chariſsimum ſibi, princeps iuuentutis principem eiuſdẽ iuuẽtutis amiſit in apparatu Parthici belli, * & grauiore multo animi uulnere quã poſtea corporis ictus eſt, quod utrumq; pijſsimè idem & fortiſsimè tulit.

* tui

*iuuentæ.

*et grauiora animi uulnera quã corporis ſunt: utraq; tamẽ pijſsimè &c.

Cæſar patruus meus Druſum Germanicũ patrẽ meũ, minorem natu quàm ipſe erat fratrem, intima Germaniæ recludentẽ, & gentes ferociſſimas Romano ſubijcientem imperio, in cõplexu & oſculis ſuis amiſit, modum tamen lugẽdi nõ ſibi tantum, ſed etiam alijs fecit, ac totum exercitũ, non ſolum mœſtum, ſed etiã attonitum, corpus Druſi ſui ſibi uendicantem, ad mortem Romani luctus redegit, iudicauitq́; non militandi tantum diſciplinam eſſe ſeruandam, ſed etiam dolendi. Non potuiſſet ille lachrymas alienas compeſcere, niſi prius preſſiſſet ſuas.

CAP. XXXV. *M. Antonius auus meus, nullo minor niſi eo à quo uictus eſt, tunc cum Rempub. conſtitueret, & *triumphali poteſtate præditus, nihil ſupra ſe uideret, exceptis uero duobus collegis omnia infra ſe cerneret, fratrẽ interfectũ audiuit.* *triumuiri. *Fortuna impotens quales ex humanis malis tibi ipſa ludos facis. Eo ipſo tempore quo Marcus Antonius ciuium ſuorum uitæ ſedebat mortiſq́; arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur ad ſupplicium. Tulit hoc tamen tam triſte uulnus eadem magnitudine animi Marcus Antonius, qua omnia alia aduerſa tolerauerat, & hoc fuit ei lugere, uiginti legionũ ſanguine fratri parentare. Sed ut oĩa alia exempla prætercam, ut in me quoq; ipſo alia taceã funera, bis me fraterno luctu fortuna aggreſſa eſt, bis intellexit lædi me poſſe, uinci non poſſe. Amiſi Germanicũ fratrẽ, quẽ qũo amauerim intelligit profecto quiſquis cogitat, qũo ſuos fratres pij fratres amẽt. Sic tamẽ affectũ meũ rexi, ut nec relinquerẽ quicquã quod exigi deberet à bono fratre, nec facerẽ quod reprehendi poſſet in principe. Hæc ergo puta tibi parẽtem publicũ referre exẽpla, eundem oſtendere quàm nihil ſacrũ intactumq́; ſit fortunæ, quæ ex his penatibus auſa eſt funera ducere, ex quibus erat deos * paritura.* *petitura. *Nemo itaq; miretur aliquid ab illa, aut crudeliter fieri, aut inique. Poteſt enim hæc aduerſus priuatas domos ullã æquitatẽ*

noſſe,

*noſſe, aut ullam modeſtiã, cuius implacabilis ſæuitia, totiẽs ipſa funeſtauit puluinaria? Faciamus licet illi conuitiũ, non noſtro tantum ore, ſed etiam publico, non tamen mutabitur, aduerſus omnes ſe preces, omnesq́; *ceremonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit, nihil inauſum ſibi reliquit, nihil intactũ relinquet. Ibit uiolẽtior per omnia, ſicut ſemp̱ eſt ſolita: eas quoq; domos auſa iniuriæ cauſa intrare, in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere ueſtem.*

* querimonias

CAP. XXXVI. *Hoc unum obtineamus ab illa uotis ac precibus publicis, ſi nondũ illi genus humanũ placuit conſumere, ſi Romanũ adhuc nomẽ propicia reſpicit, hunc principem, *lapſis hominũ rebus datum, ſicut omnibus mortalibus, ſibi eſſe *ſacratũ uelit. Diſcat ab illo clementiam, atq; à mitiſsimo omniũ principe mitis fieri. Debes itaq; omnes intueri eos, quos pauloãte retuli, aut aſcitos cœlo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoq; porrigẽtem manus, quas ne ab eis quidem *per quos uiuimus abſtinet. Debes illorũ imitari firmitatẽ in perferendis & euincendis doloribus, & in quantũ modo homini fas eſt per diuina ire ueſtigia. Quãuis in alijs rebus dignitatum magna diſcrimina ſint, uirtus in medio poſita eſt, neminem dedignatur, qui modò dignum ſe illa iudicat. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari poſſent non eſſe ipſos expertes huius mali, tamẽ in hoc uno ſe cæteris exæquari hominibus non iniuriam, ſed ius mortalitatis iudicauerũt, tuleruntq́;, nec nimis acerbe & aſpere quod acciderat, nec molliter & effœminate. Nã & non ſentire mala ſua nõ eſt hominis, & non ferre, non eſt uiri. Non poſſum tamen cũ omnes circũiuerim Cæſares, quibus fortuna fratres & ſorores eripuit, hũc præterire ex omni Cæſarũ numero excerpendũ, quẽ rerum natura in exitiũ opprobriumq́; humani generis ædidit, à quo imperiũ euerſum, aduſtum funditus principis pijſsimi recreat clem*

* laſsis
*ſacroſanctũ
*per quos iuramus

clementia. C. Cæſar amiſſa ſorore Druſilla, is homo qui nõ ma gis dolere quã gaudere principaliter poſſet, conſpectũ, conuer ſationemq; ciuiũ ſuorum profugit, exequijsq; ſororis ſuæ non interfuit, iuſta ſorori non præſtitit, * ſed in Albano ſuo ſeceſ- *ſed in A- ſit, ac foro & aduocatis, & huiuſmodi alijs occupationibus bano ſuo teſ- acerbiſsimi funeris eleuabat mala. Proh pudor imperij, princi- ſeris, ac ferè pis Romani lugentis ſororẽ, alea ſolatium animi fuit. Idem ille etiam perno Caius furioſa inconſtantia, modo barbam capillumq; ſubmit- ctatis, & hu tens, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & iuſmodi aleis nunquã ſatis certus utrũ lugeri uellet, an coli ſororem. Eodem occupatus enim tempore quo templa illi conſtituebat ac puluinaria, eos acerbiſs. qui parũ mœſti fuerant, crudeliſsima afficiebat animaduerſio- ne. Eadẽ enim intẽperie animi aduerſarũ rerum ictus ferebat, qua ſecundarũ elatus euentu, ſupra humanũ intumeſcebat mo- dum. Procul iſtud exemplũ ab omni Romano uiro, luctũ ſuum aut intempeſtiuis auocare luſibus, aut ſordiũ ac ſqualloris fœ- ditate iritare, aut alienis malis oblectare, minime humano ſola- tio. Tibi uero nihil ex conſuetudine mutandũ tua. Quoniam- quidem ea inſtituiſti amare ſtudia, quæ optime & felicitatem extollunt, & facillime minuunt calamitatem, eademq; & or- namenta hominum maxima ſunt & ſolatia.

CAP. XXXVII. Nunc itaque te ſtudijs tuis immerge *acrius, nunc illa tibi uelut munimenta animi circunda, nec *altius. ex ulla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo ſcriptorũ monimento tuorum. Hoc enim unum eſt rebus humanis opus, cui nulla tẽpeſtas noceat, quod nulla conſumat *uetuſtas. Cætera quæ per cõſtructionem *ætas. lapidũ & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinẽ conſtãt, non propagarunt longã diẽ, quippe & ipſa intereũt. Immortalis eſt ingenij memoria, hãc tuo fra- tri largire, in hac eũ colloca, & melius illum * diutino ſemper *durato

ll conſecrabis

conſecrabis ingenio, quã irrito dolore lugebis. Quod ad ipſum fortunã pertinet, etiãſi nunc agi apud te cauſa eius non poteſt, omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipſum quod aliquid eripuit, inuita ſunt: tunc tamen erit agenda, cũ primũ æquiorẽ te illi iudicẽ dies fecerit: tunc enim poteris in gratiã cũ illa redire: Nam *multa prouidit quibus hanc emendaret iniuriam. Multa etiã nũc dabit quibus redimat.* Deniq; *ipſum quod abſtulit, ipſa dederat tibi.* Noli *ergo contra te ingenio uti tuo, noli adeſſe dolori tuo.* Poteſt *quidẽ eloquẽtia tua, quæ parua ſunt approbare pro magnis, rurſus magna attenuare, & ad minima deducere. Sed alio iſta uires ſeruet ſuas, nunc tota ſe in ſolatium tuũ conferat. Sed tamen diſpice, ne hoc iam quoq; ſit ſuperuacuum.* Aliquid *enim à nobis natura exigit, plus uanitate contrahitur.* Nunquã *autẽ ego à te, ne ex toto mœreas exigã.* Et *ſcio inueniri quoſdã duræ magis quàm fortis prudentiæ uiros, qui negent doliturũ eſſe ſapientẽ.* Hi *nõ uidentur unquã in*
*excußiſſet *huiuſmodi caſum incidiſſe.* Alioqui**extudiſſet illis fortuna ſuperbam ſapientiã, & ad confeßionẽ eos ueri etiã inuitos compuliſſet. Satis præſtiterit ratio, ſi id unũ ex dolore, quod & ſuperest & abundat exciderit:* Vt *quidẽ nullũ omnino eſſe eum patiatur, nec ſperandũ ulli, nec concupiſcendũ eſt.* Hũc *potius modũ ſeruet, qui nec impietatẽ imitetur, nec inſaniam, & nos*
*emotæ, *in eo teneat habitu, qui & piæ mentis eſt,* *nec motæ,* Fluant *lachrymæ, ſed eædẽ deſinant, trahãtur ex imo pectore gemitus, ſed ijdem & finiantur. Sic rege animũ tuũ, ut & ſapiẽtibus te approbare poßis & fratribus. Effice ut frequenter fratris tui memoriã tibi uelis occurrere, ut illũ & ſermonibus celebres, & aßidua recordatione repræſentes tibi. Quod ita deniq; cõſequi poteris, ſi tibi memoria eius iucundã magis quàm flebilẽ feceris.* Naturale *eſt enim ut ſemper animus ab eo refugiat, ad quod cũ triſtitia reuertitur.* Cogita *modeſtiam eius, cogita in*

rebus

rebus agendis ſolertiam, in exequendis induſtriam, in promiſſis conſtantiã. Omnia dicta eius ac facta et alijs expone, & tibimetipſe cõmemora. Qualis fuerit cogita, qualisq́; ſperari potuerit. Quid enim de illo non tuto ſponderi fratre poſſet? Hæc utcunq; potui, longo iam ſitu obſoleto & hebetato animo compoſui, quæ ſi aut parũ reſpondere ingenio tuo, aut parũ mederi dolori uidebuntur, cogita quàm non poßit is alienæ uacari conſolationi, quem ſua mala occupatum tenent, & quàm non facile latina ei uerba homini ſuccurrant, quem barbarorũ inconditus grauisq́; fremitus circumſonat.

ANNOT. IN FRAGMENTVM AD POLYBIVM.

Statim in initio. Noſtra corpora, alius noſtra compares. Cap. 21. Voles enim lõgum eſſe, quod iturũ eſt. Rodolphus diuinauit, quod iuturum eſt. Opinor legendum, Nolis enim longum eſſe, quod irritum eſt.

Cap. 21. Ecce eum dolorem. Poſt hæc uerba quidã codex habebat, illi nomine Polybio, qui eius eſt frater. verum ſatis apparet hæc adiecta ab interprete.

Cap. 26. Vt poſsit per ordinem ſuum principis maximi officium geri, ubique animi eſt. Rodolphus diuinat, ubiq; aſtricti animi eſt. At non placet. Propius uerò eſt ut legamus, ubi quies animi eſt? ut uox, ut, habeat uim concedentis.

LVCII ANNAEI SENECAE AD MARTIAM DE CONSOLATIONE LIBER VNVS.

NISI te Martia ſcirem tam longè ab infirmitate muliebris animi quàm à cæteris uitijs receßiſſe, & mores tuos uelut antiquũ aliquod exemplar aſpici, non auderem obuiã ire dolori tuo, cui uiri

 quoq;

*conce- quoq; libenter hærent & incumbunt. Nec ſpem *accepiſſem,
piſſem, tam iniquo tempore, tam iniquo iudice, tam inuidioſo crimine,
poſſe me efficere, ut fortunã tuã abſolueres. Fiduciã mihi dedit,
exploratũ iam robur animi, et magno experimento approba-
ta uirtus tua. Nõ eſt ignotũ qualẽ te in perſonã patris tui geſ-
ſeris, quẽ nõ minus quã liberos dilexiſti, excepto eo, quod non
optabas ſuperſtitẽ, nec ſcio an et optaueris. Permittit enim ſibi
quædã et contra bonũ morẽ magna pietas. Mortẽ A. Cremu-
tij Cordi parentis tui quantũ poteras inhibuiſti. Poſtquã tibi
*patere ſer- aperuit inter Seianianos ſatellites illã unã *paternæ ſeruitutis
uituti fugã, fugã, non fauiſti conſilio eius, ſed dediſti manus uicta, fudiſtiq;
lachrymas clàm, & gemitus deuoraſti: non tamen hilari fron-
te texiſti. Et hoc illo ſeculo, quo magna pietas erat, nihil impiẽ
*aliquã oc- facere. Vt uerò *aliquẽ ſpiritũ mutatio temporum dedit, inge-
caſionem niũ patris tui, de quo ſumptũ erat ſuppliciũ, in uſum hominum
reduxiſti, & à uera uindicaſti morte, ac reſtituiſti in publica
monumenta libros, quos uir ille fortiſsimus ſanguine ſuo ſcri-
pſerat. Optime meruiſti de Romanis ſtudijs, magna illorum
pars arſerat: optime de poſteris, ad quos ueniet incorrupta re-
rũ fides, autori ſuo magno imputata: optime de ipſo, cuius ui-
get uigebitq; memoria, quãdiu fuerit in pretio Romana noſci,
quãdiu quiſquã erit, qui reuerti uelit ad acta maiorũ, quamdiu
quiſquã uelit ſcire quid ſit uir Romanus, qui ſubactis iam cer-
uicibus omniũ, & ad Syllanũ iugũ adactis, indomitus ſit ho-
mo, ingenio, animo, manu, liber. Magnũ mehercule detrimentũ
*ob duas res R.P. ceperat, ſi illũ *ob dictas partes pulcherrimas in obliuio-
*coniectum, nem *correptũ, eloquentiã & libertatẽ non eruiſſes, Legitur,
floret in manus hominũ in pectora receptus, uetuſtatẽ nullam
timet. At illorũ carnificũ citò ſcelera, quibus ſolis memoriam
*tacebũtur. meruerunt, *tacebunt. Hæc magnitudo animi tui uetuit me ad
ſexum tuũ reſpicere, Vetuit ad uultũ quem tot annorum con-
tinua

tinua triſtitia, ut ſemel obduxit, tenet. Et *uide quàm non ſurrepam tibi, nec* furtum facere affectibus tuis cogitem:* Antiqua *mala in memoriā reduxi, & uis ſcire hanc quoq; plagam eſſe ſanandā, oſtendi tibi æque magni uulneris cicatricē.* Alij *itaq; molliter agant & blandiātur.* Ego *confligere cū tuo mœrore conſtitui, & deſeſſos exhauſtosq; oculos, ſi uerū* audire uis, magis iam ex conſuetudine quàm ex deſiderio fluentes continebo, ſi fieri potuerit fauente te remedijs tuis, ſin minus, uel inuita, teneas licet & amplexeris dolorem tuū, quē tibi in filij locū ſuperſtitem feciſti.* Q*uis enim erit finis?* Omnia *in ſuperuacuū tentata ſunt.* Fatigatæ *allocutiones amicorū, autoritates magnorū & affiniū tibi uirorū: ſtudia, hæreditariū & paternum bonū, ſurdas aures irrito, ac uix ad breuem occupationē proficiente ſolatio tranſeunt.* Illud *ipſum naturale remedium temporis quod maximas quoq; ærūnas cōponit, in te una uim ſuā perdidit: tertius iam præterijt annus, cū interim nihil ex primo illo impetu cecidit, renouat ſe, & corroborat quotidie luctus, & iam ſibi ius mora fecit, eoq; adductus eſt, ut putet turpe deſinere.* Q*uemadmodum omnia uitia penitus inſidunt, niſi dum ſurgunt oppreſſa ſint: ita quoq; hæc triſtia & miſera, & in ſe ſæuientia, ipſa nouiſſime acerbitate paſcuntur, & fit infelicis animi, praua uoluptas dolor.* C*upiſſem itaque primis temporibus ad iſtam curationem accedere, leuiore medicina fuiſſet oriens adhuc reſtringenda mali uis: uehementius contra inueterata pugnandum eſt.* Nam *uulnerum quoque ſanitas facilis eſt, dum à ſanguine recentia ſunt: tunc & uruntur, & in altum reuocantur, & digitos ſcrutantium recipiunt, ubi corrupta in malum ulcus* ſe uerterunt, difficilius curantur.* Non *poſſum nunc per obſequium, nec molliter aſſequi tam durum dolorem.* Frangendus *eſt.*

* *fucum facere*

* *fateri uis.*

* *ueterauerunt.*

CAP. II. *Scio à præceptis incipere omnes qui monere*

aliquem uolunt,& in exemplis deſinere. Mutari hunc interim
*morem *ordinem expedit. Aliter enim cũ alio agendum eſt. Quoſdam
ratio ducit,quibuſdã nomina clara opponenda ſunt,& autori-
tas,quæ liberũ non relinquat aĩm ad ſpecioſa ſtupẽdi. Duo tibi
*ſeculi tui ponam ante oculos maxima et ſexus & *ſeculi noſtri exẽpla,
Alterius fœminæ quæ ſe tradidit ferendã dolori, Alterius quæ
pari affecta caſu,maiore damno, non tamẽ dedit longum in ſe
malis ſuis dominiũ,ſed cito aĩm in ſedem ſuam repoſuit. Octa-
uia & Liuia,altera ſoror Auguſti,altera uxor,amiſerũt filios
iuuenes,utraq; ſpe futuri principis certa. Octauia Marcellum,
cui & auunculus & ſocer incũbere cœperat, in quem onus im
*potentem, perij reclinaret,adoleſcentẽ animo alacrem,ingenio *impotẽ-
tem,ſed & frugalitatis continentiæq;,in illis aut annis aut opi-
bus,nõ mediocriter admirandæ,patientẽ laboris, uoluptatibus
alienum,quantumcunq; imponere illi auunculus,& (ut ita di-
cam) inædificare uoluiſſet,laturum. Bene legerat nulli ceſſura
ponderi fundamenta. Nullum finem per omne uitæ ſuæ tempus
flendi gemendiq; fecit. Nec ullas admiſit uoces,ſalutare aliquid
afferentes. Nec auocari quidẽ ſe paſſa eſt,intenta in unam rem,
& toto aĩo affixa. Talis per omnẽ uitam fuit,qualis in funere,
non dico ex luctu tanto conſurgere, ſed alleuari recuſans, ſe-
cundam orbitatẽ iudicans lachrymas omittere. Nullam habere
imaginem filij chariſsimi uoluit,nullam ſibi fieri de illo mentio-
nem. Oderat oẽs matres, & in Liuiam maxime furebat, quia
uidebatur ad illius filium tranſiſſe,ſibi promiſſa felicitas,tene-
bris & ſolitudini familiariſsima. Ne ad fratrem quidem reſpi-
ciens,carmina celebrandæ Marcelli memoriæ cõpoſita,alioſq;
ſtudiorum honores reiecit,& aures ſuas aduerſus omne ſola-
tium clauſit,à ſolennibus officijs ſeducta & ipſam magnitudi-
nis fraternæ nimis circumlucentem fortunam exoſa,defodit ſe
& abdidit. Aſsidentibus liberis nepotibus lugubrem ueſtem

on

non depoſuit, non ſine contumelia omnium ſuorum, quibus ſaluis orba ſibi uidebatur.

CAP. III. *Diua Liuia amiſerat filiū Druſum magnum futurum principē, iam magnū ducem. Intrauerat penitus Germaniam, & ibi ſigna Romani fixerunt, ubi uix ullos eſſe Romanos notum erat. In expeditione uictor deceſſerat, ipſis illum hoſtibus ægrum cū ueneratione, & pace mutua proſequentibus, nec optare quod expediebat audētibus. Accedebat ad hāc mortem, quam ille pro Repub. obierat, ingens ciuium prouinciarumq́;, & *totius Italiæ multitudo, per quā effuſis in officium lugubre municipijs, colonijsq́;, uſq; in urbem ductū erat funus triūpho ſimillimū. Non licuerat matri ultima filij oſcula gratumq; extremi ſermonem oris haurire, longo itinere reliquias Druſi ſui proſecutæ, tot per omnē Italiam ardentibus rogis, quaſi totiēs illum amitteret irritatæ. Vt primum tamen intulit tumulo, ſimul & illum & dolorem ſuum poſuit, nec plus doluit quàm aut honeſtū erat, aut Cæſare, aut æquo maius. Nō deſijt itaq; Druſi ſui celebrare nomē, ubiq; illum ſibi priuatim publiceq́; repræſentare, & libentiſsime de illo loqui, de illo audire, cū memoriā alterius nemo poſſet retinere et frequentare, quin illam triſtem ſibi redderet. Elige itaq; utrū exēplum putas probabilius, ſi illud prius ſequi uis, eximis te numero uiuorum. Auerſaberis & alienos liberos & tuos, ipſumq́; deſiderabis triſte matribus *agmen occurrere. Voluptates honeſtas permiſſas, tanquā parū decoras fortunæ tuæ reijciens, inuiſam habebis lucem, & ætati tuæ quod non præcipitet te quam primum & finiat, infeſtiſsima eris. Quod turpiſsimū *effreniſsimumq́; eſt aīo tuo, in meliore noto *parte, oſtendes te uiuere nolle, mori non poſſe. Si ad hoc maximæ fœminæ te exēplum applicueris moderatius ac mitius, non eris in erumnis, nec te tormētis macerabis. Quæ enim malùm amentia eſt, pœnas à ſe*

**totius Italiæ deſiderium,*

**omen*

**alieniſsimumq́;*

**patre*

illicitas exigere, & mala ſua augere. Quam in omni uita ſeruaſti, morū probitatem & uerecundiam, in hac quoq; re præſtabis. Eſt enim quædam et dolendi modeſtia: illum ipſum iuuenem digniſſimum quiete, ſemper nominās, cogitansq; facies, meliore pones loco, ſi matri ſuæ qualis uiuus ſolebat, hilaris, & cum gaudio occurrit.

CAP. IIII. *Nec te ad fortiora ducā præcepta, ut humana ferre in humano iubeā modo, ut ipſo funebri die oculos matris exſiccē. Ad arbitrū tecum ueniā. Hoc inter nos quæretur, utrū magnus dolor eſſe debeat an perpetuus. Non dubito quin Liuiæ Auguſtæ, quam familiariter coluiſti, magis tibi placeat exēplum. Illa te ad ſuū *concilium uocat: Illa in primo furore, cùm maximè impatiētes feroceſq; ſunt miſeriæ, *ſe conſolandā Philoſopho uiri ſui præbuit, & multū eam rem profuiſſe ſibi confeſſa eſt pluſquā populum Rom. quē nolebat triſtem triſtitia ſua facere, pluſquā Auguſtū qui ſubducto altero adminiculo titubabat, nec luctu ſuorū inclinandus erat: pluſquā Tyberium filiū, cuius pietas efficiebat, ut in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil ſibi niſi numerū deeſſe ſentiret. Hic, ut opinor, aditus illi fuit, hoc principiū apud fœminam opinionis ſuæ cuſtodem *diligentiſſimā. Vſq; in hunc diē Liuia (quantū quidem ego ſciam, aſſiduus uiri tui comes, cui non tantū quæ in publicum emittuntur nota ſunt, ſed oēs quoq; ſecretiores animorum ueſtrorum motus) dediſti operā ne quid eſſet, quod in te quiſquā repræhenderet. Nec id in maioribus modo obſeruaſti, ſed in minimis, ne quid faceres, cui famā, liberrimā principū iudicem, uelles ignoſcere. Nec quicquā pulchrius exiſtimo in faſtigio collocatis, quàm multarū rerum ueniā dare, nullius petere. Seruandus itaq; tibi in hac re tuus mos eſt, Ne quid cōmittas quod minus aliter'ue factum uelis.*

*conſilium

*ſe conſilio Arei Philoſophi uiri ſui

*diligentiſſimè uſq; in

CAP. V. *Deinde rogo atq; obſecro, ne te difficilē amicis,*

&

& intractabilem præſtes. Non eſt enim quod ignores, oẽs hos neſcire, utrum aliquid loquantur coram te de Druſo, an nihil, ne aut obliuio clariſsimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut mentio tibi: cum ſecedimus, & in unum conuenimus, facta eius dictaq; quanto meruit ſuſpectu celebramus, corã te altum nobis de illo ſilentium eſt. Cares itaq; maxima uoluptate, filij tui laudibus, quas, non dubito quin uel impendio uitæ, ſi poteſtas detur, in æuum omne ſis prorogatura: quare patere, imò accerſe ſermones quibus ille narretur, & apertas aures præbe ad nomen memoriamq; filij tui, nec hoc graue duxeris cæterorum more, qui in eiuſmodi caſibus partẽ mali putant, audire ſolatia. Nunc incubuiſti tota in alteram partẽ, & oblita meliorem fortunam tuam, quà deterior eſt aſpicis. Non cõuertis te ad conuictus filij tui, occurſusq; iucundos, nõ ad pueriles dulcesq; blanditias, non ad incrementa ſtudiorũ. Vltimam illam faciem rerum premis. Illi tanquam ipſa per ſe parum horrida ſit, quicquid potes congeris. Ne obſecro te concupieris peruerſiſsimam gloriam, infeliciſsimam uideri.

CAP. VI. Simul uerò cogita, nõ eſſe magni animi ſe rebus proſperis fortem gerere, ubi ſecundo curſu uita procedit. Nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & obſequens uentus oſtendit. Aduerſi aliquid incurrat oportet, quod animũ probet. Proinde ne ſubmiſeris te, imò contra fige ſtabilem gradum, & quicquid onerum ſupra cecidit ſuſtine, primo duntaxat ſtrepitu *contenta. Nulla re maior inuidia fortunæ fit, quàm æquo animo. Poſt hoc oſtendit illi filium incolumem, oſtẽdit ex amiſſo nepotes. Tuum illic Martia negotiũ actum, tibi Arius aſſedit, & mutata perſona conſolatus eſt, Sed puta Martia ereptum tibi amplius quàm unquam ulla mater amiſerit. Non permulceo te, nec extenuo calamitatẽ tuam. Si fletibus fata uincuntur, *conferamus, eat omnis inter luctus dies,

*conterrita.

*cõſligamus,

noctem ſine ſomno triſtitia conſumat, ingerantur lacerato pectori manus, & in ipſam faciem impetus fiat, Atq; ſeſe omni genere ſæuitiæ, profecturus mœror exerceat. Sed ſi nullis planctibus defuncta reuocantur, ſi ſors immota, & in æternũ fixa, nulla miſeria mutatur, & mors tenet quicquid abſtulit, deſinat dolor qui perit. Quare regamus nos, ne iſta uis tranſuerſos auferat. Turpis eſt nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui *fluctuantia uela deſeruit, permiſit tẽpeſtati nauem. At ille uel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

*fluitantia

CAP. VII. Atenim naturale deſiderium ſuorũ eſt. Quis negat, quamdiu modicũ eſt, nam in diſceſſu non ſolũ amiſſione chariſſimorum neceſſarius morſus eſt, et firmiſſimorum quoq; aĩorum cõtractio. Sed plus eſt quod opinio adijcit, quàm quod natura imperauit. Aſpice mutorum animalium quàm concitata ſunt deſideria, & tamen quàm breuia. Vaccarũ uno die altero'ue mugitus auditur. Nec diutius equarũ uagus ille amensq; diſcurſus eſt. Feræ cũ ueſtigia catulorum conſectatæ ſunt, & ſyluas peruagatæ, cum ſæpe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tẽpus extinguunt. Aues cum ſtridore magno inanes nidos circũfremunt, intra momentũ tamen quietæ, uolatus ſuos repetunt. Nec ulli animali longum fœtus ſui deſiderium eſt, niſi homini, qui adeſt dolori ſuo, nec tantum quantum ſentit, ſed quantũ conſtituit afficitur. Vt ſcias autẽ non eſſe naturale luctibus frangi, primũ magis fœminas quàm uiros, magis barbaros quàm placidos eruditæq; gentis homines, magis indoctos quã doctos, eadem orbitas uulnerat: atqui ea quæ à natura uim acceperunt, eandem in omnibus ſeruant. Apparet non eſſe naturale, quod uariũ eſt. Ignis omnes ætates, omnium urbium ciues tam uiros quàm fœminas uret: ferrum in omni corpore exhibebit ſecandi potentiam. Quare? quia uires illi à natura

natura datæ ſunt quæ* nihil impium conſtituit. Paupertatem, *lucrum, ambitionem alius aliter ſentit, prout illum conſuetudo infecit, & imbecillum impatientemq; reddit præſumpta opinio de non timendis terribilibus.

*nihil in perſonam conſtituunt

*luctum, orbationem.

CAP. VIII. Deinde quod naturale eſt nõ decreſcit mora. Dolorẽ dies lõga cõſumit, licet cõtumaciſſimũ quotidie inſurgentẽ, & cõtra remedia efferueſcentẽ, tamẽ illũ efficaciſſimũ mitigãdæ ferociæ tẽpus eneruat. Manet quidẽ tibi Martia etiãnum ingẽs triſtitia, & iam uidetur duxiſſe callũ nõ illa cõcitata, qualis* in illo fuit, ſed pertinax & obſtinata. Tamẽ hãc quoq; ætas tibi minutatim eximet, quoties aliud egeris, animus relaxabitur, nũc te ipſa cuſtodis. Multũ autẽ intereſt, utrũ tibi permittas mœrere an imperes. Quãto magis hoc morũ tuorũ elegãtiæ conuenit, finẽ luctus potius facere quã expectare, nec illum operiri diẽ quo te inuita dolor deſinat, ipſa illi renũcia.

*in Liuia fuit

CAP. IX. Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione noſtri, ſi id nõ fit naturæ iuſſu? q̃d nihil nobis mali anteq̃ eueniat proponimus, ſed ut immunes ipſi, et aliud et pacatius ingreſſi iter, alienis nõ admonemur caſibus, illos eſſe cõmunes. Tot præter domũ noſtrã ducũtur exequiæ, de morte non cogitamus: tot acerba funera, nos togã noſtrorũ infantium, nos militiã & paternæ hæreditatis ſucceſſionẽ animo agitamus. Tot diuitum ſubita paupertas in oculos incidit, & nobis nunquã in mentẽ uenit, noſtras quoq; opes æque in lubrico poſitas. Neceſſe eſt itaq; magis corruamus, q quaſi ex inopinato ferimur. Quæ multo antè præuiſa ſunt, lãguidius incurrũt. Vis tu ſcire te ad omnes expoſitã ictus ſtare, & illa quæ alios tela fixerunt circa te uibraſſe? uelut murum aliquẽ, aut obſeſſum multo hoſte locum, et arduum aſcenſu, inermis adeas, expecta uulnus, & illa superne uolantia cum ſagittis piliſq; ſaxa, puta in tuum * librata corpus, quoties aut ad latus, aut penes tergum

*uibrata caput

tergum ceciderint, exclama, Non decipies me fortuna, nec ſecuram aut negligentē opprimes. Scio quid pares, aliū quidem percuſsiſti, ſed me petiſti. Quis unquā res ſuas quaſi periturus aſpexit? Quis unquā noſtrū de exilio, de egeſtate, de luctu cogitare auſus eſt? Quis nō, ſi admoneatur ut cogitet, tanquā dirum omen reſpuat, & in capita inimicorū, aut ipſius intempeſtiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurū. Quicquā tu putas nō futurum, quod multis ſcis poſſe fieri, quod multis uides eueniſſe? Egregiū uerſum audi, & dignū qui nō eſſet Publij Syri, Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquā poteſt. Ille amiſit liberos, & tu amittere potes, Ille damnatus eſt, & tua innocentia ſub ictu eſt. *Terror decipit. Hic effœminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos poſſe præuidimus. Aufert uim præſentibus malis, qui futura proſpexit.

* Error

CAP. X. Quicquid eſt hoc Martia quod circa nos ex aduentitio fulget, liberi, honores, opes, *ampla arua, & excluſorum clientiū turba, referta ueſtibula, clara, nobilis, aut formoſa coniunx, cæteraq; ex incerta & mobili ſorte pendentia, alieni cōmodatiq; apparatus ſunt, nihil horum dono datur, collaticijs, & ad dominū redituris inſtrumētis ſcena adornatur. Alia ex his primo die, alia ſecundo referētur, pauca uſq; ad finem perſeuerabunt, Ita nō eſt quod nos ſuſpiciamus, tanquā inter noſtra poſiti, mutuo accepimus. Vſus fructus noſter eſt, cuius tēpora ille arbiter muneris ſui temperat. Nos oportet in promptu habere, quæ in certū diem data ſunt, et appellatos ſine querela reddere. Peſsimi eſt debitoris, creditori facere cōuicium. Omnes ergo noſtros, & quos ſuperſtites lege naſcendi optamus, & quos præcedere iuſtiſsimū ipſorum uotum eſt, ſic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, imò nihil de diuturnitate eorū promiſſum ſit. Sæpe admonendus eſt animus *metuere ut receſſura, imò tanquā recedentia: quicquid à for

*ampla atria

*metiri: al's, amet ut receſſura,

ſortuna datum eſt, tanquã exemplo abiturũ poßideat. Rapite *ex liberis uoluptates, fruendos uos inuicem liberis* date, *& ſine dilatione omne gaudiũ haurite.* Nihil *de hodierna die promittitur.* Nimis *magnã aduocationem dedi.* Nihil *de hac hora,* Feſtinandũ *eſt.* Inſtat *à tergo mors, iam deficiet te iſte comitatus.* Iam *contubernia iſta ſublato clamore ſoluentur.* Rapina *rerum omniũ eſt, (miſeri neſcitis) & fuga uiuere.* Si *mortuũ tibi filium doles, eius tẽporis quo natus eſt, crimẽ eſt.* Mors *enim illi naſcenti determinata.* In *hanc legem datus eſt.* Hoc *illum fatũ ab utero ſtatim proſecutũ eſt.* In *regnum fortunæ, & quidem durum atq; inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atq; indigna paſſuri, corporibus noſtris impotẽter, contumelioſe, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, uel in pœnam admotis, uel incertis, alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenã quidẽ aut littus explodet, ſed in alicuius uentrem immenſæ beluæ detrudet.* Alios *morborũ uarijs generibus emaceratos, diu inter uitam mortemq; detinebit, ut uaria & libidinoſa, mancipiorumq; ſuorũ negligens domina, & pœnis & muneribus errabit.* Quid *opus eſt partes deflere?* Tota *uita flebilis eſt.* Vrgebunt *noua incõmoda priuſquam ueteribus ſatisfeceris.* Moderandum *eſt itaq; uobis maximè, qui immoderatè fertis, & in multos dolores humanũ pectus diſpenſandũ.*

CAP. XI. *Quæ demum iſta tuæ publicæq; conditionis obliuio eſt?* Mortalis *nata es, mortales peperiſti, putre ipſa fluidumq; corpus, & caſibus morbisq; repetita, ſperaſti tam imbecilla materia ſolida & æterna geſtaſſe?* Deceßit *filius tuus, id eſt, decurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant.* Huc *omnis iſta quæ in foris litigat, in theatris deſidet, in templis precatur turba, diſpari gradu uadit.* Et *quẽ diligis uenerari, et quẽ deſpicis, unus exæquat uox* Chilonis, *hæc uidelicet illa pythicis oraculis aſcripta,* γνῶθι σεαυτόν.

Quid

*Quid eſt homo? quodlibet quaſſum uas, et quodlibet fragile ictatu, non tempeſtate, ut diſsiperis eſt opus. Vbicunq; arietaueris, ſolueris. Quid eſt homo? imbecillimũ corpus, et fragile, nudum, ſuapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnẽ fortunæ contumeliã proiectum: cum bene lacertos exercuit, cuiuſlibet feræ pabulũ, cuiuslibet uictima: ex infirmis fluidisq; contextum, & liniamentis exterioribus nitidũ, frigoris, æſtus & laboris impatiens: ipſo rurſus ſitu & ocio iturum in tabem, & ſemper alimenta metuẽs ſua, quorum modum inopia laborat, modo copia rumpitur. Anxiæ ſolicitæq; tutelæ, precarij ſpiritus, & male inhærentis, qua parum repentinum audiet ex improuiſo ſonus auribus grauis excutit. Soli ſemper ſibi nutrimẽtum uitioſum & inutile. Miramur in hoc mortẽ unius, qua ſingulis opus eſt. Nunquid enim ut cõcidat, res magni momẽti eſt? Odor illi ſaporq;, & laſsitudo, & uigilia, & humor, & cibus, & ſine quibus uiuere nõ poteſt, mortifera ſunt. Quocunq; ſe mouet infirmitatis ſuæ ſtatim conſciũ, non omne cœlũ ferẽs, aquarum nouitatibus, flatuq; non familiaris auræ, & tenuiſsimis cauſis atq; offenſionibus morbidum, putre, caſſum, à fletu uitam auſpicatum: * cæterum quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet, In quantas cogitationes oblitum conditionis ſuæ uenit. Immortalia æterna uolutat animo, & in nepotes pronepotesq; diſponit, cum interim longa conantem eum mors opprimit, & hoc quod ſenectus uocatur, pauci ſunt circuitus annorum.*

* cum interim

CAP. XII. *Dolor tuus ò Martia, ſi modo ulla tibi ratio eſt, utrũ ſua ſpectat incõmoda, an eius qui deceſsit? Vtrũ te amiſſo filio mouet, quod nullas ex illo uoluptates cepiſti, an quod maiores, ſi diu uixiſſet, percipere potuiſti? Si nullas te percepiſſe dixeris, tolerabilius efficies detrimentũ tuũ. Minus enim homines deſiderãt ea, ex qbus nihil gaudij lætitiæq; perceperãt: ſi con*

*ſi confeſſa fueris percepiſſe magnas uoluptates, oportet te non de eo quod detractum eſt queri, ſed de eo gratias agere quod *collegiſti. Prouenerunt enim ſatis magni fructus laborũ tuorum ex ipſa educatione, niſi forte hi qui catulos auesq́;, & friuola animorũ oblectamẽta ſumma diligentia nutriũt, fruuntur aliqua uoluptate ex uiſu tactuq́;, et blãda adulatione mutorũ, liberos nutriẽtibus *nõ ipſa fructus educatione acquiritur. Licet itaq; tibi nil induſtria eius contulerit, nihil diligentia cuſtodierit, nihil prudentia quæſierit ſua, ipſum quod habuiſti quod amaſti, fructus eſt. At potuit longior eſſe, * non maior. Melius tamen tecum actum eſt quàm ſi omnino non contigiſſet. Quoniam ſi ponatur electio, utrum ſatius ſit nõ diu fœlicẽ eſſe, an nunquam, eſt melius, diſceſſura nobis bona quàm nulla contingere. Vtrum ne malles degenerẽ aliquem, & numerum tantũ nomenq́; filij expleturũ habuiſſe, an tantæ indolis quantæ tuus fuit? Iuuenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito omnis officij curioſus, cito ſacerdos, omnia tam præpropera. Nulli ferè & magna bona & diuturna contingunt. Non durat, nec ad ultimũ exit niſi lenta felicitas. Filiũ tibi dij immortales nõ diu daturi, ſtatim tibi talem dederunt, qualis diu effici poteſt. Ne illud dicere quidẽ potes, abiectã te à dijs, cum frui non licuerit filio. Circunfer per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculos, occurrent tibi paßim ubiq; maiora. Senſerunt iſta magni duces, ſenſerunt principes. Ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt, puto ut noſtrorũ funerũ leuamentũ eſſet, etiã diuina cõciderẽ. Circunſpice, inquã, omnes, nullam miſeram nominabis domum, quæ non inueniat in miſeriore ſolatiũ. Non mehercule, tam male de moribus ſentio tuis, ut putem poſſe te leuius pati caſum tuum, ſi tibi ingentẽ numerum lugentium produxero. Maleuoli ſolatij genus eſt, turba miſerorum. Quoſdam tamen referam, non ut ſcias hoc ſolere*

homini

*cæpiſti

*non fructus educat ipſa educatio.

*maiorq́;

*hominibus accidere (Ridiculum eſt enim mortalitatis exempla colligere) ſed ut ſcias fuiſſe multos qui lenierunt aſpera, ferendo placide. A feliciſsimo incipiam. Lucius Sylla filium amiſit, nec ea res, aut maliciā eius & acerrimā uirtutē in hoſtes ciuesq́; contudit, aut effecit, ut cognomē illud uſurpaſſe ſaluo uideretur, quod amiſſo filio aſſumpſit, nec odia hominū ueritus, *quibus male nimis ſecundæ res conſtant, nec inuidiā deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed iſtud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit, at inimici fatebuntur bene illū arma ſumpſiſſe, bene poſuiſſe: hoc de quo agitur conſtabit, non eſſe maximum malum, quod etiā ad feliciſſimos peruenit. Nec nimis admiretur Græcia illum patrē, qui in ipſo ſacrificio nunciata filij morte tibicinem tantum tacere iuſsit, & coronam capiti detraxit, cætera ritè perfecit.*

* quorū malis illius nimis ſecundæ res conſtabant,

CAP. XIII. *Puluillus hoc fecit pontifex, cui poſtem tenenti & capitolium dedicanti mors filij nunciata eſt: quam ille exaudiſſe diſsimulans, & ſolennia pontificalis carminis uerba concepit, gemitu nō interrumpente precationem, & ad filij ſui nomen, Ioue propiciato. Putaſſes eius luctus aliquē finem eſſe debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis & fauſta nūcupatione non abduxit patrē. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus ampliſsimo ſacerdotio, qui colere deos ne iratos quidē deſtitit. Idem tamen ut redijt domū, & impleuit oculos, & aliquas uoces flebiles miſit, & peractis, quæ mos erat præſtare defunctis, ad capitolium hilari redijt uultu. Paulus circa illos nobiliſsimi triumphi dies, quo uinctum ante currum egit Perſen inclyti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit, quos ſibi ſeruauerat extulit. Quales retentos putas, cùm inter cōmodatos Scipio fuiſſet? Non ſine motu uacuum Pauli currum Po. Ro. aſpexit. Cōcionatus eſt tamē, & egit dijs gratias, quod cōpos uoti factus eſſet. Precatū enim*

ſe,

ſe, ut ſiquid ob ingentem uictoriam inuidiæ dandũ eſſet, id ſuo potius quàm publico damno lueretur. Vides quã magno animo tulerit, orbitati ſuæ gratulatus eſt. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? ſolatia ſimul atq; auxilia perdidit. Nõ tamen contigit Perſæ triſtẽ Paulũ inuenire. Quid nunc te per innumerabilia magnorũ uirorũ exempla ducã, & quærã miſeros, quaſi non difficilius ſit inuenire felices? Quota quæq; domus uſq; ad exitum omnibus partibus ſuis conſtitit, in qua non aliquid turbatũ ſit? * Vnũquenq; animo occupa, & ex eo magiſtratu cita Luciũ ſi uis Bibulũ, & C. Cæſarẽ, uidebis inter collegas & inimiciſſimos concordẽ fortunam. Lucij Bibuli melioris quàm fortioris uiri duo ſimul filij interfecti ſunt. Aegyptio quidem militi ludibrio habiti, ut non minus ipſa orbitate, autor eius, digna res lachrymis eſſet. Bibulus tamen qui toto honoris ſui anno ob inuidiam collegæ domi latuerat, poſtero die quàm geminũ funus renuntiatũ eſt, proceſſit ad ſolita in publicũ officia. Quid minus poteſt quàm unũ diem duobus filijs dare? Tam cito liberorum luctum finiuit, qui conſulatum anno luxerat. C. Cæſar cum Britanniam peragraret, nec oceano felicitatẽ ſuã continere poſſet, audiuit deceſſiſſe filiã, publica ſecũ fata ducentẽ. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo quenquã aliũ eſſe in Repub. magnũ, & modũ impoſiturus incrementis, quæ grauia illi uidebantur, * cum in commune creſcerent: tamen intra tertium diem imperatoria obijt munia, & tam cito dolorem uicit, quàm omnia ſolebat.

* Vnumquẽlibet

* etiam cùm in conciuem creſc.

CAP. XIIII. Quid aliorum tibi funera Cæſarũ referam? quos in hoc mihi interim uidetur uiolare fortuna, ut ſic quoq; generi humano proſint, oſtendentes, ne eos quidem qui dijs geniti deoſq; genituri dicantur, ſic ſuam fortunam in poteſtate habere, quemadmodum alienam.

CAP. XV. Diuus Auguſtus amiſſis liberis, nepotibus,

exhauſta Cæſarum turba, adoptatione deſertam domũ fulſit. Tulit tamen fortiter tanquã eius iam res agebatur, cuius quàm maxime intererat, de dijs neminẽ queri. Tib. Cæſar & quem genuerat, & quem adoptauerat amiſit, ipſe tamen pro roſtris laudauit filium, ſtetitq́; in conſpectu poſito corpore, interiecto tantummodo uelamẽto, quod põtificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit uultũ: experiendũ ſe dedit Seiano ad latus ſtanti, quàm patienter poßit ſuos perdere. Vides ne quanta copia uirorũ maximorũ ſit, quos non excepit hic omnia proſternens caſus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice priuatimq́; congeſta erant? Sed uidelicet it in orbẽ iſta tẽpeſtas, & ſine delectu uaſtat oĩa, agitq́; ut ſua. Iube ſingulos conferre rationem, nulli contigit impune naſci.

CAP. XVI. *Scio quid dicas, oblitus es fœminã te conſolari, uirorũ refers exẽpla. Quis enim dixerit naturam malignè*cũ mulieribus ingenuis egiſſe, & uirtutes illarũ in arctũ retraxiſſe? Par illis, mihi crede, uigor: par ad honeſta * libera facultas, dolorẽ, laborem ex æquo (ſi conſueuere) patiũtur. In qua iſtud urbe, dij boni, loquimur, in qua regẽ Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerũt. Bruto libertatẽ debemus, Lucretiæ Brutũ. In qua Clœliam contẽpto hoſte & flumine, ob inſignẽ audaciã tantũ non in uiros tranſcripſimus, Equeſtri inſidens ſtatuæ in ſacra uia celeberrimo loco Clœlia, exprobrat iuuenibus noſtris puluinũ aſcendentibus, in ea illos urbe ſic ingredi, in qua etiã fœminas equo donauimus. Quòd ſi tibi uis exempla referri fœminarũ, quæ ſuos fortiter deſiderauerunt, non hoſtiatim quærã. Ex una tibi familia duas Cornelias dabo. Primã Scipionis filiã, Gracchorũ matrẽ, duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit: & de cæteris facile eſt, quos nec æditos, nec amiſſos ciuitas*ſentit. T. Gracchũ, & C. quos etiam qui bonos uiros negauerit, magnos fatebitur, &*

**cum mulie bribus ingenijs*

** (libeat)*

**ſenſit.*

occiſos

occiſos uidit & inſepultos: conſolantibus tamen miſeramq; dicentibus, Nunquã, inquit, non felicẽ me dicã, quæ Gracchos pẽperi. Cornelia Liuiũ Druſum clariſſimũ iuuenẽ illuſtris ingenij, uadentẽ per Gracchorũ ueſtigia, imperfectis tot rogationibus intra penates interemptum ſuos, amiſerat, in certo cædis autore: tamen & acerbã mortẽ filij, & inultã tam magno animo tulit, quàm ipſe leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam Martia reuerteris, ſi tela quæ in Scipiones, Scipionũq; matres ac filios *egit, quibus Cæſares petijt, ne à te quidem continuit. *exegit, Plena et infeſta uarijs caſibus uita eſt, à quibus nulli lõga pax, uix induciæ ſunt. Quatuor liberos ſuſtuleras Martia. Nullum autẽ fruſtra cadet telũ, quod in confertũ agmen immiſſum eſt. Mirum eſt tantã turbam * iam potuiſſe ſine iniuria damno'ue *non potuiſpræteruehi. At hoc iniquior fortuna fuit, quòd non tantũ filios ſe ſine inuieripuit, ſed elegit. Nunquã tamen iniuriã dixeris, ex æquo cum dia damn. potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias, & harũ nepotes, & ipſum quem maximè luges, prioris oblita, non ex toto abſtulit. Habes ex illo duas filias: ſi malè fers, magna onera: ſi bene, magna ſolatia: in hoc te perduxit, ut illas cùm uideris, admonearis filij, nõ doloris. Agricola, euerſis arboribus, quas aut uentus radicitus euulſit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, ſobolẽ ex illis reſiduã fouit, & amiſſarũ ſemina ſtatim plantasq; diſponit, & momento. (Nam ut in damna, ita ad incrementa rapidũ ueloxq; tẽpus eſt) adoleſcũt amiſſis lætiora. Has nunc Metilij filij tui filias in eius uicẽ ſubſtitue, & uacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato ſolatio leua. Hæc quidem natura mortalium eſt, ut nihil magis placeat, quã quod amiſſum eſt. Iniquiores ſumus aduerſus relicta, ereptorũ deſiderio. Sed ſi æſtimare uolueris, quàm tibi ualde fortuna etiam cum ſæuierit pepercerit, ſcies te habere pluſquàm ſolatia. Reſpice tot nepotes, duas filias.

CAP. XVII. Hic illud quoq; Martia mouet me, ſi eſſet cuiq; pro moribus fortuna, nunquàm mala bonos ſequerentur: nũc uideo, exempto diſcrimine, & eodẽ modo malos bonosq; iactari. Graue eſt tamen quẽ educaueris iuuenẽ, iam patri, iam matri* præſidiũ ac decus, amittere. Quis negat graue eſſe? ſed humanũ eſt. Ad hoc genita es ut perderes, ut perires, ut ſperares, metueres, alios, teq; inquietares, mortẽ & timeres, & optares, & quod eſt peßimũ, nunquã ſcires cuius eſſes ſtatus. Siquis Syracuſas petenti diceret, Omnia incõmoda, omnes uoluptates futuræ peregrinationis tuæ ante cognoſce, deinde ita nauiga. Hæc ſunt quæ mirari poßis: uidebis primũ ipſam inſulam ab Italia anguſto interciſam freto, quã continenti quondã* ceſſiſſe conſtat, ſubitũ illò mare irrupit, & Heſperiũ Siculo latus abſcidit: deinde uidebis, licebit enim tibi auidißimũ maris uerticem* reſtringere, fretũ, illã fabuloſam Charybdim dico, quãdiu ab auſtro uacat, quietã, at ſi quis inde uentus ſpirauit, hiatu magno profundoq; nauigia ſorbentẽ. Videbis celebratißimum carminibus fontẽ Arethuſam, niditißimi ac perlucidißimi ad imũ ſtagni, gelidißimas aquas profundentẽ: ſiue illas ibi primũ naſcens inuenit, ſiue immerſum terris flumen integrum ſubter tot maria, & à confuſione peioris unde ſeruatũ reddidit. Videbis portũ quietißimum omnium, quos aut natura poſuit in tutelã claßium, aut adiuuit manus, ſic tutũ, ut ne maximarum quidẽ tẽpeſtatũ furori ſit locus. Videbis ubi Athenarũ potentia fracta, ubi tot milia captiuorũ, ille exciſis infinitã altitudinem ſaxis,* Naulius carcer incluſerat, & ipſam ingentẽ ciuitatem, &* latius territoriũ quam multarũ urbiũ fines ſint: *lympidißima hyberna, & nullũ diẽ ſine interuentu ſolis: ſed cum omnia iſta cognoueris, grauis et inſalubris æſtas, hyberni cœli beneficia corrumpit. Erit Dionyſius illic tyrannus, libertatis, iuſtitiæ, legum exitium, dominationis cupidus, etiam poſt

*reſiduum

*iunctã fuiſſe: aliàs, cohæſiſſe.

*perſtringere,

*lautumius carcer

*laxius

*tepidißima: aliàs, lepidißima

poſt Platonem, uitæ, etiam poſt exiliū: alios uret, alios uerberabit, alios ob leuem offenſam iubebit detruncari, accerſet ad libidinē mares fœminasq́;, & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit ſimul binis coire. Audiſti *quid te inuitare poſsit, quid absterrere.* Proinde, *aut nauiga, aut reſiſte.* Poſt *hanc denuntiationem, ſiquis dixiſſet intrare ſe Syracuſas uelle, ſatis ne iuſtam querelam de ullo, niſi de ſe habere poſſet, qui non incidiſſet in illam, ſed prudens ſciensq́; ueniſſet.* Dicit *omnibus nobis natura, neminem decipio.* Tu *ſi filios ſuſtuleris, poteris habere formoſos, poteris et deformes: ſed ſi fortaſſe tibi multi naſcētur, eſſe ex illis aliquis tam ſeruator patriæ quā proditor poterit.* Nō *eſt quod * ſperes tantæ dignationis futuros, ut nemo tibi propter illos maledicere audeat. propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, * ut ipſis maledictum ſit.* Nihil *uetat illos tibi ſuprema præſtare, & laudari te à liberis tuis, ſed ſic te para tanquam in ignem poſitura, uel puerum, uel iuuenem, uel ſenem.* Nihil *enim ad rem pertinent anni, quoniam nullum non acerbum funus eſt, quod parēs ſequitur.*

*deſperes

*ut ipſi maledicta ſint.

CAP. XVIII. Poſt *has leges propoſitas ſi liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil ſpoponderunt.* Ad *hanc imaginē agedū totius uitæ introitū referamus.* Syracuſas *uiſere deliberanti tibi quicquid delectare poterat, quicquid offendere, expoſui: puta naſcenti me tibi uenire in conſilium, intratura es urbē dijs hominibusq́; cōmunē. omnia cōplexā, certis legibus æternisq́; deuinctam, indefatigata cœleſtium officia uoluentē.* Videbis *illic innumerabiles ſtellas, miraberis uno ſydere omnia impleri, ſolem quotidiano curſu diei noctisq́; ſpatia ſignantem, * annū, æſtatem, hyememq́; æqualiter diuidentem.* Videbis *nocturnam lunæ ſucceſsionem à fraternis occurſibus lene remiſſumq́; lumen mutuantē, & modò occultā, toto ore*

*anno æſtates hyemesq́;

*mutabilē, terris imminentē, acceſsionibus, damniſq; *mirabilem, ſemper proximæ diſsimilem. Videbis quinque ſydera diuerſas agentia uias, & in contrariū præcipiti mundo nitentia, ex horū leuiſſimis motibus fortunæ populorū dependēt, & maxima ac minima proinde formātur, prout æquū iniquum'ue ſydus inceſsit. Miraberis cōiecta nubila, & cadētes aquas, & obliqua fulmina, & cœli fragorē. Cum ſatiatos ſpectaculo *ſuperiorum in terrā oculos deieceris, excipiet te alia forma rerū aliterq; mirabilis. Hinc camporū in infinitū patentiū fuſa planicies. Hinc montiū magnis & niualibus ſurgentiū iugis, erecti in ſublime uertices, deiectus fluminū, et ex uno fonte in orientē occidentemq; defuſi amnes, & ſummis cacuminibus nemora nutantia, & tantū ſyluarum cū ſuis animalibus, auiumq; cōcentu diſſono. Varij urbium ſitus, & ſecluſæ nationes locorū difficultate, quarum aliæ ſe in erectos ſubtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, uallibus, palude, circumfunduntur: adiuta cultu ſeges & arbuſta ſine cultore fertilia, & riuorum leuis inter prata diſcurſus, & amœni ſinus, & littora in portū recedentia, ſparſæ tot per uaſtū inſulæ, quæ interuentu ſuo maria diſtinguunt. Quid lapidum gēmarumq; fulgor, & inter rapidorū torrentium arenas aurum interfluens, & in medijs terris medioq; rurſus mari nitentes igniū faces, & uinculū terrarū oceanus, continuationem gentium triplici ſinu ſcindens, & ingenti licentia exæſtuans. Videbis his inquietis, & ſine uento fluctuātibus aquis immani & fidem excedenti magnitudine terrentia animalia, quædam grauia & alieno ſe magiſterio mouētia, quædam uelocia, concitatis perniciora remigijs, quædā haurientia undas, & magno prænauigātium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas nō nouere terras quærētia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum *eriſq; ei ſpectatrix, & ipſa pars magna conantium. Diſces, docebiſq; artes, alias quæ uitam inſtruant, alias

*ſupernorū

*eriſq; eius expertrix,

*alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed iſtic erunt mille corporum & animorũ peſtes, & bella, & latrocinia, & uenena, & naufragia, & intemperies cœli, corporisq́;, & chariſſimorum acerba deſideria, & mors *incertum an per facinus, an per pœnam cruciatumq́;. Delibera tecũ, & perpende quid uelis, ut in illa uenias, per iſta exeundũ eſt. Reſpondebis uelle te uiuere. Quid ni? imò puto ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo ut conuenit.*

*incertusq́; finis per pœnam: aliàs incertum facilis, an per pœnam

CAP. XIX. *Nemo, inquis, nos conſuluit. Conſulti ſunt de nobis parentes noſtri, qui cùm conditionem uitæ noſſent, in hanc nos ſuſtulerunt. Sed ut ad ſolatia ueniam: uideamus primùm quid curãdum ſit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem deſideriũ eius, quem dilexit, id per ſe *deſiderabile apparet. Abſentes enim abſuturosq́; dum uiuerent nõ flemus, quamuis omnis uſus illorum nobis & conſpectus ereptus ſit. Opinio eſt ergo quæ nos cruciat, & tanti quodque malum eſt, quanti illud taxauimus. In noſtra poteſtate remedium habemus. Iudicemus illos abeſſe, & noſmetipſi nõ fallamus. Dimiſimus illos, imò conſecuturi præmiſimus. Mouet & illud lugentẽ, non erit qui me defendat, *qui contẽptum uindicet. Vt minime probabili, ſed uero ſolatio utar. In ciuitate noſtra plus gratiæ orbitas confert quàm eripit. Adeoq́; ſenectutem ſolitudo, quæ ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum ſimulent, & liberos ſeruent, & orbitatẽ manufaciant. Scio quid dicas. Non mouent me detrimenta mea, etenim non eſt dignus ſolatio, qui filium ſibi deceſſiſſe ſicut mancipiũ moleſte fert, cui quicquam in filio reſpicere præter ipſum uacat. Quid igitur te Martia mouet? Vtrũ quod filius tuus deceſſit, an quod non diu uixit? Si quod deceſſit, ſemper debuiſti dolere, ſemper enim ſciſti moriturum. Cogita nullis defunctũ malis affici. Illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula. Nullas ſcimus imminere*

*tolerabile

*& quia cõtemptu uind.

*mortuis tenebras, nec carcerẽ, nec flumina flagrãtia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia & reos, & in illa reorum libertate tam laxa ullos iterum tyrannos. Luſerunt iſta Poëtæ, & uanis nos agitauere terroribus. Mors omniũ dolorum & ſolutio eſt, & finis, ultra quam mala noſtra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem, in qua antequã naſceremur iacuimus, reponit. Si mortuorũ aliquis miſeretur, & non natorum miſereatur. Mors nec bonũ nec malum eſt. Id enim poteſt aut bonum aut malum eſſe, quod aliquid eſt: quod uerò ipſum nihil eſt, et omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaq́; circa aliquam uerſantur materiam. Non poteſt id fortuna tenere, quod natura dimiſit, nec poteſt miſer eſſe, qui nullus eſt. Exceßit filius tuus terminos, intra quos ſeruijt. Excepit illum magna & æterna pax, non paupertatis metu, non diuitiarũ cura, non libidinis per uoluptatem aĩos carpentis ſtimulis inceßitur, non inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec ſuæ premitur, nec conuitijs quidẽ ullis uerecundæ aures uerberantur: nulla *publica clades conſpicitur, nulla priuata, non ſolicitus futuri pendet ex euentu, ſemper in deteriora dependenti. Tandem ibi conſtitit, unde nil eum depellat, ubi nil terreat.*

*publica peſtis

CAP. XX. *O ignaros malorum ſuorum, quibus non mors ut ut optimũ inuentum naturæ laudatur, quæ ſiue felicitatẽ includit, ſiue calamitatem *repellit, ſiue ſacietatem aut laßitudinem ſenis terminat, ſiue iuuenile æuum, dum meliora ſperantur in flore deducit, ſiue pueritiam ante duriores gradus reuocat, omnibus finis, multis remediũ, quibuſdam uotum, de nullis melius merita, quàm de his ad quos uenit antequam inuocaretur. Hæc ſeruitutẽ inuito domino remittit. Hæc captiuorũ cathenas leuat, hæc è carcere educit, quos exire imperiũ impotens uetuerat. Hæc exulibus in patriam ſemper aĩm oculosq́; tẽdentibus, oſtendit, nihil intereſſe in terra qua quis iacet, Hæc*

*expellit,

ubi

*ubi res cōmunes fortuna male diuiſit, & æquo iure genitos, aliū alijs donauit, exæquat omnia. Hæc eſt quæ nihil quicquā alieno fecit arbitrio. Hæc eſt in qua nemo humilitatē ſuam ſenſit. Hæc eſt quæ nulli paruit. Hæc eſt Martia quā pater tuus cō cupiuit. Hæc eſt, inquam, quæ efficit, ut naſci nō ſit ſupplicium, quæ efficit, ut non concidā aduerſus *minas caſuū, ut ſeruare animū ſaluum ac potentem ſui poßim. Habeo quod appellem. Video iſtic cruces non unius quidem generis, ſed aliter ab alijs fabricatas. Alij capite conuerſos in terram ſuſpendere, alij per obſcœna ſtipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, uideo uerbera, & membris & ſingulis articulis ſingula docuerunt machinamenta, & uideo mortem. Sunt iſtic hoſtes cruenti, ciues ſuperbi. Sed uideo iſtic & mortem. Non eſt moleſtum ſeruire, ubi ſi domini perteſum eſt, licet uno gradu ad libertatē tranſire, coram te iura uitæ beneficio mortis habeo. Cogita quantum boni oportuna mors habeat, quam multis diutius uixiſſe nocuerit. Si Cn. Pompeiū, decus iſtius firmamentumq; imperij, Neapolis *fortuna abſtuliſſet, indubitatus populi Romani princeps exceſſerat. At nunc exigui tēporis adiectio, faſtigio illum ſuo depulit. Vidit legiones in cōſpectu ſuo cæſas, et ex illo prælio in quo prima acies ſenatus fuit, quàm infelices reliquiæ ſunt, Imperatorē ipſum ſuperfuiſſe: uidit Aegyptium carnificē, & ſacroſanctum uictoribus *corpus ſatelliti præſtitit, etiam ſi incolumis fuiſſet pœnitentiam ſalutis acturus. Quid enim erat turpius, quàm Pompeiū uiuere beneficio regis? M. Cicero ſi eo tempore, quo Catilinæ ſicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus eſt, concidiſſet, liberata Repub. conſeruator eius, ſi denique filiæ ſuæ funus ſecutus fuiſſet, tunc felix mori potuit. Non uidiſſet ſtrictos in ciuilia capita mucrones, nec diuiſa percuſſoribus occiſorum bona, ut etiam de ſuo perirent, non haſtam conſularia ſpolia uendentē,*

*ruinas caſuū: aliàs minas Cæſarū.

*ualetudo abſtuliſſ.

*caput

*trium Catil. nec cædes, nec locata publicè latrocinia, bella, rapinas, *tãtum Catilinarum. M. Catonẽ ſi à Cypro & hæreditatis regiæ diſpenſatione redeuntem mare deuoraſſet, uel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello ſtipendium, non'ne illi bene actum foret? hoc certè ſecum tuliſſet, neminẽ auſurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio pauciſsimorum, uirum libertati non ſuæ tantum, ſed publicæ natum coëgit Cæſarem fugere, Pompeium ſequi. Nihil ergo mali Metilio immatura mors attulit omnium etiam malorum remiſit patientiam. Nimis tamen citò perijt & immaturus. Primùm puta illum ſupereſſe, comprehẽde quantum plurimũ procedere homini licet, quantum eſt ad breuiſsimum tempus editus citò ceſſuris loco. Venienti in pactum hoc, proſpicimus hoſpitium, de noſtris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui conſtat. Computa urbium ſecula, uidebis quàm non diu ſteterint etiam quæ uetuſtate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca ſunt, infiniti tẽporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, urbibusq́;, & fluminibus, & ambitu maris puncti loco ponimus, ad uniuerſa referentes. Minorem portionem habet ætas noſtra quàm punctum, ſi tẽpori comparetur omni, cuius maior eſt menſura quàm mundi, utpote cùm ille ſe per huius ſpatium toties remetiatur. Quid ergo intereſt id extendere, cuius quantumcunq; fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo, imò multum eſt quod uiuimus, ſi ſatis eſt. Licet mihi uaces, et in moram tardatæ ſenectutis nouies centenos denosq́; percenſeas annos, cum ad omne tempus dimiſeris animũ, nulla erit illa breuiſsimi longiſsimiq; æui differẽtia, ſi inſpecto quanto quis uixerit ſpatio, cõparaueris quanto non uixerit. Deinde non immaturus deceſsit, Vixit enim quantum debuit uiuere. Nihil illi iam ultra ſupererat. Non una hominibus ſenectus eſt, ut ne animalibus quidem, intra XIIII. quædam annos defatigantur

*tigantur, & hæc illis longiſsima ætas eſt, quæ homini prima. Diſpar cuiq; uiuendi facultas data eſt. Nemo nimis cito moritur, quia uicturus diutius quàm uixit non fuit. Fixus eſt cuique terminus, manebit ſemper ubi poſitus eſt, nec ullum ulterius diligentia aut gratia promouebit, *ſcit libenter illum ex conſilio perdidiſſe. Tulit ſuum, metasq́; dati peruenit ad æui. Non eſt itaq; quod ſic te oneres, potuit diutius uiuere, non eſt interrupta eius uita, nec unquam ſe annis caſus interiecit. Soluitur quod cuiq; promiſſum eſt, *eunt ut ſua fata, nec adijciunt quicquam, nec ex promiſſo ſemel demunt. Fruſtra uota ac ſtudia fiunt. Habebit quiſq; quantum illi dies primus aſcripſit, ex illo quo primū lucem uidit iter mortis ingreſſus eſt, acceſsitq́; fato propior, & illi ipſi, qui adijciebantur adoleſcentiæ anni, uitæ trahebatur. In hoc omnes errore uerſamur, ut nō putemus ad mortē, niſi ſenes inclinatosq́; iam uergere, cū illò infantia ſtatim & iuuēta omnisq́; ætas ferat. Auguria opus ſuum, fata nobis ſenſum noſtræ necis auferunt, quoq́; facilius obrepat mors, ſub ipſo uitæ nomine latet. Infantem in ſe pueritia conuertit. Pueritiam pubertas, iuuentutem ſenectus abſtulit. Incrementa ipſa ſi bene computes damna ſunt.*

*nec illum diligētia ex cōſilio perdidit

*eunt ui ſua fata,

*Vrgēt opus ſuum fata,

CAP. XXI. *Quereris Martia nō tam diu uixiſſe filium tuū quàm potuiſſe. Vnde enim ſcis an diutius illi expedierit, an illi hac morte conſultū ſit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene poſitæ ſint et fundatæ, ut nihil illi, procedenti tēpore timendū ſit? Labūtur humana ac fluunt. Nulla pars uitæ noſtræ tam obnoxia aut tenera eſt, quàm quæ maximè placet. Ideoq́; felicisſimis optanda mors eſt, quia in tanta inconſtantia turbaq; rerū, nihil niſi quod præterijt certū eſt. Quis tibi recepit, illud pulcherrimū filij tui corpus, in ſumma pudoris cuſtodia, inter luxurioſæ urbis oculos conſeruaturū, ſi potuiſſet ita morbos euadere, ut ad ſenectutē formæ illæſū perferret decus.*

CAP.

CAP. XXII. Cogita animi mille labes. Neq; enim recta ingenia, qualē in adoleſcentia ſpem ſui fecerāt, uſq; in ſenectutē pertulerunt, ſed interuerſa plerunq; ſunt, * aut fœda proloqui, ex quo luxuria fœdior inuaſit, & cogit dehoneſtare ſpecioſa principia. Aut in popinā * uentremq; proiectis, ſumma illis curarū fuit, quid eſſent, quid biberēt. Adijce incēdia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorū, oſſa uiuis legētium, & totas in uiſcera manus demittentiū, et nō ſimplici dolore pudēda curātium. Poſt hæc exiliū, Nō fuit innocētior filius tuus, quā Rutilius, quā Corūcanus, nō fuit ſapiētior quā Socrates, nō fuit ſanctior quā Cato, qui uolūtario uulnere trāsfixit pectus. Cū iſta perſpexeris, ſcies optime cū his agi, quos natura, quia illos hoc manebat uitæ ſtipēdium, cito in tutū recepit. Nihil eſt tam fallax, quàm uita humana, nihil tam inſidioſum, nō mehercule quiſquam accepiſſet, niſi daretur inſcijs. Itaq; feliciſſimū eſt non naſci, proximum puto breuitate uitæ defunctos, cito in integrum reſtitui. Propone illud acerbiſſimū tibi tēpus, quo Seianus patrē tuum clienti ſuo * Atrio Secundo congiarium dedit. Iraſcebatur illi ob unum aut alterū liberius dictū, quod tacitus ferre nō potuerat, Seianū in ceruices noſtras nec imponi quidē, ſed * deſcendere. Decernebatur illi ſtatua in Pompeij theatro ponēda, quod exuſtum Cæſar reficiebat. Exclamauit Cordus, tunc uere theatrū perire. Quis ergo non rumperetur, ſupra cineres Cn. Pompeij cōſtitui Seianū, & in monumentis maximi imperatoris conſecrari * peſſimū militē: cōſecratur ſubſcriptio, & acerrimi canes, quos ille ut ſibi uni māſuetos, omnibus feros habere poſſet, ſanguine humano paſcebat, circunlatrare etiā hominē illum imparatum incipiūt. Quid faceret? ſi uiuere uellet, Seianus rogādus erat: ſi mori, filia, uterq; inexorabilis, Conſtituit filiam fallere. Vſus itaq; balneo, & quo plus imponeret, in cubiculum ſe quaſi guſtaturus contulit, & dimiſſis pueris

*et ſera, eoq; fœdior luxuria inuaſit

*uentremq; percoqui, ſummaq; illis

*Satrio

*aſcendere

*perfidum

pueris quædã per fenestrã, ut uideretur ediſſe, proiecit à cœna. Deinde quaſi iam ſatis in cubiculo ediſſet, abſtinuit, alteroq; die, et tertio idem fecit. Quarto ipſa infirmitate corporis faciebat indiciũ. Cõplexus itaq; te Chariſſima inquit, filia, & hoc unũ tota celata uita, iter mortis ingreſſus ſum, & iam mediũ ferè teneo reuocare me nec debes nec potes. Atq; ita lumẽ omne præcludi iuſſit, et ſe in tenebris cõdidit. Cognito conſilio eius, publica uoluptas erat, quod è faucibus auidiſſimorũ luporum educeretur præda. Accuſatores, Seiano autore, adeũt cõſulũ tribunalia, querũtur mori Cordũ, ut interpellarent quod coëgerant. Adeò illis Cordus uidebatur effugere. Magna res erat in quæſtione, *an mortis rei perderẽtur, dum deliberatur, dum accuſanores iterũ adeunt, ille ſe abſoluerat. Vidés ne Martia quãtæ iniquorũ temporũ uires ex inopinato ingruãt? Fles quòd cuiquam tuorum mori neceſſe fuit, penè non licuit.

* an maieſtatis reo perire daretur

CAP. XXIII. Præter hoc etiã quod omne futurum incertum eſt, et ad deteriora certius. Facilius ad ſuperos iter eſt, animis cito ab humana cõuerſatione dimiſſis, minus enim fecis ponderisq; traxerũt, antequã obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leuiores ad originẽ ſuam reuolant, & facilius quicquid eſt illud abſoluti transfluũt. Nec unquã magnis ingenijs chara in corpore mora eſt. Exire atq; erumpere geſtiunt, ægrè has anguſtias ferunt, uagi per omne ſublime, et ex alto aſſueti humana deſpicere. Inde eſt quod Plato clamat, Sapientis animũ totum in morte prominere, hoc uelle, hoc meditari, hac ſemper cupidine ferri in exteriora tendentem. Quid tu Martia, cum uideres ſenilem in iuuene prudentiã, uictorem omnium uoluptatũ animum, emendatum, carentem uitio, diuitias ſine auaritia, honores ſine ambitione, uoluptates ſine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum ſoſpitem poſſe contingere? Quicquid ad ſummum uenit, ad exitum prope eſt. Eripit

*ſe auſertq; ex oculis perfecta uirtus.*Nec *ultimũ tempus expectant,quæ in primo maturuerũt.* Ignis *quo clarior fulſit,citius extinguitur.*Viuacior *eſt,qui cũ lenta difficiliq; materia cõmiſſus,fumoq; demerſus ex ſordido lucet,eadẽ enim detinet cauſa, quæ maligne alit.*Sic *ingenia* **quæ illuſtriora, breuiora ſunt.* Nã *ubi incremento locus non eſt,uicinus occaſus eſt.*Fabianus *ait,quod noſtri quoq; parentes uidere,puerũ* Romæ *fuiſſe,ſtatura ingentis uiri:ſed hic cito deceſsit,& moriturum breui nemo non prudens dixit.*Non *poterat enim ad illam ætatem peruenire,quam præceperat.*Ita *eſt.*Indicium *eſt imminentis exitij maturitas,& appetit finis, ubi incrementa conſumpta ſunt.*

*quò illuſtr.

CAP. XXIIII. Incipe *uirtutibus illum,non annis æſtimare:ſatis diu uixit pupillus relictus ſub tutorum cura,uſq; ad decimumquartũ annum fuit ſub matris* **cuſtodia ſemper,cum haberet ſuos penates,relinquere tuos noluit.*Adoleſcens *ſtatura,pulchritudine, cætero corporis robore caſtris natus,militiam recuſauit,ne à te diſcederet.*Cõputa Martia *quã raro liberos uideant,quæ in diuerſis domibus habitant.* Cogita *totos illos perire annos matribus, & per***ſolicitudinem exigi,quibus filios in exercitu habẽt.*Scies *multum patuiſſe hoc tempus, ex quo nihil perdidiſti.*Nunquã *à conſpectu tuo receßit,ſub oculis tuis ſtudia formauit excellẽtis ingenij & æquaturi* **animũ, niſi obſtitiſſet uerecundia,quæ multorũ profectus ſilẽtio preſſit.*Adoleſcẽs *rarißimæ formæ in tam magna mulierum turba uiros corrumpentium,nullius ſpei ſe præbuit,*Et *cum quarundam uſq; ad tentandum perueniſſet improbitas, erubuit quaſi peccaſſet,quod placuerat.*Hac *ſanctitate morũ effecit, ut puer admodũ dignus ſacerdotio uideretur, materna ſine dubio ſuffragatione.*Sed *ne mater quidem niſi pro bono candidato** *ualuiſſet, harum contemplatione uirtutum ſic tegere, tanquam ſi nunc ille tibi magis uacat?* Nunc *nihil habet quo auocetur.*

*tutela

*ſolitudinem

*auum,

*uoluiſſet,

Nunq

*Nunquam tibi ſolicitudini, nunquam mœrori erit, quod unum ex tam bono filio poteras dolere, doluiſti. Cætera exempta caſibus, plena uoluptatis ſunt, ſi modo uti filio ſcis, ſi modo quid in illo precioſißimum fuerit intelligis, imago duntaxat filij tui perijt, & effigies non ſimul animus ipſe qui æternus melioriſq; nũc ſtatus eſt, diſpoliatus oneribus alienis, & ſibi relictus. Hæc quæ uides oſſa circũuoluta neruis, & obductã cutẽ, uultumq́;, & miniſtras manus, & cætera quibus inuoluti ſumus, uincula animorum tenebræq; ſunt. Obruitur his animus, effugatur, inficitur, arcetur * à diuerſis è ſuis in falſa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen eſt, ne abſtrahatur & ſidat, nititur illo, unde dimiſſus eſt, ibi illum æterna requies manet * pro confuſis craßiſq; pura & liquida * reſtrentem.*

* auerſus à ſuis in falſa coniectus:
* è confuſis
* uiſentem.

CAP. XXV. *Proinde non eſt quod ad ſepulchrum filij tui curras. Peßima eius & ipſi moleſtißima iſtic iacent oſſa cineresq́;, non magis illius partes quàm ueſtes, aliaq; tegumenta corporum. Integer ille, nihilq́; terris relinquens fugit, & totus exceßit: paulumq́; ſupra nos commoratus, dum expurgat inhærentia uitia ſitumq́; omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelſa ſublatus, inter felices currit animas, excipitq́; illum cœtus ſacer, Scipiones, Catonesq́;, interq; contemptores uitæ, & mortis beneficio liberas. Parens tuus Martia illic nepotem ſuum, quanquam illic omnibus omne cognatum eſt, applicat ſibi noua luce gaudentem, & uicinorum ſyderum meatus docet, nec ex coniecturis, ſed omnium ex uero peritus in arcana naturæ libens ducitur. Vtq́; ignotarum urbium monſtrator hoſpiti gratus eſt: ita ſciſcitanti cœleſtium cauſas, domeſticus interpres: & in profunda terrarum permittit aciem. Iuuat enim ex alto relicta reſpicere. Sic itaque Martia te gere, tanquam ſub oculis patris filijq́; poſita,*

*poſita,non illorum quos noueras,ſed tanto excellentiorum,& in ſummo locatorum:erubeſce quicquam humile aut uulgare, & mutatos in melius tuos flere,in æterna rerum per uaſta et libera ſpacia dimiſſos. Non illos interfuſa maria diſcludunt, nec altitudo montium aut * inuiæ ualles,aut incertarum uada Syrtium:tramites plani,& ex facili mobiles, & expediti,& inuicem peruij ſunt,intermixtiq́; ſyderibus.*

*imæ uall.

CAP. XXVI. *Puta itaq; ex illa arce cœleſti patrem tuum* Martia, *& cui tantum apud te autoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proſcribẽtes in æternum ipſe proſcripſit,ſed tanto clariore,quãto eſt ipſe ſublimior,dicere:* Cur *te filia tam longa tenet ægritudo?* Cur *in tanta ueri ignorantia uerſaris, ut iniquè actum iudices cum filio tuo,*quòd in tædium uerſus uitæ ipſe ad maiores ſe recepit ſuos?* Neſcis *quantis fortuna procellis diſturbet omnia? quàm nullis benignam, facilem ſe præſtiterit,niſi qui minimum cum illa contraxerint.* Reges'*ne tibi nominem feliciſſimos futuros, ſi maturius illos mors inſtantibus ſubtraxiſſet malis?* An *Romanos duces,quorum nihil magnitudini deerit, ſi aliquid ætati detraxeris?* An *nobiliſſimos uiros clariſſimosq́; ad ictum militaris gladij cõpoſita ceruice formatos?* R*eſpice patrẽ atque auum tuũ.* Ille *in alieni percuſſoris uenit arbitrium.* Ego *nihil in me cuiquã permiſi,& cibo prohibitus oſtẽdi,quã magno*me iuuat animo ſcripſiſſe.* Cur *in domo noſtra diutiſſime lugetur, qui feliciſſime moritur?* Co*imus in unum omnes.uidemusq́;*uos alta nocte circundari.* Nil *apud uos ut putatis optabile,nil excelſum,nil ſplendidũ,ſed humilia cũcta,& grauia,& anxia et quotã partẽ luminis noſtri cernẽtia.* Quid *dicã,nulla hic arma mutuis furere cõcurſibus, nec claſſes claſſibus frãgi,nec parricidia,aut fingi,aut cogitari, nec fora litibus ſtrepere dies perpetuos, *nihil in obſcuro,detectas*

*quod uiuate,domo ſtante, ſe ipſe ad maiores recepit ſuos.

*quæ iuuabat animo ſcripſiſſem

*non alta nocte circundati,nil ap.

*uel

mentes, & aperta præcordia, & in publico medioq; uitam, et oĩs æui proſpectũ, euentũq; iuuabat unius ſeculi fata cõponere in parte ultima mundi, & inter paucißimos geſta, tot ſecula, tot ætatũ cõtextam ſeriẽ, quicquid annorũ eſt, licet uiſere, licet ſurrectura, licet ruitura regna proſpicere, & magnarũ urbiũ lapſus, & maris nouos curſus. Nã ſi poteſt tibi ſolatio eſſe deſiderijs tuis cõmune fatũ, nihil quo ſtat loco ſtabit. Omnia ſternet, abducetq; ſecũ uetuſtas, nec hominibus ſolũ. (Quota enim iſta fortuitæ potentiæ portio eſt) ſed locis, ſed regionibus, ſed mundi partibus ludet, tot ſupprimet montes, & alibi rupes in altũ nouas exprimet, maria ſorbebit, flumina auertet, & commercio gentiũ rupto, ſocietatẽ generis humani cœtuſq; diſſoluet. Alibi hiatibus uaſtis ſubducet urbes, tremoribus quatiet, & ex infimo peſtilẽtiæ halitus mittet, et inundationibus quicquid habitatur, obducet. Necabitq; omne animal orbe ſubmerſo, & ignibus uaſtis torrebit incendetq; mortalia. Et cũ tempus aduenerit, quo ſe mundus renouaturus extinguat, uiribus iſta ſe ſuis cædent, & ſydera ſyderibus incurrẽt, & omni flagrante materia, uno igne quicquid nunc ex diſpoſito lucet, ardebit. Nos quoq; fælices anima, & *æternæ ſorte, cùm Deo uiſum erit iterũ iſta moliri, labentibus cunctis, & * ipſius parua ruinæ ingentis acceßio in antiqua elementa uertemur. Felicem filium tuum Martia, qui iſta iam nouit.*

**fortunæ*

**æterna ſortitæ,*

**ipſæ*

ANNOT. IN LIB. DE CONSOLATIONE AD MARTIAM.

Cap.1. Salamanuos ſatellites. Alius habebat, Seſanianos, Rodolphus annotarat, Seianianos.

Cap.4. Vſque in hunc diem Liuia. Hic uidentur aliunde aſſuta quædam, quæ nihil faciunt ad ſenſum, nimirũ hæc. Aſsiduus uirtutũ comes, cui non tantũ quæ in publicum emittunt uota, ſed omnes qui ſunt ſecretiores animorum motus. His ſublatis congruit orationis tenor, uſq̃ue in hunc diem Liuia, quantum quidem ego ſciam, dedi-

ſti operam,ne quid eſſet &c.

Cap.10.Alios ignibus peruret,uel in pœnam admotis, uel incerta nudos maria iactabit.Conſentiebant exemplaria.Legendum arbitror, Alios ignibus peruret uel in pœnam admotis, uel incertis, ſiue inſertis,alios nudos mari iactabit. Incertos ignes uocat, incendium forte ortum. Inſertos ignes intelligas licet, febres ac peſtilentias. Alii ignes admouentur, alii inſeruntur.

Cap.28.Semper in deteriora dependenti.Alius, ſemper interiora dependendi.Rodolphus ſemper anteriora deprendens, quanquā dependens bene habebat.

L. ANNAEI SENECAE AD *ALBINAM MATREM DE CONSOLATIONE LIBER VNVS.

*HELBIAM

SAEPE *iam mater optima impetū cepi conſolandi te, ſæpe continui. Vt auderem, multa me impellebāt.Primū uidebar depoſiturus oīa incōmoda, cū lachrymas tuas, etiam ſi ſupprimere nō potuiſſem,interim certè abſterſiſſem. Deinde plus habiturū me autoritatis nō dubitabā ad excitandam te,ſi prior ipſe conſurrexiſſem. Præterea timebā ne à me nō uicta fortuna aliquē meorū uinceret. Itaq; utcunq; conabar manu ſuper plagā meā impoſita, ad obliganda uulnera ueſtra reptare. Hoc propoſitū meū erat. Rurſusq; retardabar,dū recens ſæuiret. Sciebā dolori tuo occurrendū non eſſe,ne ipſum ipſa ſolatia iritarent, & accenderent. Nam in morbis quoque nihil eſt magis periculoſum, nec pernicioſum, quàm immatura medicina. Expectabam itaq; dum uires ſuas frangeret,& ad ſuſtinenda remedia mora mitigatus, tangi ſe ac tractari pateretur. Præterea cùm omnia clarißimorū ingeniorū monumenta,ad cōpeſcendos moderandoſq; luctus cōpoſita euoluerē,non*

inuenieb

inueniebam exemplũ eius, qui conſulatus ſuos eſſet, cũ ipſe ab illis comploraretur. Ita in re noua hæſitabã, uerebarq́;, ne hæc nõ cõſolatio, ſed exulceratio eſſet. Quid quod nouis uerbis, nec ex uulgari et quotidiana ſumptis allocutione, opus erat homini ad conſolandos ſuos, ex ipſo rogo caput alleuanti. Omnis autem magnitudo doloris modũ excedentis, neceſſe eſt ut ſtilo delectũ uerborũ eripiat, cũ ſæpe uocem quoq; ipſam intercludat. Vtcunq; connitar, non fiducia ingenij, ſed qua poſſum inſtar efficaciſsimæ conſolationis eſſe conſolator. Cui nihil negares, huic hoc utiq; te non eſſe negaturã (licet omnis mœror contumax ſit) ſpero, ut deſiderio tuo uelis à me modum ſtatui.

CAP. II. *Vide quantum de indulgentia tua promiſerim mihi, potentiorẽ me futurũ apud te non dubito quàm dolorem tuũ, quo nihil eſt apud miſeros potentius. Itaq; ne ſtatim cũ eo concurrã, adero prius illi, & quibus excitetur ingeram, omnia proferã, & reſcindã quæ iã obducta ſunt. Dicet aliquis, quod hoc genus eſt conſolandi, obliterata mala reuocare, & animũ in omniũ erumnarũ ſuarũ conſpectu collocare, uix unius patientem? Sed is cogitet quæcunq; uſq; eo pernicioſa ſunt, ut cõtra remediũ conualuerint, plerunq; contrarijs curari. Omnes itaq; luctus illi ſuos, omnia lugubria admouebo. Hoc erit non molli uia mederi, ſed urere ac ſecare. Quid conſequar? ut pudeat animũ, tot miſeriarũ uictorẽ, ægre ferre unum uulnus in corpore tam cicatricoſo. Fleant itaq; diutius et gemant, quorũ delicatas mentes eneruauit longa felicitas, ut ad leuiſsimarũ iniuriarũ motus collabantur: at quorũ omnes anni per calamitates tranſierunt, grauiſsima quoq; forti & immobili conſtantia perferant. Vnũ habet aſsidua infelicitas boni, quod quos *ſæpe uexat, nouiſsimè indurat. Nullam tibi fortuna uacationẽ dedit à grauiſsimis luctibus, nec natalem quidẽ tuũ excepit. Amiſiſti matrem ſtatim nata, imò dum naſcereris, & ad uitã quodam-*

*ſemper

modo expoſita,creuiſti ſub nouerca,quam tu quidẽ omni obſe-
uix in fil. quio,& pietate,quanta uel in filia conſpici poteſt, matrẽ fieri
tamen non coëgiſti.Nulli tam magno conſtitit & bona nouerca. Auun-
culum indulgentiſsimũ optimum ac fortiſsimũ uirũ,cũ aduentũ
eius expectares,amiſiſti. Et ne ſæuitiã ſuã fortuna leuiorẽ du-
cendo faceret, intra triceſimum diẽ, chariſsimũ uirũ tuum,ex
quo mater triũ liberorũ eras,extuliſti.Lugẽti tibi luctus nun-
ciatus eſt,omnibus quidẽ abſentibus liberis,quaſi de induſtria
in id tempus cõiectis malis tuis, ut nihil eſſet ubi ſe dolor tuus
reclinaret.Trãſeo tot pericula,tot metus, quos ſine interuallo
*in te incurſantes *uitæ incurſantes pertuliſti, modo in eundẽ ſinũ, ex quo tres
nepotes emiſeras,oſſa trium nepotum recepiſti. Intra uigeſi-
*oſculis mum diem, quàm filium meum in manibus & in * oculis tuis
mortuum funeraueras,raptum me audiſti. Hoc adhuc defue-
rat tibi,lugere uiuos.

CAP. III. Grauiſsimum eſt ex omnibus, quæ unquã in
corpus tuũ deſcenderunt,recens uulnus,fateor,non ſummã cu-
tem rupit,pectus & uiſcera ipſa diuiſit.Sed quẽadmodũ tyro-
*ſaucij,tamẽ uocif. nes leuiter*ſaucij non uociferantur,& manus medicorum ma-
gis quàm ferrũ horrent. At ueterani quãuis confoſsi patienter
*exſecari ac ſine gemitu uelut aliena corpora * excoriari patiuntur, ita
tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes
eiulatus p quæ ferè mu liebris dolor tumultuatur, quidem & ululatus, & alia per quæ inſciæ mulieres tumul-
tuantur,amoue.Perdidiſti enim tot mala,ſi nõdum miſera eſſe
didiciſti.Et quid?Videor'ne tecum timidè egiſſe?Nil tibi ſub-
duxi ex malis tuis, ſed omnia coaceruata ante te poſui? Ma-
gno id animo feci. Conſtitui enim uincere dolore dolorem tuũ,
non circumſcribere.

CAP. IIII. Vincam puto, primũ ſi oſtendero nihil me
pati,propter quod poſsim dici miſer,nedũ propter quod miſe-
ros etiam quos contingam faciã. Deinde ſi ad te tranſiero, &
probauero,

probauero, ne tuam quidẽ grauem eſſe fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire geſtit, nihil mali eſſe mihi: ſi hoc tibi demonſtrare non potero, ipſas res quibus me putas premi non eſſe intolerabiles, faciam manifeſtũ. Sin id credi non potuerit, at ego mihi ipſe *ſatis placebo, *quòd inter eas res beatus ero, quæ miſeros ſolent facere. Non eſt quod de me alijs credas, ipſe tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non eſſe miſerum. Adijciam, quo ſecurior ſis, nec fieri quidem me poſſe miſerum.*

*magis placebo,

CAP. V. *Bona conditione conditi ſumus, ſi eã non deſeruerimus. Id egit rerũ natura, ut ad bene uiuendũ non magno apparatu opus eſſet. Vnuſquiſq; facere ſe beatum poteſt. Leue momentũ in aduentitijs rebus eſt, & quod in neutrã partẽ magnas uires habeat. Nec ſecunda ſapientẽ euehunt, nec aduerſa demittunt. Laborauit enim ſemper, ut in ſe plurimum poneret, intra ſe omne gaudiũ peteret. Quid ergo? ſapientẽ me eſſe dico? Minime. Nam id quidẽ ſi profiteri poſſem, nõ tantũ negarem miſerum me eſſe, ſed omniũ fortunatiſſimum, & in uicinũ deo perductũ prædicarem. Nũc, quod ſatis eſt ad oẽs miſerias leniendas, ſapientibus uiris me dedi, & nondũ in auxilium mei ualidus, in aliena caſtra confugi, eorũ ſcilicet, qui facile* **ſe & ſua tuẽtur. Illi me iuſſerũt ſtare aſſiduè, uelut in præſidio poſitum, & omnis conatus fortunæ, et omnes impetus proſpicere, multò antequam incurrant. Illis grauis ipſa fortuna eſt, quibus eſt repentina. Facile eã ſuſtinere poteſt, qui ſemper expectat. Nam & hoſtiũ aduentus eos proſternit, quos inopinate occupauit. At qui futuro ſe bello ante bellũ parauerunt, cõpoſiti et adaptati primũ, qui tumultuoſiſſimus eſt, ictũ facile excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam ſi uideretur pacẽ agere, omnia illa quæ in me* * *diligentiſſime conferebat, pecuniam honores, gloriam, eo loco poſui, unde poſſet ea ſine motu meo re-*

*ſe ac ſuos

*indulgentiſſimè

 petere.

petere. Interuallum inter me & illam magnum habui. Itaquè abſtulit illa, non auulſit. Neminē aduerſa fortuna cōminuit, niſi quem ſecunda decepit. Illi qui munera eius uelut ſua et perpetua amauerunt, qui ſe propter illa ſuſpici uoluerunt, iacent & mœrent, cū inualidos & pueriles animos, omnis ſolidæ uoluptatis ignaros, falſa & mobilia oblectamenta deſtituunt. At ille qui ſe lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit, aduerſus utrunq; ſtatum inuictum animum tenet, exploratæ iam firmitatis. Nam* in ipſa felicitate quid contra infelicitatē ualeret, eſt expertus. Itaque ego in illis quæ omnes optant, exiſtimaui ſemper nihil ueri boni ineſſe: quin inania &* ſpecioſa ac decepturo fuco circumlita inueni, intra nihil habentia fronti ſimile. Nam in illis quæ mala uocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quàm opinio uulgi minābatur. Verbum quidem ipſum, perſuaſione quadam, & conſenſu iam aſperius ad aures uenit, & audientes tanquam triſte & execrabile ferit, ita enim populus iuſsit. Sed populi ſcita ex magna parte ſapientes a. rogant.

*in ipſa infirmitate

*ſpecioſo

CAP. VI. Remoto igitur iudicio pluriū, quos prima rerum facies utcūq; credita eſt, aufert, uideamus quid ſit Exiliū, nempe loci cōmutatio eſt. Anguſtare uideor uim eius, & quicquid peſsimū in ſe habet ſubtrahere. Hanc cōmutationem loci ſequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduerſus iſta poſtea confligam. Interim primū illud intueri uolo, quid acerbi afferat ipſa loci cōmutatio. Carere patria intolerabile eſt. Aſpice hanc frequentiā, cui uix urbis immenſa tecta ſufficiunt. Maxima pars illius turbæ patria caret, ex municipijs & colonijs ſuis, ex toto deniq; orbe terrarū confluxerūt: alios abducit ambitio, alios neceſsitas officij publici, alios impoſita legatio, alios luxuria, opulētū, et oportunū uitijs locum quærēs, alios liberalium ſtudiorum cupiditas, alios ſpectacula.

Quoſdam

*Quoſdam traxit amicitia,quoſdã induſtria, *latam oſtenden-* *laxã oſten-
dæ uirtuti nacta materiã:quidam uenalem formam attulerunt, tandæ
quidam uenalem eloquentiã. Nullum *non hoĩm genus cõcurrit*
in urbem,& uirtutibus & uitijs magna pretia ponẽtem. Iube
oẽs iſtos ad nomen citari,& unde domo quiſq; ſit,quære. Vi-
debis maiorem partem eſſe,quæ relictis ſedibus ſuis uenerit in
maximã quidem ac pulcherrimã urbem,nõ tamen ſuã. Deinde
ab hac ciuitate diſcede,quæ ueluti cõmunis patria poteſt dici,
oẽs urbes circumi, Nulla *eſt ubi magnam partem peregrinæ*
multitudinis non inuenias. Nunc **tranſiliens ab ipſis,quarum* *trãſi ab his,
amœna poſitio & opportunitas regionis plures alliciet,deſer-
ta loca,& aſperrimas inſulas,Sciathũ & Seriphum,Gyarum
& Corſicã pete. Nullum *inuenies exiliũ,in quo nõ aliquis ani-*
mi cauſa moretur. Quid *tam nudum inueniri poteſt? quid tam*
*abruptũ undiq; quàm hoc ſaxum? quid ad *copias reſpicienti* *copioſa re-
ieiunius? quid ad hoĩes immanſuetius? quid ad ipſum loci ſitum ſpicienti te-
horridius? quid ad cœli naturam intemperatius? plures tamen nuius?
hic peregrini quàm ciues conſiſtunt. Vſq; *eo ergo cõmutatio*
ipſa locorũ grauis nõ eſt,ut hic quoq; locus à patria quoſdam
abduxerit. Inuenio *qui dicant ineſſe naturalem quandam ani-*
mis iritationem commutandi ſedes,& transferendi domicilia.
Mobilis *enim & inquieta mens homini data eſt.* Nunquã *ſe te-*
net,ſpargitur, & cogitationes ſuas in oĩa nota atq; ignota di-
mittit,uaga,& quietis impatiens,& nouitate rerum lætiſsima:
*quod non miraberis,ſi *propriam eius originẽ aſpexeris, non* *primam
ex terreno & graui concreta corpore, ex illo cœleſti ſpiritu
deſcendit. Cœleſtium *autem natura ſemper in motu eſt.* Fugit, *mundum
& uelociſsimo curſu agitur. Aſpice *ſydera *mundi illuſtria.* illuſtrantia.
Nullum *eorũ perſtat,* Labitur *aſsiduè,& locum ex loco mu-* *cum ipſo
*tat,& quamuis *cum uniuerſo uerſatur,in cõtrarium nihilo-* uerſatur,*
*minus ipſi mundo *refertur,per oẽs ſignorũ partes diſcurrit,* *defertur,

perpetua eius agitatio, & aliunde aliò cõmigratio eſt. Omnia uoluuntur. Semper *in tumultu ſunt, & ut lex & naturæ neceſsitas ordinauit aliunde aliò deferuntur. Cum per certa annorum ſpatia orbes ſuos explicuerint, iterum ibunt per quæ uenerant. I nunc et animũ humanum, ex iiſdem quibus diuina conſtant compoſitum ſeminibus, moleſtè ferre puta tranſitum ac migrationem, cum Dei natura aſsidua et citatiſsima cõmutatione, nos delectet, ſe uero conſeruet. A cœleſtibus agedum te ad humana conuerte. Vibebis gentes, populosq́; mutaſſe ſedem. Quid ſibi uolunt in medijs Barbarorũ *nationibus Græcæ urbes? Quid inter Indos, Perſasq́;, Macedonicus ſermo? Scythia & totus ille ferarũ, indomitarumq́; gentiũ tractus, ciuitates Achaiæ Ponticis impoſitas littoribus oſtentat. Nõ perpetuæ hyemis ſæuitia, non hoĩm ingenia, ad ſimilitudinem cœli ſui horrentia, transferentibus domus ſuas obſtiterunt. Atheniẽſium in Aſia urbs eſt Miletus: ea L X X. urbiũ populũ in diuerſa effudit. Totum Italiæ latus quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Tuſcos Aſia ſibi uẽdicat. Tyrij Africam incolũt, in Hiſpania Pœni: Græci ſe in Galliam immiſerunt, in Græciã Galli. Pyrenæus Germanorũ trãſitus nõ inhibuit: per inuia, per incognita uerſauit ſe humana leuitas. Liberos, coniugesq́;, et graues ſenio parẽtes traxerũt. Alij longo errore iactati, nõ iudicio elegerunt locũ, ſed laſsitudine proximũ occupauerunt. Alij armis ſibi ius in aliena terra fecerunt. Quaſdam gentes cũ ignota peterent, mare hauſit. Quidã ibi conſederunt, ubi illos rerum inopia depoſuit. Nec omnibus eadem cauſa relinquendi, quærẽdiq́; patriam fuit. Alios excidia urbiũ ſuarum hoſtilibus armis elapſos, in aliena ſpoliatos ſuis expulerunt. Alios domeſtica ſeditio ſubmouit, alios nimia ſuperfluentis populi frequẽtia ad *exonerandas uires emiſit. Alios peſtilentia, aut frequentes terrarũ hiatus, aut aliqua intolerãda infelicis ſoli uitia eiecer

*in tranſitu

*regionibus

*exonerandas urbes

eiecerunt. Quoſdam fertilis oræ in maius latæ fama corrupit.* **laudatæ*
Alios alia cauſa excuit domibus ſuis. Illud itaq; eſt manifeſtũ, nihil eodem loco manſiſſe quo genitũ eſt. Aſsiduus humani generis diſcurſus eſt. Quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua *urbium fundamẽta iaciuntur.* Noua *gentiũ nomina, extinctis nominibus prioribus, aut in acceſsionem ualidioris conuerſis, oriuntur. Oẽs autem iſtæ populorũ *transformationes, quid aliud quàm publica exilia ſunt.* **tranſportationes,*

CAP. VII. *Quid tam longo te circuitu traho? Quid intereſt enumerare* Antenorem *Pataui) conditorem, & Euandrum in ripa Tyberis regna Arcadum collocantem? Quid Diomedem, aliosq́; quos Troianũ bellũ uictos ſimul uictoresq́; per alienas terras diſsipauit? Romanũ imperiũ nempe autorẽ exulem reſpicit, quem profugũ, capta patria, exiguas reliquias trahentem, neceſsitas & uictoris metus, longinqua quærẽtem in Italiam *deduxit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias miſit, ubicunq; uicit Romanus habitat. Ad hanc cõmutationẽ locorum libenter nomina dabat, et relictis aris ſuis trãs maria ſequebatur colonus ſenex. Res quidẽ non deſiderat plurium enumerationẽ: Vnum tamen adijciam, quod in oculos ſe ingerit. Hæc ipſa inſula ſæpe iam *colonos mutauit.* **detulit.* **cultores.*

CAP. VIII. *Vt antiquiora quæ uetuſtas obduxit tranſeam, Phocide relicta, Graij qui nunc Maſsiliam colunt, prius in hac inſula conſederunt: Ex qua quid eos fugauerit incertum eſt, Vtrum cœli grauitas, an præpotentis Italiæ conſpectus, an natura importuoſi maris. Nam in cauſa nõ fuiſſe feritatẽ accolarum, eo apparet, quod maximè tunc trucibus & inconditis Galliæ populis ſe interpoſuerunt. Tranſierunt deinde Ligures in eam, tranſierunt & Hiſpani, quod ex ſimilitudine ritus apparet. Eadem enim tegumenta capitum, idemq́; genus calceamenti, quod Cantabris eſt, et uerba quædam. Nam totus ſermo*

conuerſatione Græcorum, Ligurumq; *primo deſciuit. Deductæ deinde ſunt duæ ciuium Romanorũ Coloniæ, altera à Mario, altera à Sylla. Toties huius aridi & ſpinoſi ſaxi mutatus eſt populus, uix deniq; inuenies ullam terram, quã etiam nunc indigenæ colant. Permixta omnia *& inſtituta ſunt. Alius alij ſucceßit. Hic concupiuit, quod alij faſtidio fuit, ille unde expulerat, eiectus eſt. Ita fato placuit, nullius rei eodem ſemper loco ſtare fortunam. Aduerſus ipſam mutationẽ locorum, detractis certis incõmodis quæ exilio adhærent, ſatis hoc remedij putat Varro doctißimus Romanorũ, quòd quocũq; uenimus, eadem rerum natura utendũ eſt. M. Brutus ſatis hoc putat, quod licet in exiliũ euntibus uirtutes ſuas *ferre ſecum. Hæc etiam ſiquis ſingula parum iudicat efficacia ad conſolandũ exulem, utraq; in unum collata fatebitur plurimũ poſſe. Quantulum enim eſt quod perdidimus. Duo quæ pulcherrima ſunt, quocũq; nos mouerimus, ſequentur, natura cõmunis & propria uirtus. Id actũ eſt, mihi crede, ab illo, quiſquis formator uniuerſi fuit, ſiue ille deus eſt potens oĩm, ſiue incorporalis ratio ingẽtium operum artifex, ſiue diuinus ſpiritus per oĩa maxima ac minima, æquali intentione diffuſus, ſiue fatum & mutabilis cauſarum inter ſe cohærentiũ ſeries, Id, inquam, actum eſt, ut in alienũ arbitrium, niſi uilißima quæq; non caderent. Quicquid optimum homini eſt, id extra humanã potẽtiam iacet, nec dari nec eripi poteſt. Mundus hic, quo nihil neq; maius, neq; ornatius, rerũ natura genuit. Animus contemplator, admiratorq; mundi, pars eius magnificentißima, propria nobis, & perpetua, tamdiu nobiſcũ mãſura, quamdiu ipſi manebimus. Alacres itaq; & erecti quocunq; res tulerit, intrepido gradu properemus.

*à patrio deſciuit.

*& inſititia

*ad locũ ferre ſecum ad quem migraturi ſunt.

CAP. IX. Emetiamur quaſcunq; terras, nullum inuenturi ſolum intra mundum quod alienũ homini eſt. Vndecunq; ex æquo ad cœlũ erigitur acies, paribus interuallis oĩa diuina

ab

ab omnibus humanis diſtant. Proinde dũ oculi mei ab illo ſpectaculo cuius inſatiabiles ſunt, nõ *obducantur, dum mihi lunam ſolemq́; intueri liceat dum cæteris inhærere ſyderibus, dum ortus eorum, occaſus, interuallaq́;, & cauſas inueſtigare uelocius meãdi, uel tardius, ſpectare tot per noctẽ ſtellas micãtes, & alias immobiles, alias nõ in magnũ ſpaciũ exeuntes, ſed intra ſuum ſe circumagentes ueſtigium, quaſdam ſubito erumpentes, quaſdam igne fuſo perſtringentes aciem, quaſi decidãt, uel longo tractu cũ luce multa præteruolantes. Dum cum his ſim, & cœleſtibus (qua homini fas eſt) immiſcear, dum animũ ad cognatarum rerum conſpectũ tendentem, in ſublimi ſemper habeam, quantum refert mea quid calcem? Atqui non eſt hæc terra frugiferarũ aut lætarum arborũ ferax. Non magnis & nauigabilibus fluminũ alueis irrigatur. Nihil gignit, quod aliæ gentes petant, uix ad tutelam incolentiũ fertilis. Non pretioſus hic lapis cæditur, Non auri argentiq́; uenæ *eximuntur. Anguſtus animus eſt, quem terrena delectant. Ad illa *adducẽdus eſt, quæ ubiq; æque apparent, ubiq; æquè ſplendent: & hoc cogitandũ eſt, iſta ueris bonis per falſa et praue credita obſtare: quo longiores porticus expedierint, quo altius turres ſuſtulerint, quo laxius uicos porrexerint, quo depreſſius æſtiuos ſpecus foderint, quo maiori mole faſtigia *cœnationum ſubduxerint, hoc plus erit quod illis cœlum abſcondat. In eam te regionem caſus eiecit, in qua laxiſſimũ receptaculum caſa eſt. Næ et tu puſilli animi es & ſordide ſe conſolantis, ſi ideo id fortiter pateris, quia Romuli caſam noſti. Dic illud potius. Iſtud humile tuguriũ nempe uirtutes recipit. Iam omnibus templis formoſius erit, cùm illic iuſtitia conſpecta fuerit, cùm continentia, cùm prudentia, pietas oĩm officiorũ rectè diſpenſandorũ ratio, humanorũ diuinorumq́; ſcientia. Nullus anguſtus eſt locus, qui hanc tam magnarum uirtutum turbam capit, nullum exilium graue

*abducãtur.
*eruuntur.
*abducẽdus
*contignationum

graue eſt, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de uirtute compoſuit, ait ſe uidiſſe Marcellum Mitylenis exulantem, & quantũ modo natura hominis pateretur, beatiſſime uiuentem, neq; unquã bonarum artium cupidiorem quàm illo tẽpore. Itaq; adijcit, uiſum ſibi ſe magis in exilium ire, qui ſine illo rediturus eſſet, quã illũ in exilio relinqui. O' fortunatiorẽ Marcellum, eo tempore quo exilium ſuum Bruto approbauit, quàm quo R.P. cõſulatum. Quantus uir ille fuit, qui effecit ut aliquis exul ſibi uideretur, quod ab exule recedebat. Quantus uir ille fuit, qui in admirationem ſui adduxit hominẽ, etiam Catoni ſuo mirandum. Idem Brutus ait, C. Cæſarem Mitylenas præteruectum, quia non ſuſtineret uidere* defortunatum uirum. Illi quidem reditum impetrauit ſenatus publicis precibus, tam ſolicitus ac mœſtus, ut omnes iſto die Bruti habere animũ uiderentur, & nõ pro Marcello, ſed pro ſe deprecari, ne exules eſſent, ſi ſine illo fuiſſent: ſed plus multo conſecutus eſt, quo die illũ exulem Brutus relinquere non potuit, nec Cæſar uidere. Contigit enim illi teſtimonium utriuſq;. Brutus ſine Marcello reuerti ſe doluit, Cæſar erubuit. Non dubitas quin ſemper ille Marcellus tantus uir ſic ad tolerandum æquo animo exilium ſeipſe adhortatus ſit: Quòd patria cares nõ es miſer: etenim ita te diſciplinis imbuiſti, ut ſcires omnem locum ſapienti uiro patriam eſſe. porrò? hic qui te expulit, nõ ipſe per annos decem continuos patria caruit? propagandi ſine dubio imperij cauſa: ſed nempe caruit. Nunc ecce trahit illum ad ſe Africa reſurgentis belli minus plena: trahit Hiſpania, quæ fractas & afflictas partes refouet: trahit Aegyptus infida, totus deniq; orbis qui ad occaſionem concuſſi imperij intẽtus eſt: cui primũ rei occurret? cui parti ſe opponet? Aget illũ per omnes terras uictoria ſua. Illum ſuſpiciant & colant gentes: tu uiue Bruto miratore contentus. Bene ergo exiliũ tulit Marcellus,

*deformatũ

nec

nec quicquã in animo eius mutauit loci cõmutatio, quãuis eum paupertas ſequeretur, in qua nihil mali eſſe, quiſquis (modo nõdũ peruenit in inſaniam omnia ſubuertentis auaritiæ atq; luxuriæ) intelligit. Quantulũ eſt enim, quod in tutelã hominis neceſſariũ ſit, & cui deeſſe hoc poteſt, ullã modo uirtutem habẽti? Quod ad me quidẽ pertinet, intelligo me nõ opes, ſed occupationes perdidiſſe: corporis exigua deſideria ſunt, frigus ſubmouere uult, alimẽtis famẽ ac ſitim extinguere, quicquid extra concupiſcitur, uitijs nõ uſibus laboratur: non eſt neceſſe omne perſcrutari profundũ, nec ſtrage animaliũ uentrem onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto littore eruere. Dij iſtos deæq; perdant, quorum luxuria tam inuidioſi imperij fines tranſcendit. Vltra Phaſim capere uolunt, quod ambitioſam popinã inſtruat, nec piget à Parthis, à quibus nondũ pœnas repetimus, aues petere. Vndiq; conuehũt omnia* uota faſtidienti gulæ. Quod diſſolutus delicijs ſtomachus uix admittat, ab ultimo portatur Oceano. Vomunt ut edant, edunt ut uomant, epulas, quas toto orbe conquirunt nec concoquere dignãtur. Iſta ſiquis deſpicit, quid illi paupertas nocet? Si quis concupiſcit, illi paupertas etiã quid prodeſt. Inuitus enim ſanatur, & ſi remedia ne coactus quidẽ recipit, interim certe dum* nõ poteſt illa, nolenti ſimilis eſt. C. Cæſar, quẽ mihi uidetur rerũ natura edidiſſe, ut oſtenderet quid ſumma uitia in ſumma fortuna poſſent, centies ſeſtertio cœnauit uno die, & in hoc omnium adiutus ingenio, uix tamen inuenit quomodo prouinciarũ tributum una cœna fieret. O miſerabiles, quorũ palatum niſi ad precioſos cibos nõ excitatur. Precioſos autem, non eximius ſapor aut aliqua faucium dulcedo, ſed raritas & difficultas parandi facit. Alioquin ſi ad ſanã illis mentẽ placeat reuerti, quid opus eſt tot artibus uentri ſeruientibus? quid mercaturis? quid uaſtatione ſyluarũ? quid profundi perſcrutatione? paßim iacent alimenta, quæ rerum*

*capi

*nota

*nõ profun illa,

rum natura omnibus locis diſpoſuit, ſed hæc uelut cæci tranſeunt, & ad omnes regiones peruagantur, maria traijciunt, & cum famem exiguo cibo poßint ſedare, magno iritant.

CAP. X. Libet dicere, quid deducitis naues, quid manus & aduerſus feras & homines armatis, quid tãto tumultu diſcurritis, quid opes opibus aggeritis? Nõ uultis cogitare, quàm parua uobis corpora ſint. Nonne furor & ultimus mentiũ error eſt, cum tam exiguum capias, cupere multum. Licet itaq; augeatis cenſus, promoueatis fines, nunquã tamen corpora ueſtra laxabitis. Cũ bene ceſſerit negotiatio, multum militia retulerit, cũ indagati undiq; cibi coierint, nõ habebitis ubi iſtos apparatus ueſtros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Maiores noſtri, quorũ uirtus etiã nunc uitia noſtra ſuſtẽtat, infelices erant? qui ſibi manu ſua parabant cibum, quibus terra cubile erat, quorũ tecta nondum auro fulgebant, quorum templa nondũ gemmis renitebant. Itaq; tunc per fictiles deos religioſe iurabatur, qui per illos iurauerãt, ad hoſtẽ morituri, ne fallerent, redibãt. Scilicet minus beatè uiuebat dictator noſter, qui Samnitũ legatos audit, cùm uiliſsimũ cibũ in foco ipſe manu ſua uerſaret, illa qua iam ſæpe hoſtẽ percuſſerat, *lancemq; in capitolini Iouis gremio repoſuerat: atqui Apicius noſtra memoria uixit, qui in ea urbe, ex qua aliquãdo philoſophi uelut corruptores iuuentutis abire iußi ſunt, ſcientiã popinæ profeſſus, diſciplina ſua ſeculũ infecit, cuius exitũ noſſe operæpretiũ eſt: cũ ſeſtertiũ milies in culinã congeßiſſet, cũ tot cõgiaria principũ, & ingens capitolij uectigal ſingulis cõmeſſationibus hauſiſſet, ære alieno oppreſſus, rationes ſuas tunc primum coactus inſpexit: ſuperfuturũ ſibi ſeſtertiũ centies cõputauit, & uelut in ultima fame uicturus ſi in ſeſtertiũ cẽties uixiſſet, ueneno uitam finiuit. Quãta luxuria erat, cui ſeſtertium centies egeſtas fuit. I nũc & puta pecuniæ modũ ad rem pertinere, nõ animi.

*lanceam

CAP.

CAP. XI. *Seſtertium centies aliquis extimuit, & quod alij uoto petunt, ueneno fugit. Illi uerò tam prauæ mentis homini ultima potio ſaluberrima fuit. Tunc uenena edebat, bibebatq́; cū immenſis epulis nō delectaretur tantū, ſed gloriaretur, cum uitia ſua oſtentaret, cū ciuitatē in luxuriam ſuam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem ſui ſolicitaret, etiam ſine malis exemplis per ſe docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationē reuocantibus, cuius certi ſunt fines, ſed ad uitioſam cōſuetudinem, cuius immenſum & incomprehenſibile arbitriū eſt. Cupiditati nihil eſt ſatis, naturæ etiam ſatis eſt parū. Nullum ergo paupertas exulis incōmodum habet, nulli etiam tam inops exilium eſt, quod non alendo homini abunde fertile ſit. An ueſtem, an domum deſideraturus eſt exul? ſi hoc quoq; ad uſum tantū deſiderabit, neq; tectum ei deerit, neq; * uelamen. Aeque enim exiguo tegitur corpus, quàm alitur. Nihil enim homini natura quod neceſſariū ſciebat, fecit operoſum. Si deſiderat ſaturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, uarijsq́; coloribus diſtinctam & artibus: non fortunæ iſte uitio, ſed ſuo pauper eſt: etiam ſi illi quicquid amiſerit reſtitueris, nihil ages. Plus enim reſtituendo deerit, ex eo quod cupit, quā exuli ex eo quod habuit. Si deſiderabit aureis fulgentem uaſis ſupellectilem, & antiquis nominibus artificum argentū nobile, æs paucorum inſania precioſum, & ſeruorum turbam, quæ quāuis magnā domū anguſtet, iumentorū corpora differta, & coacta pingueſcere, & nationū omniū lapides, iſta congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilē animū: nō magis quā ullus ſufficiet humor ad * ſanandum eum, cuius deſideriū non ex inopia, ſed ex æſtu ardentiū uiſcerū oritur, non enim ſitis illa, ſed morbus eſt. Nec hoc in pecunia tantū aut alimētis euenit. Eadē natura eſt in omni deſiderio, quod modo nō ex inopia ſed ex uitio naſcitur: quicquid enim illi cōgeſſeris, nō finis erit*

cupid

*uelamentū. *ſatiandum

*cupiditatis,ſed gradus. Qui continebit itaq; ſe intra naturalem modũ, paupertatẽ non ſentiet, qui naturalẽ modũ excedet, eum in ſummis opibus quoq; paupertas ſequetur. Neceſſarijs rebus & exilia ſufficiunt, ſuperuacuis nec regna. Animus eſt qui diuites facit, hic in exilia ſequitur, & in ſolitudinibus aſperrimis, cùm quantũ ſatis eſt ſuſtinendo corpori inuenit, ipſe bonis ſuis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animũ pertinet, nõ magis quàm ad deos immortales. omnia iſta quæ imperita ingenia & nimis corporibus ſuis addicta ſuſpiciunt, ſcilicet lapides, aurũ & argentũ, & magni leuatiq; menſarum orbes, terrena ſunt pondera, quæ non poteſt amare ſyncerus animus, ac naturæ ſuæ memor, leuis *ipſe expers, & quandocunq; emiſſus fuerit, ad ſumma emicaturus. Interim quantũ per moras membrorũ, & hanc circũfuſam grauemq; ſarcinã, licet, celeri & uolucri cogitatione diuina perluſtrat. Ideoq; nec exulare unquã poteſt liber, & dijs cognatus, & omni mundo omniq; æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cœlum, & in omne præteritum futurumq; tempus immittitur. Corpuſculũ hoc, cuſtodia & uinculum animi, huc atq; illuc iactatur. In hoc ſupplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus quidem ipſe ſacer & æternus eſt, & cui non poßit inijci manus.*

* *cura*

CAP. XII. *Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quã nemo grauẽ ſentit niſi qui putat, uti tantũ præceptis ſapientũ. Primũ aſpice, quãto maior pars ſit pauperũ, quos nihilo notabis triſtiores ſolicitioresq; diuitibus: imò neſcio an eò lætiores ſint, quòd animus eorum in pauciora* diſtrahitur. Tranſeamus à pauperibus, eamus ad locupletes, quãmulta ſunt tẽpora, quibus pauperibus ſimiles ſunt. Circumciſæ ſunt peregrinantiũ ſarcinæ, & quoties feſtinationem neceßitas itineris exigit, comitũ turba dimittitur. Militantes quotã partẽ rerum ſuarũ ſecum habent, cũ omnem apparatũ caſtrenſis diſciplina*

* *diſtringitur.*

ſubmo

ſubmoueat. Nec *tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia pauperibus exæquat, Sumunt quoſdam dies, cũ iam illos diuitiarum tediũ cepit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoq́; fictilibus utantur.* Dementes *hoc quod aliquãdo concupiſcunt, ſemper timent.* O' *quanta illos caligo mentiũ, quãta ignorantia ueritatis exercet, qui fugiunt quot uoluptatis cauſa imitãtur.* Me *quidẽ quoties antiqua exempla reſpexi, paupertatis uti* *remedijs pudet.* Quoniamquidẽ *eò temporum luxuria prolapſa eſt, ut maius uiaticũ exulum ſit, quàm olim patrimoniũ principum fuit.* Vnũ *fuiſſe* Homero *ſeruũ, tres* Platoni, *nullum* Zenoni, *à quo cœpit* Stoicorũ *rigida ac uirilis ſapientia, ſatis conſtat.* Num *ergo quiſquã eos miſerè uixiſſe dicet, ut non ipſe miſerrimus ob hoc omnibus uideatur.* Menenius Agrippa, *qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ ſequeſter fuit, ære collato funeratus eſt.* Attilius Regulus, *cũ* Pœnos *in* Africa *funderet, ad ſenatũ ſcripſit, mercenariũ ſuum diſceßiſſe, & ab eo deſertũ eſſe rus, quod ſenatui publicè curari dum abeſſet* Regulus, *placuit.* Fuit *ne tanti ſeruũ non habere, ut colonus eius* Ro. Po. *eſſet.* Scipionis *filiæ ex ærario dotẽ acceperunt, quia nihil illis reliquerat pater.* Aequũ *mehercules erat,* Ro. Po. *tributũ* Scipioni *ſemel conferre, cũ à* Carthagine *ſemper exigeret.* O' *felices uiros puellarum, quibus* Ro. Po. *loco ſoceri fuit.* Beatiores *ne iſtos putas, quorum pantomimæ decies ſeſtertio nubunt, quàm* Scipionem, *cuius liberi à ſenatu tutore ſuo in dotem æs graue acceperunt.* Dedignatur *aliquis paupertatem, cuius tam claræ imagines ſunt?* Indignatur *exul aliquid ſibi deeſſe, cũ defuerit* Scipioni *dos,* Regulo *mercenarius,* Menenio *funus, cum omnibus illis id quod deerat, ideò honeſtius ſuppletum ſit, quia defuerat?* His *ergo aduocatis non tantum tuta eſt, ſed etiam gratioſa paupertas.*

*ſolatijs

CAP. XIII. Reſponderi *poteſt,* Quid *artificioſe iſta*

diducis, quæ ſingula ſuſtineri poſſunt, collata nõ poſſunt? Commutatio loci tolerabilis eſt, ſi tantum locũ mutes: paupertas tolerabilis eſt, ſi ignominia abſit, quæ uel ſola opprimere animos ſolet. Aduerſus hunc quiſquis me malorum turba terrebit, his uerbis utendũ erit: ſi contra unã quamlibet partem fortunæ ſatis tibi roboris eſt, idẽ aduerſus omnes erit. Cum ſemel animũ uirtus indurauit, undiq; inuulnerabilẽ præſtat, Si auaritia dimiſit, uehemẽtiſſima generis humani peſtis, morã tibi ambitio non faciet, Si ultimũ diem non quaſi pœnã, ſed quaſi naturæ legem aſpicis, ex quo pectore mortis metũ eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare, Si cogitas, libidinẽ nõ uoluptatis cauſa homini datam, ſed propagandi generis quem non uiolauerit hoc ſecretũ & infixum uiſceribus ipſis exitiũ, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non ſingula uitia ratio, ſed pariter omnia proſternit, in uniuerſum ſemel uincit. Ignominia tu putas quemquã ſapientẽ moueri poſſe, qui omnia in ſe repoſuit, qui ab opinionibus uulgi ſeceſſit. Plus etiã quàm ignominia eſt mors ignominioſa. Socrates tamen eodem uultu, quo aliquando ſolus triginta tyrannos in ordinẽ redegerat, carcerẽ intrauit, ignominiã ipſi loco detracturus: neq; enim poterat carcer uideri, in quibus Socrates erat. Quis uſq; eo ad conſpiciendã ueritatẽ excæcatus eſt, ut ignominiã putet M. Catonis fuiſſe, duplicem in petitione præturæ & conſulatus repulſam. Ignominia illa præturæ & conſulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contẽnitur, niſi à ſe ante contemptus eſt. Humilis & proiectus animus fit iſti contumeliæ opportunus: qui uerò aduerſus ſæuiſſimos caſus ſe extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipſas miſerias inſularũ loco habet, quãdo ita affecti ſumus, ut nihil æque magnã apud nos admirationẽ occupet, quàm fortiter miſer. Ducebatur Athenis ad ſuppliciũ Ariſtides, cui quiſquis occurrebat, deijciebat oculos,

loſ, & ingemiſcebat, tanquã non in hominem iuſtum, ſed tanquam in ipſam iuſtitiam animaduerteretur. Inuentus eſt tamen qui in faciem eius inſpueret, poterat ob hoc non moleſtè ferre, quod ſciebat neminẽ id auſurũ animi purioris. At ille abſterſit faciẽ, & ſubridens ait comitanti magiſtratui, Admone iſtũ, ne poſtea tam improbè oſcitet. Hoc fuit contumeliæ ipſi contumeliam facere. Scio quoſdã dicere, cõtemptu nihil eſſe grauius, mortẽ ipſis potiorẽ uideri. His ergo reſpondebo, & exiliũ ſæpe cõtemptione omni carere. Si magnus uir cecidit, magnus iacuit. Non magis illũ putes contemni, quàm cum ædiũ ſacrarũ ruinæ calcantur, quas religioſi æquè ac ſtantes adorant.

CAP. XIIII. Quoniam meo nomine nihil habes mater chariſſima, quod te in infinitas lachrymas agat, ſequitur ut cauſæ tuæ te ſtimulent. Sunt autẽ duæ: nã aut illud te mouet, quod præſidium aliquod uideris amiſiſſe: aut illud, quod deſiderium ipſum per te pati non potes. Prior pars mihi leuiter perſtringenda eſt. Noui enim animum tuum, nihil in ſuis præter ipſos amantẽ. Viderint illæ matres, quæ potentiã liberorũ muliebri impotentia exercent, quæ quia fœminis honores non licet gerere, per illos ambitioſæ ſunt, quæ patrimonia filiorũ & exhauriunt & captant, quæ eloquentiã commodando alijs fatigant. Tu liberorũ tuorũ bonis plurimũ gauiſa es, minimũ uſa: Tu liberalitati noſtræ ſemper impoſuiſti modũ, cum tuæ non imponeres. Tu filiafamiliâs locupletibus filijs ultrò contuliſti. Tu patrimonia noſtra ſic adminiſtraſti, ut tanquã de tuis laborares, tanquã alienis abſtineres. Tu gratiæ noſtræ tanquã alienis rebusutereris peperciſti, & ex honoribus noſtris nihil ad te niſi uoluptas & impenſa pertinuit. Nunquam indulgentia ad utilitatem reſpexit. Non potes itaq; erepto filio ea deſiderare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxiſti.

CAP. XV. Illò omnis conſolatio mihi uertenda eſt, unde

uera uis materni doloris oritur. Ego *complexu filij chariſsimi careo, non conſpectu eius, non ſermone fruor. Vbi eſt ille, quo uiſo triſtem uultum relaxaui, in quo omnes ſolicitudines meas depoſui? Vbi colloquia, quorum inexplebilis eram, ubi ſtudia, quibus libentius quàm fœmina, familiarius quã mater intererã? Vbi ille occurſus, ubi matre uiſa ſemper pucrilis hilaritas?* Ad*ijcis iſtis loca ipſa gratulationum & conuictuum,* et *ut neceſſe eſt, efficaciſsimas ad uexandos animos recentis cõuerſationis notas.* Nam *hoc quoq; aduerſus te crudeliter fortuna molita eſt, quòd te *ante* XIII. *diem quàm percuſſus ſum, ſecurã nec quicquam tale metuentem aggredi uoluit: * bene nos longinquitas locorum diuiſerat, bene aliquot annorum abſentia huic te malo præparauerat: rediſti non ut uoluptatem ex filio perciperes, ſed ne conſuetudinem deſiderij perderes. Si multo *antea fugiſſes, fortius tuliſſes, ipſo interuallo deſiderium molliente: ſi non receſsiſſes, ultimum certe fructum biduo diutius uidendi filium tuliſſes.* Nunc *crudele fatum ita compoſuit, ut nec fortunæ meæ intereſſes, nec* abſenti aſſueſceres: ſed quãto iſta duriora ſunt, tanto maior tibi uirtus aduocãda eſt, & uelut cum hoſte noto, ac ſæpe iam uicto, acrius eſt congrediendum.* Non *ex intacto corpore tuo ſanguis hic fluxit, per ipſas cicatrices percuſſa es.* Non *eſt quod utaris excuſatione nominis muliebris, cui penè conceſſum eſt, *imò datum in lachrymas ius, non immenſum tamen: & ideò maiores decem menſium ſpatium lugentibus uiros dederunt, ut cum pertinacia muliebris mœroris publica conſtitutione deciderent, non prohibuerunt luctus, ſed finierunt.* Nam *& infinito dolore cùm aliquem ex chariſsimis amiſeris affici, ſtulta indulgentia eſt: & nullo, nimis inhumana duricia.* Optimum *inter pietatem* & luctum temperamentum eſt, & ſentire deſiderium, & opprimere.*

**ante tertiũ demum diem*

**bene nos fortuna diſiunxerat*

**ante abfuiſſes,*

**abſentiæ*

**immoderatũ in lachr.*

**& rationẽ temper.*

CAP.

CAP. XVI. *Non eſt quod ad quaſdã fœminas reſpicias, quarum triſtitiam ſemel ſumptam mors finiuit.* Noſti *quaſdam, quæ amiſsis filijs, impoſita lugubria nunquam exuerunt.* A *te plus exigit uita ab initio fortior, non poteſt muliebris excuſatio contingere ei, à qua omnia uitia muliebria abfuerunt.* Non *te maximum ſeculi malum impudicitia, in numerum plurium adduxit.* Non *gemmæ te, non margaritæ flexerunt, non tibi diuitiæ uelut maximum generis humani bonum refulſerunt, non te bene in antiqua & ſeuera inſtitutam domo periculoſa etiam probis peiorum detorſit imitatio, non te fœcunditatis tuæ, quaſi exprobraret ætatem, puduit.* Nunquam *more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumeſcentem uterum abſcondiſti, quaſi indecens onus, nec intra uiſcera tua conceptas ſpes liberorum eliſiſti.* Non *faciem coloribus ac lenocinijs polluiſti, nunquam tibi placuit ueſtis, *quæ ad nihil aliud eſt exigẽda, quàm ut nudam componeret: unicum tibi ornamentum, pulcherrima & nulli obnoxia ætati forma, maximum decus uiſa eſt pudicitia.* Non *potes itaque ad obtinendum dolorem muliebre nomen prætendere, ex quo te uirtutes tuæ ſeduxerunt: tantum debes à fœminarũ lachrymis abeſſe, quantum à uitijs,* Nec *fœminæ quidem te ſinent intabeſcere uulneri tuo, ſed leuiori neceſſario mœrore cito defunctã, iubebunt exurgere, ſi modo illas intueri uoles fœminas, quas conſpecta uirtus inter magnos uiros poſuit.* Corneliã *ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera* Corneliæ *uelles, amiſerat decem, ſi æſtimare, amiſerat* Gracchos. *Flentibus tamen circa ſe, & fatum eius execrantibus interdixit, ne fortunam accuſarent, quæ ſibi filios* Gracchos *dediſſet.* Ex *hac fœmina debuit naſci, qui diceret in concione,* Tu *matri meæ maledicas, quæ me peperit.* Multo *mihi uidetur animoſior uox matris.* Filius *magno æſtimabat* Gracchorum *natales,*

**quæ ãplius nudaret quã componeret:*

tales, mater & funera. R*utilia* C*ottam filium ſecuta eſt in exilium, & uſq; eo fuit indulgentia conſtricta, ut mallet exilium pati, quàm deſiderium, nec ante in patriam, quàm cum filio rediјt.* E*undem iam* * *reductum & in* R*epub. florentem tam fortiter amiſit, quàm ſecuta eſt, nec quiſquam lachrymas eius poſt elatum filium notauit.* I*n expulſo uirtutem oſtendit, in amiſſo prudentiam,* N*am & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in triſtitia ſuperuacua ſtultaq; detinuit.* C*um his te numerari fœminis uolo, quarum uitam ſemper imitata es, earum in coërcenda comprimendaq́; ægritudine optime ſequeris exemplum.* S*cio rem non eſſe in noſtra poteſtate, nec ullum affectum ſeruire, minime uerò eum qui ex dolore naſcitur.* F*erox enim & aduerſus omne remedium contumax eſt,* V*olumus interim illum obruere, & deuorare gemitus, per ipſum tamen compoſitum fictumq́; uultum lachrymæ profunduntur.* L*udis interim aut gladiatoribus animum occupamus.* A*t illum inter ipſa quibus auocamur ſpectacula, leuis aliqua deſiderij nota ſubiuit.* I*deò melius eſt illum uincere quàm fallere.* N*am qui aut deluſus uoluptatibus, aut occupationibus abductus eſt, reſurgit, & ipſa quiete impetum ad ſæuiendum colligit.* A*t quiſquis rationi ceſſit, in perpetuum cõponitur.* N*on ſum itaq; monſtraturus illa, quibus uſos multos eſſe ſcio, ut peregrinatione te uel longa detineas, uel amœna delectes, ut rationum accipiendarum diligentia, patrimonij adminiſtratione multum occupes temporis, ut ſemper nouo te aliquo negotio implices.* O*mnia iſta ad exiguum momentum proſunt, nec remedia doloris, ſed impedimenta ſunt.* E*go autem malo illum deſinere quàm decipi.* I*taq; illò te duco, quò omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum eſt, ad liberalia ſtudia: illa ſanabunt uulnus tuum, illa omnem triſtitiam tibi euellent.* H*is & ſi nunquam aſſueſces, nunc utendum erat, ſed quantum tibi patris mei*

*reducem

*mei antiquus rigor permiſit, omnes bonas artes, non quidem comprehendiſti, attigiſti tamẽ. Vtinam quidem uirorum optimus pater meus, * nimis maiorum conſuetudini deditus, uoluiſſet te ſapiẽtum præceptis erudiri potius quàm imbui, Non parandum tibi nunc contra fortunam eſſet auxilium, ſed proferendum: propter iſtas quæ literis non ad ſapientiam utuntur, ſed ad luxuriam * inſtruuntur, minus eſt indulgere ſtudijs paſſus: beneficio tamen rapacis ingenij pluſquam pro tempore hauſiſti. Iacta ſunt diſciplinarum omnium fundamẽta. Nunc ad illas reuertere, tutam te præſtabunt illæ, cõſolabuntur illæ, delectabunt illæ, ſi bona fide animum tuum intrauerint, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam ſollicitudo nunquam afflictionis irritæ ſuperuacua uexatio. Nulli horum patebit pectus tuum. Nam cæteris uitijs iampridem cluſum eſt. Hæc quidem certiſsima præſidia ſunt, & quæ ſola te fortunæ eripere poſsint. Sed quia nondum in illum portum quem tibi ſtudia promittunt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus eſt, uolo & interim ſolatia tua tibi oſtendere. Reſpice fratres meos, quibus ſaluis, fas tibi nõ eſt accuſare fortunam. In utroq; habes quod te diuerſa uirtute delectet, alter honores induſtria conſecutus eſt, alter ſapienter contempſit. Acquieſce alterius filij dignitate, alterius quiete, utriuſque pietate. Noui fratrum meorum intimos affectus, alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi ornamento ſit. Alter in hoc ſe ad tranquillam quietamq; uitam recepit, ut tibi uacet. Bene liberos tuos & in auxilium & in oblectamentum fortuna diſpoſuit, poteris alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt * uitæ officijs, & unius deſiderium, duorum pietate ſupplebitur. Audacter poſſum promittere, nihil tibi deerit, præter numerum: ab his ad nepotes quoque reſpice, M. blandiſsimum puerum, ad cuius conſpectum nulla poteſt durare triſtitia, nihil tam magnum,*

*minus

*inſtituũtur.

*in te

nihil tam recens in cuiuſquam pectore fuerit, quod nõ circumfuſus ille permulceat. Cuius non lachrymas illius hilaritas ſupprimat? cuius non contractum ſollicitudine animum illius argutiæ ſoluant? quem non in iocos uocabit illa laſciuia, quem non in ſe conuertet & abducet infixum cogitationibus, illa neminem ſatiatura garrulitas? Deos oro contingat hunc habere nobis ſuperſtitem. In me omnis fatorum crudelitas laſſata conſiſtat, quicquid matri dolendum fuerit, in me tranſierit: quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in ſuo ſtatu turba, nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius doliture domus, piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturã pronepotes Nouatillam, quam ſic in me tranſtuleram, ſic mihi aſcripſeram, ut poſſet uideri, quod me amiſit, quamuis ſaluo patre, pupilla: hanc & pro me dilige: abſtulit illi nuper fortuna matrem, tua poteſt efficere pietas, ut perdidiſſe ſe matrem doleat tantum, non & ſentiat: nunc mores eius compone, nunc formam. Altius præcepta deſcendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus, Tuis aſſueſcat ſermonibus. Ad tuum *formetur arbitrium, multum illi dabis, etiam ſi nihil dederis præter exemplum. Hoc iam tibi ſolenne officium pro remedio erit. Non enim animum pie dolentem à ſolicitudine auertit, niſi aut oratio, aut honeſta occupatio. Numerarẽ inter magna ſolatia patrem quoque tuum, niſi abeſſet, nunc tamen ex affectu tuo quid illius interſit cogita: intelliges quanto iuſtius ſit te illi ſeruari, quàm mihi impendi: quoties te immodica uis doloris inuaſerit, & ſequi te iubebit, patrem cogita. Cui tu quidem tot nepotes pronepotesq; dando effeciſti, ne unica eſſes, conſummatio tamen ætatis actæ feliciter in te uertitur, illo uiuo nefas eſt te quod uixeris queri.

*fingatur

CAP. XVII. Maximum adhuc ſolatium tuum tacueram, ſororem tuam, illud fideliſsimum pectus tibi, in quo omnes

curæ

*curæ tuæ pro indiuiſo transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lachrymas tuas miſcuiſti, in hac tu primum reſpiraſti. Illa quidem affectus tuos ſemper ſequitur. In mea tamen perſona non pro te dolet. Illius manibus in urbem perlatus ſum, illius pio maternoq; nutritio per longum tempus æger conualui. Illa pro quæſtura mea gratiam ſuam extendit, & quæ ne ſermonis quidem, * aut datæ ſalutationis ſuſtinuit audaciam, pro me uicit indulgentia uerecundiam. Nihil illi ſeductum uitæ genus, nihil modeſtia, & in tanta fœminarum petulantia ruſtica, nihil quies, nihil ſecreti & ad ociũ repoſiti mores obſtiterunt, quo minus pro me etiam ambitioſa fieret. Hæc eſt mater chariſsima ſolatium, quo reficiaris. Illi quantum potes te iunge, illius arctiſsimis amplexibus alliga. Solent mœrentes ea quæ maxime diligunt fugere, & libertatem dolori ſuo quærere, Tu ad illam te, & quicquid cogitaueris confer, ſiue ſeruare habitum iſtum uoles, ſiue deponere, apud illam inuenies, uel finem dolori tuo uel comitẽ: ſed ſi prudentiam perfectiſsimæ fœminæ noui, non patietur te nihil profuturo mœrore conſumi, & exemplum tibi ſuum, cuius ego etiam ſpectator fui, narrabit. Chariſsimum uirum amiſerat auunculum noſtrum, cui uirgo nupſerat, in ipſa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisq; tẽpeſtatibus corpus eius naufraga euexit. O quàm multarum egregia opera in obſcuro iacent, ſi huic illa ſimplex ad memorandas uirtutes contigiſſet antiquitas, quanto ingeniorum certamine celebraretur uxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita metuendi etiam firmiſsimis maris caput ſuum periculis pro ſepultura obiecit, & dum cogitat de uiri funere, nihil de ſuo timuit. Nobilitatur carminibus * hominum, quæ ſe pro coniuge uicariam dedit: hoc amplius eſt, diſcrimine uitæ ſepulchrum uiro quærere: maior eſt amor, qui pari periculo minus redimit. Poſt*

* aut claræ ſalutationis ſuſtinuit
* omnium,

*hoc nemo miratur, quòd per ſedecim annos, quibus maritus eius Aegyptum obtinuit, nunquam in publico conſpecta eſt. Neminem prouincialem in domum ſuam admiſit,*nihil à uiro petijt,nihil à ſe peti paſſa eſt. Itaq; loquax & ingenioſa in contumelias præfectorum prouincia, in qua etiam qui uitauerunt culpam,non effugerũt infamiam, uelut unicum ſanctitatis exẽplum ſuſpexit, & quod illi difficillimum eſt, cui etiam periculoſi ſales placent,omnem uerborum licentiam continuit, & hodie ſimilem illi quamuis nunquam ſperet ſemper optat. Multũ erat, ſi per ſedecim annos illam prouincia probaſſet, plus eſt quod ignorauit. Hoc non ideò refero, ut eius laudes exequar, quas circunſcribere potius eſt,*quàm partem tranſcurrere, ſed ut intelligas magni animi eſſe fœminam, quam non ambitio, nõ auaricia, comites omnis potentiæ & peſtes, uicerunt: non metus mortis eam, exarmata naui naufragium ſuum ſpectantem, deterruit, quominus exanimi uiro hærens, quæreret non quẽadmodum inde exiret, ſed quemadmodum efferret. Huic parem uirtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias, & id agas ne quis te putet partus tui pœnitere. Cæterum quia neceſſe eſt cùm omnia feceris, cogitationes tamen tuas ſubinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obſeruari, non quia illi minus chari ſint, ſed quia naturale eſt manũ ſæpius ad id referre quod doleat, qualem me cogites accipe. Lætum & alacrem, uelut optimis rebus: ſunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus ſuis uacat, & modò ſe leuioribus ſtudijs oblectat, modò ad conſiderandam ſuam uniuerſiq; naturam ueri auidus inſurgit. Terras primum ſitumq́; earum quærit. Deinde conditionem circumfuſi maris curſusq́; eius alternos & recurſus, tũc quicquid inter cœlum terrasq́; plenum formidinis interiacet perſpicit, & hoc tonitribus, fulminibus uentorum flatibus, ac nimborum*

*nihil ab ullo petijt,

*tam parcè

borum niuisq; & grandinis iactu tumultuoſum ſpatium, tunc peragratis humilioribus ad ſumma prorumpit, & pulcherrimo diuinorum ſpectaculo fruitur, æternitatisq; ſuæ memor in omne quod fuit, futurumq; eſt omnibus ſeculis uadit.

Libri Senecæ ad Albinam de conſolatione,

FINIS.

IN CONSOLATIONEM AD ALBINAM.

Cap. 9. adhortatus ſit, quod carere non eſt miſerum: hæc quinque uerba ab annotatore adiecta ſcriba indoctus retulerat in contextum. Ea ſubmouimus ne quis temerè reponat.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google